

Rep. 2003

20/1/2003

L 107 393

HET 'POLYSEMIE-MONOSEMIE'-DEBAT

CONTRASTIEVE ANALYSE VAN DE COGNITIEVE EN
DE STRUCTUREEL-FUNCTIONELE SEMANTIEK

*Algemene
Taalwetenschap*
Blandijnberg 2
9000 Gent

Proefschrift voorgelegd tot het behalen van de graad van Doctor in de
Taal- & Letterkunde: Germaanse talen aan de Universiteit Gent
door Fieke Van der Gucht

Promotor: Prof. Dr. Klaas Willems

AC B...

ALS DE NOOD

De redding is nabij,
nog nooit was zij zó nabij

wij die gaan verdrinken glunderen

hier! hier! roepen wij
en zij komt nóg nabijer

alles van haar laat zich aanraken,
laat zich voelen, laat zich proeven -

vol verbazing sluit het water
zich boven ons hoofd.

(uit: Toon Tellegen (2002). *Wie A Zegt. Gedichten*,
Amsterdam/Antwerpen: Querido)

MERCI

Een doctoraat laat zich vertalen in een portie inspiratie en een zee van transpiratie. Aan al wie mij gered heeft van een ware verdrinkingsdood en het water boven mijn hoofd heeft helpen ontsluiten, een oprecht dankjewel. Eerst en vooral is er mijn promotor, Prof. Dr. Klaas Willems, die ik ongelooflijk wil bedanken voor de niet aflatende stroom van leestips, gedreven discussies, suggesties voor verbetering, etc. Op mijn voorzichtige "Klaas, ik heb nog één klein vraagje" kwam steeds een enthousiast en groot(s) antwoord, wat mij hielp om vage ideeën vorm te doen krijgen. (Alle eventuele tekortkomingen, hiaten of schoonheidsfoutjes blijven natuurlijk onder mijn verantwoordelijkheid vallen). Hartelijk dank ook aan de leden van mijn doctoraatsbegeleidingscommissie, Prof. Dr. Johan de Caluwe en Prof. Dr. Ludo Melis: jullie kritische opmerkingen hebben inspirerend gewerkt. Uiteraard ook veel dank aan het FWO-Vlaanderen dat mijn beurs als aspirant-onderzoeker financierde.

Verder wuif ik veel danklof toe aan mijn Jubi-collega's Ann, Eline, Jeroen, Jürgen,

Ludovic en Truus en aan de Blandijn ook Lut: ik draag jullie allemaal een heel warm hart toe. Het is een plezier om met jullie samen te werken. Een extra dankjewel aan Jeroen & Jürgen voor de stevige discussies, waarin jullie vaak met plezier de 'advocaat van de duivel'-rol op jullie namen: ik heb er erg veel uit geleerd. En een heel speciale dankjewel aan Eline, partner-in-crime tijdens de vele kloosterverblijven en in de laatste, bange dagen. Dankzij jou hoefde ik op zijn minst niet alleen in mijn Ivoren Toren te zitten, wat doctoreren tot een minder eenzame bezigheid maakte. Daarbij meteen ook dank aan de zusters van Stabroek: verblijven in de rust van de Stabroekse bossen was een ware balsem op de doctoziel.

Een groot dankjewel aan mijn ouders en Brotherstar - het doorzettingsvermogen zit er, geloof ik, genetisch ingebakken - en ook aan mijn schoonouders, Paultje en Christine, die mij altijd hebben aangemoedigd en gesteund. De nalezers Goedele, Griet, Guido, Gwen, Hugo, Maarten, Moekie, π ter en Torkild waren een onmisbare hulp in mijn gevecht met verkeerd geplaatste punten en komma's: merci à tous! Aan Pieter Willems dank ik de mooie vormgeving van dit doctoraat. Verder een dankjewel en een welgemeende sorry aan iedereen die ik schaaamteloos verwaarloosd heb en die toch bereid zijn om mij te vergeven: de vrienden uit het middelbaar en uit de Germaanse en de vrienden van π . Speciale dank ook aan de vrienden van de Wereldwinkel die mij lieten beloven dat ik terug zou komen. Ik zal mijn beloftes nakomen.

En ten slotte een bewonderend dankjewel aan mijn lieve π , altijd en overal mijn brug tussen talige en buitentalige realiteit. Jij zegt dat je nooit had kunnen doctoreren; ik had nooit in jouw plaats kunnen staan, als een lijdzame toeschouwer, die door weer en wind die ene zot op haar fiets altijd is blijven aanmoedigen, zelfs als ze vloekte en tierde dat het een lieve lust was, bang als ze was om de finish nooit te halen. Voor mij waren de lasten een gevolg van eigen keuze, voor jou een noodgedwongen keuze. Dat zal ik nooit vergeten. Zonder jou had ik het wellicht nooit gered! MwaX!

øke, Gent, mei 2005

INLEIDING

- 1 | Doelstellingen en vraagstellingen van het onderzoek_17**
- 2 | Verantwoording en afbakening van het onderzoeksthema_19**
- 3 | Methodologie_21**
- 4 | Opbouw en structuur van het proefschrift_23**

HOOFDSTUK I

De historische wortels van de tegenstelling

'POLYSEMIE – MONOSEMIE' _27

1 | INLEIDING _27

2 | HET BELANG VAN BRÉAL IN HET LICHT VAN DE SEMANTIEK _29

3 | DE VERHOUDING TUSSEN BRÉAL EN DE DUITSE TAALKUNDIGE TRADITIE _30

3.1 | Taalkunde als historische wetenschap _31

3.2 | Taal als raciaal kenmerk _38

3.3 | Aandacht voor de inhoudelijke kant van taal _41

4 | BRÉALS ESSAI: VOORAFSPIEGELING VAN DE SAUSSURES COURS? _45

4.1 | Bréals Essai: breekpunt met of in het verlengde van de traditionele nomenclatuurvisie? _46

4.1.1. Inleiding

4.1.2. Plato's "Kratylos. Peri onomátōn orthóthetos"

4.1.3. De relatie tussen "nom" en "chōse" bij Bréal

4.1.4. Bréals referentiële betekenisconcept in het licht van de latere referentiële semantiek

4.2 | Bréals polyseme taalteken _66

4.2.1. Polysemie

4.2.2. Homonymie

4.2.3. Het polyseme taalteken in gebruik

4.3 | Is Bréals taalteken arbitrair? _75

4.4 | Het Saussuriaanse taalteken _77

4.4.1. Het Saussuriaanse betekenisconcept in vergelijking met Bréals betekenisconcept

4.4.2. De radicale arbitrariteit van het Saussuriaanse taalteken in vergelijking met het arbitrariteitsbegrip bij Bréal

4.5 | De vermeende aanwezigheid van het Saussuriaanse valeur-begrip en het Saussuriaanse begrippenpaar langue-parole in Bréals Essai _91

4.5.1. Het Saussuriaanse valeur-begrip als pendant van de radicale arbitrariteit van het Saussuriaanse taalteken

4.5.2. Het Saussuriaanse begrippenpaar langue - parole

4.5.3. De vermeende aanwezigheid van het begrippenpaar langue - parole bij Bréal

4.5.4. Bréals valeur-begrip in vergelijking met het Saussuriaanse valeur-begrip

4.6 | De vermeende aanwezigheid van het Saussuriaanse begrippenpaar synchronie – diachronie in Bréals Essai _106

5 | TUSSENTIJD'S BESLUIT _113

HOOFDSTUK II

De monosemiehypothese in de theorieën van E. Coseriu & C. Ruhl₁₁₇

- 1 | DE RADICALE MONOSEMIEHYPOTHESE VAN E. COSERIU:
HET STRUCTUREEL FUNCTIONALISME₁₁₇**
- 1.1 | Het structureel functionalisme: geworteld in de Europese
structuralistische traditie₁₁₈**
- 1.2 | Het structureel functionalisme: vier basisprincipes₁₂₇**
- 1.3 | Het Prinzip der Funktionalität₁₂₈**
 - 1.3.1. *Inleiding: de bilaterale verhouding tussen vorm en betekenis*
 - 1.3.2. *Doorbreking van het bilateraliteitsprincipe*
 - 1.3.2.1. *Synonymie*
 - 1.3.2.2. *Homofonie*
 - 1.3.3. *De commutatieproef*
- 1.4 | Het Prinzip der Opposition₁₄₀**
 - 1.4.1. *Inleiding*
 - 1.4.2. *Distinctieve, functionele kenmerken*
 - 1.4.3. *De paradigmatische betekenisanalyse*
 - 1.4.3.1. *Inleiding*
 - 1.4.3.2. *De structureel-functionele methodologie toegepast op het Nederlandse en Latijnse
adjectivische 'ouderdomsparadigma'*
 - 1.4.4. *Het onderscheid tussen (talige) 'betekenis' en (metatalige) 'betekenisparafrase'*
- 1.5 | Het Prinzip der Systematizität₁₅₄**
- 1.6 | Het Prinzip der Neutralisierung₁₅₅**
 - 1.6.1. *Inleiding*
 - 1.6.2. *'Gemarkeerdheid' versus 'ongemarkeerdheid'*
 - 1.6.3. *Visualisatie van neutraliseerbare opposities*
 - 1.6.4. *Belang van neutralisatie voor het betekenisonderzoek*
 - 1.6.4.1. *Op theoretisch vlak*
 - 1.6.4.2. *Op methodologisch vlak*
 - 1.6.4.3. *Op stilistisch vlak*
 - 1.6.5. *De twee 'Werte' van de extensieve term: doorbreking van het monosemiebeginsel?*
 - 1.6.6. *Implicaties van de structureel-functionele 'duosemie' voor de radicale
monosemiehypothese*
- 1.7 | De kennis van de 'signifiés' in verhouding tot andere vormen
van talige kennis₁₇₀**
 - 1.7.1. *Inleiding*
 - 1.7.2. *Elocutionele kennis*
 - 1.7.3. *Expressieve kennis*
 - 1.7.4. *Idiomatische kennis*
 - 1.7.4.1. *Idiomatische kennis in ruime zin*
 - 1.7.4.2. *Idiomatische kennis in enge zin*
 - 1.7.5. *Het taalkundige probleem van de 'talige correctheid'*
 - 1.7.6. *Het onderzoeksobject van het structureel functionalisme: wat het wél en
wat het níet is*

- 1.8 | Het verschil tussen 'Bedeutung' en 'Bezeichnung' in het structureel functionalisme**_186
- 1.8.1. Definitie
 - 1.8.2. Belang voor de polysemiediscussie
 - 1.8.3. De inhoudelijk gestructureerde taal versus de 'ongestructureerde' buitentalige realiteit
 - 1.8.4. 'Semasiologie' versus 'onomasiologie'
 - 1.8.5. Primaire 'Bedeutungen' en secundaire 'Bezeichnungen'
 - 1.8.6. De wederzijdse wisselwerking tussen 'Bezeichnung' en 'Bedeutung' op niveau van het concrete spreken
- 1.9 | De ontoereikendheid van de Saussuriaanse dichotomie langue - parole: invoering van het Coseriaanse 'normbegrip'**_196
- 1.9.1. Metatalige distincties als infinitesimale benadering van het reële spreken
 - 1.9.2. 'System', 'Norm' en 'Rede'
 - 1.9.2.1. Multi-interpretabiliteit van de Saussuriaanse begrippen langue - parole
 - 1.9.2.2. De 'homogene, constante natuur' en het 'sociale karakter' van de langue
 - 1.9.2.3. De noodzakelijke invoering van het 'normbegrip'
 - 1.9.2.4. Illustratie van het normbegrip in de fonologie en de semantiek
 - 1.9.2.5. Verdere definiëring en statuut van het normbegrip
 - 1.9.2.6. De Saussuriaanse dichotomie herbekeken
 - 1.9.3. Het belang van het normbegrip in de polysemiediscussie
- 1.10 | 'Lexicale' versus 'grammaticale' structureel-functionele semantiek**_214
- 1.10.1. Inleiding
 - 1.10.2. De gestructureerdheid van grammaticale betekenissen: een voorbeeld
 - 1.10.3. De vijf soorten betekenis in het structureel functionalisme
 - 1.10.3.1. De lexicale betekenis
 - 1.10.3.2. De categoriale betekenis
 - 1.10.3.3. De instrumentele betekenis
 - 1.10.3.4. De grammaticale betekenis
 - 1.10.3.5. De ontische betekenis
 - 1.10.4. Instrumentele betekenissen: implicaties voor de paradigmatische betekenisanalyse

2 | DE GEMATIGDE MONOSEMIEHYPOTHESE VAN C. RUHL IN ZIJN MONOGRAFIE ON MONOSEMY_221

- 2.1 | On Monosemy: in de traditie van het betekenisminimalisme**_222
- 2.1.1. Inleiding
 - 2.1.2. De gematigde monosemiehypothese
 - 2.1.3. 'Inherente betekenis' versus 'woordenboekdefinitie'
 - 2.1.4. 'Intuïtie' versus 'corpuseronderzoek'
- 2.2 | Ruhls visie op homonymie, polysemie en monosemie**_226
- 2.2.1. Homonymie
 - 2.2.2. Polysemie
 - 2.2.2.1. Zuivere polysemie
 - 2.2.2.1.1. "LACK OF SYNTACTIC PARALLELISM"
 - 2.2.2.1.2. "ESTABLISHMENT"
 - 2.2.2.1.3. "CRITERION OF INDEPENDENT SURVIVAL"
 - 2.2.2.1.4. "CRITERION OF BIDIRECTIONALITY"

2.2.2.2. Onzuivere polysemie

- 2.2.2.2.1. SEMANTISCHE BETEKENISVARIATIE ('POLYSEMIE') VERSUS PRAGMATISCHE BETEKENISVARIATIE ('MONOSEMIE')
- 2.2.2.2.2. STEREBOTIEPE EN PROTOTYPISCHE INTERPRETATIES
- 2.2.2.2.3. 'ONGEMARKEERDHEID' VERSUS 'GEMARKEERDHEID'

2.2.3. Monosemie

2.2.3.1. Een modulaire betekenisvisie

2.2.3.2. Pragmatische verrijgingsprocédés

2.2.3.2.1. PRAGMATISCHE SPECIALISATIE

2.2.3.2.2. PRAGMATISCHE METONYMIE

2.2.3.3. Voorwaarden voor de aanname van een monosemie inherente betekenis

2.2.3.4. Betekenisanalyse van Eng. to bear

2.2.3.5. De abstracte betekenissen van "primary words"

2.2.3.6. De concrete betekenissen van "secondary words"

2.2.3.6.1. DEFINITIE

2.2.3.6.2. BETEKENISANALYSE VAN ENG. ICE – EEN "NATURAL KIND WORD"

2.2.3.6.3. "THE FIGURE IS PRAGMATIC, NOT YET CONVENTIONALIZED (AS THE USE OF DOOR TO REFER TO A COMMUNICATING PERSON)" (SITUATIE (A))

2.2.3.6.4. "THE FIGURE IS SEMANTIC, AND CAN BE INFERRED UNIDIRECTIONALLY FROM THE GROUND (AS THE USE OF ICE TO REFER TO DIAMONDS)" (SITUATIE (B))

2.2.3.6.5. "THE FIGURE IS SEMANTIC, AND COULD BE THE GROUND FOR THE OTHER SENSE, THE INFERENCE BEING BIDIRECTIONAL, AND SO EACH SENSE BEING INDEPENDENT (AS WITH ORANGE)" (SITUATIE (C))

2.3 | Samenvatting ₂₄₈

2.3.1. Categorie I: Monosemie ('inherente betekenis = ground + empty figure')

2.3.2. Categorie II: Monosemie ('inherente betekenis = ground + unidirectional figure')

2.3.3. Categorie III: Polysemie ('inherente betekenis = ground + bidirectional figure')

2.3.4. Categorie IV: Homonymie

HOOFDSTUK III

De radicale polysemiehypothese in de cognitieve semantiek_257

- 1** | **INLEIDING_257**

- 2** | **DE COGNITIEVE WETENSCHAPPEN_260**
 - 2.1** | **Het klassieke model van de menselijke geest: algemene schets_261**
 - 2.2** | **Het klassieke model: toepassing in de verschillende cognitieve
subdisciplines en kritische evaluatie_263**
 - 2.2.1. *De psychologie*
 - 2.2.2. *De filosofie*
 - 2.2.3. *De taalkunde*
 - 2.2.3.1. *De formele of logische semantiek*
 - 2.2.3.2. *De transformationeel-generatieve grammatica*
 - 2.3** | **De cognitieve linguïstiek als reactie op het klassieke model:
definitie en algemene kenmerken_271**
 - 2.3.1. *Definitie*
 - 2.3.2. *Holisme*
 - 2.3.3. *Interdisciplinariteit*
 - 2.3.4. *Anti-objectivisme*
 - 2.3.5. *Het experientialisme en het "embodied mind model"*
 - 2.3.6. *Monisme*
 - 2.3.7. *Maximalisme*
 - 2.3.8. *Affiniteiten met de historisch-vergelijkende taalkunde uit de 19de eeuw*

- 3** | **DE PROTOTYPENSEMANTIEK_289**
 - 3.1** | **De oorspronkelijke prototypentheorie:
prototypes en cognitiefpsychologische categorieën_289**
 - 3.1.1. *Kleurcategorieën en geometrische categorieën*
 - 3.1.2. *Prototypische organismen en artefacten*
 - 3.1.3. *Het failliet van de klassieke, Aristoteliaanse categorisatietheorie*
 - 3.1.4. *Een antwoord op de Aristoteliaanse categorie:
de prototypisch gestructureerde categorie*
 - 3.1.4.1. *De horizontale dimensie van de prototypentheorie: intracategoriale structuur*
 - 3.1.4.2. *De verticale dimensie van de prototypentheorie: intercategoriale structuur*
 - 3.2** | **Prototypes en talige categorieën:
de standaardversie van de prototypensemantiek_304**
 - 3.2.1. *Van prototypentheorie tot prototypensemantiek: van een psychologisch
categorisatiemodel naar een 'betekenismodel'*
 - 3.2.2. *Een prototypische standaardversie-analyse van Eng. lie*
 - 3.2.3. *Typische betekenissenmerken*
 - 3.2.4. *Voordelen van de standaardversie: samenvatting*
 - 3.2.5. *Kritische evaluatie vanuit structureel-functionele hoek*

3.3 | De standaardversie in moeilijkheden_323

3.3.1. *Noodzakelijke betekenissenmerken*

3.3.2. *Het toebehøringsprobleem*

3.3.2.1. *Schets van het probleem*

3.3.2.2. *Een mogelijke oplossing: het gebruik van ICM's*

3.3.2.3. *De prototypische standaardversie-analyse van Eng. lie herbekeken*

3.3.3. *Polysemie*

3.4 | De uitgebreide versie van de prototypensemantiek_333

3.4.1. *Een radicale breuk met de standaardversie*

3.4.2. *Een nieuwe kijk op de begrippen 'prototype' en 'familiegelijkenis' en op de toebehøringsproblematiek*

3.4.3. *Van standaardversie naar uitgebreide versie:
van monosemieversie naar polysemieversie*

3.4.4. *De verschillende betekenismodellen en prototypische effecten in de uitgebreide versie:*

Fillmores visie (1982)

3.4.4.1. *Inleiding*

3.4.4.2. *Type 1: climb*

3.4.4.3. *Type 2: long*

3.4.4.4. *Type 3: bird*

3.4.4.5. *Type 4: red*

3.4.4.6. *Type 5: bachelor*

3.4.4.7. *Type 6: decedent*

3.4.4.8. *De uitgebreide versie van de prototypensemantiek:
een polyseem of niet-polyseem betekenismodel?*

3.4.5. *De verschillende betekenismodellen en prototypische effecten in de uitgebreide versie:*

Lakoffs visie (1987)

3.4.5.1. *Het klassieke betekenismodel*

3.4.5.2. *Het scalaire betekenismodel*

3.4.5.3. *Het metonymische betekenismodel*

3.4.5.4. *Het radiale betekenismodel*

3.4.5.4.1. *INLEIDING*

3.4.5.4.2. *MOTIVATIE ALS OPLOSSING VOOR HET TOEBEHORINGSPROBLEEM:
EEN GULDEN MIDDENWEG TUSSEN ARBITRARITEIT EN VOOR-
SPELBAARHEID*

3.4.5.4.3. *MOTIVATIE ALS 'BEWIJS' VOOR HET BESTAAN VAN POLYSEMIE*

3.4.5.4.4. *HET RADIALE NETWERKMODEL ALS STIMULANS VOOR POLYSEMIE*

3.5 | Polysemie als prototypische categorie_367

3.5.1. *Inleiding*

3.5.2. *Het continuüm tussen homonymie, polysemie en monosemie*

3.5.2.1. *Polysemie versus homonymie*

3.5.2.2. *Polysemie versus monosemie ('vaagheid')*

3.5.2.2.1. *INLEIDING*

3.5.2.2.2. *AMBIGUÏTEITSTESTS*

3.5.2.2.3. *HET FALEN VAN DE AMBIGUÏTEITSTESTS*

3.5.2.2.4. *POLYSEMIE ALS INSTABIEL BEGRIP*

3.5.2.2.5. *BETEKENIS ALS CONTEXTAFHANKELIJK EN INTERPRETATIEF
CONCEPT*

3.5.3. *Failliet van het polysemiebegrip?*

4 | VERDEDIGING VAN DE RADICALE POLYSEMIEHYPOTHESE TEN OPZICHTE VAN DE MONOSEMIEHYPOTHESE: TUGGY (2003)₃₈₂

4.1 | **Inleiding**₃₈₂

4.2 | **Argumentatie pro polysemie**₃₈₇

4.2.1. *Het woordenboekargument*

4.2.2. *Het intuïtieve argument*

4.2.2.1. *Zijn abstracte betekenissen te weinig concreet en te weinig specifiek?*

4.2.2.2. *Is talige kennis 'onbewuste' kennis?*

4.2.2.3. *'Intuïtieve kennis' versus 'gereflecteerde kennis': talige kennis als technische kennis*

4.2.3. *Woordspelingen*

4.2.4. *Ambigüiteitstests*

4.3 | **Argumentatie contra monosemie**₄₀₀

4.3.1. *Het 'voorspelbaarheids criterium' versus het 'creativiteits criterium'*

4.3.2. *Het 'redundancie criterium'*

5 | TUSSENTIJD'S BESLUIT₄₀₉

HOOFDSTUK IV

De radicale polysemiehypothese van de cognitieve semantiek versus de radicale monosemiehypothese van het structureel functionalisme.

Een vergelijkende case study aan de hand van Eng. over en Nls. over₄₁₁

- 1** | **INLEIDING**₄₁₁
- 2** | **TWEE BELANGRIJKE THEMA'S IN HET VOORZETSELDEBAT**₄₁₆
 - 2.1** | **'Volle' of 'lege' woorden?**₄₁₆
 - 2.2** | **Localisme versus anti-localisme**₄₂₂
 - 2.2.1. *Inleiding*
 - 2.2.2. *Cognitieve semantiek en localisme*
 - 2.2.3. *Structureel functionalisme en anti-localisme*
- 3** | **DE POLYSEME BENADERING VAN VOORZETSELS**₄₂₉
 - 3.1** | **De radicaal polyseme betekenisanalyse van Eng. over: de Brugman/Lakoff-hypothese (1981/1987)**₄₂₉
 - 3.1.1. *Inleiding*
 - 3.1.2. *De grammaticale diversiteit van 'over'*
 - 3.1.3. *Visuele representatie van het radiale netwerk van 'over'*
 - 3.1.4. *Het begrip 'image schema'*
 - 3.1.4.1. *Definitie*
 - 3.1.4.2. *De vermeende rol van image schemas bij oordelen over talige correctheid*
 - 3.1.5. *Het centrale image schema van 'over'*
 - 3.1.6. *'Instance links'*
 - 3.1.6.1. *Definitie en kritische kanttekeningen*
 - 3.1.6.2. *De "full specification interpretation" versus de "minimal specification interpretation"*
 - 3.1.6.3. *De "fullest specification interpretation"*
 - 3.1.7. *'Similarity links'*
 - 3.1.8. *'Transformational links'*
 - 3.1.9. *'Metaphorical links'*
 - 3.2** | **In het kielzog van de Brugman/Lakoff-hypothese**₄₅₅
 - 3.3** | **De gematigd polyseme betekenisanalyse van Eng. over: Tyler & Evans (2003a)**₄₅₉
 - 3.3.1. *Gelijkenissen met Lakoffs analyse*
 - 3.3.2. *Kritiek op Lakoffs analyse en alternatieve analyse*
 - 3.3.3. *Het 'principled polysemy framework'*
 - 3.3.3.1. *Methodologie om de primaire betekenis af te bakenen*
 - 3.3.3.2. *De primaire betekenis of 'protoscène'*
 - 3.3.3.3. *Methodologie om gebruik van betekenis te onderscheiden*
 - 3.3.3.4. *Het radiale netwerk van 'over'*
 - 3.3.3.4.1. COGNITIEVE PRINCIPES
 - 3.3.3.4.2. 'ON-LINE MEANING CONSTRUCTION' (GEBRUIK) VERSUS 'DISTINCT SENSE' (BETEKENIS): DE COVERING-BETEKENIS

3.4 | De polyseme netwerkanalyse van Eng. over: evaluatie en vooruitblik op de structureel-functionele betekenisanalyse_479

4 | DE RADICAAL MONOSEME BENADERING VAN VOORZETSELS_481

4.1 | Een structureel-functionele betekenisanalyse van Dts. mit X (E. Coseriu)_482

4.1.1. *Synopsis*

4.1.2. *Enkele kritische kanttekeningen*

4.1.3. *Het fenomeen 'multifunctionaliteit'*

4.2 | Een monoseme betekenisanalyse van Fr. de (M.-L. Honeste)_495

4.2.1. *Theoretisch-methodologisch kader*

4.2.2. *Toepassing op Fr. de*

4.3 | Een monoseme betekenisanalyse van Lat. ex (P. Selosse)_501

4.4 | 'Origine': een localistische of anti-localistische betekenisparafrase?_509

4.5 | De monoseme betekenisanalyse van voorzetsels: evaluatie en vooruitblik op de structureel-functionele betekenisanalyse_515

5 | STRUCTUREEL-FUNCTIONELE BETEKENISANALYSE VAN NLS. OVER_517

5.1 | Inleiding_517

5.2 | Bespreking over1: (half)prefigaal over-_522

5.2.1. *De verschillende betekenissen van over1 volgens VD*

5.2.2. *Afbakening van het onderzoeksobject binnen het corpusmateriaal*

5.2.2.1. *'Nomenclatuur' versus 'natuurlijke taal'*

5.2.2.2. *'Architektur der Sprache' versus 'Struktur der Sprache'*

5.2.2.3. *'Technik der Rede' versus 'wiederholte Rede'*

5.2.2.4. *En tot slot: enkele contextbepaalde betekenisvarianten*

5.2.3. *Structureel-functionele betekenisanalyse van over1: opbouw en structuur*

5.2.4. *Categorie I: 'over-V-en'*

5.2.4.1. *Subcategorie 'over-V-en'*

5.2.4.2. *Subcategorie 'over-V-en'*

5.2.4.3. *Verantwoording en afbakening van het paradigma '(half)prefix-V-en'*

5.2.4.4. *Paradigmatisch oppositielid 'door-V-en'*

5.2.4.5. *Paradigmatisch oppositielid 'om-V-en'*

5.2.4.6. *Paradigmatisch oppositielid 'onder-V-en'*

5.2.4.7. *Paradigmatische analyse van '(half)prefix-V-en'*

5.2.4.7.1. *'HALFPREFIX-V-EN': PARADIGMA (1A)*

5.2.4.7.2. *'HALFPREFIX-V-EN': PARADIGMA (1B)*

5.2.4.7.3. *'PREFIX-V-EN': PARADIGMA (2A)*

5.2.4.7.4. *'PREFIX-V-EN': PARADIGMA (2B)*

5.2.4.8. *De instrumentele betekenisbijdrage van over- tot 'over-V-en'*

5.2.5. *Categorie II: 'over-N'*

5.2.5.1. *Verantwoording en afbakening van het paradigma 'over-N'*

5.2.5.2. *Paradigmatische analyse van 'over-N'*

5.2.5.3. *De instrumentele betekenisbijdrage van over- tot 'over-N'*

5.2.6. *Categorie III: 'over-A'*

5.2.6.1. *Verantwoording en afbakening van het paradigma 'over-A'*

5.2.6.2. *De instrumentele betekenisbijdrage van over- tot 'over-A'*

5.2.7. *Een overkoepelende betekenisparafrase voor over1: (half)prefigaal over-*

5.3 | Bespreking over2: prepositioneel over_578

5.3.1. *De verschillende betekenissen van over2 volgens VD*

5.3.2. *Afbakening van het onderzoeksobject binnen het corpusmateriaal*

5.3.3. *Structureel-functionele betekenisanalyse van over2: opbouw en structuur*

5.3.4. *Categorie I: Spatiaal 'over+X'*

5.3.4.1. *Verantwoording en afbakening van het paradigma*

5.3.4.2. *Paradigmatische analyse*

5.3.5. *Categorie II: Temporeel 'over+X'*

5.3.5.1. *Verantwoording en afbakening van het paradigma*

5.3.5.2. *Paradigmatische analyse*

5.3.5.3. *Een ruimer toepassingsbereik voor temporeel 'over+X'*

5.3.6. *Categorie III: Maatbepalend 'over+X'*

5.3.7. *Een overkoepelende betekenisparafrase voor over2: prepositioneel over-*

5.4 | Een overkoepelende betekenisparafrase voor Nls. over_609

6 | TUSSENTIJD'S BESLUIT_610

BESLUIT_623

1 | Samenvatting en eindconclusie_623

2 | Suggesties voor verder onderzoek_632

BIBLIOGRAFIE_637

BIJLAGE_659

1 | Doelstellingen en vraagstellingen van het onderzoek

Met dit proefschrift willen we een bijdrage leveren aan de taalwetenschap, waarbij we de definitie van 'taalwetenschap' tweeledig opvatten. We onderzoeken niet alleen een aspect van natuurlijke taal, met name polysemie, maar we gaan tegelijkertijd ook na hoe het onderzoek naar het polysemie-onderzoek verloopt, meer bepaald in twee belangrijke paradigma's binnen de semantiek, het structureel functionalisme enerzijds en de cognitieve semantiek anderzijds. Het doel van dit proefschrift is dan ook dubbel: aan de ene kant willen we meer inzicht verschaffen in het fenomeen van de polysemie, aan de andere kant beogen we, op een hoger niveau, twee semantische stromingen met elkaar te confronteren en te contrasteren. De vergelijking van beide paradigma's vertrekt dus van een zeer concrete vraagstelling – "Hoe staat men tegenover polysemie binnen het structureel functionalisme en waaruit bestaan de gelijkenissen of verschillen tussen de structureel-functionele benadering en die van de cognitieve semantiek?" – die tegelijkertijd de aanleiding vormt voor een bredere onderzoeksvraag: "Welke premissen en postulaten in beide paradigma's zorgen ervoor dat het structureel functionalisme en de cognitieve semantiek het polysemiethema precies op hun eigen, specifieke manier benaderen en tot welke resultaten leiden beide invalshoeken?"

Het is genoegzaam bekend dat de vroege cognitieve semantiek uit de jaren '80 en '90 ervan uitgaat dat polysemie een 'natuurlijke' en 'vanzelfsprekende' eigenschap van lexicale items is (cf. o.m. Lakoff (1987:378); Langacker (1988b:48 en 53); Taylor (1988:300); Cuyckens & Zawada (1997:ix)). Deze aanname, die we zullen omschrijven als de 'radicale polysemiehypothese', wordt in de vroege cognitieve semantiek veeleer gepostuleerd dan beargumenteerd. Niet de vraag naar de polyseme *natuur* van lexicale items staat dus centraal, want die geldt als vanzelfsprekend, wel de vraag naar de *structuur* van de als polyseem veronderstelde lexicale items. Hoewel de polysemiehypothese vooral bekend geworden is als het basispostulaat van de vroege cognitieve semantiek, vindt men deze hypothese al veel eerder terug in de geschiedenis van de taalwetenschap, met name bij Bréal in zijn *Essai de Sémantique* uit 1879, maar ook in de vroege jaren '60 bij generatieve semantici als Katz, Fodor en Postal in de Noord-Amerikaanse taalkunde (Katz & Fodor 1963; Katz & Postal 1964).

In de vroege jaren '60 wordt binnen de Europese taalkunde tegelijkertijd de structureel-functionele semantiek ontwikkeld met Coseriu als voornaamste vertegenwoordiger (cf. o.m. Coseriu 1978 [1964], Coseriu 1978 [²1973/1966], Coseriu 1978 [1967] en Coseriu 1978 [²1971/1968]). Het structureel functionalisme is vooral een uitloper van het Saussuriaanse structuralisme van begin 20ste eeuw, maar is eveneens beïnvloed door de woordveldtheorie met o.m. Weisgerber en Trier als belangrijke exponenten (vgl. ook Schmidt (1973) voor een bundeling van de meest invloedrijke teksten binnen de woordveldtheorie) en in mindere mate ook door de Noord-Amerikaanse componentieële analyse van de etnolinguïstiek uit de jaren '50 (cf. o.m. Goodenough 1956 en Lounsbury 1956). Binnen het structureel functionalisme wordt

de radicale polysemiehypothese afgewezen en vervangen door het basispostulaat van de monosemie of de 'radicale monosemiehypothese'. Die hypothese gaat terug op het bilateraliteitsprincipe, d.i. de aanname dat aan één vorm ook één betekenis beantwoordt, behalve in het uitzonderlijke geval van synonymie of homonymie. Hoewel de structureel-functionele semantiek vooral in de jaren '60 en '70 hoogtij vierde, werd de radicale monosemiehypothese later ook nog verdedigd door o.m. Dietrich (1997), Schlieben-Lange (1997), Kabatek (2000) en Coene (2004).

Recent kunnen we vaststellen dat de radicale polysemiehypothese eind jaren '90, begin jaren 2000 binnen de cognitieve semantiek zelf meer en meer in vraag gesteld wordt. De klemtoon in het cognitief-semantische onderzoek ligt nu veeleer op de onderzoeksvraag of de polysemie van lexicale items wel zo vanzelfsprekend is als eerder werd aangenomen (cf. Taylor, Cuykens & Dirven 2003:2). Die kentering uit zich op verschillende manieren. Zo geeft niet elke cognitivist de radicale polysemiehypothese op, al voelt men nu wel de behoefte deze visie expliciet te verdedigen (cf. Tuggy 2003). Voorts vinden sommige auteurs het noodzakelijk om de slagkracht van de polysemiehypothese flink in te perken (cf. Tyler & Evans 2001 en 2003a). We spreken dan van de 'gematigde polysemiehypothese'. Onder die noemer kan ook de zogenaamde cognitief-semantische 'continuümvisie' worden geplaatst die homonymie, polysemie en monosemie (die zij als 'vaagheid' bestempelt) op een continuüm plaatst, waarbij de grenzen van de drie begrippen niet vast afgebakend zijn, maar in elkaar overvloeien. Deze visie werd reeds aangekondigd in o.m. Geeraerts (1993a) en wordt recent verder uitgewerkt door o.a. Zlatev (2003). Er zijn zelfs cognitief-semantische auteurs die daarbij meer belang hechten aan de monosemie pool van het continuüm dan aan het polyseme overgangsgebied tussen de homonieme en de monosemie pool, bijvoorbeeld Allwood (2003) die pleit voor meer monosemie betekenisanalyses onder de vorm van "meaning potentials" (vgl. in dit verband ook Croft & Cruse 2004). Het is evenwel belangrijk om in te zien dat de evolutie van een radicale naar een gematigder polysemiehypothese geenszins het failliet van die hypothese betekent: de monosemiehypothese en de polysemiehypothese worden hooguit als complementaire hypotheses beschouwd (cf. Janssen 2003), maar men gaat in de cognitieve semantiek nooit zover dat men de laatstgenoemde hypothese volledig door de eerstgenoemde vervangt.

We kunnen dus besluiten dat de polysemiehypothese, zowel in haar radicale als gematigde vorm, vooral gerelateerd kan worden aan de cognitieve semantiek en de radicale monosemiehypothese aan het structureel functionalisme. Terwijl 'polysemie' onlosmakelijk verbonden lijkt met de cognitieve betekenisstheorie, wordt dit begrip expliciet afgewezen in de structureel-functionele betekenisstheorie. Deze vaststelling roept drie (theoretische) kernvragen op waarrond dit proefschrift is opgebouwd:

- 1) Een descriptieve vraag is: Welke impliciete veronderstellingen en postulaten zijn kenmerkend voor beide genoemde paradigma's?;
- 2) Een historiografische vraag betreft de historische wortels van de verschillende veronderstellingen en postulaten in de geschiedenis van de (taal)wetenschap;
- 3) Een contrastieve vraag ten slotte is: In welke mate berusten de beoordelingen van concrete gevallen van polysemie op preliminaire hypotheses over categorisatie (cf.

de relatie tussen polysemie en de uitgebreide versie van de cognitieve prototypensemantiek), de autonomie van de taalinhouden in relatie tot encyclopedische kennis, etc?

Met dit proefschrift beogen we een antwoord te vinden op deze drie vragen.

2 | Verantwoording en afbakening van het onderzoeksthema

Indien we het nut van deze taalwetenschappelijke bijdrage met tweevoudig doel willen beargumenteren, dan moet ook deze verantwoording van tweeledige aard zijn.

In de eerste plaats leggen we onze keuze voor het onderzoeksobject op het laagste onderzoeksniveau uit, namelijk dat van de polysemie. We beperken ons in dit proefschrift tot polysemie in synchroon taalonderzoek (met uitzondering van de historiografische analyse van het polysemiebegrip bij Bréal waarin polysemie in de eerste plaats diachroon gemotiveerd is). Vanaf de jaren '70 is polysemie of de meerduideligheid van woorden een centraal onderzoeksthema geworden binnen de theoretisch-descriptieve alsook de empirisch georiënteerde semantiek. Zoals eerder vermeld, gaat er in de jaren '60 op dit punt een sterke invloed uit van de semantische theorieën die worden ontwikkeld in het kader van de generatieve grammatica, maar het is vooral door de ontwikkelingen in de cognitieve semantiek tijdens de laatste twee decennia dat polysemie bijzondere aandacht heeft gekregen (cf. Brugman 1981, 1988, 1997; Langacker 1987, 1990; Lakoff 1987; Wierzbicka 1988; Kleiber 1993 [1990]; Geeraerts 1992a, 1993a, 1994, 1997; Cuyckens & Zawada 1997; Bennett 2002:§1.5.; Rakova 2003 e.a.). Deze versterkte aandacht in het cognitieve paradigma heeft er op zijn beurt voor gezorgd dat ook binnen andere stromingen van de moderne taalwetenschap het fenomeen meerduideligheid intensiever wordt bestudeerd dan voorheen, meer bepaald in de generatieve grammatica (o.m. Pustejovsky 1995; Pustejovsky & Boguraev 1997) en het structureel functionalisme (Hoinkes & Dietrich 1997; Coseriu 2000 [1990], Coene 2004, e.a.), waarbij recent ook gedachtegoed uit de pragmatiek wordt verwerkt (o.m. Saeed 1997; Lyons 1996 [1995]; Blutner 1998; Fischer 2000; Fretheim 2001; Németh & Bibok 2001). Daardoor is polysemie een vooraanstaand en tegelijkertijd uitermate boeiend onderzoeksobject geworden en heeft de behandeling van het onderwerp alleen maar aan dimensie gewonnen. Men kan vaststellen dat de term in het hedendaagse linguïstische debat een sterke uitbreiding heeft gekend. Waar vroeger polysemie doorgaans beperkt bleef tot het zuiver lexicale domein, heeft de term met de nieuwe ontwikkelingen in de syntaxis en de pragmatiek ruimere toepassingen gekregen. Tegelijk is daardoor het probleem gerezen dat de grenzen - zo die er al zijn - tussen polysemie en homonymie alsook tussen polysemie en vaagheid (cf. Schneider 1988) in het huidige discours niet altijd even duidelijk worden getrokken. Hierbij moet in het bijzonder ook de recente differentiatie tussen "lexical (verbal) polysemy" en "constructional polysemy" (cf. Goldberg 1995, Di Meola 1994, Croft & Cruse 2004) worden aangestipt.

Een veelomvattend onderwerp als polysemie kan ons inziens pas diepgaand onderzocht worden als men een strenge selectie maakt in de vele facetten van het verschijn-

sel. Hoewel we net hebben aangehaald dat polysemie recent ook ingang vindt in andere vormen van linguïstisch onderzoek, beperken we ons hoofdzakelijk tot de invulling van polysemie binnen de lexicale semantiek. Verschillende factoren hebben daarbij onze keuze bepaald. Over de relatie tussen polysemie en syntaxis, meer bepaald de variatie in valentiepatronen van werkwoorden en het onderscheid tussen constructionele en lexicale (verbale) polysemie, is recent een uitvoerige bijdrage afgewerkt, namelijk Coene (2004), waaraan tevens uitgebreid aandacht wordt geschonken aan het structureel-functionele paradigma (en in beperkte mate aan het cognitieve paradigma). Veeleer dan een aanvulling op deze reeds gedetailleerde studie te geven, wensen wij dan ook het polyseme onderwerp op een andere manier te benaderen. Ook de recente pragmatische ontwikkelingen binnen het polysemiedebat laten we buiten beschouwing, al blijft de relatie tussen semantiek en pragmatiek uiteraard een belangrijk thema binnen elke discussie over polysemie en dus ook in onze polysemiebijdrage.* Een laatste, maar niet de onbelangrijkste factor heeft te maken met het tweede doel dat we met deze bijdrage beogen. Deze factor zal dan ook aan bod komen in de volgende paragraaf, waarin we de afbakening van dat tweede doel verantwoorden.

Hoewel polysemie, zoals mag blijken uit de vorige paragraaf, een 'hot topic' is geworden in de taalkunde ontbreekt nog een diepgaande uiteenzetting, waarin verschillende perspectieven op het fenomeen met elkaar worden geconfronteerd en waaruit de diversiteit en de vaak impliciete overeenkomsten in premissen en theoretische veronderstellingen blijken. Wij willen met dit proefschrift deze lacune – het ontbreken van een vergelijkende analyse van postulaten, hypothesen, argumentaties en bevindingen over polysemie – aanvullen, vanuit de overtuiging en de vaststelling dat een dergelijke bijdrage in het huidige debat zeer welkom is. We hebben immers vastgesteld dat verschillende belangrijke linguïstische stromingen – zowel het structureel functionalisme, de cognitieve semantiek als de generatieve grammatica – zich elk afzonderlijk hebben beziggehouden met semantisch onderzoek (en specifiek met polysemie), maar daarbij bijzonder weinig in dialoog getreden zijn.

Uit de literatuurstudie is gebleken dat de boeiendste en met het oog op de betekenis­theorie meest vruchtbare confrontatie bestaat uit de vergelijking van het structureel-functionele paradigma en het cognitieve paradigma. Bovendien wordt het verband tussen het generatieve discours (in het bijzonder Pustejovsky's coërcie­theorie) en polysemie reeds belicht in Coene (2004:435-443 en 553-562). De keuze voor een vergelijking van het structureel-functionele paradigma met het cognitieve paradigma is tegelijkertijd ook de derde factor die de beperking tot het (synchrone)

* Cf. "Recently, the investigation of word meaning in utterances has connected lexical semantics and pragmatics, two fields of linguistics which until now were only loosely related, if at all (Blutner 1998; see also Fischer 2000). A particular kind of accounts for the division of labor between lexical semantics and pragmatics has been developed in this research area. Determining whether various meanings of a word in various contexts are properly represented lexically or pragmatically is not a simple task. Different researchers adopt different criteria in this respect, which, to some extent, is inevitable, given their different assumptions about the role of the lexicon and the expressive power of the lexical component and pragmatics. But there is no doubt that *lexical semantics has to interact with pragmatics* to explain various word meanings in utterances. Thus, a new linguistic discipline, namely *lexical pragmatics* is emerging" (Németh & Bibok 2001:1, oorspronkelijke cursivering).

onderzoek naar polysemie *binnen de lexicale semantiek* heeft bepaald. Aangezien beide paradigma's zich voornamelijk op het polysemie-onderzoek binnen de lexicale semantiek hebben geconcentreerd, lijkt het ons logisch om het eigen onderzoek precies op dat terrein te concentreren waar het meeste vergelijkingsmateriaal voor handen is voor het 'onderzoek naar het polysemie-onderzoek'. De empirische analyse van het Nederlandse *over* (Hoofdstuk IV) bevindt zich evenwel in zekere zin op de grens tussen het onderzoek van het lexicon en de grammatica van een taal. Terwijl dit item door de cognitieve semantiek nog tot de 'lexicale items' wordt gerekend, behoort *over* vanuit structureel-functioneel standpunt immers tot de 'grammaticale woorden' waardoor het strikt genomen de grenzen van het lexicon overschrijdt.

Zoals eerder aangehaald zijn het structureel-functionele paradigma en het cognitieve paradigma zelf maar weinig de confrontatie met elkaar aangegaan. De cognitieve semantiek heeft zijn 'flexibele' betekenisstheorie wel steeds als een alternatief naar voren geschoven voor de 'rigide' betekenisstheorie van de NSC-aanhangers (> "necessary and sufficient conditions"), maar men is – met uitzondering van Taylor (1999) – de specifieke confrontatie met het structureel functionalisme uit het oog verloren. Dat is jammer, aangezien de NSC-semantiek en het structureel functionalisme slechts gedeeltelijk als gelijklopende betekenisstheorieën kunnen worden beschouwd. Beide theorieën maken deel uit van de analytische semantiek en delen in die zin kenmerken, maar er zijn ook een aantal cruciale verschillen tussen beide, die we zullen belichten in Hoofdstuk II (§ II.1.1.). Ook vanuit structureel-functionele hoek blijft het vrij stil, op Dörschner (1996) en Coseriu (2000 [1990]) na. Beide auteurs beperken zich echter tot een vergelijking van de algemene verschillen in theoretische veronderstellingen, waarbij polysemie slechts zijdelings aan bod komt. In het spoor van de bovenvermelde bijdragen willen we de analyse van de verschillen en overeenkomsten van beide paradigma's verder uitdiepen, maar daarbij tegelijkertijd de aandacht toespitsen op het specifieke onderwerp van de (lexicale) polysemie.

3 | Methodologie

Om vat te kunnen krijgen op de definitie van het begrip polysemie en de afbakeningsproblemen die daarmee gepaard gaan, zijn we in een eerste fase van het onderzoek de invulling van de term nagegaan zoals men die in de twee genoemde stromingen, die het onderwerp uitmaken van dit onderzoek, kan terugvinden (Fase 1: Descriptieve component). Men kan immers vaststellen dat een dergelijke beschrijving in tal van publicaties ofwel ontbreekt, ofwel al te sterk gekleurd is door het model waarbinnen de auteurs zelf werkzaam zijn (vgl. bijvoorbeeld de computationele visie van Ravin & Leacock 2000). Dit gegeven heeft een bijkomend perspectief van historiografische aard noodzakelijk gemaakt. Men kan de huidige visies met betrekking tot polysemie (dan wel monosemie) immers pas goed begrijpen wanneer men de historische wortels ervan analyseert en epistemologisch expliciteert (cf. Willems 1994, 1996, 1997) (Fase 2: Historiografische component). Hoe legitiem een dergelijke combinatie van descriptie en historiografie is, blijkt uit vele belangrijke publicaties sedert het begin van de jaren '80 (cf. teksten van Schmitter (1991; 2003), Koerner (2002:285-299), Nerlich (1992), Nerlich & Clarke (1997), Haßler (1991), e.a.) Een historisch

perspectief is voor een adequaat begrip van de hypothesen en argumentaties in het huidige linguïstische debat niet alleen verhelderend, het voegt vooral ook een nieuwe dimensie toe aan de kritische uiteenzetting. De studie van de ontwikkeling van de polysemiehypothese enerzijds en de monosemiehypothese anderzijds laat immers toe om de verschillen tussen de cognitieve semantiek en het structureel functionalisme beter te begrijpen. De bevindingen uit zowel de descriptieve fase als de historiografische fase hebben vervolgens de onontbeerlijke voorwaarden geleverd voor de derde stap in ons onderzoek waarin we de verschillende, vaak sterk modelgebonden invullingen van de term polysemie met elkaar hebben vergeleken om zo tot een kritische appreciatie van zowel het cognitief-semantische als het structureel-functionele paradigma te komen (Fase 3: Contrastieve component). De descriptieve, historiografische en contrasterende fase weerspiegelen de chronologische volgorde waarin dit proefschrift tot stand gekomen is, maar de antwoorden op de drie kernvragen die aan deze fases verbonden zijn (cf. supra) komen niet noodzakelijkerwijs in die volgorde in de tekst aan bod.

De methodologie die we in de descriptieve en historiografische fase van het onderzoek hebben gehanteerd, bestond uit een uitgebreide literatuurstudie. We hebben het onderwerp van de polysemie daarbij zowel *bottom up* als *top down* benaderd. We zijn enerzijds uitgegaan van teksten die het specifieke thema van de polysemie behandelen, waarbij we ons telkens hebben afgevraagd welke implicaties deze specifieke oplossingen voor het polysemievraagstuk meebrengen in het licht van het overkoepelende paradigma waarbinnen deze oplossingen gezocht worden. Anderzijds zijn we vertrokken van algemeen-theoretische (zowel cognitief als structureel-functioneel georiënteerde) teksten binnen de lexicale semantiek, hebben we het betekenisconcept onderzocht dat uit deze teksten naar voren treedt en zijn we nagegaan wat dit impliceert voor het fenomeen polysemie. Immers, aangezien polysemie doorgaans wordt gedefinieerd als het verschijnsel waarbij een lexicaal item over 'distincte, maar gerelateerde betekenissen' beschikt (cf. Brugman 1997:4), spreekt het voor zich dat het begrip 'polysemie' anders wordt ingevuld naargelang de definitie van het begrip 'betekenis' varieert. We merken ten slotte op dat we er de voorkeur aan gegeven hebben om – liever dan in deze inleiding een uitgebreide status quaestionis op te maken – de relevante literatuur aan te halen waar ons dat noodzakelijk lijkt in de tekst van dit proefschrift.

Het resultaat van de doorgevoerde literatuurstudie vindt zijn weerslag in dit proefschrift onder de vorm van een aantal *close readings*. Uit het ruime aanbod van teksten hebben we telkens een aantal 'stockteksten' geselecteerd die we aan een gedetailleerde analyse en kritische evaluatie onderwerpen, o.a. het *Essai de sémantique* van Bréal, de *Cours de linguistique générale* van de Saussure, de vroege teksten uit de jaren '60 van Coseriu (cf. supra), de monografie *On Monosemy* van Ruhl, de radicaal-polyseme radiale netwerkanalyse van het Engelse *over* door Lakoff en de gematigd-polyseme netwerkanalyse van datzelfde item door Tyler & Evans. We zijn immers van mening dat de beoogde confrontatie van het structureel-functionele en het cognitieve paradigma meer gebaat is bij diepgaande analyses van een beperkt aantal teksten die bijzonder inspirerend hebben gewerkt voor elk van de paradigma's, dan bij de opsomming en oppervlakkige analyse van een uitgebreider

aantal teksten. De keuze voor deze of gene tekst wordt telkens in het desbetreffende hoofdstuk verantwoord.

Het moge duidelijk zijn dat we ons door de bovenvermelde *close readings* in de eerste plaats richten op de theoretisch georiënteerde descriptieve linguïstiek. Daarnaast willen we bijdragen – zij het noodzakelijkerwijs in beperktere mate – tot de empirisch georiënteerde linguïstiek. In Hoofdstuk IV vormen de bevindingen van de literatuurstudie uit de eerste helft van het hoofdstuk (§ IV.1. tot en met § IV.4.) daarom de rechtstreekse aanleiding tot een gedetailleerde structureel-functionele *case study* in de tweede helft van het hoofdstuk (§ IV.5.). Daarmee trachten we een antwoord te bieden op het – terecht – verwijt aan het adres van het (Coseriaanse) structureel functionalisme dat zij door haar voortdurende focus op de theoretisch-methodologische component van het betekenismodel, de praktische toepassing ervan verwaarloosd heeft. Cognitivisten zien dit als een teken van het feit dat enkel ‘de structurele klassiekers’ (zoals b.v. de taxonomie van de verwantschapstermen) op een zinvolle manier kunnen worden verklaard binnen het structureel-functionele paradigma, terwijl andere voorbeelden de fundamentele tekorten van het model aan het licht zouden brengen. Het cognitieve model, met een ‘flexibele’ visie op betekenis, zou een beter alternatief bieden voor het ‘rigide’ structureel-functionele betekenisconcept en zou in de praktijk ruimer inzetbaar zijn dan het structureel-functionele model dat zijn werkbaarheid aan de hand van onvoldoende voorbeelden heeft bewezen. Om deze mogelijke kritiek te pareren, kiezen we voor een structureel-functionele analyse van het Nederlandse *over*, naar aanleiding van en in antwoord op de inmiddels beroemde cognitief-semantische netwerkanalyse van het Engelse *over* door Brugman/Lakoff (1981/1987). We vertrekken dus van een ‘cognitieve klassieker’ en onderwerpen deze vervolgens aan een kritische evaluatie om ten slotte na te gaan welke eventuele extra waarde (of juist niet) de structureel-functionele benadering van het Nederlandse vertalingsequivalent oplevert. Voor een meer gedetailleerde verantwoording voor de keuze voor precies deze *case study* verwijzen we door naar Hoofdstuk IV zelf (meer bepaald naar § IV.1.).

4 | Opbouw en structuur van het proefschrift

Het historiografisch georiënteerde **Hoofdstuk I** confronteert door middel van de methodologie van de *close reading* het *Essai de sémantique* van Bréal (1832-1915) met de *Cours de linguistique générale* van de Saussure (1857-1913). Deze twee werken kunnen immers als het startpunt worden gezien voor het ontstaan van de discussie tussen aanhangers van de polysemiehypothese enerzijds en van de monosemiehypothese anderzijds. We starten met een analyse van het werk van Bréal, die de termen “sémantique” en “polysémie” als dusdanig in de linguïstiek heeft geïntroduceerd en laten Bréals visie op polysemie en zijn sterk referentialistische en psychologische visie op taal en betekenis dialogeren met de theorie van de Saussure, die aan de wieg staat van een strikt immanente, differentiële benadering van betekenis. Binnen die visie blijkt er geen plaats te zijn voor polysemie en de Saussure opent daarmee de weg voor een principieel monosemie lexicaal semantiek. De Saussures theorie vindt de meeste weerklank in het structureel functionalisme waarbinnen vooral Coseriu

(1921-2002) faam zal verwerven. Anderzijds vertoont het werk van Bréal, als exponent van de historisch-vergelijkende taalkunde van de 19de eeuw en van de taalpsychologie tussen ca. 1885 en 1930, dan weer parallellen met de polysemietheorie van de moderne cognitieve semantiek (vergelijk daartoe o.m. Geeraerts 1998a en 1992b). De bespreking van Bréal en de Saussure zal dan ook bijdragen tot een beter begrip van de huidige polysemie- en monosemiehypothese.

Het descriptief georiënteerde **Hoofdstuk II** belicht het werk van twee auteurs die aan de monosemiehypothese een centrale plaats toekennen. Het gaat enerzijds om de radicale monosemiehypothese van Coseriu, gekaderd binnen het Europese structureel functionalisme, en anderzijds om de gematigde monosemiehypothese van Ruhl, wiens theorie een unicum vormt binnen de Amerikaanse semantische traditie. Voor ons onderzoek naar polysemie is Coseriu vooral belangrijk als een linguïst die – geheel in de lijn van de Saussure – een fervent tegenstander is van elke referentialistische semantiek die encyclopedische kennis introduceert in de betekenis van een woord, en een vurig verdediger van een monosemievisie. Polysemie wordt bij Coseriu gereduceerd tot homofonie of herleid tot betekenisvariatie op niveau van het concrete spreken, waaraan echter één niet-variabele, monoseme betekenis ten grondslag ligt. Het werk van Coseriu dwingt respect af omdat het een zeer uitgebreid en welomschreven theoretisch-methodologisch begrippenapparaat aanreikt om de betekenis van een taalteken of talige constructie te analyseren. Daarnaast achten we het zinvol om bijkomend het werk van Ruhl uitgebreid te bespreken, niet alleen omdat diens nochtans verdienstelijke monografie *On Monosemy* nog niet eerder op een gedetailleerde wijze werd geëvalueerd, maar ook omdat Ruhl door de cognitivisten als een vertegenwoordiger van de *radicale* monosemiehypothese wordt beschouwd. Verschillende cognitieve auteurs treden met Ruhl in discussie (cf. Tyler & Evans 2003a, Tuggy 2003, etc.) omdat zij in Ruhl vooral een waardevol ‘tegenstander’ zien. Een dergelijke confrontatie met de Coseriaanse monosemiehypothese vinden we niet terug in de literatuur op een zeldzame uitzondering na (cf. het eerder vermelde Taylor 1999). Wij zullen erop wijzen dat ook binnen Ruhls theorie ruimte wordt opengelaten voor polysemie, wat niet het geval is binnen het structureel functionalisme en wat ons ertoe zal brengen om Ruhls monosemiehypothese als gematigd veeleer dan radicaal te omschrijven. We zullen ook beargumenteren waarom het Coseriaanse structureel functionalisme meer mogelijkheden biedt voor ons verdere onderzoek dan de theorie van Ruhl.

Ook **Hoofdstuk III** is in de eerste plaats descriptief georiënteerd. In dit hoofdstuk behandelen we de visie van de cognitieve semantiek met betrekking tot betekenis in het algemeen en polysemie in het bijzonder. We zullen zien hoe de evolutie van de zogeheten standaardversie van de cognitieve prototypensemantiek naar de uitgebreide versie van de prototypensemantiek een enorme impuls betekent voor de aanname dat polysemie een vanzelfsprekende en natuurlijke eigenschap van woorden is. Onze aandacht gaat daarbij vooral uit naar het radiale netwerkmodel van die uitgebreide versie, dat de meest centrale plaats inneemt in die uitgebreide versie en dat bovendien onlosmakelijk verbonden is met een radicale polysemiehypothese. Daarnaast besteden we aandacht aan de cognitief-semantische continuümvisie die ‘polysemie’ als een instabiel begrip beschouwt dat tussen homonymie en monosemie (‘vaagheid’)

in zweeft. Deze visie sluit dan weer aan bij een gematigder polysemiehypothese. In de uitgebreide theoretische beschrijving zal het cognitieve standpunt steeds impliciet worden vergeleken met het structureel-functionele standpunt betreffende de semantische thema's die worden aangehaald. In Hoofdstuk IV wordt echter ook plaats gemaakt voor een expliciete confrontatie van het structureel functionalisme en de cognitieve semantiek. We gaan daarbij uit van een cognitief-semantische tekst waarin de radicale polysemiehypothese wordt verdedigd met argumenten pro polysemie en argumenten contra monosemie. Stap voor stap zullen we deze cognitieve argumentatie afwegen tegen die van het structureel functionalisme, waarbij we ons telkens baseren op de resultaten van de literatuurstudie in Hoofdstuk II. Daarmee wordt in Hoofdstuk IV, althans op een algemeen taaltheoretisch niveau, ook een antwoord geboden op de contrastieve vraag waarrond dit proefschrift, naast de descriptieve en historiografische vraag, is opgebouwd.

Hoofdstuk IV, tevens het laatste hoofdstuk, wil eveneens een antwoord bieden op de contrastieve vraag, maar dan toegespitst op een empirische vergelijking van de cognitieve semantiek en het structureel functionalisme. We richten ons daarbij meer bepaald op het betekenisonderzoek naar voorzetsels. De eerste helft van het hoofdstuk (§ IV.1. tot en met § IV.4.) belicht, alweer aan de hand van *close readings*, achtereenvolgens de radicaal polyseme, de gematigd polyseme en ten slotte de radicaal monoseme betekenisbenadering van voorzetsels. We zullen de pluspunten en de gebreken van elk van deze benaderingen becommentariëren en deze kritische evaluatie in rekening brengen bij onze empirische, structureel-functionele studie van het Nederlandse *over* die de tweede helft van Hoofdstuk IV (§ IV.5.) omvat. In een laatste paragraaf zullen we de resultaten van die structureel-functionele betekenisanalyse bovendien terugkoppelen aan de bevindingen uit onze kritische evaluatie van de cognitieve betekenisanalyse van het Engelse *over*.

Ten slotte merken we op dat in de eerste paragraaf van elk van de vier hoofdstukken het desbetreffende hoofdstuk uitgebreid wordt ingeleid, het opzet ervan wordt toegelicht en een kort overzicht van de daaropvolgende paragrafen wordt gegeven. De laatste paragraaf van elk van de vier hoofdstukken is telkens voorbehouden voor een tussentijds besluit dat de bevindingen van het desbetreffende hoofdstuk nog eens kort op een rijtje zet. Het proefschrift wordt uiteindelijk afgerond met een **Besluit** waarin de hoofdstukken bondig worden samengevat, de eindconclusies van het onderzoek worden opgesomd en enkele suggesties voor verder onderzoek worden meegegeven.

De historische wortels van de tegenstelling 'POLYSEMIE—MONOSEMIE'

1 INLEIDING

In dit eerste hoofdstuk willen we het polysemievraagstuk historiografisch benaderen. We achten deze historiografische component noodzakelijk om tot een beter inzicht te komen in het polysemiebegrip dat sinds de jaren '70 uitgegroeid is tot een centraal thema van zowel theoretisch als empirisch georiënteerd linguïstisch betekenisonderzoek. Een adequate beoordeling van de verschillende manieren waarop taalkundigen de laatste vijftig jaar tegen polysemie aankijken, lijkt immers maar mogelijk als de historische wortels ervan worden blootgelegd en op een kennis-theoretisch transparante wijze worden toegelicht (cf. P. Schmitter 2003:112-118 en K. Willems 1994:281-295). We focussen daarvoor enerzijds op M. Bréal (1832-1915), die de eerste was om zowel de term *sémantique* ('semantiek') als *polysémie* ('polysemie') te introduceren, en anderzijds op F. de Saussure (1857-1913), die men als de grondlegger van het taalkundig structuralisme beschouwt. We zullen ons voor de specifieke discussie binnen dit hoofdstuk vooral op volgende werken van beide auteurs concentreren: Bréals *Essai de sémantique* (⁵1921 [1897]) (vanaf nu: *Essai*) en de Saussures *Cours de linguistique générale* (⁵1995 [1916]) (vanaf nu: *Cours*).¹

Uiteraard reiken de historische wortels van het polysemiefenomeen verder terug in de tijd dan het einde van de 19de eeuw (*Essai*) en het begin van de 20ste eeuw (*Cours*), al bestond de term *polysémie* voor Bréal hem introduceerde niet als dusdanig. Met andere woorden, het fenomeen op zich werd reeds door eerdere auteurs aangehaald, maar men gebruikte er andere (hoewel gelijkaardige) termen voor. Dat blijkt duidelijk uit het artikel "Polysemy: Patterns of Meaning and Patterns in History" van B. Nerlich & D. Clarke (1997:349-385) waarin de auteurs de historiografie van het concept polysemie uitvoerig schetsen vanaf de Oudheid tot en met de 20ste eeuw. Wij willen het thema polysemie in dit proefschrift voornamelijk toespitsen op het debat dat heerst tussen 'cognitivisten' enerzijds (vaak aanhangers van de polysemiehypothese) en 'structuralisten' anderzijds (vaak aanhangers van de monosemiehypothese). Vanuit die invalshoek is het gepaster om de historiografische discussie te beperken tot de betekenisopvatting van Bréal en de Saussure. Zo wijst D. Geeraerts, zelf een cognitivist, er bijvoorbeeld op dat de cognitieve semantiek en de prestructuralistische semantiek, waarvan hij Bréal als één van de vertegenwoordigers beschouwt, een "encyclopedist conception of meaning" met elkaar delen "in the sense that lexical meaning is not considered to be an autonomous phenomenon,

¹ Indien we niet naar de kritische uitgave door Tullio de Mauro verwijzen, maar naar de *Cours de linguistique générale* (1968 [1916]), de kritische editie door Rudolf Engler, zal simpelweg de afkorting *Engler* worden gebruikt. Een enkele keer verwijzen we ook naar de Saussure (2000). *Écrits de linguistique générale*, uitgegeven door S. Bouquet & R. Engler. Dit werk wordt afgekort tot *Écrits*.

but is rather inextricably bound up with the individual, cultural, social, historical experience of the language user” (1992b:266) (vgl. Geeraerts 1988a voor een uitgebreide vergelijking tussen de prestructuralistische semantiek van Bréal en de cognitieve prototypensemantiek, alsook onze bespreking in § III.2.3.7. en de *excursus* in § III.3.4.4.3.). We zullen zien dat dit referentiële betekenisconcept, dat de cognitivisten met Bréal zullen delen, ‘polysemiegevoeliger’ is dan het door de Saussure ontwikkelde, structurele en zuiver talige betekenisconcept dat polysemie per definitie blijkt uit te sluiten. Waar nodig zullen we de discussie rond Bréal en de Saussure aanvullen met verwijzingen naar betekenis­theorieën die hun beider betekenisvisies chronologisch voorafgaan of er chronologisch op volgen. Zo zullen we bijvoorbeeld de dialoog *Kratylos* van Plato en de *Peri hermēneías* van Aristoteles in de discussie betrekken, alsook de taalpsychologische betekenis­theorie van H. Paul (1966 [1880]) en de semiotische driehoek van Ogden & Richards (1923).

Dietrich (1997:227) wijst er terecht op dat sinds Bréal de term lanceerde, polysemie een essentieel deel is gaan uitmaken van het semantische discours en steeds als belangrijk thema weerkeert. In de meeste belangrijke semantische overzichtswerken (Dietrich haalt Ullmann ⁵1965 [1951], Ullmann ⁴1970 [1961], Lyons 1977 en Pottier 1992 aan) evenals in werken die polysemie als specifiek thema hebben (Dietrich verwijst naar Heger 1963), wordt polysemie enerzijds als iets volledig natuurlijk beschouwd, anderzijds als een semantische eigenschap van bepaalde woorden. Een polyseem taalteken is in die visie een taalteken waarvan aan de *signifiant* (‘vorm’) meerdere *signifiés* (‘betekenissen’) gehecht zijn. Tegelijkertijd merkt Dietrich op dat in de Saussuriaanse definitie van het taalteken “indem *einem* Signifié ein Signifiant zugeordnet ist” (1997:233; oorspronkelijke cursivering, fvdg) een ‘meervoudige toekenning’ van verschillende *signifiés* aan één *signifiant* eenvoudigweg uitgesloten is. Wanneer men dus consequent aan het Saussuriaanse bilateraliteitsprincipe vasthoudt, is polysemie geen optie. Wellicht is dat de reden waarom de Saussure de term *polysémie* nooit in zijn *Cours* vermeld heeft, al moet hij de term uiteraard wel hebben gekend. Zo heeft de Saussure nog les gevolgd bij Bréal (cf. Koerner 1973:28) en in een brief aan Meillet noemde hij Bréal zelfs “notre maître excellent” (Aarsleff 1982:16). Dit hoeft echter niet te betekenen dat de Saussure en Bréal daadwerkelijk inspiratie vonden in elkaars ideeën: “Bréal and Rousselot both of whom were a generation older than FdS[aus­sure] would hardly seem to have been influenced by him during his lectureship at Paris (1881-91)” (Koerner 1973:146 - voetnoot 15).

We willen in dit hoofdstuk aantonen dat een monoseem betekenisconcept pas als dusdanig kon worden geïntroduceerd dankzij de Saussures onderscheid tussen het geheel van concrete taaluitingen (*parole*) enerzijds en het onderliggende abstracte taalsysteem (*langue*) anderzijds en het strikte onderscheid tussen betekenis (*signifié* of *valeur* op betekenisvlak) en referentie (waarvoor de Saussure geregeld de term *signification* gebruikt). Deze dichotome Saussuriaanse visie waarin de nadruk wordt gelegd op een strikt talige betekenisinvulling zullen we contrasteren met Bréals referentialistisch geïnspireerde betekenisvisie en de daaraan verbonden psychologische alsook communicatieve betekenisinvulling, die hij ontwikkelde vóór de idee van een onderliggend abstract taalsysteem door de Saussure werd geïntroduceerd. We zullen zien waarom er in Bréals visie weinig tot geen plaats was voor een mo-

noseem betekenisconcept. Om deze these te ontwikkelen vertrekken we vanuit een *close reading* van Bréals *Essai* dat we op die manier in dialoog laten treden met de Saussures *Cours*. We trachten daarmee tegelijkertijd de visie te weerleggen dat Bréal – weliswaar zonder systematisch begrippenapparaat – de volledige basislijnen van de Saussures *Cours* reeds zou hebben uitgetekend in zijn *Essai* en als de Saussures belangrijkste voorloper kan worden gezien (cf. Aarsleff 1982; Wolf 1991).

2 HET BELANG VAN BRÉAL IN HET LICHT VAN DE SEMANTIEK

Zowel Aarsleff (1982), Wolf (1991), Nerlich (1992), Desmet & Swiggers (1995) als Coseriu (2000) zijn het er over eens dat Bréal een belangrijke plaats inneemt in de geschiedenis van de linguïstiek, getuige o.a. volgende uitspraken: “This book is designed to make available in English translation the most important shorter writings of the guiding figure of that school [French school of linguistics], Michel Bréal, writings which, apart from their own interest, provide source material for a number of foundational concepts of modern linguistics” (Wolf 1991:1); “L’œuvre de Michel Bréal est une des plus riches dans l’histoire de la linguistique moderne. Excellent philologue et remarquable historien et interprète des mythologies, Michel Bréal fut le premier à introduire en France la grammaire historico-comparative allemande, qu’il a transmise à ses élèves sous une forme enrichie, en ajoutant à cet édifice une dimension humaine et culturelle, qui faisait entrer la linguistique dans les sciences de la culture” (Desmet & Swiggers 1995:vii). Aarsleff gaat het verst in zijn bewondering door Bréal als de ‘Lavoisier van de linguïstiek’ te omschrijven (cf. 1982:313).² Aarsleff kent deze typering toe aan Bréal omdat die zich in Aarsleff’s ogen afzet tegen het Schleicheriaanse paradigma en bij uitbreiding tegen de gehele Duitse semasiologische traditie (cf. Aarsleff 1982:313). Nochtans wijst Coseriu (2000: 40) erop dat het Schleicheriaanse paradigma geenszins samenvalt met de Duitse linguïstiek, aangezien er zowel vóór als na Schleicher (1821-1868) andere vormen van linguïstiek in Duitsland werden bedreven waardoor Bréal werd beïnvloed (cf. de lijn Humboldt – Steinthal – Gabelentz; Grimm en Curtius, etc.). Aarsleff suggereert bovendien dat Bréal en niet de Saussure de taalkunde als autonome discipline zoals we die nu kennen introduceerde:

Bréal was the great innovator who gave French linguistics the distinct and powerful form that by a sort of delayed reaction struck the world in its summa, Saussure’s *Cours*. Whether this makes Saussure less original than we have been made accustomed to think depends on one’s criteria. His terminology gave it a catching systematic quality, but it was Bréal who supplied the conceptualization that gave the new linguistics its fresh French cast and principles (1982:393).

² Lavoisier (1743-1794) wordt beschouwd als de grondlegger van de moderne scheikunde, zijn onderzoek (naar gassen) leidde tot een wetenschappelijke revolutie (cf. Kuhn 1970:52 e.v.).

Wolf treedt hem bij in die visie:

It has become apparent in recent years that Saussure's *Cours de linguistique générale*, which has generally been taken to be the *fonset origo* of modern linguistics, may owe more than was previously thought to what H. Aarsleff, echoing Meillet, has called the 'French school of linguistics' [waarbinnen Bréal de belangrijkste figuur was, fvdg] (1991:1).

Het beeld van Bréal dat we bij de overige auteurs terugvinden is genuanceerder. Men wijst erop dat Bréals *sémantique* zich perfect laat integreren in de ontwikkeling die was opgestart in de Duitse *Semasiologie*, hoewel hij brak met een aantal belangrijke dogma's die aan de Duitse linguïstiek verbonden waren (cf. bijvoorbeeld Coseriu 2000:24-28 en Desmet & Swiggers 1995:3-14). Behalve Aarsleff (en in zekere mate ook Wolf) steunt geen van bovenvermelde auteurs de stelling dat Bréal in wezen een belangrijker plaats in de geschiedenis van de taalkunde zou moeten worden toegekend dan de Saussure, hoewel men er over het algemeen mee akkoord gaat dat sommige passages uit Bréals werk bepaalde Saussuriaanse begrippen (*langue*, *parole*, synchronie, diachronie, etc.) voorafspiegelen. Coseriu is het zelfs daarmee niet eens: de zogenaamde voorafspiegeling van het Saussuriaanse begrippenapparaat in het werk van Bréal is volgens hem slechts gestoeld op de onterechte gelijkschakeling van metataal en taal. Terwijl Bréal termen als *langue* en *parole*, etc. in hun dagdagelijkse betekenis gebruikt, zonder ze te definiëren of ze consequent te gebruiken, zijn deze termen voor de Saussure welomlijnde begrippen, met een strikte definitie, die deel uitmaken van het begrippenapparaat van zijn betekenisstheorie. Hetzelfde geldt, zoals we zullen zien, voor de term *valeur*.

We focussen eerst op de verhouding van Bréals *sémantique* tot de Duitse taalkundige traditie (§ I.3.). Af en toe zal daarbij reeds een vergelijking worden gemaakt met de visie van de Saussure. In § I.4. gaan we uitgebreider in op de hypothese dat een aantal Saussuriaanse begrippen in het werk van Bréal reeds embryonaal aanwezig zouden zijn.

3 DE VERHOUDING TUSSEN BRÉAL EN DE DUITSE TAALKUNDIGE TRADITIE

We belichten voornamelijk drie thema's: Bréals afwijzende houding tegenover een visie die taal als natuurobject beschouwt (en bijgevolg de taalkunde als natuurwetenschap) (§ I.3.1); de verhouding tussen taal en racisme binnen Bréals werk (§ I.3.2.); en ten slotte Bréals kritiek op de verwaarlozing van het betekenisonderzoek ten voordele van het morfologische onderzoek (§ I.3.3.). De rode draad die door de drie behandelde thema's heen loopt is dat Bréal weliswaar komaf maakt met enkele taalkundige visies van A. Schleicher, maar dat zijn *sémantique* daarom nog geen breekpunt vormt met de gehele Duitse traditie, maar er zich, integendeel, perfect in weet te integreren.

3.1 | Taalkunde als historische wetenschap

Alle bovenvermelde auteurs (Aarsleff 1982, Wolf 1991, Nerlich 1992, Desmet & Swiggers 1995 en Coseriu 2000) zijn het er over eens dat Bréal de visie afwijst dat taal een levend organisme is, zoals o.a. blijkt uit volgend citaat:

Quoi qu'en aient dit d'illustres savants, on peut douter que la linguistique doive être comptée parmi les sciences naturelles. Il lui manque pour cela une condition capitale: c'est que l'objet dont elle traite n'existe pas dans la nature. Le langage est un acte de l'homme: il n'a pas de réalité en dehors de l'activité humaine (*Essai* 309).

Hiermee gaat Bréal inderdaad in tegen de visie van A. Schleicher (1821-1868) die in *Die darwinsche Theorie und die Sprachwissenschaft* (1863) stelt dat taal – onafhankelijk van de sprekers – een eigen leven leidt (cf. ook Schleichers *Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*: “[D]ie sprachen leben wie alle naturorganismen; sie handeln nicht, wie der mensch, haben also auch keine geschichte, woferne wir dieses wort in seinem engeren und eigentliche sinne fassen”, 1866:2). In de ogen van Schleicher is taal een natuurlijk organisme dat een periode van groei, rijpheid en verval kent: de linguïst moet bijgevolg taal als een natuurwetenschapper bestuderen en zich rijkelijk bedienen van metaforen die het wezen van taal als natuurfenomeen benadrukken (cf. o.a. Joseph 2002:49, Haßler 1991: 147 en Amsterdamska 1987:44-50). Bréal zet zich daar expliciet tegen af, zoals volgend citaat aantoont:

L'abus des abstractions, l'abus des métaphores, tel a été, tel est encore le péril de nos études. Nous avons vu les langues traitées d'êtres vivants: on nous a dit que les mots naissaient, se livraient des combats, se propageaient et mouraient. Il n'y aurait aucun inconvénient à ces façons de parler s'il ne se trouvait des gens pour les prendre au sens littéral. Mais puisqu'il s'en trouve, il ne faut pas cesser de protester contre une terminologie qui, entre autres inconvénients, a le tort de nous dispenser de chercher les causes véritables (*Essai* 3).

Of nog:

Avec le même soin que d'autres les recherchent, j'ai évité les comparaisons tirées de la botanique, de la physiologie, de la géologie. Mon exposition en est plus abstraite, mais je crois pouvoir dire qu'elle est plus vraie (*Essai* 257).

Bréal illustreert deze visie op taal als natuurlijk organisme aan de hand van definities van Schleicher, Müller en Darmesteter (cf. *Essai* 310).³ Bréals besluit dat deze linguïsten taal onterecht “une existence propre, indépendante de la volonté humaine” toekennen en haar behandelen als “une sorte de quatrième règne” (*Essai* 310) vinden we overigens ook letterlijk in het werk van de Saussure terug:⁴

³ We merken op dat Bréal zich afzet tegen de visie op taal als levend organisme in het algemeen en niet noodzakelijk alleen tegen Schleicher, aangezien Bréal duidelijk aanhaalt: “Les mêmes idées [met name dat taal een natuurfenomeen is en taalkunde bijgevolg een natuurwetenschap] ont été aussi exprimées en France” (*Essai* 310). Hij doet daarmee in de eerste plaats op auteurs als o.m. A. Darmesteter (1979 [1887]),

Cette méthode exclusivement comparative entraîne tout un ensemble de conceptions erronées qui en correspondent à rien dans la réalité, et qui sont étrangères aux véritables conditions de tout langage. On considérerait la langue comme une sphère particulière, *un quatrième règne de la nature*; de là des manières de raisonner qui auraient étonné dans une autre science. Aujourd'hui on ne peut pas lire huit à dix lignes écrites à cette époque sans être frappé des bizarreries de la pensée et des termes qu'on employait pour les justifier (Cours 17; onze cursivering, fvdg).

We willen er de aandacht op vestigen dat de Saussure de gedachte dat taalwetenschap een historische wetenschap is en geen natuurwetenschap, niet noodzakelijk heeft overgenomen van Bréal zoals Aarsleff (1982:386-387) laat uitschijnen. Men mag 'parallellie in de gedachtegang' van bepaalde auteurs, die elkaar bovendien onmiddellijk chronologisch opvolgen, niet verwarren met het begrip 'invloed'. In de *Cours* vindt men immers geen verwijzingen naar Bréal, wel naar Whitney (1827-1894), een Amerikaans linguïst die een gefundeerde kritiek leverde op de historisch-vergelijkende taalwetenschap in zijn *The Life and Growth of Language* (Franse vertaling *La vie du langage*, cf. *Cours* 18, *Écrits* 203-216 (= "Notes pour un article sur Whitney"), alsook Joseph 2002:19-46, over de invloed van Whitney op de Saussure).⁵

Whitney wijst er aan de ene kant op dat er inderdaad argumenten zijn om taal als een natuurwetenschappelijk object te beschouwen, omdat het dat gedeeltelijk ook is: "Man possesses, as one of his most marked and distinctive characteristics, a faculty or capacity of speech, - or, more accurately, various faculties and capacities which lead inevitably to the production of speech" (1970 [1875]:278-279). Met andere woorden, het menselijke brein beschikt in de eerste plaats over het biologische vermogen dat de mens in staat stelt om taal te produceren. De taalklanken die men produceert kunnen bovendien natuurwetenschappelijk worden onderzocht. Zo merkt Whitney (1970 [1875]:14-15 en 59-60) bijvoorbeeld op dat de natuurkundige de geluidsgolven van een bepaalde taalklank kan meten en dat hij samen met de fysioloog nader kan bestuderen op welke manier precies de spraakorganen tot de productie van taalklanken kunnen komen:

To describe in detail the construction of the vocal apparatus, and the movements of the muscles and cartilages and membranes which cause and modify the vibrations, belongs to physiology; to determine the form and composition of the vibrations which produce the audible variety of effects upon the ear, belongs to acoustics (...) (1970 [1875]:60).

De resultaten van bovenvermeld fysisch (akoestisch) en fysiologisch onderzoek kunnen van belang zijn voor de taalkundige, maar "his specific and central business is with none of it" (Whitney 1970 [1875]:15). Immers, deze natuur(wetenschappe)lijke

die *La vie des mots. Étudiée dans leurs significations* schreef en met deze titel de metaforische benadering van taal als een natuurfenomeen in stand hield (cf. Nerlich 1992:§ 3.5, § 3.7. en § 3.8., Gordon 1982:14-28).

⁴ We moeten er echter op wijzen dat de Saussure, hoewel in bovenstaande passage duidelijk tegenstander van deze Darwiniaanse kijk op taal, in zijn definitie van de *langue* als "sociale dans son essence et indépendante de l'individu" (*Cours* 37), in wezen zélf taal als een "quatrième règne de la nature" beschouwt (naast de rijken van de mineralen, de planten en dieren, naar Linnaeus), in zoverre de *langue* een collectief bewustzijn wordt toegerekend, buiten het individu om. Deze tegenspraak zou ertoe leiden dat Coseriu (cf. o.m. in ³1979c [1970/1969]) het noodzakelijk achtte om de dichotomie *langue* - *parole* te vervangen door

karacteristieken van taal zijn van minder belang vergeleken met de essentiële eigenschappen van taal: een taal bestaat uit arbitraire en conventionele taaltekens die binnen een taalgemeenschap gebruikt worden en die van generatie op generatie worden doorgegeven (cf. Whitney 1970 [1875]:19). Dit verklaart het wezenlijke onderscheid tussen natuurlijke taal enerzijds en communicatie bij dieren anderzijds: "while the latter is instinctive, the former is, in all its parts, arbitrary and conventional" (Whitney 1970 [1875]:282). Taal is met andere woorden een typisch menselijk (maatschappelijk, sociaal) gegeven, ergo

The science of language is what its name implies, a study of all human speech, of every existing and recorded dialect, without rejection of any, for obscurity, for remoteness, for lowness of development (Whitney 1970 [1875]:191)

en moet ook als dusdanig bestudeerd worden:

As linguistics is a historical science, so its evidences are historical, and its methods of proof of the same character. There is no absolute demonstration about it; there is only probability, in the same varying degree as elsewhere in historical inquiry (Whitney 1970 [1875]:312).

De taalkunde doet dus geen absolute voorspellingen, zoals dat in de natuurwetenschappen wel het geval is. Volgens Whitney rekent men de taalwetenschap maar tot de natuurwetenschappen omdat deze laatste wetenschappen zoveel succes boeken. Men meent daardoor de wetenschappelijkheid van de taalwetenschap te kunnen opkrikken door oppervlakkig kenmerken van de natuurwetenschappen over te nemen. Om de stelling te kunnen staven dat de taalkunde tot de historische wetenschappen behoort ook al kunnen taalklanken in zekere mate als 'fysische gegevens' beschouwd worden, maakt Whitney de vergelijking met de archeologie: "The material of archæology is even more physical than that of linguistics; but no one has ever thought of calling archæology a physical science" (1970 [1875]:312).

Al heeft de Saussure bovenstaande ideeën bij Whitney vandaan gehaald, het klopt dat men deze ideeën ook terugvindt bij Bréal. Bréal stelt eveneens dat de klanken die mensen produceren natuurwetenschappelijk kunnen worden onderzocht (cf. "Que si, à cause de la phonétique, qui étudie les sons de la langue, lesquels sont produits par le larynx et la bouche, il fallait reporter la linguistique aux sciences naturelles (...)", *Essai* 256), maar dat taal boven alles een menselijk gegeven is en de studie ervan bij de historische wetenschappen thuishoort:

Si l'on prend la *nature* dans le sens le plus large, elle comprend évidemment l'homme et les productions de l'homme. L'histoire des mœurs, des usages, de l'habitation, du costume, des arts, l'histoire sociale aussi et même l'histoire politique, feront partie, ainsi que le langage, de l'histoire naturelle. Mais si l'on

een trichotomie *System – Norm – Rede*. Aangezien het theoretisch-methodologische begrippenapparaat van het structureel functionalisme wordt besproken in Hoofdstuk II, komen we dan pas op deze tegenspraak in het Saussuriaanse structuralisme terug en zullen we daarbij ook nog kort op het verschil tussen Bréal en de Saussure wijzen (cf. § II.1.9.2.2.).

⁵ *La vie du langage* is de Franse vertaling van Whitney's oorspronkelijke *The Life and Growth of Language*. Het is niet bekend van wiens hand de Franse vertaling is. De Saussure verwijst enkel naar de Franse vertaling; wijzelf maken gebruik van het originele, Engelse werk.

admet une différence entre les sciences historiques et les sciences naturelles, si l'on considère l'homme comme fournissant la matière d'un chapitre à part dans notre étude de l'univers, le langage, qui est l'œuvre de l'homme, ne pourra pas rester sur l'autre bord, et la linguistique, par une conséquence nécessaire, fera partie des sciences historiques (*Essai* 256).

Zoals eerder aangehaald reageert Bréal daarmee tegen een linguïstiek die aan de taal "une existence propre" wil toekennen "indépendante de la volonté humaine" (*Essai* 310):

Puisque d'illustres philologues ont déclaré que l'homme n'était pour rien dans l'évolution du langage, qu'il n'était capable d'y rien modifier, d'y rien ajouter, et qu'on pourrait aussi bien essayer de changer les lois de la circulation du sang (...) puisqu'aujourd'hui c'est devenu vérité courante et transmise de livre en livre, il m'a paru utile d'avoir enfin raison de ces affirmations et d'en finir avec cette fantasmagorie (*Essai* 255).

In Bréals linguïstiek zal de mens centraal staan, aangezien "Le langage est un acte de l'homme: il n'a pas de réalité en dehors de l'activité humaine" (*Essai* 309), of nog:

Il ne faut pas que la description du langage humain nous fasse oublier l'homme, qui en est à la fois le principe et la fin, puisque tout, dans le langage, procède de lui et s'adresse à lui (Bréal 1995 [1866]:67a).

De taal heeft met andere woorden enkel bestaansrecht in zoverre zij de mens als sociaal wezen tot dienst is: "le langage est fait pour servir à l'échange des idées, à l'expression des sentiments, à la discussion des intérêts" (*Essai* 27). Taal heeft communicatie tussen mensen als haar voornaamste doel, al verliest zij daardoor geenszins aan belangrijkheid:

C'est ne pas diminuer l'importance du langage (...): c'est, au contraire, le mettre au nombre de choses qui occupent le premier rang et exercent le plus d'influence dans le monde, car ces existences idéales, - religions, lois, traditions, mœurs, - sont ce qui donne une forme à la vie humaine (*Essai* 314).

Of nog:

La parole est avant tout un moyen de communication: elle manquerait à la plus essentielle de ses fonctions en cessant de servir à l'échange des idées (*Essai* 323).

Het spreken is bovendien een vrije activiteit: er zijn weliswaar bepaalde regels waaraan men zich houdt, maar dit gebeurt niet onder 'dwang' die van taal uit zou gaan:

Dira-t-on que la liberté est absente dans ce domaine, parce que je ne suis pas libre de changer le sens des mots, ni de construire une phrase selon une grammaire qui me serait propre? Nous avons montré que cette limitation de la liberté tient au besoin d'être compris, c'est-à-dire qu'elle est de même sorte que les autres lois qui régissent notre vie sociale. C'est vouloir tout confondre que de parler ici de loi naturelle (*Essai* 257).

Men accepteert deze regels dus uit vrije wil omdat bij het doorbreken ervan men zich onverstaaenbaar zou kunnen maken en communicatie onmogelijk zou maken. Mensen kunnen in de loop van de geschiedenis de taal wel aanpassen wanneer zij volgens de geest van een taalgemeenschap niet voldoende of niet langer aan die communicatieve behoefte voldoet:

C'est ici [Bréal 1995 [1866]:69a] que Bréal formule sa thèse générale: derrière l'évolution du langage en tant que fonction (expressive et communicative), il y a l'homme, qui est la 'cause première' du changement linguistique. Le langage est en effet une institution humaine qui se caractérise par une fonctionnalité adaptative: tout changement linguistique doit donc être rattaché à l'homme en tant qu'agent fondamental du changement (Desmet & Swiggers 1995:83).

Vanuit de idee dat taal géén natuurfenomeen is, zoals traditioneel werd aangenomen, verzette Bréal zich tevens tegen een eenzijdig externe (d.i. natuurlijke) verklaring van taalevolutie: taalverandering is niet aan de natuurlijke wetten van bloei en verval te wijten (cf. Schleicher 1863), maar is volledig toe te schrijven aan "une cause intelligente" (Bréal 1995 [1866]:70b) die op haar beurt haar oorsprong vindt in "la volonté humaine" (*Essai* 310). Deze 'menselijke wil' bevindt zich tussen intuïtie enerzijds en doordachte ratio anderzijds:

Je suppose qu'il est inutile de répéter ce que j'ai dit en commençant sur cette volonté à demi consciente et opérant à tâtons qui préside à l'évolution du langage (*Essai* 60).

Wanneer een taal teruggrijpt naar het procédé van de analogie bijvoorbeeld, dan stelt Bréal duidelijk dat "l'analogie n'est qu'un moyen" (*Essai* 60), met andere woorden, analogie is geen echte *oorzaak van taalverandering*, maar wel een *middel tot taalverandering*. Die oorzaak vindt men wel terug in de menselijke wil "pour éviter quelque difficulté d'expression" (*Essai* 60), "pour obtenir plus de clarté" (*Essai* 64), "pour souligner soit une opposition, soit une ressemblance" (*Essai* 68) of "pour se conformer à une règle ancienne ou nouvelle" (*Essai* 72). Taalverandering gebeurt bijgevolg niet, zoals eerder werd aangenomen, doordat de spreekorganen op hetzelfde ogenblik bij de hele taalgemeenschap eenzelfde verandering ondergaan, wel integendeel:

Il y a à cette marche simultanée une raison plus humble et plus commune, qui est, d'une part, l'instinct de l'imitation, et, d'autre part, le besoin de comprendre et d'être compris (*Essai* 323).

Wanneer een op til zijnde verandering van die aard is dat zij de verstaanbaarheid in gevaar brengt moet ze of een stille dood sterven of worden overgenomen door alle sprekers (die dan stilzwijgend instemmen met deze 'ongelukkig gekozen' verandering):

Force est donc bien qu'un changement, s'il est de nature à obscurcir la clarté du langage, soit, ou bien étouffé, ou bien adopté par tous les hommes destinés à vivre de la même vie (*Essai* 323).

Aarsleff vat Bréals algemene visie op taal als volgt samen:

It is the dependence of language on man, mind, and social life for the sake of communication by means of conventional signs, that opens the way for linguistics to become a historical science and thus to move from observation and description to theory and understanding because human will is involved (1982:384).

Nerlich houdt er een gelijkaardige mening als Aarsleff op na. Zij ziet een fundamenteel verschil met Bréals voorgangers in het feit dat Bréal de mens centraal stelt:

He did not want to study language in itself and for itself, like Schleicher and the French 'naturalists', but he wanted to study the place and influence of the human being (*l'homme*) in language, in his psychological make up, in his social relations with other human beings, and all this in a proper historical setting (1992:133).

Ook Desmet & Swiggers wijzen ten slotte op de sleutelpositie van Bréal in verband met diens introductie van de mens in taal:

Bréal occupe dès lors une position-clé dans la transformation du modèle allemand, vers une approche historico-sociale, reconnaissant le lien fondamental entre langage, l'homme, la pensée et la vie sociale (1995:15).

Enige nuance is hier echter op zijn plaats (cf. Coseriu 2000:42). In de eerste plaats kan men niet spreken van één Duits model aangezien in de Duitse linguïstiek van de 19de eeuw verschillende modellen in zwang waren (cf. de lijn Humboldt – Steintal – Gabelentz die zich duidelijk onderscheidde van de lijn Grimm en Curtius, etc.). Bovendien was het in een groot deel van de Duitse linguïstiek niet nodig 'de mens' (opnieuw) te introduceren, daar hij nooit afwezig was. Zo wijst bijvoorbeeld Humboldt (1767-1835) de opvatting van de hand dat taal een natuurwetenschappelijk object is omdat hij het vermogen tot taal niet zomaar als een biologisch vermogen beschouwt, maar wel als een geestelijk, creatief vermogen dat bovendien individueel bepaald is. Bréal verwijst overigens naar die Humboldtiaanse opvatting in zijn artikel "De la forme et de la fonction des mots": "Il n'y a pas de langage en dehors de nous: même gravées sur la pierre ou sur l'airain, a dit Guillaume de Humboldt, les langues n'ont qu'une existence idéale. Les mots n'existent qu'au moment où nous les pensons et comprenons" (Bréal 1995 [1866]:71a). Coseriu besluit dan ook: "El mérito de Bréal no es el de haber introducido el hombre en el estudio de las lenguas, sino el de haberlo introducido (de acuerdo con Humboldt) como creador permanente de las lenguas" (2000:43). De mens als creatief individu dat taal schept en herschept zal overigens één van de basisideeën van het Coseriaanse structureel functionalisme vormen (cf. § III.4.3.1.).

Een tweede belangrijk punt van kritiek dat geuit wordt door Coseriu is dat geen van de bovenvermelde auteurs opmerkt dat er tevens een aanvechtbaar teleologisch aspect aan Bréals visie op de verhouding tussen mens en taal verbonden is: taal is voor Bréal niet alleen een fenomeen dat ons denken concreet gestalte geeft, het is ook, en vooral, het resultaat van praktisch nut. Immers, de innovaties binnen

taal worden door Bréal voorgesteld als het werk van individuen die de taal – een praktisch instrument met als voornaamste doel efficiënte communicatie - zo nuttig mogelijk willen maken. Dat blijkt bijvoorbeeld duidelijk uit volgend citaat, waarin Bréal stelt dat

le langage, d'une œuvre commencée et poursuivie en vue d'un but pratique, et d'où, par conséquent, l'idée de l'utilité ne saurait à aucun moment être absente (*Essai 2*).

Bréal gelooft met andere woorden dat taalevolutie kan worden beschouwd als gericht op vooruitgang: in de loop van de geschiedenis worden steeds meer precieze, meer rationele en meer praktische talige distincties in de taal ingebouwd om op die manier van taal een steeds soepeler, efficiënter en tegelijkertijd eenvoudiger en makkelijker hanteerbaar instrument te maken (cf. Coseriu 2000:37). Deze vooruitgang kan taal boeken, indien de 'logica van de taal' steeds meer afgestemd raakt op de 'logica van het denken'. Bréal ziet in dat de talige categorieën niet steeds in overeenstemming zijn met de conceptuele categorieën van het 'logische denken' (cf. "En outre, ses catégories [d.i. "les catégories du langage", fdvg] ne coïncident pas avec celles du raisonnement: ayant une façon de procéder qui lui est propre, il arrive à constituer des groupes grammaticaux qui ne se rapportent point à une conception abstraite", *Essai 225*). Vanuit zijn teleologische visie koppelt Bréal daaraan echter de gedachte dat de ontwikkeling van een taal gekenmerkt wordt door een streven naar talige distincties die steeds meer met de logische distincties die het denken maakt, zullen samenvallen (cf. eveneens § I.4.6.). Deze logische distincties van het denken richten zich op hun beurt weer "au fond des choses" (*Essai 95*), met andere woorden op de distincties die de buitentalige realiteit het denken 'aanreikt' (cf. eveneens "Plus nous sommes rapprochés des choses, plus nous voyons les différences", *Essai 93*). Hoe nauwkeuriger de talige distincties de distincties van het denken weerafspiegelen in de loop van de geschiedenis, hoe 'preciezer' de woorden - of beter, de 'betekenis' van woorden - worden, aldus Bréal:

On doit voir combien il est nécessaire que notre connaissance d'une langue soit étayée sur l'histoire. L'histoire peut seule donner aux mots le degré de précision dont nous avons besoin pour le bien comprendre (*Essai 112*).

De reële historische ontwikkeling van taal verloopt niet constant en uniform (er gaat vooruitgang en terugval mee gepaard ten gevolge van respectievelijk succesvolle en mislukte pogingen om de taal te verbeteren), maar wanneer men daar abstractie van doet, kan men zien dat naarmate de 'logica van de taal' de 'logica van het denken' volgt, deze taal resulteert in een steeds beter en efficiënter instrument voor communicatieve doeleinden:

des essais (...) qui montrent combien de fois le langage a eu recours au même moyen, avant de réaliser enfin le progrès qu'il avait en vue (*Essai 25*).

We zien dat Bréal zich hier toch laat leiden door de vooruitgangsidee die men voornamelijk terugvindt in de natuurwetenschappen.⁶ Coseriu maakt hierbij zelf geen vergelijking tussen Bréal en de theorie van de Saussure, maar onder meer uit Mounins bondige analyse van de *Cours* blijkt duidelijk het anti-teleologisme van de Saussure (cf. Mounin 1972:65), o.a. aan de hand van volgend citaat:

Par opposition à l'idée fausse que nous nous en faisons volontiers, la langue n'est pas un mécanisme créé et agencé en vue des concepts à exprimer (...).
[N]ous avons établi que *les changements se produisent en dehors de toute intention* (*Cours* 122; onze cursivering, fvdg).

En verderop:

[L]a langue ne prémédite rien (*Cours* 127).

Volgens Bréal echter bestaat de enige taak van de linguïst erin de ontwikkelingen in de richting van een steeds effectievere 'logica van de taal' en bijgevolg van een steeds effectievere communicatie in de verschillende talen op te volgen en te interpreteren. Voor Bréal verloopt deze ontwikkeling parallel met de 'beschaafdheidsgraad' van de cultuur van de taalgemeenschap waarbinnen deze of gene taal wordt gesproken. Zelfs binnen deze taalgemeenschap sijpelt een bepaalde verandering binnen de taal door van het meer gecultiveerde deel van deze gemeenschap naar de minder gecultiveerde groep van sprekers:

Une autre limite au principe de répartition⁷ vient du degré plus ou moins avancé de civilisation. Il y a des nuances qui ne sont faites que pour les peuples cultivés. A la synonymie on reconnaît de quels objets la pensée d'une nation s'est surtout préoccupée. Les distinctions sont d'abord faites par quelques intelligences plus fines que les autres: puis elles deviennent le bien commun de tous. L'esprit, comme on l'a dit, consiste à voir la différence des choses semblables. Cet esprit se communique jusqu'à un certain point par le langage, car à reconnaître les différences que les mieux doués ont été d'abord seuls à sentir, la vue de chacun devient plus perçante (*Essai* 37-38).

Uit bovenstaand citaat blijkt reeds de latente racistische ondertoon in Bréals werk. In de volgende paragraaf gaan we daar dieper op in, aangezien een aantal auteurs als Aarsleff en Wolf ervan uitgaan dat Bréal zich juist verzet tegen de tendens van bepaalde Duitse taaltheorieën om taal als een raciaal kenmerk te beschouwen.

3.2 | Taal als raciaal kenmerk

Tot dusver behandelden we de verhouding van Bréal tot de Duitse linguïsten wat het aspect 'taal als natuurobject' versus 'taal als historisch object' betreft. In deze

⁶ We zullen in de volgende paragraaf (§ 1.3.2.) overigens zien dat door deze 'vooruitgangsgedachte' de link tussen taal en racisme niet veraf is.

⁷ Dit principe gaat terug op de vaststelling dat doorheen de geschiedenis dat woorden die aanvankelijk min of meer synoniem zijn, veelal na verloop van tijd door een 'herverdeling' ("répartition") van betekenis worden gekenmerkt: zo krijgt het ene woord b.v. een meer specifieke betekenis, het andere woord een algemenere betekenis.

paragraaf spitsen we de aandacht toe op een ander kenmerk dat aan sommige Duitse linguïstische theorieën kan worden toegeschreven: het beschouwen van taal als een raciaal kenmerk. Herder (1744-1803) omschrijft, net als Bréal dat later zou doen, taal als 'het werktuig, inhoud en de vorm van de menselijke gedachten' (cf. S. J. Schmidt 1968:54 e.v.). Herder bevestigt daarmee de status van de taalkunde als historische wetenschap, maar hij koppelt aan deze gedachte een extra dimensie: elk volk heeft zijn eigen taal, en daar knoopt Herder de opmerking aan vast dat alle talen ook verschillend zijn en dus een andere kijk op de wereld impliceren. De stap naar een racistische redenering is daardoor niet meer veraf:

Auf die Weise werden wir nämlich daran erinnert, daß es innerhalb der europäischen Denktradition auch noch andere Ansätze gegeben hat als das Konzept eines volks- bzw. nationenspezifischen (ethnischen) Kulturbegriffs, der vom 18. Jahrhundert an – insbesondere seit J.G. Herder – entwickelt worden ist und der aufgrund seiner Struktur leicht zum Rassismus führt (Schmitter 1995:vii).

Zo transposeert Schleicher (1821-1868) in 1863 in *Die Darwinsche Theorie und die Sprachwissenschaft* Darwins evolutietheorie met betrekking tot de plantenwereld en het dierenrijk naar de verschillende taalgemeenschappen. Aan de hand van de taal die een volk spreekt, zou men uitspraken kunnen doen over de intrinsieke kwaliteiten van dat volk. Het Engels bijvoorbeeld, dat gekenmerkt wordt door sterk analytische taaleigenschappen, werd beschouwd als één van de meest decadente talen, omdat de taaltypologie uit de 19de eeuw (gebroeders Schlegel, Humboldt e.a.) van mening was dat binnen de evolutie van een bepaalde taal een analytische fase voorafgaat aan een synthetische fase en dat die fase dan op haar beurt weer wordt gevolgd door een analytische (isolerend > agglutinerend > flecterend > ... > isolerend). Met andere woorden: het Engels (en daarmee ook de Engelse taalgemeenschap) was minder ontwikkeld dan andere talen zoals bijvoorbeeld het Duits, dat in vergelijking met het Engels een synthetisch karakter heeft (cf. de discussie in Jespersen ¹¹1959 [1929]:62). Aarsleff merkt op dat Bréal reageerde tegen 'the incipient racism of Schleicher' (1982:14); ook Wolf (1991:15-16) wijst erop dat Bréal zich afzette tegen de heersende Duitse opinie dat taal een raciaal kenmerk is:

It was obvious to Bréal that the fact that a person's linguistic apprenticeship and knowledge is something separate from that person's racial heritage – that a Zulu is perfectly capable of growing up with Gaelic as a first language – proves that there is no reason to use people's language as a criterion for isolating that people politically. (...). As Bréal pointed out,⁸ the Romans' establishment of an empire did not require imposing Latin on conquered peoples; and the Germanic invasions of the fifth century AD showed in an equally stark way that political identity could even be strengthened by abandoning one's own language for administrative and cultural purposes. It was clear to Bréal that a people's language is not an expression of its racial make-up, that a language is not a manifestation of the inner character of a race (1991:16).

⁸ Helaas geeft Wolf hier niet de referenties mee van desbetreffende passage bij Bréal, waardoor we louter op de interpretatie uit de secundaire bron moeten afgaan en niet kunnen teruggrijpen naar de originele tekst van Bréal.

Een *close reading* van de tekst van Bréal komt echter tot andere bevindingen. We zijn van mening dat tal van citaten het standpunt dat Bréal zich niet langer door die raciale opvatting laat leiden, nuanceren of zelfs tegenspreken. Auteurs als Aarsleff en Wolf lijken het in hun ijver om het historische belang van de Duitse taalwetenschap in de 19de eeuw te temperen, niet zo nauw te nemen met een precieze lectuur van Bréal. Meer dan eens blijkt dat Bréal bepaalde kenmerken van een taal verbindt aan de graad van beschaving van de aan die taal gekoppelde taalgemeenschap. Dat geldt bijvoorbeeld voor talen die rijk zijn aan voorbeelden van betekenisrestrictie:

Ces sortes de restrictions du sens sont d'autant plus variées qu'une nation possède une civilisation plus avancée (*Essai* 110).

of aan voorbeelden van polysemie:

Toutes les langues des nations civilisées y [à la polysémie, fvdg] participent: plus un terme a accumulé de significations, plus on doit supposer qu'il représente de côtés divers d'activité intellectuelle et sociale (*Essai* 144).

Bovendien zijn volgens Bréal niet alle talen evenwaardig: hij acht de Indo-Europese talen superieur dankzij hun uitgebreide vermogen tot de creatie van "noms abstraits" (cf. *Essai* 251):⁹

C'est la présence de ces noms en grand nombre, ainsi que la possibilité d'en faire d'autres sur le même type, qui a rendu les langues indo-européennes si propres à toutes opérations de la pensée (*Essai* 252).

Of nog:

Le service que nous rendent nos langues [européennes], c'est de nous imposer une forme qui nous défende d'être vague, qui nous condamne à la précision (*Essai* 255).

Voor talen uit Afrika of Zuid-Amerika draait de vergelijking met de Indo-Europese talen negatief uit:

Mais si l'on voulait sentir l'aide que le langage prête à l'intelligence et le tour particulier qu'il lui impose, il faudrait comparer quelque idiome de l'Afrique centrale ou quelque dialecte indigène de l'Amérique. En brésilien, le seul mot *tuba* signifie: 1° il a un père; 2° son père; 3° il est père. En réalité *tuba* veut dire 'lui père'. C'est le parler d'un enfant (*Essai* 254; onze cursivering, fvdg).

Wanneer men de link legt met de vooruitgangsidee die de taaltheorie van Bréal overheerst, met name de idee dat taal in eerste instantie een instrument van praktisch nut is en moet streven naar steeds efficiëntere communicatie door haar distincties steeds meer af te stemmen op de distincties van het logische denken, is het overigens niet verwonderlijk dat Bréal niet alle talen evenwaardig acht. Wanneer men ervan uitgaat dat de distincties die taal maakt 'nuttig' en zeer 'precies' moeten zijn, mag het ons niet verbazen dat hij sommige talen minderwaardig acht omdat deze zich

⁹ In § I.4.1.3. zullen we zien dat Bréal 'abstracte woorden' als meer adequaat beschouwt dan 'concrete woorden'.

niet ver houden van het maken van “de vaines distinctions qui, n’allant pas au fond des choses, sont comme une frivole dépense d’intelligence” (*Essai* 95):

En japonais, par exemple, les mots changent suivant que l’on compte des quadrupèdes ou des poissons, des jours ou des mesures de longueur (*Essai* 95).

Bréal ziet wel in dat elke taal andere distincties selecteert in haar ‘vertaling van de realiteit’ en verliest de taalspecificiteit niet uit het oog, maar aangezien 1) deze talige distincties nuttig moeten zijn; en 2) voor Bréal taal de menselijke geest volgt (zoals we verderop zullen zien in o.a. § I.4.4.1.), is het niet moeilijk om Bréals redenering verder door te trekken. Hoe verder een volk staat in haar beschaving, in haar denken, hoe meer dit volk in staat is de ‘juiste’ (lees: efficiënte, nuttige) distincties te maken. Wanneer men dus observeert dat een taal als het Japans nog steeds ‘vage distincties’ maakt, die niet overeenstemmen met het logische denken, dan is de gedachte nooit ver weg dat het Japanse volk nog niet ver genoeg staat in haar ontwikkeling om betere, preciezere, minder overbodige distincties te ‘denken’.

Bovenstaande citaten bewijzen ons inziens afdoende dat Bréal zich op dit gebied in geen geval een voorloper van de Saussure toont. De Saussure acht elke natuurlijke taal evenwaardig en daarmee wijst hij tevens (weliswaar grotendeels impliciet) elke vorm van (talig) racisme af:

La matière de la linguistique est constitué d’abord par toutes les manifestations du langage humain, qu’il s’agisse des peuples sauvages ou des nations civilisées, des époques archaïques, classiques ou de décadence (...) (*Cours* 20).

Kortom: de these van Aarsleff en Wolf als zou Bréal de racistische inslag van de Schleicheriaanse taaltheorie en bij uitbreiding het gehele Schleicheriaanse paradigma consequent afwijzen, moet sterk worden genuanceerd.

3.3 | Aandacht voor de inhoudelijke kant van taal

Naast bovenvermelde kritiek aan het adres van Schleicher, met name dat de taalwetenschap niet tot de natuurlijke, maar tot de historische wetenschappen behoort en dat men (positieve of negatieve) uitspraken kan doen over een volk uitgaande van de taal die dat volk spreekt (met dien verstande dat het tweede punt van kritiek eigenlijk op Bréal zelf van toepassing is), verwijt Bréal Schleicher diens al te uitgebreide focus op het formele aspect van taal ten nadele van de inhoudelijke studie ervan. Hierbij dient wel vermeld dat Schleicher zich zelf van deze tekortkoming bewust is, zoals blijkt uit volgend citaat van Desmet & Swiggers:

Il convient toutefois de faire remarquer que Schleicher (1865:764b) se rend très bien compte des limites de son étude: “Nous prendrons l’étude des phénomènes morphologiques comme point de départ d’une classification scientifique des langues, classification qui, ne l’oublions pas, n’embrasse qu’un certain côté de la langue”. De plus, Schleicher (1865:762b) affirme explicitement que la forme et le fond sont intimement liés: “Ces deux éléments [=les notions et les rapports]

constituent dans la pensée un tout étroitement uni, comme en général tout ce qui est fond et forme” (1995:84-85, toevoeging van Desmet & Swiggers).

In elk geval wil Bréal “l'examen de la signification” de nodige aandacht geven als reactie op het overwicht aan het (Schleicheriaanse) onderzoek naar morfologie (cf. Desmet & Swiggers 1995:84), en de taalkundige discipline die zich met dit onderzoek moet bezighouden krijgt haar naam, waaronder zij vandaag nog steeds bekend is, in 1883 wanneer Bréal in een lezing de wens verkondigt aan *sémantique* ('semantiek') te doen:¹⁰

L'étude où nous invitons le lecteur à nous suivre est d'espèce si nouvelle qu'elle n'a pas même encore reçu de nom. En effet, c'est sur le corps et sur la forme des mots que la plupart des linguistes ont exercé leur sagacité: les lois qui président à la transformation des sens, au choix d'expressions nouvelles, à la naissance et à la mort des locutions, ont été laissées dans l'ombre ou n'ont été indiquées qu'en passant. Comme cette étude, aussi bien que la phonétique et la morphologie, mérite d'avoir son nom, nous l'appellerons la sémantique (du verbe σημαίνειν), c'est-à-dire la science des significations (Bréal 1995 [1883]:133).

Later, in 1897, zou die 'nieuwe' term in de titel van zijn hoofdwerk gebruikt worden: *Essai de sémantique*. Coseriu wijst er echter op dat “la semántica” een wetenschap is “fundada unos cincuenta años antes de la publicación del *Essai de sémantique* de Bréal (1897)” (2000:23; vgl. ook reeds Coseriu 1974 [1958]:35) en alludeert daarmee op Chr. C. Reisig en zijn “semasiologie” (cf. o.m. Nerlich 1992:§ 2.2. en Gordon 1982:1-13). In 1839 werden postuum van Reisig (1792-1829) de *Vorlesungen über lateinische Sprachwissenschaft* gepubliceerd, waarvan een klein deel (22 pagina's) *Semasiologie oder Bedeutungslehre* behandelt. Dit semasiologische deel is onderverdeeld in twee kleinere delen. Het ene deel bestaat uit een studie over betekenisverandering waarin Reisig verschillende types van lexicale betekenisverandering schetst (o.a. synecdoche, metonymie en metafoor). Het andere deel focust op het gebruik van betekenissen en besteedt ook aandacht aan synonymie. In het onderscheid tussen deze twee delen schuilt overigens het (impliciete en vage) besef dat een diachrone en een synchrone benadering van elkaar verschillen, aldus Coseriu (2000:24). Verder is het Reisigs werk dat voor de eerste keer de autonomie van de lexicale semantiek vestigt en rechtvaardigt (en niet dat van Bréal). Reisig pleit voor taakverdeling tussen semantiek, morfologie en syntaxis. Aangezien hij de semantiek onafhankelijk acht van syntaxis en morfologie wil hij de systematische studie van de semantiek niet herleiden tot herformuleringen van regels die binnen de overige twee disciplines gelden. Hierin werd Reisig overigens al door andere taalgeleerden vóór Bréal gevolgd, met name F. Heerdegen, P. Heyse, H. Paul, e.a. (cf. Naumann 1986, Knobloch 1988).

Bréal integreert zich perfect in de ontwikkeling die is opgestart door Reisig. In de idee van Reisig dat men aan de hand van de lexicale semantiek van een taal iets kan

¹⁰ In 1883 gebruikte Bréal de term voor het eerst in het openbaar. Wolf (1991:3) wijst erop dat Bréal de term reeds officieus had gebruikt in een brief aan Angelo de Gubernatis in 1878 (cf. P. Ciureanu (1955), “Lettere inedite di Michel Bréal, Gaston Paris e Émile Littré”, in: *Convivium* July-Aug., 452-466) (cf. eveneens: Desmet & Swiggers 1995:268).

zeggen over het karakter van de sprekers ervan zien we bijvoorbeeld een parallel met de idee van Bréal dat “la polysémie” “un signe de civilisation” is (*Essai* 144). En verder blijkt dat Bréal de reeds gangbare types van betekenisverandering erkent die niet alleen door Reisig, maar ook door andere semasiologische studies van zijn tijd werden aangehaald. Coseriu (2000:32) die enerzijds benadrukt dat Bréals semantiek niet wezenlijk verschilt van de semasiologie, wijst anderzijds wel op de superioriteit ervan. Zo is Bréal de eerste om een onderscheid te maken tussen een type betekenisverandering en de motivatie voor die betekenisverandering.¹¹ Samenvattend stelt Coseriu dat Bréal de semantiek niet uitvindt, maar haar wel ‘consacreert’ en haar populair maakt in Frankrijk en de overige Romaanse landen.

We kunnen ons nochtans afvragen waarom Bréal zijn *sémantique* voorstelt als een discipline “si nouvelle qu’elle n’a pas même encore reçu de nom” (Bréal 1995 [1883]: 133) en nergens gewag maakt van de Duitse semasiologie. Bréal moet daar nochtans mee vertrouwd geweest zijn. In Nerlich (1992:131) lezen we immers dat Bréal opgroeide en studeerde in Duitsland en pas in 1863 naar Frankrijk terugkeerde. Coseriu (2000:33) wijst er bovendien op dat Bréal refereert aan auteurs zoals Curtius, die het wel expliciet over semasiologie hebben. De mogelijke verklaring dat Bréal niet op de hoogte was van de Duitse ontwikkelingen binnen de betekenisstheorie is dus beslist niet geldig. Voor Coseriu betekent het onvermeld laten van de semasiologie - al blijft het natuurlijk vreemd - dat Bréal in zijn *sémantique* onvoldoende of zelfs geen raakvlakken zag met de Duitse *Semasiologie*.¹² In de volgende paragraaf bespreken we waarom.

Bréal gebruikt de term *sémantique* op twee verschillende manieren.

In enge zin stelt Bréal *sémantique* gelijk aan de lexicale semantiek, die het betekenisniveau (*sens*) in relatie tot de overige woordniveaus (*corps* en *forme*) bekijkt. Bréal (1995 [1883]:133) stelt immers dat buiten de *corps* en de *forme* van een woord (die binnen *la phonétique* respectievelijk *la morphologie* worden onderzocht) ook de *sens* van een woord moet worden onderzocht. Bréal plaatst daarmee net als Reisig en Schleicher de semantiek op gelijke hoogte met de fonologie en de morfologie. Vanuit die enge invulling van het begrip lijkt Bréals *sémantique* inderdaad een loutere voortzetting van de Duitse semasiologie.

Bréals opzet was echter ruimer dan dat. In het algemeen betekent *sémantique* voor Bréal zoveel als een historische, algemene taalwetenschap met het inhoudsniveau als uitgangspunt. Dit merken we doordat Bréal onder *significations* niet enkel lexicale

¹¹ Desmet & Swiggers wijzen erop dat het onderscheid echter niet steeds duidelijk wordt gesteld: “(...) on a l'impression que Bréal ne distingue pas toujours de façon très nette le mécanisme à l'œuvre dans un changement particulier, d'une part, et le changement observé, d'autre part, que le linguiste situe au niveau des structures linguistiques ou au niveau des 'termes' du système linguistique” (Desmet & Swiggers 1995:33).

¹² Nerlich (1992:137) merkt overigens op dat in Duitsland zelf Bréals ideeën in verband met betekenisonderzoek niet als iets nieuws werden beschouwd. Zo schrijft Heymann Steinthal in een review voor het *Zeitschrift für Völkerpsychologie* uit het jaar 1860 dat Bréals ideeën kunnen herleid worden tot het gedachtegoed van Humboldt, Pott en Curtius. Tegelijkertijd geeft Steinthal toe “that Bréal went beyond these three thinkers, because he provided examples and a clear account of an idea only vaguely hinted at by the others” (Nerlich 1992:137).

betekenissen, maar ook grammaticale en categoriale betekenissen klasseert. Zijn *lois intellectuelles du langage* betreffen niet alleen het lexicon, maar ook de grammatica. In ieder geval is het onterecht om Bréal als stichter van de lexicale semantiek te bestempelen wanneer hij de invulling van het *sémantique*-begrip zelf ruimer opvat. Dit 'algemeen-historisch linguïstisch programma' zoals Bréal het voor ogen had, kreeg zijn definitieve vorm in Bréals hoofdwerk *Essai de Sémantique*. Het *Essai* is opgesplitst in drie grote delen:

- Deel I, *Les lois intellectuelles du langage*, behandelt "regularities of change that stem from certain tendencies of the mind, from the mind's striving for more and more perfection and progress, often integrating or profiting from historical progress" (Nerlich 1992:160).¹³ Dit citaat onderstreept trouwens de teleologische visie die Bréal erop nahield. Zo illustreren de wetten van de betekenisverandering dat de 'menselijke geest' ernaar streeft om het concrete te abstraheren en het individuele te generaliseren en dat de taal de geest hierin zal volgen. Bréal behandelt *la loi de spécialité, la loi de répartition, l'irradiation*, etc. Verder focust Bréal in dit deel op analogie en het verdwijnen van vormen die in onbruik zijn geraakt. De wetten behandeld in deel I zijn van toepassing op zowel het formele als het inhoudelijke niveau.
- Deel II, *Comment s'est fixé le sens des mots*, behandelt *les lois intellectuelles* die louter op inhoudsniveau voorkomen: *la restriction du sens, élargissement du sens, la métaphore*, etc. Bréal zelf beschouwt dit deel als de 'ware semantiek': "C'est cette seconde partie qui constitue proprement la *Sémantique* ou science des significations" (*Essai* 99). Centraal in dit deel staat de "polysémie", "a theme that Bréal discussed for the first time at any length" (Nerlich 1992:160).
- Deel III ten slotte, *Comment s'est formée la syntaxe*, is gewijd aan de evolutie van syntaxis.

Aarsleff vindt deze brede invulling van het begrip *sémantique*, waarnaar hij verwijst als "a program for a 'linguistique générale'" (1982:385), daarbij uiteraard aan de Saussures *Cours de linguistique générale* refererend, op zich afdoende bewijs om te stellen dat Bréal een volledig nieuwe discipline voorstaat die radicaal breekt met de Duitse semasiologie. Coseriu is het eens met Aarsleff dat Bréal een algemeen historisch programma voor ogen heeft met zijn *sémantique*: dit betekent voor Coseriu echter niet dat Bréals theorie geen enkele aansluiting vindt bij de Duitse semasiologie. Coseriu beschouwt deze bredere invulling van *sémantique* louter als een verklaring waarom Bréal zichzelf buiten deze traditie lijkt te willen plaatsen door geen enkele verwijzing naar de term *Semasiologie* in zijn *Essai* te verwerken.

¹³ Deze invulling van de term 'loi' zet zich duidelijk af tegen de 'blinde wetten' die de *Junggrammatiker* (o.a. Herman Osthoff, Karl Brugmann, Hermann Paul en Berthold Delbrück) voor ogen hadden, met name klankwetten die in principe geen enkele uitzondering dulden.

In de hoofdstukken "Introduction" en "Bréal, la sémantique and Saussure" uit *From Locke to Saussure* (1982) tracht Aarsleff aan te tonen dat Bréal een algemeen-linguïstische theorie met bepaalde principes en een bepaalde terminologie ontwikkelde die later zouden terugkomen in de *Cours de linguistique* van de Saussure (cf. het eerder aangehaalde citaat: "Bréal was the great innovator who gave French linguistics the distinct and powerful form that by a sort of delayed reaction struck the world in its summa, Saussure's *Cours*", Aarsleff 1982:393). Die stelling probeert hij te staven door middel van (ongelukkigerwijs zeer weinig) citaten, waarin sommige van die principes en/of termen en begrippen expliciet of impliciet worden aangehaald:

Some of these principles appear in Bréal's terminology (such as *langue*, *parole*, and *valeur*), whereas others are given equally distinct roles in the conceptual framework though they rarely figure in the terminology (such as structure, linearity, binary opposition, syntagmatics, and the distinction between diachrony and synchrony) (Aarsleff 1982:17).

Ook de overige auteurs treden Aarsleff (tenminste voor enkele van de Saussuriaanse begrippen) bij, met uitzondering van Coseriu. In de volgende paragrafen zullen we Bréals betekenistheorie met die van de Saussure vergelijken. Daarbij komen tevens alle thema's aanbod die als typerend worden beschouwd voor de betekenistheorie van de Saussure zoals die werd ontwikkeld in de *Cours* (o.m. het onderscheid tussen *langue* en *parole*, tussen synchronie en diachronie, het *valeur*-begrip, de arbitrariteit van het taalteken, het afwijzen van de nomenclatuurvisie, etc.). We trachten vooral aan te tonen dat Aarsleffs stelling, met name dat Bréals *Essai* de voorafspiegeling van de Saussures *Cours* zou omvatten en dat Bréals begrippenapparaat reeds dat van de Saussure zou voorspellen, al te voorbarig is. We analyseren daarvoor de 'bewijzen' die Aarsleff e.a. aanhalen om bovenstaande these te staven en gaan op zoek naar citaten uit Bréals *Essai* die die these onderstrepen of tegenspreken en dit steeds in dialoog met de Saussures *Cours*. We zullen erop wijzen dat de verschillen tussen beide betekenistheorieën belangrijker zijn dan de eventuele gelijkenissen en we willen bovendien benadrukken dat deze verschillen cruciale gevolgen hebben voor de polysemiediscussie in dit proefschrift. Onze stelling luidt namelijk dat pas met de Saussures betekenisconcept ook de radicale monosemiehypothese ingang kon vinden in de semantiek, terwijl dat voorheen, met een betekenisconcept als dat van Bréal, niet mogelijk was.

4.1 | Bréals Essai: breekpunt met of in het verlengde van de traditionele nomenclatuurvisie?

4.1.1. Inleiding

le Zowel Aarsleff (1982:388) als Wolf (1991:16-17) zijn van mening dat Bréal een referentialistische visie op taal afwees en daarmee de Saussure voorafging in diens afkeer van linguïsten voor wie “la langue, ramenée à son principe essentiel, est une nomenclature, c’est-à-dire une liste de termes correspondant à autant de choses” (Cours 97). De beroemde uitspraak van de Saussure - “Le signe linguistique unit non une chose et un nom, mais un concept et une image acoustique” (Cours 98) - werd volgens hen al aangekondigd door Bréal in zijn artikel *Les idées latentes du langage* (1995 [1883]), waarin niet langer de relatie tussen ‘woord’ en ‘zaak’ centraal staat, maar wel tussen ‘woord’ en ‘idee’. Ze baseren zich daarbij voornamelijk op volgend citaat:¹⁴

Je me propose de montrer qu’il est dans la nature du langage d’exprimer nos idées d’une façon très incomplète, et qu’il ne réussirait pas à représenter la pensée la plus simple et la plus élémentaire, si notre intelligence ne venait constamment au secours de la parole, et ne remédait, par les lumières qu’elle tire de son propre fonds, à l’insuffisance de son interprète.

(...)

J’ajoute que c’est parce que le langage laisse une part énorme au sous-entendu, qu’il est capable de se prêter au progrès de la pensée humaine. *Une langue qui représenterait exactement tout ce qui, à un moment donné, existe dans notre entendement, et qui accompagnerait d’une expression tous les mouvements de notre intelligence, loin de nous servir, deviendrait pour nous une gêne, car il faudrait qu’à chaque notion nouvelle la langue se modifiât, ou que les opérations de notre esprit restassent toujours semblables à elles-mêmes, pour ne pas briser le mécanisme de langage* (Bréal 1995 [1883]:8-9; onze cursivering, fvdg).

Uit bovenstaand citaat blijkt dat Bréal niet alleen een één-op-éénverhouding tussen ‘woord’ en ‘zaak’ afwijst, maar ook tussen ‘woord’ en ‘idee’, tussen taal en denken. De taal geeft de wereld in zekere zin weer in zoverre die wereld door ons denken is ‘klaargestoomd’ (cf. “La langue est une traduction de la réalité”, *Essai* 254), maar zelfs de ‘idee’ die we ons van de realiteit vormen wordt slechts ‘incompleet’ en ‘inadequaaf’ weergegeven. Bréal vindt echter dat de taal niet tekortschiet wanneer zij enkel op ‘onvolledige’ en ‘vage’ wijze onze ideeën kan weerspiegelen, aangezien een taal die aan elk mogelijk idee een woord hecht, ons onmogelijk tot nut kan zijn. Bréal ziet het zo dat een welbepaald idee over een zaak in de buitentalige realiteit

¹⁴ Zowel Aarsleff als Wolf gebruiken uitsluitend Engelse vertalingen om Bréal te citeren. Wij hebben er voor gekozen om de Engelse citaten die de auteurs gebruiken telkens in hun originele, Franse vorm weer te geven. We maken daarvoor gebruik van de facsimileteksten in Desmet & Swiggers (1995).

¹⁵ Overigens houdt noch Aarsleff noch Wolf er rekening mee dat Bréal in zijn betekenistheorie een onderscheid maakt tussen benamingen voor abstracte begrippen enerzijds en voor concrete begrippen anderzijds (cf. *Essai* 178). Wij zijn van mening dat dit onderscheid cruciaal is, en in feite twee verschillende betekenisvisies impliceert, hoe miniem de gegevens met betrekking tot het betekenisconcept bij abstracte woorden ook mogen zijn. Aangezien Bréal echter het overgrote deel van zijn aandacht aan het

slechts 'vaag' in een woord wordt 'weergegeven' en dat de menselijke geest de lacunes moet aanvullen die de taal heeft verzuimd in te vullen. Deze gedachtegang van Bréal, die vooral geuit wordt in de door ons gecursiveerde zin "Une langue qui représenterait exactement tout ce qui (...) existe dans notre entendement (...), loin de nous servir, deviendrait pour nous une gêne", noopt Aarsleff ertoe te stellen dat "in other words, no viable language can ever be a mere nomenclature" (1982: 388). En op basis van hetzelfde citaat besluit ook Wolf, net als Aarsleff, dat "Bréal stressed that language is not a mirror of the world, or the mind, (...), but is more like a lens through which the world is refracted according to the light in our perspective" (1991:16), waardoor Bréal zou aansluiten bij de Saussuriaanse visie op taal. We zijn echter van mening dat zowel Aarsleff als Wolf op basis van dit ene citaat Bréals visie op de band tussen "mot" en "chose" niet correct weergegeven.

Al ziet Bréal in dat niet *elke* zaak in de buitentalige realiteit of *elke* idee die aan die zaken verbonden is, een naam krijgt, omdat dit te weinig economisch en te weinig 'tot nut van de spreker' zou zijn, dat impliceert nog niet dat hij elke band tussen de zaak in de buitentalige realiteit (of het concept dat men zich daarvan vormt) enerzijds en "le mot" anderzijds van de hand wijst, zoals de Saussure dit consequent zal doen (cf. § I.4.4.1. en § I.4.5.1.). Een *close reading* van Bréals *Essai* leert ons in de eerste plaats dat Bréal in wezen wel degelijk uitgaat van een onmiddellijke relatie tussen "le mot" enerzijds en "la chose" anderzijds.¹⁵ Het hele *Essai* door vinden we immers citaten waarin "les mots" enerzijds en "les choses" anderzijds in een directe relatie tot elkaar staan waardoor Bréal taal juist wél lijkt te reduceren tot "une liste de termes correspondant à autant de choses" (*Cours* 97). We geven slechts enkele voorbeelden ter illustratie:

Les distinctions que fait le peuple sont les seules vraies et les seules bonnes. Au même moment où il voit les choses, il y associe les mots (*Essai* 27).

(...) en donnant des noms honnêtes aux choses qui ne le sont pas, on déshonore les noms honnêtes (*Essai* 102).

Un fait qui domine toute la matière, c'est que nos langues, par une nécessité dont on verra les raisons, sont condamnées à un perpétuel *manque de proportion entre le mot et la chose* (*Essai* 107; onze cursivering, fvdg).

On doit déjà, par ce premier exemple, entrevoir quelle est la cause de *la disproportion entre le nom et la chose* (*Essai* 108; onze cursivering, fvdg).

[L]’association des idées [aux mots, fvdg] se faisant *d’après le fond des choses*, et non d’après le son (*Essai* 146; onze cursivering, fvdg).

betekenisconcept bij concrete woorden schenkt en Aarsleff en Wolf, die in geen enkel opzicht van een onderscheid tussen (de betekenisvisie gekoppeld aan) beide soorten woorden uitgaan, zullen we ons in § I.4.1., die voornamelijk focust op de nomenclatuurvisie, beperken tot het betekenisconcept bij concrete woorden. We zullen deze beperking niet telkens opnieuw vermelden. De lezer dient er zich dus van bewust te zijn dat wanneer er gesproken wordt over Bréals visie op de betekenis van woorden, wij eigenlijk zijn visie op *concrete woorden* bedoelen. Pas in § I.4.4.1., waar we de Saussures betekenisconcept met dat van Bréal vergelijken, zullen we Bréals betekenis­theorie verder differentiëren in concrete en abstracte woorden.

(...) le signe, quoique mutilé, reste adéquat à l'objet (*Essai* 152).

(...) qu'enfin elle [la langue maternelle, fvdg] présente ce caractère unique d'associer les mots aux choses, et non les mots d'une langue aux mots d'une autre langue (*Essai* 247).

Wanneer Bréal suggereert dat de relatie tussen “le mot” en “la chose” niet steeds ‘correct’ is, dat zij in wanverhouding staan tot elkaar, impliceert dit bovendien geenszins dat hij de relatie tussen de twee begrippen daadwerkelijk afwijst. Integendeel, het beschouwen van deze relatie als nu eens ‘adequaat’ en dan weer ‘incorrect’ bestendigt juist het bestaan van die relatie op zich. Nochtans is het de relatie tussen woord en zaak zelf die in vraag moet worden gesteld. De vraag naar de juistheid of ‘adequatheid’ (respectievelijk ‘onjuistheid’ of ‘inadequatheid’) van woorden doet met andere woorden niet ter zake. Dit inzicht wordt volgens Borsche (1991) (alsook volgens Coseriu 2003) voor het eerst correct geformuleerd door Plato (428-348 BCE) in zijn dialoog *Kratylos. Peri onomátōn orthóthetos* (‘Kratylos. Over de correctheid van de namen’). Een bondige reconstructie van Plato’s betoog kan een verhelderend licht werpen op onze vraagstelling. Vandaar dat we daar nu eerst wat dieper op ingaan.

4.1.2. Plato’s “*Kratylos. Peri onomátōn orthóthetos*”

Voor onze samenvatting van de dialoog hebben we ons voornamelijk gebaseerd op het artikel van Borsche (1991) waarin *Kratylos* niet alleen bondig wordt geparafraseerd, maar waarin ook een boeiende en kritische analyse en interpretatie op taalfilosofisch en taalkritisch vlak wordt gegeven. In Borsche (1991:140-169) wordt de aandacht voornamelijk toegespitst op de algemene kerngedachten die achter de dialoog schuilgaan. We zullen de opbouw van Borschés betoog min of meer aanhouden, maar tegelijkertijd aanvullen met eigen accenten. Voor een uitvoeriger en gedetailleerder parafrase waarin de dialoog bijna paragraaf per paragraaf wordt vertaald en besproken verwijzen we naar Joseph (2000:7-89). De (Engelse) vertaling waarvan we gebruik gemaakt hebben is die van Fowler (⁴1963: 6-191), waarin ook een reproductie van de originele Griekse tekst (*Kratylos* 383a-440e) is opgenomen. Bij verwijzing naar dit werk zal eerst de passage in de oorspronkelijke tekst worden aangegeven, vervolgens wordt de paginering van de Engelse vertaling door Fowler aangegeven.

In tegenstelling tot wat gebruikelijk is bij de overige Platoonse dialogen wordt het thema van *Kratylos* niet door Socrates bepaald. Socrates wordt veeleer als scheids-

¹⁶ Volgens Coseriu kan de relatie tussen woord enerzijds en zaak anderzijds epistemologisch gezien op drie manieren benaderd worden. Men kan van een ontologisch, een logisch-functioneel of een glottogonisch uitgangspunt vertrekken. De logisch-functionele benadering tracht een antwoord te zoeken op de volgende vragen: “Wozu ist der Name da? Wodurch wird der artikulierte Laut zu einem Namen? Welches Verhältnis besteht zwischen dem durch den Namen bezeichneten Gegenstand und dem, was über ihn ausgesagt wird?” (Coseriu 2003:34).

rechter ingeroepen bij een hoog oplopende discussie tussen Kratylos enerzijds en Hermogenes anderzijds. Beiden raken het niet eens over de vraag of er een 'natuurlijke juistheid van de namen' bestaat, anders gezegd, of woorden nu adequate, 'ware' namen zijn van de zaken waaraan zij refereren of niet. In het Griekse filosofische kader waarbinnen deze dialoog ontstond, vormde taal geen onderzoeksobject in de ware zin van het woord, omdat taal nog niet het statuut van een autonoom object had. Taal werd veeleer als een onderdeel van geestelijke activiteit en daardoor ook zelf als een 'activiteit' beschouwd. Men vertrekt vanuit de 'taal in gebruik', vanuit het 'spreken', wat zowel voor Kratylos als Hermogenes zoveel betekent als het 'benoemen van zaken door middel van namen (*onomata*)'. Plato tilt het centrale discussiepunt – de 'correctheid van de namen' – in zijn dialoog op een hoger filosofisch niveau door dit punt te linken aan de ruimere discussie over de relatie tussen taal en werkelijkheid.

Kratylos, die de oude, op Herakleitos teruggaande visie vertegenwoordigt dat er een eenheid van werkelijkheid, denken en spreken bestaat (deze eenheid is de zogenaamde *lógos*, het universele principe dat orde brengt in alles wat is), en dat bijgevolg het spreken van de mens door middel van taal tegelijk een exteriorisatie van de waarheid is, is van mening dat "he who knows the names knows also the things named" (*Kratylos* 435d; Fowler 1963:175). Met andere woorden, Kratylos beschouwt taal als een epistemologisch hulpmiddel. Wie de ware betekenis van de namen vat, heeft de sleutel tot ware kennis van de zaken in de buitentalige realiteit in handen, want namen zijn volgens Kratylos 'van nature uit juist'. Kratylos vertegenwoordigt in deze dialoog bijgevolg de *phúsei*-these. Let wel, binnen deze visie wordt een onderscheid gemaakt tussen het gesproken woord (*to epos*) en het woord als naam, als geïsoleerd deel van het lexicon (*onoma*). Vanwege de eenheid van werkelijkheid, denken en spreken, is het spreken op zich (dus de gesproken woorden, *epea*) in de Griekse traditie tot Plato steeds correct. Hoogstens kunnen de namen waarmee gesproken wordt, de *onomata*, 'incorrect' zijn. We kunnen dit verduidelijken aan de hand van de naam *Hermogenes*, een voorbeeld dat Kratylos zelf aan het begin van de dialoog aanhaalt. Kratylos accepteert dat de naam *Hermogenes* in 'logisch-functionele' zin waar is.¹⁶ Dit wil zeggen: de naam *Hermogenes* functioneert als een adequaat middel om naar de persoon Hermogenes uit deze dialoog te verwijzen. De naam is dus geschikt als communicatiemiddel, als *epos*. Echter, de naam *Hermogenes* is in 'ontologische' zin niet de 'juiste' naam (*onoma*) om de persoon Hermogenes waarvan sprake te benoemen.¹⁷ Immers, Hermogenes stamt niet af van het geslacht van Hermes – zoals zijn naam *Hermogenes* doet vermoeden – en in dit opzicht komt de naam in feite enkel toe aan personen die van nature uit het geslacht van Hermes stammen (cf. Coseriu 2003:28).

¹⁷ De ontologische benadering zoekt dan weer een antwoord op de volgende vragen: "Entspricht ein Wort (qua *onoma*, *signifiant*) tatsächlich dem Sein des Gegenstandes, den es benennt? Ob die Antwort positiv oder negativ ausfällt, ändert nichts am Sinn der Fragestellung" (Coseriu 2003:34). Vanuit het glottogonische perspectief verschuift de vraagstelling naar de 'oorsprong der namen': "Wie kam es dazu, daß bestimmte Gegenstände mit ihnen zugehörigen Namen belegt wurden? Welches ist der Ursprung der Wörter und der Sprache insgesamt?" (Coseriu 2003:34).

Hermogenes meent echter dat woorden op basis van conventie tussen mensen iets kunnen betekenen en niet 'van nature' juist kunnen zijn. Hermogenes vertegenwoordigt het standpunt dat voor het eerst bij de Eleaten opdook en dat later ook door de sofisten en Demokritos vertolkt werd: met name dat er niet één goddelijke *lógos* bestaat, maar talrijke *lógoi*. Taal berust met andere woorden niet op de *phúsei* van werkelijkheid en denken, maar op de *nómoi* (d.i. alles wat veranderlijk, relatief, subjectief, met andere woorden, het werk van mensen is). Vanuit dit vertrekpunt zijn voor Hermogenes álle woorden 'juist', want berustend op menselijke conventie:

[I] cannot come to the conclusion that there is any correctness of names other than convention and agreement. For it seems to me that whatever name you give to a thing is its right name; and if you give up that name and change it for another, the later name is no less correct than the earlier (...); for I think no name belongs to any particular thing by nature, but only by the habit and custom of those who employ it and who established the usage (*Kratylos* 384d; Fowler 1963:8-9).

De naam *Hermogenes* is dus zowel in de hoedanigheid van *epos* als van *onoma* correct. Coseriu vat Hermogenes' visie als volgt samen:

Alle Namen sind richtig, da sie der Konvention unterliegen, aufgrund einer Übereinkunft vergeben werden und den 'Dingen' gegenüber alle gleichermaßen 'willkürlich' (beliebig) sind (Coseriu 2003:44).

Borsches centrale these is dat Plato (uiteraard bij monde van Socrates) van bij het begin van de dialoog de discussie tussen *Kratylos* en *Hermogenes* voorstelt als een aporetische kwestie, hoewel elk van beider theses gedeeltelijk juiste intuïties bevat. Noch *Kratylos*, noch *Hermogenes* zijn zich echter van de onoplosbaarheid van hun probleem bewust. De dialoog is daarom zó opgebouwd dat Socrates aantoonde dat het om een aporie gaat, met andere woorden, dat 1) noch *Kratylos*, noch *Hermogenes* gelijk hebben; 2) dat ook geen compromis tussen beide visies mogelijk is; en dat dus 3) bij de discussie van een foutieve vraagstelling wordt uitgegaan (cf. Borsche 1991:142).¹⁸ Dit aantonen gebeurt door middel van de (typisch Socratische) maieutische methode: zowel *Hermogenes* als *Kratylos* worden aan een spervuur van vragen onderworpen wat vervolgens tot een *reductio ad absurdum* van beider uitgangspunt leidt.

Wat nu volgt is een samenvatting van de *reductio ad absurdum* van *Kratylos*' standpunt. Aangezien taal voornamelijk wordt beschouwd als een activiteit, vergelijkt Socrates het fenomeen van de taal met een andere activiteit, die van het handambacht. Een *onoma* kan binnen het kader van deze vergelijking vervolgens vergeleken worden met een ambachtelijk werktuig, een (werk)instrument. Zoals

¹⁸ Let wel, hoewel deze centrale gedachtegang wordt gedeeld door Coseriu (2003:45), is *Kratylos* uiteraard op zeer vele, soms zelfs uiteenlopende wijzen geïnterpreteerd. Joseph (2000:8-9) deelt de verschillende interpretaties in in zeven categorieën. Borsche en Coseriu lijken ons aan te sluiten bij de zesde categorie, d.i. de lijn Lorenz & Mittelstrass (1967:8) die ervan uitgaan dat noch *Kratylos*, noch *Hermogenes* gelijk krijgen, maar dat Plato los van beider visies een eigen theorie ontwikkelde die hij evenwel nooit voltooide. Hiermee is uiteraard niet gezegd dat de invulling van die 'onvoltooide theorie' van Plato dezelfde is voor Borsche & Coseriu enerzijds en Lorenz & Mittelstrass anderzijds.

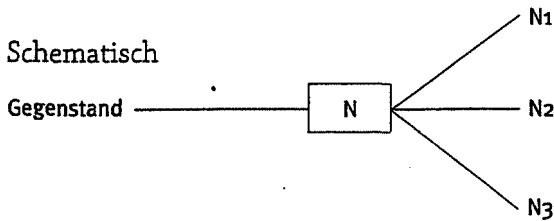
de wever weeft met behulp van een weefgetouw en een schietspoel, zo benoemen wij zaken aan de hand van woorden:

SOC.: A name is, then, an instrument of teaching and of separating reality, as a shuttle is an instrument of separating the web (*Kratylos* 388bc; Fowler 1963:23).

Borsche (1991:143) wijst er terecht op dat deze voorstelling van zaken (met name: de parallelie tussen een naam en een werktuig, een instrument) ervoor zorgt dat een *onoma* op tweeërlei wijze kan worden ingevuld. Enerzijds is de *onoma* een middel voor de activiteit ('de kunst') van het benoemen; anderzijds is de *onoma* het product, het resultaat van een andere activiteit ('kunst'), die van het 'naamgeven', waarbij laatstgenoemde activiteit ondergeschikt is aan de eerste: "Die Namengebung ist dabei der Benennung untergeordnet. Denn nur wer die Namen verwendet, ist in der Lage, ihre Zweckdienlichkeit zu beurteilen" (Borsche 1991:143). Beide kunsten, zowel die van het benoemen als die van het naamgeven, beschikken over eigen leermeesters. De *dialektikós* (cf. *Kratylos* 390cd) houdt zich bezig met het benoemen van zaken; de *nomothétes* (cf. *Kratylos* 388e) houdt zich bezig met naamgeving. Het feit dat zowel benoemen als naamgeven als 'kunsten', als 'ambachten', worden beschouwd, impliceert dat zij beide juist of verkeerd kunnen worden uitgevoerd. In de meeste Platoonse dialogen wordt de aandacht gevestigd op de *dialektikós*, in deze dialoog gaat echter speciale aandacht uit naar de *nomothétes*. De *onoma* die door een *nomothétes* in het leven wordt geroepen, moet aan twee voorwaarden voldoen. In de eerste plaats moet de naam, die gevormd wordt door middel van klanken en lettergrepen, überhaupt aan een zaak in de buitentalige realiteit beantwoorden. In de tweede plaats moet de naam van die aard zijn dat de zaak waaraan gerefereerd wordt, door middel van zijn naam onderscheiden wordt van alle andere zaken. De naam moet een weergave zijn van het wezen van de zaak waarnaar verwezen wordt. Precies in deze eigenschap (met name de ontologie van de zaken weerspiegelen) ligt de 'natuurlijke juistheid van namen' vervat. Het is na het scheppen van deze namen aan de *dialektikós* om te beoordelen of de *onomata* werkelijk de natuur der zaken weerspiegelen. Tot zover is duidelijk dat "Wenn es eine natürliche Richtigkeit der Namen geben soll, dann muß es Lautformen geben, die fähig sind zu zeigen, was die durch sie bezeichneten Sachen sind" (Borsche 1991:145; oorspronkelijke cursivering, fvdg). De vraag die daar logisch op volgt, luidt dan: "Wie kann ein Name zeigen, was die Sache ist, die er bezeichnet?" (Borsche 1991:145; oorspronkelijke cursivering, fvdg).

Het antwoord op die laatste vraag werd traditioneel gezocht met behulp van een soort 'etymologische' methode. Aan de hand van deze etymologie ging men op zoek naar het *etymon* ('ware kern') van woorden (*etymos* is Grieks voor 'waar, werkelijk'). Men ging hierbij uit van de onderliggende veronderstelling dat de kennis met betrekking tot de ware aard van zaken in een naam verborgen ligt en dat men deze door middel van reconstructie van de oorspronkelijke klankvorm kan achterhalen. Coseriu schematiseert dit als volgt:

Nicht alle Namen sind richtig; es gibt zwar richtige Namen, aber unter den Bezeichnungen, die die Menschen verwenden, gibt es auch falsche, die eigentlich keine Namen sind.

N ist der 'naturgemäße' Name, der unter Umständen durch die empirischen (tatsächlich verwendeten) Namen N1, N2, N3... vertreten werden kann (2003:44).

Socrates gaat zeer uitvoerig in op deze etymologische methode en illustreert haar aan tal van voorbeelden, die hij echter niet zelf verzint, maar bij andere bronnen, o.a. Homeros, vandaan haalt.¹⁹ Door middel van substituties van bepaalde klanken en lettergrepen wordt het *etymon* van een naam achterhaald. We halen slechts één van de vele voorbeelden aan:

And so, too, the name of Atreus is likely to be correct; for his murder of Chrysippus and the cruelty of his acts to Thyestes are all damaging and ruinous (*atera*) to his virtue. Now the form of his name is slightly deflected and hidden, so that it does not make the man's nature plain to every one; but to those who understand about names it makes the meaning of Atreus plain enough; for indeed in view of his stubbornness (*ateires*) and fearlessness (*atreston*) and ruinous acts (*ateron*) the name is correctly given to him on every ground (*Kratylos* 395bc; Fowler 1963:46-47).

Socrates merkt echter op dat de etymologische methode niet veel meer voorstelt dan een opeenstapeling van ad-hocregels:

And if we are permitted to insert and remove any letters we please in words, it will be perfectly easy to fit any name to anything (*Kratylos* 414d; Fowler 1963:107).

Door middel van de etymologie lost men het probleem – het achterhalen van het wezen van de zaken door middel van de namen – niet op. Het probleem wordt hooguit verschoven van de gegeven *onomata* naar de door Plato zogenoemde 'eerste namen'. Het resultaat van de etymologische analyse zijn immers opnieuw woorden, "eines oder mehrere, aber solche, die ohne weitere Analyse unmittelbar verständlich erscheinen" (Borsche 1991:145). De etymologie kan met andere woorden enkel complexere namen tot minder complexe namen terugbrengen maar zij kan dit

¹⁹ Borsche (1991:163 – voetnoot 23) wijst erop dat men zich vaak heeft afgevraagd waarom Plato (bij monde van Socrates) zo uitvoerig inging op deze bijzonder twijfelachtige invulling van *etymologie*. Deze vraag werd vaak gekoppeld aan een andere vraag, met name of Plato deze uiteenzetting ernstig nam of haar met een knipoog benaderde. Borsche verwijst in dit verband naar Gaiser (1974:45-49) die uitgebreid op dit probleem ingaat. Joseph (2000:9) wijst erop dat de laatste decennia deze uiteenzetting met betrekking tot de etymologie opnieuw als de kerngedachte van de dialoog wordt beschouwd (en verwijst daarvoor o.a. naar Sedley 1998:145). Zelf stelt Joseph bemiddelend: "Indeed it is hard to imagine Plato pulling so long a litany of etymologies out of the air simply as a joke or to set up a straw man. It is clear that he takes the

enkel wanneer men de betekenis van deze 'simplicia', of 'eerste namen', als bekend veronderstelt, waardoor de analyse circulair is. Plato trekt hiermee een streep door een aloude traditie van etymologie die net op basis van de klassieke eenheid van werkelijkheid, denken en taal tot stand was gekomen.

Een tweede oplossing bestaat erin om de naam vanuit zijn klankvorm te analyseren. De naam wordt dan als 'juist' beschouwd indien in de klankvorm zelf de zaak wordt nagebootst:

Er [*onoma*] muß die Sache *nachahmen*, wie ein Bild den abgebildeten Gegenstand nachahmt (...). Der Name ahmt nicht die äußere Erscheinung einer Sache nach, wie im Malerei oder Musik Gestalt und Farbe bzw. der eigentümliche Ton einer Sache nachgeahmt werden. Vielmehr zeigt der Name, was die Sache *ist*, er ahmt ihr 'Wesen' (*ousia*) nach (Borsche 1991:147; oorspronkelijke cursivering, fvdg).

Op deze manier wordt het verband gelegd tussen de correctheid van namen en imitatie door middel van 'mond en tong' (cf. *Kratylos* 423b; Fowler ⁴1963:135). Plato doelt hier niet op onomatopeën, die volledig klanknabootsend zijn (b.v. *boem*, *pats*, *kukeluku*, *woef*, *grrr*), wel op een fenomeen dat later binnen de iconiciteitstheorie als een vorm van 'fonosymbolisme' (*phonosymbolism*, *phonetic symbolism*, *sound symbolism*), meer bepaald als 'articulatorische iconiciteit' zal worden aangeduid (cf. Reay 1994:4064, alsook De Cuypere 2001:68-71). Daarbij wordt ervan uitgegaan dat de manier waarop fonemen worden gearticuleerd het wezen van een zaak in de buitentalige realiteit tot uitdrukking brengt. Aanvankelijk lijken *Kratylos*, *Hermogenes* en *Socrates* het er over eens te zijn dat de 'letters' van het Griekse alfabet (het onderscheid tussen 'letters' en 'fonemen' was nog onbestaande) deze 'fonosymbolische eigenschap' bezitten. Zo zal de naamgever de *rho* gebruiken voor namen die de snelheid en beweeglijkheid van een zaak in de buitentalige realiteit moeten weergeven, de *iota* voor namen die spitsheid, subtiliteit, scherpte, etc. moeten uitdrukken, de *lambda* voor zachtheid en vlotheid, de *omega* voor rondheid en volheid (cf. *Kratylos* 426cde en 427abcde; Fowler ⁴1963:145-147). Wanneer de namen van nature juist zijn, dan moeten zij uit de 'juiste klanken' zijn samengesteld. Voor *Kratylos* komt het er dus op aan zoveel mogelijk namen te zoeken die deze stelling bevestigen; voor *Hermogenes* zijn alle tegenvoorbeelden welkom. De 'klankverklarende' methode is echter net als de voorheen besproken vorm van 'etymologie' tot mislukken gedoemd:

Nun sind die Namen gewöhnlich aus mehreren Lauten gebildet, und es kommt vor, daß Laute von entgegengesetzten Eigenschaften im selben Namen zusammentreffen. In solchen Fällen gibt es kein Kriterium dafür, welche von den Lauten für die Ähnlichkeit mit den Sachen stehen, welche für die Unähnlichkeit (Borsche 1991:149).

enquiry into etymology seriously, and equally clear that he finds its results unconvincing" (Joseph 2000: 39). Wij zijn echter van mening dat Plato de etymologische methode tot in het absurde doortrekt en dat de uitgebreidheid van de uiteenzetting deel uitmaakt van de specifieke methode van de maieutiek. Deze wordt juist getypeerd door een uitvoerig pleidooi dat ogenschijnlijk de 'tegenstander' in het gelijk stelt, maar waarbij uiteindelijk – wanneer de redenering tot in zijn uiterste consequenties wordt doorgevoerd – het ongelijk van de tegenstander wordt bewezen. Al komt deze techniek voor de moderne lezer misschien ietwat bevreemdend over, dan nog mogen wij deze techniek niet anachronistisch benaderen.

Ook al is op dit punt de onhoudbaarheid van Kratylos' these in principe bewezen, Socrates vervolgt de dialoog om de lezer tot een dieper inzicht te brengen, met name dat Kratylos' criterium voor de 'natuurlijke juistheid van de namen' niet alleen niet correct is, maar dat een dergelijk criterium nooit zal worden gevonden:

How realities are to be learned or discovered is perhaps too great a question for you or me to determine; but it is worth while to have reached even this conclusion, that they are to be learned and sought for, not from names but much better through themselves than through names (*Kratylos* 439b; Fowler 1963:187).

Immers, zo merkt Borsche terecht op:

Gerade wenn der Name Abbild der Sache sein soll, kann man aus ihm nichts Gewisses über die Sachen erfahren, solange man nicht mit Sicherheit weiß, daß das Bild richtig ist. Eine Theorie von der Richtigkeit der Abbildung aber setzt die Möglichkeit eines sicheren Wissen vordem, was abgebildet werden soll, voraus (1991:150).

Plato stelt met andere woorden het uitgangspunt van de discussie tussen Kratylos en Hermogenes – met name de waarheidsrelatie tussen namen enerzijds en zaken anderzijds – in vraag. Logischerwijze wordt Hermogenes' these (i.e. alle namen zijn juist doordat ze bij conventie zijn vastgelegd) evenzeer afgekeurd door Plato, omdat Hermogenes net als Kratylos van dezelfde (onbestaande) waarheidsrelatie tussen namen en zaken uitgaat. Plato gaat er mee akkoord dat namen bij conventie zijn vastgelegd, maar deze these mag niet – zoals bij Hermogenes het geval is – als het gevolg gezien worden van het feit dat namen geen afbeelding zijn van, noch een gelijkenis vormen met de zaken; de vraag of deze afbeeldingsrelatie bestaat of niet, doet immers niet ter zake. Desalniettemin kan men volgens Plato perfect tot juiste inzichten komen, namelijk via het formuleren van zinnen en oordelen in het taalgebruik, m.a.w. via een activiteit die boven het benoemen en beoordelen van zaken en dus boven de relatie van woord/zaak uitstijgt. Slechts spreken kan waar of onwaar zijn; dat is echter niet zo voor het aparte woord. De filosofisch centrale gedachte van de dialoog is dan ook dat men over 'de zaken' moet praten, wil men tot waarheid en zekerheid komen en dat de analyse van de *onoma* daarvoor geenszins de juiste methode is:

Die Frage nach der Richtigkeit der Benennung muß also von der Frage nach der Wahrheit der Rede losgelöst werden; sie setzt die Erkenntnis der Sachen voraus. Damit ist der Grundstein für die spätere Trennung von Erkenntnistheorie und Sprachtheorie gelegt (...). Die Begriffe sind neu geordnet, und zwar so, daß es möglich wird, die Bedeutung eines Namens von der Wahrheit der Rede über die Sachen zu unterscheiden (Borsche 1991:151).

Het zal uiteindelijk Aristoteles zijn die de verhouding tussen woord en zaak verder differentieert door niet alleen een ontologische relatie tussen woord en zaak, maar ook een zuiver talige relatie tussen klank en betekenis te onderscheiden (cf. Coseriu 2003:71). We komen hier op terug in § I.4.4.2. waar we het arbitrariteitsbegrip van de Saussure bespreken.

4.1.3. De relatie tussen "nom" en "chose" bij Bréal

Vertrekkend van deze filosofische achtergrond, bespreken we nu *Chapitre XVIII. Comment les noms sont donnés aux choses* uit het *Essai* waarin Bréals visie op de relatie tussen taal, denken en werkelijkheid, die tot dan toe impliciet aanwezig was (cf. bovenvermelde citaten: *Essai* 102, 107, 108, 146 152, 247, etc.), expliciet op de voorgrond treedt. In dit hoofdstuk staat volgende vraag centraal: "Comment les hommes s'y sont-ils pris pour donner des noms aux choses?" (*Essai* 176). Hieruit alleen al blijkt dat Bréal uiteindelijk de relatie tussen de naam en de zaak als uitgangspunt van zijn *Science des significations* naar voren schuift. Deze relatie is echter louter referentieel van aard en bijgevolg kan het antwoord op de vraag "Comment les noms sont donnés aux choses?" ons niet dichter brengen bij de ware betekenis van een woord. Zo luidt tenminste de mening van de Saussure die betekenis als een strikt talige en niet als een referentiële notie opvat. Op de Saussuriaanse betekenisopvatting komen we later terug; we focussen eerst verder op de theorie van Bréal.

Ongetwijfeld, zo stelt Bréal, kan men zeggen dat de taal de zaken op een 'incomplete' en 'inexacte' manier weergeeft:

Incomplète: car on n'a pas épuisé tout ce qui peut se dire du soleil quand on a dit qu'il est brillant, ou du cheval quand on a dit qu'il court. *Inexacte*, car on ne peut dire du soleil qu'il brille quand il est couché, ou du cheval qu'il court quand il est au repos, ou quand il est blessé ou mort (*Essai* 177).

Er bestaat wel een verschil in de mate van 'incomplete' en 'inexactheid': 'concrete woorden' noemt Bréal incompleter en minder exact dan 'abstracte woorden'. Die laatste zijn "plus adéquat à l'objet (...) puisqu' ils représentent une simple opération de l'esprit: quand je prends les deux mots *compressibilité*, *immortalité*, tout ce qui se trouve dans l'idée se trouve dans le mot" (*Essai* 178). Zoals eerder vermeld, gaan we op de implicaties van deze uitspraak pas in in § 1.4.4.1. In de huidige paragraaf concentreren we ons enkel op de concrete woorden. Een concreet woord is een woord dat gehecht wordt aan "un être réel" of "un objet existant" (*Essai* 178). Bréal acht het voor de taal onmogelijk "de faire entrer dans le mot toutes les notions que cet être ou cet objet éveille dans l'esprit" (*Essai* 178). De taal wordt immers gedwongen om uit de verschillende *notions*, die een concrete zaak in de realiteit in ons denken oproept, één *notion* uit te kiezen: "il crée ainsi un nom qui ne tarde pas à devenir un signe" (*Essai* 178). Immers, aangezien het woord niet alle noties weergeeft waarmee de zaak in het denken wordt geassocieerd, wordt het woord méér dan een loutere, directe benaming van de zaak: het wordt een teken ("signe") waarmee naar die realiteit verwezen wordt.

Als we nu terugkeren naar bovenvermelde voorbeelden *soleil* en *cheval*, dan gaat Bréal ervan uit dat de waarneming van *le soleil* of *un cheval* verschillende voorstellingen oproept: van *le soleil* kan men zeggen dat het een hemellichaam is, dat schijnt en warmte geeft, behalve als het bewolkt is, normaal gezien een gele kleur heeft, maar ook andere kleurschakeringen kan aannemen, etc. en van een paard dat het een zoogdier is, dat het bruin, wit of zwart van kleur kan zijn, dat het in een wei

kan draven, etc. Als de taal van al deze voorstellingen, deze *notions*, er slechts één uitkiest om als *idée* aan het woord toe te kennen dan doet het woord noodzakelijkerwijze tekort aan alle overige *notions* en dus is het 'niet adequaat'.

Nochtans, zo stelt Bréal verder, accepteren wij "les noms" nu enkel als zodanig omdat er 'in het begin', d.i. toen het woord voor het eerst werd gebruikt, er wel een adequate relatie moet hebben bestaan tussen woord en zaak, omdat de selectie van alle *notions* die dit object in de menselijke geest opriep blijkbaar als 'juist' werd geaccepteerd door de mensen aan wie het woord voor het eerst werd 'aangeboden':

Pour que ce nom se fasse accepter, il faut sans doute qu'à l'origine il ait quelque chose de frappant et de juste: il faut que par quelque côté il satisfasse l'esprit de ceux à qui il est d'abord proposé (*Essai* 178).

We leggen opnieuw de link met Plato's *Kratylos*. We zien dat Bréal net als Hermogenes ervan uitgaat dat het uiteindelijke accepteren van een woord als 'juist' voor de benoeming van een zaak door mensen gebeurt en niet vanuit 'een natuurlijke juistheid' gestuurd wordt. Tegelijkertijd beschouwt hij deze acceptatie als een logisch gevolg van het feit dat in den beginne deze benaming ook "juste" was. Hier kunnen we dan weer een parallel trekken met *Kratylos*' visie die van oordeel was dat alle woorden teruggaan op een *etymon*, een ware kern. Bréal verwijst overigens zelf naar Plato (terloops in *Essai* 130, uitgebreider in *Essai* 179), maar heeft de dialoog anders geïnterpreteerd. Hij gaat ervan uit dat Plato beide visies gelijk geeft en ziet niet in dat Plato juist de waarheidrelatie tussen 'namen' en 'zaken' waar beide visies van vertrekken in vraag stelt:²⁰

Le commencement du débat se trouve pour nous dans le *Cratyle* de Platon. Socrate donne tour à tour raison aux deux opinions: d'abord à celle qui soutient qu'il y a pour chaque chose un nom qui lui appartient par nature, puis à celle qui admet que la propriété du nom réside dans le consentement des hommes (*Essai* 179).

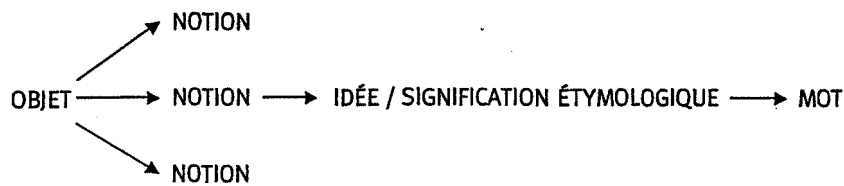
Wellicht ziet Bréal Plato's dialoog niet als een afwijzing, maar juist als een bevestiging van zijn eigen visie: uiteindelijk zijn het de mensen die bij conventie een naam als 'de juiste' accepteren, maar ze worden bij het accepteren van die naam als het ware een handje geholpen door het feit dat men deze naam als 'juist' aanvoelt en dit gevoel wordt gestuurd vanuit een 'ware, juiste' relatie tussen de naam die aan de menselijke geest wordt aangeboden en de zaak die de mensen in de realiteit waarnemen.²¹

Het oorspronkelijke, als juist geaccepteerde *idée* waaraan een woord gelinkt wordt, noemt Bréal *sa signification étymologique* (cf. *Essai* 178). Met andere woorden, de *signification*, de betekenis van een woord, is zoveel als l'*idée* dat bij dit woord wordt

²⁰ Ook in de 20ste eeuw zal deze interpretatie (naast vele andere interpretaties) blijven bestaan: cf. "Kretzmann (1971:138) en Arens (1975:25-26) on the other hand read the *Cratylus* as reconciling the two theories, showing that both are right in their own particular spheres" (Joseph 2000:9).

²¹ Mensen kunnen zich volgens Bréal echter vergissen in het beoordelen van deze band tussen *nom* en *chose*, wat uiteindelijk betekenisverandering tot gevolg kan hebben, indien men ervoor opteert om deze 'beoordelingsfout' te herstellen in het kader van de 'nutsfunctie' die taal volgens Bréal dient te hebben.

opgeroepen. Schematisch samengevat, bij het ontstaan van een woord, dus wanneer het woord voor het eerst gebruikt wordt, kunnen we ons Bréals betekenisvisie als volgt voorstellen:

Figuur 1: Bréals visie op het taalteken bij de ontstaansfase van een (concreet) woord

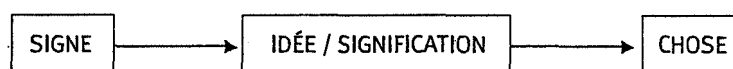
Voor Bréal is er echter een verschil tussen een woord in zijn ontstaansfase en datzelfde woord bekeken in een latere historische fase. Wanneer men immers verder in de tijd gaat en hetzelfde woord opnieuw onder de loep neemt, dan heeft het woord zijn oorspronkelijke 'idee' aangepast, of het heeft 'ideeën' bijgekregen (we bekijken later hoe dat precies in zijn werk gaat, § I.4.2.1.), etc. Volgens Bréal verliest het woord op die manier de oorspronkelijke 'juiste' band met het object, er schiet enkel nog een vage herinnering aan de "ancienne netteté" tussen *mot* (*signe*) en *chose* over:

Il est vrai que derrière ces signes subsiste un demi-souvenir, un quart de souvenir, un dixième de souvenir de l'idée qu'il représente, et nous avons intérieurement le sentiment que si nous voulions, nous pourrions rappeler l'idée à son ancienne netteté (*Essai* 250).

Nochtans beschouwt Bréal de teloorgang van die "ancienne netteté" als een winst en geen verlies voor de verhouding tussen taal en denken. Integendeel, het 'woord' wordt op die manier steeds meer tot 'teken', de 'idee' wordt steeds meer tot 'betekenis' en de taal dient het denken steeds beter:

Nous pouvons donc nous résumer de cette façon: *Plus le mot s'est détaché de ses origines, plus il est au service de la pensée: selon les expériences que nous faisons, il se resserre ou s'étend, se spécifie ou se généralise. Il accompagne l'objet auquel il sert d'étiquette à travers les événements de l'histoire, montant en dignité ou descendant dans l'opinion, et passant quelquefois à l'opposé de l'acception initiale: d'autant plus apte à ces différentes rôles qu'il est devenu plus complètement signe* (*Essai* 181; onze cursivering, fvdg).

Schematisch voorgesteld:

Figuur 2: Bréals algemene visie op het (concrete) taalteken *in gebruik*

Hoewel Bréal met zijn (teleologische) vooruitgangsidee (cf. supra: § I.3.1.) nauw aansloot bij de vooruitgangsgedachte uit de Verlichting, vertoont de hierboven besproken gedachtegang in wezen een (gedeeltelijke) parallel met een idee uit de Romantiek die tevens aan de grondslag lag van de historisch-vergelijkende taalwetenschap (of tenminste met de interpretatie die Grimm aan deze idee gaf). De oorspronkelijke romantische invloed op de historisch-vergelijkende taalwetenschap wordt op de volgende manier samengevat door Amsterdamska:

The comparative grammarians' understanding of nature and history of language bore clear traces of Romanticism. The idea that the original Indo-European language possessed a 'wonderful structure' (as William Jones said of Sanskrit) was present from the very beginning of comparative grammar and historical linguistics and had profound effects on the nature of the comparative grammarians' investigations. Abandoning the Enlightenment idea of progress, the early comparative grammarians and historians of language saw the earlier stages of Indo-European as richer and purer than the later, more corrupt languages (1987:36).

De specifieke interpretatie van deze romantische basisgedachte door Grimm luidt volgens Amsterdamska als volgt:

(...) Grimm asserted that the development of language progresses in a direction opposite to that of the cultural formation (*Bildung*) of the human race. Early language is corporeal (*leiblich*), sensual and full of innocence; later it becomes 'more spiritual, less immediate, and sees in its words appearance and ambiguity'.²² It is only in the early stages of language that one can discover the true meanings of words and their relationships. Early language was natural and reflected immediate human experience; the growth of rationality made it artificial and abstract, destroyed its initial meaningful relationship to the world (1987:36).

In Bréals *Essai* vinden we de gedachte van Grimm terug dat men enkel in de ontstaansfase van een taal de 'ware betekenis' van een woord kan terugvinden (cf. "ancienne netteté" bij Bréal en "true meanings" bij Grimm). Echter, Grimm ging ervan uit dat de evolutie in de richting van een meer 'arbitrair' gebruik van een woord negatief is: "In Grimm's description of linguistic change there echoes a rejection of the Enlightenment glorification of reason and its identification of the rational with the natural: for Grimm, the rational destroys the natural, the poetic, the sensual" (Amsterdamska 1987:36). Voor Bréal is deze ontwikkeling daarentegen niet negatief, zoals we eerder al aanhaalden, integendeel, het woord wordt op deze manier steeds meer een 'teken' en de taal dient ons denken op die manier beter. Bovendien is er (ogenschijnlijk) nog een tweede verschil tussen Bréal en Grimm. Voor Grimm staat het vast dat de oorspronkelijke band tussen 'woord' en 'zaak' juist was. Voor Bréal is de oorspronkelijke band tussen 'woord' en 'zaak' niet van nature juist: de band wordt wel als dusdanig *geaccepteerd* door de taalgemeenschap. Tegelijkertijd, precies omdat hij taal als een menselijk gegeven en niet als een natuurlijk gegeven buiten ons beschouwt, stelt Bréal dat mensen ook een 'verkeerd woord' kunnen kiezen voor een bepaalde zaak in de buitentalige realiteit. Dit kan wanneer mensen een

²² Amsterdamska verwijst hier naar Grimm (1968 [1822]:19).

verkeerde voorstelling (in de zin van Bréals *idée*) van, of vooroordelen tegenover de gegeven zaak hebben:

Il [le langage] ne peut nous donner que l'écho de notre propre pensée: il enregistre fidèlement nos préjugés et nos erreurs (*Essai* 180).

We wijzen erop dat Bréal door deze redenering verraadt van dezelfde idee te vertrekken als Grimm (en de romantisch geïnspireerde historisch-vergelijkende taalwetenschap): als mensen een 'verkeerd woord' kunnen uitkiezen voor een gegeven zaak omdat men 'verkeerd denkt' over die zaak, dan kan Bréal niet anders dan ervan uitgaan dat er – onafhankelijk van de mens – toch een 'juist woord' voor de gegeven zaak bestaat. Echter, Bréal gelooft niet dat de taal van in den beginne perfect is, aangezien de mens net zo goed een 'minder perfect' woord kan kiezen. Dit is in volkomen tegenstelling tot historisch-vergelijkende taalwetenschappers, zoals Bopp en Schlegel:

For Bopp, as for many of his successors, the perfection of the language resided in its complete organic character, which disappears when language 'forgets' its initial organizing principle and each of its forms becomes 'a superficial mass'.²³ This idea of language as an organism that was originally transparent and perfect but had suffered decay and degeneration is also crucial for Schlegel. These two philosophical assumptions – of language as an organism and of its history as a fall from perfection – specified the focus of comparative linguistic research and the goals of historical reconstructions (Amsterdamska 1987:36-37).

Bréal acht het dan ook niet zinvol om via historische reconstructie naar het 'etymon' van een woord op zoek te gaan: idealiter kunnen we deze terugvinden (wanneer mensen in het begin een 'juiste' keuze hebben gemaakt), maar in andere gevallen (wanneer mensen een 'verkeerde' keuze hebben gemaakt) lukt dat niet. De zoektocht tijdens de 19de eeuw naar het *Urindogermanisch* (Oer-Indo-Europees) spreekt Bréal dan ook niet aan:

Les linguistes qui nous décrivent avec tant de soin *l'urindogermanisch* n'obéissent pas seulement au désir de mettre dans leurs recherches de l'unité et de la cohésion: ils ont encore devant les yeux l'idée d'une langue parfaite, d'un archétype venu on ne sait d'où, dont nous possédons seulement des exemplaires altérés (*Essai* 313-314).

Bréals afkeer voor de glottogonische invalshoek van de Romantische taalkunde is waarschijnlijk mede gestoeld op zijn intrede als secretaris van de *Société de Linguistique de Paris* (afgekort: *SLP*) in 1868. De *SLP* werd vooral beroemd door het tweede artikel dat dat jaar in haar statuten wordt opgenomen: "La Société n'admet aucune communication concernant, soit l'origine du langage, soit la création d'une langue universelle".²⁴ Dit besluit kwam er wegens het (toenmalige) onwetenschappelijke karakter van de glottogonie en de oeverloze discussies in het verleden die tot niets hadden geleid. Tot het midden van de jaren '70 was de vraag naar de

²³ Amsterdamska verwijst hier naar Bopp (1862 [1833]:v).

²⁴ Bron: <http://www.slp-paris.com/101.html>

oorsprong van taal daardoor onbespreekbaar: zij gold als buiten het bereik liggend van de linguïstiek. Daarin komt overigens pas verandering met het ontstaan van de zogenaamde 'biolinguïstiek' die de glottogonische discussie weer salonfähig maakt (cf. o.a. P. Lieberman 1975 en latere werken).²⁵

Bréal gelooft verder niet dat taal in verval komt naarmate de tijd verstrijkt en mensen de oorspronkelijke band tussen woord en zaak vergeten. Integendeel, zowel 'juiste' als 'verkeerde' woorden blijken de mens uiteindelijk evenveel van dienst te zijn:

Une fois [le nom est] accepté, il se vide rapidement de sa signification étymologique. Autrement celle-ci pourrait devenir un embarras et une gêne. Quantité d'objets sont inexactement dénommés, soit par ignorance des premiers auteurs, soit par quelque changement survenu qui a troublé la convenance entre le signe et la chose signifiée. Néanmoins les mots font le même usage que s'ils étaient d'une parfaite exactitude. Personne ne songe à les reviser. Ils sont acceptés grâce à un consentement tacite dont nous n'avons même pas conscience (*Essai* 178).

Nogmaals, het feit dat Bréal uiteindelijk tot de conclusie komt dat 'verkeerde namen' evenwaardig zijn aan 'juiste namen' om de zaken in de buitentalige realiteit te benoemen, neemt niet weg dat Bréal ervan uitgaat dat de 'namen' in een waarheidsrelatie tot de 'zaken' staan. Met andere woorden, in tegenstelling tot wat Aarsleff en Wolf beweren, komt Bréal uiteindelijk niet volledig los van een nomenclatuurvisie op taal.

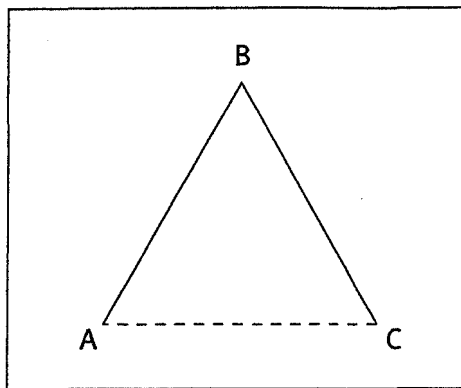
4.1.4. Bréals referentiële betekenisconcept in het licht van de latere referentiële semantiek

Hoewel Ogden & Richards in hun polemische werk *The Meaning of Meaning* de resultaten van Bréals *Essai* 'teleurstellend' noemen (cf. Ogden & Richards 1923:2) – ze beschouwen Bréals taalgebruik als te weinig abstract en analytisch om er betekenis mee te kunnen beschrijven – herkennen we in de hierboven geschetste betekenisopvatting van Bréal nagenoeg volledig de visie van Ogden & Richards zelf, zoals die in hun beroemde semiotische driehoek wordt weergegeven (cf. Ogden & Richards 1923:11).²⁶ De semiotische driehoek werd beter bekend met de terminologische aanpassingen die in 1962 werden doorgevoerd.²⁷ Het oorspronkelijke "symbol" van Ogden & Richards wordt bij Ullmann "name", het oorspronkelijke "thought" wordt "sense" en het oorspronkelijke "referent" wordt "thing" (cf. Ullmann ⁴1970 [1962]: 54-57, alsook Ullmann ⁵1967 [1951]:69-75). Voor een veralgemenende interpretatie van Ogden & Richards' semiotische driehoek hebben we ons echter gebaseerd op een

²⁵ Voor een overzicht van alle relevante bijdragen in "evolutionary linguistics" vanaf bovenvermelde tekst van Lieberman in 1975 tot nu, verwijzen we naar de website <http://www.isrl.uiuc.edu/amag/angev/>.

²⁶ Het enige positieve element dat Bréals *Essai* met zich bracht is "a fresh interest in the educational possibilities of etymology", aldus Ogden & Richards (1923:2). Het is vreemd dat Ogden & Richards uitgerekend dit element aanhalen. Bréal mag dan vaak voorbeelden aanhalen van de etymologische betekenis van een woord om de evolutie tot de huidige betekenis van een woord te schetsen, in wezen is Bréal juist niet geïnteresseerd in het achterhalen van het *etymon*. Bovendien is Bréal er zich terdege van bewust dat de etymologie geen educatieve perspectieven opent, aangezien hij uitdrukkelijk stelt dat de huidige generatie van een taalgemeenschap zich juist niet bewust is van de oorspronkelijke betekenis van een woord (*Essai* 178).

recenter semantisch werk, met name dat van Lyons (1977 – Engelse tekst, alsook - 1991 – Duitse tekst) die, in navolging van Ullmann, de semiotische driehoek als volgt visualiseert:

Figuur 3: De semiotische driehoek (Bron: Lyons 1977:96)

In de interpretatie van Lyons (1977:96, alsook 1991:8) staat (A) daarbij voor een talige uitdrukking of het taalteken (Eng. *sign*; Dts. *Zeichen*), of zelfs specifieker een lexeem, dat enerzijds verbonden is met (B), de idee, de gedachte of het concept dat het taalteken oproept (Eng. *concept*; Dts. *Idee, Gedanke, Begriff*) en anderzijds met (C), de zaak in de buitentalige realiteit waarnaar het taalteken verwijst (Eng. *significatum*;²⁸ Dts. *Referent*). Het proces waarbij men naar een zaak in de buitentalige realiteit verwijst met behulp van een taalteken dat 'symbool staat' voor deze zaak, wordt door Lyons (1977:96) als "signification" omschreven; Ogden & Richards (1923:11) hanteerden daarvoor de term "meaning". "Signification" wordt gebruikelijk opgevat als een triadische relatie - vandaar de weergave aan de hand van een driehoek - die verder kan worden opgesplitst in drie dyadische relaties, waarvan twee directe relaties en één indirecte relatie. Het feit dat taalteken (A) op indirecte wijze naar de referent (C) verwijst, via een 'bemiddelend concept' (B),²⁹ wordt in de semiotische driehoek aangeduid door middel van een stippellijn (AC), terwijl de directe (volgens de auteurs 'causale') relaties (AB) en (BC) met een volle lijn worden weergegeven. (AB) en (BC) kunnen beide worden omschreven als "relations of signification" met name als "the lexeme signifying the concept" respectievelijk "the concept signifying the thing" (Lyons 1977:97). De relatie (AB) wordt daarbij vaak als de 'betekenisrelatie' omschreven: een taalteken (vaak opgevat als *woordvorm*) roept een concept (opgevat als *woordbetekenis*) op en met dat concept wordt vervolgens naar een concrete referent verwezen (d.i. de relatie (BC)): "We need a theory which connects words with things through the ideas, if any, which they symbolize" (Ogden

²⁷ De semiotische driehoek staat tevens beter bekend als de 'betekenisdriehoek' van Ogden & Richards. Echter, wanneer Lyons (1977:95) over "the triangle of signification" (Dts. *semiotisches Dreieck* of *Referenzdreieck*, cf. Lyons 1991:8) spreekt, dan dient "signification" hier niet te worden opgevat als de '(talige) betekenis' van een woord, maar wel als de notie die aanduidt dat "words and other expressions are held to be signs which, in some sense, signify, or stand for, other things" (Lyons 1977:94). De driehoek vertelt met andere woorden meer over de manier waarop een taalteken aan zaken in de buitentalige realiteit kan refereren, dan over de betekenis van dat taalteken. Ullmann (1970 [1962]:55) spreekt overigens over the "basic triangle of Ogden and Richards".

²⁸ cf. Lyons (1977:95): "It is convenient to have a neutral technical term for whatever it is that a sign stands for: and we will use the Latin term *significatum*".

²⁹ cf. de scholastische maxime: "Vox significat [rem] mediantibus conceptibus".

& Richards 1923:7). Overigens merkt Lyons (1977:98) op dat het nu gebruikelijk is om de indirecte relatie tussen (AC) als 'referentie' te omschrijven; bij Ogden & Richards wordt echter de directe relatie (BC) als 'referentie' omschreven.

Belangrijk voor onze verdere bespreking is vooral de rol van component (B) ofte het concept dat in de loop der geschiedenis een centraal voorwerp van discussie is geworden, zowel binnen de traditionelere als de modernere betekenisstheorieën:

As we shall see, this is a philosophically and psychologically controversial topic. It is important that all semanticists should be aware that these controversies exist, even if they are not themselves philosophers. The issues that are involved are crucial in any theory of semantics that claims to give an account of the relationship that holds between language and the world (Lyons 1977:109).

Lyons verstaat daarbij onder "the world" de verzameling van entiteiten in de buitentalige realiteit (mensen, dieren, planten, etc.), waarbij elke entiteit als een 'individueel exemplaar' wordt opgevat dat bovendien wordt gekenmerkt door waarneembare of verstandelijk kenbare eigenschappen. Onder een concept verstaat Lyons dan weer elke idee, gedachte of mentale constructie met behulp waarvan onze geest dingen leert of begrijpt. In traditionele betekenisstheorieën (alook door Lyons zelf, cf. supra) wordt onder "signification" (in ruime zin) het gehele proces verstaan waarbij deze concepten 'bemiddelen' tussen woorden en objecten. Lyons zal nu de term "signification" ook in engere zin hanteren voor de intermediërende concepten zelf:

Let us now introduce the term signification for the mediating concept, so that we can say that what a word signifies directly is its signification and what it signifies indirectly is its significatum (1977:110).³⁰

Kern van de discussie over concepten wordt vooral gevormd door de verschillende visies, vanaf Plato tot op heden, op de zogenaamde 'universalia' of 'universele concepten'. Deze discussie is ook beter gekend als de 'universaliënstrijd' en beheerste vooral de middeleeuwse logica en metafysica (cf. o.m. Lepschy 1994 [1990]:303). De definitie van een 'universeel concept' kan als volgt worden opgevat:

By a universal is meant a concept of the kind that is associated with such words as 'man' or 'beautiful' when they are used predicatively to ascribe to individuals the property of being a man or being beautiful (Lyons 1977:110).

De discussie rond universalia concentreerde zich niet zozeer op het psychologische (mentale) statuut van dit soort concepten, maar wel voornamelijk op het ontologische statuut ervan. De centrale vraag daarbij luidde of deze universalia ook *buiten* de geest van het waarnemend subject bestaan: "That is to say, did they have extramental, or objective, existence" (Lyons 1977:111). Traditioneel werd aangenomen dat dit inderdaad het geval was, tot de zogenaamde 'nominalisten' deze visie kelderden (ongeveer rond het einde van de 14de eeuw) en zij deze orthodoxe visie als 'realisme' omschreven. De term 'concept' kan dan ook op twee manieren worden

³⁰ Het onderscheid tussen "signification" en "significatum" is daarbij vergelijkbaar met het onderscheid tussen "meaning" en "thing-meant" bij Gardiner (1951 [1932]).

opgevat: 1) als een 'mentaal concept'; maar ook 2) als de door het realisme gepostuleerde 'extramentale', objectieve concepten "that were apprehended by the mind in its knowledge and perception of the external world" (Lyons 1977:111). Volgens de realisten is het mogelijk om de buitentalige realiteit zelf direct te vatten en er ontologische ware uitspraken over te formuleren. Het waarheidscriterium van een *propositie over de werkelijkheid* ligt in haar *overeenstemming met die werkelijkheid*. Het realisme gaat ervan uit dat de referenten die met een woord benoemd werden iets gemeen hebben dat boven de gemeenschappelijkheid van benaming uitstijgt, met name de 'essentie' van de zaken, die door de mensen gekend is en in geabstraheerde vorm de inhoud van de concepten bepaalt:

For example, the objective universal concept Man (which might well be analysed into simpler concepts) was immanent as form in all individuals to whom one could correctly ascribe the property of being a man (Lyons 1977:111).

Nominalisten verwerpen deze visie in die zin dat zij aan de 'essenties' of 'universalia' geen enkele werkelijkheidswaarde toekennen. Enkel de individuele entiteiten of referenten hebben werkelijkheidswaarde: de talige uitdrukkingen waarmee referenten worden benoemd zijn 'slechts' als de namen voor deze referenten, waarbij 'slechts' dient te worden opgevat als de vaststelling dat referenten niks anders met elkaar delen dan de naam die zij gemeenschappelijk hebben (cf. Lyons 1991:8). De nominalisten ontkennen nochtans niet dat men objectieve kennis kan verwerven over de buitentalige realiteit, noch ontkennen ze dat de individuele entiteiten in de buitentalige realiteit over reële eigenschappen beschikken:

They [the nominalists, fvdg] were saying that there was no such entity as redness, but only red things: i.e. individual objects to which, by virtue of their similarity in colour, we apply the name 'red' (Lyons 1977:112).

Het nominalisme impliceerde geen subjectivistische of sceptische houding met betrekking tot de mogelijkheid om kennis te verwerven over de buitentalige realiteit, maar er treedt wel een verschuiving op in het kennisbegrip. Binnen de visie van het realisme volstaat het om de realiteit (of beter: de werkelijk bestaande essenties of universele concepten in die realiteit) te aanschouwen om tot de waarheid van of de kennis over die realiteit door te dringen. In het nominalisme verwerft men kennis door de concepten deductief af te leiden op basis van de (eigenschappen van de) individuele entiteiten in de buitentalige realiteit: "The intuitive apprehension of an object causes a concept of that thing to arise naturally in the mind" (Lyons 1977: 112). Concepten zijn dus zuiver mentale en intellectuele constructies, die evenwel intuïtief en direct tot stand komen.³¹ Elk gededuceerd concept wordt beschouwd als "a natural sign (*terminus conceptus*)" van het object en kan vervolgens worden

³¹ Het idealisme zal een synthese vormen van realisme en nominalisme. Volgens het idealisme zijn concepten noch werkelijk aanwezig in de werkelijkheid, noch worden zij louter gededuceerd op basis van (referenten in) de werkelijkheid. In het idealisme richten de zaken zich niet meer tot het kennende subject, maar verloopt de relatie omgekeerd: het kennende subject schept in de dialectische relatie met de zaken in de werkelijkheid concepten op basis van aangeboren categorieën van de menselijke rede. Dit betekent dat de mens de werkelijkheid niet langer 'onbevangen' aanschouwt, maar van meet af aan op een specifieke wijze, gedictieerd door de categorieën van de menselijke geest, naar de werkelijkheid kijkt.

beschouwd als “the meaning of the written or spoken word which, by convention, signifies it in particular languages” (Lyons 1977:112). Zo zal de waarneming van een bepaalde zaak in de buitentalige realiteit, b.v. een appel, zowel bij Engelsen als Fransen resulteren in dezelfde ‘natuurlijke idee’ of hetzelfde concept ‘appel’, maar Engelstalige sprekers zullen dit concept de naam *apple* geven, Franstalige sprekers de naam *pomme*:

According to this interpretation of Ockham, therefore, he held that the association between a word and a concept was a matter of convention: but that there should be such a concept was not, and all languages would have words for the concepts formed by direct apprehension of objects in the world (Lyons 1977:112).

Lyons introduceert vervolgens de term ‘conceptualisme’ (in ruime zin) om te refereren aan elke betekenis­theorie die de betekenis van een woord omschrijft als “the concept associated with it in the mind of the speaker and hearer” (Lyons 1977:112). Hieronder vallen niet alleen het hierboven besproken realisme en nominalisme, maar ook het conceptualisme zoals dat in een meer enge, filosofische zin wordt gebruikt voor de theorie die ervan uitgaat “that universal concepts have psychological, but not ontological, validity and are constructed, rather than directly apprehended, by the mind” (Lyons 1977:113).

Het is duidelijk dat ook Bréals betekenis­theorie onder het conceptualisme in brede zin kan worden opgevat. We recapituleren daarvoor Bréals visie op het (concrete) taalteken. Volgens Bréal wordt een gegeven woord (*nom* of *mot*) een taalteken (*signe*) wanneer het wordt verbonden aan een concept (*idée*) dat op zijn beurt opgeroepen wordt door een gegeven zaak in de realiteit. De opgeroepen idee wordt op dat moment de betekenis (*signification*) van het gegeven woord. Echter, de ‘opgeroepen idee’ is slechts een selectie uit het geheel van conceptuele noties die in de menselijke geest aan de zaak in de realiteit zijn verbonden.³² Aangezien deze selectie vervolgens de betekenis van het taalteken wordt, is het niet onlogisch dat Bréal dat taalteken als ‘onvolledig’ en ‘inexact’ omschrijft (*Essai* 178), omdat de betekenis van concrete taaltekens nooit met het volledige concept kan samenvallen. Er is dus eigenlijk sprake van twee invullingen van ‘concept’ bij Bréal: 1) het geheel aan *notions* dat door de zaak wordt opgeroepen; en 2) synoniem voor *signification* en slechts een ‘uitsnijding’ uit het concept zoals vermeld onder 1). Bréal visualiseert zijn betekenisvisie nergens, en het zou ook anachronistisch zijn om Bréals betekenisvisie in de vorm van een driehoek te gieten, maar hij vertrekt wel van dezelfde basisprincipes die aan de semiotische driehoek ten grondslag liggen, met name dat een naam tot taalteken wordt, dit wil zeggen, iets gaat betekenen, wanneer hij door de mens uitgekozen wordt om rechtstreeks een idee/concept en onrechtstreeks een zaak te vertegenwoordigen.³³ Bréal ziet het taalteken enerzijds en de betekenis (het concept) van dit taalteken

³² Bréals betekenis­theorie valt daarom nog preciezer gesteld onder het ‘conceptualisme in enge zin’. Immers, voor Bréal worden de ideeën die aan woorden zijn verbonden door de mens actief en bewust geselecteerd uit het geheel aan *notions* die een object oproept en worden dus eerder geconstrueerd, veeleer dan ‘onmiddellijk begrepen’ door de menselijke geest.

³³ Bréal gaat ervan uit dat taal pas na denken komt, met andere woorden dat er reeds vóór de benoeming door woorden gestructureerde gedachten zijn die worden opgeroepen bij de waarneming van een zaak in de

anderzijds als twee aparte entiteiten. Het taalteken wordt in dit geval voorgesteld als een woordvorm die over een betekenis (concept) beschikt, waarbij beiden los van elkaar kunnen worden beschouwd. Hierin verschilt Bréal fundamenteel van de Saussure die het taalteken als een twee-eenheid van vorm en betekenis opvat, die niet los van elkaar kunnen staan. Bovendien roept een talige vorm bij de Saussure een *talig* concept (*signifié*) op, dat niet *a priori* gegeven is en dat aan elke referentie (vaak *signification* bij de Saussure) voorafgaat. De Saussuriaanse *signifié* mag dan ook niet worden verward met een concept in ruimere zin dat wordt opgeroepen wanneer een woord in het concrete spreken met het oog op een bepaalde referent wordt gebruikt (cf. § I.4.4.1.).

Lyons (1977:113; alsook 1991:12) is van oordeel dat het problematisch is om het 'concept' en de 'betekenis' van een woord (d.i. 'concept in ruime zin' respectievelijk 'strikt talig concept') aan elkaar gelijk te schakelen en uit een aantal cruciale punten van kritiek aan het conceptualisme. Ten eerste leidt de gelijkschakeling van 'concept' ("signification") en 'betekenis' (en bij uitbreiding ook de gelijkschakelijking van 'referent' ("significatum") en 'betekenis')³⁴ tot een uitholling van het betekenisbegrip:

For to say that what a word means is what it signifies – unless we then go on to recognize different kinds of signification – is to say no more than what a word means is what it means (Lyons 1977:114).

Bovendien kan niet worden aangetoond dat concepten in ruimere zin überhaupt een rol spelen in elke vorm van taalgebruik. Zo wijst Lyons er op dat iedere spreker in staat is een mentaal beeld van b.v. een tafel te schetsen wanneer daar gevraagd wordt en wellicht maakt iedere spreker ook gebruik van een dergelijke mentale voorstelling wanneer men bepaalde zinnen met daarin het woord *tafel* uit, "[b]ut this does not prove that we normally do so, and need to do so, for all words" (1977:113). Semantici die aannemen dat een concept in ruimere zin samenvalt met de betekenis van een woord, moeten kunnen aantonen "daß es notwendiger Bestandteil der Kenntnis der Bedeutung eines Wortes ist, die betreffende Idee (Gedanke oder Begriff) zu haben" (Lyons 1991:12), wat tot hiertoe niet gebeurd is. Verder moet men het argument verwerpen dat, indien men geen concept van *tafel* heeft, men niet in staat zou zijn om tafels te identificeren en bijgevolg het woord *tafel* niet correct zou kunnen gebruiken. Het betreft hier volgens Lyons een duidelijke tautologie: "For it could be argued that what is meant by having a concept of table is being able to identify members of the class of objects to which the word 'table' can be correctly applied when one is required to do so" (Lyons 1977:113). Daarmee is echter de vraag niet opgelost "ob eine bestimmte Idee, Gedanke oder Begriff im Kopf ist, wenn ein Wort in einem bestimmten Sinn benutzt wird" dan wel "daß diese Idee, dieser Gedanke oder Begriff deswegen im Kopf ist, weil wir wissen, was das Wort bedeutet" (Lyons

realiteit; dergelijke *a priori* concepten zouden later door de Saussure expliciet worden afgewezen (cf. *Cours* 162). Daarmee sluit Bréal overigens aan bij de Cartesiaanse idee dat de taal een instrument is waarmee de menselijke geest zijn logische-gestructureerde, heldere concepten/gedachten vorm kan geven en aan anderen kenbaar kan maken (cf. Coseriu 2003:178-186, alsook de *Grammaire de Port-Royal* uit 1660).

³⁴ Dit is het geval bij elke betekenis-theorie die de betekenis van een woord definieert "in terms of what it signifies, regardless of whether meaning is said to be the signification or the significatum of the word" (Lyons 1977:114).

1991:12). Lyons beweert dus niet dat de mentale voorstelling die een woord oproept bij het concrete spreken geen rol zou spelen, maar het is zeer de vraag of betekenis (talig concept) zomaar met deze mentale voorstelling (concept in bredere zin) kan worden gelijkgeschakeld, dan wel of het talige concept een autonoom gegeven is dat deel uitmaakt van een overkoepelend concept in ruimere zin.

4.2 | Bréals polyseme taalteken

4.2.1. Polysemie

Het eigenlijke en ware doel van de semantiek is voor Bréal het achterhalen van betekenisverandering:³⁵

Dans cette deuxième partie, nous nous proposons d'examiner pour quelles causes les mots, une fois créés et pourvus d'un certain sens, sont amenés à le resserrer, à l'étendre, à le transporter d'un ordre d'idées à un autre, à l'élever ou à l'abaisser en dignité, bref à le changer. C'est cette seconde partie qui constitue proprement la *Sémantique* ou science des significations (*Essai* 100).

Door de band genomen kan men zich die betekenisverandering voorstellen als de 'terugslag' van veranderingen in de buitentalige realiteit op de taal, via bemiddelende concepten (*idées*):³⁶

On vient de voir quelques-unes des causes qui font que les mots prennent un sens nouveau. Ce ne sont assurément pas les seules, car *le langage*, outre qu'il a ses lois à lui, reçoit le contre-coup des événements extérieurs, événements qui échappent à toute classification (*Essai* 143; onze cursivering, fvdg).

Daarbij kunnen zich vervolgens twee scenario's voordoen. In de eerste plaats kan de nieuwe betekenis in die mate overheersend zijn dat de oorspronkelijke betekenis vergeten wordt en bijgevolg uit de taal verdwijnt (cf. "l'idée abstraite étant oubliée, la signification matérielle subsiste seul", *Essai* 137; "la valeur actuelle et présente du mot exerce un tel pouvoir sur l'esprit, qu'elle nous dérobe le sentiment de la signification étymologique", *Essai* 182). In de tweede plaats kunnen de nieuwe en de oorspronkelijke betekenis vreedzaam naast elkaar blijven bestaan en dan spreekt Bréal van "polysémie", waarmee hij de eerste auteur is in de geschiedenis van de semantiek om de term als dusdanig te lanceren:³⁷

A mesure qu'une signification nouvelle est donnée au mot, il a l'air de se multiplier et de produire des exemplaires nouveaux, semblables de forme, mais différents de valeur. Nous appellerons ce phénomène de multiplication la *polysémie* (*Essai* 143-144).

³⁵ Dit doel dient evenwel een hoger doel dat onlosmakelijk verbonden is met Bréals teleologische visie. De taak van de linguïst bestaat er immers in om de ontwikkelingen in de richting van effectievere communicatie in de verschillende talen op te volgen en te interpreteren. De semanticus, die de betekensevolutie bestudeert, kan dan nagaan op welk punt van de evolutie een taal zich bevindt.

³⁶ Naast deze "causes extrinsèques" voor taalverandering, die de meest gebruikelijke oorzaken zijn voor betekensevolutie, onderscheidt Bréal ook enkele betekenisveranderingen "qui s'expliquent par la nature même du langage" (*Essai* 106). Daartoe rekent hij voornamelijk het proces van de 'betekenisrestrictie', waaraan volgens Bréal "la disproportion entre le nom et la chose" (*Essai* 108) ten grondslag ligt. Daarmee

Bréal wijst erop dat het toekennen van een nieuwe betekenis aan eenzelfde woord, dat bijgevolg polyseem wordt, frequenter voorkomt dan het creëren van een compleet nieuw woord:

A vrai dire, l'acquisition d'un mot nouveau, soit qu'il nous vienne de quelque idiome étranger, soit qu'il ait été formé par l'association de deux mots, ou qu'il sorte tout à coup d'un coin ignoré de notre société, est chose relativement rare. Ce qui est infiniment plus fréquent, c'est l'application d'un mot déjà en usage à une idée nouvelle (...). Il faut remarquer, en effet, que l'addition d'une signification nouvelle ne porte nullement atteinte à l'ancienne. Elles peuvent exister toutes deux, sans s'influencer ni se nuire (*Essai* 285).

Dat men veelal voor polysemie opteert in plaats van voor het creëren van compleet nieuwe woorden, beschouwt Bréal niet als een vorm van "pauvreté de la langue" (*Essai* 285), wel integendeel:

Supposez maintenant qu'on recueille à la file, comme font nos dictionnaires, toutes ces acceptions diverses: nous serons surpris du nombre et de la variété des significations. Est-ce indigence de la langue? Non. C'est richesse et activité de la nation (*Essai* 286).

Meer nog, de frequentie waarmee polysemie optreedt, correleert voor Bréal zelfs met de civilisatiegraad van de taalgemeenschap:

Toutes les langues des nations civilisés y participent: plus un terme a accumulé de significations, plus on doit supposer qu'il représente de côtés divers d'activité intellectuelle et sociale (*Essai* 144).

Hoe gediversifieerder een bepaalde samenleving, hoe groter de kans is dat aan eenzelfde woord diverse betekenissen worden toegekend:

A mesure qu'une civilisation gagne en variété et en richesse, les occupations, les actes, les intérêts dont se compose la vie de la société se partagent entre différents groupes d'hommes: ni l'état d'esprit, ni la direction de l'activité ne sont les mêmes chez le prêtre, le soldat, l'homme politique, l'artiste, le marchand, l'agriculteur. Bien qu'ils aient hérité de la même langue, les mots se colorent chez eux d'une nuance distincte, laquelle s'y fixe et finit par y adhérer (*Essai* 285).

bedoelt Bréal dat sommige woorden zijns inziens te 'algemeen' van betekenis zijn en bijgevolg 'niet precies genoeg' zijn om de zaken in de buitentalige realiteit te begrijpen: "L'histoire peut seule donner aux mots le degré de précision dont nous avons besoin pour les bien comprendre" (*Essai* 112). We merken op dat Bréal in wezen ook hier de betekenisverandering niet in de taal zelf zoekt, maar wel in de relatie tussen de taal en de zaken in de buitentalige realiteit.

³⁷ Hoewel men het er in de literatuur over eens is dat de term 'polysemie' als zodanig geïntroduceerd werd door Bréal, bestaat er zo goed als geen onderzoek naar de herkomst van de term 'monosemie'. Een uitzondering daarop vormt het artikel van J. Noordegraaf (2002), "Naar aanleiding van een term: monosemie", waarin de auteur enkele bedenkingen neerschrijft met betrekking tot de herkomst van de term 'monosemie' en enkele equivalenten daarvan. De vroegste attestaties van de term "monosémie" heeft Noordegraaf teruggevonden bij Bally (1932:112 en 159). In het werk van Bally (1935 [1926]:53-54) zelf wordt weliswaar de equivalente term "univocité" gebruikt, maar in het register bij het werk wordt "monosémie" reeds opgenomen en bovendien verwijst Bally in het register bij het trefwoord "univocité" door naar het trefwoord "monosémie". Noordegraaf vermoedt dat de term "univocité" uiteindelijk volledig vervangen werd door "monosémie" omdat "dat laatste woord uiteraard beter spoort met de toen al courante vakterm 'polysémie'" (2002:2).

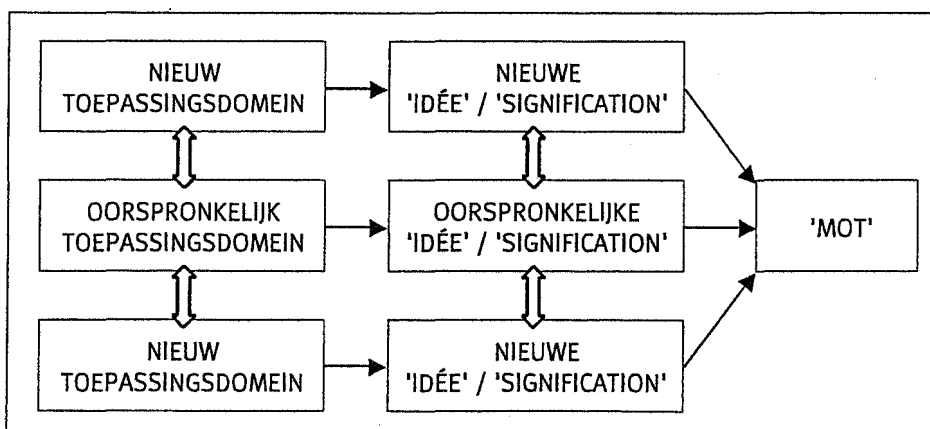
Voor Bréal sijpelt deze betekenisverandering, onder de vorm van het accumuleren van steeds nieuwe betekenissen, steeds door van de hogere klasse naar de lagere klasse:

[L]es penseurs et les philosophes ont le privilège de créer des mots nouveaux qui frappent par leur ampleur, par l'aspect savant de leur contexture. Ces mêmes mots passent ensuite dans le vocabulaire de la critique, et trouvent de cette façon leur entrée chez les artistes: mais une fois reçus dans l'atelier du peintre ou du sculpteur, ils ne tardent pas à se répandre dans le monde de l'industrie et du commerce, qui en fait usage sans mesure ni scrupule. C'est ainsi qu'en un temps relativement court le vocabulaire de la métaphysique va alimenter de langage de la réclame (*Essai* 106).

We kunnen ons deze evolutie naar polysemie, die Bréal omschrijft als de situatie waarbij "une signification nouvelle est donnée au mot" (*Essai* 143), als volgt voorstellen. Eerder zagen we al dat voor Bréal een *idée* tot *signification* wordt, wanneer aan dat *idée* een *mot* wordt gehecht. Tegelijkertijd is dat *idée* een selectie van de verschillende *notions* die in de menselijke geest worden opgeroepen door een zaak in de buitentalige realiteit. Met andere woorden: in Bréals visie op de evolutie naar polysemie van een gegeven woord, dient dat woord eerst met een nieuwe referentie en binnen een nieuw toepassingsdomein te worden gebruikt. Dit heeft tot gevolg dat er meer zaken in de buitentalige realiteit worden benoemd met dat woord, waardoor er meer ideeën bij dat woord worden opgeroepen dan oorspronkelijk het geval was, wat betekent dat dit woord over meerdere *significations* gaat beschikken en dat het bijgevolg door Bréal als 'polyseem' wordt beschouwd. In het *Essai* geeft Bréal talloze voorbeelden van polysemie die op bovenvermelde wijze is ontstaan:

Donnons quelques exemples de cette polysémie. *Clef*, qui est emprunté aux arts mécaniques, appartient aussi à la musique. *Racine*, qui nous vient de l'agriculture, relève également des mathématiques et de la linguistique. *Base*, qui appartient à l'architecture, a sa place dans la chimie et dans l'art militaire. *Acte* appartient à la fois au théâtre et à la vie judiciaire. *Effet* se rencontre dans les acceptions les plus diverses (*Essai* 144).

We kunnen ons het (ontstaan van het) polyseme taalteken *in abstracto* bij Bréal dan ook als volgt voorstellen:

Figuur 4: Bréals polyseme taalteken *in abstracto*

In feite dient men het verschijnsel van polysemie bij Bréal op te vatten als de 'terugslag' ("contre-coup") van polyreferentialiteit met betrekking tot de buitentalige realiteit, die verloopt via de bemiddeling van meerdere concepten ('polyconceptualiteit').

4.2.2. Homonymie

In Hoofdstuk XIV, *La polysémie*, uit Bréals *Essai* wordt niet alleen die vorm van 'polysemie' behandeld zoals we die in de vorige paragraaf hebben uiteengezet, maar ook 'polysemie' die men gebruikelijk als 'homonymie' omschrijft, d.w.z. 'als de toekenning van twee of meer niet-gerelateerde betekenissen aan dezelfde woordvorm'; we hebben dan te maken met twee of meer woorden. Bréal vermeldt in zijn werk de term 'homonymie' zelf een enkele keer,³⁸ maar het fenomeen als dusdanig wordt pas nader uitgelegd in het hoofdstuk over polysemie, met name in het subhoofdstukje "Une nouvelle acception équivaut à un mot nouveau", evenwel zonder dat de term 'homonymie' zelf vermeld wordt. De ontstaansgeschiedenis van polyseme en homonieme woorden is dezelfde: als een woord optreedt in een nieuw toepassingsdomein, dan resulteert dat in het ontstaan van een nieuw idee en bijgevolg in het ontstaan van een nieuwe betekenis die aan dat woord wordt gelinkt. De toepassingsdomeinen in kwestie kunnen b.v. in metaforische zin aan elkaar worden gerelateerd:

Une espèce particulière de métaphore, extrêmement fréquente dans toute les langues, vient de la communication entre les organes de nos sens, qui nous permet de transporter à l'ouïe des sensations éprouvées par la vue, ou au goût les idées que nous devons au toucher. Nous parlons *d'une voix chaude, d'un chant large, d'un reproche amer, d'un ennui noir*, avec la certitude d'être compris de tout le monde (*Essai* 132).³⁹

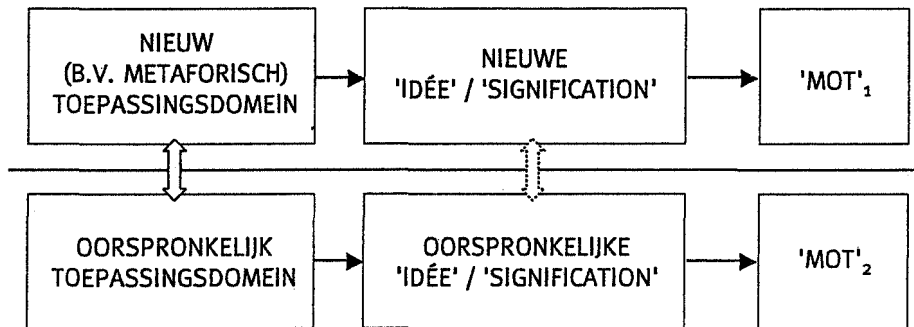
Homonymie kan vervolgens in een latere fase van de betekenisevolutie ontstaan, b.v. wanneer de metaforische betekenis in kwestie "est assez refroidie pour constituer un mot nouveau": "elle devient indépendante du sens propre, et suit sa destinée à part" (*Essai* 136).⁴⁰ Dit in tegenstelling tot polyseme woorden, waar de verschillende betekenissen aan elkaar gerelateerd, d.w.z. bij Bréal 'niet te ver van elkaar verwijderd' zijn, en tot hetzelfde woord (blijven) behoren: "Si les deux significations ne sont pas trop éloignées, l'enfant sent que *c'est le même mot* (Bréal 1995 [1884]:554; onze cursivering, fvdg). Het is opmerkelijk dat voor Bréal homoniemen klaarblijkelijk op dezelfde etymologische wortel teruggaan en in een eerste fase polyseem zijn: pas als de oorspronkelijke gerelateerheid van de betekenissen verloren is gegaan, resul-

³⁸ cf. "Il semble que le latin eût pu être embarrassé pour distinguer certains homonymes. Il y avait deux verbes *luere*, l'un signifiant 'laver' et l'autre d'un sens précisément opposé, puisqu'il voulait dire 'souiller'" (*Essai* 97).

³⁹ Het is overigens opvallend hoezeer Bréal hierin eigenlijk al het latere polyseme netwerkmodel aankondigt, waarbij men een startbetekenis aanneemt die (o.m.) door middel van een metaforische

⁴⁰ cf. eveneens: "Mais la métaphore ne reste telle qu'à ses débuts: bientôt l'esprit s'habitue à l'image, son succès même fait la pâlir, elle devient une représentation de l'idée à peine plus colorée que le mot propre" (*Essai* 124).

teert dat in het ontstaan van twee of meer nieuwe woorden. Hiermee gaat Bréal in tegen de latere gebruikelijke invulling van het onderscheid tussen homonymie en polysemie (cf. o.m. “Homonymous units are derived from distinct lexical sources, and their orthographical/phonological identity is due either to the loss of an original distinction due to language change, or to borrowing, whereas polysemic units are derived from the same lexical source, being the result of processes of extension such as metaphor and metonymy”, Croft & Cruse 2004:111). We kunnen Bréals homonieme betekenisconcept als volgt visualiseren:

Figuur 5: Bréals homonieme taalteken *in abstracto*

Overigens geeft Bréal de lezer enkele tests mee om homonymie te kunnen vaststellen. Een eerste test luidt als volgt:

Ce qui le [= 'le fait qu'une nouvelle acception équivaut à un mot nouveau', fvdg] prouve, c'est le précepte – nullement artificiel, mais au contraire confirmé par le sentiment général – qu'il faut répéter le mot s'il est pris successivement en deux sens différents (*Essai* 146).

Hierin herkennen we – zij het wat embryonaal – één van de latere ambiguïteits-tests uit de moderne semantiek, met name een variant op de “independent truth conditions”-test (cf. § III.3.5.2.2.2.). Een andere test formuleert Bréal als volgt:

D'autre part, l'on permet de faire rimer un mot avec lui-même, si les deux sens sont assez éloignés (*Essai* 146).⁴¹

Ook deze test kan men relateren aan de latere “independent truth conditions”-test kunnen beschouwen. Het lijkt er wel sterk op dat Bréal de ambiguïteitstesten gebruikt om homonymie ('de creatie van een nieuw woord') van polysemie ('de creatie van een nieuwe betekenis bij hetzelfde woord') te onderscheiden, terwijl de ambiguïteitstesten later zullen worden gebruikt om homonymie en polysemie enerzijds van monosemie (of wat men soms, verkeerdelijk, vaagheid noemt) anderzijds te onderscheiden (cf. § III.3.5.2.2.).

⁴¹ b.v.: “Et maintenant il ne faut *pas* quitter la nature d'un *pas* (La Fontaine)” (*Essai* 146 – voetnoot 2).

4.2.3. Het polyseme taalteken in gebruik

Bréal wenst te benadrukken dat polyseme woorden geen problemen veroorzaken in de communicatie tussen mensen, aangezien de context disambiguerend werkt:

Comment cette multiplicité des sens ne produit-elle ni obscurité ni confusion? C'est que le mot arrive préparé par ce qui le précède et ce qui l'entoure, commenté par le temps et le lieu, déterminé par les personnages qui sont en scène. Chose remarquable! il n'a qu'un sens, non pas seulement pour celui qui parle, mais encore pour celui qui écoute, car il y a une manière active d'écouter qui accompagne et prévient l'orateur (*Essai* 287).

Op het moment van het spreken, in een welbepaalde context, wordt een polyseem woord steeds monoreferentieel gebruikt en bijgevolg 'bestaan' de andere mogelijke betekenissen van het woord gewoonweg op dat moment niet, aldus Bréal:

On n'a même pas la peine de supprimer les autres sens du mot: ces sens n'existent pas pour nous, ils ne franchissent pas le seuil de notre conscience (...). Ce que nous disons de celui qui parle n'est pas moins vrai de celui qui écoute. Il est dans la même situation: sa pensée suit, accompagne ou précède la pensée de son interlocuteur. Il parle intérieurement en même temps que nous: il n'est donc pas plus exposé que nous à laisser troubler par des significations collatérales qui dorment au plus profond de son esprit (*Essai* 146).

Voor deze 'contextuele betekenis', die men dus niet dient op te vatten als de contextbepaalde betekenisvariant van een onderliggende monoseme betekenis, maar wél als de betekenis die door de context geselecteerd wordt uit de lijst betekenissen die een woord in een bepaalde taal ter beschikking heeft, reserveert Bréal, zij het niet altijd consequent, de term *valeur*:

On demandera comment ces sens ne se contrarient point l'un l'autre: mais il faut prendre garde que les mots sont placés chaque fois dans un milieu qui en détermine d'avance la valeur (*Essai* 145).

Enkele voorbeelden van contextbepaalde 'betekenisselectie' zijn:

Quand nous voyons le médecin au lit d'un malade, ou quand nous entrons dans une pharmacie, le mot *ordonnance* prend pour nous une couleur qui fait que nous ne pensons en aucune façon au pouvoir législatif des rois de France. Si nous voyons le mot *Ascension* imprimé à la porte d'une édifice religieux, il ne nous vient pas le moindre souvenir des aérostats, des courses en montagne, ou de l'élévation des étoiles (*Essai* 145).

En verderop:

Au mot d'*opération*, s'il est prononcé par un chirurgien, nous voyons un patient, une plaie, des instruments pour couper et tailler; supposez un militaire qui parle, nous pensons à des armées en campagne; que ce soit un financier, nous comprenons qu'il s'agit de capitaux en mouvement; un maître de calcul, il est questions d'additions et de soustractions (*Essai* 285).

Indien Bréal *valeur* gebruikt als de ‘contextuele betekenis’ van een woord dan gebeurt dat veelal in oppositie tot de *signification* van een woord, d.i. zoveel als de *idée* die bij dit woord wordt opgeroepen. Bij polyseme woorden wordt de *signification* van een woord op tweeërlei wijze ingevuld: 1) in engere zin, als elke subbetekenis, als elke aparte *idée* die bij dat woord wordt opgeroepen en; 2) in ruimere zin, als het geheel van alle voorstellingen (*significations, idées*) die bij een woord worden opgeroepen – de *signification* is in dat geval als het ware de optelsom van elke afzonderlijke sub-*signification*. Naast *signification* gebruikt Bréal in zijn *Essai* ook *sens* en *acception* en een enkele keer ook *acquisition* in deze ambiguë zin.⁴² Een enkele keer wordt *valeur* ook op die manier gebruikt,⁴³ maar in de meeste gevallen wordt deze term, zoals gezegd, voorbehouden voor de contextuele betekenis, of voor de concrete referent waarnaar het woord verwijst, zoals Nerlich & Clarke (1997:365) terecht opmerken: “In the French version of this text, Bréal makes a distinction between *signification* and *valeur*, or between the (semantic) meaning of a word and the (contextual or pragmatic) sense or thing-meant by a word”. Nerlich (1992:162) legt daarbij bovendien de link tussen Bréals betekenisbegrippen enerzijds en de *usuele* en *occasionele* betekenis uit de psychologistische betekenis­theorie van H. Paul anderzijds:

Paul (...) differentiated between ‘usual’ and ‘occasional’ meaning, a differentiation that was captured in Bréal’s distinction between meaning and value (although these terms fluctuated somewhat in meaning in his theory) (Nerlich 1992:162).

Nerlich ziet een parallel tussen Bréals *meaning* (op te vatten als de vertaling van zowel “*signification*”, “*sens*” en “*acception*”, die door Bréal als synoniemen worden gebruikt) en de *usual meaning* (“*usuelle Bedeutung*”) van Paul. De ‘usuele betekenis’ is een sociale, intersubjectieve, abstracte en meerduidige betekenis, met name ‘het geheel van voorstellingen die alle leden van een taalgemeenschap met dat woord verbinden’. Bréals *value* (“*valeur*”) zou dan weer overeenkomen met de *occasional meaning* (“*okkasionelle Bedeutung*”) van Paul: een individuele, concrete en eenduidige betekenis, met name ‘de voorstelling die de spreker in een gegeven situatie met het woord verbindt’, cf. eveneens Paul (1966 [1880]:75):

Wir verstehen also unter usueller Bedeutung den gesamten Vorstellungsinhalt, der sich für den Angehörigen einer Sprachgenossenschaft mit einem Worte verbindet, unter okkasioneller Bedeutung denjenigen Vorstellungsinhalt, welchen der Redende, indem er das Wort ausspricht, damit verbindet und von welchem er erwartet, dass ihn auch der Hörende damit verbinde.

Paul karakteriseert het verschil tussen “*usuelle Bedeutung*” en “*okkasionelle Bedeutung*” verder ook nog als volgt:

⁴² Overigens worden ook *désigner* en *signifier* door elkaar gebruikt voor zowel de relatie tussen *objet* en *idée* als de relatie tussen *idée* en *mot* en tussen *objet* en *mot*, cf. o.a. “*Linteolum* désignait en latin un morceau de toile, quel qu’en fût l’emploi. Encore au XVIIe siècle, *linceul* avait la même signification. Mais il s’est restreint aujourd’hui à signifier la toile dont on enveloppe les morts” (*Essai* 109).

⁴³ cf. o.a.: “Je suppose maintenant que le même terme revienne dans un autre assemblage, avec une autre *valeur*. Si les deux *significations* ne sont pas trop éloignées, l’enfant sent que c’est le même mot” (Bréal 1995 [1884]:554; onze cursivering, fvdg), alsook het eerder aangehaalde “Le *sens* nouveau, quel qu’il soit, ne met pas fin à l’ancien. Ils existent tous les deux l’un à côté de l’autre. Le même terme peut s’employer tour à

Usuell kann die Bedeutung eines Wortes mehrfach sein, okkasionell ist sie immer einfach, abgesehen von den Fällen, wo eine Zweideutigkeit beabsichtigt ist, sei es um zu täuschen, sei es des Witzes wegen (1966 [1880]:76).⁴⁴

Men kan de "usuelle Bedeutung" dan ook beschouwen als "the accumulated sedimentation of occasional significations" (Nerlich 1992:90). In dit opzicht wijkt Pauls visie af van die van Steinthal, "who had held that all words have a single definite meaning (1977 [1860]), and that all the subsequent meanings derived from this 'Grundbedeutung' or basic (original!) meaning are somehow secondary" (Nerlich 1992:91):

Steinthal will immer nur die Grundbedeutung als die einzige anerkennen, während er den geschichtlich daraus abgeleiteten die Selbständigkeit abspricht. Seine Ansicht passt aber nur auf den Zustand, der zu der Zeit besteht, wo die abgeleitete Bedeutung zuerst aus der Grundbedeutung entspringt. Dieser Zustand dauert nicht fort (Paul 1966 [1880]:77).

Paul beargumenteert, op dezelfde wijze als Bréal, dat Steinthals visie niet klopt aangezien de band tussen "Grundbedeutung" en 'afgeleide betekenissen' na verloop van tijd compleet kan verdwijnen,⁴⁵ wat hij als een bewijs van de zelfstandigheid van deze nieuwe betekenissen beschouwt:

In den meisten der angeführten Fälle ist es ohne geschichtliche Studien überhaupt nicht möglich, den ursprünglichen Zusammenhang zwischen den einzelnen Bedeutungen zu erkennen, und dieselben verhalten sich dann gar nicht anders zu einander, als wenn die lautliche Identität nur zufällig wäre (Paul 1966 [1880]:77).

Maar zelfs in het geval waar de relatie tussen "Grundbedeutung" en "afgeleitete Bedeutung" nog herkenbaar is (d.i. wat Bréal later als polysemie zou omschrijven), bezitten beide betekenissen een zekere zelfstandigheid, met name "überall da, wo sie wirklich usuell geworden ist":

Dafür gibt es ein sicheres Kriterium, nämlich dass ein Wort okkasionell gebraucht in dem betreffenden abgeleiteten Sinne verstanden werden kann ohne Zuhilfenahme der Grundbedeutung, d.h. ohne dass dem Sprechenden oder Hörenden dabei die Grundbedeutung zum Bewusstsein kommt (Paul 1966 [1880]:77).

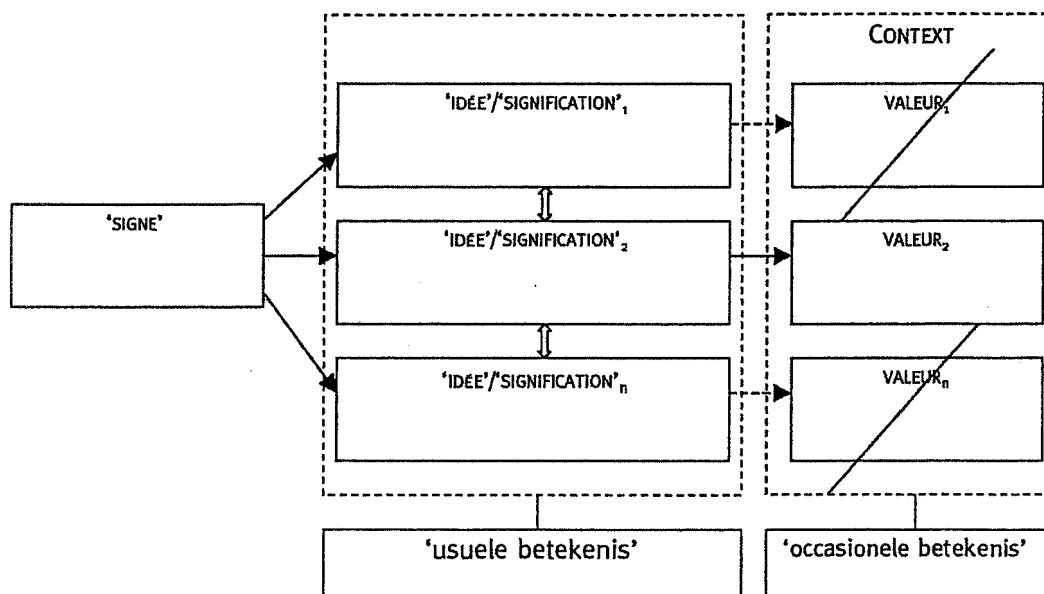
Paul neemt dus aan dat het taalteken *in abstracto* over meerdere betekenissen beschikt (zoals gezegd, wordt de verzameling van al deze betekenissen als de 'usuele betekenis' aangeduid), waarbij de context in het concrete taalgebruik één ('occasionele') betekenis selecteert en de overige mogelijke betekenissen onderdrukt. Deze visie sluit inderdaad nauw aan bij die van Bréal. Zo stelt Bréal dat men zich de taal (en haar lexemen met hun specifieke betekenissen) moet voorstellen "comme

tour au *sens* propre ou au *sens* métaphorique, au *sens* restreint ou au *sens* étendu, au *sens* abstrait ou au *sens* concret... A mesure qu'une *signification* nouvelle est donnée au mot, il a l'air de se multiplier et de produire des exemplaires nouveaux, semblables de forme, mais différents de *valeur*" (*Essai* 143).

⁴⁴ Een gelijkaardig inzicht treft men ook bij Bréal aan, cf. "Les auteurs comiques connaissent à merveille cette faculté de polysémie, qui se trouve au fond des quiproquos dont ils égaiant leur théâtre" (*Essai* 287).

⁴⁵ We hebben dan te maken met 'homonymie', al vermeldt Paul de term niet als zodanig.

un vaste catalogue où sont consignés tous les produits de l'intelligence humaine", waarbij polysemie als volgt kan worden opgevat: "souvent le catalogue, sous un même nom d'exposant, nous renvoie à différentes classes" (*Essai* 144). Het lexicon van een taal bestaat dus uit een aaneenrijging van lexemen, waarvan vele polyseem zijn ("significations collatérales qui dorment au plus profond de son esprit", *Essai* 146). Afhankelijk van de context, treedt het woord dan in één bepaalde *valeur* op: het wordt dus monoreferentieel aangewend. Deze interpretatieve visie op betekenis zal een courant gegeven worden binnen de semantiek, cf. de 'interpretatieve' of 'disambigueringsemantiek' van Katz & Fodor (1963) (cf. § II.1.1.), of, minder bekend, die van G.D. Schmidt (1982). Schmidt maakt een onderscheid tussen een (polyseem) 'elementair taalteken' dat men zich kan voorstellen als een woordvorm waaraan meerdere gerelateerde betekenissen gehecht zijn en anderzijds het (monoseme) 'actuele tekstteken'. Ook in sommige geledingen van de cognitieve semantiek zal het interpretatieve betekenisconcept ingang vinden (cf. onze bespreking van Geeraerts 1993a, § III.3.5.2.2.5.). We kunnen Bréals visie op het polyseme taalteken *in gebruik* als volgt visualiseren:

Figuur 6: Bréals polyseme taalteken *in gebruik*

In tegenstelling tot Nerlich (1992) zal Aarsleff het *valeur*-begrip een stuk verregaander interpreteren. Hij vermeldt nergens de nochtans onmiskenbare parallel tussen Bréal en Paul (en dit ligt geheel in de lijn van zijn betoog dat Bréal zich zou afzetten tegen de Duitse semasiologische traditie), maar gaat daarentegen uit van een (zoals we zullen zien: onhoudbare) parallel tussen Bréals *valeur*-begrip en het Saussuriaanse *valeur*-begrip. We zullen Aarsleffs hypothese echter pas kritisch evalueren nadat we in § I.4.5.1. het *valeur*-begrip bij de Saussure hebben besproken.

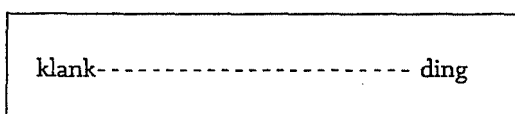
4.3 | Is Bréals taalteken arbitrair?

In deze paragraaf gaan we in op de al dan niet vermeende arbitrariteit van het taalteken zoals het geconcipeerd wordt door Bréal. Hoewel Bréal het begrip 'arbitrariteit' nergens expliciet vermeldt, stelt Aarsleff toch dat "Bréal obviously held that (...) the linguistic sign is arbitrary" (1982:17). Aarsleffs uitspraak komt er enerzijds uit de overtuiging dat Bréal met de nomenclatuurvisie brak en anderzijds op basis van volgend citaat:

Il serait temps de renoncer à des idées qui ne résistent pas à un examen sérieux. Le langage a sa résidence et son siège dans notre intelligence; l'on ne saurait le concevoir ailleurs. S'il nous a précédés, s'il nous survit, c'est qu'il existe dans l'intelligence de nos concitoyens comme dans la nôtre, c'est qu'il a existé avant nous chez nos parents, et à notre tour nous le transmettons à nos enfants. Il est fait du consentement de beaucoup d'intelligences, de l'accord de beaucoup de volontés, les unes présentes et agissantes, les autres depuis longtemps évanouies et disparues (*Essai* 314).

Wij zijn echter van mening dat Aarsleffs stelling dat Bréal als vanzelfsprekend ("obviously") van de arbitrariteit van het taalteken uitging, genuanceerd moet worden. De notie arbitrariteit kan immers op verschillende manieren worden geïnterpreteerd. Sommige invullingen kan men bij Bréal terugvinden, andere dan weer niet.

Ten eerste: als Aarsleff ervan uitgaat dat Bréal met de nomenclatuurvisie breekt, dan houdt het begrip arbitrariteit in dit geval in dat de naam geen natuurlijke afbeelding is van de zaak. Het gaat hier met andere woorden om het oude inzicht dat er geen direct verband (vandaar de stippellijn in Fig I-7) bestaat tussen woordvorm en zaak:

Figuur 7: De indirecte relatie tussen woordvorm en zaak

Dit verband werd reeds in vraag gesteld door Plato in zijn dialoog *Kratylos* (cf. § I.4.1.2.), waarmee hij in zekere zin reeds op de arbitrariteit van woordvorm en zaak wees: woordvorm en zaak staan niet in een waarheidsrelatie tot elkaar. Wanneer Bréal echter stelt dat de eerste uitvinders van een gegeven naam zich kunnen vergissen (*Essai* 178) of dat geleterde mensen en/of intellectuelen niet noodzakelijkerwijs exactere, juistere namen toekennen (*Essai* 181), dan blijkt daaruit in de eerste plaats geen erkenning van het arbitrariteitsprincipe zoals het hier is ingevuld, maar veeleer een miskennis ervan. Immers, als mensen een 'verkeerde naam' kunnen kiezen, dan kan dit alleen als het virtuele bestaan van een 'juiste naam' wordt verondersteld, net zoals *Kratylos* in de gelijknamige dialoog van de natuurlijke juistheid van namen uitging. Volgens Bréal moet een 'juiste naam' inderdaad iets over het 'wezen' van de zaak zeggen, zoals we kunnen afleiden uit volgend citaat:

Dans un sentiment de patriotisme, un chimiste français, ayant découvert un nouveau métal, l'appelle *gallium*: un savant allemand, non moins patriote,

riposte par le *germanium*. Désignations qui nous apprennent aussi peu sur le fond des choses que les noms de *Mercur*e ou de *Jupiter* donnés à des planètes, ou ceux d'*ampère* et de *volt* récemment donnés à des quantités en électricité (*Essai* 181; onze cursivering, fvdg).

Ten tweede: Bréal stelt tegelijkertijd dat een naam, onafhankelijk van het feit of mensen die voor het eerst een zaak benoemen daarvoor een juiste of foute naam uitkiezen, steeds als 'juist' wordt aangevoeld en bijgevolg als dusdanig wordt geaccepteerd. Dat benoemen van zaken door middel van namen een menselijke keuze is, kan worden gezien als een vorm van arbitrariteit. Arbitrariteit dient in dit geval te worden opgevat als conventionaliteit: een taalteken wordt bij conventie, door middel van een (stilzwijgende) afspraak tussen mensen, vastgelegd. Deze vorm van arbitrariteit leunt dan weer aan bij de visie van Hermogenes in *Kratylos*: alle namen zijn in die zin 'juist' omdat zij bij menselijke conventie worden vastgelegd.

Ten derde: Bréal merkt desalniettemin op dat 'exacte' en 'minder exacte' namen uiteindelijk, in de loop van de geschiedenis bekeken, even goed functioneren.

Néanmoins les mots [qui sont inexactement dénommés] font le même usage que s'ils étaient d'une parfaite exactitude. Personne ne songe à les reviser. Ils sont acceptés grâce à un consentement tacite dont nous n'avons même pas conscience (*Essai* 178).

In het bovenvermelde citaat (*Essai* 314) dat Aarsleff aanhaalt om de arbitrariteit van het taalteken die hij bij Bréal veronderstelt, te staven, wordt deze "consentement tacite" nader toegelicht: of de oorspronkelijke naam nu juist of fout was, eenmaal geaccepteerd wordt hij als dusdanig van generatie op generatie doorgegeven. De vorm van arbitrariteit die hieruit naar voren komt is nogmaals onder de noemer conventionaliteit te vatten. Conventie dient hier echter geïnterpreteerd te worden als 'historische gegroeidheid', 'traditie'. Volgens Coseriu (2003:74-80) is deze vorm van arbitrariteit terug te voeren op Aristoteles die ervan uitging dat een woord een 'betekenisvolle klank' is (*phonē semantikē*) die bovendien betekent 'volgens traditie' (*kata sunthēken*) (cf. *Peri hermēneías* 16a,19). We gaan daar dieper op in § I.4.4.2.

Uit bovenstaande analyse kan men aan de ene kant afleiden dat bepaalde opvattingen van Bréal, hoewel nooit expliciet, aansloten bij de traditionele opvatting van de notie 'arbitrariteit'; aan de andere kant is Bréals houding ten opzichte van het begrip ook vaak ambigu. Zo wordt een woord in de loop van de geschiedenis aan de ene kant geaccepteerd voor de benoeming van een bepaalde zaak vanuit 'historische gegroeidheid', omdat men dit woord van zijn voorvaderen heeft overgeërfd en omdat men het ook zo zal doorgeven aan zijn kinderen (een woord is in die zin 'arbitrair'). Tegelijkertijd blijven de namen (zie de eerder besproken passage met betrekking tot *cheval* en *soleil* in *Essai* 177-178, § I.4.1.3.) een 'incomplete' en 'inexacte' weergave van de realiteit (een woord is in die zin 'niet-arbitrair', want Bréal vertrekt hier in se van een afbeeldingsrelatie tussen woord en zaak). Aarsleff heeft dus slechts gedeeltelijk gelijk in zijn stelling dat "Bréal obviously held that (...) the linguistic sign is arbitrary" (1982:17).

We gaan vervolgens verder in op het tweede deel van Aarsleffs stelling. De overtuiging dat (naast een aantal andere gegevens) Bréal de notie arbitrariteit als een kenmerk van het taalteken beschouwde, ook al was het impliciet, doet Aarsleff

besluiten: “[t]he Saussurean implications (...) are obvious” (1982:17). Daarmee sluit Aarsleff aan bij de overtuiging die in de hedendaagse linguïstiek heerst, met name “F. de Saussure habe als erster die Theorie des sogenannten ‘arbitraire du signe’ ausdrücklich formuliert” (Coseriu 1967a:6). In zijn artikel “L’arbitraire du signe” verdedigt Coseriu de these dat de notie arbitrariteit al veel eerder zijn intrede deed in de taalwetenschap:

[Es] ist völlig falsch und irreführend, von einem ‘principe saussurien’ zu sprechen, wenn das Prinzip selbst gemeint ist, denn dieses ist schon 2300 Jahre alt (Coseriu 1967a:112).

Bréal als een voorloper van de Saussure beschouwen omdat eerstgenoemde impliciet de notie ‘arbitrariteit’ zou ‘voorvoelen’, wijst dan ook op een verkeerde redenering die Coseriu als volgt formuleert:

Man darf daher annehmen, daß vielmehr die Überzeugung, die Idee des ‘arbitraire du signe’ sei eine ‘notion moderne’, auf einer modernen (glücklicherweise nicht allgemeinen) Ansicht beruht, die mit der mangelnden Kenntnis der Geschichte der Sprachwissenschaft zu unserer Zeit zusammenhängt, und daß die wirkliche ‘illusion d’optique’ in der Geschichte der Sprachwissenschaft vielmehr darin besteht, daß man in späteren Fortsetzern Vorläufer sieht (Coseriu 1967a: 86; onze cursivering, fvdg).

We hebben hierboven reeds aangetoond dat als Bréal impliciet verwijst naar de notie arbitrariteit, hij met zijn opvattingen perfect aansluit bij de ‘arbitrariteitstraditie’ die reeds bij de Grieken was opgestart. Bréal is echter geen voorloper van de Saussure. Immers, de Saussure sluit niet alleen ook grotendeels aan bij de ‘arbitrariteitstraditie’ die reeds bij de Grieken begon, maar geeft aan het begrip bovendien een nieuwe ‘Saussuriaanse’ dimensie mee,⁴⁶ die geenszins reeds bij Bréal aanwezig was, ook niet impliciet:

So ist es also durchaus legitim, von einem ‘principe saussurien de l’arbitraire du signe’ zu sprechen, wenn damit die besondere Saussuresche Deutung dieses Prinzips und die Relevanz, die ihm in der Saussureschen Sprachtheorie zukommt, gemeint sind (Coseriu 1967a:112).

Om de Saussuriaanse dimensie van het begrip arbitrariteit goed te begrijpen, dienen we echter eerst dieper in te gaan op het Saussuriaanse taalteken in het algemeen.

4.4 | Het Saussuriaanse taalteken

4.4.1. Het Saussuriaanse betekenisconcept in vergelijking met Bréals betekenisconcept

De Saussures *Cours* is een reflectie over de ‘ware aard van taal’ waarbij de poging om een duidelijke definitie van het taalteken te geven centraal staat, aangezien de

⁴⁶ Ook Haßler is die mening toegedaan: “Saussure ist sich dabei der langen Tradition des Arbitraritätsgedankens bewußt und betrachtet ihn sogar als allgemein anerkannt (...). Allerdings sei diesem Prinzip bisher noch nicht die dominierende Stellung in der Sprachwissenschaft gegeben worden, die ihm zukomme” (1991:169).

Saussures taaltheorie op die definitie voortbouwt. Daar de Saussure de traditionele nomenclatuurvisie verwerpt, vormt het taalteken geen verbinding van een woord en een zaak in de buitentalige werkelijkheid, wel van een concept en een klankvorm: “Le signe linguistique unit non une chose et un nom, mais un concept et une image acoustique” (*Cours* 98). Niet alleen het concept, maar ook de klankvorm is psychisch van aard: met *l’image acoustique* wordt dus niet op het materiële aspect, het geluid, gedoeld, maar wel op de mentale indruk die dit geluid achterlaat in het menselijke brein. Met het oog op terminologische duidelijkheid wordt het taalteken (*signe*) door de Saussure voorgesteld als het onlosmakelijke geheel van *signifié* (voorheen: *concept*) en *signifiant* (voorheen: *image acoustique*) (cf. *Cours* 99) (Nls. *betekenis* – *betekenaar*; Eng. *significant* – *signified*; Dts. *Signifikant* – *Signifikat*). De Mauro (1969 [1966]:17-20) wijst erop dat Saussures visie, die een fundamentele dualiteit van het taalteken voorstaat, revolutionair is. Dat de wetenschappelijke zoektocht naar de precieze definiëring van het betekenisbegrip (bij De Mauro tevens *signifié* genoemd) logischerwijs leidt tot een andere vraag die moet worden beantwoord door de linguïst (specifieker: de semanticus), met name “Wat is het taalteken zelf?”, was en is algemeen aanvaard. Dit inzicht leidt echter tot een vicieuze cirkel:

Ainsi, si la définition du signifié implique celle du signe, la définition du signe implique à son tour celle du signifié. Nous ne savons pas ce qu’est le signifié si nous ne savons pas ce qu’est le signe; mais nous ne pouvons pas établir ce qu’est le signe si nous ne savons pas déjà ce qu’est le signifié. C’est le premier cercle vicieux, le plus grave, dans lequel se débat la pensée linguistique traditionnelle (...) (De Mauro 1969 [1966]:19).

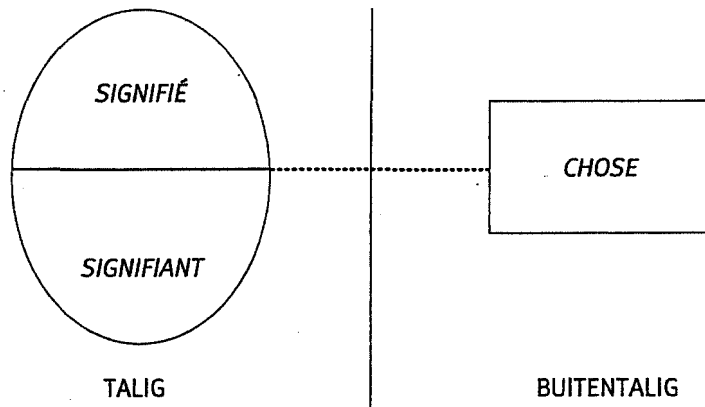
Traditionele opvattingen (o.a. vertegenwoordigd door Bréal die de Saussure chronologisch voorafging, maar ook door Ogden & Richards die na de Saussure komen) gaan ervan uit dat *signe* en *signifié* zich verhouden als twee aparte entiteiten. De Saussure stelt daar een dualisme van het taalteken voor in de plaats dat essentieel is: wie tot de kern van de betekenis (*signifié*) wil doordringen wordt onvermijdelijk geconfronteerd met het taalteken (*signe*) en omgekeerd. Men kan deze vicieuze cirkel doorbreken wanneer men ten volle de consequenties ervan beseft en de verhouding van *signe* en *signifié* in een ander daglicht plaatst. Daarvoor volstaat het om het taalteken niet langer te beschouwen als “une forme signifiante qui a un certain signifié” en de betekenis niet langer te beschouwen als “une entité qui est dénotée par un signifiant” (De Mauro 1969 [1966]:20). Ook de Saussure zelf beklemtoont dat men *signe* niet in zijn alledaagse betekenis, als synoniem van *l’image acoustique*, dient op te vatten:

Nous appelons *signe* la combinaison du concept et de l’image acoustique: mais dans l’usage courant ce terme désigne généralement l’image acoustique seule, par exemple un mot (*arbor*, etc.). On oublie que si *arbor* est appelé signe, ce n’est qu’en tant qu’il porte le concept ‘arbre’, de telle sorte que l’idée de la partie sensorielle implique celle du total (*Cours* 99).

Men moet het taalteken veeleer concipiëren als de onscheidbare eenheid van vorm en betekenis, van *signifiant* en *signifié*. De onscheidbaarheid van *signifiant* en *signifié* kan men zich voorstellen als die van de twee zijden van een blad papier, aldus de Saussure:

La langue est encore comparable à une feuille de papier: la pensée est le recto et le son le verso; on ne peut découper le recto sans découper en même temps le verso; de même dans la langue, on ne saurait isoler ni le son de la pensée, ni la pensée du son (*Cours* 157).

Anders gezegd, men kan de woordbetekenis niet vatten zonder de woordvorm die deze betekenis tot uitdrukking brengt; de woordvorm op zijn beurt blijft dode letter indien men hem los van de woordbetekenis tracht voor te stellen. Beide samen vormen het taalteken. Met het taalteken kan men vervolgens begrijpelijk maken hoe men naar een zaak in de buitentalige realiteit kan verwijzen, al blijft deze referentiële relatie van ondergeschikt belang aan de relatie tussen *signifiant* en *signifié*. Schematisch voorgesteld:

Figuur 8: Het Saussuriaanse taalteken *in abstracto*

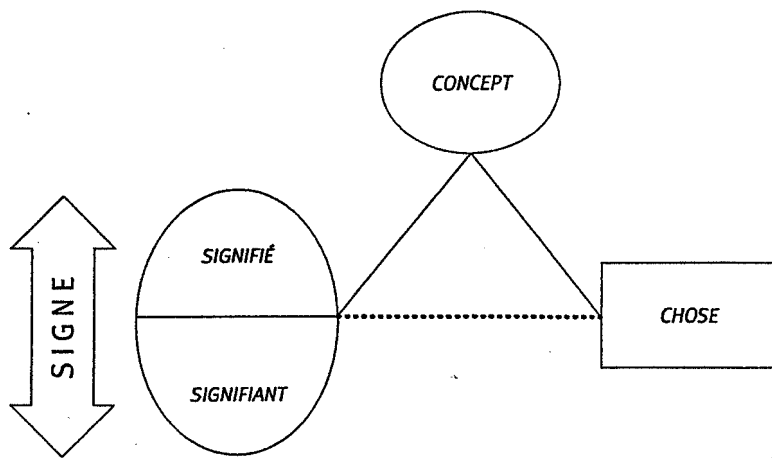
Dit schema verduidelijkt het inzicht dat de betekenis (*signifié*) voor de Saussure voorafgaat aan de referentie: de betekenis is dus zuiver talig van aard. De betekenisconceptie van de Saussure verschilt bijgevolg duidelijk van die van Ogden & Richards (en eveneens van die van Bréal, § I.4.1.4.):⁴⁷

Ogden & Richards (1923:11) en proposant le 'triangle sémantique' dans lequel le symbole phonique est lié (par une relation causale) à un concept (thought) à son tour déterminé causalement par la 'chose' (referent), restent à la l'évidence en deça de la critique de Saussure dont ils montrent ne pas avoir compris la pensée (De Mauro, *Cours* 439 – noot 129).

Aangezien de semiotische driehoek bovendien verwijst naar een taalteken *in gebruik*,⁴⁸ en niet naar een taalteken *in abstracto*, hernemen we bovenstaand schema (Fig I-8), om het verschil tussen Bréals betekenisconcept en dat van de Saussure bevattelijker te kunnen voorstellen:

⁴⁷ Ook in de cognitieve semantiek begaat men vaak de fout om de semiotische driehoek van Ogden & Richards als de verdere uitwerking van de Saussures visie op het taalteken te beschouwen, cf. "This semiotic triangle is a further elaboration of the views of the French linguist Ferdinand de Saussure, who introduced two essential terms: the word form is the *signifiant* (that which signifies), and the meaning of the word is the *signifié* (that which is signified)" (Dirven & Verspoor 1998:29). Nochtans blijkt duidelijk dat de relatie tussen *signifiant* en *signifié* hoegenaamd niet samenvalt met de relatie tussen talige uitdrukking en concept die in de linkerzijde van de semiotische driehoek wordt weergegeven.

⁴⁸ cf. Ogden & Richards (1923:10): "Words, as every one now knows, 'mean' nothing by themselves, although the belief that they did, (...), was once equally universal. It is only when a thinker makes use of them that they stand for anything, or, in one sense, have 'meaning'".

Figuur 9: Het Saussuriaanse taalteken *in gebruik*

Het is belangrijk om in te zien dat voor Bréal het taalteken nog niet gediversifieerd was: d.w.z. dat voor hem – geheel in de lijn van de traditie (cf. De Mauro 1969 [1966]: 19) – een *signe* zoveel is als de *woordvorm* die een bepaald *idée* (in bovenstaande tekening: *concept*) oproept, waarmee in het concreet taalgebruik naar een bepaalde zaak in de buitentalige realiteit wordt verwezen. Dit *idée* of *concept* is voor Bréal synoniem met de betekenis (*signification*) van een woord. Voor de Saussure is de betekenis van een woord echter iets totaal anders, nl. het *talige* concept, de *signifié*, die onlosmakelijke met de *signifiant* verbonden is. De betekenis van een woord valt dus in de Saussuriaanse betekenis­theorie níet samen met het *concept* uit Fig I-9. Dit concept is het geheel van voorstellingen of ook een bepaalde voorstelling die bij het gebruik van een bepaald taalteken met een bepaalde vorm en betekenis in een bepaalde situatie wordt opgeroepen, en wel *a posteriori* ten opzichte van het *signe* in zijn totaliteit. Dit geschiedt met het oog op de referent in de buitentalige realiteit (*chose*) waarover men in die bepaalde situatie spreekt. We moeten met andere woorden een onderscheid maken tussen de *betekenis* (het talige concept; *signifié*) van een woord enerzijds en de *inhoud* (concept in ruimere zin) van een woord anderzijds.

In hun poging om aan te tonen dat Bréal als de voorloper van de Saussure kan worden beschouwd, hebben auteurs als Aarsleff en Wolf dit belangrijke onderscheid tussen Bréals betekenisconcept en het Saussuriaanse betekenisconcept niet gemaakt. Zo verkeert Wolf onterecht in de veronderstelling dat het (betekenis)concept van de Saussure (*signifié*) en het (betekenis)concept van Bréal (*idée/signification*) aan elkaar kunnen worden gelijkgeschakeld (cf. Wolf 1991:17). Net als de Saussure ervan uitgaat dat “our language – which gives us the concepts with which we can think – is what makes our conception of the world possible” (Wolf 1991:16), wijst Bréal er volgens Wolf op dat “our conception of the world, what we conceive, is part of what makes up our language” (1991:17). Wolf gaat er dus vanuit dat Bréal net als de Saussure ervan uit zou gaan, dat de taal over concepten beschikt die aan elke referentie voorafgaan en een bepaalde (mentale) ordening in de buitentalige realiteit aanbren­gen, met dat verschil dat de Saussuriaanse concepten “trapped in signs” zijn, terwijl Bréals concepten niet worden voorgesteld als “pre-encapsulated

and fixed in 'linguistic signs'" en dus beschikken over "freedom at any given moment of communication" (Wolf 1991:17). Na bovenstaande analyse blijkt voldoende dat uitgerekend het verschil tussen beide concepten dat door Wolf wordt aangehaald uiteindelijk cruciaal is voor het onderscheid tussen de Saussuriaanse betekenis (*signifié*) en Bréals betekenis (*idée/signification*), namelijk als 'zuiver talig van aard' versus 'referentieel van aard', waardoor beide concepten geenszins aan elkaar kunnen worden gelijkgesteld, wel integendeel. Dat blijkt uit het feit dat het concept (*idée* of *signification*) van Bréal uiteindelijk enkel extern gemotiveerd kan worden, d.w.z. vanuit de ervaring van de werkelijkheid die op een of andere manier (correct of minder correct) gerepresenteerd wordt door (logische) distincties in het denken die vervolgens door verschillende woorden kunnen worden benoemd, terwijl in het model van de Saussure de motivatie van het concept *signifié* enkel van interne aard kan zijn (d.w.z. als een functie die differentieel in de taal zelf tot stand komt, cf. § I.4.5.1.).

We zijn nu evenwel op het punt aanbeland dat we Bréals betekenistheorie verder moeten differentiëren. Tot hier toe hebben we Bréals betekenistheorie toegespitst op 'concrete namen' (refererend aan "un être réel, un objet existant dans la nature", *Essai* 178), waaraan Bréal zelf veruit de meeste aandacht schenkt. De gegevens in verband met 'abstracte namen' (die overigens niet worden gedefinieerd door Bréal), zijn absoluut miniem en worden slechts in één zin gevat, die echter cruciaal is:

(...) quand je prends les deux mots *compressibilité*, *immortalité*, tout ce qui trouve dans l'idée se trouve dans le mot (*Essai* 178).

Uit dit citaat kunnen we met zekerheid afleiden dat Bréal impliciet aanvoelde dat de betekenis van het taalteken *in abstracto* in de definitie van dat taalteken zelf geïmpliceerd is, en hij stelt het abstracte taalteken hier uitzonderlijk niet voor als een woordvorm die een betekenis oproept. Uit deze minimale gegevens kunnen we echter niet afleiden of Bréal bedoelt dat de idee 'immortalité' pas helder en afgebakend voor de geest kan worden gehaald wanneer men het verwoordt (waarmee hij zou aanleunen bij de visie van de Saussure, cf. infra: § I.4.4.2.) of dat de betekenis van *immortalité* perfect samenvalt met het *a priori*-concept 'immortalité' (waarmee Bréal zou afwijken van de Saussure, cf. infra: § I.4.4.2.). Het samenvallen van betekenis en *a priori*-concept is dan mogelijk doordat bij abstracte namen de abstracte zaak eenvoudigweg niet in de concrete realiteit bestaat waardoor men bij de naamgeving niet gedwongen werd om uit de vele *notions* die deze zaak in de menselijke geest oproept (d.i. de gehele conceptuele voorstelling van de zaak) een selectie te maken die dan uiteindelijk de *idée* of de *signification* van het woord zal worden (d.i. de uitsnijding uit de gehele conceptuele voorstelling van de zaak).

4.4.2. De radicale arbitrariteit van het Saussuriaanse taalteken in vergelijking met het arbitrariteitsbegrip bij Bréal

Gevraagd naar de precieze aard van de verbintenis tussen *signifié* en *signifiant* stelt de Saussure dat deze arbitrair is en dat bijgevolg ook het taalteken in zijn geheel arbitrair is (*Cours* 100). Dit inzicht is niet nieuw en heeft zijn wortels in de Griekse traditie; nieuw is dat de Saussure het begrip volledig naar waarde schat en de consequenties ervan verregaand doortrekt:

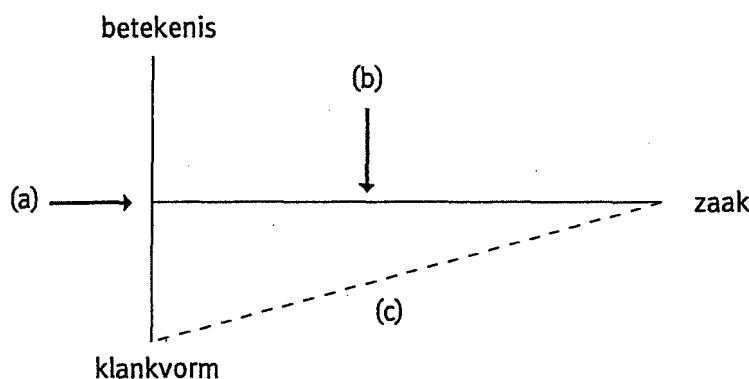
Le principe de l'arbitraire du signe n'est contesté par personne; mais il est souvent plus aisé de découvrir une vérité que de lui assigner la place qui lui revient. Le principe énoncé plus haut domine toute la linguistique de la langue; ses conséquences sont innombrables. Il est vrai qu'elles n'apparaissent pas toutes du premier coup avec une égale évidence; c'est après bien des détours qu'on les découvre, et avec elles l'importance primordiale du principe (*Cours* 100).

Bij de analyse van Bréals visie op het taalteken kwamen al enkele invullingen van de notie arbitrariteit naar voren. We overlopen bij welke van die invullingen de Saussure aansluit en besteden daarbij tevens specifieke aandacht aan Aristoteles' visie op (de arbitraire kenmerken van) het taalteken, aangezien bepaalde van Aristoteles' inzichten ook gelden voor de Saussuriaanse taaltekentheorie. Ten slotte gaan we dieper in op de nieuwe dimensie die de Saussure aan het begrip arbitrariteit toevoegt. We koppelen de bevindingen bovendien terug aan Bréals theorie.

Een eerste invulling van arbitrariteit - het oude inzicht (teruggaand op Plato) dat er geen direct verband bestaat tussen woordvorm en zaak (Fig I-7) - wordt door de Saussure bevestigd wanneer hij de klassieke nomenclatuurvisie resoluut afwijst (cf. *Cours* 97). We hebben in § I.4.3. voldoende beargumenteerd dat Bréals visie ambigu blijkt te zijn met betrekking tot deze vorm van arbitrariteit. De Saussure stelt voorts met betrekking tot de nomenclatuurvisie: "Cette conception est critiquable à bien des égards. Elle suppose des idées toutes faites préexistant aux mots (*Cours* 97; onze cursivering, fvdg)". We hebben er reeds op gewezen dat Bréal ook aanneemt dat er eerst gestructureerde gedachten (logische distincties in het denken) bestaan waaraan vervolgens pas namen worden toegekend. Op dat gebied beantwoordt Bréal alvast niet aan het beeld van 'voorloper van de Saussure'.

Ten tweede heeft Aristoteles duidelijk gemaakt dat het woord als eenheid van een vorm en een betekenis in een willekeurige relatie staat tot de benoemde zaak: noch de vorm, noch de betekenis, noch het geheel van die twee aspecten vormen een afbeelding van de werkelijkheid. Aristoteles vervolgt in *Peri hermēneías* in feite de discussie op het punt waar deze door Plato in *Kratylos* is stopgezet. Plato wees er reeds op dat het foutief is een directe (afbeeldings)relatie tussen naam en zaak aan te nemen; Aristoteles differentieert de precieze verhouding tussen beide verder door in het taalteken zelf twee niveaus te onderscheiden, dat van de vorm enerzijds en het niveau van de denkinhoud anderzijds. Ten slotte onderscheidt Aristoteles drie relaties (cf. Coseriu 2003:71), waarvan we enkel die twee vermelden die van belang zijn in het kader van ons betoog.

Het gaat hier enerzijds om een zuiver talige relatie tussen klankvorm en betekenis (bij de Saussure later: *signifiant* en *signifié*) en anderzijds om een ontologische relatie tussen het woord in zijn geheel (als eenheid van klankvorm en betekenis) en de referent in de buitentalige realiteit. Schematisch voorgesteld (naar Coseriu 2003:71):

Figuur 10: Het Aristoteliaanse taalteken (Bron: Coseriu 2003:71)

De relatie (c) tussen klankvorm en zaak – die centraal stond in de (taal)filosofie vóór Aristoteles – wordt door Aristoteles zelf niet langer behandeld. Van belang zijn relatie (a) – tussen klankvorm en betekenis – en relatie (b) – tussen het woord als eenheid van betekenis en klankvorm enerzijds en de referent (*pragma* ‘zaak’) in de buitentalige realiteit anderzijds. We zullen zien dat de relatie (a) intentioneel van aard is en dat relatie (b) noodzakelijk van aard is, echter niet noodzakelijk in ontologisch of logisch opzicht, wel in historisch opzicht. Bovendien zijn op beide relaties geen waarheidsoordelen (logische oordelen) van toepassing (cf. Coseriu 2003:80).

Volgens Aristoteles vormt een woord (“naam”, Gr. *onoma*) geen afbeelding van de werkelijkheid (is niet *phúsei*), maar is een woord een symbool waarmee naar zaken kan worden verwezen. Dit naamsymbool moet bovendien worden opgevat als een eenheid van klankvorm en ‘denkinhoud’. Het verband tussen de klankvorm en ‘dat wat we denken’ is voor Aristoteles centraal als men het over taal heeft: “Dat wat in de stem is, is symbool voor dat wat de ziel/de geest ervaart” (*Peri hermēneías* 16a,3).⁴⁹ Met andere woorden, de klankvormen staan symbool voor denkinhouden. Namen zijn dus klanken die doelmatig met een bepaalde betekenis naar voren worden gebracht. Hiermee onderscheidt Aristoteles namen van dierengeluiden: deze kunnen weliswaar ook aan iets refereren, maar de intentionaliteit hierbij ontbreekt. De geluiden die dieren maken zijn voor Aristoteles dus puur causale gevolgen van de gemoedstoestanden waarin de dieren verkeren. Door de relatie tussen klankvorm en denkinhoud als intentioneel te definiëren, verschuift Aristoteles de taalproblematiek van het ‘causale’ naar het ‘finalistische’ niveau, zo merkt Coseriu

⁴⁹ Hier dient te worden opgemerkt dat Aristoteles zijn theorie van het taalteken in *Peri hermēneías* in erg beknopte vorm weergeeft en dat een uitgewerkte theorie van het taalteken zeker niet het doel is van deze tekst. Of Aristoteles ooit een meer uitvoerige tekst aan zijn theorie van het taalteken heeft gewijd, is door de precare overleveringsgeschiedenis van het oeuvre van Aristoteles onbekend.

(2003:72) op, geheel in overeenstemming met de grote aandacht die Aristoteles in zijn werk besteedde aan de notie 'teleologie'. Met betrekking tot taal betekent dit dat hij niet zozeer geïnteresseerd is in de vraag *waarom* er namen zijn (zoals dat in *Kratylos* nog grotendeels het geval was), maar wel *waartoe* zij er zijn. Het antwoord zal dan ook met *omwille van* of *met het oog op* en niet langer door *omdat* worden ingeleid. De vraag naar de 'juistheid van namen' wordt daardoor in principe zinloos. Coseriu schrijft daarover: "Es geht nicht mehr darum, darüber zu grübeln, ob es eine Entsprechung zwischen Namen und Gegenstand gebe, es geht darum, sich zu fragen, welche Funktion die Namen im Bereich des Menschen und der menschlichen Gesellschaft haben" (Coseriu 2003:72).⁵⁰

Verder stelt Aristoteles zeer duidelijk dat een klankvorm niet hetzelfde is als het woord in zijn totaliteit beschouwd. Een woord is een 'betekenisvolle klank' (*phonē semantikē*) die bovendien betekent 'volgens traditie' (*kata sunthēken*) (cf. *Peri hermēneías* 16a,19).⁵¹ Coseriu (2003:74-75) is van mening dat Aristoteles' precisering *kata sunthēken* (i.e. conventie in de zin van 'volgens traditie', 'van generatie op generatie doorgegeven' 'onderworpen aan de geschiedenis') vaak verkeerdelijk als een synoniem van *nómos* (i.e. conventie in de zin van 'afpraak tussen mensen') werd geduid. Coseriu ziet dit als een gevolg van de foutieve interpretaties bij de vertaling van het oorspronkelijke begrip:

Das Wort *willkürlich* auf die Sprache bezogen entspricht also historisch dem aristotelischen Ausdruck *κατα συνθηκην*: genauer gesagt, es ist einfach eine indirekte und späte Übersetzung dieses Ausdrucks. Die verschiedenen Etappen der Uminterpretierung stehen auch fest: *κατα συνθηκην* → *secundum placitum* → *ad placitum* → *ex arbitrario* → 'willkürlich'. Begrifflich stimmen jedoch diese Übersetzungen nicht mit ihrer ersten Grundlage überein: *κατα συνθηκην* bedeutet eigentlich 'historisch motiviert', *secundum placitum* usw. dagegen 'intentionell erfunden oder gesetzt' (1967a:105).

De *nómos*-visie, in *Kratylos* vertegenwoordigd door Hermogenes, die lijnrecht tegenover de *phúsei*-these stond, hield in dat mensen naar eigen goeddunken namen willekeurig konden uitkiezen, zolang men onderling maar afsprak om zaak X met naam Y of Z te benoemen. Dat is volgens Coseriu echter niet de willekeurigheid (arbitrariteit) die Aristoteles voor ogen heeft met de uitdrukking *kata sunthēken*, hoewel ook deze visie tegenover de *phúsei*-these kan worden geplaatst. De *kata sunthēken*-visie houdt er echter rekening mee dat de zogenaamde 'willekeur' binnen het *nómos*-standpunt nooit tot het uiterste kan worden doorgedreven. De namen mogen dan wel arbitrair zijn in die zin dat zij geen afbeeldingen van de werkelijkheid zijn, maar een individu kan niet volstrekt arbitrair namen uitkiezen om over bepaalde zaken te communiceren, aangezien elk talig individu voor het naamgebruik afhankelijk is van de plaats die hij binnen de geschiedenis van een bepaalde taalgemeenschap inneemt. Anders gezegd: de relatie (b) tussen het woord in zijn

⁵⁰ Daarmee valt een deel van de oorspronkelijke vraagstelling weg, zonder dat ze evenwel opgelost raakt. De vraagstelling zou echter wel historisch blijven bestaan. Zo waren tractaten over de oorsprong van de taal in de 19de eeuw zeer populair en ondanks het feit dat Bréal de etymologie niet als belangrijkste onderdeel van de semantiek zag, heeft ook hij de genetische vraagstelling nog niet volledig achter zich gelaten.

⁵¹ 'Betekenen' (*semainein*) slaat hier op de relatie tussen het woord in zijn geheel en de zaak.

totaliteit en de zaak waaraan gerefereerd wordt is niet ontologisch noodzakelijk, wel historisch noodzakelijk. Om deze paradox te vatten gebruikt Coseriu (2003: 78) volgend (naar het Duits vertaald) citaat van Gentile:

So könnte ich also anstelle von *Schreibtisch* auch *Füllfeder* sagen? Abstrakt betrachtet schon, konkret gesehen nicht, denn ich, der ich spreche, habe eine Geschichte hinter mir oder besser in mir und ich bin diese Geschichte, und daher bin ich jemand, der *Schreibtisch* sagt und sagen muß – so und nicht anders (1954:65).

Aristoteles' belangrijkste bijdrage met betrekking tot het inzicht in het taalteken is wellicht dat voor het eerst in de geschiedenis een verschil wordt gemaakt tussen de betekenis van een woord enerzijds en de referent van een woord anderzijds. Aristoteles ziet immers in dat de denkinhoud die beantwoordt aan de vorm van een woord wezenlijk verschilt van de zaak waarmee verwezen wordt door middel van het woord in zijn totaliteit. Aristoteles schetst dit verschil aan de hand van het woord *tragélaphos* (letterlijk *tragos* 'bok' + *elaphos* 'hert', dus 'bokhert') (cf. *Peri hermēneías* 16a,18). Aan *tragélaphos* beantwoordt niets in de werkelijkheid, het woord heeft bijgevolg geen referent. *Tragélaphos* beantwoordt echter wel aan een denkinhoud, aangezien we er ons iets bij kunnen voorstellen, het heeft bijgevolg wel een betekenis. Omdat bovendien *tragélaphos* enkel in Aristoteles' fantasie bestaat, wordt duidelijk dat de betekenis in deze redenering geen spiegel van de werkelijkheid is, maar wel een creatie van de menselijke geest. Dit voorbeeld bewijst ook dat woorden op zich niet 'fout' of 'juist' kunnen zijn. Enkel de combinatie van woorden tot zinnen die voor een propositie staan (het eigenlijke onderwerp van de tekst *Peri hermēneías*) kan in logisch opzicht waar of vals zijn. Zo zou het b.v. vals zijn te beweren dat er een *tragélaphos* bestaat in de concrete, buitentalige werkelijkheid en het zou juist zijn te beweren dat de *tragélaphos* niet bestaat.

Evenwel moet er worden op gewezen dat de notie 'betekenis' niet in detail uitgewerkt wordt door Aristoteles. Ook al is de afbakening van het begrip in de tekst duidelijk, wat betekenis als 'denkinhoud' precies is, is veel minder duidelijk. Betekenis lijkt voor Aristoteles een psychologische entiteit te zijn, maar over de taalspecifieke aspecten ervan of de vraag hoe zo'n psychologische entiteit tot stand komt, weidt Aristoteles niet uit. Hij gaat er zelfs vanuit dat alle betekenissen voor alle mensen dezelfde zijn, in tegenstelling tot de klankvormen van de talen die van taal tot taal verschillen (cf. *Peri hermēneías* 16a,6-9).

Het besef van de historiciteit van taal en daarmee het inzicht dat betekenissen niet universeel zijn, zal later wel aanwezig zijn bij de Saussure. Belangrijk is alszins dat Aristoteles zeer goed het verschil maakte tussen woord – woordvorm – woordinhoud en zaak en reeds inzag dat een woord betekenis heeft, waarvan de betekenisdefinitie niet is ingegeven door de encyclopedische informatie omtrent de zaak in de realiteit waarnaar een woord verwijst. Dit betekent niet dat de betekenis volledig los staat van die encyclopedische kennis, maar het betekent wel dat deze kennis, zoals de referentie in het algemeen, de betekenis niet kan *funderen*. Ook bij de Saussure wordt de betekenis niet op basis van de referentie gefundeerd. Fig I-10 (het Aristoteliaanse taalteken) sluit bijgevolg aan bij Fig I-8 (het Saussuriaanse taalteken *in abstracto*) en niet bij Fig I-3 (de semiotische driehoek).

Ten derde weten we eveneens sinds de Grieken dat er binnen het woord een willekeurige relatie bestaat tussen vorm en betekenis. De Saussure verwoordt dit inzicht als volgt:

nous voulons dire qu'il [le signifiant] est *immotivé*, c'est-à-dire arbitraire par rapport au signifié, avec lequel il n'a aucune attache naturelle dans la réalité (Cours 101).

De niet-gemotiveerdheid van het taalteken dient op tweeërlei wijze te worden opgevat (cf. Coseriu 1967a:106-107).⁵² Enerzijds impliceert deze vorm van arbitrariteit de afwezigheid van een causale samenhang zoals we die van natuurfenomenen kennen (type vuur – rook),⁵³ anderzijds de afwezigheid van een natuurlijke gelijkennis (type zaak – afbeelding).

Dit betekent echter niet dat elk talig individu willekeurig een *signifiant* aan een bepaalde *signifié* kan toekennen (cf. Coseriu 1967a:107):

Le mot *arbitraire* appelle aussi une remarque. Il ne doit pas donner l'idée que le signifiant dépend du libre choix du sujet parlant (on verra plus bas qu'il n'est pas au pouvoir de l'individu de rien changer à un signe une fois établi dans un groupe linguistique) (Cours 101).

De Saussure schrijft zich hiermee in de oude traditie in die zegt dat de relatie tussen *signifiant* en *signifié* (evenals de relatie tussen het *signe* in zijn totaliteit en de zaak waaraan het refereert, cf. Cours 100) op conventie berust. Ook hier is conventie in Aristoteliaanse zin (*kata sunthéken*) te interpreteren en niet als *nómos*, als een menselijke afspraak (cf. naast bovenstaand citaat, eveneens uitspraken als "la langue apparaît toujours comme un héritage de l'époque précédente", "comme un produit hérité des générations précédentes", Cours 105). Let wel, de Saussure hoedt er zich voor om de term 'conventioneel' ook expliciet te gebruiken. De Mauro legt uit waarom:

[...] la conventionnalité implique nécessairement une conception du *signifié* et du *signifiant* comme deux faits sur lesquels opère secondairement la convention humaine pour les associer (De Mauro, Cours 442 - noot 137).

Het expliciete gebruik van de term 'conventioneel' zou dus impliceren dat *signifié* en *signifiant* los van elkaar kunnen staan, wat tegen de fundamentele dualiteit (twee-eenheid) van het Saussuriaanse taalteken zou ingaan.

Vanuit deze invulling van het adjectief "immotivé" moeten we dan ook het aanvullende voorbeeld begrijpen dat de Saussure geeft:

Ainsi l'idée de 'sœur' n'est liée par aucun rapport intérieur avec la suite de sons s-ø-r qui lui sert de signifiant: il pourrait être aussi bien représenté par

⁵² De Mauro wijst slechts op één interpretatie: "parce que l'adjectif [arbitraire, immotivé] exprimait bien l'inexistence de raisons naturelles, logiques etc, dans la détermination des *articulations* de substance acoustique et sémantique" (De Mauro, Cours 443 - noot 137).

⁵³ We merken op dat Ogden & Richards (1923) die een causale relatie aannemen zowel tussen woord en concept als tussen concept en referent – en daarbij de vergelijking maken met de causale samenhang tussen temperatuursverhoging en griep – bijgevolg ingaan tegen de arbitrariteit van het taalteken.

n'importe quelle autre: à preuve les différences entre les langues et l'existence même de langues différentes: le signifié 'bœuf' a pour signifiant *b-ø-f* d'un côté de la frontière, et *o-k s* (*Ochs*) de l'autre (*Cours* 100).

Holdcroft verduidelijkt:

Part of what he [de Saussure] means is that another sequence of sounds, e.g. *s-ø-f*, might have become the signifier of 'bœuf'. This is not to say that as things are adult French-speakers could change their speech habits, but it is to claim that if *s-ø-f* had been the signifier of 'bœuf' when they learned French they would have learned to use it as such, so that they would produce the sequence *s-ø-f* whenever they now produce the *b-ø-f* (1991:53).

Keren we vervolgens even terug naar Bréal. We hebben erop gewezen dat ook Bréal impliciet van de '*kata sunthéken*'-vorm van arbitrariteit ('conventionaliteit uit traditie') uitgaat, wanneer hij stelt dat taal een product is dat van generatie op generatie wordt doorgegeven, waarbij de mogelijke "ancienne netteté" tussen naam en zaak die werd ervaren door de 'eerste gebruikers binnen een taalgemeenschap' door de generaties volgend op deze 'eerste gebruikers' vergeten wordt. Voor die 'latere generaties' geldt voor Bréal net als voor de Saussure inderdaad dat "il n'est pas au pouvoir de l'individu de rien changer à un signe une fois établi dans un groupe linguistique" (*Cours* 101). Die 'individuele, vrije keuze' (dus: 'conventie' in de zin van 'overeenkomst', 'sociale afspraak') geldt bij Bréal echter wel bij de ontstaansfase van een woord: mensen kunnen volgens hem immers een juiste of foute naam uitkiezen bij de benoeming van een zaak. Bréal gaat niet dieper in op deze ontstaansfase, de Saussure laat dit probleem zelfs geheel onbesproken. Laatstgenoemde vertrekt stevast van de situatie van het taalteken "une fois établi dans un groupe linguistique".

En fait, aucune société ne connaît et n'a jamais connu la langue autrement que comme un produit hérité des générations précédentes et à prendre tel quel. C'est pourquoi la question de l'origine du langage n'a pas l'importance qu'on lui attribue généralement.⁵⁴ Ce n'est pas même une question à poser; le seul objet réel de la linguistique, c'est la vie normale et régulière d'une idiome déjà constitué. Un état de langue donné est toujours le produit de facteurs historiques, et ce sont ces facteurs qui expliquent pourquoi le signe est immuable, c'est-à-dire résiste à toute substitution arbitraire (*Cours* 105).

Deze uitspraak was wellicht mede een gevolg van het eerder aangehaalde verbod door de SLP om zich nog met de oorsprong van taal bezig te houden. Bréal heeft met andere woorden de genetische vraagstelling niet volledig achter zich gelaten (cf. "Waarom zijn de namen er?"), terwijl de Saussure de in wezen functionele vraagstelling van Aristoteles (cf. "Waartoe zijn de namen er?") heeft overgenomen.

⁵⁴ De Mauro (*Cours* 448 - noot 147): "Les sources manuscrites parlent plus exactement, de 'l'origine des langues' et non pas 'du langage' (*Engler* 1191B)". Hiermee duidt de Saussure aan dat het op zich eveneens belangrijke probleem, hoe en wanneer taal op een gegeven ogenblik in de geschiedenis van de mensheid is ontstaan, voor hem geen object van de linguïstiek is. Men kan natuurlijk bezwaarlijk stellen dat ook de 'oersprekers' steeds op bestaande taal stootten, ooit moet taal in een gemeenschap daadwerkelijk gevormd zijn. Maar voor de Saussures valt dit buiten het kader van taalwetenschappelijk onderzoek.

Nogmaals, de kern van de vraag naar de oorsprong van de woorden blijft uiteraard onopgelost.

Omwille van de volledigheid wijzen we er ten slotte op dat de Saussure enkele uitzonderingen op de regel van de arbitrariteit (in de zin van de afwezigheid van een natuurlijke afbeeldingsrelatie) onderscheidt: onomatopoeën, bijvoorbeeld een klanknabootsing als *koekoek*, en uitroepen, bijvoorbeeld de uitroep *Auw!* in het Nederlands wanneer men zich bezeerd heeft (“des expressions spontanées de la réalité, dictées pour ainsi dire par la nature”, *Cours* 102). Tegelijkertijd wijst de Saussure op het feit dat het arbitrariteitsprincipe zelfs bij onomatopoeën en uitroepen nog gedeeltelijk geldig is: het volstaat een aantal talen te vergelijken om vast te stellen dat de *signifiants* zelfs bij deze twee soorten taalelementen van elkaar verschillen en dus gedeeltelijk het arbitrariteitsprincipe handhaven (vgl. Nls. *koekoek* met Eng. *cuckoo* en Nls. *Auw!* met Fr. *Aie!*). Bovendien vormen beide fenomenen slechts een heel kleine minderheid binnen het geheel van natuurlijke taal en maken ze niet echt deel uit van het taalsysteem. De Saussure besluit dan ook: “En résumé, les onomatopées et les exclamations sont d’importance secondaire, et leur origine symbolique en partie contestable” (*Cours* 102).

Verder kunnen sommige woorden gedeeltelijk gemotiveerd zijn (“le signe peut être relativement motivé”, *Cours* 181). Zo noemt de Saussure het telwoord *vingt* ‘absoluut arbitrair’ (d.i. absoluut niet-gemotiveerd), maar *vingt-neuf* ‘relatief arbitrair’ (d.i. gedeeltelijk gemotiveerd). Holdcroft merkt echter op:

However, the notion of relative arbitrariness muddies the waters. The feature of ‘twenty-one’ that Saussure describes, as relative arbitrariness is not a less absolute form of arbitrariness than that exhibited by ‘twenty’ and ‘one’ – after all, there is nothing more natural about ‘twenty-one’ than there is about ‘one and twenty’ (...) (1991:56).

We gaan (ten vierde en) ten slotte in op de nieuwe dimensie die de Saussure aan de interpretatie van arbitrariteit toevoegde. De Mauro (*Cours* 442 - noot 136) wijst erop dat Bally en Sechehaye in de stelling “Le lien unissant le signifiant et signifié est arbitraire” (*Cours* 100) het woord “radicalement” hebben weggelaten dat oorspronkelijk aan “arbitraire” voorafging. Hij verwijst daarvoor naar een passage in de historisch-kritische uitgave van de *Cours* (Engler 1122). Echter, zo stelt De Mauro, “s’agissant d’une formulation à laquelle Saussure a pensé et repensé, on peut difficilement imaginer que l’adverbe soit utilisé comme pléonasme général de renforcement” (*Cours* 442 - noot 136). Veeleer moeten we dit woord “radicalement” in zijn volle betekenis interpreteren: “le lien est arbitraire *radicitus*, dans ses fondements même, dans la mesure où il relie deux entités semblablement produites grâce à un découpage arbitraire dans la substance acoustique et dans la substance significative” (*Cours* 442 - voetnoot 136). Verderop, met name in *Cours* (155-158), wordt inderdaad duidelijk wat de Saussure bedoelt met de radicalisering van het arbitrariteitsprincipe. Daar poneert de Saussure de stelling dat de *signifiant* en de *signifié* zelf berusten op een arbitraire indeling van het continuüm van de klanken en van het continuüm van de gedachten, of zoals Haßler het formuleert:

Darüber hinaus sind jedoch auch die beide Seiten des Zeichens selbst arbiträr, da sie durch nichts vorgegeben sind, sondern eben nur aufgrund der Zeichenhaftigkeit ihrer Verbindung funktionieren (1991:170).

Deze arbitrariteitsdimensie heeft een enorme impact gehad op de taalwetenschap en vormt het theoretische fundament van het Europese structuralisme. Wanneer men abstractie maakt van taal, zo meent de Saussure, stelt men vast dat het denken van de mens vaag en amorf is:

Psychologiquement, abstraction faite de son expression par les mots, notre pensée n'est qu'une masse amorphe et indistincte (*Cours* 155).

Zonder de hulp van taaltekens zou het onmogelijk zijn ideeën op een heldere en consistente manier van elkaar te onderscheiden (met andere woorden om 'echt', d.i. 'gestructureerd', te kunnen 'denken'):

Prise en elle-même, la pensée est comme une nébuleuse où rien n'est nécessairement délimité. Il n'y a pas d'idées préétablis, et rien n'est distinct avant l'apparition de la langue (*Cours* 155).

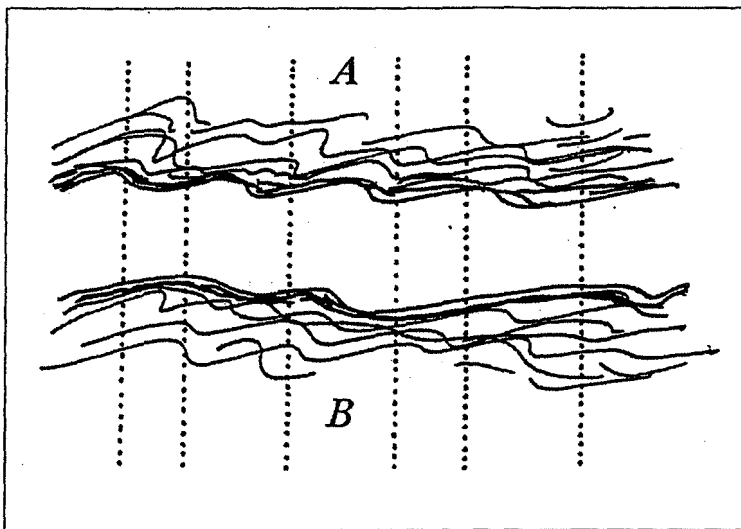
De Saussure verwerpt hier duidelijk het bestaan van *a priori*-concepten: afgebakende gedachten bestaan niet voor ze verwoord worden. Daarmee zet de Saussure zich onder meer af tegen de idee van Descartes (1596-1650) dat de taal een instrument is waarmee de menselijke geest zijn logisch-gestructureerde, heldere concepten/gedachten vorm kan geven en aan anderen kenbaar kan maken (cf. eveneens *Grammaire de Port-Royal*). Voor Bréal is dat zeer zeker niet het geval: taal is voor hem de weerspiegeling van het logische denken. Taal materialiseert zoveel als mogelijk de distincties van het logische denken op basis van de woorden die zij ter beschikking heeft. Taal benoemt met andere woorden (logische) gedachten, die reeds voor de verwoording ervan afgebakend en vastomlijnd in de menselijke geest aanwezig zijn (cf. o.m. zijn representatie van taal "comme un vaste catalogue où sont consignés tous les produits de l'intelligence humaine", *Essai* 144).⁵⁵ Aarsleff's stelling dat "it is also obvious that for Bréal (...) the linguistic sign is arbitrary" (1982:391) met de bijkomende gedachte dat Bréal daardoor een voorloper is van de Saussure, is dus niet correct. Bréal ziet weliswaar tot op zekere hoogte in dat het taalteken arbitrair is, maar het arbitrariteitsbegrip bij Bréal is geenszins van eenzelfde radicale aard als bij de Saussure.

Keren we terug naar de Saussure. Op het formele vlak, met name de klanken die de mens produceert, geldt hetzelfde als op inhoudelijk vlak. Ook de klanken vormen geen vastomlijnde eenheden die *a priori* kunnen worden vastgesteld:

La substance phonique n'est pas plus fixe ni plus rigide; ce n'est pas un moule dont la pensée doive nécessairement épouser les formes, mais une matière plastique qui se divise à son tour en parties distinctes pour fournir les signifiants dont la pensée a besoin (*Cours* 155).

⁵⁵ Nogmaals: dit geldt alvast voor Bréals definitie van *concrete woorden*. In § 1.4.4.1. hebben we erop gewezen dat de situatie voor *abstracte woorden* minder eenduidig is.

Het akoestische continuüm wordt dus voorgesteld als een plastische substantie die inherent geen duidelijke indelingen vertoont: de klanken die een mens kan uiten zijn in principe oneindig en verwijzen niet *a priori* naar een betekenis. Kortom, we moeten ons de taal voorstellen als een reeks van indelingen in twee amorfe domeinen, met name het geheel van confuse gedachten (A) en het geheel van onbepaalde klanken (B).

Figuur 11: De delimitatie van de amorfe massa van gedachten enerzijds en klanken anderzijds (Bron: Cours 156)

Het 'mysterie' van het taalteken bestaat erin om (A) en (B) met elkaar te combineren en door deze combinatie het continuüm van de gedachten én het continuüm van de klanken te delimiteren. De gedachten worden daardoor tot *signifiés* en de klanken tot *signifiants*. Het mag nu duidelijk zijn dat er noch sprake is van "matérialisation des pensées", noch van "spiritualisation des sons" (Cours 156). Integendeel, "il s'agit de ce fait en quelque sorte mystérieux, que la 'pensée-son' implique des divisions et que la langue élabore ses unités en se constituant entre deux masses amorphes" (Cours 156). Cruciaal is nu dat elke historische taal het continuüm van het confuse denken en het continuüm van onbepaalde klanken op haar eigen unieke manier indeelt. Elke taal beschikt dus over taalspecifieke taaltekens om beide continua te delimiteren. Op dit punt kan men de uitspraak in Cours (25) plaatsen, met name dat "la langue (...) est un tout en soi et un principe de classification. Dès que nous lui donnons la première place parmi les faits de langage, nous introduisons un ordre naturel dans un ensemble qui ne se prête à aucune autre classification". De verhouding tussen taal (*langue*) en denken mag in elk geval niet bestempeld worden als zou de taal een materieel middel zijn, bestaande uit klanken, dat dient voor het uitdrukken van gedachten. Het is voor de Saussure met andere woorden niet mogelijk om duidelijke gedachten te hebben voordat men zijn gedachten via taal kan ordenen. Het bezit en de constructie van duidelijke concepten veronderstelt juist het bestaan van taal. Taal komt dus voor het (geordende) denken bij de Saussure.

Dat Bréal hierin duidelijk afwijkt van de Saussure, blijkt nogmaals uit het citaat: "le langage est fait pour servir à l'échange des idées" (*Essai* 27). Bréal ziet weliswaar in dat verschillende talen verschillende distincties maken aan de hand

van de taalspecifieke woorden die zij ter beschikking hebben, maar voor hem zijn deze verschillen gerelateerd aan een verschil in ontwikkelingsgraad van de verschillende taalgemeenschappen en geenszins aan de definitie van het taalteken zelf, zoals bij de Saussure. Geciviliseerde culturen zullen zich bedienen van talen die beter afgestemd zijn op de distincties van het logische denken, waardoor men in die culturen efficiënter en beter kan communiceren (cf. § 1.3.1.), en individuen (vooral hoger opgeleiden) zullen hun taal trachten te veranderen met het oog op een steeds doelgerichter communicatie. Dit teleologische aspect van Bréal ontbreekt volkomen in het werk van de Saussure. Indien men Bréals teleologische redenering verder consequent doordenkt, komt men uit bij de vaststelling dat alle talen, indien zij alle op het ultieme en na te streven eindpunt zijn aanbeland waarbij de talige distincties samenvallen met de 'nuttigste distincties' van het logische denken, in principe dezelfde semantische en grammaticale organisatie van de buitentalige realiteit zouden moeten aanhouden, met dat verschil dat elk van deze talige labels een verschillende naam krijgen, naargelang de taal waarin men spreekt. Hieruit blijkt nogmaals hoe sterk Bréal van de Saussure verschilt, aangezien voor de Saussure de talige categorieën verbonden zijn aan historische talen en niet aan de wetten van het logische (universele) denken. Voor de Saussure is taal geen incomplete weergave van de realiteit omdat zij de gedachten niet precies zou kunnen weergeven, noch is taal een zwakke representatie van wat de mens denkt, wel integendeel: taal vormt een voorwaarde om precieze gedachten te kunnen hebben.

4.5 | De vermeende aanwezigheid van het Saussuriaanse valeur-begrip en het Saussuriaanse begrippenpaar *langue-parole* in Bréals *Essai*

4.5.1. *Het Saussuriaanse valeur-begrip als pendant van de radicale arbitrariteit van het Saussuriaanse taalteken*

Bij de radicale afwijzing van de nomenclatuurvisie, die de identiteit van het taalteken op basis van de relatie die het onderhoudt met de dingen ontkent, rijst natuurlijk de vraag op basis waarvan de identiteit van het taalteken dan wel gegarandeerd is, d.w.z. herkenbaar is voor elk lid van de taalgemeenschap. De Saussure stelt immers vast dat "un mot peut exprimer des idées assez différentes sans que son identité soit sérieusement compromise (cf. 'adopter une mode' et 'adopter un enfant', 'la fleur du pommier' et 'la fleur de la noblesse', etc.)" (*Cours* 151). Een taalteken (of, in het bovenstaande voorbeeld de betekenis van dat taalteken) kan in het concrete spreken (*parole*, cf. *infra*) op zeer vele manieren worden gerealiseerd, zonder dat evenwel de identiteit van het taalteken (of de identiteit van de betekenis ervan) daarbij verloren gaat. De Saussure gaat er daarom van uit dat elke historische taal (*langage*, cf. *infra*) over een onderliggend 'taalsysteem' (*langue*, cf. *infra*) beschikt dat voorafgaat aan het spreken en waarbinnen de notie arbitrariteit niet langer geldig is:

Une langue constitue un système. (...) [C]'est le côté par lequel elle n'est pas complètement arbitraire et où il règne une raison relative (...) (*Cours* 107).

Met andere woorden: wanneer men het unieke taalteken 'in isolement' bekijkt, dan is daarop de radicale arbitrariteitshypothese van toepassing; indien men wil verklaren waarom men het taalteken ondanks het gegeven van de arbitrariteit als dusdanig kan 'identificeren', dan geldt de 'taalsysteemgedachte', met name dat het taalteken een teken is tussen andere tekens binnen hetzelfde systeem:

Wie von Porsch (1984:71) dargestellt wurde, ergibt sich die Arbitrarität für das Zeichen aus einer von Sprache als Ganzes relativ isolierenden Sicht auf das einzelne Zeichen. Aus der Sicht auf die Sprache als Ganzes erscheint die Beziehung zwischen den auszudrückenden Sprachgehalten und der Gesamtheit der sprachlichen Mittel, (...), als ein notwendiger Zusammenhang. Dagegen ist die konkrete Ausprägung dieses Zusammenhangs unter dem Aspekt des einzelnen sprachlichen Zeichens zufällig, arbiträr und nur durch die Funktionsfähigkeit als Zeichen erklärbar (Haßler 1991:170).

Dit 'functionele aspect van het arbitraire taalteken' wordt in de *Cours* uitgelegd aan de hand van het *valeur*-begrip. Het radicaal-arbitraire karakter van de Saussuriaanse taaltekens impliceert dat die taaltekens "des valeurs" zijn binnen een taalsysteem: "la langue ne peut être qu'un système de valeurs pures" (*Cours* 155). De *langue* is een net van waarden die onderling van elkaar verschillen, en dit geldt zowel voor het taalteken in zijn geheel als voor de *signifiant* en *signifié* apart beschouwd. Door de gelijktijdige en willekeurige indeling van de continua van het nog ongevormde denken en het 'plastische' klankcontinuüm ontstaan taaltekens, twee-eenheden van *signifiants* en *signifiés*, die hun identiteit te danken hebben aan het feit dat zij *verschillen* van alle andere taaltekens, d.w.z. dat zij alles zijn wat andere taaltekens *niet* zijn. De (synchrone) identiteit van een taalteken ontstaat uit de 'functie' van dat taalteken, d.w.z. de positie die dat taalteken inneemt tussen twee of meer taaltekens binnen hetzelfde taalsysteem. Men zegt dat de taaltekens zich differentieel tot elkaar verhouden en elkaar wederzijds delimiteren (cf. "[D]ans la langue il n'y a que des différences", *Cours* 166).⁵⁶ De relatie die een taalteken onderhoudt met alle andere taaltekens, d.i. de negatieve delimitatie van dit taalteken door de andere taaltekens, bepaalt nu de *valeur* van dat taalteken. Dit brengt de Saussure er vervolgens toe om te stellen dat "la notion d'identité se confond avec celle de valeur et réciproquement" (*Cours* 155), alsook dat "Arbitraire et différentiel sont deux qualités corrélatives" (*Cours* 163), d.w.z.:

Non seulement les deux domaines reliés par le fait linguistique sont confus et amorphes, mais le choix qui appelle telle tranche acoustique pour telle idée est parfaitement arbitraire. Si ce n'était pas le cas, la notion de valeur perdrait quelque chose de son caractère, puisqu'elle contiendrait un élément imposé du dehors. Mais en fait les valeurs restent entièrement relatives, et voilà pourquoi le lien de l'idée et du son est radicalement arbitraire (*Cours* 157).⁵⁷

⁵⁶ In de latere structuralistische traditie die in navolging van de Saussure ontstond, cf. o.a. de Praagse School, zal men het Saussuriaanse begrip *différence* door *opposition* vervangen: "Die 'Opposition' der Strukturalisten ist so etwas wie ein 'logisches Monstrum', nämlich ein 'wechselseitig kontradiktorischer Gegensatz': *a* wird als *nicht-b*, *b* als *nicht-a* definiert" (Albrecht 2000 [1988]:135). In dat geval kan men stellen dat taaltekens binnen eenzelfde taalsysteem in wederzijdse betekenisoppositie tot elkaar staan.

Kortom, het Saussuriaanse *valeur*-begrip moet worden gezien als “die differentiell-oppositiv bestimmte Position einer sprachlichen Einheit im Sprachsystem” (Haßler 1991:174).⁵⁷ Haßler wijst erop dat het *valeur*-begrip in principe zowel betrekking heeft op de *signifiant* als *signifié* alsook op het *signe* in zijn geheel, maar dat het begrip door de Saussure zelf voornamelijk gebruikt wordt in relatie tot de *signifié*: (cf. “Der *valeur*-Begriff ist im CLG nicht von vornherein auf die Inhaltsebene beschränkt, wird jedoch bei Saussure in erster Linie als inhaltliches Phänomen beschrieben”, Haßler 1991:177). Met betrekking tot de *signifié* betekent de introductie van het *valeur*-begrip dat een taalteken geen betekeniswaarde heeft op basis van een afbeeldingsrelatie tussen werkelijkheid en taal, of op basis van een *a priori*-idee dat bij conventie gelinkt wordt aan een bepaalde *signifiant*, maar doordat de betekenis van één taalteken verschilt van de betekenis van andere taaltekens op basis van oppositie (bij de Saussure strikt genomen, op basis van “différence”): “Dans l’intérieur d’une même langue, tous les mots expriment des idées voisines se limitent réciproquement” (*Cours* 160):

Das gesamte Inhaltskontinuum läßt sich unter diesen Voraussetzungen als auf die lexikalischen *valeurs* verteilt auffassen. Die Wörter decken das Inhaltskontinuum ab, sie lassen keine Lücken, weder Extension noch Intension der Wörter sind jedoch absolut determiniert, sondern sie ergeben sich nur durch Beziehungen zwischen Sprachelementen. Daraus erklärt sich eine unterschiedliche Ausgliederung der Inhalte bei verschiedenen Menschen, je nachdem über wieviel Zeichen sie verfügen, und sogar bei ein und demselben Individuum in Abhängigkeit vom Grad der Sprachbeherrschung zu verschiedenen Zeiten (Haßler 1991:171).

De Saussure vraagt zich vervolgens af hoe de *signifié* als gene zijde van het taalteken (d.i. de inhoudszijde) en de *valeur* als relationeel bepaalde tekeninhoud zich tot elkaar verhouden:

Puisque la langue est un système dont tous les termes⁵⁹ sont solidaires et où la valeur de l’un ne résulte que de la présence simultanée des autres (...), comment se fait-il que la valeur, ainsi définie, se confonde avec la signification [= hier als synoniem voor *signifié* gebruikt, fvdg], c’est-à-dire avec la contre-partie de l’image auditive (*Cours* 159).

Het antwoord op die vraag kan pas worden begrepen indien men inziet dat de *valeur* van een *signifié* zich op het kruispunt van twee assen bevindt – een as die de relatie tot gelijkaardige eenheden (*similia*), dus tot de andere *signifiés* weergeeft en een as

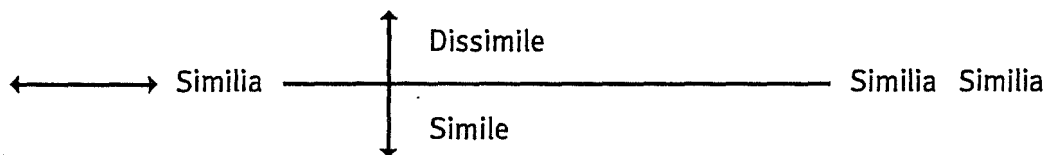
⁵⁷ Haßler wijst er evenwel op dat de uitgevers van de *Cours* hier een interpretatiefout hebben gemaakt: zij stellen het voor alsof de radicale arbitrariteit van het taalteken volgt uit de relatieve delimitatie van de *valeurs*, dit wil zeggen uit de differentiell-oppositieve positie van een teken binnen een taalsysteem, terwijl het in feite net andersom is. Haßler geeft als verklaring: “Daß die Herausgeber offensichtlich die Beziehung zwischen dem *arbitraire* und der *valeur* umkehrten und von vornherein teleologisch im Hinblick auf den Wertbegriff betrachteten, erscheint bei der Dominanz des synchronischen und damit funktionellen Herangehens im CLG [= *Cours*, fvdg] erklärbar” (1991:170-171).

⁵⁸ Haßler wijst er op dat het *valeur*-begrip, naast de differentiell-oppositionele invulling, nog op drie andere manieren wordt gebruikt in de *Cours*, hoewel slechts sporadisch. Zij baseert zich daarvoor op het artikel van Siertsema (1975:288) die op basis van de Saussures vergelijking tussen taal en het schaakspel nagaat welke de verschillende invullingen van het *valeur*-begrip in de *Cours* zijn. Die drie andere invullingen

die de relatie tussen deze en gene zijde van het taalteken weergeeft, d.w.z. tussen de *signifié* en een niet-gelijkaardige eenheid (*dissimile*), de *signifiant*.⁶⁰

Elles [= toutes les valeurs, fvdg] sont toujours constituées: 1) par une chose *dissemblable* susceptible d'être *échangée* contre celle dont la valeur est à déterminer; 2) par des choses *similaires* qu'on peut *comparer* avec celle dont la valeur est en cause (*Cours* 159).

In Engler (259) vindt men een schema terug waarin de relatie tussen *similia* onderling enerzijds en tussen *simile* en *dissimile* anderzijds als volgt wordt gevisualiseerd (waarbij men *simile* door *signifié* kan vervangen, *dissimile* door *signifiant*, en de eenheid van *dissimile* en *simile* als een *signe* dient op te vatten; ook alle andere *similia* kan men als *signes* opvatten):

Figuur 12: Het waardebegrip op het kruispunt van de *similia*-as en de *simile-dissimile*-as (Bron: Engler 259).

De Saussure tracht dit inzicht verder te verduidelijken door de *langue* als netwerk van waarden te vergelijken met een monetair systeem:

Ainsi pour déterminer ce que vaut une pièce de cinq francs, il faut savoir: 1) qu'on peut l'échanger contre une quantité déterminée d'une chose différente, par exemple du pain; 2) qu'on peut la comparer avec une valeur similaire du même système, par exemple une pièce d'un franc, ou avec une monnaie d'un autre système (un dollar, etc.) (*Cours* 160).

zijn 1) *valeur* als synoniem van "Referenzbedeutung" of "Sache", d.w.z. "für die eine Schachfigur oder ein sprachliches Zeichen stehen kann, ihr Tauschwert"; 2) "Kombinationsmöglichkeiten der Einheit entsprechend den Regeln des Systems" en ten slotte 3) "Wert einer Schachfigur in einer bestimmten Spielposition, sprachliches Zeichen als Element einer Äußerung und bestimmt durch die anderen Elemente dieser Äußerung" (Haßler 1991:173). Merk op dat deze laatste invulling van het *valeur*-begrip parallel is aan het *valeur*-begrip zoals we dat bij Bréal terugvinden (en dat synoniem is aan de "okkasionelle Bedeutung" bij Paul). Swiggers (1981) wijst er evenwel op dat het *valeur*-begrip in de *Cours* in hoofdzaak moet worden begrepen als een *langue*-gegeven begrip dat de positie van een taalteken tussen de andere taaltekens binnen hetzelfde taalsysteem aanduidt. Wanneer wij spreken van het Saussuriaanse *valeur*-begrip is het dan ook steeds in laatstgenoemde betekenis.

⁵⁹ Haßler wijst erop dat *terme* het begrip betreft dat de Saussure "für die sprachlichen Einheiten als Elemente des Systems und Träger von Wert verwendet" (1991:174).

⁶⁰ cf. Engler 259: "*Valeur* est 'éminemment' synonyme 'à chaque instant' de terme situé dans un système 'de termes similaires', de même qu'il est 'éminemment' synonyme à chaque instant de chose échangeable. [] Prenant la chose échangeable d'une part, de l'autre les termes cosystématiques, cela n'offre aucune parenté. C'est le propre de la *valeur* de mettre en rapport ces deux choses. Elles les met en rapport d'une manière 'qui va jusqu'à désespérer' l'esprit par l'impossibilité de scruter si ces deux faces de la *valeur* diffèrent 'pour elle' ou 'en quoi'. La seule chose 'indiscutable' est que la valeur va dans ces deux axes, est déterminée selon ces deux axes concouramment".

Met andere woorden: om de waarde van een muntstuk te bepalen, moet men weten waartegen men dit geldstuk kan ruilen (b.v. brood), maar moet men daarvoor eveneens en tegelijkertijd de waarde van dit muntstuk ten opzichte van de andere muntstukken binnen hetzelfde monetaire systeem bepalen. De *valeur* van een taalteken wordt net zo bepaald: enerzijds op negatieve wijze door de differentieel-oppositionele afbakening ten opzichte van de andere taaltekens, anderzijds op positieve wijze door het *referentiële bereik* van dat taalteken, d.w.z. door zijn *signifié*. Het is daarbij belangrijk om in te zien dat de Saussure in bovenstaand citaat niet bedoelt dat de *valeur* kan worden gelijkgeschakeld met de referent in de buitentalige realiteit zelf, maar met de *potentialiteit* van het taalteken om naar een mogelijke verzameling referenten te verwijzen. Die *potentialiteit* wordt bepaald door de differentieel-oppositieve delimitatie van de *signifié* van dat taalteken door de hem omringende *signifiés* (die elk op zich een andere referentiële zone bestrijken). Toegepast op bovenstaand voorbeeld betekent dit dat de *valeur* van een vijf frankstuk niet gelijkgeschakeld mag worden aan b.v. het brood zelf dat men ermee koopt, maar dat de *valeur* ervan wel mee wordt bepaald door alles wat men met een vijf frankstuk *kan* kopen, alsook door het feit wat men *niet* met een vijf frankstuk, maar wel met een één frankstuk, een twintig frankstuk, etc. kan kopen. Het onderscheid tussen de betekenis(waarde) van een woord enerzijds en de referent waarnaar dat woord verwijst op niveau van het concrete spreken anderzijds, wordt binnen de *Cours* aangegeven door de oppositie tussen *valeur* en *signification*.⁶¹ De Saussure geeft zelf aan dat dit onderscheid van cruciaal belang is:

Quand on parle de la valeur d'un mot, on pense généralement et avant tout à la propriété qu'il a de représenter une idée, et c'est là en effet un des aspects de la valeur linguistique. Mais s'il en est ainsi, en quoi cette valeur diffère-t-elle de ce qu'on appelle la *signification*? Ces deux mots seraient-ils synonymes? Nous ne le croyons pas, bien que la confusion soit facile, d'autant qu'elle est provoquée, moins par l'analogie des termes que par la délicatesse de la distinction qu'ils marquent (*Cours* 158).

De vaststelling dat binnen de Saussures taaltheorie een taalteken niet alleen met een bepaalde *signification* wordt gebruikt (op *parole*-niveau), maar ook over een

⁶¹ Het begrip *signification* is voor onze discussie vooral van belang zoals het door de Saussure voornamelijk wordt aangewend in oppositie tot *valeur*. In zijn artikel "Saussure und die 'signification'" uit 1981 wijst Wunderli, op basis van een nauwgezette lezing van de *Cours* (voornamelijk in de Engler-versie) en op basis van de verschillende interpretaties van de *Cours* in de loop van de 20ste eeuw, er terecht op dat *signification* niet alleen in oppositie tot *valeur* wordt gebruikt, maar ook als een soort archilexeem fungeert voor alle termen die betrekking hebben op het inhoudsniveau (voor een exacte opsomming van alle bewijplaatsen verwijzen we naar Wunderli 1981:270-282). We zien dan ook dat *signification* soms ook wordt gebruikt als een synoniem voor *signifié* (cf. "la signification, c'est-à-dire (...) la contre-partie de l'image auditive", *Cours* 159), *concept*, *sens*, *valeur* etc., d.w.z. als synoniem van termen op *langue*-niveau. Wanneer *signification* echter in oppositie tot *valeur* wordt gebruikt, dan heeft de term betrekking op alle inhoudelijke begrippen die niet *langue*-gegeven zijn: *signification* betreft dan 1) de referent in de buitentalige realiteit waaraan een woord in het concrete spreken op basis van zijn *valeur* op *langue*-niveau kan refereren; 2) het proces van het refereren zelf of 3) de interpretatie van de *langue*-betekenis van een woord in een bepaalde zin of tekst (cf. de latere *Redebedeutung* of *Sinn* bij Coseriu, § II.1.7.6.) of 4) de gebruikelijke, traditionele realisatie van de *langue*-betekenis binnen een bepaalde taalgemeenschap (cf. de latere *Normbedeutung* bij Coseriu, § II.1.9.2.3.). Voor een zeer overzichtelijke en bevattelijke visualisatie van alle invullingen van het begrip *signification* bij de Saussure, zie: Wunderli (1981:283).

valeur beschikt (op *langue-niveau*) en dat bovendien deze twee eigenschappen van het taalteken strikt van elkaar moeten worden onderscheiden, wordt binnen de *Cours* vooral verduidelijkt aan de hand van een aantal voorbeelden:

Quelques exemples montreront qu'il en est bien ainsi. Le français *mouton* peut avoir la même signification que l'anglais *sheep*, mais non la même valeur, et cela pour plusieurs raisons, en particulier parce qu'en parlant d'une pièce de viande apprêtée et servie sur la table, l'anglais dit *mutton* et non *sheep*. La différence de valeur entre *sheep* et *mouton* tient à ce que le premier a à côté de lui un second terme, ce qui n'est pas le cas pour le mot français (*Cours* 160).

Het Fr. *mouton* kan dezelfde *signification* hebben als Eng. *sheep* (d.w.z. ze kunnen beide naar een schaap in de buitentalige realiteit verwijzen), maar *mouton* en *sheep* verschillen van elkaar wat semantische *valeur* betreft. Immers, terwijl men schapenvlees in het Frans eveneens aanduidt met *mouton*, gebruikt men daar in het Engels *mutton* voor. Het is daarbij belangrijk om in te zien dat de semantische *valeur* een functie is die voorafgaat aan datgene waarover men spreekt. De inhouden van het spreken worden bepaald op basis van de *valeurs* van het taalsysteem, en niet vice versa:

Dans tout ces cas nous surprenons donc, au lieu d'*idées* données d'avance, des *valeurs* émanant du système. Quand on dit qu'elles correspondent à des concepts, on sous-entend que ceux-ci sont purement différentiels, définis non pas positivement par leur contenu, mais négativement par leurs rapports avec les autres termes du système. Leur plus exacte caractéristique est d'être ce que les autres ne sont pas (*Cours* 162).

De visie waarbij semantische *valeurs* (betekenissen) concepten zouden zijn die *a priori* gegeven zouden zijn in het denken en waaraan vervolgens een bepaalde woordvorm of *signifiant* wordt toegekend (d.i. zoals we hebben aangegeven de visie zoals Bréal ze verkondigt), wijst de Saussure radicaal af, want: "Si les mots étaient chargés de représenter des concepts donnés d'avance, ils auraient chacun, d'une langue à l'autre, des correspondants exacts pour le sens; or il n'en est pas ainsi" (*Cours* 161). De voorbeelden die de Saussure aanhaalt (niet alleen het bovenvermelde Fr. *mouton* versus Eng. *sheep* – *mutton*, maar ook het onderscheid tussen Fr. *louer* versus Dts. *mieten*, *vermieten* en Dts. *schätzen*, *urteilen* versus Fr. *estimer*, *juger*, cf. *Cours* 161) tonen aan dat

[d]ie auf Referenzidentität beruhende Übereinstimmung der *significations* in der Sprachverwendung (...) dabei nicht notwendig voraussetzen [würde], daß sich in unterschiedlichen Sprachen auch die *valeurs* voll entsprechen (Haßler 1991:180).

Elke taal brengt een verschillende semantische ordening aan in de buitentalige realiteit op basis van haar specifieke betekenisopposities (bij de Saussure strikt genomen 'betekenisdifferenties') op taalsystematisch niveau. Dit taalspecifieke netwerk van *valeurs* vormt de grond op basis waarvan een taal de zaken in de buitentalige realiteit 'benoemt'. Men kan de *valeur* daarom als een 'betekenis-potentieel' opvatten ("Wert (*valeur*) als das virtuelle Potential des Zeichens", Haßler 1991:179), die dan op niveau van het concrete spreken kan worden gerealiseerd als

verschillende *significations* (waarbij elke *signification* dan kan worden opgevat “als eine jeweils konkrete Realisierung dieser Virtualität im Sprechen”, Haßler 1991:179). Wanneer de Saussure dus aangeeft dat *adopter* in *adopter une mode* en in *adopter un enfant* twee verschillende ideeën uitdrukt zonder dat evenwel de identiteit van *adopter* daarbij in het gedrang komt, dan moeten we dit interpreteren als het feit dat we met twee inhoudelijke varianten van *adopter* te maken hebben op niveau van het concrete spreken, die evenwel teruggaan op één betekenis van *adopter* op taalsystematisch niveau: de *valeur* van de *signifié* van *adopter* wordt daarbij bepaald door de wederzijdse opposities die de *signifié* van *adopter* onderhoudt met de hem naburige ideeën, d.w.z. de betekenis van *adopter* is wat de betekenissen van de hem omringende taaltekens niet zijn. Indien men op niveau van het concrete spreken een idee wil uitdrukken dat buiten het referentiële bereik valt van *adopter*, d.w.z. niet kan worden uitgedrukt door de *signifié* van *adopter*, dan heeft dat tot gevolg dat de *signifiant* van *adopter* zal worden gesubstitueerd, ter aanduiding van het feit dat een functionele grens is overschreden en deze idee op niveau van het concrete spreken binnen het referentiële bereik valt van een andere *signifié* op taalsystematisch niveau. Een betekenisanalyse in strikt Saussuriaanse zin zal dan ook niet de analyse van één enkele *signifié* inhouden, maar wel de analyse van de (oppositie) relaties die die *signifié* met andere *signifiés* onderhoudt, dus rekening houdend met de specifieke structuur van het taalsysteem:

Man muß die Bedeutung eines Wortes schon intuitiv erfaßt haben, bevor man weiß, was es bezeichnen und wie es gebraucht werden kann, und diese Intuition erwächst nicht aus dem Umgang mit Einzelwörtern, sondern mit dem gesamten Wortschatz einer Sprache. Es kann nicht die Aufgabe des Linguisten sein – so die Vertreter der strukturellen Semantik – die Einzelbedeutung, das *signifié*, erschöpfend zu beschreiben. Es gilt vielmehr, die Bedeutungen verschiedener Wörter einander gegenüberzustellen, so daß schließlich die Bedeutung des Einzelwortes als eine Zone erscheint, die von verschiedenen Nachbarwörtern eingegrenzt und somit (im etymologischen Sinn) ‘definiert’ wird” (Albrecht 2000 [1988]:158).

Het niveau van het concrete spreken wordt nu bij de Saussure als *parole* aangeduid, het taalsystematisch niveau waarop de identiteit van het taalteken gegarandeerd wordt als de *langue*. In een volgende paragraaf gaan we iets dieper op deze begrippen in.

4.5.2. Het Saussuriaanse begrippenpaar *langue* - *parole*

Een van de grote verdiensten van de Saussure was, dat hij in zijn *Cours* het onderzoeksobject van de linguïstiek trachtte af te bakenen binnen het ruimere fenomeen van natuurlijke taal, om de taalkunde op die manier de status van een autonome wetenschap te verlenen. Hij maakt daarvoor een onderscheid tussen drie verschillende niveaus binnen natuurlijke taal: *la faculté du langage* (kortweg *langage*), *la langue* en *la parole*. *La faculté du langage* (“taalvermogen”) is het natuurlijke vermogen van de mens (“naturel à l’homme”, *Cours* 26) om taal te produceren, meer bepaald

het vermogen “de constituer une langue, c’est-à-dire un système de signes distincts correspondant à des idées distincts” (*Cours* 26). Anders gezegd, het nog ongedifferentieerde taalvermogen uit zich nooit als zodanig, maar treedt naar voren in de vorm van een specifieke, historische *langue* (Nederlands, Swahili, Spaans, etc.), d.i. “un système de signes où il n’y a d’essentiel que l’union du sens et de l’image acoustique, et où les deux parties du signe sont également psychiques” (*Cours* 32). Dat verklaart ook waarom wij het produceren van vreemde klanken door anderstaligen als een vorm van *langage* herkennen, hoewel wij de *langue* op zich niet verstaan: “[N]ous percevons bien les sons, mais, par notre incompréhension, nous restons en dehors du fait social” (*Cours* 30).

De *langage* heeft een individuele en sociale zijde (“et l’on ne peut concevoir l’un sans l’autre”, *Cours* 25). De *langue* bevindt zich aan de sociale zijde, is “un produit social de la faculté du langage” (*Cours* 25). Voor de Saussure bestaat zij daarom ook enkel in de *masse parlante*: “[L]a langue n’est complète dans aucun, elle n’existe parfaitement que dans la masse” (*Cours* 30). De uitvoering van de *langue*, die nooit in de *masse parlante* gebeurt, bevindt zich aan de individuele zijde en wordt door de Saussure de *parole* genoemd: “le côté exécutif reste hors de cause, car l’exécution n’est jamais faite par la masse; elle est toujours individuelle, et l’individu en est toujours le maître; nous l’appellerons la *parole*” (*Cours* 30). De *parole* omvat dus de verzameling van concrete taaldaden, realisaties, van de onderliggende *langue* door één individu van een gegeven taalgemeenschap. De *langue* en de *parole* worden niet alleen van elkaar onderscheiden door het sociale aspect tegenover het individuele te plaatsen, maar ook door het essentiële (constante) aspect tegenover het occasionele te plaatsen:

En séparant la langue de la parole, on sépare du même coup; 1° ce qui est social de ce qui est individuel; 2° ce qui est essentiel de ce qui est accessoire et plus ou moins accidentel (*Cours* 30).

Met andere woorden, de *langue* is vanuit een Saussuriaans standpunt duidelijk belangrijker dan de *parole* en vormt daarmee het enige en ware onderzoeksobject voor de linguïst:

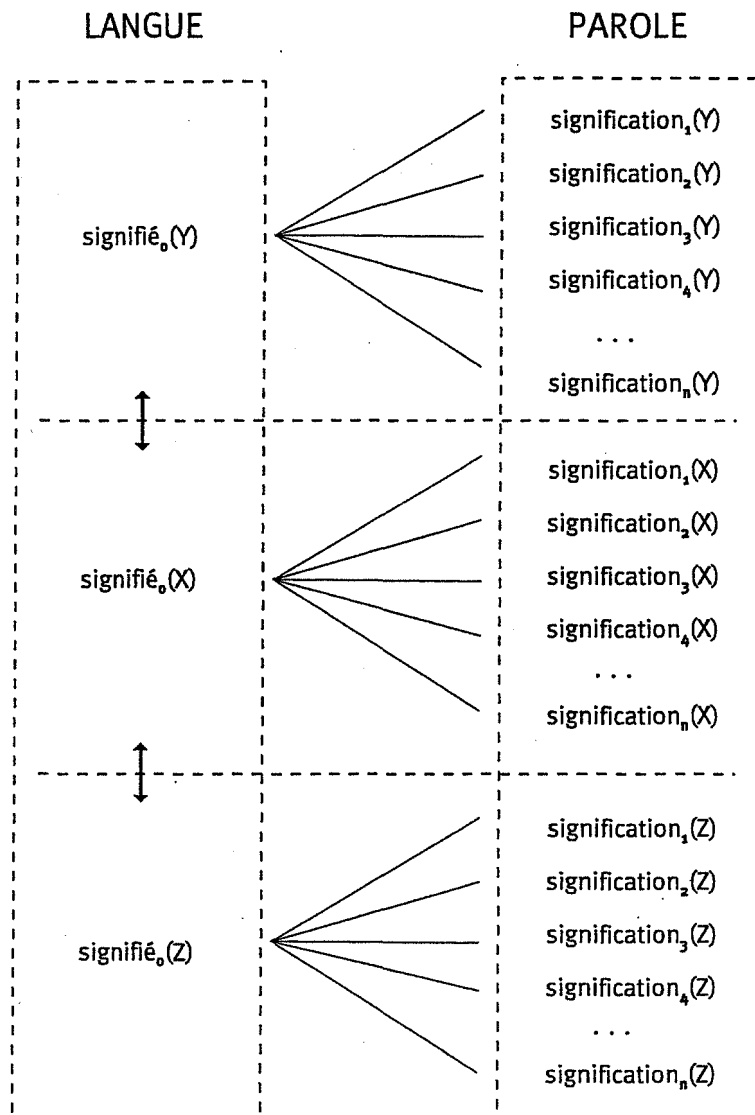
[I]l faut se placer de prime abord sur le terrain de la langue et la prendre pour norme de toutes les autres manifestations du langage (*Cours* 25).

(...)

En accordant à la science de la langue sa vraie place dans l’ensemble de l’étude du langage, nous avons du même coup situé la linguistique tout entière. Tous les autres éléments du langage, qui constituent la parole, viennent d’eux-mêmes se subordonner à cette première science [=la langue] (*Cours* 36; onze cursivering, fvdg).

De variatie in de *parole* moet dus voor de Saussure duidelijk worden onderscheiden van de onderliggende systematische eenheid op *langue*-niveau. Op semantisch vlak betekent dit dat de inhoudelijke variatie op *parole*-niveau moet worden herleid tot één betekenis (*signifié*) op *langue*-niveau. Immers, het taalteken dat de uitsnijding vormt uit het continuüm van het nog ongevormde denken enerzijds en het con-

tinuüm van de nog ongevormde klanken anderzijds en dat negatief afgebakend wordt door de andere taaltekens, vormt steeds een twee-eenheid van een unieke *signifié* met een unieke *signifiant*. De verhouding tussen beide taalniveaus, of hier beter gezegd, tussen de betekenis op *parole*-niveau (*signification*) en de betekenis op *langue*-niveau (*signifié* met een bepaalde betekeniswaarde, *valeur* en bijgevolg opgevat als "eine Zone (...) die von verschiedenen Nachbarwörtern eingegrenzt und somit (...) 'definiert' wird", Albrecht 2000 [1988]:158) kan als volgt worden weergegeven (met \circ = 'origo' en een duidelijk verschil in statuut tussen \circ enerzijds en $(1 \dots n)$ anderzijds):

Figuur 13: De verhouding tussen *langue* en *parole* bij de Saussure met betrekking tot het betekenisconcept

In de volgende paragraaf trachten we aan te tonen dat de verhouding tussen *langue* en *parole* zoals die hierboven in Fig I-13 wordt gevisualiseerd niet terug te vinden is in Bréals *Essai*.

4.5.3. De vermeende aanwezigheid van het begrippenpaar *langue-parole* bij Bréal

Op basis van onze *close reading* van het *Essai* luidt onze stelling dat Bréal geen onderscheid maakt tussen *langue* enerzijds en *parole* anderzijds indien daarmee de begrippen worden bedoeld zoals die door de Saussure metatheoretisch worden geformuleerd, in tegenstelling tot wat Aarsleff (1982:383 en 390) beweert. Op basis van één enkele 'bewijsplaats', met name:

Si la langue se modifie simultanément dans la bouche de tout un groupe d'hommes, cela ne tient pas à ce que les organes de la parole subissent au même moment, dans toute la population, un changement identique. Il y a à cette marche simultanée une raison plus humble et plus commune, qui est, d'une part, l'instinct de l'imitation, et, d'autre part, le besoin de comprendre et d'être compris. La parole est avant tout un moyen de communication: elle manquerait à la plus essentielle de ses fonctions en cessant de servir à l'échange des idées (*Essai* 323),

gaat Aarsleff ervan uit dat Bréal een onderscheid maakt tussen *langue* en *parole* zoals de Saussure dat doet:

His [= Bréal, fvdg] theory clearly employed the distinction between *langue* and *parole* (...). *La parole* is at every moment the individual speech manifestation, subject to the speaker's use of the collective *langue* that is given by tradition (Aarsleff 1982:390).

Aarsleff geeft weliswaar toe dat Bréal deze begrippen zelden gebruikt, "but it is clear (...) that he was working with these principles" (Aarsleff 1982:390). Wat vaststaat is dat Bréal een verschil maakt tussen taal zoals die in het hoofd van de spreker zit enerzijds (en die inderdaad van generatie op generatie wordt doorgegeven) – dit is wat wij als 'taal *in abstracto*' omschrijven – en de taal op niveau van het concrete spreken anderzijds – dit is wat wij als 'taal *in gebruik*' aanduiden. Deze taal *in abstracto* wordt door Bréal in de meeste gevallen met *langue* aangeduid; voor taal *in gebruik* wordt echter zelden *parole* gebruikt. Meestal wordt de taal *in gebruik* omschreven als 'het moment waarop iemand praat' of de 'situatie waarin een uitspraak wordt gedaan', etc. In elk geval is de verhouding tussen 'taal *in abstracto*' en 'taal *in gebruik*' niet te vergelijken met de verhouding tussen *langue* en *parole* bij de Saussure. De taal zoals die in het hoofd van de spreker moet worden gesitueerd, is voor Bréal geen systeem van mogelijkheden waarmee men taal kan realiseren in het spreken. Integendeel: bij het uitspreken of horen van een woord selecteren spreker respectievelijk toehoorder gewoon die betekenis uit de lijst met betekenissen die dat woord op niveau van de taal *in abstracto* ter beschikking heeft. In § 1.4.2.1. hebben we immers gezien dat elke toepassing van een woord op een nieuwe referent of een nieuw 'idee' (cf. "l'application d'un mot déjà en usage à une idée nouvelle", *Essai* 285) die door de taalgemeenschap als een nieuwe betekenis wordt opgeslagen in de loop der geschiedenis als een bijkomende betekenis wordt opgeslagen in de taal *in abstracto* (met uitzondering van die gevallen waar de oorspronkelijke betekenis 'vergeten' wordt en verdwijnt). Naarmate een taal zich doorheen de tijd ontwikkelt – en volgens Bréal verloopt die ontwikkeling parallel met de 'technologische' en 'intel-

lectuele' ontwikkeling van de maatschappij waarbinnen deze taal wordt gesproken - wordt de taal *in abstracto* die van generatie op generatie wordt doorgegeven steeds uitgebreider en biedt zij per (polyseem) woord een steeds groter arsenaal aan betekenissen, waarbij die betekenissen allemaal naast elkaar worden opgeslagen (cf. "Le mot *ordo*, avec la longue série des ses significations si variées et si importantes", *Essai* 128). Dat betekent dat de vermeende *langue* bij Bréal niet kan worden opgevat als een 'realiseerbaarheidspotentieel', zoals dat bij de Saussure het geval is, maar integendeel alle mogelijke realisaties reeds *a priori* omvat. Op het moment van het spreken wordt uit deze mogelijkheden één betekenis 'geselecteerd'. Voor Bréal is een taalteken een woordvorm die een betekenis oproept (of, in het geval van een polyseem taalteken, een woordvorm die meerdere betekenissen oproept) en taal *in abstracto* kan worden gezien als de optelsom van al die taaltekens (cf. het eerder aangehaalde "Il faut nous représenter la langue comme un vaste catalogue où sont consignés tous les produits de l'intelligence humaines", *Essai* 144). Deze visie wordt nu evenwel door de Saussure radicaal afgewezen:

En outre l'idée de valeur, ainsi déterminée, nous montre que c'est une grande illusion de considérer un terme simplement comme l'union d'un certain son avec un certain concept. Le définir ainsi, ce serait l'isoler du système dont il fait partie; ce serait croire qu'on peut commencer par les termes et construire le système en en faisant la somme, alors qu'au contraire c'est du tout solidaire qu'il faut partir pour obtenir par analyse les éléments qu'il renferme (*Cours* 157).

Voor de Saussure is de *langue* een abstract, functioneel systeem (cf. "(...) une langue, c'est-à-dire un système de signes distincts correspondant à des idées distincts", *Cours* 26), waaraan aan één *signifiant* per definitie slechts één *signifié* beantwoordt. Wanneer hetzelfde taalteken verschillende ideeën oproept op niveau van de *parole*, dan gaat het daarbij om contextbepaalde ideeën die teruggaan op één zelfde *langue*-gegeven *signifié*, aldus de Saussure. Dit is geheel iets anders dan, zoals Bréal, ervan uitgaan dat aan elke contextuele betekenis op niveau van de taal *in gebruik* ook een betekenis beantwoordt op niveau van de taal *in abstracto*.

Uit bovenstaande bespreking is duidelijk gebleven dat datgene wat wij als de 'taal *in abstracto*' bij Bréal hebben aangeduid, geenszins te vergelijken is met het *langue*-begrip bij de Saussure. We wensen verder te benadrukken dat wat Aarsleff als het belangrijkste 'bewijs' beschouwt van de parallel tussen Bréal en de Saussure, met name dat voor Bréal, net als voor de Saussure, de *langue* een (uitsluitend) 'sociaal gegeven' zou zijn, nu net niet klopt. Zo stelt Aarsleff aanvankelijk ietwat terughoudend "Though I don't think he ever used the phrase, language was for him [Bréal, fvdg] a 'social institution'" (Aarsleff 1982:14), maar enkele bladzijden verderop klinkt het al resoluter: "Bréal obviously held that language is a social institution" (Aarsleff 1982:17). Aarsleff specificeert dit inzicht, dat we hierboven reeds in ingekorte vorm hebben geciteerd, later als volgt:

His theory clearly employed the distinction between *langue* and *parole* (...). *La parole* is at every moment the individual speech manifestation, subject to the speaker's use of the collective *langue* that is given by tradition. On the

condition that he is understood, the speaker is free to manage *la langue* by his own will, intelligence, memory, and intention. It is this creative intervention that is responsible for change (Aarsleff 1982:14).

Afgezien van het feit dat Bréal de begrippen *parole* en *langue* niet zo doordacht en consequent onderscheidde zoals Aarsleff laat uitschijnen in dit citaat, is Aarsleffs interpretatie van Bréal correct in die zin dat Bréal inziet dat 1) de aanzet tot taalveranderingen zijn oorsprong vindt in het individu en dat 2) een taalverandering tegelijkertijd pas als taalverandering kan worden beschouwd als zij eveneens door de andere individuen van de taalgemeenschap wordt overgenomen. Aarsleff lijkt echter niet te beseffen dat hij met deze interpretatie van Bréal juist een cruciaal verschil tussen Bréal en de Saussure blootlegt, geen parallel. Bréal ziet immers in dat de taal *in abstracto* niet louter sociaal van aard kan zijn, maar tegelijkertijd ook individueel van aard moet zijn, waardoor zijn visie op taal duidelijk verschilt van de Saussuriaanse definitie van het *langue*-begrip omdat de Saussure de *langue* niet in het individu maar in de groep situeert: “[La langue] est la partie sociale du langage, *extérieure à l’individu*, qui à lui seul ne peut ni la créer ni la modifier” (*Cours* 31; onze cursivering, fvdg). Datgene wat we als taal *in abstracto* bij Bréal hebben omschreven, is niet uitsluitend aanwezig in de “masse parlante” zoals bij de Saussure – cf. “[I]l faut une *masse parlante* pour qu’il y ait une langue. A aucun moment, et contrairement à l’apparence, celle-ci n’existe en dehors du fait social” (*Cours* 112) – maar is aanwezig in elk individueel lid van de taalgemeenschap. Dit inzicht blijkt duidelijk uit meerdere passages in het *Essai*:

Extraire de la linguistique ce qui en ressort comme aliment pour la réflexion, et – je ne crains pas de l’ajouter – comme règle pour notre propre langage, puisque *chacun de nous* collabore pour sa part à l’évolution de la parole humaine, voilà ce qui mérite en lumière, voilà ce que j’ai essayé de faire en ce volume (*Essai* 2; onze cursivering, fvdg).

Of nog:

Le langage a sa résidence et son siège dans notre intelligence; l’on ne saurait le concevoir ailleurs. S’il nous a précédés, s’il nous survit, c’est qu’il existe *dans l’intelligence de nos concitoyens comme dans la nôtre* (*Essai* 324; onze cursivering, fvdg).

Voor Coseriu correleert dit inzicht met het ‘mensbegrip’ zoals dat in Bréals *Essai* centraal staat, aangezien voor Bréal “el sujeto lingüístico es el individuo, y no la ‘masa’” (Coseriu 2000:41):

El mérito de Bréal no es el de haber introducido al hombre en el estudio de las lenguas, sino el de haberlo introducido (de acuerdo con Humboldt) como creador permanente de las lenguas. Y este hombre es, para Bréal, el hombre como individuo y el hombre en general, no el hombre en cuanto mero representante de una comunidad o de un grupo social (Coseriu 2000:43; onze cursivering, fvdg).

We zullen later zien dat de Saussuriaanse karakterisering van de *langue* als een louter sociaal systeem, zonder inbegrip van het individu, in het Coseriaanse structureel

functionalisme als problematisch wordt beschouwd en moet worden afgewezen, wat er mede toe zal leiden dat de dichotomie *langue* – *parole* door Coseriu zal vervangen worden door een trichotomie *System* – *Norm* – *Rede* (§ II.1.9.). In de wijze waarop Bréal en de Saussure de taal definiëren ten opzichte van het individu en de sociale groep, is het beslist Bréal die tot de meest coherente bepaling komt.

Kortom, niet alleen is er bij Bréal geen sprake van de begrippen *langue* en *parole* zoals die begrippen bij de Saussure metatheoretisch worden ingevuld, maar tevens geeft Aarsleffs karakterisering van Bréals visie op taal als “a social institution” (1982:14 en 17) slechts een incomplete interpretatie van Bréals visie weer. Dat er voor Bréal zowel een sociaal als een individueel aspect aan taal verbonden is, maakt juist dat hij voor dit onderdeel in zijn theorie veeleer aansluiting vindt bij het structureel functionalisme van na de Saussure (cf. § II.1.9.), dan dat hij de Saussure zelf zou aankondigen.

4.5.4. Bréals *valeur*-begrip in vergelijking met het Saussuriaanse *valeur*-begrip

Zoals we reeds in § I.4.2.3. hebben aangehaald, interpreteert Aarsleff het *valeur*-begrip bij Bréal - in tegenstelling tot Nerlich (1992) e.a. - niet als vergelijkbaar met wat Bréals tijdgenoot H. Paul als “okkasionelle Bedeutung” aanduidde, maar wel als de voorafspiegeling van het *valeur*-begrip bij de Saussure. De interpretatie van Aarsleff ligt geheel in de lijn der verwachting binnen zijn betoog, aangezien Aarsleff vooral beoogt om enerzijds aan te tonen dat Bréal zich zou afzetten tegen de Duitse semasiologische traditie, en anderzijds om Bréal als de voorloper van de Saussure te kenmerken. Haßler (1991) stelt in haar werk *Der semantische Wertbegriff in Sprachtheorien vom 18. zum 20. Jahrhundert* dat Aarsleffs gelijkschakeling van Bréals *valeur*-begrip en het Saussuriaanse *valeur*-begrip onterecht en ongefundeerd is, aangezien Aarsleff niet inziet dat “Bréal nicht zwischen der Bedeutung als einer Seite des sprachlichen Zeichens [*signifié* bij de Saussure, fvdg] und dem Wert als einem relationell bestimmten Zeicheninhalt unterscheidet [*valeur* bij de Saussure, fvdg] (Haßler 1991:163). Haßler gaat ervan uit dat voor Bréal slechts geldt “daß Wörter nur als Zeichen einer Idee Wert für den Menschen haben” (1991:163) en ze baseert zich daarvoor op een citaat uit vroeger werk van Bréal:

Les mots n'ont de valeur pour nous que comme signes de l'idée. L'objet signifié attire seul nos regards (1995 [18814]:554).

Bréal zou volgens haar de 18de-eeuwse terminologische traditie volgen “wo nur in Ausnahmefällen bewußt zwischen *signification* und *valeur* unterschieden wurde”, terwijl *sens* wel al een bepaalde consequente terminologische invulling meekreeg:

Seit langem festgelegt ist jedoch die Verknüpfung der Adjektive *propre*, *métaphorique*, *abstrait* usw. mit dem Bezugswort *sens*, die wie bei den Autoren des 18. Jahrhunderts auch bei Bréal wiederzufinden ist (Haßler 1991:163).

Laatstgenoemde vaststelling geldt zeker ook voor het *Essai*: als Bréal de term *sens* gebruikt, dan meestal in combinatie met bovenstaande adjectieven (cf. o.a. “sens propre”, “sens métaphorique”, “sens restreint”, “sens étendu”, “sens abstrait”, “sens concret”, *Essai* 143). Eerstgenoemde vaststelling, dat *signification* en *valeur* volledig inwisselbaar zijn, kan van toepassing zijn op de vroegere teksten van Bréal, maar voor zijn *Essai* geldt ons inziens toch dat *valeur* vaker wordt voorbehouden voor de betekenis van het taalteken *in gebruik* en *signification* voor de betekenis van het taalteken *in abstracto*. Het is wel zo dat *valeur* in Bréals *Essai* niet alleen in oppositie tot *signification* kan worden gebruikt, maar ook in een meer alledaagse zin wordt gebruikt, zoals we met Haßler (1991:163) hebben aangegeven: namelijk dat een woord als teken voor een idee, als de vertolking van een idee een zekere waarde voor de mensen bezit. Zo moeten we ons inziens volgend citaat interpreteren: “Une fois qu’un signe a été trouvé et adopté pour un objet, il devient adéquat à l’objet. Vous pouvez le tronquer, le réduire matériellement: il gardera toujours sa valeur” (*Essai* 301). Of het woord nu ‘juist’ of ‘verkeerd’ is gekozen op moment van de eerste benoeming (cf. § I.4.1.3.), het blijft zijn waarde als symbool voor de verwijzing naar de zaak in de buitentalige realiteit behouden, eenmaal het woord als dusdanig wordt geaccepteerd binnen de taalgemeenschap. We hebben hier dus te maken met de alledaagse invulling van *valeur*, en niet – zoals Aarsleff met het citaat tracht aan te tonen (cf. Aarsleff 1982:391) – met het *valeur*-begrip zoals dat op metatheoretische wijze wordt gedefinieerd door de Saussure (cf. § I.4.5.1.). Wanneer Aarsleff vervolgens stelt dat “[f]or a word the only value [*valeur*-begrip bij Bréal, fvdg] that counts is the one it has at the moment of speaking”, dan is dat een correcte interpretatie van Bréal, die de *valeur* als de contextuele betekenis van een woord op moment van het spreken beschouwt, maar tegelijkertijd bewijst deze interpretatie nu juist dat Bréals *valeur*-begrip in het geheel niet samenvalt met de Saussures *valeur*-begrip. Indien men, zoals Aarsleff dit doet, de taal *in gebruik* bij Bréal als een synoniem van de latere Saussuriaanse *parole* beschouwt, dan impliceert dat Aarsleff er in se van uitgaat dat het Saussuriaanse *valeur*-begrip deel uitmaakt van de terminologie die aan de *parole* toebehoort, terwijl dat nu net niet het geval is. Voor de Saussure is de *valeur* van een taalteken immers een *langue*-gegeven begrip, dat negatief gedefinieerd is op basis van de systeeminterne betekenisopposities binnen een welbepaalde historische taal, zodat de *valeur* steeds voorafgaat aan de specifieke betekenisrealisatie op *parole*-niveau. Bij Bréal wordt de *valeur* van een woord hooguit ‘gedelimitteerd’ door de woorden uit de cotextuele omgeving van dat woord op het niveau van de taal *in gebruik*, echter niet door de hem omringende woorden binnen de taal *in abstracto*; het cruciale onderscheid van de Saussure tussen paradigmatische (‘associatieve’) en syntagmatische relaties vinden we bij Bréal dus nog niet terug. We merken overigens op dat Bréal niet alleen *valeur* gebruikt op niveau van de taal *in gebruik*, terwijl dit begrip bij de Saussure wordt gebruikt op *langue*-niveau, maar ook dat Bréal *signification* gebruikt op niveau van de taal *in abstracto* (voor Aarsleff verkeerdelijk synoniem met de Saussuriaanse *langue*), terwijl dit begrip bij de Saussure nu net in de eerste plaats wordt gebruikt op *parole*-niveau. Indien Aarsleff beweert dat Bréals *valeur*-begrip het Saussuriaanse *valeur*-begrip voorafspiegelt op basis van volgend (vertaald) citaat uit “La science du langage”, waarin Bréal de term *valeur* voor het eerst introduceerde:

We imitate bankers who, when they handle values, treat them as if they were the coin itself, because they know that at a given moment they could change them for the coin (Bréal 1879:1010, geciteerd in en vertaald door Aarsleff 1982:390),

dan ziet hij niet in dat de *valeur* van een geldstuk bij de Saussure, in diens vergelijking met het monetaire systeem (deze vergelijking hebben we uitgebreid besproken in § I.4.5.1.), nu net niet mag gelijkgeschakeld worden met de waar zelf (zoals bij Bréal), maar slechts met de *potentialiteit* van de waar die met dat geldstuk *kan* worden gekocht, waarbij die *potentialiteit* mede wordt bepaald door de *valeur* van de overige geldstukken. Dat wat Bréal in bovenstaand citaat als de *valeur* omschrijft, wordt bij de Saussure nu net als *signification* ('referent', 'referentie') aangeduid: het Saussuriaanse *valeur*-begrip gaat nu net aan die *signification* vooraf.

We menen hiermee voldoende te hebben aangetoond dat Aarsleff 1) vanuit de hardnekkige overtuiging dat Bréal de Duitse semasiologische traditie radicaal afzweert, bepaalde voor de hand liggende parallellen tussen Bréals *sémantique* en de Duitse taalpsychologische betekenisstheorie uit het oog verliest (cf. de parallel tussen Bréals *valeur* en Pauls *okkasionelle Bedeutung*) en 2) vanuit de al even hardnekkige overtuiging dat Bréal als de voorloper van de Saussure moet worden beschouwd, bepaalde parallellen ziet die er niet zijn (cf. het cruciale onderscheid tussen Bréals taal *in abstracto* respectievelijk taal *in gebruik* enerzijds en de Saussures *langue* respectievelijk *parole* anderzijds, alsook het diametrale verschil tussen Bréals invulling van de termen *valeur* en *signification* enerzijds en de Saussuriaanse invulling ervan anderzijds).

4.6 | De vermeende aanwezigheid van het Saussuriaanse begrippenpaar synchronie – diachronie in Bréals *Essai*

De Saussure maakt een onderscheid tussen wetenschappen waarin de factor tijd geen rol speelt enerzijds en wetenschappen waarin de tijdsfactor de wetenschapper dwingt om het onderzoek in verschillende disciplines op te splitsen, naargelang men de tijdsfactor in acht neemt dan wel er abstractie van maakt (cf. *Cours* 114-143). Het gaat daarbij om wetenschappen waarin een *valeur*-begrip centraal staat, zoals in de economie of uiteraard de taalkunde zoals de Saussure ze gedefinieerd heeft. Zo kan men ervoor kiezen om de relaties te onderzoeken die een welbepaald element met de andere gelijkaardige elementen onderhoudt, d.w.z. om de *valeur* van dit element (b.v. de waarde van het vijf frankstuk binnen een welbepaald monetair systeem, onderzocht in "l'économie politique", *Cours* 115) te bepalen op een gegeven moment in de tijd. Men kan er echter ook voor kiezen om de veranderingen van dit welbepaalde element doorheen de tijd te gaan bepalen (b.v. het vijf frankstuk doorheen de geschiedenis, onderzocht in "l'histoire économique"), waarbij men noodzakelijkerwijs niet langer rekening kan houden met de *valeur* van dit element binnen het systeem waartoe het behoort. Bij de taalkunde is het dan ook absoluut noodzakelijk om volgende twee mogelijke onderzoeksvragen uit elkaar te houden:⁶²

1) de vraag naar de interne systematiek en verhoudingen tussen taaltekens binnen één bepaalde historische, functionele taal op een gegeven moment in de tijd, en 2) de vraag naar hoe taaltekens (als twee-eenheden van vorm en betekenis) in de loop der tijd veranderen. De eerstgenoemde vraag heeft betrekking op wat de Saussure “l’axe des simultanités” (‘de as van de gelijktijdigheid’) noemt, “concernant les rapports entre choses coexistantes, d’où toute intervention du temps est exclue” (*Cours* 115). De laatstgenoemde vraag heeft betrekking op wat de Saussure als “l’axe des successivités” (‘de as van de taalevolutie’) omschrijft, “sur lequel on ne peut jamais considérer qu’une chose à la fois, mais où sont situées toutes les choses du premier axe avec leurs changements” (*Cours* 115). De discipline die zich met de eerste onderzoeksvraag bezig houdt kan men omschrijven als “la science des états de langue” of “linguistique statique” (*Cours* 117; oorspronkelijke cursivering, fvdg); de discipline die zich toelegt op de tweede onderzoeksvraag kan men omschrijven als “linguistique évolutive” (*Cours* 117; oorspronkelijke cursivering, fvdg). De Saussure kiest er echter voor om beide disciplines te herbenoemen als “linguistique synchrone”,⁶³ respectievelijk “linguistique diachronique”, “pour mieux marquer cette opposition et ce croisement de deux ordres de phénomènes relatifs au même objet” (*Cours* 117; oorspronkelijke cursivering, fvdg). Het is daarbij belangrijk om in te zien dat de feiten die op de diachrone as worden vastgesteld onafhankelijk zijn van die op de synchrone as:

ces faits diachroniques (...) n’ont aucun rapport avec le fait statique qu’ils ont produit; ils sont d’ordre différent (*Cours* 120).

De Saussure illustreert dit aan de hand van verschillende voorbeelden, waarvan we er hier één kort bespreken (cf. *Cours* 119). Het Latijnse *crispus* ‘ondulé, crépé’ (‘gegolfd, gekruld, gekroesd’) bleef in het Frans voortbestaan als de stam *crép-* waarmee o.m. de werkwoorden *crépir* ‘recouvrir de mortier’ ‘bedekken met mortel of pleister’ en *décrépir* ‘enlever le mortier’ ‘de mortel of pleister weghalen’ werden gevormd. Tegelijkertijd ontleende het Frans aan het Latijn op een gegeven ogenblik in de tijd het woord *decrepitus* ‘usé par l’age’ (‘versleten’ ‘afgeleefd’ (in de loop der tijd)) en men maakte er *décrépit* van. De Saussure stelt vervolgens vast dat, ‘op het huidige moment van spreken’ (hier: eind 19de eeuw, begin 20ste eeuw), sprekers van het Frans een verband maken tussen *un mur décrépi* ‘een muur zonder pleister’ en *un homme décrépit* ‘een afgeleefde mens’. Men heeft het zelfs vaak over *la façade décrépité d’une maison* (terwijl het *la façade décrépie* zou moeten zijn). De vaststel-

⁶² Dit is in tegenstelling met b.v. de geologie: “La géologie raisonne presque constamment sur des successivités; mais lorsqu’elle vient à s’occuper des états fixes de la terre, elle n’en fait pas un objet d’étude radicalement distinct” (*Cours* 114).

⁶³ De Saussure wijst erop dat dit perspectief echter nog preciezer moet worden omschreven als “idiosynchrone” (*Cours* 128): de synchrone linguïstiek moet immers de toestand binnen één bepaald systeem van een welbepaalde taal omschrijven. Dat impliceert dat men de verschillende dialecten binnen één taal als zelfstandige (sub)systemen niet in een synchrone beschrijving mag betrekken, aangezien men dan meerdere systemen tegelijk in die beschrijving met elkaar zou vermengen (cf. “L’étude synchronique n’a pas pour objet tout ce qui est simultané, mais seulement l’ensemble des faits correspondant à chaque langue; dans la mesure où cela sera nécessaire, la séparation ira jusqu’aux dialectes et aux sous-dialectes”, *Cours* 128).

ling van het verband tussen beide adjectieven “est un fait statique, puisqu’il s’agit d’un rapport entre deux termes coexistants dans la langue”, maar is tegelijkertijd het resultaat van enkele ontwikkelingen binnen het Frans: “il a fallu que *crisp-* arrive à se prononcer *crép-*, et qu’à un certain moment on emprunte un mot nouveau au latin” (*Cours* 119). De synchrone feiten opereren evenwel onafhankelijk van de diachrone feiten: op synchroon niveau wordt immers een verband gelegd tussen twee adjectieven die historisch gezien niets met elkaar te maken hebben. De onafhankelijkheid van hetgeen op de as van de gelijktijdigheid moet worden gesitueerd en datgene wat plaatsvindt op de as van de taalevolutie vindt zijn oorzaak in het feit dat de spreker zich niet bewust is van de diachrone identiteit van een bepaald taalteken op het moment van het spreken aangezien de sprekers enkel ‘in de synchronie’ leven. De continuïteit van een taalteken (*crispus* → *décrépi* en *decrepitus* → *décrépit*) is weliswaar gebaseerd op een diachrone identiteit van het taalteken, maar die moeten we beschouwen als de ontelbare opsomming van synchrone identiteiten. Een taalteken is dus in feite onveranderlijk (d.i. synchroon gezien, cf. “la mutabilité du signe”, *Cours* § II.2.) en veranderlijk (d.i. diachroon gezien, cf. “l’immutabilité du signe”, *Cours* § II.1.) tegelijk, d.w.z. het taalteken evolueert doorheen de tijd, maar het blijft tegelijkertijd herkenbaar:

[L]e signe est dans le cas de s’altérer parce qu’il se continue. Ce qui domine dans toute altération, c’est la persistance de la matière ancienne; l’infidélité au passé n’est que relative. Voilà pourquoi le principe d’altération se fonde sur le principe de continuité (*Cours* 109).

Het onderscheid tussen *synchronie* en *diachronie* beschouwt de Saussure als de ‘tweede opsplitsing’ (“seconde bifurcation”) van de taalwetenschap: dient men eerst een onderscheid te maken tussen *langue* en *parole*, dan moet men op het niveau van de *langue* vervolgens een onderscheid maken tussen *synchronie* en *diachronie*:

Une fois en possession de ce double principe de classification, on peut ajouter que *tout ce qui est diachronique dans la langue ne l’est que par la parole*. C’est dans la parole que se trouve le germe de tous les changements (*Cours* 138; oorspronkelijke cursivering, fvdg).

Taalverandering is voor de Saussure dus extern aan het taalsysteem (*langue*), dat op zich onveranderlijk is, en geschiedt steeds via het taalgebruik (*parole*).

Wanneer we Bréals visie op de relatie tussen tijd en taal willen vergelijken met de Saussuriaanse visie daarop is het in de eerste plaats belangrijk om in te zien dat voor de Saussure het synchrone taalonderzoek (taal op een gegeven ogenblik in de tijd, “un état de langue”, *Cours* 116) belangrijker is dan het diachrone onderzoek (taal door de tijd heen, “une phase d’évolution”, *Cours* 116) aangezien 1) de spreker zich enkel bewust is van het taalsysteem zoals het zich op dat moment aandient en zich tegelijkertijd niet bewust is van de geschiedenis die dat systeem heeft doorgemaakt en de linguïst bijgevolg dit synchrone standpunt van de spreker moet overnemen, wil hij tot het taalsysteem doordringen (cf. “[I]l est évident que l’aspect synchronique prime l’autre, puisque pour la masse parlante il est la vraie et la seule réalité”, *Cours*

128)⁶⁴; en aangezien 2) taalverandering vanuit Saussuriaans standpunt kan worden gezien als de oneindige opsomming van synchrone taalsystemen (cf. “s’il [= le linguiste, fvdg] se place dans la perspective diachronique, ce n’est plus la langue qu’il aperçoit, mais une série d’événements qui la modifient”, *Cours* 128). Dit doet Albrecht ertoe besluiten: “Die synchronische Betrachtungsweise gehe der diachronischen *idealiter* voraus, denn nur durch sie könne das Systemhafte an der Sprache erfaßt werden” (2000 [1988]:37).

Bij Bréal ligt de verhouding tussen het belang van taalverandering enerzijds en de taal in haar ‘huidige’ vorm anderzijds net andersom. In § I.4.2.1. hebben we immers aangegeven dat voor Bréal de studie van betekenisverandering het ultieme onderzoek uitmaakt van de semantiek, cf. het eerder aangehaalde citaat:

Dans cette deuxième partie, nous nous proposons d’examiner pour quelles causes les mots, une fois créés et pourvus d’un certain sens, sont amenés à le resserrer, à l’étendre, à le transporter d’un ordre d’idées à un autre, à l’élever ou à l’abaisser en dignité, bref à le changer. C’est cette seconde partie qui constitue proprement la *Sémantique* ou des science des significations (*Essai* 99).

Bréal wil dus vooral op zoek gaan naar de *oorzaken* voor taalverandering en zoals we eerder hebben uitgelegd koppelt hij daar een teleologische visie aan: de aanzet tot taalverandering wordt door individuen gegeven, die hun inspiratie vinden in “une cause intelligente” (Bréal 1995 [1866]:70b) die op haar beurt haar oorsprong vindt in “la volonté humaine” (*Essai* 310), een ‘menselijke wil’ tussen intuïtie enerzijds en doordachte ratio anderzijds om de taal steeds ‘nuttiger’ te maken. Dit teleologische aspect ontbreekt duidelijk in de Saussuriaanse visie op taalverandering, zoals we aan de hand van verschillende citaten hebben aangetoond in § I.3.1. (cf. o.m. “[L]a langue n’est pas un mécanisme créé et agencé en vue des concepts à exprimer” (*Cours* 122) en “[L]es changements se produisent en dehors de toute intention” (*Cours* 122)). Tegenover het bedenkelijke teleologische aspect van Bréals visie op taalverandering staat dan weer dat de Saussure in se geen verklaring geeft voor het *waarom* van taalverandering, d.i. wat Bréal als de onderzoeksvraag “pour quelles causes les mots (...) sont amenés (...) à (...) changer” (*Essai* 99) omschrijft. Taalverandering lijkt voor de Saussure niet meer of niet minder dan een fenomeen dat simpelweg inherent is aan alles wat continu is, aan alles wat evolueert door de tijd heen: “La continuité du signe dans le temps, lié à l’altération dans le temps, est un principe de la sémiologie générale” (*Cours* 111) en “[L]e temps altère toutes choses; il n’y a pas de raison pour que la langue échappe à cette loi universelle” (*Cours* 112). Dat het taalteken voortdurend kan veranderen is bovendien inherent verbonden met de eigenschap van de radicale arbitrariteit van het taalteken en het ontbreken van een noodzakelijke rationale band tussen het taalteken en de referent in de buitentalige realiteit:

⁶⁴ Coseriu preciseert echter het Saussuriaanse standpunt. Uiteraard beschikken sprekers wel over een zekere kennis met betrekking tot taalverandering, daar zij perfect kunnen beoordelen of sommige woorden nog gebruikt worden door de huidige generatie of enkel nog door de oudere generatie indien zij daarnaar gevraagd worden, “doch sie bringen dieses Bewußtsein nicht im Sprechen *mit* diesem Elementen, in der *primären Sprache*, sondern durch das Sprechen *über* sie, in der *Metasprache* zum Ausdruck, das heißt, sie sind dann keine einfachen ‘Sprecher’ mehr, sie werden in gewisser Weise ‘Sprachwissenschaftler’ und nehmen den Standpunkt der geschichtlichen Betrachtung ein” (Coseriu 1974 [1958]:14).

On pourrait aussi discuter un système de symboles, parce que le symbole a un rapport rationnel avec la chose signifiée; mais pour la langue, système de signes arbitraires, cette base fait défaut, et avec elle se dérobe tout terrain solide de discussion; il n'y a aucun motif de préférer *sœur à sister, Ochs à bœuf*, etc. (*Cours* 107).

Of nog:

Une langue est radicalement impuissante à se défendre contre les facteurs qui déplacent d'instant en instant le rapport du signifié et du signifiant. C'est un des conséquences de l'arbitraire du signe (*Cours* 110).

Uiteraard is de veranderlijkheid van het taalteken in die zin begrensd dat het taalteken is ingebed in een traditie en van generatie op generatie wordt doorgegeven, ergo:

C'est parce que le signe est arbitraire qu'il ne connaît d'autre loi que celle de la tradition, et c'est parce qu'il se fonde sur la tradition qu'il peut être arbitraire (*Cours* 108).

De veranderlijkheid van het taalteken houdt dus níet in dat de *signifiant* ervan vrij kan worden gekozen noch dat de *signifiant* ervan op een gegeven moment vrij kan worden vervangen:

Si par rapport à l'idée qu'il représente, le signifiant apparaît comme librement choisi, en revanche, par rapport à la communauté linguistique qui l'emploie, il n'est pas libre, il est imposé. La masse sociale n'est point consultée, et le signifiant choisi par la langue, ne pourrait pas être remplacé par un autre (*Cours* 104).

In de voorgaande paragraaf hebben we twee duidelijke verschillen tussen Bréal en de Saussure blootgelegd (d.w.z. met betrekking tot het belang dat zij aan taalveranderingsonderzoek hechten enerzijds en de aan- en afwezigheid van een teleologisch aspect aan hun beider taalveranderingsvisie anderzijds). Er bestaan echter ook parallellen tussen beider visie op taalverandering. Het vaakst aangedragen bewijs voor de aanwezigheid van het begrippenpaar *synchronie* – *diachronie* bij Bréal (zij het niet met die specifieke termen) is dat wat we als het 'argument van de vergeten etymologie' kunnen omschrijven (cf. o.m. Aarsleff (1982:390), Desmet & Swiggers (1995:28), Nerlich (1992:148):

Quand les langues sont arrivées par un circuit à créer quelque terme nouveau, elles effacent le chemin par où elles ont passé. Aussi l'étymologie n'a-t-elle la plupart du temps qu'un intérêt historique. Dans la vie de tous les jours, dans la discussion d'idées philosophiques ou politiques, l'examen des origines d'un mot peut constituer un point de départ; mais ce ne serait pas la preuve d'un esprit bien fait d'y insister trop fortement et d'en tirer de trop longues ni de trop importantes conséquences (*Essai* 303).

Vele auteurs wijzen er – terecht – op dat Bréal inziet dat de 'huidige' generatie sprekers zich niet bewust is van de etymologische betekenis van een woord op moment van het spreken en zich dus niet bewust is van hoe dat woord doorheen de tijd geëvolueerd is. Hierin zien we onmiskenbaar een parallel met de Saussure wanneer die stelt:

La première chose qui frappe quand on étudie les faits de langue, c'est que pour le sujet parlant leur succession dans le temps est inexistante: il est devant un état. Aussi le linguiste qui veut comprendre cet état doit-il faire table rase de tout ce qui l'a produit et ignorer la diachronie. Il ne peut entrer dans la conscience des sujets parlants qu'en supprimant le passé (*Essai* 117).

De vraag blijft dan natuurlijk of deze vaststelling een voldoende argument is om te stellen dat bij Bréal reeds het besef van diachrone en synchrone benadering aanwezig is. Voor Coseriu is dat alvast niet het geval: "Bréal observa que los hablantes se desentendían de la historia de su lengua al utilizarla, y Aarsleff pretende que con esto hace la distinción entre sincronía y diacronía" (Coseriu 2000:41). We zijn echter van mening dat Coseriu in dit geval met twee maten en twee gewichten meet. Op basis van het feit dat Reisig verschillende types van betekenisverandering onderscheidt enerzijds en aandacht besteedt aan het gebruik van betekenissen en aan synonymie anderzijds, besluit Coseriu dat Reisig reeds beseftte dat een synchroon standpunt en een diachroon standpunt van elkaar verschillen, zij het vaag en impliciet (cf. Coseriu 2000:24). Het is dan ook vreemd dat Coseriu een gelijkaardige embryonale aanwezigheid van de begrippen *synchronie* en *diachronie* niet voor Bréal aanvaardt (zonder de termen evenwel expliciet te gebruiken). In zijn *Essai* wijdt Bréal immers een volledig hoofdstuk aan synonymie (cf. *Chapitre II. La loi de répartition, Essai* 26-38), besteedt hij ruimschoots aandacht aan de betekenis van een woord in het taalgebruik (cf. Bréals *valeur*-begrip, § I.4.2.3.) alsook aan verschillende types betekenisveranderingen (cf. *Chapitre IX* tot en met *Chapitre XV* in het *Essai*). Bréals (vage en impliciete) inzicht dat synchronie en diachronie van elkaar verschillen blijkt echter geheel conform de tijdsgeest te zijn. Zo wijst Albrecht erop dat bijvoorbeeld het onderscheid tussen *Lautwandel* ('klankverschuiving') en *Lautwechsel* ('klankwissel') ("d.h. regelmäßige Alternation in einem Paradigma, wie z.B. in leiden – gelitten, schneiden – geschnitten usw."), dat door Paul (1966 [1880]:§46) werd geïntroduceerd in de historisch-vergelijkende taalkunde "ein Beleg dafür [ist], daß auch den Junggrammatikern die synchronische Betrachtungsweise nicht fremd war" (Albrecht 2000 [1988]:38). Albrecht wijst er voorts op dat "[k]aum ein Sprachwissenschaftler des 19. Jahrhunderts hätte wohl ernsthaft die Notwendigkeit bestritten, neben der historischen auch deskriptiv-systematische Sprachwissenschaft zu betreiben" (2000 [1988]:38). Die opmerking geldt ook voor Bréal. Zoals we eerder aangehaald hebben spreekt hij in het *Essai* duidelijk zijn voorkeur uit voor het onderzoek van betekenisverandering. In de eerste plaats is Bréal geïnteresseerd *waarom* betekenisrestrictie, betekenisuitbreiding, etc. optreden: de vaststelling dat een taalteken veranderd is, vormt bij Bréal vooral de aanzet tot het onderzoek naar de *oorzaken* van deze verandering. Dat wil echter niet zeggen dat hij de verschillen tussen een zekere 'taaltoestand' en 'taalevolutie' niet van elkaar onderscheidde. Enerzijds zijn we dus geneigd om Aarsleff gelijk te geven wanneer hij stelt dat Bréal een onderscheid maakte tussen een synchrone en diachrone benadering zonder evenwel die termen expliciet te gebruiken; anderzijds is het niet zo dat Bréal daardoor als een unieke voorloper van de Saussure kan worden beschouwd: ook in de (Duitse) traditie die vooraf gaat aan Bréal was dit besef immers al aanwezig.

Bovendien bestaat er een cruciaal verschil tussen het beeld dat Bréal en de Saussure naar voren schuiven wanneer zij abstractie maken van de tijdsfactor in het taalonderzoek en de 'taaltoestand op een gegeven moment in de tijd' beschrijven. We concentreren ons daarbij op wat beide auteurs onder betekenisverandering verstaan. Voor Bréal omvat de betekenis van een gegeven taalteken *in abstracto* op een gegeven moment in de tijd in feite een weerspiegeling van de evolutie die het taalteken heeft doorgemaakt (met uitzondering van die taaltekens waar de nieuwe betekenis de oorspronkelijke betekenis simpelweg vervangt). Zo dient men de 'polyseme taaltoestand' van een taalteken op een gegeven moment in de tijd op te vatten als de accumulatie van betekenissen die een woord doorheen de tijd verworven heeft naast zijn oorspronkelijke betekenis, wat evenwel niet betekent dat de huidige generatie sprekers zich bewust is van de volgorde van de betekenissen waarin die betekenissen zijn verworven: de spreker ervaart deze gewoon als een "longue série de (...) significations" (*Essai* 128) die zij aan zij zijn opgeslagen (cf. "des significations collatérales qui dorment au plus profond de son esprit", *Essai* 146).⁶⁵ Het bovenstaande scenario, met name de synchrone vaststelling dat een taalteken X polyseem is, kan vanuit een strikt Saussuriaans standpunt nooit bewaarheid worden. Voor de Saussure stelt de synchrone linguïstiek de vraag naar de interne systematiek en verhoudingen tussen taaltekens binnen één bepaalde historische, functionele taal op een gegeven moment in de tijd, en met 'taalsystematiek' wordt daarbij "un système de signes distincts correspondant à des idées distincts" (*Cours* 26) bedoeld. Dat wil zeggen dat op elk moment in de tijd de *langue* slechts kan worden waargenomen als een systeem waarbinnen aan elk verschillend taalteken één verschillend concept beantwoordt en alle taaltekens elkaar bovendien wederzijds delimiteren: een taalteken betekent datgene wat de overige taaltekens niet betekenen. We illustreren die gedachtegang opnieuw aan het eerder gehaalde voorbeeld van de Franse homofone adjectieven *décrépi* en *décrépit* die slechts in schrijfwijze verschillen, maar die fonologisch gezien aan dezelfde *signifiant* beantwoorden. De Saussure wijst er op dat het feit dat sprekers in het Frans een verband gaan zien tussen beide adjectieven gestimuleerd wordt door wat Coseriu als het bilateraliteitsprincipe zal omschrijven, d.w.z. het principe dat stelt dat aan één *signifiant* één *signifié* beantwoordt en vice versa (cf. § II.1.3.1.). De Saussure stelt immers vast dat "l'altération du signifiant", in dit specifieke voorbeeld de evolutie van twee duidelijk onderscheiden *signifiants* in het Latijn (*decrepitus* en *crispus*), tot één *signifiant* in het Frans (*décrépit* dat fonologisch niet te onderscheiden valt van *décrépi*), leidt tot "l'altération de l'idée":

⁶⁵ Deze gedachtegang zullen we later in de cognitieve semantiek en dan meer bepaald in de prototypensemantiek terugvinden, cf. onze bespreking van de parallellen tussen de prestructuralistische historisch-vergelijkende taalkunde en de prototypensemantiek in § III.2.3.7. en de ex cursus in § III.3.4.4.3. Deze parallelle gedachtegang wordt ook opgemerkt door Victorri & Fuchs (1996:49): "L'autre mode de description le plus couramment utilisé consiste à partir d'un sens de l'unité, dans l'un de ses emplois, qui est considéré comme le sens de base de l'unité, et de d'analyser comment l'on peut organiser les différents sens en un déploiement à partir de ce sens premier dans diverses directions. d'une certaine manière, c'est ce que faisaient les premier sémanticiens, M. Bréal et A. Darmesteter (cf. Bréal 1897 et Darmesteter 1887), quand ils décrivaient en termes diachroniques l'évolution des sens d'un mot, montrant comment il avait pu historiquement passer d'un premier sens au suivant. C'est aussi généralement le cas de ce qui se fait dans le cadre de ce que G. Kleiber (1990) a regroupé sous l'appellation de 'sémantique du prototype'".

Quand deux termes se confondent par altération phonétique (par exemple *décrepit* = *decrepitus* et *décrépi* de *crispus*), les idées tendront à se confondre aussi, pour peu qu'elles s'y prêtent (*Cours* 167).

De twee ideeën (*signifiés*) die op een gegeven moment in de tijd in het Latijn werden onderscheiden omdat er in het Latijn ook twee verschillende *signifiants* aan beantwoordden, worden in het Frans niet langer onderscheiden daar er in het Frans slechts één *signifiant* meer beschikbaar is: “[D]eux idées que l’esprit ne distingue plus cherchent à se confondre dans le même signifiant” (*Cours* 167). Was het betekenisonderscheid in het Latijn nog functioneel, dan blijkt het dat in het Frans niet langer te zijn. Voor de Saussure impliceert deze taalevolutie dus niet, zoals dat bij Bréal het geval zou zijn, dat men in het Frans één *signifiant* overhoudt waaraan vervolgens twee betekenissen zijn gaan beantwoorden, met name ‘zonder pleister’ en ‘afgeleefd’, die dan restanten zijn van de *signifiants* uit het Latijn, *crispus* en *decrepitus*, wel integendeel. Indien een taal slechts één *signifiant* voorziet dan beantwoordt daar slechts één *signifié* aan op *langue*-niveau. Dat wil zeggen dat men in het Frans *un homme décrépité* ‘een afgeleefde man’ en *la façade décrépité d’une maison* ‘de afgebrokkelde gevel van een huis’ dient op te vatten als concrete realisaties op *parole*-niveau waaraan op *langue*-niveau een taalsystematische eenheid, een betekenisconstante, ten grondslag ligt. In feite is met dit inzicht de radicale monosemiehypothese geboren die later in het (Coseriaanse) structureel functionalisme exhaustief zal worden uitgewerkt en waarvan we de theoretische en methodologische grondslagen uitvoerig zullen bespreken in Hoofdstuk II.

Naast het volgens Bréal frequent voorkomende fenomeen van de polysemie waarbij een reeds bestaand woord wordt toegepast op een ‘nieuw idee’, gebeurt het ook (zij het “relativement rare”, *Essai* 285) dat een compleet nieuw woord in de taal wordt geïntroduceerd met het volgende resultaat:

Tout mot nouveau introduit dans la langue y cause une perturbation analogue à celle d’un être nouveau introduit dans le monde physique ou social (*Essai* 283-284).

Op basis van bovenstaand citaat postuleert Aarsleff (1982:391) dat Bréal er zich ten volle van bewust is dat de taal *in abstracto* een taalsysteem is zoals de Saussure dat later met de term *langue* zal benoemen, evenwel zonder deze these ook maar enigszins te onderbouwen. We zijn echter van mening dat de ‘systeemgedachte’ van Bréal van een geheel andere aard is dan de ‘systeemgedachte’ van de Saussure. We hebben meermaals benadrukt dat Bréal de taal *in abstracto* in feite als een soort ‘dépot’ beschouwt, waarin de woorden ieder voor zich in de loop der tijd verschillende betekenissen accumuleren. Als er nu een nieuw woord geïntroduceerd wordt, dan heerst er gedurende enige tijd een zekere overgangsfase waarin “l’esprit hésite entre les deux termes”, aldus Bréal, tot op het moment waarop men kan vaststellen dat “l’un des rivaux prend décidément l’avantage sur l’autre, distance son adversaire, le réduit à un petit nombre d’emplois, quand il ne l’efface pas absolument” (*Essai* 284). In het laatste geval, waarbij woordvorm Y woordvorm X simpelweg vervangt is er strikt genomen geen sprake van een *betekenis*-verandering, maar wel van een historische evolutie van de woordvorm, terwijl de

betekenis gelijk blijft.⁶⁶ In het eerste geval betekent de introductie van het nieuwe woord voor Bréal dat er een herschikking plaatsvindt van de ideeën waarover woord X oorspronkelijk beschikte op niveau van de taal *in abstracto*. Stel dat X aanvankelijk over zes betekenissen beschikte, dan kan de introductie van Y b.v. betekenen dat X twee van de oorspronkelijke zes betekenissen overhoudt en vier van die ideeën nu met Y benoemd worden. Dat de gebruiken van X gereduceerd worden (“réduit à un petit nombre d’emplois”) betekent simpelweg, uitgaande van Bréals visie op taal *in abstracto*, dat de spreker op het voornoemde niveau minder betekenissen heeft om uit te kiezen wanneer hij X concreet gaat gebruiken: X kan dus bij gebruik een kleiner aantal *valeurs* aannemen dan vroeger het geval was. Voor de Saussure is deze visie uiteraard onaanvaardbaar. Hij zou er weliswaar mee akkoord gaan dat de introductie van Y het betekenisareaal (de *signifié*) van X kan reduceren, maar men dient dit op te vatten als een reductie van het potentiële bereik of het referentiële bereik van X, ten voordele van het potentiële bereik van Y. Dat betekent dat een aantal *significations* (referenten, betekenisvarianten op *parole*-niveau) die vroeger met X werden aangeduid, nu met Y zullen worden aangeduid, niet dat de *signifié* van X en de *signifié* van Y nu moeten worden opgevat als de verzameling van een *kleiner* aantal betekenissen (a.h.w. *sub-signifiés*) respectievelijk de verzameling van een *groter* aantal betekenissen.

5 TUSSENTIJD'S BESLUIT

Wanneer Aarsleff Bréal bestempelt als de voorloper van de Saussure, maakt hij niet het onderscheid tussen het talige niveau waarop Bréal die begrippen hanteert en de technische invulling die de Saussure aan die begrippen op metatologisch niveau geeft. Een korte blik op de *Index Alphabétique* (*Essai* 361-364) leert ons dat betekenis termen als *sens*, *acception*, *désigner*, *signifier*, *signification*, *langue*, *parole*, *valeur*, etc. niet zijn opgenomen in het zaakregister van het *Essai*. Zij worden ook nergens in het *Essai* zelf expliciet gedefinieerd; men kan enkel op impliciete en voorzichtige wijze tendensen in het gebruik van bepaalde termen vaststellen. Dit in tegenstelling tot de term *polysémie* die Bréal voor het eerst in de geschiedenis van de

⁶⁶ Bij de Saussure wordt deze vorm van taalverandering, d.w.z. de evolutie van de *signifiant* terwijl de *signifié* gelijk blijft, geïllustreerd aan de hand van “l’ancien allemand *Dritteil*” dat in modern Duits door *Drittel* wordt vervangen (cf. *Cours* 109). Men moet er zich echter voor hoeden om deze vormen van taalverandering als *betekenisverandering* aan te duiden. In een structurele diachrone semantiek moet men zich niet de vraag stellen naar “die historische Entwicklung der *signifiants*” noch naar “die Veränderungen der Solidaritätsbeziehungen zwischen *signifiants* und *signifiés* (Ersetzung der ‘*signifiants*’ im Laufe der Geschichte einer Sprache)”, maar men moet er uitsluitend “die strukturellen Veränderungen der *signifiés*” onderzoeken (Coseriu 1978 [1964]:90). Zo stelt Ullmann (1967 [1951]:171) dat betekenisverandering als volgt kan worden gedefinieerd: “a *semantic change will occur whenever a new name becomes attached to a sense and/or a new sense to a name*”. Coseriu merkt echter terecht op: “Da nur die Beziehung zwischen den beiden Ebenen des Wortschatzes in Betracht gezogen wird, handelt es sich bei Ullmanns Definition entweder um die Ersetzung eines ‘*signifiants*’ für ein gegebenes ‘*signifié*’ (d.h. also um eine Veränderung des Ausdrucks) oder um die Ersetzung eines ‘*signifié*’ für ein gegebenes ‘*signifiant*’ (d.h., wenn man so will, um einen Wechsel des ‘*signifié*’), aber nicht um Veränderungen im ‘*signifié*’, in den Beziehungen zwischen den lexikalischen Inhalten, die außerhalb der Betrachtung bleiben” (Coseriu 1978 [1964]:101).

taalkunde introduceert. Aan het verschijnsel *polysémie* worden in het *Essai* twee hoofdstukken gewijd en de term is wel opgenomen in de index. Dit alles wijst erop dat Bréal de termen veeleer in hun voorwetenschappelijke, dagelijkse betekenis gebruikte en niet als specifiek gedefinieerde termen die hun invulling op metaling niveau krijgen. We gaan dus akkoord met Coseriu als hij stelt: “Bréal emplea *parole*, *langue*, *valeur* como palabras corrientes del francés, y Aarsleff pretende que se trata de los términos técnicos y las nociones de Saussure” (2000:41). In de voorgaande paragrafen hebben we voldoende benadrukt dat de Saussuriaanse dichotomie *valeur* - *signification* (‘betekenis’ respectievelijk ‘referentie’) van een geheel andere orde is dan de (vage) onderscheiding tussen *signification* (‘betekenis als het geheel van voorstellingen die bij een bepaald woord wordt opgeroepen’) en *valeur* (‘contextuele betekenis’), alsook dat de Saussuriaanse dichotomie *langue* - *parole* (‘taalsysteem’ respectievelijk ‘taalproductie’) niet reeds ‘voorspeld’ wordt door wat wij als het onderscheid tussen taal *in abstracto* en taal *in gebruik* bij Bréal hebben omschreven (‘taaldepot’ respectievelijk ‘taal op moment van het spreken’). De Saussuriaanse dichotomie *synchronie* - *diachronie* is weliswaar vaag en impliciet aanwezig in het *Essai* van Bréal daar hij een onderscheid maakt tussen de evolutie van een taalteken enerzijds en het taalteken op een gegeven moment in de tijd anderzijds, maar de implicaties van het synchrone onderzoek van het taalteken bij de Saussure zijn nog niet ten volle tot Bréal doorgedrongen. Bréal beschouwt de taal *in abstracto* op een gegeven moment in de tijd immers niet als een systeem van taaltekens die elkaar wederzijds afbakenen. De betekenis van een woord op een gegeven moment in de tijd beschouwd wordt bij Bréal dus niet bepaald door de betekenissen van de naburige taaltekens, maar omvat daarentegen de verzameling van alle betekenissen die dat woord in de loop der tijd heeft verzameld (waarbij uiteraard in sommige gevallen enkele van die betekenissen ook verdwenen kunnen zijn). Het verwerven van die nieuwe betekenissen moet men bovendien bij Bréal beschouwen als de semantische weerslag van nieuwe gebeurtenissen in de buitentalige realiteit via bemiddelende concepten. Aan elke nieuwe realisatie van een woord op niveau van de taal in gebruik die door de gehele taalgemeenschap wordt geaccepteerd en die vervolgens van generatie op generatie wordt doorgegeven beantwoordt op een gegeven moment in de tijd op niveau van de taal *in abstracto* telkens een nieuwe betekenis. Aangezien de toepassing van een reeds bestaand woord op een nieuw idee zeer frequent voorkomt, aldus Bréal, resulteert dit – bij de observatie van een gegeven ‘taaltoestand’ – telkenmale in de vaststelling dat een taalteken polyseem is. Dit toont aan dat de Saussuriaanse gedachte van een systematisch substraat onderliggend aan de taalproductie, d.w.z. de idee dat de *langue* de potentialiteit van een taal omvat die gerealiseerd wordt in de *parole*, bij Bréal nog volkomen afwezig is. Voor de Saussure verloopt de taalverandering buiten de *langue* om, via de *parole*. Indien in de loop der tijd in het taalgebruik steeds meer verschillende *significations* met X worden benoemd (en minder met het naburige Y), dan kunnen we op een gegeven moment in de tijd vaststellen dat de potentialiteit van de *signifié* van X is toegenomen en die van Y is afgenomen. Dat betekent echter niet dat we synchroon kunnen vaststellen dat aan de *signifiant* van X meerdere *signifiés* beantwoorden respectievelijk dat aan de *signifiant* van Y minder *signifiés* zijn gaan beantwoorden. De

langue is op elk moment van de tijd bekeken een systeem waarin de betekenis van het ene taalteken negatief gedelimeerd wordt door de betekenissen van de omliggende taaltekens binnen hetzelfde taalsysteem. Aan elke *signifiant* beantwoordt dus telkens één *signifié* en vice versa. Kortom: daar waar Bréal op een gegeven moment in de tijd een polyseem taalteken op niveau van de taal *in abstracto* postuleert dat evenwel 'monoseem' wordt gebruikt op niveau van de taal *in gebruik*, zou de Saussure een monoseem taalteken op *langue*-niveau postuleren dat evenwel op *parole*-niveau variabel ('polyreferentieel') kan worden aangewend.

1 DE RADICALE MONOSEMIEHYPOTHESE VAN E. COSERIU: HET STRUCTUREEL FUNCTIONALISME

In de volgende paragrafen, § II.1.1. tot en met § II.1.10, zetten we de theoretische en methodologische grondslagen van het structureel functionalisme uiteen. In § II.1.1. geven we een eerste, algemene schets van deze betekenistheorie en wijzen we daarbij vooral op de inbedding van het structureel functionalisme in de Europese structurele (Saussuriïaanse) traditie en op de fundamentele verschillen tussen de Europese traditie enerzijds en het Noord-Amerikaanse structuralisme anderzijds. Paragrafen § II.1.2. tot en met § II.1.6. geven een overzicht van de vier basisprincipes van het structureel functionalisme. Aan de hand van de beschrijving van deze vier basisprincipes wordt duidelijk waarom de radicale monosemiehypothese als het basispostulaat van het structureel functionalisme geldt en waarom polysemie in de traditionele en gebruikelijke zin van het woord, met name als 'het hebben van twee of meer distincte, maar gerelateerde betekenissen' binnen het structureel functionalisme radicaal wordt afgewezen. Paragrafen § II.1.2. tot en met § II.1.6. kunnen worden opgevat als een 'positieve afbakening' van het onderzoeksobject van de structureel-functionele semantiek: met name onze intuïtieve kennis van de vorm/betekenis-opposities binnen een welbepaalde historische taal. De daarop volgende paragraaf § II.1.7. kan daarentegen worden opgevat als een 'negatieve afbakening' van het onderzoeksobject van het structureel-functionalisme: de kennis van de *betekenissen* van een welbepaalde historische taal omvat maar een deel van de gehele talige kennis waarover een spreker beschikt. Het is dan ook belangrijk om de verschillende soorten talige kennis metatalig duidelijk van elkaar te onderscheiden, zodat men niet de fout kan begaan om in de intratalige betekenis van een woord elementen te projecteren die strikt genomen een ander niveau van talige kennis toebehoren. In Hoofdstuk III zullen we zien dat de cognitieve semantiek, vanuit haar holistische invalshoek, deze onderscheidingen niet wenst te maken, wat belangrijke gevolgen meebrengt voor het betekenisconcept dat de cognitieve semantici naar voren schuiven. De uitgebreide bespreking in § II.1.7. van wat wel en niet tot het structureel-functionele betekenisconcept behoort, staat ons toe om later, in Hoofdstuk III, het cognitief-semantische betekenisconcept en het structureel-functionele betekenisconcept op inzichtelijker wijze met elkaar te contrasteren en confronteren. In § II.1.8. bespreken we het cruciale onderscheid tussen betekenis (*Bedeutung*) en referentie (*Bezeichnung*) en het belang ervan voor de polysemiediscussie. De daarop volgende paragraaf, § II.1.9., besteedt aandacht aan de ontoereikendheid van het metatalige begrippenapparaat van de Saussure (de dichotomie *langue* – *parole*) om het reële spreken te omschrijven en aan het trichotome alternatief *System* – *Norm*

– *Rede* dat Coseriu daarvoor naar voren schuift. Ook hier staat vooral het belang van de invoering van het Coseriaanse normbegrip met het oog op de polysemiediscussie centraal. De laatste paragraaf ten slotte, § II.1.10, is specifiek gewijd aan het verschil tussen de ‘lexicale structureel-functionele semantiek’ en de ‘grammaticale structureel-functionele semantiek’ en dit met het oog op onze empirische structureel-functionele betekenisanalyse van Nls. *over* in Hoofdstuk IV, aangezien deze analyse de problematiek van de *semantics-syntaxis-interface* zal aanraken. Ten slotte merken we op dat we ons in dit theoretisch georiënteerde hoofdstuk voornamelijk beperken tot een neutrale synopsis van het theoretisch-methodologische begrippenapparaat van het structureel functionalisme. Onze kritiek op het structureel functionalisme betreft vooral de uitwerking van deze consistente en coherente betekenis­theorie in de praktijk. Een kritische evaluatie van het structureel-functionele paradigma stellen we dan ook uit tot het empirisch georiënteerde Hoofdstuk IV.

1.1 | **Het structureel functionalisme: geworteld in de Europese structuralistische traditie**

Het structureel functionalisme zoals dat in de jaren '60 door Coseriu werd ontwikkeld, ligt in het verlengde van het Saussuriaanse structuralisme en maakt bijgevolg deel uit van de Europese structuralistische traditie, die zich chronologisch gezien parallel ontwikkelde met het Noord-Amerikaanse structuralisme. Hoewel beide tradities de visie delen dat “language is a self-contained and tightly organised system whose history is one of changes from one state of the system to another” (Matthews 2001: i), heeft de Europese traditie weinig raakvlakken met de Noord-Amerikaanse traditie, die over het algemeen veel bekender is. Voor een goed begrip van het structureel functionalisme is het daarom nodig kort de verschillen en overeenkomsten tussen de Amerikaanse en Europese traditie uiteen te zetten. We spitsen daarbij onze aandacht toe op de plaats en de invulling van de semantiek en het begrip ‘betekenis’ in beide tradities, aangezien dit proefschrift een bijdrage beoogt tot de descriptieve semantiek. Vaak, vooral binnen de cognitieve semantiek, wordt op een zeer ongedifferentieerde manier over ‘structurele semantiek’ gesproken (soms ook als ‘klasieke semantiek’, ‘analytische semantiek’ of ‘traditionele semantiek’ omschreven). Echter, de componentieële analyse zoals die in de Noord-Amerikaanse structurele semantiek gebruikelijk is, mag niet met de differentiële betekenis­analyse van de Europese structurele semantiek worden verward. Voor een uitvoeriger overzicht van het Europees structuralisme, het Noord-Amerikaanse structuralisme en de Europese structurele semantiek in het bijzonder verwijzen we naar J. Albrecht (2000 [1988]), P. Matthews (2001) en Coseriu & Geckeler (1981 [1974]).

Onder de invloed van L. Bloomfields *Language* (dat voor het eerst werd gepubliceerd in 1933 en als een van de belangrijkste toepassingen van de behavioristische methodologie in de taalwetenschap kan worden gezien), werd in het Noord-Amerikaanse structuralisme het begrip ‘betekenis’ in principe uitgesloten van het onderzoeks­object van de taalkunde. De achterliggende idee in het behaviorisme was dat alles

– ook het menselijk gedrag – in observeerbare, meetbare en falsifieerbare parameters moest worden kunnen uitgedrukt. Deze idee werd o.m. verder uitgewerkt door Z.S. Harris (1951), die zich in navolging van Bloomfield uitsluitend wilde bezig houden met de ‘distributie’ van klankeenheden, woorden en syntactische structuren en die streefde naar een objectieve beschrijving van de relaties die inherent zijn aan individuele taalsystemen met uitsluiting van alle subjectieve en semantische factoren.¹ Als men dan al gewag maakt van ‘betekenis’, dan gaat het ofwel om een reductie van het begrip tot ‘referentie’ (cf. de omschrijving van de betekenis van *salt* als “NaCl” bij Bloomfield (1933:139)), ofwel om een methodologisch betekenisbegrip dat als vergelijkingspool voor linguïstische beschrijvingen gehanteerd wordt zonder dat het ook inhoudelijk, op een substantiële manier, wordt uitgewerkt (cf. Bloomfields (1933:146-147) bespreking van abstracte, relatief eenvoudige zogenaamde “class-meanings”, b.v. ‘singular’, ‘male’, ‘substantive’ enz. waarmee men voornaamwoorden als *something*, *none*, *him* en ook complexere taaleenheden kan beschrijven).

Ook N. Chomsky (1957, 1965, 1972 [1968]), die in deze Bloomfieldiaanse traditie is grootgebracht en enkele ideeën voor zijn transformationeel-generatieve grammatica (TGG) aan Harris heeft ontleend, besteedde weinig tot geen aandacht aan semantiek.² Taalonderzoek werd herleid tot de studie van een minimalistisch, formeel-syntactisch autonoom taalsysteem dat de spreker in staat stelde om aan de hand van een eindige set elementen (N, NP, V, VP, etc.) en een eindig aantal herschrijf- en transformatieregels (op het puur syntactische dieptestructuurniveau) een oneindig aantal zinnen te genereren (op oppervlaktestructuurniveau). Elke inbreng van betekenis werd daarbij aanvankelijk uitgesloten (cf Chomsky (1957:17) en Radford 1988). Later zou Chomsky betekenis aan zijn TGG-model toevoegen, als een interpretatieve component die werd toegevoegd na de toepassing van de herschrijf- en transformatieregels op de set syntactische basiselementen: de dieptestructuur bleef dus louter syntactisch van aard en aan het fundamenteel a-semantische karakter van het TGG-model werd in wezen niets veranderd. In de tweede helft van de jaren '60 raakte vervolgens in Amerika het neostucturale, transformationalistische betekenismodel van J. Katz & J. Fodor (1963) (vgl. ook Katz & P. Postal 1964) in zwang, dat later verder zou worden uitgewerkt onder de naam ‘generatieve semantiek’ (o.a. J. McCawley 1978). Katz & Fodor verenigden in hun betekenisstheorie een aantal principes uit het Amerikaanse structuralisme (o.a. de componentiële analyse, cf. infra) met de inzichten van de generatieve grammatica. In “The Structure of Semantic Theory” uit 1963 pogen Katz & Fodor vooral een interpretatieve zinssemantiek uit te werken. Met hun betekenismodel stelden zij zich tot doel om voor elke gegeven zin het aantal mogelijke lezingen (interpretaties) van die zin af te leiden (te ‘voorspellen’) en een aantal projectieregels te formuleren waarmee men de potentiële ambiguïteit van de zin kan opheffen. Katz & Fodor gingen er immers van uit dat elk lexeem in wezen polyseem is en bijgevolg aanleiding kan geven tot ambiguïteit. Een voorbeeld

¹ Vandaar ook dat de structureel-behavioristische traditie vaak als ‘distributionalisme’ wordt omschreven.

² In de literatuur is men het er niet over eens of men de TGG als een onderdeel van het (Noord-Amerikaanse) structuralisme moet beschouwen, dan wel of de TGG en het structuralisme tegenover elkaar moeten worden geplaatst (vgl. daartoe onder meer Albrecht 2000 [1988]:101).

van zo een polyseem lexeem is b.v. *mouth* dat kan verwijzen naar een lichaamsdeel ([+physical object], [+concrete], [+inanimate part of an animate entity], [+opening], [+for eating, talking...]) of naar een riviermonding ([+physical object], [+concrete], [+inanimate part of an animate entity], [+opening], [+where waters are discharged]) (cf. A. Lehrer 1974:9). Merk op dat de 'semantische' omschrijvingen aan de hand van *semantic features* hier in wezen kenmerken betreffen van de *referenten* (*mouth* als lichaamsdeel en *mouth* als riviermonding): de betekenis wordt dus omschreven in relatie tot het object waarnaar het verwijst. De taak van de semanticus bestond er voor Katz & Fodor in om op basis van verschillende factoren stap voor stap mogelijke lezingen uit te sluiten om ten slotte de enige 'juiste' interpretatie over te houden, die dan vervolgens als 'de' betekenis van het woord in die zin naar voren geschoven wordt. Betekenis was met andere woorden geëvalueerd van een gegeven dat buiten het onderzoeksobject van de taalkunde viel tot een contextafhankelijk en interpretatief concept dat onderzocht werd binnen een interpretatief betekenismodel.

Naast deze eerste ontwikkeling in het Amerikaanse structuralisme die werd opgestart door Bloomfield in de jaren '20, moeten we nog een tweede evolutie onderscheiden, die zijn oorsprong vond in het werk van E. Sapir, en later in het werk van B. Whorf, en ten slotte werd verdergezet door de Noord-Amerikaanse 'school' van antropologen en etnologen.³ Binnen deze etnolinguïstische stroming uit begin jaren '50 hielden belangrijke vertegenwoordigers als W. H. Goodenough (1956) en F. G. Lounsbury (1956, 1964) zich wél met semantiek bezig. Deels vanuit antropologisch-etnologische invalshoek, deels vanuit taalwetenschappelijke invalshoek onderzochten zij relatief vast afgebakende velden binnen de woordenschat van voornamelijk Noord-Amerikaanse indianentalen, b.v. verwantschapstermen, kleurtermen, *folk taxonomies*, etc. Lounsbury beschouwde het systeem van verwantschapstermen als een 'semantisch veld' en stelde vervolgens:

A kinship vocabulary can be regarded as constituting a paradigm. It can be subjected to a kind of analysis similar to that given other paradigmatic sets in a language (1964:1073, geciteerd in Coseriu & Geckeler 1981 [1974]:15).

Met andere woorden, Lounsbury vatte een semantisch veld op als een paradigma, dat hij verder als volgt definieerde:

We shall regard as a paradigm any set of linguistic forms wherein: (a) the meaning of every form has a feature in common with the meaning of all other forms of the set, and (b) the meaning of every form differs from that of every other form of the set by one or more additional features (1964:1073, geciteerd in Coseriu & Geckeler 1981 [1974]:15).

De betekenis van een woord kon vervolgens op 'componentiële wijze' geanalyseerd worden:

A term belonging to a paradigm can be defined componentially in terms of its coordinates in the paradigm. The definition represents a bundle of features ...

³ Coseriu (?1992 [1988]:117) spreekt dan ook van "zwei Formen des Strukturalismus in Nordamerika", met name "die von Sapir sowie die Schule von Bloomfield".

The componential definition of a term is the expression of its significatum (1964: 1073, geciteerd in Coseriu & Geckeler 1981 [1974]:15).

Auteurs als E. Nida werkten in deze componentieel-analytische traditie verder. Ook voor Nida (1975) krijgt een woord X enkel betekenis door systematische oppositie met woorden uit hetzelfde paradigma. De taak van de semanticus bestaat erin de noodzakelijke en voldoende voorwaarden te achterhalen die de betekenis van X onderscheiden van woorden binnen het zelfde paradigma, vandaar ook de benaming NSC-semantiek (NSC > "necessary and sufficient conditions"). Concreet gezien betekent dat dat men uit het geheel van kenmerken die met het woord worden geassocieerd, de niet-noodzakelijke kenmerken (dit zijn dan de zogeheten encyclopedische kenmerken), moet 'wegfilteren' om zo alleen de noodzakelijke kenmerken van X, die tegelijk voldoende voorwaarden zijn om met het woord te refereren, over te houden (dit zijn dan de zogeheten 'talige' kenmerken). Zo wordt de betekenis van *father* samengesteld door de talige kenmerken [+male sex], [+one ascending generation above ego] en [+direct line of descent]. De laatste twee kenmerken deelt het met *mother*, het eerste kenmerk is distinctief ten opzichte van de betekenis van *mother* ([+female sex]). Kenmerken als [+paternal legitimacy] en [+legal requirements of paternity] beoordeelt Nida dan weer als niet-noodzakelijke kenmerken en bijgevolg als behorend tot de encyclopedische kennis. We merken op dat de 'semantische' kenmerken niet aan één specifieke taal verbonden zijn (hier: het Engels) en universeel van aard zijn. Zo suggereert Katz (1966) dat de 'semantische' kenmerken van *father* zoals die hierboven vermeld worden, een (noodzakelijke en voldoende) selectie vormen uit vaststaande universele kenmerken. Hij gaat er immers van uit dat sprekers, onafhankelijk van hun taal, de buitentalige realiteit in gelijkaardige segmenten opdelen. Dat brengt hem er o.a. toe om te stellen dat Eng. *father* semantisch equivalent is aan het Turkse *semey* (vgl. daartoe ook Lehrer 1974:151). De paradigma's of semantische velden waarvan sprake in het Noord-Amerikaanse structuralisme kunnen dan ook veeleer als universele, taalafhankelijke classificaties van de buitentalige realiteit worden beschouwd: "Strictly speaking, the theory of NSC prefers to study terminological 'nomenclatures', especially 'popular' ones, and indeed treats the whole lexicon as if it were a nomenclature" (Coseriu 2000 [1990]:26).

Het Europese structuralisme was de verzamelnaam voor grosso modo vijf structuralistische scholen, die leunden op de inzichten van de Saussures *Cours* (o.m. het onderscheid tussen *langue* en *parole*, synchronie en diachronie, begrippen als 'differentie' en 'oppositie', etc.) - met uitzondering van de Russische en de Angelsaksische school, die we hier verder buiten beschouwing zullen laten.⁴ Het ging om de school van Genève, met o.m. C. Bally en A. Sechehaye als vertegenwoordigers (cf. Albrecht 2000 [1988]: 66-70); de Praagse school met o.m. V. Mathesius, N. Trubetzkoy en R. Jakobson als vertegenwoordigers, ook wel de fonologische school genoemd (cf. Albrecht 2000 [1988]:59-66); en ten slotte de Kopenhaagse school met o.m. V. Brøndall, H.J. Uldall, K. Togeby en L. Hjelmslev als vertegenwoordigers, die vaak met de glossematica van

⁴ Voor een uitvoerige bespreking van de Russische school en de Angelsaksische school verwijzen we naar Albrecht (2000 [1988]:77-87).

Hjelmslev (1953 [1943]) vereenzelvigd werd (cf. Albrecht 2000 [1988]:70-77). De Europese structurele semantiek steunde in belangrijke mate op het inzicht van W. von Humboldt, F. de Saussure, L. Weisgerber e.a. dat betekenissen taalspecifiek zijn (en dus gebonden zijn aan 'historische talen') en in geen geval universeel van aard konden zijn (zoals verondersteld werd in het Noord-Amerikaanse structuralisme). Nog belangrijker was echter het inzicht dat de principes uit de structuralistische fonologie (o.a. oppositie, distinctieve kenmerken, etc.) tot op zekere hoogte ook op de taalbetekenis konden worden toegepast, wat het begin van de linguïstische semantiek *stricto sensu* aankondigde. De stelling dat de methodologie die gebruikt werd in de structurele fonologie overdraagbaar was op de semantiek werd voor het eerst geopperd door Louis Hjelmslev en Hans-Jørgen Uldall in de winter van 1935-36 (zie bijvoorbeeld Fischer-Jørgensen 1965:x). In 1936 op het IVe Internationale congres voor linguïsten in Kopenhagen deelden beide auteurs een tekst uit onder de naam "Synopsis of an Outline of Glossematics" die enkele voorbeeldpagina's bevatte die in hun boek in detail zouden worden uitgewerkt. Dit boek dat twee verschillende delen zou bevatten werd echter nooit afgewerkt door beide auteurs samen. Uldall moest immers tijdens de Tweede Wereldoorlog Denemarken verlaten en keerde pas begin de jaren '50 terug naar Kopenhagen. De ideeën van beide auteurs waren toen echter zo sterk uit elkaar gegroeid dat het onmogelijk bleek te zijn om de twee boeken nog samen uit te geven. Uiteindelijk werd het eerste deel dat volledig door Uldall werd geschreven pas uitgegeven in 1957 (Uldall 1957). Aan het tweede deel had Hjelmslev alleen verder gewerkt na het vertrek van Uldall tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het deel was zo goed als af in 1941 maar zou pas tien jaar na de dood van Hjelmslev in 1975 verschijnen als *Résumé of a Theory of Language* (Hjelmslev 1975, uitgegeven en ingeleid door Francis Whitfield). Het was vooral door de publicatie van 'een inleiding voor leken' op dat werk onder de Deense titel *Omkring sprogteoriens grundlaeggelse* (Hjelmslev 1943) beter bekend onder de Engelse naam *Prolegomena to a Theory of Language* (Hjelmslev 1953 [1943]) dat het werk van de *Glossematica* voor het grote publiek toegankelijk werd.

In elk geval werd hierdoor duidelijk dat de Europese traditie zich afwendde van de school van Bloomfield die taalbetekenis niet als een onderzoeksobject van haar structuralistische model beschouwde. Belangrijke impulsen voor een structurele semantiek, buiten de glossematica van Hjelmslev, kwamen er uit Duitsland, met het werk van L. Weisgerber en J. Trier, de vader van de 'woordveldtheorie'. De meest bekende vertegenwoordigers van verschillende nationaliteiten o.a. B. Pottier, A. J. Greimas en vooral E. Coseriu, wiens theorie in dit proefschrift centraal zal staan. Het staat immers buiten kijf dat van alle structurele theoretici Coseriu diegene is die op de meest grondige en uitvoerige wijze heeft gepoogd om de grondslagen van een coherente en consistente structurele semantiek uiteen te zetten.⁵

⁵ Coene (2004:68-74 en 89-104) schetst kort de theorieën van Trier, Weisgerber, Pottier en Greimas en bespreekt de onderlinge verhoudingen van deze theorieën alsook de gelijkenissen en verschillen met het structureel functionalisme van Coseriu. Wij beperken ons in dit proefschrift tot de theorie van Coseriu (en, bij uitbreiding, van de 'Tübinger Schule' waarvan hij de centrale figuur was) om bovenvermelde reden. Voor verdere informatie over de evolutie en de theorie van het woordveldonderzoek verwijzen we naar L. Schmidt (1973).

Net als in het Noord-Amerikaanse structuralisme zal de betekenis van een woord in de Europese structurele semantiek afgebakend worden door middel van distinctieve kenmerken ten opzichte van de betekenissen van de andere woorden binnen hetzelfde paradigma. En op eenzelfde wijze als in de Noord-Amerikaanse structurele semantiek zal de betekenis van een woord componentieel worden omschreven aan de hand van die distinctieve kenmerken, dit zijn als het ware de 'coördinaten' van de plaats die het inneemt in dit paradigma. Een cruciaal verschil is evenwel dat de paradigma's in de Noord-Amerikaanse traditie worden opgevat als nomenclaturen, d.i. als weerspiegelingen van *universele* classificaties, segmenteringen in de buitentalige realiteit. De kenmerken, die als noodzakelijke en voldoende voorwaarden worden geselecteerd uit het geheel van kenmerken dat met een referent wordt geassocieerd, en die van de niet-noodzakelijke kenmerken worden onderscheiden, worden in de Noord-Amerikaanse traditie samen als de *meaning* omschreven, maar die wordt als de 'betekenis' van die referent beschouwd. De Europese structurele semantiek zal weliswaar niet ontkennen dat sprekers bij het hanteren van nomenclaturen, vakjargon, terminologieën, etc. zich baseren op een 'één-tot-één-verhouding' tussen betekenis en referentie, dat wil zeggen dat de gehanteerde woorden in dit geval één zaak in de buitentalige realiteit representeren (cf. *influenza* in medische terminologie of de benoeming van de verschillende chemische elementen). De structurering die in het terminologische deel van onze woordenschat wordt aangebracht, kan echter niet worden veralgemeend tot de hele woordenschat. Die terminologische structurering kan met andere woorden niet worden teruggevoerd op de indeling die onze taal van de buitentalige realiteit maakt, maar gaat veeleer terug op de specifieke manier waarop in de desbetreffende wetenschap, het desbetreffende beroep, etc. de zaken in de buitentalige realiteit zelf worden gecatalogiseerd:

Man kennt in der Tat die *signifiés* der Terminologien in dem Maße, wie man die Wissenschaft und Technik, denen sie entsprechen, kennt, und nicht in dem Maße, in dem man die Sprache kennt: sie gehören zu ganz bestimmten 'Redeuniversa' und können nur in Beziehung auf die Redeuniversa definiert werden. (...) Dies gilt auch für ganz bestimmte, ganz eng begrenzte Nomenklaturen (die Namen der Monate und der Wochentage, Maß- und Gewichtssysteme, usw.), ebenso für andere konventionelle (juristische, administrative usw.) Terminologien: ihre Beschreibung und ihre Geschichte bleiben grundsätzlich außerhalb der Beschreibung und der Geschichte der Sprache als Bedeutungssysteme (Coseriu 1978 [1973/1966]: 203-204).

De Noord-Amerikaanse structurele semantiek verliest echter uit het oog dat slechts een deel van ons lexicon terminologisch van aard is, waardoor ze ervan uitgaat dat het gehele lexicon op deze wijze gestructureerd is. In de Europese traditie wijst men daarentegen op het noodzakelijke onderscheid tussen nomenclaturen, vakjargon, terminologieën, etc. enerzijds en natuurlijke taal anderzijds.

Kenmerkend voor de Europese structurele semantiek is dan ook dat men, in navolging van het Saussuriaanse structuralisme, voor de semantische analyse niet vertrekt van de referenten in de buitentalige realiteit, maar wel van de (synchrone) analyse van de afzonderlijke historische talen en de manier waarop elk van die talen (op een gegeven ogenblik in de tijd) de buitentalige realiteit semantisch organiseert, kortom:

Here, what is at issue is first and foremost the *intralinguistic meaning relations between words in one and the same historical language*. The true objective of the theory of structural semantics is a coherent analysis of the meaning structures of individual historical languages (Coseriu 2000 [1990]:26; oorspronkelijke cursivering, fvdg).

Wie ervan uitgaat dat het verschil tussen taalbetekenis en referentie onbestaande of onbelangrijk is, veronachtzaamt het feit dat talen een specifieke structurering aanbrengen in het benoemen van zaken en niet simpelweg nomenclaturen zijn. Een onoverdachte, intuïtieve benadering van taal, zo stelt Coseriu, schakelt het taalteken enkel met zijn materiële aspect gelijk en vereenzelvig het inhoudelijke aspect van het taalteken met de buitentalige realiteit of met het concept dat men ervan heeft in het concrete taalgebruik. Deze opvatting leidt vervolgens tot de naïeve conclusie dat de verschillende talen slechts verschillende nomenclaturen zijn voor een reeds vormgegeven werkelijkheid. Met andere woorden: de in de buitentalige realiteit zelf afgebakende zaken zouden in de verschillende talen slechts een andere naam krijgen en het onderscheid tussen de verschillende talen zou dus te herleiden zijn tot een verschil in uiterlijke vormen. Een eenvoudig voorbeeld kan aantonen dat deze redenering incorrect is: alle mensen – welke taal zij ook spreken – kunnen bijvoorbeeld perfect een ladder van een trap onderscheiden in de buitentalige realiteit en kunnen dit verschil ook conceptualiseren. Als de verschillende talen slechts nomenclaturen zouden zijn, dan kan men niet verklaren dat men in het Nederlands twee aparte woorden heeft om *ladder* en *trap* te benoemen (net als het Duits: *Leiter* en *Treppe*), terwijl het Italiaans, Spaans, Portugees en Roemeens slechts één woord hebben om beide zaken te benoemen (respectievelijk It. *scala*, Sp. *escalera*, Port. *escada* en Roem. *scară*) (Coseriu 1978 [1973/1966]:209).

De Europese structurele semantiek stelt zich dan ook tot doel “die Sprachen in ihre funktionellen Züge zu analysieren und die Paradigmen ihrer Einheiten zu ermitteln, nachdem diese mit bestimmten Analyse- und Identifizierungsverfahren bis in ihre minimalen Elementen zelegt wurden” (Coseriu 1992 [1988]:170). Daarbij moet worden opgemerkt dat niet alleen het lexicon maar ook de grammatica op deze wijze paradigmatisch georganiseerd is (Coseriu 1987b:133). Het lexicon van een gegeven historische taal – waartoe wij ons in dit proefschrift voornamelijk beperken – wordt dus opgevat als opgebouwd uit taalspecifieke paradigmatische structuren. Elk paradigma wordt op zijn beurt begrepen als een geheel van betekenisverwante functionele eenheden, die met elkaar in betekenisoppositie staan door middel van minimaal distinctieve kenmerken, ook functionele betekeniskenmerken genoemd. De betekenis van een woord (of beter gezegd: van een lexeem) wordt dus nooit geïsoleerd benaderd, maar steeds in (oppositie) vergelijking tot de betekenissen van de overige woorden binnen hetzelfde paradigma (cf. het *valeur*-begrip bij de Saussure).⁶ In de differentiële, paradigmatische betekenisanalyse van de Europese

⁶ Het gebruik van ‘lexeem’ in plaats van het algemenere begrip ‘woord’ wijst erop dat binnen het lexicon enkel die woorden die deel uitmaken van wat Coseriu als de vier “Redekategorien” (substantief, adjectief, werkwoord en bijwoord) omschrijft, kunnen worden onderworpen aan een betekenisanalyse volgens de principes van de structureel-functionele lexicale semantiek (cf. Coseriu 1992 [1987]). Voorzetsels, die traditioneel ook als een volwaardige ‘woordsoort’ worden beschouwd, zijn volgens Coseriu geen lexemen en

structurele semantiek staat met andere woorden het begrip 'functionele betekenisoppositie' (d.i. oppositie van twee of meer functionele eenheden door middel van een minimaal *distinctief* betekenissenmerk) centraal, veeleer dan het begrip 'functionele eenheid' *tout court*:

[D]etermining language-specific meanings, i.e. the semantic entities of a particular language resulting from specific oppositions within that language, is the first and foremost task of structural semantics (Coseriu 2000 [1990]:28).

Gezien de belangrijke rol van het concept 'functionaliteit' in de Europese structurele semantiek, omschrijft men deze vorm van semantiek ook wel als 'structureel functionalisme'. Vanaf nu zullen wij dan ook deze benaming aanhouden. Een uitvoerige bespreking van de theoretische en methodologische grondslagen van het structureel functionalisme volgt in § II.1.2. tot en met § II.1.6.

Aangezien de intratalige betekenissen (beter: betekenisopposities) die het onderzoeksobject van het structureel functionalisme uitmaken abstract zijn en niet onmiddellijk toegankelijk zijn voor de taalkundige, kan men ze enkel indirect, via de beschikbare taalvormen (beter: vormelijke opposities) in een specifieke historische taal benaderen. Het wordt daarmee ook duidelijk dat het structureel functionalisme die betekenissen onderzoekt waarover een taal beschikt louter op basis van de taalvormen die in die taal aanwezig zijn. Het gaat dus om betekenissen die *a priori* door de benoeming ervan gegeven zijn vóór ze worden gebruikt in een zin, ook al beklemtoont het structureel functionalisme tegelijkertijd dat de zo opgevatte betekenissen geen doel op zich zijn maar hun finaliteit net in het taalgebruik hebben. Daarmee zet het structureel functionalisme zich ook af tegen de interpretatieve zinssemantiek van Katz & Fodor (1963): de verschillende interpretatieve 'betekenissen' waarover Katz & Fodor het hebben, zijn verschillende tekstbetekenissen waaraan eenzelfde intratalige betekenis (dan wel homofonie) ten grondslag ligt, maar vanuit structureel-functioneel standpunt in elk geval niet de polyseme betekenisstructuur die Katz & Fodor naar voren schuiven.⁷ In de interpretatieve semantiek van Katz & Fodor wordt het begrip 'structureel' begrepen als "the structure of the interpretation of a *signifiant* [taalvorm, fvdg]" en men stelt er de vraag welke betekenis of welke betekenissen moeten worden toegekend aan een bepaalde taalvorm – wat met de term 'disambiguation' wordt aangeduid (Coseriu & Geckeler 1981 [1974]:18). In het structureel functionalisme, zoals Coseriu dat voorstaat, heeft het begrip 'structureel' een heel andere invulling, met name "as structure in an analytical respect, as the structuring of the content-level by means of functional lexical oppositions. The analysis of lexical meaning leads to the decomposition of the contents into smaller elements, i.e. into meaning-differentiating features" (Coseriu & Geckeler 1981 [1974]:18).

Het is opvallend dat het structureel functionalisme, dat zich vooral in de jaren '60 heeft ontwikkeld, in de jaren '70, '80, '90 sterk aan invloed heeft ingeboet – althans wat de semantiek betreft. Coene (2004:26) haalt daarvoor twee redenen aan.

kunnen slechts via een omweg structureel-functioneel worden ontleed. We komen daar later nog op terug (§ II.1.10.3.3.).

⁷ Voor een uitvoerige kritische analyse van het interpretatieve betekenisconcept van Katz & Fodor verwijzen we naar Coseriu (³1979d [1970]:154) en Coseriu (³1979e [1970]:163).

Ten eerste zijn in de afgelopen drie decennia weinig werken verschenen waarin het structureel-functionele theoretisch-methodologische kader dat door Coseriu uitgebreid wordt uitgewerkt, ook daadwerkelijk wordt omgezet in de praktijk. Het achterwege blijven van uitvoerige *case study's* die de praktische werkbaarheid van de structureel-functionele betekenisanalyse konden illustreren, deed het geloof in het structureel functionalisme in grote kringen van linguïsten tanen. Ten tweede zorgden de *pragmatic turn* vanaf de jaren '70 en de *cognitive turn* in de jaren '80 en '90 ervoor dat ook de theoretische premissen waarop het betekenisconcept in het structureel functionalisme gestoeld is, in vraag werden gesteld. We gaan echter akkoord met Coene dat deze redenen geen voldoende voorwaarden zijn om het gehele structureel-functionele betekenis­theorie overboord te gooien. We zullen daarom enerzijds trachten aan te tonen dat het 'vernieuwde', cognitieve betekenis­concept niet noodzakelijkerwijs een beter alternatief biedt voor het structureel-functionele betekenis­concept (cf. Hoofdstuk III) en anderzijds beogen we met een uitgebreide *case study* van het Nls. *over* te demonstreren dat structureel-functionele betekenis­analyses weliswaar tijdrovend zijn, maar door tegelijkertijd enkele fundamentele aspecten van een coherente betekenis­theorie in de praktijk om te zetten, willen we ook aantonen dat deze analyses praktisch haalbaar zijn (cf. Hoofdstuk IV).

In de volgende paragrafen bespreken we de theoretische en methodologische grondslagen van het structureel functionalisme, die erop gericht zijn de functionele betekenis­opposities waaruit de semantische structurering van een historische taal is opgebouwd te achterhalen. De bespreking focust daarbij op de specifieke vraagstelling van dit proefschrift naar de fundamentele monosemie dan wel polysemie van woorden. In Hoofdstuk I hebben we reeds aangetoond hoe er binnen het Saussuriaanse betekenis­model geenszins sprake kon zijn van de integratie van het polysemie­begrip, zoals dat door Bréal als 'een natuurlijke eigenschap van taal' werd geïntroduceerd. Ook in het structureel functionalisme, dat zijn wortels in het Saussuriaanse betekenis­model heeft, is er geen plaats voorzien voor polysemie in de 'klassieke' zin van het woord. Daarmee bedoelen we 'polysemie' zoals het begrip gebruikelijk wordt gedefinieerd, met name als "a variety of lexical ambiguity in which the distinct senses associated with a single lexical form are semantically related" (Brugman 1997:4). Het structureel functionalisme ontkent geenszins het bestaan van inhoudelijke variatie, maar wenst deze variatie op een andere manier te verklaren dan door de aanname van een onderliggende polyseme betekenis­structuur van desbetreffende woorden. We spitsen bijgevolg de aandacht toe op die elementen van het structureel functionalisme die van belang zijn met het oog op onze polysemie­discussie en pretenderen geenszins een synopsis te geven van de (ontwikkeling en inhoud van de) volledige theorie.

1.2 | Het structureel functionalisme: vier basisprincipes

De theoretische en methodologische grondslagen van het structureel functionalisme werden voor het eerst uiteengezet door Coseriu in de jaren '60, verspreid over verschillende publicaties, die later vooral bekend zouden worden door hun opname in Geckeler (1978), te weten Coseriu 1978 [1964], Coseriu 1978 [1973/1966], Coseriu 1978 [1967] en ten slotte Coseriu 1978 [1971/1968]. Het is pas in een later werk, *Einführung in die Allgemeine Sprachwissenschaft* (Coseriu 1992 [1988]), dat de inzichten uit (o.m.) de bovenvermelde publicaties tot een uitvoerige inleiding op het structureel functionalisme werden verwerkt.⁸ Voor de uiteenzetting van de vier basisprincipes, waarvan het structureel functionalisme steeds is uitgegaan, baseren we ons voornamelijk op dit latere werk (meer bepaald op het zesde, zevende en achtste hoofdstuk).

- Het *Prinzip der Funktionalität* ('functionaliteitsprincipe') brengt belangrijke consequenties met zich mee voor het wezen van het structureel-functionele betekenisconcept, met name de *einheitliche Bedeutung* ('homogene betekenis') op theoretisch vlak en, op methodologisch vlak, de *Kommutation* ('commutatatieproef, substitutieproef') (§ II.1.3.).
- Het *Prinzip der Opposition* ('oppositieprincipe') hangt sterk met het vorige principe samen en heeft op methodologisch vlak de analyse in *unterscheidende Züge* ('distinctieve kenmerken') tot gevolg, alsook de differentiële, 'paradigmatische' betekenisanalyse (§ II.1.4.).
- Het *Prinzip der Systematizität* ('systematiciteitsprincipe') stelt een systematische structurering van functionele eenheden voorop (§ II.1.5.).
- Het *Prinzip der Neutralisierung* ('het neutralisatieprincipe', 'neutraliseerbaarheidsprincipe') is het vierde en laatste principe dat specifiek kenmerkend is voor het structureel functionalisme (§ II.1.6.).

Onze aandacht gaat vooral uit naar het eerste en het laatste principe. Het functionaliteitsprincipe brengt meteen ook het basispostulaat van de homogene betekenis met zich mee, de zogenaamde *monosemiehypothese*. Daaruit kan worden verklaard waarom het verschijnsel van de polysemie, veelal gedefinieerd als 'het hebben van twee of meer distincte, maar gerelateerde betekenissen' geen ingang heeft gevonden in het structureel functionalisme. Het neutralisatieprincipe levert echter interpretatieve moeilijkheden op. De neutraliseerbare termen kunnen immers worden opgevat als een inbreuk op het monosemiebeginsel van het structureel functionalisme. Een nadere analyse dringt zich dus op.

Aangezien de vier basisprincipes hun oorsprong in de structurele fonologie vinden, maar tegelijkertijd ook kunnen worden toegepast op de semantiek, zoals Coseriu (1978 [1973/1966]:196-198) uitvoerig beargumenteert, illustreren we de principes zoveel als mogelijk aan de hand van voorbeelden uit de fonologie én de semantiek.

⁸ Het werk omvat de Duitse vertaling door M. Hübner, S.P. Belmonte en U. Petersen van het oorspronkelijke Spaanse manuscript *Gramática, Semántica, Universales* dat werd opgesteld door Coseriu zelf (vgl. Coseriu 1987 [1978]).

In § II.1.3.1. geven we een algemene synopsis van het functionaliteitsprincipe. Paragrafen § II.1.3.2.1. en § II.1.3.2.2. handelen over *Synonymie* en *Homophonie* (door Coseriu ook *Polysemie* genoemd), die ogenschijnlijk een inbreuk vormen op het functionaliteitsprincipe. Voor een goed begrip van het fenomeen *Homophonie* wordt in § II.1.3.2.2. ook ingegaan op de definitie van de *einheitliche Bedeutung* en hoe die logischerwijze uit het functionaliteitsprincipe voortvloeit. In § II.1.3.3. ten slotte gaan we in op de commutatieproef die een methodologische consequentie van het functionaliteitsprincipe vormt.

1.3.1. Inleiding: de bilaterale verhouding tussen vorm en betekenis

Het functionaliteitsprincipe stelt dat de constitutieve eenheden van een historische taal enkel die eenheden zijn, die functioneel zijn:⁹

Konstitutiv an einer Sprache sind die einzelsprachlich funktionellen Fakten
(oder: Ein konstitutives Faktum ist in einer Sprache, was sie selbst durch
Unterschiede auf den beiden Ebenen ihrer Zeichen abgrenzt)
(Coseriu 1992 [1988]:172).

Om uit te maken welke onderscheidingen functioneel zijn gaat het functioneel structuralisme noodzakelijkerwijs uit van de solidariteit tussen beide zijden van het taalteken.¹⁰ De ene zijde van het taalteken - de *materielle Ebene der Sprache* ('het vormniveau') - bestaat uit de *signifiant* ('taalvorm, betekenaar') en de andere zijde van het taalteken - de *reïn geistige Ebene* ('het mentale niveau') - de *signifié* ('taalinhoud, betekende'). Een willekeurig vormverschil in een gegeven taal is enkel en alleen dan een taalsystematisch gegeven als het verschil functioneel is, dat wil zeggen dat het vormverschil ook overeenkomt met een verschil in betekenis. Omgekeerd geldt dat een gegeven betekenisverschil pas functioneel is als en alleen als het in de gegeven taal overeenkomt met een vormverschil. Er wordt dus uitgegaan van het bilateraliteitsprincipe, dat wil zeggen, de relatie tussen beide zijden van het taalteken is in principe één op één. Voor iedere *signifiant* bestaat er in principe één *signifié* en andersom.¹¹

Het functionaliteitsprincipe wordt vooral in afgeleide (negatieve) zin gebruikt om een verschil te maken tussen strikt talige betekenisverschillen op taalsystematisch niveau (*System, langue*), de *Bedeutungen* of *signifiés*, en betekenisverschillen in ruimere zin op niveau van het concrete spreken (*Rede, parole*), de *Redebedeutungen* of

⁹ Deze constitutieve eenheden vormen dan samen het taalsysteem van een historische taal. Terwijl de Saussure met de dichotomie *langue - parole* werkt om historische talen te analyseren, zal Coseriu de metatalige trichotomie *System - Norm - Rede* ('taalsysteemniveau', 'taalnormniveau' en 'niveau van het concrete spreken') invoeren. Grofweg gesteld zijn *langue* en *System* synoniemen, terwijl *parole* de Coseriaanse begrippen *Norm* en *Rede* omvat. We komen daar later nog uitvoerig op terug (cf. § II.1.9.). Voorlopig beschouwen we *parole* en *Rede* - weliswaar vereenvoudigend - als synoniemen.

¹⁰ De solidariteit tussen vorm- en inhoudsniveau werd voor het eerst uitvoerig beschreven en onderzocht door Hjelmslev (1953 [1943]:48-49).

¹¹ Dit principe speelt volgens sommige taalkundigen ook een belangrijke rol in diachrone zin, nl. in de mate dat er een historische tendens in natuurlijke talen bestaat dat één taalvorm met één taalbetekenis

parole-betekenissen. Immers, de invariabele *signifié* kan op verschillende manieren worden ingevuld in de concrete taalhandeling:

Ein materieller (auch konstanter) Unterschied darf nicht als sprachliches Faktum im strengen Sinne angesehen werden, sondern nur als eines der 'Rede' (oder 'Realisierung der Sprache'), wenn er niemals Bedeutungsunterschiede bedingt; und ein gedachter oder erfaßter semantischer Unterschied als solcher darf nicht als 'sprachlich' angesehen werden [...], wenn ihm kein spezifischer Ausdruck entspricht (Coseriu ²1992 [1988]:173).

Met andere woorden, bij elk betekenisverschil (respectievelijk vormelijk verschil) moeten we nagaan of het om een taalsystematisch en dus functioneel onderscheid gaat, dan wel om een onderscheid dat te verhalen is op variatie op *Rede*-niveau. In dat laatste geval is de inhoudelijke variatie bepaald door contextuele en/of situationele variatie en hebben we te maken met een niet-functioneel betekenisverschil.¹² Aan functionele eenheden en varianten worden dan ook verschillende ontologische of existentiële niveaus toegekend:

[...] auf der einen Seite nämlich die Existenz sozusagen einmaliger 'Muster' (im Sprachwissen) und auf der anderen die Existenz als Realisierung dieser Muster (im Sprechen) (Coseriu ²1992 [1988]: 178).

Deze verschillende ontologische niveaus vormen volgens Coseriu het vernieuwende aspect van zijn structurele benadering van taal en hebben als belangrijk gevolg dat een functionele eenheid niet eenvoudigweg kan worden beschouwd als de som van haar varianten, maar ook niet als de abstractie op basis van die varianten omdat de functionele eenheden enerzijds en hun (eventuele) varianten anderzijds een ander ontologisch statuut bezitten. We gaan hier nog dieper op in onder § II.1.8.5. waarin het verschil tussen primaire *Bedeutungen* en secundaire *Bezeichnungen* wordt behandeld.

1.3.2. Doorbreking van het bilateraliteitsprincipe

Het bilateraliteitsprincipe (zie: § II.1.3.1.) dat onlosmakelijk met het functionaliteitsprincipe is verbonden, kan desalniettemin doorbroken worden: vormen en inhouden van eenzelfde taal verhouden zich immers niet altijd in een één-op-één-relatie. Er zijn volgens Coseriu twee soorten uitzonderingen mogelijk: 1) "[...] identische Formen [...], denen zwei (oder mehr) *signifiés* entsprechen (Fälle von 'Homophonie')" (Coseriu

overeenstemt en omgekeerd (men spreekt in dit verband soms van het Humboldtiaans principe, vgl. ook Van Marle & Koevoed (1980:111).

¹² In Coseriu (1975 [1955]) wordt een van de meest omvattende en meest gedifferentieerde contexttheorieën gepresenteerd, op basis van verschillende aanzetten tot een contexttheorie in de werken van C. Bally, K. Bühler en W. M. Urban. De theorie is helaas tot op vandaag weinig bekend gebleven. Een van de weinige toepassingen ervan (nl. op eigennamen) kan men terugvinden in Willems (1996). In Geckeler & Coseriu (1981 [1974]:38-39) wordt de theorie op uiterst gebalde wijze samengevat, op basis van de oorspronkelijke Spaanse tekst. Binnen dit proefschrift zien we ons echter genoodzaakt om op vrij ongedifferentieerde wijze over 'co(n)textuele variatie' te bespreken.

²1992 [1988]:182) en 2) “[...] einzelne *signifiés*, denen zwei (oder mehr) reine, d.h. wie die Varianten durch den lautlichen Kontext unbestimmte Formen entsprechen (‘Synonymie’)” (Coseriu ²1992 [1988]:182).

Let wel, hoewel het bilateraliteitsprincipe doorbroken wordt, blijft het functionaliteitsprincipe geldig in beide gevallen. Nemen we de homofone functionele (vorm)eenheid *F* die aan verschillende *signifiés* (S_1, S_2, S_3) beantwoordt en de synonieme functionele (inhouds)eenheid *S* die aan verschillende *signifiants* beantwoordt (F_1, F_2, F_3), dan geldt:

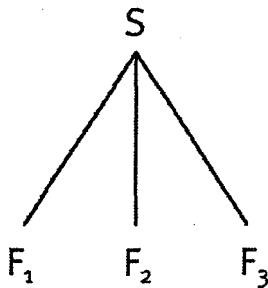
Die Ausdruckseinheit *F* existiert als solche, weil ihr trotz ihrer kontextbedingten Variation eine bestimmte Anzahl *signifiés* entspricht (S_1, S_2, S_3). Und die Inhaltseinheit *S* existiert als solche, weil ihr trotz ihrer kontextbedingten Variation eine bestimmte Anzahl Formen entspricht (F_1, F_2, F_3). Und damit gilt das Prinzip auch für die Abgrenzung dieser Einheiten im Hinblick auf ihre Varianten, da die Ausdruckseinheit *F* keine solche wäre, wenn eine materielle Veränderung an ihr die Zuordnung zu einem anderen *signifié* oder zu einer anderen Gruppe von *signifiés* bedingen würde; ebenso wie die Inhaltseinheit *S* keine solche wäre, wenn eine semantische Variation in ihr den Übergang zu einer anderen Form oder einer anderen Gruppe von Formen zur Folge hätte (Coseriu ²1992 [1988]:182).

In feite worden homofone en synonieme eenheden als fenomenen op taalsystematisch niveau en niet als fenomenen op niveau van het concrete spreken herkend, juist doordat men stilzwijgend het functionaliteitsprincipe aanwendt en vervolgens bemerkt dat in gevallen van homofonie en synonymie bepaalde *signifiants* aan bepaalde groepen *signifiés* beantwoorden en omgekeerd. Dat homofonie en synonymie zich op taalsystematisch niveau bevinden kan men afleiden uit het feit dat de homofone *signifiant* *F* of de synonieme *signifié* *S* niet op contextuele restricties kunnen worden teruggevoerd, wat wel het geval zou zijn als homofonie en synonymie fenomenen van het concrete spreken zouden zijn. Het functionaliteitsprincipe kan dus geen criterium zijn om de vormeenheden F_1, F_2, F_3 en de inhouteenheden S_1, S_2, S_3 onderling te differentiëren: men ziet immers, wanneer met bijvoorbeeld F_1 door F_2 vervangt, dat de *signifié* *S* steeds dezelfde blijft. Omgekeerd, wanneer men bijvoorbeeld S_1 door S_2 vervangt, blijft de *signifiant* *F* steeds dezelfde. Dat het functionaliteitsprincipe niet in de gebruikelijke zin kan worden aangewend, wil echter niet zeggen dat het niet van toepassing is in deze situatie: het principe wordt immers nog steeds – hetzij impliciet – als uitgangspunt genomen. Men kan stellen dat het functionaliteitsprincipe hier in afgeleide zin wordt gebruikt. Coseriu merkt dan ook terecht op dat het traditionele argument tegen het structureel functionalisme – namelijk dat het bestaan van synonymie en homonymie het (Humboldtiaanse) bilaterale uitgangspunt van het structureel functionalisme ondermijnt - eigenlijk opgaat:

Es ist deshalb merkwürdig, daß diese Tatsachen manchmal gegen den Strukturalismus [...] angeführt werden. Wenn man nämlich bemerkt, daß es mehrdeutige Formen gibt (d.h. einzelne Formen, denen bestimmbare Gruppen von *signifiés* entsprechen) und Synonymie (bestimmbare Gruppen von Formen, denen einzelne *signifiés* entsprechen), und dann anerkennt, daß diese mehrdeutigen Formen und Synonyme als solche identifizierbar sind, so

setzt das in der Tat eine stillschweigende Annahme des Postulats der Solidarität beider Ebenen der Sprache voraus und damit die Anerkennung des Prinzips der Funktionalität - und dies im selben Moment, in dem man versucht, diese zu negieren (Coseriu ²1992 [1988]:199).

1.3.2.1. Synonymie

Figuur 1: Schematische voorstelling van het begrip 'synonymie'
(Bron: Coseriu ²1992 [1988]:182)

Om tot een beter begrip van Coseriu's oorspronkelijke definitie van synonymie ("[...] einzelne *signifiés*, denen zwei (oder mehr) reine, d.h. wie die Varianten durch den lautlichen Kontext unbestimmte Formen entsprechen ('Synonymie)'), Coseriu ²1992 [1988]:182) te komen, is het noodzakelijk om "unbestimmte" op te vatten als "niet bestimpte" en de definitie als volgt te herformuleren:

[...] einzelne *signifiés*, denen zwei (oder mehr) reine, d.h. nicht wie die Varianten durch den lautlichen Kontext bestimmte Formen entsprechen ('Synonymie').

Op die manier wordt een onderscheid gemaakt tussen *reine* ('zuivere') en *unreine* ('onzuivere') synonieme vormen. Coseriu expliciteert dit verschil niet, maar het is beslist zinvol dit wel te doen naar analogie van het onderscheid dat Coseriu maakt tussen *Homophonie* enerzijds en *semantische Variation* anderzijds (cf. § II.1.3.2.2.).

Als zuivere synonieme vormen voorkomen wanneer zij "niet wie die Varianten durch den lautlichen Kontext bestimmten Formen entsprechen", dan kunnen we daaruit afleiden dat een onzuivere vorm van synonymie voorkomt wanneer de vormelijke variatie door contextuele restricties juist wél op *Rede*-niveau bepaald wordt. Met andere woorden: F_1 , F_2 en F_3 zijn dan verschillende concrete realisaties op niveau van het concrete spreken van dezelfde *signifiant* F en beantwoorden niet aan drie verschillende *signifiés*, maar wel aan één en dezelfde *signifié*. Het gaat in dat geval dus om een niet-functionele variatie.

Daar Coseriu het begrip onzuivere synonymie niet expliciet aanhaalt, worden er onder de paragraaf over synonymie geen voorbeelden van gegeven. Aangezien onze interpretatie van onzuivere synonymie overeenkomt met 'vormelijke variatie op *Rede*-niveau' kunnen we echter verwijzen naar het voorbeeld dat Coseriu daarvan aanhaalt: de Italiaanse lidwoorden *l'*, *il*, *lo*. Het zijn drie duidelijk van elkaar te onderscheiden "materielle Elemente, die sich auf der Ebene des Ausdrucks jeweils voneinander unterscheiden" (Coseriu ²1992 [1988]:174). De drie elementen, "die

an und für sich keine Einheiten sind" (Coseriu ²1992 [1988]:175), zijn niet gekoppeld aan drie verschillende *signifiés* op inhoudsniveau, maar stemmen overeen met één *signifié*, namelijk 'het mannelijk enkelvoudig lidwoord in het Italiaans'. *L', il, lo* staan met andere woorden met elkaar in complementaire distributie, het zijn varianten die we naar analogie met het Noord-Amerikaanse structuralisme als 'allomorfen' van eenzelfde morfeem kunnen bestempelen.

Als *l', il, lo* realisatievarianten zouden zijn, moeten zij teruggaan op één *signifiant* op taalsystematisch niveau.¹³ Coseriu gaat hier niet verder op in, nochtans is het statuut van deze onderliggende *signifiant* niet onbelangrijk. Als er geen onderliggende *signifiant* is, waaraan is de onderliggende *signifié* van de drie varianten dan gerelateerd? Wordt op die manier de aangenomen solidariteit tussen *signifié* en *signifiant* niet verbroken – de *signifié* beantwoordt in dit geval immers niet aan één aan *signifiant* – terwijl de aanname van die solidariteit nodig was om het functionaliteitsprincipe te handhaven? Of volstaat het om een *Lücke* of *case vide* ('lege plaats') op de plaats van de *signifiant* aan te nemen? Of bestaat de *signifiant* tegelijkertijd uit *l', il* en *lo*? Dit laatste zou overeenkomen met de oplossing die de post-Bloomfieldianen in dergelijke gevallen hebben voorgesteld (cf. Harris 1951) was een morfeem immers de klasse van allomorfen). De variatie zou er in dat geval uit bestaan dat er op *Rede*-niveau een verplichte reductie tot een van de drie mogelijke vormen van het mannelijk lidwoord optreedt.

In beide gevallen blijft echter het probleem hoe men de onzuivere synonymie dan kan onderscheiden van de zuivere synonymie. Als er geen aantoonbare eenduidige *signifiant* is of als de *signifiant* tegelijkertijd bestaat uit meerdere vormen dan is het erg moeilijk om deze onzuivere synonymie te onderscheiden van de zuivere synonymie. Zuivere synonymie komt voor wanneer F_1 , F_2 en F_3 (cf. Fig II-1) geen varianten zijn die bepaald worden door de context, maar wanneer zij als drie functionele eenheden (met telkens dezelfde *signifié* *S* als keerzijde) naast elkaar voorkomen op taalsystematisch niveau. De eenheden SF_1 , SF_2 en SF_3 moeten als drie verschillende taaltekens beschouwd worden aangezien "die Variation bei ein und derselben Einheit der Form [...] auf kontextbedingte Determinierungen zurückgeführt werden kann, während dies bei verschiedenen Einheiten unmöglich ist" (Coseriu ²1992 [1988]:183). Coseriu besteedt aan dit fenomeen echter niet zoveel aandacht als aan *Homophonie* omdat volgens hem "auf der Ausdrucksebene relativ leicht nachgeprüft werden kann, ob eine bestimmte Variation kontextbedingt ist oder nicht" (Coseriu ²1992 [1988]:183). Expliciete voorbeelden worden niet aangehaald. Wel wordt vermeld dat suppletieve vormen en synoniemen in het algemeen vaak op grammaticaal niveau voorkomen ("man denke nur an die je nach 'Stamm' verschiedenen Formen in der Deklination und in der Konjugation") en veel minder vaak op lexicaal vlak (cf. Coseriu ²1992 [1988]:183).

Tot op heden hebben we geen echt overtuigende voorbeelden teruggevonden die een voorbeeld kunnen zijn van zuivere synonymie op lexicaal vlak – Coseriu

¹³ We zullen in § II.1.3.2.2. zien, bij de bespreking van de *einheitliche Bedeutung* dat vormelijke (semantische) variatie binnen het structureel functionalisme wordt gereduceerd tot één enkele vormelijke (semantische) invariante.

haalt er bovendien zelf geen aan. Alles hangt natuurlijk af van de definitie van synonymie die men hanteert: indien men naast identiteit in *signifié* ook registeridentiteit opneemt en identiteit in morfologisch statuut opneemt als een voorwaarde voor synonymie, dan zal dat het aantal zuivere synoniemen sterk in aantal beperken.¹⁴ Zo zijn *fiets* en *rijwiel* geen zuivere synoniemen op basis van het verschil in register, alsook op basis van het feit dat *rijwiel* een semantisch transparante samenstelling is en *fiets* niet. Eventueel kan men het Nls. *oorveeg* – *oorvijs* of het Dts. *Grünspan* – *Spangrün* ('kopergroen') naar voren schuiven als voorbeelden van 'echte' zuivere synoniemen.

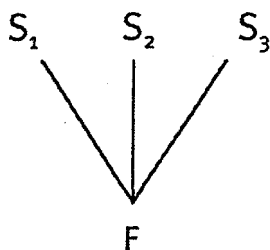
Ook voor de in de vlucht aangehaalde "suppletive Formen" als voorbeeld bij uitstek voor zuivere synonymie is de situatie niet eenduidig. In Appel e.a. (1984: 93) wordt suppletie omschreven als het verschijnsel dat optreedt bij werkwoordsvormen als *ben* – *is* – *was* – *zijn* in het Nederlands of *go* – *went* in het Engels, die ondanks hun verschillende vorm toch duidelijk tot één systeem van flexie, één werkwoordsparadigma behoren. Met andere woorden, voor Coseriu beantwoorden vormen als *ben*, *is*, *was* en *zijn* niet aan verschillende *signifiés*, maar aan één enkele *signifié* 'zijn'. Hij beschouwt ze als functionele vormeenheden die allen op taalsystematisch niveau voorkomen volgens een grammaticalisatiepatroon (c.q. vervoeging) en allen aan dezelfde *signifié* gehecht zijn. Daarnaast kunnen we werkwoordsvormen aanhalen die zowel voorkomen met ablaut als met -te/-de (die op zich weer realisatievarianten zijn). Echter, ook deze voorbeelden zijn niet dik gezaaid in een taal als het Nederlands. Als we er de *Algemene Nederlandse Spraakkunst* (vanaf nu: ANS) op naslaan dan blijkt dat bij veel van die dubbelvormen het gebruik regionaal bepaald of registerbepaald is. In dat geval zouden we die dubbelvormen veeleer beschouwen als *Rede*-varianten van een niet nader bepaalde onderliggende *signifiant* dan als zuivere synoniemen (voorbeelden zijn o.a. *joeg* – *jaagde*, waarbij *jaagde* enkel in de betekenis van 'op jacht zijn' gebruikelijk is; *kloeg* – *klaagde*, waarbij *kloeg* enkel in Zuid-Nederlands gebruikelijk is; *zei* – *zegde*, waarbij *zegde* enkel gebruikelijk is in Zuid-Nederlands of in formeel taalgebruik, cf. ANS 87-94). Er is één dubbelvorm, met name *verschulde* – *verschool*, waarbij de ANS geen gewag maakt van een nuanceverschil: wellicht kunnen we hier van zuivere 'suppletieve' synoniemen spreken.

Ten slotte nog dit: zuivere synonymie kan dan moeilijk worden teruggevonden in natuurlijke taal, in vaktaal vinden we makkelijker voorbeelden terug (b.v. *appendicitis* – *blindedarmontsteking*). Vaktalen verschillen echter van natuurlijke talen omdat de inhouden van vaktermen wetenschappelijk

vastgelegd zijn en dus een heel ander statuut hebben dan betekenissen in natuurlijke taal, waardoor de term synonymie met betrekking tot vaktalen niet zuiver meer zou worden toegepast.

¹⁴ Vgl. daartoe ook de discussie in Lyons (1978 [¹⁹⁷⁵]:280-288), die zeer uitgebreid ingaat op de mogelijke gradatie in het begrip synonymie.

1.3.2.2. Homofonie

Figuur 2: Schematische voorstelling van het begrip 'homofonie'
(Bron: Coseriu ²1992 [1988]:182)

Zoals we eerder al aangaven blijft ook in het geval van homofonie het functionaliteitsprincipe geldig voor de (homofone) functionele eenheid F, hoewel het bilateraliteitsprincipe doorbroken wordt. De drie combinaties van *signifiant* en *signifié* FS₁, FS₂ en FS₃ (cf. Fig II-2) worden als drie afzonderlijke taaltekens (dus als drie verschillende functionele eenheden) beschouwd, waarbij de *signifiant* F in de drie combinaties telkens dezelfde is, met andere woorden homofoon is. Immers, als de combinatie van de *signifiant* F en *signifié* S₁S₂S₃ als één taalteken zou worden beschouwd, dan zouden – volgens de structureel-functionele visie – S₁, S₂ en S₃ varianten van één en dezelfde *signifié* S moeten zijn en via variatie op niveau van het concrete spreken moeten worden verklaard. Homofone vormen zijn echter verbonden met *signifiés* die inhoudelijk niet gerelateerd zijn en waaraan louter toevallig eenzelfde *signifiant* gehecht is. In het geval van homofonie hebben we dus te maken met totaal verschillende *signifiés* ofte *Bedeutungen*. Vandaar dat Coseriu *homophone Formen* ook aanduidt als *mehr-deutige* vormen (vanwege de meerdere *Bedeutungen* waaraan de *signifiant* is gehecht), een letterlijke vertaling van *poly-seme* vormen. Coseriu gebruikt de termen homofonie en polysemie dan ook naast elkaar (cf. o.a. Coseriu ²1992 [1988]:174). Zijn definitie van polysemie (d.i. als synoniem van homofonie) verschilt daardoor wezenlijk van degene die algemeen gehanteerd wordt:¹⁵

Polysemy is a variety of lexical ambiguity in which the distinct senses associated with a single lexical form are semantically related. Existing by contrast is homonymy, in which unrelated meanings are associated with the identical phonetic (or orthographic) form. When these phenomena are discussed in descriptive or pedagogical grammars, polysemy is often defined as 'one word with two [or more] related meanings' and homonymy as 'two words which are pronounced (or spelled) the same' (Brugman 1997:4).

De "related meanings" waarvan sprake in bovenstaand citaat vormen niet het equivalent van de *Bedeutungen* bij Coseriu, wel van diens *Redebedeutungen* (*parole-*

¹⁵ Overigens spreekt Coseriu ook consequent van *homofonie* en niet van, wat doorgaans frequenter voorkomt, *homonymie*. De reden is eenvoudig en is een gevolg van het bilateraliteitsprincipe. In de term 'homonymie' zit de verwijzing naar een 'naam', dus naar een volwaardig taalteken met een vorm en een betekenis. We hebben echter niet te maken met 'dezelfde namen', maar met twee of meer namen die 'dezelfde (klank)vorm' met elkaar delen, dus met *homofone* woorden.

betekenissen). Die *parole*-betekenissen zijn mogelijke betekenisrealisaties in de concrete taalhandeling, dus altijd realisaties van de *Bedeutung* ('*signifié*'), die de betekenis is op taalsystematisch niveau. Naar analogie met het eerder besproken fenomeen van de zuivere en onzuivere synonymie, kunnen we spreken van zuivere polysemie, door Coseriu homofonie genoemd, en niet-zuivere polysemie, d.i. polysemie in de vandaag meest gebruikelijke en historisch ook traditionele zin van het woord, die binnen een consequent opgevat structureel functionalisme echter te herleiden is tot één monoseme, talige *Kernbedeutung* ('kernbetekenis') met verschillende betekenisvarianten op niveau van het concrete spreken. Deze kernbetekenis wordt door Coseriu als *einheitlich* ('homogeen') gedefinieerd. De homogene kernbetekenis is het onmiddellijke gevolg van het functionaliteitsprincipe en is als volgt te begrijpen:

Dieser Folgesatz besagt, daß jeder einzelnen sprachlichen Form in der Grammatik wie im Lexikon zunächst eine einzige Bedeutung zugeordnet werden muß und gerade auch eine einheitliche Bedeutung, die für jeden Kontext gilt, in dem die Form vorkommt, und so beschaffen ist, daß sie deren Redebedeutungen als durch kontextuelle Bestimmungen motiviert erklären kann (Coseriu 21992 [1988]:185).

Het is in dat verband belangrijk om een onderscheid te maken tussen een *Einzelbedeutung* ('een unieke betekenis') en een homogene betekenis ('*signifié*'), of beter gezegd, tussen polysemie en contextbepaalde betekenisvariatie. Polysemie mag in het licht van het structureel functionalisme niet gelijkgeschakeld worden met "ungenauere und unbestimmbare Bedeutungen" maar wel met twee of meer homogene betekenissen die toevallig aan een en dezelfde vorm beantwoorden, d.i. wat Coseriu als homofonie heeft aangeduid. Contextbepaalde betekenisvariatie daarentegen betreft het veelvoud aan *parole*-betekenissen van een en dezelfde homogene betekenis (*signifié*). Het is wel mogelijk dat een *signifié* niet uniek is verbonden met één *signifiant*, aangezien er *mehrdeutige Formen* ('homofone vormen') bestaan, maar dat neemt niet weg dat elke *signifié* – of het nu gaat om een *Einzelbedeutung* die uniek is verbonden met één taalvorm dan wel om een betekenis van een *mehrdeutige Form* – begrepen moet worden als een homogene betekenis. Die homogene betekenis zorgt ervoor dat de mogelijkheid van grammaticale en lexicale homofonie (polysemie) niet ontkend wordt, maar dat er daarentegen tussen polysemie en contextbepaalde betekenisvariatie wordt onderscheiden.¹⁶

Bij descriptief semantisch onderzoek dient men een rationele volgorde van die twee verschijnselen voorop te stellen. Dat wil zeggen, vooraleer men een bepaalde taalvorm als homofoon wil bestempelen, moet men zich afvragen of men niet met contextbepaalde betekenisvariatie te maken heeft:

Und erst, wenn es völlig unmöglich ist, alle Redebedeutungen einer Form auf einen einheitlichen Wert der Sprache 'zurückzuführen', darf man von Homophonie sprechen [...] (Coseriu 21992 [1988]:187).

¹⁶ In dit verband spreekt Coseriu ook van "multiple Bezeichnung", d.i. 'meervoudige referentie': "Derselbe Gegenstand kann nämlich in verschiedenen Klassen klassifiziert und folglich auch von verschiedenen, diesen Klassen entsprechenden Zeichen bezeichnet werden" (Coseriu 1978 [1973/1966]:236).

Men moet van in het begin dus een duidelijk onderscheid maken tussen de *eigentliche Bedeutung* ('eigenlijke betekenis') en de *kontextuelle Bedeutung* ('contextuele betekenis'), met andere woorden tussen de *Sprachbedeutung* ('taalsystematische betekenis') en de *Redebedeutung* ('betekenisrealisatie op niveau van het concrete spreken'). Bovendien beschouwt het structureel functionalisme homofonie als een zeldzaam verschijnsel zodat de term 'homofonie' slechts in uitzonderlijke gevallen kan worden gehanteerd in de semantische beschrijving. In principe dient men – op basis van het bilateraliteitsprincipe – ervan uit te gaan dat de betekenisvariatie te herleiden is tot contextbepaalde betekenisvariatie waaraan één monoseme betekenis ten grondslag ligt. Deze hypothese zullen we als de 'radicale monosemiehypothese' van het structureel functionalisme omschrijven.¹⁷

Coseriu is er zich evenwel van bewust dat een consequente toepassing van de radicale monosemiehypothese in de praktijk moeilijker blijkt, dan de aanname van polysemie (in de gebruikelijke en traditionele zin van het woord) als structurerend betekenisconcept te beschouwen. Vooral bij homofone vormen kunnen moeilijkheden ontstaan. Het is immers niet makkelijk om met zekerheid te stellen en te bewijzen dat verschillende *signifiés* S_1 , S_2 en S_3 werkelijk van elkaar verschillen en geen varianten van dezelfde *signifié* S zijn, aangezien de omschakeling van S_1 naar S_2 of S_3 (en vice versa) geen verandering in vorm teweegbrengt. Bij het functionaliteitsprincipe werd immers aangenomen dat een betekenisonderscheid pas functioneel is als en alleen als het in de gegeven taal overeenkomt met een vormelijk onderscheid.

Om deze praktische problemen te illustreren haalt Coseriu twee voorbeelden aan: het Spaanse *parte* (als vervoegingsvorm van het werkwoord *partir* 'delen, verdelen' enerzijds en als vervoegingsvorm van het werkwoord *partir* 'vertrekken' anderzijds) en het Spaanse *caro* ('duur' 'dierbaar', 'lief'), waar de homofonie makkelijk, respectievelijk moeilijker te bewijzen valt. Het criterium om homofonie vast te stellen – dat zowel intuïtief door sprekers als introspectief door taalkundigen wordt gehanteerd – is de onmogelijkheid om de betekenisvariatie tussen beide vormen terug te voeren op de context op niveau van het concrete spreken:

d.h. in der Feststellung, daß es keine regelmäßige Kovariation zwischen Kontext und ausgedrücktem Inhalt gibt und diese signifiés in genau demselben Kontext als verschieden auftreten und in diesem Fall nur durch größere Kontexte bzw. außersprachliche Umfelder als verschieden erkannt werden können
(Coseriu ²1992 [1988]:184).

Toepassing op het aangehaalde Sp. *parte* leert ons dat beide betekenisvarianten ('hij verdeelt' en 'hij vertrekt') weliswaar kunnen voorkomen in dezelfde context – bijvoorbeeld *parte hoy* ('hij verdeelt [het] vandaag' en 'hij vertrekt nu') – maar

¹⁷ We gebruiken het adjectief *radicaal* om te benadrukken dat men in het structureel functionalisme geen plaats voorziet voor polysemie in de gebruikelijke zin van het woord ('het hebben van distincte, maar gerelateerde betekenissen'). In de monosemiehypothese van C. Ruhl (1989), die we in § II.2. zullen bespreken, is nog een (kleine) opening voorzien voor het traditionele polysemiebegrip: zijn hypothese zullen we dan ook als een *gematigde* monosemiehypothese omschrijven.

dat tegelijkertijd in die gevallen waar we met verschillende contexten te maken hebben, de betekenisvariatie niet op het verschil in context kan worden teruggevoerd noch daardoor verklaard kan worden. In de zin *Juan parte el pastel en cuatro partes* ('Jan verdeelt de taart in vier stukken') kan men het feit dat de correcte parafraze hier van Sp. *partir* ('verdelen') is afgeleid en niet van Sp. *partir* ('vertrekken'), niet simpelweg verklaren door te stellen dat er één monoseme betekenis aan deze twee verschillende betekenisvarianten ten grondslag ligt, waarbij de ene variant ('hij verdeelt') wordt gebruikt in overgankelijke constructies en de andere ('hij vertrekt') in onovergankelijke constructies. De vertaling van *parte* door 'hij verdeelt' kan "nicht als Ergebnis der Determinierung von *parte* '(er) reist ab' durch Objektergänzung erklärt werden [...]" (Coseriu 1992 [1988]:184), het complement is veeleer zelf al gemotiveerd door de lexicale betekenis die beantwoordt aan de vorm *parte*. Men kan er om didactische redenen wel op wijzen dat Sp. *parte* ('hij verdeelt') en Sp. *parte* ('hij vertrekt') respectievelijk in een constructie met object en een constructie met een adverbiale plaatsbepaling voorkomen. Om de *signifiés* in de praktijk van elkaar te onderscheiden kan men ook de "Technik der exklusiven Ersetzungen" (Coseriu 1992 [1988]:184) gebruiken. Zo kan men *partir* ('verdelen') door *dividir* vervangen en *partir* ('vertrekken') door *salir* "wobei diese natürlich nicht als 'Synonyme' der beiden span. Verben *partir* gelten dürfen, sondern nur als deren konventionelle 'Namen'" (Coseriu 1992 [1988]:184).

Niet alle voorbeelden zijn echter zo eenduidig. Nemen we bijvoorbeeld het Spaanse *caro* dat op twee manieren kan geïnterpreteerd worden: als 'duur, wat veel kost' (*El pan es caro* – 'Het brood is duur')¹⁸ of als 'dierbaar, lief' (*amigo caro* – 'beste vriend'). We kunnen ons afvragen of we met twee verschillende, homogene betekenissen te maken hebben of met twee betekenisvarianten van eenzelfde monoseme, homogene betekenis. Coseriu verduidelijkt:

Auf der einen Seite scheint es in diesem Fall möglich, an ein einziges signifié zu denken (etwa: 'was viel wert ist, von hohem Wert') sowie an kontextbedingte Bestimmungen wie 'im gefühlsmäßigen Sinne' und 'im materiellen Sinne', aus deren Kombination sich als Varianten die Redebedeutungen 'lieb' und 'teuer' ergeben könnten. Auf der anderen Seite können in manchen – nicht sehr häufigen, aber auch nicht völlig abnormen – Kontexten beide signifiés einzeln oder zusammen vorkommen, und dadurch kann unabsichtlich oder sogar absichtlich Mehrdeutigkeit entstehen (Coseriu 1992 [1988]:185).

Voorbeelden van dat laatste geval zijn de volgende: iemand kan het weinige brood dat hij nog heeft met *caro* ('dierbaar') aanduiden, en iemand kan van een *amigo caro* spreken ('dure vriend') als het gaat om een vriend aan wie men veel geld uitgeeft. Als Coseriu stelt dat dit een argument zou kunnen zijn voor de visie dat het hier om een geval van homofonie gaat, dus om twee niet-gerelateerde *signifiés* die toevallig aan dezelfde woordvorm verbonden zijn, dan doelt hij daarmee op het feit dat de context in *pan es caro* in feite geen uitsluitel kan bieden over of nu 'duur brood' of 'dierbaar brood' is bedoeld. Het is echter zo dat deze zin op niveau

¹⁸ Coseriu spreekt over het "Spanischen *caro*" maar haalt wel telkens verkeerdelijk Italiaanse voorbeeldzinnen aan (*il pane è caro* en *caro amico*). We hebben de voorbeelden daarom naar het Spaans vertaald.

van het concrete spreken niet geïsoleerd zal voorkomen en de situatie waarin deze zin geuit wordt, definitief uitsluitsel kan geven over de juiste interpretatie. Bij de combinatie van *caro* en *amigo* merken we wel op dat de woordvolgorde disambiguerend werkt: bij *caro amigo* dient men *caro* te interpreteren als 'duur', bij *amigo caro* als 'dierbaar'. We merken op dat de woordvolgorde voor Coseriu ook betekenisdragend kan zijn (cf. de instrumentele betekenis, § II.1.10.3.3.).

Een gelijkaardig voorbeeld uit het Nederlands is bijvoorbeeld het adjectief *dik*. Van de twee betekenisvarianten van *dik*, b.v. *een dikke kerel* 'die veel weegt' enerzijds en *dikke vrienden* 'die in grote mate bevriend zijn' anderzijds, zou men 'wat in ruime mate is' als unieke *signifié* kunnen beschouwen en de respectievelijke invullingen 'in fysieke zin' (*een dikke kerel*) en 'in emotionele zin' (*een dikke vriend*) als contextbepaalde betekenisvarianten. We geven toe dat we voor een nauwkeuriger betekenisparafraze het adjectief *dik* aan een uitgebreide paradigmatische analyse zouden moeten onderwerpen, waarin we bovendien veel meer gebruiken moeten betrekken dan *dikke kerel* en *dikke vrienden* alleen (maar b.v. ook *een dikke auto* 'die veel geld kost', *dikke koorts maken* 'hevige koorts', *een dikke boer* 'rijke boer', etc.) We trachten het gebrek aan substantiële uitwerking van de voorbeelden die louter ter illustratie van de theorie dienen, te compenseren in Hoofdstuk IV, waar we Nls. *over* aan een zeer uitgebreide en gedetailleerde paradigmatische analyse onderwerpen. In dit theoretisch georiënteerde hoofdstuk willen we met het bovenstaande voorbeeld vooral aantonen dat in de *signifié* van *dik* geen betekeniskenmerk vervat zit als b.v. [+breed in omvang] (d.i. het gebruik van het adjectief *dik* in zijn dimensionale zin, in oppositie tot *dun*, *smal*, *breed*, etc.). Dat zou bijvoorbeeld impliceren dat *dik* in *dikke vrienden* als een metaforische, afgeleide betekenis moet worden gezien van het dimensionale *dik* in *dikke kerel*, dat dan als 'primaire betekenis' dienst doet. *Dik* zou in dat geval als polyseem worden opgevat, wat indruist tegen het postulaat van de *einheitliche Bedeutung*.

1.3.3. De commutatieproef

Het methodologische gevolg van het functionaliteitsprincipe is de commutatieproef. Deze proef laat toe om bij variaties in de vorm respectievelijk in de inhoud na te gaan of men te maken heeft met vormelijke resp. inhoudelijke *varianten* dan wel met *invarianten*, d.w.z. functionele inhouden op het vlak van de vorm respectievelijk de inhoud. Wanneer een verandering op vormelijk (inhoudelijk) vlak een verandering

¹⁹ Coseriu verwerpt de distributieve methode waarbij men nagaat "mit welchen anderen Einheiten die untersuchte Einheit vorkommt bzw. vorkommen kann, d.h. die Untersuchung richtet sich auf die existierenden bzw. möglichen Kontexte einer Einheit" (Coseriu 1978 [1965/66]:105). Coseriu acht de distributieve methode gedoemd om te mislukken omdat de syntagmatische combinaties in teksten zowel talig als buitentalig gemotiveerd kunnen zijn. Zo is de syntagmatische combinatie *ros haar* talig gemotiveerd: de betekenis van het woord *haar* fungeert als distinctief kenmerk voor het adjectief *ros*. De syntagmatische combinaties *wit haar* / *bruin haar* / *grijs haar* / *zwart haar* etc. zijn daarentegen buitentalig gemotiveerd: onze kennis over de buitentalige realiteit leert ons dat haar al die kleuren kan hebben, doch dit betekent niet dat de betekenis van *haar* geïmpliceerd is in de adjectieven *wit*, *bruin*, *grijs* etc. (terwijl *ros* wel de betekenis van *haar* impliceert). De enige juiste methode om vast te stellen welke kenmerken talig distinctief zijn is de commutatieproef, niet de distributieve analyse. Zo zien we dat wanneer *haar* in de

op inhoudelijk (vormelijk) vlak teweebrengr, betekend dit dat er een functionele grens overschreden is en dat we te maken hebben met verschillende functionele eenheden. De commutatieproef laat ons met andere woorden toe om te bepalen welke kenmerken die van toepassing zijn op de buitentalige realiteit functioneel distinctief zijn binnen de gegeven taal die we moeten onderzoeken (en laat ons bovendien toe om de gegeven taal met andere talen te vergelijken). Aan de hand van de commutatieproef gaan we met andere woorden na welke verschijningsvormen voor een gegeven element X mogelijk zijn om nog X genoemd te worden in een gegeven taal.¹⁹

Coseriu haalt opnieuw het voorbeeld van It. *l'amico* en *lo amico* aan en stelt aan de hand van de commutatieproef vast dat tussen beide vormen (*l'*, *lo*) geen functioneel (taalsystematisch) onderscheid bestaat. Wanneer immers de normale constructie met *l'* door de minder gebruikelijke constructie met *lo* wordt vervangen, verandert dat niets aan de betekenis. Zelfs wanneer iemand de (foute) constructie *il amico* zou gebruiken, zou dit aantonen dat het onderscheid tussen *il* en de overige twee mannelijke lidwoorden niet functioneel is. Het feit dat men erop kan wijzen dat de constructie 'fout' is, bewijst dat er aan de betekenisinhoud van de constructie op zich niets verandert. De 'fout' in de constructie zou immers niet opgemerkt worden als zij een betekenisverandering met zich meebracht. De situatie is anders als we *lo*, *il* en *la* met elkaar contrasteren: vervanging van *lo* of *il* door *la* brengt wel een betekenisverandering mee. *La amico* roept b.v. het beeld op van een vrouw die de achternaam *Amico* heeft. Het verschil tussen *lo* en *il* enerzijds en *la* anderzijds is dus wel functioneel.

In het Nederlands kunnen we aan de hand van de commutatieproef vaststellen dat het onderscheid tussen de *huig-r* (gevormd achteraan in de mond) en de *tongpunt-r* (gevormd vooraan in de mond) niet functioneel is (in andere talen is dat wel het geval). Of het woord *rat* nu met *huig-r* wordt uitgesproken of met *tongpunt-r*, aan de inhoud van *rat* wordt daardoor niks veranderd. Het verschil tussen /l/ en /r/ daarentegen is binnen het Nederlands wél functioneel: immers de vervanging van de /r/ van *rat* door de /l/ (*lat*) brengt wel een verschuiving in *signifié* met zich mee. In een taal zoals het Japans zou de commutatie van /r/ en /l/ daarentegen geen functioneel onderscheid aan het licht brengen.

Op de commutatieproef komen we nog terug in § II.1.4.3., waar we vervolgens zullen illustreren dat de proef niet alleen op het gebied van de fonologie, maar ook op het gebied van de semantiek kan worden toegepast.

syntagmatische combinatie *ros haar* vervangen wordt door b.v. *jurk*, het adjectief *ros* niet behouden kan blijven, maar b.v. vervangen wordt door *oranje* of *roestbruin*. Vanwege het functionaliteitsprincipe – dat stelt dat een verschil in *signifié* een verschil in *signifiant* impliceert – kunnen we bijgevolg besluiten dat *haar* als talig distinctief kenmerk optreedt voor *blond*. Eenzelfde besluit kunnen we niet trekken voor *wit haar* / *bruin haar* / *grijs haar* / *zwart haar* etc. Als we in deze syntagmatische combinaties *haar* b.v. door *jurk* vervangen, dan kunnen de kleuradjectieven gewoon behouden blijven: de vervanging van het ene woord door het andere brengt geen verschil te weeg in *signifiant* (*wit* blijft *wit* en verandert bijvoorbeeld niet in een ander woord). Coseriu wijst er voorts op dat bepaalde syntagmatische combinaties weliswaar weinig in teksten kunnen voorkomen, maar daarom nog niet talig onmogelijk zijn. Zo is het bijvoorbeeld niet omdat raven tot nader order zwart zijn, dat het syntagma *witte raven* onmogelijk zou zijn.

1.4 | Het Prinsip der Opposition

In deze paragraaf introduceren we het oppositionele principe en zijn algemene definitie (§ II.1.4.1.), alsook de gevolgen ervan op methodologisch vlak: met name de betekenisanalyse aan de hand van distinctieve kenmerken enerzijds (§ II.1.4.2.) en het paradigmatische karakter van de betekenisanalyse anderzijds (§ II.1.4.3.). Tot slot zullen we wijzen op het fundamentele onderscheid tussen de betekenis van een lexeem in de objecttaal enerzijds en de metatagige betekenisparafraze van die welbepaalde betekenis anderzijds (§ II.1.4.4.).

1.4.1. Inleiding

Het functionaliteitsprincipe beroept zich eigenlijk op het oppositionele principe, aangezien het wezen van de functionele eenheden volledig bepaald wordt door de opposities waar zij deel van uitmaken:

Das Prinzip der Opposition betrifft die Tatsache, daß sich die Funktionalität in diesen und jenen Einheiten manifestiert, d.h., es betrifft das 'Wozu' dieser Einheiten und ihre 'Identität' (daß sie eben diese oder jene sind) (Coseriu ²1992 [1988]:201).

Een functionele eenheid *functioneert* pas als zodanig in een taal (d.i. 'is precies zus en niet zo') doordat zij in oppositie staat met een semantisch verwante andere eenheid (eenheden). Hiermee bedoelen we dat deze functionele eenheid, naast een aantal gemeenschappelijke betekenissenkenmerken die het met die eenheid (of eenheden) deelt, zich tegelijk van deze andere eenheid (eenheden) dient te onderscheiden door ten minste één minimaal-distinctief kenmerk.

A existiert als A, weil es durch das funktionelle Element b in Opposition zu B steht; und B existiert als B, weil es durch das Element c zu A in Opposition steht (Coseriu ²1992 [1988]:202).

Op fonologisch vlak kunnen we de fonemen /b/ en /m/ als voorbeeld aanhalen. Beide consonanten staan in oppositie met elkaar. Ze zijn beide bilabiaal en stemhebbend, maar verschillen van elkaar door één distinctief kenmerk: /b/ is [+oraal], /m/ [+nasaal]. De werkwoorden *kijken* en *zien* zijn voorbeelden van lexicale eenheden in functionele oppositie. Ze delen de gemeenschappelijke kenmerken [+waarnemen] en [+met de ogen], maar onderscheiden zich van elkaar doordat *zien* [+neutraal], d.i. [+receptief] ('passief') is en slechts betrekking heeft op de eenvoudige waarneming met de ogen, terwijl *kijken* [+intentioneel], d.i. [+factitief] ('actief') is en betrekking heeft op het fixeren of richten van de blik op een bepaald object. Naar analogie van de fonologie zullen we bij oppositie van twee functionele betekenseenheden door middel van één distinctief kenmerk van minimale betekenisparen spreken.

Coseriu (²1992 [1988]:202) merkt op dat een verschil in *Substanz* ('substantie') een noodzakelijke, maar geen voldoende voorwaarde is voor het bestaan van opposities en de daarmee corresponderende functionele eenheden. Nemen we een voorbeeld in het Nederlands. De klank /ε/ kan – afhankelijk van dialect tot dialect

en van spreker tot spreker – halfgesloten (zoals in het Engelse *bed* 'bed') of open (zoals in het Engelse *bad* 'slecht') worden uitgesproken. Er is bijgevolg een duidelijk verschil in *Substanz*, maar toch is er slechts sprake van één functionele eenheid. Dit in tegenstelling tot het Engels: de halfgesloten /ɛ/ (zoals in Eng. *bed*) en de open /ɛ/ (zoals in Eng. *bad*) staan wel degelijk met elkaar in oppositie. Zij vormen dan ook twee functionele eenheden.

De aangehaalde voorbeelden (Nls. /b/ en /m/, Eng. *bad* en *bed*, Nls. *zien* en *kijken*) onderscheiden zich van elkaar door middel van één distinctief kenmerk (dat fonologisch van aard is bij de twee eerstgenoemde voorbeelden en semantisch van aard bij laatstgenoemd voorbeeld). Doorgaans functioneren vorm- en inhoudseenheden echter onderling in meerdere opposities door middel van verschillende distinctieve kenmerken. De gemeenschappelijke kenmerken van deze vorm- en inhoudseenheden is in elk van die opposities anders. Zo staat het Zuid-Nederlandse foneem /b/ in oppositie met /m/ omdat /b/ oraal is en niet nasaal, met /d/ omdat het bilabiaal is en niet alveolair respectievelijk niet velair, met /p/ omdat het stemhebbend en niet stemloos is en met /w/ omdat het een occlusief is en geen halfvocaal. Het foneem /b/ deelt de kenmerken [+bilabiaal] en [+stemhebbend] met /m/, de kenmerken [+oraal] en [+stemhebbend] met /d/ en /g/ de kenmerken [+oraal] en [+bilabiaal] met /p/ en ten slotte het kenmerk [+bilabiaal] met /w/.²⁰ Een functionele eenheid bundelt dus verscheidene distinctieve kenmerken, bijvoorbeeld: /b/ = '([+consonant]) + [+oraal] + [+bilabiaal] + [+occlusief] + [+stemhebbend]'.
 De analyse van talige eenheden in distinctieve kenmerken is van wezenlijk belang voor het structureel-functionele model dat Coseriu voorstelt. Hét structureel-functionele basisconcept is immers niet de functionele eenheid *an sich*, maar wel de functionele oppositie tussen twee eenheden, respectievelijk het distinctieve kenmerk dat deze twee eenheden van elkaar onderscheidt, waardoor ze daadwerkelijk als functionele eenheden kunnen worden omschreven. Naast de functioneel-distinctieve kenmerken wordt er binnen het structureel functionalisme ook gewezen op constante, maar niet-functionele kenmerken die bepaalde eenheden in een bepaalde context kunnen vertonen, bijvoorbeeld *aspiration* bij de Engelse fonemen /p/, /t/ en /k/. Aspiratie is weliswaar verplicht in bepaalde klankomgevingen, maar de geaspireerde [p^h], [t^h] en [k^h] staan niet in functionele oppositie met /p/, /t/ en /k/ daar zij geen inhoudsverandering met zich meebrengen. Geen enkel Engels woord onderscheidt zich van een ander Engels woord door het geaspireerde foneem van dat woord te vervangen door het niet-geaspireerde foneem: aspiratie is dus géén distinctief kenmerk en wordt dus niet in de beschrijving van functionele eenheden op zich opgenomen. Toch wil dit niet zeggen dat constante, niet-functionele kenmerken niet van belang zijn:

Natürlich haben die nicht-oppositiven, aber konstanten Züge – die deshalb 'redundant', d.h. 'überflüssig' sind – eben wegen ihrer Konstanz ganz allgemein eine Art Hilfsfunktion, die 'Redundanz' heißt und so etwas wie eine Verstärkung oder Ergänzung der eigentlichen distinktiven Funktion ist, nämlich ein 'funktioneller Luxus' (Coseriu 1992 [1988]:208).

²⁰ In het Zuid-Nederlands zijn zowel /b/ als /w/ bilabiale klanken. In het Noord-Nederlands is /w/ veeleer als [+labiodentaal] te omschrijven. Het foneem /w/ is er ook veeleer een fricatief dan een halfvocaal.

Met andere woorden: de kritiek dat niet-functionele, constante kenmerken binnen het Europese structuralisme niet belangrijk zouden zijn, is niet correct. We gaan daar tevens verder op in wanneer we het over 'normbetekenissen' hebben in § II.1.9.2.)

1.4.2. *Distinctieve, functionele kenmerken*

Distinctieve, functionele betekenissenkenmerken zijn de kleinste betekenisonderscheidende kenmerken die bij de betekenisanalyse van een gegeven lexeem kunnen worden vastgesteld (Dts. *unterscheidender Zug*, Fr. *trait distinctif*, Eng. *distinctive features*, cf. Coseriu ²1992 [1988:204]).²¹ Om uit te maken of een gegeven inhoudelijk kenmerk functioneel of niet-functioneel is, kan men zich alweer beroepen op de commutatieproef:

Die Züge b und c sind bei den Einheiten unseres Schemas jeweils funktionell, da wir, wenn wir b durch c ersetzen oder umgekehrt, eine andere Einheit erhalten (Coseriu ²1992 [1988]:204).

In de inleidende paragraaf § II.1.1. hebben we gezien dat men in het Noord-Amerikaanse structuralisme de noodzakelijke en voldoende betekenissenkenmerken aan de hand waarvan men een bepaalde referent kan afbakenen, zal omschrijven als de 'talige kenmerken' of 'semantische kenmerken' van de betekenis van die referent, terwijl men de niet-noodzakelijke kenmerken die met die referent worden geassocieerd als 'encyclopedische kenmerken' omschrijft. Dit terminologische onderscheid toepassen op het (Europese) structureel functionalisme is in die zin bedrieglijk dat het lijkt alsof binnen dit betekenismodel 'encyclopedische kenmerken' überhaupt worden uitgesloten. Het is veeleer zo dat men binnen het structureel functionalisme nagaat welke 'encyclopedische kenmerken' daadwerkelijk als 'distinctieve, functionele kenmerken' optreden binnen de betekenis van een lexeem:

[T]he point is not whether features are 'referential' or not, but whether they function as distinctive (objective or not) in a given language (Coseriu (2000 [1990]:26).

Of een kenmerk al dan niet functioneel is, wordt, zoals vermeld, vastgesteld door de commutatieproef. Zo kan men vaststellen dat de commutatie van [+mannelijk] door [+vrouwelijk] met zich meebrengt dat *oom* vervangen wordt door een andere *signifiant* met name *tante*. Tegelijkertijd kan men vaststellen dat de commutatie van [+aan vaders kant] door [+aan moeders kant] geen vormverandering van *oom* teweegbrengt: het Nederlands maakt dus geen betekenisonderscheid tussen 'vaders broer' en 'moeders broer'. In het Latijn is dat b.v. wel het geval: vgl. *patruus* 'broer aan vaders zijde' en *avunculus* 'broer aan moeders zijde' (cf. Coseriu 1978 [1964]: 137). Zowel [+mannelijk]/[+vrouwelijk] als [+aan vaders kant]/[+aan moeders kant] zijn in principe encyclopedische kenmerken, maar terwijl uit de commutatieproef

²¹ In de literatuur zijn eveneens – naar analogie met de structurele fonologie – de termen 'seem' (= distinctief betekenissenkenmerk) en 'semeem' (= de betekenis als bundeling, verzameling van verschillende distinctieve kenmerken) gebruikelijk (cf. o.a. Pottier 1978 [1964]: 68-69). Vandaar wordt de structureel-functionele betekenisanalyse soms ook als de 'seemanalyse' omschreven. Coene (2004:118 – voetnoot 1)

[+mannelijk] distinctief blijkt te zijn voor de betekenis van *oom*, blijkt [+/-aan vaders kant] niet distinctief te zijn voor diezelfde betekenis. Daarom wordt [+/-aan vaders kant] soms ook een encyclopedisch kenmerk genoemd met betrekking tot *oom* en [+mannelijk] een (talig) betekeniskenmerk. We hebben overigens aangegeven dat [+/-aan vaders zijde] in het Latijn wel functioneel blijkt te zijn (cf. *patruus* – *avunculus*). Het is dus niet zo dat er voor het structureel functionalisme een *a priori* onderscheid bestaat tussen encyclopedische kenmerken en talige kenmerken, dit is veeleer een empirisch, pas na taalkundig onderzoek vaststelbaar onderscheid.

Verder wensen we op te merken dat de commutatieproef slechts een methodologisch instrument is om de functionele opposities (respectievelijk functionele, distinctieve kenmerken) vast te stellen binnen een gegeven historische taal waarvan de spreker zich in feite *a priori* van bewust is op basis van zijn talige intuïtie. Het is een introspectief hulpmiddel om de ongearticuleerde intuïtieve kennis van de distinctieve betekeniskenmerken te 'articuleren', dat zonder waarde zou zijn indien men niet reeds intuïtief weet welke betekeniskenmerken van wezenlijk belang zijn (distinctief zijn) in de betekenisanalyse.²²

Tot slot willen we een opmerking maken in verband met de typografische weergave van de distinctieve betekeniskenmerken. In de jaren '60 was het in de Europese traditie gebruikelijk om deze distinctieve betekeniskenmerken tussen omgekeerde enkele aanhalingstekens te plaatsen om duidelijk te maken dat de woorden die werden gebruikt om deze distinctieve betekeniskenmerken te omschrijven als een onderdeel van een specifieke metataal te beschouwen en deze duidelijk te onderscheiden van dezelfde woorden in de objecttaal (d.i. de historische taal die aan het semantisch onderzoek onderworpen wordt) (cf. over het belangrijke onderscheid tussen taal en metataal, zie: § II.1.4.4.). Wij opteren er echter voor – louter om redenen van visuele duidelijkheid – om de notatiewijze van de componentiële analyse in de Noord-Amerikaanse structurele traditie over te nemen. Dit wil zeggen dat distinctieve betekeniskenmerken tussen vierkante haken worden geplaatst. Wordt het betekeniskenmerk voorafgegaan door een plusteken, dan wijst dit op de aanwezigheid van het betekeniskenmerk; wordt het voorafgegaan door een minteken dan wijst dit op de afwezigheid van het betekeniskenmerk. We merken op dat een negatief distinctief kenmerk ([- x]) even belangrijk is om de grenzen tussen de *signifiés* van twee (of meer) verschillende lexemen af te bakenen als een positief distinctief kenmerk is ([+ x]). Binnen het structureel functionalisme worden negatieve kenmerken als even 'betekenisvol' (d.i. van eenzelfde substantieel belang voor de betekenisonderscheiding) beschouwd als positieve kenmerken op taalsystematisch niveau. De notatie ([0 x]) duidt erop dat het distinctieve kenmerk niet van toepassing is op de *signifié* van het onderzochte lexeem.²³

geeft een uitgebreid overzicht van alle synonieme terminologie die in het Duits, het Engels en het Frans is aangewend om 'distinctieve betekeniskenmerken' te omschrijven. Wij zullen simpelweg blijven spreken van 'distinctieve betekeniskenmerken' of 'functionele betekeniskenmerken'.

²² Op de precieze invulling van de begrippen 'bewustzijn', '(on)gearticuleerdheid' en 'intuïtie' met betrekking tot de kennis die een spreker heeft over 'zijn' taal, gaan we nog uitvoerig in, in Hoofdstuk III, § III.4.2.2.

²³ Het exacte verschil tussen [- x] en [0 x] zal duidelijk worden in Hoofdstuk IV, bij de analyse van Nls. *over*.

1.4.3. De paradigmatische betekenisanalyse

1.4.3.1. Inleiding

Tot hier toe hebben we steeds over distinctieve kenmerken van minimale betekenisparen gesproken (cf. de minimale paren van A. Jolles 1973 [1934]), d.i. over de oppositie van twee functionele betekenseenheden. Het spreekt voor zich dat een welbepaalde *signifié* echter veelal door meerdere opposities bepaald wordt aan de hand van meerdere distinctieve kenmerken. De betekenis (*signifié*) van een lexem kan dan op basis van het oppositionele principe als de verzameling van distinctieve kenmerken worden opgevat, waarbij die verschillende distinctieve kenmerken het resultaat zijn van de verschillende betekenisopposities waarin die welbepaalde *signifié* optreedt. Met andere woorden: in wezen is het oppositionele principe niets anders dan de consequente toepassing “des allgemeinen Prinzips der Relation” (Coseriu 1992 [1988]:204), dat voor het eerst duidelijk door de Saussure werd uitgewerkt. Dit relationele principe bepaalt dat een *signifié* niet geïsoleerd verschijnt (lees: niet geïsoleerd kan verschijnen), maar op een systeem van relaties berust, waarbinnen de verschillende *signifiés* elkaar wederzijds delimiteren. De structureel-functionele betekenisanalyse van een gegeven *signifié* kan dus slechts plaatsvinden tegen de achtergrond van het ‘woordveld’ waarin de *signifié* thuishoort samen met betekenisverwante *signifiés*, aldus Coseriu. Coseriu (1978 [1971/1968]:261) definieert een woordveld als volgt:

Ein *Wortfeld* ist eine paradigmatische Struktur, die aus lexikalischen Einheiten besteht, die sich eine gemeinsame Bedeutungszone teilen und in unmittelbarer Opposition zueinander stehen.

Een woordveld is dus steeds een paradigma van lexemen, dit wil zeggen, van woorden die in principe tot een van de woordcategorieën behoren die Coseriu onderscheidt (adjectief, substantief, werkwoord en bijwoord). Deze lexemen zijn enerzijds semantisch met elkaar verwant doordat zij bepaalde betekeniskenmerken met elkaar delen, wat impliceert dat zij een gemeenschappelijke vergelijkingsbasis hebben. In sommige gevallen wordt ook deze ‘gemeenschappelijke grond’ benoemd in de gegeven historische taal. Men spreekt dan van een ‘archilexem’, “[e]in Lexem, dessen Inhalt mit dem eines ganzen Wortfeldes identisch ist” (Coseriu 1978 [1971/1968]:262). Indien geen archilexem voorhanden is in de gegeven taal, dient de semanticus de archisememische, gemeenschappelijke inhoud van het gegeven woordveld te parafaseren (zonder dat daar ook een *signifiant* aan beantwoordt). Daarnaast zijn de verschillende lexemen van eenzelfde

²⁴ Let wel: Coseriu maakt een duidelijk onderscheid tussen enerzijds de eigenlijke paradigmatische structuren van een taal, het (woordveld)paradigma zoals we het hierboven hebben omschreven, en zogenaamde woordklassen anderzijds. Over woordklassen zegt hij: “Ein Klasse ist die Gemeinsamheit der Lexeme, die unabhängig von der Wortfeldstruktur durch einen gemeinsamen inhaltsunterscheidenden Zug zusammenhängen” (Coseriu 1978 [1967]:241). Het gemeenschappelijke betekeniskenmerk dat de woordklasse definieert is niet paradigmatisch van aard, het is veeleer een ‘klasseem’. Lexemen die tot dezelfde woordklasse behoren vertonen namelijk identieke grammaticale of lexicale distributiepatronen (b.v. de klasse van de transitieve werkwoorden met klasseem [+transitief] respectievelijk de klasse van de levende wezens met klasseem [+levende wezens]). Woordklassen moeten duidelijk van woordvelden

woordveld semantisch met elkaar verwant in die zin dat de lexemen minimaal distinctief zijn ten opzichte van elkaar, waardoor zij in onmiddellijke betekenisoppositie staan tot elkaar.

Willen we dus de betekenis van een bepaald lexeem X nagaan, dan is het in de eerste plaats belangrijk om na te gaan van welk woordveld dit lexeem deel uitmaakt.²⁴ Immers, enkel indien we de leden van hetzelfde paradigma met elkaar in betekenisoppositie brengen, kunnen we de betekenisrelaties tussen de verschillende *signifiés* van de betreffende lexemen vastleggen om zo de betekenis van elk lexeem en die van lexeem X in het bijzonder te kunnen definiëren. Het is daarbij belangrijk om in te zien dat een woordveld of paradigma geenszins samenvalt met een verzameling lexemen die door *associatie* met elkaar verbonden zijn. Deze associaties zijn veelal referentieel bepaald en zijn niet ingegeven door het structurerende principe van de minimale betekenisoppositie. Voorbeelden van een 'associatieve groep lexemen' vindt men o.m. terug bij C. Bally (1940:195):

Le mot 'bœuf' fait penser: 1) à 'vache, taureau, veau, corne, ruminer, beugler', etc.; 2) à 'labour, charrue, joug', etc.; 3) il peut dégager, et dégage en français, des idées de force, d'endurance, de travail patient, mais aussi de lenteur, de lourdeur, de passivité.

Coseriu (1978 [1965/66]:24) wijst erop dat van al deze associaties slechts weinige door de intuïtie van een functionele oppositie zijn ingegeven:

Abgesehen von der Reihe *bœuf* - *vache* - *taureau* - *veau*, die innerhalb eines Wortfeldes zueinander in Opposition stehen, und *corne* - *ruminer*, die bestenfalls als distinktive Züge bei der Definition dieser Lexeme auftreten können, sowie *beugler*, bei dem eine lexikalische Implikation von *bœuf* vorliegt, sind alle anderen Assoziationen außersprachlich bedingt.

Associaties zijn dan ook niet paradigmatisch gestructureerd noch door de taal ingegeven, maar zijn in wezen oneindig en afhankelijk van de context, van de referent, en zijn bovendien gebonden aan een specifieke cultuur en de ervaring van de spreker. In India, waar de koe een heilig dier is, zal men geheel andere kenmerken met (het Indiase lexeem voor) *koe* associëren.

Om de grenzen af te bakenen van het paradigma waarvan lexeem X deel uitmaakt, mogen we dus niet associatief te werk gaan, maar moeten we uitzoeken 'welke lexemen men onmiddellijk uitsluit bij gebruik van lexeem X'. Enkel lexemen die elkaar wederzijds uitsluiten behoren immers tot dezelfde paradigmatische klasse:

onderscheiden worden: een woordveld vormt een lexicaal 'betekeniscontinuüm', bij woordklassen is dat niet het geval en is slechts de identieke grammaticale of lexicale combinatiemogelijkheid die alle leden van de woordklasse met elkaar verbindt, van tel (cf. Coseriu 1978 [1967]:242). Lexemen die tot verschillende woordklassen behoren, kunnen tot hetzelfde woordveld behoren en omgekeerd. Coseriu (1978 [1967]:242) haalt o.m. volgend voorbeeld aan: "*kaufen* und *verkaufen* z.B., klassematisch als 'adlativ' (gegenüber dem Agens) bzw. 'elativ' bestimmt, gehören zu demselben Wortfeld; dagegen gehören *fragen* und *antworten* zwar zu denselben Klassen [nl. 'adlativ' vs. 'elativ', fvdg], nicht aber zu demselben Wortfeld wie *kaufen* bzw. *verkaufen*". In dit proefschrift zullen wij ons enkel op paradigmatische structuren onder de vorm van woordvelden concentreren. We gebruiken het begrip 'paradigma' als synoniem voor 'woordveld'.

Anders dargestellt, kann man auch sagen, daß ein Wortfeld aus der an einem gewissen Punkt der *chaîne parlée* vorhandenen Einheit besteht und aus den Einheiten, die ihr Vorhandensein ausschließt (Coseriu 1978 [²1971/1968]:260).

Coene (2004:150) formuleert dat inzicht als volgt:

Der paradigmatische Aspekt des 'Stellenwerts' (frz. *valeur*) eines Wortes umfasst in der Regel nicht nur eine einzelne Opposition, sondern *all* dasjenige, was wir im Diskurs nicht anwenden, aber hätten anwenden können.

Het is daarbij van fundamenteel belang om in te zien dat deel uitmaken van dezelfde paradigmatische klasse hoegenaamd niet hetzelfde betekent als behoren tot dezelfde syntagmatische klasse. Een paradigma mag immers niet verward worden met de groep lexemen die in dezelfde 'context' kunnen verschijnen, dit is, de groep elementen die allen de "Leerstelle" ('empty slot', 'lege plaats') van een bepaalde syntagmatische combinatie kunnen opvullen. Zo schrijft Coseriu:

Denn die paradigmatische Beziehung ist keine syntagmatische Beziehung in absentia (zwischen einem Kontext und dem, was an einer Leerstelle von ihm stehen könnte), sondern die Beziehung zwischen einem für eine bestimmte Bezeichnung gewählten Ausdruck und der Klasse der sprachlichen Möglichkeiten, in der dieser Ausdruck gewählt wird (Coseriu ²1992 [1988]:145).

Coseriu illustreert het verschil tussen paradigmatisch gerelateerde en syntagmatisch gerelateerde elementen met het Duitse voorbeeld *das Fräulein trägt ein GRÜNES Kleid* waarin de lexemen "weiß", "rot", "blau", etc. elkaar onmiddellijk uitsluiten en dus tot hetzelfde paradigma behoren als "grün". De keuze van "grün" sluit evenwel niet de elementen "elegant", "häßlich" "schön", etc. uit omdat de jurk (*Kleid*) waaraan gerefereerd wordt als "grün und elegant", "grün und häßlich", "grün und schön", etc. kan worden omschreven. Met andere woorden: voor de opbouw van een woordveldparadigma moet de semanticus vertrekken van een gegeven lexeem zoals dat gerealiseerd wordt in een welbepaald syntagma op niveau van het concrete spreken en moet hij vervolgens nagaan welke overige niet-gerealiseerde, maar potentieel mogelijke lexemen de spreker nog te zijner beschikking had op het moment dat hij de keuze maakte om dit ene lexeem effectief te realiseren (waarbij deze keuze impliceert dat deze overige, potentiële lexemen, ofte de overige leden van het paradigma, worden uitgesloten van onmiddellijke realisatie op die welbepaalde open plaats van het syntagma dat het vertrekpunt van de analyse vormde). Blanke wijst erop dat het in de praktijk erg moeilijk kan zijn om een paradigma af te bakenen en de gemeenschappelijke inhoud ervan te omschrijven. De meeste paradigmatische analyses starten de afbakening van een paradigma bij de enkele lexemen waarvan men kan aannemen dat ze min of meer het 'kernegebied' van een woordveld omvatten.:

Die lexikalischen Paradigmen nennen wir *offen*, weil es über die Zusammensetzung und den Umfang dieser Gruppenbildungen keine Übereinstimmung gibt und diese nicht zu erwarten ist, denn ein subjektiver Faktor ist bei ihrer Klassifizierung nicht völlig auszuschließen (Blanke 1973:41).²⁵

Ook Coseriu wijst erop dat de 'functionele afbakening' van een paradigma best stapsgewijze kan verlopen, zowel wat het vaststellen van de gemeenschappelijke betekenisinhoud van het paradigma betreft als het vaststellen van de onderlinge betekenisopposities in het paradigma:

Wir schlagen dagegen vor, von unmittelbaren Oppositionen, zum Beispiel zwischen zwei oder drei Lexemen, auszugehen, die unterscheidenden Züge, aufgrund derer diese Lexeme in Opposition zueinander stehen, zu identifizieren und das Wortfeld schrittweise zu 'konstruieren', indem man neue Oppositionen zwischen den schon berücksichtigten und weiteren Lexemen aufstellt. Auf jeder Stufe der Analyse wird man auf der einen Seite die schon identifizierten minimalen unterscheidenden Züge und auf der anderen einen allen betrachteten Einheiten gemeinsamen Wert haben, der seinerseits in minimale unterscheidende Züge und, mit Hilfe der Opposition zu anderen Einheiten, in einem immer kleineren gemeinsamen Wert zerlegt werden kann (Coseriu 1978 [1971/1968]:262).

Of nog:

Ausgangspunkt für die Wahl der Methodik ist die Tatsache, daß der Wortschatz nicht im Ganzen, sondern nur partiell strukturiert ist. Man wird also zunächst mit der Untersuchung von unmittelbaren Oppositionen zwischen wenigen Lexemen beginnen und nicht gleich ganze Feldstrukturen in Angriff nehmen können, da diese ja nicht a priori als abgegrenzte Einheiten existieren, sondern sich für den Linguisten erst auf Grund der etablierten Oppositionen zwischen ihren Gliedern feststellen lassen (Coseriu 1978 [1965/66]:105).

Eenmaal men op deze stapsgewijze manier het paradigma voor een bepaald lexem X heeft afgebakend, is het cruciaal om te weten te komen welke distinctieve (functionele) kenmerken de grenzen van lexem X determineren in relatie tot de overige functionele eenheden die in het lexicale paradigma in oppositie staan tot lexem X: hiervoor kan men zich uiteraard beroepen op de commutatiefproef. De betekenis (*signifié*) van lexem X kan dan vervolgens worden opgevat als de verzameling van functionele, distinctieve kenmerken die men commutatiegewijs kan afleiden uit de verschillende betekenisopposities waaraan lexem X deelneemt op basis van zijn toebehoren tot een bepaald woordveld.

1.4.3.2. *De structureel-functionele methodologie toegepast op het Nederlandse en Latijnse adjectivische 'ouderdomsparadigma'*

We illustreren de structureel-functionele methodologie aan de hand van een voorbeeld uit zowel het Nederlands als het Latijn, wat ons bovendien toelaat om aan te tonen dat verschillende talen de buitentalige realiteit op volstrekt taal-

²⁵ We geven Blanke gelijk als hij stelt dat met de opbouw van een paradigma steeds een zekere subjectiviteit gepaard gaat. Zo zullen we in Hoofdstuk IV zien, dat voor de paradigmatische analyse van Nls. *over* in sommige gevallen verschillende keuzes kunnen worden gemaakt. We zullen evenwel deze subjectieve factor trachten op te vangen, door steeds deze of gene keuze voor een bepaald paradigma te expliciteren en duidelijk te verantwoorden. De subjectieve factor waarnaar Blanke verwijst, is inherent aan semantisch onderzoek, en allerminst een argument tegen dit soort onderzoek.

specifieke wijze kunnen indelen. Het voorbeeld is gebaseerd op Coseriu (1978 [1964]:109), met dien verstande dat wij het oorspronkelijk Spaanse voorbeeld hebben vervangen door een Nederlands voorbeeld en dat we de summiere uitleg omstandiger hebben uitgewerkt.

In de eerste plaats zijn we nagegaan welke adjectieven we in het Nederlands gebruiken wanneer we de ouderdom van iets of iemand willen vaststellen. Hebben we iets of iemand voor ogen waarvan we empirisch vaststellen dat het/hij/zij een hoge ouderdom heeft, dan benoemen we het/hij/zij met het adjectief *oud* (cf. *een oude stoel, een oude kerel, een oude dame*). Ook de overige levende wezens (planten en dieren) met een hoge ouderdom krijgen het adjectief *oud* toegewezen. Hebben we daarentegen iets of iemand voor ogen waarvan we empirisch vaststellen dat het/hij/zij een lage ouderdom heeft, dan gebruiken we het adjectief *nieuw* wanneer het om een object gaat (cf. *een nieuw huis*) en het adjectief *jong* wanneer het om een persoon gaat (cf. *een jonge kerel, een jong meisje*). Planten en dieren met een lage ouderdom worden eveneens met het adjectief *jong* benoemd. De conclusies in verband met de benoeming van objecten of levende wezens in de realiteit zijn uiteraard gebaseerd op de commutatieproef, waarvan we de definitie hier nog kort even herhalen:

Bei der Kommutationsprobe werden Teile des inhaltlich Bekannten ersetzt durch andere Einheiten, um festzustellen, ob sich dabei etwas in der Wortform ändert. Ist dies der Fall, so ist anzunehmen, daß der ersetzte Teil einen oder mehrere unterscheidende Züge aufweist. Dieses Verfahren eignet sich also zur Aufstellung von paradigmatischen Strukturen und führt zur Analyse von Lexemen und Wortfeldern (Coseriu 1978 [1965/66]:106).

Als we het empirisch vastgestelde kenmerk [+met lage ouderdom] willen uitdrukken in het Nederlands en we vervangen in de gegeven uitdrukking *een jonge kerel* het woord *kerel* (dat naar een persoon verwijst) door het woord *hond* (dat naar een dier verwijst) dan verandert er niets aan het gebruikte adjectief: *een jonge hond*. De vervanging van het kenmerk [+persoon] door het kenmerk [+dier] brengt geen verschil in *signifiant* mee, men gebruikt in beide gevallen het adjectief *jong*. Vanwege het functionaliteitsprincipe – waaruit volgt dat een verschil in *signifié* in de commutatieproef noodzakelijk een verschil in *signifiant* veroorzaakt – kunnen we dan ook besluiten dat het betekenisverschil [persoon/dier] niet functioneel is en dat bovendien de kenmerken [+/- persoon] en [+/- dier] in dit geval geen talig distinctieve kenmerken zijn. Vervangen we daarentegen in de uitdrukking *een jonge kerel* het woord *kerel* ([+persoon]) (of in de uitdrukking *een jonge hond* het woord *hond* ([+dier])) door het woord *voetbal* ([+object]) dan verandert het adjectief van *jong* in *nieuw*: *een nieuwe voetbal* (**een jonge voetbal*). Vanwege hetzelfde functionaliteitsprincipe kunnen we in dit geval besluiten dat het betekenisverschil [levend wezen/object] wél functioneel is en dat het kenmerk [+/- levend wezen] wel talig distinctief is. Schematisch voorgesteld:

Nederlands	[-hoge ouderdom]	[+hoge ouderdom]
[+levend wezen]	<i>jong</i>	<i>oud</i>
[+object]		

Figuur 3: Het adjectivische 'ouderdomsparadigma' in het Nederlands²⁶

We vergelijken de situatie in het Nederlands met de situatie in het Latijn. Daar stellen we vast dat personen met een hoge respectievelijk lage ouderdom, respectievelijk *senex* en *iuvenis* worden genoemd; dat objecten met een hoge respectievelijk lage ouderdom, respectievelijk *vetus* en *novus* worden genoemd; en ten slotte dat dieren en planten met een hoge respectievelijk lage ouderdom, respectievelijk *vetulus* en *novellus* worden genoemd (cf. Coseriu 1978 [1964]:109). Schematisch voorgesteld:

Latijn	[+hoge ouderdom]	[-lage ouderdom]
[+persoon]	<i>senex</i>	<i>iuvenis</i>
[+dier/plant]	<i>vetulus</i>	<i>novellus</i>
[+object]	<i>vetus</i>	<i>novus</i>

Figuur 4: Het adjectivische 'ouderdomsparadigma' in het Latijn
(Bron: Coseriu 1978 [1964]:109)

Aan de hand van bovenstaand voorbeeld zien we dat de taal het eerste middel is om een onderscheid te maken in de entiteiten, de wezendheden, die de taal als betekenissen gekoppeld aan vormen van elkaar afbakent. Dit onderscheid is bijgevolg intrinsiek aan de taal en is geen weerspiegeling van de buitentalige realiteit.

²⁶ Merk op dat bovenstaande uitleg een vereenvoudigde voorstelling van zaken is. De commutatie van [+levend wezen] door [+object] brengt een vormverandering van *jong* → *nieuw* mee, met uitzondering van een beperkte deelgroep binnen die [+object]en. Vandaar ook dat de tweedeling [+levend wezen] - [+object] uit de eerste kolom van de visuele voorstelling van het ouderdomsparadigma niet volledig samenvalt met de tweedeling *jong* - *nieuw* uit de tweede kolom. Bij deze deelgroep gaat het om 'consumeerbare' objecten als *kaas*, *wijn*, *sla* etc. die niet alleen als *nieuw* maar ook als *jong* kunnen worden omschreven (cf. *jonge kaas*, *jonge wijn*, *jonge sla* etc.). *Jong* moet men hier begrijpen als 'in het begin van een procesmatige ontwikkeling (b.v. rijping bij *kaas* en *wijn*, volgroeiing bij *sla*)'. *Jong* staat in dit geval bovendien niet alleen in oppositie tot *oud*, maar in het geval van *kaas* en *wijn* ook tot *belegen*: cf. *belegen kaas*, *belegen wijn*, waarbij *belegen* dan moet worden begrepen als 'naar de voltooiing van de procesmatige ontwikkeling toe'. *Belegen* kan ook op levende wezens worden toegepast, maar dan in metaforische zin, b.v. *een belegen dame*, maar niet op consumeerbare objecten die niet aan een rijpingsproces onderworpen zijn (vgl. **belegen sla*). Indien men toch *oud* gebruikt om consumeerbare objecten te typeren, dan gebeurt dat in oppositie tot *nieuwe kaas*, *nieuwe wijn*, *nieuwe sla*, *nieuwe aardappelen* etc. (waarbij men b.v. refereert aan een nieuwe voorraad). Daarnaast staat *jong* bij de consumeerbare producten ook in oppositie tot *vers*, b.v. *verse sla*. *Vers* kan worden omschreven als 'pas ge-X-t' waarbij X staat voor een werkwoord dat de handeling uitdrukt die het substantief bij *vers* als het ware klaar maakt voor verbruik (vgl. *vers eitje* 'pas gelegd', *verse kip* 'pas geslacht', *verse lucht* 'pas vervangen, bezorgd'; vgl. ook het metaforische *een verse troep soldaten*).

Het feit dat het Latijn bijvoorbeeld dier en plant als één klasse samenneemt in onderscheid van personen, is arbitrair. We zien dus duidelijk dat het Nederlands en het Latijn de buitentalige realiteit – die uiteraard voor alle mensen hetzelfde is, welke taal zij ook spreken – elk op een geheel eigen wijze indelen:

[...] denn in der Beziehung Sprache-Sachen ist eben die Sprache der bestimmende Faktor: die Sprache bestimmt das Sein der Sachen, nicht umgekehrt. So kann die Sache 'Baum' als Spezie (Art des Seins) nicht von derjenigen Sprache getrennt werden, in der sie so genannt, d.h. durch die Bedeutung 'Baum' bezeichnet wird, zumal die Bedeutung des Wortes Baum (die die Abgrenzung der Klasse 'Baum' rechtfertigt) gerade 'Baum-sein' ist. In einer anderen Sprache könnte die Gestaltung der Bedeutungen völlig anders sein und eine völlig andere Abgrenzung der Sachen bedingen, wodurch auch die Bäume keine Bäume mehr wären (Coseriu 1992b:17-18).

Terwijl een naïeve visie op de relatie tussen taal en werkelijkheid gemakkelijk tot de mening zou kunnen leiden dat de semantische indelingen in de taal het resultaat zijn van de indruk die die werkelijkheid op de mens als sprekend wezen maakt, blijkt veeleer het omgekeerde het geval: het zijn de opposities op talig niveau waarmee wij de buitentalige realiteit onderverdelen.²⁷

Verder merken we op dat het feit dat (Nederlandstalige) sprekers onderling verschillende opinies hebben omtrent de indeling in oude en jonge levende wezens, respectievelijke oude en nieuwe objecten (wie/wat door de ene spreker al *oud* wordt genoemd, kan door een andere spreker nog als *jong* of *nieuw* worden bestempeld) als dusdanig niets te maken heeft met de betekenissen (*signifiés*) van de woorden *oud/jong/nieuw* zelf. Het zou bijgevolg ook onterecht zijn deze woorden op basis van dergelijke verschillende opinies als vaag en/of continu (d.w.z. in elkaar overlopend) te beschouwen. Vandaar dat de Coseriaanse semantiek er niet van uitgaat dat men tot coherente betekenisbeschrijvingen kan komen door sprekers naar hun meningen over taal te vragen. Meningsverschillen omtrent de benoeming met *oud/jong/nieuw* van referenten in de realiteit hebben daarentegen alles te maken met de subjectieve interpretatie van de buitentalige realiteit, respectievelijk met de eigenschappen van de te benoemen referenten zelf; ze kunnen voorts ook voortkomen uit de subjectieve verschillen in de zintuiglijke waarneming van de te benoemen referenten.

Zweitens haben Meinungsverschiedenheiten vom Typ "Diese Sache ist warm". – "Nein, sie ist kalt", oder vom Typ "Sie sind reich" – "Nein, ich bin arm", "Sie sind jung" – "Nein, ich bin alt" nichts mit der Sprache zu tun; sie betreffen entweder die Eigenschaften der Sachen selbst (und können z. B. von Unterschieden bei der sinnlichen Wahrnehmung abhängen) oder die Meinungen über die Sachen und die Zusammenhänge, in denen diese Sachen gesehen werden sollen. Folglich

²⁷ Let wel: men zou te ver gaan indien men zou zeggen dat mensen de talige opposities op de buitentalige realiteit projecteren. Zo blijkt de 'man/vrouw'-oppositie in het Nederlands functioneel te zijn. Door deze functionele oppositie kunnen wij deze oppositie ook in realiteit waarnemen en mensen onderverdelen in 'mannen' en 'vrouwen'. We projecteren de talig distinctieve kenmerken van de 'man/vrouw'-oppositie echter niet rechtstreeks op de buitentalige realiteit aangezien daar niet alleen biologische wetten heersen maar de biologische verschillen tussen man en vrouw ook veel complexer zijn dan wat de menselijke geest

berühren sie keinesfalls die sprachlichen Bedeutungen, die sie im übrigen voraussetzen. Weiterhin ist es der Natur der Sachen und nicht der Natur der Sprache zuzuschreiben, daß abgegrenzte Objekte viel leichter zu identifizieren sind als deren Eigenschaften, vor allem dann, wenn diese relationell sind (Coseriu 1978 [1973/1966]:208).

De vaststelling van meningsverschillen inzake de beoordeling van de buitentalige realiteit tussen verschillende sprekers presupponeert juist dat de identiteit van de *signifiés* van lexemen als *jong/oud/nieuw* vooraf is gegeven.

Tot slot, bovenstaand voorbeeld illustreert niet alleen de methodologie van de commutatieproef, het toont ook aan dat een functionele eenheid slechts bij de gratie van andere functionele eenheden binnen hetzelfde paradigma bestaat: *oud* bestaat slechts in oppositie met de betekenis van *jong* en *nieuw*; de betekenissen van *vetulus* en *vetus* zijn nodig om de betekenis van *senex* te kunnen afbakenen. Het wezen van de functionele eenheden binnen een structureel taalsysteem wordt volledig bepaald door de opposities waar zij deel van uitmaken. De paradigmatische betekenisanalyse, die weergeeft hoe talige eenheden binnen hetzelfde paradigma zich door middel van distinctieve kenmerken oppositief tot elkaar verhouden, is dan ook van wezenlijk belang voor het structureel-functionele betekenismodel dat Coseriu voorstelt.

1.4.4. *Het onderscheid tussen (talige) 'betekenis' en (metatalige) 'betekenisparafraze'*

Het is ondertussen duidelijk geworden dat de structureel-functionele betekenisanalyse, in navolging van de Saussure, strikt differentieel van aard is. In feite gaat het dus om een negatieve betekenisafbakening: de betekenis van een lexem is precies datgene wat de betekenissen van de overige lexem uit hetzelfde paradigma niet zijn. De betekenis van een lexem, zoals die in de objecttaal voorkomt, kan daarom slechts paradigmatisch, in oppositie met de betekenissen van andere woorden binnen hetzelfde paradigma, worden begrepen. Uiteraard is het noodzakelijk om die oppositionele betekenis in de objecttaal ook te vatten in een positief geformuleerde betekenisparafraze op metatalig niveau, waarbij helaas een stuk van de specificiteit van de betekenis in de objecttaal verloren gaat. Men mag de structureel-functionele betekenisanalyse dan ook niet afrekenen op de ontoereikendheid van de parafrases in sommige gevallen, maar men moet steeds voor ogen houden dat achter deze parafraze een differentieële, paradigmatisch afgebakende betekenis schuilgaat. Het is immers in kennistheoretisch opzicht van fundamenteel belang (cf. Willems 1994: 284-295) bij elke vorm van taalwetenschappelijk onderzoek het verschil tussen taal ('object van taalwetenschap') en metataal ('uitspraken over dit object') voor ogen te houden. In dit geval betekent dat dat men het ideële statuut van *Bedeutung*

onderscheidt aan de hand van talige opposities. Het is daarom coherenter om te zeggen dat een mens talige opposities projecteert op de wereld in zoverre hij/zij die waarneemt, in zoverre hij/zij die wereld 'denkt' (vgl. daartoe ook Jackendoff 1983:28). Men kan in dat verband – in navolging van Leo Weisgerber – spreken van een "Zwischenwelt" (cf. Willems 1995:11). Deze 'tussenwereld' is – net als de *langue* – van één taal afhankelijk. Uiteraard delen alle mensen dezelfde buitentalige realiteit, maar niet dezelfde 'tussenwereld'.

(*signifié*) strikt moet onderscheiden van de metatalige parafrases die nodig zijn om de *Bedeutung* taalwetenschappelijk te omschrijven. Om dit noodzakelijke onderscheid te begrijpen, schetsen we eerst een beeld van het kennistheoretisch 'idealisme' waarbinnen de taaltheorie van Coseriu alsook zijn empirisch-linguïstisch onderzoek moet worden gesitueerd.

Als filosofische stroming kent het 'idealisme' uiteraard vele verschillende gedaantes (Regenbogen & Meyer 1998:302), maar voor het idealisme dat Coseriu voorstaat zijn vooral Plato (428-348), Aristoteles (384-322), Kant (1724-1804), Hegel (1770-1831), Humboldt (1767-1835) en Husserl (1859-1938) van belang (cf. Willems 2003). Cruciaal is dat Coseriu met deze voorgangers de overtuiging deelt dat de beginnelen van onze kennis niet door de referenten in de werkelijkheid kunnen worden gevormd maar alleen door de menselijke geest. De geest scheidt in de dialectische relatie met de werkelijkheid ideële vormen volgens principes die ontspruiten aan de creativiteit van de menselijke geest zelf. Deze ideële vormen zijn dan ook nooit zomaar weerspiegelingen van de voorwerpen, toestanden, feiten en processen in de werkelijkheid, maar zij zijn wel gestructureerd en ook onderling ('systematisch') met elkaar verbonden.

Uit deze korte karakterisering blijkt al dat het idealisme dat Coseriu voorstaat niet huiverachtig staat ten opzichte van de ervaring en empirisch onderzoek, zoals vaak ten onrechte wordt aangenomen, wel integendeel. Het is bekend dat Coseriu de mening toegedaan was dat een idealist zoals hij dat was in feite een empirist is in de zuiverste betekenis van het woord. Het uiterlijk waarneembare vormt immers het absolute vertrekpunt van dit soort idealisme, en dat zien we in het taalwetenschappelijk werk van Coseriu vooral in het feit weerspiegeld dat hij altijd en stevast vertrekt van het gerealiseerde taalgebruik, dus het niveau van de *parole* (en wel van zoveel mogelijk talen en taalgemeenschappen), om zo via analyse en vergelijking te komen tot de systematische principes die daaraan ten grondslag liggen. Het zou alleen incoherent zijn, te beweren dat de menselijke geest in de ervaring (zowel in de natuurlijke ervaring als in de wetenschappelijke ervaring) een *tabula rasa* is die zelf niets bijdraagt aan de ervaring. In tegenstelling tot radicale empiristen als Locke (1632-1704), Berkeley (1685-1753), Hume (1711-1776) en Burke (1729-1797) weigert Coseriu dan ook de empirische vaststellingen als begin- en eindpunt te beschouwen. De empirische vaststellingen zijn slechts het beginpunt van de zoektocht naar de verklaring van wat er aan deze empirische vaststellingen ten grondslag ligt, naar wat er in de menselijke geest zelf moet aan voorafgaan – en dus ook naar wat het principe is dat deze of gene empirische vaststelling verklaart.

Een eenvoudig Kantiaans voorbeeld kan dit verduidelijken. Wanneer iemand een pen in de hand houdt, vervolgens de pen loslaat, dan zullen we kunnen constateren dat de pen ogenblikkelijk daarna op de grond ligt. Er is een handeling (de pen wordt losgelaten) en er is een gebeurtenis (de pen ligt op de grond). Neemt men tussen beide echter een oorzakelijk verband aan en zegt men dat de handeling de oorzaak is en de gebeurtenis het resultaat daarvan – dat wat Kant in zijn *Kritik der reinen Vernunft* (A 1781:80/B 1787:106) 'causaliteit' noemt –, dan wordt er volgens idealisten als Kant een denkform (meer bepaald een 'categorie') gerealiseerd die niet zomaar uit de zintuiglijke waarneming zelf af te leiden valt omdat men daarin

alleen de opeenvolging van een handeling en een gebeurtenis in de tijd terugvindt. Het causale verband zelf vereist altijd ook het menselijke denkvermogen dat de categorie 'aanwendt' op wat er in de werkelijkheid empirisch kan worden vastgesteld. Vandaar dat Kant altijd uitgaat van de werkelijkheid, maar het daar nooit bij laat: in het schema $A \rightarrow B$ stelt B de onmisbare empirische waarnemingen voor die mogelijk zijn, A echter stelt de niet minder noodzakelijke 'Bedingungen der Möglichkeit' voor, de ideële voorwaarden die ware kennis mogelijk maken (Willems 2004b).

We kunnen vervolgens de parallel maken met het structureel functionalisme: Coseriu start steeds van reeds gerealiseerde taal, dit wil zeggen, taal zoals waarneembaar op het niveau van de *parole*, d.i. in communicatief verband en met *Bezeichnung* ('referentie') (Coseriu 1987a:97). Als idealist accepteert hij echter niet dat *parole* naast beginpunt ook eindpunt is van semantisch onderzoek, dat met andere woorden de *Bedeutung* op dit niveau kan worden gesitueerd (of, anders gezegd, dat *Bezeichnung* en *Bedeutung* met elkaar zouden samenvallen). De structuralisten nemen enerzijds aan dat de taal het denken vorm geeft, bij F. de Saussure (*Cours* 155) lezen we: "Prise en elle-même, la pensée est comme une nébuleuse où rien n'est nécessairement délimité. Il n'y a pas d'idées préétablies, et rien n'est distinct avant l'apparition de la langue". Anderzijds streven zij er ook naar om aan de hand van het 'door de taal gevormde denken' (op het niveau van de *parole*), 'het vormgevende in de taal zelf' – de *langue* – te achterhalen. De gerealiseerde taal op *parole*-niveau is vanuit dit oogpunt een recurrent gegeven waaruit men – als taalkundige – de voorwaarden voor taal als 'vormgevend tekensysteem' op *langue*-niveau moet afleiden (Coseriu 1992b; De Mauro 1999 [1991]:120 e.v.). Een taalkundige moet dus altijd 'teruggaan' om dat 'vormgevende' op een dieper niveau dan de *parole* precies te kunnen achterhalen en in kaart te brengen. Echter, deze voorwaarden voor taal als 'vormgevend tekensysteem' zijn van abstracte aard en kan men niet zomaar 'conceptueel' vatten omdat de *parole* nu juist dit 'conceptuele vatten' is.²⁸ Taal heeft m.a.w. zelf geen 'existentieel' statuut in abstractie, 'existentieel' is taal immers maar in de *parole* die zelf evenwel alleen op basis van de *langue* mogelijk is.

Door deze kennistheoretische moeilijkheid ziet de taalkundige zich genoodzaakt om een strikt onderscheid te maken tussen taal en metataal: dat wat hij talig tracht te verklaren, moet steeds in metataal gevat worden. Deze metataal is opnieuw slechts een conceptueel vatten van wat er zich op talig niveau afspeelt: het ideële statuut van *Bedeutung* in het hoofd van een spreker kan niet anders dan metatalig geparafraseerd worden. Deze 'conceptuele' parafrases zijn de *Begriffe* van *Bedeutungen*, en als zodanig altijd de wetenschappelijke benaderingen van *Bedeutungen*, niet de *Bedeutungen* zelf. De parafrases van *Bedeutungen* zijn daardoor echter niet minder waardevol, wel integendeel, zolang men als taalkundige maar beseft dat zij via een metatalige analyse in conceptuele termen – als *Begriffe*, de term zelf spreekt boekde-

²⁸ Vandaar ook dat Coseriu (2003:212) het heuristisch belang voor de linguïstische semantiek beklemtoont van het *vervangen* van het ene lexem door een woordgroep bestaande uit een of meerdere andere lexemen uit dezelfde of eventueel zelfs een andere natuurlijke taal, zoals b.v. Leibniz reeds had gedaan in reactie op de analyse die Locke van het Engels woordje *but* voorstelde. Volgens Leibniz kon men de vele gebruiken van *but* immers zonder uitzondering parafraseren aan de hand van *non plus ultra*, wat voor Leibniz reden genoeg was om de visie van Locke te verwerpen dat *but* een polyseem woord zou zijn.

len – weergeven wat op *langue*-niveau niet hetzelfde ‘existentiële’ statuut bezit dat typisch is voor parafrases en dat voor linguïstische omschrijvingen van *Bedeutungen* ook onontbeerlijk is (vgl. de discussie in Willems 1994:331-360).

Het belang van dit inzicht zal van belang blijken bij de discussie van het neutralisatieprincipe (§ II.1.6.), maar vooral ook in de vergelijking tussen de cognitieve semantiek enerzijds en het structureel functionalisme anderzijds en met name op het punt waar men vanuit cognitieve hoek het structureel-functionele betekenisconcept verwerpt omdat het ‘te weinig specifiek’ zou zijn. We komen daar uitvoerig op terug in Hoofdstuk III, waar we het structureel functionalisme toetsen aan de kritiek van de cognitieve semantiek (cf. § III.4.2.2.1.).

1.5 | Het Principe der Systematiciteit

Het systematiciteitsprincipe heeft betrekking op het feit dat eenzelfde functioneel onderscheid binnen eenzelfde historische taal zich meermaals kan herhalen. Bij nader onderzoek van de functionele, distinctieve kenmerken binnen een historische taal blijken deze kenmerken vaak ‘systematisch’ voor te komen: “Sie wiederholen sich bei einer Reihe analoger Einheiten” (Coseriu ²1992 [1988]:209). Het terugkeren van eenzelfde distinctief kenmerk in verschillende functionele betekenisopposities impliceert een zekere ‘functionele economiciteit’ van het taalsysteem:

An sich ist ein System ‘ökonomisch’, wenn es die ihm zur Verfügung stehenden unterscheidenden Züge maximal nutzt; und unter verschiedenen Systemen ist dasjenige am ‘ökonomischsten’, das mit der geringsten Anzahl unterscheidender Züge die größtmögliche Anzahl von Oppositionen und somit Einheiten zustandebringt (Coseriu ²1992 [1988]:210).

Een voorbeeld kan dit verduidelijken: binnen het Nederlandse foneemsysteem worden de distinctieve kenmerken die gebruikt worden om de bilabiale fonemen /b/ - /p/ - /m/ van elkaar te onderscheiden ([stemhebbend]; [stemloos]; [occlusief]; [nasaal]), tevens gebruikt om de alveolaire fonemen /d/ - /t/ - /n/ evenals de velaire fonemen /g/ - /k/ - /ŋ/ van elkaar te onderscheiden. De opposities bij de bilabiale fonemen verhouden zich dus op gelijkaardige wijze als de opposities bij de alveolaire en velaire fonemen. We merken wel op dat /g/ enkel in het Nederlandse foneemsysteem voorkomt als klankonderdeel van leenwoorden (b.v. de tweede medeklinker in *gigolo*) en uiteraard treedt het ook op als allofoon bij assimilaties (bijvoorbeeld in *zakdoek* /zägduk/. Eigenlijk kunnen of moeten we de foneemplaats waar we de /g/ normaal gezien verwachten (in een ‘compleet’ foneemsysteem) dan ook als leeg beschouwen. Afhankelijk of we /g/ wel of niet meetellen kunnen we besluiten dat er negen of acht functionele eenheden gestructureerd worden door middel van zeven distinctieve kenmerken (de vier kenmerken die we reeds opsomden en de drie kenmerken die overeenkomen met de plaats waarop de fonemen gevormd worden: [bilabiaal], [alveolair] en [velair]). We mogen er evenwel niet automatisch van uitgaan dat deze vorm van systematische economiciteit voorkomt binnen talen, al is dat zeer vaak het geval. Nemen we een Nederlands voorbeeld, ditmaal op lexicaal vlak. Wat *zien*

van *kijken* onderscheidt (het eerste is 'neutraal' en 'receptief', het tweede 'intentioneel' en 'factitief'), onderscheidt ook *horen* van *luisteren* en *smaken* van *proeven* en *gewaarworden* van *voelen*. Maar van *ruiken* ([0 neutraal] en [0 intentioneel]) kan men zeggen dat het neutraal is ten opzichte van de oppositie [+neutraal]/[+intentioneel] in het Nederlandse paradigma van waarnemingswerkwoorden. Coseriu spreekt dan van een "leeres Fach" (*case vide*) (Coseriu ²1992 [1988]:211).

1.6 | Het Principe der Neutralisierung

In wat voorafgaat (§ II.1.3.2.2.) zagen we hoe het traditioneel ingevulde begrip polysemie door Coseriu werd afgewezen.²⁹ De vermeende polysemie werd immers gereduceerd tot homofonie of werd door middel van het structurele onderscheid tussen enerzijds een niet-variabele, homogene kernbetekenis en anderzijds variabele *Redebedeutungen* herleid tot betekenisvariatie op *Rede*-niveau (d.i. *parole*-niveau of het niveau van het concrete spreken). De vraag waarrond deze paragraaf is opgebouwd, luidt of het neutralisatieprincipe met de radicale monosemiehypothese van het structureel-functionalisme verenigbaar is. Coseriu, van wie kan worden aangenomen dat hij een dergelijke doorbreking van het bilateraliteitsprincipe (dat hij wel aanvaardt voor het verschijnsel 'homofonie') niet zomaar zal goedkeuren, wil hij trouw blijven aan het fundament van het structureel functionalisme, gebruikt in de uiteenzettingen over lexicale neutralisatie nergens expliciet het begrip 'polysemie'. Toch zijn er aanwijzingen dat het semantische statuut van de 'extensieve term' (cf. § II.1.6.5.) niet ondubbelzinnig monoseem is, zoals er ook aanwijzingen zijn dat Coseriu dat ook zelf moet onderkennen. Aan de hand van een *close reading* van enkele relevante teksten gaan we na of Coseriu daadwerkelijk (doch misschien impliciet) polysemie in de traditionele zin in dit geval als een mogelijkheid naar voren schuift. We merken overigens op dat Coseriu zelf er al op wijst dat het begrip *Neutralisierung* eigenlijk méér aandacht verdient dan hij eraan kan besteden:

Da es sich bei der Neutralisierung um eines der für die 'natürlichen Sprachen' (d.h. ganz einfach für die Sprachen) charakteristischsten Dinge handelt, müsste sie noch viel genauer untersucht werden als das zur Zeit geschieht (Coseriu ²1992 [1988]:225).

Zoals steeds geven we eerst een synopsis van het neutralisatieprincipe, vervolgens focussen we ons op een aantal interpretatieve moeilijkheden.

1.6.1. Inleiding

Door de reductie van polysemie tot homofonie of pragmatische betekenisvariatie krijgt het Europese structuralisme vaak het verwijt dat het "die Vielfalt der Bedeutungen

²⁹ We hebben het hier uiteraard over polysemie in de klassieke betekenis van het woord en niet over polysemie als synoniem voor *homofonie* zoals Coseriu de term – bewust afwijkend van de traditie – gebruikt.

ignoriere” (Coseriu ²1992 [1988]:220). Het neutralisatieprincipe vormt het Europees-structurele antwoord op dat verwijt:

Bei der Neutralisierung aber berücksichtigt der Strukturalismus diese Vielfalt nicht nur, sondern ‘sieht sie voraus’ (d.h. rechnet von vornherein mit ihr); und er beschränkt sich nicht darauf, sie als empirischen Sachverhalt festzustellen, sondern begründet sie rational durch ein funktionelles Prinzip (Coseriu ²1992 [1988]:220).

Het is bovendien een allesomvattend principe: het komt voor in alle natuurlijke talen, zo luidt de stelling. De neutralisatiehypothese laat zich immers alleen maar rechtvaardigen, indien men kan aantonen dat het niet alleen allesomvattend is in de zin dat het universeel is, “sondern für die natürliche Sprache auch grundlegend ist und letztlich genauso allgemein ist wie dasjenige, was Anhänger der Polysemiehypothese unter Polysemie verstehen” (Willems 2004b:4). We moeten met andere woorden nagaan of het neutralisatieprincipe überhaupt een antwoord biedt op elke “Vielfalt der Bedeutungen” die men in de kritiek op het structureel functionalisme voor ogen heeft.

Onder § II.1.3. werd uitgelegd dat het taalsysteem volgens het structureel functionalisme, in navolging van de Saussure, een functioneel netwerk is op basis van distinctieve opposities. Het neutralisatieprincipe brengt een beduidende beperking mee voor deze functionele netwerkvisie:

Es beinhaltet nämlich, daß diese Oppositionen nicht in allen Fällen funktionieren, in denen die ihnen entsprechenden Einheiten auftreten, da sie in manchen Kontexten und/oder Situationen aufgehoben bzw. ‘neutralisiert’ werden (können) (Coseriu ²1992 [1988]:212).

Met andere woorden: een functionele oppositie, die voorkomt op *langue*-niveau, kan opgeheven worden op *parole*-niveau, maar de mogelijkheid dat die oppositie wordt opgeheven, is wel volkomen systematisch en dus voorzien in de *langue* zelf.

Neutralisatie werd voor een eerste keer vanuit structureel standpunt beschreven door Trubetzkoy (1939) op het gebied van de (mor)fonologie. Coseriu stelt echter vast dat neutralisatie niet alleen op fonologisch vlak, maar ook op morfologisch, grammaticaal en lexicaal vlak voorkomt. We illustreren dit telkens eerst aan de hand van een voorbeeld van Coseriu zelf (cf. Coseriu ²1992 [1988]:210-218) en geven daarna telkens een voorbeeld uit het Nederlands.

Op fonologisch vlak kunnen we vaststellen dat de oppositie stemloos/stemhebbend bij Duitse consonanten in auslautpositie wordt opgeheven, zodat bijvoorbeeld *Rad* en *Rat* op gelijke wijze worden uitgesproken. Deze verscherping treedt ook in het Nederlands op, bijvoorbeeld bij *laad* en *laat*.

Op morfologisch vlak merken we op dat de oppositie maskulien/feminien in vele talen opgeheven kan worden, vooral in het meervoud. Zo kan in het Spaans *nosotras* (‘wij’) enkel slaan op vrouwelijke personen, terwijl met *nosotros* kan worden gerefereerd aan een uitsluitend mannelijke groep of aan een gemengde groep. In dat

laatste geval wordt de oppositie in genus opgeheven. Ook in het Nederlands kennen we een vergelijkbare vorm van neutralisatie. Zo kan met *boerin* (waarbij -in een vrouwelijkingssuffix is) enkel naar een vrouw verwezen worden. *Boer* daarentegen (waar een dergelijk suffix ontbreekt) kan gebruikt worden om uitsluitend naar een mannelijke boer te verwijzen (*De boer en zijn boerin hebben erg te lijden gehad onder de dioxinecrisis*), maar ook voor referentie aan mannen én vrouwen (*De boeren zijn vandaag op straat gekomen om te protesteren tegen de dioxinecrisis* alsook *De boer is er weer eens het slachtoffer van*).

Op grammaticaal vlak stellen we vervolgens vast dat de oppositie praesens/futurum in bepaalde gevallen kan worden opgeheven. In het Spaans kan een toekomstige handeling zowel in de onvoltooid toekomstige tijd *iré mañana* als in de onvoltooid tegenwoordige tijd *voy mañana* uitgedrukt worden, zonder iets aan de betekenis 'ik zal morgen gaan' te veranderen. Idem voor het Nederlands: een toekomstige handeling kan ook daar zowel in de onvoltooid tegenwoordige tijd (*Ik doe dat morgen wel*) als in de onvoltooid toekomstige tijd (*Ik zal dat morgen wel doen*) uitgedrukt worden.

Ten slotte komt neutralisatie ook op lexicaal-semantic vlak voor. In het Spaans kan de oppositie *padres/madres* ('vaders/moeders') bijvoorbeeld in bepaalde gevallen worden opgeheven. *Madres* kan enkel worden gebruikt bij referentie aan moeders, met *padres* kan men zowel naar vaders als naar vaders én moeders verwijzen. *Padres* kan dus als 'vaders', maar ook als 'ouders' geïnterpreteerd worden. In het Nederlands kan *studenten* zowel voor referentie aan mannelijke als vrouwelijke studenten (zoals in *De studenten wordt gevraagd zich zo snel mogelijk in te schrijven*) gebruikt worden als voor referentie aan exclusief mannelijke studenten, dit dan in oppositie tot de term *studentes* waarmee uitsluitend naar vrouwen kan worden verwezen (zoals in *De studenten en studentes wordt gevraagd zich zo snel mogelijk in te schrijven*). Ook los van de voorbeelden die met het onderscheid in natuurlijk geslacht te maken hebben, komt er neutralisatie op lexicaal vlak voor. *Nacht* verwijst naar dat deel van een etmaal waarin het daglicht afwezig is; *Tag* kan gebruikt worden als tegendeel van *Nacht*, maar ook voor het gehele etmaal 'Tag + Nacht'. Voor het Nederlandse *dag* en *nacht* geldt precies hetzelfde: in een neutralisatiecontext als b.v. *in Rome verblijven* in de zin *We verbleven vijf dagen in Rome* heeft *dag* betrekking op de volledige 24 uur van een etmaal. Ook de nachten dat men in Rome verbleef zijn dus geïnccludeerd in deze zin door het gebruik van *dagen*. Het Duits en het Nederlands verschillen wel van elkaar door het feit dat in het Nederlands zowel *etmaal* als *dag* kunnen worden gebruikt om 'dag en nacht' aan te duiden. In het Duits bestaat er geen alternatief voor Nls. *etmaal* en dus ook geen lexicaal alternatief voor *Tag* in de zin van 'Tag + Nacht'.³⁰ Andere voorbeelden zijn minder eenvoudig, maar bevestigen desalniettemin het fenomeen op lexicaal vlak. Een voorbeeld hiervan is het waarnemingswerkwoord *voelen* dat in oppositie staat met *gewaarworden*. *Gewaarworden* staat voor de eenvoudige waarneming op zich, is m.a.w. 'neutraal' en 'receptief' (*Ik werd*

³⁰ In de taal van het zeewezen bestaat in het Duits weliswaar het woord *Etmaal* (dat overigens uit het Middelnl. is ontleend), maar dit woord is vaktalig en betekent bovendien 'tijdspanne van middag tot middag' en is dus niet betekenisgelijk met Nl. *etmaal*.

een lichte bries gewaar). *Voelen* kan in oppositie staan met *gewaarworden*, het is dan 'intentioneel' en 'factitief' (d.i. actief) en verwijst dan naar het actief betasten van een gegeven object (*Voel eens hoe warm het water is!*). *Voelen* kan echter ook geheel neutraal in plaats van *gewaarworden* gebruikt worden, zoals in *Ik voelde een lichte bries*. *Gewaarworden* kan echter niet in de plaats van *voelen* worden gebruikt (**Word eens gewaar hoe warm het water is!*).

1.6.2. 'Gemarkeerdheid' versus 'ongemarkeerdheid'

Coseriu tracht vervolgens te verklaren waarom bij optreden van neutralisatie slechts één van beide leden van de functionele oppositie gerealiseerd kan worden, terwijl het overige lid uitgesloten blijft en daarbij noch "für beide Ausdrücke eintreten [kann]", noch "einen allgemeinen Wert annehmen kann" (Coseriu 21992 [1988]: 214). Coseriu herbenoemt daarom de beide leden van een neutraliseerbare oppositie in termen van 'gemarkeerdheid' en 'ongemarkeerdheid'.³¹ Het lid van de oppositie dat – bij een neutralisatiecontext – het andere lid semantisch kan includeren, wordt het 'ongemarkeerd lid' van de oppositie genoemd. Op analoge wijze wordt het lid van de oppositie dat het andere lid onder geen beding zuiver talig gezien kan includeren het 'gemarkeerde lid' van de oppositie genoemd. We bekijken enkele van de eerder aangehaalde voorbeelden opnieuw in het licht van gemarkeerdheid en ongemarkeerdheid:

Op fonologisch vlak kan binnen de oppositie stemloos/stemhebbend het kenmerk [+stemloos] ook geherinterpreteerd worden als 'ontbreken van stem, niet-stemhebbend', dus [-stemhebbend]. Indien men van deze herinterpretatie uitgaat, dan kan men zeggen dat /d/ alles heeft waarover /t/ beschikt, maar dat /d/ daarbovenop iets meer bevat, namelijk 'stemhebbendheid'. Coseriu stelt dat /t/ = '/d/ –stemhebbendheid' en dat /d/ = '/t/ + stemhebbendheid'. /t/ is met andere woorden het ongemarkeerde lid, /d/ het gemarkeerde lid.

Op analoge wijze kan men op morfologisch vlak binnen de oppositie maskulien/feminien het kenmerk [+maskulien] op negatieve wijze afbakenen ten opzichte van het kenmerk [+feminien]. Coseriu stelt dat [+maskulien] = [-feminien]. 'Maskulien' is met andere woorden het ongemarkeerde lid, 'feminien' het gemarkeerde lid.

Ten slotte kan men op lexicaal vlak binnen de oppositie *Tag/Nacht* het woord *Tag* als 'nicht-Nacht' herinterpreteren: "nämlich als *signifié*, das in der Opposition 'Tag/Nacht' nur dadurch gekennzeichnet ist, daß es den positiven Zug am *signifié* 'Nacht' nicht aufweist" (Coseriu 21992 [1988]:215). Coseriu noemt *Nacht* dan ook de gemarkeerde term; *Tag* de ongemarkeerde term. Willems (2004b:8-9) merkt dan ook terecht op dat er voor Coseriu een onlosmakelijk verband bestaat tussen "die Zuweisung der Kategorie 'Markiertheit'" enerzijds en de bepaling "welches Glied sich

³¹ Men moet evenwel het verschil tussen (on)gemarkeerdheid in zijn dagdagelijkse betekenis enerzijds en in zijn metatalige betekenis anderzijds duidelijk van elkaar onderscheiden. In het dagdagelijkse leven kan een bepaalde handeling die buiten het normale verwachtingspatroon valt als 'gemarkeerd' beschouwd worden (b.v. binnen de westerse context – hardop boeren na het eten om zijn appreciatie van de maaltijd te kennen te geven). Dat impliceert geenszins dat deze gemarkeerde situatie 'geïncludeerd' (boeren) wordt in het

in der Opposition durch ein zusätzliches 'semantisches Merkmal' vom anderen Glied unterscheidet" anderzijds. Dit 'extra' kenmerk van het gemarkeerde lid impliceert een specifiekere betekenisintensie in vergelijking met het ongemarkeerde lid, en brengt tegelijkertijd een beperktere betekenisextensie met zich mee "wodurch der Gebrauchsradius des markierten Gliedes kleiner ist als derjenige des nicht-markierten Gliedes, wie es beispielsweise für das markierte Lexem *Nacht* im Verhältnis zum markierten *Tag* gilt" (Willems 2004b:9). Op basis van bovenstaande vaststelling omschrijft Coseriu de gemarkeerde term als de 'positieve term' en de ongemarkeerde term als de 'negatieve term', aangezien het de ongemarkeerde term aan het 'extra kenmerk' van de positieve term ontbreekt. Tegelijkertijd wordt het ongemarkeerde lid ook de 'neutrale term' genoemd (Coseriu ²1992 [1988]:215), aangezien het niet alleen het ongemarkeerde lid van een functionele betekenisoppositie is (*Tag* als 'nich-Nacht'), maar ook overeenstemt met de gemene deler van de beide leden van de oppositie en in die hoedanigheid dan niet meer het tegendeel van het andere lid is, waardoor het zó gebruikt kan worden dat het ten opzichte van de distinctieve oppositie neutraal is (*Tag* als "Tag + Nacht"). In de oppositie *Tag/Nacht* is *Nacht* de gemarkeerde term, *Tag* de ongemarkeerde term. Coseriu karakteriseert *Tag* als de "signifié, das in der Opposition 'Tag/Nacht' nur dadurch gekennzeichnet ist, daß es den positiven Zug am signifié 'Nacht' nicht aufweist" (Coseriu ²1992 [1988]:215). Hij zegt niet expliciet wat precies dat 'positief kenmerk' is, maar we kunnen het afleiden uit het feit dat hij *Nacht* als dat deel van het etmaal kenmerkt "in dem es kein Tageslicht gibt". Het 'positieve' kenmerk van *Nacht* luidt dus [+kein Tageslicht]. Dat het positieve kenmerk een negatieve inhoud heeft, met name het 'ontbreken van daglicht' vormt in tegenstelling tot wat men op het eerste gezicht misschien zou kennen denken geen probleem.

Men mag de begrippen *positief* en *negatief* in *positieve term* en *negatieve term* immers niet 'mathematisch' interpreteren, men moet ze metatalig begrijpen in de zin van respectievelijk 'het hebben van een extra kenmerk' en 'het ontbreken van een extra kenmerk'. Dus als geldt dat *Nacht* [+kein Tageslicht] en als geldt dat *Tag* = *nicht Nacht*, dan is *Tag* = *nicht* [+kein Tageslicht] = [-kein Tageslicht]. Als men in het kader van een structureel-functionele betekenisanalyse op zoek gaat naar de term met het extra kenmerk, dan mag men zich daarbij niet zomaar door de logica van de *common sense* in onze ervaring met de buitentalige realiteit laten leiden. Geïnspireerd door de buitentalige waarneming dat er overdag daglicht is en 's nachts geen daglicht is, zou men immers geneigd kunnen zijn om in het lexicale oppositiepaar *Tag/Nacht* *Tag* als positieve term en *Nacht* als negatieve term te nemen omdat men van nature geneigd is de buitentalige fenomenen 'aanwezigheid van daglicht' en 'afwezigheid van daglicht' respectievelijk op *Tag* en *Nacht* te projecteren en deze fenomenen als de kenmerken +[Tageslicht] en -[Tageslicht] te interpreteren. Willems (2004b:14) legt uit waarom:

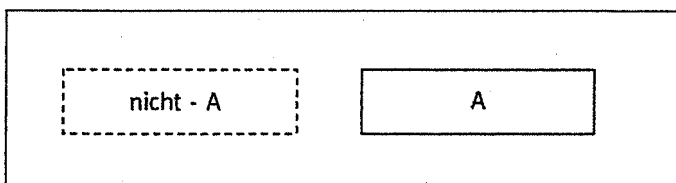
normale verwachtingspatroon (niet boeren), noch dat de situatie waarbij men 'zoals te verwachten' handelt de oppositie tussen 'boeren' en 'niet boeren' opheft. Willems (2004b:8) besluit dan ook: "Die Fähigkeit, dass eine Einheit, die sich als solche von einer anderen Einheit unterscheidet, unter bestimmten Umständen dennoch genau diese andere Einheit enthält (Inklusion), so dass es nicht länger einen Unterschied zwischen beiden gibt (Neutralisierung), besitzt anscheinend nur die natürliche Sprache".

Denn aufgrund dieser Merkmale könnte man nicht erklären, wieso *Tag* “für das, was der gesamten funktionellen Zone einer Opposition entspricht” (Coseriu ²1992 [1988], 216), stehen kann, d.h. also für ‘Tag’ + ‘Nacht’ zugleich. Das semantisch entscheidende Merkmal ‘+ [kein Tageslicht]’, das metasprachlich – in der analytischen Paraphrase – auf *Tag* opbouwt, jedoch *Nacht* zugeordnet wird, muss also duidelijk van demjenigen onderschieden werden, was wir das *lexikalische Pivot* in der Bedeutungsstruktur des Lexempaars *Tag/Nacht* selbst nenen möchten. Dieses Pivot ist im Lexempaar eindeutig das Lexem *Nacht*, das ein semantisch Merkmal mehr hat als *Tag* und deshalb semantisch complexer ist.

Het structureel functionalisme vereist echter dat men op zoek gaat naar een *zuiver talig kenmerk*, d.i. een kenmerk dat een distinctieve functie heeft in het taalsysteem, en ook al kan dit kenmerk, zoals in het geval van de oppositie tussen *Tag* en *Nacht* op de buitentalige realiteit geïnspireerd zijn, het is principieel geen ‘afbeelding’ van die realiteit (cf. § II.1.8.3.).³² Uit de herinterpretaties op morfologisch en lexicaal vlak blijkt dat het in wezen arbitrair is welk kenmerk als extra, ‘positief’ kenmerk van het gemarkeerde lid van de neutraliseerbare oppositie optreedt. Dat extra kenmerk wijst immers op een functioneel onderscheid in de taal dat in epistemologisch opzicht weliswaar verband houdt met de perceptie van de buitentalige werkelijkheid (b.v. met het verschil dat de mens ervaart tussen een periode met daglicht en een periode zonder daglicht) maar dat als talig kenmerk niet zomaar door de buitentalige werkelijkheid gedictieerd is. In de buitentalige werkelijkheid is het vrouwelijke op zich immers niet ‘gemarkeerd’ t.o.v. het mannelijke, noch includeren mannen vrouwen, net zoals er in de periode van een etmaal waarin er geen daglicht is (dus als feit in de werkelijkheid) niets is waardoor het ‘een kenmerk meer’ zou hebben dan de periode van een etmaal waarin dat daglicht er wel is. De talige logica verschilt dus wezenlijk van de logica van de *common sense*.

1.6.3. Visualisatie van neutraliseerbare opposities

Coseriu haalt aan dat we de oppositie tussen de ongemarkeerde, zowel negatieve als neutrale term enerzijds en de gemarkeerde, positieve term anderzijds ruimtelijk zo kunnen voorstellen dat “innerhalb einer funktionellen (durch andere Einheiten umgrenzten) Zone eine Sektion ein eigenes zusätzliches Merkmal aufweist” (Coseriu ²1992 [1988]:215). Op die manier sluit de neutrale term – die met de gezamenlijke extensie van de oppositie overeenstemt – de andere term in.

Figuur 5: Visuele voorstelling van neutraliseerbare opposities
(Bron: Coseriu ²1992 [1988]:218)

³² Voor een uitvoerige kritische bespreking van de ‘afbeeldingstheorie’ in de moderne linguïstiek, zie: Willems (1997:15vv., 57-73 en 142-170) en Willems (1994: hoofdstuk IV).

Deze ruimtelijke voorstelling verduidelijkt waarom slechts één van beide leden kan optreden bij neutralisatie, terwijl het andere lid in dat geval uitgesloten blijft. Neutralisatie op zich is niets anders dan het gebruik van het negatieve lid van de oppositie "für den neutralen Wert bzw. für das, was der gesamten funktionellen Zone einer Opposition entspricht" (Coseriu ²1992 [1988]:216). In het schema zien we duidelijk hoe de gemarkeerde term (A) slechts met een deel overeenstemt van het ganse bereik van de functionele zone (d.i. het geheel dat door de oppositie omvat wordt). De gemarkeerde term kan bijgevolg niet voor de gehele functionele zone optreden. De ongemarkeerde term daarentegen stemt niet alleen overeen met het overige deel van de functionele zone en is als zodanig, als negatieve term, het tegendeel van de gemarkeerde term, maar hij kan zich ook 'uitbreiden' en als zodanig de gehele functionele zone omvatten als neutrale term. Vandaar wordt de ongemarkeerde term van de neutraliseerbare oppositie ook de 'extensieve term', de gemarkeerde de 'intensieve term' genoemd. Cruciaal voor onze doeleinden is nu dat de intensieve term en extensieve term zich van elkaar onderscheiden in het aantal "Werte" dat ze hebben. Coseriu schrijft:

Das heißt, der markierte ('intensive') Terminus hat nur einen sprachlichen Wert (A), der nicht markierte ('extensive') Terminus aber an sich zwei Werte: einen 'oppositiven' und einen 'neutralen'; er ist nämlich das Gegenteil von A, also 'nicht-A' und zugleich 'nicht-A + A' (Coseriu ²1992 [1988]:218).

Voorals die laatste "Wert" is belangrijk voor betekenisinterpretatie en betekenisonderzoek, met name op theoretisch, methodologisch en stilistisch gebied. We belichten ze in de volgende paragrafen (§ II.1.6.4.1., § II.1.6.4.2., § II.1.6.4.3.). Vervolgens gaan we na wat het betekent dat aan een term twee "Werte" (d.i. *valeurs* in de zin van Saussure) beantwoorden in het licht van het bilateraliteitsprincipe en het Coseriaanse monosemiebeginsel (§ II.1.6.5. en § II.1.6.6.).

1.6.4. Belang van neutralisatie voor het betekenisonderzoek

1.6.4.1. Op theoretisch vlak

Het specifieke inzicht in de mechanismen van neutralisatie draagt bij tot het algemeen inzicht in het bijzondere karakter van (natuurlijke) taal. Neutralisatie toont immers niet alleen aan dat de 'talige logica' verschilt van de logica van de *common sense* (zoals we in § II.1.6.2. hebben aangehaald), maar ook van de logica binnen de exacte wetenschappen en wetenschappelijke terminologieën. In de logica van de exacte wetenschappen en het wetenschappelijk jargon geldt het principe van 'wederzijdse uitsluiting'. Met andere woorden, iets is óf 'A' óf 'niet-A', maar kan in geen geval tegelijkertijd 'A' én 'niet-A' zijn. Zo is b.v. een rechte geen kromme in de Euclidische meetkunde en is een apendicitis geen caecumcarcinoom. De exact-wetenschappelijke definities van *rechte* en *kromme* resp. *blindedarmonsteking* en *kwaadaardige blindedarmtumor* sluiten elkaar uit. Binnen de natuurlijke talen geldt dit uitsluitingsprincipe niet: 'niet-A' kan in natuurlijke talen ook 'A' zijn. Toch is de relatie niet willekeurig, het omgekeerde is immers niet geldig: 'A' kan niet tegelijk 'niet-A' zijn. Toegepast op de oppositie *Tag/Nacht*: *Tag* is 'niet-Nacht',

maar tegelijk 'nicht-Nacht + Nacht'. 'Nacht' kan daarentegen zijn tegendeel niet insluiten (en kan dus niet 'Nacht + Tag' resp. 'Nacht + nicht-Nacht' zijn, althans niet in het hedendaagse Duits).³³ Coseriu duidt het verschil tussen wetenschappelijke terminologieën en natuurlijke talen dan ook aan als het verschil tussen *exclusie* ('principe van wederzijdse uitsluiting') en *inclusie* ('neutralisatieprincipe', d.i. 'het principe van de semantische inclusie'):

Folglich sind terminologische Oppositionen "exklusiv", in Übereinstimmung mit dem Prinzip des Widerspruchs (jeder Terminus ist auf jeder Ebene der Klassifizierung von allen anderen unterschieden), während sprachliche Oppositionen sehr oft "inklusiv" sind, d.h. daß das negative (oder 'merkmallose') Glied das positive (oder 'merkmalhafte') mit einschließen kann (Coseriu 1978 [1973/1966]:202).

1.6.4.2. *Op methodologisch vlak*

De semantische beschrijving van een natuurlijke taal wordt aanzienlijk vergemakkelijkt wanneer men het concrete onderzoek start bij de intensieve termen van de gegeven taal. Aangezien die termen slechts één "sprachlicher Wert" hebben, moet het in principe mogelijk en vrij eenvoudig zijn om de contextuele betekenisvariatie terug te voeren op één homogene (talige) kernbetekenis. Daarvoor moet men zich afvragen welk lid van de oppositie niet in de plaats van het andere lid van de oppositie kan optreden en welk lid van de oppositie dat wél kan: "Erstere sind wahrscheinlich die 'intensiven' und die letztgenannten die 'extensiven' Termini" (Coseriu 1992 [1988]:219). Wanneer men de "Werte" van de intensieve termen heeft afgebakend, kan men aanvangen met het complexere afbakenen van de "Werte" van de extensieve termen. De moeilijkheid bij deze afbakening is als volgt te verklaren:

Ein 'extensiver' Terminus, der ja zwei sprachliche Werte hat, ist dadurch schon der Definition nach vielseitiger verwendbar; und in dieser Vielfalt der Verwendung wird auf den ersten Blick keinerlei Ordnung erkennbar: Er ist manchmal das Gegenteil eines anderen Terminus, manchmal fällt er mit diesem zusammen und kann an dessen Stelle treten (Coseriu 1992 [1988]:219).

Deze schijnbare onnauwkeurigheid neemt toe wanneer we te maken hebben met een neutrale term die als ongemarkeerde term van niet één, maar verschillende opposities optreedt, wat vrij vaak het geval is. Coseriu komt hierbij terug op het eerder aangehaalde voorbeeld van neutralisatie op grammaticaal vlak. De positieve afbakening van de "Wert" van de tegenwoordige tijd van Spaanse werkwoorden is gedoemd om te mislukken tenzij men inziet dat "es sich hier um den neutralen Ausdruck der verschiedenen temporalen Oppositionen handelt" (Coseriu 1992 [1988]:220). Men zou anders niet verder komen dan de simpele vaststelling dat het Spaanse praesens schijnbaar niet van de andere Spaanse werkwoordstijden te onderscheiden valt: in de praktijk komt men immers maar zeer weinig gebruikswijzen tegen waarbinnen het praesens niet in de plaats van de andere tempora

³³ Voor historische veranderingen in de semantische ontwikkeling van Dts. *Tag* en *Nacht*, zie: Willems (2004b:39).

kan optreden. In een later artikel zal Coseriu er ook op wijzen dat men Pottiers' analyse van Fr. *chair* – dat we voor de gelegenheid hier vergelijken met de situatie van het Nls. *stoel* – in het licht van de neutralisatietheorie dient te begrijpen (cf. Coseriu 2000 [1990]:30).³⁴ Wanneer men in de cognitieve semantiek vaststelt dat binnen het paradigma van Nls. *zitgelegenheid* de betekenis van het lexeem *stoel* 'vaag' is, dan is de vaststelling van deze 'vaagheid' gebaseerd op het feit dat sprekers ook *stoel* kunnen gebruiken wanneer zij verwijzen naar een eenpersoonszetel, een krukje, een clubfauteuil, etc. (cf. § III.3.2.5.). Coseriu stelt dat de betekenis van *stoel* niet vaag is, maar dat bovenvernoemde gevallen toepassingen zijn van de algemene "valeur" van *stoel*, waarbij *stoel* in concurrentie treedt met het archilexeem *zitgelegenheid* (cf. Coseriu 2000 [1990]:30). Daarnaast beschikt *stoel* ook over een oppositionele *valeur*, op basis van de betekenisopposities met *zetel*, *krukje*, *clubfauteuil*, etc.

We komen ten slotte terug op Coseriu's these dat het neutralisatieprincipe een antwoord biedt op het verwijt aan het structureel functionalisme dat het "die Vielfalt der Bedeutungen" zou miskennen (Coseriu 21992 [1988]:220). Daarmee suggereert Coseriu dat het neutralisatieprincipe een antwoord kan bieden op datgene wat traditioneel en gebruikelijk als polysemie wordt omschreven, d.i. het hebben van twee of meerdere distincte, maar gerelateerde betekenissen. We zullen verderop zien dat we bij neutralisatie te maken hebben met een zeer beperkte vorm van polysemie, ofte duosemie. De meeste gevallen van 'polysemie' in de gebruikelijke zin van het woord worden binnen het structureel functionalisme als gevallen van betekenisvariatie op *parole*-niveau geanalyseerd, waaraan één monosemie "einheitliche Bedeutung" ten grondslag ligt op *langue*-niveau en kunnen geenszins aan de hand van het neutralisatieprincipe worden verklaard. Uit het bovenvermelde artikel, Coseriu (2000 [1990]), blijkt het neutralisatieprincipe wel te kunnen worden aangewend als een verklaring voor datgene wat men in de cognitieve semantiek als "vagueness" omschrijft (cf. Tuggy 1993) en waarop we in § III.3.5.2.2. nog dieper zullen ingaan. De term "vagueness" wordt in de cognitieve semantiek als synoniem gebruikt voor 'monosemie' en er is bij dit verschijnsel geen sprake van een 'veelheid aan betekenissen' of 'polysemie'.

1.6.4.3. Op stilistisch vlak

De betekenisverhouding tussen extensieve en intensieve termen is ten slotte ook in die zin van belang dat zij verschillende 'stilistische' gebruiken kan verklaren die op het eerste gezicht onverklaarbaar lijken. We hebben gezien dat een neutrale term de gemarkeerde term kan vervangen, terwijl de gemarkeerde term niet in de plaats van de neutrale term kan optreden. We moeten er echter op letten deze uitspraak correct te interpreteren: dit betekent niet dat de *Bezeichnung* van de gemarkeerde term (datgene waaraan de gemarkeerde term refereert) de *Bezeichnung* van de neutrale term niet zou kunnen vervangen, het betekent wél dat de gemarkeerde term de neutrale term niet "als sprachlicher Wert" kan vervangen.

³⁴ Gedeeltelijk werd deze problematiek al behandeld in de vroege tekst "Sessel oder Stuhl?" van H. Gipper (1978 [1959]).

Welke term welke andere term kan vervangen, is strikt door het taalsysteem vastgelegd. De *Bezeichnung* daarentegen maakt deel uit van de *parole* en is als zodanig afhankelijk van het oordeel van de spreker. Ook de *neutralisatie* op zich (dit wil zeggen: het gebruik van de neutrale term voor de "neutrale Wert" van een oppositie, dit is voor de gehele functionele zone van een oppositie) maakt weliswaar deel uit van de *parole*, dit echter in tegenstelling tot de *neutraliseerbaarheid* van een functionele oppositie. Deze neutraliseerbaarheid maakt deel uit van de *langue* en is een mogelijkheid van dat taalsysteem, ook al kan die mogelijkheid uiteraard pas in het concrete spreken zelf tot uiting worden gebracht:

Deshalb betrifft die Neutralisierung als Realisierung dieser Möglichkeit die Sprache selbst; denn bei der Neutralisierung einer semantischen Opposition wird ein Unterschied aufgehoben, und der verwendete Inhalt entspricht dieser Aufhebung als sprachliches Faktum (Coseriu ²1992 [1988]:221).

Het gebruik van een neutrale term is bijgevolg niet van een specifieke stilistische waarde omdat het taalsysteem zelf bepaalt welke term een neutraal gebruik toelaat. Het gebruik van een positieve term kan daarentegen wel een bijzondere stilistische waarde hebben. Ook wanneer de positieve term gebruikt wordt om te refereren aan een deel van de functionele zone die de positieve term volgens het taalsysteem *niet* omvat, behoudt deze term zijn "besonderen Wert", met als gevolg dat hij de uitspraak stilistisch kleurt: "Da er seinen eigenen Wert strikt beibehält, verändert ein merkmalthafter Ausdruck in solchen Verwendungen den Wert der Ausdrücke, die er begleitet" (Coseriu ²1992 [1988]:221). Coseriu verduidelijkt dit o.m. aan de hand van het volgende voorbeeld: de oppositie in het Frans tussen *dominer/maîtriser* ('heersen over'): terwijl *dominer* een neutrale uitdrukking is, wordt *maîtriser* gekarakteriseerd door de kenmerken [+verwerpelijk], of beter [+op verwerpelijke wijze]. Deze kenmerken brengen met zich mee dat *maîtriser* enkel op levende wezens en dan voornamelijk op personen wordt toegepast, terwijl *dominer* deze beperking niet kent. Zo kan men op stilistisch neutrale wijze zeggen: *les étrangers maîtrisent la ville* en *les étrangers dominant la ville* evenals *les montagnes dominant la ville*. Echter **les montagnes maîtrisent la ville* is gemarkeerd. Nochtans is de uitdrukking niet onmogelijk, maar *maîtriser* zal zijn gemarkeerdheid op *langue*-niveau dan wel automatisch overbrengen op het *parole*-niveau, er treedt geen neutralisatie op. Bijgevolg zullen *les montagnes* in deze zin volgens Coseriu geïnterpreteerd worden als (levende) 'wezens' die als het ware een eigen wil hebben.

Het is eenvoudig om ook in het Nederlands voorbeelden te vinden voor dit stilistisch gemarkeerd gebruik van positieve termen: in de oppositie *eten/vreten* is *vreten* in overeenstemming met de distinctieve opposities in het woordveld enkel op dieren van toepassing, terwijl *eten* niet alleen de term is die in oppositie met *vreten* voor 'niet-dieren' (met name mensen en planten) wordt gebruikt, *eten* laat daarnaast ook een neutrale uitdrukkingswijze toe. De zinnen *De hond vrat het eten helemaal op* en *De hond at het eten helemaal op* evenals *De man at het eten helemaal op* zijn bijgevolg stilistisch neutraal. **De man vrat het eten helemaal op* is daarentegen gemarkeerd, waarbij moet worden opgemerkt dat deze uitdrukking

uiteraard niet onmogelijk is. Als we de gemarkeerdheid van *vreten* op *langue*-niveau overbrengen op *parole*-niveau, dan zullen we **De man vrat het hem voorgeschotelde bord helemaal leeg* interpreteren als 'de man at het bord leeg zoals dieren dat doen', met andere woorden: de man at het bord gulzig, schrokkerig en onbeleefd leeg. Het principe van neutralisatie blijkt dus bij uitstek geschikt om ook stilistisch gemarkeerd en ongemarkeerd gebruik van woorden op basis van een structureel-functionele betekenistheorie te verklaren.

1.6.5. De twee 'Werte' van de extensieve term: doorbreking van het monosemiebeginsel?

Tot hier toe hebben we het nagelaten om een Nederlandse parafrase van "Wert" te geven. In deze paragraaf gaan we ten slotte nog wat dieper in op het statuut van "Wert" en de problemen die dat met zich meebrengt in het licht van het polysemie-probleem. We bekijken volgende citaten (onze markering in vet, fvdg), en trachten ze vervolgens te interpreteren met het oog op het semantische statuut van "Wert":

- Fragment (A) (Coseriu ²1992 [1988]:218): "Das heißt, der markierte ('intensive') Terminus hat **nur einen sprachlichen Wert (A)**, der nicht markierte ('extensive') Terminus aber an sich **zwei Werte**: einen 'oppositiven' und einen 'neutralen'; er ist nämlich das Gegenteil von A, also 'nicht-A' und zugleich 'nicht-A + A'".
- Fragment (B) (Coseriu ²1992 [1988]:219): "Da die 'intensiven' Termini jeweils **nur einen einzigen sprachlichen Wert** haben, muß in der konkreten Untersuchung mit ihnen begonnen werden: In ihrem Fall dürfte es nämlich relativ einfach sein, die 'kontextuellen Bedeutungen' auf einheitliche Sprachbedeutungen zurückzuführen" én "Ein 'extensiver Terminus, der ja **zwei sprachliche Werte hat**, ist dadurch schon der Definition nach **vielseitiger verwendbar**".
- Fragment (C) (Coseriu ²1992 [1988]:220): "Nun ist dies so zu verstehen, daß er [= gemarkeerde term, fvdg] ihn [= ongemarkeerde term] als **sprachlichen Wert** nicht ersetzen kann; in der **Bezeichnung** kann er sehr wohl an dessen Stelle treten".
- Fragment (D) (Coseriu ²1992 [1988]:219): "So is **Tag 'nicht-Nacht'**, aber auch '**nicht-Nacht + Tag (sic)**'"³⁵ (cf. eveneens p.218: '**nicht-A' und zugleich 'nicht-A + A'**).

Uit fragmenten (A) en (B) blijkt dat Coseriu de "Wert" op talig (*sprachlich*) niveau situeert, dus op niveau van de *langue*. Dat *sprachlich* hier uitzonderlijk niet verbonden zou zijn aan het niveau van de *langue*, wordt bovendien uitgesloten door fragment (C) waar de *sprachliche Wert* expliciet geconstrasteerd wordt met *Bezeichnung*, die maar denkbaar is in de *parole* en daar deel van uitmaakt. De verbindingswoorden (*aber auch* en *und zugleich*) in fragment (D) wijzen er bovendien op dat beide 'Werte' gelijktijdig naast elkaar bestaan. Stel dat deze 'Werte' op *parole*-niveau zouden voorkomen, dan zou door de context worden bepaald óf de oppositieve interpreta-

³⁵ Het gaat hier uiteraard om een tikfout: **Tag = nicht-Nacht + Tag* moet worden *Tag = nicht-Nacht + Nacht*.

tie óf de neutrale interpretatie naar voren wordt geschoven, maar dan zouden zij niet *gelijktijdig* kunnen voorkomen. De 'Werte' zijn duidelijk niet te verwarren met *Redebedeutungen* (*parole*-betekenissen) die terug te voeren zijn op één homogene kernbetekenis. We kunnen dus besluiten dat Coseriu de term "Wert" consequent gebruikt als equivalent voor Saussures term "valeur", waarmee ook Saussure een taalsystematische eenheid aanduidt (overigens zowel op het vlak van de *signifiant* als op het vlak van de *signifié*) die zuiver intratalig en op basis van opposities tot stand komt (*Cours* 155 e.v.). Anderzijds: de alternatieve interpretatie die onverwijld uit de *close reading* naar voren treedt, met name dat 'Wert' synoniem is met *Bedeutung* ('signifié', 'talige betekenis', 'betekenis op *langue*-niveau'), veroorzaakt een belangrijke theoretische moeilijkheid.

Aan de ene kant streeft het Coseriaanse structuralisme naar een strikt respecteren van het bilateraliteitsprincipe waarbij aan één *signifiant* slechts één *signifié* beantwoordt; aan de andere kant kunnen aan de *signifiant* van een extensieve term binnen een neutraliseerbare oppositie blijkbaar *zwei Werte* of *Bedeutungen*, *signifiés* beantwoorden. Er zijn weliswaar twee uitzonderingen op het bilateraliteitsprincipe die Coseriu aanvaardt – *Homophonie* en *Synonymie* – maar de *zwei Werte* van het aangehaalde *Tag* ('nicht-Nacht' en 'nicht-Nacht + Nacht') zijn noch homofon noch synoniem (in Coseriaanse zin). Bovendien wordt *Homophonie* door Coseriu als de enige echte vorm van *Polysemie* beschouwd. Het traditioneel ingevulde begrip *polysemie* wordt immers óf herleid tot *Homophonie* óf tot contextbepaalde betekenisvariatie op *parole*-niveau die kan worden teruggevoerd op één homogene kernbetekenis. Bij dat laatste is duidelijk dat het monosemiebeginsel gehandhaafd blijft, dat is echter ook bij *Homophonie* het geval: wanneer twee *signifiants* F_1 en F_2 formeel samenvallen en dus blijkt dat twee *signifiés* S_1 en S_2 aan één enkele *signifiant* F beantwoorden, dan hebben we wel degelijk te maken met *twee* functionele eenheden FS_1 en FS_2 die elk voor zich perfect aan het structurele monosemiebeginsel beantwoorden. Dat S_1 en S_2 aan dezelfde *signifiant* beantwoorden is m.a.w. louter toeval, en het verandert ook niets aan het feit dat het om twee lexemen gaat.

In dat laatste ligt het grote verschil met de *zwei Werte* die aan extensieve termen verbonden zijn. De twee *signifiés* zijn in dat geval wel degelijk gerelateerd (cf. 'nicht-Nacht' en 'nicht-Nacht + Nacht' bij *Tag*) omdat ze tot één en hetzelfde lexem behoren en niet tot twee lexemen die toevallig dezelfde vorm hebben. Omdat het bij extensieve termen in een neutraliseerbare oppositie steeds over twee *Werte* ('*valeurs*') gaat, nooit over meerdere, introduceren we voor dit verschijnsel de term 'duosemie', waarmee we het bestaan bedoelen van twee betekenissen of *signifiés* met één en dezelfde (niet-homofone) *signifiant* en waartussen een neutraliseerbare relatie bestaat.

Het is overigens opvallend dat Coseriu in zijn *Einführung in die Allgemeine Sprachwissenschaft* (1992 [1988]) steeds van 'Werte' spreekt en nooit van *Bedeutungen* als hij het fenomeen neutralisatie uitlegt, al wijst alles erop dat de beide begrippen in deze context als synonieme termen moeten worden begrepen. Ook in andere (anderstalige) publicaties merken we dat op:

En tales casos (= wanneer opposities worden geneutraliseerd, fvdg), un término de la oposición en cuestión asume normalmente el cometido de representar el valor común que constituye la base de la oposición misma. Es decir que este término tiene ya en el plano de la lengua dos valores diferentes: el opositivo y el no opositivo (que se presenta, precisamente, en los casos de neutralización) (Coseriu 1987 [1978]:227-228).

Ook in deze Spaanse publicatie heeft Coseriu het over *valores* ('Werte') en niet over *significados* ('Bedeutungen'). Bovendien blijkt hier eveneens duidelijk dat de *valores* tot het niveau van de *langue* behoren en niet tot de *parole* (cf. "Es decir que este término tiene ya en el plano de la lengua dos valores diferentes", in vertaling 'Dit wil zeggen dat deze term (*de extensieve term, fvdg*) reeds op het niveau van de *langue* over twee verschillende *valeurs* beschikt'; onze markerings in vet, fvdg).

In een andere tekst uit 1992 – *Strukturelle und kognitive Semantik* – spreekt Coseriu daarentegen letterlijk van "zwei Bedeutungen": "Ein solcher neutraler Terminus hat [...] zwei Bedeutungen" (Coseriu 1992a:56B). Er dient evenwel op te worden gewezen dat het hier niet om een publicatie gaat maar om een 'Nachschrift' door U. Maier & H. Weber, twee jongere collega's van Coseriu aan de universiteit Tübingen. Zij maakten notities tijdens de laatste hoorcolleges van Coseriu als emeritus, die hij in het academiejaar 1989/90 gaf. De 'Nachschrift' werd achteraf niet geautoriseerd door Coseriu zelf, maar we mogen er wel vanuit gaan dat de notities een getrouwe weergave zijn van Coseriu's woorden, ten eerste op basis van de tot in de details herkenbare inhoud en ten tweede op basis van expertise van de beide collega's (H. Weber is ook de persoon die aan de basis ligt van de uitgave van Coserius *Einführung in die Allgemeine Sprachwissenschaft* (2^e 1992 [1988]) en *Sprachkompetenz* (1988)). Tegelijkertijd moeten we er rekening mee houden dat Coseriu sommige dingen waarschijnlijk vereenvoudigd heeft weergegeven met het oog op zijn toehoorders (studenten en collega's). Het is dus meer dan waarschijnlijk dat Coseriu de term *Bedeutungen* heeft gebruikt om het betoog minder complex te maken. In een andere 'Nachschrift' uit 1978 door Dieter Kastovsky, dat notities bundelt van de hoorcolleges die Coseriu in het academiejaar 1965/66 gaf, heeft Coseriu het over de "zwei Grundbedeutungen" van extensieve termen en zelfs over de "Mehrdeutigkeit" van dit soort termen (cf. Coseriu 1978 [1965/66]:28). Die term behoudt Coseriu in latere teksten uitsluitend voor 'homofonie'.

1.6.6. *Implicaties van de structureel-functionele 'duosemie' voor de radicale monosemiehypothese*

Bovenstaande vaststellingen kunnen verschillende denkpijlers uitlokken. Men kan deze vaststelling van 'duosemie' enerzijds beschouwen als een inbreuk op de radicale monosemiehypothese van het structureel functionalisme, die als het ware de deur openzet voor verdere toegevingen aan de polysemiehypothese. In dat geval komt het erop aan om het duosemie statuut van de extensieve term als 'vermeende duosemie' op te vatten, die in realiteit teruggaat op één monosemie, homogene kernbetekenis (*Bedeutung, signifié*). Dat kan b.v. door het duosemie statuut toe te schrijven aan de

ontoereikendheid van de metataal.³⁶ Door die ontoereikendheid wordt de taalkundige ‘gedwongen’ om de betekenis van de extensieve term binnen een neutraliseerbare oppositie, die op talig niveau eigenlijk een monoseme, homogene *Bedeutung* is, op metatalig niveau in twee parafrases te vatten. Men gaat er dan vanuit dat het ideële statuut van een *Bedeutung* in het hoofd van de spreker metatalig uitdrukbaar is aan de hand van één of meer concepten en dat men de twee *sprachliche Werte* waarvan voortdurend sprake is bij extensieve termen in een neutraliseerbare oppositie, níet mag gelijkstellen aan de *Bedeutung* zelf: de neutrale *valeur* en de oppositieve *valeur* zijn in deze visie eigenlijk metatalige, conceptueel begrijpbare parafrases van een monoseme eenheid. Dat men het monoseme ideële statuut van de *Bedeutung* in het hoofd van de spreker in het geval van een extensieve term zoals *Tag* niet aan de hand van één *Wert* kan parafseren is m.a.w. alleen een probleem van de taalkundige analyse maar verandert op zich niets aan het monoseme talige statuut van de *Bedeutung* van het lexeem. We kunnen deze visie beter duiden door de parallel trekken met Edgar Rubins bekende voorbeeld uit de wereld van de optische illusie, met name wat men de ‘dubbele afbeelding van de omkeerbare vaas’ noemt:

Figuur 6: Een vaas of twee gezichten?
(Bron: <http://members.lycos.nl/amazingart/N/artist57.html>)

Willen we onze visuele waarneming omschrijven, dan moeten we twee parafrases geven: we zien afwisselend ‘twee gezichten die elkaar aankijken’ en ‘een vaas’. Desalniettemin hebben we duidelijk te maken met slechts één afbeelding die in één keer de ‘dubbelzinnige’ visuele waarneming vat die wij woordelijk in twee parafrases moeten gieten. Hetzelfde geldt volgens de hypothese van de ontoereikendheid van de metataal *mutatis mutandis* voor *Tag*: dit woord heeft slechts één *Bedeutung* die tegelijkertijd en onlosmakelijk met elkaar verbonden datgene weergeeft wat wij als taalkundigen in twee parafrases moeten gieten.

Het is anderzijds echter nog maar de vraag of deze *distinkte Werte* (op conceptueel niveau) daadwerkelijk holistisch moeten worden gedefinieerd in de competentie van een spreker, met andere woorden of de distinctie taal – metataal afdoende bewijs verschaft dat op talig niveau het monosemiebeginsel ook bij extensieve termen (duoseem op metatalig niveau) gehanteerd kan blijven.³⁷ Naast deze hypothese zou men kunnen opperen dat men toch slechts één *Bedeutung* aanvaardt op *langue*-niveau, b.v. de oppositionele betekenis. In het geval van *Tag* is dat ‘nicht-Nacht’ of ‘dat deel

³⁶ Dit is het standpunt dat Coene (2004:61-62) inneemt.

³⁷ Opmerkelijk is dat op het vlak van de fonologische neutralisering, b.v. voor de beschrijving van /t/, slechts één parafrase nodig is, voor *Tag* zijn er evenwel twee nodig. In de omschrijving ‘/d/ –[Stimmhaftigkeit]’ worden tegelijkertijd de oppositieve en neutrale waarde van /t/ weergegeven.

van een etmaal waarin het licht is'.³⁸ Men zou dan vervolgens kunnen stellen dat de neutrale betekenis van *Tag*, 'Tag + Nacht', een *parole*-betekenis is die contextbepaald is en wel in deze drie contexten optreedt: "a) wenn der Unterschied als überflüssig angesehen wird, weil er redundant ist (d.h. weil er schon auf andere Art, nämlich durch Situation oder Kontext gegeben ist); b) wenn man nicht spezifizieren kann oder will; c) wenn das, worauf man sich bezieht, gerade das dem neutralen oder generischen Wert Entsprechende ist" (Coseriu 1992 [1988]:224). Let wel, voor Coseriu zelf zijn dit contexten die hoogstens de 'trigger' vormen voor het in werking treden van het neutralisatieprincipe *op het langue-niveau zelf*, waarmee hij bedoelt dat de oppositie *met inclusie* zich situeert op *langue-niveau* in de vorm van twee "valeurs". Dat deze inclusie daadwerkelijk gerealiseerd wordt op niveau van de *parole* (d.i. reële neutralisatie), kan voor Coseriu met andere woorden alleen maar omdat de *mogelijkheid tot inclusie* reeds aanwezig is op *langue-niveau* (d.i. neutraliseerbaarheid). De bovenvernoemde tweede 'oplossing' – waarbij men aanneemt dat enkel de oppositionele betekenis *zonder inclusie* aanwezig is op *langue-niveau* – zou dus vanuit Coseriaans standpunt niet aanvaardbaar zijn: men kan bij neutraliseerbare opposities niet de realisatie van een bepaalde *parole*-betekenis aannemen, zonder daarbij op *langue-niveau* de mogelijkheid tot die realisatie in te bouwen. Bovendien strookt deze oplossing duidelijk niet met de resultaten die uit onze *close reading* van Coserius teksten naar voren zijn gekomen (cf. § II.1.6.5.).

Wij gaan dan ook van nog een andere, derde, denkpiste uit, met name dat er naast 'homofonie' of 'synonymie' nog een derde doorbreking op het bilateraliteitsprincipe moet worden aangenomen, met name de 'duosemie' die enkel en alleen optreedt bij welbepaalde lexemen, met name, de extensieve termen van een neutraliseerbare oppositie. We bedoelen daar echter niet mee dat de hele monosemiehypothese kan worden overboord gegooid en dat tegelijkertijd het nut van de polysemiehypothese is aangetoond. Ten eerste begrijpen we onder 'duosemie' een semantisch zeer specifieke relatie tussen betekenissen die zich sterk van de klassieke invulling van 'polysemie' in de cognitieve zin onderscheidt, met name doordat 'duosemie' beperkt is tot twee zeer specifieke betekenissen die zelf op basis van het bilateraliteitsprincipe in de taal afgebakend zijn. Ten tweede zijn we er van overtuigd dat het neutralisatieprincipe vooral kan bijdragen tot een beter begrip van datgene wat in de cognitieve semantiek als 'vaagheid van betekenis' kan worden omschreven (cf. § III.3.5.2.2.), en kan helpen bij het inzicht dat een monosemie betekenis binnen het structureel functionalisme die van zeer algemene en in zekere zin ook van onbepaalde aard is, hoegenaamd niet hetzelfde is als het cognitieve begrip van een monosemie betekenis als 'vage betekenis' (voor een uitgebreidere discussie van 'onbepaaldheid' versus 'vaagheid' van betekenis, cf. § III.3.5.2.2.1.). De discussie over "vagueness" maakt echter slechts

³⁸ Via persoonlijke correspondentie (mail van 15 januari 2003, 15.14 u) J. Hewson, als emeritus-professor verbonden aan de Newfoundland University (Canada), weten dat hij de 'neutrale betekenis' van de extensieve term als de monosemie *langue*-betekenis van *Tag* zou beschouwen en de 'oppositieve betekenis' als een *parole*-betekenis: "[T]he underlying meaning (Jakobson's *Gesamtbedeutung*) would have to be 'the complete meaning' from which both alloemes can be drawn, necessarily *Tag* as a 24 hour cyclic period' which also allows for an alloeme 'opposite of night' because the daylight hours are when we do our day's work, while we are awake. These are the daylight hours that belong to each cyclic day, and DAY (sememe) is reduced to this only when in contrast with NIGHT".

zijdelings deel uit van het overkoepelende polysemiethema in dit proefschrift en we zien ons dan ook genoodzaakt om de relatie tussen het neutralisatiefenomeen in het structureel functionalisme en het 'vaagheidsbegrip' in de cognitieve semantiek als een open vraag voor verder onderzoek naar voren te schuiven. Tegelijkertijd zijn we van mening dat het neutralisatieprincipe niet het antwoord vormt, zoals Coseriu suggereert, op het (cognitieve) verwijt dat het structureel functionalisme "die Vielfalt der Bedeutungen ignoriere" (Coseriu 1992 [1988]:220), tenminste niet als Coseriu daarmee 'polysemie in de traditionele en gebruikelijke zin van het woord' bedoelt. De meeste gevallen waarbij in de cognitieve semantiek polysemie wordt aangenomen (vgl. b.v. de cognitief-polyseme netwerkanalyse van Eng. *over* die we in Hoofdstuk IV bespreken), kunnen geenszins opgevat worden als duosemie van de extensieve term in een neutraliseerbare oppositie, laat staan erdoor verklaard worden. Dat wil echter niet zeggen dat de aanname van polysemie in die gevallen aanvaardbaar is: op basis van het structureel-functionele bilateraliteitspostulaat dat slechts bij gevallen van synonymie, homofonie en - zoals we hierboven hebben gesuggereerd - duosemie, doorbroken wordt, gaan we ervan uit dat de vaststelling van polysemie doorgaans contextbepaalde betekenisvariatie betreft op niveau van het concrete spreken, die op taalsystematisch niveau te herleiden is tot één monoseme betekenis. Kortom: we zullen trachten aan te tonen dat de radicale monosemiehypothese steeds geldig is, behalve in het geval van synonymie, homofonie of duosemie.

Tot slot: het is in elk geval duidelijk dat neutralisatie, zoals Coseriu zelf al aangaf, een onderwerp is dat nog verder moet worden uitgediept. Eerste aanzetten daartoe worden gegeven in Willems, De Cuypere & Van der Gucht (2004) en Willems (2004b). Het spreekt echter voor zich dat de implicaties van het neutralisatieprincipe pas in de toekomst, na verder onderzoek, ten volle duidelijk kunnen worden.

1.7 | De kennis van de 'signifiés' in verhouding tot andere vormen van talige kennis

1.7.1. Inleiding

In de vorige paragrafen hebben we gezien dat de monoseme betekenis (*signifié*, *Bedeutung*) van een lexem binnen het structureel functionalisme wordt opgevat als datgene wat de andere betekenissen van de lexemen binnen hetzelfde paradigma *niet* zijn. In deze paragraaf zullen we nagaan wat, vanuit structureel-functioneel oogpunt gezien, precies onderzocht wordt als we de 'betekenis' (*signifié*) van een lexem onderzoeken of beter nog – naar analogie met het differentiële betekenisconcept – wat daarbij *niet* onderzocht wordt. De intuïtieve kennis met betrekking tot de semantische organisatie van een taal, d.i. de kennis van de functionele betekenisopposities of de *signifiés* van een specifieke taal waarover de sprekers van die taal beschikken, vormt slechts een onderdeel van de talige kennis waarover die sprekers beschikken.³⁹ We gaan daarom na wat het structureel functionalisme precies

verstaat onder 'talige kennis', welk onderdeel ervan haar uiteindelijk onderzoeksobject vormt en dan vooral hoe dit specifieke onderzochte onderdeel zich verhoudt tot alle andere vormen van talige kennis. Deze discussie is vooral van belang met het oog op de confrontatie van het cognitief-semantische betekenisconcept met het structureel-functionele betekenisconcept in Hoofdstuk III, aangezien de cognitieve semantiek, vanuit haar holistische visie, de metatalige distincties die het structureel functionalisme maakt, niet wenst te maken.

Bij een complex onderzoeksobject als taal, is het belangrijk om zeer duidelijk te stellen op welke manier men zijn onderzoeksobject afbakt: elke verschillende wetenschappelijke invalshoek op taal leidt immers tot een ander soort linguïstiek waaraan telkens een specifiek onderzoeksobject is gekoppeld met eigen vraagstellingen en eigen theoretische premissen.⁴⁰ Om te begrijpen waarom een taalkundige een probleem uit de linguïstiek op zijn of haar specifieke manier aanpakt, is het belangrijk om zijn of haar wetenschappelijke positie ten opzichte van taal te kennen. Onder het credo "Conoscere è distinguere" van Croce, dat Coseriu vrij vertaalt als "To attain scientific knowledge is, first of all, to make distinctions", stelt Coseriu in zijn artikel uit 1985 "Linguistic Competence: What is it Really?" een epistemologisch referentiekader op "for the interpretation not only of the various linguistic problems ranging from that of linguistic change to that of translation and of linguistic correctness, but also of the structure of the linguistic disciplines themselves and of recent developments in linguistics" (Coseriu 1985:xxv).⁴¹ Dit epistemologisch referentiekader ziet er als volgt uit:

POINTS OF VIEW			
Levels of language → ↓	'energeia' Activity	'dynamis' Knowledge	'ergon' Product
<i>Universal</i>	Speaking in general	Elocutional knowledge	Totality of utterances
<i>Historical</i>	Concrete particular language ⁴²	Idiomatic knowledge	(Abstracted particular language)
<i>Individual</i>	Discourse	Expressive knowledge	Text

Figuur 7: Epistemologisch referentiekader met betrekking tot de metatalige distincties in het structureel-functionele taalonderzoek (Bron: Coseriu 1985:xxix).

³⁹ In dit hoofdstuk gaan we vooral in op de *omvang* en de *inhoud* van de talige kennis; in Hoofdstuk III, meer bepaald in § III.4.2.2.3. zal ook de *aard* van deze kennis besproken worden, aangezien daarmee een beter inzicht kan worden verschaft in de discussie over het polyseme betekenisconcept van de cognitieve semantiek enerzijds en het monoseme betekenisconcept van het structureel functionalisme anderzijds. Voorlopig volstaat de uitleg dat talige kennis een vorm van *bewuste, intuïtieve kennis* is, die tot uiting komt in het spreken zelf, maar die tegelijkertijd meestal *ongeararticuleerd* blijft.

⁴⁰ Let wel: het gaat daarbij niet om reële onderscheidingen in taal zelf, wel om metatalige distincties die het onderzoekers mogelijk maken om taal te onderzoeken. Het fenomeen taal is maar reëel in het spreken en dit is het enige 'echte' object dat er is: het reële spreken is de enige maatstaf voor alle manifestaties van taal (cf. Coseriu 1988:57). De onderscheidingen die worden gemaakt in Fig II-7 zijn dan ook gewoon verschillende standpunten van waaruit men eenzelfde fenomeen 'taal' kan waarnemen: "One could object that an ultimately so complicated set of distinctions is hardly useful as a permanent frame of reference for

In de eerste plaats moeten we rekening houden met het feit dat we – als sprekers – een onderscheid maken tussen *taal als activiteit* en *taal als kennis* (*onderliggend aan deze activiteit*),⁴³ waarbij evenwel moet worden beklemtoond dat ook deze kennis enkel reëel is in zoverre zij zich manifesteert op ‘concrete’ en ‘actuele’ wijze in de eerstgenoemde activiteit:

We must do so, because here, as for culture as a whole, activity and knowledge (knowing how) are not simply coextensive. Language as activity, which, by the way, must be understood as ‘speaking and understanding’, does not exhaust itself in the mechanical realization or application of an already existing knowledge. It is in the proper sense *energeia*, *actus*, that is, a creative activity, which makes use of a *dynamis*, an already acquired knowledge, in order, however, always to say something new, something in one way or another unique; and to the extent to which it is creative, inasmuch as it manifests ‘facts of speech’ in the narrower sense, it goes beyond its own *dynamis* and produces new, virtual knowledge, facts which can be taken over in the *dynamis* for further speech acts (Coseriu 1985:xxvii).

Aangezien voor *taal als activiteit* in het bijzonder geldt dat het een productieve activiteit is, kunnen we taal ook analyseren in termen van zijn product, dat is, als zijn ‘*ergon*’. Zo is een tekst niets anders dan het product van een of meerdere *speech acts* en deze *speech acts* zijn op hun beurt ook taalproducten “which can be either retained in memory or recorded and preserved in a material, in taped, written or printed form” (Coseriu 1985:xxvii). Uiteindelijk zal voornamelijk de ‘*dynamis*’, de talige kennis, van belang zijn in onze verdere discussie (met dien verstande dat deze talige kennis slechts tot uiting komt in zoverre zij gerealiseerd wordt op niveau van het concrete spreken, dus als *activiteit*).

Daarnaast kan het fenomeen taal echter ook nog op een andere wijze worden ingedeeld, afhankelijk of men het vanuit het meest algemene, universele perspectief, vanuit het perspectief van een specifieke (historisch zo gegroeide) taalgemeenschap⁴⁴ of vanuit het perspectief van het individu bekijkt: “the universal level, the historical level, that is, the level of languages of historically constituted communities, and the individual level: this or that fragment of language” (Coseriu 1985:xxvii). Nogmaals, opnieuw geldt dat deze distincties slechts met talige hulpmiddelen zijn om het enige reële fenomeen taal, te begrijpen als “speaking and understanding”, te kunnen beschrijven: “[T]hese aspects may be distinguished for one and the same individual, in one and the same speech act. Only the scope of validity of these aspects is different: the ‘universal’ aspects apply to language in general, to everything linguistic, the ‘historical’ aspects to the language of a particular community, the ‘individual’ aspects to certain bits of discourse or to kinds of discourses” (Coseriu 1985:xxvii).

all of linguistics. I would readily admit it: not all the cells are supposed to be taken into consideration for every application. It is also more a matter of problems in linguistics and positions in linguistics than of the whole of linguistics” (Coseriu 1985:xxix).

⁴¹ Voor een uitvoeriger behandeling van het thema ‘taalcompetentie’ of ‘talige kennis’ verwijzen we naar Coseriu’s monografie uit 1988: *Sprachkompetenz. Grundzüge der Theorie des Sprechens*.

⁴² Strikt genomen moet hier staan “Speaking in concrete particular language”; het gaat immers om *taal als activiteit van het spreken*. “Concrete particular language” specificceert immers niet of het om *taal als activiteit* dan wel om *taal als kennis* gaat.

Dat deze metatalige distincties alvast met betrekking tot *taal als activiteit* niet zomaar uit de lucht gegrepen zijn, bewijst het feit dat zelfs leken in staat zijn om intuïtief deze verschillende taalniveaus te onderscheiden of op zijn minst waar te nemen (cf. Coseriu 1985:xxviii). Wanneer men zegt van een kind 'dat het nog niet kan spreken', dan refereren we uiteraard naar de 'activiteit van het spreken in het algemeen, van het spreken op zich' (d.i. universeel perspectief), niet aan de 'activiteit van het spreken in een gegeven taal' (d.i. perspectief vanuit een historisch gegroeide taalgemeenschap, historisch perspectief). Indien we de specifieke taal herkennen (b.v. Engels, Frans of Duits) waarin twee of meer buitenlanders spreken, dan nemen we in feite de 'activiteit van het spreken vanuit historisch perspectief' waar; herkennen we de taal niet, omdat we de taal zelf niet beheersen, maar kunnen we wel opmaken uit de manier waarop het individu spreekt of de spreker in kwestie iets verzoekt, een vraag stelt dan wel een bevel geeft, dan nemen we de 'activiteit van spreken vanuit individueel perspectief' waar, met name herkennen we een specifiek 'discours'.

Aan elk van de niveaus (universeel, historisch of individueel perspectief) waarmee men *taal als activiteit* kan opdelen, beantwoordt volgens Coseriu nu een afzonderlijke soort *talige kennis*; samen vormen zij het geheel der taalcompetentie waarover sprekers beschikken. Indien we de ene metatalige opdeling, *taal als activiteit, kennis of product*, combineren met de andere opdeling, *taal vanuit universeel, historisch of individueel perspectief*, dan komen we uiteindelijk tot de bovenstaande tabel (zie: Fig II-7) die uit 9 cellen bestaat. Van bijzonder belang voor onze discussie is de onderverdeling van de taalcompetentie. We kunnen daar een onderscheid maken tussen "elocutional knowledge" ('elocutionele kennis'), "expressive knowledge" ('expressieve kennis') en "idiomatic knowledge" ('idiomatische kennis'):

In the case of language as knowledge (...), the universal level of speaking in general corresponds to an equally universal knowing-how which I call 'elocutional knowledge'; the historical level of particular languages to an 'idiomatic knowledge' and the individual level of the discourse to a discourse-oriented knowledge, a knowledge about how certain discourses should be constructed in certain situations, a kind of knowledge which we choose to call 'expressive knowledge' (Coseriu 1985:xxix).

In de volgende paragrafen gaan we eerst in op de precieze definities van elocutionele, expressieve en idiomatische kennis (aan de hand van Coseriu 1988:248 e.v.) (§ II.1.7.2. tot en met § II.1.7.4.) en illustreren vervolgens het belang van het onderscheid tussen deze drie vormen van taalkennis aan de hand van een concreet probleem uit de taalkunde, met name dat van de "linguistic correctness" (§ II.1.7.5.).

⁴³ Voor Coseriu is "linguistic knowledge" een alternatief voor wat traditioneel "linguistic competence" wordt genoemd (cf. Coseriu 1985:xxv).

⁴⁴ Het 'perspectief van een specifieke, historisch zo gegroeide taalgemeenschap' zal worden afgekort tot 'historisch perspectief'. Dit perspectief heeft dus niet in de eerste plaats te maken met 'diachrone taalkennis'. Met een historische taal wordt dan uiteraard ook geen 'dode taal' bedoeld, maar wel de taal zoals deze afgebakend wordt binnen een historisch zo gegroeide taalgemeenschap.

1.7.2. Elocutionele kennis

Elke spreker beschikt in de eerste plaats over 'elocutionele kennis'. Dit wil zeggen, los van het feit van welke taal men precies spreekt, weet elke spreker 'hoe men in het algemeen spreekt'. In de eerste plaats betekent dat, dat een spreker de *normen* kent die verbonden zijn aan de manier waarop men 'in het algemeen spreekt'. Dat blijkt duidelijk uit het feit dat elke spreker de manier waarop andere sprekers spreken negatief of positief kan beoordelen (en dat doorgaans ook doet). Op basis van de elocutionele kennis waarover elk spreker beschikt, weet elke spreker dat de manier waarop hij in het algemeen dient te spreken, gestoeld is op "die Norm der Kongruenz mit den Prinzipien des Denkens, die nicht mit denen des logischen Denkens identifiziert werden dürfen" (Coseriu 1988:248). Het meest voor de hand liggende gevolg van onze elocutionele kennis als kennis van de 'normen van het spreken in het algemeen' is dat wij gebruikerlijkerwijze níet datgene uitdrukken wat binnen het normale verwachtingspatroon valt (datgene wat men als gekend veronderstelt bij de andere spreker), maar wel datgene wat afwijkt van dat verwachtingspatroon (b.v. niet *Kijk! Een vrouw met benen* maar wel *Kijk! Een vrouw met lange benen*).⁴⁵ De 'congruentienorm' blijkt indirect ook uit de "Verhaltensnorm der Toleranz" (Coseriu 1988:248): de spreker verwacht dat andere sprekers op hun beurt congruent en zinvol zullen spreken en zal de onduidelijke mededelingen van een andere spreker in eerste instantie zinvol trachten te interpreteren (b.v. indien men *Kijk! Een vrouw met benen* zegt, gaat men er automatisch vanuit dat deze benen in een of ander opzicht afwijken van de 'norm'). Op zijn beurt verwacht de spreker dat anderen zijn eigen mededelingen 'tolerant' zullen interpreteren (hier bestaat een zekere verwantschap met wat D. Davidson in navolging van W.V.O. Quine het "principle of charity" in taalgebruik heeft genoemd). De aanwezigheid van elocutionele kennis (onder de vorm van de 'congruentienorm') blijkt o.a. verder uit volgende voorbeelden:

So ist es z.B. eine Tatsache, daß wir ohne weiteres und in jedem Text außerhalb der Astronomie, wo die Gegenstände auch in der Mehrzahl erscheinen können, *die Sonne* und *der Mond* sagen, ohne zu präzisieren, um welche Sonne und um welchen Mond es geht. Dies können wir z.B. für andere Gegenstände und in der Sprache für andere Substantive nur in bestimmten Kontexten machen, z.B. *Fluß*, wenn in der Umgebung nur ein Fluß da ist und es durch den Kontext klar ist, daß er gerade um diesen Fluß geht (Coseriu 1990 [1988]:8B).

Met enig voorbehoud kunnen we zeggen dat de elocutionele kennis (als kennis van de 'normen van het spreken in het algemeen' aanleunen bij de maxims van Grice (*maxim of quantity*, *maxim of quality*, *maxim of relevance* en *maxim of manner*), die de basis vormden voor Grice' theorie van de conversationele implicatuur:

Grice proposed a system of 'conversational logic' based on a number of 'maxims of conversation', i.e. intuitive principles which are supposed to guide conversational interaction in keeping with a general 'co-operative principle' (Verschuieren 1999:32).

⁴⁵ Voor meer voorbeelden verwijzen we naar § II.1.8.6.

Dat 'coöperatieve principe' wordt door Grice als volgt geformuleerd:

Make your conversational contribution such as is required, at the stage at which it occurs, by the accepted purpose and direction of the talk exchange in which you are engaged (Grice 1975: 45, geciteerd in Verschueren 1999:32).

Coseriu (1990 [1988]:11B) wijst er overigens zelf op dat "die Untersuchung von Normen des Sprechens, die Grice insbesondere unternommen hat" een belangrijk deel uitmaakt van het onderzoek naar de elocutionele taalcompetentie bij sprekers: "Es sind sehr wichtige Normen, und ohne diese Normen würden wir auch nicht das Sprechen verstehen" (Coseriu 1990 [1988]:11B-12A). Grice' conversatietheorie is dus een deeldiscipline van de 'descriptieve linguïstiek van het spreken in het algemeen' (die zich bezighoudt met het onderzoek naar de elocutionele taalkennis, cf. § II.1.7.6.).

In de tweede plaats houdt elocutionele kennis in dat spreken in het algemeen steeds "mit der allgemeinen Kenntnis der Sachen" gebeurt (Coseriu 1988:248). Dat betekent in concreto dat men normaliter niet datgene zal uiten wat niet strookt (d.i. niet congruent is) met de encyclopedische kennis over de zaken in de buitentalige realiteit, noch datgene zal uitdrukken wat men reeds als gekend veronderstelt op basis van die encyclopedische kennis.⁴⁶ Indien men zich op kantoor bevindt, zal men mededelingen over het weer doen onder de vorm van *Het regent* of *Het sneeuwt* en daarbij niet expliciet vermelden dat het *buiten* regent of sneeuwt, daar men ervan uit mag gaan dat in een kantoor in goede staat het niet binnen zal regenen of sneeuwen en dat men de weersomstandigheden buiten beschrijft. Verder zal men niet steeds over *een rivier met water* spreken, tenzij men in een gebied vertoeft waar men de ene na de andere uitgedroogde rivierbedding aantreft en plots een met water gevulde rivierbedding aantreft. Naast Grice' conversatietheorie stelt Coseriu dan ook een nieuwe deeldiscipline van de 'descriptieve linguïstiek van het spreken in het algemeen' voor, de "Skeuologie" (< Gr. *skeuos* 'zaak'). Aangezien sprekers op basis van hun elocutionele kennis ervan uitgaan dat we moeten spreken in congruentie met onze encyclopedische kennis van de zaken in de buitentalige realiteit (cf. "Man spricht natürlich auch mit der Kenntnis der Sachen; das Sprechen ist darin eingebettet", Coseriu 1990 [1988]:10A) zou het nuttig zijn te onderzoeken "welches tatsächlich der Beitrag der Kenntnis der Sachen zum Sprechen ist" (Coseriu 1990 [1988]:12A). De 'skeuologie' moet dan vaststellen "welches die Prinzipien sind, die in allen Sprachen, in jedem Sprechen gelten, inwiefern diese Prinzipien, diese Kenntnis der Sachen sich auch als Gegenstand einer besonderen Disziplin, einer Linguistik des Sprechens im allgemeinen identifizieren lassen" (Coseriu 1990 [1988]: 10A).

*Algemene
Taalwetenschap*
Blandijnberg 2
9000 Gent

⁴⁶ In specifieke omstandigheden kan men echter deze congruentienorm doorbreken, b.v. in absurdistisch theater. Coseriu onderscheidt "drei Arten von Aufhebungen im Diskurs", met name "die metaphorische Aufhebung, die metasprachliche Aufhebung [und] die - wie wir sie nennen möchten - extravagante Aufhebung" (cf. Coseriu 1988:121). We gaan hier echter niet verder op in.

1.7.3. *Expressieve kennis*

Daarnaast maakt ook de expressieve kennis deel uit van de taalcompetentie van een spreker. De elocutionele kennis betreft voornamelijk de kennis van de normen van het spreken in het algemeen en is dus niet op concrete tekst of discours gericht; dat is wel het geval voor de expressieve kennis. Men kan uiteraard wel de (non)-acceptabiliteit van een concrete uitdrukking mede beoordelen op basis van elocutionele kennis, maar het oordeel treft dan meer “die Art des sprachlichen Machens” van de uitdrukking, en niet zozeer de “gemachte Einheiten” zelf. De expressieve kennis is dus de kennis die een spreker heeft met betrekking tot “die Normen der Textbildung” (Coseriu 1988:256). Overigens mogen we het begrip ‘norm’ in dit geval niet interpreteren als een normatief gegeven dat afwijkingen uitsluit: “Vielmehr zeigt sich gerade an den Abweichungen die Norm, denn Abweichungen sind immer Abweichungen von etwas” (Coseriu 1988:256). Een voorbeeld van deze expressieve kennis vinden we o.m. terug in het feit dat elke spreker de procédés herkent om een discours te openen of verder te zetten:

So können die Sprecher beispielsweise unterscheiden zwischen Verfahren, die einen Diskurs eröffnen und Verfahren, die einen Diskurs fortsetzen. Für die Diskursfortsetzung gibt es sogar besondere Zeichen in den Einzelsprachen, z.B. dt. *daher, und so, deswegen, infolgedessen* usw. Beginnt nun ein konkreter Text mit einem Verfahren der Diskursfortsetzung, so wird der Sprecher dies als Abweichung erkennen und möglicherweise den ideellen Textanfang für sich rekonstruieren. In der Abweichung zeigt sich so die Norm des Textanfangs (Coseriu 1988:256).

1.7.4. *Idiomatische kennis*

Ten slotte beschikt elke spreker ook over idiomatische kennis, d.i. de kennis die datgene omvat wat de spreker weet met betrekking tot de specifieke taal die hij spreekt. Het begrip ‘idiomatische kennis’ kan eigenlijk op twee manieren worden opgevat: in ruime zin en in enge zin.

1.7.4.1. *Idiomatische kennis in ruime zin*

De ‘idiomatische kennis in ruime zin’ omvat onze kennis met betrekking tot “die historische Sprache im ganzen” (cf. Coseriu 1988:265). In de eerste plaats omvat die kennis het besef van een synchrone en diachrone dimensie van taal die bij elke spreker aanwezig is: “Das, was die Sprecher wissen, ist sicherlich synchron, weil es zum aktuellen sprachlichen Wissen gehört. Die Sprecher kennen die Sprache aber auch als eine Tradition mit ihrer zeitlichen Dimension. Sie kennen in ihrer eigenen Synchronie zumindest einiges von der diachronischen Dimension ihrer Sprache” (Coseriu 1988:134). Dit diachrone bewustzijn kunnen we bijvoorbeeld waarnemen wanneer men – b.v. in het kader van dialectologisch onderzoek – gevraagd naar het gebruik van een bepaald lexeem X of een bepaalde constructie Y, antwoordt dat men X en Y zelf niet meer gebruikt, maar dat X en Y wel nog

worden gebruikt door de oudere generatie. In de tweede plaats is de spreker zich – vanuit synchroon standpunt gezien – bewust van de heterogeniteit en variëteit binnen zijn moedertaal. Immers: iedere historische taal is, synchroon bekeken, een diasysteem, “ein Gefüge von – teilweise – verschiedenen Sprachsystemen” (Coseriu 1988:24). Coseriu definieert deze variëteit als de ‘Architektur der Sprache’ (taalarchitectuur, wat ongeveer overeenkomt met U. Weinreichs ‘diasystem’) (~ “äußeren Struktur”, Coseriu 1988:265), een term die moet geopponeerd worden met de ‘Struktur der Sprache’ (de eigenlijke taalstructuur) (~ “Strukturiertheit im engeren Sinne, d.h. die Frage nach den stabilen Formen der inneren Relationen”, Coseriu 1988:265), (vgl. eveneens Coseriu 1978 [1973/1966]:223-225 en Coseriu 1990 [1988]: 19B-20A):

Die Gesamtheit der inneren Varietät einer historischen Sprache nennen wir *Architektur* der Sprache, die Gesamtheit der oppositiven Formen und Inhalte, d.h. die Gesamtheit der Relationen zwischen verschiedenen Formen, die verschiedenen Inhalten entsprechen, nennen wir *Struktur* einer Sprache. In dieser Hinsicht umfaßt die Architektur einer historischen Sprache eine Reihe von verschiedenen Strukturen (Coseriu 1990 [1988]:19B).

Het structureel functionalisme zal zich uiteindelijk enkel bezig houden met het bereik van de taalstructuur (homogene dimensie) (cf. infra, waar we ingaan op ‘idiomatische kennis in enge zin’); de taaldiversiteit (heterogene dimensie, variatie, taalarchitectuur) wordt in verschillende disciplines onderzocht, al naargelang welke variabele dimensie wordt bestudeerd, maar deze vallen buiten het bereik van de structureel-functionele analyse. Zo houdt de dialectologie zich bezig met de ruimtelijke taalvariëteit (‘diatopische variëteit’ ~ dialecten, regiolecten, etc.); de sociolinguïstiek met de socioculturele taalvariëteit (‘diastratische variëteit’ ~ taalvarianten naargelang men tot de lagere, midden- of hogere klasse behoort) en de stilistiek met de situationele/stilistische taalvariëteit (‘diafasische variëteit’ ~ omgangstaal, mannentaal, vrouwentaal, etc.). Merk op dat binnen elk dialect/regiolect meerdere diastratische en diafasische verschillen kunnen optreden, binnen elke stijl meerdere diatopische en diastratische verschillen, etc. Met andere woorden: homogeniteit in één opzicht (syntopisch, synstratisch of synfasisch) betekent niet noodzakelijkerwijze homogeniteit in de twee andere opzichten:

In diesem Sinn ist eine historische Sprache niemals ein einziges ‘Sprachsystem’, sondern ein ‘Diasystem’: ein Gefüge von ‘Sprachsystemen’, zwischen denen jederzeit Koexistenz und Interferenz besteht. Eine unter diesen drei Gesichtspunkten homogene, d.h. eine an einer einzigen Stelle eines Sprachraums, auf einem einzigen ‘Niveau’ und in einem einzigen Sprachstil betrachtete (anders gesagt, ein syntopische, synstratische und symphasische) ‘Technik der Rede’ wird im folgenden *funktionelle Sprache* genannt (Coseriu 1978 [1973/1966]:224).

Uiteraard wordt de omvattende heterogene historische taal in haar geheel bekeken nooit als dusdanig gesproken:

Niemand kann das Deutsche als historische Sprache sprechen, d.h. niemand kann z.B. zugleich bairisch, schwäbisch und alemanisch sprechen. Wenn jemand spricht, so spricht er eine bestimmte Mundart auf einem bestimmten Niveau in

einem bestimmten Sprachstil. Man kann nicht zugleich am gleichen Punkt der Rede mehrere verschiedene Sprachniveaus realisieren, und man spricht immer einen besonderen Sprachstil und zugleich verschiedene (Coseriu 1988:26).

Een historische taal wordt met andere woorden nooit als dusdanig gerealiseerd, maar enkel onder de vorm van de functionele systemen waaruit zij is samengesteld: binnen de historische taal van het Nederlands kunnen we bijvoorbeeld het functionele Zuid-Nederlandse taalsysteem, maar ook het functionele Noord-Nederlandse taalsysteem onderscheiden.

1.7.4.2. *Idiomatische kennis in enge zin*

Voor Coseriu kan men het onderzoek naar 'idiomatische kennis in enge zin', d.i. "die einzelsprachliche Kompetenz, die einem einheitlichen Sprachsystem, d.h. einer funktionellen Sprache entspricht" (Coseriu 1988:133), verder onderverdelen in drie subniveaus:

Nur für die homogene funktionelle Sprache stellt sich die Frage nach der Strukturiertheit im engeren Sinne, d.h. die Frage nach den stabilen Formen der inneren Relationen. Hier können wir fragen, wie die Technik einer funktionellen Sprache strukturiert ist, und die Ebenen ihrer Strukturierung feststellen, die wir *Sprachnorm*, *Sprachsystem* und *Sprachtypus* nennen (Coseriu 1988:267).

De 'idiomatische kennis in enge zin met betrekking tot het *taalsysteem*' omvat de kennis van de functionele opposities (zowel inhoudelijke als vormelijke) binnen een gegeven functionele taal of, bondiger uitgedrukt, de kennis van vorm/betekenis-relaties in de strikte zin van het woord:⁴⁷

[A]ls Wissen-Wie, d.h. als Realisierungsmöglichkeit – umfaßt es [bedoeld is de kennis met betrekking tot het taalsysteem, fvdg] aber (virtuell) alles, was in einer Sprache aufgrund ihrer schon bestehenden bedeutungsrelevanten Unterscheidungen und Verfahren zu deren Ausdruck möglich, d.h. realisierbar ist: Einheiten, Kombinationen und konkrete Oppositionen (Coseriu 1988:267).

Het taalsysteem omvat met andere woorden de 'potentialiteit' van een taal, alles wat met die taal kán worden uitgedrukt (gerealiseerd) aan de hand van functionele eenheden en functionele opposities, maar daarom nog niet daadwerkelijk gerealiseerd wordt, b.v. vanwege elocutionele restricties (voor concrete voorbeelden, cf. § II.1.8.6.).

De 'idiomatische kennis in enge zin met betrekking tot de *taalnorm*' daarentegen omvat steeds de binnen een taalgemeenschap gebruikelijke, 'normale' realisatie van wat op basis van de functionele opposities van het taalsysteem mogelijk is, realiseerbaar is. Het virtuele 'bereik' van het taalsysteem is in die zin dus altijd groter dan dat van de taalnorm: "Das System ist nicht nur Realisiertes wie die Norm, sondern auch Realisierbarkeit" (Coseriu 1988:267). Op niveau van de norm is vastgelegd welke van de mogelijkheden die het systeem biedt gebruikelijk zijn

⁴⁷ Op 'functionaliteit' en 'functionele versus niet-functionele betekenis- en vormverschillen' zijn we dieper ingegaan in § II.1.4.2.

en welke minder gebruikelijk zijn. Coseriu haalt o.a. volgende voorbeelden aan: "Betrachten wir Wörter, die in einem Normregister wie dem Duden-Wörterbuch nicht verzeichnet sind, als nicht existent, dürfen wir zwar von *Konkretisierung*, aber nicht von *Abstrahierung* sprechen. Wir dürfen zwar zu *nasal*, *nasalieren* und *Nasalität* verwenden, nicht aber *velarisieren* und *Velarität* zu *velar*" (Coseriu 1988: 270). Op basis van onze idiomatische kennis in enge zin weten we dat woorden als *Abstrahierung*, *velarisieren*, etc. mogelijk zijn op systeemniveau, ook al zijn ze niet aanwezig op normniveau. Het 'normbegrip' werd door Coseriu ingevoerd als een antwoord op de ontoereikendheid van de Saussuriaanse dichotomie *langue* – *parole*. Aangezien het normbegrip geen onbelangrijke rol speelt in de polysemie-discussie, zullen we een aparte paragraaf wijden aan het onderscheid tussen *System*, *Norm* en *Rede* (cf. § II.1.9.).

De 'idiomatische kennis in enge zin met betrekking tot het *taaltype*' ten slotte, wordt door Coseriu gedefinieerd als "die höchste Ebene der Sprachtechnik" die "die Kategorien von inhaltlichen und materiellen Oppositionen, die Typen von Funktionen und Verfahren eines Sprachsystems oder – wenn sie in dieser Hinsicht identisch sind – von verschiedenen Sprachsystemen" (Coseriu 1988:272). Het gaat hierbij om wat men in aansluiting op Humboldt als de kennis van de 'karakteristieke vorm' van een historische taal (b.v. Frans) of talengroep (b.v. de Romaanse talen) omschrijft (vgl. Coseriu 2002:33-34). We gaan echter niet verder in op deze definitie, daar de kennis met betrekking tot het taaltype van geen belang is voor onze verdere discussie.

1.7.5. Het taalkundige probleem van de 'talige correctheid'

Voor de descriptieve linguïstiek (in dit proefschrift de descriptieve *semantiek*), waarin men zich bezig houdt met het onderzoek naar *taal als kennis*, is het belangrijk om bij de beschrijving van taalkundige problemen (in dit proefschrift *polysemie*) telkens te specificeren vanuit welk perspectief dit gebeurt, aangezien men naargelang het perspectief tot andere resultaten kan komen. We illustreren dit - in navolging van Coseriu (1985: xxix e.v, maar recenter ook: 1990 [1988]: 9A e.v.) - aan de hand van een concreet taalkundig probleem, met name dat van de "linguistic correctness". We achten het zinvol om het voorbeeld van de "linguistic correctness" aan te halen, aangezien de beoordeling van de acceptabiliteit van bepaalde zinnen soms een rol speelt in de argumentatie om lexemen deze of gene betekenis toe te kennen. Zo is Lakoff (1987) van mening dat *enkel* betekenissen, bij deze auteur onder de vorm van *image schemas*, van tel zijn bij het menselijke beoordelingsvermogen over het acceptabiliteitsgehalte van bepaalde zinnen (cf. onze bespreking in § IV.3.1.4.2. van deze problematische visie). In wat volgt zullen we echter aantonen dat men binnen het structureel functionalisme van oordeel is dat verschillende soorten van onze gehele talige kennis kunnen worden aangeboord in de beoordeling van zinnen op hun acceptabiliteit en dat bijgevolg niet enkel onze idiomatische kennis in enge zin met betrekking tot de welbepaalde *signifiés* van een historische taal daarin een rol speelt.

Het is zeer belangrijk om precies na te gaan wat bedoeld wordt als we zeggen dat een gegeven uitdrukking 'verkeerd' of 'incorrect' is (wat meestal wordt weergegeven aan de hand van een 'asterisk' '*'). We vergelijken daarvoor uitdrukking (1) **The five continents are four: Europe, Asia, and Africa* met uitdrukkingen als (2) *I go by train* (**I drive by train*) versus *Ich fahre mit dem Zug* (**Ich gehe mit dem Zug*) en (3) uitdrukkingen als *Bonjour!* versus **Bon matin*.

Als we stellen dat uitdrukking (1) afwijkend is, dan gebeurt dit niet op grond van de syntactische of semantische regels die eigen zijn aan de gegeven taal, in dit geval het Engels, maar eenvoudigweg omdat uitdrukking (1) de universele wetten van het denken schaadt. Immers, in geen enkele taal ter wereld kan 'vijf' gelijk zijn aan 'vier' of 'vier' gelijk aan 'drie'.

Als we stellen dat (2) **I drive by train* en **Ich gehe mit dem Zug* afwijkend zijn, dan gebeurt dit niet op basis van het feit dat het gebruik van *to drive* en *gehen* in deze zinnen tegen de universele wetten van het denken indruist, maar wel omdat deze uitdrukkingen indruisen tegen de specifieke semantische organisatie van de gegeven taal, dus tegen de idiomatische kennis in enge zin van het Engels, respectievelijk het Duits.

Ook expressieve kennis treedt autonoom op. Indien men in het Frans iemand een goeiemorgen wil toewensen en daarvoor (3) *Bon matin* gebruikt, dan beschouwt men *Bon matin* niet zozeer als afwijkend op basis van de idiomatische kennis in enge zin van het Frans, maar wel op basis van het feit dat *Bon matin* afwijkt van de normen voor tekstproductie in het Frans, in die zin dat deze uitdrukking niet bestaat als begroeting binnen de Franse taalgemeenschap (daar gebruiken zij *Bonjour!* voor). *Bon matin* kan uiteraard wel in andere contexten gebruikt worden, maar niet in de begroetingssituatie.

Het is dus duidelijk dat het plaatsen van een asterisk (*) als symbool voor de inacceptabiliteit van een bepaalde zin vele ladingen dekt.⁴⁸ We moeten volgens Coseriu dan ook een onderscheid maken tussen acceptabiliteit van een uitdrukking enerzijds en de correctheid van een uitdrukking anderzijds. Acceptabiliteit en correctheid staan immers noch tot elkaar in oppositie (het juistheidsoordeel vormt slechts een onderdeel van het acceptabiliteitsoordeel), noch impliceren zij elkaar:

[J]udgements about correctness, as other judgements about acceptability, apply to language as activity not to language as knowledge, to the so-called 'performance' not 'competence': competence is the criterion, not the object of the judgements (Coseriu 1985:xxxiv).

Een acceptabiliteitsoordeel over een bepaalde uitdrukking X op niveau van het concrete spreken (dus *taal als activiteit*) gebeurt steeds tegen de achtergrond van de taalcompetentie (dus *taal als kennis*). Aangezien we – zowel op het niveau van het concrete spreken als op het niveau van de taalcompetentie – een driedeling kunnen maken naargelang ons perspectief universeel, historisch of individueel is, is het met het oog op theoretische duidelijkheid noodzakelijk om de acceptabiliteitsoordelen

⁴⁸ Vgl. daartoe ook Willems (2002:387-392).

op te splitsen in drie verschillende types. Zo kan men binnen het structureel functionalisme oordelen over de acceptabiliteit van een uitdrukking wat de 'correctheid', de 'congruentie' of de 'geschiktheid' van de uitdrukking betreft (cf. Coseriu 1985: xxxiv).

Coseriu stelt voor om de termen 'correct' en 'incorrect' slechts te gebruiken wanneer men een oordeel velt over de acceptabiliteit van een gerealiseerde uitspraak vanuit historisch perspectief (om precies te zijn: een uitspraak als het gevolg van (idiomatische) kennis die gerealiseerd wordt in de activiteit van het concrete spreken bekeken op het niveau van een bepaalde, historisch zo gegroeide taalgemeenschap):

Correctness in the basic sense of the word is a matter of the acceptability of speech at the level and from the point of view of a particular language: 'correct' utterances are those that agree with ('conform to') the corresponding idiomatic knowledge (Coseriu 1985:xxxiv).

Wanneer we oordelen over de acceptabiliteit van de realisatie van elocutionele kennis en expressieve kennis in het concrete spreken, dus over uitdrukkingen op het universele niveau ('spreken in het algemeen') en uitdrukkingen op individueel niveau ('discours'), dan gebruikt Coseriu daarvoor de termen 'congruent' en 'incongruent' respectievelijk 'geschikt' en 'ongeschikt'. Een uitdrukking is dus '(in)congruent' als zij (niet) conform de corresponderende elocutionele kennis is gebeurd; een uitdrukking wordt '(on)geschikt' bevonden als zij (niet) conform de corresponderende expressieve kennis is gebeurd.

Coseriu vat die vaststellingen in volgend schema samen:

Levels	Content ⁴⁹	Judgements
Speaking in general (universal – activity)	Designation	congruent/incongruent
Concrete particular language ⁵⁰	Meaning	correct/incorrect
Discourse	Sense	appropriate/inappropriate

Figuur 8: Overzicht van de verschillende acceptabiliteitsoordelen
(Bron: Coseriu 1985:xxxiv).

Een paar voorbeelden kunnen het bovenstaande verduidelijken (cf. Coseriu 1985: xxxv). Het eerder aangehaalde *The five continents are four: Europe, Asia, and Africa* is in de eerste plaats geen correcte of incorrecte uitdrukking, wel een incongruente uitdrukking: het is niet in overeenstemming met onze universele, elocutionele taal-

⁴⁹ Aan de drie perspectieven (universeel, historisch, individueel) van waaruit men zowel *taal als activiteit* als *taal als kennis* kan beschouwen, beantwoorden telkens drie soorten taalinhoud ("linguistic content", cf. Coseriu 1985:xxx), te weten *designation* (Dts. 'Bezeichnung', Fr. 'désignation', Nls. 'referentiële betekenis' 'referentie'), *meaning* (Dts. 'Bedeutung', Fr. 'signifié', soms ook 'signification', Nls. 'taalbetekenis' 'talige betekenis' 'idiomatische betekenis') en *sense* (Dts. 'Sinn', Fr. 'sens', Nls. 'tekstbetekenis' 'interpretatieve betekenis' 'sensus'). Hierop gaan we pas in, in § II.1.7.6..

⁵⁰ Nogmaals: om helemaal precies te zijn, had Coseriu in plaats van "concrete particular language" moeten schrijven "speaking in a concrete particular language".

kennis dat 'vijf' aan 'vier' en 'vier' aan 'drie' gelijk kan zijn. Verder kan de manier waarop we tegen een kind spreken volledig 'correct' zijn, d.w.z. conform de corresponderende idiomatische kennis verlopen, maar tegelijkertijd 'ongeschikt' worden bevonden vanuit individueel perspectief omdat de uitdrukking niet conform de corresponderende expressieve kennis gebeurt. Zo is de uitspraak *En nu gaat Basje samen met Griet opruimen* correct vanuit historisch perspectief. Wanneer de uitspraak is gericht aan een klein kind, dan is zij tevens geschikt vanuit individueel perspectief, omdat de uitspraak conform is met onze expressieve kennis met betrekking tot het praten tegen kinderen. Dezelfde uitspraak richten aan een volwassene, wordt evenwel ongeschikt bevonden; de uitspraak *Bas, zou jij je bureau even willen opruimen?* is daarvoor meer geschikt.

Let wel, het bovenstaande impliceert geenszins dat incongruente of incorrecte uitspraken niet volledig acceptabel zouden kunnen zijn op niveau van het concrete spreken. Ook dit gegeven verklaart Coseriu aan de hand van het concept 'neutralisatie' (cf. § II.1.6.), dat volgens hem hiervoor geschikt is "because of the 'one-way' direction of neutralization of these judgements: linguistic correctness neutralizes the incongruence and the appropriateness may neutralize both incongruence and incorrectness" (Coseriu 1985:xxxv). Opnieuw geven we enkele voorbeelden ter verduidelijking. Een zin als *Ik heb het met mijn eigen ogen gezien* kan vanuit elocutioneel (universeel) standpunt bekeken incongruent zijn. Op basis van onze elocutionele kennis weten we immers dat we normaliter slechts uitdrukken wat tegen de normale gang van zaken in gaat. Aangezien we normaliter enkel met onze eigen ogen zien, is het vanuit elocutioneel standpunt niet acceptabel om *met mijn eigen ogen* uit te drukken (net zoals het geheel volgens de verwachtingen is dat een mens ogen heeft en we op basis daarvan niet *Kijk! Een mens met ogen!* zullen zeggen, wel *Kijk! Een mens met felblauwe ogen!*). Deze incongruentie wordt echter geneutraliseerd door de correctheid (acceptabiliteit vanuit historisch perspectief) van de uitdrukking, met name de idiomatische traditie van het Nederlands, om met *met mijn eigen ogen zien* te benadrukken dat hetgeen men vertelt waar is. Op eenzelfde manier geldt dat *Ik heb vanmorgen vijf betekenissen gegeten* incongruent is omdat we op basis van onze elocutionele kennis normaliter niets meedelen waarvan iedereen weet dat het pertinent onwaar is (en op basis van onze encyclopedische kennis met betrekking tot betekenissen, weten we dat betekenissen niet kunnen worden gegeten). Toch kan *Ik heb vanmorgen vijf betekenissen gegeten* 'geschikt' worden bevonden, indien de uitspraak geuit wordt in een grappige situatie, b.v. A: *Ben jij de laatste tijd niet te obsessief met dat doctoraat over semantiek bezig?* B (al lachend): *Klopt, ik heb vanmorgen nog vijf betekenissen gegeten*. Op basis van onze expressieve kennis is de uitspraak acceptabel, op basis van onze elocutionele kennis niet. Ten slotte kunnen ook incorrecte zinnen 'geneutraliseerd' worden tot geschikte zinnen, wanneer iemand bijvoorbeeld zijn moedertaal (die hij vlekkeloos beheerst) incorrect uitspreekt om zich aan te passen aan een buitenlander die de taal niet of slechts in kleine mate beheerst. Ook al zijn de zinnen incorrect vanuit idiomatisch standpunt, ze worden wel als acceptabel beschouwd omdat ze conform zijn aan de expressieve kennis die met die situatie gepaard gaat.⁵¹

Overigens is Coseriu er zich terdege van bewust dat het niet altijd makkelijk is om uit te maken of een bepaalde uitdrukking in taal (althans het oordeel over de (non)-acceptabiliteit ervan) samenhangt met de normen van het spreken in het algemeen (elocutionele kennis) dan wel met wat we weten op basis van de taal die we spreken (idiomatische kennis). Als we de geïsoleerde zin *Daar loopt een vrouw met benen en zonder baard* bekijken, dan kunnen we ons afvragen of deze zin vreemd klinkt 1) omdat hij niet conform is met onze idiomatische kennis van het Nederlands of 2) omdat hij niet conform is met onze elocutionele kennis, d.w.z. niet conform met wat we weten over *vrouwen* en *benen* en *baarden* in de buitentalige realiteit, met name dat alle vrouwen normaliter benen hebben en geen baarden. Om dat na te gaan stelt Coseriu het volgende criterium voor:

Das Kriterium besteht darin, sich eine andere Welt vorzustellen und sich zu fragen, ob man es in dieser anderen Welt so sagen würde. Noch allgemeiner lautet die Frage: Wie würde ich sagen, wenn ich gerade diesen Inhalt ausdrücken wollte. So erkennt man, was zu den allgemeinen Prinzipien des Denkens und der allgemeinen Kenntnis der Sachen und was zur Einzelsprache gehört (Coseriu 1990 [1988]: 9B).

We stellen ons bijgevolg een wereld voor waarin vrouwen normaal gezien géén benen hebben, maar wél een baard. Daarin klinkt de zin *Daar loopt een vrouw met benen en zonder baard* perfect normaal. Met andere woorden: het is niet op basis van onze idiomatische kennis van het Nederlands dat de aangehaalde zin vreemd klinkt, wel op basis van onze elocutionele kennis. Die kennis stelt dat we normaliter niet datgene uitdrukken wat conform de verwachtingen is die we hebben op basis van onze encyclopedische kennis en wél datgene uitdrukken wat buiten het normale valt. In een wereld waarin vrouwen normaal gezien benen hebben en geen baard, bevat de zin *Daar loopt een vrouw met benen en zonder baard* dan ook geen zinvolle informatie. Men zou kunnen zeggen dat Grice' maxime van de kwantiteit hier is geschaad (cf. "(i) Make your contribution as informative as is required for the current purposes of the exchange [and] (ii) Do not make your contribution more informative than is required", Verschueren 1999:32). Dat is niet het geval bij de zin *Daar loopt een vrouw met mooie benen, maar ze heeft helaas een snor*. Overigens, omdat sprekers er op basis van het elocutionele principe van de tolerantie van uitgaan dat de andere sprekers congruent en zinvol spreken, zal men *benen* in *Daar loopt een vrouw met benen* meestal begrijpen als *benen* met een verdere (niet expliciet uitgedrukte) specificatie (*mooie* of *lelijke*, *dunne* of *dikke* benen al naargelang de situatie). Deze specificatie wordt vaak opgeroepen door de intonatie en/of mimiek en gebaren die de uitdrukking vergezellen. In een wereld waar geen enkele vrouw benen heeft en elke vrouw bebaard is,

⁵¹ We menen daarom dat de uitspraak van Coseriu: "Nobody will qualify the utterance of a German speaker, for example, as incorrect when he says to a Turkish 'Gastarbeiter', *Du kommen morgen mein Haus, dort zusammentrinken*" (Coseriu 1985:xxxv) niet precies genoeg is geformuleerd. Juister zou zijn dat men deze uitspraak wél als incorrect beschouwt (men kan immers vaststellen dat de aangehaalde uitdrukking niet strookt met de idiomatische kennis van het Duits), maar niet als inacceptabel, omdat de uitspraak conform de gegeven omstandigheden en de expressieve kennis die in deze situatie wordt opgeroepen gebeurt en dus 'geschikt' is in deze situatie. In dit geval weegt het expressieve standpunt door op het idiomatische standpunt in het acceptabiliteitsoordeel.

bevat de zin *Daar loopt een vrouw met benen en zonder baard* wel nieuwe informatie, de zin zou dan ook acceptabel zijn vanuit elocutioneel perspectief.

1.7.6. *Het onderzoeksobject van het structureel functionalisme: wat het wél en wat het níet is*

We keren ten slotte terug naar onze oorspronkelijke vraagstelling: wat vormt precies het onderzoeksobject van het structureel functionalisme? De onderscheidingen die we hierboven hebben aangebracht zijn belangrijk voor de onderverdeling van de linguïstiek in het algemeen en die van de descriptieve linguïstiek in het bijzonder:

Sometimes it is said that every science 'creates' its object [Coseriu verwijst hier ongetwijfeld naar de Saussuriaanse uitspraak "Bien loin que l'objet précède le point de vue, on dirait que c'est le point de vue qui crée l'objet" (*Cours* 23), fvdg], which, in the case of non-mathematical sciences, can only mean that every science delimits its object within a real object and according to its own aims (Coseriu 1985 xxxi-xxxii).

Naargelang men zich bezighoudt met de taalkundige descriptie van taal op het universele niveau, d.i. het onderzoek naar de elocutionele kennis die gerealiseerd wordt in 'het spreken in het algemeen', dan wel met de taalkundige descriptie op het individuele niveau, d.i. het onderzoek naar de expressieve kennis die gerealiseerd wordt op "discourse level", spreekt Coseriu respectievelijk van een "descriptive linguistics of speech in general" en een "descriptive discourse linguistics". In de contemporaine linguïstiek stemmen deze disciplines volgens Coseriu overeen met "generative linguistics" en "discourse linguistics". Dat ook de cognitieve semantiek door Coseriu gezien wordt als een universele linguïstiek die gericht is op het spreken in het algemeen, leggen we uit in § III.3.2.5. Het contemporaine structureel functionalisme is die tak uit de hedendaagse descriptieve linguïstiek die zich bezighoudt met de taalkundige descriptie van taal vanuit historisch perspectief, d.i. het onderzoek naar de idiomatische kennis, de talige kennis die gekoppeld is aan één bepaalde historisch zo gegroeide functionele taal en die gerealiseerd wordt op het niveau van het spreken in een gegeven taal.⁵²

If we admit that the aim of descriptive linguistics [hier te verstaan als "functional descriptive linguistics", fvdg] is 'to describe particular languages', then our distinction implies essentially a postulate of coherence: we should not present as belonging to a particular language what is not particular to it; we should describe what is said by the language as such (Coseriu 1985: xxxii).

Of nog:

Every description of a particular language should confine itself strictly to the corresponding idiomatic knowledge, to the categories and functions of the respective language, to the distinctions made by this language as such and

⁵² Er zijn dus drie takken in de descriptieve linguïstiek en we moeten deze drie opsplitsingen ook toepassen op de verschillende disciplines binnen de descriptieve linguïstiek, die zich bezig houden met de verschillende dimensies van taal, b.v. de fonetiek: "There is thus a phonetics of speech in general ('to speak

exclude everything in the utterances in that language that does not belong to idiomatic knowledge, that is, to the layer of meaning, but rather to elocutional or expressive knowledge and therefore to designation and sense (Coseriu 1985:xxxii).

Deze optie is fundamenteel omdat elk niveau van talige kennis vervolgens een specifieke "linguistic content" weerspiegelt (cf. Coseriu 1985): de *Bedeutung* (Eng. *meaning*) (~ idiomatische kennis), de *Bezeichnung* (Eng. *designation*) (~ elocutionele kennis) en de *Sinn* (Eng. *sense*) (~ expressieve kennis). Met betrekking tot de descriptieve semantiek geldt bijgevolg dat men zich binnen het structureel functionalisme enkel bezighoudt met het idiomatische niveau van de intratalige betekenis (*Bedeutung*, *signifié*) en dat men dit niveau strikt dient af te bakenen van het elocutionele niveau van de referentiële betekenis (*Bezeichnung*) enerzijds en van het expressieve niveau van de tekstbetekenis (*Sinn*) anderzijds. Coseriu definieert het onderscheid tussen de verschillende niveaus van taalinhoud als volgt:

Dabei ist die Bezeichnung der Bezug zwischen den sprachlichen Zeichen bzw. Konstruktionen und der jeweils 'gemeinten' außersprachlichen Wirklichkeit, oder auch diese außersprachliche Wirklichkeit selbst, insofern sie durch die Sprachzeichen und deren Verbindungen bezeichnet wird, also das, was häufig 'Referenz' heißt. Die Bedeutung (das sog. *signifié*) is der von der in der Rede verwendeten Sprache und einzig von ihr gegebene Inhalt, d.h. die Organisierung der für eine bestimmte Einzelsprache spezifischen Bezeichnungsmöglichkeiten. Der Sinn schließlich ist der spezifische Inhalt einer Redeäußerung bzw. eines Redefragments, insofern er für diese einzelne Äußerung durch das Zusammenwirken der Bezeichnung, der 'sprachlichen' Bedeutung und ihrer jeweiligen außersprachlichen Bestimmungen (d.h. etwa Kenntnis der bezeichneten 'Sachen', Kenntnis der 'Situation', in der gesprochen wird, sowie die Kenntnis der daran beteiligten Personen zustande kommt (Coseriu 1987b:133).

Voor de doelstelling van het onderhavige proefschrift is dit een zeer belangrijk inzicht: zonder het onderscheid tussen enerzijds de monoseme betekenis (*Bedeutung*, *signifié*) van een lexeem en anderzijds de mogelijke interpretatieve invullingen van dat lexeem in een specifieke tekstomgeving (*Sinn*), de verschillende contextbepaalde betekenisvarianties van een lexeem op het niveau van het concrete spreken (*Redebedeutungen*, *parole*-betekenissen), alsook de verschillende referenten (*Bezeichnungen*) waarnaar dat lexeem door middel van zijn monoseme betekenis kan verwijzen, is de hele polysemiediscussie zinloos. Hierin ligt het grote verschil tussen de structureel-functionele betekenisvisie en de cognitieve visie. In de holistische visie van de cognitieve semantiek worden de hierboven beschreven distincties immers niet gemaakt, waardoor vanuit een structureel-functioneel standpunt de 'polysemie' waarvan sprake in de cognitieve semantiek de polyinterpretabiliteit (*Sinn*), polyreferentialiteit (*Bezeichnungen*) of contextbepaalde betekenisvariatie ('polycontextualisatie', meerdere *Redebedeutungen*) van een lexeem betreft, en niet 'het hebben

quickly or slowly', 'to speak in a loud or in a low tone' etc.), a phonetics of the particular languages, and a discourse phonetics" (Coseriu 1985:xxxiii). Deze driedeling geldt evenzeer voor de andere disciplines, naast de semantiek b.v. ook de taalverwerving, vertaaltheorie etc.

van meerdere, distincte, maar gerelateerde *signifiés*'. Deze laatste optie is binnen het structureel functionalisme op basis van de hierboven uitgelegde onderscheidingen en het daaruit voortvloeiende postulaat van de "einheitliche Bedeutung" uitgesloten.

Voor onze verdere discussie is voornamelijk het onderscheid tussen betekenis (*signifié*, *Bedeutung*) en referentie (*Bezeichnung*) van belang, dat uiteraard samenhangt met de afbakening van de grens tussen taal (idiomatische kennis) enerzijds en de buitentalige realiteit (encyclopedische kennis) anderzijds. In de volgende paragraaf (§ II.1.8.) gaan we na hoe het verschil tussen betekenis en referentie gedefinieerd wordt, belichten we de samenhang van dit specifieke onderscheid met het onderscheid tussen taal en buitentalige realiteit, alsook de samenhang met het onderscheid tussen een semasiologisch en onomasiologisch standpunt in de semantiek. We zullen daarbij ook aandacht schenken aan het feit dat *Bedeutungen* voor het structureel functionalisme primair zijn, maar dat men tegelijkertijd beklemtoont dat onze encyclopedische kennis eveneens een belangrijke rol speelt bij de concrete interpretatie (*Sinn*) van een *Bedeutung* in een zin en bij de concrete *Bezeichnung* via een *Bedeutung* op *parole*-niveau, waarbij de *Bedeutung* concreet gerealiseerd wordt onder de vorm van verschillende contextbepaalde *Redebedeutungen*.

1.8 | Het verschil tussen 'Bedeutung' en 'Bezeichnung' in het structureel functionalisme

1.8.1. Definitie

In de voorgaande paragrafen hebben we voldoende benadrukt wat Coseriu onder de *Bedeutung* van een lexeem verstaat, met name de "linguistic content" ('inhoud') van een lexeem specifiek bekeken vanuit historisch perspectief en bijgevolg berustend op de idiomatische kennis in enge zin met betrekking tot de functionele betekenisopposities binnen een gegeven historische taal. De *Bedeutung* is bijgevolg de bundeling van alle distinctieve betekeniskenmerken, die de betekenis van het gegeven lexeem afbakenen ten opzichte van de betekenissen van de andere lexemen binnen hetzelfde woordveldparadigma. De *Bedeutung* van een lexeem, "der im Zeichen selbst einzelsprachlich gegebene Inhalt", kan nu vervolgens worden opgevat als "die einzelsprachlich abgegrenzte Bezeichnungsmöglichkeit, durch die die Bezeichnung als solche erfolgt" (Coseriu 1992b:9). Dat wil zeggen dat we de betekenis van dat lexeem (X) als de virtuele mogelijkheid tot referentie, als het virtuele referentiële

⁵³ We merken op dat Coseriu hier met "Sprachliches" verwijst naar alles wat taal is en waarnaar men via taal metatalig kan verwijzen: ook taal zelf kan immers een object van referentie zijn, zoals b.v. in *Ik vind zijn uitspraak niet goed* of *Betekenis is een substantief*, etc.

⁵⁴ In navolging van Coseriu (2000 [1990]:26) – en vele andere taalkundigen – verstaan wij onder 'zaak' niet alleen concrete entiteiten (dingen) in de buitentalige realiteit, maar ook personen, gebeurtenissen, abstracte feiten etc.

⁵⁵ Op zich is dit onderscheid uiteraard een zeer oud gegeven en is het als zodanig niet pas bij het ontstaan van de Europese structurele semantiek geïntroduceerd: het Saussuriaanse onderscheid tussen *signe* (als eenheid van *signifiant* en *signifié*) enerzijds en *chose* anderzijds is niet de eerste poging om betekenis en referentie van elkaar te onderscheiden. Reeds bij Aristoteles vinden we een dergelijk onderscheid terug (cf. Coseriu 1979:432-437; Coseriu 2003:89-90). Nog duidelijker is het onderscheid bij de stoïcijnen: zij maken

bereik van dat lexem moeten opvatten, waarbij de grenzen van dat bereik negatief worden gedelimitteerd door de betekenissen van lexemen Y en Z uit hetzelfde paradigma, die men elk op hun beurt ook als virtuele referentiebereiken moet begrijpen. De conceptualisatie van de *Bedeutung* als *Bezeichnungsmöglichkeit* zorgt er voor dat men ook daadwerkelijk aan zaken in de buitentalige realiteit, de referenten, kan refereren. De *Bezeichnung* van een lexem kan dan ook worden opgevat als "die sogenannte 'Referenz', das Sich-auf-etwas-anderes [auf etwas außerhalb des Zeichens]-Beziehen: auf Außersprachliches (Gegenstände, Handlungen, Sachverhalte) oder auch auf Sprachliches als 'Sache', als Erscheinung in der Welt" (Coseriu 1992b:9).⁵³ Het *Bezeichnung*-begrip is in dat opzicht ambigu dat het enerzijds naar het *referentieproces* als onderdeel van de concrete taalhandeling kan verwijzen en anderzijds naar het resultaat van dit proces, de *referent* of de zaak in de buitentalige realiteit waarnaar verwezen wordt (d.m.v. de *Bedeutung*).⁵⁴ Het *Bezeichnung*-begrip in eerstgenoemde interpretatie kan noch als zuiver intratalig (gebaseerd op onze idiomatische kennis in enge zin), noch als zuiver buitentalig (gebaseerd op onze encyclopedische kennis, zonder terugkoppeling naar de taal) worden omschreven, maar moet worden opgevat als de *relatie tussen* de zuiver talige dimensie van de *Bedeutung* (idiomatische kennis) en de zuiver buitentalige dimensie van *das Bezeichnete* (encyclopedische kennis). Het *Bezeichnung*-begrip in laatstgenoemde interpretatie heeft louter en alleen betrekking op de buitentalige realiteit en berust niet op onze idiomatische kennis, maar wel op onze kennis van de zaken in de buitentalige realiteit waaraan gerefereerd wordt (= encyclopedische kennis). Hier komt het onderscheid tussen *Bedeutung* en *Bezeichnung* dus overeen met het onderscheid tussen "sprachlicher Inhalt" en "außersprachlicher Gegenstand" (Coseriu 1969:105).⁵⁵

1.8.2. Belang voor de polysemiediscussie

Het onderscheid tussen 'betekenis' en 'referentie' is voor onze discussie van uitermate groot belang, daar een leek er als vanzelfsprekend van uitgaat dat een woord 'vele betekenissen' kan hebben, op basis van de vaststelling dat één woord naar verschillende zaken in de realiteit kan verwijzen. Op die manier is het niet verwonderlijk dat wat in feite als 'polyreferentialiteit' kan worden omschreven ('het hebben van meerdere *Bezeichnungen*'), verkeerdelijk voor 'polysemie' wordt aangezien ('het hebben van meerdere *Bedeutungen*'). Het is belangrijk om als taalkundige met deze misleidende lekenopvatting op 'betekenis' rekening te houden, want zij is geïnspi-

in eerste instantie een onderscheid tussen 'to semainon' (= 'significans' = *signifiant*) en 'to semainómenon' (= 'significatum' = *signifié*) en in tweede instantie onderscheiden ze beide voornoemde begrippen op hun beurt van de zaken in de realiteit. Ook in de uitspraak van de scholasten – "verba significant res mediantibus conceptibus" – vinden we de drie verschillende elementen terug: een taalvorm (*verbum*), een talige betekenis (*conceptus*) en datgene waaraan gerefereerd wordt in de buitentalige realiteit (*res*), waarbij evenwel dient te worden opgemerkt dat het *concept* in de scholastische taaltheorie niet louter talig is opgevat. Verder maakt Humboldt een verschil tussen "innere Sprachform" en "Gegenstand", Gardiner tussen "meaning" en "thing meant" etc. En het bekende voorbeeld van Husserl *der Sieger von Jena – der Besiegte von Waterloo* toont aan dat twee tegengestelde *Bedeutungen* dezelfde *Bezeichnung* kunnen hebben (cf. Coseriu 1969:105-106, alsook Willems 1994:260 e.v. voor een uitgebreider overzicht van de begrippen 'betekenis' en 'referentie' in het licht van de taaltheorie).

reerd door de algemene voorwaarden van cognitie en zij vloeit logisch voort uit onze waarnemingen van de buitentalige realiteit. De taalkundige dient van meet af aan de *Bezeichnungen* van een gegeven woord duidelijk te onderscheiden van de *Bedeutung* van dat woord. Een leek doet dit uiteraard niet, daar hij als 'naïeve' spreker niet op de intratalige betekenissen is gericht, maar wel op de zaken in de wereld (cf. Husserls theorie van de intentionaliteit, Willems 2004a). Men kan deze lekenopvatting als uitgangspunt voor de wetenschappelijke studie van taal en betekenis nemen, maar het is van groot belang ze niet zomaar als eindpunt van zo'n studie te beschouwen. Coseriu is een van de weinige moderne taalwetenschappers die deze methodologische bekommernis ernstig neemt en daartoe consequent aan het onderscheid tussen *Bedeutung* en *Bezeichnung*, tussen betekenis enerzijds en referentie anderzijds vasthoudt. Voorlopig volstaat bovenstaande korte schets van het belang van dit onderscheid. In Hoofdstuk III, § III.4.2.2., gaan we uitgebreid in op de aard van de intuïtie van de spreker en hoe die precies door de taalkundige dient te worden aangewend bij het betekenisonderzoek.

1.8.3. De inhoudelijk gestructureerde taal versus de 'ongestructureerde' buitentalige realiteit

We hebben al eerder aan de hand van enkele voorbeelden (b.v. Sp. *scala* versus Nls. *ladder* – *trap* (§ II.1.1.) en de confrontatie van het Nederlandse en Latijnse adjectivische ouderdomsparadigma (§ II.1.4.3.2.)) duidelijk gemaakt dat het verschil tussen 'betekenis' en 'referentie', tussen 'taal' en 'buitentalige realiteit', tussen 'idiomatische kennis' en 'encyclopedische kennis' absoluut noodzakelijk is voor het inzicht in de manier waarop talen inhoudelijk gestructureerd zijn en dat de werkelijkheid die op zich nog niet gestructureerd is, in geen geval 'gestalte' krijgt of 'vormgegeven' wordt onafhankelijk van taal, "so daß grundsätzlich eine Trennung zwischen Sprachlichem und Außersprachlichen notwendig ist" (Coseriu 1978 [1965/66]:1). Men moet er zich met andere woorden van bewust zijn dat

Sprachen keine Nomenklaturen sind, die eine bereits gegliederte Wirklichkeit mit Namen belegen, sondern dass die Wirklichkeit erst von der Sprache her und durch die Sprache gegliedert wird (Coseriu 1978 [1965/66]:13).

Het structureel functionalisme houdt zich enkel en alleen bezig met de specifieke manier waarop de afzonderlijke historische talen de buitentalige realiteit semantisch organiseren. De vraag die men zich stelt, luidt dan ook: "Was sagt die Sprache als solche?" (Coseriu 1990 [1988]:34B). Het is uiteraard zo dat alle talen uiteindelijk hetzelfde kunnen uitdrukken ('zeggen') met betrekking tot bepaalde zaken in de buitentalige realiteit. Maar deze vaststelling, zo stelt Coseriu (1990 [1988]:34B), is uiteindelijk niet interessant. Men zegt niet veel meer dan dat elke taal eigenlijk alles kan zeggen wat een andere taal ook zegt. Wel interessant is dat de manier waarop talen iets zeggen telkens geheel taalspecifiek is en op taalspecifieke wijze is gestructureerd:

Die Sprachen sagen aber nicht das gleiche, wenn es darum geht, was jede Sprache durch sich selbst, durch ihre eigene Gestaltung, sagt, wenn es darum geht, wie die Sprachen den Inhalt gestalten (...) Noch einmal sei der Satz von Roman Jakobson zitiert: 'Die Sprachen unterscheiden sich nicht durch das, was sie sagen können, sondern durch das, was sie sagen müssen' (Coseriu 1990 [1988]:34B).

We illustreren dit nogmaals aan de hand van een aantal bijkomende voorbeelden. Indien talen simpelweg nomenclaturen zouden zijn, dan kan men niet verklaren dat het Roemeens een (talig) onderscheid maakt tussen *a zice* ('zeggen als handeling van een subject') en *a spune* ('zeggen als mededeling aan een ander subject'), dus ten dele vergelijkbaar met bepaalde gebruiken van *zeggen* en *spreken* in het Nederlands, terwijl men in de realiteit zelf geen onmiddellijk onderscheid terugvindt in de handeling van het 'talig actief zijn' dat aan dit betekenisonderscheid beantwoordt. Het verschil is dus van strikt semantische (d.i. intratalig-idiomatische) aard en heeft betrekking op het niveau van de *Bedeutung*, niet op het niveau van de *Bezeichnung* omdat het verschil in de specifieke benaderingswijze vervat is, die wél talig is vastgelegd (cf. Coseriu 1978 [1973/1966]:209). Verder geldt de uitspraak dat het Engelse werkwoord *to get* hetzelfde 'betekent' als *to buy* in de zin *I'll go to the shop and get some bread* énkél op gebied van de referentie – "since we normally get bread in a shop by buying it" (Coseriu 1985:xxxiii) – maar níet op niveau van de intratalige betekenis. Immers:

The verb as such however presents this action not as 'buying' but simply as 'getting'. The fact that it designates a buying in this case constitutes on the other hand only a 'reasonable' assumption: perhaps that in that shop bread is given away free or the speaker intends to steal it; but in both cases the speaker says neither of these by means of his 'get'. For this reason 'get' is also not a synonym of 'to receive free' or of 'to steal'" (Coseriu 1985:xxxiii).

We moeten dus zeggen dat *to get* iets geheel anders betekent dan *to buy*, maar dat beide werkwoorden wel aan eenzelfde handeling kunnen refereren. Tot slot grijpen we opnieuw terug naar een voorbeeld dat het verschil tussen de semantische structurering van het Latijn en die van het Nederlands illustreert. Men kan zowel in het Latijn als in het Nederlands aan een boek met zwarte kaft refereren. Echter, in het Latijn moet men verplicht uitdrukken of het een matte zwarte kaft (*ater*) dan wel een glanzende zwarte kaft (*niger*) betreft (cf. Coseriu 1978 [1964]:120 e.v). In het Latijn bestaat immers geen overkoepelende term om de kleur 'zwart' zonder meer uit te drukken. Het Nederlands kan uiteraard wel hetzelfde uitdrukken als het Latijn, maar moet daarvoor omschrijvingen gebruiken (*mat zwart* versus *glanzend zwart*). Het zou echter fout zijn om te stellen dat het Nederlandse *zwart* zowel 'mat zwart' als 'glanzend zwart' *betekent* of zelfs maar kan *betekenen* ('bedeuten'); het kan wel aan 'mat of glanzend zwart' *refereren* ('bezeichnen'). In het structureel functionalisme wordt het bovenstaande inzicht geformuleerd als het feit dat het betekenisverschil [+/- voorhanden zijn van glans] *functioneel* is in het Latijn, maar niet in het Nederlands.

1.8.4. 'Semasiologie' versus 'onomasiologie'

Binnen het betekenisonderzoek maakt men doorgaans een onderscheid tussen een semasiologische benadering en een onomasiologische benadering. De eerste benadering vertrekt van het intratalig niveau en volgt de weg van de woordvorm naar de verschillende betekenissen. De tweede benadering volgt de weg van een begrip uit het domein van de referentie naar de verschillende woorden om dat begrip te benoemen.

De vraag die we in deze paragraaf behandelen luidt vervolgens hoe men rijmt dat enerzijds *Bezeichnung* in zekere zin "sprachwissenschaftlich völlig belanglos" is (cf. Coseriu ³1979b [1970]:180)⁵⁶ en "der Strukturalismus im wesentlichen semasiologisch" is, en dat anderzijds het uitgangspunt van het functioneel structuralisme toch onomasiologisch is, met andere woorden van de *Sache* uit vertrekt, zoals blijkt uit volgend citaat:

In allgemeiner ('über-einzelsprachlicher') Hinsicht ist die funktionale Fragestellung im Grunde immer eine 'onomasiologische': es geht nämlich darum, Typen von außersprachlichen Fakten (bzw. Sachverhalten, Tatbeständen) zu identifizieren, die durch sprachliche Bedeutungen, d.h. jeweils 'einheitlich' bezeichnet werden können (Coseriu 1987a:97).

Het wezenlijk semasiologische karakter van het structureel functionalisme en haar onomasiologische vertrekpunt zijn slechts ogenschijnlijk onverenigbaar. In de 'excursus' onder § II.1.4.4. gingen we dieper in op het 'idealisme' dat Coseriu voorstaat: het empirisch waarneembare vormt daarbij altijd het vertrekpunt, maar dan wel een vertrekpunt naar wat er in de menselijke geest aan 'voorafgaat'. Zoals eerder in dezelfde paragraaf werd aangehaald, moet men in het structureel functionalisme vertrekken van gerealiseerd taalgebruik, dit wil zeggen, taal zoals waarneembaar op het niveau van de *parole* (d.i. in communicatief verband en met *Bezeichnung*), maar tegelijkertijd zal men niet aanvaarden dat de *parole* begin- én eindpunt vormt van het betekenisonderzoek. Met andere woorden: de *Bedeutung* kan niet op *parole*-niveau worden gesitueerd en *Bezeichnung* en *Bedeutung* kunnen onmogelijk met elkaar samenvallen. In die zin moeten we de uitspraak opvatten dat het domein van de referentie linguïstisch onbelangrijk is: voor een structureel-functionele visie op betekenis moet elk semantisch feit van een taal vanuit de taal zelf gedefinieerd worden, semantiek kan voor deze visie nooit gaan over de feiten in de werkelijkheid. Semantiek kan veeleer alleen maar de studie zijn van de wijze waarop de taal zelf volgens eigen wetmatigheden een werkelijkheid schept en structureert. In het verlengde van de 'excursus' over het idealisme wijzen we erop dat Coseriu ook hier, in zijn visie op de verhouding tussen semasiologie en onomasiologie binnen het structureel functionalisme, Humboldt volgt, met name in diens visie op het 'woord als bemiddelaar':

⁵⁶ Dat de *Bezeichnung* "völlig belanglos" is, is een verkorte weergave van Coseriu's argumentatie. Coseriu wijst er immers letterlijk op dat de "Feststellung der Identität der Welt" taalwetenschappelijk gezien volkomen onbelangrijk is. Dit betekent dat equivalentie van twee of meer *Bezeichnungen* niet betekent dat zij ook aan verschillende *Bedeutungsstrukturen* voldoen: "Die hier gemeinte 'Identität' ist jedoch im Grunde eine außersprachliche, es ist einfach die *Identität der Welt als solcher* und keineswegs eine Identität der betrachteten Sprachen" (Coseriu ³1979b [1970]:180).

Für das Wort bedeutet dies aber nach Humboldt zugleich, daß es sich, 'von dem, was es bezeichnet, nicht absondern läßt', eine These, die ihre Begründung in Humboldts Auffassung von der Sprache als 'Vermittlung' findet. Die 'Sachen', die die Sprache bezeichnet, sind nicht etwa vorgegebene, in ihrem Sinn schon im voraus abgegrenzte, sondern erst (und stets!) durch die Sprache 'vermittelte' Sachen. Es gehört nun zum Wesen der Vermittlung, daß das Vermittelnde nur in der Vermittlung selbst 'vermittelnd' ist. Auch das Wort ist folglich nur in der Vermittlung des Bezeichneten 'Wort'. Wenn es nicht vermittelt, wenn es von dem, was es vermittelt, getrennt und zu einem bloßen 'Zeichen' gemacht wird, ist es auch kein Wort mehr (Coseriu 1992b:17).

Met andere woorden: als een woord niet wordt gebruikt als een bemiddelend teken, als een bemiddelaar naar de buitentalige realiteit toe, dan is het geen woord in de volle betekenis van de term. Taal is pas ten volle taal als zij wordt gerealiseerd, als taal concreet wordt aangewend in het 'taalgebruik', en op die manier geeft taal vorm aan het denken doordat de buitentalige werkelijkheid in *haar* werkelijkheid gestalte krijgt. Coseriu (1990; 1992b; 2000 [1990]) spreekt in dit verband van de 'modellen' of 'gietvormen' (Sp. *moldes*, Eng. *moulds*) van de taal waarin het materiaal van de ervaring wordt gegoten. Willen we er als taalkundige achterkomen welke de voorwaarden zijn voor het vormgevende karakter van taal, dan moeten we via de *parole* 'teruggaan' naar een dieper niveau dan de *parole* zelf, met name de *langue*, een niveau dat als finaliteit evenwel de *parole* heeft. De *Bezeichnung* die op *parole*-niveau voorkomt, moeten we beschouwen als een "Möglichkeit der Sprache, die auf der Sprache als Bedeutung beruht" (Coseriu (³1979a [1970]):100). Vertrekkend van de concreet gerealiseerde en onbeperkte *Möglichkeiten der Sprache* kunnen we – door de *Bezeichnungen* aan de eerder aangehaalde commutatieproef (§ II.1.3.3.) te onderwerpen – de semantische *Bedingungen der Möglichkeit* (Kant) op *langue*-niveau achterhalen. Hoewel het uitgangspunt onomasiologisch is, blijft de methodologie van het structureel functionalisme dus wel strikt semasiologisch.

Samenvattend kunnen we de ogenschijnlijke paradox tussen semasiologie en onomasiologie binnen de Coseriaanse semantiek dan ook expliciet opheffen door te stellen dat in het structureel-functionele betekenisonderzoek de buitentalige realiteit (waarop de *Bezeichnungen* van toepassing zijn) de 'aanleiding' en 'de sleutel' vormt tot onze idiomatische kennis over het betekenisstelsel van een gegeven taal (de *langue*), maar dat diezelfde *langue* van de taal wel *voorafgaand* de toegang tot de buitentalige realiteit verleent:

Die Sprache geht zwar nicht von den Sachen aus, da ihr überhaupt keine Sachen als solche vorgegeben sind, sie gelangt aber zu den Sachen: sie macht die Sachen zu Sachen und ist somit auch Zugang zu den Sachen selbst, soweit diese von dem Menschen erfaßt werden können (Coseriu 1992b:22).

In dit licht wordt duidelijk waarom Coseriu *Bezeichnung* als 'principeel onbelangrijk' beschouwt: de *Sprache* ('*langue*') gaat aan de *Welt der Dinge* vooraf en logischerwijze acht Coseriu het enkel belangrijk dat er dankzij de *langue* een symboolstelsel bestaat om te verwijzen (*bezeichnen*) naar de buitentalige realiteit,⁵⁷ "[d]enn die Gestaltung

⁵⁷ Dit verklaart meteen waarom voor Coseriu *Alterität*, dit is de oriëntatie naar anderen, waarop

durch die Sprache ist die primäre Gestaltung der Welt, die keine andere voraussetzt und der keine andere vorausgeht" (Coseriu 1992b:19). Dat brengt Coseriu ertoe om taal - of preciezer onze idiomatische kennis met betrekking tot de functionele betekenisopposities binnen de taal - als de 'eerste menselijke ervaring' *tout court* te omschrijven of beter als de 'aanzet tot menselijke ervaring' in tegenstelling tot de 'concrete ervaring van de buitentalige realiteit'. Coene wijst er evenwel op dat deze these niet impliceert dat de mens zonder natuurlijke taal niet in staat is om te ervaren of dat een kind voor hij taal verworven heeft geen ervaringen zou kunnen opdoen (waarbij men ervaring dient op te vatten als 'waarnemingen van fysieke of cognitieve aard op basis van prikkels uit de leefomgeving'):

Entscheidend ist nur, dass die Kenntnis der Bedeutungen einer Sprache impliziert, dass diese Erfahrungen, sofern sie sprachlich erfasst werden, durch sprachliche Bedeutungen strukturiert sind und nicht durch die Welt, worauf sich die Erfahrungen beziehen, da es die sprachlichen Bedeutungen sind, die jenen Erfahrungen jeweils die Form vorzeichnen, die durch die Oppositionen im System der Sprache bedingt ist (Coene 2004:199 – voetnoot 1).

1.8.5. *Primaire 'Bedeutungen' en secundaire 'Bezeichnungen'*

In de voorgaande paragraaf toonden we aan dat *spreken over* de buitentalige realiteit pas dan mogelijk is als de *Bedeutungen* van de woorden waarmee men naar de objecten in die buitentalige realiteit verwijst, voorafgaand precies zijn vastgelegd. Coseriu noemt de *langue* (het niveau waarop de *Bedeutungen* voorkomen) dan ook *primaire*, de zaken in de buitentalige realiteit waaraan men refereert (*Bezeichnungen*) zijn *secundair*. De taalkundige moet zich er dan ook voor hoeden, "daß das Sekundäre, Nebensächliche und Abgeleitete" niet "für Wesentliches und Primäres gehalten wird" (Coseriu 1979a [1970]:91):

Daher ist auch die *Bezeichnung durch die Sprache etwas Sekundäres und Bedingtes, eine Möglichkeit, die erst durch die Bedeutung eröffnet wird*. Die Bedeutung kann also als Möglichkeit oder Virtualität der Bezeichnung definiert werden (...). Bedeutung und Bezeichnung sind also völlig verschiedene sprachliche Funktionen: die Bedeutung ist begrifflich, die Bezeichnung dagegen gegenständlich (Coseriu 1967b:14-15; onze cursivering, fvdg).

Tegen deze achtergrond van *primaire Bedeutungen* en *secundaire Bezeichnungen* kunnen we nu verklaren waarom we in § II.1.3.1. stelden dat een *Bedeutung* van een woord noch als de som van haar varianten (ofte de mogelijkheden waarnaar zij

communicatie gebaseerd is (los van het loutere spreken over iets, dus los van elke referentie) op eenzelfde niveau staat als de zogenaamde 'semantischeit' van taal (het feit dat taal een betekenisstelsel is). Taal "als Sprechen" is immers een "Sprechen mit einem Anderen" (Coseriu 1979a [1970]:92). Natuurlijke taal onderscheidt zich precies daarin van andere communicatiemiddelen, die niet onvoorwaardelijk op 'de ander' gericht zijn: "die sogenannte Kommunikation der Tiere gehört zum größten Teil zu diesem Typ: an sich wird nichts mitgeteilt, sondern das Tier richtet seine Reaktion nach einer anderen von ihm interpretierten Reaktion" (Coseriu 1979a [1970]:92). Deze typisch menselijke *Alterität* is de voorwaarde voor taal als symboolstelsel aan de hand waarvan men kan refereren: men kan zich geen symboolstelsel uitdenken zonder zich daarbij voor te stellen dat dit symboolstelsel met iemand kan worden gedeeld en dus dat ermee kan worden gecommuniceerd (vgl. eveneens Coseriu 1974:52 – voetnoot 15).

kan verwijzen, met andere woorden, alle mogelijke *Bezeichnungen* van dat woord) kan worden beschouwd, noch als de abstractie van haar varianten. Wanneer we de *Bedeutung* van een woord als zodanig zouden definiëren, dan zou dit impliceren dat de *Bezeichnungen* van dat woord (die tot het *parole*-niveau behoren) aan de *Bedeutung* ervan (op het *langue*-niveau) zouden voorafgaan. Dit gaat echter in tegen het zonet toegelichte beginsel dat de *Sprache* (hier: *langue*) aan de *Rede* (*parole*) voorafgaat en dat de *Bedeutung* bijgevolg primair is ten opzichte van de secundaire *Bezeichnungen*. Een *Bedeutung* als som of abstractie van haar mogelijke *Bezeichnungen* is dan ook *a priori* uitgesloten in het Coseriaanse structuralisme:

Die eigentlich sprachliche Reihenfolge ist nicht die oben provisorisch angenommene: Bezeichnung – strukturelle Bedeutung, sondern umgekehrt: strukturelle Bedeutung – Bezeichnung. Ein einheitlicher einzelsprachlicher Inhalt ist nicht etwa eine sekundär gewonnene Synthese von Bezeichnungsmöglichkeiten, sondern, umgekehrt, etwas intuitiv Primäres und sprachlich Unmittelbares. Es ist eben die Bezeichnung, die sich jeweils als etwas Sekundäres ergibt, je nach den vorhandenen lexikalischen Bedeutungen, der Kenntnis der Sachen, der Situation und dem Kontext (Coseriu 1979b [1970]:182).

Dat de *Sprache* primair is ten opzichte van de *Welt der Dinge* verklaart bovendien waarom de *Sprache* geen afspiegeling vormt van de buitentalige realiteit:⁵⁸

Die Sprache ist nicht Abbild oder passive Wiedergabe, sondern ursprüngliche und intentionelle Gestaltung. Und die Tatsache, daß die sprachlichen Spezies oft mit den naturgegebenen Spezies zusammenfallen, ist für die Einschätzung der Leistung der Sprache belanglos; denn dies kann erst im nachhinein festgestellt werden und ist auch keineswegs notwendig: Ein und derselben naturgegebenen Spezies können mehrere sprachliche Spezies entsprechen und umgekehrt (Coseriu 1992b:19).

Het primaire karakter van de *Sprache* verklaart eveneens waarom het perfect mogelijk is dat er woorden bestaan die naar zaken verwijzen die niet in de buitentalige realiteit voorkomen: de *Sprache* gaat immers eveneens vooraf aan het secundaire onderscheid tussen bestaande en niet-bestaande *Spezies*. Coseriu haalt in verschillende teksten Aristoteles' voorbeeld van de *tragélaphos* (Grieks, letterlijk: 'bokhert') aan: hoewel zo iets als een bokhert in werkelijkheid niet voorkomt, beantwoordt er wél een *signifié* aan dit woord, met andere woorden: "*Tragélaphos* betekent etwas, [...], sagt jedoch nicht ob der *Tragélaphos* existiert oder nicht" (Coseriu 1992b:11). *Tragélaphos* (dat niet voorkomt in de buitentalige realiteit) en *Pferd* (dat wel voorkomt in de buitentalige realiteit) zijn dan ook "gleichberechtigte Wörter, die gleichberechtigte sprachliche Spezies bezeichnen" (Coseriu 1992b:19). Wanneer we de buitentalige realiteit als primair zouden beschouwen ten opzichte van de taal, dan zouden we ook niet kunnen verklaren waarom er in een taal zoveel woorden voorkomen die niet naar concrete zaken in de buitentalige realiteit verwijzen.

⁵⁸ Deze visie verschilt fundamenteel van de cognitieve semantiek, die stelt dat taal wél een afspiegeling is van de buitentalige realiteit, zij het indirect als de uitdrukking van het conceptuele systeem dat de menselijke conceptualisatie van de buitentalige realiteit organiseert (cf. § III.2.3.2.).

1.8.6. De wederzijdse wisselwerking tussen 'Bezeichnung' en 'Bedeutung' op niveau van het concrete spreken

In de vorige paragraaf hebben we erop gewezen dat het verband tussen *Bezeichnung* en *Bedeutung* zo kan worden opgevat dat de *Bezeichnung* de onomasiologische aanzet vormt tot het semasiologische onderzoek naar de *Bedeutung* die aan de concrete *Bezeichnung* ten grondslag ligt. In deze paragraaf wijzen we er ten slotte nog op dat de *Bezeichnung* en de *Bedeutung* nog op een andere manier gelinkt zijn. Op *parole*-niveau (of *Rede*-niveau), dus op het niveau van het concrete spreken, merken we op dat er een wisselwerking bestaat tussen *Bezeichnung* (hier op te vatten als 'de zaken in de buitentalige realiteit waaraan gerefereerd wordt') en *Bedeutung*. Coseriu stelt immers terecht vast dat de *Bedeutung* die op *langue*-niveau paradigmatisch bepaald is, van een veel algemener en abstracter niveau is dan de betekenis, zoals die ingevuld wordt op *parole*-niveau. Deze betekenis op niveau van het concrete spreken noemen we de *Redebedeutung* of *parole*-betekenis.⁵⁹ De *Redebedeutungen* van een woord zijn in tegenstelling tot de *Bedeutung* van dat woord, niet paradigmatisch, maar syntagmatisch bepaald, op basis van de co(n)textuele elementen waarmee dat woord wordt gecombineerd op niveau van het concrete spreken. We kunnen vaststellen dat

die Sprachen als solche einerseits viel allgemeinere einheitliche Bedeutungen als die im Sprachgebrauch – in den konkreten Sätzen – vorhandenen, andererseits viel weniger 'Restriktionen' kennen, da sowohl die aktuellen Redebedeutungen als auch die 'Restriktionen' zum großen Teil außersprachlich bedingt sind (Coseriu 1969:110).

Onze encyclopedische kennis van de zaken in de buitentalige realiteit draagt zowel in positief opzicht als in negatief opzicht in grote mate bij tot het concrete spreken in een welbepaalde historische taal:

[E]inerseits, und zwar in positiver Hinsicht, was die übliche, aber über das einzelsprachlich Gegebene hinausgehende Interpretation des Gesagten betrifft; andererseits, in negativer Hinsicht, eben was das üblich nicht Gesagte, das stets Verschwiegene betrifft (Coseriu 1969:115).⁶⁰

Op de 'negatieve bijdrage' van de encyclopedische kennis tot het niveau van het concrete spreken zijn we reeds uitvoerig ingegaan bij de bespreking van de elocutionele talige competentie waarover elke spreker beschikt (§ II.1.7.2.). Op basis van deze elocutionele kennis weet de spreker dat hij normaliter niet datgene uitdrukt wat gekend kan worden verondersteld op basis van de encyclopedische kennis over de zaken in de buitentalige realiteit (dus niet: *Kijk! Een man met ogen!* maar *Kijk! Een man met mooie, blauwe ogen!*).

⁵⁹ Soms gebruiken we 'het gebruik van een woord', de 'lezing van een woord', de 'concrete betekenisinvulling van een woord' of 'de concrete interpretatie van een woord' als synonieme omschrijvingen voor *parole*-betekenis of *Redebedeutung*.

⁶⁰ Voor een uitgebreide lijst van voorbeelden die deze these illustreren, verwijzen we naar Coseriu (1969: 110-115).

De 'positieve bijdrage' van de encyclopedische kennis bestaat uit de hulp die deze kennis biedt bij de juiste interpretatie van de *Bedeutung* die aan die interpretatie ten grondslag ligt: "In gewissen Fällen ist zum Verständnis der Bedeutung eines Wortes die Kenntnis der Sache notwendig, die es bezeichnet" (Coseriu 1978 [1965/66]: 31). De invloed van de kennis van de *Bezeichnung* op de juiste interpretatie van de *Bedeutung* is onder meer merkbaar bij de interpretatie van afleidingen en samenstellingen, "deren Bezeichnungsfunktion (entweder vom System her, oder weil sie mehrdeutige Formen enthalten) mehrdeutig sein könnte" (1978 [1973/1966]:211).⁶¹ Sommige mogelijke interpretaties van de *Bedeutung* van een afleiding of samenstelling kunnen worden uitgesloten op basis van kennis van zaken in de buitentalige realiteit, met name wanneer deze zaken in realiteit niet bestaan. Coseriu haalt het voorbeeld aan van *Straßenhändler*: Normalerweise zal dit woord geïnterpreteerd worden als "jemand, der auf der Straße Handel treibt", en niet als "jemand, der mit Straßen handelt" (Coseriu 1978 [1965/66]:32). Deze laatste interpretatie is nochtans perfect mogelijk op basis van onze idiomatische kennis met betrekking tot de functionele betekenisopposities in het Duitse taalsysteem, maar wordt als zodanig uitgesloten omdat er geen mensen bestaan die straten verhandelen (behalve in het gezelschapsspel *Monopolie*).⁶²

Op basis van bovenstaande vaststellingen kunnen we besluiten dat het structureel functionalisme weliswaar de *Bezeichnung* van een woord secundair acht ten opzichte van de *Bedeutung* van dat woord dat aan die *Bezeichnung* ten grondslag ligt, maar tegelijkertijd de invloed van de *Bezeichnung* op de mentale verwerking van de *Bedeutung* geenszins negeert, wel in tegendeel:

The fact is often overlooked that in the interpretation of language in discourse, the 'designational' knowledge speakers have about objects in the external world plays a major part. Hence, a semantic theory in which linguistic and non-linguistic properties are identified or simply confused with each other, cannot ascertain how extralinguistic knowledge contributes to the constitution and interpretation of texts. This can only be done by structural semantics, because only this type of semantics is able to identify and to delimit the distinctions that are 'idiomatic', i.e. functional and constitutive in a particular historical language, resulting in the delimitation of 'intralinguistic' functions as opposed to 'extralinguistic' knowledge (Coseriu 2000 [1990]:33).

Precies doordat men in het structureel functionalisme eerst en vooral de *Bedeutung* van een woord nauwkeurig onderzoekt op basis van een paradigmatische betekenisanalyse (en met behulp van de commutatieproef), kan men nagaan wat de precieze inbreng is van encyclopedische kennis en elocutionele kennis bij de interpretatie van de *Bedeutung* in het concrete spreken.

⁶¹ De term "mehrdeutig" verwijst hier naar meerduidigheid of ambiguïteit vanuit een interpretatief standpunt (een vorm kan dus op meerdere manieren worden geduid), zonder dat dit impliceert dat de aan de vorm zelf ook meerdere betekenissen beantwoorden.

⁶² De interpretatie "jemand, der auf der Straße Handel treibt" wordt aangeduid met de term *Normbedeutung* ('normbetekenis'): "Diese Bestimmungen der Bezeichnung durch die 'sachen' können zu einer Fixierung des *signifié* auf der Ebene der Sprachnorm führen" (Coseriu 1978 [1965/66]). Op het precieze verschil tussen *Redebedeutungen* en *Normbedeutungen* gaan we in, in § II.1.9.2.

1.9 | De ontoereikendheid van de Saussuriaanse dichotomie *langue* - *parole*: invoering van het Coseriaanse 'normbegrip'

Tot nu toe hebben we de Saussuriaanse begrippen *langue* en *parole* stilzwijgend weergegeven als synoniemen van de Coseriaanse begrippen *System* en *Rede*. Dit is echter een vereenvoudigde voorstelling van zaken, aangezien Coseriu de Saussuriaanse dichotomie *langue* - *parole* ontoereikend vond om precies die talige kennis die gelinkt is aan een historische taal, metatalig te beschrijven. Het Coseriaanse alternatief voor de beschrijving van een welbepaalde historische taal betreft een metatalige trichotomie, bestaande uit de begrippen *System* ('taalsysteemniveau'), *Norm* ('normniveau') en *Rede* ('niveau van het concrete spreken').⁶³ Voor de beschrijving van deze trichotomie zullen we ons o.a. baseren op Coseriu (1975 [1952]:11-101) en Coseriu (1979c [1970/1969]:45-59).⁶⁴ De reden waarom we een aparte paragraaf aan deze trichotomie wijden, is dat de invoering van het normbegrip een belangrijke rol speelt in het debat tussen voor- en tegenstanders van de monosemiehypothese. Ter inleiding schetsen we het bredere kader waarbinnen Coseriu's kritiek moet worden verstaan (§ II.1.9.1.) Vervolgens gaan we in op de concrete problemen die aan het binaire onderscheid *langue* - *parole* zijn verbonden en op de oplossingen die de invoering van de *Norm* daarvoor kan bieden (§ II.1.9.2.) Ten slotte zullen we ingaan op het belang van het normbegrip in de polysemiediscussie (§ II.1.9.3.)

1.9.1. Metatalige distincties als infinitesimale benadering van het reële spreken

Indien men het fenomeen taal, d.i. het concrete spreken, wil analyseren (m.a.w. wanneer men wil verklaren waarom het concrete spreken in een welbepaalde historische taal precies zus en niet zo verloopt) dan impliceert dat, dat men het concrete spreken moet 'objectiveren' (letterlijk, 'tot onderzoeksobject moet maken'). Indien men wil weten waarom het concrete spreken is zoals het is, dan impliceert dat, dat we het concrete spreken als het vertrekpunt moeten beschouwen van de analyse, maar tegelijkertijd niet als het eindpunt van diezelfde analyse kunnen beschouwen: de taalwetenschapper moet nagaan wat er aan het reële spreken ten grondslag ligt, anders gezegd, wat de *voorwaarden tot* het concrete spreken in een welbepaalde historische taal inhouden. Dat kan enkel en alleen door het aanbrengen van metatalige distincties waarmee we het reële spreken op een adequate taalwetenschappelijke manier kunnen ontleden. Dit metatalige begrippenapparaat kan van zeer uiteenlopende voorstellingswijzen gebruik maken (b.v. de paradigmatische betekenisana-

⁶³ We spreken doelbewust van het *concrete* spreken om aan te duiden dat de *Rede* de 'taal als activiteit' omvat in tegenstelling tot het *System* dat niet het concrete spreken omvat, maar dat de 'taal als kennis' omvat, in dit geval *de mogelijkheid tot of de voorwaarden tot* het concrete spreken. Aangezien het structureel functionalisme zich bezig houdt met het historische perspectief op talige kennis, d.i. met specifieke historische talen, en niet met het 'universele spreken in het algemeen', moet de omschrijving van *Rede* als 'niveau van het concrete spreken' hier steeds worden opgevat als de afkorting van 'het concrete spreken in een welbepaalde historische taal'.

⁶⁴ Coseriu (1975 [1952]:11-101) betreft de Duitse vertaling, "System, Norm und Rede", van de originele, Spaanse tekst "Sistema, norma y habla" die apart werd gepubliceerd in Montevideo in 1952 en vervolgens

lyse en de metatalige betekenisparafases in het structureel functionalisme of het netwerkmodel in de cognitieve semantiek), maar bij elk van die voorstellingswijzen moeten we in het achterhoofd houden dat het abstracties zijn van het concrete spreken en dat het om constructies gaat die ons in staat stellen om het reële spreken beter te begrijpen en er op inzichtelijke wijze over te praten. In geen geval mag men de fout maken om het *Sein der Beschreibung* en het *Sein der Sprache* niet van elkaar te onderscheiden, aldus Coseriu:

Die Definition eines Begriffes (Theorie) darf nicht mit der Definition der ihm entsprechenden Gegenstände verwechselt werden [...] (Coseriu 1974 [1958]:20).

Tegelijkertijd moet men er als taalkundige uiteraard wel naar streven om precies dat metatalige begrippenapparaat te ontwerpen dat erin slaagt om de reële taal 'infinitiesimaal', zo dicht mogelijk, te benaderen. Volgens Coseriu moet elke taalkundige analyse dan ook vertrekken van een preliminaire voorkennis van het fenomeen dat men onderzoekt (vgl. daartoe Willems 1994:106 e.v.), in dit geval de ongerelecteerde, voorwetenschappelijke intuïtieve kennis die men van zijn taal heeft. De taal zelf reikt als het ware bepaalde aanzetten tot distincties aan die de taalwetenschapper zo nauwkeurig mogelijk moet benaderen met zijn begrippenapparaat.⁶⁵ Husserl waarschuwde hierbij echter voor de dunne scheidslijn tussen 'wat we van de zaak (hier: het reële spreken) aangereikt krijgen' en 'wat we in de zaak projecteren' om het tot onderzoeksobject te maken (Willems 2004a), een probleem waarop we hier echter niet verder kunnen ingaan. De 'juiste' metatalige benadering van de reële taal, die door de taal zelf wordt aangereikt en fenomenologisch kan worden ingezien ('intuïtie'), moet nu steeds verder verfijnd worden, afhankelijk van de mate waarin de theoretische benadering blijkt overeen te stemmen met het concrete spreken. Wanneer de feiten uit de reële taal het denken blijken tegen te spreken, dan moet men zich van hetvolgende bewust zijn:

Solche scheinbaren Konflikte zwischen Denken und Realität sind immer Konflikte des Denkens mit sich selbst, denn nicht die Realität muß sich dem Intellekt anpassen, sondern umgekehrt. Wenn also die reale Sprache nicht ist, wie sie 'sein sollte', dann entspricht 'das System im strengen Sinne des Wortes' entweder überhaupt keiner Realität (und in einem solchen Fall handelt es sich um eine formale Definition, und einen konventionell festgesetzten Begriff) oder etwas *anderem*, aber nicht der wirklichen Sprache. Trotzdem kann dieses *Andere* einer Betrachtungsweise der wirklichen Sprache entsprechen (Coseriu 1974 [1958]:11).

Indien dus bepaalde (metatalige) uitspraken over taal niet blijken te stroken met de realiteit van het concrete spreken, dan betekent dat, dat men zijn metataal moet

ook werd opgenomen in *Teoría del lenguaje y lingüística general* (d.i. Coseriu 1967 [1962]). Coseriu (1979c [1970/1969]:45-59) betreft de Duitse vertaling, met dezelfde titel "System, Norm und Rede" als het artikel uit (1975 [1952]), van de originele Italiaanse tekst, "Sistema, norma e 'parola'", die voor het eerst verscheen in *Studi linguistici in onore di Vittore Pisani* (1969:235-253). Deze Italiaanse tekst is op zijn beurt een sterk verkorte bewerking van de bovenvermelde Spaanse tekst uit 1952.

⁶⁵ In § II.1.7.1. hebben we erop gewezen dat de Coseriaanse metatalige distincties met betrekking tot *taal als activiteit* in zekere zin 'aangereikt' zijn, wat men kan aantonen door het feit dat zelfs leken in staat zijn om intuïtief deze verschillende taalniveaus te onderscheiden of op zijn minst waar te nemen.

bijschaven, en mag men niet trachten die metataal dwangmatig in het object te projecteren. Coseriu is van mening dat de Saussuriaanse dichotomie *langue* – *parole* weliswaar een stap in de goede richting is om het concrete spreken te objectiveren, maar ontoereikend is om het concrete spreken correct te vatten en enkele inconsequenties met zich meebrengt (cf. infra, § II.1.9.2.2.). Coseriu vindt het daarom noodzakelijk om een extra metatalig ‘normbegrip’ te introduceren. Van de trichotomie *System* – *Norm* – *Rede* die dat oplevert, tracht hij vervolgens aan te tonen dat het het concrete spreken beter benadert dan de Saussuriaanse dichotomie (cf. infra, § II.1.9.2.3.). Bovendien gaat Coseriu nog een stap verder in zijn kritiek op de Saussure, met name dat laatstgenoemde zijn dualistische metataal in zijn taalobject heeft geprojecteerd, in concreto, dat de Saussure het begrippenpaar *langue* – *parole* als autonome realiteiten beschouwde (cf. “La langue, distincte de la parole, est un objet qu’on peut étudier séparément”, *Cours* 31, alsook “Il y a donc interdépendance de la langue et de la parole; celle-là est à la fois l’instrument et le produit de celle-ci. Mais cela ne les empêche pas d’être deux choses absolument distinctes”, *Cours* 38 en tot slot “La langue n’est pas moins que la parole un objet de nature concrète”, *Cours* 32), en zich daarmee bezondigde aan een “transitus ab intellectu ad rem” (cf. Coseriu 1974 [1958]:11).⁶⁶ Coseriu ziet zich daarom genoodzaakt

die eindeutig dualistische Auffassung de Saussures (oder die streng dualistischen Interpretationen und Weiterentwicklungen der Saussure’schen Lehre) durch eine monistische Auffassung zu ersetzen, die auf die einzig faßbare Wirklichkeit der Sprache gegründet ist, d.h. auf die Sprechfähigkeit, auf die Redeakte der einzelnen Sprecher (³1979c [1970/1969]:50).

De Saussure verliest volgens Coseriu op sommige plaatsen in de *Cours* uit het oog dat de *langue* van een gegeven historische taal maar bestaat in zoverre zij gerealiseerd wordt in de *parole* of *het concrete spreken in die welbepaalde historische taal*. De essentie van het Coseriaanse monisme is dus dat er maar één reëel fenomeen ‘taal’ bestaat, dat echter aan de hand van meerdere distincties kan worden beschreven. Het trichotome alternatief (*System* – *Norm* – *Rede*) dat Coseriu voorschotelt, is ook in die zin te begrijpen: de drie begrippen maken deel uit van een metatalige constructie om het reële spreken te analyseren.

1.9.2. ‘System’, ‘Norm’ en ‘Rede’

1.9.2.1. Multi-interpretabiliteit van de Saussuriaanse begrippen *langue* – *parole*

Hoewel Coseriu de Saussuriaanse dualistische visie in vraag stelt, kan het belang van de door Saussure ingevoerde begrippen *langue* en *parole* geenszins worden ontkend (cf. Coseriu 1975 [1952]; Coseriu ³[1970/1969]). Beide begrippen zijn sinds hun intrede in de geschiedenis van de taalkunde niet meer uit het taalwetenschappelijk discours weg te denken. De enorme verscheidenheid aan invullingen

⁶⁶ Coseriu spreekt van “die Tendenz, *langue* und *parole* als zwei autonome und klar getrennte Realitäten zu betrachten, als zwei Komponenten der Sprache, d.h. als Gegenstände und nicht als Begriffe, nicht als geistige Konstruktionen, die auf eine einzige konkrete Realität angewandt werden, in der Absicht, diese besser zu analysieren und zu verstehen” (Coseriu ³1979c [1970/1969]:46).

van beide begrippen vormt daar het bewijs van. Opvallend is echter dat deze definities niet alleen worden gekenmerkt door "eine ganze Reihe grundsätzlicher Verschiedenheiten bezüglich ihrer Natur und Extension", maar ook door "schwerwiegende und unvermeidliche Inkohärenzen und Widersprüche" (Coseriu ³1979c [1970/1969]:45). Deze incoherenties kennen verscheidene oorzaken (cf. Coseriu ³1979c [1970/1969]:46), maar de belangrijkste oorzaak, die we in de volgende paragrafen zullen belichten, is de ontoereikendheid van deze dichotomie zelf "die entweder die komplexe Realität der Sprache und ihrer vielfältigen Bestimmungen nicht erschöpft oder notwendigerweise unter ein und demselben Begriff Aspekte vereinigen muß, die in Wirklichkeit heterogen sind" (Coseriu ³1979c [1970/1969]:47). De Saussure kenmerkt de tegenstelling *langue* – *parole* als de oppositie tussen het sociale en het individuele, het homogene en het heterogene, het constante en het occasionele (cf. *Cours* 23-32; Coseriu ³1979c [1970/1969]:50). Coseriu wil aantonen dat de definiëring van deze begrippen aan de hand van bovenvermelde aspecten niet volledig de lading dekt.

1.9.2.2. De 'homogene, constante natuur' en het 'sociale karakter' van de *langue*

In Coseriu (1975 [1952]; ³1979c [1970/1969]) wordt vooral aandacht geschonken aan twee aspecten van het *langue*-begrip uit de *Cours*: het fundamenteel homogene en constante karakter van de *langue* enerzijds en het sociale karakter van de *langue* anderzijds. Coseriu is echter van mening dat beide karakteriseringën niet volledig correct zijn en zal vanuit deze tekortkomingen trachten te verklaren waarom hij de invoering van een intermediair normbegrip (naast *langue* en *parole*) voor de taalwetenschappelijke analyse van het fenomeen 'taal' als een noodzaak beschouwt.

In eerste instantie beschouwt de Saussure de *langue* als een verregaande *abstrahering* van de *parole*, waarbij men het 'heterogene karakter' van het concrete spreken terugvoert op een onderliggende *langue* "de nature homogène" (*Cours* 32), en wel door enkel dat deel uit de gerealiseerde *parole* in beschouwing te nemen dat gemeenschappelijk is (d.i. gedeeld wordt door alle leden van de taalgemeenschap) en constant is. Coseriu formuleert het zo dat

in der *langue* nur das bewahrt wird, was in den Akten der *parole* gemeinsam und konstant ist, d.h. durch die Tatsache, daß bei der Konstituierung des Begriffes *langue* dieselben Akte auf einer höheren Ebene der Formalisierung oder Abstraktion betrachtet werden (Coseriu ³1979c [1970/1969]:47).

De Saussure gaat er vervolgens vanuit dat men door de abstrahering van elke heterogeniteit en variabiliteit op het niveau van de *parole* tot alles wat constant en gemeenschappelijk is in deze *parole*, het wezen van de *langue* kan vatten als "système de signes distincts correspondant à des idées distinctes" (*Cours* 26). De *langue* kan men in dit geval gelijkstellen aan wat Coseriu omschreef als de idiomatische kennis in enge zin met betrekking tot het taalsysteem, met andere woorden, als de kennis van de 'functionele betekenisopposities' van een welbepaalde historische taal (cf. § II.1.7.4.2.). De vraag die men zich daarbij moet stel-

len, is uiteraard of alles wat 'homogeen' en 'constant' (invariabel) is binnen een welbepaalde historische taal, tegelijkertijd ook *functioneel* is binnen die taal. We komen verder nog op deze vraag terug, maar gaan eerst in op de andere typering van het *langue*-begrip bij de Saussure.

In tweede instantie gaat de Saussure ervan uit dat men de *langue* op basis van haar fundamenteel 'sociaal karakter' kan onderscheiden van de *parole*, die de 'individuele taaldaden' van het concrete spreken omvat. Om tot de *langue* als een 'sociaal systeem' te komen, dient men dus een abstractie te maken van de *parole* die ook idiosyncrasieën en fouten bevat. Dat impliceert dat de Saussure aanneemt dat het verschil tussen *langue* en *parole* louter op het wezenlijke onderscheid tussen taalgemeenschap en individu berust. Zo kunnen we b.v. in de *Cours* (37) lezen dat de *langue*, "qui est sociale dans son essence et indépendante de l'individu", geplaatst moet worden tegenover "la partie individuelle du langage, c'est-à-dire la parole y compris la phonation". Of nog: "[La langue] est la partie sociale du langage, extérieure à l'individu" (*Cours* 31). Dat betekent dat de Saussure dat wat Coseriu als idiomatische kennis in enge zin omschrijft, als te gecompliceerd beschouwt om gevat te kunnen worden door de mens als individu, waardoor hij deze idiomatische kennis voor een deel aan de "masse parlante" toeschrijft (cf. "[I]l faut une *masse parlante* pour qu'il y ait une langue", *Cours* 112):

In der Tradition betrachtete man die Sprache als Geschenk Gottes, weil sie für den Menschen zu kompliziert sei. Das Wissen, mit dem man den Mechanismus der Sprache schafft, wird also auf eine dem Menschen weit überlegene Macht verlagert. Analog betrachtet Saussure die Sprache als für den einzelnen zu kompliziert. Er verlagert das sichere und vollkommene sprachliche Wissen auf die 'Masse' und ihr 'kollektives Bewußtsein' (Coseriu 1988:191).

Willems (1995a:7) wijst erop dat vooral sinds het onderzoek van Doroszewski (1933) met zekerheid kan worden aangenomen dat deze these van de Saussure teruggaat op Durkheims uitspraak: "le langage est un fait social" (Durkheim ¹⁶1967 [1894]:4, geciteerd in Willems 1995a:6):

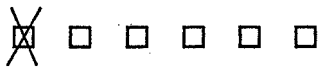
Er [= Coseriu, fvdg] entlarvt das Durkheimsche 'fait social' als 'sophistisches Produkt', denn die von Durkheim postulierte Existenz des 'fait' 'en dehors des consciences individuelles' beruht auf dem Argument, daß es das 'fait' doch geben könne, bevor das Individuum geboren sei, bzw. daß es unabhängig von einem Mitglied der Gruppe existiere [...] (Willems 1995a:7).

Het gaat hier dus als het ware om een 'sociologische' toepassing van de these dat taal een levend organisme is, een natuurfenomeen dat losgekoppeld van 'de mens' kan worden bestudeerd. Overigens wordt in die zin opnieuw duidelijk hoezeer Bréal en de Saussure van elkaar verschillen (vgl. ook Hoofdstuk I):

Auch de Saussure steht viel direkter und klarer im Gegensatz zu Bréal als zu den Junggrammatikern, und das sowohl aufgrund seines Durkheimschen Soziologismus als auch der Spuren, die die Schleichersche Auffassung von den Sprachen als 'Naturorganismen' in seiner Lehre hinterlassen hat. Tatsächlich erscheint die soziologistische Auffassung de Saussures in vielen Fällen wie eine

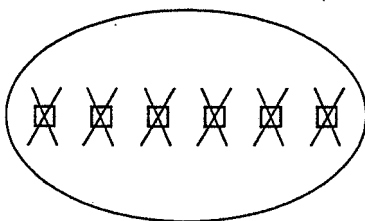
Übersetzung eben der naturalistischen Auffassung Schleichers in soziologische Termini. Schleicher schreibt den Sprachen eigenes 'Leben' zu, und de Saussure von den Sprechern unabhängige 'soziale Existenz'. Dagegen stellte sich Bréal ausdrücklich gegen die Schleicherschen Lehren und mochte sie nicht einmal als 'Metaphern' annehmen (Coseriu 1974 [1958]:35).

Coseriu (1988:188-195) (vgl. eveneens Coseriu 1974 [1958]: 25-37) wijst erop dat voornoemde Saussuriaanse these enkel geldig is vanuit het *omnes*-standpunt ("d.h. für jedes Individuum getrennt genommen bzw. für alle, aber alle individuell betrachtet", Coseriu 1988:193), maar niet langer houdbaar is vanuit het *cuncti*-standpunt ("d.h. für alle zusammen", Coseriu 1988:193). De Saussure heeft in zijn stelling dat de *langue* tenslotte toebehoort aan een soort 'collectief bewustzijn' in de "masse parlante", buiten het individu om, een belangrijk epistemologisch probleem over het hoofd gezien. We lichten dit toe aan de hand van een visuele voorstelling van beide standpunten.

Figuur 9: omnes-voorstelling van de *langue* als onderdeel van een collectief bewustzijn (Naar: Coseriu 1988:193)

De *omnes*-voorstelling (< Lat. *omnis*: 'ieder, iedereen (afzonderlijk beschouwd), elk, elkeen') bekijkt elk lid van de taalgemeenschap afzonderlijk. Stel dat er in de voorgestelde taalgemeenschap (waarbij de vierkantjes telkens één taalgebruiker uit die taalgemeenschap visualiseren) één lid sterft (voorgesteld aan de hand van een rood kruis), dan moeten we vaststellen dat de *langue* nog steeds voortleeft in de andere leden van de taalgemeenschap en dat zij niet veranderd is door het wegvallen van dat individu. Met andere woorden: de stelling dat "la langue [...] n'existe parfaitement que dans la masse" (*Cours* 30) en dat de *langue* "indépendante de l'individu" is (*Cours* 37), gaat inderdaad op voor het *omnes*-perspectief. Dat geldt echter niet voor het *cuncti*-perspectief.

Figuur 10: *cuncti*-voorstelling van de *langue* als onderdeel van een collectief bewustzijn (Naar: Coseriu 1988:193)

De *cuncti*-voorstelling (< Lat. *cunctus*: 'allen, iedereen (in zijn geheel beschouwd)') beschouwt de taalgemeenschap in haar geheel. Veronderstel dat alle leden van de gerepresenteerde taalgemeenschap sterven, dan gaat daarmee ook hun taal verloren. Daarmee toont Coseriu aan dat de *langue* wel degelijk in het individu aanwezig is en niet in 'de groep'. Stel dat dit niet het geval was, met andere woorden dat de

langue iets is dat door alle leden van de taalgemeenschap gedeeld wordt zonder in de afzonderlijke individuen van die taalgemeenschap aanwezig te zijn, dan zouden we ons de *langue* moeten kunnen voorstellen als iets dat als een eigen entiteit losstaat van de leden van die taalgemeenschap (een stelling die inderdaad ook terug te vinden is in het werk van auteurs als L. Weisgerber en H. Gipper, vgl. Willems 1995a: 30-43). Na het overlijden van alle leden van een taalgemeenschap zou de *langue* dan moeten blijven voortbestaan, wat in realiteit echter niet het geval is.⁶⁷ Hetgeen Weisgerber als 'boven ons' beschouwt, zit eigenlijk 'in ons': we moeten dus spreken van een intersubjectieve dimensie, veeleer dan van een suprasubjectieve (of in die zin 'objectieve') dimensie. Met andere woorden, vanuit het *cuncti*-standpunt gezien heeft de Saussure niet langer gelijk als hij beweert dat de *langue* als onafhankelijk van het individu kan worden beschouwd. Coseriu stelt dat de Saussures opvatting van het individu "als von der Gesellschaft völlig getrenntes und aller 'Kollektivität' enthobenes Wesen" (1975 [1952]:51) te radicaal is en dat de spreker als individu niet als tegenpool van de taalgemeenschap kan worden beschouwd, daar het individu "schon selbst Gesellschaft ist" (Coseriu 1979c [1970/1969]:50).

Nach meiner Auffassung hat man den Begriff des 'kollektiven Bewußtseins' nur deswegen geschaffen, weil man von einem Individuum ausging, das eigentlich außerhalb der Gemeinschaft steht, d.h. von einem asozialen Individuum (Coseriu 1988:192).

Men kan een spreker als individu echter niet loskoppelen van de taalgemeenschap waarvan hij deel uitmaakt. Het klopt weliswaar dat elk individu op zich beschouwd (*omnes*) geen taalverandering (beter: een verandering van de *langue* via de *parole*) teweeg kan brengen, aangezien een taalverandering pas als zodanig kan worden vastgesteld op het moment dat zij deel is gaan uitmaken van de gehele taalgemeenschap en dus door de andere individuen van de taalgemeenschap is overgenomen (*cuncti*). Tegelijkertijd betekent dat niet dat taalverandering als een 'sociaal feit', anders gezegd als 'collectieve schepping' moet worden beschouwd, aangezien de aanzet tot taalverandering altijd een schepping van het individu betreft:

Ein individuelles Faktum wird gerade dadurch zu einem sozialen Faktum, daß es von einem anderen Individuum und weiterhin von anderen Individuen eventuell bis hin zur ganzen Gemeinschaft übernommen wird. Die Art, wie soziale Fakten geschaffen werden, ist nämlich die Übernahme durch andere Individuen. *Das Schaffen von sozialen Fakten vollzieht sich also bei den Individuen selbst* (Coseriu 1988:194; onze cursivering, fvdg).

Kortom, datgene wat de Saussure als *langue* omschrijft, is niet enkel 'sociaal' van aard, maar tegelijkertijd ook 'individueel' van aard.

⁶⁷ Uiteraard vormen schriften en geschreven bronnen daar geen uitzondering op, aangezien zij de schriftelijke neerslag vormen van (de mondelinge) 'taal als *ergon*', d.i. 'taal als product'. 'Taal is product' is echter steeds secundair ten opzichte van 'taal als *energeia*', d.i. 'taal als activiteit' (waaraan dan op zijn beurt de 'taal als *dynamis*', d.i. 'talige kennis' ten grondslag ligt). Het sterven van alle leden van een taalgemeenschap betekent de teloorgang van de menselijke creativiteit om op basis van de mogelijkheden

1.9.2.3. De noodzakelijke invoering van het 'normbegrip'

Uit de vorige paragrafen konden we opmaken dat men volgens de Saussure de kenmerken van de *langue* kon vatten, indien men abstraheerde van 1) alles wat heterogeen en variabel is in de *parole* (gebaseerd op de aanname dat de *langue* gekenmerkt wordt door homogeniteit en invariabiliteit) en 2) alles wat in de *parole* terug te voeren is op individuele taalhandelingen, en niet verbonden is aan de taalgemeenschap (gebaseerd op de aanname dat de *langue* gekenmerkt wordt door zijn fundamenteel sociale karakter). Daarbij dienen we in het achterhoofd te houden dat de *langue* voor de Saussure tegelijkertijd ook dient te worden opgevat als een netwerk van *valeurs* dat is opgebouwd volgens het differentiële principe van de functionele betekenisoppositie, d.i. wat Coseriu als het "funktionelle System" ('functionele systeem) van een historische taal omschrijft (kortweg: *System*).

De vraag die Coseriu zich stelt is of men de *langue* als functioneel systeem kan benaderen door abstractie te maken van alles wat heterogeen, variabel en idiosyncratisch is aan het concrete spreken. Voor de Saussure zou het antwoord op die vraag 'ja' luiden; Coseriu is echter van mening dat dit niet het geval is en dat we hier te maken hebben met een te simpele voorstelling van de zaken:

Man kann daher zeigen, daß bei einer Reduktion des Systems der Sprache auf ein abstraktes System von funktionellen Invarianten zwischen diesem und dem konkreten Sprechen (Rede) ein ebenfalls abstraktes System normaler Realisierungen gelagert ist (Coseriu 1979c [1970/1969]:55).

Volgens Coseriu omvat het Saussuriaanse *langue*-begrip in de hoedanigheid van 'sociaal systeem' niet enkel een 'functioneel systeem', opgebouwd uit functionele betekenisopposities die door elk lid van de taalgemeenschap worden gedeeld (bij Coseriu: *System*), maar ook uit een "normales System" (bij Coseriu: *Norm*), "weil nicht alles, was normal ('sozial', konstant) ist, notwendigerweise, und auf derselben Ebene, funktionell ist" (Coseriu 1979c [1970/1969]:50). Onder het normbegrip vallen die realisaties van het functionele systeem die door de taalgemeenschap als gebruikelijk worden beschouwd, anders gezegd, het normbegrip omvat alles wat door leden van de beschouwde taalgemeenschap, of een deel van die taalgemeenschap, bij *conventie* als 'verplicht' geldt. Deze verplichting dient men op te vatten in de oorspronkelijke zin van het woord, als in het Latijnse *obligatio*, "eine frei angenommene Verpflichtung" (Coseriu 1988:193). Met andere woorden, Coseriu heeft met het normbegrip een *descriptieve* norm voor ogen, geen *prescriptieve* norm die 'van buitenaf' wordt opgelegd. De *Norm* dient men op te vatten als een intermediair niveau tussen *System* en *Rede* (d.i. het niveau van het concrete spreken) dat "vom abstrakten System zugelassen wird und [...] genau zwischen dem eigentlichen System und der parole einzuordnen wäre" (Coseriu 1979c [1970/1969]:53). De oorspronkelijke Saussuriaanse tweedeling in *langue* - *parole* wordt door Coseriu dus hertekend als de trichotomie *System* - *Norm* - *Rede*.

van de *langue* te scheppen en te herscheppen. Aangezien dit de wezenlijke eigenschap van een 'levende taal' vormt, kan de overlevering van geschreven teksten in die welbepaalde taal niet instaan voor het overleven van die taal. Het gaat slechts om de schriftelijke neerslag van ooit gerealiseerde taal, terwijl de mogelijkheid om nieuwe teksten te realiseren op basis van de mogelijkheden van de *langue* (die datgene omvat wat realiseerbaar is op niveau van het concrete spreken) verloren is gegaan.

1.9.2.4. Illustratie van het normbegrip in de fonologie en de semantiek

We illustreren het normbegrip eerst aan de hand van een voorbeeld uit de fonologie van het Nederlands: de intermitterende liquida /r/. In het Nederlands kan die op twee manieren gerealiseerd worden: door middel van een tongpunt-r ([r]) of door middel van een huig-r ([R]). Beide realisaties staan evenwel niet met elkaar in functionele oppositie: het woord *rat* behoudt immers zijn betekenis, onafhankelijk van het feit of het woord met tongpunt-r of huig-r wordt uitgesproken.⁶⁸ Het zijn vrije allofonen van hetzelfde foneem /r/ (waarbij we /r/ als notatie aannemen in het onderliggende systeem in plaats van /R/ omdat /r/ het internationaal erkende symbool is voor dat foneem). De betekenis van *rat* wordt echter niet behouden wanneer de /r/ door een /l/ (*lat*), door een /g/ (*gat*), etc. wordt vervangen: /r/, /l/, /g/, etc. staan dus met elkaar in functionele oppositie en zijn functionele eenheden in het fonologische systeem van het Nederlands (*langue* in enge zin). Ze worden door Coseriu aangeduid als “funktionelle Invarianten” (31979c [1970/1969]:53). De tongpunt-r, die alveolair wordt gerealiseerd, en de huig-r, die velair wordt gerealiseerd, noemt Coseriu beide “normale Invarianten” (31979c [1970/1969]:53), daar zij beide gebruikelijke, normale realisaties zijn, die op dezelfde invariabele en constante wijze (dat wil zeggen, hetzij velair, hetzij alveolair) ge(re)produceerd worden. Beide ‘normale invarianten’ verschillen van elkaar in de potentiële akoestische realisaties die daar bovenop mogelijk zijn: elke tongpunt-/r/ en elke huig-/r/ op zich worden, naargelang de spreker, verschillend uitgesproken. Bovendien blijkt uit fonometrische studies dat zelfs elke realisatie van de /r/ door een en dezelfde spreker telkenmale subtiele verschillen vertoont. Deze verschillende akoestische realisaties worden door Coseriu aangeduid als de “wirkliche und eigentliche Varianten” (31979c [1970/1969]:53), die dus in principe oneindig in aantal zijn.

Bovenstaande vaststellingen kunnen als volgt worden gevisualiseerd:

functionele invariant (System)	normgebonden invarianten (Norm)	reële en eigenlijke varianten (Rede)
/r/	[R]	[R] ₁
		[R] ₂
		[R] ₃
		[R] ₄
		[R] ₅
		[R] _n
	[r]	[r] ₁
		[r] ₂
		[r] ₃
		[r] ₄
		[r] ₅
		[r] _n

Figuur 11: Het normbegrip en de intermitterende liquida /r/ in het Nederlands

⁶⁸ Merken we ten slotte nog op dat in een aantal andere talen, waaronder het Arabisch, de /r/ en een eenheid

We kunnen gelijkaardige vaststellingen doen op het gebied van de semantiek en illustreren dit aan de hand van een korte vergelijking tussen samenstellingen met *Holz-* in het Duits en met *hout-* in het Nederlands.⁶⁹ In tegenstelling tot de copulatieve composita, waar de betekenissen van beide samenstellende lexemen even belangrijk zijn (b.v. Nls. *dichter-componist* waar *dichter* en *componist* met elkaar in coördinatieve relatie staan), hebben we bij *Holz-* en *hout-*samenstellingen te maken met determinatieve composita, waar er sprake is van een relatieve ordening of subordinatie tussen beide betekenissen, waarbij het ene deel ('determinans') het andere deel ('determinatum') bepaalt. In de Germaanse talen zijn determinatieve composita doorgaans van het type waarbij de determinans aan het determinatum voorafgaat (b.v. Nls. *houtschuur* waarbij determinans *hout-* determinatum *-schuur* bepaalt). De relatie tussen determinans en determinatum bij *hout-* en *Holz-*samenstellingen kan op niveau van het concrete spreken op zeer verschillende wijzen worden ingevuld, zowel in het Nederlands als in het Duits: b.v. *houtarchitectuur* ('instrumentele relatie'), *houtas* ('oorsprongsrelatie'), *houtcel* ('deel van-relatie'), *houtmier* ('locatieve relatie'), etc. Men kan voorts vaststellen dat twee van deze mogelijke determinans-determinatumrelaties het meest frequent optreden in het Nederlands, met name de 'bestemd voor'-relatie (*houtloods*, *houtterrein*, *houtbeits*, *houtschuur*, *houtverf*, *houtboor*, etc.) en de 'bestaande uit'-relatie (*houtmat*, *houtpulp*, *houtspaander*, *houtstapel*, etc.). Ook in het Duits blijken dat de twee belangrijkste betekenisrelaties op niveau van het concrete spreken. Voorbeelden voor de 'bestemd voor'-relatie zijn o.m. *Holzbohrer* 'houtboor', *Holzkorb* 'houtkorf', *Holzlack* 'houtlak', etc. en voor de 'bestaande uit'-relatie o.m. *Holzblock* 'houtblok', *Holzfigur* 'houten figuur', *Holzhammer* 'houten hamer', *Holzdecke* 'houten plafond', etc.

We merken evenwel ook belangrijke verschillen op tussen het Nederlands en het Duits bij het gebruik van de *hout-*samenstellingen respectievelijk *Holz-*samenstellingen. Zo wordt de determinans-determinatum-relatie tussen de delen van een samenstelling met *hout-* in het Nederlands steeds gebruikt in óf de 'bestemd voor'-zin of de 'bestaande uit'-zin. In het Nederlands is het dus of het een of het ander. In het Duits zijn er echter heel wat samenstellingen die tegelijkertijd zowel in de 'bestemd voor'-zin als in de 'bestaande uit'-zin kunnen worden gebruikt. De juiste interpretatie wordt daarbij ingegeven door de context. Zo kan b.v. *Holzboot* als 'houtboot, boot bestemd voor het transport van hout' worden geïnterpreteerd, maar ook als 'houten boot, boot bestaande uit hout'. Opmerkelijk is dat men de Duitse *Holz-*samenstellingen die een 'bestaande uit'-relatie uitdrukken niet altijd door een equivalente *hout-*samenstelling kan vertalen in het Nederlands, maar dat men vaak (doch lang niet altijd) gebruik moet maken van een syntagma *houten X*: vgl. bijvoorbeeld Dts. *Holzfigur* met Nls. *houten figuur* en Dts. *Holzzaun* met Nls. *houten omheining*. Omgekeerd geldt wel dat alle Nederlandse *hout-*samenstellingen die de 'bestaande uit'-relatie uitdrukken in het Duits zonder problemen met een

die zeer sterk lijkt op de /R/ (nl. een gutturale variant daarvan) wel met elkaar in functionele oppositie staan en beide dus als eenheden op systeemniveau moeten worden gesitueerd.

⁶⁹ De Duitse *Holz-*composita werden voor een eerste keer aangehaald door Coseriu 1969 (116-117). Ze werden later opnieuw onder de loep genomen door Willems (1994 passim). In Willems (2001) ten slotte wordt een uitgebreide vergelijking gemaakt tussen de Duitse en Nederlandse normrestricties met betrekking tot de productiviteit van de determinatieve *Holz-* respectievelijk *hout-*composita.

equivalente *Holz*-samenstelling kunnen worden vertaald: vgl. bijvoorbeeld Nls. *houtafval* met Dts. *Holzabfall*, Nls. *houtbeton* met Dts. *Holzbeton* en Nls. *houtlaag* met Dts. *Holzschicht*. Vergelijken we vervolgens de *hout*-samenstellingen in *Van Dale* met de *Holz*-samenstellingen in *Duden* en enkele andere Duitse woordenboeken dan zien we dat er in het Nederlands ongeveer even veel samenstellingen bestaan die de 'bestaande uit'-relatie uitdrukken, als samenstellingen die de 'bestemd voor'-relatie uitdrukken, terwijl er in het Duits beduidend meer samenstellingen bestaan die de relatie 'bestaande uit' uitdrukken. Dat valt uiteraard te verklaren doordat vele *Holz*-samenstellingen die een 'bestaande uit'-relatie uitdrukken in het Nederlands enkel met een syntagma *houten X* kunnen worden vertaald.

Zowel voor het Duits als het Nederlands kunnen we vaststellen dat de betekenisrelatie tussen determinans *Holz*- respectievelijk *hout*- en het tweede lid van de samenstelling *onbepaald* is op *System*-niveau. Een *houtregio* kan men interpreteren als 'een regio met veel houtverwerking', een regio die van z'n hout leeft' of 'een regio met veel bossen', etc. Men kan de betekenis (*signifié*) van *hout*-samenstellingen op taalsystematisch niveau dan ook omschrijven als de vaststelling dat 'het determinatum op een of andere manier heeft te maken met determinans *hout*' (voor *Holz*-samenstellingen geldt dan dat het determinatum op een of andere onbepaalde manier te maken heeft determinans *Holz*-). De concrete interpretatie van die relatie is, zoals aangegeven in § II.1.8.6., mede ingegeven door onze encyclopedische kennis van de zaken in de buitentalige realiteit:

Im Falle von *Holz*kiste z.B. weiß man dank des deutschen Sprachsystems nur, daß es sich um eine Kiste handelt, die etwas mit Holz zu tun hat; durch die allgemeine Kenntnis der Sachen tritt dann eine Einschränkung ein: gewisse Möglichkeiten ('aus Holz', 'für Holz', 'mit Holz') werden angenommen, gewisse andere hingegen werden ausgeschlossen (so ist es z.B. kaum möglich, daß *Holz*kiste eine Kiste bezeichnet, 'die durch die Kraft des Holzes funktioniert'; vgl. dagegen *Windmühle*, *Wassermühle*); und erst durch die Kenntnis des aktuellen Sachverhaltes kann eine bestimmte Möglichkeit (z.B. 'aus Holz') unter den durch die allgemeine Kenntnis der Sachen zugelassenen ausgewählt werden (Coseriu 1969:117).

Op taalsystematisch niveau kan men dus een gelijkaardige betekenisrelatie vaststellen tussen determinans en determinatum bij zowel Duitse als Nederlandse determinatieve composita, d.i. wat Coseriu als de functioneel invariabele betekenisrelatie zou omschrijven. Op normniveau merken we echter dat de wijze waarop deze functionele invariabele 'gebruikelijk' wordt gerealiseerd, verschilt binnen de taalgemeenschap van het Nederlands en het Duits. In het Nederlands is er op het niveau van de normbetekenis een duidelijke restrictie op de productiviteit van de *hout*-composita die gekenmerkt worden door een 'bestaande uit'-relatie. Vaak dient de 'bestaande uit'-relatie door een syntagma *houten X* te worden uitgedrukt. Deze 'verplichting' is echter ingegeven door wat 'gebruikelijk is binnen de Nederlandse taalgemeenschap' (d.i. onze idiomatische kennis in enge zin met betrekking tot de taalnorm, cf. § II.1.7.4.2.), niet door onze idiomatische kennis in enge zin met betrekking tot het taalsysteem. Immers: indien men een gegeven lexem *X* wil omschrijven als gedetermineerd door een [+bestaande uit]-relatie

met een determinans waarvan de lexicale betekenis (*signifié*) 'hout' betreft, dan impliceert dat niet consequent de vormelijke commutatie van *hout-X* door *houten X* (vgl. de eerder aangehaalde voorbeelden *houtmat*, *houtpulp*, *houtspaander*, etc.), waardoor de restrictie op normniveau en niet op taalsystematisch niveau moet worden gesitueerd. Een dergelijke normrestrictie vinden we overigens niet terug in het Duits: beide normbetekenissen – 'bestaande uit' en 'bestemd voor' – zijn er even productief. Deze normbetekenissen kan men met Coseriu als 'niet-functionele invarianten' omschrijven. De introductie van het 'normbegrip' laat ons met andere woorden toe om 'constante', doch niet functionele betekenisverschillen tussen het Duits en het Nederlands te verklaren, wat de invulling van de gelijklopende onbepaalde betekenisrelatie tussen determinans en determinatum van determinatieve *Holz-* en *hout-*composita betreft. Het normbegrip kan verklaren dat bepaalde 'betekenissen' in het Duits en het Nederlands niet kunnen worden omschreven als louter individuele en idiosyncratische *parole*-betekenissen, maar als 'sociale gegevens', 'gebruikelijke realisaties verbonden aan een bepaalde historische taalgemeenschap' moeten worden beschouwd (vgl. de Saussures omschrijving van de *langue* als 'sociaal systeem') terwijl ze tegelijkertijd toch niet als functioneel kunnen worden beschouwd (vgl. de Saussures omschrijving van de *langue* als functioneel systeem, d.i. "un système de signes distincts correspondant à des idées distinctes", *Cours* 26). Het Coseriaanse normbegrip treedt hier intermediair op tussen de Saussuriaanse *langue* als 'functioneel systeem' en de Saussuriaanse *parole* als 'het niveau van de individuele taalhandelingen'. Overigens merken we op dat de normbetekenissen – in tegenstelling tot de intratalige betekenissen (*signifiés*) – niet deductief kunnen worden afgeleid:

Normregularitäten sind geschichtlich verankerte Praktiken des Sprechens, keine Regeln, die auf sprachsystematische Oppositionen zurückgehen. Deshalb lassen sich Normregularitäten auch nicht zwingend vom Phonemsystem, von der Grammatik oder vom Lexikon individueller Sprachen herleiten. Und deshalb auch ist ihre Beschreibung auf induktive Begründung angewiesen, d.h. eine deskriptive Norm kann nicht deduktiv abgeleitet werden, sondern sie kann nur empirisch im Sprachgebrauch festgestellt und begründet werden (Willems 2001:164).

Het empirische onderzoek naar normbetekenissen is echter een taak voor de 'normlinguïstiek'. In dit proefschrift en dan vooral in het empirische gedeelte (Hoofdstuk IV) zijn wij in de eerste plaats geïnteresseerd in de taalsystematische semantiek. De analyse van Nls. *over* zal dan ook voornamelijk op zoek gaan naar de *Bedeutung* van *over*, die aan het enorme referentiële bereik van *over* ten grondslag ligt. Voor een uitvoeriger beschrijving van de normlinguïstiek met uitgebreide praktische *case study*'s, verwijzen we naar De Wilde (in voorbereiding).

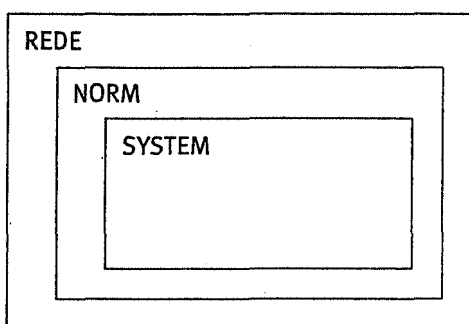
1.9.2.5. Verdere definiëring en statuut van het normbegrip

Uit bovenstaande voorbeelden blijkt dat de trichotomie *System – Norm – Rede* een methodologisch adequater begrippenapparaat vormt om de reële taal metatalig te kunnen benaderen dan de dichotomie *langue - parole*. We willen er nogmaals op

wijzen dat men *System* (d.i. het “funktionelle System”), *Norm* (d.i. het “System der normalen Realisierungen”) en *Rede* niet als autonome realiteiten mag beschouwen; het blijven metatalige begrippen om reële taal te analyseren en in die zin noodzakelijkerwijs ook idealisering, omdat de *Rede* altijd de enige ‘concrete’ manifestatie van taal is, die tegelijkertijd naar de *Norm* verwijst die op haar beurt naar het *System* verwijst.

Coseriu (³1979c [1970/1969]:56) wijst erop dat de afbakening van het normbegrip methodologisch gezien een tweeledige abstrahering inhoudt. Enerzijds wordt op normniveau geabstraheerd van alles “was in den betrachteten Redeakten rein subjektiv und absolute Originalität des Ausdrucks ist” (Coseriu ³1979c [1970/1969]:56). Anderzijds definieert men de (taal)norm als een algemene en exclusieve conventie die door een kleinere of grotere taalgemeenschap wordt aangenomen. Let wel, ‘de’ norm kan eigenlijk niet worden vastgelegd aangezien zij anders wordt ingevuld naargelang men de grenzen van de beschouwde taalgemeenschap anders afbakt, “und diese Grenzen bilden sich durch Konventionen” (Coseriu ³1979c [1970/1969]:56). Aan het taalsysteem van een welbepaalde historische taal kunnen dus verschillende normen beantwoorden (cf. het voorbeeld met de huigen en tongpunt-r dat hierboven werd aangehaald, alsook de vergelijking tussen de *Holz-composita* en de *hout-composita*). We kunnen het normbegrip bovendien verder preciseren en een verdere onderverdeling maken tussen een ‘sociale norm’ en een ‘individuele norm’: laatstgenoemde vormt dan een tussenniveau tussen het niveau van het concrete spreken enerzijds (*Rede*) en de sociale norm anderzijds. De individuele norm maakt abstractie van alle “noch nie geäußerten und ganz okkasionellen Elemente des Sprechens”, maar incorporeert alles “was Wiederholung, konstantes Modell in den Redeakten des betreffenden Individuums ist” (Coseriu ³1979c [1970/1969]:56).

Uit het voorgaande kan verkeerdelijk de indruk ontstaan dat de *Norm* en het *System* autonome entiteiten zijn, die onafhankelijk van de *Rede* functioneren. Er bestaat echter slechts één autonome realiteit en dat is die van ‘het concrete spreken’, dus de concrete taalhandeling, en die is gelaagd. De *Norm* en het *System* bestaan immers als zodanig in zoverre zij in het concrete spreken gerealiseerd worden. Deze visie illustreert Coseriu’s fundamenteel monistische visie op taal “die auf die einzig faßbare Wirklichkeit der Sprache gegründet ist, d.h. auf die Sprechfähigkeit, auf die Redeakte der einzelnen Sprecher” (Coseriu ³1979c [1970/1969]:50). Volgend schema kan bovenstaand inzicht verduidelijken:

Figuur 12: De verhouding tussen *System*, *Norm* en *Rede* gevisualiseerd (Bron: Coseriu ³1979c [1970/1969]:56).

Bekijken we dit schema in de eerste plaats vanuit het perspectief van de *Rede*. Hoewel de *Rede* steeds het uitgangspunt van de taalwetenschappelijke analyse moet vormen, is de introductie van de bijkomende metatalige begrippen nodig om te verklaren wat er aan het concrete spreken ten grondslag ligt. Als taalkundigen trachten we immers te achterhalen waarom sprekers van een welbepaalde historische taal niet 'in het ijle weg' taal produceren, maar daarentegen precies zus en niet zo spreken. Dit concrete spreken in een bepaalde taal gebeurt steeds op basis van voorafgaande 'voorbeelden' (d.i. het geheel aan uitingen die ooit gerealiseerd zijn op basis van wat het *System* als 'realiseerbaar' te kennen geeft). Deze voorbeelden dienen enerzijds als achtergrond waartegen nieuwe uitspraken worden gevormd, anderzijds 'overstijgen' de nieuwe uitingen de oudere, reeds gerealiseerde uitingen. Coseriu formuleert het als volgt:

Das Individuum realisiert also konkret in seiner Gemeinschaft geläufige Modelle und Strukturen, indem es sie in seinem Sprechen wiedererzeugt. Auf einer ersten Stufe der Formalisierung sind diese Strukturen nun einfach konstant, normal und traditionell innerhalb der Gemeinschaft: sie bilden das, was wir Norm nennen. Auf einer höheren Ebene der Abstraktion dagegen werden, wenn man alles eliminiert hat, was in der Norm beständiges aber für das Funktionieren der Sprache als Instrument der Kommunikation unwesentliches 'Begleitwerk' ist, nur jene idealen Strukturen bewahrt, die wesentlich sind und unabdingbare funktionelle Oppositionen bilden, also das, was wir System nennen (³1979c [1970/1969]:56).

Vanuit dit standpunt begrijpen we dat de *Norm* en het *System* noch *a priori* aangenomen begrippen zijn, die vervolgens op de *Rede* worden toegepast, noch autonome van de *Rede* onafhankelijke realiteiten, "sondern sich in den individuellen Sprechakten selbst manifestierende – oder besser, von uns dort unterschiedene – Formen" (Coseriu ³1979c [1970/1969]:56). De idealisering waarvan boven sprake was, heeft dus geen betrekking op het feit dat het structureel functionalisme onderscheidingen en niveaus postuleert die er in het echt niet zouden zijn; de idealisering betreft veeleer het feit dat deze onderscheidingen en niveaus niet autonoom in het spreken voorkomen, terwijl ze wel moeten worden aangenomen, wil men de realiteit van het spreken in al haar complexiteit doorgronden.

Wanneer we het schema een tweede keer beredeneren, ditmaal vanuit het standpunt van het *System* en niet vanuit het standpunt van de *Rede* zelf, dan kunnen we de *Norm* en de *Rede* beschouwen als verschillende gradaties in realisatie van het *System*. Het *System* is immers een 'systeem van mogelijkheden', dat sprekers de vrijheid laat talloze uitspraken te realiseren, met als enige beperking dat deze realisaties niet tegen de functionele voorwaarden (i.c. betekenisopposities) van de taal mogen ingaan. Dit belet niet dat een spreker die 'systeemvrijheid' niet steeds volledig benut: de potentialiteit van het systeem kan worden ingeperkt door de 'gebruikelijke realisaties' die binnen zijn taalgemeenschap geldig zijn. De *Norm* kan bijgevolg beschouwd worden als het "System der obligatorischen Realisierungen der sozialen und kulturellen 'Auflagen'" (³1979c [1970/1969]:57).

1.9.2.6. De Saussuriaanse dichotomie herbekeken

Het invoeren van een onderscheid tussen *System* en *Norm* lost een heel aantal moeilijkheden op die de al te enge Saussuriaanse oppositie tussen *langue* en *parole* met zich mee bracht. Coseriu herneemt nu de eigenschappen die door de Saussure (alsook door de navolgingen van de Saussure) worden toegeschreven aan *langue* en *parole* en bekijkt vervolgens hoe de dichotomie telkens anders wordt ingevuld, al naargelang het specifieke perspectief dat men wil belichten. Door de introductie van het intermediaire normbegrip in het metatalige begrippenapparaat om het concrete spreken te analyseren, kunnen de eerder aangehaalde inconsistenties in de definities van *langue* en *parole* worden opgelost.

Wil men de oppositie tussen het (functionele) systeem van een historische taal, d.i. tussen 'realiseerbaarheid' enerzijds en de concrete 'realisatie' van dit systeem anderzijds belichten, dan omvat de *langue* enkel het functionele systeem (*System*) en omvat de *parole* de gebruikelijke, normale realisaties van wat op basis van het *System* als realiseerbaar wordt beschouwd, zowel als de individuele, idiosyncratische realisaties van het systeem:

Konkretes Sprechen	individuelle Norm	soziale Norm	funktionelles System
PAROLE			LANGUE

Figuur 13: 'realiseerbaarheid' versus 'realisatie' (Bron: Coseriu ³1979c [1970/1969]:57).

Beschouwt men de oppositie tussen dat wat als 'concreet' gekenmerkt wordt en dat wat als 'abstract' gekenmerkt wordt, dan bevat de *parole* enkel het concrete spreken en de *langue* alle andere begrippen, "d.h. die verschiedenen Grade der Abstraktion, die sich auf der Grundlage des konkreten Sprechens errichten lassen" (Coseriu ³1979c [1970/1969]:57):

Konkretes Sprechen	individuelle Norm	soziale Norm	funktionelles System
PAROLE	LANGUE		

Figuur 14: 'concreetheid' versus 'abstractheid' (Bron: Coseriu ³1979c [1970/1969]:57).

Wil men het 'sociale' aspect van taal met het 'individuele' aspect contrasteren, dan omvat de *langue* zowel de 'sociale norm' als het 'systeem der functionele opposities' en wordt de *parole* beschouwd als het niveau van het concrete spreken en de individuele norm:

konkretes Sprechen	individuelle Norm	soziale Norm	funktionelles System
PAROLE		LANGUE	

Figuur 15: 'sociaal perspectief' versus 'individueel perspectief' (Bron: Coseriu ³1979c [1970/1969]:58).

Wanneer men ten slotte de oppositie tussen “Originalität des Ausdrucks” (‘nieuwe realisaties’) en “Wiederholung” (‘gereproduceerde realisaties’) wil blootleggen, dan omvat de *parole* enkel die realisaties die occasioneel zijn en aan het concrete spreken toebehoren en de *langue* alle andere begrippen “einschliesslich der systematischen und normalen Aspekte der individuellen Redeakte” (Coseriu 1979c [1970/1969]:58).

konkretes Sprechen	individuelle Norm	soziale Norm	funktionelles System
PAROLE	LANGUE		

Figuur 16: ‘nieuwe realisaties’ versus ‘gereproduceerde realisaties’
(Bron: Coseriu 1979c [1970/1969]:58).

We kunnen vaststellen dat het enige constante element in het Saussuriaanse *langue*-begrip het systeem van de functionele opposities is. In dit proefschrift zal *langue* of taalsysteem ook steeds zo geïnterpreteerd worden (tenzij anders vermeld), terwijl de *parole* alles zal omvatten wat de realisatie van de *langue* betreft: niet alleen het concrete spreken dus, maar ook de (individuele en sociale) norm.

1.9.3. Het belang van het normbegrip in de polysemiediscussie

Ten slotte willen we belichten waarom de invoering van het normbegrip belangrijk is in het kader van het polysemiediscours. Zoals we gezien hebben herleidt het structureel functionalisme het fenomeen ‘polysemie’ in traditionele zin in eerste instantie tot betekenisvariatie op *parole*-niveau. Men gaat met andere woorden uit van een monoseme, homogene kernbetekenis op *langue*-niveau die op *parole*-niveau op verschillende wijzen kan worden ingevuld, naargelang de socio-culturele context en/of talige context. We zullen deze (niet-functionele) betekenisvarianten voorlopig aanduiden als *parole*-betekenissen: zij omvatten zowel ‘normbetekenissen’ (*Normbedeutungen*) als ‘varianten op niveau van het concrete spreken’ (*Redebedeutungen*).

Het structureel functionalisme staat met haar radicale monosemiehypothese tegenover de trend om polysemie als een alomtegenwoordig, natuurlijk gegeven van taal en daarom als een belangrijk, zelfs onvermijdelijk thema binnen de lexicale semantiek te beschouwen (cf. Ullmann 1970 [1962]:159, Pustejovsky 1995:27, Cuyckens & Zawada 1997:ix, Ravin & Leacock 2000:1, Taylor 2002, etc.). Cruciaal is nu dat taalkundigen die de monosemiehypothese van het structureel functionalisme in vraag stellen, uiteraard niet elke idiosyncratische betekenisvariant X die door een individu op een bepaald moment aan een woord wordt toegekend, als een van de polyseme betekenissen van dat woord beschouwen. Zo wijst Cruse (2000:108) erop dat men een woord slechts polyseem kan noemen wanneer men ‘intuïtief’ aanvoelt dat er een relatie bestaat tussen de verschillende *senses* van dat woord. De verschillende *senses* noemt Cruse *polysemes* (‘polysemen’). Er geldt wel een beperking: om van ‘zuivere polysemie’ te spreken moet de relatie waarvan sprake gelden tussen *established senses* (cf. de *Normbedeutungen* binnen het structureel functionalisme)

en niet tussen *non-established senses* (cf. de *Redebedeutungen* binnen het structureel functionalisme). De criteria waarmee Cruse *established senses* van *non-established senses* onderscheidt zijn: 1) het al dan niet registreren van een *sense* in het woordenboek en 2) het al dan niet toekennen van een plaats in het mentale lexicon aan een *sense*.⁷⁰ Bij het voorbeeld

- (4) (a) John ordered a pizza.
(b) The pizza doesn't look too happy with what he's been given
(Cruse 2000:108).

stelt Cruse:

[...], although one has no trouble working out what is meant, no one would dream of registering the (b) readings above in a dictionary, nor is there any reason to suppose that they are permanently stored in the mental lexicon.
(Cruse 2000:109).

De *non-established* relatie tussen de verschillende *senses* bedenkt Cruse met de term *coerced polysemy* ('gecoërceerde polysemie').⁷¹ Met zuivere polysemie hebben we te maken, aldus Cruse, bij het woord *position* dat in de voorbeeldzinnen *That must be an uncomfortable position to sleep in* en *What is your position on capital punishment?* volgens de auteur twee verschillende *established senses* vertegenwoordigt. Immers: "[...] it is fairly safe to assume that both readings are permanently laid down in some internal store" (Cruse 2000:109).

Wat Cruse als 'zuivere polysemie' beschouwt, wordt binnen het structureel functionalisme als normvariatie aangeduid, waarbij de betekenisvariant van *position* uit de eerste voorbeeldzin ('houding') en de betekenisvariant van *position* uit de tweede voorbeeldzin ('opinie') twee traditioneel gebruikelijke *Normbedeutungen* zijn, die teruggaan op eenzelfde *signifié*. Dat deze betekenisvarianten 'zuivere polyseme' betekenissen zouden zijn omdat zij als dusdanig in verschillende Engelse woordenboeken worden opgenomen, is geen steekhoudend argument. Uiteraard vinden we in een woordenboek enkel de normbetekenis(sen) van woorden, aangezien een woordenboek precies als doel heeft te codificeren wat in een bepaalde taalgemeenschap gebruikelijk is (cf. § II.2.1.3., waarin het verschil tussen lexicografische definities van een lexeem enerzijds en de betekenis van een lexeem anderzijds wordt uitgelegd). Het bestaan van verschillende gecodificeerde normbetekenissen neemt vanuit een structureel-functioneel oogpunt niet weg dat Eng. *position* op niveau van het Engelse taalsysteem monoseem is. Zo zouden we de systeembetekenis van *position* metatalig kunnen parafraseren als 'plaats' (onafhankelijk van de gebruikelijke, fysieke invul-

⁷⁰ Cruse beargumenteert deze stelling nergens. Nochtans zijn we van mening dat zijn stelling op foutieve veronderstellingen berust. Op de ontoereikendheid van woordenboekdefinities als basis van betekenisonderzoek gaan we in, in § II.2.1.3. De discussie over het verband tussen het taalkundige statuut van betekenissen enerzijds en het psychologische statuut van betekenissen anderzijds (d.i. de opname van betekenissen in het zogenaamde mentale lexicon) anderzijds, behandelen we in § III.4.3.2. We willen hier echter reeds terloops opmerken dat het psychologisme van Cruse duidelijk problemen oplevert omdat het belang van de categorie 'norm' niet wordt onderkend: het is immers heel goed mogelijk dat b.v. verschillende personen die in een restaurant werken een bepaalde vaste klant die steeds weer een pizza komt eten, "the pizza" noemen; in dit geval is deze *sense* wel degelijk "permanently stored in the mental lexicon".

⁷¹ Hoogstwaarschijnlijk heeft Cruse deze term ontleend aan Pustejovsky (1995).

ling van het woord *plaats*). Naargelang de context kan deze systeembetekenis op verschillende manieren worden ingevuld: bij *That must be an uncomfortable position to sleep in* gaat het om 'plaats in de ruimte, geografisch bepaalde plaats'; bij *What is your position on capital punishment?* om 'plaats op mentale/morele schaal'. Dat het betekenisverschil [+ruimtelijk]/[+moreel] niet functioneel is binnen het Engels is eenvoudig vast te stellen op basis van de commutatieproef. De zinnen (*Which map are you fighting on and*) *what is your position on the map?*⁷² en *What is your position on capital punishment* worden gekenmerkt door vormconstante elementen (*what is your position on*) enerzijds en vormvariabele elementen (*the map* en *on capital punishment*) anderzijds. We stellen vervolgens vast dat het betekenisverschil [+fysiek] → [+moreel] niet functioneel is met betrekking tot de betekenis van *position* aangezien het betekenisverschil geen vormverandering van *position* teweegbrengt. Het betekenisverschil dient te worden toegeschreven aan de vormvariabele elementen, met name *the map*, hier een gevechtskaart in een computerspelletje waarbij het subject gevraagd wordt naar de ruimtelijke positionering van de gevechtstroepen op die kaart aan de hand van de coördinaten, respectievelijk *capital punishment*, dat een belangrijk thema binnen het maatschappelijk debat rond ethiek aangeeft. De 'fysieke positionering' en de 'morele positionering' van Eng. *position* in bovenstaande voorbeeldzinnen moeten dan ook als normbetekenissen worden beschouwd, waaraan één monoseme *signifié* ten grondslag ligt. Dat beide normbetekenissen meer 'betekeniselementen' bevatten ([+fysiek] en [+moreel]) valt perfect te verklaren:

For structural semantics, the 'meaning' that is realised in a particular use, in an act of designation, is never the *signification* as such – the intralinguistic semantic entity – but always a particular *variant* of that entity (just like the actually realized speech sound is not the phoneme itself, but a variant)
(Coseriu 2000 [1990]:28; oorspronkelijke cursivering, fvdg).

De normbetekenissen van een woord zijn dus op te vatten als varianten van de onderliggende monoseme betekenis van dat woord, maar tegelijkertijd zijn het – in tegenstelling tot de *parole*-betekenissen die altijd heterogeen en nooit constant van aard zijn – invarianten van het 'normale taalgebruik':

[S]tructural semantics also accounts for the fact that language is not only a 'system' but also encompasses a level of *normal language use*. On the latter level, a particular variant turns out to be, in certain contexts, the 'normal' variant, so that it constitutes an 'invariant' of normal language use (Coseriu 2000 [1990]:28).

Coseriu wijst er terecht op dat de cognitieve semantiek, die het onderscheid tussen *System* en *Norm* niet maakt, in feite haar analyse beperkt tot het normniveau: "they arbitrarily identify *and* confuse the 'normal variant' (with its host of features) with the meaning of the term as such" (Coseriu 2000 [1990]:29). Wanneer een woord nu over verschillende normbetekenissen beschikt, zoals het geval is bij Eng. *position* dat door Cruse (2000:109) wordt aangehaald, komt men vervolgens ten onrechte tot de conclusie dat het woord polyseem is.

⁷² Bron: www.xsorbit6.com/users/battlehqclosecombat

1.10 | 'Lexicale' versus 'grammaticale' structureel-functionele semantiek

1.10.1. Inleiding

Tot nu toe hebben we ons in deze theoretische inleiding tot het structureel functionalisme enkel ingelaten met lexicale semantiek. Daarom kon 'betekenis' (*Bedeutung*) steeds stilzwijgend worden geïnterpreteerd als 'lexicale betekenis' (en werd de term 'semantiek' steeds in enge zin gebruikt, d.i. als refererend aan 'lexicale semantiek').⁷³ Bij de structureel-functionele betekenisanalyse van Nls. *over*, die in Hoofdstuk IV aan bod komt, zullen we echter zien dat we ons op de grens tussen lexicale semantiek (~lexicon) en grammaticale semantiek (~grammatica) van het Nederlands bevinden. De *syntax-semantics interface*-problematiek zal met andere woorden een belangrijke rol spelen bij het empirische gedeelte van dit proefschrift. Het is met het oog op onze *case study* in Hoofdstuk IV dan ook belangrijk om aan te tonen dat het structureel functionalisme niet alleen betrekking heeft op het semantisch onderzoek naar het lexicon van een taal, maar ook op het semantisch onderzoek naar de grammatica van een gegeven taal. Zowel het lexicon als de grammatica van een taal bevatten immers functionele categorieën:

Zuerst erregte das, was wir heute lexikalische Semantik nennen, die Aufmerksamkeit der Gelehrten, insbesondere die Etymologie: die Erforschung des Ursprungs und der Entwicklung von Wörtern unter besonderer Berücksichtigung ihrer Bedeutung. Aber auch in den meisten zentralen Bereichen der grammatischen Theorie waren semantische Gesichtspunkte von vitaler Wichtigkeit. Die Wortarten (*partes orationes*) (Nomen, Verb, Adjektiv, usw.) und grammatischen Kategorien (Tempus, Genus, Numerus, usw.) wurden vollständig oder zumindest teilweise semantisch definiert (Lyons 1991:2).

We zullen in deze en de volgende paragrafen trachten duidelijk te maken dat ook de grammatica van een taal functioneel is (d.w.z. dat ook grammaticale vormverschillen een betekenisverschil impliceren op basis van paradigmatische opposities) en dat er dus niet alleen lexicale betekenissen, maar ook grammaticale betekenissen bestaan. Daarbij zal worden aangehaald op welke niveaus de grammaticale betekenis kan optreden. Overigens zullen we zien dat de grammaticale betekenis een complexe betekenis is, die opgebouwd is uit meerdere soorten betekenis (waaronder ook de lexicale betekenis). In totaal onderscheidt het structureel functionalisme vijf soorten betekenis, met name de lexicale betekenis, categoriale betekenis, instrumentele betekenis, grammaticale betekenis en ontische betekenis.

Het is niet altijd eenvoudig om het lexicon van een taal te onderscheiden van het grammaticale systeem van een taal. Tot op vandaag blijft het onderscheid tussen lexicon en grammatica dan ook een open vraag:⁷⁴

⁷³ "In Wirklichkeit sind – außer den phonologischen Funktionen, die es nur indirekt sind, da sie sich ausschließlich auf die Ausdrucksstruktur beziehen – alle Funktionen der Sprache 'semantisch'; sie sind *modi significandi*, 'Modalitäten' der Bedeutung. Wenn wir jedoch den Begriff 'Semantik' in dem engeren Sinn gebrauchen, den wir im Grunde für ungerechtfertigt halten, so tun wir dies [...] um mit dem allgemeinen Gebrauch, der unter 'Semantik' vor allem oder ausschließlich die lexikalische Semantik versteht, übereinzustimmen, (...)" (Coseriu 1978 [1964]: 94).

G. von der Gabelentz macht einen Unterschied, der ongeveer dem Unterschied in den antiken Grammatiken en den Renaissance-Grammatiken entspricht: Die Verfahren gehören zur Grammatik, dat mit diesen Verfahren schon Gebildete en als gebildet Überlieferte gehört zum Wortschatz. Auch die Diskussionen in den letzten Jahren im Rahmen der TG, ob die Wortbildung zur Syntax zu rechnen sei of ob die Wortbildung getrennt als nur dem Wortschatz angehörend anzusehen en folglich in der Lexikologie alleen zu untersuchen sei, hängen mit dieser Problematik zusammen (Coseriu 1990 [1988]:22B).

Om te begrijpen wat aan het onderscheid tussen lexicon en grammatica voorafgaat, is het volgens Coseriu (o.a. Coseriu 1990 [1988]:22B en Coseriu 1987b:134) belangrijk om stil te staan bij het onderscheid tussen de twee primaire functies van taal die reeds door Plato in *Sophistes* werden aangehaald en dat tot op vandaag nog steeds geldig is (cf. "Im übrigen ist diese Unterscheidung seit der Antike stets in der Grammatiktheorie gegenwärtig en in der üblichen Trennung von 'Lexikon' en 'Grammatik' schon vorausgesetzt", Coseriu 1987b:134). Het gaat om het onderscheid tussen *onomazein* ('benoemen') en *legein* ('zeggen' 'spreken over'),⁷⁵ meer bepaald "über das schon Bezeichnete etwas sagen, Bestandteile des Benannten in Zusammenhang bringen en etwas darüber äußern" (Coseriu 1990 [1988]: 22B-23A). Men kan iets benoemen door er simpelweg met een taalteken naar te verwijzen, b.v. *hemel* en men kan tegelijk uitspraken doen, iets 'zeggen' over hetgeen je benoemd hebt, b.v. *De hemel ziet er erg zwart uit vandaag*. Het onderscheid tussen *legein* en *onomazein* weerspiegelt het onderscheid tussen grammaticale betekenissen en lexicale betekenissen. Terwijl de grammaticale betekenissen weergeven hoe een gegeven taal de manier waarop men iets zegt semantisch structureert, omvatten lexicale betekenissen enkel ("ausschließlich") de manier waarop een gegeven taal de benoeming semantisch structureert:

'Ausschließlich' deshalb, weil die grammatische Bedeutung die 'Benennung' sozusagen 'einbegreift', während die lexikalische Bedeutung sich auf die rein benennende Funktion beschränkt. So 'benennt' zwar auch ein Satz durch seine grammatische Bedeutung einen bestimmten 'Sachverhalt', doch tut er dies dadurch, daß er über die bereits von Lexikon benannten 'Sachen' etwas sagt; d.h., er besagt gerade, daß sie (virtuell) diesen of jenen 'Sachverhalt' bilden (Coseriu 1987b:134).

1.10.2. De gestructureerdheid van grammaticale betekenissen: een voorbeeld

We hebben reeds eerder aan de hand van verschillende voorbeelden (cf. o.a. Nls. *ladder* – *trap* versus Sp. *scala*) aangetoond dat talen geen nomenclaturen zijn maar de zaken in de buitentalige realiteit op een taalspecifieke manier structureren en

⁷⁴ Vgl. eveneens Lyons (2002 [1995]:73): "Linguists have so far found it impossible to draw any such distinction sharply in the description of particular languages. And this is one reason for the controversy en lack of consensus that currently exists among linguists as to the way in which grammar en lexicon should be integrated in the systematic description of languages".

⁷⁵ We merken op dat de *legein*-functie van taal uiteraard niet alleen berust op grammaticale betekenissen: in het 'spreken over de benoemde zaken' maakt men uiteraard ook gebruik van de encyclopedische kennis die men over die zaken heeft (cf. § II.1.8.6.).

benoemen (*onomazein*-functie). Deze taalgebonden semantische structurering geldt echter ook voor de *legein*-functie. Dat betekent dat de structureel-functionele semantiek niet alleen als taak heeft de specifieke lexicale betekenisstructuur van elke afzonderlijke taal te onderzoeken, zij moet ook “für jede Einzelsprache die ihr eigene grammatische Weltanschauung herausarbeiten, d.h. ihr spezifisches System zur Strukturierung der Welt der Ereignisse und der Beziehungen, die der Gegenstand des ‘Sagens’ sind” (Coseriu 1987b:134).

Het Japanse voorbeeld *kodomo-wa kuru* dat verschillende keren wordt aangehaald door Coseriu (o.a. 1987b:136-137) toont perfect aan dat niet alleen het benoemen van zaken, maar ook de functie van het ‘zeggen’ (d.i. uitspraken doen over de zaken die benoemd zijn) taalspecifiek gestructureerd is. De Japanse zin *Kodomo-wa kuru* wil – wat de *Bezeichnung* betreft – in het Nederlands zoveel zeggen als ‘Het/een kind komt’ of ‘(De) kinderen komen’. Nochtans is in geen geval de grammaticale betekenis (*Bedeutung*) in het Japans gelijk aan die van het Nederlands.

Ten eerste ‘refereert’ het Japanse werkwoord *kuru* zonder twijfel aan dezelfde handeling als het Nederlandse werkwoord *komen*, maar deze uitspraak is van een geheel andere aard dan beweren dat *kuru* ‘komen’ betekent. Het intransitieve werkwoord *kuru* is gerelateerd aan het transitieve *kureru* ‘geven’. We komen dus al een stap dichterbij in de buurt als we zeggen dat *kuru* in vertaling de betekenis ‘zich geven, gegeven worden’ (cf. Nls. ‘zich begeven’) heeft. Verder moeten we erop wijzen dat *kuru* – zoals alle werkwoorden in het Japans – onpersoonlijk (en dus ook avalent) is. Met andere woorden, zelfs indien men de betekenis van *kuru* toch met ‘komen’ zou vertalen, is het correcter om te zeggen ‘er is een komen’ of ‘er bestaat een komen’.

Ten tweede ‘betekent’ *kodomo* niet ‘kind, een kind, het kind’ en al evenmin ‘(de) kinderen’ (het kan wel aan deze verschillende zaken refereren). *Kodomo* betekent enkel ‘kind’ als klasse en kan met andere woorden naar om het even welk aantal kinderen verwijzen, omdat men in het Japans de onderscheiding ‘enkelvoud/meervoud’ noch de onderscheiding ‘geactualiseerd/niet-geactualiseerd’ (door middel van lidwoordgebruik) maakt.

Ten derde duidt het partikel *-wa* niet dezelfde grammaticale functie als het Nederlandse ‘subject’ aan, maar veeleer de zogenaamde ‘topic’ van het gesprek, zodat het zoveel betekent als ‘wat [x] betreft’, ‘om het over [x] te hebben’ (*-wa* is in het Japans een topicaliseerder die o.m. in oppositie staat met het partikel *-ga* dat ongeveer met een morfeem voor de nominatiefcasus in andere talen overeenkomt).

We kunnen dus besluiten dat de grammaticale betekenis van *kodomo-wa kuru* niet luidt ‘Het/een kind komt’ of ‘(De) kinderen komen’ maar wel iets als ‘met betrekking tot een aantal leden van de klasse kind bestaat er een ‘komen’’. Het Nederlands kan echter niet anders dan zeggen of er één of meerdere kinderen komen en moet zeggen of het om een bepaald dan wel om een onbepaald aantal kinderen gaat. Het Nederlands moet met andere woorden het grammaticale betekenisaspect ‘enkelvoud/meervoud’ en het grammaticale betekenisaspect ‘geactualiseerd/niet-geactualiseerd’ verder specificeren. In dat licht moeten we de eerder geciteerde uitspraak van Jakobson interpreteren: het Nederlands verschilt duidelijk van het Japans in ‘wat het móet zeggen’. Het Nederlands maakt een aantal (grammaticale) onderscheidingen die men verplicht dient uit te drukken wanneer men uitspraken wil doen over be-

paalde zaken. Dat neemt niet weg dat een Japanner en een Nederlandstalige naar exact hetzelfde tafereel kunnen verwijzen: één kind dat nader komt of meerdere kinderen die nader komen. Echter, de Japanner moet het tafereel in zijn taal niet verder specificeren in tegenstelling tot de Nederlandstalige. Het Nederlands deelt de realiteit bijgevolg anders in dan het Japans. Let wel: het zou natuurlijk onzin zijn om te beweren dat Japanners de realiteit minder gespecificeerd waarnemen dan Nederlandstaligen (cf. in Hoofdstuk I hebben we erop gewezen dat Bréal dit wel doet, zie § 1.3.2.). Ook Hjëlmslev ziet dit net als Coseriu in: "Toute idée peut être exprimée dans toute langue, mais non dans tout système" (Hjëlmslev 1935:135). Een ander, niet-contrastief van de taalspecifieke *legein*-functie wordt gegeven in Hoofdstuk IV, waarin we de structureel-functionele, monoseme betekenisanalyse van de Duitse constructie *mit X* kritisch zullen evalueren.

Tot nu toe hebben we 1) laten uitschijnen dat enkel de lexicale betekenis van belang is bij de benoemingsfunctie van taal en 2) hebben we er nog niet op gewezen dat de grammaticale betekenis, aangezien zij vanwege haar *legein*-functie enkel in combinaties optreedt, eigenlijk een complexe betekenis is die meerdere betekenisstypes omvat. In de volgende paragraaf wordt deze vereenvoudigde voorstelling verder uitgediept, o.a. door in te gaan op de vijf soorten (taal)betekenis die men in navolging van Coseriu kan onderscheiden (cf. Coseriu 1987b:149-150 en Coseriu 1990 [1988]: 36A-39A).

1.10.3. De vijf soorten betekenis in het structureel functionalisme

1.10.3.1. De lexicale betekenis

De lexicale betekenis, waarmee we de primaire benoemingsfunctie van taal kunnen uitoefenen, wordt door Coseriu gedefinieerd als "diejenige Bedeutung, die unmittelbar der Gestaltung der außersprachlichen Welt durch die Sprachen zukommt, und sie stellt damit, um es mit Husserl (*Erfahrung und Urteil*) zu sagen, die Substanz, das 'Was der Erfassung' dar, die sprachlich benannte Wirklichkeitsart" (1987b:149). Het gaat hier om de betekenis die b.v. de woorden in de Franse reeks *blanc - blancheur - blanchir* gemeen hebben, om de gemeenschappelijke *Substanz*. In deze reeks is de gemeenschappelijke *Substanz* de kleursoort 'wit', waardoor het zich van gelijkaardige woordreeksen *vert - verdeur - verdir* ('groen') en *rouge - rougeur - rougir* ('rood') onderscheidt.

1.10.3.2. De categoriale betekenis

We kunnen echter niet alleen 'das Was der Erfassung' maar ook 'das Wie der Erfassung' benoemen. Dat gebeurt door de categoriale betekenis (< afhankelijk van de woordcategorie waartoe een woord behoort), die niet overeenkomt met de *Substanz* van dat wat je benoemt, maar wel met de manier waarop je iets benoemt, "eine Orientierung schon in Richtung auf eine bestimmte Art von Relation im Sagen. Husserl spricht hier von der Form der Erfassung" (Coseriu 1990 [1988]:36A). In de hierboven vermelde woordreeks *blanc - blancheur - blanchir* is

de *Substanz* (de lexicale betekenis) identiek, tegelijkertijd is de manier waarop de *Substanz* is weergegeven, de *Form*, driemaal anders. Volgens Coseriu zijn er slechts vier mogelijke types categoriale betekenis: substantief, werkwoord, adjectief en bijwoord. Gedeeltelijk in navolging van Bloomfield (1933:146) stelt Coseriu dat voornaamwoorden best getypeerd kunnen worden als *Formen ohne Substanz*: “sie weisen einzig bzw. in erster Linie eine kategorielle Bedeutung auf (sind Substantive, Adjektive, Adverbien und zuweilen sogar Verben⁷⁶), da sie dennoch keine bzw. nur eine generische lexikalische Bedeutung haben (also ‘Person’, ‘Sache’, ‘Ort’, ‘Zeit’, ‘Modalität’, ‘Tätigkeit’ usw.)” (Coseriu 1987b:149). De discussie over het verschil tussen de traditionele woordsoorten enerzijds en de Coseriaanse woordcategorieën anderzijds is zeer gecompliceerd, maar tegelijkertijd binnen onze discussie niet van fundamenteel belang. Voor een uitvoerige behandeling van deze problematiek verwijzen we naar Coseriu (1990 [1988]: 36B) en Coseriu (1992 [1987]).

1.10.3.3. De instrumentele betekenis

De instrumentele betekenis is de betekenis van wat Coseriu “Morpheme” noemt, “d.h. instrumentale Verfahren und Elemente in den grammatischen Kombinationen” (Coseriu 1987b:149). De instrumentele morfemen zijn met andere woorden instrumenten die instaan voor de *legein*-functie van taal: het zijn hulpmiddelen om reeds benoemde zaken zo met elkaar te verbinden dat men er uitspraken over kan doen: “Die instrumentelle Bedeutung ist die Bedeutung der Instrumente, der Morpheme, die eine Form zu einer grammatischen Funktion, zu einer Funktion im Sagen führen” (Coseriu 1990 [1988]:38A). Let wel, Coseriu’s visie stemt niet overeen met wat traditioneel morfemen worden genoemd. Tot de morfemen rekent hij enerzijds verschijnselen als woordvolgorde, klemtoon, intonatie alsook uitgangen, prefixen en suffixen en ten slotte ook de zogeheten ‘morfeemwoorden’: lidwoorden, voorzetsels en voegwoorden. Zo heeft het morfeem *-en* in de combinatie *huizen* de instrumentele betekenis ‘pluraliseerder’ (niet: ‘meervoud’!) met betrekking tot het ‘gepluraliseerde’ *huis-* waarmee het wordt gecombineerd. In Hoofdstuk IV zullen we zien dat de structureel-functionele visie op voorzetsels fundamenteel verschilt van de cognitieve visie. Terwijl in de laatstgenoemde visie het voorzetsel *over* een volwaardige lexicale betekenis heeft, is dat in de eerstgenoemde visie niet het geval: de (instrumentele) betekenis van het voorzetsel *over* bestaat alleen bij gratie van het element waarmee *over* wordt gecombineerd.

1.10.3.4. De grammaticale betekenis

De grammaticale betekenis is een complexe betekenis, daar zij de betekenis vormt van een grammaticale combinatie in zijn geheel. De grammaticale betekenis is dus de optelsom van de verschillende soorten betekenisstypes (lexicale en/of categoriale betekenissen + instrumentele betekenissen) van de samenstellende delen: lexemen en/of categorieën + instrumentele morfemen. Zo kan men de

⁷⁶ Wellicht verwijst Coseriu naar werkwoorden als Fr. *tutoyer*, Dts. *duzen*, *siezen*, etc.

grammaticale betekenis van *huizen* parafraseren als 'meer dan één huis', 'huis in het meervoud' in oppositie tot de grammaticale betekenis *huis* 'huis in het enkelvoud'. De betekenis van *huizen* bestaat uit de lexicale betekenis en categoriale betekenis van *huis* in combinatie met de instrumentele betekenis van het morfem *-en*, te weten 'pluraliseerder' die *huis-* maakt tot 'hetgeen gepluraliseerd wordt'. In onze empirische analyse van Nls. *over* zullen we zien dat het onderzoek naar de (instrumentele) betekenis in de eerste plaats het onderzoek betreft naar de grammaticale betekenis van *over X*. Immers, om de precieze betekenisinbreng van *over* naar waarde te schatten, moeten we ook nagaan wat de betekenisinbreng is van de (lexicale en categoriale betekenis van) *X*, alsook de eventuele instrumentele betekenis van het klemtoonpatroon, van de woordvolgorde, etc.

Coseriu onderscheidt (net als Halliday 1961) vijf verschillende niveaus waarop men grammaticale betekenissen kan onderscheiden (cf. Coseriu 1990 [1988]: 46B): het moneemniveau, woordniveau, woordgroepniveau, 'clausuleniveau', zinsniveau en tekstniveau.⁷⁷ Coseriu en Halliday verschillen daarin van de traditionele grammatica die slechts een woordniveau en een zinsniveau onderscheidt en "grundsätzlich das Wort der Morphologie und den Satz den Kombinationen zu[ordnet]" (Coseriu 1990 [1988]:46A), alsook van de moderne syntaxis: "Auch die moderne Grammatik unterscheidet im allgemeinen nicht viel mehr, nimmt als Grundlage den Satz und unterscheidet darin eben lexikalische Einheiten und höchstens in den lexikalischen Einheiten noch die grammatischen Instrumente" (Coseriu 1990 [1988]:46A).⁷⁸ Met het oog op onze discussie van Nls. *over* zijn enkel de eerste drie niveaus van belang. In de eerste plaats kan men in elke taal een niveau onderscheiden waarop zich de elementen bevinden, die met elkaar kunnen worden gecombineerd. Men spreekt van het 'niveau der minimale eenheden of monemen', b.v. *huis-* en *-en* in *huizen* en *over-* en *-buur* in *overbuur*. Door de onmiddellijke combinatie van monemen belandt men op het 'woordniveau': *huizen* en *overbuur* zijn woorden met een bepaalde grammaticale functie. Uiteraard neemt dit niet weg dat *huis* en *buur* ook als zelfstandige minimale eenheden (lexemen) op woordniveau kunnen optreden in oppositie tot andere woorden. Een combinatie van woorden die een grammaticale functie vervult (onafhankelijk van de grammaticale functies op een hoger niveau) noemen we een woordgroep. Deze woordgroepen treden met andere woordgroepen in oppositie op 'woordgroepniveau', b.v. *over de tafel*, *boven de tafel*, *rond de tafel*, etc. Vgl:

Was es heißt, daß eine Funktion unabhängig ist von Funktionen auf höherer Ebene, kann man sich am Plural klarmachen: Der Plural wird auf der Ebene des Worts ausgedrückt und funktioniert als Plural auf allen Ebenen bis zur Ebene des Satzes. Die Wortgruppe funktioniert als Ebene, wenn eine Funktion gerade dort gegeben ist, z.B. *el buey manso* vs. *el manso buey* im Spanischen. Beide bedeuten zwar 'der zahme Ochse', im ersten Fall handelt es sich um einen

⁷⁷ Opnieuw geldt dat deze onderscheidingen metatalige hulpmiddelen zijn om de grammaticale betekenissen te kunnen ontleden: de verschillende niveaus zijn uiteraard niet autonoom in taal aanwezig. Met de term 'clausule' verwijst Coseriu naar dat niveau in de uiting waarop de spreker al dan niet een commentaar over de uiting zelf maakt (zoals b.v. in *Hij heeft zeker gelogen*).

⁷⁸ De vraag naar de zin of onzin van een opsplitsing in morfologie enerzijds en syntaxis anderzijds lijkt ons echter weinig zinvol voor onze verdere discussie. We gaan er dan ook niet dieper op in.

zahmen Ochse in Opposition zu einem wilden, im zweiten Fall ist dagegen 'der bekanntlich zahme Ochse' gemeint, es liegt die explikative Funktion vor (Coseriu 1990 [1988]:46B).

1.10.3.5. *De ontische betekenis*

De vijfde en laatste soort betekenis die men binnen het structureel functionalisme onderscheidt is de ontische betekenis, "der Existenzwert, der dem mit einem Satz bzw. einer 'Proposition' bedeuteten Tatbestand zugemessen wird: sie ist auf der Ebene des Satzes und in bezug auf dessen syntaktische Bedeutung ungefähr das, was die kategorielle Bedeutung in bezug auf die lexikalische Bedeutung eines Wortes oder einer Wortfügung darstellt" (Coseriu 1987b:150). Zo hebben de zinnen *Hans leest, Hans leest niet, Leest Hans?* weliswaar dezelfde grammaticale betekenis, maar drie verschillende ontische betekenissen. Met het oog op onze empirische analyse in Hoofdstuk IV zijn echter enkel de vier eerste soorten betekenis van belang.

1.10.4. *Instrumentele betekenissen: implicaties voor de paradigmatische betekenisanalyse*

Bij de bespreking van de paradigmatische betekenisanalyse in § II.1.4.3. zijn we impliciet uitgegaan van de paradigmatische betekenisanalyse van lexemen. Kenmerkend voor lexemen is dat ze zelfstandige entiteiten vormen, die rechtstreeks met elkaar in oppositie kunnen worden geplaatst. Dat is niet het geval voor morfeemwoorden zoals b.v. voorzetsels. Kenmerkend voor morfeemwoorden is dat hun instrumentele betekenis enkel en alleen gerealiseerd kan worden binnen de overkoepelende syntagmatische combinatie waarin het instrumentele woord optreedt. Dat wil zeggen dat de functionele betekenisoppositie van 'instrumentele woorden' zich op een hoger niveau - het woordgroepniveau - manifesteert, dan het niveau, i.c. het woordniveau, waartoe de instrumentele eenheden als aparte woorden behoren. Wil men de instrumentele betekenis van een morfeemwoord kennen, b.v. van het Nederlandse voorzetsel *over* (cf. Hoofdstuk IV), dan kan dit enkel en alleen via een omweg, in dit geval, de paradigmatische analyse van de grammaticale betekenis van de woordgroep *over X*. Aan de hand van deze analyse kan men vervolgens nagaan wat de betekenis-inbreng van de samenstellende delen van deze grammaticale betekenis is, o.m. de lexicale en categoriale betekenis van X, de woordvolgorde, het klemtoonpatroon, etc. Datgene 'wat aan betekenis overblijft' dient dan te worden toegeschreven aan de instrumentele betekenis van *over*. Grammaticale betekenissen worden onderzocht binnen combinatieparadigma's ("Syntagmenparadigmen" of "grammatische Paradigmen"), die men moet onderscheiden van de lexicale paradigma's waarin lexemen als zelfstandige entiteiten met elkaar kunnen worden gecontrasteerd:

Die grammatischen Paradigmen nun bestehen allein für die syntaktische und die ontische Bedeutung. Folglich bilden diese beiden Bedeutungstypen die 'grammatische' Bedeutung im strengen Sinne des Wortes. Das heißt jedoch noch nicht, die funktionelle Grammatik beschränke sich auf die Betrachtung dieser zwei Bedeutungstypen. Denn sie muß auch die instrumentale Bedeutung in Betracht ziehen, weil nur durch sie die syntaktische und die ontische Bedeutung

sowie deren Paradigmen als solche überhaupt zustande kommen. Doch bilden die bloßen Instrumente noch keine Paradigmen für sich, da sie nicht in direkten Oppositionen zueinander stehen (Coseriu 1987b:150).

De 'combinatieparadigmatische analyse' zal, zoals eerder vermeld, worden toegepast in Hoofdstuk IV.

2 DE GEMATIGDE MONOSEMIEHYPOTHESE VAN C. RUHL IN ZIJN MONOGRAFIE ON MONOSEMY

Charles Ruhl, sinds 1999 als professor-emeritus verbonden aan Old Dominion University (Norfolk – Virginia), is een Einzelgänger in de Noord-Amerikaanse traditie van de semantiek, aangezien hij met zijn monografie *On Monosemy* (1989) een van de weinige Angelsaksische bijdragen heeft geschreven die tegen de traditionele polysemievisie ingaat. In plaats daarvan presenteert hij een monosemiehypothese als basispostulaat voor zijn betekenisstheorie, zij het van minder radicale aard dan de monosemiehypothese van Coseriu. Aangezien hij met zijn monoseme betekenisvisie een vrij uniek standpunt vertolkt binnen de Noord-Amerikaanse traditie, is het moeilijk, zonet onmogelijk om Ruhl in één of andere traditie onder te brengen. Het zou bovendien verkeerd zijn om Ruhl onder te brengen bij de Europese structuralistische traditie, aangezien uit zowel de lectuur als de bibliografische referenties van *On Monosemy* duidelijk blijkt dat Ruhl, die hoogstwaarschijnlijk enkel Engelse literatuur ter zake kent, slechts vage noties heeft van de ontwikkeling van de structurele semantiek in Europa. Zo krijgt de Saussure enkele zeer korte en exemplarische vermeldingen in het werk, maar is de *Cours* niet opgenomen in de bibliografie, en kan men vermoeden dat hij de *Cours* enkel via secundaire bronnen kent. Van Coseriu is het artikel in co-auteurschap met Geckeler opgenomen in de bibliografie (cf. Coseriu & Geckeler 1981 [1974]), een van de zeldzame Engelstalige Coseriaanse bijdragen van dat moment. De enige vermelding van dat artikel betreft echter noch de specifieke methodologie van het structureel functionalisme, noch gaat Ruhl dieper in op de theoretische inzichten die aan het radicaal-monoseme basispostulaat van het structureel functionalisme ten grondslag liggen. Het lijkt er dus sterk op dat Ruhl zijn specifieke inzichten in de lexicale semantiek grotendeels onafhankelijk van de Europese traditie heeft ontwikkeld. Zelf zullen we in de empirische analyse in Hoofdstuk IV het theoretisch-methodologische begrippenapparaat van het structureel functionalisme gebruiken voor de betekenisanalyse van Nls. *over*, aangezien Coseriu's theorie beduidend coherenter en consistentere is dan die van Ruhl, zoals ook mag blijken uit onderhavige bespreking. Toch achten we een diepgaande bespreking van Ruhls monosemiehypothese erg belangrijk en zinvol en wel om volgende reden. *On Monosemy* verscheen in de periode dat de Noord-Amerikaanse semantische traditie gekenmerkt werd door de bloei van de cognitieve semantiek. Aangezien de cognitieve semantiek polysemie als een vanzelfsprekend gegeven in natuurlijke taal beschouwde, kende Ruhl geen navolging, maar dat neemt niet weg dat zijn monosemiehypothese verre van onopgemerkt bleef in de cognitieve seman-

tiek, waar men hem vooral als ‘een waardig tegenstander’ beschouwt (cf. o.m. Cruse 2000; Sandra & Rice 1995; Tyler & Evans 2001, 2003a en vooral Tuggy 2003). In de hieronder volgende bespreking van Ruhl’s theorie verwerken we in eerste instantie Cruse’ uitgebreide recensie van *On Monosemy*. In Hoofdstuk III zullen we vervolgens een volledige paragraaf (§ III.4.) wijden aan Tuggy’s verdediging van de polysemie-hypothese tegen Ruhl’s monosemiehypothese.⁷⁹ We zien dus dat er op zijn minst een dialoog is ontstaan tussen de cognitieve, polysemie-georiënteerde semantiek enerzijds en Ruhl’s monosemie betekenistheorie anderzijds. Een gelijkaardige dialoog tussen de cognitieve semantiek en het structureel functionalisme ontbreekt echter in de literatuur (met de zeldzame uitzonderingen van Taylor 1999,⁸⁰ Coseriu 2000 [1990] en Kleiber 1993 [1990]). Overigens is het opvallend dat cognitivisten Ruhl’s theorie steevast omschrijven als ‘radicaal monoseem’, terwijl zij – in vergelijking met Coseriu – veeleer ‘gematigd monoseem’ is. Ruhl laat immers nog een opening voor polysemie, zij het kleiner dan in de cognitieve semantiek gebruikelijk is, zoals uit de bespreking hieronder mag blijken. In § II.2.1. belichten we de algemene theoretisch-methodologische uitgangspunten van Ruhl’s monosemieconcept. In § II.2.2. wordt vervolgens aandacht besteed aan Ruhl’s specifieke visie op homonymie (§ II.2.2.1.), polysemie (§ II.2.2.2.) en monosemie (§ II.2.2.3.). In een laatste paragraaf (§ II.2.3.) vergelijken we ten slotte Ruhl’s uitgangspunten aan het begin van zijn monografie met het complexere plaatje dat de lezer krijgt nadat hij het volledige werk heeft doorgenomen. Synopsis en kritische analyse zullen elkaar afwisselen.⁸¹

2.1 | On Monosemy: in de traditie van het betekenisminimalisme

2.1.1. Inleiding

In zijn review article “Monosemy versus polysemy” omschrijft Cruse het boek *On Monosemy* van Ruhl als “one of the most extreme manifestations of the monosemic tendency” (Cruse 1992:577). Ruhl wenst inderdaad in te gaan tegen de algemeen aanvaarde visie dat polysemie een alomtegenwoordig fenomeen is dat eigen is aan alle natuurlijke talen:

Multiple meaning is so pervasive in dictionaries that it has the force of evident fact; its ubiquity leads us to assume, usually without taking thought, that multiple meaning is in the nature of things, an established reality that we need not and cannot question (Ruhl 1989:1).

De auteur maakt een onderscheid tussen betekenismaximalisten als W. Empson, R. Jackendoff en G. Lakoff enerzijds en betekenisminimalisten als R. Posner, E. García en E. Andrews anderzijds, naar de definitie van Posner:

⁷⁹ We zullen daarom enkele extra punten van kritiek op Ruhl’s betekenistheorie pas uitwerken in § III.4.2.2.2., aangezien we daar zullen aantonen dat zowel Ruhl als de cognitieve semantiek grondig verschillen van de structureel-functionele betekenisbenadering.

⁸⁰ Taylor spitst zich daarbij vooral toe op Coseriu’s analyse van Eng. *to climb* uit 1990, die hij kritisch evalueert (cf. Van der Gucht, in voorbereiding).

⁸¹ We wijzen er ten slotte ook nog uitdrukkelijk op dat het boek *On Monosemy* van Ruhl in de Europese monosemietraditie volstrekt onbekend is gebleven.

Meaning-maximalists attempt to deduce as much as possible from the literal meanings of verbal expressions and tend to assume richness and ambiguity in the meanings of words. On the other hand, *meaning-minimalists* attribute more importance to the pragmatic rules of reinterpretation as opposed to literal meanings and tend to accept only minimal meanings and unambiguous words (Posner 1980:100, geciteerd in Ruhl 1989:vii).

Ruhl beschouwt zichzelf als een 'betekenisminimalist' maar wijst erop dat hij niet het extreme minimalistische standpunt inneemt van de voornoemde auteurs: dat zou immers impliceren dat woorden op geen enkele wijze over een inherente betekenis beschikken, "deriving all their apparent contribution from functional context" (Ruhl 1989:ix) (cf. Kilgarriff 2003). Ruhl noemt zich minimalistisch in die zin dat hij 'zoveel als mogelijk' monoseme betekenissen toekent aan woorden. De *monosemic bias* vormt daarbij zijn theoretisch-methodologisch uitgangspunt.

2.1.2. De gematigde monosemiehypothese

De "monosemic bias" – het fundament van Ruhls monografie – kan als volgt worden samengevat:

First hypothesis: A word has a single meaning.⁸²

Second hypothesis: If a word has more than one meaning, its meanings are related by general rules.

In other words, a researcher's initial efforts are directed toward determining a unitary meaning for a lexical item, trying to attribute apparent variations in meaning to other factors. If such efforts fail, then the researcher tries to discover a means of relating the distinct meanings. If these efforts fail, then there are several words (Ruhl 1989:4).

Met andere woorden: 1) Ruhl tracht in eerste instantie een monoseme betekenis aan een woord toe te kennen en gaat ervan uit dat de taalkundige aan één vorm één betekenis kan hechten. Alleen als dat niet lukt, kunnen er twee of meerdere betekenissen worden toegekend aan een woord; 2) als die betekenissen gerelateerd zijn, is er sprake van polysemie; 3) bij niet gerelateerde betekenissen is er sprake van meerdere woorden die dezelfde woordvorm delen, dus van homonymie. Aangezien Ruhl duidelijk ruimte voorziet voor het begrip 'polysemie' in de traditionele en gebruikelijke zin van het woord, spreken we van de 'gematigde monosemiehypothese' van Ruhl (in tegenstelling tot de radicale monosemiehypothese van Coseriu die enkel polysemie in de zin van 'homofonie' aanvaardt).

Verderop (in § II.2.2.) zullen we dieper ingaan op de precieze voorwaarden tot polysemie (en homonymie) evenals op Ruhls werkwijze om tot een monoseme betekenisoplossing te komen. Cruciaal voor deze monoseme betekenisoplossing is in

⁸² "Meaning" is hier te begrijpen als wat Ruhl later als "inherent meaning" zal definiëren. We zullen verderop zien dat Ruhl "meaning" echter ook als overkoepelende term gebruikt voor "inherent meaning" ('inherente betekenis', 'talige betekenis', 'betekenis op taalsystematisch niveau') én "pragmatic modulations" ('betekenisvarianten op pragmatisch niveau'). Om verwarring te voorkomen zullen we telkens aanduiden wat Ruhl in deze of gene situatie onder "meaning" verstaat.

elk geval dat men een onderscheid maakt tussen semantiek enerzijds en pragmatiek anderzijds: voor Ruhl wil dit in concreto zeggen tussen de 'inherente betekenis' van een woord enerzijds en de 'woordenboekdefinitie' van een woord anderzijds. In de volgende paragraaf lichten we dat verschil toe.

2.1.3. 'Inherente betekenis' versus 'woordenboekdefinitie'

Belangrijk bij Ruhl zijn de twee verschillende interpretaties van de notie "definition". Enerzijds kan men de definitie van een woord interpreteren in enge zin op niveau van de semantiek van dat woord: "[...] its Sense, which is linguistic, intensional, systematic, non-modulated, and non-referential" (Ruhl 1989:173). Ook deze "sense" komt dus overeen met wat Ruhl in de rest van het boek "inherent meaning" ('inherente betekenis', 'talige betekenis', 'betekenis op taalsystematisch niveau') noemt. Voor alle duidelijkheid zullen wij de 'definitie in enge zin' steeds omschrijven als de 'inherente betekenis' van een woord.⁸³

Anderzijds kan men de definitie van een woord ruimer opvatten; de "definition" vertegenwoordigt dan "[...] (some of) a word's pragmatic diversification, its Applications (or Uses), which add the extralinguistic, extensional, non-systematic, modulated, and referential" (Ruhl 1989:173). Deze laatste opvatting vindt men volgens Ruhl terug in woordenboeken en encyclopedieën. Wij zullen de term 'woordenboekdefinitie' aanhouden voor 'definitie in ruime zin':

Dictionary definitions, especially of common words, highlight a few applications, which implicitly deny a unified sense, and thus underestimate the full range of application. This typically, even inexorably, happens because stereotypical applications suggest discrete senses, and because the unified sense is too abstract, inexpressible and practically (i.e., consciously) useless (Ruhl 1989:173).

Deze passage is cruciaal in het werk van Ruhl. Zowel leken als linguïsten laten zich immers vaak leiden door de 'multipliciteit'⁸⁴ aan betekenis in woordenboeken die zij vervolgens niet alleen aannemen als een evidentie (cf. het eerder geciteerde Ruhl 1989:1), maar ook als de omschrijving van de betekenis *stricto sensu*.

Een lexicograaf komt tot een 'multipliciteit' aan betekenissen vanuit heuristisch en pedagogisch standpunt. Een woordenboek moet vooral een praktisch instru-

⁸³ "For expository purposes, I will use the following informal terminology: the general relationship that remains constant in all examples is the inherent meaning or sense of *bear*; it is simply what *bear* means as a word (its semantics). Any additional sense attributable to it in a sentence is an inferential meaning or modulation, what *bear* implies, suggests, conveys or evokes (its pragmatics). The combination of semantics and pragmatics is the interpretation or message, what it means in a context" (Ruhl 1989:33).

⁸⁴ Op p.3 haalt Ruhl (1989) aan dat hij "multiplicity" als een overkoepelende term gebruikt voor de drie types "multiple meaning" die Ullmann onderscheidt: "shifts in application", "polysemy" en "homonymy".

⁸⁵ We wijzen er evenwel op dat Ruhl de term 'bewustzijn' ons inziens te eng interpreteert. Veeleer is – ook volgens het structureel functionalisme – elke vorm van talige kennis, ook de idiomatische kennis van de functionele betekenisopposities binnen een welbepaalde historische taal een vorm van 'bewuste kennis', niet alleen de idiomatische kennis met betrekking tot de norm of eenvoudigweg, de normbetekenissen, die men in woordenboeken kan codificeren. We komen hier echter uitgebreid op terug in § III.4.2.2.2, waar we het begrip 'talige intuïtie' definiëren en we de rol die dit begrip speelt in het betekenisonderzoek nader toelichten.

ment zijn dat mensen in staat stelt om een woord te begrijpen, om het in de juiste context te gebruiken, om te weten aan welke situaties in de buitentalige realiteit het gebruikelijk refereert. De woordenboekdefinitie die men daarvoor hanteert is volgens Ruhl gebaseerd op "immediate conscious understanding" (Ruhl 1989:22): men gaat uit van de meest specifieke toepassingen van het woord, toepassingen waarvan men zich 'bewust' is.⁸⁵ Omdat er slechts enkele, frequent voorkomende maar voldoende van elkaar verschillende gebruiken worden opgesomd waarbij de overeenkomsten op een hoger, abstracter niveau verloren gaan, krijgen zij de schijn van *discrete senses* ('discrete, d.i. onderscheiden betekenissen'). Op die manier ontstaat de (onterechte) indruk van polysemie, aldus Ruhl. Lexicografie en semantiek zijn echter twee verschillende disciplines met een eigen methodologie en een eigen doelstelling. Ruhl toont aan dat het belangrijk is een onderscheid te maken tussen de woordenboekdefinitie enerzijds en de inherent talige betekenis van een woord anderzijds. Laatstgenoemde is van een dergelijk abstractieniveau dat zij niet thuishoort in een woordenboek, wel in semantische theorieën, aldus de auteur. Hij bekritiseert dan ook het feit dat naast lexicografen ook talloze linguïsten gebruikmaken van deze woordenboekdefinities, die ze bovendien (onterecht) gelijkstellen aan de inherente betekenissen van woorden, waardoor men al te makkelijk polysemie aanvaardt (cf. o.m. Cruse 2000:109, Zhang 1998:20 en Tuggy 2003:345). Ook al kan het kloppen dat de lexicografie en de semantiek elkaar wederzijds met succes beïnvloeden,⁸⁶ men moet zich ervoor hoeden om beide invalshoeken en bijbehorende betekenisconcepten (in het structureel functionalisme: 'normbetekenissen' versus 'taalsystematische betekenissen') met elkaar te verwarren, aldus Ruhl. Als linguïst tracht Ruhl voornoemde problemen te voorkomen door een aangepaste methodologie, met name het gebruik van exhaustieve corpora.

2.1.4. 'Intuïtie' versus 'corpusonderzoek'

Ruhl wijt de al te makkelijke aanname van polysemie door de meerderheid van semantici aan de Chomskyaanse traditie die de voorkeur geeft aan de intuïtie van de linguïst als methodologisch uitgangspunt. Hij erkent dat daar een aantal voordelen aan verbonden zijn, maar is ervan overtuigd dat intuïtie alleen niet kan volstaan.⁸⁷ Het ligt immers voor de hand dat semantici die vertrekken van de eigen intuïtie slechts geconfronteerd worden met een beperkt aantal gebruiken van een gegeven woord. Wanneer men sommige van die gebruiken als discreet beoordeelt, worden

⁸⁶ cf. Peeters (1991:301): "Il semble que, depuis quelques années, la sémantique linguistique et la lexicographie aient cessé de suivre chacune leur petit bonhomme de chemin. Si les lexicographes se tournent de plus en plus du côté de la sémantique pour améliorer leurs techniques descriptives, les sémanticiens quant à eux se montrent de plus en plus soucieux d'indiquer aux compileurs de dictionnaires quelles sont les voies qui s'ouvrent devant eux."

⁸⁷ "(a) Occuring sentences are only a small subset of what are possible; there are an infinite number of possible sentences. (b) The relevant data include structural and relational judgements by speakers (whether, for example, two sentences are paraphrases) that actual use cannot provide. [...] (c) Actual speech is both too complicated and too simple for a particular theoretical issue. [...] (d) Intuitions can also supply negative evidence, of what cannot possibly occur or can occur under conditions when rules are being broken. Non-use is uninformative" (Ruhl 1989:13).

er verschillende betekenissen gepostuleerd, maar die polyseme of homonieme betekenissen – al naargelang men de betekenissen als gerelateerd beschouwt of niet – blijven wel beperkt in aantal en bijgevolg ‘werkbaar’. Daardoor wordt de mogelijkheid van een ondefliggende gemeenschappelijke betekenis sterk onderschat en kan men de traditionele kijk op betekenis waaruit polysemie als het ware natuurlijk voortvloeit niet doorbreken. Wie echter met uitgebreide corpora werkt, wordt met heel veel verschillende gebruiken geconfronteerd, wat tot ‘ongebreidelde polysemie’ zou leiden, indien men al deze gebruiken als ‘discrete betekenissen’ zou beoordelen. Op die manier zou men volgens Ruhl sneller genoopt zijn om stil te staan bij de cruciale vraag of de ogenschijnlijke ‘polysemie’, die men vanuit een onmiddellijk, interpretatief standpunt in teksten kan vaststellen, ook effectief een bewijs is van de meerduidigheid van woorden. Ruhl gaat ervan uit dat men de inherente betekenis van een woord niet kan achterhalen “without fully gauging its applications” (1989: 173). Dit kan enkel door exhaustief corpusonderzoek dat toelaat om *meaning* in al zijn aspecten (dit wil zeggen: zowel op semantisch als pragmatisch niveau) te onderzoeken.⁸⁸ Zo geeft Ruhl voor de analyse van *to bear* (§ II.2.2.3.4.) maar liefst 391 voorbeeldzinnen. De betekenisvarianten die op basis van het corpus naar voren treden, worden daarbij steeds vergeleken met de betekenisvarianten die in een standaardwoordenboek worden gegeven. Deze vergelijking levert belangrijke inzichten op, die we in de volgende paragrafen zullen bespreken.

2.2 | Ruhls visie op homonymie, polysemie en monosemie

2.2.1. Homonymie

Daar Ruhls monografie zich focust op monosemie die hij tracht te verdedigen ten opzichte van aanhangers van de polysemiehypothese, wordt er niet dieper op homonymie ingegaan, ook niet op het onderscheid tussen homonymie en polysemie. Ruhl definieert homoniemen in zijn inleidende hoofdstuk als twee (of meer) woorden die eenzelfde woordvorm delen, die tevens over twee (of meer) niet-gerelateerde betekenissen beschikken. Er worden nergens criteria aangegeven om gerelateerde van niet-gerelateerde betekenissen te onderscheiden. Verderop in het boek krijgt homonymie alleen nog enkele vluchtige vermeldingen, b.v. als Ruhl schrijft: “It is the nature of historical change that there be a continuum, as Ullmann noted, from Shift (pragmatic variation) to Polysemy (semantic variation) to Homonymy (accidental similarity of different words): examples of place names becoming the last are *china*, *marathon* and *limerick*” (Ruhl 1989:70). Het begrip is verder van geen belang in zijn monografie.

⁸⁸ Opnieuw wordt *meaning* hier gebruikt als overkoepelende term voor *inherent meaning* enerzijds en *inferential meaning* of *pragmatic modulation* anderzijds.

2.2.2. Polysemie

Ruhl concentreert zich in zijn monografie voornamelijk op de gevallen van 'onzuivere polysemie', d.w.z. op die gevallen waar men volgens hem onterecht van 'polysemie' spreekt en die hij wenst te heranalyseren als gevallen van monosemie. De criteria om van 'zuivere polysemie' te spreken staan verspreid over het hele werk en er wordt minder uitgebreid op ingegaan dan op de criteria voor 'onzuivere polysemie'. Eerst lichten we de vier criteria voor zuivere polysemie bondig toe (§ II.2.2.2.1.). Zij worden uitgebreider besproken onder § II.2.2.3.6., aangezien pas na introductie van de begrippen "ground" en "figure" in die paragraaf de precieze invullingen en consequenties van deze criteria kunnen worden uitgelegd. In een tweede paragraaf, § II.2.2.2.2., bespreken we de gevallen die Ruhl als vormen van 'onzuivere' polysemie beschouwt. Op twee van de drie vormen van onzuivere polysemie gaan we reeds hier uitvoerig in, op een derde vorm zal uitgebreider worden ingegaan bij de bespreking van Ruhls visie op monosemie (§ II.2.2.3.).

2.2.2.1. Zuivere polysemie

Ruhl stelt vier criteria op om zuivere polysemie van onzuivere polysemie te onderscheiden.

2.2.2.1.1. "LACK OF SYNTACTIC PARALLELISM"

Wanneer twee of meerdere betekenisvarianten van een woord gekenmerkt worden door eenzelfde grammaticaal distributiepatroon, dan pleit dit voor monosemie; wanneer dat niet het geval is, wijst dat op polysemie. Dit argument wordt wel slechts op één plaats vermeld (cf. Ruhl 1989:218).

2.2.2.1.2. "ESTABLISHMENT"

Wanneer twee of meerdere betekenisvarianten "established" ('geconventionaliseerd') zijn, hebben we te maken met polysemie. Wanneer zij "non-established" zijn ('niet-geconventionaliseerd') wijst dit op monosemie. Ruhl gaat evenwel niet verder in op de criteria die bepalen wanneer een betekenisvariant al dan niet geconventionaliseerd is. Traditionele criteria om een geconventionaliseerde betekenis van een niet-geconventionaliseerde betekenis van elkaar te onderscheiden zijn o.a. opname in het woordenboek en opname in het mentale lexicon (cf. Cruse 2000:109). Dit laatste is echter op zijn beurt gebaseerd op de intuïtie van de linguïst. Intuïtie en opname in het woordenboek als criteria om zich uit te spreken over de eventuele polyseme status van een woord zijn beide criteria waar Ruhl tegen in wenst te gaan (cf. eveneens § II.2.1.3.).

2.2.2.1.3. "CRITERION OF INDEPENDENT SURVIVAL"

Indien één van twee of meerdere betekenisvarianten niet langer zou voorkomen en de overige betekenisvariant(en) onafhankelijk van deze 'verdwenen' betekenisvariant zouden blijven verder bestaan, dan hebben we te maken met polysemie. Wanneer het verdwijnen van de ene betekenisvariant ook het verdwijnen van de

overige betekenisvarianten impliceert, hebben we te maken met monosemie. Dit criterium wordt uitgebreider en met voorbeelden besproken onder § II.2.2.3.6.

2.2.2.1.4. "CRITERION OF BIDIRECTIONALITY"

Wanneer betekenisvarianten onderling van elkaar kunnen worden afgeleid, dit wil zeggen, wanneer men niet één betekenisvariant als oorspronkelijke betekenis en de overige betekenisvariant(en) als afgeleide betekenis kan aanduiden, dan hebben we te maken met polysemie. Dit criterium wordt eveneens uitgebreider en met voorbeelden besproken onder § II.2.2.3.6.

2.2.2.2. Onzuivere polysemie

We belichten nu die situaties waarin traditioneel polysemie wordt aangenomen en waarvan Ruhl tracht aan te tonen dat het om onzuivere polysemie gaat. Men moet de oorzaken volgens Ruhl zoeken 1) in de verwarring van wat hij 'pragmatische betekenisvariëteit' noemt met wat hij als 'semantische betekenisvariëteit' omschrijft, waarbij men 'pragmatische betekenisvariëteit' moet opvatten als synoniem met 'betekenisvariëteit op *parole*-niveau' en 'semantische betekenisvariëteit' als synoniem met 'betekenisvariëteit op *langue*-niveau'; 2) in het bestaan van stereotiepe en prototypische interpretaties en 3) in het gelijkstellen van gemarkeerdheid en polysemie.

2.2.2.2.1. SEMANTISCHE BETEKENISVARIËTEIT ('POLYSEMIE') VERSUS PRAGMATISCHE BETEKENISVARIËTEIT ('MONOSEMIE')

Betekenisvariëteit die eigenlijk aan pragmatische factoren moet worden toegeschreven kan verkeerdelijk als 'semantische variëteit' (polysemie) worden beschouwd. De betekenisvarianten worden bijgevolg als verschillende inherente betekenissen geïnterpreteerd en het woord met de verschillende betekenisvarianten als polyseem. Op deze vorm van onzuivere polysemie zal omstandig worden ingegaan onder § II.2.2.3.4.).

2.2.2.2.2. STEREOTIEPE EN PROTOTYPISCHE INTERPRETATIES

Een tweede oorzaak voor de aanname van onzuivere polysemie ligt in het bestaan van stereotiepe en prototypische interpretaties.⁸⁹ Leken (én linguïsten) hebben de neiging om deze stereotiepe/prototypische interpretaties te beschouwen als de letterlijke basisbetekenis van een woord en alle perifere of minder stereotiepe/prototypische interpretaties als figuurlijke betekenisuitbreidingen te beschouwen. De basisbetekenis enerzijds en secundaire betekenisuitbreidingen anderzijds worden als discrete betekenissen beschouwd en zo ontstaat de indruk van polysemie. Ruhl's these luidt echter: "Stereotyping is modulation that isn't recognized as such: we think we are seeing wholly when we are seeing only in part" (Ruhl 1989:122). Of nog: "Stereotypes are 'favored' pragmatic inferences" (Ruhl

⁸⁹ Cruse merkt terecht op: "CR invokes both notions, states that they are closely related, but does not explain what he understands the difference to be" (Cruse 1992:584). We gaan niet verder op deze kritiek in omdat het verschil tussen stereotypie en prototypie niet van cruciaal belang is om Ruhl's argument te verduidelijken.

1989:122). Deze 'geprefereerde' stereotiepe interpretaties kunnen volgens Ruhl op twee manieren worden opgeroepen. Enerzijds door de cotext en/of bredere context (zoals de 'steal'-interpretatie van *take* 'nemen' in *The thief took the jewels*, zie ook § II.2.2.3.2.), anderzijds kan het ook lijken dat zij 'vanuit het niets' worden opgeroepen. De stereotiepe interpretatie is dan de eerste interpretatie die men zich voor de geest haalt, de interpretatie waar men als het ware 'automatisch' aan denkt wanneer men aan het gegeven woord denkt (te vergelijken met de normbetekenis bij Coseriu). Ruhl spreekt dan van een "zero context". Dus ook in het laatste geval geldt: "There is always a context, and thus no word 'means' in isolation" (Ruhl 1989:122). Dat een semantische theorie zich laat misleiden door deze stereotiepe interpretaties wijt Ruhl aan de "minimal intuited data" waarop de gebruikelijke polysemietheorie zich baseert. Het gebruik van exhaustieve corpora kan deze intuïtieve misleiding volgens Ruhl helpen voorkomen.

Ruhl illustreert het probleem aan de hand van het werkwoord *to hit* in de zin *John hit the house*. De eigennaam *John* en de soortnaam *house* kunnen uiteraard aan verschillende mensen en verschillende huizen refereren. De betekenis van de eigennaam laten we hier verder buiten beschouwing (cf. Willems 1996 en 2000), en we beperken ons tot de soortnaam. Terwijl de verschillende referentiële mogelijkheden van b.v. *house* door alle linguïsten vanzelfsprekend als pragmatische variatie van één monoseme betekenis worden bestempeld, worden de verschillende situaties waaraan *to hit* in de zin *John hit the house* kan refereren meestal níet als pragmatische varianten geaccepteerd, wel als verschillende talige betekenissen. We selecteren slechts enkele van de mogelijkheden die Ruhl opsomt. Ruhl haalt enerzijds betekenisvarianten aan die op een of andere manier fysiek contact impliceren: John kan onvrijwillig richting huis gecatapulteerd zijn, hij kan met voorbedachten rade een bom op het huis gedropt hebben, hij kan het huis met een deel van zijn lichaam geraakt hebben (b.v. zijn vuist) of er een ander instrument voor gebruikt hebben (b.v. een voorhamer), het huis kan volledig of gedeeltelijk geraakt zijn, etc. Anderzijds zijn er betekenisvarianten die geen fysiek contact impliceren: "arrival at a house (returning home, stopping for a rest, reading gas meters, robbing the house), reaching someone at the house (a telephone survey, door-to-door selling, trick-or-treaters, etc.)" (Ruhl 1989:123).

De traditionele analyse zou luiden dat de laatste categorie betekenisvarianten figuurlijke betekenisuitbreidingen zijn van de eerste categorie betekenisvarianten. Het totaal aantal betekenisvarianten lijkt op het eerste gezicht zo verscheiden dat men zich genoodzaakt ziet om polyseme betekenissen te construeren. Ruhl ziet daar om *grosso modo* drie redenen tegen op:

- 1) Het aantal mogelijke betekenisvarianten is zeer hoog, zoniet oneindig;
- 2) Elke poging om deze mogelijkheden te categoriseren zal hoogstwaarschijnlijk bepaalde data over het hoofd zien;
- 3) De geëxtrapoleerde gevolgen kunnen volgens Ruhl catastrofaal zijn: "What if, for example, we want to claim that a certain word, such as *teacher*,

is (without formal distinction) polysemic with respect to sex; we must then, consistently, make all such words polysemic, a highly complicating consequence, when the alternative is to make all such words simply 'relevant to but unspecified for sex', and then have, as a separate pragmatic condition, the two sexual possibilities for all relevant words" (Ruhl 1989:123-124).⁹⁰

Ruhl beargumenteert dat de 'fysieke' interpretatie van *to hit* niet de status van oorspronkelijke basisbetekenis verdient waaruit alle andere 'non-fysieke' bijbetekenissen zijn afgeleid. Deze fysieke interpretatie is een louter stereotiepe interpretatie die verschijnt in de eerder aangehaalde "zero context", dit is de context die we als het ware automatisch erbij denken wanneer we ons een woord in isolement, dus zonder context, voor de geest halen. Het is dus net als alle voorgaande interpretaties een contextuele modificering van een abstracte, monoseme inherente betekenis. De oorzaak voor stereotiepe interpretaties legt Ruhl bij de zogenaamde "experiential salience". Van alle mogelijk denkbare situaties waaraan een woord kan refereren zal die situatie die zintuiglijk het meest in het oog springt, die het meest saillant is, als stereotiepe interpretatie naar voren worden geschoven. Toegepast op *to hit*:

Movement, suddenness, vividness, intensity, noticeable effect, and human action are more salient than their opposites. More generally, what is concrete is more salient than what is abstract. [...] [T]he conscious mind (perhaps almost exclusively) recalls the salient possibilities. In short, even though the word *hit* has a wide general range, our conscious awareness is of only a small part of that range (Ruhl 1989:124).

Het is belangrijk dat Ruhl erop wijst dat dezelfde pragmatische status volgens hem geldt voor Rosch' prototypes (cf. Rosch 1977). Wanneer mensen gevraagd wordt om specifiekere termen voor het woord *bird* op te sommen, dan blijkt dat *sparrow* en *robin* vaker worden opgesomd dan *turkey* of *penguin*. Rosch argumenteert dat de categorie BIRD opgebouwd is uit zulke prototypische en perifere exemplaren (cf. voor een uitgebreide bespreking van Rosch' categorisatietheorie, zie: § III.3.1.). Ruhl stelt zich echter – terecht – de vraag of deze opbouw semantisch dan wel pragmatisch van aard is. Bij toepassing van Rosch' experimentele methodes op de analyse van *to hit* blijkt 'intense physical contact', de stereotiepe interpretatie van *to hit* bij *zero contexts*, tevens de meest prototypische vorm van *to hit* te zijn. Prototypes zijn dus ook gewone stereotiepe interpretaties, aldus Ruhl, en horen bijgevolg niet thuis op het niveau van de taalbetekenis. Desalniettemin zijn zij toch van belang:

Prototypes and stereotypes reveal the invisible modulations of supposedly context-free language. They are (in computerese) "default values", which specify implicit domains, conditions, structures, eligibilities, responsibilities, expectations, etc.: thus, we have all the various frames, scripts, procedures,

⁹⁰ Merk op (wat Ruhl niet vermeldt) dat het sekse-onderscheid in vele talen wel een relevant semantisch verschil is en woorden in die talen wel (kunnen) variëren naargelang dit kenmerk.

speech act conditions, conventions of communication, etc. of current pragmatic research. *Each of these relevant ambiances (or ambient relevancies) serves to modulate the autonomous language, creating a more concrete meaning, an interpretation* (Ruhl 1989:126; onze cursivering, fvdg).

Ruhl maakt hier in feite dezelfde bedenking als Coseriu, die vaststelt dat de *Bedeutung* van een woord steeds van een abstractere en algemenere aard is, dan de concrete invulling van die betekenis op niveau van het concrete spreken, d.i. de *Redebedeutung*. Coseriu merkte daarbij op dat onze encyclopedische kennis over de zaken in de buitentalige realiteit van belang was bij de juiste interpretatie van de *Bedeutung* op *Rede*-niveau. Ruhl is vervolgens van mening dat ook de bevindingen van de prototypentheorie een belangrijke rol spelen bij deze interpretatie, maar dat de prototypische betekenis van een woord daarom nog niet gelijkgeschakeld mag worden aan de inherente betekenis van een woord. In deze redenering zou Coseriu zich volkomen kunnen vinden, zoals blijkt uit volgend citaat:

As a consequence, using the concept of prototypical meaning, they arbitrarily identify *and* confuse the 'normal' variant (with its host of features) with the meaning of the term as such (Coseriu 2000 [1990]:29).

Voor een uitgebreider kritische evaluatie van de prototypensemantiek, verwijzen we echter naar Hoofdstuk III.

2.2.2.2.3. 'ONGEMARKEERDHEID' VERSUS 'GEMARKEERDHEID'

Een derde fenomeen waaraan volgens Ruhl ten onrechte polysemie wordt toegeschreven is "(un)markedness" ('(on)gemarkeerdheid'). Aangezien Ruhl niet exact vermeldt hoe men dit fenomeen in de literatuur behandelt, bekijken we kort hoe gemarkeerdheid in Cruse (2000) verwerkt wordt en belichten we daarna kort Ruhls visie. Cruse (2000:172) omschrijft "markedness" algemeen als volgt: "The notion of markedness is often applied to pairs of opposites: one term is designated as the marked term and the other as the unmarked term of the opposition". De ongemarkeerde term kan dan als volgt worden gedefinieerd: "According to this conception, the unmarked term is the one which is used in contexts where the normal opposition between the terms is neutralized, or non-operational. In such contexts, the meaning of the term is what is common to the two terms of the opposition", (Cruse 2000:173).

Cruse haalt het voorbeeld van *lion-lioness* aan. In *The lion and the lioness were lying together* hebben we te maken met een sekse-contrast tussen beide termen. In *We saw a group of lions in the distance* wordt dit sexe-contrast geneutraliseerd en kan de groep leeuwen waaraan gerefereerd wordt zowel mannelijke als vrouwelijke exemplaren bevatten. In zijn bespreking van "markedness" haalt Cruse nergens de term "polysemy" aan, noch wordt er letterlijk gezegd dat *lion* twee betekenissen zou hebben. Hij behandelt gemarkeerdheid gewoon onder de mogelijke oppositionele paradigmatische relaties. Ook bij andere linguïsten vindt men besprekingen van gemarkeerdheid terug als onderdeel van mogelijke betekenisrelaties, zonder dat echt dieper op de semantische status van de gemarkeerde

term wordt ingegaan.⁹¹ We kunnen uit de uiteenzetting van Cruse echter afleiden – aan de hand van het gebruikte voorbeeld (*lion-lioness*) – dat de ongemarkeerde en gemarkeerde interpretatie van *lion* door Cruse als twee verschillende betekenissen worden beschouwd. Het voorbeeld *lion-lioness* is immers gelijkaardig aan het voorbeeld *dog-bitch* dat Cruse aanhaalt onder “autohyponymy”, een vorm van “linear polysemy”:

Autohyponymy occurs when a word has a default general sense, and a contextually restricted sense which is more specific in that it denotes a subvariety of the general sense. An example of this is *dog*, which has two senses, a general sense, ‘member of canine race’, as in *Dog and cat owners must register their pets*, and a more specific reading, as in *That’s not a dog, it’s a bitch*.
(Cruse 2000:110)

Volgens Cruse is een woord lineair polyseem wanneer de verschillende betekenissen die het herbergt een *linear relation* hebben, d.i. wanneer “one is a specialization of [...] the other (which of course entails that the latter is a generalization of the former)” (Cruse 2000:110). Ruhl gaat vervolgens in tegen de visie dat de “general sense” (‘ongemarkeerde betekenis’) en de “contextually restricted sense” (‘gemarkeerde betekenis’) twee discrete, maar gerelateerde betekenissen zouden zijn van een bijgevolg polyseem woord. Het is echter jammer dat Ruhl nergens duidelijke argumenten aangeeft waarom precies hij deze vorm van betekenisvariatie als een geval van monosemie en niet van polysemie beschouwt. Hij geeft enerzijds toe dat de ‘neutrale betekenis’ en de ‘oppositiebetekenis’ van een extensieve term als “a type of semantic heterogeneity” (1989:179) kunnen worden beschouwd, maar anderzijds benadrukt hij met klem:

that variation because of markedness should be still considered a type of monosemy, not polysemy (Ruhl 1989:179).

We sluiten ons dan ook aan bij de kritiek van Cruse (1992:593) die besluit dat in dit geval “monosemy is preserved by authorial fiat” (van Ruhl). In de bespreking van het begrip ‘lexicale neutralisatie’ in het structureel functionalisme hebben we beredeneerd waarom ons inziens in het geval van (on)gemarkeerdheid en neutralisatie een zeer specifieke en beperkte vorm van polysemie, met name ‘duosemie’, moet worden aangenomen. Het is overigens opvallend dat zowel Coseriu als Ruhl, die beiden een monosemiehypothese wensen te verdedigen, de semantische status van een extensieve term met een oppositieve betekenis enerzijds en een neutrale betekenis anderzijds in het ongewisse laten (Coseriu) of zonder verdere argumentatie gewoon aan het monosemie basispostulaat blijven vasthouden (Ruhl). Tevens moet worden gezegd dat men het ook binnen de cognitieve semantiek niet eens is over de vraag of we hier met een geval van traditionele polysemie te

⁹¹ Dit blijkt ook uit een rondvraag aan collega’s linguïsten bij COGLING. Zij werden gevraagd naar hun analyse van de oppositie *padres/madres* waarbij *padres* zowel naar ‘vaders’ als naar ‘ouders’ kan verwijzen. De meerderheid van de reacties stelt dat dit geen kwestie is van monosemie of polysemie, wél van (on)gemarkeerdheid. Daarmee is echter niets gezegd over de semantische status van (‘vaders’ en ‘ouders’ bij) *padres*. In elk geval is het niet helemaal correct om – zoals Ruhl – te stellen dat vele linguïsten (on)gemarkeerdheid gelijkgeschakelen met polysemie.

maken hebben of niet: ook hier laat men dus vaak de semantische status van de extensieve term in het ongewisse. Dat zowel bij voorstanders als tegenstanders van de monosemiehypothese het thema van de (on)gemarkeerdheid op gebied van de semantiek nog niet volledig is uitgeklaard, bewijst opnieuw dat dit thema in de toekomst volop aan verder onderzoek moet worden onderworpen.

2.2.3. Monosemie

In een eerste paragraaf (§ II.2.2.3.1.) belichten we eerst de modulaire betekenisvisie van Ruhl. Dit wil zeggen dat hij een strikt onderscheid vooropstelt tussen pragmatische betekenisaspecten enerzijds en systematische betekenisaspecten anderzijds. In dit opzicht sluit de uitleg over modulaire betekenisvisie aan bij § II.2.1.3. waar we het verschil tussen inherente betekenis en woordenboekdefinities belichtten. De pragmatische betekenisaspecten formuleert Ruhl vaak onder de vorm van pragmatische verrijgingsprocédés die een systematische (inherente) betekenis kunnen moduleren. In § II.2.2.3.2. halen we de twee belangrijkste verrijgingsprocédés aan: pragmatische specificatie (§ II.2.2.3.1.) en pragmatische metonymie (§ II.2.2.3.2.). In § II.2.2.3.3. sommen we de voorwaarden op waaraan een monoseme lexicale eenheid volgens Ruhl moet voldoen. Deze – veeleer theoretische paragrafen – krijgen een praktische invulling in § II.2.2.3.4. waar we stap voor stap bekijken hoe Ruhl zijn monosemiehypothese (“monosemic bias”) toepast bij de concrete analyse van *to bear*. We zullen zien hoe de analyse en conclusies van de semantische analyse van *to bear* verschillen van die van de semantische analyse van *ice* (§ II.2.2.3.6.2.): Ruhl wijt deze verschillen aan de verschillende categorieën waartoe *to bear* en *ice* behoren, met name “primary words” enerzijds en “secondary words” anderzijds, respectievelijk besproken onder § II.2.2.3.5. en § II.2.2.3.6.

2.2.3.1. Een modulaire betekenisvisie

Ruhl stelt dat “meaning” een modulair begrip is. De term “meaning” is hier evenwel niet gelijk te stellen aan de eerder aangehaalde “inherent meaning” maar wordt in dit verband gebruikt als overkoepelende term voor “inherent meaning” of “sense” enerzijds en “inferential meaning” of “pragmatic modulation” (‘pragmatische betekenisvariant’) anderzijds:⁹²

My argument assumes that meaning is modular. The notion of modularity now has a prominent place in linguistics and related fields, and we can illustrate it by a specific application to lexical meaning: what dictionaries offer as definitions and linguists as solely lexical senses are actually complexes of a word's inherent content and contextual inference. What appears to be a number of separate senses, possibly highly different and unrelatable, can better be analyzed as a

⁹² Dat verklaart ook het op het eerste gezicht verwarrende citaat: “For some words, the semantic-pragmatic distinction can be clearly drawn, and for other words it cannot. I try to explain how and why. I also claim that some aspects of meaning can be both semantic and pragmatic” (Ruhl 1989:xi). Ruhl beweert immers meermaals pragmatische informatie te willen weren uit de betekenis van een woord. In dit fragment is “meaning” echter ook als overkoepelende term voor “inherent meaning” (semantisch niveau) en “inferential meaning” (pragmatisch niveau) gebruikt.

single general lexical meaning that can be variously 'modulated' by a range of specifications (Ruhl 1989:6).

Met andere woorden: de betekenis van een woord moet opgesplitst worden in een inherente intratalige betekenis enerzijds en betekenisaspecten die het resultaat zijn van pragmatische verrijking in een gegeven context anderzijds, dit is wanneer de inherente betekenis in wisselwerking treedt met de cotext (= talige context), situationele context en met encyclopedische kennis (te vergelijken met het verschil tussen *Bedeutung* enerzijds en *Redebedeutung* anderzijds bij Coseriu). Ruhl wijst erop dat het belangrijk is om een onderscheid te maken tussen "what language provides to meaning (semantic, intralinguistic) and what is provided by other means (pragmatic, extralinguistic)" (Ruhl 1989:64).⁹³ Deze modulaire visie ontleent Ruhl voor een deel aan D. Bolinger, die onder meer het concept van *openness* introduceerde:

It is characteristic of natural language that no word is ever limited to its enumerable senses, but carries within it the qualification of 'something else' (Bolinger 1965:567, geciteerd in Ruhl 1989:67).

2.2.3.2. *Pragmatische verrijkingsprocédés*

Bij de pragmatische verrijking onderscheidt Ruhl twee belangrijke types: "pragmatic specialization" ('pragmatische specificatie, specialisatie') en "pragmatic metonymy" ('pragmatische metonymie').

2.2.3.2.1. PRAGMATISCHE SPECIALISATIE

Over pragmatische specialisatie zegt Ruhl:

This type of openness is a necessary consequence of the fact that a language is not fully fixed in advance. Underdetermination is always present, to some (varying) degree; any use of language involves modulation, which "alters" what the "bare language" contributes (Ruhl 1989:85).⁹⁴

Vergelijk de volgende voorbeeldzinnen (overgenomen uit Ruhl 1989:6; onze aangepaste nummering, fvdg): (1) *The thief took the jewels* en (2) *The thief took his own jewels*. Ruhl wijst erop dat een zin als (1) gewoonlijk geciteerd wordt in een woordenboek onder het lemma *take* in de betekenis van 'steal'. Ruhl stelt echter dat 'stealing' een pragmatische specialisatie van 'taking' betreft en dat het niet nodig is een bijkomende inherente betekenis te postuleren.⁹⁵ *Take* heeft in beide zinnen dezelfde algemene, inherente betekenis en tot de 'steal'-interpretatie in zin (1) komen we enkel door volgende pragmatische inferenties (specificaties) te maken op basis van onze encyclopedische kennis:

⁹³ Ruhl is evenwel niet altijd consequent wat betreft de status van de pragmatische informatie. Op p.181-182 beweert hij dat pragmatische elementen ook tot het linguïstisch, talig niveau behoren, op p.183 beweert hij met hetzelfde gemak het omgekeerde. Vergelijk "What I am calling pragmatic, uses of language, are not 'out there' conditions, but also linguistic: the pragmatic, to the extent that we can note it at all, is linguistically more specific, more diversified than the semantic" (181-182) met "Syntax and semantics are (I am arguing) a linguistic continuum, but pragmatics is extralinguistic" (183).

- (a) that the thief is so described at least in part because of what he is doing in the sentence;
 - (b) that the jewels do not belong to the thief;
 - (c) that jewels are something very likely to be stolen;
 - (d) that the thief is acting in the stealthy way that we know thieves act
- (Ruhl 1989:6).

We selecteren dus een specifieke toepassing van de betekenis van het lexem *take* aangepast aan de contextuele omstandigheden die beschreven zijn in een gegeven zin ("pragmatic specialization"). Het zou echter fout zijn deze contextuele betekenisbijdragen ("pragmatic modulations") te verdisconteren in de inherente betekenis zelf (cf. "semantic overloading" bij Bolinger 1971).

2.2.3.2.2. PRAGMATISCHE METONYMIE

Een tweede belangrijk pragmatisch verrijgingsprocédé is *pragmatic metonymy* ('pragmatische metonymie'). Ruhl definieert het als "a general inference that supplies appropriate contiguous circumstances". Een van de vele voorbeelden die Ruhl aanhaalt is *answer the door*. Hij gaat in tegen de visie van Stockwell, Schachter & Partee (1973:21) dat de betekenis van deze frase niet uit de betekenis van de aparte woorden af te leiden valt. Alhoewel de auteurs *answer the door* niet als idioom bestempelen, beschouwen ze de betekenis van *answer* in dit geval als een aparte betekenis. Ruhl noemt dit een duidelijk voorbeeld van een van zijn belangrijkste theses: "too limited an idealization leads to multiple meaning" (Ruhl 1989:69). *Answer* behoudt juist wel zijn inherente betekenis, aldus Ruhl; *door* krijgt echter in dit geval een bijkomende (pragmatisch bepaalde!) betekenisvariant die afgeleid wordt door een metonymische inferentie: 'someone who is using the door to communicate'. Er is bijgevolg sprake van een metonymische vervanging van het Instrument door het Agens, net als in "*answer the phone/the telegram/the bell/the letter, get the door/the bell*" (Ruhl 1989:69).

2.2.3.3. Voorwaarden voor de aanname van een monoseme inherente betekenis

De aangehaalde pragmatische verrijgingsprocédés brengen ons tot de drie voorwaarden waaraan een monoseme inherente talige betekenis van een gegeven woord moet voldoen. Een van de drie voorwaarden luidt immers 1) dat de eventuele betekenisvariatie van dat woord daadwerkelijk door pragmatische factoren veroorzaakt wordt. Ruhl onderscheidt twee soorten factoren: (a) de cotext en (b) pragmatische inferenties. Wat de overige twee voorwaarden betreft, verkiest Ruhl: 2) een "synchronic solution that can be correlated with the knowledge of current speakers" (1989:27), waarmee hij aansluit bij de Europese structuralistische traditie. Met andere woorden: diachronisch bewijsmateriaal kan een rol spelen als achtergrondinformatie, maar aantonen dat betekenisvariatie teruggaat op één

⁹⁴ We wijzen erop dat het structureel functionalisme de monoseme betekenis van een woord niet als 'ondergedetermineerd' zou omschrijven, wel als 'onbepaald'. Op het belang van dit verschil gaan we kort in, in § III.3.5.2.2.1. en § IV.4.2.2.

⁹⁵ Vgl. eveneens het voorbeeld van Eng. *to get* in de zin van 'to steal' dat we aanhaalden onder § II.1.8.3..

historische betekenis­oorsprong zal niet volstaan om het bewijs voor een monoseme oplossing te leveren; en ten slotte 3) "evidence of productivity" (1989:28), met andere woorden, de gepostuleerde inherente betekenis moet een brede waaier aan productieve gebruiken opleveren. Dit laatste argument is door cognitivisten geherinterpreteerd als de 'voorspelbaarheidshypothese': een monoseme betekenis zou in deze interpretatie in staat moeten zijn om alle gebruiken van een woord exact te voorspellen. In § III.4.3.1. gaan we uitgebreid op deze problematiek in.

2.2.3.4. Betekenis­analyse van Eng. *to bear*

Na de voorlopige synopsis van Ruhl's theoretische voor­beschouwingen bekijken we nu in detail Ruhl's analyse van *to bear*, een werkwoord⁹⁶ dat het voorbeeld bij uitstek is om zijn monosemiehypothese aan te toetsen, omdat "it appears to be the worst possible candidate for semantic unity and the 'freedom' of wide syntactic generalization" (Ruhl 1989:25), wat gestaafd wordt aan de hand van de volgende opmerking van Bolinger (1976:9):

The best example I can think of to illustrate a struggle toward freedom that never quite makes it is the verb *to bear*. It is a veritable jungle of idioms and collocational restrictions with no heart to pump blood through it but with peripheral organs that manage to keep functioning anyway [...].

Ruhl vertrekt van de betekenis­indelingen die een aantal toonaangevende Engelse woordenboeken maken en stelt vervolgens:

My method is simply to question each proposed distinction of sense for *bear*, to see if we can locate the variation elsewhere. Whatever remains after we have factored out variations will be the word's inherent meaning (Ruhl 1989:28).

Uit diverse bronnen selecteert Ruhl 391 voorbeeldzinnen. Dit mag overdreven exhaustief lijken, aldus Ruhl, maar "we cannot have reliable conclusions without knowing in full a word's semantic field" (1989:25).⁹⁷ De voorbeeldzinnen worden gegroepeerd per type betekenis­variatie, en per groep voorbeeldzinnen toont Ruhl aan dat de variatie niet veroorzaakt wordt door een "distinction of sense" maar door pragmatische factoren. Met andere woorden: vermeende polysemie wordt geheranalyseerd als pragmatische betekenis­variatie. Cruse (1992:580) geeft een synopsis van Ruhl's analyse van *to bear* aan de hand van drie geselecteerde voorbeeldzinnen uit Ruhl's corpus. We nemen deze selectie over (onze aangepaste nummering, fvdg):

- (1) You must not bear down too hard on the crayon.
- (2) The weight of the family losses bore down on her.
- (3) John bears up under his troubles (Cruse 1992:580).

⁹⁶ Het homonieme substantief *bear* en het eveneens homofone *bare* laten we – zoals Ruhl zelf – buiten beschouwing.

⁹⁷ Merk op dat Ruhl hier het "semantic field" van het lexem *to bear* opvat als het geheel van de verschillende syntagmatische combinaties waarin *to bear* kan verschijnen en dat "semantic field" hier bijgevolg niet mag worden begrepen als het 'woordveldparadigma', zoals het gebruikelijk gedefinieerd wordt in het structureel functionalisme (cf. § II.1.4.3.).

Aan de hand van deze en andere, gelijkaardige voorbeeldzinnen toont Ruhl aan dat het betekenisonderscheid tussen *to bear* ('press') en *to bear* ('endure') pragmatisch bepaald is. Bijgevolg is het volgens hem fout om de 'press'-interpretatie en de 'endure'-interpretatie als distincte betekenissen te beschouwen en *to bear* als polyseem te bestempelen. Cruse vat Ruhls analyse in dit geval samen als volgt (de nummering van de zinnen is eveneens aangepast in de citaten, fvdg):

In (1), for instance, the subject position of *you* leads to a high agency interpretation, especially since there are no contrary indications; *hard* also increases the degree of agency of the subject; a crayon is a concrete object, and this induces a concrete specification of *bear*. These three factors together, plus the directionality of *down* enable the inherent meaning of *bear*, which is nonspecific in these respects, to be specified in (1), pragmatically, as the agentive, concrete, application of downward pressure (Cruse 1992:580).

Bovenvermelde pragmatische factoren zorgen ervoor dat de inherente betekenis van *to bear* op niveau van het concrete spreken de contextbepaalde betekenisvariant 'press' als interpretatie toegewezen krijgt. In zinnen (2) en (3) zorgen andere pragmatische factoren ervoor dat de inherente betekenis van *to bear* op niveau van het concrete spreken als 'endure' wordt geïnterpreteerd:

Sentences (2) and (3) differ from (1) in that *bear* has an abstract rather than a concrete interpretation: this, says C[harles] R[uhl], is a pragmatic consequence of the nonconcrete nature of *losses* and *troubles*. They differ from one another in the distribution of agency and reagency. For instance, *John* in (3) is more reagentive than *her* in (2); this is because of their different syntactic positions. But why is *John* reagentive rather than agentive? This is because *under* puts *John* in the dominated, passive position, and *his troubles* in the dominant, controlling position. In (2), *family losses* is more agentive than *troubles* in (5), again because of the fact that the subject of a verb is prototypically the more agentive; they are both computed to be agentive rather than reagentive partly as a result of the implications of the above/low orientation, and partly because *losses* and *troubles* prototypically do not react (Cruse 1992: 580-581).

Uit de nauwgezette en uitgebreidere analyse van Ruhl⁹⁸ blijkt dat het foutief is om de verschillende betekenisvarianten als inherente betekenissen te bestempelen en *to bear* een polyseme status toe te kennen. De pragmatische factoren die de betekenisvariatie veroorzaken (in dit geval zijn *movement*, *dominance*, *directionality*, *abstractness* en *concreteness* de factoren om betekenisvariant 'endure' van 'press' te onderscheiden) worden telkens in "pragmatic rules/conditions" gegoten.⁹⁹ De uitgebreidheid van de lijst met pragmatische voorwaarden mag de lezer echter niet afschrikken, aldus Ruhl:

⁹⁸ Dit wil zeggen: veel uitgebreider dan de synopsis die wij hier hebben weergegeven aan de hand van een minimale selectie aan voorbeeldzinnen.

⁹⁹ cf. "Dominance condition: The degree of dominance will be computed pragmatically, appropriate to the apparent message and references being conveyed. Dominance includes the capacity of controlling or effecting something in a particular context" (Ruhl 1989:31). De overige *pragmatic conditions* worden telkens op gelijkaardige wijze geformuleerd.

By now, some readers may have the uneasy feeling that pragmatic rules are beginning to proliferate without restraint. A good theorist is likely to wonder where it will end. But linguists who expect to find a limited number of pragmatic rules, or rules typically with only a few options, are mistaking the task; they are trying to make pragmatic rules into semantic rules. Listing pragmatic rules may be an infinite task: all knowledge of the world can be included (1989:36).

Hierbij dient een belangrijke kanttekening te worden gemaakt: Door alle pragmatische betekenisvariëaties uit de inherente betekenis van *to bear* te filteren zegt Ruhl weliswaar wat deze inherente betekenis *niet* is, maar hij zegt niet wat deze inherente betekenis *wél* is. De ‘polyseme oplossingen’ die woordenboeken en/of andere linguïsten aanreiken mogen dan wel als ontoereikend zijn bewezen voor de bepaling van de systematische, inherente betekenis van een lexeem, maar daarmee is nog niet aangetoond wat de monoseme betekenis dan inhoudt. Ruhl (1989:63) besluit het hoofdstuk over *to bear* echter met:

So what does *bear* mean? It should be clear by now that this question cannot be answered in words; there is no single word or phrase that can comprehensively capture exactly what *bear* contributes, I hope, by trying to show the unity of *bear*'s contexts, to have revealed a unified meaning; but such a conclusion is inferential.

Om deze conclusie bijkomend te adstrueren, brengt Ruhl het werkwoord *to bear* onder bij de categorie “primary words” (‘primaire woorden’), een categorie woorden binnen het lexicon die ‘moeilijk te vatten’ zijn. Deze primaire woorden worden gecontrasteerd met “secondary words” (‘secundaire woorden’). Voor het onderscheid tussen beide categorieën vertrekt Ruhl van zijn “vocabulary principle”, “the major organizing principle of this book [...], a claim about the human mind”:

The vocabulary of a language is ordered in accord with the order of the human mind. Closed minimal classes in a language reflect primary, unconscious order, remote from reality. Open maximal classes in a language reflect secondary, conscious order, related to reality. There is a continuous line from closed to open, from unconscious to conscious (Ruhl 1989:21).

Pas verderop in het boek zal Ruhl concreter ingaan op de definities van primaire en secundaire woorden. In de twee volgende paragrafen gaan we dieper op beide categorieën in.

2.2.3.5. De abstracte betekenissen van “primary words”

Ruhl gaat uitgebreider in op de eigenschappen van *primary words* op pagina 178-179 en stelt daarbij dat de betekenissen van “primary words” van een uitermate hoge abstractiegraad zijn en bijgevolg “unconscious” zijn, d.w.z. dat ze ‘niet bewust worden ervaren’. Omdat de betekenissen van “primary words” niet bewust toegankelijk zijn, kan men ze ook niet parafraseren, aldus Ruhl: “A proposed paraphrase [...] will overspecify and undergeneralize” (Ruhl 1989:179). We moeten volgens Ruhl af van het idee dat kennis enkel op een bewust niveau kan voorkomen:

Of course, we must note here something that Chomsky has, almost in vain, tried to make clear: that we are not used to thinking of non-conscious order as "knowledge", and so we constantly quarrel with every remark about knowledge that seems to depart from immediate conscious understanding. Unconscious knowledge tends to be highly ordered, conscious knowledge much less so (Ruhl 1989:22).

Deze visie roept weerstand op bij Cruse, die het als een van de grote tekortkomingen van Ruhls werk beschouwt:

[...] he (=Ruhl, *fvdg*) does not at any point spell out what the meaning of a primary word is like, or how it is to be represented: it cannot be entertained consciously; it cannot be paraphrased; it has a totally mysterious essence. CR could perhaps claim that the inner structure of the atom is like this. However, in that case, the postulated quantum nature has determinate mathematical properties, and predictions can be drawn from it that can be empirically checked. In the case of CR's primary words, we have no way of assuring ourselves that their inherent meanings, operating together with contextual features in definable ways, are capable of yielding the observed range of perceived meanings. Until more flesh is put on the idea, there is little more that one can say (Cruse 1992:591).

We zijn het volkomen eens met Cruse' kritiek dat een theorie die betekenissen omschrijft als deel van onze 'onbewuste kennis' en op basis daarvan stelt dat betekenis 'onparafraseerbaar' is, een groot deel van haar geloofwaardigheid verliest. We hebben hier te maken met een zwakke schakel in Ruhls betoog: een taalkundige theorie die stelt dat haar onderzoeksobject in wezen niet kan onderzocht worden, is immers gestoeld op een ontoelaatbare paradox. We gaan dan ook niet met Ruhl akkoord dat de monoseme betekenissen niet tot het talig bewustzijn van de spreker zouden behoren en dat zij dus niet 'toegankelijk' zouden zijn, noch voor de spreker, noch voor de linguïst. We komen pas in Hoofdstuk III op dit belangrijke thema terug, als we Ruhls monosemiehypothese met de polysemiehypothese van Tuggy, alsook met de monosemiehypothese van Coseriu vergelijken. De drie betekenistheorieën hebben immers een fundamenteel verschillende kijk op 'bewuste' en 'onbewuste kennis' en op de aard van de 'talige kennis' waarover een spreker beschikt. Indien we het thema hier reeds zouden aanhalen, impliceert dit dat we het onderwerp volledig zouden moeten hernemen in de discussie die in § III.4.2.2.2. aan bod komt. Om redenen van bondigheid stellen we deze bespreking bijgevolg uit.

2.2.3.6. De concrete betekenissen van "secondary words"

2.2.3.6.1. DEFINITIE

Naast de "primary words" die een gesloten klasse vormen en die stuk voor stuk een zeer abstracte, inherente betekenis hebben (met als gevolg dat zeer veel verschillende invullingen van deze betekenis te herleiden zijn tot pragmatische verrijkingen), onderscheidt Ruhl ook "secondary words". "Secondary words" behoren tot "open maximal classes in a language" en "[they] reflect secondary, conscious

order, related to reality” (Ruhl 1989:21). Het lexicon van een taal bestaat uit een continuüm van gesloten, minimale klassen naar open, maximale klassen, waarbij zich volgens Ruhl een verandering in betekenisstructuur voltrekt:

As the class grows (opens), the mutual (strong) system becomes modular (weak), more and more attuned to referential needs; highly autonomous linguistic order opens to nomenclature, according more directly to the order of reality (Ruhl 1989:177).

Met een “strong system” bedoelt Ruhl een taalsysteem zoals het gedefinieerd wordt door de Saussure, waarbij de betekenissen van woorden elkaar wederzijds (“mutual”) delimiteren en het betekenisconcept van woorden bijgevolg puur talig wordt afgebakend (cf. Ruhl 1989:8). Met een “weak system” bedoelt Ruhl een taalsysteem dat gekenmerkt wordt door ‘modulariteit’: zoals eerder vermeld, wil dat zeggen dat het domein van de betekenis in ruime zin moeten worden opgevat als bestaande uit twee modules – een semantische module (‘de inherente betekenis’) enerzijds en een pragmatische module (‘woordenboekdefinitie’) anderzijds. Aanvankelijk stelt Ruhl dat de inherente betekenis het voorwerp van de semantiek vormt en de woordenboekdefinitie het voorwerp van de lexicografie, maar dit strikte onderscheid is niet langer houdbaar bij “secondary words”, aangezien deze woorden gekenmerkt worden door een vervaging van de grens tussen de semantische en de pragmatische module, zoals we in de volgende paragrafen zullen aantonen.

Bij de introductie van “secondary words” in zijn monografie geeft Ruhl niet expliciet aan of de verandering in betekenisstructuur zich voltrekt op niveau van de definitionele analyse in ruime zin (‘woordenboekdefinitie’) dan wel op niveau van de definitionele analyse in enge zin (‘inherente betekenis’). Ruhl tracht duidelijk te maken dat zodra men de pool van de “secondary words” nadert, het zeer moeilijk is om semantische en pragmatische elementen uit elkaar te houden. Aanvankelijk lijkt Ruhl te pleiten voor een aangepaste definitionele analyse in ruime zin. “Primary words” als de Engelse prepositie *of* zijn zo goed als volledig talig (semantisch) bepaald want “its ‘value’ is in effect not to refer but to set a framework” (Ruhl 1989:182). Van “secondary words” als *tiger* is de talige status daarentegen zeer laag volgens Ruhl. De meest cruciale eigenschappen van tijgers zijn van buitentalige aard, de definitie zal dan ook voornamelijk pragmatisch van aard zijn: “As a ‘natural kind word’, its ‘value’ will be to refer” (Ruhl 1989:182). Dat “primary words” en “secondary words” een verschillende verhouding tussen de pragmatische module en de semantische module van de betekenis in ruime zin, d.i. de woordenboekdefinitie van een woord, krijgen (de eerste categorie een voornamelijk semantische invulling, de tweede categorie een voornamelijk pragmatische invulling) valt volledig te rijmen met de theoretische lijnen die Ruhl in zijn zevende hoofdstuk, gewijd aan *Definition*, uiteenzet. Woordenboekdefinities bestaan immers per definitie uit een mengeling van semantische en pragmatische elementen. De scheiding tussen de semantische en pragmatische module blijft bewaard, maar afhankelijk van de categorie waartoe een woord behoort zal een

van de twee (semantische dan wel pragmatische elementen) de overhand krijgen in de woordenboekdefinitie van dat lexeem. We zullen echter zien (§ II.2.2.3.6.2.) dat Ruhl – wanneer hij verder ingaat op *natural kind words* – deze scheiding tussen de semantische module (inherente betekenis) en pragmatische module (woordenboekdefinitie) niet consequent blijft hanteren. Bijgevolg wordt de oorspronkelijke definitie van “inherent meaning” bijgesteld: de inherente betekenis die tot dan toe gelijkgesteld werd met de betekenis op semantisch niveau kan plots niet langer worden gevrijwaard van pragmatische elementen.

2.2.3.6.2. BETEKENISANALYSE VAN ENG. ICE – EEN “NATURAL KIND WORD”

De *natural kind*-woorden zijn de voorbeelden bij uitstek van “secondary words”: “The point of the notion ‘natural kind’ is to make the rather startling claim that some words have very little, or no intension at all. That is, they have little semantic content” (Ruhl 1989:180).¹⁰⁰ Als voorbeelden haalt Ruhl naast *tiger* ook *gold*, *water* en *ice* aan. Dat laatste voorbeeld werkt Ruhl verder uit, enerzijds om dieper in te gaan op het probleem om semantische en pragmatische elementen bij een “referential word” te onderscheiden, anderzijds omdat “this word will also illustrate another property of such words: they can be figurative” (Ruhl 1989:185).

We gaan eerst kort in op de wijze waarop Ruhl *ice* analyseert. We zullen zien dat hij een onderscheid maakt tussen de “literal meaning” en “figural meanings” van *ice*. Vervolgens tracht Ruhl de relatie tussen deze letterlijke en figuurlijke betekenissen te bepalen. Dit doet hij door de definitie van de inherente betekenis te herformuleren en verder op te splitsen in een “ground” en een “figure”. We zullen zien hoe tegelijkertijd – met de introductie van de “secondary words” en de geherformuleerde definitie van de inherente betekenis – de semantische status van de inherente betekenis in twijfel wordt getrokken. Ten slotte zullen we ingaan op de drie mogelijke situaties van “figurativity” die Ruhl onderscheidt. In die bespreking worden tevens de criteria om onzuivere polysemie van zuivere polysemie te onderscheiden (reeds bondig vermeld onder § II.2.2.2.1.) uitgebreid verwerkt.

Van het *natural kind*-woord *ice* wordt – om onduidelijke redenen – een “semantic field” afgebakend. Dit wordt niet gedefinieerd, maar blijkt te bestaan uit woorden die Ruhl (klaarblijkelijk op basis van dezelfde intuïtie waar hij zich in het boek tegen afzet!) als gerelateerd aan *ice* beschouwd: de adjectieven *cold*, *icy* en *chilly*, werkwoorden *chill*, *freeze*, *thaw* en *melt*, etc.¹⁰¹ Op basis van het scala aan figuurlijke betekenissen van deze aan *ice* gelinkte woorden gaat Ruhl na welke van die figuurlijke betekenissen ook bij *ice* terugkomen (cf. Ruhl 1989:185-186).

¹⁰⁰ Met de term *intension* (vs. *extension*) sluit Ruhl aan bij het vooral in de analytische taal filosofie intens bediscussieerde zogenaamde “externalisme” dat zegt dat “meanings’ just ain’t in the head” (vgl. Putnam 1975a:134). Op de vele facetten van deze filosofische discussie, die uitstijgt boven de grenzen van de taalwetenschap, gaan we hier niet verder in.

¹⁰¹ Het begrip “semantic field” wordt hier op nog een andere manier geïnterpreteerd dan bij de analyse van *to bear* (cf. § II.2.2.3.4.). Hier is het “semantic field”-begrip klaarblijkelijk op te vatten als een associatief samengesteld soort ‘paradigma’. In geen geval stemt “semantic field” hier overeen met wat men in het structureel functionalisme onder een woordveldparadigma verstaat.

Vervolgens inventariseert Ruhl aan de hand van verschillende woordenboeken welke definities er aan *ice* worden toegekend en destilleert er 'water frozen solid' uit als "literal meaning" (op de status van deze 'letterlijke betekenis' gaat Ruhl op dat ogenblik niet in). Op de vraag die daaruit voortvloeit "How do figurative meanings relate to 'water frozen solid'?" (Ruhl 1989:193), kan volgens Ruhl enkel een antwoord worden geformuleerd, als we opnieuw gebruik maken van de eerder aangehaalde "openness condition":

A necessary ingredient for definition, as Bolinger noted, is that a word must have the capacity for definitional change. The Openness Condition provides this dimension; *that condition does not require all changes to result in the homogeneity that I argued for with bear*. We need to define the lexical condition that allows for conventionalized meaning which has not been fully subsumed under a single meaning (Ruhl 1989:193; onze cursivering, fvdg).

"Definition" moet hierbij in de enge zingeïnterpreteerd worden als "inherent meaning" zoals blijkt uit het citaat dat daar onmiddellijk op volgt en dat de "lexical condition" specificceert:

Axiomatic lexical shape [ALS]:

The inherent meaning of any word has the axiomatic shape of a "core" and a "periphery", GROUND and FIGURE respectively. In the more concrete OPEN idealization, both of these can be changing in accord with figurative processes such as metaphor, metonymy, generalization, specialization, and others. The ground is that aspect of meaning which is fully ARBITRARY; figural meanings, in contrast are PARTIALLY PREDICTABLE or MOTIVATED, because they can be derived by the same figurative principles from the ground (Ruhl 1989:193).

Op dit moment wordt Ruhls oorspronkelijke visie bijgesteld: aanvankelijk stelde hij dat "primary words" voornamelijk gedefinieerd werden door semantische elementen (dus door hun inherente betekenis) en "secondary words" voornamelijk door pragmatische elementen en/of encyclopedische informatie aangezien het voor deze woorden te moeilijk wordt om vast te houden aan een monoseme inherente betekenis. Deze definiëring vond plaats op het lexicografische niveau waar men zich om de eerder aangehaalde pedagogische en heuristische redenen niet kan bezighouden met inherent talige betekenisafbakening.

Echter, nu blijkt plots dat zowel "primary words" als "secondary words" een inherente betekenis hebben die opgesplitst wordt in twee delen: een arbitraire "ground" en een gedeeltelijk gemotiveerde "figure".¹⁰² Bij "primary words" is deze "figure" echter niet ingevuld:

While all words have a ground-figure shape, the ground of some words may be so inclusive that there is little room for figurativity. This is what I have argued for most primary words. There is a direct proportion between a word's openness for figurativity and the openness of the set it belongs to: the most primary words, in

¹⁰² We merken overigens op dat dit begrippenpaar uit de cognitieve semantiek stamt (cf. o.m. Langacker 1987) en teruggaat op een onderscheid uit de Gestaltpsychologie.

the most closed sets, have corresponding minimal chance for change. Since they are also the most abstract words, they also lack the link to reality that occasions most (or all) figurative change (Ruhl 1989:193).

Pikken we opnieuw verder in op het voorbeeld *ice*, dan stelt Ruhl dat de "ground" van *ice* 'water frozen solid' is en "the use of *ice* for frozen hydrogen ['het chemische element waterstof', fvdg] and frozen carbon dioxide ['koolstofdioxide', fvdg] is figural (in my sense, including generalization and specialization)" (Ruhl 1989:195). En even verderop:

Not all figurations come from 'water frozen solid' and 'cold'; they can draw on more obviously pragmatic realities. Ice is a crystal; *ice* is used for other crystals, especially those that reflect or gleam. *Ice* can mean 'diamonds'; emeralds are called *green ice* (Ruhl 1989:195).

Over de status (semantisch/pragmatisch) van *ice* blijft Ruhl onduidelijk: op p.196 stelt hij dat de "ground" van *ice* pragmatisch blijkt te zijn. Op p.197 haalt hij dan weer aan: "the most minimal thing we can say is 'water frozen solid', or some variant; these could be the semantic features, all others pragmatic" (Ruhl 1989:197). Over deze paradox zegt hij het volgende:

Even this minimal information is just as much about ice as about *ice*. Given this double status, it suggests that all our knowledge should be part of semantics. Or, conversely, even the least 'meaningful' thing we could say about *ice* is something related to its reference. What is 'semantic' seems to have disappeared into what is 'pragmatic'. This apparently reveals a deficiency in any argument that assumes a semantic-pragmatic distinction (Ruhl 1989:197).

'Water frozen solid' beschrijft dus blijkbaar niet alleen de betekenis van het woord *ice* maar ook het object 'ice' in de buitentalige realiteit. Met andere woorden: waar de inherente betekenis (waarvan de "ground" deel uitmaakt) eerder in zijn monografie als strikt semantisch werd omschreven, wordt deze vereiste door de introductie van de "secondary words" op de helling gezet. Het gevolg is dat Ruhl met betrekking tot *secondary words* een externalistische betekenis­theorie voorstaat.

Eenzelfde dubbelzinnige status wordt aan "figurativity" (overkoepelende term voor de verschillende soorten "figures") toegekend.¹⁰³

What about the figurative extensions? There is nothing in reality that dictates them; figurativity seems to be a decidedly linguistic phenomenon. On the other hand, reality supplies a large part of the motivation for the extension [...]. So where does pragmatic end and semantic begin? (Ruhl 1989:198).¹⁰⁴

¹⁰³ We merken op dat "figures" dubbelzinnig worden gebruikt doorheen Ruhl's monografie: aan de ene kant staat "figure" voor de link tussen de betekenis van een woord enerzijds en een mogelijke betekenisvariant van dat woord anderzijds. Aan de andere kant is "figure" ook synoniem met het resultaat van die link en valt "figure" samen met de betekenisvariant zelf.

¹⁰⁴ Men kan de "figurative extensions" van Ruhl in zekere zin vergelijken met de "links" van metaforische of metonymische aard, die Lakoff gebruikt om primaire en secundaire betekenissen van een gegeven woord binnen een radiaal betekenis­netwerk met elkaar te verbinden (cf. § III.3.4.5.4.).

Ruhl stoort zich echter niet aan deze dubbelzinnigheid:

With a word like *ice*, the linguistic (semantic) and pragmatic (reality) have fused so that we cannot distinguish them in that way. Yet, we can distinguish them, and in fact have been doing so in the above paragraphs. When we look at *ice* and see the arbitrary way it represents reality, we see its pragmatics. Systematically, *ice* is a word in English related to other words; English might have other possible words and relations, but it does not: this system is intralinguistic, semantic. Systematically also, what *ice* 'means' corresponds very closely with what we 'know' about *ice*: this is pragmatic (Ruhl 1989:198).

Op p.217 – bij de analyse van *to kick* – pikt Ruhl even de draad weer op inzake “figurativity”. Op p.198 nog gedefinieerd als “a decidedly linguistic phenomenon” ziet de situatie er op p.217 opnieuw anders uit, wanneer de drie verschillende mogelijke “figures” uiteengezet worden:

- (a) the figure is pragmatic, not yet conventionalized (as the use of *door* to refer to a communicating person);
- (b) the figure is semantic, and can be inferred unidirectionally from the ground (as the use of *ice* to refer to diamonds);
- (c) the figure is semantic, and could be the ground for the other sense, the inference being bidirectional, and so each sense being independent (as with *orange*) (Ruhl 1989:217).

We bespreken deze mogelijke situaties één voor één, in de volgende paragrafen.

2.2.3.6.3. “THE FIGURE IS PRAGMATIC, NOT YET CONVENTIONALIZED (AS THE USE OF *DOOR* TO REFER TO A COMMUNICATING PERSON)” (SITUATIE (A))

De uitspraak “the figure is pragmatic” stelt ons voor een paradox. Enerzijds heeft Ruhl op p.193 gesteld dat de inherente betekenis van een woord uit een “ground” en een “figure” bestaat waarbij hij geen uitspraak doet over de semantische dan wel pragmatische status van die “figure”. Op p.198 beschouwt hij die “figure” echter als “linguistic” (dat hij in zijn monografie als synoniem voor “semantic” gebruikt en als antoniem voor “pragmatic”). Uit het hierboven aangehaalde citaat blijkt dan weer dat er verschillende soorten “figures” bestaan die pragmatisch óf semantisch van aard kunnen zijn.

Vraag blijft of zowel de pragmatische als semantische “figures” deel kunnen uitmaken van de inherente betekenis. Kijken we opnieuw naar het citaat over de “axiomatic lexical shape” dan zien we dat deze lexicale voorwaarde handelt over geconventionaliseerde betekenis (“[...] allows for conventionalized meaning [...]”, Ruhl 1989:193). Dit in tegenstelling tot de pragmatische “figure” die hij als “not yet conventionalized” beschouwt. Bovendien zou dit ingaan tegen de oorspronkelijke stelling dat een inherente betekenis door pragmatische verrijgingsprocédés kan worden gemodificeerd. “Pragmatic metonymy” vormde daarbij een van de voorbeelden. Men mag er dus van uitgaan dat een pragmatische “figure” geen deel kan uitmaken van de inherente betekenis, wat wél het geval is bij semantische “figures”.¹⁰⁵

Ruhl geeft nergens duidelijk aan wat de criteria zijn om een geconventionaliseerde betekenis van een niet-geconventionaliseerde betekenis te onderscheiden, met andere woorden om een semantische "figure" van een pragmatische "figure" te onderscheiden (in dit geval: waarom *door* – 'someone answering the door' – een niet-geconventionaliseerde betekenis is en geen geconventionaliseerde betekenis). We gaan dieper op dit probleem in aan de hand van een specifiek "figurative process", met name metonymie.

Cruse (1992:582) merkt terecht op dat Ruhl een verschil maakt tussen pragmatische en semantische metonymie. Voorbeeldzinnen zoals *I took her poem out of my pocket (that is, "the paper on which the poem was written")*, *What will we do between now and tea? (that is, "and the time when we have tea")* en *Turn the porridge off (that is, "the source of heat under the pan containing the porridge")* bevatten voorbeelden van pragmatische metonymie:

Concerning these examples, CR makes the point that although *poem*, *tea* [...] and *porridge* require an interpretation that is not identical with their inherent sense, there is no need to postulate a separate sense, since the interpretations can be arrived at pragmatically (Cruse 1992:582).

In andere gevallen als *orange* ('color' en 'fruit'), *want* ('lack' en 'desire') en *tongue* ('organ' en 'language') stelt Ruhl dat het om een vorm van semantische metonymie gaat: "that is to say, distinct but related senses will need to be recorded in the lexicon" (Cruse 1992:582). De criteria die Ruhl aanhaalt om pragmatische van semantische metonymie te onderscheiden "seem to be establishment and independence" (Cruse 1992:582). Dat zijn inderdaad de twee criteria die Ruhl aanhaalt op p.97-98.¹⁰⁶ Welke de criteria zijn om een "established pattern" (geconventionaliseerde betekenissen) van een "non-established pattern" (niet-geconventionaliseerde betekenissen) te onderscheiden (respectievelijk gerelateerd aan semantische en pragmatische metonymie) vermeldt Ruhl echter niet.

Op het criterium van "independence" gaat Ruhl wel in en het wordt door Cruse correct als volgt weergegeven:

To determine whether two readings are independent, CR suggests we should ask ourselves whether each could continue to exist if the other fell out of use. For instance, suppose oranges became extinct; could *orange* plausibly continue to be used as the name for the color? Intuitively, the answer is that it could, and similarly the name of the fruit could survive a change in the name of the color. A reasonable case could also probably be made for the independence of the two readings of *want* and *tongue*. On the other hand, one could hardly envisage the act of turning off the gas under the porridge continuing to be called *turning off the porridge* if the word *porridge* had fallen out of use and been replaced by something else (Cruse 1992:582).

¹⁰⁵ Ruhl zou dan ook – om alle verwarring te vermijden – de *inherent meaning* moeten omschrijven als bestaande uit een *ground* en een *SEMANTIC figure*.

¹⁰⁶ De werkwoordskeuze ('seem to be') van Cruse verraadt evenwel dat hij twijfels heeft over de transparantie van Ruhl's criteria.

Cruse specificceert het *independence*-criterium hier als het “criterion of independent survival”. Helaas illustreren de voorbeelden die door Ruhl worden aangehaald en vervolgens door Cruse worden geïnterpreteerd enkel het verschil met de tweede soort *semantic* “figure” (situatie (c)). “Semantic metonymy” betekent niet automatisch dat de oorspronkelijke betekenis en de metonymische betekenis “distinct, but related senses” zijn die apart in het lexicon moeten worden opgenomen, zoals Cruse het interpreteert. Immers, wanneer een semantische “figure” deel uitmaakt van de inherente betekenis, kunnen we nog steeds te maken hebben met monosemie (zie: bespreking situatie (b)). In situatie (c) hebben we te maken met polysemie (zie: bespreking situatie (c)) en daar is Cruse’ interpretatie van “semantic metonymy” uiteraard wél correct. *Orange, want* en *tongue* haalt Ruhl inderdaad aan als voorbeelden van polysemie.

Andere voorbeelden komen we tegen bij Ruhl (1989:69-70). Ruhl haalt Borkin (1972) aan die aangeeft dat de naam van een hoofdstad van een bepaald land ook de regering van dat land kan aanduiden. Het is echter niet nodig om daarbij twee betekenissen toe te kennen aan de naam van de hoofdstad: “As *St-Petersburg* and *Saigon* should indicate, when a name no longer designates a capital, it no longer (except historically) can metonymically evoke the government. The second meaning is totally dependent on the first, and so I judge it to be pragmatic” (Ruhl 1989:70). Ruhl gaat verder: “This in contrast to real instances of polysemy like *Mississippi* and *Missouri*, where either river or state could change name without requiring a change in the other” (Ruhl 1989:70). Met andere woorden: *Mississippi* (‘river’) en *Mississippi* (‘state’) blijven bestaan als een van de twee ‘river’/‘state’ niet langer bestaat of van naam verandert.

2.2.3.6.4. “THE FIGURE IS SEMANTIC, AND CAN BE INFERRED UNIDIRECTIONALLY FROM THE GROUND (AS THE USE OF *ICE* TO REFER TO DIAMONDS)” (SITUATIE (B)) In deze situatie hebben we te maken met een semantische “figure” die *unidirectionally* (‘slechts in één richting’) kan worden afgeleid van de “ground”. Hier komt Ruhl terug op het eerder aangehaalde *natural kind word* met name *ice* dat gebruikt kan worden om te refereren aan *diamonds*. In dit geval, zo stelt Ruhl, hebben we nog steeds te maken met monosemie, “the variation in meaning following from the definition of axiomatic lexical shape” (Ruhl 1989:217).

Ruhl haalt hier vreemd genoeg het “criterion of independent survival” (zoals Cruse de hierboven aangehaalde invulling van *independence*) niet aan om aan te tonen dat *ice* (‘diamonds’) geen pragmatisch-metonymische betekenisuitbreiding is van *ice* (‘water frozen solid’). Het “criterion of independent survival” wordt enkel gebruikt bijvoorbeelden uit situatie (c) (die worden gecontrasteerd met voorbeelden uit situatie (a)).

Men kan zich afvragen hoe Ruhl dan tussen situatie (a) en (b) onderscheidt. Tussen de regels door kunnen we wel lezen dat situatie (a) vertegenwoordigd wordt door niet-geconventionaliseerde betekenissen, situatie (b) door geconventionaliseerde betekenissen. Ruhl haalt echter nergens aan waarom precies *ice* (‘diamonds’) een geconventionaliseerde betekenis is en waarom *ice* (‘diamonds’) geen pragmatische betekenisvariant is van de inherente betekenis van *ice* die wij

uit de gegeven context kunnen afleiden. Het blijft een vaag, arbitrair onderscheid waarvan men aan de noodzakelijkheid kan twijfelen. Concreet werkbaar in analyses lijkt het onderscheid hoe dan ook niet.

2.2.3.6.5. "THE FIGURE IS SEMANTIC, AND COULD BE THE GROUND FOR THE OTHER SENSE, THE INFERENCE BEING BIDIRECTIONAL, AND SO EACH SENSE BEING INDEPENDENT (AS WITH ORANGE)" (SITUATIE (C))

Ruhl contrasteert situatie (b) met de situatie waarbij we ook met een semantische "figure" te maken hebben, maar waarbij deze "figure could be the ground for the other sense, the inference being bidirectional, and so each sense being independent" (Ruhl 1989:217). Het voorbeeld dat Ruhl geeft is *orange* waarvan we de nadere uitleg al gaven aan de hand van Cruse (1992:582). Hier stelt Ruhl de onafhankelijkheid van de betekenissen voor als een gevolg van het feit dat ze "bidirectional" ('wederzijds') van elkaar kunnen worden afgeleid en niet als een gevolg van het hierboven aangehaalde "criterion of independent survival". Dat criterium wordt vooral gebruikt om "pragmatic figures" van "semantic figures" te onderscheiden. Het "criterion of bidirectionality" is een andere invulling van het *independence*-argument. Cruse formuleert het als volgt (toegepast op de metafoor als voorbeeld van een semantische "figure"):

This is that the metaphor should be equally construable in the reverse direction. That is to say, given that S(2) is a metaphorical extension of a sense S(1), then S(2) should be recognized as independent only if S(1) could equally well be construed as a metaphorical extension of S(2) (Cruse 1992:588).

Cruse vermeldt erbij dat hij de link van dit *independence*-argument (*criterion of bidirectionality*) met het *criterion of independent survival* niet duidelijk vindt. Hij lijkt over het hoofd te zien dat Ruhl drie mogelijke situaties in verband met "figures" naar voren schuift en contrasteert enkel de polyseme (c)-situatie met een monoseme (a)-situatie waar alle betekenisvariatie pragmatisch is ingegeven. Alles wijst er echter op dat het *criterion of bidirectionality* gebruikt wordt om situatie (c) van situatie (b) te onderscheiden, terwijl het *criterion of independent survival* er is om situatie (c) van situatie (a) te onderscheiden. Op beide criteria formuleert Cruse een kritiek onder de vorm van een tegenvoorbeeld:

[in verband met het *criterion of independent survival*]: A contrast to this is provided by *position* (1) 'location' and its metaphorical extensions *position* (2) 'opinion' and *position* (3) 'post in an organization'. It seems unlikely that if *position* (1) were to be replaced by, say, *location*, *position* (2) and (3) would survive. Yet intuitively, these readings are distinct and well established (as well in being recorded in most dictionaries). There is, then, some prima facie evidence that the criterion of independent survival is too strong.

en

[in verband met het *criterion of bidirectionality*]: Imagine that 'opinion' were the literal sense of the word form *position*: it is totally implausible that this could

become metaphorically extended to mean 'location'. Compare the difficulty of interpreting *This is a good opinion from which to watch the fireworks* and *He has a new location in the firm* or *He explained to me his new location in respect of capital punishment*: the last two can be construed metaphorically, the first cannot (Cruse 1992:588).

Cruse haalt bij het eerste tegenvoorbeeld aan dat de betekenisvarianten "distinct and well established" zijn (wat volgens hem wijst op polysemie) op basis van intuïtie én het feit dat deze betekenisvarianten zijn opgenomen in het woordenboek. Maar dat is uiteraard geen geldige kritiek op Ruhl aangezien intuïtie en woordenboekdefinities net twee criteria zijn waar Ruhl zich expliciet tegen afzet. Cruse beschouwt het "criterion of independent survival" hier als te sterk: hij acht het onwaarschijnlijk dat *position* in de betekenis van 'opinion' en 'post in an organization' zouden overleven indien de 'primaire' betekenis van *position* als 'location' verloren zou gaan, wat zou betekenen dat de betekenisvarianten niet onafhankelijk zijn en dat er dus geen sprake is van polysemie.¹⁰⁷ Ook deze uitspraak lijkt gebaseerd op een subjectieve, intuïtieve beoordeling. Anderzijds mogen we Cruse niet veroordelen zonder ook Ruhl te bekritisieren. Diens oordeel over de al dan niet "independent survival" van twee betekenisvarianten lijkt immers evenzeer op intuïtie en "authorial fiat" gestoeld. Het principe lijkt veeleer speculatief en wordt ook door Ruhl willekeurig aangewend.

2.3 | Samenvatting

We zetten alle mogelijkheden met betrekking tot het betekenisconcept van Ruhl op een rijtje. We vertrekken van de eenvoudige theoretische lijnen die Ruhl in zijn eerste hoofdstuk heeft uitgetekend en mooi samenvat in het negende en laatste hoofdstuk:

These are some of the positions taken in this book:

1. Hypothesis
A word has a single meaning
2. Method (Monosemic Bias)
Assume that any meaning that is not present in all contexts of a word is not part of the word's inherent meaning; if this fails, assume distinct meanings are figuratively related.
3. Limits of Dictionaries
Definitions confuse inherent lexical meaning (semantics) with meaning provided by context (semantic and pragmatic).
4. Limits of Paraphrase
The more general a word's meaning, the less likely it can be paraphrased by other words. At best, dictionaries will define it by hyponyms; but these can be hyponyms of several words, and thus introduce irrelevant meaning. Since many hyponyms diverge from each other, the impression is created of a highly polysemic word. (Ruhl 1989:234)

¹⁰⁷ In § II.1.9.3. hebben we erop gewezen dat 'location', 'opinion' en 'post in an organization' kunnen worden opgevat als normbetekenissen van een onderliggende monoseme betekenis.

Vervolgens contrasteren we dit met het complexere plaatje dat de lezer krijgt na het doorlezen van het volledige boek waar exhaustieve analyses telkens worden afgewisseld met uitgebreide theoretische aanvullingen op de theses die in het begin van het boek naar voren worden geschoven. We concentreren ons op de verschillende mogelijke invullingen van de inherente betekenis van een woord. Het verschil tussen de inherente betekenis en de woordenboekdefinitie van een woord is reeds voldoende aangehaald. We wijzen ook telkens kort op de gelijkenissen tussen de vier betekenis categorieën of -modellen die Ruhl introduceert en de vier mogelijke "models of mental representation" die Croft heeft toegelicht en samengevat in zijn artikel "Linguistic Evidence and Mental Representations" uit 1998. Dit laat ons toe om het onderscheid tussen het eerste en tweede 'monoseme' betekenismodel van Ruhl, dat door Ruhl zelf zeer vaag en onduidelijk wordt gedefinieerd, toch op een zinvolle manier te interpreteren.

2.3.1. Categorie I: Monosemie ('inherente betekenis = ground + empty figure')

De inherente betekenis van het woord kan uit een "ground" en een "empty figure" bestaan. De status van de "ground" is semantisch. De "ground" is van een hoog abstractieniveau, wordt volgens Ruhl niet bewust ervaren en valt niet te parafraseren. Deze eigenschappen vormen volgens Cruse overigens de reden waarom de "figure" noodgedwongen leeg is: "[...] if the ground cannot be apprehended consciously, it is not surprising that it cannot form the basis for a figurative extension" (Cruse 1992:1986). Alle betekenisvariatie is te verklaren door pragmatische factoren, de "ground" is als het ware wat er overschiet na het wegfilteren van alle pragmatische factoren. Voorbeelden van pragmatische factoren die bij *to bear* gegeven werden, waren *agency, reagency, abstractness, concreteness, etc.* De set pragmatische regels is in principe oneindig: "Listing pragmatic rules may be an infinite task: all knowledge of the world can be included" (1989:36). Wanneer de betekenisvariatie specifiek veroorzaakt wordt door fenomenen als "metonymy", "metaphor", "specialization" en "generalization" dan spreekt Ruhl over "pragmatic metonymy", "pragmatic metaphor", etc. Overkoepelende term is "pragmatic figure" of "pragmatic figurativity". De betekenissen die door "pragmatic figures" worden veroorzaakt zijn niet-geconventionaliseerd. Voorbeeld is de metonymische uitbreiding van Eng. *door* naar *someone at the door* in de uitdrukking *answer the door*. Deze categorie wordt voornamelijk ingevuld door "primary words". In deze categorie is sprake van monosemie. Dat de inherente betekenis een "empty figure" bevat, moet geïnterpreteerd worden als "empty (semantic) figure". De voornoemde pragmatische "figures" maken geen deel uit van de inherente betekenis. Deze visie stemt min of meer overeen met wat Croft (1998: 154) als de "pragmatic model" omschrijft: "There is one independently represented unit in the mind with a general meaning U, [a/U]; (a/U1) and (a/U2) are derived from the general meaning U and generative cognitive principles relevant to the specific context of use".¹⁰⁸ Men neemt met andere woorden één monoseme betekenis aan

¹⁰⁸ Croft (1998:153) merkt in verband met de notatie op: "I follow the notation of Langacker (1987) here and in the rest of the paper: lower case for the form, upper case for the meaning, a / to indicate a symbolic unit, that is, a mental unit joining form and meaning, and [] to indicate an entrenched form in the mind".

die in het mentale lexicon wordt opgeslagen, terwijl alle varianten van deze betekenis uit de context worden afgeleid. We merken wel op dat de “generative cognitive principles” waarvan sprake bij Croft, niet volledig gelijkgeschakeld kunnen worden aan de “pragmatic modulations” van Ruhl. De “generative cognitive principles” zijn beperkt in aantal, terwijl Ruhls “pragmatic modulations” principieel oneindig zijn.

2.3.2. *Categorie II: Monosemie (inherente betekenis = ground + unidirectional figure)*

De inherente betekenis van het woord bestaat uit een “ground” en een semantische “figure”, die “unidirectionally” van de “ground” is afgeleid. De status van de “ground” is onzeker: in het geval van *ice* acht Ruhl het onmogelijk om de “ground” ‘water frozen solid’ als óf semantisch óf pragmatisch te bestempelen. Semantiek en pragmatiek lopen volgens hem in elkaar over. Dit externalisme gaat wel in tegen Ruhls oorspronkelijke visie dat de inherente betekenis van een woord gelijkstaat met “its semantics”, vergelijk Ruhls uitspraak: “Definitions confuse inherent lexical meaning (semantics) with meaning provided by context (semantic and pragmatic)” (Ruhl 1989:234). In tegenstelling tot bij de eerste categorie doet Ruhl wel een poging om een betekenisparafraze te formuleren.

De semantische “figures” omvatten dezelfde processen als de pragmatische “figures” (*metonymy, metaphor, specialization, generalization, etc.*): het verschil tussen beide “figures” blijkt vooral het resultaat te zijn dat deze processen oplevert. Bij een “pragmatic figurative process” is de bijkomende betekenisvariant niet geconventionaliseerd, bij een “semantic figurative process” wél. Argumenten om een geconventionaliseerde van een niet-geconventionaliseerde betekenis van elkaar te onderscheiden zijn niet aanwezig in Ruhls monografie. Het verschil tussen de eerste categorie en de tweede categorie woorden wordt daardoor niet helemaal duidelijk.

We kunnen ons dan ook vragen stellen bij de status van de inherente betekenis in deze tweede categorie. Ruhl vermeldt immers dat “we still have monosemy, the variation in meaning following from the definition of axiomatic lexical shape” (Ruhl 1989:217). Met andere woorden: het gaat om een betekenisvariant die *unidirectionally* van de “ground” is afgeleid, dus met de “ground” duidelijk als ‘inspiratiebron’, ‘uitgangspunt’. Deze betekenisvariant is niet pragmatisch ingegeven, maar is semantisch bepaald. Zij heeft dus een zekere semantische zelfstandigheid, maar die zelfstandigheid mogen we niet in de mate invullen zoals Cruse (1992:582) dat doet: de betekenisvariant (“figure”) en oorspronkelijke betekenis (“ground”) zijn immers géén discrete, gerelateerde betekenissen die allebei in het lexicon moeten worden opgenomen. Dit is de definitie die Ruhl hanteert voor polysemie en is de juiste interpretatie voor de derde categorie woorden die Ruhl onderscheidt. In deze tweede categorie geldt echter nog monosemie.

Het is zeer moeilijk, zo niet onmogelijk de status van de betekenisvariant juist te interpreteren. In Ruhls monografie hield een monoseme inherente betekenis aanvankelijk per definitie in dat alle mogelijke betekenisvariatie aan pragmatische factoren werd toegeschreven. Lukte dat niet, dan hadden we met “distinct meanings, figuratively related” ofte “polysemy” te maken. Nu blijken er ook semántische bete-

kenisvarianten te bestaan die níet discreet zijn ten opzichte van de oorspronkelijke inherente betekenis en die zelfs onder die monoseme inherente betekenis blijken te vallen. Het gaat om een onoplosbare paradox, die Ruhl niet als zodanig onderkent en waar hij dus jammer genoeg niet (dieper) op ingaat. Ruhl reikt één cryptische maar geen verlossende hint aan, wanneer hij ingaat op de metonymische betekenisvariatie bij de analyse van *to kick*:

Like the inferential meanings associated with *hit*-phrases, these metonymic meanings are pragmatic; they become semantic, and part of *kick*'s figure, when the lexical meaning no longer contributes any meaning, but merely serves to indicate the inference (Ruhl 1989:221).

Men kan zich afvragen waarom Ruhl deze tweede categorie ('inherente betekenis = ground + unidirectional figure') überhaupt in het leven heeft geroepen. Van *to bear* dat tot de eerste categorie behoort, stelt Ruhl immers dat het woord neutraal is met betrekking tot *abstractness* en *concreteness*, die beide als pragmatische factoren worden bestempeld (cf. analyse van *to bear*). Alle betekenisvarianten van *to bear* kunnen bijgevolg worden herleid tot contextbepaalde variatie. De tweede categorie die enkel "secondary words" herbergt, kent daarentegen semantische (!) betekenisvariatie onder de vorm van "figurative uses". Zo heeft *ice* een letterlijke inherente betekenis 'water frozen solid' met verschillende figuurlijke betekenisvarianten die Ruhl eveneens als semantisch bestempelt.

We hebben er echter het raden naar waarom *ice* niet net als *to bear* neutraal is met betrekking tot *abstractness* en *concreteness* en waarom de letterlijke en figuurlijke betekenissen van *ice* niet eveneens pragmatische betekenisvarianten zijn van de monoseme inherente betekenis die dan voor *ice* zou worden geconstrueerd.¹⁰⁹ Op die manier zou de hoogst merkwaardige tweede categorie waarin monosemie en semantische betekenisvariatie paradoxaal genoeg samen gaan, overbodig worden. We gaan dan ook akkoord met Cruse die deze arbitraire indeling tussen "primary words" en "secondary words" (die tevens de scheidslijn tussen de eerste en tweede categorie woorden blijkt te zijn) eveneens veroordeelt:

CR says, reasonably enough, that only concrete meanings can serve the ground for figurative extensions; but it is only by his authorial fiat that *bear* and *hit*, but not *ice* or *kick*, belong to the category of primary words. We are not at any point given explicit criteria for deciding between these two types of case, although CR devotes much space overcoming our initial negative response to his suggestion (Cruse 1992:591).

Hier moet worden aan toegevoegd dat Cruse, ondanks deze terechte kritiek de paradox die deze tweede categorie in zich draagt, nergens in vraag stelt.

Een mogelijke zinvolle interpretatie van het onderscheid tussen de eerste categorie monoseme woorden en de tweede categorie monoseme woorden, is dat het verschil tussen beide categorieën samenvalt met het verschil tussen het "pragmatic model

¹⁰⁹ Eventueel kan het feit een rol spelen dat *to bear* een werkwoord is (dat dus ook valentie bezit en de betekenis van actanten aan zich bindt) terwijl *ice* een niet-afgeleid substantief is dat niet over valentie beschikt.

of mental representation” (dat we hierboven hebben aangehaald) en dat wat Croft als het “derivational model” omschrijft: “There is one independently represented unit in het mind, [a/U1], and (a/U2) is derived by a language-specific rule – which must also be independently represented in the mind” (Croft 1998:153). Bij de eerste categorie monoseme woorden die Ruhl onderscheidt, hebben we dus te maken met één monoseme betekenis, die wordt opgeslagen in het mentale lexicon, en die in combinatie met een oneindig aantal pragmatische regels in een oneindig aantal niet-geconventionaliseerde, pragmatische betekenisvarianten resulteert. Noch de pragmatische regels, noch de pragmatische betekenisvarianten worden opgenomen in het mentale lexicon. Bij de tweede categorie monoseme woorden die Ruhl onderscheidt, hebben we te maken met één monoseme betekenis, die wordt opgeslagen in het mentale lexicon, en die in combinatie met een beperkt aantal semantische derivatieregels resulteert in een eindig aantal geconventionaliseerde betekenisvarianten. Ook hier worden de betekenisvarianten niet opgeslagen in het mentale lexicon, maar in tegenstelling tot de “pragmatic figures” bij de eerste monosemiecategorie worden de semantische derivatieregels (“semantic figures”) wel opgenomen.

Desalniettemin blijft het probleem bestaan dat ook met de herdefiniëring van de twee categorieën als het ‘pragmatische model’ en het ‘derivativele model’, de categorieën noodgedwongen een continuüm vormen. Voor Ruhl correleert het onderscheid tussen de categorieën immers met het onderscheid tussen “primary words” en “secondary words”, waarvan Ruhl nu net heeft aangeduid dat zij voor hem een continuüm vormen van woorden die meer tot de ‘open klassen’ van het lexicon van een taal behoren tot woorden die meer tot de ‘gesloten klassen’ van het lexicon van een taal behoren (cf. o.a. Ruhl 1989:21 en 177). Het verschil tussen “primary words” en “secondary words” wordt bovendien gekenmerkt als het verschil tussen woorden die “remote from reality” zijn versus woorden die “related to reality” zijn (cf. Ruhl 1989:21). We veronderstellen dat “secondary words” in hun meest extreme vorm dan ook samenvallen met wat Coseriu als ‘nomenclaturen’ en ‘terminologieën’ zou omschrijven. In dit deel van het lexicon, dat strikt genomen niet als ‘natuurlijke taal’ kan worden beschouwd, is de betekenisverhouding tussen betekenis en referentie een één-op-één-verhouding. Ruhl waarschuwt er echter voor om al te veel ‘concreta’ als ‘jargon’ of ‘terminologie’ te beschouwen:

It can be objected that while mathematical ‘entities’ are strongly systematic, language is not necessarily or exclusively systematic in this way. As Coseriu & Geckler (sic) (1981 [1974]:140) note, some parts of a vocabulary are nomenclatures, which do serve as labels referring directly to reality. But, they additionally warn, such subvocabularies give us little insight into organization of a full vocabulary. For them, distinguishing language and reality is the first essential task for a semantic theory. *Of course, we must not overgeneralize in the opposite direction; we must explain why vocabularies are heterogeneous, containing both highly abstract systematic words, remote from reality, and also reality-specific nomenclatures* (Ruhl 1989:132; onze cursivering, fvdg).

Ruhl is het principieel eens met Coseriu & Geckeler ([1981 [1974]]) dat een semantische theorie zich niet mag laten leiden door “the guiding principle that language should mirror reality, that all of the language should be highly nomenclatural, directly

referential, relatively homogeneous, and relatively concrete" (Ruhl 1989:181). Toch moeten "reality-specific nomenclatures" wél een plaats krijgen in zijn semantische theorie (cf. het net aangehaalde citaat van p.132). De introductie van deze "reality-specific nomenclatures" in Ruhls betekenis­theorie brengt echter met zich mee dat Ruhl de intratalige, semantische status die hij tot dan toe aan de inherente betekenis had toegekend, niet langer kan handhaven en hij ook referentiële kenmerken aan "secondary words" als *ice* gaat toekennen. Onder 'nomenclatuur' verstaan Coseriu & Geckeler beslist ook bepaalde *folk taxonomies*, b.v. namen van artefacten en wellicht ook dieren en planten, die men met de componentiële methode van het structureel functionalisme niet kan beschrijven. Een "secondary word" als *ice* valt echter voor het structureel functionalisme onder het bereik van de 'natuurlijke taal'. Zo geeft Coene (2004:222-233) aan dat het weliswaar zeer moeilijk is, maar niet onmogelijk om ook bij dit soort woorden een paradigmatische betekenis­analyse te maken die ons toelaat om referentiële kenmerken strikt te onderscheiden van de functionele, talige betekenis­kenmerken. Coene illustreert dit op overtuigende wijze aan de hand van een structureel-functionele betekenis­analyse van Dts. *Schnee* dat zij enerzijds tot *Regen*, *Hagel* en *Graupel* op­poneert en anderzijds tot *Reif*, *Tau* en *Glatteis* (cf. Coene 2004:226-231). Vanuit structureel-functioneel oogpunt blijft dus ook bij een "secondary word" als *ice* de strikt intratalige betekenis, los van elke encyclopedische kennis, gehandhaafd.

2.3.3. Categorie III: Polysemie ('inherente betekenis = ground + bidirectional figure')

Een polyseem woord wordt door Ruhl gedefinieerd als een woord met twee gerelateerde inherente betekenissen. Bij een polyseem woord weet men niet precies wat de oorspronkelijke "ground" is: de semantische "figure" van de ene betekenis kan de "ground" zijn van de andere betekenis en vice versa. Naast het eerder aangehaalde "criterion of independent survival" (afbakening ten opzichte van de eerste categorie woorden) en het "criterion of bidirectionality" (afbakening ten opzichte van de tweede categorie woorden), haalt Ruhl één bijkomend argument aan om een polyseme oplossing van een monoseme oplossing te onderscheiden – met name het al dan niet voorkomen van een parallel grammaticaal distributiepatroon: "The parallelism of syntax for both ground and figure assures that we are justified in seeking a monosemic status for *kick*" (Ruhl 1989:218). Dit argument wordt wel slechts op één plaats vermeld en lijkt veeleer een ad-hocoplossing voor de analyse van *to kick*. Aangezien beide eerste criteria niet afdoende zijn gebleken, geldt ook hier weer dat het onderscheid tussen polysemie enerzijds en monosemie (zowel in de "pragmatic model"-visie als de "derivational model"-visie) anderzijds onduidelijk is en dat de drie categorieën daardoor in elkaar verglijden.

Deze derde betekenis­categorie kan men overigens vergelijken met het gelijknamige "polysemy model" dat Croft (1998:153) als volgt definieert: "There are two independently represented units in the mind, [a/U1] and [a/U2], but U1 and U2 are linked by a semantic relation in a network". Er is wel een belangrijk onderscheid tussen Ruhls visie en het (cognitieve) netwerkmodel: terwijl voor Ruhl beide betekenis-

sen van een polyseem woord een gelijkwaardige status bezitten, kent men binnen het cognitieve netwerkmodel het polyseme woord één primaire basisbetekenis toe, waarvan alle overige betekenissen worden afgeleid.

2.3.4. *Categorie IV: Homonymie*

Beantwoorden aan één enkele woordvorm twee of meer inherente, niet-gerelateerde betekenissen, dan is er sprake van homonymie. Zoals eerder vermeld gaat Ruhl op deze categorie niet dieper in. Cruse wijst erop dat Ruhl eigenlijk zowel de notie homonymie als polysemie uitsluit door de manier waarop hij “primary words” definieert, ook al beweert Ruhl beide te erkennen. De grootste motivatie voor Ruhl om *bank1* (‘side of river’) en *bank2* (‘institution for the custody of money’) als homoniemen te beschouwen, is dat “we cannot conceive of a superordinate sense that context could reliably and automatically narrow down to the observed range of meanings of the lexical form” (Cruse 1992:591). Maar deze “superordinate sense” vinden we volgens Cruse ook niet terug bij de analyse van *to bear*:

In the latter case, CR says that that is because it exists in an unconscious order of facts that cannot be consciously accessed. Why, in that case, can we not postulate a highly abstract superordinate sense of *bank*, inaccessible to consciousness, which is such that context narrows it down to just what we observe in the various uses of *bank*? (Cruse 1992:591).

We kunnen ons echter afvragen of Cruse hier niet in de fout gaat: de betekenisconstante van *to bear* in de gebuiken die Ruhl opsomt is zonder meer duidelijk; een dergelijke constante is er niet bij *bank*. Principieel geldt evenwel dat homoniemen in de meeste talen veeleer uitzonderingen zijn (zeker als men rekening houdt met de fonologische relevantie van toon in de vele toontalen van de wereld, waardoor ook in deze talen van homonymie geen sprake meer kan zijn). Deze vierde betekenisconstante van Ruhl stemt ten slotte overeen met wat Croft als het “independent entries model” omschrijft: “There are two independently represented units in the mind, [a/U1] and [a/U2] (...). The independent entries model could also be called the *homonymy model*: the forms in [a/U1] and [a/U2] are represented independently and so it could be said that the identity of form is accidental, at least for the contemporary speaker” (1998:153).

3 | TUSSENTIJD'S BESLUIT

We moeten vaststellen dat Ruhl's "monosemic bias" die door Cruse (1992) als een zeer radicale vorm van monosemie wordt omschreven (alook door Tuggy 2003, die zelfs niet eens vermeldt dat Ruhl in zijn theorie ook polysemie een plaats toekent, cf. § III.4.), van minder radicale aard is dan de structureel-functionele monosemiehypothese. Zo hebben we er enerzijds op gewezen dat Ruhl een opening voor polysemie in de traditionele en gebruikelijke zin van het woord voorziet in zijn theorie – wat bij Coseriu uitgesloten is, tenzij onder de vorm van 'homofonie' of 'duosemie' bij de extensieve termen van een neutraliseerbare oppositie; anderzijds wordt, door het gebrek aan duidelijke criteria om de verschillende betekenis categorieën (van monosemie over polysemie tot homonymie) van elkaar te onderscheiden, door Ruhl eigenlijk een continuümvisie aangenomen. Daarin verschilt Ruhl niet cruciaal van de recente ontwikkeling in de cognitieve semantiek, die erin bestaat om de grenzen tussen monosemie, polysemie en homonymie te laten vervagen (cf. § III.3.5.). Het verschil tussen Ruhl's continuümvisie en de cognitief-semantische continuümvisie bestaat voornamelijk in de klemtoon die zij leggen binnen dit continuüm: voor Ruhl valt de klemtoon op monosemie, voor de cognitieve semantiek op polysemie. Dergelijke continuümvisie is binnen een radicaal monosemie betekenis theorie als het structureel functionalisme, waar betekenissen van woorden elkaar wederzijds delimiteren, uiteraard niet mogelijk. We kunnen dan ook besluiten dat Ruhl, rekening houdend met het feit dat hij niet geruggesteund werd door de Noord-Amerikaanse traditie, weliswaar een meer dan verdienstelijke en bewonderenswaardige poging heeft geleverd om tegen de gangbare polysemievisie in te roeien, maar dat het zijn theorie ontbreekt aan een duidelijk uitgewerkt theoretisch-methodologisch begrippenapparaat als dat van het Coseriaanse structureel functionalisme. Daar tegenover staat dan weer dat Ruhl zijn theorie bijna 400 bladzijden lang staft aan de hand van vele, zeer gedetailleerde voorbeelden. Aan deze praktische uitwerking ontbreekt het dan weer in het structureel functionalisme, zoals we later, in § IV.4.1.2. in onze evaluatie van deze betekenis theorie als een belangrijk punt van kritiek naar voren zullen schuiven. In dit proefschrift willen we dan ook gebruik maken van het theoretisch-methodologische begrippenapparaat van het structureel functionalisme om enerzijds enkele problemen uit de cognitieve semantiek kritisch te evalueren (Hoofdstuk III) en anderzijds om een structureel-functionele betekenis analyse van Nls. *over* te maken (Hoofdstuk IV). We streven er daarbij echter naar om met eenzelfde gedetailleerdheid als die van Ruhl te werk te gaan.

1 INLEIDING

De cognitieve, holistische linguïstiek zoals we die nu kennen en waarvan de cognitieve semantiek een onderdeel vormt, kreeg vorm in de jaren '70 van de 20ste eeuw en kende een enorme bloei in de jaren '80 en '90. Tot op heden is de cognitieve linguïstiek een internationaal verspreide en invloedrijke discipline, die zichzelf manifesteerde door 1) verschillende sleutelpublicaties (cf. C. Brugman (o.a. 1981; 1988; 1997), G. Fauconnier (o.a. 1994; 1997), G. Fauconnier & M. Turner (1998), C. Fillmore (o.a. 1968; 1977; 1982), D. Geeraerts (o.a. 1988a-c; 1992a-b; 1993a-b), M. Johnson (o.a. 1987), G. Kleiber (1993 [1990]), G. Lakoff (o.a. 1987; 1993), G. Lakoff & M. Johnson (o.a. 1980; 1999), R. Langacker (o.a. 1982; 1983; 1986; 1987; 1988a-d; 1990; 1991), S. Lindner (o.a. 1981), E. Sweetser (o.a. 1984; 1985; 1987), L. Talmy (o.a. 1983; 1988), J. Taylor (1995; 1999; 2002), C. Vandeloise (o.a. 1990), etc.); 2) een eigen vaktijdschrift *Cognitive Linguistics* (dat verschijnt sinds 1990); 3) met enkele belangrijke verzamelbundels als B. Rudzka-Ostyn (1988), S. Tsohatszidis (1990) en meer recent H. Cuyckens, R. Dirven & J. Taylor (2003); en 4) twee handboeken die het cognitief-linguïstische gedachtegoed willen verspreiden bij een studentenpubliek, F. Ungerer & H.-J. Schmid (1996) enerzijds en R. Dirven & M. Verspoor (1998) anderzijds, dat met het oog op Europese en internationale verspreiding, niet alleen in het Engels, maar ook in het Frans, Spaans, Duits, Italiaans en Grieks is verschenen. Hoewel de cognitieve linguïstiek een huis met vele kamers vormt, kan men tegelijkertijd globaal een aantal gemeenschappelijke, homogeniserende tendensen vaststellen in het theoretisch-methodologisch kader dat de verschillende, heterogene submodellen binnen de cognitieve linguïstiek met elkaar verbindt (o.a. de *prototype semantics* van o.a. Geeraerts, de *space grammar* (later: de *cognitive grammar*) van Langacker, de *mental space*-theorie van Fauconnier, de *framework semantics* van Fillmore, de *networkanalyses* van Brugman, etc.). Grofweg gesteld kan men zeggen dat de cognitieve linguïstiek een reactie vormt op het klassieke model van de menselijke geest uit de eerste generatie cognitieve wetenschappen. Voor die afwijzende houding baseert ze zich zowel op externe kritiek (o.a. door de fenomenologie) op de cognitieve wetenschappen, als op interne kritiek (o.a. door de cognitieve psychologie) op het klassieke model dat oorspronkelijk binnen die cognitieve wetenschappen werd gehanteerd.

In § III.2. zullen we eerst kort ingaan op de cognitieve wetenschappen, hun gemeenschappelijke onderzoeksobject (d.i. de menselijke cognitie) en het klassieke model van de menselijke geest waarop zij zich baseren. We bespreken vervolgens een aantal kenmerken die aan de verschillende cognitief-wetenschappelijke subdisciplines van de eerste generatie zijn verbonden (o.a. psychologie, taalkunde en filosofie) en die

cruciaal zullen blijken voor de ontwikkeling van de holistische cognitieve linguïstiek, in die zin dat de cognitieve linguïstiek deze typerende kenmerken stuk voor stuk zal afwijzen en zal vervangen om zo tot een geheel eigen theoretisch-methodologisch kader te komen. Voor deze bespreking hebben we vooral gebruik gemaakt van J. Van de Walle (2001),¹ die het werk van Lakoff & Johnson historiografisch ontleedt, maar ook van o.a. J. Lyons (1977), N. Dörschner (1996), Geeraerts (1988a), M. Schwarz (1994) en K. Willems (1997). Citaten uit verschillende toonaangevende cognitief-linguïstische publicaties vullen bovendien de schets van de cognitieve linguïstiek tegen de achtergrond van de eerste generatie cognitieve wetenschappen aan.

In § III.3. gaan we vervolgens in op één van de bekendste modellen van de cognitieve semantiek, met name de prototypensemantiek. Deze prototypensemantiek is geconstelleerd naar het voorbeeld van een nieuw model in de cognitieve psychologie waarmee men het menselijk categorisatievermogen en de interne structuur van psychologische categorieën tracht te ontleden. Dit prototypische model kwam voort uit onvrede met het Aristoteliaanse categorisatiemodel. Aan de hand van voornamelijk Kleiber (1993 [1990]) zullen we uitleggen hoe het in oorsprong psychologische model in de cognitieve semantiek werd geïntroduceerd. Enkele problemen in dit oorspronkelijke model, de zogeheten 'standaardversie' van de prototypensemantiek, zullen leiden tot een 'uitgebreide versie' van de prototypensemantiek. In die uitgebreide versie zal vooral het begrip 'familiegelijkenisstructuur' centraal staan. Opmerkelijk en interessant voor ons proefschrift is dat de overgang van de standaardversie naar de uitgebreide versie van de prototypensemantiek tevens de introductie van polysemie als een noodzakelijke eigenschap van lexicale items impliceert. We zullen daarbij vooral aandacht besteden aan het radiale netwerkmodel van Lakoff (1987), dat binnen het algemenere kader van de uitgebreide prototypensemantiek een specifiek theoretisch-methodologisch kader biedt om de interne structuur van polyseme betekenis categorieën verder te ontleden.

Opvallend voor het cognitieve betekenisonderzoek in de jaren '80 en begin jaren '90, waarvan in § III.3. een representatieve staalkaart wordt gepresenteerd, is dat het zwaartepunt er voornamelijk ligt op de vraagstelling naar de polyseme structuur van lexicale items en de cognitieve principes (metafoor, metonymie, *image-schema*-transformaties) die daarbij van belang zijn (cf. Taylor, Cuyckens & Dirven 2003:2). De polyseme *natuur* van lexicale items geldt daarentegen als een vanzelfsprekendheid die niet in vraag wordt gesteld. Daarom leek het ons nuttig om in § III.4. de bijdrage van D. Tuggy (2003) in de discussie te betrekken. Tuggy sluit met zijn radicaal polyseme betekenisanalyse van het Nawaatl werkwoord *kisa* aan de hand van een radiaal netwerk weliswaar perfect aan bij de traditie uit de jaren '80, maar Tuggy getroost zich de moeite om stap voor stap te beargumenteren waarom precies volgens hem

¹ Het gaat hier zowel om een minutieuze historiografische analyse van de gezamenlijke publicaties uit 1980, *Metaphors We Live By*, en uit 1999, *Philosophy in the Flesh*, als om de aparte publicaties van beide auteurs: *Women, Fire and Dangerous Things* (1987) van Lakoff en *The Body in the Mind* (1987) van Johnson. Aangezien beide auteurs sleutelfiguren vormen binnen de cognitieve linguïstiek, menen we dat de situering en de ontstaanscontext van hun werk voor een groot deel geldig is voor de gehele cognitieve linguïstiek. Voor de verhouding tussen de cognitieve linguïstiek (in de opvatting van Lakoff & Johnson) en de cognitieve wetenschappen baseert Van de Walle zich op zijn beurt voornamelijk op N. Stillings (1995) en R. Cummins & D. Cummins (2000).

een polyseme benadering meer gerechtvaardigd is dan een monoseme benadering. De monoseme visie waartegen Tuggy zich verdedigt, is die van Ruhl (1989), een auteur die we uitgebreid behandeld hebben in Hoofdstuk II. In de bespreking van Tuggy verwerken we waar nodig ook de monosemieargumenten van het structureel functionalisme (deze visie werd eveneens in Hoofdstuk II aangehaald).

Het feit dat Tuggy de noodzaak voelt om de polyseme natuur van lexicale items als het ware te verdedigen ten opzichte van een monoseme betekenisvisie, is typerend voor de cognitieve semantiek zoals die zich vanaf eind jaren '90, begin 2000 verder ontwikkelt. Ten opzichte van de jaren '80 en begin jaren '90 ziet men immers een verschuiving in de onderzoeksinteresse optreden: de onderzoeksvraag luidt vanaf dan of de polyseme natuur van lexicale items wel zo vanzelfsprekend en 'natuurlijk' is als die vroeger werd aangenomen: de behoefte van Tuggy om zijn polyseme visie te verantwoorden, vindt wellicht zijn oorsprong in die veranderde onderzoeksinteresse.² Men lijkt – door de band genomen – te evolueren van een 'radicaal polyseem' standpunt (cf. Lakoff 1987) naar een 'gematigder polyseem' standpunt. Dat laatste standpunt kan verschillende vormen aannemen. Zo trachten sommige auteurs de "rampant polysemy" (cf. Tuggy 2003:341) van lexicale items in te perken en terug te voeren tot een beperkt aantal discrete betekenissen door duidelijke criteria te formuleren voor die discreetheid, criteria die in de radicale polysemietheorie ontbreken (cf. A. Tyler & V. Evans 2001; Tyler & Evans 2003a). Monoseme lexicale items blijven auteurs als Tyler & Evans evenwel als uitzonderingen beschouwen. Een auteur als T. Janssen (2003:93-122) wijst dan weer op de complementariteit van de monosemiehypothese en polysemiehypothese. J. Allwood (2003:29-65) gaat zelfs nog een stap verder in de richting van de monoseme pool: hij houdt een pleidooi voor minder polyseme analyses ten voordele van meer (monoseme) abstracte betekenissen onder de vorm van "meaning potentials" (cf. ook W. Croft & A. Cruse 2004: §5). Volgens J. Zlatev (2003:93-122) kan de vraag naar het semantische statuut van een lexicaal item – "generality" dan wel "polysemy" – onmogelijk coherent worden beantwoord. Zlatev pleit voor een continuüm waarvan beide polen – homonymie aan de ene zijde, monosemie aan de andere zijde – polysemie (aanleunend bij de homonieme pool) en generaliteit/vaagheid (aanleunend bij de monoseme pool) omsluiten. Een gelijkaardige 'continuüm-oplossing' voor het polysemieprobleem werd eigenlijk al aangekondigd in Geeraerts (1993a) en in Tuggy (1993) en deze 'vroeg' continuümvisie zal aan bod komen in § III.3. De concepten homonymie, polysemie en vaagheid lopen daarbij in elkaar over. Dit mag ons niet verbazen: wanneer het cognitieve betekenisconcept gepaard gaat met noties als "vagueness" en "fuzzy boundaries", waarom zouden dan ook de grenzen tussen vermeende 'betekenisverschijnselen' als homonymie, polysemie, etc. op zich niet kunnen vervagen? Deze continuümvisie lijkt binnen de huidige cognitieve semantiek steeds meer ingang te vinden. Voorlopig lijkt het echter te voorbarig om van een echte cognitieve tendens in de richting van monosemie te spreken. De bijdragen die deze (eventuele) tendens vertegenwoordigen hebben

² Zo is het bijvoorbeeld opvallend dat in Tuggy's bijdrage over de radicaal polyseme netwerkanalyse van causatieve constructies in hetzelfde Nawaal die vijftien jaar eerder verscheen in 1988 op geen enkele wijze de 'vanzelfsprekende aanname van polysemie' verantwoord wordt.

bovendien een nog perifere status ten opzichte van de meer prototypische teksten binnen de cognitieve semantiek van verschillende sleutelauteurs uit de jaren '80 en vroege jaren '90. Verder onderzoek zal moeten uitwijzen hoe de cognitieve semantiek in de toekomst evolueert. Omdat het alsnog te vroeg is om conclusies te trekken – de resultaten van een literatuuronderzoek van een kleine twintig jaar overwegend 'polyseme cognitieve semantiek' kan en mag men niet zomaar vergelijken met de resultaten van een literatuuronderzoek van cognitief geïnspireerde teksten van de laatste vijf jaar – willen we ons niet wagen aan speculaties betreffende de eventuele evolutie van de cognitieve semantiek in de richting van monosemie. De *case study* die we hebben geselecteerd voor Hoofdstuk IV, de radiale netwerkanalyse van Eng. *over* door Lakoff (1987) is dan ook een typevoorbeeld van de radicale polysemiehypothese die voor het eerst geïntroduceerd werd in de jaren '80 en sindsdien bijzonder inspirerend heeft gewerkt voor andere auteurs in de cognitieve semantiek. Deze *case study* is echter recent opnieuw onder de loep genomen door Tyler & Evans (2001; 2003a), die een veeleer gematigd polyseem standpunt innemen. Op die manier besteden we de volle aandacht aan de cognitieve semantiek uit de jaren '80 en begin jaren '90 die voorlopig het meest gekend en invloedrijk blijft, zonder evenwel de meest recente ontwikkelingen in de cognitieve semantiek te verwaarlozen.

2 DE COGNITIEVE WETENSCHAPPEN

De cognitieve semantiek maakt deel uit van de cognitieve linguïstiek, die op zich een onderdeel vormt van de cognitieve wetenschap. De cognitieve wetenschap ("the science of mind", Stillings (1995:1), geciteerd in Van de Walle (2001:10)) heeft een sterk interdisciplinair karakter en overkoepelt verschillende disciplines in de wetenschap (vandaar spreken we meestal van de cognitieve wetenschappen) – naast linguïstiek, ook psychologie, computerwetenschappen, neurowetenschappen en filosofie – die zich elk door middel van hun specifieke invalshoek tot doel stellen om de cognitie of het kenvermogen bloot te leggen en te beschrijven. De cognitieve wetenschap ontstond omstreeks de jaren '50, maar kende vooral een enorme bloei vanaf de jaren '70 dankzij de evolutie in de computerwetenschappen. Vanaf 1974 werden de publicaties uit de verschillende disciplines bovendien gebundeld in en verspreid door een eigen vaktijdschrift *Cognitive Science*. In de volgende paragrafen zullen we eerst ingaan op het model van de menselijke geest dat de eerste generatie cognitieve wetenschappen met elkaar verbindt. Vervolgens bespreken we bondig hoe bepaalde psychologische, filosofische en taalkundige tradities aansluiting vinden bij dit model of zich erdoor laten beïnvloeden. Tegelijkertijd halen we kort aan welke externe en interne reacties de door het klassieke model geïnspireerde opvattingen in de verschillende disciplines veroorzaakten. We zullen ten slotte zien dat de cognitieve linguïstiek zich afzet tegen het klassieke model en verschillende van de externe en interne reacties op dit model assimileert. De bespreking van het klassieke model en de reacties erop vormt een sterk vereenvoudigde samenvatting van de inzichten die worden gepresenteerd in het eerste hoofdstuk van Van de Walle (2001).

2.1 | Het klassieke model van de menselijke geest: algemene schets

Wat de verschillende disciplines van de cognitieve wetenschappen met elkaar verbond in hun zoektocht naar het kenvermogen was het model van de menselijke geest waarop zij zich baseerden: "the classical view of mind" of "the mind as information-processing system" (Stillings (1995:339), geciteerd in Van de Walle (2001:10)). Van de Walle (2001:5) wijst er in een voetnoot op dat deze manier om de menselijke geest te benaderen, geïnspireerd werd door de informatietheorie van C. Shannon (1948). G. Rickheit & H. Strohner (1993:14, geciteerd in Dörschner (1996:34)) formuleren het informatieverwerkingsproces als volgt:

Informationsverarbeitung liegt dann vor, wenn eine bestimmte Information in eine andere Information transformiert wird. Die Transformation kann dabei mehr oder weniger stark sein. Sie kann zum einen einfach darin bestehen, daß die Information von einem Code in einen anderen überführt wird. Die Transformation kann aber auch die Struktur der Information betreffen (oorspronkelijke cursivering, fvdg).

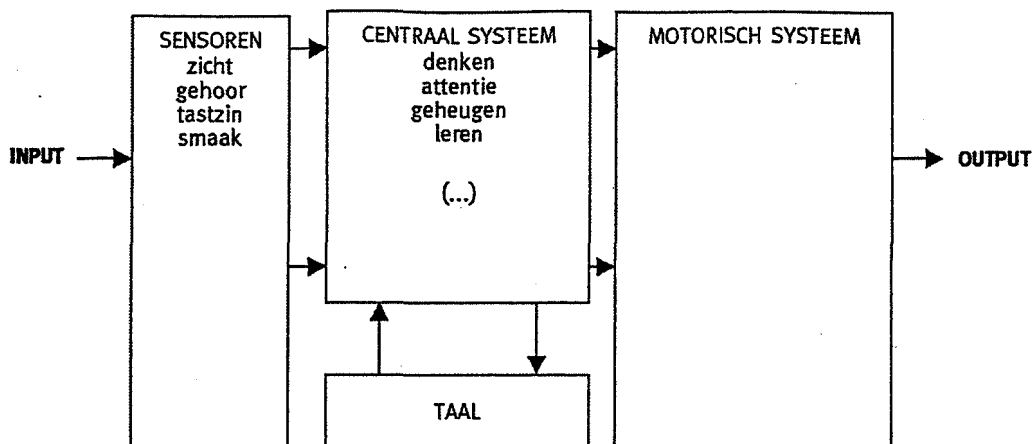
Bij de cognitieve wetenschappen wier gezamenlijke onderzoeksobject de menselijke cognitie betreft, wordt de werking van de menselijke geest vervolgens gedefinieerd aan de hand van de definitie van het informatieverwerkingsproces:

Von *kognitiver Informationsverarbeitung* sprechen wir dann, wenn die transformierende Instanz das *zentrale Nervensystem* eines Lebewesens ist oder ein anderes System, durch das Nervensystem simuliert wird. Der Begriff der *Kognition* ist eine Kurzform für den Begriff der kognitiven Informationsverarbeitung (Rickheit & Strohner (1993:14), geciteerd in Dörschner (1996:34); oorspronkelijke cursivering, fvdg).

De menselijke geest wordt binnen het cognitief-wetenschappelijke model dus beschouwd als een systeem waarvan de input (informatie) wordt ontvangen door middel van sensoren. Die informatie wordt opgeslagen in het geheugen, verwerkt door een centrale processor en vervolgens als output weer uitgezonden door middel van acties. Eén van de belangrijkste eigenschappen van dit klassieke model is dat het steunt op de modulariteitshypothese van J. Fodor (1983). Van de Walle (2001: 12) omschrijft deze hypothese als volgt:

Volgens deze hypothese is het informatieverwerkend systeem van de mens opgedeeld in *functioneel* onafhankelijke modules. Niet alle informatie van elke module is daarom beschikbaar (zichtbaar) voor elk algoritme (cognitief proces) (...). Hogere-orde cognitieve processen verzamelen op die manier enkel relevante informatie van de verschillende deelmodules, terwijl in de kleinere modules het echte rekenwerk wordt gedaan. Op die manier maakt men de snelheid van de hogere-orde processen aannemelijker (oorspronkelijke cursivering, fvdg).

Belangrijk is daarbij vooral dat in het klassieke model een plaats voorzien wordt voor een aparte taalmodule. Van de Walle (2001:13), zich baserend op Fodor (1983), brengt de verschillende modules in het klassieke model als volgt in kaart:

Figuur 1: Het klassieke model van de menselijke geest

Uit het schema kunnen we duidelijk afleiden dat taal een autonoom subsysteem vormt, maar tegelijkertijd interageert met de andere modules. Zo maakt Schwarz (1994:12) gewag van de interactie tussen het perceptuele systeem en het taalsysteem bij de benoeming van een bepaald beeld. Voorts wijzen we erop dat het sensorische systeem strikt gescheiden is van de centrale processor. Dit onderscheid tussen perceptie en cognitie moet men als volgt begrijpen:

De sensoren zijn aparte systemen die de input van de buitenwereld (elektromagnetische straling) omzetten in een vorm die bruikbaar is voor het centrale systeem. Dit is de zogenaamde *transductie* of *perceptuele categorisering* die een gevolg is van de specifieke structuur van elk van de sensoren. Dit betekent enerzijds dat de centrale processen niet kunnen tussenkomen in de waarneming zelf en anderzijds dat de informatie uit de sensoren via het centraal systeem aan de motorfuncties wordt doorgegeven. 'Pure waarneming' of 'directe waarneming' bestaat dus niet in het klassieke model (Van de Walle 2001:14).

Ten slotte is het belangrijk in te zien "dat de informatie van de sensoren naar het centrale systeem en van het centrale systeem verder naar de motorfuncties [stroomt]. Daarom zullen de concepten van het centrale verwerkingsysteem ook geen elementen van motorfuncties kunnen opnemen" (Van de Walle 2001:14). Het is bijgevolg ook niet mogelijk om motorische instructies direct waar te nemen. We zullen zien dat binnen het *embodied mind*-model, dat binnen de cognitieve linguïstiek het *classical view of mind*-model vervangt, de strikte afbakening van de verschillende modules wegvalt, zodat directe waarneming wel mogelijk gemaakt wordt.

2.2 | Het klassieke model: toepassing in de verschillende cognitieve subdisciplines en kritische evaluatie

2.2.1. De psychologie

De 'cognitieve psychologie'³ vormde een reactie op de behavioristische traditie van begin 20ste eeuw (cf. o.a. L. Bloomfield (1923; 1933), J. Watson (1924) en B. Skinner (1957)), waarin het gedrag van de mens, inclusief de menselijke geest, werd gereduceerd tot en geanalyseerd op basis van een aantal stimulus-respons-schema's: "The behaviour of any organism can be described, according to the behaviourist, in terms of the responses which the organism makes to stimuli presented by the environment" (Lyons 1977:123). De achterliggende idee in het behaviorisme was dat alles – ook het menselijk gedrag – in observeerbare, meetbare en falsifieerbare parameters moest worden kunnen uitgedrukt: "Psychology, then, should restrict itself to what is directly observable; it should be concerned with overt behaviour not with unobservable mental states and processes" (Lyons 1977:121). Het menselijk bewustzijn werd daardoor gereduceerd tot een passief systeem, "[with] no essential difference between human and animal behaviour" (Lyons 1977:121).

In de cognitieve psychologie herwaardeerde men de mens als een actief en bewust wezen en veronderstelde men dat de stimuli op een of andere cognitieve wijze moesten worden verwerkt, vooraleer men bewust tot een respons (actie) kon overgaan. Het klassieke model, waarin de menselijke geest werd voorgesteld als een informatie-verwerkende processor, vormde hierbij aanvankelijk het meest toonaangevende model om de cognitieve verwerking van stimuli en de omzetting in een bepaalde respons weer te geven. Volgens Van de Walle (2001:6) laten de twee belangrijkste kenmerken van dit cognitief-psychologische model zich samenvatten als het behoud van de empirische falsifieerbaarheid uit het behavioristische model enerzijds en het afwijzen van de introspectieve methodologie om de cognitieve processen bloot te leggen anderzijds. Het eerste kenmerk vloeide voort uit het feit dat men "in termen van dit informatieverwerkend systeem hypothesen over de werking van het menselijk denkproces [opstelde] die konden worden getoetst aan de input en output van dat systeem (respectievelijk de sensoren en de acties)" (Van de Walle (2001:5-6)). Het tweede kenmerk kan worden toegeschreven aan de onbewuste natuur van de cognitieve processen: "Dit onbewuste was ook geen verdrongen onderbewuste zoals S. Freud had geopperd, maar slechts een verzameling van bewerkingen die voor het bewustzijn niet zichtbaar waren en die, in tegenstelling tot Freuds onderbewuste, ook nooit zichtbaar konden worden gemaakt. Men kon enkel aan de effecten (stimulus en respons) van de onbewuste regels de werking kennen" (Van de Walle (2001:6)).

Zoals eerder aangehaald, impliceerde het gebruik van het klassieke model van de menselijke geest in de cognitieve psychologie een scherpe scheidslijn tussen perceptie en cognitie enerzijds en cognitie en het motorische systeem anderzijds. Door het in vraagstellen van deze scherpe scheidslijn vormde J. Gibson (1966; 1977; 1979) de cognitieve psychologie om tot de zogeheten "ecological psychology" (cf. Van de Walle 2001:7). Enerzijds hield het vervagen van die scheidslijn in dat de input uit

³ De term 'cognitieve psychologie' werd geïntroduceerd in 1967 door de Amerikaanse psycholoog U. Neisser.

de stimuli ook rechtstreeks aan het motorische systeem kon worden doorgegeven (dus niet noodzakelijkerwijs via de centrale processor), zodat 'directe waarneming' mogelijk werd. Anderzijds zorgde de verbinding tussen het sensorische systeem en het motorische systeem, die in het klassieke model onbestaande was, ervoor dat men motorische instructies rechtstreeks kon waarnemen. Van de Walle (2001:7) stelt vast dat Lakoff & Johnson (1980) Gibsons vernieuwingen assimileren in hun model: zo haalt Lakoff later in 1987 expliciet aan dat de ecologisch-psychologische benadering van Gibson van essentieel belang is geweest voor de ontwikkeling van hun experiëntiële benadering van taal en cognitie. Met het oog op de prepositionele *case study* in Hoofdstuk IV wijzen we erop dat de invloed van Gibson vooral ook merkbaar is door de introductie van de *emergent concepts* in Lakoff (1987), direct waarneembare concepten die noodzakelijkerwijs spatiaal van aard zijn. Deze *emergent concepts* zullen cruciaal blijken in het omzeggens onlosmakelijke verband tussen een cognitief-semantische betekenisanalyse enerzijds en een localistische betekenisbenadering anderzijds (cf. § IV.2.2.2.).

2.2.2. De filosofie

De keuze van de cognitieve wetenschap voor het klassieke model van de menselijke geest, kan worden verklaard aan de hand van de filosofische traditie waarin de cognitieve wetenschap geworteld is, met name het rationalisme. Aan de hand van Stillings (1995:331-332) vat Van de Walle (2001:17-18) het werk van de bekendste rationalist, R. Descartes, samen. Descartes ging ervan uit dat de kennis van de wereld door middel van 'mentale objecten' in de menselijke geest werd gerepresenteerd. De drie consequenties die daaraan verbonden waren, hebben de cognitieve wetenschappen geïnspireerd bij de ontwikkeling van het klassieke model van de geest. Van de Walle omschrijft die drie cruciale kenmerken als het 'representatieve scepticisme', het 'methodologisch solipsisme' en het 'Cartesiaans dualisme'. Het eerste kenmerk impliceert dat een representatie niet in een noodzakelijk verband staat met het object waarvoor ze staat: "Er bestaan dus 'puur mentale objecten', los van de realiteit. Vandaar dat men over 'scepticisme' spreekt, het bestaan van de wereld is immers geen noodzakelijke voorwaarde voor het bestaan van representaties over de wereld" (Van de Walle 2001:17). Het tweede kenmerk houdt in dat de cognitieve processen onafhankelijk van de wereld kunnen worden beschreven, aangezien de representatie geen directe relatie met de wereld heeft. Het derde kenmerk ten slotte stelt de strikte scheiding van lichaam en geest in: "Omdat de representaties van de geest in een niet-noodzakelijke relatie met de wereld staan, zijn lichaam en geest fundamenteel gescheiden. Descartes sprak daarom over twee substanties: de mentale substantie en de lichamelijke substantie" (Van de Walle 2001:18). Van de Walle merkt tevens op dat het Cartesiaanse dualisme één van de belangrijkste problemen in de westerse filosofie opleverde, met name het zogeheten 'mind-body problem'.

Deze filosofische rationalistische en objectivistische traditie inspireerde naast de taalkunde (cf. III.2.2.3.) vooral de cognitieve computerwetenschappen, die uiteindelijk de kern van de cognitieve wetenschap zouden vormen en voor de snelle opgang

van de cognitieve wetenschap in de jaren '70 zouden zorgen. Onder invloed van en voortbouwend op o.a. het werk van A. Turing (1950) lanceerde men een computationele benadering van de menselijke geest. Men geloofde in een parallelle werking van de menselijke geest en van de computer: vanuit een computationeel standpunt gezien moest het daarom mogelijk zijn aan de hand van de werking van de computer het menselijk denkvermogen te begrijpen en vice versa moest het mogelijk zijn om een computer zo te programmeren dat hij intelligent gedrag vertoont dat identiek is aan dat van de menselijke geest. In het computationalisme neemt men daarbij het representationeel-sceptische en het methodologisch-solipsistische standpunt van Descartes over: in het computationalistische THE MIND IS A COMPUTER-model van de menselijke geest gaat men er vanuit dat “[d]e symbolen die de verbinding tussen buiten- en binnenwereld bewerkstelligen, in de menselijke geest aan syntactische regels [worden] onderworpen die onafhankelijk zijn van hun betekenis” (Van de Walle 2001:21). In het uiteindelijke klassieke model wil men niet zo ver gaan en men introduceert er dan ook het begrip van de ‘intentionaliteit’ (cf. o.a. J. Searle 1980): “Omdat de mens instinctmatig wil overleven, wordt zijn informatie-verwerkend systeem aan dit doel ondergeschikt. Het is m.a.w. een systeem waarin doelgerichte (*goal-oriented*) of *intentionele* processen aan het werk zijn. Die processen hebben daarom betekenis (als zeer ruim begrip opgevat) of *semantic content* (ook wel *aboutness* genoemd)” (Van de Walle 2001:11). De computationalisten, die door Van de Walle worden omschreven als “de hardliners van het klassieke model”, zijn van mening dat deze intentionaliteit geen noodzakelijk gegeven is maar “enkel een *surplus* van de werking van de cognitieve processen” (2001:11). Van de Walle (2001: 19) stelt vast dat Lakoff & Johnson in verschillende van hun belangrijkste werken scherpe kritiek leveren op de metaforen – THE MIND IS A COMPUTER of THE MIND IS A MACHINE – die gebruikelijk waren binnen het computationalisme.

Externe kritiek op het computationalisme en meer bepaald op het Cartesiaanse objectivisme waarop het computationalisme gestoeld is, komt er vanuit fenomenologische hoek. De fenomenologie blijkt met die kritiek van invloed geweest te zijn op het werk van Lakoff & Johnson, meer bepaald op hun *experientiële filosofie* en hun *embodied mind*-theorie. Een uitgebreide bespreking van de fenomenologie valt uiteraard niet binnen de scopus van dit proefschrift. Met het oog op onze verdere discussie is het vooral belangrijk om de fenomenologie kort als de synthese van objectivisme en subjectivisme te schetsen.⁴ De fenomenoloog wil vanuit een reactie op de verabsolutering van het natuurwetenschappelijke, objectiverende werkelijkheidsbegrip in de westerse cultuur, terugkeren naar de ‘fenomenen’ en de wetenschap opnieuw een plaats geven in de (leef)wereld van de mens. Men streeft naar een vermenselijking van het werkelijkheidsbegrip door terug te keren naar de ‘fenomenen’ die de mens ervaart. Een ‘fenomeen’ moet daarbij worden begrepen als een soort voorwetenschappelijke, nog ongerefecteerde gewaarwording door het subject. Deze vorm van ervaring komt voor alles: “Het is nu net een *bepaalde* ervaring die ervoor zal zorgen

⁴ Voor een uitgebreidere bespreking, verwijs ik naar Van de Walle (2001:28-38) die een inleiding geeft tot de fenomenologie aan de hand van o.a. T. De Boer (1977), M. Merleau-Ponty (1979 [1953]); (1997 [1945]), alsook naar Sokolowski (2000).

dat mensen het symbolenuniversum van de natuurwetenschappen en haar rigide werkelijkheidsbegrip zullen begrijpen” (Van de Walle 2001:31). De herwaardering van het menselijke subject met een eigen visie en een eigen betekeniswereld en het afwijzen van de mens als een zuiver wetenschappelijk object, betekent echter niet dat de fenomenologie vervalt in een subjectivistisch idealisme, waarbij de werkelijkheid tot stand komt op basis van pure verbeelding, die niet gekoppeld is aan de externe omgeving: “De mens is volgens de fenomenologie immers niet opgesloten in een eigen wereld, centraal is net de verbondenheid met die wereld” (Van de Walle 2001:32). Daarom worden zowel het Cartesiaanse rationalisme als het Kantiaanse idealisme in hun extreme vormen afgewezen, aangezien deze theorieën een loskoppeling van het subject en zijn (leef)wereld impliceren, terwijl de fenomenologie nu net de integratie van het subject in die (leef)wereld beoogt: “We raken de wereld dus niet aan dóór ons bewustzijn maar we *zijn* met die wereld verweven” (Van de Walle 2001:32; oorspronkelijke cursivering, fvdg). In die zin biedt de fenomenologie een synthese tussen het extreme objectivisme enerzijds en het extreme subjectivisme anderzijds. Eenzelfde soort synthese beogen Lakoff & Johnson in hun experiëntiële filosofie en taaldenken uit de jaren '80 (cf. Hoofdstukken 25 tot en met 29 in Lakoff & Johnson 1980; Lakoff 1987) en later in hun *embodied mind*-model (cf. Lakoff & Johnson 1999).⁵

2.2.3. De taalkunde

2.2.3.1. De formele of logische semantiek

Een naam die vaak vernoemd wordt in de formele semantiek, is in de eerste plaats die van G. Frege. Hoewel Frege in oorsprong een wiskundige was, vonden zijn inzichten met betrekking tot de propositionele logica tevens hun weg naar de (formele) semantiek. Vooral het onderscheid tussen *Sinn* ('talige betekenis', 'betekenis', 'intensie') en *Bedeutung* ('referentiële betekenis', 'referentie', 'extensie') dat Frege in 1892 introduceerde, zou later weerklank vinden in de semantiek en de (analytische) taal filosofie van de 20ste eeuw. Lyons (1977:197) legt de noodzakelijkheid van het onderscheid tussen *Sinn* en *Bedeutung* uit aan de hand van Freges klassieke voorbeeld, *The Morning Star is the Evening Star*. Beide woordgroepen, *the Morning Star* (oorspronkelijk: “Morgenstern”) en *the Evening Star* (oorspronkelijk: “Abendstern”) hebben dezelfde referentie (*Bedeutung*), met name de planeet Venus, maar hebben een verschillende betekenis (*Sinn*). Indien dat niet het geval zou zijn, dan zou *The Morning Star is the Evening Star* een tautologische uitdrukking zijn, met name *The Morning Star is the Morning Star*: “De *Sinn* van een uitspraak kan daarom worden begrepen als de betekenis die door

⁵ We merken ten slotte op dat Lakoff & Johnson wel afwijzend staan ten opzichte van elke fenomenologische methode die op *louter* introspectie berust en daarmee een principiële niet-falsifieerbare methode is. De auteurs wensen eerder de nadruk te leggen op empirisch onderzoek, o.a. het onderzoek van linguïstisch materiaal aangezien taal een venster op de (conceptuele) wereld vormt. De fenomenologie wenst juist af te zien van de gebruikelijke wetenschappelijke methode omdat de objecten van de wetenschap net als haar werkelijkheidsbegrip *a posteriori* geconstrueerd zijn, terwijl de fenomenologie nu juist geïnteresseerd is in de wereld zoals die voorwetenschappelijk – en *a fortiori* ook voornatuurwetenschappelijk ervaren wordt (cf. Van de Walle (2001:27)).

de tijd heen constant blijft en in een bepaalde situatie of omstandigheid de *Bedeutung* bepaalt" (Van de Walle 2001:53). Een gevolg van het onderscheid tussen *Sinn* en *Bedeutung* van een lexicale uitdrukking is de opsplitsing tussen een talige respectievelijk niet-talige betekenis van die lexicale uitdrukking (cf. M. Stokhof 2000:61, aangehaald in Van de Walle 2001:53). Daarmee gaat Frege in tegen wat de 'mentalistische' betekenisvisie wordt genoemd:

In die visie heeft betekenis geen apart statuut, maar is het ofwel een relatie tussen taal en wereld (de extensionele betekenisvisie zoals o.a. door Donald Davidson gepropageerd) ofwel een relatie tussen taal en denken (zoals bij Chomsky en Fodor). Het nieuwe statuut van betekenis dat Frege invoerde gaf het een eigen 'rijk' of betekenisdomein. Het paar taal/denken uit de klassieke betekenisdriehoek werkt nog wel in op de betekenis maar bepaalt het niet langer volledig (zoals in de visie van Fodor en Chomsky). Evenmin bepaalt het paar taal/wereld de betekenis volledig (Van de Walle 2001:54).

Lexicale uitdrukkingen bevatten dus voortaan een 'objectieve', 'inherente' betekenis die op een logische manier kan worden gedefinieerd. Tegen deze visie zullen Lakoff & Johnson later ingaan: "There is no such thing as a meaning of a sentence in itself, independent of any people. When we speak of the meaning of a sentence, it is always the meaning of the sentence to someone, a real person or a hypothetical typical member of a speech community. Here our theory differs radically from standard theories of meaning. The standard theories assume that it is possible to give an account of truth in itself, free of human understanding, and that the theory of meaning will be based on such a theory of truth" (Lakoff & Johnson 1980:184).

Freges inzichten beïnvloedden mee de filosofie van de 20ste eeuw, waarin de zogeheten *linguistic turn* plaatsvond. Vooral binnen de Amerikaanse analytische filosofie (met o.a. B. Russell en de vroege L. Wittgenstein als grondleggers, die ook deel uitmaakten van de zogeheten *Ideal Language Philosophers*, cf. Van de Walle 2001: 54) heerste de idee dat men het frequent voorkomende fenomeen van de ambiguïteit in natuurlijke taal, daar waar aan één talige betekenis meerdere situaties in de buitentalige realiteit kunnen beantwoorden en vice versa, uit de weg kon ruimen door het construeren van een nieuwe, formele, niet-ambiguë taal met een één-op-één-relatie tussen betekenis en referentie. De cognitieve semantiek zal hierop later reageren door het onderscheid tussen talige betekenis en referentiële betekenis, tussen talige kennis en encyclopedische kennis, weer op te heffen: de *linguistic turn* wordt zo vervangen door de *cognitive turn*.

In de tweede plaats wordt vooral de naam van A. Tarski vermeld in overzichten van de formele semantiek: "Much of the most recent work in logical semantics, and more especially what is called model-theoretic semantics, takes as its starting-point Tarski's (1935) definition of the notion of truth and makes this relative to actual or possible states of the universe" (Lyons 1977:167). Van de Walle (2001: 55) wenst in navolging van R. Vergauwen (1993:9) te benadrukken dat het werk van Tarski in de eerste plaats een theorie over waarheid en niet over betekenis

was en niet gericht was op natuurlijke taal, maar op formele talen. Het was pas dankzij het werk van taalkundigen als D. Davidson (1984) dat Tarski's theorie toepasbaar werd op betekenis in natuurlijke taal. Tarski's definitie van waarheid kan als volgt worden opgevat:

Tarski's definition is intended to capture and make more precise the conception of truth that is embodied in the so-called correspondence theory, according to which a proposition is true if (and only if) it denotes or refers to a state of affairs which actually exists in the world that the proposition purports to describe. An alternative way of putting this is to say that a true proposition is in correspondence with reality and that a false proposition is not. It will be observed that, under this interpretation of the term 'truth', the truth of a proposition depends upon the existence or reality of something outside the language or system in which the proposition is formulated (Lyons 1977:168).

Het klassieke voorbeeld dat steeds in verband met Tarski's correspondentietheorie over waarheid wordt aangehaald, is het beroemde '*Snow is white*' is true if and only if snow is white, waarmee tevens het onderscheid tussen objecttaal en metataal wordt geïllustreerd, dat door Tarski werd ingevoerd en waarvan hij tevens de gevolgen uitwerkte. In bovenstaand voorbeeld is '*Snow is white*' een zin uit de objecttaal: "de taal die bestudeerd wordt en waarvan men de waarheidswaarde van elke propositie wil bepalen" (Van de Walle 2001:56). De gehele uitspraak dient men echter op het niveau van de metataal te verstaan: "de taal die de waarheidswaarde van de zinnen uit de objecttaal moet vastleggen" (Van de Walle 2001:56). Binnen Tarski's correspondentietheorie geldt nu dat "a proposition is true if and only if a particular state-of-affairs exists in the world that is being described" (Lyons 1977:169). Met andere woorden: het predicaat '*is white*' is waar met betrekking tot '*snow*' als en alleen als de referentierelatie '*is wit*' met betrekking tot '*sneeuw*' ook daadwerkelijk geldig is in de wereld waarop de zin *Snow is white* van toepassing is. Lyons merkt op dat de toepassing van de correspondentietheorie op natuurlijke talen echter problematisch is, aangezien vele zinnen die het product zijn van een natuurlijke taal ambigu zijn. Meer zelfs, het is in feite de "notion of truth-under-a-given-interpretation" (Lyons 1977:169) die ons toelaat om de ambiguïteit van natuurlijke taal te definiëren: "For we can say that an ambiguous declarative sentence is one that might be true under one interpretation and false under another interpretation in some possible state of the universe: i.e. in some possible world" (Lyons 1977:169).

De inzichten van Frege en Tarski zouden door R. Montague worden gebundeld in zijn 'modeltheoretische semantiek'. Zowel op deze vorm van semantiek als op de waarheidsconditionele semantiek van Tarski, zou scherpe kritiek geleverd worden door H. Putnam in zijn boek *Reasons, Truth and History* in 1981. Deze kritiek wordt op zijn beurt geassimileerd in de cognitieve semantiek. Putnam stelt dat het 'metafysische realisme', "a generalized version of what we have called objectivist semantics" (Lakoff 1987:229) waarbij men aanneemt dat er een wereld met een eigen orde bestaat buiten ons om, heeft afgedaan: "He [Putnam] has given a proof that, with a little work, will enable us to show that objectivist semantics, as it

is characterized mathematically using model theory, is internally inconsistent (Lakoff 1987:229). Putnam houdt - in tegenstelling tot de modellen uit de formele of logische semantiek - rekening met de aanwezigheid van subjecten die de wereld interpreteren en problematiseert de universaliteit van concepten, vandaar dat hij spreekt over 'intern realisme'. Van de Walle (2001:60) vat Putnams visie als volgt samen:

Met zijn intern realisme beklemtoonde Putnam (...) dat objecten enkel bestaan als correlaat van conceptuele schema's in de menselijke geest. Er bestaan dus geen objecten die onafhankelijk zijn van de menselijke geest. Daarmee heeft de realiteit zelf geen orde, maar is het de menselijke geest die aan die realiteit een orde oplegt (...): referentie naar objecten die onafhankelijk is van de menselijke geest is onmogelijk.

Later zal Lakoff benadrukken dat het *experientieel realisme* zoals hij dat in 1980 samen met Johnson ontwikkelde een vorm is van intern realisme (cf. "Experiential realism, or experientialism, as Johnson and I (1980) called it, is a version of internal realism (...)") (Lakoff 1987:265).

2.2.3.2. De transformationeel-generatieve grammatica

Het Cartesiaans gedachtegoed liet niet alleen zijn sporen na in het computationalisme, maar oefende ook een sterke invloed uit op de linguïstiek van de jaren '60, vooral op de transformationeel generatieve grammatica (TGG), zoals die door N. Chomsky geïntroduceerd werd in zijn *Syntactic Structures* (1957) en later werd aangepast tot de *Standard Theory* (ST) in zijn *Aspects of the Theory of Syntax* (1965) en nog later tot de *Extended Standard Theory* (EST) in zijn *Language and Mind* (1972 [1968]). Overigens blijkt de schatplichtigheid aan Descartes niet alleen impliciet uit Chomsky's opvattingen in bovenvermelde werken, maar ook expliciet uit de titel van Chomsky's studie van de (rationalistische) taalkunde uit de 17de, 18de en 19de eeuw, met name *Cartesian Linguistics* (1966).

Net als de eerste generatie cognitieve wetenschappers, die sterk hechten aan de algemene modulariteitshypothese binnen het klassieke model van de geest, gaat Chomsky ervan uit dat aan taal een aparte module moet worden toegekend in de *mind/brain*. Die autonome module bevat de universele grammatica (UG) die een mens in staat stelt om aan de hand van een eindige set elementen (N, NP, V, VP, etc.) een oneindig aantal grammaticaal correcte zinnen te genereren via een eindig aantal herschrijfgeregels en transformaties. De universele grammatica is dus een 'generatieve grammatica' die men dient op te vatten als een 'systeem van (een zo minimaal mogelijk aantal) regels'. Daarmee wordt natuurlijke taal in feite herleid tot een minimalistisch, formeel systeem, waarvan elke inbreng van betekenis wordt uitgesloten, en in die zin sluit Chomsky dus aan bij de opvattingen van de Amerikaanse analytische filosofie alsook bij het computationalistische gedachtegoed:

A *formal system* is a collection of rewriting rules that can mimic an algorithmic computation. The theory of generative linguistics is mathematically characterized in terms of such algorithmic systems, which manipulate symbols without regard to their meaning. By definition, an algorithmic system is one in which no algorithm can be sensitive to the way a symbol is semantically interpreted. If a generative grammar is such a system, then it is by definition required that no interpretation of the symbols – no meaning, no understanding of them – can be made use of in any rule of grammar. To do so would be to abandon the theory of generative linguistics – to give up on the basic metaphor that a grammar is a formal system in the technical sense (Lakoff 1987:181-182).

Om het onderzoek naar de universele grammatica uit te zuiveren van 'ruis', stelt Chomsky in 1965 een dichotomie in tussen het niveau van de *competence*, d.i. "speaker-hearer's knowledge of his language" (1965:4) en het niveau van de *performance* "the actual use of language in concrete situations" (1965:4). De *competence* betreft de onderliggende, syntactische dieptestructuur van taal waarop de voornoemde transformaties worden losgelaten en die zodoende een oneindig aantal oppervlaktestructuren genereren op het niveau van de *performance*. De taalkundige mag zich vervolgens niet bezig houden met het niveau van de *performance*, maar enkel met het onderzoek naar de *competence* van de zogeheten *ideal speaker*, aangezien het enkel de *competence* is die in de taalmodule wordt opgenomen. Later zou Chomsky wel een semantische component aan zijn TGG-model toevoegen, evenwel als een interpretatieve component en niet als een generatieve component en de manier waarop dat gebeurt verandert in wezen niets aan de autonomie van syntaxis en semantiek, zodat Chomsky zijn formele visie op taal fundamenteel trouw bleef. Aan de a-semantische aard van de dieptestructuur werd immers niets veranderd.

Binnen de theorie van de TGG is de invloed van het Cartesiaanse rationalisme op verschillende manieren merkbaar. De uitwerking van het representationeel scepticisme blijkt duidelijk uit het feit dat binnen de TGG taal als een autonoom systeem wordt beschouwd dat onafhankelijk van de realiteit waarin taal wordt gebruikt, kan worden bestudeerd en dat als het ware buiten het menselijke subject om een 'eigen leven' leidt. Het methodologisch solipsisme laat zich binnen de TGG dan weer vertalen als het geloof dat men de syntaxis van een taal onafhankelijk van de semantiek kan bestuderen. Hierop komt scherpe kritiek van de cognitieve semantiek, die het menselijk subject binnen het taalonderzoek wil herwaarderen, alsook het belang van het betekenisbegrip in het taalkundig onderzoek:

According to the myth of objectivism, the linguistic expressions that exist (...) are independent of the way people understand them. It follows from this view of linguistic expressions as objects that grammar can be studied independently of meaning or human understanding. This tradition is epitomized by the linguistics of Noam Chomsky, who has steadfastly maintained that grammar is a matter of pure form, independent of meaning or human understanding. Any aspect of language that involves human understanding is for Chomsky by definition outside the study of grammar in this sense. Chomsky's use of the term 'competence' as opposed to 'performance' is an attempt to define certain aspects of language as the only legitimate objects of what he considers scientific

linguistics – that is, what we have called objectivist linguistics in the rationalist mode, including only matters of pure form and excluding all matters of human understanding and language use (Lakoff & Johnson 1980:205).

Verder wijst Van de Walle (2001:45) erop dat het Cartesiaanse dualisme wordt overgenomen in de taalkunde “als het onderscheid tussen enerzijds de manier waarop taal een onderliggende gedachte kon uitdrukken en anderzijds de concrete vorm waarin dit gebeurde”, in casu “tussen wat Chomsky een ‘dieptestructuur’ en een ‘oppervlaktestructuur’ zou noemen”.

Overigens merken we op dat Lakoff, ondanks zijn scherpe kritiek aan het adres van Chomsky, aanvankelijk zelf deel uitmaakte van de Chomskyaanse TGG-school (overigens net zoals R. Langacker, Ch. Fillmore e.a.), die hij in verschillende fases vaarwel heeft gezegd:

Een eerste fase in de verwijdering tussen Lakoff en Chomsky kan gesitueerd worden in 1965 na het verschijnen van *Aspects of the Theory of Syntax* wanneer Lakoff samen met o.a. James McCawley en Charles Fillmore de generatieve semantiek (1968) als een beter alternatief voor Chomsky's interpretatieve semantiek voorstelde. Een tweede fase van verwijdering is de periode tussen eind de jaren '60 en midden de jaren '70. In die periode probeerde Lakoff de ideeën van de pragmatiek – in 1969 werd *Speech Acts* (Searle 1969) gepubliceerd – te integreren in een formeel-semantische benadering van zijn generatief model. De laatste en definitieve fase waarin hij lijnrecht tegenover de ideeën van Chomsky komt te staan, begint halfweg de jaren '70. In die fase kunnen ook *Metaphors We Live By* en *Philosophy in the Flesh* worden gesitueerd. Betekenis wordt nu het belangrijkste element in een algemene taaltheorie en Lakoff & Johnson doen volledig afstand van een louter formele benadering van taal (Van de Walle 2001:39).

Ondanks Lakoffs duidelijke distantiatie van het TGG-gedachtegoed, mag men niet uit het oog verliezen dat Lakoff net als Chomsky vasthoudt aan het bestaan van een dieptestructuur, die evenwel niet langer syntactisch, maar wel conceptueel van aard is (cf. Lakoff & Johnson 1980).

2.3 | De cognitieve linguïstiek als reactie op het klassieke model: definitie en algemene kenmerken

2.3.1. Definitie

In de pogingen om de cognitieve linguïstiek op een algemene manier te typeren, valt men vaak terug op de definitie van Geeraerts:

Cognitive Linguistics is the study of language in its cognitive function, where *cognitive* refers to the crucial role of intermediate informational structures in our encounters with the world. Cognitive Linguistics is cognitive in the same way that cognitive psychology is: by assuming that our interaction with the world is

mediated through informational structures in the mind. It is more specific than cognitive psychology, however, by focussing on natural language as a means for organizing, processing, and conveying that information. Language, then, is seen as a repository of world knowledge, a structured collection of meaningful categories that help us deal with new experiences and store information about old ones (1995:112-113).

Tegelijkertijd is men er zich van bewust, ook Geeraerts, dat de cognitieve semantiek, die deel uitmaakt van de cognitieve linguïstiek, een zeer heterogene discipline is die men niet kan definiëren aan de hand van een aantal 'noodzakelijke en voldoende voorwaarden' waaraan alle verschillende subdisciplines vervolgens moeten voldoen. Geeraerts merkt in dit verband op dat de cognitieve semantiek als theoretisch paradigma in feite beantwoordt aan zijn eigen betekenisvisie met een vooropgestelde prototypische structuur met *good examples* and *bad examples*, *central members* en *marginal members* (voor een uitgebreide bespreking van de prototypensemantiek, cf. infra):

One of its [= cognitieve prototypensemantiek, fvdg] basic tenets is that lexical concepts are not rigidly defined by a set of essential attributes shared by all the instances of those concepts. Likewise, a rigid definition of cognitive semantics, consisting of an enumeration of attributes shared by all cognitive semantic studies is hard to give. Notice that this is in keeping with the paradigmatic conception of science defended by Kuhn, Lakatos *et al.*, which considers scientific research programmes to be clusters of interconnected theories (Geeraerts 1988a:653).

De algemene kenmerken die we in de volgende paragrafen voorstellen, moet men dan ook opvatten als *globale tendensen* die doorheen de verschillende cognitief-semantische publicaties kunnen worden vastgesteld: ze gelden dus niet noodzakelijkerwijs voor elk model binnen de cognitieve semantiek (vooral niet als het om de wat recentere modellen gaat, cf. o.a. Tyler & Evans 2003a; Zlatev 2003 en Janssen 2003). Het moet bovendien gezegd dat de verschillende kenmerken nauw met elkaar verweven zijn en niet altijd zo strikt van elkaar kunnen worden onderscheiden als hieronder wordt voorgesteld. Tot slot: in de laatste paragraaf, III.2.3.7., behandelen we geen kenmerk van de cognitieve semantiek, maar gaan we aan de hand van Geeraerts (1988a) na, hoe de cognitieve semantiek zoals zij geschetst is in de daaraan voorafgaande paragrafen, aansluiting vindt bij de historisch-vergelijkende taalwetenschap met Bréal als belangrijkste vertegenwoordiger van de historisch-vergelijkende semantiek. Het wordt daardoor opnieuw duidelijk waarom we in Hoofdstuk I zo sterk benadrukten dat de betekenisvisie van Bréal geenszins de aankondiging van het Saussuriaanse structuralisme in zich droeg, maar veeleer elementen bevatte, die we later in de cognitieve semantiek opnieuw zouden tegenkomen. De confrontatie van de betekenisvisie van Bréal met die van de Saussure zien we daardoor inderdaad bevestigd als de historiografische voorafspiegeling van het debat tussen de cognitieve semantiek en de structureel-functionele semantiek.

2.3.2. Holisme

In tegenstelling tot het klassieke model van de menselijke geest, waar taal een aparte module toebedeeld kreeg, valt het autonome statuut van taal in de cognitieve linguïstiek weg. De grens tussen taal en cognitie wordt daarmee onbestaande, met als gevolg dat taal volledig gestuurd wordt door algemeen-cognitieve principes:

In the orthodox view [hier te interpreteren als *the classical view of mind* zoals die van toepassing is in de TGG, fvdg], the grammar of a language consists of a number of distinct 'components'. The grammar is conceived as a 'generative' device which provides a fully explicit enumeration of 'all and only the grammatical sentences' of the language. The linguistic system is self-contained, and hence describable without essential reference to broader cognitive concerns. Language may represent a separate 'module' of psychological structure (...). Cognitive grammar views the linguistic system in a very different fashion. It assumes that language evokes other cognitive systems and must be described as an integral facet of overall psychological organization (Langacker 1988a:4).

Of nog:

[C]ognitive semantics claims that lexical concepts can only be studied adequately against the background of the human cognitive capacities at large, and in particular, that there is no specifically linguistic-semantic organization of knowledge, separate from conceptual memory in the broadest sense (Geeraerts 1988a:656).

Toch kent men taal tegelijkertijd een enigszins bijzonder statuut toe, met name als een hulpmiddel om de conceptuele organisatie van onze cognitie bloot te leggen. Aangezien enerzijds de menselijke denkprocessen volgens Lakoff & Johnson onbewust verlopen ("our conceptual system is not something we are normally aware of", Lakoff & Johnson (1980:3)) en anderzijds taal volgens hen geen aparte module vormt, maar deel uitmaakt van ons algemeen cognitief vermogen, is het vandaar uit perfect verstaanbaar dat Lakoff & Johnson taalonderzoek als een middel beschouwen om kennis te vergaren over de menselijke cognitie, als een middel om de onbewuste denkprocessen bloot te leggen: "Since communication is based on the same conceptual system that we use in thinking and acting, language is an important source of evidence for what that system is like" (Lakoff & Johnson 1980:3).

We zijn er ons terdege van bewust dat er binnen de cognitieve semantiek, naast de holistische strekking tevens een modulaire strekking bestaat, met als voornaamste vertegenwoordigers Bierwisch (1981; 1983), Lang (1991) en Schwarz (1992; 1994) (cf. "Zweistufenmodell" of "Zwei-Ebenen Semantik"). Binnen de modulaire cognitieve strekking maakt men een onderscheid tussen een talig kennissysteem en een niet-talig conceptueel systeem: "Dies bedeutet, daß der modulare Ansatz davon ausgeht, daß semantische Einheiten an eine lexikalische Einheit gebunden sind, daß aber auf einer weiteren Ebene, der konzeptuellen, eine Anpassung bzw. Spezifizierung an die Notwendigkeiten der Kommunikation erfolgt. In der konzeptuellen Ebene konstituieren sich mithin alle sprachunabhängigen sozialen

und gesellschaftlichen Erfahrungen eines Sprechers" (Dörschner 1996:37-38). In tegenstelling tot de holistische cognitieve semantiek, waarbij de studie van taal meteen ook het onderliggende conceptuele systeem helpt blootleggen, beschouwt de modulaire strekking het conceptueel systeem als een neurofysiologisch gegeven dat enkel en alleen als een onderzoeksobject van de cognitieve wetenschap kan worden beschouwd en dat buiten de draagwijdte van de cognitieve linguïstiek valt. Evenwel vinden de modulaire en holistische strekking elkaar in het feit dat ze er beide van uitgaan dat talige kennis en encyclopedische kennis niet van elkaar gescheiden kunnen worden: "Eine strikte Trennung zwischen sprachlichen Bedeutungen und nicht-sprachlichem Weltwissen ist beim heutigen Kenntnisstand über die mentale Repräsentation und Verarbeitung von Bedeutungen im Gedächtnis wohl nicht mehr aufrecht zu erhalten. Daraus folgt aber nicht notwendigerweise die völlige Gleichsetzung von semantischer Ebene und konzeptueller Ebene" (Schwarz 1994: 12). Het moet echter gezegd dat de modulaire cognitieve semantiek een minimaal verspreide theorie is, met een beperkte invloedssfeer, zodat we onze aandacht beperken tot de veel invloedrijkere holistische cognitieve semantiek. Vanaf nu zal het gebruik van de term 'cognitieve linguïstiek' (semantiek) als een verwijzing naar de holistische 'cognitieve linguïstiek' (semantiek) moeten worden geïnterpreteerd, zonder inbegrip van de modulaire strekking.

2.3.3. Interdisciplinariteit

Dat taal nu deel gaat uit maken van de algemeen-menselijke cognitie, zonder dat er voor taal een aparte module is voorzien waardoor taal zijn autonome statuut verliest, impliceert meteen ook dat elke uitspraak over semantiek psychologisch plausibel moet zijn. De cognitieve semantiek gaat dan ook vaak te rade bij andere cognitieve disciplines, voornamelijk de cognitieve psychologie. Zo is de prototypensemantiek, die we in § III.3 zullen bespreken, eigenlijk gegroeid uit een in oorsprong psychologisch categorisatiemodel. De holistische aanpak impliceert dus meteen ook een *interdisciplinaire* aanpak: "This structuralist desire for an autonomous approach to linguistic semantics is then again discarded by cognitive semantics in favour of a whole-heartedly psychological approach in which the study of linguistic structure is required to be in accordance with what is known about cognitive processing in general" (Langacker 1983:1/6-7). Ook Geeraerts (1988a:656) wijst op de noodzakelijkheid van interdisciplinariteit in de cognitieve linguïstiek: "If there is no autonomous linguistic-semantic memory, lexical semantic research cannot be done autonomously, but it has to be conducted in close cooperation with other sciences studying the human mind. Of these, psychology is obviously the most important one, but there are others such as Artificial Intelligence, neurophysiology, and cultural anthropology".

2.3.4. *Anti-objectivisme*

De cognitieve linguïstiek neemt duidelijk stelling in tegen de natuurwetenschappelijke en logicistische objectiveringsgedachte die in de westerse filosofie verabsoluteerd dreigt te raken en die Langacker als volgt samenvat:

An objectivist view of meaning has long been predominant in semantic theory. Rigorous analysis, it is maintained, cannot be based on anything so mysterious and inaccessible as 'concepts' or 'ideas'; instead, the meaning of an expression is equated with the set of conditions under which it is true, and some type of formal logic is deemed appropriate for the description of natural language semantics (Langacker 1988a:6).

De cognitieve semantiek stelt daarvoor het alternatief van het 'subjectivisme' in de plaats, aldus Langacker:

Cognitive grammar embraces a 'subjectivist' view of meaning. The semantic value of an expression does not reside solely in the inherent properties of the entity or situation it describes, but crucially involves as well the way we choose to think about this identity or situation and mentally portray it (Langacker 1988a:7).

Hoewel Lakoff & Johnson (1980) zichzelf in hun betekenistheorie eveneens een anti-objectivistische houding aanmeten, kiezen zij ervoor - in tegenstelling tot Langacker - om het anti-objectivisme in de cognitieve semantiek niet als 'subjectivistisch' te omschrijven. Deels geïnspireerd door de fenomenologie (cf. supra), ontwikkelden beide auteurs een alternatief, met name het experiëntialisme, dat het midden houdt tussen het 'radicale objectivisme', zoals dat groot geworden is in de westerse filosofische en taalkundige traditie "from the Presocratics to the present day" (cf. Lakoff & Johnson 1980:195), en het 'radicale subjectivisme', zoals dat geconcipieerd werd in de Romantiek (cf. Lakoff & Johnson 1980:223). In deze paragraaf (§ III.2.3.4.) gaan we in op de kritiek die Lakoff & Johnson geven op het objectivisme enerzijds en het subjectivisme anderzijds, zowel op algemeen-filosofisch niveau als op het niveau van de semantiek; in een volgende paragraaf gaan we dan dieper in op de kenmerken van het experiëntialisme (§ III.2.3.5.).

Het objectivisme definiëren Lakoff & Johnson (1980:195) als "[t]he view that we have access to absolute and unconditional truths about the world". Dit geloof in absolute en onvoorwaardelijke waarheid wordt in de filosofie niet alleen tot uiting gebracht binnen het Cartesiaanse rationalisme, maar ook binnen het empirisme van o.a. J. Locke en de Kantiaanse synthese van rationalisme en empirisme, daar de drie filosofische strekkingen volgens Lakoff & Johnson enkel van elkaar verschillen "in their accounts of how we arrive at such absolute truths" (1980:195). De absolute waarheden waarvan sprake, bestaan volgens het objectivisme buiten de mens om. Deze gedachte gaat gepaard met de idee van het metafysische realisme (cf. de bespreking van Putnam in § III.2.3.5.): het geloof dat er - alweer buiten de mens om - een wereld bestaat met een eigen orde die we als zodanig kunnen kennen. De objectiveringsgedachte had tevens haar weerslag op de taalkunde, o.a. binnen de logische semantiek van Frege,

de waarheidsconditionele semantiek van Tarski, de modeltheoretische semantiek van Montague, het TGG-model van Chomsky, etc. Al deze taalkundige modellen delen een objectivistische betekenisvisie met elkaar, waarbij men aanneemt dat er aan de zaken inherente betekenis bestaat onafhankelijk van de mens. Men gelooft dus dat er als het ware een (absoluut) 'ware' betekenis bestaat, onafhankelijk van het sprekkende en interpreterende subject (cf. *Sinn* bij Frege), m.a.w. dat "objective meaning is not meaning to anyone (...), [t]hat is, meaning must be disembodied" (Lakoff & Johnson 1980:199; oorspronkelijke cursivering, fvdg). Lakoff & Johnson willen het waarheidsbegrip op zich niet overboord gooien, vanwege de vrij Darwinistisch aanvoerende verklaring dat "truth matters to us because it has survival value and allows us to function in our world" (1980:160),⁶ maar ze willen het waarheidsbegrip zoals dat wordt ingevuld binnen het objectivisme wel herdefiniëren:

We do not believe that there is such a thing as *objective* (absolute and unconditional) *truth*, though it has been a long-standing theme in Western culture that there is. We do believe that there are *truths* but think that the idea of truth need not be tied to the objectivist view (1980:159; oorspronkelijke cursivering, fvdg).

Dat wil echter niet zeggen dat Lakoff & Johnson tot een compleet relativistisch waarheidsbegrip willen overgaan, zoals dat het geval was in het radicale subjectivisme, dat ontstond in de periode van de Romantiek, ten dele als een reactie op de Industriële Revolutie. Het geloof in een absolute waarheid, gekaderd in een metafysisch, objectivistisch realisme, werd vervangen in de Romantiek door een strikt individuele, 'hogere' waarheid, gekaderd in een imaginair spiritualisme:

Wordsworth and Coleridge gladly left reason, science, and objectivity to the dehumanized empiricists and exalted imagination as a more humane means of achieving a higher truth, with emotion as a natural guide to self-understanding (...). The result of this Romantic view was the alienation of the artist and poet from mainstream society (Lakoff & Johnson 1980:192).

Die radicale subjectiveringsgedachte zou op het gebied van de semantiek impliceren dat betekenis een volstrekt individuele aangelegenheid wordt, die van elke intersubjectiviteit is ontdaan. Lakoff & Johnson vatten die betekenisvisie als volgt samen:

Meaning is always a matter of what is meaningful and significant *to* a person. What an individual finds significant and what it means *to* him are matters of intuition, imagination, feeling, and individual experience. What something means to one individual can never be fully known or communicated to anyone else (Lakoff & Johnson 1980:224; oorspronkelijke cursivering, fvdg).

Lakoff & Johnson beogen wel een herwaardering van het (interpreterend) subject, maar dan van het subject "as part of his environment, not as separate from it" (1980:229). Die scheiding van het subject en zijn omgeving, bekommt men niet alleen door de objectiveringsgedachte, die stelt dat we de wereld die er is buiten de mens om

⁶ cf. "We understand a statement as being true in a given situation when our understanding of the statement fits our understanding of the situation closely enough for our purposes" (Lakoff & Johnson 1980:179).

als zodanig kunnen kennen, maar ook door een radicaal subjectivisme dat leidt tot een vervreemding van de omgeving, omdat elke intersubjectiviteit onmogelijk is en men de hoogstpersoonlijke beleving van de omgeving niet met andere individuen kan delen.

Kortom, Lakoff & Johnson “reject the objectivist view that there is absolute and unconditional truth without adopting the subjectivist alternative of truth as obtainable only through the imagination, unconstrained by external circumstances” (1980:192). De zwakke plek van zowel het objectivisme als het subjectivisme is “[that they] both miss (...) the way we *understand* the world through our *interactions* with it” (Lakoff & Johnson 1980:194; oorspronkelijke cursivering, fvdg). Toch worden niet alle elementen van het objectivisme en subjectivisme overboord gegooid. Lakoff & Johnson geloven nog in het bestaan van objectiviteit, “but it [objectivity, fvdg] takes on a new meaning” (1980:227), dat wil zeggen:

Objectivity still involves rising above individual bias, whether in matters of knowledge or value. But where objectivity is reasonable, it does not require an absolute, universally valid point of view. Being objective is always relative to a conceptual system and a set of cultural values (1980:227).

Ook de herwaardering van het subject binnen het subjectivisme wensen zij te behouden: “What legitimately motivates subjectivism is the awareness that meaning is always meaning to a person” (1980:227). De gulden middenweg tussen objectivisme en subjectivisme zullen Lakoff & Johnson presenteren als “the experientialist synthesis” (1980:192).

2.3.5. Het experientialisme en het “embodied mind model”

Het is in de eerste plaats van belang om in te zien dat Lakoff & Johnson voor het ontwikkelen van hun experiëntiële (betekenis- én filosofische) model, het waarheidsbegrip herdefiniëren:

We understand a statement as being true in a given situation when our understanding of the statement fits our understanding of the situation closely enough for our purposes (1980:179).

Waarheid wordt met andere woorden afhankelijk gemaakt van het menselijke begripen van de wereld, en is niet langer een absoluut gegeven dat een eigen leven leidt, buiten het menselijke subject om: “[T]ruth depends on our account of how we understand situations” (Lakoff & Johnson 1980:171). Het komt er vervolgens op aan te ontdekken hoe men het menselijke denkproces van het ‘begrijpen’ binnen de theorie van Lakoff & Johnson dient te interpreteren, temeer omdat niet alleen het waarheidsbegrip ondergeschikt is aan het menselijk ‘begrijpen’, maar ook – en dat is binnen het opzet van dit proefschrift het belangrijkste – het betekenisbegrip:⁷

⁷ We zullen ons vanaf nu dan ook concentreren op het betekenisbegrip ten nadele van het waarheidsbegrip bij Lakoff & Johnson.

For us, meaning depends on understanding. A sentence can't mean anything to you unless you understand it. Moreover meaning is always meaning to someone (Lakoff & Johnson 1980:184).

We moeten 'begrijpen' daarbij onderverdelen in twee categorieën: de categorie van de "indirect understanding" en de categorie van de "direct immediate understanding" (Lakoff & Johnson 1980:177). We behandelen de categorieën in bovenvermelde volgorde.

De centrale hypothese in Lakoff & Johnson (1980) met betrekking tot het cognitieve vermogen luidt dat alle menselijke denkprocessen metaforisch verlopen en zo ook het proces van het 'begrijpen':

The most important claim we have made so far is that metaphor is not just a matter of language, that is, of mere words. We shall argue that, on the contrary, human *thought processes* are largely metaphorical (1980:6, oorspronkelijke cursivering).

Of nog:

Our ordinary conceptual system, in terms of which we both think and act, is fundamentally metaphorical in nature (1980:3).

Daarbij moet het begrip 'metafoor' worden opgevat als een procesmatig mechanisme om de wereld te ervaren, (indirect) te begrijpen en te conceptualiseren: "The essence of metaphor is understanding and experiencing one kind of thing in terms of another" (Lakoff & Johnson 1980:5) (b.v. de gekende *TIME IS MONEY*-metafoor die tot uiting komt in zinnen als *You're wasting my time*, *That flat tire cost me an hour*, *You're running out of time*, *He's living on borrowed time*, etc.; cf. Lakoff & Johnson 1980:7-8).⁸ Lakoff & Johnson stellen verder dat het proces van het begrijpen steeds uitgaat van de metaforische projectie van de kennis van een *concreter* brondomein op een *abstracter* doeldomein: "[W]e conceptualize the less clearly delineated in terms of the more clearly delineated" (Lakoff & Johnson 1980:59). Uiteraard moet dit procesmatig denken, dit 'indirecte begrijpen in termen van iets anders', ergens zijn ultieme oorsprong vinden. Volgens Lakoff & Johnson moet er als het ware een 'moederbrondomein' bestaan met 'moederconcepten' die het begin van alle kennis vormen:

We claim that most of our normal conceptual system is metaphorically structured; that is, most concepts are partially understood in terms of other concepts. This raises an important question about the grounding of our conceptual system. Are there any concepts at all that are understood directly, without metaphor? If not, how can we understand anything at all? (Lakoff & Johnson 1980:56).

⁸ Lakoff zal dit metaforische denkproces later omschrijven als een "cross-domain mapping in the conceptual system" (1993:203). De vage omschrijving "experiencing one kind of thing in terms of another" dient dan te worden begrepen als de projectie van de (experientiële) kennis van een "source domain" op een "target domain": "[M]etaphor can be understood as a mapping (in the mathematical sense) from a source domain (...) to a target domain" (Lakoff 1993:206). De term "mapping" staat daarbij voor een "set of conceptual

Lakoff & Johnson antwoorden hierop dat “[w]hat we do in indirect understanding is to use the resources of direct understanding” (1980:178). Die “resources” dient men vervolgens te begrijpen als de “emergent concepts” (1980:58) die Lakoff & Johnson introduceren, dit zijn concepten die onmiddellijk worden begrepen zonder de tussenkomst van andere concepten (en die dus onmiddellijk ‘betekenis hebben’, aangezien “meaning” voor Lakoff & Johnson gelijk is aan “understanding”). In plaats daarvan vinden “emergent concepts” hun oorsprong in en krijgen zij hun betekenis uit (de ervaring met) de buitentalige realiteit die de ‘experiëntiële basis’ vormt voor de metafoor:

In actuality we feel that no metaphor can ever be comprehended or even adequately represented independently of its experiential basis (Lakoff & Johnson 1980:19).

Deze experiëntiële basis moet daarom zelfs deel uitmaken van de mentale representatie van de conceptuele metaforen:

One way of emphasizing the inseparability of metaphors from their experiential bases would be to build the experiential basis into the representations themselves (Lakoff & Johnson 1980:19).

Met andere woorden, de experiëntiële benadering van betekenis is “[the] attempt to characterize meaning in terms of *the nature and experience of the organisms doing the thinking*” (Lakoff 1987:266; oorspronkelijke cursivering, fvdg), waarbij men “experience” in de brede zin van het woord dient te begrijpen:

‘Experience’ is thus not taken in the narrow sense of the things that have ‘happened to happen’ to a single individual. Experience is instead construed in the broad sense: the totality of human experience and everything that plays a role in it – the nature of our bodies, our genetically inherited capacities, our modes of physical functioning of the world, our social organization, etc. In short, it takes as essential much of what is seen as irrelevant in the objectivist account (Lakoff 1987:266).

Lakoff & Johnson staan uiteraard niet alleen met deze ‘ervaringsgerichte’ betekenisvisie, die typerend is voor de gehele cognitieve semantiek. Zo zal ‘ervaring’ b.v. ook voor Langacker een grote rol spelen in “the nature of linguistic meaning” (Langacker 1988b:49). De eerste these die Langacker naar voren schuift met betrekking tot de lexicale semantiek is namelijk dat “[m]eaning reduces to conceptualization (mental experience)” (1988b:49) en hij verduidelijkt die stelling als volgt:

I speak of ‘conceptualization’ in order to emphasize the ‘subjective’ nature of linguistic meaning. I understand the term in a maximally inclusive way with respect to the domain of *mental experience*: it subsumes both established concepts

correspondences” (Lakoff 1993:207); vgl. ook Fauconnier (1994:xxiv-xxv). De omschrijving van de bekende metafoor TIME IS MONEY biedt dus een soort samenvatting van wat in werkelijkheid een verzameling correspondenties is tussen (de kennis van en ervaring met) het ‘financiële brondomein’ en het ‘temporele doeldomein’. We kunnen ons dan wel afvragen of we dan strikt genomen nog met een metafoor te maken hebben en niet veeleer met een analogie.

and novel conceptions; *includes sensory, emotive, and kinesthetic sensations*; and extends to our awareness of the physical, social, and linguistic context (1988b:50; onze cursivering, fvdg).

Ook Geeraerts treedt deze visie bij:

Semantic studies cannot ignore the experiential and cultural background of the language user (...). This is a further consequence of the non-autonomous approach (...). If language is one of the basic cognitive tools of man, it should not be studied autonomously, but it should be considered in the light of this cognitive function, i.e. of interpreting, ordering, retaining, and expressing human experience (1988a:657).

Aanvankelijk zien we dat 'ervaring' zeer ruim wordt ingevuld: uit bovenstaande citaten blijkt dat men de experiëntiële bases van de conceptuele metaforen zowel in de *lichamelijke* als in de *culturele* ervaring fundeert. In 1980 besteden Lakoff & Johnson even veel aandacht aan beide ervaringen, maar later – in Lakoff (1987), in Johnson (1987; 1992; 1993) en Lakoff & Johnson (1999) – komt de nadruk steeds meer te liggen – op de lichamelijke ervaring.⁹ De belangrijkste 'emergente concepten' blijken diegene te zijn die ontstaan uit de interactie van het menselijke lichaam (of het zogenaamde 'sensomotorische apparaat') met zijn fysieke omgeving, dit is de buitentalige realiteit. Centraal in die interactie staat het begrip 'spatialiteit' ("that is, our interaction with the physical environment", Lakoff & Johnson 1980:57) en bijgevolg geldt:

The prime candidates for concepts that are understood directly are the simple spatial concepts, such as UP. Our spatial concept UP arises out of our spatial experience (1980:56).

Deze spatiale 'emergente concepten' vormen de grensovergang tussen de (perceptie van) de buitentalige realiteit en cognitie (conceptualisatie): "the structure of our spatial concepts emerges from our constant spatial experience" (Lakoff & Johnson 1980: 56-57). De klassieke grens tussen het conceptuele systeem enerzijds en het sensomotorische apparaat anderzijds wordt hiermee overschreden.¹⁰ Willems (1997:16) spreekt in dat verband over de cognitieve linguïstiek als "das okulare Paradigma":

Die kognitive Linguistik und die neueren linguistischen Semantiktheorien orientieren sich tatsächlich wie nie zuvor in der Geschichte der Sprachwissenschaft an visuellen und spatialen Gegebenheiten in der

⁹ De titels van sommige van de vermelde werken zijn in dit verband zeer typerend, cf. *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason* (Johnson 1987) en *Philosophy in the Flesh* (Lakoff & Johnson 1999).

¹⁰ Overigens zullen onze spatiale ervaringen met onze fysieke omgeving in de buitentalige realiteit voor Lakoff & Johnson het ultieme brondomein vormen voor alle 'abstractere' doeldomeinen, die dan bijgevolg alle niet-fysieke domeinen omvatten: "What we are claiming about grounding is that we typically conceptualize the nonphysical *in terms of* the physical" (Lakoff & Johnson 1980:59). Of anders gezegd: "The metaphors come out of our clearly delineated and concrete experiences and allow us to construct highly abstract and elaborate concepts" (Lakoff & Johnson 1980:105). Het geloof dat abstracte betekenissen slechts afgeleide, secundaire betekenissen zijn van primair-spatiale betekenissen, zal met de regelmaat van de klok terugkeren in de cognitieve semantiek.

Welt und an deren 'Abbildung' ('reflection'), obwohl eine objectivistische, wahrheitswertfunktionale Widerspiegelungstheorie im Sinne der sprachanalytischen Philosophie im Prinzip abgelehnt wird.¹¹

Door het betekenisbegrip ondergeschikt te maken aan 'ervaringsgericht begrijpen' wijzen Lakoff & Johnson een objectivistische betekenisstheorie af (daar 'ervaring' een menselijk 'ervarend subject' impliceert) zonder evenwel af te glijden in een subjectivistische betekenisstheorie: de lichamelijke, sensomotorische ervaringen zijn als deel van het lichaam universeel en intersubjectief. In 1980 formuleren Lakoff & Johnson deze 'verlichamelijking' van de betekenis nog op negatieve wijze: "Meaning, therefore, is *never disembodied or objective*" (1980:197; onze cursivering, fvdg); in Lakoff (1987) volgt een positieve formulering: "Where objectivism defines meaning independently of the nature and experience of thinking beings, experiential realism characterizes meaning in terms of *embodiment* (...)" (1987:266-267; oorspronkelijke cursivering, fvdg). Ook in o.a. Johnson (1987; 1992; 1993), Sweetser (1990), Geeraerts (1993b), Lakoff & Johnson (1999), etc. vindt het thema van de *embodied meaning* ingang, en daarmee is het begrip voorgoed tot het cognitief-semantische gemeengoed gaan behoren.¹²

Tot de gevolgen van de experiëntiële filosofie zoals die wordt geconcipeerd door Lakoff & Johnson behoort ook dat het objectivistische realisme, ofte het metafysische realisme, overboord wordt gegooid en plaatsmaakt voor een 'experiëntieel realisme'. Daarvoor halen Lakoff & Johnson de mosterd bij Putnams 'interne realisme': "Experiential realism, or experientialism, as Johnson and I (1980) called it, is a version of internal realism (...)" (Lakoff 1987:265). Net als Lakoff & Johnson gaat Putnam in tegen het objectivistische of metafysische realisme:

Putnam has argued that metaphysical realism is internally incoherent. Its incoherence lies in its epistemology – its view of meaning, reference, knowledge, and understanding. The source of the incoherence is what Putnam calls its *externalist* perspective, that one can stand outside reality and find a unique correct way to understand reality (Lakoff 1987:260; oorspronkelijke cursivering, fvdg).

Het alternatief onder de vorm van een intern realisme, "a realism from a human point of view that accords real status to the world and to the way we function in it" (Lakoff 1987:261), vormde een bron van inspiratie voor Lakoff & Johnsons 'experiëntiële realisme'. Omdat, zoals we eerder hebben aangehaald, de nadruk steeds meer kwam te liggen op het belang van de lichamelijke ervaring als structurerend gegeven voor taal en cognitie, spreken Lakoff & Johnson later, in *Philosophy in the Flesh*, van "embodied realism", waaronder ze verstaan dat

¹¹ Overigens merkt Willems (1997:17) nog op dat het veelzeggend is dat Langacker (Willems verwijst o.a. naar Langacker (1987:vi), (1990: 9 e.v., 35 e.v.) en (1991:vii)) zijn 'cognitieve grammatica' oorspronkelijk aanduidde als "space grammar", "womit er hervorheben wollte, daß die sprachlichen Strukturen auf solche zurückgehen, die dem Menschen von der körperlichen Erfahrung im Raum diktiert sind" (vgl. Langacker 1982).

¹² Let wel, deze betekenisvisie mag dan wel vooral vanaf de jaren '80 populair geworden zijn, ze was zeker geen nieuw fenomeen, aldus Willems: "Das Theorem des 'embodiment of meaning' ist an und für sich allerdings bereits älter und wurde z.B. schon in den 60er Jahren von Eugene Gendlin vertreten, s. Gendlin (1992:38ff.) (Willems 1997:17 – voetnoot 2).

our conceptual systems and our capacity for thought are shaped by the nature of our brains, our bodies, and our bodily interactions. There is no mind separate from and independent of the body, nor are there thoughts that have an existence independent of bodies and brains (Lakoff & Johnson 1999:265-266).

Men zal in dit verband ook spreken van het *embodied mind*-model, dat het uitgangspunt van het *classical view of mind*-model verwerpt. Met de invoer van de spatiale emergente concepten valt immers de scherpe scheidslijn tussen cognitie (m.b.v. het conceptuele systeem) en perceptie (m.b.v. het senso-motorische apparaat) weg, en daarmee ook de scheidslijn tussen betekenis en perceptie, aangezien taal niet meer is dan een afspiegeling van de onderliggende conceptuele dieptestructuur en de betekenis van een woord en het concept dat dat woord oproept in de cognitieve semantiek met elkaar samenvallen.¹³ De weg naar het *embodied mind*-model werd uiteraard mede voorbereid door Gibson (1966; 1977; 1979) die de scherpe scheidslijn tussen perceptie en cognitie enerzijds en cognitie en het motorische systeem anderzijds in het *classical view of mind*-model bekritiseerde (cf. § III.2.2.1. voor de bespreking van de "ecological psychology" van Gibson). Met het *embodied mind*-model wordt tegelijkertijd het Cartesiaanse dualisme tussen lichaam en geest opgeheven en vervangen door een monistische samensmelting van *mind* en *body*, van conceptueel systeem en sensomotorisch apparaat, van cognitie en perceptie. En daarmee zijn we bij het volgende kenmerk aanbeland.

2.3.6. Monisme

We hebben er in de vorige paragraaf meermaals op gewezen dat het verschil tussen perceptie (m.b.v. het sensomotorische apparaat) en cognitie (m.b.v. het - volgens Lakoff & Johnson wezenlijk metaforische - conceptuele systeem) veeleer een verschil *in degree* dan een verschil *in kind* betreft. Bovendien is taal op zijn beurt niet meer of niet minder dan de afspiegeling van de cognitie, van het conceptuele systeem. Dit alles resulteert in wat Willems (1997:20) aanduidt als "kognitiv-linguïstischer Monismus", wat men moet verstaan als "die Besonderheit der kognitiven Linguistik, ihren Gegenstand in methodologischer Hinsicht monistisch anzugehen (...)". Willems vervolgt:

Gemäß dem holistischen Ansatz in der kognitiven Linguistik (...) sind 'semantic' und 'conceptual structures' grundsätzlich miteinander zu identifizieren (sog. 'Identifikationsmodell' oder 'Einstufenmodell') und ist die Sprache als ein 'Epiphänomen' der allgemein-konzeptuellen Kognition aufzufassen (Willems 1997:20-21).

¹³ Vergelijk in dat verband de uitspraak: "Since metaphorical expressions in our language are tied to metaphorical concepts in a systematic way, we can use metaphorical linguistic expressions to study the nature of metaphorical concepts and to gain an understanding of the metaphorical nature of our activities" (Lakoff & Johnson 1980:7). Voor de theorie van Lakoff & Johnson is taal dus belangrijk in zoverre zij de uitdrukking vormt van een onderliggend metaforisch conceptueel systeem waarmee mensen de wereld kunnen begrijpen.

Dat betekent in concreto dat de onderscheidingen die in de structureel-functionele semantiek worden aangebracht, o.a. het verschil tussen idiomatische kennis en elocutionele kennis, tussen betekenis (*signifié*) en referentie, tussen *langue* en *parole*, tussen semantiek en pragmatiek, etc. simpelweg verdwijnen en een cognitieve eenheid vormen, getuige daarvan o.a. volgende citaten:

Language, then, is seen as a repository of world knowledge, a structured collection of meaningful categories that help us deal with new experiences and store information about old ones (Geeraerts 1995:112-113).

en

In the cognitive grammar heresy, meaning is equated with conceptualization (interpreted quite broadly), to be explicated in terms of cognitive processing (...). Linguistic semantics is properly considered encyclopedic in scope: the distinction between semantics and pragmatics is arbitrary (Langacker 1988a:6).

of nog:

There is no distinction between semantic and encyclopaedic knowledge (...). The distinction between semantic and encyclopaedic knowledge (which parallels that between essential/analytic and accidental/synthetic information) is based on the distinction between an autonomous linguistic conceptual structure on the level where lexical items are defined, and conceptual memory in the broadest sense. If the latter distinction is discarded, the former also falls (Geeraerts 1988a:656).

Deze conclusies met betrekking tot betekenis komen ook voort uit de nadruk die de cognitieve semantiek legt op taal in gebruik, op communicatie, cf. het eerder aangehaalde "Since communication is based on the same conceptual system that we use in thinking and acting, language is an important source of evidence for what that system is like" (Lakoff & Johnson 1980:3). Deze redenering gaat uit van de veronderstelling dat de manier waarop men over iets spreekt, samenvalt met het concept van datgene waarover gesproken wordt. Van de Walle (2001:111) maakt daarbij twee belangrijke kritische opmerkingen: "Ten eerste kan men in een bepaalde gemeenschap over een concept op een bepaalde manier spreken, maar dat spreken (...) valt noch noodzakelijk samen met een (eventuele!) realiteit die aan dat concept (de referentie) beantwoordt, noch met dat concept zelf". Van de Walle haalt ter illustratie aan dat men een aantal eeuwen geleden over de aarde sprak als een plat vlak, hoewel nadien bewezen is dat de aarde een afgeplatte, bijna bolvormige ellipsoïde is. "Ten tweede", zo stelt Van de Walle (2001:111) "kan men over iets op een andere manier spreken dan dat men erover kan denken. Het *gebruik* van taal valt niet samen met het denken, zonet zou liegen onmogelijk zijn". Dat is tenminste het geval als men de visie van de cognitieve semantiek in extremis doordenkt: voor de cognitieve semantiek valt het geproduceerde taalgebruik immers volledig samen met het conceptuele systeem en dit op zijn beurt met het semantische systeem. Liegen kan dan binnen deze visie worden beschouwd als een bewuste doorbreking van de regels die geldig zijn binnen dit conceptuele systeem (cf. de ICM-analyse van *to lie*, cf. § III.3.3.2.3.).

Het feit dat de vertegenwoordigers van de cognitieve semantiek de aangehaalde onderscheidingen tussen idiomatische kennis en elocutionele kennis, tussen betekenis en referentie, etc. niet maken (of niet aanvaarden) heeft ook te maken met hun karakteristieke empirische ingesteldheid. Het is beslist juist dat binnen de concrete taalhandelingen van het sprekend subject, de aangehaalde semantische onderscheidingen (*distinctiones*) niet als feitelijke verschillen (*disjunctiones*) bestaan. Maar, zo merkt Willems op:

Die Tatsache, daß es keine 'strikte Trennung', keine *disjunctio*, zwischen dem sprachlichen Wissen und dem Weltwissen gibt im realen sprachlichen Handeln des Menschen (was geradezu naheliegend ist), impliziert noch nicht, daß das Sprachliche aus dem Konzeptuellen heraus zu erklären ist (Willems 1997:22).

Meer nog, ook Coseriu, die we aanhaalden als één van de belangrijkste vertegenwoordigers van het structureel functionalisme, is het in zekere zin met de cognitieve semantiek eens dat er slechts één autonome realiteit bestaat, met name die van 'het concrete spreken', dus de concrete taalhandeling (cf. § II.1.9.). Ook Coseriu wijst er immers op dat hij een monistische opvatting is toegedaan "die auf die einzig faßbare Wirklichkeit der Sprache gegründet ist, d.h. auf die Sprechfähigkeit, auf die Redeakte der einzelnen Sprecher" (Coseriu ³1979c [1970]:50). Waar de cognitieve semantiek echter afwijkt van het structureel functionalisme, is dat eerstgenoemde deze monistische realiteit tevens in haar methodologie projecteert om haar taalkundig object te onderzoeken (cf. het eerder geciteerde Willems 1997:20), terwijl het structureel functionalisme de aangehaalde semantische onderscheidingen theoretisch onmisbaar acht en als noodzakelijke methodologische instrumenten in semantische analyses handhaaft. Met andere woorden: men maakt binnen de cognitieve semantiek geen strikt onderscheid tussen taal en metataal, voor het structureel functionalisme kan men de 'monistische realiteit', 'het concrete spreken' (d.i. op talig niveau), evenwel alleen op een taalwetenschappelijk adequate manier beschrijven indien men de nodige metatalige distincties maakt, o.a. met behulp van de trichotomie *System*, *Norm* en *Rede* die we beschreven in Hoofdstuk II, *zonder* daarbij te verzaken aan het monistische uitgangspunt. Daarbij zijn *Norm* en *System* noch te begrijpen als a priori aangenomen begrippen, die vervolgens op de *Rede* worden toegepast, noch als autonome van de *Rede* onafhankelijke realiteiten, maar als "sich in den individuellen Sprechakten selbst manifestierende – oder besser, von uns dort unterschiedene – Formen" (Coseriu ³1979c [1970]:56). Ook Willems wijst erop (o.a. aan de hand van Stachowiak (1982)) dat het vanuit taalwetenschappelijk oogpunt noodzakelijk is om metatalige distincties in te voeren om het onderzoeksobject te analyseren, zonder dat men ervan uitgaat dat deze onderscheidingen in de reële taalhandeling zelf als zodanig zijn terug te vinden:

Der eigentlichen Aufgabe des Wissenschaftlers – und so auch des Sprachwissenschaftlers, versteht er sich nun als Hermeneutiker, Logiker oder Biologe –, nämlich dort Unterscheidungen zu treffen und 'kritisch' zu sein, wo die Realität auf die nichtwissenschaftliche Einstellung einen undifferenzierten, verschachelten Eindruck macht, weil alles mit allem zusammenzuhängen

scheint, dieser Aufgabe kann nicht dadurch eine neue Richtung verliehen werden, daß man den Wissenschaftler sozusagen dazu auffordert, kein Wissenschaftler im vollen Bewußtsein der Metasprachlichkeit seiner Tätigkeit zu sein und statt dessen eine oberflächliche (und in vielen wissenschaftlichen Disziplinen wohl endgültig überwundene) Abbildtheorie zu entwickeln. Das zu fordern ist, (...), nicht einmal illusorisch, sondern allenfalls schlechte Metaphysik (Willems 1997:23).

We zullen zien dat de monistische methodologie van de cognitieve semantiek, in concreto de niet-onderscheiding tussen perceptie en cognitie, onherroepelijk tot problemen leidt. We verwijzen daarvoor door naar onze kritische evaluatie in Hoofdstuk IV van Lakoffs netwerkanalyse van *over*. Tegelijkertijd merken we op dat sommige cognitieve auteurs, zelfs die van de holistische strekking, opnieuw een scheiding tussen talige kennis en encyclopedische kennis zullen invoeren. Daarvoor verwijzen we eveneens naar Hoofdstuk IV, ditmaal naar de bespreking van Tyler & Evans (2003a), die inzien dat een consequente toepassing van een monistisch methodologisch standpunt onmogelijk vol te houden is.

2.3.7. Maximalisme

In de cognitieve semantiek wordt elke betekenisvisie die op minimalistische principes stoelt, afgewezen -

Discrete categories and absolute principles are sought, on the grounds that a theory should be maximally restricted and make the strongest possible claims. Moreover, economy is a prime concern in formulating the grammar of a language: redundancy of statement implies the loss of significant generalizations (Langacker 1988a:4).

- en ingeruild voor een maximalistische betekenisbenadering:

Considerations of economy must cede priority to psychological accuracy; redundancy is plausibly expected in the cognitive representation of linguistic structure, and does not in principle conflict with the capturing of significant generalizations (Langacker 1988a:4).

Een minimalistische betekenisbenadering die uitgaat van een maximaal abstracte (monoseme) betekenis, die slechts door minimale, distinctieve, talige betekeniskenmerken wordt onderscheiden van andere betekenissen, is echter gebaseerd op twee "fallacies", aldus Langacker. Het gaat om de *generality fallacy* (cf. Langacker 1987:45-46), de (valse) aanname dat het meest algemene model inzake mentale representatie ook meteen de meest plausibele is op grond van theoretische eenvoud en elegantie, en de *rule/list fallacy* (cf. Langacker 1987:42), de (eveneens valse) aanname dat indien men een algemene, abstracte regel vindt om de betekenis te omschrijven, de noodzaak om specifiekere gevallen op te nemen in de mentale representatie tegelijkertijd wegvalt. De *rule/list fallacy* werd later door Croft (1998:156) geherformuleerd als de *redundancy fallacy*, "the fallacious assumption (...) that redundant representation of linguistic knowledge is psychologically impossible". Tegelijkertijd wijzen zowel

Croft (1998) als Sandra & Rice (1995) erop dat men binnen de cognitieve semantiek, ondanks de principieel maximalistische betekenisbenadering, in zekere zin ook 'verleid' wordt door de *generality fallacy*. Enkele voorbeelden die zij aanhalen, zijn o.m. de "unitary verbal meaning" en de "unitary meaning of the [argument] structure" die Goldberg (1995) in haar *Construction Grammar* poneert (cf. Croft 1998:157), de *core sense* waarover Lakoff het heeft in zijn netwerkanalyse van Eng. *over* of de notie *superschemas* die Langacker (1990) introduceert (cf. Sandra & Rice, 1995:93) (vgl. ook Pustejovsky (1995:52) en Willems, De Cuypere & Van der Gucht 2004). Echter, deze zekere hang naar abstractie gaat ook steeds gepaard met de opname van redundante gegevens in de betekenisanalyse: "[they] look for both specific usages and abstractions" (Sandra & Rice 1995:93):

Hence, the crux of the debate does not concern the abstractions but the plausibility of *also* proposing more concrete usages that is, the high degree of granularity (Sandra & Rice 1995:93).

De cruciale vraag die hierbij een rol zal spelen is de vraag of men een "linguistic representation" automatisch gelijk mag stellen aan een "mental representation in the mind of the language user", zo merken Sandra & Rice (1995:101) terecht op. Indien we de vraag toespitsen op de monoseme betekenis­theorie van het structureel functionalisme waarop we in dit proefschrift focussen, kunnen we die vraag als volgt herformuleren: is het wel correct om aan te nemen dat een structureel functionalist met de (taalkundige) aanname van één monoseme *signifié* tegelijkertijd aanneemt dat enkel deze *signifié* psychologisch reëel is? Kan een linguïst überhaupt uitspraken doen over mentale representaties? Rond deze problematiek ont­span zich een discussie met woord en wederwoord binnen *Cognitive Linguistics* (cf. Sandra & Rice (1995), Croft (1998), Sandra (1998), Gibbs & Matlock (1999) en Tuggy (1999)), die we (kort!) zullen behandelen in de bespreking van Tuggy (2003) in § III.4.3.2.

2.3.8. Affiniteiten met de historisch-vergelijkende taalkunde uit de 19de eeuw

In zijn "History of lexical semantics" wijst Geeraerts (1988a) op de affiniteiten van de cognitieve semantiek, zoals we die in de voorgaande paragrafen geschetst hebben, met de historisch-vergelijkende linguïstiek. Daarmee wil Geeraerts voornamelijk de rol van de klassieke (hier: structuralistische) betekenisbenadering binnen de gehele historiek van de lexicale semantiek sterk minimaliseren:

The purpose of this paper is precisely to show that the 'classical' approach to lexical structure has not been dominant throughout the whole history of lexical semantics as a branch of modern linguistics, but is rather typical of the structuralist period between the older historical-philological era and the birth of cognitive semantics (Geeraerts 1988a:653).

Daarbij wordt Bréal door Geeraerts als vertegenwoordiger van de historisch-vergelijkende linguïstiek uitgepikt "not because Bréal is the first or the most important exponent of historical semantics, but because his work clearly expresses the major

methodological features of the historical-philological approach" (1988a:648). De gelijkenissen tussen de historisch-vergelijkende linguïstiek en cognitieve semantiek zijn vooral op methodologisch vlak opvallend, in mindere mate ook op theoretisch vlak:

Next to the fundamental correspondence in the methodological orientation of historical-philological and cognitive semantics, it should also be mentioned that there is a lot of similarity between both approaches with regard to their conception of the nature of semantic categories, although this theoretical similarity is not as complete as the basic methodological one (Geeraerts 1988a:659).

Hieronder zullen we enkel de gelijkenissen behandelen die Geeraerts als 'methodologisch' beschouwt. De overeenkomsten op theoretisch vlak van de historisch-vergelijkende linguïstiek met de cognitieve semantiek, komen voor Geeraerts vooral neer op gelijkenissen met de cognitieve *prototypensemantiek*. We behandelen de 'theoretische gelijkenissen' daarom pas in § III.3.4.4., nadat we de verschillen tussen prototypisch gestructureerde talige categorieën en de klassiek (Aristoteliaans) gestructureerde talige categorieën behandeld hebben.

In de eerste plaats stelt Geeraerts vast dat voor Bréal betekenis en concept, semantische structuur en conceptuele structuur, net als in de cognitieve semantiek samenvallen. Het bekende citaat uit *Essai de Sémantique* "Le langage est une traduction de la réalité, une transposition où les objets figurent déjà généralisés et classifiés par le travail de la pensée" (Bréal 1921 [1897]:254), dat we in Hoofdstuk I meermaals aanhaalden, interpreteert Geeraerts dan ook als het feit dat "[t]he mental status of lexical meanings links up directly with the overall function of cognition as a reflection and reconstruction of experience" (1988a:650). In de tweede plaats, aangezien talige categorieën en conceptuele categorieën samenvallen, wordt taal bij Bréal net als in de cognitieve semantiek, een middel om het menselijke conceptuele systeem bloot te leggen. Daarmee deelt Bréal overigens, in de derde plaats, de holistische visie van de cognitieve semantiek: "Language, then, is not autonomous; it is embedded in and linked with the total set of cognitive capacities that enable men to understand the world with ever more refined conceptual tools" (Geeraerts 1988a:650). We wensen er wel op te wijzen dat het autonome statuut van taal uiteraard pas werd ingevoerd door de Saussure, die Bréal chronologisch gezien (niet theoretisch-methodologisch gezien) opvolgde. Het gaat dus niet om een bewuste keuze van Bréal, aangezien de auteur nog nooit met het tegendeel van een holistisch, niet-autonoom standpunt was geconfronteerd. In de vierde plaats, aangezien de taal via de 'omweg' van het conceptuele systeem een 'vertaling van de buitentalige realiteit' vormt, kan men concluderen dat voor Bréal, net als voor de cognitieve semantiek, geldt dat "language expresses thought as a storeroom of encyclopaedic knowledge" (Geeraerts 1988a:650). Bijgevolg valt ook bij Bréal het strikte onderscheid tussen idiomatische kennis en encyclopedische kennis weg: "An immediate consequence of the rejection of an autonomous approach is the fact that neither the historical-philological nor the cognitive tradition imposes a strict distinction between encyclopaedic and purely

semantic data in lexical analyses. One may say that, at the time of historical-philological semantics, the distinction had *not yet* gained wide acceptance, whereas it is *no longer* generally accepted in contemporary lexical semantics" (Geeraerts 1988a:658). Dat Bréal dit onderscheid niet maakt, net als de cognitieve semantiek, schrijft Geeraerts vooral toe aan de psychologische oriëntatie van zowel de historisch-vergelijkende als de cognitief-taalkundige discipline: "Both consider meanings to be primarily psychological entities, that is to say, they identify 'meanings' and 'mental concepts', as against an approach that strictly separates linguistic meanings and (encyclopaedic) psychological concepts" (Geeraerts 1988a: 657). Deze uitspraak is in zekere zin misleidend, aangezien men er zou kunnen uit afleiden dat het Saussuriaanse structuralisme en het latere Coseriaanse structureel functionalisme de "linguistic meaning" (*signifié*) als een niet-psychologische entiteit zouden beschouwen. Dat is echter een verkeerde conclusie: de interpretatie als zou de *langue*, waar de *signifiés* thuishoren, iets zijn dat zich buiten de hoofden van de mens afspeelt is foutief. De *langue* bestaat immers maar in zoverre zij gerealiseerd wordt in de *parole* en dus bestaan de *signifié*-betekenissen ook maar in zoverre zij door individuen gerealiseerd worden onder de vorm van *parole*-betekenissen. Dat betekent dat de *signifié*-betekenissen (talige concepten), net als de *parole*-betekenissen psychologisch reëel zijn. Het is wel zo dat deze talige-conceptuele structuur voor het structuralisme en het structureel functionalisme niet zomaar een afspiegeling vormt van de cognitieve (universele) conceptualisatie van de wereld om ons heen, maar juist aan deze cognitieve conceptualisatie voorafgaat en taalspecifiek is. In het structuralisme (en structureel functionalisme) is de taal met andere woorden niet secundair, maar primair aan het denken. Integendeel: taal constitueert ons denken en maakt het conceptuele denken mogelijk. Geeraerts is zich waarschijnlijk wel bewust van het feit dat ook "linguistic meanings" voor het structuralisme als psychologische entiteiten worden beschouwd, aangezien hij aan het begrip "psychological concepts" tussen haakjes "encyclopaedic" toevoegt. Wellicht moeten we het citaat daarom begrijpen als zouden zowel Bréal als de cognitieve semantiek, in tegenstelling tot het structuralisme, geen onderscheid maken tussen *talige psychologische concepten* en *encyclopedische psychologische concepten*. In de vijfde en laatste plaats geldt dat, als gevolg van het hermeneutisch karakter van zowel de historisch-vergelijkende als de cognitieve linguïstiek, lexicale betekenissen bij Bréal worden beschouwd als een uitdrukking van een gegeven (individuele of sociaal-culturele) visie op de wereld: "Comparing the importance of experiential factors in historical-philological and in cognitive semantics, there may be a shift in emphasis from meanings as the *expression* of subjective experience to conceptual categories as *interpretative schemata* shaping experience, but the basic point is the same: language is an integral part of the intellectual, emotional, and social life of human beings, and this is reflected by the nature of linguistic categories. As such, these cannot be considered apart from the human endeavours to make sense (literally) of the world" (Geeraerts 1988a:659).

3 DE PROTOTYPENSEMANTIEK

3.1 De oorspronkelijke prototypentheorie: prototypes en cognitief-psychologische categorieën

3.1.1. Kleurcategorieën en geometrische categorieën¹⁴

Eind jaren '60, begin jaren '70 raakte men binnen de experimentele psychologie gefascineerd door de vraag hoe mensen alledaagse organismen en objecten (mensen, dieren, planten en allerhande artefacten, dit zijn de zogenaamde *natural kind categories*) classificeerden. Op het eerste gezicht lijkt het antwoord daarop eenvoudigweg te luiden dat mensen deze *natural kind categories* identificeren en indelen op basis van de in de buitentalige realiteit afgebakende grenzen van de verschillende entiteiten. Deze 'natuurlijke indeling' blijkt echter te ontbreken bij de classificatie van temperatuursverschillen ('Wanneer voelt iets warm aan? En wanneer koud of lauw?') en kleurnuances ('Hoe slaagt een mens erin de meer dan 7 miljoen kleurnuances onder te brengen bij één van de - in aantal beperkte - kleurtermen die in zijn taal ter beschikking staan?'). De classificatie van temperatuur en kleuren kan enkel ingegeven zijn door een mentaal proces. Dat mentale classificatieproces wordt gebruikelijk 'categorisatie' genoemd en het product van dit proces zijn de 'cognitieve categorieën'.

De aanzet tot het prototypenonderzoek vond dan ook zijn oorsprong binnen het kleurenonderzoek. In de jaren '50 en '60 ging men uit van de relativistische hypothese dat de kleurencategorisatie volkomen arbitrair verliep. De vaststelling dat de ter beschikking staande kleurenterminologie sterk verschilde van taal tot taal zou daarvan het bewijs vormen.¹⁵ Eind jaren '60 werd echter een tweede, universalistische hypothese naar voren geschoven, met name dat het kleurencontinuüm gestructureerd wordt door een (universeel) systeem van referentiepunten waarnaar men zich kan richten bij de kleurencategorisatie. De hypothese werd bevestigd in het kleurenonderzoek van Berlin & Kay (1969). Aan de hand van verschillende experimenten met de zogeheten 'Munsell colour chips' meenden zij voldoende bewijs te hebben gevonden voor het bestaan van een hiërarchie van zogeheten *focal colours* ('focale kleuren' of kortweg 'foci') die als universeel, want consistent binnen verschillende talen, konden worden beschouwd. Met behulp van deze focale kleuren (cf. het latere *prototype*) zouden dan minder typische kleurnuances (cf. de latere *marginal examples of peripheral members*) worden gecategoriseerd. We wijzen erop dat recente publicaties (o.a. Saunders 2000) het onderzoek van Berlin & Kay (terecht) scherp bekritiseerd hebben. Het is echter niet onze taak om daar verder op in te gaan: het is vooral belangrijk dat – ondanks

¹⁴ Voor deze paragraaf hebben we ons vooral gebaseerd op Ungerer & Schmid (1996:1-19) die de eerste cognitief-psychologische stappen in het prototypenonderzoek hebben samengevat aan de hand van een aantal bekende en toonaangevende experimenten.

¹⁵ Ungerer & Schmid (1996:2) verwijzen hiervoor onder meer naar het kleurenonderzoek van R. Brown & E. Lenneberg (1954) en van Lenneberg (1967). Zeer bekend is uiteraard ook de passage over kleuren in Hjelmlev (1953 [1943]).

alle mogelijke kritiek - het begrip 'focale kleuren' ingeburgerd raakte en de aanzet vormde voor verder onderzoek. Immers: de (terechte of onterechte) vaststelling van het bestaan van deze focale kleuren riep verschillende nieuwe vragen op, o.a. of deze focale kleuren een talig dan wel een cognitief fenomeen waren en voorts ook of deze 'foci' ook buiten het kleurenonderzoek konden worden vastgesteld.

Begin jaren '70 inspireerden deze vragen vooral Rosch (die toen nog publiceerde onder haar meisjesnaam Heider) tot verder psychologisch onderzoek. Zij was vooral geïnteresseerd in de vraag of focale kleuren geworteld waren in de taal dan wel in een prelinguale cognitie. Rosch' hypothese luidde dat het bestaan van focale kleuren een fenomeen van cognitieve aard en niet van talige aard was. Ze ging ervan uit dat de hypothese correct was als ze kon aantonen dat focale kleuren daadwerkelijk fundamenteel bleken in de cognitieve processen die de menselijke categorisatie sturen. Volgens de cognitieve psychologie vereist het menselijke categorisatieproces de combinatie van drie taken: (1) de *selectie* uit een overvloed aan perceptuele stimuli - slechts een klein deel van alle visuele, auditieve, tactiele of olfactorische prikkels trekken werkelijk onze aandacht, d.w.z. worden geselecteerd voor cognitieve verwerking; (2) de *identificatie* en *classificatie* van de geselecteerde stimuli door ze te vergelijken met relevante kennis die in ons (kortetermijn- en/of langetermijn-)geheugen wordt opgeslagen; en ten slotte (3) de *benoeming* van cognitieve categorieën waarin de geselecteerde stimuli thuishoren door middel van een woord - de benaming van de cognitieve categorie is dan gelexicaliseerd - of een omschrijving - de benaming van de cognitieve categorie is dan niet gelexicaliseerd.

Om te testen of focale kleuren een fundamentele rol speelden bij de drie deeltaken van het menselijke categorisatieproces, zette Rosch per taak een of meerdere experimenten op.¹⁶ Ze voerde deze uit bij het Danivolk, een niet-westerse cultuur in Papoea New Guinea, die slechts twee "basic colour terms" kenden (in contrast met de elf "basic colour terms" die gelexicaliseerd zijn in het Engels) zodat de mogelijke invloed van puur taalgebaseerde categorisatie werd uitgesloten. Rosch kwam op basis van deze experimenten tot de vaststelling dat (1) focale kleuren perceptueel meer saillant zijn dan niet-focale kleuren, aangezien de aandacht van peuters duidelijk meer uitging naar focale kleuren dan naar niet-focale kleuren en kleuters er beter in slaagden om focale kleuren te identificeren in een selectie van andere kleuren dan niet-focale kleuren; dat (2) focale kleuren meer precies worden onthouden in het kortetermijngeheugen en makkelijker worden opgeslagen in het langetermijngeheugen; en ten slotte dat (3) de namen van focale kleuren sneller en vlotter worden geproduceerd bij de kleurbenoeming en bovendien sneller werden verworven bij kinderen. Daarmee werd aangetoond dat focale kleuren klaarblijkelijk over een perceptueel-cognitieve saillantie beschikken, die hoogstwaarschijnlijk niet ingegeven wordt door de taal.

¹⁶ De stimulusselectietaak werd getest aan de hand van een "show me a colour game" en een "colour-matching task" bij drie- en vierjarige Danipeuters en -kleuters (beschreven in Heider 1971). De identificatie- en classificatietaak werd getest aan de hand van een "recognition task" en "learning task" bij volwassenen van het Danivolk. Ten slotte werd de derde taak, de benoeming, getest in een "naming experiment" (cf. Heider 1972 en Heider & Oliver 1972).

Rosch wilde echter verder nagaan wat de precieze rol was van focale kleuren bij de vorming van kleurcategorieën. Tot dan toe namen de focale kleuren in de experimenten ook letterlijk een centrale plaats in; aangezien zij zich telkens in het centrum van de set kleurenchips bevonden die gebruikt werd in de verschillende experimenten. De vraag was of de focale kleuren evenzeer in het oog zouden springen indien zij zich op een meer perifere plaats in de set zouden bevinden. In dat geval zou de perceptueel-cognitieve saillantie die in de bovenvermelde experimenten was aangetoond, onafhankelijk zijn van de plaats die de focale kleuren innamen in die experimenten en zou men deze focale kleuren als een soort ankers, een soort cognitieve referentiepunten kunnen beschouwen voor de categorisatie van kleuren. Daarom testte Rosch in een reeks volgende experimenten (beschreven in Rosch 1973) of de centrale dan wel perifere positie van focale kleuren van invloed was op de perceptueel-cognitieve saillantie van de focale kleuren. Uit de experimenten bleek dat geenszins het geval te zijn. Omdat het gebruik van het adjectief 'focaal' een centrale positie suggereert en het begrip vooral verbonden was aan perceptueel onderzoek, koos Rosch ervoor om de foci te herbenoemen als 'prototypes'. Daarmee was één van de centraalste begrippen geboren die later in de cognitieve semantiek zouden worden gebruikt. Omdat kleurcategorieën niet-artificieel van aard zijn, sprak Rosch meer bepaald over focale kleuren als "natural prototypes".

Rosch' nieuwsgierigheid naar de psychologische realiteit van prototypes reikte echter verder dan de 'natuurlijke' kleurcategorieën. Nu de perceptuele connotatie van het 'focale' begrip verloren gegaan was door te spreken van een 'prototype', werd het makkelijker om het prototypische onderzoek uit te breiden naar 'artificiële' categorieën. In hetzelfde artikel uit 1973 onderzocht Rosch dan ook of bij geometrische vormen eveneens sprake was van prototypegebruik. Ook hier bleek dat de zogenaamde "good forms" (een begrip uit de Gestaltpsychologie), met name vierkanten, cirkels en gelijkzijdige driehoeken als prototypes optraden en een cognitief referentiepunt vormden voor de beschrijving van de set 'bijna-vierkanten' of 'vierkantvariaties' waarmee de proefpersonen werden geconfronteerd (b.v. een vierkant, waarvan aan één zijde een stukje ontbreekt). Rosch spreekt hierover als 'artificiële prototypes', aangezien de geometrische prototypes hier staan voor artificieel gecreëerde 'beste' voorbeelden.

3.1.2. Prototypische organismen en artefacten

Aangezien het tot dan toe uitgevoerde prototypenonderzoek sterk perceptueel was ingesteld (kleurenonderzoek enerzijds en onderzoek naar geometrische vormen anderzijds) bleef de vraag bestaan of prototypes enkel een zaak waren van puur perceptuele categorieën, of ook als ankerpunten optraden bij minder vanzelfsprekend perceptuele categorieën, met name organismen (mensen, dieren en planten) en artefacten. Daarom voerde Rosch een serie experimenten uit (eerst in 1973 en vervolgens in 1975 in een verbeterde versie) – de zogeheten "goodness-of-example-rating tests" – om na te gaan of de categorieën BIRD, FRUIT, VEHICLE, VEGETABLE, SPORT, TOOL, TOY, FURNITURE, WEAPON en CLOTHING eveneens over consistente

“best examples” of ‘prototypes’ beschikten. Aangezien ook deze categorieën een prototypische structuur bleken te vertonen, werd daarmee bewezen geacht dat de klassieke of Aristoteliaanse visie op categorisatie, die in de volgende paragraaf (§ III.3.1.3.) wordt besproken, had afgedaan. In de daarop volgende paragraaf (§ III.3.1.4.) wordt de prototypische visie op categorisatie voorgesteld.

3.1.3. *Het failliet van de klassieke, Aristoteliaanse categorisatietheorie*

Het menselijke categorisatieproces speelt een fundamentele rol in onze organisatie van ervaringen en bestaat erin om “verschiedene ‘Sachen’ zusammen einzuordnen” (Kleiber 1993 [1990]:4). Er bestaan verschillende antwoorden op de vraag op grond waarvan men bepaalde zaken als toebehorend tot eenzelfde categorie rekent. Een objectivistisch antwoord op die vraag, kan als volgt geformuleerd worden:

Die Zusammenfassung verschiedener Objekte in einer Kategorie bereitet tatsächlich keine Schwierigkeiten mehr, wenn man davon ausgeht, daß die zusammengefaßten Elemente über eine bestimmte Anzahl gemeinsamer Attribute verfügen (Kleiber 1993 [1990]:11).

Dat leidt ertoe dat de vraag “Behoort *x* tot een zekere categorie *Y*” alleen maar met ‘ja’ en ‘neen’ kan worden beantwoord, zoals blijkt uit volgend voorbeeld dat Kleiber aanhaalt:

Um über die Zugehörigkeit eines *x* zur Kategorie der Hunde zu entscheiden, muß man demnach nur verifizieren, ob das betreffende *x* die Attribute besitzt, die dem gemeinsamen Nenner der jeweiligen Kategorie entsprechen, d.h. ob es ein Tier ist, ein Säugetier usw. Wenn diese Eigenschaften nachgewiesen werden können, handelt es sich um einen Hund; falls nicht, gehört *x* nicht zu dieser Kategorie und kann daher nicht als Hund angesehen werden (1993 [1990]:11).

Deze klassieke visie op categorisatie gaat terug op een model van noodzakelijke en voldoende voorwaarden (afgekort tot NVV in het Nederlands; tot NSC in het Engels (> “necessary and sufficient conditions”); tot NHB in het Duits (> “notwendige und hinreichende Bedingungen”)). Deze NVV komen overeen met wat Aristoteles de ‘essentie’ der dingen zou noemen (en vervolgens contrasteerde met het ‘accidentele’ der dingen): de ‘essentiële kenmerken’ waren verplichte kenmerken, de ‘accidentele kenmerken’ niet-verplichte kenmerken. Vandaar dat men ook spreekt van de ‘Aristoteliaanse visie’ op categorisatie. Op basis van elke noodzakelijke en voldoende voorwaarde kan men vervolgens een analytische waarheid formuleren. Om bij het voorbeeld van *Hund* te blijven: “Wenn ‘Tier’ eine notwendige Bedingung für *Hund* ist, so ist der Satz *Ein Hund ist ein Tier* analytisch, d.h. allein aufgrund seiner Bedeutung wahr” (Kleiber 1993 [1990]:13). Daardoor worden NVV strikt onderscheiden van typische kenmerken die enkel in synthetische zinnen kunnen optreden (cf. *Ein Hund ist treu*). Deze werkwijze zal men ook terugvinden bij de klassieke semantiek, “unter Termini wie *denotative* oder *referentielle Bedeutung*, *wahrheitskonditionale Bedeutung* oder auch *virtuelle Referenz*” (Kleiber 1993 [1990]:13).¹⁷

De NVV zorgen ervoor dat de categorieën scherp afgebakende grenzen hebben: een te categoriseren zaak behoort pas tot een bepaalde categorie als het aan alle vereiste noodzakelijke en voldoende voorwaarden, die de categorie precies constitueren, voldoet. Het toebehoren aan die categorie berust op een dichotomisch of waar/vals-principe: óf de te categoriseren zaak voldoet aan alle eisen en dan behoort ze tot die bepaalde categorie, óf ze voldoet niet aan alle voorwaarden en dan maakt ze geen deel uit van die bepaalde categorie. Een derde mogelijkheid is er niet: een zaak kan niet 'een beetje' of 'in sterke mate' tot een categorie behoren. Bijgevolg zijn alle leden van een categorie evenwaardig, aangezien zij allen aan alle vereiste voorwaarden voldoen: "In bezug auf die betreffende Kategorie ist jeder Vertreter ein ebenso 'gutes' Exemplar wie jeder andere" (Kleiber 1993 [1990]:12). Een categorie vertoont dan ook geen bijzondere interne structuur. Men spreekt dan ook van homogene, discrete categorieën.

De cognitieve semantiek, die, zoals we in § III.2. hebben aangetoond, geworteld is in een experiëntieel realisme, en daarom het menselijke categorisatieproces als een centraal cognitief proces beschouwt (cf. de omschrijving van *categorization* als "the main way we make sense of experience", Lakoff 1987:xi), verkiest echter een meer flexibele visie op het categorisatieproces, die zij vindt in de cognitief-psychologische prototypentheorie van Rosch. We zullen in de volgende paragrafen eerst belichten hoe de prototypentheorie binnen de cognitieve psychologie wordt geconcipieerd. Vervolgens, in § III.3.2., zullen we zien hoe deze in oorsprong psychologische categorisatietheorie door de cognitieve semantiek wordt gerecupereerd als een semantische (talige) categorisatietheorie.

¹⁷ De 'klassieke', 'Aristoteliaanse' of 'componentiële' semantiek, wordt dan ook vaak als 'analytische semantiek' omschreven. We willen daarbij graag een terminologische opmerking maken. De klassieke semantiek waarvan sprake en waartegen de prototypensemantiek zich zal afzetten, is de Amerikaanse NVV-semantiek zoals die is ontstaan vanuit de Amerikaanse ethno-linguïstiek (cf. Goodenough en Lounsbury) en zoals die werd verder gezet door o.a. E. Nida (1975). Deze NVV-semantiek blijft echter een 'objectbetrokken' semantiek: "The theory of 'necessary and sufficient conditions' (henceforth NSC), as developed in the USA considers each word separately in relation to the object it designates ("things", "persons", "events", "classes", etc.)" (Coseriu 2000 [1990]:26). Op het buitentalige niveau van de referentie zijn de distinctieve kenmerken waarmee de NVV-semantiek werkt distinctieve eigenschappen van de objecten. Op het mentale niveau corresponderen de distinctieve kenmerken met de corresponderende concepten van die objecten: de kenmerken die aan een analytische waarheid beantwoorden noemt men vervolgens talige kenmerken; kenmerken die aan een synthetische waarheid beantwoorden noemt men vervolgens encyclopedische kenmerken. Doordat de talige kenmerken hier gelijkgesteld worden aan 'analytische kenmerken' en gekoppeld worden aan een analytisch waarheidsbegrip, zijn deze kenmerken *universeel* en niet gebonden aan één historische taal: het oordeel over waarheid- en valsheid gebeurt immers op basis van een vergelijking met de buitentalige wereld (of een denkbare wereld) en houdt geen rekening met de distincties die door elke taal zelf worden gemaakt.

De 'analytisch talige kenmerken' waarvan sprake in de NVV-semantiek zijn bijgevolg niet van hetzelfde statuut als de 'functioneel talige kenmerken' in het structureel functionalisme: "[D]istinctive features are the (...) properties of designated objects that correspond, on the mental level, to functional ('distinctive') features in a given individual language, that is to say, to constitutive properties of the intralinguistic meanings of that language" (Coseriu 2000 [1990]:26). Voor het structureel functionalisme gaat het er niet zozeer om, om te bepalen of kenmerken 'referentieel' zijn of niet, "but whether they function as distinctive features (...) in a given language; nor whether features are 'natural', but whether they belong to a particular historical language and are therefore functional on the strictly linguistic level" (Coseriu 2000 [1990]:26).

Met andere woorden: de kritiek van de prototypentheorie en -semantiek op de 'klassieke NVV-semantiek' geldt voor de Amerikaanse NVV-semantiek maar zeker *niet* automatisch voor het 'structureel

3.1.4. Een antwoord op de Aristoteliaanse categorie: de prototypisch gestructureerde categorie

Binnen de prototypentheorie houdt men zich met *grosso modo* twee vragen bezig: 1) hoe is de interne structuur van een prototypische categorie opgebouwd en 2) welke onderlinge hiërarchische relaties kan men tussen de verschillende prototypische categorieën vaststellen? (cf. eveneens Dirven & Verspoor 1998:30-46). De eerste vraag beantwoordt men in de prototypentheorie op het horizontale niveau; de tweede vraag op het verticale niveau. Zowel de horizontale als de verticale dimensie in de prototypentheorie houden zich in principe bezig met dezelfde vraag 'Waarom behoort x (*poedel*) tot categorie Z (*hond*)?' of, anders geformuleerd, 'Waarom noemt men een poedel een hond?', maar die vraag kan naargelang van de horizontale of verticale invalshoek anders ingevuld worden. In het eerste geval stelt men zich de vraag 'Waarom is x een hond en geen kat of een paard of een fiets?'; in het tweede geval 'Waarom noemen we x een hond en geen dier of een zoogdier?'

3.1.4.1. De horizontale dimensie van de prototypentheorie: intracategoriale structuur

In een aantal zogeheten "goodness-of-example rating tests", uitgevoerd door Rosch in 1973 en 1975, werd proefpersonen gevraagd de "goodness" of 'typiciteit' van mogelijke categorieleden met betrekking tot een gegeven categorie te beoordelen. Het categorielid dat als 'beste exemplaar', als 'beste vertegenwoordiger' van de gegeven categorie werd uitgekozen door de proefpersonen, werd door Rosch aangeduid als het prototype van die categorie. Voor de categorie BIRD kwam *robin* als prototype uit de bus. Bij de proefpersonen bleek overigens een erg grote consensus te bestaan over *robin* als 'beste exemplaar': het prototype is dus een intersubjectief, stabiel gegeven. Dat 'beste exemplaren' steeds een intersubjectieve subcategorie vormen (zoals b.v. *robin*) en geen hoogst individuele, unieke exemplaren zijn (zoals b.v. *het kanariepietje van de buurvrouw*) verklaart Kleiber (1993 [1990]:33) als volgt:

Wenn die besten Exemplare Unterkategorien sind und nicht Individuen, so liegt das daran, daß eine Kategorie des Typs *Vogel* nicht nur Individuen umfaßt, die tatsächlich existieren oder existiert haben, sondern auch virtuelle und irrealer Erscheinungen (*wenn x eine Y wäre / wenn x ein Y gewesen wäre*). Eine Kategorie ist eine offene, nicht-kontingente Klasse, was zur Herausbildung von besten Exemplaren führt, die ebenfalls nicht-kontingent sind, d.h. zu Unterkategorien

functionalisme'. Coseriu gebruikt daarom de term 'analytische semantiek' alleen als een overkoepelende term voor de NVV-semantiek en het structureel functionalisme wanneer hij de gemeenschappelijke gronden van beide theorieën wil benadrukken (ze behoren immers beide tot een 'analytische traditie' "which analysed meaning in terms of distinctive features" (Coseriu 2000 [1990]:19). Zodra de cruciale verschillen tussen beide theorieën op de proppen komen, zal hij ze apart benoemen als "the theory of necessary and sufficient conditions" en "the theory of structural semantics" (Coseriu 2000 [1990]:26).

¹⁸ In het aangehaalde voorbeeld zien we dat prototypes kunnen verschillen van taal tot taal. Terwijl in het Engels *robin* ('roodborstje') wordt aangehaald als prototype van de categorie BIRD, wordt in het Duits *Spatz* ('mus') als prototype van de categorie VOGEL beschouwd. Ook Verkuyl (2000:44) heeft daarop gewezen.

bzw. -klassen oder allgemeinen Begriffen. Wenn der Prototyp einen Wert besitzen soll, der auf Kategorieniveau liegt, so muß er den beschränkten und kontingenten Einzelfall übersteigen, den ein Individuum darstellt.

Het prototype, *robin*, dat de kern en het middelpunt vormt van de categorie BIRD, fungeert vervolgens als een cognitief referentiepunt voor de verdere opbouw van de categorie. Het toebehoren van verdere mogelijke categorieleden wordt immers beoordeeld op basis van de *gelijkenis* die zij vertonen met dit prototype ("the matching principle"). Hoe groter de gelijkenis van de mogelijke categorieleden met het prototype, hoe beter zij de categorie vertegenwoordigen en hoe dichter zij zich bij het middelpunt van het prototype bevinden. Hoe kleiner de gelijkenis van de mogelijke categorieleden met het prototype, hoe slechter zij de categorie vertegenwoordigen en hoe verder zij van het prototype verwijderd zijn. Zeer goede, maar net niet prototypische vertegenwoordigers van de categorie worden "central members" genoemd (cf. Langacker 1988d: 133). Voorbeelden daarvan voor de categorie BIRD waren o.m. *sparrow*, *bluejay*, *canary*, etc. (cf. Ungerer & Schmid 1996:13). Zeer slechte vertegenwoordigers van de categorie worden "peripheral members" (cf. Langacker 1988d:133) genoemd (of soms ook wel "marginal examples"). Voorbeelden daarvan voor de categorie BIRD waren o.a. *ostrich*, *penguin* en zelfs *bat* dat uiteraard een zoogdier en geen vogel is (cf. Ungerer & Schmid 1996:13). Tussen de "central members" en de "peripheral members" bevindt zich een heel scala aan "middle ranks members", o.a. *hawk*, *parrot* en *sandpiper* (cf. Ungerer & Schmid 1996:13).

Met andere woorden: het lidmaatschap van een mogelijk categorielid is afhankelijk van de mate waarin dit mogelijke categorielid de gegeven categorie vertegenwoordigt, de zogeheten representativiteitsgraad. Het lidmaatschap is daarom niet langer bepaald volgens een waar/vals-principe, maar wordt nu een gradueel gegeven, zoals Kleiber (1993 [1990]:35) met het volgende voorbeeld aantoont:¹⁸

- Ein Spatz ist ein Vogel (wahr);
- Ein Küken ist ein Vogel (weniger wahr als *a*);
- Ein Pinguin ist ein Vogel (weniger wahr als *b*);
- Eine Fledermaus ist ein Vogel (falsch oder fern davon, wahr zu sein);
- Eine Kuh ist ein Vogel (absolut falsch)

Dat categorieën gradueel zijn en dat er betere of slechtere vertegenwoordigers van de categorie bestaan wordt bijkomend geïllustreerd door een aantal taalphenomenen, o.a. het *hedging*-fenomeen (cf. Lakoff 1972):

Zur Stützung dieser Konzeption [= graduele categorieën, fvdg] sei an die sog. Heckenausdrücke erinnert die zu Oppositionen führen wie: *?Ein spatz ist eher ein Vogel als etwas anderes, Ein Küken ist eher ein Vogel als etwas anderes*. Hier zeigt sich, daß Spatz und Küken zwar beide zu den Vögeln gehören, aber keine gleichwertigen Vertreter der Kategorie darstellen. Das nicht-prototypische Beispiel läßt sich eher mit dem 'Heckenausdruck' *ist eher ein X als etwas anderes* verknüpfen als das prototypische (Kleiber 1993 [1990]:78).

Algemene
Taalwetenschap
Blandijnberg 2
9000 Gent

Een ander interessant fenomeen in dit verband is dat van de *preferred interpretation* (cf. Rosch & Mervis 1975). In de uitdrukking *Als ik een vogel was* zal de gemiddelde spreker zich veeleer een prototypische vogel (*mus, adelaar*) voorstellen, dan een niet-prototypische vogel (*pinguïn, struisvogel, kip*), aldus Kleiber.

Hoe verder een exemplaar van het prototypische middelpunt is verwijderd, dus hoe meer perifeer het is in categorie X, hoe aannemelijker het wordt dat het exemplaar in een andere categorie Y als 'een beter exemplaar' zal worden opgenomen. Het wordt daarmee ook duidelijk dat de grenzen van de prototypische categorie onscherp zijn (in tegenstelling tot de scherp afgebakende grenzen van de Aristoteliaanse categorie). Men kan niet precies bepalen wanneer de ene categorie in de andere overgaat en spreekt daarom van "fuzzy category boundaries" (cf. o.a. de experimenten met "cups" en "cup-like containers" beschreven in Labov (1973) en Labov (1978) en samengevat in Ungerer & Schmid (1996:16-20)). Volgens Langacker hangt het bepalen van die grenzen zelfs af van menselijke willekeur (en bevestigt daarmee het sterk subjectivistische karakter van de cognitieve semantiek):

Whether an entity qualifies depends on the judgement of the categorizer, and his tolerance in accepting members that diverge from the prototype. There is no fixed limit on how far something can depart from the prototype and still be assimilated to the class, if the categorizer is perceptive or clever enough to find some point of resemblance to typical instances (Langacker 1988d:134).

Kleiber (1993 [1990]:35) wijst er vervolgens op dat de gelijkschakeling van lidmaatschapsgraad en representativiteitsgraad en de daarmee verbonden onscherpe grenzen van de categorieën, ertoe leidt dat de leden van een categorie niet langer op basis van noodzakelijke en voldoende voorwaarden tot die categorie behoren. Dat leidt vervolgens tot de vraag op welke andere manier de verschillende leden aan elkaar gerelateerd kunnen worden. Het antwoord daarop ontlent Rosch & Mervis (1975: 574) aan Wittgenstein, meer bepaald aan zijn definitie van een familiegelijkenisstructuur (oorspronkelijk "Familienähnlichkeit", Eng. vertaling "family resemblance"), "eine Struktur, bei der die Vertreter einer Kategorie untereinander verbunden sein können, ohne über eine gemeinsame Eigenschaft verfügen zu müssen, durch die die Kategorie definiert wird" (Kleiber 1993 [1990]: 36). Het familiegelijkenisbegrip werd door Wittgenstein geïntroduceerd in de veel-

¹⁹ Hierbij maken we graag een bibliografische noot. De *Philosophische Untersuchungen* worden opgesplitst in 2 delen. Het eerste deel heeft Wittgenstein vermoedelijk geschreven voor 1945; het tweede deel is vermoedelijk ontstaan tussen 1946 en 1949. Het werk is voor de eerste keer uitgegeven door G.E.M. Anscombe, G.H. von Wright & Rush Rhees in 1953 en betreft een tweetalige uitgave met een dubbele titel, *Philosophical Investigations* (eerste titelblad) en *Philosophische Untersuchungen* (tweede titelblad): het Duitse origineel en de Engelse vertaling van de hand van Anscombe worden er parallel gepresenteerd. De uitgave die we hebben gebruikt voor het Engelse citaat is de 2de uitgave van *Philosophical Investigations/Philosophische Untersuchungen*. De uitgave die we hebben gebruikt voor het Duitse citaat betreft Wittgenstein (²1999 [1984/1953]), een Suhrkamp-uitgave (Taschenbuch Wissenschaft 501) die voor het eerst in 1984 verscheen, en die naast *Philosophische Untersuchungen*, ook *Tractatus logico-philosophicus* en *Tagebücher 1914-1916* bundelde onder de algemene titel *Wittgenstein. Tractatus logico-philosophicus*. De *Philosophische Untersuchungen* in deze Suhrkamp-uitgave zijn een heruitgave van het Duitse origineel uit de dubbeluitgave

vuldig geciteerde passage uit *Philosophische Untersuchungen* (¹²1999 [1984/1953]) (Eng. vertaling: *Philosophical Investigations* (²1958 [1953]) met betrekking tot de categorie SPEL (Dt. SPIEL, Eng. GAME):¹⁹

Consider for example the proceedings that we call 'games'. I mean board-games, card-games, ball-games, Olympic games, and so on. What is common to them all? – Don't say: "There must be something in common, or they would not be called 'games'" – but look and see whether there is anything common to all. – For if you look at them you will not see something that is common to all, but similarities, relationships, and a whole series of them at that. To repeat: don't think, but look! – For example at board-games, with their multifarious relationships. Now pass to card-games; here you find correspondences with the first group, but many common features drop out, and others appear. When we pass next to ball-games, much that is common is retained, but much is lost. – Are they all 'amusing'? Compare chess with noughts and crosses. Or is there always winning and losing, or competition between players? Think of patience. In ball-games there is winning and losing; but when a child throws his ball at the wall and catches it again, this feature has disappeared. Look at the parts played by skill and luck; and at the difference between skill in chess and skill in tennis. Think now of games like ring-a-ring-a-roses; here is the element of amusement, but how many other characteristic features have disappeared! And we can go through the many, many other groups of games in the same way; we see how similarities crop up and disappear (Wittgenstein ²1958 [1953]:66-67).²⁰

Rosch & Mervis (1975:575) herdefiniëren het familiegelekenisbegrip als

a set of items of the form AB, BC, CD, DE. That is, each item has at least one, and probably several, elements in common with one or more other items, but no, or few, elements are common to all items.

De introductie van het familiegelekenisbegrip, die vereist dat men de "elements in common with one or more other items" nader specificceert, heeft ook gevolgen voor de definitie van het prototype en de manier waarop men bepaalt waarom precies *robin* en niet een andere vogel in het Engels naar voren wordt geschoven als 'beste exemplaar' van de categorie BIRD.²¹ Oorspronkelijk dacht men aan een hypothese op basis van de graad van vertrouwdheid of aan een hypothese op basis van gebruiksfrequentie. Kleiber (1993 [1990]:42) wijst erop dat beide hypothesen kunnen worden uitgesloten. Ook al nam men oorspronkelijk aan dat het prototype in het algemeen dat exemplaar is waar de spreker het vaakst mee

Philosophical Investigations/Philosophische Untersuchungen uit 1953 door door G.E.M. Anscombe, G.H. von Wright & Rush Rhees. De overige twee delen gaan op andere bronnen terug (cf. Wittgenstein (¹1999 [1984/1953]:619-621 voor meer uitleg hieromtrent).

²⁰ Voor het oorspronkelijke Duitse citaat, cf. Wittgenstein (¹1999 [1984/1953]:277-278).

²¹ Overigens wijst Kleiber (1993 [1990]:40) erop dat de typering van prototype als 'beste exemplaar' verfijnd moet worden tot de psychische representatie, het mentale beeld van dit beste exemplaar: "Wenn man präzisiert, daß die besten Exemplare in Wirklichkeit keine individuellen, kontingenten Entitäten sind, sondern Unterkategorien, muß man einen weiteren Aspekt klarstellen, und zwar die Unterscheidung zwischen dem Objekt bzw. Vertreter der Kategorie (also der Unterkategorie, die das beste Exemplar darstellt) einerseits und der psychischen Repräsentation bzw. der kognitiven Vorstellung dieses Objekts andererseits". Sommige auteurs (Kleiber verwijst o.a. naar C. Schwarze (1985:78); recenter vindt men het begrip "stéréotype" ook toegelicht in C. Schwarze (2001:28 e.v.)) maken een onderscheid tussen het object

geconfronteerd wordt in het dagdagelijkse leven, deze stelling kan eenvoudig worden weerlegd: "Wenn sich die Vorstellung des besten Exemplars direkt aus der Vertrautheit ableiten würde, so müßte z.B. ein Küken ein besseres Exemplar eines Vogels sein als ein Adler. Der Adler nimmt jedoch auf der Prototypieskala einen besseren Platz ein als das Küken" (Kleiber 1993 [1990]:42). Ook een verklaring op basis van gebruiksfrequentie, die men met betrekking tot de prototypes moet begrijpen als de frequentie waarmee het lexicale item dat het prototype benoemt, gebruikt wordt, kan makkelijk worden afgewezen. Kleiber verwijst daarvoor naar de studie die Dubois hierover in 1983 doorvoerde en die aantoonde dat er geen noemenswaardig verband bestond tussen een prototype en de lexicale frequentie van de benaming van dit prototype: "Wenn also *Spatz* als Prototyp für *Vogel* gilt, so liegt das nicht an einer höheren lexikalischen Frequenz gegenüber den Ausdrücken, die nicht-prototypische Exemplare bezeichnen. Eine solche Lösung könnte im übrigen nicht der sog. künstlichen Kategorisierung Rechnung tragen, d.h. dem Fall der vom Experimentator erfundenen Kategorien, für die es keine Benennung gibt" (Kleiber 1993 [1990]:42).

De verklaring die men wel sluitend acht voor de keuze van het prototype in de zin van 'het beste exemplaar, de beste vertegenwoordiger van de categorie', is er een op basis van typische eigenschappen ("attributes"): "Der Prototyp ist das beste Exemplar der Kategorie, weil er die 'besten' Eigenschaften, die *typischen* Eigenschaften der Kategorie aufweist" (Kleiber 1993 [1990]:42). De introductie van typische eigenschappen kan men motiveren doordat men bij de referentiële vraagstelling *Wat is een vogel?*, doorgaans niet vraagt naar het beste exemplaar van die categorie. Veeleer dan het antwoord *Een vogel is een mus* verwacht men immers een antwoord in de trant van *Een vogel is een dier dat ...*, waarbij de drie puntjes worden ingevuld door eigenschappen die de vogel typeren (cf. Kleiber 1993 [1990]: 18). Bij deze 'typiciteitshypothese' willen we enkele opmerkingen maken.

Ten eerste treedt er een verschuiving op in de definitie van het prototype. Het prototype wordt niet langer gelijkgeschakeld aan een exemplaar (b.v. *robin* voor BIRD), noch aan het mentale beeld ervan: het prototype is nu een abstracte entiteit geworden, die bestaat uit de 'typische eigenschappen' van de categorie. Daardoor vindt er ook een 'richtingsverandering' in de prototypentheorie plaats, die Kleiber als volgt omschrijft: "Im Falle des Prototyps-als-Exemplar (vgl. z.B. *Spatz* für *Vogel*), werden die typischen Eigenschaften der Kategorie mit Hilfe der psychischen Repräsentation dieses prototypischen Objekts herausgearbeitet. Im Falle des Prototyps-als-kognitives-Gebilde verläuft das Verfahren in umgekehrter Richtung: Die typischen Eigenschaften bilden die Grundlage für die Bildung des

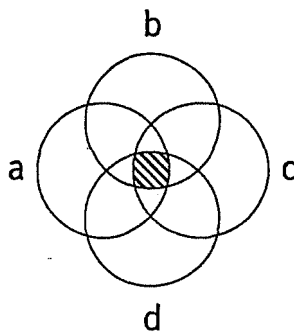
dat het beste exemplaar van de categorie vertegenwoordigt enerzijds en het daaraan beantwoordende concept anderzijds: men spreekt van een *prototype* respectievelijk een *stereotype*. Kleiber (1993 [1990]: 41) wijst er echter op dat dit onderscheid in de meeste gevallen overbodig is, wat het gebruik van de term *prototype* voor zowel het 'beste exemplaar' als 'het mentale beeld van dit beste exemplaar' verklaart. Toch kan het onderscheid tussen beide nuttig zijn: "Sie [= het onderscheid tussen *prototype* en *stereotype*, fvdg] ist jedoch nicht völlig unbegründet, da sie es ermöglicht, einer Situation Rechnung zu tragen, in der eine Person zwar sehr wohl über einen Prototyp als Bewußtseinsinhalt (also über einen Stereotyp in Schwarzes Terminologie) verfügt, jedoch keinen Prototyp im Sinne von 'bestes Exemplar' angeben kann" (Kleiber 1993 [1990]:41).

Prototyps-als-abstrakter-Gegenstand, und daraus folgt erst die Feststellung, daß der Spatz ein prototypischer Vogel ist" (1993 [1990]:43).²²

Ten tweede geldt dat door de introductie van de typische eigenschappen in de definitie van het prototype, de interne prototypische structuur van een categorie kan worden verbonden aan de familiegelijkenisstructuur zoals Rosch & Mervis die definieerden: "denn die verwandten Merkmale, die die Familienähnlichkeit ausmachen, können nun als typische Merkmale betrachtet werden" (Kleiber 1993 [1990]:45). Het verschil met de vroegere uit NVV opgebouwde Aristoteliaanse categorie bestaat erin dat niet alle leden van de categorie over alle typische eigenschappen moeten beschikken. Op basis van de familiegelijkenisband tussen de leden geldt dat elk lid één of meerdere typische eigenschappen deelt met één of meerdere van de andere leden. Bovendien is er geen eigenschap die door alle leden gedeeld wordt, al dienen alle leden ten minste één eigenschap te delen met het prototype, dat de bundeling vormt van 'alle' typische eigenschappen.²³ Daardoor beschikt het prototype tevens over de hoogste familiegelijkenisgraad. Dat is het gevolg van de verbintenis van de prototypische structuur ("mit dem Prototyp als zentralem Vertreter", Kleiber 1993 [1990]:45) met de familiegelijkenisstructuur ("bei der man mit einer Überlappung bzw. Überschneidung von Attributen zu rechnen hat", Kleiber 1993 [1990]:45):

Der Prototyp erscheint nun dort, wo die Überlappung am ausgeprägtesten ist. Die Randphänome sind diejenigen, die die wenigsten typischen Attribute mit dem Prototyp gemein haben. Der Vergleichsprozess erscheint dann als ein globaler Vergleich mit dem Prototyp, d.h. mit der Schnittmenge der für die Kategorie typischen Eigenschaften (Kleiber 1993 [1990]:45).

Men kan het bovenstaande als volgt visualiseren:

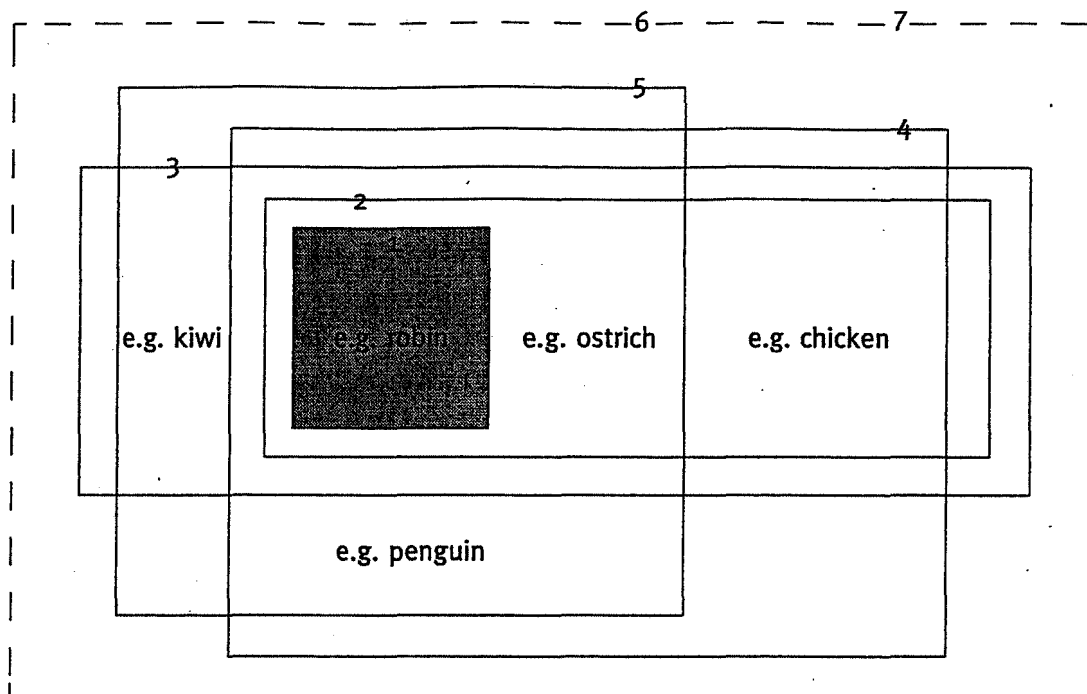

Figuur 2: De prototypische familiegelijkenisstructuur (Bron: Kleiber 1993 [1990]:45)

²² Coseriu (2000 [1990]:21) merkt terecht op dat met het gebruik van typische eigenschappen de prototypentheorie grotendeels terugkeert naar de analytische, klassieke categorisatietheorie, die zij eigenlijk wenste af te schrijven "because 'prototypical' properties turn out to be completely analogous to distinctive features and the necessary and sufficient conditions of the latter, the essential difference being that the 'prototypical' properties are not regarded as necessary and sufficient for the constitution and delimitation of the categories, i.e. for the use of a word to designate every single member of a class". In de praktijk komt het erop neer dat de 'prototypische eigenschappen' eigenlijk noodzakelijke en voldoende voorwaarden vormen voor de prototypes, maar 'typische, niet-noodzakelijke' eigenschappen vormen voor minder prototypische leden van de categorie.

²³ We zetten 'alle' tussen enkele aanhalingstekens, want de lijst van typische eigenschappen is in principe oneindig (Ungerer & Schmid (1996:23)).

Kleiber stelt vervolgens dat Fig III-2 enerzijds de conceptualisatie visualiseert “der Kategorie als prototypische Struktur mit einem Prototyp mehr oder weniger entfernt im Zentrum und anderen Exemplaren, die je nach ihrer Ähnlichkeit mit dem Prototyp mehr oder weniger entfernt vom Zentrum angeordnet sind” en anderzijds de conceptualisatie “bei der die Vertreter der Kategorie auf der Basis einer Familienähnlichkeit zusammengefaßt sind und nicht alle über die gleichen Eigenschaften verfügen müssen” (1993 [1990]:45). De beste exemplaren of de prototypische vertegenwoordigers van de categorie bevinden zich op de (kleinste) doorsnede van de vier cirkels, aangezien zij over de vier typische eigenschappen a, b, c en d beschikken. De exemplaren die slechts over drie van de vier eigenschappen beschikken, zijn minder centraal en al iets verder verwijderd van het prototypische centrum, maar zijn toch minder perifeer dan de vertegenwoordigers van de categorie die slechts over twee of één van de vier eigenschappen beschikken. Tegelijkertijd wijst Kleiber erop dat de kleinste doorsnede (die waarop de vier cirkels elkaar doorsnijden), die het prototype als abstracte entiteit bestaande uit typische eigenschappen omvat, niet altijd door een concreet exemplaar moet worden ingevuld. Bij sommige categorieën ontbreken de typische vertegenwoordigers. Voor de toepassing hiervan op ons eerst aangehaalde voorbeeld, de Engelse categorie BIRD, doen we een beroep op Geeraerts (1988b). De typische eigenschappen die het prototype van de categorie BIRD in zich verenigt, zijn volgens Geeraerts achtereenvolgens [+being able to fly] (1), [+having feathers] (2), [+being S-shaped] (3), [+having wings] (4), [+not domesticated] (5), [+being born from eggs] (6) en [+having a beak or bill] (7). Aangezien *robin* over alle zeven van die typische eigenschappen van het abstracte prototype beschikt, zal men het roodborstje in het Engels aanduiden als een prototypische vertegenwoordiger van de categorie BIRD. Elk van de concrete exemplaren die Geeraerts opsomt (*kiwi*, *ostrich*, *chicken* en *penguin*) deelt op zijn minst één eigenschap met het prototype *robin*, maar er bestaat niet noodzakelijk een eigenschap die door alle exemplaren gedeeld wordt: bij de meer perifere gevallen als *ostrich*, *chicken*, *penguin* en *kiwi* ontbreekt bijvoorbeeld de eigenschap [+being able to fly]. Bij *kiwi* ontbreekt vervolgens ook de eigenschap [+having feathers], die wel van toepassing is op *robin*, *ostrich* en *chicken*, etc. De prototypisch gestructureerde categorie BIRD die bijeengehouden wordt door het familiegelijkenisprincipe, kan nu als volgt worden gevisualiseerd:

1. Being able able to fly	4. Having wings	6. Being born from eggs
2. Having feathers	5. Not domesticated	7. Having a beak or bill
3. Being S-shaped		

Figuur 3: De prototypische familiegelijkenisstructuur van categorie BIRD
(Bron: Geeraerts 1988b:350)

Ten derde moet men zich uiteraard afvragen hoe men die typische eigenschappen bepaalt, meer nog hoe men de graad van typiciteit van die eigenschappen bepaalt. Rosch & Mervis (1975:575) werken met een principe van 'gewogen frequentie', de zogeheten *cue validity*, waaronder de voorspelbaarheidsgraad wordt verstaan van een bepaalde eigenschap bij een lid van een categorie. Men dient de *cue validity* op te vatten als het mathematische quotiënt van de frequentie waarmee een eigenschap optreedt bij de leden van een categorie (= teller van de breuk) en de frequentie waarmee diezelfde eigenschap die bij alle andere onderzochte categorieën optreedt (= noemer van de breuk). Het quotiënt duidt dus tegelijkertijd de frequentie aan waarmee een eigenschap wordt gebruikt én het distinctievermogen van deze eigenschap. Immers:

Ein Merkmal, das nur in einer Klasse auftaucht und dort von fast allen Exemplaren geteilt wird, besitzt somit eine hohe Typizität und kann als sehr typische Eigenschaft für die entsprechende Kategorie definiert werden. Wenn ein Merkmal jedoch bei vielen Kategorien auftritt und innerhalb einer Kategorie nur bei einzelnen Exemplaren festgestellt wird, so ist es für diese Kategorie nicht typisch (Dörschner 1996:50).

In toepassing op het voorbeeld dat we voortdurend gebruiken in deze bespreking, de categorie BIRD, geldt dat de eigenschap [+having feathers] over een hoge *cue validity* beschikt, aangezien zeer vele vogels veren hebben en de eigenschap tegelijkertijd niet tot weinig optreedt in andere categorieën. Een andere mogelijke

eigenschap, [+having paws], bezit daarentegen een lage *cue validity*, aangezien alle vogels wel over poten beschikken, maar diezelfde eigenschap ook vele leden uit andere categorieën (MAMMAL, REPTILE, AMPHIBIAN) kenmerkt. Kleiber (1993 [1990]:53) wijst erop dat men aan de hand van het *cue validity*-begrip de familiegelijkenisgraad op een nieuwe manier kan interpreteren. Men vertrekt daarbij van het aantal vertegenwoordigers van een categorie en van de eigenschappen die door de proefpersonen werden opgesomd. Aan elke eigenschap kent men een cijfer toe dat overeenkomt met het aantal vertegenwoordigers van de categorie die over die welbepaalde eigenschap beschikken. De familiegelijkenisgraad van een lid van de categorie komt dan overeen met de totaalsom van de kencijfers van elk van de eigenschappen waarover die vertegenwoordiger beschikt. De familiegelijkenisgraad varieert naargelang het aantal eigenschappen dat het desbetreffende lid met de andere leden van de categorie deelt: hoe hoger het aantal gedeelde eigenschappen, hoe hoger de familiegelijkenisgraad. Het onderzoek van Rosch & Mervis (1975) toonde dan ook aan dat de rangorde (van prototypische leden naar minder prototypische leden van een bepaalde categorie) zoals die bepaald was op basis van de eerder beschreven "goodness-of-example rating-tests" in hoge mate correleerde met de rangorde op basis van de zogeheten "attribute-based typicality ratings", die we hierboven hebben omschreven. Dat betekent dat prototypische leden van een categorie kunnen worden gekenmerkt als die leden die het grootste aantal eigenschappen gemeenschappelijk hebben met de andere leden van dezelfde categorie en het kleinste aantal eigenschappen gemeenschappelijk hebben met leden van naburige categorieën. Prototypes van categorie X zijn wat eigenschappen betreft maximaal verschillend van de prototypes van aangrenzende categorie Y. Voor de perifere leden van een categorie geldt net het tegenovergestelde.

Ten slotte nog dit: onafhankelijk van het feit of men het prototype opvat als een concrete vertegenwoordiger van een categorie of als een abstracte entiteit die bestaat uit typische eigenschappen, kan men het prototype op twee verschillende manieren beschrijven (cf. Kleiber 1993 [1990]:45-46). Men kan in de eerste plaats een opsomming van de typische eigenschappen gebruiken (zoals in de analyse van Eng. *lie* bij Coleman & Kay 1981, cf. III.3.2.2.) of men kan gebruik maken van een beeld of schema (dat desgewenst kan worden aangevuld door een lijst van typische eigenschappen). Rosch (1977) wijst erop dat de prototypensemantiek hierin alweer een voetje voor heeft op de klassieke betekenisdefinities: men kan betekenis op een verbale, niet-visuele manier voorstellen, maar men moet dat niet doen. Dat illustreert overigens alweer op mooie wijze dat de cognitieve semantiek, door Willems (1997:16) omschreven als het 'oculaire paradigma', een betekenismodel wil uitbouwen die niet alleen verbaal, maar vooral ook visueel van aard is. Wierzbicka (1985:83) wijst er echter op dat deze visuele voorstelling enkel zinvol is als illustratie en dat men niet in de val mag trappen de visuele voorstelling ook een theoretische rol in de analyse van het prototype te laten vervullen. Ook Coseriu (2000 [1990]:21 – voetnoot 3) benadrukt dit gevaar ten stelligste:

It is important to note that many 'cognitive' authors regard it as particularly advantageous to represent word meanings by means of non-verbal codes. The truth is, however, that we are dealing with a totally unacceptable reduction of meanings to images, and, consequently, with the reduction of concepts. As such, non-symbolic images do not constitute a semiotic 'code', they are not signs of concepts but merely reproductions of objects. Images and schemata can certainly be didactically useful in *suggesting* meanings and concepts, yet they cannot represent them, as meanings and concepts simply cannot be visualized by drawings. Images and schemata always represent 'things'.

De waarschuwingen van Wierzbicka en Coseriu zijn niet uit de lucht gegrepen: in Hoofdstuk IV zullen we zien dat Lakoff (1987) op basis van de specifieke visualisatie van de betekenis van Eng. *over* tot conclusies komt, waartoe hij op basis van een verbale omschrijving van het voorzetsel nooit zou gekomen zijn (cf. § IV.3.1.9.).

3.1.4.2. De verticale dimensie van de prototypentheorie: intercategoriale structuur

Op het verticale niveau van de prototypentheorie wordt nagegaan op welke verschillende manieren een- en hetzelfde object kan worden geclassificeerd. Zo kan de hond die we op straat horen blaffen, niet alleen worden omschreven als *hond*, maar (o.a.) ook als *poedeltje* of *zoogdier*. De verschillende omschrijvingen behoren niet tot hetzelfde veralgemeningsniveau en zijn dus geenszins synoniemen. Dat doet vermoeden dat er een soort intercategoriale hiërarchie bestaat, die volgens het inclusie-principe functioneert: de verschillende benoemingsniveaus zijn niet 'evenwaardig' en het meer algemene benoemingsniveau sluit alle categorieën op het onderliggende, minder algemene benoemingsniveau in. Op de vraag *Wat hoor ik daar blaffen op straat?* zal het antwoord *Een hond* de voorkeur krijgen boven *Een poedeltje* of *Een zoogdier*. De categorie die het blaffende wezen noch als zeer specifiek (POEDEL), noch als zeer algemeen (ZOOGDIER) omschrijft, m.a.w. de categorie HOND, bezit duidelijk een geprivilegieerde status. Rosch stelt drie niveaus van abstractie voor: *superordinate categories* ('superordinate categorieën'), *basic level categories* ('basisniveaucategorieën', afgekort tot BNC's) en *subordinate categories* ('subordinate categorieën', 'subcategorieën'), waarbij de BNC's een centrale plaats innemen en wel om de volgende redenen:²⁴

In perzeptorischer Hinsicht aufgrund der Wahrnehmung einer ähnlichen, globalen Form, der Vorstellung durch ein einfaches dankliches Bild, das für die gesamte Kategorie gilt, und aufgrund der schnellen Identifizierung; in funktioneller Hinsicht aufgrund eines ähnlichen allgemeinen motorischen Programms; in kommunikativer Hinsicht aufgrund des Gebrauchs von Wörtern, die zum einen die kürzesten sind und am üblichsten in neutralen Kontexten verwendet werden und die zum anderen als erste in der Kindheit gelernt werden und als erste in den Wortschatz einer Sprache eingehen (Kleiber 1993 [1990]:62).

²⁴ Rosch, Mervis, Gray, Johnson & Boyes-Braem (1976) steunen hierbij op de resultaten van het antropologisch onderzoek van Berlin naar *folk taxonomies* bij het Tzeltalvolk in Tenejapa, Mexico, waarvan ze de resultaten psycholinguïstisch belichten.

Men moet zich daarbij uiteraard afvragen hoe het komt dat een groot deel van onze cognitie (perceptie, motoriek, communicatie) zich afspeelt op BNC-niveau. De verklaring daarvoor is dat BNC's aan het cognitief-economische principe van de 'informatiemaximalisatie' voldoen (cf. Kleiber 1993 [1990]:64). Men stelt immers vast dat sprekers, gevraagd naar de eigenschappen voor elk van de categorie-niveaus, slechts weinig eigenschappen weten op te sommen voor superordinate categorieën (ZOOGDIER) en dat er geen significante toename van eigenschappen kan worden vastgesteld bij de subordinate categorieën (POEDELTJE) in vergelijking met de BNC's (HOND). Met andere woorden: de BNC's bevatten de hoogste informatiedichtheid. Deze vaststelling kan ook worden geherformuleerd als 'BNC's beschikken over de hoogste *cue validity*':

Wenn man von der Definition ausgeht, derzufolge die *cue validity* einer Kategorie der Summe der *cue validities* ihrer Eigenschaften entspricht, so hat eine Kategorie, deren Vertreter eine große Anzahl gemeinsamer Merkmale aufweisen, eine höhere *cue validity* als eine Kategorie mit einer geringeren Anzahl gemeinsamer Attribute (Kleiber 1993 [1990]:63).

De *cue validity* drukt echter niet alleen de graad van informatiedichtheid uit, maar tegelijkertijd ook de distinctiviteitsgraad. Op die manier zien we dat het begrip *cue validity* het verticale niveau en het horizontale niveau in de prototypentheorie met elkaar verbindt: zowel prototypes (intracategoriale structuur) en BNC's (intercategoriale structuur) nemen in de prototypentheorie een centrale plaats in, omdat zij beide aan het principe van de maximale distinctiviteit voldoen:

Ebenso wie die Prototypen die Vertreter sind, die die meisten Merkmale mit den anderen Exemplaren derselben Kategorie und die wenigsten Merkmale mit den Exemplaren anderer Kategorien gemein haben, so sind die Basiskategorien diejenigen Kategorien, deren Vertreter die meisten gemeinsamen Attribute untereinander und gleichzeitig die wenigsten gemeinsamen Attribute mit den Vertretern anderer Kategorien aufweisen (Kleiber 1993 [1990]:64).

Het verticale niveau van de prototypentheorie is evenwel van minder belang voor ons verdere betoog dan het horizontale niveau. Voor een uitgebreide vergelijking van superordinate, subordinate en basisniveaucategorieën (cognitieve semantiek) enerzijds en archilexematische en lexematische structuren (structureel functionalisme, woordveldtheorie) anderzijds, verwijzen we door naar Dörschner (1996:85-92).

3.2 | **Prototypes en talige categorieën: de standaardversie van de prototypensemantiek**

3.2.1. *Van prototypentheorie tot prototypensemantiek: van een psychologisch categorisatiemodel naar een 'betekenismodel'*

De prototypentheorie zoals die ontwikkeld werd door Rosch was in oorsprong een cognitief-psychologische theorie die betrekking had op het menselijke categorisatieproces. Het lag (althans aanvankelijk) niet in Rosch' bedoeling om daarmee tege-

lijktijd uitspraken te doen over talige categorisatie. Ook Kleiber wijst erop dat het belangrijk is om te beseffen dat de prototypentheorie in oorsprong niet ontworpen was met het oog op de ontwikkeling van een lexicaal-semantische theorie.²⁵

Die Prototypentheorie ist eine Theorie der Kategorisierung und daher nicht in erster Linie eine Theorie der Wortsemantik. Die Ausdrücke Semantik bzw. semantisch in den Benennungen *Prototypensemantik und natürliche semantische Kategorie* decken bei den Psychologen nicht die gleichen Phänomene ab wie bei den Linguisten (Kleiber 1993 [1990]:6).

Toch is het niet vreemd dat de prototypentheorie aansloeg in de cognitieve linguïstiek. Aangezien enerzijds geldt dat het psychologische categorisatieproces zich op een conceptueel niveau afspeelt en categorieën mentale concepten zijn en we anderzijds weten (cf. § III.2.3.2.) dat taal binnen de cognitieve linguïstiek de uitdrukking van en de afspiegeling van die conceptuele structuur is, is de link tussen psychologische categorisatie en talige categorisatie en daarmee ook de overgang van prototypentheorie naar prototypensemantiek gauw gemaakt:

One of the principal claims of this book is that language makes use of our general cognitive apparatus. If this claim is correct, two things follow: Linguistic categories should be of the same type as other categories in our conceptual system. In particular, they should show prototype and basic-level effects. Evidence about the nature of linguistic categories should contribute to a general understanding of cognitive categories in general (Lakoff 1987:58).

De introductie van het psychologische prototypenmodel van Rosch in de linguïstiek onder de vorm van een prototypisch betekenismodel duidt Kleiber (1993 [1990]: 29) aan als de 'standaardversie van de prototypensemantiek'.

De psychologische categorieën (concepten) die het onderzoeksobject vormen van de prototypentheorie zijn voornamelijk kleur- en geometrische categorieën, *natural kind*-categorieën (mensen, dieren, planten) en artefactische categorieën (meubels, etc.). De standaardversie van de prototypensemantiek bestudeert nu gewoon (de betekenis van) de woorden die de benamingen vormen van voormelde categorieën. Kleiber (1993 [1990]:7) legt uit dat deze "Äquivalenzbeziehung zwischen Kategorien (bzw. Begriffen) und Wörtern" makkelijk kan worden verklaard. De vraag naar de betekenis van een woord, zo stelt Kleiber, is eigenlijk de vraag naar het toepassingsbereik van dat woord en die vraag kan men vervolgens herformuleren als de vraag naar de leden die tot de categorie behoren die door middel van dat woord wordt uitgedrukt. Ook Coseriu (2000 [1990]:21) merkt op dat de prototypentheorie in eerste instantie geen semantische theorie is:

[T]he main issue in prototype semantics is not 'meaning' (strictly speaking, 'word meaning') but how objects and things are included in a particular category

²⁵ Hoewel Kleiber (1993 [1990]:7) er tegelijkertijd nuancerend op wijst "daß diese Verschiebung [van het prototype als psychologische notie naar het prototype als talige notie, fvdg] eigentlich schon in den Arbeiten der Psychologen und Anthropologen selbst vollzogen wurde, da dort nämlich (meist implizit) eine Äquivalenzbeziehung zwischen Kategorien (bzw. Begriffen) und Wörtern aufgestellt wurde und man (in diesem Fall explizit) davon ausging, daß die Ergebnisse auch in linguistischer Hinsicht relevant seien".

Immers:

The problem raised by so-called 'cognitive' theory is the problem of how objective categories are constituted, and this is not, strictly speaking, a linguistic or semantic problem. Reference to semantics is merely a *result* of the fact that we use words to designate 'categories' or 'species', as those words represent 'categories' or 'species' when we speak about things (Coseriu 2000 [1990]:20).

Dat de standaardversie van de prototypensemantiek haar oorsprong vindt in een psychologisch *categorisatiemodel*, brengt enkele belangrijke consequenties met zich mee. Ten eerste zijn betekenissen in de standaardversie slechts belangrijk "insofar as [they] appear to be part of the implicit 'cognitive' motivation to use words in the process of designation" en bijgevolg staat vooral de vraag centraal: "what kind of cognition (or knowledge) does a word contain?" (Coseriu 2000 [1990]:20). Met andere woorden: men gaat na welke mentale voorstelling wordt opgeroepen door het gebruik van een woord. Ter herinnering: in het structureel functionalisme maakt men een verschil tussen de *inhoud* van een woord, het geheel van mogelijke voorstellingen en kennis die wordt opgeroepen door een woord, en de *betekenis* van een woord, het talige concept, dat teruggaat op de functionele opposities in het taalsysteem.

Ten tweede zal in de standaardversie de aandacht vooral uitgaan naar de prototypisch gestructureerde betekenissen van *natural kind*-woorden en artefactische woorden. Een eerste belangrijke prototypische betekenisanalyse die van die voorkeur afwijkt, is die van Coleman & Kay (1981). Met hun analyse van het Eng. *lie* willen de auteurs aantonen dat de prototypensemantiek ook van toepassing is op abstracta (in § III.3.2.2. gaan we verder op hun analyse in).

Ten derde ziet men in de standaardversie de onderzochte woorden enkel als benamingen van de concepten die in oorsprong in de psychologische prototypentheorie werden onderzocht. Men is daarbij niet geïnteresseerd in het feit dat elk van deze woorden in principe *verschillende* categorieën kan benoemen, omdat men niet 'vanuit het woord zelf' redeneert. We verklaren ons nader aan de hand van enkele voorbeelden. In de psychologische prototypentheorie is men vooral geïnteresseerd in CHAIR of BIRD als artefactische respectievelijk *natural kind*-categorie, m.a.w. als de verzameling van concrete stoelen respectievelijk vogels. Dat de benamingen voor deze categorieën, *chair* en *bird*, woorden zijn die ook nog naar 'president of a meeting' respectievelijk 'pretty girl' kunnen verwijzen, valt buiten de scopus van de standaardversie van de prototypensemantiek, omdat men in het oorspronkelijke psychologische model eveneens enkel geïnteresseerd was in de categorisatie van de concrete objecten (en niet in de categorisatie van voorzitters of mooie meisjes).

Zoals de psychologische prototypentheorie een flexibeler alternatief wil bieden voor het Aristoteliaanse categorisatiemodel, zo wil de prototypensemantiek een flexibeler betekenisdefinitie introduceren. Met andere woorden, net zoals de psychologische categorie kan worden opgevat als een prototypisch gestructureerd concept, kan men aan de benaming van die categorie een prototypisch gestructureerde betekenis toedichten:

Die Kategorie, auf die ein Wort verweist – und somit die lexikalische Bedeutung – wird nicht mehr durch gemeinsame Merkmale definiert, die in Opposition zu den Merkmalen anderer Kategorien bzw. anderer Bedeutungen stehen. Die lexikalische Bedeutung gründet nun auf der Ähnlichkeit mit einem typischen Exemplar, dem Prototyp – daher auch die 'linguistische' Benennung Prototypensemantik (analog dazu: *semantischer Prototyp*) (Kleiber 1993 [1990]:39).

De notie 'prototype' in haar meest oorspronkelijke invulling, met name als 'beste vertegenwoordiger' (d.i. de vertegenwoordiger die door sprekers-proefpersonen het vaakst wordt aangehaald als beste exemplaar van de onderzochte categorie), kan evenwel *niet* worden overgedragen op de prototypensemantiek. Het ligt immers voor de hand dat de betekenis van *bird* bezwaarlijk als 'robin' kan worden omschreven. Wanneer daarentegen "*Prototyp* nicht mehr das Exemplar selbst bezeichnet, sondern einer andersartigen, abstrakten Entität entspricht (...), dann spricht nichts mehr gegen die Angemessenheit einer Gleichsetzung von Bedeutung und Prototyp eines Wortes" (Kleiber 1993 [1990]:40). Met andere woorden, de definitie van het prototype als abstracte entiteit, meer bepaald als de bundeling van typische, niet-noodzakelijke eigenschappen, waaraan dan in concreto een 'beste exemplaar' kan beantwoorden, kan wel perfect worden geïntegreerd in een betekenismodel. De prototypische betekenis van een woord kan dan binnen de standaardversie worden opgevat als een abstracte entiteit bestaande uit typische betekeniskenmerken,²⁶ waaraan dan in concreto een 'beste gebruik' van het woord kan beantwoorden (d.i. een gebruik waarin alle typische betekeniskenmerken worden verenigd). Net als in de prototypentheorie geldt in de standaardversie van de prototypensemantiek dat de verschillende gebruiken van een bepaald woord aan elkaar verbonden zijn door een familiegeleijkenisstructuur, gekoppeld aan een prototypische structuur: dat wil zeggen dat er geen gemeenschappelijke betekeniskenmerken hoeven te zijn die door alle gebruiken van een woord gedeeld worden, maar wel dat elk gebruik van een woord ten minste één betekeniskenmerk met de prototypische betekenis van het woord moet delen.

Vooraleer we ingaan op de verdere kenmerken van de standaardversie, illustreren we in de volgende paragraaf aan de hand van Coleman & Kay (1981) hoe de standaardversie concreet werd toegepast op abstracta.

3.2.2. Een prototypische standaardversie-analyse van Eng. *lie*

Coleman & Kay willen met hun analyse van het Engelse *lie* vooral aantonen dat het begrippenapparaat van de prototypentheorie ook van toepassing is op "abstract and social domains" (1981:26). De stelling luidt dat de betekenis van *lie* kan worden opgevat als "a cognitive prototype to which various réal or imagined events may

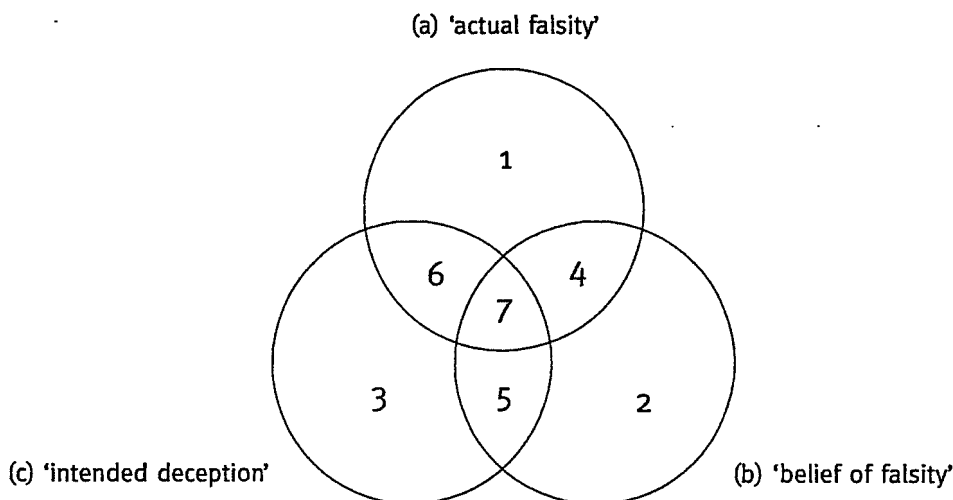
²⁶ Merk op: wanneer we over een *psychologisch* prototype spreken, zullen we zeggen dat dit prototype over typische *eigenschappen* beschikt; wanneer we over een *taalkundig* prototype (d.i. een prototypische betekenis) spreken, zullen we van typische (*betekenis*)kenmerken spreken. Kleiber maakt dit terminologische verschil niet.

correspond in varying degrees" (Coleman & Kay 1981:26). Voor een uitgebreide bespreking van de experimenten waarmee de auteurs deze stelling trachten te staven, verwijzen we door naar Coleman & Kay (1981:30-34); we concentreren ons hier vooral op de conclusie die de auteurs trekken met betrekking tot de betekenis van *lie*. Die betekenis is flexibel en prototypisch gestructureerd, aldus Coleman & Kay. Het prototype van *lie* is een abstracte entiteit die de volgende typische, maar niet-noodzakelijke kenmerken in zich verenigt (waarbij "the speaker (S) asserts some proposition (P) to an addressee (A)"):

- (a) P is false; (b) S believes P to be false; (c) In uttering P, S intends to deceive A (Coleman & Kay, 1981:28).

Van de 'leugenachtige situaties' die men de proefpersonen voorschotelde, bleek dat die situaties die aan alledrie de typische kenmerken voldeden, door de proefpersonen beoordeeld werden als de 'beste vertegenwoordigers' van de betekenis van *lie*. Situaties die aan slechts één of twee kenmerk(en) voldeden, werden als minder goede voorbeelden van *lie* beschouwd. De auteurs stelden vervolgens vast dat de aanwezigheid van kenmerk (b) ([+belief of falsity]) van doorslaggevender belang dan kenmerk (c) ([+intended deception]) was om een gegeven situatie als een *lie*-situatie te bestempelen en dat kenmerk (c) op zijn beurt doorslaggevender was dan kenmerk (a) ([+actual falsity]). In de terminologie van Rosch & Mervis (1975) zouden we kunnen zeggen dat kenmerk (b) een hoger *cue validity* heeft dan kenmerk (c) (en kenmerk (a) een lagere *cue validity* dan kenmerk (c) en (b)). Lakoff (1987:115) omschrijft de analyse van Coleman & Kay dan ook als een typerend voorbeeld van wat hij een analyse aan de hand van "weighted feature bundles" noemt.

Overigens zien we dat elk van de situaties die als een vorm van *lie* worden beschouwd, m.a.w. dat elk van de leden van de categorie *lie*, of semantisch gezien, elk van de toepassingen van de betekenis van *lie*, ten minste één kenmerk met het prototype van *lie* deelt. Het is daarom duidelijk dat de analyse van Coleman & Kay een toepassing is van de standaardversie van de prototypensemantiek, waarbij de prototypische structuur en de familiegelekenisstructuur met elkaar worden gecombineerd (cf. Fig III-2). Toegepast op *lie* kunnen we dat schema als volgt concretiseren:

Figuur 4: De prototypische familiegelekenisstructuur van *lie*

Aan elk van de cijfers die we in de cirkelvlakken hebben weergegeven, beantwoordt een bepaalde *lie*-situatie. Situaties (1), (2) en (3) zijn de 'minst goede' gebruiken van *lie* en delen slechts één kenmerk met het prototypische *lie*. Situaties (4), (5) en (6) zijn 'betere' gebruiken van *lie* en delen twee kenmerken met het prototypische *lie*. Situatie (7) ten slotte vormt het 'beste gebruik' van *lie* aangezien het aan alle kenmerken van het prototype van *lie* beantwoordt. Voorbeelden die Coleman & Kay (1981:31) in hun artikel voor die situaties aanhalen, zijn de volgende:

- (1) (Enkel kenmerk a): *Two patients are waiting to be wheeled into the operating room. The doctor points to one and says, 'Is Jones here the appendectomy or the tonsillectomy?' Nurse Braine has just read the charts. Although she is anxious to keep her job, she has nevertheless confused the charts in her mind and replies, 'The appendectomy,' when in fact poor Jones is the one scheduled for tonsillectomy.*
- (2) (Enkel kenmerk b): *Superfan has got tickets for the championship game and is very proud of them. He shows them to his boss, who says, 'Listen, Superfan, any day you don't come to work, you better have a better excuse than that. Superfan says, 'I will'. On the day of the game, Superfan calls in and says, 'I can't come to work, Boss, because I'm sick.' Ironically, Superfan doesn't get to the game because the slight stomach ache he felt on arising turns out to be ptomaine poisoning. So Superfan was really sick when he said he was.*
- (3) (Enkel kenmerk c): *John and Mary have recently started going together. Valentino is Mary's ex-boyfriend. One evening John asks Mary, 'Have you seen Valentino this week?' Mary answers, 'Valentino's been sick with mononucleosis for the past two weeks.' Valentino has in fact been sick with mononucleosis for the past two weeks, but it is also the case that Mary had a date with Valentino the night before.*
- (4) (Kenmerken a en b, niet c): *Schmallowitz is invited to dinner at his boss's house. After a dismal evening enjoyed by no one, Schmallowitz says to his hostess, 'Thanks, it was a terrific party.' Schmallowitz doesn't believe it was a terrific party, and he really isn't trying to convince anyone he had a good time, but is just concerned to say something nice to his boss's wife, regardless of the fact that he doesn't expect her to believe it.*
- (5) (Kenmerken b en c, niet a): *One morning Katerina has an arithmetic test she hasn't studied for, and so she doesn't want to go to school. She says to her mother, 'I'm sick'. Her mother takes her temperature, and it turns out to Katerina's surprise that she really is sick, later that day developing the measles.*
- (6) (Kenmerken a en c, niet b): *Pigfat believes he has to pass the candy store to get to the pool hall, but he is wrong about this because the candy store has moved. Pigfat's mother doesn't approve of the pool. As he is going out the door intending to go the pool hall, Pigfat's mother asks him where he is going. He says, 'I am going by the candy store'.*
- (7) (Kenmerken a, b en c – een prototypische *lie*-situatie): *Moe has eaten the cake Juliet was intending to serve to the company. Juliet asks Moe, 'Did you eat the cake' Moe says, 'No'.*

We merken op dat Coleman & Kay nergens suggereren dat aan gebruiken (1) tot en met (7) ook verschillende betekenissen beantwoorden. Aan het Eng. *lie* beantwoordt veeleer een flexibel betekenisconcept: er is geen betekenissenkenmerk dat noodzakelijkerwijze door alle gebruiken van de prototypische betekenis *lie* gedeeld wordt, aldus Coleman & Kay, maar elk van gebruiken deelt wel op zijn minst één kenmerk met het prototype. Daardoor blijft wel een intuïtie van eenheid bestaan.

De analyse van Coleman & Kay is echter niet geheel onproblematisch. Zo bleek er een discrepantie te bestaan tussen wat proefpersonen antwoordden indien ze gevraagd werden de bovenstaande zeven situaties te beoordelen als minder goede of betere voorbeelden van *lie* enerzijds en wat ze antwoordden indien ze gevraagd werden om de betekenis van *lie* te definiëren anderzijds:

When informants were asked to define a lie, they consistently said it was a *false statement*, even though actual falsity turned out consistently to be the least important element by far in the cluster of conditions (Lakoff 1987:72).

Deze discrepantie kan pas worden verklaard in de uitgebreide versie van de prototypensemantiek, aldus Lakoff. We komen er dan ook kort op terug in § III.3.3.2.3.

3.2.3. Typische betekenissenkenmerken

Zoals eerder omschreven in § III.3.1.4.1. werden de 'typische eigenschappen' van de prototypes binnen het psychologische categorisatiemodel van Rosch empirisch vastgesteld door middel van de bovenvernoemde "attribute listing experiments". Aan de hand van de frequenties waarmee bepaalde eigenschappen door proefpersonen werden vermeld als kenmerkend voor de onderzochte categorieën werd de *cue validity* van de eigenschappen berekend, een mathematische graadmeter voor de voorspelbaarheid waarmee deze of gene eigenschap bij deze of gene categorie zal optreden: "Daher lassen sich die typischen Eigenschaftten weniger als 'gemeinsame Kenntnisse über etwas fassen', sondern vielmehr als das, was man bei den Sprechern allgemein vermutet" (Dörschner 1996:49). Op deze manier werden [+kan vliegen] en [+zijn wit] opgenomen als typische eigenschappen van de prototypes van de categorieën VOGEL respectievelijk ZWAAN, ook al bestaan er vogels die niet kunnen vliegen en zwanen die zwart zijn: ze werden immers door een meerderheid van de proefpersonen vermeld, behaalden daarmee een voldoende hoge *cue validity* en dat volstond binnen het cognitief-psychologische prototypenmodel van Rosch om als typische eigenschap te worden geboekstaafd.

Op analoge wijze worden [+kan vliegen] en [+zijn wit] in de prototypensemantiek opgenomen als 'typische betekenissenkenmerken' van de betekenis van *vogel* respectievelijk *zwaan*, ook al kunnen niet alle vogels in de buitentalige realiteit vliegen en zijn lang niet alle zwanen in de buitentalige realiteit zwart. Door niet langer te eisen dat *alle* referenten die binnen het toepassingsbereik van de betekenis van een woord vallen aan *alle* typische kenmerken moeten voldoen, stelt de prototypensemantiek dat de klassieke grenzen tussen 'talige betekenis' en 'encyclopedische kennis' (cf. *Sinn* en *Bedeutung* bij Frege), overbodig zijn.²⁷ Met andere woorden: men streeft

niet langer naar een negatieve betekenisafbakening door middel van de minimale oppositie van de betekenis van een gegeven woord tot andere betekenissen van semantisch verwante woorden, wel naar een positieve betekenisbeschrijving die niet minimalistisch, maar maximalistisch is. Het maximalisme vereist dat de semantiek niet langer beschrijft wat een *kat* van een *hond* onderscheidt, maar wel "eine positive Beschreibung dessen, was ein Hund und was eine Katze ist" (Kleiber 1993 [1990]: 52). In navolging van Wierzbicka (1985:39) vindt Kleiber dat de betekenis van een woord als het ware een soort 'portret' moet schetsen van het concept dat met het woord wordt geassocieerd. Dit vormt nogmaals een mooie illustratie van de cognitieve semantiek als 'oculair paradigma'.

Dat typische betekeniskenmerken naast 'strikt talige' kenmerken ook 'encyclopedische' kenmerken omvatten, laat zich volgens Kleiber rechtvaardigen door het feit "daß sie [= 'encyclopedische' kenmerken] (in noch viel höherem Maße als die prototypischen Exemplare selbst) eine entscheidende Rolle bei verschiedenen semantischen Prozessen spielen (insbesondere beim Zustandekommen des Textsinns)" (1993 [1990]:85). We wijzen er nogmaals op dat men in het structureel functionalisme geenszins zal ontkennen dat encyclopedische kennis bijdraagt tot de interpretatie van een tekst (d.i. het achterhalen van de juiste tekstbetekenis), maar deze interpretatie is veeleer een *a posteriori* gegeven en moet steeds gebeuren op basis van 'iets', meer bepaald de *a priori* intratalige betekenis die eraan ten grondslag ligt. Doordat het structureel functionalisme een strikt onderscheid aanbrengt tussen encyclopedische kennis en talige kennis, slaagt deze theorie er bovendien als enige in uit te maken hoe precies de combinatie van deze twee types kennis voor een bepaalde tekstinterpretatie kan zorgen (cf. Coseriu 2000 [1990]:33 en ³1994:64-75).

Binnen de prototypensemantiek bestaan er wel verschillende meningen over de wijze waarop het 'maximalisme' moet worden ingevuld: moet men alle mogelijke encyclopedische kennis die een gegeven woord oproept in de betekenis van dat woord integreren of zijn er toch restricties aan de betekenis van een woord verbonden? Kleiber wenst in te gaan tegen de 'extreme' visie van Langacker en Geeraerts die streven naar betekenissen die men kan omschrijven als "kognitiv *dichte* Entitäten" (Kleiber 1993 [1990]:48). Dit wil zeggen dat ze ervan uitgaan dat een (prototypisch gestructureerde) betekenis zoveel mogelijk informatie moet bevatten:

There is nothing (in prototype theory) which intrinsically encourages one to seek the shortest possible list of criterial properties that will correctly pick out all and only the members of a class. Instead it encourages the fullest possible

²⁷ Nogmaals, het terminologische onderscheid tussen 'talige kenmerken' en 'encyclopedische kenmerken' is in die zin bedrieglijk dat het lijkt alsof binnen het structureel functionalisme 'encyclopedische kenmerken' überhaupt worden uitgesloten, wat in het geheel niet het geval is. Het is veeleer zo dat men binnen het structureel functionalisme nagaat welke 'encyclopedische kenmerken' daadwerkelijk als 'functionele kenmerken' optreden binnen de betekenis van een woord (cf. het eerder aangehaalde citaat van Coseriu (2000 [1990]:26): "[T]he point is not whether features are 'referential' or not, but whether they function as distinctive (objective or not) in a given language"). Of een kenmerk al dan niet functioneel is, wordt, zoals meermaals vermeld, vastgesteld door de commutatieproef. Het is in elk geval niet zo dat er een *a priori* onderscheid bestaat tussen encyclopedische kenmerken en talige kenmerken (cf. eveneens § II.1.4.2.).

characterization of prototypical instances.

(Langacker 1983:I/13, geciteerd in Taylor 1988:324 – voetnoot 4)

Vóór de introductie van de prototypentheorie was deze visie onmogelijk, wegens te weinig 'economisch': voor het oordeel of de betekenis van dat woord van toepassing is op een object in de buitentalige realiteit was in de klassieke, Aristotelianse NVV-semantiek een 'tijdrovende' analytische verificatie nodig die bestond in het één voor één toetsen of dat object aan de noodzakelijke en voldoende betekenisvoorwaarden voldeed. De betekenis moest binnen dit klassieke model daarom zo minimaal mogelijk gehouden worden. In de prototypensemantiek moet men het categorisatieoordeel over het object simpelweg vellen na een globale, synthetische vergelijking met de prototypische betekenis. Deze snelle, economische verificatiemethode laat daarom een maximalistische betekenisdefinitie toe. Ook hier is de invloed van het in oorsprong psychologische prototypenmodel op de prototypensemantiek te merken, en dan meer bepaald de invloed van de Gestaltpsychologie: "Wenn die prototypischen Vertreter anhand von *clusters* von Eigenschaften beschrieben werden, dann nehmen diese Eigenschaftsgruppen die Form von *Gestalten* (im Sinne der Gestaltpsychologie) an, d.h. sie sind in psychologischer Hinsicht weniger komplex als ihre Bestandteile" (Kleiber 1993 [1990]:49).

Kleiber haalt jammer genoeg geen concrete voorbeelden aan van de naar zijn gevoel al te individualistische invulling van de maximalistische betekenisdefinitie bij Langacker en Geeraerts. In Hoofdstuk IV zullen we hiervan echter verschillende voorbeelden geven aan de hand van Lakoffs betekenisanalyse van Eng. *over* uit 1987. Zo is Lakoff o.a. van mening dat men in de betekenis van *over*, die de relatie tussen een trajector en landmark aangeeft, de vormelijke kenmerken van de landmark moet integreren. Het is volgens Lakoff van essentieel belang voor de betekenis van *over* of de landmark horizontaal dan wel verticaal uitgestrekt is, etc. Zo illustreert *to fly over the sea* zijn inziens een geheel andere betekenis van *over* dan *to fly over the mountain*. Met zulke solipsistische invullingen van 'maximale semantische informatie' verliest de prototypensemantiek echter haar geloofwaardigheid, aldus Kleiber:

Wesentlich ist auf jeden Fall, daß jede Erweiterung immer eine intersubjektive Relevanz besitzen muß. Im Gegensatz zu R. W. Langacker (1987), der die Meinung vertritt, daß die prototypischen Beispiele so vollständig wie möglich charakterisiert werden sollten, teile ich die Ansicht A. Wierzbickas, daß man zumindest versuchen sollte, nur solche Daten zu berücksichtigen, die voraussichtlich gemeinsamen Begriffen entsprechen, d.h. für alle oder nahezu alle Sprecher gelten, denn nur sie sind in gewisser Weise 'sprachlich' relevant" (1993 [1990]:80).

Typische betekeniskenmerken moeten volgens Kleiber aan twee voorwaarden voldoen:

- (i) Sie müssen einen hohen Gültigkeitsgrad in bezug auf die betreffende Kategorie aufweisen (d.h. für alle oder nahezu alle Vertreter der Kategorie gelten).
- (ii) Es muß Anlaß zu der Annahme bestehen, daß sie von (fast) jedem Sprecher als solche anerkannt werden (Kleiber 1993 [1990]:85).

Kleiber ligt met die visie vooral in de lijn van Wierzbicka (1985) die ervan uitgaat dat een niet-minimalistische betekenisdefinitie "nur die Komponenten des mit dem Wort assoziierten Begriffs enthalten [muß] und nicht das gesamte verfügbare Wissen über den Referenten" (Kleiber 1993 [1990]:49). De vraag stelt zich echter of het onderscheid "zwischen encyclopädischen und begriffsbildenden Kenntnissen" überhaupt mogelijk is (Kleiber 1993 [1990]:49). Een eerste veelgehoorde kritiek luidt dat het onderscheid 'te moeilijk' zou zijn, maar dat acht Kleiber (terecht!) geen voldoende reden om het onderscheid op te geven. Een tweede frequent voorkomende kritiek is het gebrek aan intersubjectieve stabiliteit van de conceptuele voorstellingen die woorden oproepen:

Die Kenntnisse, die wir über die von einem Wort denotierten Referenten haben (also der Begriff, den wir mit diesem Wort assoziieren) variieren von Individuum zu Individuum (Kleiber 1993 [1990]:49-50).

Het antwoord op die kritiek is tweeledig, aldus Kleiber (die zich daarvoor beroept op Wierzbicka 1985). Ten eerste moet men *knowledge by acquaintance* van *knowledge by description* onderscheiden. *Knowledge by acquaintance* is de kennis die we als het ware 'spontaan' verwerven door onze dagdagelijkse omgang met objecten in de buitentalige realiteit (b.v. kennis over de fiets die we verwerven door er dagelijks mee rond te rijden); *knowledge by description* betreft gespecialiseerde kennis die we enkel via derden kunnen aanleren (b.v. kennis over de fiets die we aangeleerd krijgen door middel van een fietsherstelhandleiding of een gesprek met de fietsenmaker). Enkel de eerste soort kennis, de 'dagdagelijkse kennis', kan worden opgenomen in de betekenis van een woord. Zelfs de fietsenmaker beschikt immers over een 'dagdagelijkse betekenis' van *fiets* waarin abstractie wordt gemaakt van alle gespecialiseerde fietskennis waarover hij beschikt, b.v. in een gesprek met een fietsenleek. Dat impliceert dat de fietsenmaker er een vermoeden van heeft wat een gemiddelde spreker van het Nederlands onder *fiets* verstaat. En dat brengt ons bij het tweede deel van het antwoord op de kritiek. Typische betekenissenmerken van een bepaald woord vormen niet zozeer de bundeling van de algemene kennis van sprekers met betrekking tot de referenten van dat woord, maar veeleer de algemene kennis waarvan men *vermoedt* dat ze bij de gemiddelde spreker aanwezig is. Een semanticus moet m.a.w. niet nagaan welke gemeenschappelijke kennis sprekers hebben over *koeien* en *honden*, maar wel welke gemeenschappelijke kennis over *koeien* en *honden* een spreker als gekend vermoedt bij de *andere* sprekers van zijn taal. De verschillende elementen van die 'vermoedelijk aanwezige gemeenschappelijke kennis' worden vervolgens opgenomen als de typische betekenissenmerken van een woord. Deze typische betekenissenmerken zijn niet noodzakelijk, ze moeten immers niet gelden voor alle referenten waarop de betekenis van toepassing is, maar het gaat evenmin om 'zuiver toevallige encyclopedische kenmerken': "Ein grundlegender Unterschied trennt sie nämlich von diesen: Sie [= typische betekenissenmerken, fvdg] müssen nicht zuerst verifiziert werden, so daß man sie als Wahrheiten *a priori* betrachten kann" (Kleiber 1993 [1990]:51). Een voorbeeld van zo een '*a priori* waarheid' is bijvoorbeeld het feit dat 'alle zwanen wit zijn'. Zelfs Afrikareizigers, zo haalt Kleiber aan, die al tegenvoorbeelden van deze 'waarheid' hebben gezien onder de vorm van

zwarte zwanen, zullen blijven beweren dat 'wit zijn' tot de betekenis van *zwaan* behoort, omdat zij uitgaan van de *vermoedelijke* kennis van de gemiddelde spreker van het Nederlands, die in het dagdagelijkse leven voornamelijk met witten zwanen in contact komt. Ook Wierzbicka (1996:164) toont aan dat deze visie niet problematisch hoeft te zijn: "From the fact that people think of ostriches as birds, and of birds of flying, it doesn't follow that they think of ostriches as flying".

Aan de ene kant kan men voor de afbakening van deze 'vermoedelijke kennis', die dan kan worden geherformuleerd als de verzameling van de typische betekeniskenmerken van een woord, gebruik maken van de statistiek (cf. o.a. het begrip van de *cue validity*). Kleiber wijst dan ook op de enge samenhang "zwischen der Prototypen-semantik und dem Aspekt der Quantifizierung": "Der Prototyp entspricht innerhalb der Standardversion immer in irgendeiner Form der folgenden Vorstellung: Eine All-Quantifizierung ist nicht notwendig, aber eine Mehrheit muß vorhanden sein" (Kleiber 1993 [1990]: 76).²⁸ Voor de meeste cognitivisten is de introspectieve methode dan ook uit den boze, omdat zij slechts naar de opinie van één persoon peilt (cf. het verschil tussen 'slechte' *closet linguists* en *library linguists* enerzijds en 'goede' *street linguists* en *laboratory linguists* anderzijds, Labov 1972):

[I]t remains a matter to be settled empirically whether the lexical knowledge that people have in their minds conforms to the definition that you retrieve introspectively. It is not a priori given that the idea of a category may introspectively retrieve from memory is an adequate reflection of the extent of that person's actual knowledge of the category (Geeraerts 1999:176).

Kleiber gaat echter akkoord met Wierzbicka wanneer zij betwijfelt of men door middel van experimenten tot de kern van het betekenisbegrip van een woord kan doordringen: "Ohne eine *a priori* aufgestellte semantische Hypothese führen die Versuche zu 'Rohergebnissen', die man meist gar nicht interpretieren kann" (Kleiber 1993 [1990]:54). Introspectie biedt daarvoor de enige uitweg: "Chasing the phantom of 'objectivity' through supposedly scientific methods one loses the only firm ground there is in semantics: the terra firma of one's own deep intuitions" (Wierzbicka 1985:43).

Kleiber (1993 [1990]:54-55 en 81-84) stelt bovendien vast dat er een aantal 'taalkundige tests' bestaan om 'talig pertinente kenmerken' te bepalen. Dit zijn geen arbitraire, vanuit solipsisme ingegeven encyclopedische kenmerken, zoals dat veeleer bij Langacker, Geeraerts en Lakoff het geval is, maar 'relevante' en toch 'niet-noodzakelijke' en 'niet-distinctieve' typische betekeniskenmerken. Deze taalkundige 'bewijzen' kunnen een introspectieve indicatie vormen voor de statistische meerderheid die bepaalde typische kenmerken in experimenten worden toebedeeld.

Ten eerste is er het fenomeen van de *default reasoning* of *tacit inference*: "Typische Eigenschaften lassen auf Plausibilität basierende *Inferenzen* (Folgerungen) zu: Wenn

²⁸ Met andere woorden: indien 75% 'wit zijn' als een kenmerk van *zwaan* omschrijft en 25% niet, dan volstaat dat voor de cognitieve semantiek om 'wit zijn' als een relevant betekeniskenmerk van *zwaan* te omschrijven. In de structureel-functionele semantiek zouden die 25% mensen met een afwijkende mening juist de aanleiding vormen om 'wit zijn' *niet* als een betekeniskenmerk van *zwaan* op te nemen.

Tweety ein Vogel ist, dann ist die Wahrheit der Aussage *Tweety kann fliegen* eine plausible Inferenz. Genauer gesagt gelangt man aufgrund des *default reasoning* zu folgendem Schluß: Wenn Tweety ein Vogel ist, und wenn es keine gegenteiligen Informationen gibt, dann kann man daraus inferieren (folgern), daß Tweety fliegen kann" (Kleiber 1993 [1990]:81). Met andere woorden: [+kan vliegen] is een typisch kenmerk van de betekenis van *vogel*, omdat de uitspraak *Als x een vogel is, dan kan x vliegen* waar is, zolang er niet expliciet sprake is van het tegendeel (in dit geval: zolang niet expliciet duidelijk is dat x een niet-vliegend exemplaar betreft). Er bestaat bovendien een onmiddellijk verband tussen het principe van de *default reasoning* en generische uitspraken als *Vogels kunnen vliegen*: men kan deze uitspraak gebruiken om naar de gehele categorie te verwijzen, ook al kunnen niet alle vogels vliegen. Deze uitzonderingen impliceren niet dat de interpretatie van de uitspraak vals zal zijn.

Ten tweede speelt het prototype met zijn typische kenmerken een belangrijke rol bij tekstinterpretatie en wel op twee manieren. De eerste manier staat bekend als het *Prototyp-Annäherungs-Prinzip* (cf. S. Schlyter 1982) en bepaalt dat men een woord normaal gezien (d.i. wanneer er geen expliciete informatie van het tegendeel voorhanden is) in zijn prototypische betekenis interpreteert. Dit principe verklaart ook waarom in *We reden het dorp binnen. De kerk bleek gesloten* de associatieve anafoor niet alleen mogelijk is, maar ook als 'normaal' wordt beschouwd. Dat is niet het geval bij *We reden het dorp binnen. De winkel bleek gesloten*. Dit toont volgens Kleiber 1993 [1990]:82) aan dat [+één kerk hebben] een typisch betekeniskenmerk is van *dorp*, terwijl [+één winkel hebben] dat niet is. De tweede manier van prototypische tekstinterpretatie staat bekend als het *Abweichungs-Signalisierungs-Prinzip* (Schlyter 1982): dit principe bepaalt dat je wanneer je afwijkt van de prototypische interpretatie van een uitdrukking, deze 'afwijking' nader moet specificeren. Dit vermeldt Kleiber (1993 [1990]:82) ook onder de vorm van een zogenaamde 'maar-test'. Zo klinkt de zin *'Dit is een bever, maar hij bouwt dammen* bizar, omdat [+bouwt dammen] een typisch betekeniskenmerk is, dat reeds geïmpliceerd is (cf. *tacit inference*) bij het gebruik van *bever*. *Dit is een bever, maar hij bouwt geen dammen* is om dezelfde reden volstrekt normaal, omdat het tegen de verwachting ingaat dat de bever in kwestie géén dammen bouwt.

Ten slotte kunnen 'talig pertinente' kenmerken achterhaald worden door middel van het zogenaamde principe van de *preferred interpretation* (dat we al eens eerder hebben aangehaald in § III.3.1.4.1.). Indien iemand verzucht *Als ik nu toch eens een vogel was*, dan kan men vermoeden dat die persoon daarmee bedoelt dat hij of zij wil kunnen vliegen en bijgevolg acht Kleiber het 'bewezen' dat [+kan vliegen] een typisch betekeniskenmerk is van *vogel*. Deze redenering is echter problematisch: je kan net zo goed vermoeden dat die persoon geen eieren wil kunnen leggen en toch geldt ook [+kan eieren leggen] als een typische eigenschap van *vogel*. Voor verdere kritische kanttekeningen bij de werkwijze van de cognitieve semantiek verwijzen we echter naar § III.3.2.5.

3.2.4. Voordelen van de standaardversie: samenvatting

In de bovenstaande bespreking van de prototypentheorie (respectievelijk de prototypensemantiek) werd tot nu toe vooral de nadruk gelegd op de vermeende voordelen die zij biedt ten opzichte van het Aristoteliaanse categorisatiemodel (de klassieke, Aristoteliaanse NVV-semantiek). We vatten ze nogmaals kort samen (voor een uitgebreidere samenvatting, cf. Kleiber 1993 [1990]:73-86).

Ten eerste heeft de prototypensemantiek een groter toepassingsbereik dan de klassieke semantiek en scoort daar waar de klassieke semantiek het liet afweten, cf. o.a. kleurtermen, *natural kind*-categorieën en artefacten.

Ten tweede biedt de prototypensemantiek een flexibeler visie met betrekking tot categorieën. Categorieën hebben “fuzzy boundaries” en het toebehoren tot een categorie kan niet simpelweg worden beantwoord door middel van ‘ja’ of ‘neen’: het toebehoren tot een categorie is een gradueel gegeven. Dat brengt twee gevolgen met zich mee. In de eerste plaats kan de prototypensemantiek een antwoord bieden op de referentiële vaagheid en op het bestaan van perifere exemplaren, dit zijn de minder goede vertegenwoordigers van een categorie: “To put it more succinctly: prototype semantics actually predicts ‘marginal cases’, they simply *have* to exist, as they are the ‘atypical members’ of their category and, as it were, the ‘exceptions that confirm the rule” (Coseriu 2000 [1990]:25). In de tweede plaats zorgt de flexibiliteit van het ‘categorie’-concept ervoor dat nieuwe objecten kunnen worden ingedeeld bij reeds bestaande categorieën. De bestaande categorieën beschikken zeker over voldoende ‘structurele stabiliteit’ (d.i. de cohesie die ontstaat op basis van de gelijkenis met het prototype), maar zijn flexibel genoeg om zich aan te passen aan nieuwe ervaringen en technologische vooruitgang.

Ten derde wijst de prototypensemantiek de homogene categorieën van de NVV-semantiek af; ze gaat er dus niet langer vanuit dat alle leden van de categorie evenwaardig zijn. Daarmee sluit ze veel meer aan bij een bepaalde intuïtie sprekers. Bewijs daarvoor is enerzijds het principe van de *preferred interpretation* (de uitspraak *Als ik een vogel was* roept de voorstelling van een prototypische vogel, veeleer dan van een niet-prototypische vogel op) en anderzijds de in § III.3.1.4.1. besproken *hedges* (b.v. *Dat is iets als een vogel*), die zeer veel voorkomen in ons dagdagelijkse taalgebruik.

Ten vierde is men dankzij de prototypensemantiek niet langer verplicht om tijdrovende, minimalistische betekenisdefinities te maken: men kan nu rijkere betekenisdefinities opstellen die ook typische betekeniskenmerken toelaten, dit zijn niet-noodzakelijke, niet-distinctieve kenmerken maar toch ‘relevante’ of ‘pertinente kenmerken’. De ‘pertinentie’ van die kenmerken kan volgens Kleiber worden aangetoond aan de hand van een aantal principes die ons helpen bij het achterhalen van de juiste tekstbetekenis (= tekstinterpretatie) en die we in § III.3.2.3. hebben besproken: *tacit inference (reasoning by default)* het *Prototyp-Annäherungs-Prinzip* en het *Abweichungs-Signalisierungs-Prinzip*.

3.2.5. Kritische evaluatie vanuit structureel-functionele hoek

Een eerste structureel-functioneel wederwoord betreft het 'grotere' toepassingsbereik van de prototypensemantiek. Als voorbeeld bij uitstek hiervan wordt voortdurend naar de prototypische analyse van kleurtermen verwezen. In § III.3.4.4.5. waar we kort ingaan op de prototypische 'betekenis'analyse van *red* zullen we echter aantonen dat de basiskleurwoordschat in het geheel niet semantisch kan worden ontleed, noch door de prototypensemantiek, noch door de structureel-functionele semantiek. Bovendien hebben we in Hoofdstuk II voldoende benadrukt dat het structureel functionalisme een onderscheid maakt tussen terminologieën, nomenclatuur, vakjargon, etc. enerzijds en natuurlijke taal anderzijds: voor een betekenisanalyse komt enkel talige categorisatie aan bod, geen terminologische categorisatie. In de prototypensemantiek wordt dit verschil niet strikt gemaakt. Vele categorieën, waaronder de kleurcategorieën, achten zij toch geschikt voor een prototypisch-semantische analyse. Dat het structureel functionalisme, in tegenstelling tot de prototypensemantiek, duidelijk haar beperkingen afbakent, hoeft echter niet noodzakelijk een tekortkoming te betekenen.

Een tweede structureel-functioneel antwoord betreft de vermeend 'flexibeler' betekenisstheorie van de prototypensemantiek met de bekende gevolgen (cf. supra, § III.3.2.4.) die daaraan verbonden zijn. De flexibiliteit van de prototypische betekenis bestaat er in de eerste plaats in dat zij uit typische, niet-noodzakelijke kenmerken bestaat, in plaats van uit noodzakelijke en voldoende betekeniskenmerken. Vaak moet men echter vaststellen dat de prototypensemantiek een NVV-analyse naar voren schuift, waarvan men eerst de bron niet vermeldt (het gaat dus vermoedelijk om zelfgeconstrueerde analyses), om vervolgens aan te tonen dat de (overbodige!) kenmerken die men (onterecht!) voor de NVV-analyse heeft aangenomen, geen noodzakelijke, maar 'typische' kenmerken betreffen. Coseriu merkt terecht op dat in dit geval "the criticism concerns the definition, not the type of semantics from which the definition arises" (2000 [1990]:27). Voor een verdere uitwerking van deze kritiek verwijzen we naar de (bondige) bespreking van de cognitief-semantische analyse van Eng. *climb* (§ III.3.4.4.2.).

In de tweede plaats wordt de flexibiliteit van de prototypensemantiek vertaald in graduele betekenis categorieën met "fuzzy boundaries" die de 'referentiële vaagheid' en 'referentiële heterogeniteit' kunnen verklaren én het bestaan van a-typische leden van een categorie, die slechts 'in mindere mate' tot de categorie behoren. Het antwoord van het structureel functionalisme hierop luidt echter dat men de heterogeniteit en vaagheid in de buitentalige realiteit pas kan vaststellen precies omdat we welafgebakende, discrete, homogene betekenis categorieën hebben die dan als basis, als achtergrond, voor die vaststelling van heterogeniteit dienen.

This is evident from the fact that there have to be 'guidelines' enabling comparison with one *internal* configuration or another; if this were not the case, we would be confronted with a chaos without limits. Therefore, it would be erroneous not to distinguish between objective classes on the one hand and mental categories on the other, and to attribute to the latter the gradience that is found in the former (Coseriu 2000 [1990]:31).

Men mag met andere woorden de referentiële heterogeniteit niet in de (homogene) betekenis van een woord projecteren, noch mag men de semantische homogeniteit, die door het structureel functionalisme wordt vooropgesteld, interpreteren als zou deze betekenistheorie daardoor de referentiële vaagheid negeren. Men moet de structureel-functionele betekenissen van woorden opvatten als een soort mentale 'pasvorm' (Eng. "mould"): "sets of conditions for the classification of the entities in the external world" (Coseriu 2000 [1990]:30). In die zin kan men stellen dat de taal zekere homogene en discrete afbakeningen aanbrengt in (onze ervaring van) de buitentalige realiteit, maar deze afbakeningen zijn uiteraard van puur mentale aard:

This means that they do not eliminate continuity on the level of 'things-meant' (and their properties), on the contrary: the limits of language reveal the continuity of the referents, the latter becoming obvious because of the former (Coseriu 2000 [1990]:30).

Referentie, "the use of a particular word and its particular meaning", dient men op te vatten als de manier waarop een gegeven referent in één van de 'mentale pasvormen' (betekenissen) en al lijkt dit referentieproces automatisch te verlopen, "it always involves 'interpreting' something on the basis of a particular meaning" (Coseriu 2000 [1990]:30). Verder geldt dat elke referent wordt ondergebracht in die semantische pasvorm waar die daarvoor het meest geschikt wordt bevonden. Het is uiteraard mogelijk dat een spreker óf vergeet óf negeert tot welke 'pasvorm' een referent behoort. In dat geval wordt de zogeheten "emergency categorization" of 'noodcategorisatie' toegepast:²⁹

In such cases the object may be introduced into a model or mould to which the referent does not fully correspond, more or less accidentally and/or for want of a more adequate model or mould. This implies that the object is being 'referred' to a particular signification although it does not present all the features required by that signification (Coseriu 2000 [1990]:30).

Met deze uitleg in het achterhoofd kunnen we nu vervolgens ingaan op de a-typische exemplaren. Kleiber (1993 [1990]:102) beweert dat de analytische semantiek niet kan verklaren waarom b.v. ook a-typische stoelen ook *stoel* worden genoemd. Zo stelt hij vast dat ook stoelen met drie poten *stoel* worden genoemd, hoewel de NSC-analyse vereist dat een stoel aan het kenmerk [+met vier poten] voldoet (Kleiber verwijst hier naar B. Pottiers analyse van Fr. *chaise* uit 1963 en 1964).³⁰ Het structureel functionalisme biedt daarop volgend antwoord. In de eerste plaats moet men nagaan of het driepotige object voortdurend met *stoel* wordt benoemd (d.w.z. reeds gecategoriseerd is), dan wel occasioneel zo werd benoemd (d.w.z. dat het om een nieuw object gaat dat nog niet 'gecategoriseerd' is, "in which case they cannot be said

²⁹ Merk op dat "emergency categorization" slechts een occasionele categorisatie betreft, die bijgevolg (aanvankelijk) niet van invloed kan zijn op de betekenis van een woord. Dat kan enkel wanneer de aanvankelijke "emergency categorization" op een gegeven moment frequent en door verschillende sprekers wordt toegepast in het normale taalgebruik: "Semantic change always means that the *entire* signification of a term changes, and this is not to be identified with somehow 'reducing' signification in some marginal zone" (Coseriu 2000 [1990]:30). Traditioneel gezien wordt de betekenisverandering zoals die hier wordt omschreven, beschouwd als 'betekenisuitbreiding'. Van een strikt intratalig standpunt is het echter

to be constantly called *chairs*, the members of the linguistic community only being inclined to refer to them by means of the word *chair*", Coseriu 2000 [1990]:31). In het eerste geval is het mogelijk dat het kenmerk [+met vier poten] simpelweg niet distinctief (functioneel) is, en dat men bijgevolg de oorspronkelijke definitie dient aan te passen. In het tweede geval kan de benoeming van het driepotige object met *stoel* een illustratie zijn van het fenomeen dat we als 'noodcategorisatie' hebben omschreven. Overigens moeten we sowieso vaststellen dat vooraleer men een gegeven object x als een goed of slecht exemplaar van een gegeven categorie kan beoordelen, men in feite object x reeds bij die categorie heeft ondergebracht.

Coseriu vermeldt ook nog een tweede mogelijke oorzaak voor de ogenschijnlijke graduele, 'vage' betekenis van *stoel* (waardoor ook minder typische exemplaren met *stoel* worden benoemd), met name dat *stoel* kan optreden als de extensieve term binnen een lexicaal neutraliseerbare oppositie (cf. § II.1.6.):

Words with apparently 'imprecise' signification that present, in particular contexts, reduced 'meanings', might in fact be the *neutral terms* of corresponding distinctive oppositions (...). A neutral term usually has two linguistic *valeurs* (...): a neutral one and a specific one. The former is generic in kind, corresponding to the total semantic space covered by a particular opposition, while the latter is strictly oppositional (Coseriu 2000 [1990]:30).

Met andere woorden: de mogelijkheid bestaat dat *stoel* (in concurrentie met het archilexeem *zitgelegenheid*) optreedt als de neutrale term voor alle zitgelegenheden voor één persoon, b.v. een eenpersoonszetel, een krukje, een clubfauteuil, etc. Coseriu stelt dat de betekenis van *stoel* niet vaag is, maar dat bovenvernoemde gevallen toepassingen zijn van de algemene *valeur* van *stoel*. Daarnaast beschikt *stoel* ook over een oppositionele *valeur*, op basis van de betekenisopposities met *zetel*, *krukje*, *clubfauteuil*, etc.

De prototypensemantiek stelt nochtans dat de gradualiteit van categorieën kan worden aangetoond op basis van twee talige fenomenen, te weten het gebruik van *hedges* enerzijds en het fenomeen van de *preferred interpretation* anderzijds. Het is echter belangrijk, zoals we ook in Hoofdstuk II (cf. § II.1.10.1.) hebben aangetoond, een onderscheid te maken tussen het *benoemen van objecten* (*onomazein*) en het *spreken over objecten* (*legein*). De betekenissen die door het structureel functionalisme naar voren worden geschoven hebben enkel betrekking op de benoemingsfunctie van taal. Wanneer men echter over de objecten spreekt dan gebruikt men daarvoor niet alleen de *betekenissen* (*signifiés*) die het toepassingsbereik afbakenen waaronder deze objecten vallen, maar tegelijkertijd ook onze encyclopedische *kennis* over de objecten. Het *hedging*-fenomeen weerspiegelt veeleer onze encyclopedische kennis van de objecten zelf, dan onze idiomatische kennis met betrekking tot de betekenis van deze objecten:

correcter om van 'betekenisreductie' te spreken. Immers, doordat het referentiële bereik van de betekenis van een woord wordt uitgebreid, wordt het aantal distinctieve kenmerken van de oorspronkelijke betekenis gereduceerd, zij nemen niet in aantal toe.

³⁰ Overigens merken we op dat Pottier zelf steeds sprak over het kenmerk [+sur pied], d.w.z. dat het aantal poten bij hem niet nader gespecificeerd is (cf. Coseriu 2000 [1990]:31). Het kenmerk [+met vier poten] betreft dus een (verkeerde) constructie van de cognitieve semantiek.

Thus, we can readily admit that robins and sparrows are far better examples of 'birds' than ostriches and chickens are. Yet this assertion does not apply to the concept *bird*, but only to the class of 'birds', as robins and sparrows correspond better to what is widely known as members of that class. To put it more succinctly: it is possible to say that *x* has more of a bird than *y*, and such a statement depends upon the features one is inclined to attribute to what one could call a 'real' bird; but, above all, both *x* and *y* have to be 'birds'!
(Coseriu 2000 [1990]:32).

Dat men kan zeggen *Een vleermuis is iets als een vogel*, betekent dus niet dat men een vleermuis als een perifere exemplaar van de categorie vogel beschouwt. Uitspraken van deze vorm signaleren niet zozeer de atypiciteit van de genoemde exemplaren, maar worden veeleer gebruikt "to 'metaphorically' approximate or identify objects which are regarded as belonging to different categories", veelal om didactische redenen (cf. Coseriu 2000 [1990]:35). In de tweede plaats kunnen we ons afvragen wat de *preferred interpretation* bewijst in verband met de gradualiteit van betekenis-categorieën. Het valt inderdaad te verwachten dat iemand bij het uitspreken van de verzuchting *Als ik een vogel was* daarbij voor zichzelf niet de mentale voorstelling van een pinguïn of een struisvogel oproept. We kunnen ons echter afvragen of dit noodzakelijkerwijs impliceert dat men zich een mus of een roodborstje of een andere prototypische vogel voorstelt bij deze uitspraak. Coseriu (2000 [1990]:35) acht het meer plausibel dat men naar een 'generische vogel' verwijst, d.i. een vogel die niet alleen vliegen kan, maar die ook over verschillende bijkomende (niet-distinctieve!) eigenschappen beschikt waarover een groot deel van de leden van de categorie VOUGEL beschikt:

This means that the prototype, contrary to what the genuine theory of prototypes claims, would coincide with almost the entire category. In this case, the category would consist of an 'extensive' generic prototype and only very few 'marginal cases', rather than a central prototype and a considerable number of atypical examples which are connected with each other through a gradient relation of family resemblance (Coseriu 2000 [1990]:36).

Ten slotte gaan we in op de tests waarmee Kleiber trachtte aan te tonen (cf. *tacit inference* of *reasoning by default*, het *Prototyp-Annäherungs-Prinzip* en het *Abweichungs-Signalisierungs-Prinzip*, meer gekend onder de vorm van de *but-test*) dat sommige typische betekeniskenmerken dan wel niet noodzakelijk zijn, maar wel 'talig pertinent' zijn. Binnen het structureel functionalisme zijn kenmerken enkel en alleen 'talig pertinent' wanneer ze functioneel zijn binnen een historische taal: men kan alleen maar tot die kenmerken komen op basis van de idiomatische kennis van de functionele opposities binnen een taalsysteem. Deze idiomatische kennis (taalsysteem) moet men strikt onderscheiden van de encyclopedische kennis, d.i. de kennis die men heeft van de objecten, die een grote rol speelt bij de interpretatie van teksten (taalgebruik):

Hence, a semantic theory in which linguistic and non-linguistic properties are identified or simply confused with each other, cannot ascertain how extralinguistic knowledge contributes to be the constitution and interpretation

of texts. This can only be done by structural semantics, because only this type of semantics is able to identify and to delimit the distinctions that are 'idiomatic', i.e. functional and constitutive in a particular historical language, resulting in the delimitation of 'intralinguistic' functions as opposed to 'extralinguistic' knowledge (Coseriu 2000 [1990]:33).

Coseriu is van mening dat Kleiber onterecht het onderscheid niet maakt tussen pertinentie (of 'relevantie') op taalsysteemniveau (d.i. van belang voor de *betekenis* (*signifié*) van een woord) en pertinentie op conceptueel niveau (d.i. van belang voor de *inhoud* van een woord als onderdeel van een taalhandeling): "This kind of 'pertinence', however, does not concern the *naming* of objects, as it is not the reason why a 'bird' is called *bird*" (Coseriu 2000 [1990]:39).

Coseriu haalt vervolgens aan dat door middel van *tacit inference* of *default reasoning* veel meer kenmerken kunnen worden afgeleid dan wat Kleiber aanduidt als 'pertinente' kenmerken:

As is the case with every reasoning *apô koinou* (i.e. based on shared features), 'tacit inference' covers the whole domain of current experience, ranging over our entire common knowledge of 'things' in the world, i.e. everything we consider – though possibly on arbitrary grounds – to be valid 'in general' (that is to say, valid in most cases (...)) without necessarily being valid in *all* cases (Coseriu 2000 [1990]:36).

Met andere woorden: zonder verdere specificaties zal men kunnen vaststellen dat de uitspraak *X is een vogel* mede veronderstelt dat *X* kan vliegen. Niet alleen [+kan vliegen] kan door middel van dit type redenering worden afgeleid, ook [+eieren leggen], [+veren hebben], [+een bek hebben] – dit zijn kenmerken die Kleiber als talig pertinent omschrijft (en die door Coseriu liever als conceptueel pertinent worden omschreven). Daarnaast worden echter ook kenmerken als [+bouwt nesten] en [+lust wormen] naar voren geschoven op basis van *tacit inference*, terwijl die niet als pertinent worden beschouwd. Ook generische uitspraken als *Vogels kunnen vliegen* bewijzen volgens Kleiber dat [+kan vliegen] een pertinent kenmerk is, hoewel het niet van toepassing is op alle vogels. Het is echter gevaarlijk om op basis van generische uitspraken de pertinentie van kenmerken te beoordelen. Uitspraken als *Russians drink too much*, *Englishmen are phlegmatic* of *Turks smoke too much* hebben niks met pertinentie te maken, maar hooguit met subjectieve, stereotiepe karakteristieken van volkeren.

Ten slotte gaan we in op het *Prototyp-Annäherungs-Prinzip* dat stelt dat een woord normaal gezien (d.i. wanneer er geen expliciete informatie van het tegendeel voorhanden is) in zijn prototypische betekenis geïnterpreteerd wordt. Zo zal het Duitse *reiten* als 'paardrijden' geïnterpreteerd worden, niet als 'rijden op een kameel' of 'rijden op een ezel': dat toont volgens Kleiber aan dat 'paardrijden' een prototypische vorm van *reiten* betreft, 'kameelrijden' een minder prototypische vorm en *reiten* bijgevolg over een 'flexibele' betekenis bezit. Voor het structureel functionalisme beschikt *reiten* slechts over één homogene en discrete betekenis (*signifié*). Het *Prototyp-Annäherungs-Prinzip* toont enkel en alleen aan dat indien geen verdere specificaties voorhanden zijn men *reiten* moet interpreteren binnen het gebruikelijke verwachtingspatroon

(op basis van het elocutionele principe dat men enkel datgene uitdrukt wat buiten het normale verwachtingspatroon valt). Ons 'normale verwachtingspatroon' is gebaseerd op onze encyclopedische (cultureel gekleurde) kennis:

Once again, this principle is indeed significant, yet only in view of designation, not meaning, as it concerns our knowledge of objects and of what we consider to be 'normally' the case in the external world. Without further specifications, the German verb *reiten* (in English *to ride*) is interpreted as 'to ride a horse'. Of course, the reason is not that 'to ride a horse' is the 'prototypical' kind of riding; the reason is that we usually ride horses, and such an interpretation of the verb holds for all the communities in which people use to ride horses. On the other hand, in communities where people usually ride donkeys or camels, 'to ride a donkey' or 'to ride a camel' respectively will be the normal interpretation of the corresponding verb *to ride*, and 'to ride a horse' will have to be specified (Coseriu 2000 [1990]:37).

Het *Prototyp-Annäherungs-Prinzip* kan in combinatie met een associatieve tekstmetafoor wijzen op typische (pertinente, maar niet noodzakelijke) kenmerken. Dat in de zin *We reden het dorp binnen. De kerk bleek gesloten* de associatieve anafoor niet alleen mogelijk is, maar ook als 'normaal' wordt beschouwd, terwijl dat niet het geval is bij *We reden het dorp binnen. De winkel bleek gesloten*, bewijst niet dat [+hebben van één (en niet meer dan één) kerk] deel uitmaakt van de (prototypische) betekenis van *dorp*, terwijl dat voor [+het hebben van één winkel] niet het geval zou zijn. Het kenmerk behoort veeleer tot onze kennis met betrekking tot dorpen in sommige (christelijke) landen. Het kenmerk is in geen geval talig pertinent (in de zin van 'functioneel'): immers, eenzelfde soort anafoor kan gebruikt worden, wanneer het dorp betrekking heeft op een dorp in b.v. Québec waar men vaak naast de katholieke kerk een anglicaanse en/of protestantse kerk aantreft. Bovendien kan *dorp* perfect gebruikt worden met betrekking tot Afrikaanse dorpen die veelal geen kerk bezitten. Met betrekking tot het *Prototyp-Annäherungs-Prinzip* besluit Coseriu (2000 [1990]:37) dan ook:

As is evident from the above discussion of *reiten* (*to ride*) and village, the alleged 'semantic prototypes' cognitive semantics operates with are no facts pertaining to historical languages (...) nor to linguistic competence (...). Rather, they are facts of 'objects' in the external world, they belong to human culture as well as to common human experience, and encyclopedic knowledge.

Daarbij is cruciaal dat het structureel functionalisme niet alleen aantoont dat dergelijke encyclopedische kenmerken van een andere aard zijn dan strikt talige kenmerken maar ook dat beide soorten kenmerken in een semantische analyse duidelijk uit elkaar moeten worden gehouden.

Ten slotte gaan we in op het *Abweichungs-Signalisierungs-Prinzip* en nemen daarbij *bird* als voorbeeld om het principe te illustreren. Om aan te tonen dat [+being able to fly] een niet-noodzakelijk kenmerk is, maar "highly pertinent linguistically" (Coseriu 2000 [1990]:24) gebruiken prototypesemantici (naast andere tests) de zogenaamde 'but-test'. Dat het ongebruikelijk is te zeggen *It is a bird, but it flies* terwijl het perfect normaal te stellen *It is a bird, but it does not fly* is evenwel geen gevolg van onze idio-

matische kennis met betrekking tot de betekenis van *bird*, maar wel een gevolg van onze elocutionele kennis met betrekking tot 'het spreken in het algemeen'. Beide zinnen zijn acceptabel (correct) op idiomatisch niveau. De tweede zin is bovendien acceptabel (congruent) op elocutioneel niveau, d.i. in overeenstemming met onze kennis over 'spreken in het algemeen'; de eerste zin is niet-acceptabel (incongruent) op elocutioneel niveau, aangezien men op niveau van 'het spreken in het algemeen' niet zomaar accepteert datgene uit te drukken wat binnen het normale verwachtingspatroon valt. Dus, de inacceptabiliteit van *It is a bird, but it flies*

does not prove that the feature 'being able to fly' is linguistically pertinent in the signification of *bird*! In fact, it merely shows that we know that most 'birds' are able to fly. This can be seen from the simple fact that exactly the same test can be applied not only to linguistic pertinent features, but to *all* features that are part of our common experience, that is to say: to every aspect of what I have called our 'usual knowledge' of things: *It is a horse, but it is intelligent; It is a donkey, but it is stupid – It is a donkey but it is not stupid (...)* (Coseriu 2000 [1990]:33).

Met andere woorden: het *Abweichungs-Signalisierungs-Prinzip* is gewoon een principe op niveau van het spreken in het algemeen (en leert ons niets bij over de betekenissen van een woord), dat men simpelweg kan samenvatten als 'druk uit wat afwijkt van ons verwachtingspatroon, verzwijg wat ermee overeenkomt'.

Uit bovenstaande kritiek mag duidelijk zijn dat de prototypensemantiek eigenlijk een *objectbetrokken* semantiek, geen *betekenisbetrokken* semantiek is. Dat hoeft op zich geen probleem te zijn, aangezien een objectbetrokken semantiek (de 'Skeuologie', waarvan sprake in § II.1.7.2.), een perfecte aanvulling zou zijn op een algemene tekstlinguïstiek en mede kan ontrafelen hoe sprekers op basis van de betekenissen van woorden (d.i. het onderzoeksobject van het structureel functionalisme) én op basis van de (encyclopedische) inhoud van concepten (d.i. het feitelijke onderzoeksobject van de prototypensemantiek) tot een zinvolle tekstinterpretatie (d.i. het onderzoeksobject van de tekstlinguïstiek) kunnen komen. Het probleem is echter dat het feitelijke onderzoeksobject van de cognitieve semantiek verschilt van het onderzoeksobject dat zij claimen te onderzoeken:

The point is that prototype semantics is inadequate because significations and designated objects are identified (and, consequently, confused) with each other – *not* because the theory deals with 'things' in the external world rather than with meanings. Prototype semantics fails to be an all-encompassing theory of lexical semantics because its aim is just that: to replace 'classic' semantic theory (Coseriu 2000 [1990]:41).

3.3 | De standaardversie in moeilijkheden

Hoewel Kleiber de voordelen van de standaardversie beaamt (cf. § III.3.2.4.), is hij van mening dat er grenzen zijn aan dit model (zonder dat hij evenwel op de hoogte was van de structureel-functionele kritiek op de prototypensemantiek, die we hierboven hebben behandeld). Die beperkingen zullen niet leiden tot het failliet van de

prototypensemantiek in zijn geheel (zoals Coseriu die voor ogen heeft), maar ze zullen uiteindelijk leiden tot de uitgebreide versie van de prototypensemantiek (cf. § III.3.4.), aldus Kleiber. In de volgende paragrafen overlopen we de belangrijkste zwakke schakels van de standaardversie.

3.3.1. Noodzakelijke betekenissenmerken

Kleiber is van mening dat de standaardversie niet kan en mag ontkennen dat er naast niet-noodzakelijke betekenissenmerken (dit zijn de typische betekenissenmerken), ook noodzakelijke kenmerken moeten worden aangenomen (cf. Kleiber 1993 [1990]: 89). Dat blijkt vooral uit de verticale dimensie van het prototypenonderzoek (cf. III.3.1.4.). De hiërarchische relaties tussen superordinate, subordinate en basis-niveaucategorieën steunen op het principe van de implicatie: een uitspraak als *Als x een vogel is, dan is ook geïmpliceerd dat x een dier is, is altijd geldig en niet hoogstwaarschijnlijk geldig*, zoals dat b.v. wel het geval is bij het typische betekenissenmerk [+kan vliegen] voor *vogel*. De inferentie *Als X een vogel is, dan is X meteen ook een dier is* geen geval van *default reasoning*. Dat wil zeggen dat de inferentie niet verloopt volgens de redenering *'Als X een vogel is en er is geen informatie voorhanden met betrekking tot het tegendeel, dan is X ook een dier*. Dat [+een dier zijn] een noodzakelijk betekenissenmerk is van *vogel* en geen typisch, niet-noodzakelijk betekenissenmerk blijkt eveneens uit de bovenvermelde *maar*-test. Die blijkt niet van toepassing op [+een dier zijn], aangezien zowel de negatieve als positieve formulering van de *maar*-test een dubieus resultaat tot gevolg heeft: cf. *'Het is een vogel, maar het is een dier* en *'Het is een vogel, maar het is geen dier*. De aanname dat men binnen de prototypensemantiek toch noodzakelijke betekenissenmerken zal moeten accepteren, betekent echter geen terugkeer naar het NVV-model en wel om twee redenen:

Der erste besteht darin, daß diese Bedingungen nicht unbedingt dieselben sein müssen, wie die im Rahmen des klassischen Ansatzes aufgestellten. (...). Der zweite Unterschied besteht darin, daß diese Bedingungen zwar notwendig, aber nicht hinreichend sind. Sie sind also nicht entscheidend für die Zugehörigkeit zu einer Kategorie (Kleiber 1993 [1990]:90).

We merken op dat het structureel functionalisme, in tegenstelling tot het NVV-model nooit over 'noodzakelijke' en 'voldoende' kenmerken spreekt (cf. § II.1.1.).

3.3.2. Het toebehøringsprobleem

3.3.2.1. Schets van het probleem

Doordat men binnen de standaardversie geen noodzakelijke betekenissenmerken aanvaardt die gelden voor alle leden van een bepaalde (betekenis)categorie, "entziet man der Standardversion das theoretische Prinzip der Begründung der Existenz jeglicher Kategorien" (Kleiber 1993 [1990]:102). Dat betekent dat de standaardversie geen afdoende antwoord kan bieden op het toebehøringsprobleem: er bestaan immers geen voorwaarden die bepalen wanneer men tot een

bepaalde categorie behoort. Bovendien lopen de categorieën door hun “fuzzy boundaries” onderling in elkaar over.

De standaardversie kan bijgevolg niet verklaren waarom een gegeven gebruik van een woord (x) dat slechts aan één typisch betekenissenmerk voldoet, soms tot de ene categorie (Y) en dan weer tot de andere categorie (Z) behoort. We hebben gezien dat de standaardversie het familiegelijkenisprincipe zo invult dat er geen gemeenschappelijk kenmerk is dat alle leden van een categorie Y delen, maar alle leden wel ten minste één kenmerk met het prototype van Y moeten delen. Daarmee kan men echter niet verklaren dat er objecten zijn die één kenmerk met het prototype van categorie Y delen en toch niet tot Y behoren, maar tot een andere categorie Z . Zo delen *vleermuis* en *vliegtuig* het typische kenmerk [+kan vliegen] met de betekenis van *vogel* en toch wordt *vleermuis* ingedeeld bij de categorie ZOOGDIER en *vliegtuig* bij de categorie VERVOERSMIDDEL, en geen van beide bij de categorie VOGEL. Het toebehøringsprobleem kan ook aan de hand van het principe van de *default reasoning* worden duidelijk gemaakt. De *tacit inference* dat *Als x een vogel is en er wordt geen informatie van het tegendeel gegeven, dan kan x vliegen* bewijst dat x eigenlijk al bij de vogels is ingedeeld. Vooraleer men dus beslist of iets een goed of een slecht exemplaar is van een bepaalde categorie, moet men er eigenlijk op voorhand vanuit gaan dat x reeds tot die categorie behoort. Deze kritiek op de standaardversie van Kleiber komt overigens overeen met wat Coseriu (2000 [1990]:35) daarover zegt.

Dat het al dan niet toebehøreren tot een categorie van een object losgekoppeld moet worden van de prototypiciteitsgraad van dat object, werd nog meer duidelijk na het experiment dat S.L. Armstrong, L. Gleitman & H. Gleitman in 1983 uitvoerden, waarin werd vastgesteld “dat proefpersonen, op dezelfde grond als waarop zij beslisten dat een appel meer een vrucht was dan een olijf, beslisten dat 2 meer een even getal was dan 384” (Verkuyl 2000:42). Immers, de categorie van de even getallen is zeer precies gedefinieerd: elk getal dat deelbaar is door twee behoort tot de categorie van de even getallen. Typische even getallen zijn blijkbaar die even getallen waarmee men het vaakst geconfronteerd wordt (dit zijn de even getallen onder 10); minder typisch zijn die even getallen waarmee men minder vertrouwd is.

3.3.2.2. Een mogelijke oplossing: het gebruik van ICM's

Om het toebehøringsprobleem op te lossen, heeft de prototypensemantiek “ein flexibleres Modell von Zugehörigkeitskriterien” nodig. Lakoff (1987) draagt met zijn ICM's of *idealized cognitive models* een mogelijke oplossing aan, aldus Kleiber (er bestaan ook andere oplossingen binnen de uitgebreide versie, cf. § III.3.4.4.). Lakoff maakt een duidelijk onderscheid tussen toebehøringskenmerken enerzijds en typische betekenissenmerken anderzijds. Het eerste type criteria onderscheidt *vogels* van *niet-vogels* (b.v. [+vleugels hebben], [+eieren leggen], [+veren hebben], [+een snavel hebben]); het tweede type criteria bepaalt welke exemplaren als prototypische, beste exemplaren van de categorie zullen optreden ([+kan vliegen]). Beide types kenmerken zijn even belangrijk voor de betekenisafbakening van

een woord, maar het is belangrijk om in te zien dat – in tegenstelling tot bij de standaardversie van de prototypensemantiek – “[d]ie Kriterien für die kategoriale Zugehörigkeit nicht dieselben [sind] wie die für die prototypische Klassifizierung” (Kleiber 1993 [1990]:107). Immers: niet-prototypische vogels blijven desalniettemin vogels. Een entiteit kan niet 70% een vogel zijn en 30% iets anders.

Deze inzichten worden door Lakoff (1987) verwerkt in een nieuw betekenismodel. De toebehøringscriteria vormen daarbij een soort van noodzakelijke en voldoende kenmerken binnen een standaardcontext, een ICM, dat van de werkelijke wereld afwijken kan. Lakoff definieert een ICM als volgt:

Each ICM is a complex structured whole, a gestalt, which uses four kinds of structuring principles: propositional structure [klassieke categorieën, fvdg], as in Fillmore’s frames; image-schematic structure, as in Langacker’s cognitive grammar; metaphoric mappings, as described by Lakoff and Johnson; metonymic mappings, as described by Lakoff and Johnson. Each ICM, as used, structures a mental space, as described by Fauconnier (1987:68).

Deze ICM’s zijn geïdealiseerde modellen (“idealized”) omdat zij geen rechtstreekse weergave zijn van dat deel van de buitentalige realiteit dat zij trachten te beschrijven: “[They] do not exist objectively in nature. They are created by human beings” (Lakoff 1987:69). En verder: “This idealized model, however, does not fit the world very precisely. It is oversimplified in its background assumptions” (Lakoff 1987:70). Lakoff geeft tegelijkertijd aan dat het moeilijk is om het begrip ‘ICM’ zeer precies te definiëren en hij tracht dan ook het begrip op een vaag-intuïtieve manier uit te leggen, aan de hand van enkele voorbeelden: “Probably the best way to provide an idea of what ICMs are and how they work in categorization is to go through examples” (Lakoff 1987:86).³¹ Om een woord als *Tuesday* te begrijpen bijvoorbeeld, maken sprekers volgens Lakoff gebruik van een ICM “that includes the natural cycle defined by the movement of the sun, the standard means of characterizing the end of one day and the beginning of the next, and a larger seven-day calendric cycle – the week” (Lakoff 1987:68). Opvallend is verder dat die ICM’s op zich niet langer gestructureerd zijn volgens prototypische principes: Lakoff spreekt nu van ‘prototypische effecten’, die een ‘bijproduct’ vormen van de ‘ICM’-wijze waarop wij onze kennis structureren:

The main thesis of this book is that we organize our knowledge by means of structures called *idealized cognitive models*, or ICMs, and that category structure and prototype effects are by-products of that organization (Lakoff 1987:68).

Dat heeft als belangrijk gevolg dat men het toebehøringsprobleem niet langer kan oplossen door middel van de vergelijking van het te categoriseren object met het prototype:

³¹ Dat Lakoff het begrip ICM als de eclectische samensmelting van verschillende modellen binnen de cognitieve semantiek beschouwt en uiteindelijk niet in staat is om het begrip precies te definiëren, levert Lakoff scherpe kritiek op, zelfs binnen de cognitieve semantiek, o.a. van Vandeloise: “Lakoff substitutes for the notion of prototype that of ICM (idealized cognitive model) in order to explain the nature of lexical categories. One or several of these models seem to be associated with each word. Lakoff himself admits he is incapable of defining such a notion with great precision. However, to make up an expression is not to give it

Indem man dem Prototyp seinen Status als konstituierendes Prinzip der Kategorie nimmt, nimmt man ihm auch jegliche Erklärungskraft im Hinblick auf die Zugehörigkeit einer Entität zu einer Kategorie (...). Die These, daß die Zugehörigkeit zu einer Kategorie auf dem Grad der Ähnlichkeit mit dem Prototyp beruht, wird also aufgegeben (Kleiber 1993 [1990]:112).

Lakoff tracht die gedachtengang aan te tonen aan de hand van het bekende voorbeeld van de *bachelor*: hij beschouwt *bachelor* niet langer als een prototypische categorie, maar als een "all-or-none concept relative to the appropriate ICM". Dat wil zeggen, dat *bachelor* net als in de klassieke semantiek kan gedefinieerd worden aan de hand van noodzakelijke en voldoende voorwaarden als een 'unmarried adult man', maar dan wel tegen de achtergrond van "an ICM in which there is a human society with (typically monogamous) marriage, and a typical marriageable age" (Lakoff 1987:70). De prototype-effecten die optreden (o.a. de vaststelling dat *pope* en *Tarzan* weinig prototypische vertegenwoordigers zijn van *bachelor*) worden in de theorie van de ICM's als volgt verklaard:

An idealized cognitive model may fit one's understanding of the world either perfectly, very well, pretty well, somewhat well, pretty badly, badly, or not at all. If the ICM in which *bachelor* is defined fits a situation perfectly and the person referred to by the term is unequivocally an unmarried adult male, then he qualifies as a member of the category *bachelor*. The person referred to deviates from prototypical bachelorhood if either the ICM fails to fit the world perfectly or the person referred to deviates from being an unmarried adult male (Lakoff 1987:70).

De categorie *bachelor* op zich is dus geen graduele categorie en sluit op die manier aan bij de klassieke semantiek, maar dankzij het gegeven van het ICM kan de cognitieve semantiek bovendien een verklaring geven voor de prototypische effecten, die men niet aan de hand van de klassieke semantiek kan verklaren, aldus Lakoff:

The ICM characterizes representative bachelors. One kind of gradience arises from the degree to which the ungraded ICM fits our knowledge (or assumptions) about the world. (...). This kind of explanation cannot be given in a noncognitive theory – one in which a concept either fits the world as it is or not. The background conditions of the *bachelor* ICM rarely make a perfect seamless fit with the world as we know it. Still we can apply the concept with some degree of accuracy to situations where the background conditions don't quite mesh with our knowledge. And the worse the fit between the background conditions of the ICM and our knowledge, the less appropriate it is for us to apply to the concept. The result is a gradience – a simple kind of prototype effect (Lakoff 1987:70-71).

meaning. ICMs are supposed to cover both Fillmore's *propositional models* and Langacker's *image-schematic structures*, as well as Lakoff and Johnson's *metaphoric and metonymic mappings*, Fauconnier's *mental spaces* and the models through which Kay describes visions of the world associated with expressions like *technically* and *strictly speaking*. All these models are important within the limits that their respective authors set for them. To designate them all by one single name creates more confusion than it brings unity and coherence to cognitive linguistics, which is a still developing discipline which could do without this type of rough generalization" (1990:434-435). In § III.3.4.5. zullen we overigens de belangrijkste van die modellen verder uitdiepen.

3.3.2.3. De prototypische standaardversie-analyse van Eng. *lie* herbekeken

Het is dankzij de hierboven vermelde ICM's dat men de aangehaalde problemen met Eng. *lie* in de analyse van Coleman & Kay (1981) (cf. § III.3.2.2.) kan oplossen, aldus Lakoff. Ter herinnering: proefpersonen definieerden *lie* als 'a false statement', terwijl bij de prototypiciteitsoordelen van de zeven mogelijke *lie*-situaties bleek dat [+actual falsity] het minst belangrijke aandeel had in het oordeel van de proefpersonen, ten voordele van [+belief of falsity] en [+intended deception]. Lakoff verwijst daarvoor naar Sweetser (1987) die stelt dat de betekenis *lie* inderdaad kan worden omschreven aan de hand van het 'false statement' en dat de andere twee elementen [+belief of falsity] en [+intended deception] prototypische effecten zijn, die ontstaan tegen de achtergrond van "an idealized cognitive model of social and linguistic interaction" (Lakoff 1987:72). Enerzijds speelt het "ICM of ordinary communication" een belangrijke rol. Dit ICM is gesteund op twee principes: "(a) If people say something, they're intending to help if and only if they believe it" en "(b) People intend to deceive if and only if they don't intend to help" (cf. Lakoff 1987:72). Anderzijds is het "ICM of justified belief" belangrijk. Ook deze ICM kan men samenvatten aan de hand van twee principes: "(c) People have adequate reasons for their beliefs" en "(d) What people have adequate reason to believe is true" (Lakoff 1987:72). Indien *lie*, met de (monoseme!) betekenis 'false statement', gedefinieerd wordt tegen de achtergrond van het tweede ICM, dan kan men 'belief of falsity' simpelweg afleiden op basis van de monoseme betekenis van *lie* enerzijds én op basis van onze kennis met betrekking tot het "ICM of justified belief" anderzijds. Lakoff (die zich daarvoor beroept op Sweetser 1987) schetst het verloop van dat afleidingsproces als volgt:

[I]t follows from (c) en (d) that if a person believes something, he has adequate reasons for his beliefs, and if he has adequate reasons for believing the propositions, then it is true. Thus, in the idealized world of these ICMs if X believes a proposition *P*, then *P* is true. Thus, falsity entails lack of belief (Lakoff 1987:72).

Op analoge wijze kan worden aangetoond dat men het kenmerk [+intended deception] kan afleiden op basis van de monoseme betekenis van *lie* enerzijds én op basis van onze kennis met betrekking tot het "ICM of ordinary communication" anderzijds:

As we have seen, falsity entails a lack of belief. By (a), someone who says something is intending to help if and only if he believes it. If he doesn't believe it, he isn't intending to help. And by (b), someone who isn't intending to help in giving information is intending to deceive (Lakoff 1987:72).

Met andere woorden: het is niet nodig om de kenmerken [+intended deception] en [+belief of falsity] extra op te nemen in de monoseme betekenis van *lie*, 'false statement', om dan vervolgens te stellen dat het 'typische' kenmerken zijn, die niet noodzakelijk zijn. Bovendien kan men aan de hand van de ICMs "of justified belief" en "of ordinary communication" ook de prototypische effecten die Coleman & Kay (1981) hadden vastgesteld verklaren:

Coleman & Kay discovered prototype effects for the category *lie* – situations where subjects gave uniform rankings of how good an example of a lie of a given statement was. Sweetser's analysis explains these rankings on the basis of her ICM analysis, even though her ICM fits the classical theory (Lakoff 1987:73).

Dat men situatie (4), zoals beschreven in Coleman & Kay (cf. § III.3.2.2.), waarbij een werknemer de vrouw van zijn baas bedankt voor een 'heerlijke avond', terwijl hij eigenlijk een verschrikkelijk saaie avond achter de rug heeft, als een minder typische leugen beschouwt, kan men als volgt verklaren: de uitspraak van de werknemer in kwestie is zeker vals (en kan men daarom in het Engels bestempelen als *a lie*), maar de situatie waarin de leugen geuit wordt, beantwoordt niet aan het "ICM of ordinary communication" aangezien voorwaarde (b) niet vervuld is. Dat de werknemer de vrouw van zijn baas wat wijsmaakt, gebeurt immers niet met de bedoeling haar 'niet te helpen', in tegendeel deze "social lie is a case where deceit is helpful" (Lakoff 1987:73). De uitspraak dat in situatie (4) geen sprake zou zijn van een "real lie" slaat dan ook niet op het feit dat situatie (4) niet onder het toepassingsbereik van de betekenis van *lie* zou vallen (want aan de betekenis 'false statement' is voldaan), maar wel dat de valse uitspraak niet is geuit binnen het *idealized cognitive model* van de dagdagelijkse communicatie (waarin voorwaarde (b) wél van kracht is).

We willen erop wijzen dat de ICM-aanpak zoals die hierboven van toepassing is op *lie* (alsook op *bachelor*), in wezen niet tot een radicaal andere slotsom komt dan het structureel functionalisme. Met betrekking tot het voorbeeld van *lie* vinden de cognitieve semantiek en het structureel functionalisme elkaar in het feit dat de betekenis van *lie* kan worden geformuleerd aan de hand van de monoseme betekenis 'false statement'.³² Bovendien heeft het structureel functionalisme een min of meer gelijkaardig antwoord klaar op de uitspraak dat men in de bovenvermelde situatie (4) van "a non-prototypical lie" zou spreken. Zo zou een Nederlandstalige spreker over situatie (4) kunnen zeggen: *Dat was geen echte leugen*. Net zoals Lakoff en Sweetser zou men binnen het structureel functionalisme niet zeggen dat met die uitspraak bedoeld wordt dat de betekenis van *leugen* hier niet van toepassing is. Het structureel functionalisme zou meer bepaald zeggen dat de uitspraak *Dat was geen echte leugen* níet betekent dat situatie (4) in strijd is met onze idiomatische kennis van de betekenis van *leugen*, omdat de uitspraak moet worden begrepen op het niveau van onze elocutionele kennis (voor een uitgebreider bespreking van het verschil tussen idiomatische kennis en elocutionele kennis, cf. Hoofdstuk II).

³² Toegegeven, dat men binnen het structureel functionalisme 'false statement' zou accepteren als de meest correcte monoseme betekenisanalyse is eigenlijk een vereenvoudigde voorstelling van zaken (cf. Coseriu (2000 [1990]:28) "In fact, *to lie*, considered as a common concept, only means 'to present as true something that one considers to be false'). Welke betekenisparafrase ('false statement' versus 'to present as true something that one considers to be false') het meest correct is, is voor bovenstaande discussie minder van belang. We willen vooral aantonen dat men, tenminste wat betreft de aangehaalde voorbeelden *bachelor* en *lie*, zowel in het structureel functionalisme als de cognitieve semantiek streeft naar een monoseme analyse aan de hand van noodzakelijke en voldoende voorwaarden en men de niet-noodzakelijke kenmerken tracht toe te schrijven aan "common sense reasoning" aan de hand van ICM's (Lakoff) of aan de "Prinzipien des Denkens" die deel uitmaken van onze elocutionele kennis (Coseriu). Het verschil zit hem in het feit dat Coseriu [+belief of falsity] in de betekenis van *lie* zal opnemen, terwijl Lakoff [+belief of falsity] meent te kunnen verklaren vanuit de ICM's of "ordinary communication" en "justified belief".

Deze universele vorm van taalkennis houdt in dat elke spreker weet hoe men in het algemeen spreekt en dat hij of zij de normen kent die verbonden zijn aan de manier waarop men 'in het algemeen spreekt'. Op basis van de elocutionele kennis waarover elk spreker beschikt, weet elke spreker dat de manier waarop hij in het algemeen dient te spreken, gestoeld is op "die Norm der Kongruenz mit den Prinzipien des Denkens, die nicht mit denen des logischen Denkens identifiziert werden dürfen, und mit der allgemeinen Kenntnis der Sachen" (Coseriu 1988: 248). Met uitspraak (1) duidt de spreker dus aan dat de valse uitspraak uit situatie (4) gebeurd is in een context die niet volledig in overeenstemming is met het normale verwachtingspatroon van de dagdagelijkse communicatie. Men zou dus kunnen stellen dat de ICM's waarvan sprake in de cognitieve semantiek in feite als een onderdeel kunnen worden gezien van wat het structureel functionalisme als elocutionele kennis omschrijft. Zo geeft Lakoff (1987:73) aan: "The ICMs used are not made up just to account for *lie*. Rather they govern our everyday common sense reasoning", wat min of meer overeenstemt met de "Prinzipien des Denkens" die Coseriu aanhaalt. Met andere woorden: Lakoff zou zich naar alle waarschijnlijkheid kunnen vinden in de kritiek van Coseriu op Coleman & Kay (1981):

The question whether we have to do with objective falsehood, is, of course, completely irrelevant. It is possible that this is beyond the speaker's knowledge, because a person could be claiming something which he considers false without knowing that, actually, it is the truth. Furthermore, the speaker does not necessarily intend to deceive the interlocutor, he could just as well be aiming to help him (...). All this clearly reveals the analysis of Coleman and Kay must be rejected because it is circular: after having assumed more features than necessary, the authors show that not all features appear to be necessary (Coseriu 2000 [1990]:28).

Aangezien echter het structureel functionalisme enkel de idiomatische kennis tot haar onderzoeksobject rekent, blijft de concrete invulling van de elocutionele kennis redelijk vaag in het structureel-functionele kader. Daartegenover staat dat de cognitieve semantiek met het onderzoek naar ICM's heel wat zou kunnen bijdragen tot het onderzoek naar elocutionele kennis. Het is evenwel opvallend dat Lakoff (maar ook andere cognitieve auteurs als Sweetser) de ICM's waartegen men de (monoseme) betekenis van een woord dient te begrijpen, steeds uitgebreid omschrijven, maar tegelijkertijd nergens aangeven welke methodologische weg zij volgen om tot die betekenisomschrijvingen te komen. Tot nu lijkt het er sterk op dat men gewoonweg de betekenisomschrijvingen overneemt uit de klassieke semantiek, terwijl men zich in eerste instantie juist afzet tegen deze vorm van semantiek.

De vergelijking met een ICM biedt slechts één mogelijke verklaring voor het ontstaan van prototypische effecten. We gaan verderop nog in op de verschillende soorten prototype-effecten die kunnen optreden en de verschillende verklaringen die men daarvoor geeft (cf. § III.3.4.4.). Nu is het vooral belangrijk om in te zien dat de ICM's een mogelijke manier vormen om datgene te kunnen oplossen, wat de standaardversie niet kan oplossen, met name het toebehorigsprobleem. Dat de standaardversie daarin faalt, zal volgens Kleiber mede het einde van de

standaardversie betekenen en kondigt noodgedwongen het begin van een nieuwe vorm van prototypensemantiek aan: de uitgebreide versie.³³

3.3.3. Polysemie

We hebben er in § III.3.2.1. op gewezen dat men in de standaardversie voornamelijk geïnteresseerd is in het onderzoek van de betekenis van woorden in zoverre zij de benamingen vormen van de psychologische categorieën die in de oorspronkelijke prototypentheorie werden onderzocht. Men maakt abstractie van het feit dat die woorden niet in alle gevallen alleen benamingen zijn voor die oorspronkelijke psychologische categorie, maar dat zij ook kunnen verwijzen naar andere categorieën. Met andere woorden, de standaardversie houdt geen rekening met het verschijnsel van de polysemie zoals Kleiber dat definieert als het feit "daß ein einziges Wort mehrere Bedeutungen haben kann, d.h. auf mehrere Typen von Referenten bzw. von Kategorien (!) verweisen kann" (Kleiber 1993 [1990]:115). Voor sommige categorieën – niet toevallig die categorieën die bestudeerd worden in de standaardversie – is het begrip van de 'polysemie' niet van toepassing of wordt het genegeerd, aldus Kleiber, maar voor andere categorieën – die in de uitgebreide versie zullen worden bestudeerd – schiet de standaardversie beduidend tekort. We halen enkele voorbeelden aan en maken daarbij ook gebruik van de inzichten van Geeraerts (1988b) en Geeraerts (1992a).

Geeraerts (1988b:345) duidt de prototypisch gestructureerde betekenis van *bird* aan als 'analytisch polyseem' of 'definitioneel polyseem' en bedoelt daarmee dat *bird* naar verschillende biologische vogelsoorten kan verwijzen (*robin, ostrich, hawk, etc.*) (in feite gaat het dus om polyreferentialiteit), maar tegelijkertijd toch een intuïtief eenduidige categorie is. Die intuïtie van eenduidigheid, die Kleiber (1993 [1990]: 109) als een intuïtie van 'monosemie' aanduidt, wordt mede bevorderd doordat men in de standaardversie ervan uitgaat dat alle leden van de categorie ten minste één kenmerk moeten delen met het prototype (hier op te vatten als een abstracte entiteit die is samengesteld uit typische betekeniskenmerken). De familiegelekenisstructuur wordt binnen de standaardversie immers steeds verbonden aan een prototypische structuur met het prototype als centraal element én als element dat over de hoogste familiegelekenisgraad beschikt. Zolang men abstractie maakt van het metaforisch gebruik van *bird* (b.v. het gebruik van *bird* om naar een vliegtuig te verwijzen, Geeraerts 1992a:224) valt het onderzoek van *bird* perfect binnen het kader van de standaardversie op te lossen: men heeft in dat geval slechts te maken met één woord *bird* en één categorie BIRD (in de biologische zin op te vatten). De uitgebreide versie zal zich echter zowel met de biologische als de niet-biologische (metaforische) interpretatie bezighouden: zij beschouwen *bird* dus niet langer als de benaming van de *natural kind* categorie BIRD (dus als één betekenis binnen een polyseem item), maar als een lexicaal item in zijn geheel.

³³ Eigenlijk kunnen we stellen dat "[e]ssentially, Kleiber accepts prototype theory as far as its internal configuration is concerned, but he rejects its account of how categories are delimited" (Coseriu 2000 [1990]: 22 – voetnoot 5)

Naast 'monoseme' woorden als het (biologische) *bird*, bieden ook homofone woorden als *voler* ('stelen' en 'vliegen') geen problemen voor de standaardversie:

Ihre Einordnung erfolgt ähnlich wie bei der klassischen Methode: *voler* entspricht zwei Wörtern, zwei Kategorien und somit zwei unterschiedlichen prototypischen Strukturen, durch die die Zugehörigkeit zu einer der beiden Kategorien gesteuert wird (Kleiber 1993 [1990]:73).

De moeilijkheden treden op bij polyseme woorden, zoals het Nls. *vers* dat Geeraerts (1988b) aanhaalt en dat volgens hem over drie betekenissen beschikt: 1) recent, nieuw (b.v. *verse sporen in de sneeuw*, *verse lakens*); 2) optimaal voor verbruik (b.v. *verse lucht* in de zin van 'frisse lucht') en 3) nieuw, in de zin van 'pas gegroeid, uitgekomen, pas geslacht, gevangen, gebakken, geplukt, etc.' en dus nog onbedorven en in optimale conditie voor verbruik (b.v. *verse dadels*, *verse vis*). De derde betekenis vormt daarbij een combinatie van de eerste twee betekenissen (vgl. ook de hoofdstukken 1 en 3 uit Geeraerts 1989). Hier vindt Geeraerts het al moeilijker om van een intuïtieve eenduidigheid te spreken, in tegenstelling tot bij *bird* en wel op basis van volgende redenering:

Thus, taking an example based on the corresponding ambiguity in the English counterpart of *vers*, it would be quite normal to state that the news meant in the sentence *there was no fresh news from the fighting (...)* is fresh in one sense ('recent, new') but not in another ('in optimal condition'): it makes sense to say that the news is at the same time fresh and not fresh. By contrast, it would be intuitively paradoxical to state that a penguin is at the same time a bird and not a bird (disregarding figurative extensions of the semantic range of *bird* (Geeraerts 1988b:351).

De vraag stelt zich daarbij, hoe men deze polysemie van Nls. *vers* nu moet trachten voor te stellen met betrekking tot het begrip 'categorie':

Beim Phänomen der 'Polysemie' hingegen ist die Sachlage weniger klar (...), and zwar wiederum aufgrund der wahrnehmbaren Verbindung zwischen den verschiedenen Lesarten (bzw. Typen von Referenten). Hat man es mit einer einzigen Kategorie und einem einzigen Prototyp zu tun oder mit zwei (oder mehreren) Kategorien und ebensovielen verschiedenen prototypischen Strukturen? (Kleiber 1993 [1990]:72-73).

Veelal zal men in de prototypensemantiek voor de eerste oplossing willen kiezen: een polyseem woord zal daarbij één categorie vertegenwoordigen waarbij het prototype de centrale rol van basisbetekenis toebedeeld krijgt, terwijl alle afgeleide betekenissen als minder goede vertegenwoordigers van die categorie zullen worden beschouwd. Kleiber (1993 [1990]:73) merkt echter terecht op dat men zich hiermee buiten het terrein van de standaardversie begeeft: "Hier haben wir es bereits mit einer erweiterten Version zu tun, die sich auf den Begriff der 'Familienähnlichkeit' stützt, um das Problem der Mehrdeutigkeit aus dem Weg zu räumen". In de volgende paragraaf gaan we dieper in op die nieuwe, uitgebreide versie van de prototypensemantiek.

3.4 | De uitgebreide versie van de prototypensemantiek

3.4.1. Een radicale breuk met de standaardversie

Kleiber (1993 [1990]:111 en 123) benadrukt met klem (en veel sterker dan b.v. in de Angelsaksische perceptie van de evolutie van de cognitieve semantiek het geval is) dat de uitgebreide versie van de prototypensemantiek geen verderzetting van de standaardversie is, maar een radicale breuk met die standaardversie inhoudt en wel om volgende redenen:

- Het prototype verliest zijn statuut als constitutief principe van de interne categoriestructuur en krijgt binnen de uitgebreide versie enkel nog een plaats als 'prototypisch effect'. Het prototype degradeert bijgevolg van een basaal gegeven tot een emergent gegeven.
- De uitgebreide versie bekijkt de betekenis van woorden op een fundamenteel andere wijze. Daar waar men vroeger het woord slechts als benaming van één categorie in beschouwing neemt, bestudeert men het nu als een lexicaal item in zijn geheel: men brengt nu ook in rekening dat een woord naar verschillende categorieën kan verwijzen.
- Het familiegelijkenisbegrip dient niet langer gekoppeld te worden aan een prototypische structuur en kan nu ook op andere wijze worden geïnterpreteerd. Dat zorgt ervoor dat de toebehøringsproblematiek op een andere manier kan worden bekeken. De nieuwe invulling van het familiegelijkenisbegrip blijkt bovendien de polyseme analyse van lexicaal items aan te wakkeren en tot een diepgaandere bespreking van het fenomeen polysemie te leiden, terwijl polysemie in de standaardversie grotendeels onbesproken bleef.

3.4.2. Een nieuwe kijk op de begrippen 'prototype' en 'familiegelijkenis' en op de toebehøringsproblematiek

Uit de bespreking van de ICM's van Lakoff in § III.3.3.2.2., bleek al duidelijk dat het prototype uit de standaardversie aan impact verliest in de uitgebreide versie. Het prototype wordt niet langer gezien als constitutief principe van een categorie en kan bijgevolg ook niet meer als verklaring worden ingeroepen voor het toebehøringsprobleem. In de standaardversie werd tot dan toe het toebehøren tot een categorie bepaald op basis van de gelijkenisgraad met het prototype. Men kan de categorisatie van een gegeven *x* als *VOGEL* (in de prototypensemantiek betekent dat in concreto de benoeming van *x* met *vogel*) dus niet meer verklaren op basis van de gelijkenis met het prototype van *VOGEL*. Dat heeft tot gevolg dat zowel de these van de "fuzzy boundaries" van een categorie als de these dat de representativiteitsgraad van *x* tevens de graad van toebehøren van *x* bepaalt, moeten worden opgegeven: al blijkt uit verschillende experimenten dat pinguïns slechtere vertegenwoordigers zijn van de categorie *VOGEL* dan mussen, dan nog valt niet te ontkennen dat men zowel pinguïns als mussen als *vogels* zal benoemen.

Het prototype kan dus niet langer worden gezien als de doorslaggevende bindende kracht tussen alle leden van een categorie. Het familiegelijkenisprincipe dat stelt dat leden van een categorie met elkaar verbonden kunnen zijn zonder dat alle leden één (of meerdere) gemeenschappelijke kenmerk(en) vertonen, werd in de standaardversie immers steeds in functie gezien van en als onderschikt aan het prototype als centraal, constitutief element:

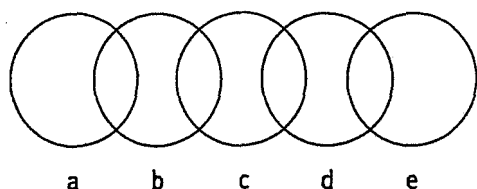
[D]ie Struktur der Familienähnlichkeit [war] der prototypischen Struktur unterworfen und konnte daher nur – wie alle Illustrationen und alle Interpretationen bestätigen – zu einer radialen Struktur führen mit dem (bzw. den) prototypischen Beispiel(en) im Zentrum und mit nicht-prototypischen Vertretern, die je nach ihrer Ähnlichkeit mit dem Prototyp in unterschiedlicher Entfernung von diesem strahlenförmig angeordnet sind (Kleiber 1993 [1990]:113).

Zoals gezegd betekende dat concreet dat elk van de leden nog maar ten minste één kenmerk moest delen met het prototype. Hoe meer kenmerken x met het prototype deelde, hoe meer x tot de categorie behoorde en hoe beter x de categorie vertegenwoordigde. Die visie leverde onder meer problemen op bij de niet-graduele, homogene categorie EVEN GETAL (cf. § III.3.3.2.). Hier bleek immers dat alle leden wél een gemeenschappelijk kenmerk deelden, met name dat ze alle deelbaar zijn door twee, maar dat proefpersonen sommige even getallen desalniettemin als betere vertegenwoordigers beschouwden dan andere even getallen. Dat kon men niet langer verklaren op basis van het feit dat het even getal 384 minder kenmerken gemeen zou hebben met het prototypische even getal 2 dan, pakweg, het even getal 10. Het prototype (of beter gezegd: de gelijkenis met het prototype, in dit geval het even getal 2) kon hier niet langer als centrale verklaring optreden.

Hierdoor beseftte men langzamerhand dat het prototype niet langer die centrale rol kon vervullen. De eis dat de familiegelijkenisstructuur steeds gekoppeld werd aan een prototypische structuur viel dan ook weg. Het familiegelijkenisprincipe zelf blijft nochtans van kracht in de uitgebreide versie, maar moet men nu veeleer opvatten in zijn oorspronkelijke zin, d.i. de interpretatie die Wittgenstein in 1953 daarvoor voorzien had, dit wil zeggen, als de verbintenis van alle leden van een categorie zonder dat ze een gemeenschappelijk kenmerk delen én zonder de standaardversievoorwaarde dat alle leden ten minste één kenmerk met het prototype moeten delen (al wordt dat niet uitgesloten). Kleiber (1993 [1990]:117) trekt overigens sterk in twijfel of Wittgenstein überhaupt de standaardversie-interpretatie van het familiegelijkenisbegrip mogelijk achtte toen hij de later frequent geciteerde passage over de betekenis van *game* neerschreef:

Die Berühmtheit dieses Beispiels ist allerdings keine Garantie für seine unmittelbare Verständlichkeit; hieraus erklärt sich m.E., warum der Begriff der Familienähnlichkeit von den Anhängern der Prototypentheorie zur Charakterisierung der Ähnlichkeitsbeziehungen zwischen der Erscheinungen einer Kategorie und dem Prototyp benutzt werden konnte (Kleiber 1993 [1990]:117).

We kunnen het familiegelijkenisbegrip in de uitgebreide versie als volgt schematiseren:

Figuur 5: Het familiegelijkenisprincipe in de uitgebreide versie van de prototypen-semantiek (Bron: Kleiber 1993 [1990]:118)

Met dit schema in het achterhoofd wensen we drie opmerkingen te maken. Ten eerste houdt de breuk met de standaardversie (in casu het opgeven van het prototype als constitutief principe) geenszins een terugkeer naar de NVV-semantiek in. Fig III-5 toont duidelijk aan dat de leden van een categorie (of op semantisch vlak: de betekenissen van een woord) niet over één of meerdere gemeenschappelijke kenmerken moeten beschikken. Ten tweede geldt dat de klassieke categorieën (als b.v. EVEN GETAL), die aan NVV-voorwaarden voldoen, eigenlijk als een specifiek geval van familiegelijkenisstructuur kunnen worden opgevat, zo merkt Kleiber (1993 [1990]:112) op:

Eine Kategorie des klassischen Modells kann nach dem Modell der Familienähnlichkeit als Sonderfall aufgefaßt werden, in dem alle Mitglieder der Kategorie über die gleichen Merkmale verfügen (ein Fall, den die Metapher der Familienähnlichkeit auch nicht ausschließt, wenn man sie wörtlich nimmt). Das Modell der Familienähnlichkeit impliziert, daß die Vertreter derselben Kategorie kein einziges Merkmal gemein haben können, aber nicht, daß sie keines gemein haben dürfen.

Ten slotte wordt aan de hand van Fig III-5 duidelijk dat het toebehøringsprobleem in de uitgebreide versie anders wordt opgelost dan in de standaardversie:

Die Zugehörigkeit zu einer Kategorie hängt nicht mehr von dem Verhältnis zu einer prototypischen Entität ab, die die Kategorie repräsentiert: Sie kommt durch Assoziationsbeziehungen zwischen den verschiedenen Beispielen (bzw. Typen von Referenten) zustande, nicht durch die Beziehung zwischen diesen Beispielen einerseits und einer einzigen Entität (nämlich dem Prototyp) andererseits (Kleiber 1993 [1990]:118).

In § III.3.4.4.8. zullen we het verband tussen het behoren tot een categorie en de "Assoziationsbeziehungen" verder specificeren. Tot dan volstaat het bovenstaande citaat.

Aan de hand van bovenstaande paragrafen zou men kunnen besluiten dat het hele prototypebegrip overbodig geworden is, wat ook zou impliceren dat de gehele prototypensemantiek overbodig wordt. Men kan echter niet verloochenen, aldus Kleiber, dat het begrip belangrijk blijft, onder de vorm van 'prototypische effecten', "da sich deren Relevanz, die empirisch belegt ist und daher nicht vernachlässigt werden kann, in verschiedenartigen kognitiven (insbesondere sprachlichen) Aufgaben niederschlägt" (Kleiber 1993 [1990]:113). Terwijl vroeger het prototype de interne categoriestructuur moest verklaren, is de 'bewijslast' nu omgedraaid: "Nun müssen die Kategoriestructuren, die von der Beschränkung einer primär

prototypischen Repräsentation befreit sind, die prototypischen Effekte erklären” (Kleiber 1993 [1990]:113). In § III.3.4.4. zullen we aan de hand van Fillmore (1982) verduidelijken welke semantische prototypische effecten men kan onderscheiden en welke categoriestructuren aan die effecten ten grondslag liggen.

3.4.3. *Van standaardversie naar uitgebreide versie: van monosemieversie naar polysemieversie*

In de standaardversie ging de onderzoeksinteresse voornamelijk uit naar de betekenis van woorden in zoverre die de benaming vormden van de categorie die in oorsprong werd bestudeerd in het cognitief-psychologische prototypenmodel van Rosch. Indien b.v. oorspronkelijk in de prototypentheorie de (Engelse) categorie FRUIT (in de zin van ‘eetbare vrucht’) werd onderzocht en men naging welke eetbare vruchten als prototypisch *fruit* werden beoordeeld en welke als minder prototypisch (b.v. *apple* respectievelijk *olive*), dan onderzocht men in de standaardversie van de prototypensemantiek de (prototypisch gestructureerde) betekenis van *fruit* in zoverre die de benaming vormde van de verzameling van eetbare vruchten. Dat *fruit* niet alleen naar eetbare vruchten kan verwijzen (b.v. *fruit* als in *They will not see the fruit of their work until months later*) werd in de prototypensemantiek genegeerd. Daar komt bovenop dat men in de prototypentheorie en bijgevolg ook in de standaardversie van de prototypensemantiek vooral geïnteresseerd was in het prototype dat als cognitief referentiepunt voor de categorie diende, wat het gevoel bestendigde dat “eine Kategorie nur einen einzigen Typ von Referenten umfaßt” (Kleiber 1993 [1990]:120). Bovendien verhinderde de standaardversievoorwaarde dat elk lid van een categorie telkens ten minste één kenmerk met het prototype moest delen, dat de categorie werd onderverdeeld in subcategorieën die niets meer met elkaar gemeen moesten hebben. In concreto, *fruit* in de betekenis van ‘het resultaat, opbrengst van een handeling’ (*fruit of their work*), deelde geen kenmerk met het prototype van FRUIT (‘eetbare vrucht’) en werd dus buiten beschouwing gelaten in de betekenisanalyse van *fruit*.

In de uitgebreide versie wordt de categoriestructuur echter niet langer bepaald door het ‘eenduidigheidsbevorderende’ prototype, maar door het familiegelijkenisprincipe, dat toelaat dat een categorie opgesplitst wordt in verschillende subcategorieën:

Eine Kategorie kann nun verschiedene Typen von Referenten bzw. verschiedene Unterkategorien umfassen, die untereinander auf die Weise verbunden sind, daß z.B. das erste und das letzte Glied in keinem direkten Zusammenhang mehr stehen müssen (vgl. die Struktur AB BC CD DE, in der A und E keinerlei Gemeinsamkeiten mehr haben) (Kleiber 1993 [1990]:120).

Meer toegespitst op de semantiek luidt het dat een woord nu verschillende betekenissen kan hebben, die onderling enkel en alleen door familiegelijkenissen aan elkaar gelinkt zijn. Zo kan het Engelse *fruit* zowel betrekking hebben op een ‘eetbare vrucht’ (*I prefer fruit to vegetables*) als op het ‘resultaat, de ‘vrucht’ van een handeling’ (*The fruit of their work*) als op de ‘vrucht van de moederschoot’ (*The fruit of her womb*). In de laatste twee gevallen deelt de vrucht naar waar verwezen wordt geen kenmerk met

het prototype van de 'eetbare vrucht' maar men kan de drie betekenissen onderling linken door middel van associatie, zonder dat ze één kenmerk gemeenschappelijk hebben. De onderlinge links zorgen er dan weer voor dat men voor deze woorden niet naar het begrip van de homonymie moet teruggrijpen: het gaat hier niet om drie woorden waarvan de drie betekenissen toevallig dezelfde woordvorm delen. Kortom:

Die Anwendung des Begriffs der Familienähnlichkeit auf die Prototypentheorie macht den Weg frei für eine Theorie der multireferentiellen Kategorisierung bzw. der Polysemie (Kleiber 1993 [1990]:120).

Zo komt Kleiber ertoe om de standaardversie te omschrijven als de monosemieversie en de uitgebreide versie als de polysemieversie van de prototypensemantiek. Men moet er zich dan ook van bewust zijn dat de letters *a* tot met *e* in Fig III-5 niet langer op te vatten zijn als eigenschappen van een prototypisch gestructureerde categorie (in de prototypensemantiek: als de betekeniskenmerken van een prototypisch gestructureerde betekenis van een woord), maar wel als de verschillende types van referenten of subcategorieën (in de prototypensemantiek: als de verschillende betekenissen van een woord), "wodurch betont wird, daß es sich um ein einziges Wort handelt" (Kleiber 1993 [1990]:120). Dat wordt ook bevestigd in volgend citaat:

Brugman's hypothesis ought to be extendable to cases of polysemy (multiple meaning) in general: polysemy appears to be a special case of prototype-based categorization, where the senses of the word are the members of a category. The application of prototype theory to the study of word meaning brings order into an area where before there was only chaos (Lakoff 1987:378; onze cursivering, fvdg).³⁴

Volgens Kleiber stelt de vraag zich nu of men in het geval van een polyseem woord (b.v. Eng. *fruit*) dit woord nog wel kan beschouwen als de loutere benaming van een 'categorie' en of men de uitgebreide versie van de prototypensemantiek wel nog kan beschouwen als een categorisatietheorie. Het antwoord op beide vragen is negatief, aldus Kleiber:

Die Öffnung zum Bereich der lexikalischen Polysemie, die der Begriff der Familienähnlichkeit automatisch mit sich bringt, führt zu einer Verschiebung vom Begriff der Kategorie zu dem der Wortbedeutung. Die erweiterte Version stellt in diesem Fall keine Theorie der Kategoriestruktur mehr dar, sondern eine Theorie der semantischen Struktur polysemer Lexeme. Sie zeigt nicht, wie eine Kategorie (oder ein Begriff) strukturiert sein kann, sondern wie ein Wort auf verschiedene Kategorien verweisen kann, ohne daß man die Existenz einer

³⁴ Let wel, als Lakoff hier spreekt van "a prototype-based categorization" dan moet men het prototype hier opvatten als 'prototypisch effect', zoals dat gebruikelijk is binnen de uitgebreide versie van de prototypensemantiek. In dit concrete citaat heeft Lakoff het over de (betekenis)categorie van Eng. *over*. De categorie van Eng. *over* is opgebouwd uit een basisbetekenis die primair-spatiaal van aard is en van waaruit alle (secundaire) temporele en/of abstracte betekenissen worden afgeleid. Het prototypisch effect bij dit type categorie bestaat erin dat men die gebruiken van het voorzetsel als 'beste exemplaren' zal beschouwen, die spatiaal van aard zijn en dat men niet-spatiale gebruiken van het voorzetsel als 'minder goede exemplaren' zal beschouwen. Voor meer uitleg verwijzen we naar § III.3.4.4. waar de verschillende prototypes (protypische effecten) uit de uitgebreide versie worden besproken.

gemeinsamen Kategorie postulieren muß, die diese verschiedenen Kategorien umfaßt (Kleiber 1993 [1990]:130).

Voorlopig volstaat de vaststelling dat er inderdaad een verschuiving optreedt van overwegend monosemie naar overwegend polysemie. We zullen er in de volgende paragraaf evenwel op wijzen dat Kleibers gelijkstelling van de uitgebreide versie aan een 'polysemieversie' van de prototypensemantiek weliswaar grotendeels terecht is, maar tegelijkertijd ook een vereenvoudigde voorstelling van de zaken inhoudt.

3.4.4. *De verschillende betekenismodellen en prototypische effecten in de uitgebreide versie: Fillmores visie (1982)*

3.4.4.1. *Inleiding*

Dat het prototype in de uitgebreide versie zijn centrale rol als constitutief principe verliest, betekent in geen geval dat het concept van prototype volledig overboord gegooid wordt. Het begrip moet nu echter zo worden opgevat dat de manier waarop een (betekenis)categorie is gestructureerd, zal bepalen welke leden van de categorie (in de prototypensemantiek: welke gebruiken van een woord) als beste exemplaren naar voren zullen treden. Elk type prototypisch effect ressorteert onder een ander type categorie. In de uitgebreide versie zal men ter vereenvoudiging echter vaak zeggen dat elk type categorie over een eigen prototype beschikt (men spreekt zelfs nog van verschillende types van 'prototypische categorieën'), maar het is ondertussen duidelijk geworden dat onder prototype in de uitgebreide versie iets geheel anders wordt verstaan dan in de standaardversie:

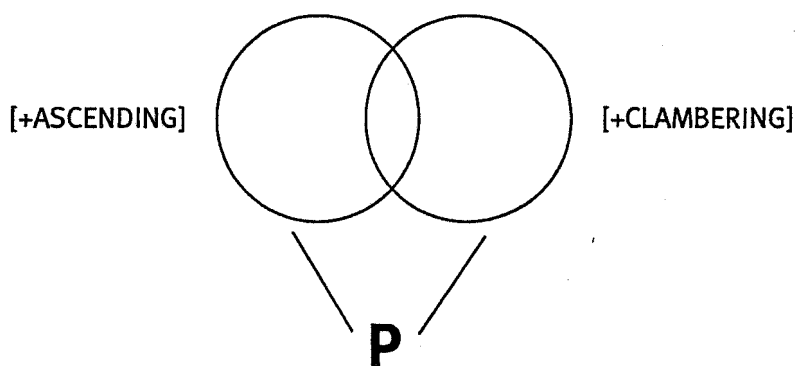
Augenscheinlich bleibt der Prototyp auch in der erweiterten Version 'Prototyp', wenn auch nur als prototypischer Effekt und nicht mehr als mentale Repräsentation der Kategorie. Darüber hinaus führt die Auffassung des Prototyps als Produkt der kategoriellen 'Tiefenstrukturen' zu einer Vervielfachung der Typen von Prototypen, also zu einer größeren Reichhaltigkeit (Kleiber 1993 [1990]:123).

Dit alles impliceert dat het onderzoeksobject in de uitgebreide versie is verschoven: men onderzoekt niet langer het prototype (in de zin van de standaardversie) van de categorie, maar men bestudeert de structuur van de categorie zelf en men bepaalt daarna hoe uit die structuur het prototypische effect, d.w.z. de afbakening van de beste exemplaren volgt. De categorieën moeten aan twee voorwaarden voldoen: "Sie müssen nur noch einerseits die prototypischen Effekte erklären und andererseits dem generellen Modell der Familienähnlichkeit entsprechen (unabhängig von der jeweiligen individuellen Konfiguration)" (Kleiber 1993 [1990]:113). Eén van de bekendste pogingen om een typologie van categorieën op te stellen waaraan telkens een specifiek prototype ('prototypisch effect') wordt verbonden, werd ondernomen door Fillmore in 1982. Fillmore onderscheidt zes types semantische prototypes en benoemt ze aan de hand van typische Engelse woorden die de gegeven prototypes typeren, te weten CLIMB, LONG, BIRD, RED, BACHELOR en DECEDENT (exacter gezegd: deze Engelse woorden benoemen de zes categorieën die deze zes prototypische effecten tot gevolg hebben).

3.4.4.2. Type 1: *climb*

Het eerste type betreft CLIMB: "The categorie is identified in terms of a disjunction of mutually compatible conditions, and the best examples are those in which all the members of the disjunction are present" (Fillmore 1982:32).

De typische betekenissenmerken voor *climb* zijn volgens Fillmore [+ascending] en [+clambering]. De situatie die "a monkey climbing up a flagpole" beschrijft is een prototypische *climbing*-situatie aangezien aan beide voorwaarden [+clambering] en [+ascending] is voldaan. Een situatie die "a monkey clambering down a flagpole, or clambering horizontally in the rafters of a warehouse" omschrijft, is minder prototypisch, aangezien slechts aan één voorwaarde [+clambering] is voldaan. Ter illustratie hernemen we het schema van het familiegelijkenisbegrip uit de uitgebreide versie (zie: Fig III-5) en passen het toe op *climb* (Fig III-6). De categorie wordt voorgesteld door middel van twee even grote cirkels, die de twee typische, maar niet-noodzakelijke betekenissenmerken van *climb*, [+clambering] en [+ascending], illustreren. Het prototypisch effect (P) is een emergent gegeven en treedt op daar waar een gebruik van *climb* de twee typische betekenissenmerken omvat.

Figuur 6: Het familiegelijkenisbegrip en prototypisch effect bij *climb*

We merken op dat Kleibers opvatting als zou het familiegelijkenisbegrip in de uitgebreide versie van de prototypensemantiek steeds worden opgevat als de verbintenis van verschillende betekenissen van een woord (= polyseme analyse) en niet langer als de verbintenis van typische betekenissenmerken van een woord (= 'niet-polyseme' analyse) (cf. Kleiber 1993 [1990]:120), in geen geval opgaat voor *climb*. Het is immers duidelijk dat Fillmore zelf een polyseme analyse van *climb* afwijst:

A second interpretation that would allow us to do without a prototype account of *climb* is that, whatever the word's original meaning might have been, it is now polysemous, so that in any given occurrence of it, it will have either its Ascending or its Clambering sense. If we were to take such a view, then we would expect that whenever we hear a report that a monkey has climbed up a tree, we would be inclined to ask – and we would find it sensible to ask – 'In which sense of *climb* did you mean that?'. But such a question would clearly be inappropriate (Fillmore 1982:58 – voetnoot 3).

Fillmore lijkt er zich op basis van de redenering in bovenvermeld citaat van bewust dat men niet drie verschillende betekenissen kan onderscheiden voor *climb* (het zou dan gaan om een 'ascending-betekenis', een 'clambering-betekenis' en een 'ascending+clambering'-betekenis). Dat Fillmore deze oplossing afwijst, betekent echter niet – en dat is voor de onderhavige studie belangrijk – dat hij voor *climb* teruggrijpt naar een monoseme betekenis die is samengesteld uit noodzakelijke en voldoende betekenissenmerken. Hij benadrukt met klem dat het toepassingsbereik van de betekenis van *climb* ook geldt voor die gebuiken waar slechts één van de voorgestelde (typische, niet-noodzakelijke) betekenissenmerken van toepassing is en dus dat de betekenissenmerken [+ascending] en [+clambering] niet-noodzakelijk zijn.³⁵ We moeten echter vaststellen dat Fillmores analyse van *climb* vicieus is. Fillmore presenteert in eerste instantie een NVV-analyse van *climb* om vervolgens aan te tonen dat niet alle kenmerken van de gegeven NVV-analyse noodzakelijk blijken te zijn.³⁶ de noodzakelijke kenmerken worden bijgevolg geherformuleerd als niet-noodzakelijke, typische betekenissenmerken. Aangezien we echter niet weten op welke grond de aanvankelijke (NVV-)kenmerken werden aangenomen, belanden we al gauw in een cirkelredenering: “[A]fter having assumed more features than necessary, the authors show that not all features appear to be necessary” (Coseriu 2000 [1990]:28). Coseriu merkt dan ook kritisch op dat het al te makkelijk is om aan te tonen “that in many cases certain features do not apply if more features than truly necessary are adopted for the corresponding general meaning” (Coseriu 2000 [1990]:28). Op basis van zinnen als *The monkey is climbing down the flagpole* waarin het betekenissenmerk [+ascending] ontbreekt, besluit Fillmore dat [+ascending] als niet-noodzakelijk is bewezen, of – zoals Jackendoff (1985) beweert – dat dit kenmerk in sommige gevallen wordt onderdrukt. Dit is voor Fillmore echter geen reden om te besluiten dat [+ascending] in mindere mate tot de lexicale betekenis van *climb* behoort. Coseriu daarentegen, trekt uit bovenvermelde waarnemingen een totaal tegenovergestelde conclusie:

Evidently, in interpreting the sentence *The monkey is climbing down the flagpole* the feature 'ascending' is excluded because of the explicit determination *down*. From the point of view of language-specific meaning, this means that the meaning of the verb *to climb* as such implies neither the specification 'up' nor the specification 'down', but solely 'on a vertical or inclined plane' (Coseriu 2000 [1990]:28).

Met andere woorden: wanneer de richting van de verticale as waarop de *climbing*-activiteit plaatsvindt niet nader gespecificeerd wordt, wordt *climb* in het Engels automatisch geïnterpreteerd in de opwaartse richting.³⁷ De [+ascending]-inter-

³⁵ In die zin doet *climb* denken aan de standaardversie-benadering van betekenis, maar Kleiber wijst die interpretatie duidelijk af: “Eine oberflächliche Untersuchung dieser sechs Fälle könnte zu der Annahme führen, daß sich der Begriff des Prototyps im Vergleich zur Standardversion nicht verändert habe: Bei allen Fällen gibt es Exemplare, die von den Sprechern gegenüber den anderen Beispielen als besser eingestuft werden. Doch man muß nur die Definition von Typ 1 (type *climb*, fvdg) näher betrachten, um zu dem Schluß zu kommen, daß das Urteil der Sprecher nicht mehr entscheidend ist. Auch wenn das Beispiel *climb* diesen falschen Eindruck erwecken kann, so gehen doch die Prototypen von 1 nicht mehr unbedingt auf ein entsprechendes Prototypizitätsurteil der Sprecher zurück” (Kleiber 1993 [1990]:125).

pretatie betreft de normbetekenis van *climb*, niet de talige betekenis (*signifié*) van *climb*, aldus Coseriu. Zoals blijkt uit de toepassing van de commutatieproef is [+ascending] immers niet distinctief met betrekking tot de *signifié* van *climb*. Het inhoudelijke verschil, 'opwaarts' → 'neerwaarts', dat kan worden vastgesteld tussen *The monkey is climbing up the flagpole* en *The monkey is climbing down the flagpole*, kan op basis van het bilateraliteitsprincipe niet worden toegeschreven aan de elementen die vormelijk constant blijven, in dit geval *The monkey is climbing* en *the flagpole*, wel aan de elementen die van vorm veranderen, in dit geval *up*, dat een opwaartse richting aanduidt enerzijds, en *down*, dat een neerwaartse richting aanduidt anderzijds. Coseriu verwijt de prototypische semantici dan ook dat "they arbitrarily identify and confuse the 'normal' variant (with its host of features) with the meaning of the term as such" (Coseriu 2000 [1990]:29). Dat *The monkey is climbing the flagpole* in de regel wordt geïnterpreteerd als refererend aan een opwaartse en niet aan een neerwaartse beweging, is dus geen gevolg van onze idiomatische kennis met betrekking tot de betekenis van *climb*, maar wel een gevolg van onze elocutionele kennis met betrekking tot de dagdagelijkse communicatie:

Generally speaking, it is unusual to state explicitly what can be normally expected as being the case, or what can be said to be normal, common knowledge of the objects in our world. Usually we talk about those aspects of objects (including 'things', 'events', 'persons', 'facts', etc.) that are special or that differ from what we consider to be normal (Coseriu 2000 [1990]:33).

Indien geen informatie met betrekking tot het tegendeel wordt gegeven, b.v. door de toevoeging van *down* aan *climbing* in de zin *The monkey is climbing the flagpole*, zal men [+on a vertical or inclined plane] dan ook in een opwaartse richting interpreteren. In tegenstelling tot Kleiber (1993 [1990]:81) bewijst de gebruikelijkheid van de [+ascending]-interpretatie volgens Coseriu geenszins dat [+ascending] een 'talig pertinent' kenmerk is, aangezien aan de hand van de commutatieproef is aangetoond dat dit kenmerk niet-functioneel was voor de *signifié* van *climb*: "In the kind of semantic theory [= structureel functionalisme, fvdg] I propose, the constant and distinctive properties of 'things' are non-pertinent unless they can be shown to be functional in the intralinguistic distinctions drawn within the language under discussion" (Coseriu 2000 [1990]:32).³⁸

³⁶ Het is jammer dat Fillmore geen concrete referenties met betrekking tot de aangehaalde NVV-analyse aanhaalt. Op deze manier lijkt het erop alsof Fillmore zijn betekenisanalyse wil verdedigen tegen een NVV-analyse die hij hoogstwaarschijnlijk zelf heeft geconstrueerd. Indien dat klopt, blijft het een open vraag of de voorstanders van de NVV-semantiek daadwerkelijk zouden akkoord gaan met de NVV-analyse zoals die door Fillmore naar voren wordt geschoven. In elk geval zal blijken dat de gepresenteerde (monoseme) NVV-analyse geenszins samenvalt met de (monoseme) structureel-functionele betekenisanalyse die Coseriu naar voren schuift.

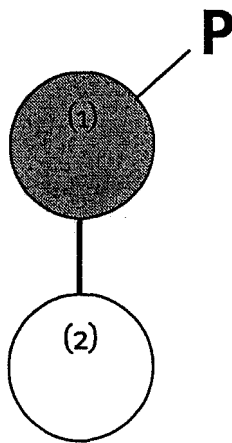
³⁷ We wijzen erop dat de *Collins Cobuild English Dictionary* in haar woordenboekdefinitie van *climb* deze visie min of meer deelt: "If you climb something such as a tree, mountain, or ladder, or climb up it, you move towards the top of it. If you climb down it, you move towards the bottom of it".

³⁸ De betekenisanalyse van *climb* vormde de inzet van een lange discussie tussen voorstanders van de cognitieve semantiek enerzijds en voorstanders van de analytische semantiek anderzijds (cf. Fillmore (1982), Jackendoff (1985; 1990), Wierzbicka (1990), Coseriu (2000 [1990]), Taylor (1999) en Kabatek

3.4.4.3. Type 2: long

Het tweede type betreft LONG: "The category is identified in terms of a disjunction of conditions, but one condition has a privileged status, and the best examples of the category are those in which the privileged condition is present. Other instances are seen as derivative of the primary use" (Fillmore 1982:32).

Fillmore poneert dat moedertaalsprekers van het Engels de ruimtelijke betekenis (als in *six metres long, a long stick*) als de primaire betekenis van *long* beschouwen en dat zij de temporele betekenis (als in *six months long, a long vacation*) als een secundaire, afgeleide betekenis van *long* beschouwen. De polyseme categorie-structuur bestaat met andere woorden uit een basisbetekenis (voorgesteld als de donkerste cirkel (1) in Fig III-7) die als een vertrekpunt wordt gezien van waaruit men (secundaire) betekenissen (voorgesteld als de lichtste cirkel (2)) kan afleiden. Het prototypisch effect (P) in dit geval bestaat erin dat elk gebruik dat aan de basisbetekenis beantwoordt (in dit geval: elk spatiaal gebruik) als een 'zeer goed exemplaar' ('prototypisch exemplaar') van de categorie geldt, terwijl elk gebruik dat aan de afgeleide betekenis beantwoordt (in dit geval: elk temporeel gebruik) als een 'minder goed exemplaar ('niet-prototypische exemplaar') geldt.

Figuur 7: Het familiegelijkenisbegrip en prototypisch effect bij *long*

We merken op dat Kleibers opvatting dat het familiegelijkenisbegrip in de uitgebreide versie van de prototypensemantiek wordt opgevat als de verbintenis van verschillende betekenissen van een woord (= polyseme analyse) en niet langer als de verbintenis van typische betekenissenmerken van een woord (= 'niet-poly-

(2000). Zo haalt Taylor een aantal terechte punten van kritiek aan op Coseriu's analyse en is Kabateks verdediging van Coseriu's analyse niet volledig overtuigend. Dit betekent ons inziens niet dat daarmee het failliet van het structureel functionalisme is aangetoond. In Van der Gucht (*in voorbereiding*) geven we enerzijds een uitgebreid overzicht van alle aspecten van de discussie aangaande *climb* en anderzijds tonen we aan dat het mogelijk is een nieuwe structureel-functionele, monoseme betekenis voor *climb* te formuleren, rekening houdend met de cognitief-semantische kritiek van Taylor. Voor dit theoretische hoofdstuk volstaat echter bovenstaande structureel-functionele kritiek op de cognitief-semantische (prototypische) analyse van *climb*, al beseffen we dat het structureel-functionele alternatief zoals het door Coseriu gepresenteerd wordt eveneens tekortkomingen bevat waarop we in dit proefschrift niet verder kunnen ingaan. Het betreft ons inziens tekortkomingen van de Coseriaanse analyse van *climb* in het bijzonder, niet van de structureel-functionele betekenisanalyse in het algemeen.

seme' analyse) (cf. Kleiber 1993 [1990]:120), inderdaad van toepassing is op *long*. In tegenstelling tot *climb* hebben we bij *long* te maken met twee distincte, maar gerelateerde betekenissen die verbonden zijn door metaforiek:

In this case little would be lost in describing the situation as one of polysemy, the connection between the two senses being merely the metaphor which provided the motivational basis for the diachronic development of the more derivative sense: a prototype semanticist would explicitly not choose to construct a single general formulation of the meaning of the word that would simultaneously cover both its spatial and its temporal uses (Fillmore 1982:34).

Kleiber (1993 [1990]:125) geeft bovendien aan dat type *long*, meer dan type *climb*, duidelijk maakt dat het prototype anders gedefinieerd wordt in de uitgebreide versie dan in de standaardversie (cf. Kleiber (1993 [1990]:115): "Resultat ist eine Version der Prototypentheorie, in der der Begriff des Prototyps (bzw. des prototypischen Effekts) nicht mehr mit der ursprünglichen Prototypendefinition (bestes Exemplar, das als solches von den Sprechern gemeinhin anerkannt wird) übereinstimmt". Dat het sprekersoordeel niet langer van primordiaal belang is bij het afbakenen van de beste (prototypische) exemplaren, wordt bewezen in Fillmore's analyse van *long*. Volgens Kleiber is het immers lang niet zeker dat sprekers de spatiale betekenis van *long* als meer primair (prototypisch) beoordelen dan de temporele betekenis van *long*;³⁹ daaraan koppelt Kleiber de belangrijke opmerking dat ook het prototype in de uitgebreide versie geenszins met een (structureel-functionele) 'basisbetekenis' mag worden geïdentificeerd:

Das psychologische Definitionskriterium, das als Ausgangspunkt für die Prototypentheorie dient, findet sich in der Charakterisierung des Prototyps von *long* nicht wieder. Wenn man unter 'Prototyp' etwas wie 'Grundbedeutung' versteht, nimmt man ihm seine primäre definitorische Stütze, nämlich den Status als bestes Exemplar, das als solches von den Sprechern anerkannt wird (Kleiber 1993 [1990]:125).

Dat wat als prototype van een categorie wordt beschouwd, hoeft in de uitgebreide versie dus niet langer gekoppeld te zijn aan een representativiteitsoordeel dat door alle sprekers gedeeld wordt; prototypisch zijn voortaan ook "Anwendungen der Kategorie oder Typen von Referenten, die auf der Basis anderer Kriterien als primär erscheinen, ohne daß damit ein Repräsentativitätsurteil verbunden wäre" (Kleiber 1993 [1990]:125). Kleiber gaat niet verder in op de mogelijke criteria op basis waarvan men de spatiale basisbetekenis als primaire betekenis naar voren schuift en alle afgeleide betekenissen (temporeel en/of abstract van aard) als secundair beschouwt, maar indien we de algemeen-theoretische premissen van de cognitieve semantiek voor ogen houden, dan ligt die keuze voor de hand.

³⁹ Kleiber haalt geen argumenten aan om dit vermoeden verder te staven, maar later psycholinguïstisch onderzoek uitgevoerd door Rice (1996) toont aan dat er – alvast wat de Engelse voorzetsels *at*, *on* en *in* betreft – geen reden is om aan te nemen dat de spatiale betekenis primeert op de temporele betekenis, als men afgaat op de intuïtie van de spreker. De hiërarchie tussen de primair-spatiale betekenis en de secundair-temporele betekenis blijkt vooral ingegeven te zijn door de intuïtie van de onderzoeker. In § IV.3.3.3.1. zullen we dit onderzoek nog wat verder uitdiepen.

In § III.2.3.5. zagen we hoe de cognitieve semantiek kadert in een breder filosofisch model van *experientialisme* en *embodied mind theory*. Deze filosofische houding, die stelt dat een theorie over menselijke cognitie ervaringsgericht moet zijn en dat het menselijke denken fundamenteel verankerd zit in de menselijke lichamelijkeheid, had vervolgens zijn weerslag op de cognitieve semantiek (en dus ook op de uitgebreide versie van de prototypensemantiek). Men ging ervan uit dat mensen enkel in staat zijn de abstracte betekenis van een woord te begrijpen in termen van de concrete betekenis van datzelfde woord. Deze ‘concrete betekenis’ wordt veelal ingevuld als de ‘spatiale betekenis’ van een woord. Immers, spatiale concepten kunnen worden begrepen zonder tussenkomst van andere concepten, aangezien zij gestoeld zijn op onze dagdagelijkse, concreet-lichamelijke ervaringen met de buitentalige realiteit. Vanuit deze achtergrond is het logisch dat men spatiale betekenissen als de (prototypische) basisbetekenis van polyseme betekenis-categorieën beschouwt en alle verdere temporele en/of abstracte betekenissen als afgeleiden beschouwt.

Ondanks de kritiek die Kleiber geeft op de willekeurigheid waarmee het spatiale gebruik van *long* tot primaire betekenis van *long* wordt benoemd ten nadele van de secundaire, temporele betekenis van *long*, gaat Kleiber blijkbaar wel akkoord met het polyseme betekenisstatuut van *long*.⁴⁰ We merken op dat men binnen het structureel functionalisme uiteraard zou pogen aan *long* één betekenis toe te kennen. Immers: het inhoudelijke verschil, ‘spatiaal’ → ‘temporeel’, dat kan worden vastgesteld tussen *six metres long* en *six months long*, kan op basis van het bilateraliteitsprincipe niet worden toegeschreven aan de elementen die voornamelijk constant blijven, in dit geval *six* en *long*, wel aan de elementen die van vorm veranderen, in dit geval *metres*, dat een ruimte-eenheid aanduidt enerzijds en *months*, dat een tijdseenheid aanduidt anderzijds. De betekenis van *long* kan b.v. worden geparafraseerd als ‘uitgestrekt’ en afhankelijk van de context kan dat spatiaal dan wel temporeel worden ingevuld, nl. ‘uitgestrektheid in de ruimte’ dan wel ‘uitgestrektheid in de tijd’. Uiteindelijk zien we dat ook het structuralisme op zoek gaat naar de relaties tussen de verschillende (norm)betekenissen, maar de gerelateerdheid wordt niet toegeschreven aan metaforiek, wel aan het feit dat zij teruggaan op eenzelfde, *a priori* monoseme betekenis (*signifié*) die eraan ten grondslag ligt.

[EX CURSUS]

DE PROTOTYPISCHE BASISBETEKENIS: KRUISPUNT VAN SYNCHRONIE EN DIACHRONIE
Het voordeel van het prototype dat aan type *long* is verbonden, aldus de cognitieve semantiek, is dat men dit prototype kan bekijken als het kruispunt van diachronie en synchronie. De idee wordt al een eerste keer geopperd door Fillmore (1982:32): “In a synchronic statement, the semantic prototype is taken as representing the current meaning of an expression. In a diachronic statement, a ‘reconstructed’ prototype is seen as providing an historical basis for a current state of polysemy”.

⁴⁰ Overigens kan men zich afvragen of Kleiber zich niet aan een gelijkaardige fout bezondigt, wanneer hij postuleert, maar niet beargumenteert: “Für frz. *veau* (‘Kalb’, ‘Kalbfleisch’, ‘Kalbsleder’) wäre natürlich *Tier* zentral, nicht etwa *Fleisch* oder *Leder*” (1993 [1990]:127).

Geeraerts (1988a) gaat uitvoeriger op deze idee in. Hij legt daarbij bovendien (cf. § III.2.3.7.) opnieuw de link met de historisch-vergelijkende taalkunde (en dan meer bepaald zoals die werd beoefend door Bréal (⁵1921 [1897])) in zijn *Essai de Sémantique*):

[I]t should also be mentioned that there is a lot of similarity between both approaches [= historisch-vergelijkende taalkunde enerzijds en cognitieve prototypensemantiek anderzijds, fvdg] with regard to their conception of the nature of semantic categories, although this theoretical similarity is not as complete as the basic methodological one. One point that is quite clear, is the importance of polysemy for categorial structure. Both approaches tend to conceive of lexical concepts as polysemous clusters of senses, and to study them accordingly (Geeraerts 1988a:659).

Geeraerts (1988a) stelt dat de verschillende betekenisveranderingsmechanismes die in Bréals *Essai* worden omschreven (= diachroon perspectief), op synchroon vlak kunnen worden geprojecteerd in de prototypensemantiek. De oorspronkelijk diachrone mechanismes motiveren dan synchroon gezien de links tussen primaire (prototypische) en secundaire (niet-prototypische) betekenissen. De betekensevolutie van een woord vormt met andere woorden een afspiegeling van de synchrone, polyseme betekenisstructuur van een woord, en andersom. Het is dan ook logisch dat een aantal favoriete thema's uit de historisch-vergelijkende taalkunde opnieuw opduiken in de cognitieve semantiek.

In particular, if the main descriptive efforts of historical-philological semanticists are directed at the classification of semantic changes, this is because the mechanics of semantic change are responsible for the polysemy of lexical items. (One might say: mechanisms of change such as metaphor and metonymy are the structural links between the various senses of an item). It is no surprise, then, that the cognitivists' interest in polysemy leads to a revival of the research into some of the earlier semanticists' favourite topics. This is, of course, most clearly true for the study of metaphor (...) (Geeraerts 1988a: 659).

Dat de prototypensemantiek in staat is het diachrone en het synchrone perspectief in één betekenismodel samen te vatten, betekent dat zij een voetje voor heeft op de structurele semantiek, aldus Geeraerts:

In fact, the extent to which cognitive semantics differs from structuralism with regard to the diachrony/synchrony-distinction is more important than its primary adherence to that distinction. A strictly synchronic approach as favoured by structuralism tends to overlook the fact that languages are in constant flux. By incorporating the dynamic principles that structuralism can only conceive of diachronically into the synchronically flexible nature of lexical concepts, cognitive semantics can avoid the structuralist paradox that the true nature of linguistic structure is considered to be a steady state, whereas such a steady state can hardly be found in linguistic reality. The prototypical view of natural categories is so to say the synchronic side of the diachronic coin; what appears as diachronic change from one point of view, is merely the realization of synchronically available possibilities from another (1988a:661).

Geeraerts pleit dan ook voor een opwaardering van de historisch-vergelijkende semantiek met het oog op het nut daarvan voor de prototypensemantiek: "I believe it will be one of the major tasks for lexical semantics in the next few years to study the relevance of these traditional associationist mechanisms of diachronic change for the cognitive theory of categorization" (Geeraerts 1988a:663).

We kunnen ons echter vragen stellen bij deze visie. Zoals we o.a. in § III.2.3.7. hebben aangehaald, gaat de cognitieve semantiek ervan uit dat temporele en/of abstracte betekenissen van een bepaald woord synchroon gezien afgeleide betekenissen vormen van de primair-spatiale (prototypische) betekenis van dat woord, dat bijgevolg polyseem is. Indien Fillmore en Geeraerts vervolgens stellen dat de synchrone voorstelling van de polyseme betekenisstructuur van een woord tegelijkertijd de afspiegeling vormt van de diachrone betekenisverandering van dat woord (en vice versa), dan impliceert dat, dat zij het in feite bewezen achten dat de oudste woorden in oorsprong concreet-spatiaal van aard waren. Dit past in een biologisch-evolutionaire visie op taal die ervan uitgaat dat naarmate het brein van de mens verder evolueerde, het abstractievermogen van de mens toenam en dat taal en betekenis vandaar ook van een concreet niveau naar een steeds hogere abstractiegraad toe evolueerde. In het boek *The Origin of Language* (1987) legt G.A. Wells uit hoe volgens hem taal ontstond:

The argument of this book is that the first kind of language consisted in the co-operative manipulation of the real environment and that the gestures – first self-explanatory and then conventional – which replaced this primitive form of communication could acquire their meaning from no other source. The superiority of the conventional signs, and especially of speech, over the natural self-explanatory gestures lay in the multitude of signs made available and the speed with which they could be employed (Wells 1987:120).

Tegelijkertijd benadrukt Wells dat de basis voor taal steeds gezocht moet worden in onze ervaringen met de concrete wereld. Pas op basis daarvan kan men nieuwe, abstractere woorden ontwikkelen: "The basis of communication remains the common material world; although we often define new words by means of the other words that are familiar, this is only because the latter can be interpreted concretely. Where this is impossible the verbal definition is empty" (1987:120-121). Fillmore en Geeraerts zouden zich in dit standpunt zeker kunnen terugvinden.

In feite sluit bovenstaande discussie ook aan bij het debat tussen twee strekkingen binnen de Duitse taalpsychologische linguïstiek tussen 1850 en 1890 (cf. Knobloch 1988): de 'sensualisten' gaan ervan uit dat de betekenissen van de allereerste woorden concreet van aard moeten geweest zijn, de abstractionisten daarentegen gaan ervan uit dat de 'oerbetekenissen' juist heel algemeen en abstract van aard waren. De discussie bloedt dood op het ogenblik dat de overtuiging groeit dat men over het oorspronkelijke statuut van de oerbetekenissen enkel kan gissen en dat men noch het gelijk van de sensualisten, noch van de abstractionisten definitief kan aantonen. Fillmore en Geeraerts lijken met hun stelling, ten dele wellicht onbewust, aan te sluiten bij de sensualisten. Overigens, verschillende cognitieve semantici, waaronder T. Givón rakelen deze oude discussie weer op en

kiezen resoluut voor het kamp van de sensualisten. Givón stelt dat “early human lexicon” noodzakelijkerwijs concreet van aard moet geweest zijn:

Given what is known of conceptual capacity and lexical learning of non-human primates (...), the early human lexicon must have been equally concrete, confining itself to, primarily, sensory-motor spatial-visual objects, states and actions. Early child vocabulary is equally concrete (...). Such concrete referents are thus maximally amenable to iconic, gestural coding. And even in the lexicon of extant human languages, the bulk of abstract vocabulary is derived by analogy and metaphoric extension from concrete core vocabulary (Givón 2002:28).

We willen niet beweren dat het tegendeel kan worden bewezen, we willen er wel op wijzen dat men hierover geen wetenschappelijke uitspraken kan doen. Zo kan men zich afvragen hoe men precies kan testen of betekenissen van kinderen abstract dan wel concreet zijn. Men kan wel het *gebruik* van woorden testen, maar het feit dat kinderen later deze woorden ook op abstracte wijze kunnen gebruiken, kan net zo goed het gevolg zijn van het feit dat zij beschikken over een algemene en abstracte betekenis die het überhaupt mogelijk maakt dat men het woord zowel concreet als abstract kan gebruiken en dat kinderen deze algemene betekenis pas gaan toepassen op ‘abstracte objecten’ indien hun abstract redeneervermogen ver genoeg ontwikkeld is. Überhaupt dient men in dit soort discussies rekening te houden met het fundamentele feit dat taal sowieso een product van de mens is met een ideële dimensie, dit wil zeggen: taal is een middel om de feitelijke werkelijkheid in de geest te representeren (de opvatting van W. von Humboldt dat taal “das bildende Organ des Gedanken” is, cf. Willems 2005), met als gevolg dat ook betekenis nooit in de zin van de werkelijkheid zelf concreet kan zijn, maar veeleer altijd en per definitie abstract is.

[EINDE EX CURSUS]

3.4.4.4. Type 3: *bird*

Het derde type betreft BIRD: “The category is identified in terms of a fixed set of conditions, but the best examples are those which are close to an idealization of the category, this idealization being a conjunction of the features which provide ‘cue validity’ for the category” (Fillmore 1982:33).

Dat wil zeggen dat alle *birds* (zowel de *robin* als de *ostrich*) *birds* zijn omdat zij alle aan de noodzakelijke voorwaarden van de categorie BIRD voldoen, maar sommige *birds* (b.v. *robin*) gelden als ‘beste exemplaren’ (‘prototypische’) exemplaren omdat zij in de hoogste mate aan de categorie in zijn geïdealiseerde vorm voldoen. Die ‘geïdealiseerde vorm’ bestaat naast de noodzakelijke betekenissenmerken ook uit typische betekenissenmerken als [+kan vliegen]. Het familiegelijkenisbegrip kan hier tweeledig worden opgevat. Enerzijds delen alle leden van de categorie enkele noodzakelijke betekenissenmerken en dan hebben we te maken met het uitzonderlijke geval in de uitgebreide versie waarbinnen het familiegelijkenisbegrip kan worden begrepen als de verbintenis van alle leden door een aantal gemeenschap-

pelijke kenmerken. Anderzijds delen sommige leden van de categorie onderling enkele typische betekenissenkenmerken en dan kan het familiegelekenisbegrip worden begrepen als de verbintenis van alle leden, zonder dat al deze leden deze typische betekenissenkenmerken gemeenschappelijk hebben. In elk geval stellen we ook hier vast, net als bij *climb*, dat Kleibers stelling als zou het familiegelekenisbegrip in de uitgebreide versie van de prototypensemantiek steeds worden opgevat als de verbintenis van verschillende betekenissen van een woord (= polyseme analyse) niet opgaat voor *bird*. We merken wel op dat de niet-polyseme analyse van *bird* in de uitgebreide versie van de prototypensemantiek geen parallel met de monoseme benadering van *bird* in het structureel functionalisme impliceert. Binnen dit model kan men niet accepteren dat [+kan vliegen] deel uitmaakt van de betekenis van *bird*, zelfs indien de uitgebreide versie opmerkt dat [+kan vliegen] geen noodzakelijk betekenissenkenmerk, maar wel een typisch betekenissenkenmerk betreft. Men kan immers vaststellen dat [+kan vliegen] niet functioneel is voor de betekenis van *bird*, aangezien de commutatie van [+kan vliegen] door [-kan vliegen] immers geen vormelijke verandering bij *bird* teweegbrengt. Men kan zich b.v. wel voorstellen dat de commutatie van [+heeft vleugels] door [+heeft vinnen] wél een vormverschil met zich meebrengt (b.v. *bird* → *fish*).⁴¹ Met andere woorden: voor het structureel functionalisme kan van de twee kenmerken [+heeft vleugels] en [+kan vliegen] alleen het eerste worden opgenomen in de betekenis (*signifié*) van *bird*, het tweede niet.

3.4.4.5. Type 4: red

Het vierde type betreft RED: "The category is one of a set of categories in which each is defined as a range around a 'target' area, the best examples being those that are 'on target'" (Fillmore 1982:33).

De roodtint die Berlin & Kay (1969) als de focale kleur omschrijven, is de prototypische kleur *red*. Roodtinten die van de focale kleur afwijken, zal men als minder prototypisch beschouwen: dat blijkt ondermeer uit *hedges* in het taalgebruik, als b.v. "a sort of red" of "more or less red". Op basis van de veelheid in roodtinten in de buitentalige realiteit, kan men echter moeilijk besluiten dat *red* polyseem zou zijn. Meer nog, men kan zich afvragen of kleurtermen überhaupt semantisch kunnen worden geanalyseerd. Coseriu (2000 [1990]:26) zegt daarover hetvolgende:

It is true that the content of basic colour terms cannot be analysed by means of distinctive features. Yet this is not a shortcoming of any semantic theory. Rather, it is a simple linguistic fact. No semantic theory is able to analyse what cannot be analysed – not even prototype semantics (strictly speaking, its second version) – because it is altogether impossible to determine the prototypes of colours as conjunctions of prototypical properties!

We moeten inderdaad vaststellen dat ook de prototypensemantiek teruggrijpt naar een niet-taalkundige, perceptuele verklaring (cf. de Munsell colour chips

⁴¹ Bij dit laatste voorbeeld, *bird* vs. *fish*, moet natuurlijk worden opgemerkt dat het niet om een minimaal betekenispaar gaat en dat beide woorden ook nog door middel van andere kenmerken tot elkaar in oppositie staan.

van Berlin & Kay) om het prototypische *red* te analyseren. In wezen draagt de prototypensemantiek net zomin als het structureel functionalisme op *semantisch* vlak iets bij tot de kleurcategorisatie. Het verschil tussen beide betekenistheorieën zit hem echter in het feit dat enkel het structureel functionalisme erkent dat het linguïstische begrippenapparaat niet geschikt is om kleurcategorieën te analyseren. Het is volkomen legitiem om de expliciete uitsluiting van terminologieën en nomenclatuur⁴² uit het structureel-functionele onderzoeksobject een beperking te noemen. Deze beperking ook een tekortkoming noemen, berust echter op een misverstand:

it is, on the contrary, its strength, as it proves the internal coherence as well as the methodological rigour of the theory. Any semantic structures of particular languages is forced to distinguish carefully between the idiomatically structured lexicon of a language and its idiomatically unstructured counterpart (Coseriu 2000 [1990]:27).

Op het belang van dit onderscheid gaan we uitgebreider in in § IV.5. (cf. 'Technik der Rede' versus 'wiederholte Rede').

3.4.4.6. Type 5: *bachelor*

Het vijfde type betreft BACHELOR: "The category is defined in terms of a set of conditions, but the best examples are those which are situated in a standard or prototypic background setting" (Fillmore 1982:34).

Dit voorbeeld is, zoals we eerder hebben gezien, uitgewerkt door Lakoff in 1987. We vatten de ICM-kijk op *bachelor* nog eens kort samen. Men kan een *bachelor* omschrijven aan de hand van de noodzakelijke en voldoende betekenissenmerken [+male], [+adult], [+unmarried], maar enkel tegen de achtergrond van een ICM dat de maatschappelijke context schetst waarin men bepaalde verwachtingen heeft met betrekking tot het huwelijk, huwbare leeftijd, etc. Indien men enkel op de noodzakelijke en voldoende betekenissenmerken zou afgaan, dan zouden ook mannelijke volwassenen die samenwonen met hun partner, de paus, priesters, etc. kunnen worden omschreven als *bachelors*. De prototypensemantiek is er echter enkel in geïnteresseerd of bovenstaande voorbeelden ook prototypische *bachelors* zijn en dat zijn ze niet, want enkel die *bachelors* zijn goede vertegenwoordigers die voldoen aan de voorwaarden *binnen* de context van het ICM dat het bestaan van de categorie *bachelor* motiveert. Een (katholiek) priester is dan wel mannelijk, volwassen en ongehuwd, maar dit binnen een context waarin celibatair zijn verplicht is, niet binnen het ICM waarin een huwelijk vanaf een bepaalde leeftijd mogelijk (en eventueel ook wenselijk) is.

Belangrijk is opnieuw dat men bij woorden van het type *bachelor* (alsook *lie*) in de uitgebreide versie van de prototypensemantiek een monoseme analyse aan de hand van noodzakelijke en voldoende voorwaarden nastreeft, wat niet

⁴² De term 'nomenclatuur' verwijst hierbij "not only to names of animals and plants (on the level of the 'species'), but also to most names of artefacts, etc." (Coseriu 2000 [1990]:27).

impliceert dat hun voorstellen tot een mogelijke monoseme betekenisdefinitie overeenstemmen met de voorstellen binnen het structureel functionalisme (cf. Coseriu 2000 [1990]:27 voor een kritische evaluatie van de betekenis 'unmarried adult man' van *bachelor*). Los daarvan blijft het een feit dat Kleibers 'polyseme' invulling van het familiegelekenisbegrip, net als bij *climb*, *bird* en *red*, niet geldig is voor het type *bachelor*. Het familiegelekenisbegrip moet hier worden opgevat als het specifieke geval waarbij "alle Mitglieder der Kategorie über die gleichen Merkmale verfügen" (Kleiber 1993 [1990]:112).

3.4.4.7. Type 6: *decedent*

Het zesde type ten slotte betreft DECEDENT: "The category is defined in terms of a set of conditions, but the best example of a use of the category is one in which the speaker is appropriately engaged in the sort of activity in connection with which the category has been given a special name" (Fillmore 1982:34).

Fillmore geeft zelf aan dat het hier een perifeer voorbeeld betreft in de prototypensemantiek. Het gaat met andere woorden om een 'niet-prototypisch prototypisch' effect. Fillmore tracht aan te geven dat de prototypische gebruiken van sommige woorden (zoals *decedent*) gelinkt zijn aan de meest gebruikelijke context waarin dat woord kan worden gebruikt. In het geval van *decedent* betreft het een juridische (erfenis)context; *decedent* verwijst naar een persoon die overleden is en wiens nalatenschap zal verdeeld worden onder de erfgenamen. Bij afwijkingen van die meest gebruikelijke, juridische context, wordt het gebruik van het woord als minder prototypisch ervaren. Aangezien Fillmore zelf op het geringe belang van dit type wijst, gaan we er niet verder op in, maar we merken op dat ook in dit geval *decedent* niet per (prototypische of niet-prototypische) context een andere betekenis krijgt toebedeeld en dus niet polyseem is.

3.4.4.8. De uitgebreide versie van de prototypensemantiek: een polyseem of niet-polyseem betekenismodel?

We hebben er in § III.3.4.3. op gewezen dat Kleiber de overgang van de standaardversie naar de uitgebreide versie van de prototypensemantiek niet alleen beschouwt als de overgang van het prototype als constitutief principe naar prototypisch effect, maar vooral ook als de overgang van een overwegend monoseem naar een overwegend polyseem betekenismodel. Deze laatste conclusie lijkt, na de bespreking van de zes types betekenis categorieën, op het eerste gezicht vreemdend. We hebben immers kunnen vaststellen dat enkel het tweede type, *long*, kadert binnen een polyseem betekenismodel met een basisbetekenis en een afgeleide betekenis, die in dit specifieke geval verbonden zijn door middel van een metaforische link. De overige vijf types, *climb*, *bird*, *red*, *bachelor* en *decedent* worden op niet-polyseme wijze geanalyseerd. Nogmaals: deze 'niet-polyseme' analyses houden *niet* in dat de uitgebreide versie van de prototypensemantiek voor deze vijf types tot eenzelfde, monoseme betekenisanalyse zou komen als het structureel functionalisme. Dat hebben we in de bespreking van de vijf types

voldoende benadrukt. Het is wél zo dat bij deze types de kloof tussen het monoseme betekenismodel van het structureel functionalisme en de uitgebreide versie minder onoverbrugbaar lijkt bij deze vijf types, dan bij het betekenismodel dat (op summiere wijze) wordt beschreven door Fillmore bij type *long*. Op basis van die vaststelling zou men de synonymie van de 'uitgebreide versie' met de 'polysemieversie' – zoals we die in § III.3.4.3. hebben besproken – in twijfel kunnen trekken.

Dat Kleiber de uitgebreide versie gelijkshakelt aan slechts één van de zes types betekenismodellen, het polyseme *long*, en daarbij abstractie maakt van de betekenismodellen in de uitgebreide versie die voor een niet-polyseme analyse staan, is echter heel eenvoudig te verklaren en te rechtvaardigen. Het polyseme betekenismodel wordt ook door andere cognitieve semantici niet alleen als het veruit belangrijkste model binnen de uitgebreide versie beschouwd, het wordt er zelfs mee vereenzelvigd, zoals o.a. blijkt uit een citaat van Fillmore zelf: "A theory of prototype semantics allows us – indeed requires us – to separate primary and derived senses of linguistic expressions" (1982:121). Het (empirische) onderzoek naar de polyseme betekenis categorie die door Fillmore summier geschetst wordt in 1982, wordt verder gestimuleerd door Lakoff (1987) die met zijn 'radiale netwerkmodel' een theoretisch-methodologisch kader schiep waarbinnen men de interne structuur van polyseme betekenis categorieën verder kon uitdiepen.⁴³ Het radiale netwerkmodel zou enorm veel navolging kennen en veelvuldig worden toegepast in de cognitieve semantiek (cf. ook Hoofdstuk IV) en wordt mede daardoor het 'paradepaardje' van de uitgebreide versie van de prototypensemantiek. Een extra voordeel was dat de aanpak van het polyseme radiale netwerkmodel, meer dan de aanpak van de 'niet-polyseme' modellen, het duidelijkste contrasteerde met de betekenisbenadering in de klassieke semantiek:

[R]adial structure is not the only kind of category structure that yield prototype effects. But it is the kind of structure that departs most radically from classical theories (Lakoff 1987:379).

Aangezien de cognitieve semantiek vooral wil aantonen hoezeer zij verschilt van de 'klassieke semantiek', is het niet verwonderlijk dat het polyseme radiale netwerkmodel zich daar het beste toe leent.

We moeten dus in het achterhoofd houden dat vele van Kleibers uitspraken over de uitgebreide versie, in wezen enkel betrekking hebben op het polyseme radiale netwerkmodel. Kleibers vaststelling dat het prototype niet langer een constitutief principe is, maar veeleer een 'prototypisch effect' enerzijds en dat de definitie van het prototype niet langer afhankelijk is van een sprekersoordeel,

⁴³ Uiteraard zijn we er ons van bewust dat Langacker eveneens belangrijke bijdragen heeft geleverd in het onderzoek naar polyseme betekenis categorieën. Ook Langacker heeft immers een semantisch netwerkmodel uitgewerkt (cf. o.a. 1988d en 1990). De keuze voor de uitwerking van Lakoffs radiale netwerkmodel uit 1987 in dit theoretische hoofdstuk gebeurt met het oog op de case study van Eng. *over* die we in Hoofdstuk IV zullen behandelen en die één van de bekendste toepassingen van Lakoffs radiale netwerkmodel vormt. Een aantal termen en begrippen (als *image schema* en *trajector* en *landmark*) die in deze case study gebruikt worden vinden echter hun oorsprong in het theoretisch-methodologische kader van Langacker en getuigen van de wisselwerking tussen beide modellen, die vrij gelijklopend van aard zijn.

maar afhankelijk is van de categoriestructuur anderzijds, geldt voor alle zes de modellen in de uitgebreide versie. Echter, de uitspraak dat het familiegeïkenis-begrip in de uitgebreide versie moet worden opgevat als de verbintenis tussen de verschillende betekenissen van een woord, betreft enkel het netwerkmodel (type *long*). Dat geldt ook voor de uitspraak dat het toebehøringsprobleem tot de categorie wordt opgelost door middel van "Assoziationsbeziehungen" tussen de verschillende betekenissen (cf. Kleiber 1993 [1990]:118). Bij *bird* en *bachelor* hebben we bijvoorbeeld aangetoond dat het toebehøringsprobleem wordt opgelost door middel van de herintroductie van noodzakelijke betekenissenmerken, niet door middel van een associatieve link.

In de volgende paragraaf gaan we dieper in op het radiale netwerkmodel, zoals dat door Lakoff (1987) uitvoerig wordt beschreven. Er volgt eerst een korte schets van de overige betekenismodellen die Lakoff onderscheidt; daarna gaan we in op een algemene, theoretische schets van het radiale netwerkmodel zelf. Een uitgebreide empirische toepassing volgt in Hoofdstuk IV, waarin we Lakoffs netwerkanalyse van Eng. *over* behandelen.

3.4.5. De verschillende betekenismodellen en prototypische effecten in de uitgebreide versie: Lakoffs visie (1987)

In deze paragraaf § III.3.4.5. gaan we dieper in op de toepassing van het prototypische semantische model die G. Lakoff in zijn werk *Women, Fire, and Dangerous Things* (1987) biedt. De keuze voor Lakoff heeft drie redenen. Ten eerste is dit boek uitgroeid tot een van de centrale en meest geciteerde standaardwerken van de cognitieve linguïstiek in het algemeen en de cognitieve semantiek in het bijzonder, vooral dan met het oog op de (vandaag in de semantiek wijd verspreide) radiale netwerkanalyse. Dit type analyse is, zoals we zullen zien, oorspronkelijk evenwel slechts een onderdeel van de uitgebreide prototypensemantiek. Ten tweede gaat Lakoff uitvoerig in op een empirische analyse van Eng. *over*, waarmee hij samen met Brugmann (1981) de basis heeft gelegd voor een intensieve discussie omtrent de analyse van dit voorzetsel evenals andere voorzetsels en woorden. Wij zullen de draad van deze discussie weer opnemen door in § IV.5. zelf een analyse van Nls. *over* uit te werken waarbij we in discussie zullen treden met de gangbare netwerkanalyse en bijbehørende polysemiehypothese. Ten derde dient er op te worden gewezen dat ondanks de algemene bekendheid van Lakoff (1987) onder cognitivisten dit werk door het vaak idiosyncratische gebruik van terminologie door de auteur tal van interpretatieve problemen stelt aan de lezer, wat volgens ons althans gedeeltelijk ook het feit verklaart dat de meeste auteurs er op zeer selectieve wijze uit citeren.

3.4.5.1. Het klassieke betekenismodel

Dat Lakoff (1987) ook een plaats voorziet voor klassieke betekenismodellen binnen zijn overkoepelende ICM-theorie, hebben we reeds aangehaald in § III.3.3.2.2. waar we Lakoffs ICMs voor het eerst introduceerden. We willen daarbij twee op-

merkingen maken. Ten eerste vormen klassieke categorieën maar een klein deel van het verhaal dat Lakoff wil vertellen:

The classical view that categories are based on shared properties is not entirely wrong. We often do categorize things on that basis. But that is only a small part of the story (Lakoff 1987:5).

Of nog:

Some cognitive models are classical; that is, they have rigid boundaries and are defined by necessary and sufficient conditions. They can be the source of prototype effects when their background conditions are partly consistent with our knowledge about certain given entities (Lakoff 1987:153; onze cursivering).

De 'achtergrondkennis' waarvan sprake in het citaat krijgt gestalte in de vorm van ICM's. We willen echter benadrukken dat ICM's niet alleen belangrijk zijn bij het klassieke betekenismodel dat deel uitmaakt van Lakoffs heterogene overkoeplende betekenismodel. In de volgende paragraaf leggen we uit waarom.

Het begrip van de ICM's hebben we reeds kort toegelicht in § III.3.3.2.2. We hebben bovendien aangehaald dat het begrip vrij vaag en 'intuïtief' gedefinieerd is, of liever geïllustreerd aan de hand van een aantal voorbeelden. De duidelijkst uitgewerkte voorbeelden, die overigens in chronologische volgorde het eerst worden behandeld, zijn die van *bachelor* en *lie*. Aangezien *bachelor* en *lie* toevallig voorbeelden zijn van wat Lakoff 'klassieke betekenis categorieën' noemt (d.i. betekenis categorieën die aan noodzakelijke en voldoende betekeniskenmerken voldoen, gesitueerd tegen de achtergrond van een ICM, dat als een soort van standaard situatie fungeert), ontstond verkeerdelijk de idee dat ICM's enkel een rol spelen om prototypische effecten te kunnen verklaren bij klassieke betekenis categorieën. Die idee wordt o.a. in de hand gewerkt door Kleiber (1993 [1990]: 107), die stelde dat Lakoff met de introductie van ICM's een oplossing bood voor het toebehøringsprobleem in de standaardversie zonder dat de 'prototypische' inzichten uit die standaardversie volledig verloren gingen. Het toebehøringsprobleem werd geregeld aan de hand van noodzakelijke en voldoende kenmerken; de prototypische effecten werden verklaard door de confrontatie van deze klassieke categorieën met het ICM. Ook Lakoff zelf heeft deze visie sterk in de hand gewerkt door een volledig hoofdstuk in te lassen dat gewijd is aan "idealized cognitive models" (1987:68-76), waarin hij *bachelor* en *lie* uitvoerig beschrijft, vervolgens in een apart hoofdstuk aandacht besteedt aan "metonymic models" (1987:77-90), gevolgd door een apart hoofdstuk over "radial categories" (1987:91-115).⁴⁴ Daardoor wekt Lakoff de (valse!) indruk voor de selectieve lezer (die enkel het hoofdstuk over ICM's gelezen heeft) dat ICM's enkel combineerbaar zijn met klassieke categorieën.

⁴⁴ Overigens is Lakoff zeer inconsequent in het gebruik van de termen "models" en "categories", die hij door elkaar heen gebruikt. We kunnen vermoeden dat Lakoff de verschillende betekenis categorieën (o.a. *classical categories*) benoemt aan de hand van hetzelfde adjectief waarmee hij de betekenismodellen (o.a. *classical models*) benoemt die van toepassing zijn op die categorieën.

De betekenismodellen- en categorieën die Lakoff naast het 'klassieke betekenismodel' wenst te onderscheiden zijn 'scalaire betekenismodellen', 'metonymische betekenismodellen' en 'radiale betekenismodellen'.⁴⁵ Hoewel de band tussen ICM's en deze verschillende betekenismodellen zeer onduidelijk of zelfs in het geheel niet wordt uitgewerkt, kan men aan de hand van een (gering!) aantal citaten, enkele voorzichtige vermoedens omtrent deze band formuleren. We bespreken de modellen in bovenstaande volgorde.

3.4.5.2. *Het scalaire betekenismodel*

Scalaire modellen worden door Lakoff als volgt omschreven:

Some cognitive models are scalar. They yield categories with degrees of membership. These are the source of some prototype effects (Lakoff 1987:153).

Lakoff haalt geen voorbeelden aan om dit model te illustreren, maar wat vaststaat is dat het betekenis categorieën betreft die *niet* door noodzakelijke en voldoende voorwaarden kunnen worden gedefinieerd. Een mogelijk voorbeeld is daarom *mother* dat door Lakoff wordt aangehaald als een voorbeeld waar de klassieke betekenis theorie gefaald heeft. Indien men immers de betekenis van *mother* als 'a woman who has given birth to a child' formuleert (cf. Lakoff 1987:74), zouden een groot aantal vrouwen die ook benoemd worden met *mother* strikt genomen niet onder het toepassingsbereik van de betekenis van *mother* kunnen vallen.

There need be no necessary and sufficient conditions for motherhood shared by normal biological mothers, donor mothers (who donate an egg), surrogate mothers (who bear the child, but may not have donated the egg), adoptive mothers, unwed mothers who give their children up for adoption, and stepmothers (Lakoff 1987:76).

Een prototypische moeder is niet zozeer de vrouw die het kind op de wereld heeft gezet, als wel de vrouw in wie volgende modellen convergeren: "The birth model: The person who gives birth is the *mother*; The genetic model: The female who contributes the genetic material is the *mother*; The nurturance model: The female adult who nurtures and raises a child is the *mother* of that child; The marital model: The wife of the father is the *mother*; The genealogical model: The closest female ancestor is the *mother*" (Lakoff 1987:74). Lakoff spreekt in dit verband van een clustermodel:

It commonly happens that a number of cognitive models combine to form a complex cluster that is psychologically more basic than the models taken individually. We will refer to these as *cluster models* (Lakoff 1987:74).

⁴⁵ Nochtans vermeldt Lakoff ook het bestaan van 'metaphorical models' (cf. Lakoff 1987:379), maar deze worden niet van een uitvoerige, aparte bespreking voorzien; ze worden veeleer vermeld als modellen die mee instaan voor de links tussen de verschillende subcategorieën van een radiale betekenis categorie. Vermoedelijk is dit haat te wijten aan het feit dat metaforische modellen volop besproken werden in het vroegere werk van Lakoff, met name *Metaphors We Live By* (Lakoff & Johnson 1980).

Dit clustermodel vormt het ICM van de betekenis categorie *mother*: de meest prototypische moeder is bijgevolg de moeder die het kind op de wereld zet, en tegelijkertijd getrouwd is met de vader van het kind, en bovendien het kind ook opvoedt, etc. De minder goede exemplaren passen slechts gedeeltelijk in het *idealized cognitive clustermodel*.

3.4.5.3. Het metonymische betekenismodel

Daarnaast onderscheidt Lakoff metonymische betekenismodellen, die hij als volgt omschrijft:

Some cognitive models are metonymic, in that they allow a part of a category (a member or subcategory) to stand for the category as a whole for some purpose, usually reasoning. They too can be sources of prototype effects (Lakoff 1987:153).

Zo is er een metonymisch betekenismodel van toepassing in *The Kremlin threatened to boycott the next round of talks* waarbij "The Kremlin is standing for an institution located at that place, like the Soviet government" (Lakoff 1987:77).

Given an ICM with some background condition (e.g., institutions are located in places), there is a 'stands for' relation that may hold between two elements A and B, such that one element of the ICM, B, may stand for another element A. In this case, B = the place and A = institution. We will refer to such ICMs containing stands-for relations as *metonymic models* (Lakoff 1987:78).

Wanneer er sprake is van metonymie, met andere woorden van een 'deel-geheel'-relatie moet men zich dat voorstellen als de situatie waarbij de 'gehele categorie', die vervolgens door Lakoff als het ICM wordt omschreven (b.v. Eng. *school* als de bundeling van 'school als gebouw', 'school als de plaats waar dat gebouw zich bevindt', 'school als instelling', 'school als directie van de school', 'school als de leerlingen van die school', etc.), wordt gerepresenteerd door een 'subcategorie' (b.v. 'school als gebouw'). Het ICM als bundeling van de verschillende verschijningsvormen die metonymisch kan worden gerepresenteerd door elk of sommige van die verschijningsvormen kan voor Lakoff het verschijnsel van de polysemie verklaren. Een voorbeeld dat Lakoff aanhaalt, is het Eng. *window*: "In our cognitive model of a window there is both an opening in the wall and a glass-filled frame fitting into it" (1987:417). De fysieke correspondenties tussen *opening*, *frame* en *glass* zorgen ervoor dat elk van deze subcategorieën van *window* via "metonymical mapping" het gehele ICM van *window* kan representeren. Deze *metonymical links* zorgen ervoor dat het ICM van *window* tegelijkertijd als een (polyseme) *natural categorie of senses* (in dit geval 'opening', 'frame' en 'glass') kan worden beschouwd.

Het prototypisch effect bestaat er bij metonymische modellen in dat men leden die tot de subcategorie behoren, als prototypischer zal beoordelen dan die leden die slechts aan de hand van die metonymische basis kunnen worden begrepen (b.v. 'school als instelling' zal men minder prototypisch achten dan 'school als gebouw'). Lakoff onderscheidt wel zeven verschillende types metonymische modellen, te weten *stereotypes*, *typical examples*, *ideals*, *paragons*, *generators*, *submodels*

en *salient examples*. Elk van die types heeft een ander soort metonymische basis. We bespreken er eentje van ter illustratie, het type *salient example* (voor een uitgebreide bespreking van het vaak subtiele onderscheid tussen de verschillende types, cf. Lakoff 1987:79-90). Een metonymisch model van dit type gaat ervan uit dat een gehele categorie (b.v. VEGETARIËR) kan worden begrepen aan de hand van een deel van die categorie, onder de vorm van een "familiar, memorable, or otherwise salient example" (Lakoff 1987:89). In concreto: indien een goede vriend vegetariër is en je kent geen andere vegetariërs dan kan je de categorie VEGETARIËR begrijpen op basis van de ervaring met die ene vriend; indien je een andere vegetariër ontmoet, is die meer of minder prototypisch naargelang hij meer of minder op die vriend lijkt. Hoe simplistisch deze redenering ook moge zijn, voor Lakoff heeft zij wel degelijk gevolgen voor de semantiek. Aangezien, zoals we eerder zagen, voor Lakoff 'betekenis' en 'begrijpen' aan elkaar gelijk zijn, betekent bovenstaande uitleg dat voor Lakoff de betekenis van *vegetariër* kan worden afgeleid op basis van één concrete vegetariër die je kent. Vraag is dan natuurlijk (voor Lakoff) hoe die betekenis van *vegetariër* er precies zal uitzien: neem je enkel op dat die vegetariër geen vlees eet, of noteer je ook welke restaurants hij frequenteert, hoe hij gekleed gaat, welke extra vitamines hij slikt, of verdere kenmerken van de levensstijl die hij erop nahoudt?

De vraag die men zich als semanticus stelt, luidt uiteraard: indien men de categorie VEGETARIËR pas kan begrijpen op basis van die ene vriend, hoe komt het dan dat we die ene vriend met het woord *vegetariër* benoemen? Dat kan toch alleen maar precies omdat we weten dat de betekenis van *vegetariër* op die vriend van toepassing is? Bovendien, indien men aanneemt dat betekenissen van woorden op *salient examples* kunnen worden gebaseerd, dan spreekt het voor zich dat daarmee de intersubjectiviteit van betekenissen in het gedrang komt. Het is dan ook belangrijk om in te zien dat er een verschil bestaat tussen de *betekenis* van een woord enerzijds en alles wat tot de *inhoud* van dat woord behoort, het geheel van mentale voorstellingen die dat woord bij iemand oproept, anderzijds. We ontkennen geenszins dat *salient examples* een rol kunnen spelen in "reasoning" en "recognition" (cf. Lakoff 1987:79): het kan best zijn dat het woord *vegetariër* voor sommige sprekers de voorstelling van een goede (vegetarische) vriend oproept, maar aangezien betekenis voor Lakoff fundamenteel gebaseerd is op begrijpen, zegt deze voorstelling voor hem tegelijkertijd iets over de betekenis van *vegetariër*. Deze stelling zou het structureel functionalisme nooit kunnen aanvaarden, omdat Lakoffs redenering klaarblijkelijk circulair is: de toepassing van een woord ligt in Lakoffs uitleg aan de basis van de betekenis van dit woord maar tegelijk is de betekenis van het woord een cognitieve voorwaarde voor het gebruik van het woord. Hieruit blijkt dat men een verschil moet maken tussen de intratalige betekenissen die tot stand komen op basis van de functionele opposities in een historisch taalsysteem enerzijds en de extra voorstellingen, associaties, etc. die deze woorden bijkomend oproepen. De *betekenis* van een woord is voor het structureel functionalisme bovendien een intersubjectief gegeven, en het is de *inhoud* van een woord die subjectief gekleurd is.

3.4.5.4. Het radiale betekenismodel⁴⁶

3.4.5.4.1. INLEIDING

Lakoff geeft duidelijk aan dat het radiale netwerkmodel het interessantste type betekenismodel is binnen de uitgebreide versie van de prototypensemantiek, aangezien uit dit type betekenismodel de clash met de klassieke semantiek het duidelijkst tot uiting komt (cf. het citaat dat we eerder al aanhaalden: “As we have seen above, radial structure is not the only kind of category structure that yields prototype effects. But it is the kind of structure that departs most radically from classical theories”, Lakoff 1987:379). Dat komt doordat Lakoff van mening is dat veruit de meeste lexicale items polyseem van aard zijn, om de simpele reden dat “[i]t is common for a single word to have more than one meaning” (1987:416), terwijl de niet-polyseme analyses van een klassieke betekenis categorie met noodzakelijke en voldoende voorwaarden geen rekening houden met en geen ruimte bieden voor die ‘vanzelfsprekend polyseme aard’ van de meerderheid van de lexicale items. Homogene, discrete betekenis categorieën bestrijken dus slechts een klein deel van ons lexicon, aldus Lakoff. Immers: de ‘vanzelfsprekend polyseme’ natuur is zelfs van kracht bij die items waarbij het moeilijk is om meer dan één betekenis te onderscheiden, want voor de meeste lexicale items geldt dat “the senses are related, often in such a close and systematic way that we don’t notice at first that more than one sense exists at all” (1987:416). We willen er uitdrukkelijk op wijzen dat Lakoff met deze uitspraak eigenlijk tegelijkertijd de plausibiliteit van de structureel-functionele monosemiehypothese illustreert; de aanname dat een lexeem slechts over één betekenis beschikt, is blijkbaar helemaal niet zo contra-intuïtief als vele cognitivisten veronderstellen.⁴⁷

Cruciaal is natuurlijk de wijze waarop men het bestaan van “related senses” duidt. Zo is het voor Lakoff niet correct om het werkwoord *open* – “a single verb with two senses so intimately related that we have to think twice to notice the difference” (1987:416) – als monoseem te bestempelen: met *open doors* en *open presents* wordt immers naar twee zeer verschillende acties verwezen. Eén abstracte, onderliggende betekenis construeren voor een lexicaal item waarin de gemeenschappelijke inhoud van alle gebruiken van het lexicale item wordt gebundeld – zoals dat in de “classical theory” het geval is – is voor Lakoff geen optie: de betekenis die daaruit voortkomt is zo abstract “that it cannot distinguish among the cases and so devoid of real meaning that it is not recognizable as what people think of as the meaning of a word” (Lakoff 1987:416). In de bespreking van Tuggy (2003) in § III.4., zullen we uitvoerig ingaan op mogelijke argumenten die men tegen deze kritiek kan inbrengen. Nu geven we alvast deze opmerking ter overweging mee. Het is niet omdat deuren en cadeautjes op verschillende

⁴⁶ Voor een concrete invulling van het radiale betekenismodel, aan de hand van een uitvoerig voorbeeld, verwijzen we zoals gezegd naar Hoofdstuk IV, aangezien Lakoff zelf aangeeft: “Grand theories don’t count for much, unless they are substantiated down to the minutest details. One of the most important things that cognitive linguistics has to offer to other branches of cognitive science is a methodology for studying linguistic and conceptual structure in very great detail – a level of detail much finer and richer than can be approached at present by other techniques” (1987:379).

⁴⁷ We gaan daar uitvoeriger op in bij de bespreking van Tuggy (2003) in § III.4., waar we de ‘vanzelfsprekendheid’ van het polysemiefenomeen kritisch evalueren.

wijze worden geopend en dat iedere spreker deze acties in de buitentalige realiteit van elkaar kan onderscheiden dat daaraan ook *twee betekenissen* van het werkwoord *open* beantwoorden. Lakoff verwoordt hier veeleer een intuïtie van polyreferentialiteit dan van polysemie. Deze referentialistische betekenisvisie leidt uiteraard tot problemen, aangezien op deze manier in principe een *oneindig aantal betekenissen* van *open* moet worden verondersteld. Immers: een klapdeur in een Westernsaloon zal men anders openen dan de voordeur in een huis die men met sleutel én klink opent en daarin verschilt het openen van een voordeur op zijn beurt weer van een deur die twee kamers binnenshuis verbindt en die men enkel met een klink opent, tenzij het om een schuifdeur gaat, etc. etc. Dergelijke vaststellingen impliceren echter geenszins automatisch dat *open* iets anders zou *betekenen* dan 'ont-sluiten wat gesloten is' (of 'zich ont-sluiten' indien het om het intransitieve *open* gaat).

Om het standpunt van Lakoff en de cognitieve invalshoek in het algemeen goed te begrijpen, is het daarom noodzakelijk om dieper in te gaan op de theoretische alsook methodologische premissen ervan. Voor Lakoff zijn de meeste lexicale items "natural categories of senses" (1987:417),⁴⁸ waarbij de betekenis van het lexicale item kan worden voorgesteld als een "radially structured category" (1987:460). De radiale categorieën worden als volgt gedefinieerd:

The most radical prototype phenomena are radial categories. They cannot be represented by single model plus general principles. They involve many models organized around a center, with links to the center. The links are characterized by other cognitive models in the conceptual system or by a similarity relation. The noncentral models are models that are not predictable from the central model, but they are *motivated* by the central models and other models that characterize the links to the center (Lakoff 1987:153-154; oorspronkelijke cursivering, fvdg).

Elk van de niet-centrale categorieën kan bovendien op zich als de basis voor een nieuwe radiale categorie worden opgevat:

What distinguishes it [= a radial category from other categories, fvdg] is that it is structured by the center-periphery schema. One subcategory is the center; the other subcategories are linked to the center by various types of links. *Non-central categories may be subcenters, that is, they may have further center-periphery structures imposed on them* (Lakoff 1987:287; onze cursivering, fvdg).

Volgens Lakoff is het radiale netwerk (d.i. de aaneenschakeling van verschillende radiale categorieën tot één overkoepelend netwerk) dat op die manier ontstaat een psychologische realiteit die de polysemie van een lexicaal item motiveert, onafhankelijk van de context waarin het item verschijnt. Lakoff heeft het in de aangehaalde citaten dan wel in de eerste plaats over radiale cognitieve categorieën bestaande uit basiscategorieën en niet-centrale categorieën (en niet over basisbetekenissen en subbetekenissen), maar zoals we zullen zien in § IV.2.2. heeft het

⁴⁸ In § III.2.3.2. zagen we dat voor Lakoff de natuurlijke categorieën samenvallen met de talige categorieën. Taal is gemotiveerd door de manier waarop we de wereld op een natuurlijke wijze ervaren: vandaar de uitspraak dat lexicale items 'natuurlijke' betekenis categorieën zijn.

netwerk voor Lakoff niet alleen een cognitief-psychologisch statuut, maar ook en vooral een lexicaal-semanticus statuut. Dat wil zeggen dat het netwerk niet alleen informatie geeft over de mentale representatie enerzijds en de menselijke denkprocessen die via algemeen-cognitieve principes verlopen anderzijds, maar ook over de (polyseme) betekenis van een woord, die voor Lakoff samenvalt met het (polyconceptuele) concept dat dit woord oproept (cf. Sandra & Rice 1995: 98-104).

We ontleden vervolgens de definitie van het radiale netwerkmodel stap voor stap. In de eerste plaats mag men zich het radiale betekenismodel niet voorstellen als een model waarbij voor een woord één monoseme betekenis wordt geconstrueerd van waaruit men aan de hand van een aantal vaststaande, algemene regels vervolgens alle gebruiken, alle toepassingen van die betekenis kan voorspellen. Hierin verschilt het radiale betekenismodel van het zogenaamde *generator*-betekenismodel, een submodel binnen het metonymische betekenismodel (cf. supra), "cases where the members of a category are defined, or 'generated', by the central members plus some general rules" (Lakoff 1987:88).⁴⁹ Een voorbeeld van zo'n 'generatieve categorie' is de categorie NATUURLIJKE GETALLEN: indien men enerzijds de getallen tussen 0 en 9 kent (dit zijn de centrale of prototypische leden van de categorie) en men kent de vermenigvuldigings- en optelregels anderzijds, dan is men in staat alle natuurlijke getallen aan de hand daarvan te voorspellen. Bij een radiale betekenis categorie is dat duidelijk niet het geval, aldus Lakoff: niet alleen de centrale betekenis, maar ook de daarvan afgeleide betekenissen zijn geconventionaliseerd en dienen te worden opgenomen in het mentale lexicon:

A radial structure is one where there is a central case and *conventionalized variations* which cannot be predicted by general rules
(Lakoff 1987:84; onze cursivering).

En:

[M]otivated, conventional extensions (...) *have to be learned one by one*"
(Lakoff 1987:116; onze cursivering).

Met andere woorden:

Da der Kategorisierungsprozeß nicht mehr wie in der Standardversion auf einem Vergleich mit dem Prototyp beruht, sondern auf einer konventionellen Motivierung, die *per definitionem* nicht vorhersagbar ist, genügt es nicht, das zugrunde liegende 'Motivierungsprinzip' einmal zu erlernen oder zu kennen, denn dieses Prinzip gilt nicht in jedem Fall. Man muß sich vielmehr jede einzelne Anwendung dieses Prinzips einprägen, d.h. jede einzelne Bedeutung, die unter die betreffende polyseme Einheit fällt (Kleiber 1993 [1990]:136).

⁴⁹ We wensen nu al op te merken dat de monoseme betekenis, zoals die in het structureel functionalisme wordt gedefinieerd, geenszins aansluiting vindt bij het *generator*-model, zoals Lakoff dat definieert. In de cognitieve semantiek bestaat de verkeerde voorstelling dat monoseme betekenissen een voorspelbaarheidskracht hebben zoals die van tel is in de exacte wetenschappen. We komen daarop terug in § III.4.

Doordat de radiale categorie (d.i. radiaal-polyseme betekenis) dus uit subcategorieën (d.i. subbetekenissen) bestaat, verschilt zij duidelijk van de scalaire categorie, die één (cluster)categorie is met een gradatie in leden (d.i. één niet-polyseme, 'flexibele' betekenis) (cf. Lakoff 1987:152).

De links tussen de verschillende betekenissen uit het overkoepelende radiale netwerk dienen te worden opgevat als een familiegelekenisstructuur (cf. "Family resemblances involve resemblances among models", Lakoff 1987:13): een betekenis (B) die is afgeleid van de centrale betekenis (A), kan op zich een nieuwe basis vormen voor verdere afleidingen (C) en (D), die geen gemeenschappelijk element met A dienen te delen. Men spreekt daarom ook wel van het *chaining*-model of het 'betekeniskettingmodel', waarbij "[c]omplex categories are structured by chaining; central members are linked to other members, which are linked to other members, and so on" (Lakoff 1987:95).

Opvallend is dat het gehele werk uit 1987 door Lakoff nooit echt duidelijk maakt welke types links er precies bestaan, hoe zij precies worden gedefinieerd, etc. Zo spreekt Lakoff, in het theoretische deel van *Women, Fire, and Dangerous Things* (1987:5-370) o.a. van "similarity relations" of "other cognitive models in the conceptual system" (Lakoff 1987:154). Op de "similarity relations" gaat hij in dat gedeelte niet verder in, maar in het 'empirische' gedeelte van hetzelfde werk introduceert hij een extra vorm van links, de "instance links" (Lakoff 1987:424), die men strikt van de "similarity links" dient te onderscheiden. In Hoofdstuk IV (cf. § IV.3.1.6. tot en met § IV.3.1.9.) zullen we echter zien hoe vaag en onduidelijk het onderscheid tussen beide soorten van links is. Onder "other cognitive models in the conceptual system" verstaat Lakoff de "metaphoric and metonymic models [that] characterize mappings that make use of structural models" (Lakoff 1987:154), dit zijn "such models [that] characterize the links in the internal chains" (Lakoff 1987:114).⁵⁰ De metonymische modellen hebben we reeds in § III.3.4.5.3. behandeld (merk dus op dat een radiaal betekenismodel een combinatie kan bieden van de overige betekenismodellen die Lakoff onderscheidt);⁵¹ het metaforische model zorgt dan weer voor een "experientially based mapping from an ICM in one domain to an ICM in another domain" (Lakoff 1987:417). In Hoofdstuk IV zullen we zien dat ook deze metaforische links sterk idiosyncratisch van aard zijn. Het houdt echter niet op bij metonymische en metaforische links; terloops vertelt Lakoff ook dat men links tussen centrale en afgeleide betekenissen eigenlijk in het algemeen kan beschouwen als "imaginative processes of many kinds", "such as

⁵⁰ Met de structurele modellen bedoelt Lakoff "propositional models" en "image-schematic models": dit zijn modellen die de 'absolute' bouwstenen vormen van het netwerkmodel, in tegenstelling tot de metonymische en metaforische modellen die doorgaan als 'relationele' bouwstenen. Met "propositional models" verwijst Lakoff naar ICM's die enkel verbaal kunnen worden omschreven, aan de hand van verbale kenmerken (b.v. het ICM van *lie* dat wordt gedefinieerd aan de hand van de verbaal geparafraseerde principes van "ordinary communication" en "justified belief"; of het *idealized cognitive clustermodel* van *mother* dat wordt omschreven als de verzameling van de proposities 'woman who gives birth to a daughter', 'the female who contributes the genetic material' etc.). "Image-schematic models" zijn betekenismodellen die betekenissen vooral visueel ('oculair') wensen te representeren, aan de hand van *image schemas*. Aangezien Eng. *over* in Hoofdstuk IV het perfecte voorbeeld is van zulk een "image-schematic model", verwijzen we voor een uitvoerige beschrijving van deze modellen graag door naar het volgende hoofdstuk.

metaphor, metonymy, mythological associations, and image relationships” (Lakoff 1987:371). Deze laatste “image relationships” verraden overigens dat binnen de cognitieve semantiek de visuele voorstelling méér dan een representatieve functie vervult. De *visuele* relatie tussen de afbeelding van de basisbetekenis en de afbeelding van de afgeleide betekenis wordt *hineininterpretiert* als een *betekenisrelatie* tussen beide. Ook Lakoffs netwerkanalyse van Eng. *over* ontsnapt niet aan dat gevaar. Daarvoor verwijzen we eveneens naar Hoofdstuk IV. Kortom: elk mogelijk ‘denkbaar’ verband blijkt in aanmerking te komen als link tussen verschillende betekenissen van een woord. Een kritische evaluatie van de verschillende soorten links, waarvoor duidelijk geen afdoende criteria bestaan, sparen we voor Hoofdstuk IV. In het voorliggende hoofdstuk wensen we in te gaan op de theoretische implicaties van het bestaan van links tussen de centrale betekenis en de niet-centrale betekenis van een lexicaal item, d.i. de *gemotiveerdheid* van een niet-centrale betekenis ten opzichte van de centrale betekenis. Aan de hand van deze motivatie kunnen twee belangrijke theses uit de cognitieve semantiek worden geïllustreerd, aldus Lakoff. In de volgende paragrafen gaan we verder op die theses in.

3.4.5.4.2. MOTIVATIE ALS OPLOSSING VOOR HET TOEBEHORINGSPROBLEEM: EEN GULDEN MIDDENWEG TUSSEN ARBITRARITEIT EN VOORSPELBAARHEID

Zoals we gezien hebben, is de standaardversie er niet in geslaagd om het toebehøringsprobleem naar behoren op te lossen. In de uitgebreide versie staat deze vraag niet langer centraal – “In der Polysemieversion der Prototypensemantik steht nämlich das Problem der Ambiguität im Vordergrund, nicht das der Vagheit” (Kleiber 1993 [1990]:133) – maar dat betekent uiteraard niet dat de vraag volkomen genegeerd kan worden. Als de uitgebreide versie (hier: het radiale netwerkmodel) “eine einheitliche Bedeutung” afwijst ten voordele van “einer ‘prototypischen Bedeutung’ bzw. Verwendungsweise, auf deren Grundlage die anderen Bedeutungen bzw. Verwendungsweisen strukturiert werden” (Kleiber 1993 [1990]:134), dan nog blijft het de plicht van de uitgebreide versie om te verklaren “warum eine bestimmte Kategorie (oder Bedeutung), zu einer Kategorie gehört, während andere Kategorien (bzw. Bedeutungen), die die für die Zugehörigkeit notwendigen Bedingungen ebenfalls erfüllen, nicht zu dieser

⁵¹ Dat de eerder aangehaalde betekenismodellen deel kunnen uitmaken van een radiaal netwerkmodel, kunnen we nog wat uitvoeriger illustreren aan de hand van *mother*. Zoals we eerder zagen wordt de categorie *mother* gedefinieerd aan de hand van een “propositional ICM”: een prototypische *mother* wordt omschreven als de cluster van volgende proposities: ‘person who gives birth’, ‘female who contributes the genetic material’, ‘female adult who nurtures and raises a child’, ‘wife of the father of the child’, ‘closest female ancestor’ (Lakoff 1987:74). Nu kan *mother* enerzijds als een scalaire categorie worden opgevat, met een prototypische *mother* waarin alle modellen uit het ICM-model convergeren en minder prototypische moeders slechts aan een aantal van de voorwaarden van die modellen beantwoorden. Deze scalaire ‘clustercategorie’ kan echter op zijn beurt worden opgevat als een onderdeel van een radiale categorie *mother*, waarin ook metaforische gebruiken van *mother* worden opgenomen en van waaruit zelfs van het substantief afgeleide werkwoorden kunnen worden opgenomen (voor Lakoff kan een radiale categorie dus woordklasseoverschrijdend zijn!). De clustermodelbetekenis van *mother* kan immers als centrale betekenis van *mother* worden opgevat en vanuit elk submodel binnen dat clustermodel kan men nu via metaforische links ook extra gebruiken van *mother* gaan verklaren: “For example, the birth model is the basis of the metaphorical sense in *Necessity is the mother of invention* while the nurturance model is basis for the derived verb in *He wants his girlfriend to mother him*” (Lakoff 1987:76).

Kategorie gerechnet werden” (Kleiber 1993 [1990]:134). Het begrip motivatie zal daarbij het sleutelbegrip vormen en moet de cognitieve semantiek toelaten de gulden middenweg tussen arbitrariteit en voorspelbaarheid te bewandelen:

Als Lösung wird also die Motivierung gewählt, d.h. ein Mittelweg zwischen Arbitrarität und Vorhersagbarkeit (bzw. Notwendigkeit). Eine bestimmte nicht-primäre Bedeutung gehört demnach weder aufgrund eines Zufalls noch aufgrund einer Notwendigkeit zu einer bestimmten polysemen ‘Kategorie’, sondern aufgrund einer Motivierung (Kleiber 1993 [1990]:135).

Immers, het is niet zo dat de centrale betekenis als een monoseme betekenis kern wordt opgevat van waaruit men met een aantal vaststaande generatieve principes alle verdere gebruiken van een woord voorspelt (cf. het *generator*-betekenismodel dat we in § III.3.4.5.4.1. hebben besproken). Deze ‘onvoorspelbaarheidsfactor’ zorgt ervoor dat men de secundaire betekenissen naast de centrale, primaire betekenis zal moeten opnemen in de bijgevolg polyseme betekenis van een woord. De gemotiveerde link zorgt er dan weer voor dat de betekenissen, hoewel discreet, aan elkaar gerelateerd blijven en dus op die (‘gemotiveerde’) manier tot een categorie behoren. Uit deze opvatting blijkt dat de cognitieve semantiek ervan uitgaat dat de monosemiehypothese een zekere voorspelbaarheidskracht in exact-wetenschappelijke zin claimt, in die zin dat zij alle mogelijke gebruiken van een woord exact zou kunnen ‘voorspellen’. Het gaat hier echter om een misvatting, die we ook in Tuggy (2003) als een belangrijk deel van de argumentatie tegen de monosemiehypothese terugvinden. In § III.4. gaan we daar verder op in.

Het motivatiebegrip biedt Lakoff niet alleen een alternatief voor voorspelbaarheid, maar ook tegenwicht voor de arbitrariteitshypothese in het Saussuriaanse structuralisme. Lakoff redeneert als volgt: het is op zich arbitrair dat de centrale betekenis ‘y’ taalvorm /x/ als benaming toegewezen kreeg. Echter, alle verdere niet-centrale betekenissen die taalvorm /x/ onder zijn hoede krijgt zijn niet arbitrair omdat zij kunnen worden afgeleid door middel van verschillende types links van de centrale betekenis. We kunnen ons echter vragen stellen bij deze redenering. Indien Lakoff stelt dat het taalsysteem gemotiveerd is en niet arbitrair, hoe kan men dan beweren dat de centrale betekenis van een morfeem wel op een arbitraire manier een benaming heeft gekregen? Dit is een logische tegenspraak, die Lakoff evenwel onderdrukt door de benaming voor de *meeste* betekenissen (dit zijn de centrale ‘start’betekenissen) als niet arbitrair te beschouwen. Lakoff bedoelt hiermee dat de *benaming* van de centrale betekenis arbitrair verloopt, evenwel niet dat de *aard* van de centrale betekenis arbitrair van aard is! We lichten deze stelling verder toe. Kleiber stelt dat:

Man postuliert die Existenz einer primären Verwendungsweise (bzw. Bedeutung), die den Prototyp der Kategorie darstellt und die Grundlage für die Erklärung (bzw. Ableitung) der anderen Verwendungsweisen bildet; hierzu wendet man verschiedene Assoziationsmodelle an (...). Dabei zeigt sich, wie bereits betont wurde, der Vorrang der Beschreibungskraft über die Erklärungskraft (Kleiber 1993 [1990]:136)

Deze uitspraak impliceert dat men er in de cognitieve semantiek van uitgaat "daß man die Grundbedeutung bzw. die primäre Verwendungsweise bestimmen kann" (Kleiber 1993 [1990]:136), iets waar Kleiber zich terecht vragen stelt. Enerzijds herinnert dit standpunt verdacht sterk aan de klassieke NVV-semantiek. Anderzijds wordt de 'primaire' betekenis veeleer gepostuleerd dan beargumenteerd. We hebben reeds aangetoond bij de algemene kenmerken dat men er in de cognitieve semantiek van uitgaat dat abstracte betekenissen enkel in termen van concrete betekenissen kunnen worden begrepen. Gestimuleerd door het filosofische kader van het *experiential realism* en het *embodied mind*-model van de geest zal men concreet-lichamelijke, spatiale ervaringen steeds als primair aanvaarden:

Cognitive models are embodied, either directly or indirectly by way of systematic links to embodied concepts. A concept is embodied when its content or other properties are motivated by bodily or social experience. This does not necessarily mean that the concept is predictable from experience, but rather that it makes sense that it has the content (or other properties) that it has, given the nature of the corresponding experience. Embodiment thus provides a *nonarbitrary* link between cognition and experience (Lakoff 1987:154; oorspronkelijke cursivering, fvdg).

Met andere woorden: voor Lakoff is zelfs de *aard* van de startbetekenis gemotiveerd, vanwege het *embodiment*-postulaat dat de centrale betekenis op niet-arbitraire wijze aan onze dagdagelijkse ervaring is gelinkt. Aangezien men dit postulaat als vanzelfsprekend is gaan beschouwen, wordt in concrete betekenisanalyses de startbetekenis verder niet of nauwelijks beargumenteerd (zoals we ook zullen zien in Lakoffs netwerkanalyse, wanneer hij het over de centrale betekenis van Eng. *over* heeft). In recentere teksten, zoals die van Tyler & Evans (2003), wordt daartoe wel een poging ondernomen, aangezien zij beseffen dat dit één van de zwakke schakels in de cognitieve semantiek betreft, maar hun oplossing is niet bevredigend (ook daar gaan we later, in Hoofdstuk IV, op in). De benaming van deze startbetekenis is dan wel weer arbitrair. Met andere woorden: in de cognitieve semantiek is de woordvorm die aan een betekenis verbonden wordt slechts een benaming van een *a priori* afgebakend concept. Hierin verschilt de cognitieve semantiek cruciaal van het structureel functionalisme: de differentiegedachte die men van de Saussure overneemt bepaalt dat er geen vorm zonder betekenis is en geen betekenis zonder vorm met als gevolg dat de vorm noch de betekenis op zich *a priori* kunnen worden afgebakend (cf. *Cours* 155). Vorm en betekenis vormen een onlosmakelijk geheel als de voor- en achterzijde van een blad papier. (Ter vergelijking: voor de cognitieve semantiek zou de vorm b.v. als een blad papier kunnen worden voorgesteld, de betekenis als die tekening die stevast op dat specifieke blad papier gemaakt wordt).

Ten slotte merken we op dat deze 'motivatie'hypothese ervan uitgaat dat er in een prototypisch netwerk een samensmelting plaatsvindt van diachronie en synchronie: de logische (synchrone) prioriteit van de centrale betekenis, van waaruit de minder centrale betekenissen worden afgeleid en 'gemotiveerd', impliceert ook een historische (diachrone) prioriteit: de centrale betekenis moet er namelijk éérst zijn, vóór de minder centrale betekenissen. Deze visie, die typerend is voor radiale netwerkmodellen (cf. type *long*), hebben we in § III.3.4.4.3. geïllustreerd

aan de hand van uitspraken van Geeraerts. We hebben er toen op gewezen dat men volgens cognitieve semantici ook mag aannemen dat evolutionair gezien de eerste betekenissen van concreet-spatiale aard moeten geweest zijn, wat evenwel niet bewijsbaar is. Men vertrekt hierbij bovendien van de veronderstelling dat een hedendaags spreker over de volledige informatie met betrekking tot de historische betekenisontwikkeling beschikt. Echter, een spreker beschikt veelal (afgezien van b.v. een aantal taalkundigen) alleen over de (synchrone) vaststelling dat met één woord naar zeer uiteenlopende zaken in de realiteit kan worden verwezen. Indien men de betekenis van een bepaald woord voor een spreker in het hier en nu wil analyseren, kan men alleen van die synchrone vaststelling vertrekken.

3.4.5.4.3. MOTIVATIE ALS 'BEWIJS' VOOR HET BESTAAN VAN POLYSEMIE

Ten tweede levert het bestaan van deze links volgens Lakoff het bewijs dat een lexicaal item polyseem is: "There are certain very natural relationships among image-schemas, and these motivate polysemy, not just in one or two cases, but in case after case throughout the lexicon" (Lakoff 1987:440). Of nog:

Polysemy arises from the fact that there are systematic relationships between different cognitive models and between elements of the same model. The same word is often used for elements that stand in such cognitive relations to one another (Lakoff 1987:13).

Met andere woorden, Lakoff poneert allereerst een polyseem statuut van een lexicaal item dat hij tracht te visualiseren en te representeren via een radiaal netwerk dat de verschillende betekenissen met elkaar verbindt. Deze links (waarvoor net als voor de "distinct senses" zelf geen duidelijke criteria/bestaansvoorwaarden worden geformuleerd) schuift hij vervolgens als een bewijs voor het polyseme statuut van het lexicaal item naar voren. Links tussen de verschillende betekenissen van een lexicaal item worden dus als bevestiging van het bestaan van de verschillende betekenissen beschouwd. Dat heeft voor het begrip van de polysemie tot gevolg dat polysemie "im Prinzip als Phänomen einer motivierten Konvention betrachtet [wird]" (Kleiber 1993 [1990]:135). Het gaat hier uiteraard om een cirkelredenering: het zoeken naar verbintenissen tussen betekenissen vertrekt *a priori* van het bestaan van verschillende betekenissen, veeleer dan dat het bestaan van verschillende betekenissen een gevolg is van het 'zoeken en vinden' van verbintenissen en dus *a posteriori* wordt gefundeerd. Lakoff - en de cognitieve semantiek in het algemeen - verliest echter uit het oog dat men een secundaire betekenis aan een centrale betekenis kan linken precies omdat beide betekenissen dezelfde woordvorm delen en ook de categorisatie op basis van taal (betekenis) op die manier al heeft plaatsgevonden, vlg. Coseriu (2000 [1990]:39):

Obviously, the 'cognitive argument' is circular: for concepts to be constituted in the way prototype semantics suggests [= 'categories via analogical extension, with a prototypical centre as a starting point', fvdg], these very concepts must already be present as a basis for the corresponding mental operations, or for the association with prototypes.

Wie niet eerst aanneemt dat er verschillende betekenissen bestaan kan niet op zoek gaan naar datgene wat hen aan elkaar relateert, aangezien relaties per definitie op zijn minst twee te relateren entiteiten vereisen, tenzij men de relaties natuurlijk als normbetekenissen of betekenissen van het concrete spreken ("Rebedeutungen") van een en hetzelfde lexicale item opvat. Uiteindelijk zien we dat ook het structuralisme op zoek gaat naar de relaties tussen de inhoudelijke varianten van een woord, maar de gerelateerdheid wordt niet toegeschreven aan metaforiek, metonymie, *similarity of image relations*, wel aan het feit dat zij teruggaan op eenzelfde, monoseme betekenis. Dat in het achterhoofd houdend, is het voornaamste voordeel van de uitgebreide versie (en dan vooral van het radiale netwerk) van de prototypensemantiek dat men zich niet meer de moeite moet getroosten om voor de verschillende gebruiken één unieke betekenis te gaan zoeken van waaruit alle gerealiseerde gebruiken te verklaren vallen.

Der Vorteil des prototypischen Ansatzes liegt darin, daß es unnötig ist, für verschiedene Verwendungsweisen eine einheitliche, übergreifende Bedeutung zu suchen (Kleiber 1993 [1990]:136).

Men dient gewoon de motivatie achter de link tussen centrale en non-centrale gebruiken te beschrijven en indien die omschreven kan worden, worden de gebruiken als het ware 'opgewaarderd' als betekenissen in het radiale netwerk. Kleiber wijst echter wel op het gevaar van de vanzelfsprekende aanname van polysemie "überall dort, wo unterschiedliche Verwendungsweisen auftreten" (Kleiber 1993 [1990]:137). Men kan dus stellen dat het radiale netwerkmodel polysemie stimuleert veeleer dan het bestaan ervan aantoonst:

Die natürliche Tendenz der erweiterten Version der Prototypensemantik liegt darin, die Anzahl der polysemieorientierten Analysen von Bedeutungen lexikalischer Einheiten zu erhöhen (Kleiber 1993 [1990]:137).

3.4.5.4.4. HET RADIALE NETWERKMODEL ALS STIMULANS VOOR POLYSEMIE

We hebben er reeds op gewezen dat Kleiber aan de overgang naar een uitgebreide versie van de prototypensemantiek een onvermijdelijke evolutie in de richting van polysemie koppelde. Die 'onvermijdelijke polysemie-evolutie' zag Kleiber (1993 [1990]:133-137) vooral als een gevolg van de introductie van het begrip *motivatie* in de uitgebreide versie, zoals we in de vorige paragraaf (§ III.3.4.5.4.3.) hebben uitgelegd. Het moge duidelijk zijn dat Kleiber hier iets te ongenueanceerd tewerk is gegaan: we hebben voldoende aangetoond, aan de hand van Fillmore (1982) en Lakoff (1987), dat de uitgebreide versie van de prototypensemantiek een heterogene samenstelling van verschillende betekenismodellen biedt. Slechts één daarvan, type *long* bij Fillmore, later uitgewerkt tot het radiale netwerkmodel bij Lakoff, doet een beroep op *motivatie*, een begrip dat mede werd ingeroepen om het toebehøringsprobleem op te lossen. Het is evenwel zo dat de niet-polyseme modellen in de cognitieve semantiek verder weinig aandacht hebben gekregen en dat het radiale netwerkmodel in de jaren '80 met de uitgebreide versie van de prototypensemantiek werd vereenzelvigd (cf. de verschillende citaten die we

hieronder zullen aanhalen om de 'vanzelfsprekendheid' en 'natuurlijkheid' van de polyseme aard van lexicale items te illustreren). Wanneer Kleiber spreekt van de 'uitgebreide versie', moeten we in elk geval in het achterhoofd houden dat eigenlijk slechts 'het radiale netwerkmodel van de uitgebreide versie' is bedoeld.

Samenvattend kunnen we stellen dat de tendens tot polysemie reeds werd ingezet in de standaardversie, daar men niet langer de voorwaarde stelde dat alle leden van een categorie (alle gebruiken van een woord) over dezelfde (betekenis)kenmerken moesten beschikken. Het polyseme standpunt werd echter nog niet tot op het bot doorgedreven aangezien men wel die beperking instelde dat alle leden toch één kenmerk met het prototype moesten delen. Doordat men in de uitgebreide versie (en dan vooral in het radiale netwerkmodel) een maximale opvatting van het familiegelijkenisprincipe hanteerde die losgekoppeld werd van de prototypische structuur, werd de tendens tot polysemie niet langer afgeremd.

In der erweiterten Version kann sich eine starke und expansive Orientierung zur Polysemie hin ausbreiten, die das nahezu uneingeschränkte Zurückgreifen auf 'zersplitterte' Wörterbucheinträge rehabilitiert, nachdem bereits die Standardversion den nicht-notwendigen semantischen Merkmalen, die zeitweise aus den lexikographischen Definitionen verbannt worden waren, wieder Anerkennung gewährte (Kleiber 1993 [1990]:137)

Dit inzicht is heel belangrijk voor ons proefschrift: het theoretische model en de premissen van de uitgebreide versie van de prototypensemantiek *stimuleren* een polyseme betekenisanalyse van lexicale items. Doordat deze premissen niet in vraag gesteld worden, stelt men de polysemie van lexicale items ook niet wezenlijk in vraag en poogt men zelfs niet meer naar een monoseme oplossing te zoeken. Polysemie is natuurlijk en vanzelfsprekend geworden. Kleibers analyse van de uitgebreide versie (in casu het radiale netwerk) als een 'polysemie-stimulerend' betekenismodel, wordt later ook bevestigd door (de cognitieve auteurs) Taylor, Cuyckens & Dirven (2003:2) die vaststellen dat men zich in de cognitieve semantiek van de jaren '80 (en '90) vooral bezighoudt met de interne structuur van lexicale items, meer bepaald met de relaties tussen de verschillende betekenissen van lexicale items. De vraag *waarom* een lexicaal item überhaupt als polyseem moet worden beschouwd, komt veel minder of zelfs in het geheel niet aan bod. We illustreren dit gegeven eerst aan de hand van een aantal typerende citaten (zowel oudere als recentere). Wat alle citaten met elkaar verbindt is de vanzelfsprekendheid waarmee de polysemie van lexicale items wordt geponeerd, zonder ze evenwel te beargumenteren. Zo luidt de tweede these van vijf theses die Langacker poneert met betrekking tot de cognitieve semantiek:

Thesis B simply recognizes that polysemy is the norm for lexical units, and must therefore be accommodated by linguistic theory as a natural, unproblematic phenomenon. I propose a network model, where each node in the network represents one established sense of the lexical item, and each arc connecting two nodes indicates the nature of their association (Langacker 1988b:51).

Langacker is bovendien van mening dat de graad van polysemie hoger is bij frequent gebruikte lexicale items dan bij minder frequent voorkomende lexicale items

(cf. Langacker 1988b:48: "A *frequently-used* expression typically displays a network of interrelated senses", onze cursivering, fvdg) (cf. eveneens Taylor, Cuyckens & Dirven (2003:2)), dit ook alweer zonder echte argumentatie.⁵² Langacker geeft zelf echter ook aan dat de vraag naar polysemie op zich niet van primordiaal belang is; veeleer is hij nieuwsgierig naar de interne opbouw van een polyseme betekeniscategorie: "Nevertheless, since polysemy is not our immediate concern, the remainder of our discussion will focus on individual nodes [= de verschillende 'betekenisknopen' van een radiaal netwerk, fvdg]" (Langacker 1988b:53). Maar ook andere (cognitieve) auteurs laten zich niet onbetuigd. Zo stelde Lakoff al vóór Langacker vast: "Of course, prepositions are not the only kind of words that have a multitude of related meanings. Most words are like that" (1987:378). Ook Ravin & Leacock wijzen erop dat "polysemy is a crucial aspect in defining the systematic relationship between meaning and structure" (2000:1). Cuyckens & Zawada formuleren het dan weer zo dat "[p]olysemy (...) is ubiquitous in natural language and therefore deserves linguists' attention" (1997:ix). Taylor bevestigt alweer dezelfde these: "Most words in language are polysemous to some degree, that is, they have a range of distinct, though related senses, with more frequently used words tending to be more polysemous than less frequent ones" (2002:471). Daarmee bevestigt hij de these die hij eerder in 1988 formuleerde: "Polysemy (...) must be regarded as the normal state of affairs in lexical semantics" (Taylor 1988: 300), en later in 1999: "With regard to many lexical items, however, polysemy is surely a brute fact, which simply cannot be argued away" (Taylor 1999:33).

In principe kan bovenstaand lijstje met oneindig veel citaten worden aangevuld, maar bovenstaande selectie volstaat ons inziens om de gebruikelijke houding ten opzichte van polysemie in de cognitieve semantiek te schetsen: een woord was daarbij polyseem zodra men de links die de verschillende vermeende betekenissen die men postuleerde maar kon duiden en motiveren. Toch moeten we vaststellen dat men tegelijkertijd (vanaf de jaren '90) hier en daar stemmen kon horen opgaan die weliswaar niet aan het bestaan van polysemie zelf twijfelden, maar die zich wel vragen stelden bij de precieze afbakening en definitie van het begrip. Men zag in dat de 'gerelateerdheid' tussen verschillende betekenissen een rekbaar begrip was. Daarover gaat de volgende paragraaf.

3.5 | Polysemie als prototypische categorie

3.5.1. Inleiding

Uit paragrafen § III.3.4.4. en § III.3.4.5. blijkt duidelijk dat het betekenismodel van de uitgebreide (prototypen)semantiek eigenlijk bestaat uit een heterogeen amalgaam aan verschillende submodellen en dat die bovendien (hoewel niet op onover-

⁵² Hierin herkennen we overigens de idee van Zipf (1949:28) die in zijn wiskundige formule om het aantal 'betekenissen' van een lexicaal item te 'berekenen' rekening houdt met de frequentie waarin het lexicale item voorkomt.

brugbare wijze) verschillen van cognitief auteur tot cognitief auteur (vgl. Fillmore (1982) en Lakoff (1987)). Nergens worden echter duidelijke criteria aangegeven waarmee men kan uitmaken welk model precies van toepassing is op een gegeven woord, noch bij Fillmore, noch bij Lakoff. Behoren b.v. enkel kleurtermen tot het betekenismodel van Fillmores type 4 (*red*) of behoren b.v. ook smaaktermen (*sour*) tot hetzelfde betekenismodel uitgaande van het feit dat het in beide gevallen om sensorische termen gaat? En hoe beslist men of men de betekenisdefinitie van een woord met noodzakelijke en voldoende betekeniskenmerken moet samenstellen (type 5 - *bachelor*) (cf. ook de klassieke betekenis categorieën bij Lakoff) of met een combinatie van noodzakelijke en typische betekeniskenmerken (type 3 - *bird*)? Op al deze vragen blijft de cognitieve semantiek het antwoord schuldig.

Verder blijft het onduidelijk waarom men het ene woord op 'niet-polyseme' wijze analyseert (*climb*) (cf. het scalaire model bij Lakoff) en het andere woord op 'polyseme' wijze (*long*) (cf. het radiale netwerkmodel bij Lakoff). Het lijkt er sterk op dat men in de cognitieve semantiek woorden met een homogeen toepassingsbereik als niet-polyseem zal beschouwen, en woorden met een heterogeen toepassingsbereik als polyseem, waarbij moet worden opgemerkt dat de grens tussen die twee groepen natuurlijk enigszins vaag is. Bepalend is echter dat de onderlinge gelijkenissen van de referenten van een woord als *bird* (in de biologische zin) in principe groter is dan bij de referenten waarop een woord als *long* van toepassing is. Dit adjectief kan zowel van toepassing zijn op ruimte-eenheden (spatiale entiteiten) als op tijdseenheden (temporele entiteiten), die onderling niets gemeenschappelijks (moeten) hebben (behalve uiteraard dat ze alle als *long* kunnen worden omschreven): vgl. b.v. *road* met *phone call* in *a long and winding road* respectievelijk *a long phone call*. Een 'monoseme' categorie als *bird* omvat "nicht verschiedene Bedeutungen oder Kategorien (...), sondern Exemplare oder Referenten (Individuen oder Unterkategorien)" (Kleiber 1993 [1990]:131). Een 'polyseme' categorie als *long* kan dan weer naar "verschiedene Typen von Referenten" verwijzen (Kleiber 1993 [1990]:120). Het is dus opvallend dat monoreferentialiteit in de cognitieve semantiek wordt geherinterpreteerd als 'monosemie' en polyreferentialiteit als 'polysemie'. Die begripsverwarring treffen we meerdere malen bij Kleiber aan. Zo beschrijft hij de overgang van de standaardversie naar de uitgebreide versie enerzijds als de "Übergang von einer Monosemie- zu einer Polysemiekonzeption", maar maakt hij tegelijkertijd duidelijk dat hij die overgang synoniem acht aan "der Übergang von einer monoreferentiellen Konzeption der Kategorien zu einer multireferentiellen Konzeption" (cf. Kleiber 1993 [1990]:120).

De homogeniteit respectievelijk heterogeniteit van het referentiebereik van een woord als criterium om te bepalen of het woord als niet-polyseem dan wel polyseem moet worden beschouwd, leidt echter tot grote problemen. In Hoofdstuk II hebben we voldoende beklemtoond dat het niet onderscheiden van betekenis en referentie niet houdbaar is om verschillende redenen en dat ook 'polyreferentialiteit' en 'polysemie' niet aan elkaar mogen worden gelijkgesteld. De onhoudbaarheid van bovenstaand criterium blijkt echter ook uit de verwarring die het criterium veroorzaakt binnen de cognitieve semantiek zelf. Dat (volgens dit criterium!) *bird* monoreferentieel en bijgevolg monoseem is terwijl *long* polyreferentieel is en bijgevolg polyseem, daarover zijn de meeste cognitivisten het eens. Die eensgezindheid verdwijnt wanneer men moet beslissen over de al dan niet polyseme analyse van b.v. *climb*. We hebben gezien

dat Fillmore (1982) *climb* als niet-polyseem beschouwt en ook b.v. Jackendoff (1985; 1990) gaat met die analyse akkoord. Nochtans houdt dit níet in dat de betekenis van *climb* monoseem en dus semantisch invariabel is (zoals dat in het structureel functionalisme het geval zou zijn), wel dat men *climb* één niet-polyseme en tegelijkertijd semantisch *variabele* betekenis toekent: bepaalde betekeniskenmerken (b.v. [+ascending]) kunnen immers in bepaalde contexten onderdrukt worden (b.v. door toevoeging van *down* aan *climb*). Er zijn echter ook cognitieve semantici die niet akkoord gaan met deze analyse: zo beschouwen zowel Cuyckens (1997:67) als Taylor (1999) [+ascending] en [+clambering] niet als twee typische betekeniskenmerken van *climb*, maar als twee verschillende *betekenissen* van het woord, 'ascending' en 'clambering', van *climb* (cf. Taylor (1999:34): "As I see it, there is simply no way in which these various senses [= senses of *climb*, fvdg] can be brought under a single semantic formula"). Het is dus duidelijk dat de homogeniteit of heterogeniteit van het toepassingsbereik van een woord een vrij arbitrair criterium is om te bepalen of een woord monoseem is dan wel polyseem.

De oplossing van het structureel functionalisme is in theorie heel eenduidig en vooral consequent. Of het toepassingsbereik van een woord nu meer of minder heterogeen is,⁵³ in het structureel functionalisme geldt dat alle referenten die onder dit toepassingsbereik vallen (d.w.z. die door dit woord kunnen worden benoemd) aan elkaar gerelateerd zijn door eenzelfde *a priori* monoseme betekenis (*signifié*) die aan het referentieproces ten grondslag ligt. Behalve in het uitzonderlijke geval van homonymie kan men in het structureel functionalisme de 'polyreferentialiteit' van een woord steeds verklaren (niet voorspellen!) vanuit de monoseme betekenis van dat woord. Uitgaande van het bilateraliteitsprincipe moet men immers veronderstellen dat alle referenten die met eenzelfde *signifiant* worden benoemd, ook onder dezelfde *signifié* ressorteren. Dat betekent niet dat inhoudelijke variatie wordt verworpen of genegeerd, wel integendeel. De inhoudelijke variatie ziet men echter niet als het gevolg van een onderliggende polyseme betekenisstructuur, maar wordt toegeschreven aan verschillende co(n)textuele factoren die ervoor zorgen dat de semantische invariabele (de *signifié*) op het niveau van het concrete spreken verschillend kan worden ingevuld. De keuze voor een consequent en homogeen monoseem betekenismodel (in tegenstelling tot het heterogeen betekenismodel met verschillende submodellen in de cognitieve semantiek) zorgt ervoor dat in het structureel functionalisme geen verwarring mogelijk is over welk betekenismodel nu precies van toepassing is op welk woord, noch over de vraag of een woord nu polyseem dan wel niet-polyseem is.

Aangezien de cognitieve semantiek het bilateraliteitsprincipe verwerpt, kan het niet naar de structureel-functionele oplossing voor bovengeschetst probleem teruggrijpen. In de volgende paragraaf zullen we bekijken op welke manier men in de cognitieve semantiek het probleem – 'Wanneer is er nu sprake van polysemie en wanneer niet?' – tracht op te lossen.

⁵³ De 'extreem homogene' situatie waarin er een één-op-één-relatie bestaat tussen betekenis en referentie, die voorkomt bij terminologieën, vakjargon, nomenclatuur, etc. valt wel buiten de scopus van het structureel functionalisme. In Hoofdstuk II hebben we beargumenteerd waarom terminologieën e.d. uit het structureel-functionele onderzoeksobject, dat zich in de eerste plaats richt op natuurlijke taal, moeten worden uitgesloten.

3.5.2. Het continuüm tussen homonymie, polysemie en monosemie

De oplossing op de vraag ‘Wanneer is er sprake van polysemie?’ houdt voor de cognitieve semantiek eigenlijk in dat er überhaupt geen eenduidig antwoord op de vraag bestaat. Met andere woorden: de oplossing bestaat erin dat er geen oplossing is. Polysemie wordt gebruikelijkerwijs afgebakend ten opzichte van homonymie enerzijds en ten opzichte van monosemie anderzijds, en bij beide afbakeningen treden problemen op. We bespreken eerst het verschil tussen homonymie en polysemie en vervolgens het verschil tussen polysemie en monosemie.

3.5.2.1. Polysemie versus homonymie

Met uitzondering van de verschillende relaties die polysemie en homonymie ten opzichte van ambiguïteit worden toebedeeld,⁵⁴ heerst een opvallende consensus over de definities van homonymie en polysemie alsook over de problemen die met diezelfde definities gepaard gaan. Centraal daarbij staat de (niet)-gerelateerdheid van de verschillende betekenissen die aan één woordvorm worden verbonden:

Polysemy is a variety of lexical ambiguity in which the distinct senses associated with a single lexical form are semantically related. Existing by contrast is homonymy, in which unrelated meanings are associated with the identical phonetic (or orthographic) form (Brugman 1997:4).

Of nog:

Traditionally, homonyms are said to be different words (i.e. lexemes) with the same form (...). Polysemy (or multiple meaning) is a property of single lexemes; and this is what differentiates it, in principle, from homonymy (Lyons 1981:146).

Het theoretische knelpunt daarbij blijft natuurlijk “*how to distinguish polysemy (one form – several meanings) from homonymy (two lexical items which happen to have the same phonological form)*” (Crystal 2003:359; onze cursivering, fvdg), met andere woorden, hoe men de gerelateerdheid van betekenissen van de ongerelateerdheid van betekenissen dient te onderscheiden. Een antwoord vanuit etymologisch perspectief noch lexicografisch perspectief volstaat. In het eerste geval is het immers niet gezegd dat een relatie die in het verleden tussen twee betekenissen kon worden vastgesteld (diachroon perspectief), nog als dusdanig aanwezig is in de intuïtie van een hedendaags spreker (synchroon perspectief). In het tweede geval loopt men het gevaar de lexicografische, metatalige definitie van een woord onterecht gelijk te schakelen aan de talige betekenis van een woord. In Hoofdstuk II is uit de bespreking van Ruhl echter gebleken dat het juist erg

⁵⁴ De meeste auteurs beschouwen lexicale ambiguïteit (daarnaast onderscheidt men ook ‘open of pragmatische ambiguïteit’ en ‘grammaticale ambiguïteit’, cf. Cruse 2000:110) als *een overkoepelende term* voor homonymie en polysemie (cf. Crystal (2003), Brugman (1997), Busmann (1996), Lyons (1977), Lehrer (1974), Ullmann (1970) e.a.). Sommige auteurs beschouwen (lexicale) ambiguïteit echter enkel als een synoniem van homonymie: polysemie is voor hen geen vorm van ambiguïteit (cf. Ducrot & Todorov 1972, Tuggy 1993, etc.). Wij zullen – in navolging van de meerderheid van auteurs – ambiguïteit als een overkoepelende term beschouwen voor homonymie en polysemie.

belangrijk is om lexicografische definities van talige betekenissen te onderscheiden. In de cognitieve semantiek blijft men nochtans soms het woordenboek ter ondersteuning gebruiken voor de homonymiethese. Zo vermeldt Cruse (2000:109) ter bevestiging van de homonymie van het Engelse *bank* dat “[a] lexicographer would normally give two main entries, *bank*₁ and *bank*₂”. Ook bij Zhang (1998) vinden we een gelijkaardige argumentatie terug (ter ondersteuning van een aantal andere tests). Om *ambiguity*, *vagueness*, *generality* en *fuzziness* van elkaar te onderscheiden, is het handig om te weten dat “ambiguous words [= homonieme woorden, fvdg] tend to have separate dictionary entries”, terwijl “(...) a vague word [= een polyseem woord, fvdg] tends to have a single dictionary entry” en “both general and fuzzy words [= monoseme woorden, fvdg] have a single dictionary entry (...)”, aldus Zhang (1998:20). Toch beseft men in de cognitieve semantiek dat zowel het etymologische als het lexicografische argument geen doorslaggevende argumenten kunnen zijn, in de beslissing of de betekenissen van een woord al dan niet gerelateerd zijn. Op de vraag naar een ander argument van doorslaggevend belang blijft de cognitieve semantiek echter het antwoord schuldig:

Since speakers are very adept at perceiving semantic relationships, and since comparison is encouraged by common symbolization, it is seldom safe to assume that no connection whatever is established between the alternate senses associated with a form. Even a tenuous relationship, dimly perceived, is still a relationship, and though certain phenomena may presuppose a close or salient connection (so that, for instance, *Tom and his dog are both running* is more felicitous than *Tom and the water are both running*), there is no basis for positing a specific cut-off point along the scale of semantic relatedness where polysemy begins and homonymy begins (Langacker 1988d:137).

Uit dit citaat blijkt opnieuw hoezeer men in de cognitieve semantiek belang hecht aan het subjectieve oordeel van de spreker. Dat illustreert opnieuw het anti-objectivistische karakter van de cognitieve semantiek. Ook Cruse stelt uiteindelijk dat er geen scherpe scheidlijn te trekken valt tussen homonymie en polysemie omdat individuele sprekers sterk kunnen verschillen in hun oordeel over de gerelateerdheid, maar dit betekent geenszins het failliet van het onderscheid: “However, this does not render the distinction between polysemy and homonymy useless, because there are many clear cases” (Cruse 2000:109).

3.5.2.2. Polysemie versus monosemie ('vaagheid')

3.5.2.2.1. INLEIDING

Het begrip van de polysemie wordt niet alleen gepositioneerd ten opzichte van homonymie, maar ook ten opzichte van monosemie. Monoseme betekenissen worden in de cognitieve semantiek bij voorkeur omschreven als 'vage betekenissen' en meer dan de term 'monosemie' zal men er de term 'vaagheid' aantreffen.⁵⁵

⁵⁵ Hoewel *vagueness* in de cognitieve semantiek de frequentst gehanteerde term is om een monoseme betekenis te omschrijven, komen ook *generality* en *indeterminacy* voor als mogelijke invullingen van het monosemiebegrip. De babylonische spraakverwarring in het discours rond het onderscheid tussen deze drie begrippen illustreert mooi hoe de literatuurstudie over polysemie en verwante thema's bemoeilijkt

Het verschil tussen homonymie, polysemie en vaagheid wordt door Tuggy als volgt omschreven:

Ambiguous meanings [= hier als synoniem voor homonieme betekenissen, fvdg] are (intuitively) quite separate, having little more or nothing in common beyond the phonological structure they share, *whereas vague meanings have so much in common that it is difficult to separate them*. Cases of polysemy fall in between the two: the meanings are clearly distinguishable, yet also clearly related (1993:273; onze cursivering, fvdg).

Of nog:

The difference between ambiguity and vagueness is a matter of whether two or more meanings associated with a given phonological form are distinct (ambiguous) [= hier als overkoepelende term voor homonymie en polysemie, fvdg], or *united as non-distinguished subcases of a single, more general meaning* (vague) (Tuggy 1993:273; onze cursivering, fvdg).

En verder:

Vagueness corresponds to unity of different meanings (Tuggy 1993:274).

En ten slotte:

[V]agueness [involves] a lexeme with a single but non-specific meaning, i.e., the lexeme may subsume other meanings but those meanings are not distinguished from each other or from the more inclusive 'true' meaning (Tuggy 1993:275).

Uit bovenstaande citaten blijkt hoe contradictorisch en vaag 'vaagheid' gedefinieerd is. Aangezien vaagheid in de cognitieve semantiek synoniem staat voor monosemie, zou men verwachten dat aan een vage betekenis, één (monoseme) betekenis beantwoordt. Sommige elementen uit de citaten bevestigen dat ("single, more general meaning", "unity", "a single meaning", "inclusive 'true' meaning"), maar andere elementen spreken dat dan weer tegen, aangezien men de ene betekenis waarvan sprake tegelijkertijd opsplijst 'in betekenissen die zoveel gemeen hebben dat men ze met moeite van elkaar kan onderscheiden' en 'niet-onderscheidbare subbetekenissen' of nog 'betekenissen die niet van elkaar kunnen worden onderscheiden noch van de 'ware' betekenis'. Deze laatste uitspraken getuigen ons inziens van een *contradictio in termini*. Men kan niet van (sub)betekenissen spreken indien men niet op een of andere manier het bestaan van deze (sub)betekenissen kan vaststellen (d.i. van elkaar kan onderscheiden als aparte entiteiten, hoezeer

wordt door het feit dat de meest frequente begrippen evenveel invullingen kennen als er auteurs zijn die de begrippen hanteren. Crystal (2003) schuift *vagueness* naar voren als overkoepelende term voor *indeterminacy* en *generality*. De *indeterminacy* zoals Crystal haar definieert, stemt overeen met de definitie van *pragmatic ambiguity* in Cruse (2000). Een zin als *A man entered the room* is volgens Cruse pragmatisch ambigu en volgens Crystal *indeterminate* omdat de zin vragen open laat als: "Welke man kwam de kamer binnen? Hoe kwam hij de kamer binnen? Om welke kamer gaat het?" etc. De *generality* zoals Crystal (2003) ze formuleert, stemt dan weer overeen met de *indétermination* zoals geformuleerd door Ducrot & Todorov (1972): het gaat daarbij om woorden (en niet zoals bij Crystals *indeterminacy* om uitdrukkingen die het woordniveau overstijgen) die een zeer algemene, abstracte betekenis hebben waardoor ze naar zeer uiteenlopende situaties kunnen verwijzen. Ducrot & Todorov (1972) zijn van mening dat hun

die ook met elkaar verbonden zijn). Indien men vervolgens beweert dat het onderscheid tussen die betekenissen dermate vaag is, dat het onderscheid bij nader inzien eigenlijk toch niet te maken valt, dan wijst dat op een innerlijke tegenspraak. Daarbij komt nog dat men in de besprekingen omtrent vaagheid geregeld de notie 'waarheid' ziet opduiken die eigenlijk volstrekt vreemd is aan het onderwerp vermits dit een logische categorie is die alleen op oordelen in taal, niet echter op taalbetekenissen van toepassing is (cf. Coseriu 2003:79-89).

In geen geval kan monosemie omschreven worden als de 'eenheid van *verschillende betekenissen*' zoals Tuggy dat doet. Een woord als Eng. *aunt* beschikt volgens Tuggy (1993:273) over "[two] meanings (...) intuitively united into one", met name 'mother's sister' en 'father's sister', verenigd in de vage betekenis 'parent's sister'. De vaagheid die Tuggy hier echter suggereert betreft niet de betekenis, maar hoogstens de heterogeniteit in de referentie: met de monoseme betekenis 'parent's sister' kan je in de buitentalige realiteit verwijzen naar de zus van je moeder of naar de zus van je vader. Indien men het bilateraliteitsprincipe respecteert, dan moeten we vaststellen dat de inhoudelijke verandering [+mother] → [+father], geen vormverandering tweebrengt voor *aunt* en dus dat dit inhoudelijke verschil geen deel uitmaakt van de *signifié* van *aunt* (ter vergelijking: de inhoudelijke verandering [+female] → [+male] impliceert de substitutie van *aunt* door *uncle* en betreft dus een functioneel betekenisverschil).

Het is in elk geval duidelijk dat Tuggy (en bij uitbreiding de gehele cognitieve semantiek) de vaagheid op het *betekenisniveau* situeert, wat steeds tot een definitionele tegenspraak leidt ('te onderscheiden betekenissen die zo vaag zijn dat ze bij nader inzien niet langer te onderscheiden zijn'). Deze tegenspraak kan men opheffen door niet de betekenis maar de referentiële toepassingen ervan vaag te noemen. Het begrip van de 'monoseme betekenis' als synoniem aan 'vage betekenis' omschrijven, suggereert dat de monoseme betekenis niet precies kan worden afgebakend. Het valt van daaruit ook te verklaren waarom men in het structureel functionalisme de term 'vaagheid' bij voorkeur vermijdt bij het definiëren van de *signifié*. Immers, de *signifié* van een woord X kan men als precies afgebakend beschouwen als men met het feit rekening houdt dat de *signifié* van een woord X bepaald wordt door de *signifiés* van de woorden Y, Z etc. die semantisch verwant zijn met X: X betekent dan wat Y, Z, etc. *niet* betekenen. De *signifié* kan dan wel abstract van aard zijn, maar is daarom nog niet 'vaag'. Er zit wel een zekere 'onbepaaldheid' in de *signifié* maar die valt te verklaren vanuit de structureel-functionele methodologie die principieel differentieel en dus negatief van aard is: men bepaalt

indétermination het equivalent is van wat in de Angelsaksische traditie *vagueness* wordt genoemd. Dit is alvast niet in overeenstemming met de overkoepelende inhoud die Crystal (2003) aan de term geeft. Bekijken we de indeling van Zhang (1998), dan zien we echter dat wat Crystal (2003) aanduidt met *vagueness* voor Zhang juist gelijk staat aan *generality*: "The meaning of an expression is general in the sense that it does not specify certain details: i.e. generality is a matter of unspecification" (1998:16). Uit zijn voorbeelden blijkt dat *generality* zich kan situeren op woordniveau én zinsniveau. Zo is *friend* een voorbeeld van *generality* omdat het zowel om een man als om een vrouw kan gaan: in deze betekenis komt het overeen met de *generality* in de zin van Crystal of de *indétermination* van Ducrot & Todorov. Echter, ook *Mary saw John* is een voorbeeld van *generality* "because it does not specify whether or not Mary saw John in a shop, or in a school, or any other place" (Zhang 1998:16). Deze vorm van *generality* is dan weer het equivalent van Crystals *indeterminacy* of Cruse' *pragmatic ambiguity*.

bijgevolg de grenzen van de *signifié*, zodat de 'kern' niet zelf positief wordt gevat maar binnen die grenzen relationeel, en daardoor negatief, wordt afgebakend. Let wel: Coseriu heeft altijd benadrukt dat het de taak is van de semanticus om te zoeken naar een metatalige parafrase die de 'kern' zo exact mogelijk op een positieve wijze omschrijft. Dit wijst erop dat men wel moet zoeken naar een zinvolle, 'positieve' metatalige parafrase, maar men moet deze steeds zien als het resultaat van een negatieve betekenisafbakening. Reeds H.J. Pos merkte op dat een zekere 'onbepaaldheid' ("area of indefiniteness") onlosmakelijk verbonden is aan elk taalgegeven, waaronder ook betekenissen. De 'onbepaaldheid' is "so to say the living and inner aspect of any linguistic fact":

In its open possibilities it can never be confined to realizations already made, it transcends in a creative way the limits of reality already given. It seems to me that these facts, apparently subtle and of little importance, are suitable to make clearer the phenomenology of the understanding of language in general and of meaning in particular (1949:286, geciteerd in Willems 1997:351 – voetnoot 3).

Voor onze doeleinden is het inzicht cruciaal dat de semantische onbepaaldheid van taaleenheden een kenmerk van die eenheden is op het niveau van het taalsysteem (de *langue*) en dus met een bereik aan mogelijkheden ("open possibilities") in taal overeenstemt, niet met de veel ruimer te vatten vaagheid die gepaard kan gaan met onze ervaring van de wereld of met de referenten zelf.

3.5.2.2.2. AMBIGUÏTEITSTESTS

Los van de vraag of het wel gerechtvaardigd is vaagheid aan monosemie gelijk te stellen, moet men zich de vraag stellen hoe het onderscheid tussen vaagheid en polysemie kan worden vastgesteld. Men kan de vraag herformuleren als de vraag naar "discreteness" (Cruse 2000:106): 'Is er sprake van distincte betekenissen of niet?'. In de moderne semantiek hanteert men in dit verband een aantal 'ambiguïteitstests', waarmee men denkt te kunnen aantonen of de vastgestelde inhoudelijke variatie veroorzaakt wordt door contextuele en/of situationele factoren en teruggaat op één onderliggende betekenis ('vaagheid') dan wel of de inhoudelijke variatie daadwerkelijk teruggaat op distincte betekenissen ('ambiguïteit').⁵⁶ We bespreken de verschillende types tests (die taalkundig, logisch of definitioneel van aard zijn) aan de hand van Cruse (2000:106-108 en 114-116) (vgl. eveneens Tuggy (1993:274) en Geeraerts (1993a)). Geeraerts wijst erop dat de eerste twee types tests intuïtief van aard zijn, terwijl het derde type analytisch van aard is.

Een eerste type betreft de linguïstische tests. Deze omvatten o.a. de zogeheten *identity test* ('identiteitstest'). Ter illustratie van deze test worden twee zinnen met elkaar vergeleken: (1) *Mary is wearing a light coat; so is Jane* en (2) *Mary has adopted a child; so has Jane*. Het adjectief *light* heeft twee mogelijke lezingen: 'light in colour'

⁵⁶ Ambiguïteit wordt hier gebruikt als een overkoepelende term voor homonymie. Indien uit de ambiguïteitstests blijkt dat er sprake is van inhoudelijke variatie ten gevolge van distincte betekenissen (Cruse (2000:108) spreekt dan ook bij voorkeur van "tests for discreteness"), moet men vervolgens nog bepalen of deze distincte betekenissen gerelateerd (polysemie) dan wel ongerelateerd (homonymie) zijn.

en 'light in weight'. Zin (1) kan echter aan een beperkt aantal situaties refereren: ofwel dragen Mary en Jane een jas die licht van kleur is ofwel dragen ze een jas die licht in gewicht is. De jas van Jane kan echter niet licht in gewicht zijn als die van Mary licht van kleur is, of licht van kleur als die van Mary licht in gewicht is. Dit fenomeen is gekend als de *identity constraint* ('identiteitsrestrictie'). Wanneer men zich niet aan de identiteitsrestrictie houdt, dan treedt er een zeugmatisch effect op. Deze beperking geldt niet in zin (2): het kind dat Jane geadopteerd heeft, hoeft niet hetzelfde geslacht te hebben als het kind dat Mary geadopteerd heeft. De samentrekking resulteert hier dan ook niet in een zeugmatisch effect. In gevallen waar de identiteitsrestrictie geldt hebben we te maken met distincte betekenissen, in gevallen waar die beperking niet geldt, wordt de variatie in lezingen teruggevoerd op één – zij het dan wel 'vage' - betekenis.

Andere taalkundige tests betreffen de *independent sense relations*-test en de *autonomy*-test. In het eerste geval beschouwt men twee lezingen van een gegeven woord als discreet als ze onafhankelijk van elkaar over een set betekenisrelaties beschikken. Zo hebben de twee lezingen van *light*, 'light in colour' en 'light in weight', antoniemen (respectievelijk *dark* en *heavy*) die volstrekt niet gerelateerd zijn. De term *autonomy* verwijst dan weer naar de bruikbaarheid van een woord in één van beide lezingen "when the other is explicitly denied, or ruled out by reason of anomaly, or some such" (Cruse 2000:107). In de zin *I prefer dogs to bitches* is de algemene lezing 'hond' uitgeschakeld ten voordele van de specifieke lezing 'mannelijke hond'. Deze zin is niet aberrant in tegenstelling tot de zin **I prefer children to girls* wat volgens Cruse aantoont dat de seksespecifieke interpretatie van *child* niet autonoom is en bijgevolg niet discreet ten opzichte van de sekseneutrale interpretatie.

Het tweede type betreft een logische test die bekend staat als de *independent truth conditions*-test ('onafhankelijke waarheidsrestricties'-test).⁵⁷ Twee lezingen van een gegeven woord zijn discreet als ze aan onafhankelijke waarheidsvoorwaarden voldoen. Dat is het geval wanneer men zich een context voor de geest kan halen waarbij een ja/nee-vraag die het gegeven woord bevat naar waarheid kan worden beantwoord met zowel 'ja' als 'nee'. Wanneer Mary een donkere, lichtgewicht jas draagt en men vraagt *Were you wearing a light coat?* kan Mary naar waarheid antwoorden: *Yes, I was wearing my pale green winter coat* of *No, I was wearing my thick winter coat*. Vergelijken we dit met de andere voorbeeldzin *Mary has adopted a child* dan moeten we vaststellen dat er geen situatie bestaat waarin Mary zowel *Yes* als *No* kan antwoorden op de vraag *Is it true that you have adopted a child?*

Het derde type test betreft een definitionele test. Deze test stelt dat een woord vaag is indien men er in slaagt om alle lezingen te omschrijven aan de hand van een maximaal algemene en minimaal specifieke definitie. Om terug te komen op ons eerder aangehaalde voorbeeld uit Tuggy (1993): het Engelse *aunt* kan worden geparafraseerd als 'parent's sister' die de lezingen 'father's sister' en 'mother's

⁵⁷ Vergelijk ook Geeraerts (1993a:232 e.v.) voor een aantal varianten op de logische test.

sister' insluit. Geeraerts (1993a:235-236) wijst in dit verband op de relatie tussen de definitionele test en de Aristoteliaanse categorisatietheorie. Immers, een item is ambigu "if there is no single set of necessary and sufficient attributes to describe the extension of the item" (Geeraerts 1993a:235).

3.5.2.2.3. HET FALEN VAN DE AMBIGUÏTEITSTESTS

In Geeraerts (1993a) worden bovenstaande tests niet alleen uitvoeriger omschreven dan de korte samenvatting die wij hierboven hebben gegeven, Geeraerts toont ook stap voor stap aan dat de ambiguïteitstests niet deugen (cf. voor een uitgebreide bespreking, cf. Geeraerts 1993a) en wel op twee manieren. In de eerste plaats leveren de drie tests onderling niet alleen vaak tegenstrijdige resultaten op wanneer ze worden toegepast op eenzelfde woord, bovendien blijkt elk van de tests ook interne inconsistenties te vertonen. In de tweede plaats blijkt dat bij manipulatie van de context het aanvankelijke testresultaat van een woord eveneens kan veranderen. De testresultaten zijn met andere woorden niet stabiel. Zelfs voor de 'standaardvoorbeelden' van ambiguïteit (als Eng. *bank*) kunnen de testresultaten bij bepaalde contexten wijzen in de richting van vaagheid.

Een bekende toepassing van Geeraerts' hypothese over het falen van de ambiguïteitstests is de analyse van Eng. *paint* door Tuggy (1993:275-278). Tuggy (1993:275) stelt vast dat een constructie als *She's painting (it)* naar een oneindig groot aantal van verschillende situaties kan verwijzen. Enkele situaties die Tuggy opsomt zijn de volgende:

- (i) het schilderen van een portret met olieverf op doek;
- (ii) het schilderen van een landschap met waterverf op papier;
- (iii) het schilderen met *trompe l'oeil*-effect op de binnenmuur en -vloer van een huis;
- (iv) het schilderen van een muurschildering op een buitenmuur of openbaar gebouw;
- (v) het schilderen van een sierboord op een binnenmuur;
- (vi) het schilderen van kamermuren met één enkele verfkleur met het oog op decoratie van de muren enerzijds en het beschermen van de muren anderzijds;
- (vii) het schilderen van de buitenkant van een huis enkel met het oog op de beschermingsfunctie van de verf;
- (viii) het schilderen van meubels;
- (ix) het schilderen van auto's met een verfpistool;
- (x) het schilderen van markeringen op een parking of een verkeersweg door gebruik van een verfspuitmachine;
- (xi) het aanbrengen van make-up op een gezicht;
- (xii) het aanbrengen van een gekleurd ontsmettingsmiddel op een wonde met een watje.

Op basis van de definitionele test kan men Eng. *paint* als vaag beschouwen, aangezien aan bovenstaande inhoudelijke variatie (situaties (i) tot en met (xii)) één semantische invariabele ten grondslag ligt, met name 'applying some colored substance to a surface'. Tuggy geeft echter te kennen dat hierbij wordt verwaarloosd dat de situaties (i) tot en met (xii) van elkaar verschillen met betrekking tot

een aantal parameters, o.a. de aard van de substantie die wordt aangebracht (b.v. verf of make-up), de aard van het oppervlak dat beschilderd wordt (b.v. muur of gezicht), het aantal kleuren dat gebruikt wordt (b.v. witte wegmarkeringen of een veelkleurige sierboord), de aard van het instrument waarmee men de substantie aanbrengt (b.v. een verfborstel of -roller, of een watje). De verschillen ten opzichte van die parameters zouden volgens Tuggy wel eens kunnen wijzen op discrete betekenissen (en dus ambiguïteit).

De (taalkundige) ambiguïteitstests leiden tot ambivalente resultaten, aldus Tuggy. Eenzelfde zin *I have been painting and so has Jane* kan na toepassing van de identiteitstest zowel in de richting van ambiguïteit als vaagheid wijzen. Als deze zin verwijst naar een situatie waarin *I* een landschap heeft geschilderd (ii) en *Jane* een portret in olieverf (i) dan blijft een zeugmatisch effect achterwege en wijst het testresultaat in de richting van vaagheid. De inhoudelijke variatie tussen (i) en (ii) gaat dus niet terug op onderliggende, discrete betekenissen. Indien *I* echter wegmarkeringen heeft aangebracht (x), terwijl *Jane* een portret in olieverf heeft geschilderd (i), dan treedt er een zeugmatisch effect op: (i) en (x) zijn dan wel discrete betekenissen en voor Tuggy betreft het dan meer bepaald homonieme betekenissen. Ten slotte, indien *I* een muurschildering op de buitenkant van het huis heeft aangebracht (iv) en *Jane* een portret in olieverf heeft geschilderd (i), dan is het voor Tuggy niet duidelijk of er al dan niet een zeugmatisch effect optreedt: (i) en (iv) vallen dus tussen polen in: ze zijn noch homoniem, noch vaag. In dit geval zal Tuggy van polyseme betekenissen spreken.

Bovenstaande ambivalente resultaten zijn echter niet vaststaand: het oordeel of er al dan niet sprake is van een zeugmatisch effect kan immers veranderen onder invloed van de context. In het geval van *I have been painting and so has Jane* blijft een zeugmatisch effect zo goed als achterwege indien men schilderen als in (iv), (vi) of (vii) (uitgevoerd door *I*) telkens vergelijkt met schilderen als in (i) (uitgevoerd door *Jane*). Indien daarentegen *I* en *Jane* diezelfde activiteiten professioneel beoefenen, veroorzaken dezelfde vergelijkingen een zeugmatisch effect in de uitspraak *I am a painter and so is Jane*. In de uitspraak *When I'm painting I try to get the color on evenly, and so does Jane* is dan weer zo goed als elke onderlinge combinatie van (i) tot en met (xii) mogelijk zonder dat een zeugmatisch effect optreedt.

3.5.2.2.4. POLYSEMIE ALS INSTABIEL BEGRIP

Tuggy (1993) komt op basis van de wederzijdse tegenstrijdige resultaten en de interne inconsistenties van de ambiguïteitstests tot dezelfde conclusie als Geeraerts (1993a) (beide zijn daarbij tevens geïnspireerd door Langacker (1987; 1988d)), met name dat net als de bestudeerde prototypische categorieën het begrip 'polysemie' geen homogeen concept met duidelijk afgebakende grenzen kan zijn, aangezien er geen "stable criterion for a distinction between vagueness and polysemy" voorhanden is (Geeraerts 1993a:259).⁵⁸ (cf. ook Tuggy: "[T]he conception of ambiguity and vagueness as classical categories with fixed boundaries and no

⁵⁸ Al blijkt dat Geeraerts tegelijkertijd niet principieel het bestaan van zulk een criterium uitsluit: "[T]he fact that we have not found a stable criterion for a distinction between vagueness and polysemy does not mean that such a criterion is in principle impossible to find" (1993a:259).

gradations of membership is, at the least, strongly called into question”, (1993: 274)). Homonymie, polysemie en vaagheid vormen bijgevolg een continuüm van semantische fenomenen met “fuzzy boundaries”.

Het is dan ook de taak van de cognitieve semantiek om de gerelateerdheid van de verschillende (sub)betekenissen van een woord weer te geven in een betekenisnetwerk. De semanticus moet zoveel als mogelijk semantische links opnemen in dit netwerk, zelfs indien hij vermoedt dat twee verschillende betekenissen enkel fonologisch gerelateerd zijn, d.w.z. dat het om twee verschillende, homonieme woorden gaat die toevallig dezelfde woordvorm delen.

Homonymy is better analyzed as the endpoint along the cline of relatedness – it is the limiting or degenerate case of polysemy, where the only relationship between two senses consists in their common phonological realization. Hence the actual descriptive problem is not to distinguish between homonymy and polysemy, but rather to characterize semantic networks as fully and accurately as possible (Langacker 1988d:137).

Immers, zo merkt Langacker (1988d:137) op, sprekers zijn geneigd om zoveel als mogelijk semantische gerelateerdheid aan te nemen, daarbij gestimuleerd door “common symbolization”, waaronder hij de ‘associatie met eenzelfde vorm’ verstaat. Met andere woorden: ook Langacker geeft merkwaardig genoeg toe dat vormconstantheid blijkbaar de aanzet vormt tot een intuïtie van samenhang tussen de verschillende gebruiken die aan deze vorm zijn gekoppeld. Op basis van de bilateraliteitsaannname stelt het structureel functionalisme dat aan vormconstante aan de inhoudszijde van het taalteken betekenisconstante beantwoordt: de intuïtie van gerelateerdheid is dus op te vatten als de intuïtie van het bestaan van een ‘einheitliche Bedeutung’. Homonymie is in dit kader een empirische vaststelling van het feit dat een en dezelfde vorm aan twee betekenissen beantwoordt die niets met elkaar gemeen hebben. Volgens de cognitieve semantiek kan de intuïtie van samenhang echter op twee manieren worden geïnterpreteerd: als polysemie (= distincte en toch gerelateerde betekenissen) of als monosemie (= vaagheid). Er bestaat echter geen enkel objectief argument om de scheidslijn tussen die twee interpretaties te bepalen, zo luidt het cognitieve standpunt. Of men de relatie tussen twee betekenissen als het gevolg van onderliggende polysemie dan wel als van één onderliggende abstracte betekenis beschouwt, hangt volledig van de spreker af, zo blijkt ook uit volgend citaat:

We cannot be certain how far ‘upward’ a speaker extends this network through the process of abstraction (schematization), and in particular, whether he extracts a ‘superschema’ having all other nodes as direct or indirect instantiations. Nor do we know how far ‘downward’ a speaker articulates the network into progressively more specialized notions. Speakers may very well differ in these respects, and also in the specific set of categorizing relationships they establish between nodes (Langacker 1988d:135).

Deze visie ligt volledig in de lijn van het anti-objectivistische karakter van de cognitieve semantiek, maar kan in haar meest extreme vorm natuurlijk wel tot solipsisme leiden wanneer de intersubjectiviteit niet langer kan worden gegarandeerd.

Het is dus opmerkelijk dat het falen van de ambiguïteitstests in geen geval een aanleiding vormt om de toereikendheid van de tests zelf in vraag te stellen wat het vaststellen van fenomenen als homonymie, polysemie en vaagheid betreft. Het falen van de tests wordt veeleer als het bewijs beschouwd van de instabiliteit tussen ambiguïteit (= homonymie + polysemie) en vaagheid.

Geeraerts ziet aus dem negativen Befund jedoch nicht die – letztlich einzig sinnvolle – Konsequenz, dass viele Testverfahren offenbar außerstande sind, darüber zu entscheiden, ob Polysemie vorliegt oder nicht, sondern stattdessen zweifelt er an der Haltbarkeit und Nützlichkeit der Unterscheidung, der die Testverfahren gelten sollen (Willems 1997:149).

Geeraerts kan alleen maar tot deze conclusie komen doordat hij “sich keinesfalls an der Bedeutung orientiert, deren potentieller polysemer Charakter im Prinzip zur Diskussion zu stehen hätte, sondern selbstverständlich an der – kognitiven Bezeichnung” (Willems 1997:150).⁵⁹ We verduidelijken die kritiek aan de hand van het hierboven besproken *paint*. Indien men vaststelt dat de uitspraak *I have been painting and so has Jane* geen zeugmatisch effect oplevert (1) wanneer *I* een landschapsaquarel schildert en *Jane* een portret in olieverf, maar wel (2) wanneer *I* als amateurschilder een landschapsaquarel schildert en *Jane* in professioneel verband witte wegmarkeringen heeft aangebracht, moeten we nagaan welke oorzaak precies deze vaststellingen (geen zeugma respectievelijk wel een zeugma) tot gevolg heeft. De cognitieve semantiek beweert dat het ontbreken van een zeugmatisch effect erop wijst dat (1) de semantische identiteit gegarandeerd is en bijgevolg ‘een landschapsaquarel schilderen’ en ‘een portret in olieverf schilderen’ geen distincte betekenissen zijn, terwijl het optreden van een zeugmatisch effect erop wijst dat in (2) de semantische identiteit niet gegarandeerd is en bijgevolg ‘een landschapsaquarel schilderen’ en ‘wegmarkeringen schilderen’ distincte (polyseme) betekenissen van *paint* zijn. We moeten ons echter afvragen of het oordeel over de aan- of afwezigheid van een zeugmatisch effect correleert met het oordeel over de *semantische* identiteit van beide leden van de vergelijking (*painting* zoals uitgevoerd door *I* respectievelijk *painting* zoals uitgevoerd door *Jane*) dan wel met het oordeel over de *referentiële* identiteit van de beide leden. Onze hypothese luidt als volgt: Het gebruik van *and so has* staat garant voor de semantische identiteit van de uitdrukkingen van beide leden van de vergelijking die door *and so has* met elkaar worden verbonden; het oordeel over het al dan niet optreden van een zeugmatisch effect is daarentegen gebaseerd op de mate van referentiële identiteit van de buitentalige handelingen waarnaar de uitdrukkingen van beide leden verwijzen.

De betekenis van de constructie *and so has* (vrij vertaald: ‘en hetzelfde geldt voor’) vereist dat de beide leden van de vergelijking identiek zijn aan elkaar, dat wil zeggen, de zin moet kunnen worden geparafraseerd als ‘I have been painting and Jane has been painting too’. Indien dat niet zou kunnen, dan betekent dat,

⁵⁹ Het is daarom ook niet verwonderlijk dat Geeraerts opmerkt: “Of course, our pre-theoretical notion of what a distinct meaning is, is not entirely clear, and in that sense, any search for polysemy criteria will be hampered by the fact that we do not know precisely what it is we want a criterion for” (Geeraerts 1993a:259).

dat niet aan de betekenis van *and so has* is voldaan en zou men deze uitdrukking simpelweg niet kunnen gebruiken (maar b.v. moeten spreken van *I have been painting and Jane has done something else/similar/entirely different*). Kortom: het gebruik van *and so has* impliceert sowieso dat beide leden van de vergelijking onder het 'identiteits'toepassingsbereik van de betekenis van *and so has* vallen. In het geval van *I have been painting and so has Jane* wil dit zeggen dat de situaties waarnaar in beide leden wordt verwezen in die mate als identiek worden beschouwd, dat beide leden onder het toepassingsbereik van de betekenis van *painting* vallen (indien niet, dan had men *and so has* niet kunnen gebruiken). De semantische identiteit tussen de handeling uitgevoerd door *I* enerzijds en de handeling uitgevoerd door *Jane* anderzijds, wordt steeds gegarandeerd door *and so has* en betreft hier een 'painting-identiteit'.

Daarnaast moeten we verklaren waarom in het ene geval een zeugmatisch effect optreedt en in het andere geval niet. Daarvoor beroepen we ons op de referentiële identiteit van de *painting*-handeling in het eerste lid (*painting* zoals uitgevoerd door *I*) en de referentiële identiteit van de *painting*-handeling in het tweede lid (*painting* zoals uitgevoerd door *Jane*). Indien beide situaties in de buitentalige realiteit in grote mate met elkaar overeenstemmen dan zal er geen zeugmatisch effect optreden (b.v. indien het om twee vormen van 'kunstschilderen' gaat, cf. situaties (i) en (ii)); indien het gaat om twee erg heterogene situaties in de buitentalige realiteit (b.v. een vorm van kunstschilderen (i) en een praktische toepassing van schilderen (x)), dan treedt er wel een zeugmatisch effect op. Tot een uitspraak over de betekenis *stricto sensu* van *paint* kan men op deze wijze echter niet komen, aangezien men daartoe niet twee of meer handelingen in de buitentalige werkelijkheid met elkaar dient te vergelijken maar wel moet nagaan op welke punten de betekenis van Eng. *to paint* zich onderscheidt van semantische verwante werkwoorden zoals *to draw, sketch, colour, sign* enz., zodat men de commutatietest kan uitvoeren en vervolgens ook te weten kan komen welke handelingen allemaal onder *paint* vallen en welke niet. De vaststelling van een zeugmatisch effect is bijgevolg beslist geen uitspraak over betekenis.

3.5.2.2.5. BETEKENIS ALS CONTEXTAFHANKELIJK EN INTERPRETATIEF CONCEPT
De argumentatie dat de ambiguïteitstest ("Treedt er een zeugmatisch effect op of niet?") niet de semantische identiteit maar wel de referentiële identiteit betreft, zou echter nooit door Geeraerts zelf worden geaccepteerd aangezien hij stelt "that meanings (as distinct from mere referential specifications) do not exist" (1993a: 259). Op de vraag "Are meanings found or are they made?" (Geeraerts 1993:260) kiest Geeraerts dan ook resoluut voor de tweede optie. Hij acht het zinloos om het begrip betekenis te onderscheiden als een aparte entiteit ("prepackaged chunks of information", 1993a:259); in plaats daarvan moet men betekenis als een "process of sense-creation" bekijken. Het betekenisbegrip vervlakt daardoor tot een louter contextafhankelijk gegeven ("radically context-dependent", Geeraerts 1993a: 260).⁶⁰ Geeraerts hanteert volgend beeld om zijn visie kracht bij te zetten:

⁶⁰ Eigenlijk sluit Geeraerts daarmee aan bij de meest extreme vorm van betekenisminimalisme (cf. Posner 1980:100), d.i. de aanname dat woorden niet over een inherente betekenis beschikken, "deriving all their apparent contribution from functional context" (Ruhl 1989:ix).

The image I would like to propose to make this conception more graspable, is that of a floodlight: words are searchlights that highlight, upon each application, a particular subfield of their domain of application (1993a:260).

Dat betekenis een contextafhankelijk begrip is, bevestigt volgens Geeraerts het interpretatieve karakter van de semantiek: "Meanings are interpretations that arise out of a particular context" (1993a:260). Deze visie sluit volledig aan bij het anti-objectivisme, waarbij het betekenisbegrip afhankelijk is van de interpretator. Geeraerts maakt met andere woorden geen verschil tussen een *a priori*-betekenis (*signifié*, taalbetekenis) (= d.i. de betekenis die tot stand komt op basis van de idiomatische kennis van de functionele opposities binnen het taalsysteem) en een *a posteriori*-interpretatie (tekstbetekenis) (= de betekenis die de interpretator toekent aan een woord op basis van de *signifié* van dat woord in combinatie met encyclopedische en elocutionele kennis waarover hij beschikt). Nochtans is het onderscheid onloochenbaar, want indien men stelt dat een woord geen betekenis heeft, waarop kan dan de interpretatie van dat woord gebaseerd zijn? Zo merkt Willems (1997:151) op:

Wie sehr diese scheinbar 'subjektivistische' Wende einen zähen Objektivismus voraussetzt, erhellt daraus, daß offensichtlich keine Klarheit darüber besteht, was denn 'interpretiert' wird; D. Geeraerts' Interpretationskonzept ergibt einen infiniten Regreß: Bedeutungen sind Interpretationen von Bedeutungen von Bedeutungen usw.

Daarbovenop komt dat Geeraerts het verschil niet maakt tussen de betekenis van een woord en de betekenis van de uitspraak waarin dat woord wordt gebruikt: doordat betekenis in het model van Geeraerts een emergent gegeven is dat enkel en alleen ontspringt aan de context, wordt diezelfde context verdisconteerd in de woordbetekenis. Aangezien Geeraerts het verschil tussen woordbetekenis en zinsbetekenis niet maakt, kan hij ook niet tot het inzicht komen dat de logische of waarheidsconditionele test überhaupt niet kan worden gebruikt wanneer men wil bepalen of een woord polyseem dan wel vaag is. Dergelijke test vormt een relict van de angelsaksische analytische filosofie en is niet alleen onverenigbaar met een Aristoteliaanse visie op betekenis maar ook met eender welke werkelijk *empirische* visie op betekenis. Taal is een semantisch universum dat vóór de 'apofantische' dimensie van de logica ligt. Dat wil zeggen dat enkel 'spreken over' waar of onwaar kan zijn, aparte taaleenheden – met name de woorden van een taal – kunnen op zich niet waar of onwaar zijn. Men kan enkel tot juiste inzichten komen (d.i. oordelen over het waarheidsgehalte) via het formuleren van zinnen en oordelen in het taalgebruik, m.a.w. via een activiteit die boven het zuivere benoemen van entiteiten van onze ervaring uitstijgt. Het waarheidsgehalte als criterium gebruiken voor betekenisdefinities wordt binnen het structureel functionalisme dan ook resoluut afgewezen. Aangezien de betekenis van een woord voor Geeraerts volledig in het taalgebruik opgaat, zal voor hem het waarheidsgehalte van een uitspraak daarentegen wél iets kunnen zeggen over de betekenis van het woord dat in die uitspraak optreedt – met alle epistemologische problemen vandien.

3.5.3. *Failiet van het polysemiebegrip?*

We mogen bovenstaande conclusies, met betrekking tot de ‘ongrijpbaarheid’ van polysemie, *niet* interpreteren als zou de cognitieve semantiek geneigd zijn komaf te maken met het begrip, want het noodzakelijkerwijs monoseme alternatief wordt ten stelligste afgewezen, zoals blijkt uit onderstaand citaat:

A strict reductionist approach would seek maximum economy by positing only a single structure to represent the meaning of a lexical category. However, if our goal is to properly characterize a speaker's knowledge of linguistic convention, any such account is unworkable. From neither the category prototype alone, nor from an all-subsuming superschema (should there be one), is it possible to predict the exact array of extended or specialized values conventionally associated with a lexeme (out of all these values that are cognitively plausible) (Langacker 1988d:136).

In dit citaat vinden we alvast één van de vele argumenten terug die Tuggy (2003), met name de ‘voorspelbaarheidseis’ die de monoseme betekenis niet kan waarmaken, zal aandragen ter verdediging van de polysemiehypothese en dit in een aanval op de monosemiehypothese. In de volgende paragraaf onderwerpen we deze apologie van de polysemie aan een kritische analyse.

4 | VERDEDIGING VAN DE RADICALE POLYSEMIEHYPOTHESE TEN OPZICHTE VAN DE MONOSEMIEHYPOTHESE: TUGGY (2003)

4.1 | Inleiding

Tuggy (2003) is een bijdrage die volledig in de lijn ligt van Lakoffs ongebreidelde polyseme netwerkanalyse, zoals we die in § III.3.4.5. hebben uiteengezet, ditmaal toegepast op het Nawatl werkwoord *kīsa*, en die bijzonder interessant is om de volgende redenen:

Ten eerste gaat het om een zeer recente publicatie, die aantoont dat het al te voorbarig zou zijn om te stellen dat de radicale polysemiethese aan terrein verliest ten voordele van een ingeperkte polysemiethese en dus in de richting van de monosemiehypothese opschuift, en wel enerzijds op basis van de cognitief-semantische vaststellingen dat het begrip polysemie ‘instabiel’ en ‘ongrijpbaar’ is en anderzijds op basis van gematigd polyseme cognitief-semantische bijdragen van o.a. Tyler & Evans (2003a) (cf. Hoofdstuk IV voor een uitvoerige bespreking daarvan);

Ten tweede vat Tuggy de radicale polysemiethese in een aantal krachtlijnen samen en tracht vervolgens stap voor stap aan te tonen waarom hij de alomtegenwoordigheid van polysemie als een natuurlijke eigenschap van taal, of eenvoudigweg als ‘taalfait’ beschouwt. Hoewel Tuggy het bestaan van polysemie als “almost self-evident” beschouwt (cf. Tuggy 2003:323), tracht hij deze vanzelfsprekendheid toch

expliciet te beargumenteren.⁶¹ We hebben eerder aangetoond dat polysemie binnen het cognitieve discours veeleer geponereerd dan geëxpliciteerd werd (cf. de verschillende cognitief-semantiche citaten die werden aangehaald in § III.3.4.5.4.4.).

Ten derde onderbouwt Tuggy zijn these bovendien niet alleen met argumenten pro polysemie, hij weegt deze argumenten ook voortdurend af tegen de argumentatie vanuit een monosemie invalshoek. Bijgevolg komt ook de visie van Tuggy's 'tegenstanders' uitgebreid aan bod en blijkt zeer duidelijk hoe Tuggy bepaalde argumenten pro monosemie interpreteert. Op die manier kunnen we makkelijker op Tuggy's interpretatie van deze argumenten inspelen. Argumenten contra monosemie komen in Lakoff (1987) weinig tot niet aan bod, in Tyler & Evans (2003a) in beperkte mate (cf. Hoofdstuk IV).

Minder gelukkig is dan weer de keuze van Tuggy om zijn radicale polysemiethese te illustreren aan de hand van een case study uit een vrij ontoegankelijke taal, namelijk het Orizaba Nawatl dat gesproken wordt in bergachtig gebied ten zuiden van Orizaba, Veracruz, Mexico (cf. Tuggy 2003:324 – voetnoot 1). Uit een niet nader bepaalde (en dus voor andere linguïsten ontoegankelijke) database van voorbeeldzinnen uit het Nawatl (die overigens werd samengesteld met oog op het gebruik van andere woorden dan *kīsa*) werden willekeurig de eerste dertien zinnen geselecteerd waarin *kīsa* voorkomt. Op basis daarvan stelt Tuggy niet alleen een polyseem lexicaal netwerk van *kīsa* op, volledig in de lijn van Lakoffs netwerkanalyse, hij schuift tevens een veralgemenende parafrase naar voren, 'incipient or fully realized change of state' (soms afgekort tot de glos 'emerge'), "a generalization covering all the meanings examined so far" (Tuggy 2003:340). Deze generalisatie beschouwt hij als de abstracte betekenis die monosemisten zouden gebruiken om *kīsa* te omschrijven (cf. Tuggy's uitspraak dat "Ruhl would posit for *kīsa* a meaning like 6.a) [= 'incipient or fully realized change of state', fvdg]" (2003:344)). Tuggy zal vervolgens beargumenteren waarom deze generalisatie als betekenis ontoereikend is voor *kīsa* en bij uitbreiding de gehele monosemiehypothese niet houdbaar is. Het is uiteraard wetenschappelijk oneerlijk om Ruhl (en de overige voorstanders van monosemie) af te rekenen op een door Tuggy zelf geconstrueerde monosemie betekenis. Door in een wijdverspreide publicatie die voor een internationaal wetenschappelijk publiek is bestemd een vrij ontoegankelijke taal als het Nawatl te gebruiken, ontnemt Tuggy voorstanders van de monosemiehypothese echter de kans om zelf een monosemie betekenis te bepalen.⁶² Het ontbreekt ons immers aan de nodige kennis van het Nawatl om een paradigmatische analyse voor *kīsa* op te stellen, om zo via betekenisoppositie tot

⁶¹ We maken de lezer erop attent dat Tuggy deze argumenten grotendeels reeds heeft uiteengezet in een eerder artikel uit 1999 "Linguistic Evidence for Polysemy in the Mind: A Response to William Croft and Dominiek Sandra". We hebben er echter voor gekozen om ons te baseren op de bijdrage uit 2003, die recenter en iets uitgebreider is.

⁶² Zelf nemen we één uitgebreide, Nederlandse gevalsanalyse (Nls. *over*) onder de loep in Hoofdstuk IV. Uiteraard is het Nederlands ook niet voor vele linguïsten toegankelijk, maar het behoort wel tot de Germaanse taalfamilie en vele wetenschappers hebben wel toegang tot één van de talen die tot deze taalfamilie behoren. Bovendien is dit proefschrift in het Nederlands opgesteld en bijgevolg in de eerste plaats gericht op lezers die het Nederlands machtig zijn.

een monoseme betekenis voor *kisa* te komen, die niet noodzakelijkerwijs samenvalt met Tuggy's constructie 'incipient or fully realized change of state'.

Dit wil echter niet zeggen dat de tekst van Tuggy daardoor onbruikbaar zou worden. Immers, met zijn gevalsanalyse van *kisa* tracht Tuggy te illustreren dat de monosemiehypothese onmogelijk van toepassing kan zijn, niet alleen op dit (door Tuggy polyseem bevonden) werkwoord, maar bij uitbreiding ook op een niet nader gedefinieerd, maar uitgebreid aantal andere gevallen:

And, as I have stressed repeatedly, *kisa* is by no means an unusual case. The same arguments [d.i. argumenten pro polysemie en contra monosemie] could be made from any of a multitude of other cases (Tuggy 2003:356).

Dit werkwoord is dus maar een aanleiding om op een veel algemener niveau het polyseme standpunt tegen het monoseme standpunt te verdedigen. We achten het daarom niet noodzakelijk om in dit theoretische hoofdstuk een synopsis te geven van de analyse van *kisa* (die volkomen parallel verloopt met de netwerkanalyse van Eng. *over*, cf. Hoofdstuk IV), maar spitsen de aandacht toe op het overkoepelende thema van de tekst. Uitspraken over taal als "Polysemy is rampant" waarbij geldt dat "[p]olysemous meanings are separable but intricately related" (Tuggy 2003:341) verwijzen voor Tuggy naar natuurlijke eigenschappen van taal "even though some theoreticians, including notably Ruhl (1989), have been eager to deny crucial aspects of them" (Tuggy 2003:323). Kort samengevat vindt Tuggy dat men volgende zaken niet kan verklaren vanuit een monoseem uitgangspunt:

Monosemists' efforts to establish the contrary position, that each form has only one meaning, founder on the following facts: The indications are that native speakers can and do distinguish among the meanings. Truth value differences can show up among the meanings. There are holes in the pattern, in that not all reasonably expected meanings obtain. Near-synonyms, translation equivalents, and dialectal variants exhibit differing ranges of meaning that cannot be predicted from a single meaning. This is especially clear when one considers what speakers must know, not just hearers. Overlap of meaning with the context cannot be used to prove absence of that meaning from a form. And finally, context often does not provide enough information to account for what speakers intend and hearers understand. *In short, polysemy is not just obvious, it is real* (Tuggy 2003:360-361, onze cursivering, fvdg).

Tuggy's polysemiethese wordt afgetekend tegen de achtergrond van Ruhl's *On Monosemy* (1989). Tuggy kiest Ruhl uit als vertegenwoordiger van de monoseme visie omdat Ruhl de (soms problematische) implicaties van zijn radicale standpunt niet uit de weg gaat, maar ze daarentegen aanvaardt en diepgaand uitwerkt aan de hand van uitgebreid corpusmateriaal.⁶³ Hoewel Ruhl tot conclusies komt waarin Tuggy zich

⁶³ We hebben in de bespreking van Ruhl evenwel aangetoond dat zelfs voor Ruhl polysemie in sommige gevallen onvermijdelijk is en hij eigenlijk net als vele cognitivisten gelooft in een betekeniscontinuüm. Het is dan ook jammer dat Tuggy niet vermeldt dat Ruhl dus ook een opening voor polysemie toelaat in zijn theorie, hoewel die klein is. Aangezien we daar uitgebreid op ingegaan zijn bij de bespreking van Ruhl, laten we deze nuancering achterwege in de bespreking van Tuggy (2003).

absoluut niet kan vinden, dwingt Ruhl Tuggy's respect af: "Ruhl has offered me the great pleasure of reading one who really has considered the data" (Tuggy 2003:342). Dat Ruhls these sterk empirisch onderbouwd is, spaart hem van het voornaamste punt van kritiek dat steeds aan het adres van Coseriu geuit werd, namelijk dat diens structureel-functionele, monoseme benadering van betekenis in praktijk moeilijk toepasbaar is en bovendien weinig praktisch uitgewerkt is door de auteur zelf:

Bekanntlich hat die Rezeption von Coserius sprachwissenschaftlichen Schriften immer unter eine Reihe von Faktoren gelitten, die mit deren Inhalt und Rang in keinem Verhältnis stehen. (...) Siebtens muss man schließlich auch noch feststellen, dass Coseriu bestimmte Aspekte seiner Theorie sowie bestimmte Beispiele (bzw. Beispieltypen) in seinen Publikationen sehr oft wiederholt hat, was ihm den nicht ganz unverständlichen und bis zu einem bestimmten Grad gerechtfertigten Einwand eingebracht hat, die unzähligen Coseriu'schen begrifflichen *distinctiones* seien womöglich nur auf eine beschränkte Anzahl von genau festlegbaren Beispielen, nicht aber auf viele andere, ähnliche Beispiele anwendbar (Willems 2003:18).

Enerzijds bewondert Tuggy Ruhl wegens diens exhaustieve corpusonderzoek, maar tegelijkertijd is het Tuggy merkwaardig genoeg toch ontgaan wat de achterliggende visie is die Ruhl ertoe beweegt om van uitgebreid corpusmateriaal te vertrekken. We herhalen kort de twee redenen waarom Ruhl het uitermate belangrijk vindt om in *On Monosemy* (1989) uitvoerig gebruik te maken van corpusmateriaal. Het spreekt voor zich dat iemand die een monoseme betekenis voor X wil construeren van waaruit alle gebruiken van X in het concrete spreken kunnen worden verklaard zo min mogelijk gebruiken van X over het hoofd mag zien, zo niet komt men uit bij een veel te specifieke betekenis van waaruit men de gebruiken die men buiten beschouwing laat niet kan verklaren. Terecht wijzen voorstanders van de polysemithese graag op deze lacunes: dat een gegeven monoseme betekenis een aantal gebruiken niet kan verklaren, bewijst volgens hen afdoende het niet functioneren van de monosemievisie. Het is dan ook logisch dat Ruhl zich tegen dit reële pijnpunt wil wapenen. Ruhl gaat er bijgevolg van uit dat men de inherente betekenis van een woord niet kan achterhalen "without fully gauging its applications" (1989:173) en dit kan volgens hem enkel door exhaustief corpusonderzoek dat toelaat om *meaning* in al haar aspecten (dit wil zeggen: zowel op strikt semantisch als op pragmatisch niveau) te onderzoeken. Er is echter een tweede reden waarom het volgens Ruhl ook voor polysemisten bijzonder interessant is om conclusies te staven met uitgebreid corpusmateriaal. Ruhl wijt de al te makkelijke aanname van polysemie door de meerderheid van semantici aan de Chomskyaanse traditie die de voorkeur geeft aan de intuïtie van de linguïst als methodologisch uitgangspunt. Hij erkent dat daar een aantal voordelen aan verbonden zijn, maar is ervan overtuigd dat intuïtie alleen niet kan volstaan. Het ligt immers voor de hand dat semantici die vertrekken van de eigen intuïtie slechts geconfronteerd worden met een beperkt aantal gebruiken van een gegeven woord. Wanneer men sommige van die gebruiken als discreet beoordeelt, worden er verschillende betekenissen gepostuleerd, maar die vermeende polyseme of homonieme betekenissen – al naargelang men de betekenissen als gerelateerd beschouwt of niet – blijven wel beperkt en bijgevolg aanvaardbaar (in die zin dat er geen

overvloed aan betekenissen ontstaat waardoor men de economische werkbaarheid van de polysemie-aanname in vraag zou stellen). Daardoor wordt de mogelijkheid van een onderliggende gemeenschappelijke betekenis sterk onderschat en kan men de traditionele kijk op betekenis waaruit polysemie als het ware natuurlijk voortvloeit niet doorbreken. Wie echter met uitgebreide corpora werkt, zou op het eerste gezicht met heel veel verschillende gebruiken worden geconfronteerd, wat tot ongebreidelde polysemie zou leiden. Op die manier zou men volgens Ruhl sneller genoopt zijn om stil te staan bij de cruciale vraag of de ogenschijnlijke 'polysemie', die men vanuit een onmiddellijk, interpretatief standpunt in teksten kan vaststellen, ook effectief een bewijs is van de meerduideligheid van woorden op semantisch niveau.

Met andere woorden: in al zijn bewondering voor het uitvoerige corpusonderzoek van Ruhl, verliest Tuggy uit het oog dat dit onderzoek louter tot doel had om ogenschijnlijke polysemie van 'zuivere polysemie' te kunnen onderscheiden. Zelf neemt Tuggy overigens Ruhls waarschuwing tegen al te beperkt corpusmateriaal niet ter harte. We haalden al aan dat Tuggy's conclusie in verband met de polysemie van *kisa* slechts op 13 verschillende gebruiken gebaseerd is (waarvan hij nadien besluit dat het ook 13 verschillende betekenissen zijn), wat bezwaarlijk van 'uitgebreid corpusonderzoek' getuigt.

Aangezien we Ruhl uitvoerig besproken hebben in § II.2., is het overbodig om opnieuw een synopsis van Ruhls werk te geven. We herhalen slechts die standpunten van Ruhl die Tuggy zelf aanhaalt in zijn verdediging van de polysemie. Tuggy stelt dat semantici monosemie enkel overwegen omwille van de 'theoretische eenvoud'.⁶⁴ De empirische data (in dit artikel de empirische analyse van *kisa*) ondersteunen dit 'simplistische' monosemie standpunt echter niet, aldus Tuggy. Bovendien acht hij de kool het sop niet waard: "If this particular kind of simplicity can be bought only at the expense of greater, more mysterious, and less probable complexities elsewhere, it may not be worth the price" (Tuggy 2003:343). Het is niet duidelijk welke de precieze dieperliggende beweegredenen waren voor Ruhl om de monosemiehypothese aan te houden, maar we willen er wel op wijzen dat monosemie in het structureel functionalisme geenszins met het oog op theoretische eenvoud wordt aangenomen. Voor Coseriu was de aanname van monosemie onlosmakelijk verbonden met zijn Aristotelianse en Humboldtianse visie op taal. In taal is niets uit de wereld als *hylè* (= materie zonder vorm) gegeven, alles is 'vormgegeven' (*morphè*).⁶⁵ Die vorm komt door middel van distincties tot stand (ook dat is een Aristotelianse visie)

⁶⁴ Let wel, deze theoretische eenvoud staat niet gelijk met methodologische eenvoud: Taylor, Cuyckens & Dirven stellen in hun introductie op de bundel waarin o.a. Tuggy (2003) verscheen dat "it may turn out to be tantalizingly difficult to characterize this single, general meaning, abstracted away from its specific instances. (The reader might like to try!)" (Taylor, Cuyckens en Dirven 2003:18). Stellen dat "life would be simpler for semanticists if each linguistic form had only one meaning" (Tuggy 2003:342) is dan ook enigszins onrechtvaardig, aangezien de aanname van monosemie geenszins de methodologische taak van de semanticus verlicht, wel integendeel.

⁶⁵ Op de wederzijdse afhankelijkheid tussen *morphè* en *hylè* gaat Coseriu onder meer in, in zijn bespreking van Hjelmstevs *glossematica* (cf. Coseriu 1975 [1954]:188-204).

en is eigen aan de menselijke taal, men vindt die vorm dus niet zomaar terug in de wereld zelf. Bovendien kan men het denken van mensen beschouwen als het herleiden van brute materie (*hylè*) tot vormen. Deze vormen zijn voor Coseriu homogene, discrete betekenissen die we in § III.3.2.5. hebben omschreven als 'pasvormen', 'een set voorwaarden voor het virtuele toepassingsbereik van een woord'. Deze homogene essenties hebben noch vage grenzen noch worden ze gekenmerkt door meervoudigheid in de betekenisstructuur. Dat de data bij een consequente analyse in een strikt structureel-functionele zin Coseriu nog steeds geen ongelijk geven, trachten we aan te tonen in Hoofdstuk IV, bij de concrete monoseme betekenisanalyse van Nls. *over*. In het huidige theoretisch georiënteerde hoofdstuk zullen we ons beperken tot een theoretisch-kritische evaluatie van Tuggy's pleidooi voor polysemie. We zullen in de eerste plaats Tuggy's argumenten pro polysemie evalueren (§ III.4.2.), vervolgens focussen we specifiek op zijn argumenten contra monosemie (§ III.4.3.).

4.2 | Argumentatie pro polysemie

Tuggy gebruikt verschillende argumenten om aan te tonen dat polysemie een natuurlijke eigenschap van taal is: de eerste twee argumenten kunnen we als het 'woordenboekargument' en het 'intuïtieve argument' omschrijven, het derde argument betreft de mogelijkheid tot woordspelingen en het vierde, ten slotte, betreft de traditionele ambiguïteitstests.

4.2.1. Het woordenboekargument

Tuggy stelt dat hij niet aan *kisa* (en vele andere, complexe werkwoorden in het Nawatl) kan denken zonder onder de indruk te zijn van "the sheer number of meanings which are clearly related to each other but just as clearly distinguishable from each other" (Tuggy 2003:345). Tuggy formuleert hier uiteraard een volstrekte evidentie: i) natuurlijk bestaat er een relatie tussen alle gebruiken van een woord met een bepaalde vorm⁶⁶ en ii) natuurlijk kan men al die gebruiken van elkaar onderscheiden. Dat betekent echter nog niet dat daarmee ook is aangetoond dat deze gebruiken 'betekenissen' zijn. Bovendien geldt ook voor alle andere talen waarmee Tuggy vertrouwd is dat men slechts uitzonderlijk geconfronteerd wordt met werkwoorden "that do not have more than one meaning clearly established" (Tuggy 2003:345). Ook substantieven en adjectieven hebben als typisch kenmerk dat zij over meerdere 'betekenissen' beschikken (en dus polyseem zijn). Het bewijs daarvan kan men volgens Tuggy o.a. in elk goed woordenboek vinden, waar de meeste lemma's verschillende 'betekenissen' naast zich vinden: "In this light, then, one comes to expect any commonly used lexical item to have multiple meanings"

⁶⁶ Bedoeld is natuurlijk één enkel ('polyseem') woord, niet twee verschillende woorden met eenzelfde ('homonieme') vorm.

(Tuggy 2003:345). Het gaat hier evenwel om een cirkelredenering: de 'betekenissen' van een woordenboek komen tegemoet aan wat Tuggy zoekt, maar hij knoopt er een visie aan vast die helemaal niet adequaat is (en die zelfs aantoonde dat hij een slecht woordenboekgebruiker is). Woordenboeken zijn immers nog nooit gemaakt om polysemie aan te tonen maar wel om de denotatieve gebruiksradius en -typen van items te beschrijven en zo nuttig te zijn voor de gebruiker (voor een precieze bepaling van de term 'denotatie', cf. Lyons 1977:206-215). Het staat vast dat Ruhl dit woordenboekargument niet als een geldig argument zou aanvaarden: we verwijzen naar Hoofdstuk II (§ II.2.1.3.) waar we uitgebreid hebben besproken hoe cruciaal voor Ruhl het verschil is tussen een woordenboekdefinitie van een lexeem enerzijds en de (talige) betekenis van een lexeem *stricto sensu* anderzijds. Het is vreemd dat Tuggy, die Ruhl nochtans met veel aandacht gelezen heeft, niet eens ingaat op deze vrij uitgebreide argumentatie van Ruhl.

4.2.2. *Het intuïtieve argument*

Interessanter dan het 'woordenboekargument' is het tweede argument dat Tuggy ter verdediging van de polysemie gebruikt: namelijk het 'intuïtieve' argument dat zowel op het niveau van de linguïst als op het niveau van de moedertaalspreker voorkomt. Als linguïst wil Tuggy zijn eigen 'polyseme intuïtie' niet negeren, hoewel hij zich ervan bewust is dat "[i]t may not be all that significant theoretically that I can distinguish a word's multiple meanings and that they 'feel' like different meanings to me" (Tuggy 2003:345). Tuggy ziet zijn eigen intuïtie echter bevestigd in de 'polyseme' intuïtie van Nawatl-moedertaalsprekers: geconfronteerd met de 13 verschillende gebruiken van *kīsa* die Tuggy hen voorschotelt, (h)erkennen zij deze als 13 betekenissen van *kīsa*.

Tuggy stelt tegelijkertijd vast dat Nawatlsprekers de monoseme betekenis van Ruhl,⁶⁷ niet willen (h)erkennen als 'de' betekenis van *kīsa* - "Ruhl would posit for *kīsa* a meaning like 6.a [incipient or fully realized change of state], and it would not bother him that native speakers would be unlikely to think of it as even a meaning of *kīsa*, much less as *the* meaning" (Tuggy 2003:344) - omdat deze betekenis 1) gekenmerkt wordt door een zeer hoge abstractiegraad en 2) onbewust ervaren wordt en dus niet bewust kan worden (h)erkend. Dat is vergelijkbaar met Lakoffs kritiek wanneer die stelt dat één abstracte, onderliggende betekenis van waaruit alle gebruiken kunnen worden verklaard onmogelijk is omdat die betekenis zo "devoid of real meaning" is "that it is not recognizable as what people think of as the meaning of a word" (Lakoff 1987:416) en met T&E's kritiek, naar aanleiding van Eng. *over*, dat "we cannot see how a representation so abstract would also be constrained enough to distinguish among many other English prepositions" (T&E 151 - voetnoot 23). Opvallend hierbij is dat de meeste auteurs echter geen voorbeeld geven van zulk een 'abstracte betekenis' en als ze het wel doen (zoals Tuggy) dan gaat het om een

⁶⁷ Nogmaals, het gaat hier eigenlijk *niet* om een monoseme constructie van Ruhl zelf, wel om een constructie van Tuggy, die hij vervolgens aan Ruhl toeschrijft.

zelfgeconstrueerde betekenis waarvan men niet kan inschatten of zij op die manier geaccepteerd of geconstrueerd zou worden door monosemisten zelf.

Deze twee vaststellingen – namelijk dat moedertaalsprekers van het Nawatl de abstracte generalisatie ‘incipient or fully realized change of state’ niet als dé betekenis van *kisa* (h)erkennen enerzijds én dat zij tegelijkertijd de verschillende, concretere betekenissen wél erkennen als betekenissen van (het bijgevolg polyseme) *kisa* – mogen niet worden genegeerd, aldus Tuggy, die de intuïtie van moedertaalsprekers theoretisch wél significant acht, in tegenstelling tot Ruhl.⁶⁸ We willen in verband met deze twee vaststellingen een aantal opmerkingen ter overweging meegeven, die we in de volgende paragrafen zullen verwerken:

- Betekent de abstractiegraad van monoseme betekenissen sowieso het failliet van de monosemiehypothese? Waar komt deze abstractie vandaan? (§ III.4.2.2.1.)
- Voor zowel Tuggy als Ruhl staat abstracte kennis (hier: talige kennis en dan meer bepaald, kennis van betekenissen) gelijk aan ‘onbewust aanwezige kennis’, al trekken beide auteurs daar verschillende conclusies uit. Klopt die visie van beide auteurs? En indien niet, hoe kunnen we de precieze aard van talige kennis omschrijven? (§ III.4.2.2.2.)
- Als Tuggy het heeft over de ‘intuïtieve kennis’ van de Nawatl-sprekers, waarop hij de aanname van polysemie baseert, welke intuïtie boort hij dan precies aan? En is die intuïtie betrouwbaar? Waarin verschilt zij van taalkundige introspectie? Het spreekt voor zich dat de intuïtie van sprekers theoretisch significant is, maar is daarmee ook de kous van het verhaal af voor de taalkundige? (§ III.4.2.2.3.)

4.2.2.1. Zijn abstracte betekenissen te weinig concreet en te weinig specifiek?

De abstractiegraad van monoseme betekenissen op zich kan en mag geen reden zijn om de monosemiehypothese af te wijzen: ieder mens is in staat om abstract te denken, dit wil zeggen, om zich een mentale voorstelling te maken van bepaalde zaken die hij/zij niet in de realiteit kan waarnemen. Dat is op het gebied van semantiek niet anders. Het is wel belangrijk om te begrijpen waar die abstractie van monoseme betekenissen in het structureel functionalisme vandaan komt.

Zowel Lakoff als Tuggy weigeren in de eerste plaats abstracte, monoseme betekenissen te accepteren omdat deze betekenissen niet als dusdanig worden (h)erkend door moedertaalsprekers en *te weinig ‘concreet’ en ‘reëel’* zijn (cf. “devoid of real meaning”, Lakoff 1987:416). In de tweede plaats zijn de betekenisparafrazes die monosemisten vooropstellen zo abstract dat ze *te weinig specifiek* worden. Daarmee bedoelen Lakoff en Tuggy dat men met een abstracte betekenisparafrase van een gegeven woord het gevaar loopt om gebruiken in te sluiten, die toch niet met dat woord kunnen worden omschreven.⁶⁹ We kunnen dus stellen dat de cog-

⁶⁸ cf. “[T]he interpretations of the conscious mind [even of native speakers] by necessity are oriented towards reality and thus are not purely semantic” (Ruhl 1989:51).

⁶⁹ cf. Lakoff (1987:416): “(...) it [= abstracte, monoseme betekenis] cannot distinguish among the cases”, en Tuggy (2003:351): “[M]ost cases of incipient or actual change of state are not coded by *kisa* (...). One cannot call falling, or eating, or deteriorating, or running, or any of myriad other processes involving (...) change of state, *kisa*”.

nitief-semantische kritiek dat de monoseme betekenis van een woord te abstract is, namelijk i) te weinig concreet en reëel en ii) te weinig specifiek, gebaseerd is op i) de concrete polyreferentialiteit van de 'gebruiken' (instantiaties) van de gepostuleerde betekenis, respectievelijk ii) de positief geformuleerde, metatalige betekenisparafrase van het lexicale item. Dat de eerste premisse ('een betekenis kan niet abstract zijn omdat alle gebruiken concreet zijn') onhoudbaar is, zal blijken uit onze discussie in § III.4.2.2.3. Dat echter ook de tweede premisse ('als betekenisbeschrijvingen te weinig specifiek zijn, dan moeten ook de betekenissen zelf *even weinig* specifiek zijn') niet aanvaardbaar is, blijkt uit de epistemologie van de taalwetenschap zelf: geen enkele linguïstische beschrijving kan beweren een 'doublering' te zijn van haar object (Willems 1994:395-410). Niet alleen zou dit in tegenspraak staan met de objectivering van taal als wetenschap, zo'n doublering zou uiteindelijk ook geen enkel inzicht verschaffen. We hebben er bovendien reeds op gewezen (§ II.1.4.4.) dat men uitspraken op metatalig niveau niet zomaar talig mag interpreteren, een gevaar waar Coseriu (1982:8-9) nadrukkelijk op wijst. De *taalwetenschap* is een methode om inzicht in *taal* te verwerven, via beschrijvingen en verklaringen die niet alle in het object zelf voorhanden zijn.

De cognitieve kritiek verliest uit het oog dat structuralisten als Coseriu, in navolging van de Saussure, van een negatieve, differentiële betekenisafbakening uitgaan, dit wil zeggen, dat men ervan uitgaat dat de betekenis van een woord precies datgene is wat de betekenissen van de overige woorden uit hetzelfde paradigma *niet* zijn. De werkelijke betekenis van een woord die structuralisten voorstaan kan daarom slechts paradigmatisch, in oppositie met de betekenissen van andere woorden binnen hetzelfde paradigma, worden weergegeven. Deze paradigmatische, 'negatief' afgebakende weergave van de betekenis van een woord is per definitie van een specifiekere aard dan de metatalige, 'positief' geformuleerde betekenisparafrase. In de feitelijke betekenis wordt immers precies afgebakend in welke gevallen de betekenis kan optreden en in welke niet; in de metatalige betekenisparafrase wordt abstractie gemaakt van alle paradigmatische betekenisopposities. Het is dus volstrekt normaal dat net die specificiteit vaak verloren gaat in de betekenisparafrase. Het is metatheoretisch belangrijk beide niveaus – negatieve, talige betekenis versus positieve, metatalige betekenisparafrase – strikt uit elkaar te houden. Lakoffs kritiek die door Tuggy en Tyler & Evans gedeeld wordt (cf. Lakoff 1987:346, Tuggy 2003:351, Tyler & Evans 2003a:151 – voetnoot 23) als zou een monoseme betekenis te abstract zijn (in de zin van 'te algemeen, te weinig specifiek'), is – wat de structureel-functionele betekenisbenadering betreft – in feite een mogelijke kritiek op de parafrase van de structurele betekenis, die slechts een metatalige weerspiegeling is van de werkelijke, gedifferentieerde betekenis.

Dit wil uiteraard niet zeggen dat Tuggy's en Lakoffs kritiek daardoor zinloos wordt – dat de structureel-functionele betekenis moeilijk te parafraseren valt, blijft een niet onbelangrijk probleem – maar een zinvolle discussie over de (on)toereikendheid van de structureel-functionele betekenisdefinitie is pas mogelijk wanneer men het niveau van de betekenisparafrase inruilt voor het niveau van de betekenis zelf. Overigens vervalt het bestaansrecht van de parafrase niet

door deze kritiek (cf. Coseriu 1987b:134-137). Het belangrijke onderscheid tussen taal en metataal betreft de eigenlijke crux van het structureel functionalisme. De *betekenis* die men volgens de structuralisten als overkoepelende betekenis moet aannemen (en waarop de gehele denotatie in principe als 'toepassing' moet kunnen worden teruggevoerd en waaruit alle mogelijke individuele referenties verklaarbaar moeten zijn), dreigt zo abstract en algemeen te worden dat de metataal ons in de steek laat. Het verschil tussen taal en taalwetenschap wordt bijgevolg erg pregnant: het resultaat van de analyse kan een betekenisomschrijving of *parafrase* opleveren die maar bij benadering kan worden uitgedrukt, althans in de taal die als metataal gebruikt wordt. Dat staat echter niet in tegenstelling tot de structuralistische taaltheorie en vormt bijgevolg ook geen incoherent aspect van de structureel-functionele analyse: i) vermits de betekenis op zich een ongearticuleerde entiteit is die de spreker als andere zijde van de woordvorm *denkt* en de betekenis van *x* negatief wordt gedelimitteerd door *y* en ii) vermits er een duidelijk verschil is tussen taalonderzoek en het object van dit onderzoek, nl. de natuurlijke historische taal met haar eigen structurele wetten.

4.2.2.2. *Is talige kennis 'onbewuste' kennis?*

Zowel Tuggy als Ruhl gaan ervan uit dat abstracte betekenissen eigenlijk synoniem zijn met 'onbewuste betekenissen', d.i. ze worden niet bewust ervaren door de spreker (cf. Ruhl 1989:178-179). Beide auteurs trekken echter fundamenteel verschillende conclusies uit deze overtuiging. Tuggy vindt dat enkel betekenissen die bewust ervaren worden, dit zijn betekenissen die door moedertaalsprekers (h)erkend worden als 'een' of 'de' betekenis van een gegeven lexicaal item, van tel kunnen zijn in een semantische beschrijving van een woord. Wie abstracte, onbewuste betekenissen naar voren schuift als de basis van een betekenisanalyse, negeert daarmee de intuïtie van de spreker, terwijl net die intuïtie de enige theoretisch significante spil van elke betekenisbeschrijving vormt. Ruhl (1989:179) vindt dan weer dat het onbewuste element van abstracte betekenissen geen theoretisch probleem vormt, enkel een methodologisch probleem: aangezien de abstracte betekenissen niet bewust toegankelijk zijn, zal men ze niet kunnen parafaseren: "A proposed paraphrase [...] will overspecify and undergeneralize". Dat methodologische probleem noopt Ruhl er echter niet toe om voor zijn betekenis-theorie uit te gaan van de 'betekenissen' die bewust ervaren worden door de spreker, aangezien "the interpretations of the conscious mind [even of native speakers] by necessity are oriented towards reality and thus are not purely semantic" (1989:51).

We zijn van mening dat bij de visie van beide auteurs kritische kanttekeningen kunnen worden geplaatst. We gaan akkoord met Ruhl's stelling dat gewone sprekers in hun dagdagelijkse communicatie gericht zijn op *wat* men wil meedelen, benoemen, niet *hoe* men meedeelt, benoemt, etc.; dit is ook een van de basisinzichten van een fenomenologie van de taal (Willems 1994:301-306). Met andere woorden: de sprekers zijn veeleer gericht op referentie dan op de taal zelf en hun uitspraken

over betekenissen zijn in die zin geen betrouwbare bron voor de semanticus als die het alleen wil hebben over betekenissen (d.i. betekenissen *niet* in combinatie met referentie en met wat sprekers weten over de referentie). (Dit standpunt diepen we verder uit in § III.4.2.4., voorlopig volstaat deze vaststelling). Tegelijkertijd gaan we niet met Ruhl akkoord wanneer hij stelt dat onze kennis over betekenissen niet bewust ervaren wordt en dus onbewuste kennis is. Abstracte (monoseme) betekenissen maken juist wel deel uit van het bewustzijn van sprekers. Dat men niet expliciet aan die betekenissen in abstracte zin denkt bij het praten, impliceert geenszins dat zij niet - impliciet - bewust aanwezig zouden zijn. We kunnen een parallel maken met een eenvoudig voorbeeld van een dagdagelijkse handeling. Voor sommige mensen is het schillen van aardappelen een routineuze handeling waarvan men dan soms zegt dat men ze 'onbewust' uitvoert. Dat het echter niet om een onbewuste handeling maar hoogstens om impliciete kennis gaat, blijkt uit het simpele feit dat men bij het schillen het onderscheid maakt tussen de schil en de aardappel zonder schil – men zal de aardappel dan ook niet oneindig doorschillen tot er geen aardappel meer over is.

Op eenzelfde manier kunnen we ook van talige kennis niet zeggen dat ze 'onbewust' is. Enkele voorbeelden kunnen dit verduidelijken. De manier waarop mensen spreken (b.v. het accent) wordt soms 'onbewust' genoemd, maar ook hier stellen we vast dat in confrontatie met een spreker die er een ander accent op nahoudt onze eigen manier van spreken juist wél bewust blijkt te verlopen. Zonder het bewustzijn van de eigen manier van spreken zouden we immers niet in staat zijn een andere manier van spreken te herkennen. Verder, wanneer iemand die onze moedertaal aanleert een woord uit onze moedertaal gebruikt op een manier die niet strookt met onze idiomatische kennis van de betekenis van dat woord, zullen wij dat dadelijk opmerken. We zijn er ons met andere woorden terdege van bewust dat de betekenis van het gegeven woord fout is toegepast, al impliceert het besef van deze foute toepassing niet dat wij spontaan de perfecte, metatalige, abstracte parafrase voor deze betekenis kunnen formuleren.

Juister lijkt het ons om betekenissen als *impliciete* denkinhouden te beschouwen en het soort bewustzijn dat we moeten veronderstellen bij het spreken duidelijk te onderscheiden van het onbewust soort handelen dat mensen uitvoeren, bv. bij – althans in normale omstandigheden – het ademen, slapen, dromen, enz. (cf. Willems 1994:107-118; alsook Coseriu 1988:187-231, Pos 1924:13 ("intuïtief weten") en 1949:285, Itkonen 1978:41, 118, 135, 159 e.v. en ten slotte Seppänen 1988:23). Een andere mogelijke formulering is dat de talige kennis van gewone sprekers weliswaar een bewuste kennis is (moedertaalsprekers van het Nederlands kunnen b.v. perfect zeggen van iemand anders' uitspraak dat 'dit niet zo gezegd wordt in het Nederlands'), maar dat deze kennis tegelijkertijd bij de meeste sprekers *ongearticuleerd* blijft, d.w.z. niet metatalig verwoord is. Het is de taak van de linguïst om de bewuste kennis van de spreker in zijn ongearticuleerde vorm in een gearticuleerde vorm om te zetten.

Samengevat: volgens het structureel functionalisme zijn abstracte betekenissen zeer zeker bewuste kennis, waardoor zij – in tegenstelling tot wat Ruhl beweert

– wél toegankelijk zijn voor de taalkundige. ‘Ontoegankelijke (want onbewuste) betekenissen’ – dat is voor het structureel functionalisme een *contradictio in adjecto*. Dat monoseme betekenissen moeilijk te parafraseren vallen, ligt dan ook niet aan het feit dat ze onbewust en dus ontoegankelijk zijn, maar hoogstens aan de ontoereikendheid van de metataal (zie: § II.1.4.4.). Dat is echter geen reden om het bestaan van monoseme betekenissen in twijfel te trekken, zoals Tuggy doet.

4.2.2.3. ‘Intuïtieve kennis’ versus ‘gereflecteerde kennis’: talige kennis als technische kennis

Tot hiertoe hebben we aangenomen dat talige kennis (en dan hier meer bepaald onze idiomatische kennis met betrekking tot de betekenissen van woorden) een *bewuste* kennis is. We gaan daarbij nog een stapje verder en nemen aan dat talige kennis, naast bewuste kennis ook *intuïtieve* kennis is (cf. Coseriu 1988:195-204 voor een uitgebreide historische schets en motivatie van het begrip ‘intuïtieve kennis’).⁷⁰ Aangezien het de taak is van de linguïst om de ongearticuleerdheid van de *intuïtieve* kennis op een metatalig coherente manier te ‘articuleren’, zijn we het in wezen eens met Tuggy’s stelling dat enkel de intuïtieve kennis van sprekers theoretisch relevant kan zijn in een betekenisanalyse. Het verschil tussen Coseriu en Tuggy is dat de intuïtie van sprekers voor het structureel functionalisme een *vertrekpunt* is van de analyse; voor Tuggy (en de cognitieve semantiek in het algemeen) is die intuïtie *vertrek- én eindpunt* van de analyse. De vraag die men zich bovendien moet stellen is wat men binnen het structureel functionalisme als intuïtieve kennis verstaat en wat Tuggy daaronder verstaat.

Volgens Coseriu dient men intuïtieve, talige kennis op te vatten als een *technische* kennis. Het komt erop neer dat deze vorm van kennis “ein Tunkönnen” is, dit wil zeggen, “ein Wissen, das sich an erster Stelle im Tun, im Sprechen, manifestiert” (Coseriu 1988:210). (cf. Coseriu 1988:204-226 voor een meer omstandige beschrijving). Het gaat met andere woorden om een ongearticuleerde intuïtie die zich enkel en alleen laat kennen in het spreken zelf, in het feit dat we *zus* en niet *zo* spreken. Het is de taak van de linguïst om deze impliciete kennis, die bij elke spreker aanwezig is, op een coherente manier te duiden, te ‘articuleren’, met andere woorden, na te gaan wat aan deze intuïtief-technische kennis *ten grondslag* ligt, hoe zij tot stand komt. Op het specifieke niveau van onze semantische intuïtief-technische kennis wil dat zeggen dat de linguïst op basis van het theoretische principe van de functionaliteit en het methodologische principe van

⁷⁰ Voor iemand als Chomsky is die intuïtieve talige kennis terug te voeren op *aangeboren kennis* (“innateness”, Chomsky 1965:47-48); voor Coseriu zijn betekenissen niet aangeboren, maar komen zij in een ononderbroken historisch proces van spreken tot stand, waarbij de creatieve activiteit van het individu als lid van een historisch gegroeide taalgemeenschap centraal staat. Onder creativiteit verstaat Coseriu “die besonderen Möglichkeiten des Menschen (...) sprachliches Wissen zu schaffen” (Coseriu 1988:202), zo ook in het bijzonder bij het scheppen van betekenissen (talige concepten, “Begriffe”): “Auch im Falle der Sprache geht der Mensch stets über die Erfahrung hinaus und schafft sozusagen Projekten des Möglichen. So ist es beispielsweise bei der Bildung der Begriffe. Wie wir an anderer Stelle sagten, geht es bei der Begriffsbildung nicht darum, die Gemeinsamkeiten der Gegenstände einer Klasse zu abstrahieren. Ginge man so vor, müsste die Abgrenzung der Klasse vorher schon gegeben sein. Denn sonst wäre es nicht erklärlich, daß man das Gemeinsame gerade nur bei Gegenständen der gleichen Klasse feststellt und nicht bei allerlei Gegenständen” (Coseriu 1988:202).

de commutatieweet, moet nagaan welke "Art des Seins" een bepaalde betekenis uitdrukt, d.w.z. dat men de betekenis tracht te construeren als een oneindige (want creatieve!) *mogelijkheid*, met het oog op het *virtuele toepassingsbereik* van die betekenis dat in principe 'oneindig', d.w.z. niet door de externe referentie gelimiteerd is. De taalwetenschappelijke theses en uitspraken waarmee men de intuïtief-technische kennis, die gericht is op de praktijk van het spreken, tracht te verklaren ('te articuleren') zijn van louter metatalige, niet van talige aard en behoren bijgevolg volgens Coseriu niet langer tot het "bloß intuitive Wissen", maar tot het "reflexive Wissen" (Coseriu 1988:198). Men zegt ook wel dat zij het gevolg van introspectie zijn, d.i. 'beredeneerde intuïtie', waarbij die introspectie zich echter uiteraard altijd aan de realiteit van het concrete spreken moet spiegelen en dus intersubjectief plausibel hoort te zijn.

We kunnen ons vervolgens de vraag stellen hoe men deze op de praktijk van het spreken gerichte 'technische kennis' concreet kan 'vaststellen' bij sprekers. Coseriu (1988:221) stelt dat slechts in "die unmittelbare Begründung" de intuïtief-technische talige kennis tot uiting komt. Daarmee bedoelt Coseriu dat de technische kennis slechts kenbaar wordt in nog *ongearticuleerde* uitspraken op basis van de technische kennis. Deze uitspraken kunnen van tweeërlei aard zijn. In de eerste plaats kan de spreker op de vraag 'Waarom zeg je dit op deze manier?' antwoorden 'Omdat men het zo zegt':

Er bezieht sich bei dieser Antwort auf eine Gemeinschaft und ihre gemeinschaftliche Tradition, d.h. er begründet sein Sprechen historisch und beruft sich darauf, daß er Mitglied einer Sprachgemeinschaft sei. Dies zeigt sich deutlicher noch in Formulierungen wie: 'Weil man es bei uns so sagt', 'Weil man es im Deutschen so sagt' usw. Da eine Sprache als historische Tradition überliefert wird, ist die historische Motivation die erste unmittelbare Begründung für ihr So-und-so-Sein (Coseriu 1988:222).

In de tweede plaats kan de spreker op de vraag 'Waarom zeg je dit *en niet zo*?' antwoorden met 'Omdat die tweede manier iets anders zou betekenen':

Mit dieser Antwort bezieht sich der Sprecher auf die andere objektive Motivation der Sprache, nämlich auf die funktionelle Motivation. Er bringt nämlich zum Ausdruck, daß seine Ausdruckweise gerade der Funktion entspricht, die er meint, und keiner anderen (Coseriu 1988:222).

Belangrijk is nu dat men deze uitspraken van de gewone spreker op basis van zijn ongearticuleerde intuïtief-technische kennis ("bloß intuitives Wissen") strikt moet onderscheiden van *reflectieve* uitspraken over deze intuïtief-technische kennis ("reflexives Wissen"). Men kan immers ook de gewone spreker door gerichte vragen eigenlijk in de rol van 'linguïst' duwen: deze vragen ontlokken niet simpelweg een uitspraak op basis van de ongearticuleerde en ongereflecteerde intuïtie van de spreker, maar dwingen de spreker in zekere zin tot reflectie over zijn taal (cf. "Der Sprecher wird jedoch schon zum Linguisten, wenn er zu formulieren versucht, welches die Funktionen genau sind, denn in diesem Fall unternimmt er eine Abgrenzung der Bedeutung", Coseriu 1988:222). Echter, wanneer een 'naïeve spreker' stelling inneemt ten opzichte van zijn taal, bedrijft hij in het beste geval

een spitsvondige volksspraken, maar zeker nog geen ernstig onderbouwde linguïstiek *stricto sensu*. De gewone spreker is immers gericht op de wereld, wat hij daarin wil benoemen en wat hij daarover wil zeggen, *niet* op de taal zelf. Het vergt een reflexieve (introspectieve) omkering om de talige *voorwaarden* voor die intentionaliteit, die gerichtheid op de wereld te vatten (ook dit is een onderdeel van de fenomenologie van de taal, cf. Willems 1994:9-32, 32-50, 126-129, 141 e.v., 155 e.v., 249 e.v., 259 e.v.). Deze omkering vraagt een zekere specialisatie en getraindheid van de spreker en dat verklaart waarom leken zoveel foutieve meningen over hun taal verkondigen (wat evenwel niet betekent dat deze meningen niet werkbaar kunnen zijn binnen het kader van de zo gecreëerde volksspraken).⁷¹ Een mooi voorbeeld hiervan zijn de talrijke volksetymologieën. Bekende voorbeelden zijn o.a. de verbastering van het Spaanse *hamaca* tot het Nederlandse *hangmat*, terwijl de Spaanse oorsprong in het geheel niets met 'hangen' te maken heeft of de Nederlandse 'hertaling' *scheurbuik*, een vervorming van de laat-Latijnse medische term *scorbutus*. *Scheurbuik* betreft echter geen 'ziekte van de buik', maar de ontsteking van de mond ten gevolge van een gebrek aan vitamine C, waardoor eten moeilijk wordt. In het geval van volksetymologie is het voor alle partijen (leken en linguïsten) perfect aanvaardbaar om te stellen dat de reflectie over de herkomst van een woord door een leek van een andere (minder correcte) aard is dan de introspectieve reflectie van de linguïst-etymoloog. Bij de semantiek is dit verschil klaarblijkelijk minder duidelijk en voor de hand liggend. We moeten immers vaststellen dat Tuggy de reflectie van de Nawatlsprekers over hun taal verkeerdelijk gelijkstelt aan taalwetenschap (wat uiteraard niet wegneemt dat het interessant en tot op zekere hoogte zelfs noodzakelijk is na te gaan wat volksspraken omvat en welke de precieze motieven ervan zijn). Bovendien maakt ook Tuggy zelf helaas geen verschil tussen zijn eigen intuïtie als leek (waarover elke taalwetenschapper uiteraard beschikt tijdens alle momenten waarop hij/zij niet in zijn/haar rol als taalwetenschapper optreedt) en zijn intuïtie als taalwetenschapper.

In het licht van wat we in bovenstaande paragrafen hebben bediscussieerd bekijken we nu Tuggy's argumentatie. Samenvattend gezegd stelt Tuggy dat de betekenis van een woord (of in het geval van polysemie, de verschillende betekenissen van een woord) datgene is wat "speakers have in mind" wanneer ze een woord uitspreken, met andere woorden datgene waar ze aan denken als ze een woord uitspreken. Dus enkel dat wat sprekers zelf parafaseren als de betekenis(sen) van een woord of wat sprekers (h)erkennen als de parafrase van de betekenis(sen) van een woord, kunnen voor Tuggy doorgaan als de betekenis(sen) van een woord. Nogmaals, vanuit fenomenologisch standpunt (vgl. ook Bühler 1965 [1934]: 24 e.v.) is betekenis slechts een deel van datgene waaraan men denkt als men een woord uitspreekt: als men spreekt, denkt men immers aan de referent; de

⁷¹ Tot hetzelfde inzicht kwam Bloomfield al in 1933 wanneer hij stelde dat "[o]ne soon learns that one cannot look to the speakers for an answer, since they do not practise morphologic analysis; if one bothers them with such questions, they give inconsistent or silly answers" (Bloomfield 1933:208).

parafrazen waarvan sprake zullen dan ook slechts het resultaat zijn van een ‘amateuristische’ reflectie, die meestal niet samenvalt met de reflectie (introspectie) van een taalkundige.

Wanneer Tuggy moedertaalsprekers met doelgerichte vragen (cf. het citaat hieronder) confronteert over de dertien *kisa*-gebruiken die hij heeft geselecteerd uit zijn Nawatlcorpus stelt hij volgende dingen vast:

For instance, if native speakers are asked to explain the meaning of *kisa*, they will tend to indicate the prototypical meaning [i.e. ‘physical emergence’], either by gesture, by exemplification, by paraphrase, or by translation, and then if presented with a sentence where another meaning is needed, they will say that is another meaning. If invited to state what different things *kisa* means, they can make a list of several (Tuggy 2003:346).

We gaan eerst in op de prototypische betekenis, het fysieke ‘emerge’, die blijkbaar door de Nawatlsprekers naar voren geschoven wordt. Hoewel Tuggy zijn bijdrage uit 2003 vooral als een zich afzetten tegen Ruhl beschouwt, ziet hij niet in dat Ruhl ‘physical emergence’ – in tegenstelling tot Tuggy zelf – niet als de (prototypische) betekenis van *kisa* naar voren zou schuiven. Volgens Ruhl zou men aan deze ‘fysieke’ interpretatie van *kisa* niet de status van oorspronkelijke basisbetekenis mogen toekennen waaruit alle andere ‘niet-fysieke’ bijbetekenissen zijn afgeleid. Deze fysieke interpretatie zou in het model van Ruhl immers een louter stereotiepe/prototypische interpretatie zijn die verschijnt in de zogenaamde *zero context*, dit is de context die we als het ware automatisch erbij denken wanneer we ons een woord in isolatie, dus zonder context, voor de geest halen, wat dus een bewust kunstmatige, metatalige setting is: “Stereotyping is modulation that isn’t recognized as such: we think we are seeing wholly when we are seeing only in part” (Ruhl 1989:122). Of nog: “Stereotypes are ‘favored’ pragmatic inferences” (Ruhl 1989:122). ‘Physical emergence’ zou voor Ruhl dus net als alle andere interpretaties een contextuele modificering van een abstracte, monoseme betekenis zijn. De oorzaak voor stereotiepe/prototypische interpretaties legt Ruhl bij de zogenaamde *experiential salience*. Van alle mogelijk denkbare situaties waaraan een woord kan refereren zal die situatie die zintuiglijk het meest in het oog springt, die het meest saillant is, door de spreker als stereotiepe interpretatie naar voren worden geschoven. Deze stereotiepe interpretaties zijn echter pragmatisch, aldus Ruhl, en horen bijgevolg niet thuis op het niveau van de talige betekenis. Dit cruciale onderscheid wordt door Tuggy volledig over het hoofd gezien, waardoor zijn kritiek aan het adres van Ruhl tekortschiet en ten dele zelfs op een ernstige *misreading* gebaseerd is. Meer nog, vanuit fenomenologisch standpunt zou men zelfs kunnen stellen dat de pogingen om *kisa* een “prototypical meaning” te geven, in de richting van een *monoseme* intuïtie wijst, omdat het pogingen zijn om in het toepassingsbereik van de betekenis van *kisa* een gemene deler te vinden, die leken echter natuurlijk referentieel houden, omdat ze op de zaken in de buitentalige realiteit gericht blijven.

In de tweede plaats behoeft het uiteraard geen betoog dat Nawatlsprekers, gevraagd naar welke verschillende zaken *kisa* kan ‘betekenen’, een lijst van deze zaken

kunnen opsommen, zoals Tuggy in bovenstaand citaat (2003:346) opmerkt. Het tegendeel beweren zou van domheid, ja zelfs van racisme getuigen: het structureel functionalisme gaat dus volmondig akkoord met deze vaststelling van Tuggy. De vraag is echter of deze opsomming werkelijk 'betekenissen' van *kisa* oplevert. Het is volkomen in overeenstemming met de *common sense* van de moedertaalspreker van het Orizaba Nawatl om ervan uit te gaan dat een woord als *kisa* 'veel betekenissen' heeft, eenvoudigweg omdat iedereen kan zien en horen dat met dit ene werkwoord naar zeer uiteenlopende situaties kan worden verwezen. Als men echter het verschil tussen de betekenis enerzijds en de referenten anderzijds niet duidelijk stelt – wat een leek, zoals meermaals herhaald, niet doet, omdat men als mens niet op de betekenissen van taal maar wel op de objecten in de wereld gericht is (cf. Ruhl 1989:51), dan is het een logisch gevolg dat men de polyreferentialiteit of de pragmatische variatie van lexemen gewoon voor polysemie houdt. De naviteit van de gemiddelde moedertaalspreker is uiteraard begrijpelijk aangezien hij/zij geen taalkundige is, terwijl hij/zij door Tuggy's gerichte vragen wel degelijk gedwongen wordt het standpunt van een taalkundige in te nemen.

Een discussie over polysemie moet dus verduidelijking brengen over wat wij als leken/sprekers en wat ook vele taalkundigen zoals Tuggy in dit geval (die een subgroep van de sprekers vormen) als 'evident' beschouwen. Bij nader onderzoek blijkt deze vanzelfsprekendheid echter helemaal niet zo evident. We missen in Tuggy's betoog (en bij uitbreiding dat van alle voorstanders van de polysemiethese) een verklaring waarom polyseme woorden na enig onderzoek heel vaak toch een duidelijke betekenskern vertonen en waarom aan de vermeende polysemie geen 'polymorfie' beantwoordt, maar wel degelijk een invariante vorm. Nemen we bijvoorbeeld het Nederlandse lexeem 'sleutel' dan zien we dat voor alle gebruiken (cf. *Van Dale*: 'het bij een slot behorende werktuig dat dient om het te sluiten of te openen' als in *een deur sluiten of openen met de sleutel*; 'versterkte plaats die de toegang tot een bepaalde streek beheerst' als in *Bergen op Zoom is de sleutel van de provincie Zeeland*; 'punt door welks bezit men in staat is op het oorlogstoneel een operatie te verrichten of die van de vijand te verhinderen' als in *Op 10 november 1914, negentig jaargeleden, was Diksmuide zowat de strategische sleutel van Europa*; 'wetenschap of ander middel waardoor men pas tot het begrip of verstand van een zaak komt' als in *de sleutel van het raadsel of de wijsbegeerte is de sleutel van alle wetenschappen*; 'teken dat voor aan een notenbalk op een lijn geplaatst wordt, om de naam aan te wijzen van de toon welke op die lijn door noten voorgesteld is, waardoor dan ook tevens de namen van alle andere noten bepaald worden' als in *Bij alle gevorkte didgeridoos kan een enkele speler van sleutel wisselen door in één der mondstukken te blazen, etc.*)⁷² dezelfde vorm wordt aangewend (*een/de sleutel, sleutels*) en dat aan deze vorm een eenvormige betekenskern beantwoordt, die men zou kunnen omschrijven als 'het instrument dat de aanzet vormt om iets te ontsluiten'.

⁷² De aangehaalde parafrases van de gebruiken van *sleutel* komen uit *Van Dale*. De voorbeelden komen zowel uit *Van Dale* als van *Google*.

We wijzen er nogmaals op dat sommige cognitivisten zich van het bovenstaande probleem bewust zijn, getuige de eerder aangehaalde uitspraak van Lakoff dat het vaak moeilijk is om meer dan één betekenis te onderscheiden, aangezien voor de meeste lexicale items geldt dat “the senses are related, often in such a close and systematic way that we don’t notice at first that more than one sense exists at all” (Lakoff 1987:416). Het is trouwens opvallend dat Tuggy zelf in het eerder besproken artikel uit 1993 precies *kīsa* (naast een aantal andere voorbeelden) aanhaalt om aan te tonen dat wat hij verschillende ‘betekenissen’ van eenzelfde lexicale item noemt (en wat in de monosemiehypothese verschillende ‘gebruiken’ van eenzelfde betekenis zouden worden genoemd) telkens ook gemeenschappelijke elementen vertonen:

Thousands of other examples, from every language I know, could be given to illustrate the same point: the same set of meanings can be both separable (ambiguous-like) and unitable (vague-like). (...) A chess *set*, a *set* in tennis, a *set* of dishes, and a *set* in logic; or *breaking* a stick, a law, a horse, water, ranks, a code, and a record; in each case the meanings are clearly rather different from each other, but do they not have something in common as well? Our seeing the differences between them does not cancel out our ability to see them as the same thing (and thus call them by the same name). (...) A Náhuatl speaker can certainly distinguish the rising of the sun from leaving the house from a chicken hatching or a seed sprouting, but he calls all these processes (and others) *kīsa* ‘emerge’, and they clearly do have important elements in common, some more than others (Tuggy 1993:278).

Echter, in plaats van daaruit de conclusie te trekken dat monosemie niet zo contra-intuïtief is als het op het eerste gezicht lijkt of op zijn minst een verklaring te geven waar deze ‘gemeenschappelijkheid’ vandaan komt, trekt Tuggy precies dezelfde conclusie als we hierboven beschreven hebben:

Wrenches, keys, and faucets have a lot in common, and that doubtless is why they are called *llave* in Spanish, but must we therefore suppose that Spanish speakers don’t distinguish them? (Tuggy 1993:278).

Uiteraard kan elk Spaanstalig spreker een “wrench” (moersleutel) van een “key” (sleutel) en van een “faucet” (tap; kraan) onderscheiden in de buitentalige realiteit: het zijn immers zeer verschillende referenten. Dat al deze referenten met één taalvorm *llave* worden aangeduid, impliceert vanuit structureel-functioneel oogpunt dat er in het Spaans ook slechts één taalbetekenis ‘llave’ bestaat van waaruit het potentiële referentiële bereik van *llave* kan worden verklaard. Als Tuggy zegt dat (moer)sleutels en kranen ongetwijfeld ‘heel wat gemeenschappelijk hebben’ dan laat hij in het ongewisse op welk niveau (referentieel dan wel semantisch) hij deze ‘gemeenschappelijkheid’ situeert. Aangezien hij op dezelfde bladzijde echter stelt dat “the same set of meanings can be both separable (ambiguous-like) and unitable (vague-like)” kunnen we ervan uitgaan dat paradoxaal genoeg voor hem zowel de ‘gemeenschappelijkheid’ als de ‘verscheidenheid’ zich op betekenisniveau bevinden. Voor monosemisten is deze hypothese volstrekt onaanvaardbaar: de verscheidenheid situeert zich op strikt referentieel niveau. De referenten zijn im-

mers duidelijk van elkaar te onderscheiden: hun 'gemeenschappelijkheid' bestaat er uitsluitend in dat ze met eenzelfde taalteken worden aangeduid en blinkbaar gaat aan de benoeming van deze verschillende referenten door middel van één lexeem de impliciete kennis van één vorm met één en dezelfde betekenis vooraf. Het feit dat Tuggy denkt dat de 'gemeenschappelijkheid' in de moersleutel, de sleutel en de tap (of kraan) als *referenten* ligt, bewijst bovendien dat zijn externe fundering van *betekenis* op basis van de buitentalige werkelijkheid voorbijgaat aan een essentiële taak van de semantiek als linguïstische discipline: duidelijk maken hoe sprekers aan de hand van taal vat krijgen op de werkelijkheid.

De principiële afwijzing van monosemie door Tuggy lijkt in sterke mate het gevolg van systeemdwang. En inderdaad wordt de conclusie van Tuggy – namelijk dat *kisa* polyseem is omdat moedertaalsprekers van het Nawatl verschillende betekenissen onderscheiden – eigenlijk reeds vooropgesteld in zijn vraagstelling, wat zijn conclusie nog minder overtuigend maakt (cf. "(...) and then if presented with a sentence where another meaning is needed, they will say that is another meaning" (Tuggy 2003:346)). We achten daarom Tuggy's argument dat abstracte, monoseme betekenissen te weinig bij de intuïtie van gewone sprekers aansluiten ('omdat alle gebruiken concreet zijn') ongeldig.

4.2.3. Woordspelingen

Een aanvullend argument van Tuggy is dat Nawatlsprekers "can make or enjoy plays on the different meanings" (Tuggy 2003:346).⁷³ Het fenomeen van de woordspeling kan echter niet gebruikt worden als een argument voor het bestaan van polysemie. Het woordspel behoort toe aan het tekstniveau met de daaraan verbonden 'tekstbetekenis' (of *sensus*) die altijd interpretatief van aard is. Zoals we aangehaald hebben in Hoofdstuk II (§ II.1.7.6.) moeten we immers een drievoudig onderscheid maken wat betreft talige inhoud: niet alleen de strikt van elkaar te onderscheiden begrippen betekenis ("Bedeutung") en referentie ("Bezeichnung") zijn van belang, maar ook de *sensus* op het niveau van een tekst ("Sinn"). We herhalen even het desbetreffende citaat:

Dabei ist die *Bezeichnung* der Bezug zwischen den sprachlichen Zeichen bzw. Konstruktionen und der jeweils 'gemeinten' außersprachlichen Wirklichkeit, oder auch diese außersprachliche Wirklichkeit selbst, insofern sie durch die Sprachzeichen und deren Verbindungen bezeichnet wird, also das, was häufig 'Referenz' heißt. Die *Bedeutung* (das sog. *signifié*) ist der von der in der Rede verwendeten Sprache und einzig von ihr gegebene Inhalt, d.h. die Organisierung der für eine bestimmte Einzelsprache spezifischen Bezeichnungsmöglichkeiten. Der *Sinn* schließlich ist der spezifische Inhalt einer Redeäußerung bzw. eines Redefragments, insofern er für diese einzelne Äußerung durch das Zusammenwirken der Bezeichnung, der 'sprachlichen' Bedeutung und ihrer jeweiligen außersprachlichen Bestimmungen (d.h. etwa Kenntnis der

⁷³ Voor een concreet voorbeeld van een *kisa*-woordspeling in het Nawatl, zie eveneens Tuggy (2003:346).

bezeichnen 'Sachen', Kenntnis der 'Situation', in der gesprochen wird, sowie die Kenntnis der daran beteiligten Personen zustande kommt (Coseriu 1987b:133).

De talige, inherente betekenis van *kisa* ligt in de tekstbetekenis reeds 'achter de rug', is reeds geïntantieerd, zodat men bij de geïntenteerde dubbelzinnigheid aan het woord zelf niet twee betekenissen moet toekennen, maar men wel moet inzien dat een woord tegelijkertijd twee verschillende interpretaties kan krijgen. Bij een woordspeling kan men dus niet stellen dat er twee of meer betekenissen gerealiseerd zijn, veeleer zijn er twee of meer interpretaties geïntendeerd. De vraag naar de eigenlijke betekenis van *kisa* gaat dus vooraf aan de vraag naar de tekstfunctie van het woord in deze specifieke uiting, en een analyse van de betekenis *stricto sensu* kan zeker niet op het niveau van de tekst worden gevoerd (cf. ook Coseriu ³1994:64-67).

4.2.4. Ambigüiteitstests

Tuggy ziet zijn eigen intuïtie en die van de Nawatlsprekers, namelijk dat het mogelijk is om bij *kisa* (en bij uitbreiding bij andere woorden) meerdere betekenissen te onderscheiden, extra bevestigd in de traditionele ambigüiteitstests:

Analysts' or native speakers' intuitions are confirmed by the fact that in many cases the meanings are different enough that their truth values can clash. The traditional tests for ambiguity and vagueness (...), involving various forms of conjunction and reduction, rely crucially on such clashes. They can easily be made to yield results indicating separate meanings for many forms (Tuggy 2003: 346).

Het is vreemd dat Tuggy in dit artikel de ambigüiteitstest aanhaalt als deel van zijn argumentatie, aangezien hij in zijn artikel uit 1993, dat we in § III.3.5.2.2.3. besproken hebben, juist te kennen geeft dat de ambigüiteitstests ambiguë resultaten opleveren en nu eens in de richting van polysemie, dan weer in de richting van vaagheid (monosemie) wijzen, met andere woorden dat de tests niet betrouwbaar zijn in hun pogingen om het begrip polysemie van monosemie te onderscheiden. We zijn het met deze vroege beoordeling door Tuggy eens. Voor een kritische evaluatie van de ambigüiteitstests verwijzen we naar onze eerdere bespreking ervan in § III.3.5.2.2.4.

4.3 | Argumentatie contra monosemie

4.3.1. Het 'voorspelbaarheids criterium' versus het 'creativiteits criterium'

Een eerste argument dat Tuggy tegen monoseme betekenissen inbrengt, is dat ze de voorspelbaarheidsverwachtingen niet kunnen inlossen. Aan de hand van een aantal vaststellingen concludeert Tuggy dat de abstracte, monoseme betekenis in vele gevallen een 'te sterke voorspelkracht' heeft. Dat wil zeggen dat sommige concrete gebruiken die men kan verwachten op basis van de abstracte monoseme betekenis simpelweg niet voorkomen en dat situaties waarvan men op basis van de abstracte monoseme betekenis verwacht dat ze met *kisa* worden omschreven, klaarblijkelijk

met een ander werkwoord worden omschreven (cf. “There are holes in the pattern, in that not all reasonably expected meanings obtain”, Tuggy 2003:351). De falende voorspelbaarheid is een argument dat we ook bij andere cognitieve auteurs terugvinden (cf. o.m. Kleiber 1993 [1990]:24; Tyler & Evans (2003:151 – voetnoot 23). We kunnen echter verschillende vraagtekens plaatsen bij dit argument.

Zo stelt Tuggy (2003:351) vast dat “[M]ost cases of incipient or actual change of state are not coded by *kīsa* (...). One cannot call falling, or eating, or deteriorating, or running, or any of myriad other processes involving (...) change of state, *kīsa*”. De abstracte betekenis van *kīsa* is met andere woorden te weinig specifiek zodat men zou verwachten dat ook andere ‘changes of state’ onder *kīsa* ressorteren, terwijl dat niet het geval is. Ten eerste herhalen we nog maar eens dat deze opmerking in zekere zin intellectueel oneerlijk is omdat Tuggy zelf deze betekenisparafrase naar voren heeft geschoven: het verwijt dat de betekenis te weinig specifiek is, zou hij dus in eerste instantie op zichzelf moeten betrekken. Los daarvan moet men bedenken dat de kritiek met betrekking tot de specificiteit van de abstracte betekenis of beter, het gebrek daaraan, de metatalige betekenisparafrase treft, niet de talige betekenis zelf. In § III.4.2.2.1. hebben we sterk benadrukt dat door de ontoereikendheid van de metataal, waarin noodzakelijkerwijs abstractie gemaakt wordt van de paradigmatische betekenisopposities, vanzelfsprekend een deel van de specificiteit van de talige betekenis, die gekenmerkt wordt door een differentiële afbakening, verloren gaat. In die zin kan Tuggy’s kritiek de structureel-functionele betekenisanalyse niet onderuithalen. De structureel-functionele betekenisanalyse zou er immers in bestaan om het bredere paradigma van de ‘changes of state’ in het Nawatl in zijn geheel te analyseren om vervolgens de betekenis van *kīsa* via distinctieve kenmerken van de betekenissen van de andere werkwoorden die in dit paradigma thuishoren te onderscheiden. De betekenis van *kīsa* zal ongetwijfeld van een zeer abstract en algemeen niveau zijn, maar ze blijft wel zeer precies en wel omdat zij negatief gedelimitteerd is door de betekenissen van alle andere leden van het paradigma. Als Tuggy stelt dat “near-synonyms (...) cannot be predicted from a single meaning” (2003:361), dan luidt het structureel-functionele antwoord daarop dat deze bijna-synoniemen inderdaad niet zullen kunnen worden teruggevoerd op de monoseme betekenis van *kīsa*. Deze bijna-synoniemen zullen daarentegen optreden als leden van het ‘changes of state’-paradigma en worden zodoende door middel van betekenisoppositie precies van *kīsa* afgebakend.

Verder grijpt Tuggy ook terug naar vertalingsequivalenten om erop te wijzen dat bepaalde gebruiken die men op basis van de ‘emerge’-betekenis van *kīsa* kan verwachten, niet voorkomen. Op basis van de “prototypical physical emergence”-betekenis van *kīsa* kiest Tuggy voor de Engelse vertalingsequivalenten *emerge* en *come out*. Vervolgens merkt Tuggy op dat deze Engelse vertalingsequivalenten “express some of the same extended senses for which Nawatl uses *kīsa*” (Tuggy 2003:352). Tegelijkertijd stelt Tuggy echter vast dat het toepassingsbereik van beide vertalingsequivalenten niet *volledig* overeenstemt met het toepassingsbereik van de betekenis van *kīsa*, b.v. wanneer hij merkt dat “[e]merge, *come out*, and *salir* are all used to refer to the process of a fact becoming publicly known; I do not believe I have ever heard *kīsa* so used” (Tuggy 2003:352). Op basis van het feit dat ‘a fact becoming publicly

known' in het Nawaatl *niet* kan worden omschreven met *kīsa*, besluit Tuggy vervolgens dat de monosemiehypothese heeft afgedaan. Tuggy verliest hierbij uit het oog dat de vertaling geen *betekenisequivalentie*, wel een *referentiële* equivalentie betreft, iets wat reeds onderkend is sedert Cicero en Hiëronymus (cf. Willems 1995b:106-110). Zo merkt Coseriu (1988:129) terecht op:

Beim Übersetzen gehen wir nicht unmittelbar von Sprachgestaltung zu Sprachgestaltung, d.h. direkt von der Bedeutung in der einen Sprache zur Bedeutung in der anderen Sprache, sondern wir ermitteln zuerst, welches die Bezeichnung ist, d.h. das außersprachlich Gemeinte. Erst wenn wir dies identifiziert haben, fragen wir uns, wie man die gleiche außersprachliche Wirklichkeit, d.h. die gleiche Bezeichnung, in der Zielsprache ausdrücken kann, d.h. welches die Gestaltung ist, die für die andere Sprache gilt. Die Bedeutungen, d.h. das, was eine Einzelsprache als Einzelsprache sagt, können überhaupt nicht übersetzt werden.

Met andere woorden: indien Tuggy in zijn zoektocht naar een Engels vertalings-equivalent vertrekt van die situatie waarin het Nawaatl *kīsa* naar een 'prototypical physical emergence' verwijst en bij het Engelse *emerge* of *come out* uitkomt, dan kunnen we enkel besluiten dat *kīsa* en *emerge* of *come out* voor deze specifieke 'fysieke' situatie elkaars referentiële equivalent zijn. Het betekent echter niet dat *kīsa* en *emerge* of *come out* ook dezelfde betekenis zouden hebben, d.w.z. dat hun *volledige* referentiële toepassingsbereik gelijklopend zou moeten zijn! Daarmee negeert Tuggy het feit dat zowel een Nawaatl-spreker als een spreker van het Engels spreken over dezelfde buitentalige realiteit, maar dit doen via de talige concepten (betekenissen) die hun specifieke taal daarvoor aanreikt. Indien men ervan uitgaat (zoals Tuggy dat impliciet doet in bovenstaande redenering) dat voor alle betekenissen in een taal X perfecte *betekenisequivalenten* bestaan in alle andere natuurlijke talen, dan zou dat betekenen dat natuurlijke talen gewoonweg nomenclaturen zijn. We hebben in dit proefschrift voldoende benadrukt dat een nomenclatuurvisie op taal niet houdbaar is. We gaan dan ook niet met Tuggy's stelling akkoord dat de monosemiehypothese op basis van vertalingsequivalentie kan worden afgewezen.

Tuggy wijst er voorts op dat *kīsa* in het 'Algemeen Nawaatl' wel voor het opkomen van zon en maan kan worden gebruikt, maar niet voor het verschijnen van de sterren aan de hemel, terwijl in het 'dialectische Nawaatl' *kīsa* niet alleen op zon en maan, maar ook op sterren van toepassing is en stelt vervolgens:

[T]he monosemist claim is that it must be inevitable. If *kīsa* has only one highly abstract meaning, what conceivable change in that meaning accounts for such differences? (Tuggy 2003:354).

Ook dit argument kan in principe geen betrekking hebben op de monosemiehypothese binnen een structureel-functionele visie op betekenis. Zoals we hebben aangehaald in § II.1.7.4., maakt men in het structureel functionalisme een verschil tussen de 'Architektur der Sprache' ('idiomatische kennis in ruime zin') en 'Struktur der Sprache' ('idiomatische kennis in enge zin'). Uiteraard is geen enkele historische taal volkomen homogeen; de architectuur van het Nawaatl is dus van die aard dat het verschillende homogene, functionele systemen overkoepelt. Het 'Algemeen Nawaatl' is één van die systemen, het 'dialectische Nawaatl' betreft een ander systeem, en

beide zijn tot op zekere hoogte constructies van de taalwetenschapper. Men moet elk van die homogene subsystemen aan een aparte betekenisanalyse onderwerpen en men mag deze subsystemen niet met elkaar vermengen: *kisa* kan binnen elk van die systemen door middel van andere betekenisopposities afgebakend worden en van daaruit is het perfect mogelijk dat het toepassingsbereik van *kisa* in het 'Algemeen Nawat' verschilt van het toepassingsbereik van dialectisch *kisa*. Tuggy's argumentatie berust met andere woorden op een vermenging van twee verschillende functionele systemen, die in een op taalbetekenissen gefocuste analyse, en dus ook binnen het structureel functionalisme, niet toegelaten is.

De belangrijkste kritiek die we echter op Tuggy hebben is zijn uitgangspunt dat de monosemiehypothese een *voorspelbaarheid* in exact-wetenschappelijke zin zou claimen. In Tuggy's interpretatie is het de bedoeling van de semanticus-monosemist om 1) door middel van observatie de verschillende gebruiken van een lexeem X te verzamelen; 2) uit de verzamelde gebruiken een hypothetische monosemie betekenis van lexeem X te destilleren; 3) aan de hand van deze monosemie hypothese een aantal voorspellingen te doen wat de nieuwe gebruiken van het lexeem betreft. Indien het nieuwe gebruik tot de voorspelde gebruiken behoort dan wordt de monosemiehypothese bevestigd, indien dit niet het geval is dan is de monosemiehypothese gefalsifieerd wat Tuggy betreft. De begrippen *voorspelbaar* en *onvoorspelbaar* zijn hier echter niet van toepassing op de monosemiehypothese zoals het structureel functionalisme die voorstaat. Daarmee valt Tuggy's argumentatie natuurlijk als een kaartenhuisje in elkaar, aangezien die er vooral op gericht was aan de hand van een aantal 'voorspelde gebruiken' die bij nader onderzoek niet gerealiseerd worden aan te tonen dat de monosemiehypothese onhoudbaar is.

Voor Coseriu is een monosemie betekenis met 'voorspelbaarheids-gave' in elk geval niet aanvaardbaar: dat zou impliceren dat men aan de hand van de combinatie van één betekenis en x aantal vaststaande principes alle mogelijke gebruiken zou moeten kunnen voorspellen. Deze visie negeert echter het *creatieve* aspect van taal dat in het structureel functionalisme zo centraal staat (cf. ook Coseriu ³1979a [1970], ³1979b [1970], 1988 en 1992b): als onderdeel van de menselijke cultuur is taal iets dat wij voortdurend scheppen en herscheppen en dat bijgevolg fundamenteel onvoorspelbaar is. Betekenissen worden dus geenszins geconstrueerd op de manier die Tuggy uiteenzet (cf. supra), door een soort logische deductie op basis van x aantal gebruiken van de betekenis, om van daaruit een hypothetische betekenis op te stellen op basis waarvan men het gebruik 'x+1' kan voorspellen, indien de deductie correct verlopen is. Op basis van deze visie stelt men vaak dat betekenissen uit de context worden geleerd en dat zij naargelang van de context verschillen. Deze verscheidenheid betreft echter niet de betekenissen zelf, maar wel de manier waarop men ze leert. Coseriu verduidelijkt:

Man lernt Bedeutungen sicher in bestimmten Verwendungen. Das, was man erfährt und feststellt, ist jedoch immer eine besondere Anwendung der Bedeutung. Das, was man lernt, ist dagegen die unendliche Möglichkeit der Bezeichnung, die gerade notwendigerweise über das schon Festgestellte hinausgeht (Coseriu 1988:202).

Dit wil zeggen dat men betekenissen voortdurend (her)schept als oneindige (want creatieve!) *mogelijkheden*, met het oog dus op het *virtuele* toepassingsbereik van die betekenis, waarmee het ook het in oorsprong onomasiologische vertrekpunt (x aantal gebruiken) overstijgt:

Wie kommen wir z.B. zum Begriff 'Baum'? Wir kommen sicherlich zu diesem Begriff aufgrund von Bäumen, die wir gesehen haben. Wir erkennen aber in einem Baum, den wir tatsächlich erfahren haben, die Möglichkeit einer Art des Seins, auf die wir dann die anderen Bäume zurückführen. Wir stellen zwar Gemeinsamkeiten zwischen den Gegenständen fest, die wir als Bäume identifizieren. Diese Feststellung der Gemeinsamkeiten beruht aber darauf, daß wir die Gegenstände, die wir neu erfahren, auf die Art des Seins, d.h. auf die unendliche Möglichkeit 'Baum', die wir eigentlich konstruiert haben, zurückführen (Coseriu 1988:202).

Dat wil zeggen dat het talige concept (*signifié*, 'betekenis') *Baum* noch een abstractie is op basis van 10 bomen, waarmee men vervolgens de elfde boom kan herkennen, noch dat het een zuiver logische constructie is die buiten onze ervaring met de wereld tot stand komt, maar wel dat het talige concept *Baum* door de geest geschapen wordt in dialectische relatie met de werkelijkheid volgens principes die eigen zijn aan de creativiteit van de menselijke geest en de principes van zijn taal (met name het principe van de oppositie). Het concept *Baum* bestaat dus maar in zoverre het wordt toegepast op concrete bomen in de buitentalige realiteit, maar dat betekent allerminst dat het concept een weerspiegeling is van die realiteit.

Uiteraard kan een spreker op basis van de genoemde creativiteit voor zichzelf een betekenis scheppen die afwijkt van de betekenis die binnen zijn taalgemeenschap gebruikelijk en intersubjectief toegankelijk is. Echter, de creativiteit wordt ook afgegrensd door het 'alteriteitsprincipe' (cf. § II.1.8.4.). Ter herhaling: de typisch menselijke *Alterität* is de voorwaarde voor taal als symboolsysteem aan de hand waarvan men kan refereren. Men kan zich geen symboolsysteem indenken zonder zich daarbij voor te stellen dat dit symboolsysteem met iemand kan worden gedeeld en dus dat ermee kan worden gecommuniceerd (vgl. het *Privatsprachen-* of *private language* argument van L. Wittgenstein (¹²1999 [1984/1953]:373)). De *Alterität* brengt op die manier de intersubjectiviteit in rekening: de talige betekenis moet van die aard zijn dat zij kan gebruikt worden om te communiceren, met andere woorden dat een ander subject begrijpt waarover je het hebt. Anderzijds, indien die individuele herschepping na verloop van tijd ook constant wordt toegepast door andere leden van de taalgemeenschap, kan zij evengoed tot een betekenisverandering binnen die taalgemeenschap leiden. Kortom, de menselijke creativiteit veronderstelt noodzakelijkerwijs *onvoorspelbare* monoseme betekenissen.

Uiteraard is het wel zo dat een taalkundige de ongearticuleerde intuïtie van sprekers met betrekking tot de betekenissen van zijn taal op een coherente manier tracht vorm te geven, met andere woorden dat hij betekenissen als 'mogelijkheden tot referentie' tracht te reconstrueren. Daarmee doet een linguïst uiteraard uitspraken over de betekenispotentialiteit van een woord, d.w.z. over de *realiseerbaarheid* van de gebruiken van dat woord. Men mag uitspraken over die realiseerbaarheid echter niet, zoals Tuggy dat doet, interpreteren als voorspellingen over de daadwerkelijke

realisatie van die gebruiken. Dat niet alles wat mogelijk is op basis van de betekenis van een woord ook daadwerkelijk gerealiseerd wordt, doet geen afbreuk aan de monosemiehypothese zelf: die claimt enkel en alleen iets te zeggen over de *voorwaarden tot de toepassing van een betekenis*, niet over de daadwerkelijke toepassingen (gebruiken) van dat woord zelf. Dat niet alles wat mogelijk is gerealiseerd wordt, is veeleer een evidentie. Meer nog, het komt vaker wel dan niet voor dat mogelijke gebruiken niet gerealiseerd worden, zoals ook Coseriu (1988:217) aangeeft:

Es kommt noch sehr viel mehr nicht vor, als man üblicherweise annimmt, weil das Sprechen auch von der Kenntnis der Sachen abhängt und weil man das virtuell Mögliche und Regelmäßige sehr oft nicht sagt, da es entweder unserer Erfahrung der außersprachlichen Wirklichkeit widerspricht oder aufgrund der Kenntnis der Sachen im voraus angenommen wird, so daß man es nicht ausdrücklich zu sagen braucht.

Op basis van bovenstaande inzichten wensen wij ook het voorspelbaarheids criterium van Tuggy van de hand te wijzen als mogelijke kritiek op de monosemiehypothese.

4.3.2. Het 'redundanciecriterium'

Ten slotte wil Tuggy reageren op de aanname van Ruhl (1989:xii) dat betekenisvariatie terug te voeren is op contextuele variatie en dat aan die variatie steeds één abstracte invariabele betekenis ten grondslag ligt door de impact van de context te minimaliseren. Ruhl wijst immers terecht op volgend gevaar:

The important point is that *diversity is provided by context*. What often happens in polysemic analyses is that contextual contributions to meaning are duplicated into the word; the original monosemic sense vanishes (1989:xii).

Het structureel functionalisme kan zich perfect in dat standpunt terugvinden. Vanuit taalkundig standpunt vormen de intratalige betekenissen het ultieme object van de semantische analyse, en zij moeten op differentiële wijze door middel van minimaal distinctieve kenmerken van elkaar worden onderscheiden. Enkel de functionele betekenissenkenmerken kunnen deel uitmaken van de betekenisdefinities van woorden, alle betekenissenkenmerken die op de context kunnen worden teruggevoerd horen geen deel uit te maken van die betekenisdefinities.

Tuggy stelt enerzijds dat “[m]onosemists are right, I believe, in assigning great importance to context in the matter” (2003:357), maar anderzijds houdt daarmee elke gelijkenis tussen zijn cognitief-polyseme visie en de monoseme visie op betekenis op. Voor Tuggy is het veeleer zo dat context helpt om de juiste betekenis uit het polyseme betekenisnetwerk van een woord op te lichten: “I admit (and even insist) that for polysemous meanings the present context must be active enough to enable the correct choice among the meanings” (2003:358; onze cursivering, fvdg). Hiermee sluit Tuggy – zonder zich daarvan bewust te zijn – eigenlijk aan bij de aloude prestructuralistische en sterk psychologische visie die o.a. bij Bréal tot uiting komt en waarbij men aanneemt dat woorden weliswaar polyseem zijn, maar in het concrete spreken monoreferentieel worden aangewend (cf. § I.4.2.3.); vgl.

ook reeds Paul ⁷1966 [1880]:75-77). In elk geval weigert Tuggy aan te nemen dat contextuele betekenselementen niet ook in de betekenis van het woord zelf zouden voorkomen: “Overlap of meaning with the context cannot be used to prove absence of that meaning from a form” (Tuggy 2003:361). Het is dus nodig dat de verschillende specifieke subbetekenissen (bij Tuggy “subschemas”) worden opgenomen in het radiale netwerkmodel van *kisa*, aldus Tuggy. Naast deze *subschemas* neemt Tuggy echter ook abstractere *high level schemas* met een hoge generalisatiegraad op. Van de eerstgenoemde schema’s stelt hij dat “[these] concepts (...) are schematic to one degree or another, generalizing over particular sensory experiences or other cognitive events which may differ slightly from person to person” (Tuggy 2003:340). Bovendien geldt dat “subschemas can be accessed on their own and can function independently” (Tuggy 2003:340 – voetnoot 23). De *high level schemas* daarentegen zijn van een hogere generaliserende aard en bundelen verschillende van de subschema’s onder één noemer. Het *highest level schema* wordt, zoals eerder gesteld, geparafraseerd als ‘incipient or fully realized change of state’:

[s]chema 6.aj [incipient or fully realized change of state], then, is a generalization covering all the meanings examined so far. If there is one meaning of *kisa* which can be said to include all the others this is it (Tuggy 2003:342).

Van de *high-level schemas* zegt Tuggy dat “[they] are not necessarily activated and may well be marginal to the system” (Tuggy 2003:340 – voetnoot 23). Het is onduidelijk welk statuut Tuggy toekent aan de verschillende schema’s, maar wellicht beschouwt hij enkel de subschema’s met de laagste abstractiegraad als ‘echte betekenissen’: enkel die zijn immers ‘bewust toegankelijk’ en kunnen in die vorm worden (h)erkend door de sprekers. Van de *high level schemas* en van het *highest level schema* in het bijzonder wordt enkel gezegd:

(...) I cannot accept, (...), that the only thing speakers have in mind when they say the word *kisa* is the schematic meaning 6.aj [incipient or fully realized change of state], which ‘includes’ all the others (Tuggy 2003:347).⁷⁴

Al voorziet Tuggy in zijn netwerkmodel dus plaats voor het *highest level schema*, voor hem kan deze veralgemenende betekenisparafraze niet als ‘de’ betekenis van een lexicaal item worden beschouwd. Opvallend is overigens dat het *highest level schema* in tegenstelling tot de *subschemas* niet visueel gerepresenteerd wordt, maar enkel door middel van een parafraze. Kortom: voor Tuggy geldt dus dat een betekenisnetwerk van een woord redundante informatie kan bevatten, omdat zowel specifiekere subbetekenissen als abstractere superordinate betekenissen psychologisch relevant zijn (d.i. dat wat “speakers have in mind”) en dus beide mentaal moeten worden gerepresenteerd. Daarmee ligt Tuggy volledig in de lijn van de cognitief-semantische visie van de ‘maximalistische betekenisvisie’.

⁷⁴ We wensen er wel op te wijzen dat 1) Tuggy’s woordkeuze hier erg ongelukkig is: de monoseme betekenis zoals het structureel functionalisme die voorstaat ‘includeert’ niets, maar is ‘de basis voor’, ‘de voorwaarde tot’: ‘includeren’ is in dit geval een ontoelaatbare referentiële term, die geen betekenisrelatie uitdrukt en 2) men zich de vraag kan stellen of Tuggy’s netwerkmodel van *kisa* dan precies datgene is wat Nawaatl-sprekers als ‘de polyseme betekenis’ van *kisa* zouden (h)erkennen.

Met de tegenstelling tussen beide visies – een minimalistische betekenisvisie enerzijds versus een maximalistische betekenisvisie anderzijds, zijn we aanbeland bij de discussie die we al kort hebben aangehaald in § III.2.3.6. We hebben gezien dat Sandra & Rice (1995:93) erop wijzen dat de opname van zowel abstractere betekenissen als extra subbetekenissen, waarvoor Tuggy pleit, erop wijst dat

the crux of the debate does not concern the abstractions but the plausibility of *also* proposing more concrete usages that is, the high degree of granularity (Sandra & Rice 1995:93).

In § III.2.3.6. hebben we voorts gezien dat de monosemiehypothese door verschillende cognitieve auteurs wordt afgewezen omdat zij gesteund zou zijn op een *generality fallacy* (Langacker 1987:45-46) en een *rule/list fallacy* (Langacker 1987:42), later de *redundancy fallacy* genoemd (Croft 1998:156) (cf. § III.2.3.6., voor de definities van deze *fallacies*). Kort samengevat verwijt men de aanhangers van de monosemiehypothese uit te gaan van de verkeerde hypothese dat het opslaan van redundante betekenisinformatie psychologisch gezien onmogelijk zou zijn. Dat verwijt is echter niet volkomen terecht. In hun artikel uit 1995 merken Sandra & Rice zeer terecht op dat in de cognitieve semantiek uitspraken over talige representatie vaak (onterecht) gelijkgesteld worden aan uitspraken over de “mental representation in the mind of the language user” (1995:101). De cognitieve netwerkmodellen gaan immers uit van een (gedeeltelijke, maar vaak zelfs volledige) isomorfie tussen de cognitief-psychologische status en de lexicaal-semantische netwerkmodellen, wat perfect verklaarbaar is vanuit het holistische standpunt van de cognitieve semantiek (cf. § III.2.3.2.):

Being embedded in the framework of cognitive linguistics, which explicitly rejects a modular view of language, they must be committed to principles of human perception and cognition. Moreover, semantic analyses in cognitive linguistics have always been explicitly related to cognitive psychological studies of human categorization (Sandra & Rice 1995:99).

Die isomorfische interpretatie van de cognitief-semantische analyses wordt gestimuleerd door gebruik van het ‘netwerkconcept’ zelf, “which is also widely used in cognitive psychology (...) and thus quite naturally assumes psychological connotations in the context of another branch of cognitive science” (Sandra & Rice 1995:102). Deze isomorfie-aanname brengt echter twee belangrijke consequenties met zich mee, die men kan bekritisieren.

In de eerste plaats waarschuwt Sandra (1998) ervoor dat niet alles wat ‘psychologisch relevant’ is ook daadwerkelijk ‘taalkundig relevant’ is. Door alles wat “speakers have in mind” (Tuggy 2003:347) op te nemen in het betekenisnetwerk, riskeert de cognitieve semantiek de ene door de andere *fallacy* te vervangen:

[T]he belief in very general and highly abstract monosemic senses (the generality fallacy), has been replaced by an equally dogmatic approach to word meaning, representing the belief in fine-grained distinctions between related usages. This is the *polysemy fallacy* (Sandra 1998:370).

De netwerkmodellen beschikken immers niet over “scientifically valid principles” (Sandra 1998:371) om te beslissen hoe ver men in de ‘fijnmazigheid’ van zo’n netwerkmodel kan en mag gaan, wat vaak leidt tot de aanname van een principiële ‘oneindige polysemie’.⁷⁵

This uncritical use of the polysemy model becomes particularly apparent in the (...) so-called network analyses, because they involve a large set of interrelated senses. When looking at such analyses one has the strong impression that many of the distinctions are unnecessary – at least, the authors typically do not provide proof, linguistic or other, of the necessity for making their distinctions. One can only conclude that the analysis reflects the particular approach of the individual linguist and that different linguists would probably come up with different analyses, indeed that even the same linguist might make different analyses at different points in time (Sandra 1998:370-371).

Zo willen ook Gibbs & Matlock (1999:263) de cognitieve semantiek ervoor behoeden om de resultaten van psycholinguïstische experimenten automatisch op te vatten als bewijsmateriaal voor taalkundige representaties:

[P]sycholinguistic evidence does not necessarily provide direct insights into how people ordinarily represent linguistic structures and meanings. Both cognitive psychologists and linguists often mistakenly assume that the empirical evidence obtained from psychological experiments transparently reflects the nature of linguistic and conceptual representations.

De auteurs trekken dan ook Crofts stelling in twijfel dat “[i]f two or more uses are treated by speakers as distinct, then the pragmatic (monosemy) model is disconfirmed” (Croft 1998:168), een stelling die hij tracht te staven door verwijzing naar een aantal psycholinguïstische experimenten die gebruik maken van “off-line sentence grouping” en “sentence similarity judgement tasks” (Croft 1998:168). Gibbs & Matlock (1999:264) merken echter terecht op dat de resultaten van deze experimenten net zo goed in het voordeel van de monosemiehypothese kunnen worden geïnterpreteerd:

Yet these empirical findings can be interpreted differently. Distinctiveness effects may reflect how people apply pragmatic information to the (putative) highly abstract sense common to all uses of a polysemous word (i.e., the monosemy model). Under this view, in sorting or similarity rating tasks, the participants are actually judging the extent to which an abstract word meaning varies in different contexts rather than accessing different aspects (i.e., the nodes) of a lexical network (the polysemy model).

Kortom, datgene wat als ‘psychologisch relevant’ kan worden aangetoond, kan niet eenduidig in het voordeel van de polysemiehypothese dan wel in het voordeel van de monosemiehypothese worden aangewend.

In de tweede plaats is het fout om over de monosemie betekenismodellen van Ruhl enerzijds en van het structureel functionalisme anderzijds, die in eerste instantie

⁷⁵ In Hoofdstuk IV zullen we uitvoerig ingaan op Lakoffs netwerkmodel van Eng. *over* en daarbij aantonen dat men inderdaad kan spreken van een *polysemy fallacy*.

taalkundige en geen psychologische theorieën zijn, te beweren dat zij uitspraken doen over de psychologische realiteit van het mentale lexicon. Volgens ons is de kritiek die Tuggy (1999; 2003) en Croft (1998) uiten aan het adres van de monosemiehypothese, namelijk dat de aanname van een monoseme betekenis meteen ook impliceert dat enkel deze monoseme betekenis psychologisch relevant en reëel is, onterecht en ongefundeerd. Als men binnen het structureel functionalisme over de *signifié* spreekt als over een 'psychologische entiteit', dan bedoelt men daarmee dat de *signifié* aanwezig is als 'onderdeel van onze talige kennis' die een op de praktijk van het spreken gerichte 'technische kennis' is. Het is echter niet zo dat de *signifié* de enige vorm van talige kennis is waarover een spreker beschikt, wel integendeel. In hoofdstuk II haalden we al aan dat kennis van de taal als *energeia* gepaard gaat met systematische taalbetekenissen (*signifiés*), dat kennis van de taal als *dynamis* gepaard gaat met normbetekenissen en ten slotte dat kennis van de taal als *ergon* gepaard gaat met tekstbetekenissen. De 'minimalistische' betekenisvisie van het structureel functionalisme impliceert in elk geval niet dat een spreker enkel en alleen over kennis van de *signifiés* zou beschikken en alle mogelijke invullingen van deze *signifiés* telkens opnieuw uit de context zou afleiden. Immers: bepaalde 'gebruikelijke toepassingen' van de *signifiés*, dit zijn de zogeheten normbetekenissen, behoren óók tot onze talige kennis (cf. Coseriu 1975 [1952]). Het zijn evenwel enkel de *signifiés* die de structureel-functionele semantiek in kaart wenst te brengen; normbetekenissen kunnen niet aan de hand van taalinherente, functionele opposities worden geanalyseerd. Dat betekent echter niet dat normbetekenissen minder psychologisch-reëel zouden zijn, zoals Tuggy alsook Croft en met hen vele andere cognitieve semantici verkeerdelijk beweren. We mogen ook hier weer besluiten dat Tuggy's 'redundanciecriterium' niet overtuigend is als een mogelijk argument tegen de monosemiehypothese.

5 | TUSSENTIJD'S BESLUIT

In dit hoofdstuk hebben we gezien dat de verschuiving van de standaardversie naar de uitgebreide versie van de prototypensemantiek tevens een verschuiving van monosemie naar polysemie met zich meebrengt, althans als we de uitgebreide versie van de prototypensemantiek in engere zin interpreteren en haar vereenzelvigen met haar meest invloedrijke en meest toegepaste betekenismodel: het radiale netwerkmodel. Dit model vat de betekenis van een woord op als een netwerk van met elkaar gerelateerde betekenissen, met een primaire 'startbetekenis' (veelal van spatiale aard) als centrum, van waaruit alle overige secundaire, meer perifere betekenissen worden afgeleid. Voor Lakoff vertegenwoordigt de radiale netwerkvisie veruit het belangrijkste model binnen de uitgebreide versie van de prototypensemantiek. Door middel van dit model komt de 'clash' tussen de cognitieve semantiek en de klassieke semantiek (waaronder ook het structureel functionalisme valt) het duidelijkst tot uiting en kan de cognitieve betekenisvisie bovendien haar voordelen bewijzen ten opzichte van de klassieke betekenisvisie, aldus Lakoff. Het polyseme

netwerkmodel vormt volgens Lakoff de enige mogelijkheid om de 'vanzelfsprekend polyseme aard' van de meerderheid van lexicale items adequaat te analyseren; er is voor Lakoff zelfs sprake van polysemie ook al is op het eerste gezicht moeilijk om meer dan één betekenis te onderscheiden. Zijn flexibeler netwerkmodel zou daarbij een antwoord bieden op de vermeende homogene, discrete betekenis categorieën die in de klassieke semantiek worden gehanteerd en die per definitie de monosemie van lexicale items veronderstellen. De visie als zou polysemie een haast *natuurlijke* eigenschap zijn van lexicale items waarbij die polysemie gevat wordt in een radiaal netwerk omschrijven we voortaan als de 'radicale polysemiehypothese van de cognitieve semantiek' (naar analogie met de 'radicale monosemiehypothese van het structureel functionalisme').

We impliceren daarmee niet dat er binnen de cognitieve semantiek niet ook gematigder polysemiehypotheses zouden bestaan. Zo haalden we in dit hoofdstuk de 'continuümvisie' op polysemie aan, waarbij het begrip 'polysemie' zelf als een prototypisch gestructureerde categorie wordt opgevat en men ervan uitgaat dat de grenzen tussen homonymie, polysemie en monosemie vaag zijn. In feite sluit de gematigde monosemiehypothese van Ruhl (cf. Hoofdstuk II) eveneens aan bij deze continuümvisie, met dat verschil dat bij Ruhl de klemtoon ligt op de monoseme pool terwijl die in de cognitieve semantiek ligt op de polyseme pool van het continuüm. In Hoofdstuk IV zullen we een ander type van een gematigde polysemievisie belichten, met name die van Tyler & Evans (2003a) die in reactie op Lakoff (1987) een duidelijke methodologie willen ontwerpen om polysemie eenduidig te definiëren. Zij zullen daarbij het onderscheid tussen 'gebruik' en 'referentie' enerzijds en 'betekenis' anderzijds opnieuw in het leven roepen, al wordt dat onderscheid niet zo radicaal gemaakt als in het structureel functionalisme. Het ontstaan van deze gematigder polysemiehypotheses betekent evenwel niet dat de radicale polysemiehypothese in de cognitieve semantiek heeft afgedaan, getuige daarvan de bijdrage van Tuggy (2003) die we in dit hoofdstuk kritisch hebben geëvalueerd. Het is wel opvallend dat terwijl de radicale polysemiehypothese door cognitieve semantici vroeger (eind jaren '80, begin jaren '90) veeleer werd gepostuleerd dan beargumenteerd, men recent de behoefte voelt om de polyseme aard van lexicale items ook daadwerkelijk te gaan beredeneren. Met behulp van de structureel-functionele theoretische vooronderseindingen die we in Hoofdstuk II grondig hebben toegelicht, hebben we in de kritische analyse van het radiale netwerkmodel van Lakoff (1987) enerzijds en van de verdediging van de radicale polysemiehypothese door Tuggy (2003) anderzijds aangetoond dat de 'vanzelfsprekend polyseme aard' van lexicale items ten zeerste in twijfel kan worden getrokken. In Hoofdstuk IV trachten we door een confrontatie van een radicaal polyseme analyse van Eng. *over* met een structureel-functionele en bijgevolg radicaal monoseme analyse van Nls. *over* tevens aan te tonen dat het theoretisch-methodologische kader van het structureel functionalisme ook in het empirische betekenisonderzoek haar nut kan bewijzen.

De radicale polysemiehypothese van de cognitieve semantiek versus de radicale monosemiehypothese van het structureel functionalisme. Een vergelijkende case study aan de hand van Eng. over en Nls. over

1 INLEIDING

In het onderhavige en laatste hoofdstuk van dit proefschrift vullen we de theoretische literatuurstudie uit de voorgaande hoofdstukken, bestaande uit *close readings*, aan met een gedetailleerde *case study*: een studie van het Nederlandse *over* – in de functie van halfprefix, prefix en voorzetsel – naar aanleiding van de bekende netwerkanalyse van het Engelse *over* door Brugman/Lakoff (1981/1987). Na een historiografische inleiding op het debat over polysemie versus monosemie in Hoofdstuk I, hebben we in Hoofdstuk II en Hoofdstuk III de verschillende mogelijke visies met betrekking tot dit specifieke debat geschetst, gaande van een radicaal monoseem standpunt (het (Coseriaanse) structureel functionalisme) over een gematigd monoseem standpunt (Ruhl) tot een radicaal polyseem standpunt (Lakoff en Tuggy).¹ Ruhl is in zekere zin een buitenbeentje in deze theoretische schets, aangezien de auteur noch in het structureel-functionele kader, noch in het cognitieve kader onder te brengen valt, terwijl het proefschrift op macro-niveau vooral de confrontatie tussen het structureel functionalisme en de cognitieve semantiek beoogt. Toch is hij belangrijk gebleken voor het theoretische debat tussen beide paradigma's, aangezien de dialoog tussen de cognitieve semantiek en het (Coseriaanse) structureel functionalisme zo goed als ontbreekt in de literatuur, terwijl een aantal cognitieve auteurs wel met Ruhl – in de hoedanigheid van 'vertegenwoordiger van de monosemiehypothese' – in dialoog treedt. De hoofddiscussie in dit meer empirisch-georiënteerde Hoofdstuk (IV) bestaat uit de (empirische) confrontatie van de radicale polysemiehypothese (een cognitief georiënteerde netwerkanalyse van Eng. *over*) met de radicale monosemiehypothese (structureel-functionele, paradigmatische betekenisanalyse van Nls. *over*) en zal dus de gematigder monosemiehypothese van Ruhl buiten beschouwing laten.

Dat we precies Lakoffs netwerkanalyse van Eng. *over* (1987) als vertrekpunt voor deze hoofddiscussie hebben uitgekozen, mag niet verbazen en wel om vier redenen.

In de eerste plaats heeft deze *over*-analyse vele auteurs geïnspireerd en wordt zij ook recent nog ingezet als een klassiek voorbeeld in de strijd tussen aanhangers van de monosemiehypothese enerzijds en van de polysemiehypothese anderzijds (cf. o.a.

¹ In dit hoofdstuk besteden we ook nog aandacht aan een gematigd polyseem standpunt op basis van Tyler & Evans 2003a (cf. § IV.3.3.)

J. Taylor 1988, C. Vandeloise 1990, D. Geeraerts 1992c, P. Deane 1993, R.B. Dewell 1994, R.B. Dewell 1996, E. Bellavia 1996, A. Kreitzer 1997, B. Meex 1997, K. Queller 2001, A. Tyler & V. Evans 2001, J. Zlatev 2003 en A. Tyler & V. Evans 2003a).

In de tweede plaats is uit ons proefschrift tot nu toe gebleken dat een structureel-functioneel standpunt, dat de klemtoon legt op monosemie, een aantal voordelen biedt tegenover de polyseme analyses. Met de *case study* van Nls. *over* beogen we deze voordelen ook op praktisch gebied te kunnen aantonen. Het is immers bekend dat het structureel functionalisme, zoals o.m. Coseriu dat voorstaat, het (cognitieve) verwijt krijgt dat het theoretisch nochtans sterk onderbouwde model te weinig aandacht heeft besteed aan praktische analyses (cf. Willems 2003:7). Tegenstanders beschouwen dit als een bewijs van het feit dat enkel een aantal 'klassieke' voorbeelden (b.v. taxonomieën zoals familieverbanden) ook daadwerkelijk kunnen worden beschreven en verklaard binnen het structureel functionalisme, terwijl andere voorbeelden onomstotelijk op fundamentele tekorten van het model zouden wijzen. Bovendien zou het cognitieve model, dat een 'flexibel betekenisconcept' voorstaat, vlotter in de praktijk om te zetten zijn en een breder scala aan voorbeelden bieden. Om aan deze kritiek tegemoet te komen en niet alleen een theoretische maar ook een empirische vergelijking van beide paradigma's mogelijk te maken, hebben we een klassiek voorbeeld, met name Eng. *over*, uit het cognitieve discours geselecteerd, dat vele auteurs heeft geïnspireerd tot een cognitieve analyse (meer bepaald een analyse volgens het radiale netwerkmodel uit de uitgebreide versie van de prototypensemantiek). Uit deze *case study* zal een groot aantal pijnpunten in de bestaande cognitieve analyses blijken, en uit de alternatieve, monoseme betekenisbeschrijvingen zal blijken dat vele van die pijnpunten op basis van een structureel-functionele analyse kunnen worden weggewerkt.

In de derde plaats is de netwerkanalyse van Eng. *over*, dat in de eerste plaats optreedt als voorzetsel, bijzonder interessant in die zin dat voorzetsels in zeer uiteenlopende contexten kunnen verschijnen en bijgevolg gekenmerkt worden door een enorme inhoudelijke variatie, waardoor zij een ideaal onderzoeksobject voor het empirische debat over polysemie versus monosemie vormen. Zoals meermaals vermeld luidt de centrale vraag in dit debat immers grofweg of men, geconfronteerd met verschillende inhoudelijke varianten van een woord, deze variatie moet beschouwen als het resultaat van verschillende contextuele interpretaties (*Redebedeutungen*, *parole*-betekenissen) van één onderliggende betekenis (*signifié*), dan wel als het gevolg van onderliggende polysemie, met andere woorden, als het gevolg van het feit dat het woord discrete, maar gerelateerde onderliggende betekenissen (d.i. verschillende *signifiés*) bezit. Melis (2003:90) spreekt in dit verband (in navolging van Cadiot 1997) van een onderscheid tussen "polysémie horizontale" en "polysémie verticale":

Il reste une question cruciale, celle de savoir si les divers sens forment un ensemble et comment un tel ensemble soit être appréhendé. Nous discuterons les deux approches qui ont été proposées: d'une part, l'approche que Cadiot (1997) caractérise à l'aide du terme d'approche 'horizontale' et qui consiste à voir l'unité d'une préposition sur le plan sémantique dans la ressemblance de famille qui rassemble les divers emplois, sans toutefois établir de superstructure unifiante, et, d'autre part, l'approche que ce même auteur appelle 'verticale':

celle-ci propose que les sens qui se manifestent dans les divers emplois sont des instanciations, contextuellement déterminées, d'une valeur générale, constante mais abstraite.

We wijzen er evenwel uitdrukkelijk op dat het begrippenpaar "polysémie horizontale" – "polysémie verticale" ons niet mag blind maken voor een belangrijk verschil in het gebruik van de term "polysémie" in deze beide woordgroepen, een verschil dat net op basis van de structureel-functionele invalshoek ter discussie kan worden gesteld en fundamenteel blijkt te zijn: "polysémie horizontale" is volgens deze invalshoek immers 'polysemie' *stricto sensu*, terwijl "polysémie verticale" strikt genomen helemaal geen 'polysemie' veronderstelt maar veeleer met 'polyreferentialiteit' overeenkomt. Het feit dat deze polyreferentialiteit niet in tegenspraak staat tot monosemie, wijst erop dat de basis voor de definitie van de term "polysémie" in "polysémie horizontale" en "polysémie verticale" verschilt. De vraag of de betekenis van voorzetsels nu polyseem dan wel monoseem is, zal de rode draad vormen in de rest van dit hoofdstuk.

In de vierde plaats brengt dit specifieke onderzoeksobject ook een specifieke subdiscussie met zich mee, al kunnen we deze thematiek, die secundair blijft ten opzichte van onze hoofddiscussie, slechts summier behandelen. Men kan immers geen voorzetsels bestuderen zonder daarbij de eeuwenoude discussie over voorzetsels te integreren. Meer bepaald zullen volgende vragen uit die discussie voor ons van belang blijken:

- Zijn voorzetsels 'vol' of 'leeg', d.w.z., zijn het volwaardige lexemen met een lexicale betekenis, dan wel 'slechts' grammaticale instrumenten? En hoe dienen we deze 'leegheid' precies te definiëren: als afwezigheid van elke betekenis in welke vorm dan ook, of als de afwezigheid van lexicale betekenis?
- Indien voorzetsels betekenisdragend zijn (in welke vorm dan ook), is hun betekenis dan van primair-spatiale aard en zijn de temporele en/of abstracte betekenissen daar secundair uit af te leiden - d.i. de (polyseme) localistische visie - of hebben voorzetsels één abstracte, invariante *signifié* en is de inhoudelijke variatie (spatiaal, temporeel en/of abstract) slechts co(n)textbepaalde variatie - d.i. de (monoseme) anti-localistische visie?

Naast de bovenvermelde subthema's – 'volheid versus leegheid van voorzetsels' en 'localistische versus anti-localistische benadering van voorzetsels' - zullen we ook aandacht besteden aan het subthema van de 'multifunctionaliteit' (term van Coene 2004), dat bij Coseriu (³1979e [1970]:169) impliciet aan bod komt, maar onvoldoende wordt uitgewerkt. We spreken van multifunctionaliteit wanneer eenzelfde lexicaal item of een grammaticale constructie in verschillende paradigma's kan optreden (b.v. een prepositioneel paradigma en een prefigaal paradigma voor Nls. *over X*, cf. *over de tafel/ boven de tafel/ op de tafel/ onder de tafel*, etc. versus *overspoelen/doorspoelen/onderspoelen*, etc.). De vraag is dan natuurlijk wat het statuut is van de verschillende betekenisparafrases die op basis van de verschillende paradigmatische analyses van *over X* naar voren worden geschoven. Indien we niet aan het bilaterale standpunt van het structureel functionalisme willen verzaken, moeten we op zoek gaan naar

een overkoepelende betekenisparafrase die zich op de doorsnede van de verschillende paradigma's bevindt. Deze zoektocht is verre van eenvoudig en zeer tijdrovend, maar noodzakelijk indien we de meerwaarde van het structureel functionalisme ten opzichte van de cognitieve semantiek op empirisch vlak willen aantonen. Immers, in tegenstelling tot Coseriu bij zijn analyse van Dts. *mit X* (die enkel prepositioneel *mit* behandelt, zonder rekening te houden met de andere functies die *mit* kan waarnemen, b.v. prefix in *Mitburger* en *mitteilen*), houdt Lakoff in zijn voorzetselanalyse wel rekening met de grammaticale diversiteit van *over*. Deze cognitieve verruiming van het onderzoeksveld, die door Coseriu genegeerd wordt, zullen wij in onze analyse van Nls. *over* wel in rekening brengen. Deze verruiming vormt een illustratie van het feit dat een confrontatie van structureel-functionele semantiek en cognitieve semantiek voor *beide* invalshoeken een verrijking kan betekenen.

Kortom, in dit hoofdstuk stellen we ons tot doel de bestaande cognitieve analyses van Eng. *over* (zowel de radicaal polyseme benadering van Lakoff (1987) als de gematigd polyseme benadering van Tyler & Evans (2001; 2003a)) kritisch te analyseren en een aantal pijnpunten ervan bloot te leggen. We zijn ervan overtuigd dat vele van die problemen op basis van een structureel-functionele analyse kunnen worden weggewerkt. We maken voor onze alternatieve, monoseme betekenisanalyse van Nls. *over* gebruik van het theoretisch-methodologische kader van het structureel functionalisme zoals (o.m.) Coseriu dat voorstaat.² Zijdelings sluiten we ook aan bij de specifieke voorzetseldiscussie ('volheid' versus 'leegheid' van voorzetsels, 'localisme' versus 'anti-localisme'). De discussie in dit hoofdstuk is echter ruimer dan dat: we geven immers niet alleen een betekenisanalyse van Nls. *over* in de functie van voorzetsel, maar ook in de functie van halfprefix en prefix. Daarmee vullen we ook een lacune aan in het Coseriaanse structureel functionalisme: het probleem van de 'multifunctionaliteit' waarvoor door Coene (2004: 151-162) voor het eerst stappen in de richting van een oplossing worden gezet, zal verder worden uitgewerkt.

Het hoofdstuk is daarbij als volgt opgebouwd. In § IV.2. geven we een bondige schets van de voorzetseldiscussie en we gaan daarbij vooral in op de twee bovenvermelde subthema's die voor onze discussie van belang zijn; § IV.2.1. zal ingaan op de discussie met betrekking tot 'volheid' versus 'leegheid' van voorzetsels, in § IV.2.2. wijden we aandacht aan de localistische en anti-localistische visie op voorzetsels. In § IV.3.1. behandelen we zoals aangekondigd het bekende typevoorbeeld van de radicale polysemietheorie, met name de cognitieve netwerkanalyse door Lakoff (1987) van het Eng. *over*, gebaseerd op de verhandeling van Brugman uit 1981. We zullen daarbij vooral op enkele fundamentele problemen in deze cognitieve betekenisbenadering wijzen. Taylor, Cuyckens & Dirven (2003:6-7) beschouwen de zogeheten Brugman/Lakoffhypothese als een pionierswerk uit de cognitieve semantiek dat

² We zijn er ons overigens terdege van bewust dat het Eng. *over* en Nls. *over* geen volledige vertalings-equivalenten van elkaar zijn. Toch neemt dat niet weg dat de structureel-functionele betekenisanalyse van het Nederlandse *over* heel wat pijnpunten in de cognitieve betekenisanalyse van het Engelse *over* kan aantonen. We zijn immers voornamelijk geïnteresseerd in de manier waarop cognitivisten en structuralisten semantiek benaderen, niet zozeer in de specifieke betekenis van *over* (hetzij in het Engels, hetzij in het Nederlands).

navolging kende in een heel aantal *over*-studies. Taylor, Cuyckens & Dirven vermelden in dit verband Vandeloise (1990), Deane (1993), Dewell (1994), Kreitzer (1997), Queller (2001) en Tyler & Evans (2001) en wijzen bovendien op een aantal publicaties die zich buigen over het vertalingsequivalent van het Engelse *over* – o.a. Bellavia (1996) en Dewell (1996) over het Duitse *über*, Geeraerts (1992c) over het Nederlandse *over* en Taylor (1988) over het Italiaanse *su* en *sopra*. Zelf voegen we daar nog Meex (1997), Zlatev (2003) en Tyler & Evans (2003a) aan toe. Deze *over*-studies zullen kort worden overlopen in § IV.3.2. Van al deze bijdragen in het kielzog van de Brugman/Lakoff-hypothese is de gematigde polysemiehypothese voor *over* van Tyler & Evans (2003a) veruit de interessantste studie. Een bespreking ervan kan men terugvinden in § IV.3.3. Tyler & Evans (2003a) geven niet alleen aan welke verschillende betekenissen aan *over* (of een vertalingsequivalent daarvan) moeten worden toegekend, maar beargumenteren tegelijkertijd (hoewel kort) waarom *over* überhaupt als een polyseem lexicaal item moet worden benaderd en niet als een monoseem item. We bespreken Tyler & Evans' gematigd polyseme standpunt, waarin weliswaar een poging wordt ondernomen om enkele problemen uit de oorspronkelijke Brugman/Lakoff-hypothese op te lossen, maar we leggen uit waarom hun these in wezen niet verschilt van die oorspronkelijke hypothese. In § IV.3.4. vatten we de problemen in de cognitieve analyses van Eng. *over* nog eens bondig samen en blikken we kort vooruit op de structureel-functionele betekenisanalyse van Nls. *over*. In § IV.4. gaan we dieper in op enkele monoseme benaderingen van voorzetselbetekenissen. § IV.4.1. besteedt aandacht aan Coseriu's monoseme, structureel-functionele analyse van *mit X* (cf. o.a. Coseriu (1987b:137-139), Coseriu (1987c:183), Coseriu (1979b [1970]: 181e.v.)) en de problemen die met deze specifieke analyse gepaard gaan. Daarbij zal o.a. het eerder aangehaalde probleem der 'multifunctionaliteit' besproken worden. Tegelijkertijd wijzen we ook op de teleurstellende, al te summiere 'paradigmatische analyse' van *mit X* en de ontbrekende verantwoording van de manier waarop Coseriu tot zijn monoseme betekenisparafrase voor *mit X* komt. In § IV.4.2. halen we daarom de monoseme voorzetselanalyses van Honeste (2003a; 2004b) en in § IV.4.3. die van Selosse (2002) aan. Beide auteurs werken eveneens in een structurele (Saussuriaanse) traditie. In tegenstelling tot de Coseriaanse analyse beschrijven Honeste en Selosse stap voor stap hoe zij tot hun monoseme beschrijving van een aantal voorzetsels komen. Interessant is bovendien dat Honeste en Selosse niet alleen bewust tegen een polyseme analyse van voorzetsels reageren, maar dat zij ook resoluut voor een anti-localistische benadering van voorzetsels kiezen. Dit thema komt bij Coseriu niet expliciet aan bod, maar is wel belangrijk, aangezien de cognitieve betekenisanalyses van voorzetsels niet alleen polyseem zijn, maar ook fundamenteel localistisch. Toch rest ons ook hier het probleem dat deze analyses gefocust zijn op voorzetsels, terwijl Nls. *over*, net als het Eng. *over* meerdere functies kan vervullen (voorzetsel, prefix, halfprefix). Als we de meerwaarde van een structureel-functionele, monoseme betekenisanalyse van Nls. *over* willen bewijzen ten opzichte van de polyseme netwerkanalyse van het Eng. *over* dan moeten we in onze analyse ook in rekening brengen dat Lakoff niet alleen prepositioneel *over*, maar ook prefigaal *over* in zijn cognitieve analyse betreft. Rekening houdend met deze opmerking en alle bovenvermelde problemen in de huidige cognitieve én structureel-functionele

betekenisanalyses van voorzetsels, zullen we in § IV.5. gebruik makend van het theoretisch-methodologisch kader van het structureel functionalisme een monoseme analyse van prepositioneel en prefigaal Nls. *over* naar voren trachten te schuiven.

2 TWEE BELANGRIJKE THEMA'S IN HET VOORZETSELDEBAT

2.1 'Volle' of 'lege' woorden?

Het onderscheid tussen 'lege woorden' en 'volle woorden' dat in de hedendaagse, westerse taalkunde gebruikelijk is, steunt op de intuïtie van de spreker dat er een verschil bestaat tussen woorden als *boom, speelde, geel, thuis, etc.* enerzijds en *op, de, het, als, etc.* anderzijds en schijnt ontleend te zijn aan een eeuwenoude traditie binnen de Chinese taalkunde. In oorsprong had de indeling echter niets te maken met een indeling van de traditionele woordsoorten in twee verschillende groepen: "Apparue à date ancienne, cette distinction, à l'origine, répondait au besoin de codifier un genre poétique nouveau et ne correspondait nullement aux regroupement des parties du discours en deux espèces, tels que les pratiquent volontiers, depuis longtemps, les grammairiens occidentaux" (Cervoni 1991:128). Het onderscheid zoals we het nu kennen werd eind 19de eeuw gelanceerd in de Engelse taalkunde door de Engelse grammaticus Sweet en begin 20ste eeuw in de Franse taalkunde door Vendryes en speelde o.a. een belangrijke rol in de dependentiegrammatica van Tesnière (1976 [1959]), alsook in de Chomskyaanse generatieve grammatica uit de jaren '60 (cf. Lyons (1996² [1995]:65); Melis (2003:83); Cervoni (1991:128); Tesnière (1976 [1959]:53-54)).³

De begrippen 'leeg' en 'vol' worden op verschillende manieren geïnterpreteerd. Cervoni wijst erop dat de gelijkschakelijking van "mots vides" aan "mots *vides de sens*" in elk geval berust op een misverstand: "Quoi qu'il en soit, l'idée que certains mots sont vides de sens semble être toujours restée étrangère aux conceptions des grammairiens chinois" (1991:128). Het is echter niet geheel onbegrijpelijk dat men tot zulke conclusies komt. Zo stellen we vast dat de definities voor "mots pleins" en "mots vides", zoals Tesnière (1976 [1959]) ze in sommige passages van zijn werk formuleert, aanleiding kunnen geven tot die interpretatie:

Les mots pleins sont ceux *qui sont chargés d'une fonction sémantique, c'est-à-dire ceux dont la forme est associée directement à une idée, qu'elle a pour fonction de représenter et d'évoquer* (1976 [1959]:53; onze cursivering, fvdg).

en

³ Voor een uitgebreide historische schets van de begrippen 'vol' en 'leeg' verwijzen we in navolging van Cervoni naar Hagège (1975) (cf. "L'Introduction de Hagège 1975 est riche de renseignements sur ce point précis et sur les différentes conceptions des mots pleins et vides qui se sont succédé en Chine depuis les premiers siècles de notre ère jusqu'à l'époque moderne", Cervoni 1991:128 – voetnoot 3).

Les mots vides sont ceux *qui ne sont pas chargés d'une fonction sémantique*. Ce sont de simples outils grammaticaux dont le rôle est uniquement d'indiquer, de préciser ou de transformer la catégorie des mots pleins et de régler leurs rapports entre eux (...). [I]ls n'évoquent rien par eux-mêmes et (...) ils ne servent qu'à déterminer les catégories dont relèvent les mots [pleins] (1976 [1959]:53; onze cursivering, fvdg).

Uit deze definities van 'volle woorden' en 'lege woorden', die zo goed als synoniem zijn met de termen "sémantèmes" en "morphèmes" (cf. Tesnière 1976 [1959]:53), zou men kunnen afleiden dat lege woorden simpelweg als woorden zonder betekenis *tout court* worden beschouwd. Toegepast op voorzetsels, sluit deze interpretatie dan ook aan bij de eerste twee van de vier mogelijke visies op lege woorden (en dan meer bepaald voorzetsels) die Melis (2003:84) opsomt: "Une préposition est vide si son apparition est conditionnée par la syntaxe et uniquement par celle-ci" en "[E]lle est vide si son interprétation peut être entièrement déduite des données contextuelles". De vraag is natuurlijk of de omschrijving van 'lege woorden' als "morphèmes" of als "de simples outils grammaticaux" (Tesnière 1976 [1959]:53) betekent dat zij *op geen enkele wijze* betekenisdragend zouden zijn.

Verderop in *Éléments de syntaxe structurale* krijgen we een licht gewijzigd beeld, wanneer Tesnière dieper ingaat op de oorsprong van 'lege woorden' en wanneer hij spreekt over hun "valeur abstraite" (op pagina 377 heeft hij het ten slotte zelfs over de "sens" van voorzetsels (meer specifiek Fr. *de*)):

Les mots vides sont, nous l'avons vu d'anciens mots pleins vidés de leur sens et devenus des outils essentiellement grammaticaux. En d'autres termes ce sont des mots ayant perdu leur ancienne valeur concrète pour acquérir *une valeur purement abstraite* (...). Par leur nature abstraite, les mots vides sont moins éloignés des mots pleins abstraits, comme l'adjectif et l'adverbe, que des mots pleins concrets, comme le substantif et le verbe (1976 [1959]:81; onze cursivering, fvdg).

Dezelfde mening vinden we overigens terug bij Cervoni (1991:128): "Les mots vides étaient simplement des mots de sens moins concret que les mots pleins" en hij sluit daarmee aan bij de derde interpretatie van lege woorden (meer bepaald voorzetsels) waarop Melis (2003:84) wijst: "[E]lle [la préposition, fvdg] est enfin vide si son sens est très abstrait et général". De kous is echter niet af met de vaststelling dat lege woorden betekenisdragend zijn maar dat hun betekenis van erg abstracte aard is. Immers, de vraag blijft hoe men de aard van die abstracte betekenis precies dient op te vatten. Door te stellen dat lege woorden door hun abstracte natuur *aanleunen* bij de abstracte, volle woorden (in tegenstelling tot bij de concrete, volle woorden), geeft Tesnière tegelijkertijd impliciet aan dat zij er niet mee samenvallen. Dit (impliciete) intuïtieve onderscheid valt binnen het structureel functionalisme samen met het onderscheid tussen lexicale betekenis enerzijds en instrumentele betekenis anderzijds (cf. de vijf soorten betekenis binnen het structureel functionalisme, die we bespraken in § II.1.10.3.). Hoewel Coseriu zelf de begrippen 'vol' en 'leeg' met betrekking tot woorden niet gebruikt, kunnen we stellen dat 'volle woorden' in zijn visie een lexicale betekenis hebben, terwijl 'lege woorden' een instrumentele bete-

kenis hebben. Overigens gebruikt Coseriu wel de term 'morfemen' voor woorden met een instrumentele betekenis, en het begrip 'morfeem' acht ook Tesnière (1976 [1959]:53) zo goed als synoniem aan 'lege woorden'.

Ter herinnering: de lexicale betekenis, waarmee we de primaire benoemingsfunctie van taal kunnen uitoefenen, wordt door Coseriu gedefinieerd als "diejenige Bedeutung, die unmittelbar der Gestaltung der außersprachlichen Welt durch die Sprachen zukommt, und sie stellt damit, um es mit Husserl (*Erfahrung und Urteil*) zu sagen, die Substanz, das 'Was der Erfassung' dar, die sprachlich benannte Wirklichkeitsart" (1987b:149). Het gaat hier om de betekenis die de woorden in de Franse reeks *blanc – blancheur – blanchir* gemeen hebben, om de gemeenschappelijke *Substanz*. In deze reeks is de gemeenschappelijke *Substanz* de kleursoort 'wit', waardoor het zich van gelijkaardige woordreeksen *vert – verdeur – verdur* ('groen') en *rouge – rougeur – rougir* ('rood') onderscheidt. De instrumentele betekenis is de betekenis van wat Coseriu "Morpheme" noemt, "d.h. instrumentale Verfahren und Elemente in den grammatischen Kombinationen" (Coseriu 1987b:149). Morfemen zijn met andere woorden instrumenten die instaan voor de *legein*-functie van taal, niet voor haar *onomazein*-functie: het zijn hulpmiddelen om reeds benoemde zaken zo met elkaar te verbinden dat men er uitspraken over kan doen: "Die instrumentelle Bedeutung ist die Bedeutung der Instrumente, der Morpheme, die eine Form zu einer grammatischen Funktion, zu einer Funktion im Sagen führen" (Coseriu 1990 [1988]:38A). Let wel, Coseriu's visie stemt niet overeen met wat traditioneel morfemen worden genoemd. Tot de morfemen rekent hij enerzijds verschijnselen als woordvolgorde, klemtoon, intonatie alsook uitgangen, prefixen en suffixen en ten slotte ook de zogeheten 'morfeemwoorden': lidwoorden, voorzetsels en voegwoorden. Zo heeft morfeem *-en* in de combinatie *huizen* de instrumentele betekenis 'pluraliseerder' (niet: 'meervoud!') met betrekking tot hetgeen 'gepluraliseerd' wordt, *huis-*, waarmee het wordt gecombineerd. De betekenis 'meervoud' daarentegen is een "grammaticale (of syntactische) betekenis" in de strikte zin van het woord (Coseriu 1987b: 149).

Lyons (1996 [1995]:68-69), een structuralist uit de Angelsaksische traditie, wijst er dan ook op dat de interpretatie van 'lege woorden' als 'woorden zonder betekenis' is ontstaan doordat men de betekenis van een woord gelijkschakelt aan 'lexicale betekenis':

Confusion is further confounded by what is arguably an equivocal use of the term 'word-meaning'. As we shall see in the following section, 'word-meaning' does not necessarily mean the same as 'lexical meaning'. The meaning of full word-forms combines both lexical and grammatical meaning. Empty word-forms may not have any lexical meaning at all; and this is what is implied by saying that they are semantically empty.

Het verschil in de aard van de betekenis (lexicaal dan wel instrumenteel) heeft invloed op de specifieke betekenisdefinities van volle en lege woorden. Zo merkt Lyons (1996 [1995]:68-69) terecht op:

This difference between full forms and empty forms is consistent with the fact that (as we mentioned above) the major parts of speech – especially nouns

and verbs – are traditionally defined, either wholly or mainly, in terms of their meaning and independently of one another, whereas the minor parts of speech – the definite and indefinite articles, prepositions, conjunctions, etc. – are always defined in terms of their grammatical function and in relation to their potential for combining with one or other of the major parts of speech or with such higher-level units as phrases and clauses (onze cursivering, fvdg).

In onze empirische (structureel-functionele) betekenisanalyse van Nls. *over* zullen we dan ook zien dat het onderzoek naar de (instrumentele) betekenis van *over* in de eerste plaats het onderzoek betreft naar de grammaticale betekenis van *over X*. Immers, om de precieze betekenisinbreng van *over* naar waarde te schatten, moeten we ook nagaan wat de betekenisinbreng is van de (lexicale en categoriale betekenis van) *X*, alsook de eventuele instrumentele betekenis van het klemtoonpatroon, van de woordvolgorde, etc. Ter herinnering: de grammaticale betekenis is een complexe betekenis, daar zij de betekenis vormt van een grammaticale combinatie in zijn geheel. De grammaticale betekenis is dus de optelsom van de verschillende soorten betekenistypes (lexicale en/of categoriale betekenissen + instrumentele betekenissen) van de samenstellende delen: lexemen en/of categorieën + morfemen. Zo kan men de grammaticale betekenis van *huizen* parafraseren als 'meer dan één huis', 'huis in het meervoud' in oppositie tot de grammaticale betekenis *huis*, 'huis in het enkelvoud'. De betekenis van *huizen* bestaat uit de lexicale betekenis en categoriale betekenis van *huis* in combinatie met de instrumentele betekenis van morfeem *-en*, te weten 'pluraliseerder' die *huis-* maakt tot hetgeen 'gepluraliseerd' wordt.

Voor onze empirische analyse betekent dat concreet dat we zullen gebruik maken van een grammaticaal paradigma, ook een combinatieparadigma genoemd, en niet van een lexicaal paradigma, waarin lexemen rechtstreeks met elkaar worden geopponeerd (cf. § II.1.10.4.). Willen we immers de instrumentele betekenis van het Nederlandse voorzetsel *over* kennen dan kan dit alleen via een paradigmatische analyse van de grammaticale betekenis *over X*.

Dat de betekenis van voorzetsels van een andere aard is vergeleken met de betekenis van substantieven, werkwoorden, adjectieven en bijwoorden vormt een kerngedachte in de structureel-functionele benadering van voorzetsels. In Coseriu (1992 [1987]) wordt zelfs – tegen de gangbare traditie in – bepleit dat voorzetsels geen aparte woordcategorie vormen.⁴ Er bestaan voor Coseriu slechts vier woordsoortcategorieën en dat zijn achtereenvolgens werkwoorden, substantieven, adjectieven en bijwoorden. Aangezien de vraag of voorzetsels al dan niet een aparte woordsoort vormen geen fundamenteel ander licht werpt op onze verdere (sub)discussie ('volheid versus leegheid van voorzetsels'), is het dan ook van minder belang om de complexe discussie

⁴ 'Woordcategorie' ("Wortkategorie") is Coseriu's term voor wat traditioneel een 'woordsoort' genoemd wordt, dus de klassieke *pars orationis*. Woordcategorieën zijn voor Coseriu geen klassen van woorden maar wel realisatievormen van woorden, "modi van het spreken" (Coseriu 1987b:149). De term woordsoort ("Wortart") gebruikt Coseriu om woorden in te delen naargelang de soort betekenis die ze dragen: "Lexemwörter" (dragen altijd lexicale betekenis, eventueel ook een categoriale betekenis en/of een instrumentele betekenis), "Kategorieemwörter" (dragen geen lexicale betekenis, wel een categoriale betekenis en eventueel een instrumentele betekenis) en "Morphemwörter" (dragen enkel een instrumentele betekenis) (cf. Coseriu 1990 [1988]:42A).

over woordsoorten op te rakelen (voor meer literatuur hierover, zie: Coseriu 1992 [1987]). Hetgeen voor onze discussie vooral van belang is, is dat men binnen het structureel functionalisme een onderscheid maakt tussen de instrumentele betekenis (zo men wil, de 'leegheid') van voorzetsels en de lexicale betekenis (zo men wil de 'volheid') van werkwoorden, substantieven, adjectieven en bijwoord.

Let wel: dat voorzetsels 'leeg' zouden zijn (hier: in de zin van 'geen lexicale betekenis hebben'), impliceert niet dat het structureel functionalisme akkoord gaat met de aanname dat het onderscheid tussen 'lege' en 'volle' woorden een correlaat is van het onderscheid tussen "open-class words" en "closed-class words", zoals dat gebruikelijk is "(in these or other terms) in many modern schools of grammatical theory" (Lyons 2^o1996 [1995]:68). We vinden deze opvatting o.a. terug bij Tyler & Evans (2003a: 107) en bij Victorri & Fuchs (1996:13): "Il faut aussi remarquer qu'aucune catégorie syntaxique n'y échappe: qu'il s'agisse des catégories lexicales 'ouvertes' (noms, verbes, adjectifs, adverbes) ou des inventaires fermés de mots grammaticaux, comme les déterminants, conjonctions, prépositions, pronoms, etc.", en zelfs in de ANS:

Niet alle woordsoorten kennen de mogelijkheid om hun woordbestand uit te breiden. Woordsoorten die uit een vast aantal leden bestaan, vormen gesloten woordklassen. Tot de gesloten woordklassen behoren de lidwoorden, de voornaamwoorden, de voorzetsels en de voegwoorden. De leden van deze woordklassen kunnen allemaal opgenomen worden in een woordenboek (ANS 592-593).

Tegelijkertijd moeten we vaststellen dat de ANS (530 e.v.) slechts 'een aantal voorzetseluitdrukkingen' opsomt. Dat voorzetsels een gesloten woordklasse vormen, is dan ook een hardnekkige misvatting: zij worden, net zoals wat men traditioneel de 'open woordklassen' noemt, gevormd volgens een aantal woordvormingsprocédés, net zoals andere 'instrumenten van het spreken'. De voorzetseluitdrukkingen 'met medeweten van', 'met toestemming van', 'met behulp van', 'op vertoon van', 'in antwoord op', 'in overleg met', 'in verhouding tot', 'in ruil voor', etc. zijn evenzeer voorzetsels en zijn voortdurend uitbreidbaar in aantal. Ook Navarro i Fernando (1998:29) wijst erop dat de Engelse voorzetsels in geen geval een gesloten klasse vormen: "The class is by no means a closed set, but admits of new additions, and constantly changes its ranges".

Uit de voorgaande paragrafen mogen we evenwel niet besluiten dat men het er binnen de verschillende semantische stromingen over eens is dat (alle) voorzetsels 'lege woorden' zijn. Zo maakt Spang-Hansen (1963), geciteerd en besproken in Cervoni (1991:133), een onderscheid tussen 'volle voorzetsels' die volgens hem een "valeur lexicologique (...) parfaitement nette" hebben (b.v. *dans, chez, sans, après*, etc.) enerzijds en 'lege voorzetsels' (die hij "des prépositions incolores" noemt) (b.v. *à, de, en*, etc.) anderzijds. Cervoni zelf vindt dat men niet kan spreken van twee strikt te onderscheiden groepen ('leeg' versus 'vol'), maar dat we veeleer met een verschil in gradatie te maken hebben (cf. 1991:134). Voor onze discussie die focust op de voorzetselbenaderingen in de cognitieve semantiek enerzijds en in het structureel functionalisme anderzijds, zijn deze 'grijstinten' in het debat van minder belang;⁵

de zwart-wit tegenstelling 'vol' versus 'leeg' daarentegen is wel van groot belang. Immers: voor het (Coseriaanse) structureel functionalisme heeft per definitie *geen enkel* voorzetsel een lexicale betekenis, terwijl men binnen de cognitieve semantiek (waarvan we Lakoff (1987) en Tyler & Evans (2003a) meer in detail zullen bespreken) *alle* voorzetsels als volwaardige lexicale items beschouwt (cf. o.a. het proefschrift van Navarro i Fernando over Engelse voorzetsels dat volledig in de cognitieve traditie geschreven is: "In contrast with the functional position, I claim that prepositions are full lexical units", 1998:28-29).

Aangezien de (instrumentele) betekenis van elk voorzetsel enkel tot uiting kan komen in de combinatie met zijn complement X (en dat geldt zowel voor wat Spang-Hansen volle voorzetsels noemt, b.v. *dans, chez, sans*, etc. als voor wat hij lege - kleurloze - voorzetsels noemt, b.v. *à, de, en*), kunnen voorzetsels in tegenstelling tot woorden met een lexicale betekenis geen primaire benoemingsfunctie vervullen: het zijn – zoals eerder gezegd – slechts hulpmiddelen om reeds benoemde zaken zo met elkaar te verbinden dat men er uitspraken over kan doen. Voorzetsels kunnen binnen een structureel-functionele visie bijgevolg niet beschikken over een lexicale betekenis. De (instrumentele) betekenis van voorzetsels wordt theoretisch-methodologisch gezien dan ook anders benaderd dan de (lexicale) betekenis van substantieven, adjectieven, bijwoorden en werkwoorden. In het eerste geval verloopt de analyse via een combinatieparadigma van 'voorzetsel + X' en hebben we te maken met onrechtstreekse oppositie van voorzetsels (dus niet: *over* versus *boven* versus *op* versus *onder*, maar wel: *over X* versus *boven X* versus *op X* versus *onder X*); in het tweede geval verloopt de analyse via een lexicaal paradigma en hebben we te maken met de rechtstreekse oppositie van substantieven, adjectieven, bijwoorden en werkwoorden met respectievelijk semantisch verwante substantieven, adjectieven, etc.

In de cognitieve semantiek daarentegen gaat men ervan uit dat voorzetsels net als substantieven, adjectieven, bijwoorden en werkwoorden een volwaardige lexicale betekenis hebben. Zo wijst Lakoff (1987:419) erop dat Eng. *over* in verschillende functies kan optreden, o.a. voorzetsel (*Sam is walking over the hill*), maar ook bijwoord (*Sam leant over to open the door of the car*), adjectief (*The play is over*) en prefix (*overbook, overdo, overdress, overpay*). En ook Tyler & Evans (2003a:124) verstaan onder de term 'voorzetsel' veel meer dan een voorzetsel alleen: "We are using the generic term 'preposition' to describe the linguistic forms we are studying. But this term subsumes a number of formal distinctions characterized by prepositions, verb-particle constructions (or phrasal verbs), adpreps (which are adverbial in nature, and do not overtly code a LM, e.g. *the race is over*, and particle prefixes (bound spatial particles as in *overflow, overhead*, and so on)". In beide cognitieve analyses worden alle gebruiken van Eng. *over* aan elkaar gerelateerd in één groot betekenisnetwerk, zonder daarbij rekening te houden met de verschillende functies waarin Eng. *over* kan optreden. Nochtans merken Tyler & Evans (2003a:124) (alsook Lakoff 1987:419) op dat deze verschillende functies van Eng. *over* betekenisverschillen kunnen teweegbrengen, maar nergens wordt uitgeklaard op welke manier precies.

⁵ cf. o.a. de bijdrage van J. Zwarts in Haumann & Schierholz (1997), waarin een onderscheid wordt gemaakt tussen lexicale en 'functionele' voorzetsels.

Daardoor ontsnappen zowel Lakoff als Tyler & Evans niet aan het gevaar om de multifunctionaliteit van Eng. *over* als polysemie van Eng. *over* te herinterpreteren. Doordat beide analyses bovendien uitgaan van de stelling dat voorzetsels over een zelfstandige, lexicale betekenis beschikken, zijn zowel Lakoff als Tyler & Evans er zich weinig tot niet van bewust dat de betekenis van het woord of van de woordgroep waarmee Eng. *over* wordt gecombineerd, strikt onderscheiden moet worden van de betekenis van het voorzetsel zelf. Lakoff beweert dan wel de betekenis van Eng. *over* te analyseren, maar zoals we zullen zien maakt hij eigenlijk een analyse van Eng. *over* en zijn contextuele omgeving: betekenselementen die door de contextuele omgeving worden aangedragen, worden daarbij ten onrechte vaak aan de betekenis van *over* zelf toegeschreven. In het structureel functionalisme gaat men ervan uit dat de instrumentele betekenis van *over* moet worden onderzocht aan de hand van *over X*. Men zoekt daarbij eerst uit wat het aandeel is van variabele X op de betekenis 'over X': die betekenisvariantie kan dan niet aan *over* worden toegeschreven, aangezien dit element constant wordt gehouden. Vervolgens gaat men na welke gemeenschappelijke betekenisconstante de verschillende betekenisvarianten van 'over X' (naargelang variabele X anders wordt ingevuld) met elkaar verbindt: deze betekenisconstante is bijgevolg de instrumentele betekenis van *over*. Ondanks het schier oneindige aantal mogelijkheden waarmee X kan worden ingevuld, blijft het structureel functionalisme vanuit zijn bilaterale aanname ervan overtuigd dat aan de unieke vorm *over* ook één betekenis beantwoordt. De 'leegheid' van voorzetsels mag men vanuit een structureel-functioneel oogpunt dan ook niet opvatten als de vierde mogelijke interpretatie die Melis voor het begrip 'leeg' geeft: "si elle [la préposition, fvdg] dispose d'une telle multitude d'acceptions que celles-ci ne se laissent plus unifier, ni saisir par une représentation d'ensemble" (2003:84). Immers, voor het structureel functionalisme is er überhaupt geen sprake van een *signifié* die alle *parole*-betekenissen als realisaties van die *signifié* omvat. De structureel-functionele betekenis (*signifié*) ligt immers ten grondslag aan de feitelijke gebruiken en kan niet simpelweg als de verzameling van al haar varianten op *parole*-niveau worden beschouwd (cf. onze uitleg over primaire *Bedeutungen* en secundaire *Bezeichnungen* in § II.1.8.5.) (vgl. Coseriu ²1992 [1988]:188 e.v.).

2.2 | Localisme versus anti-localisme

2.2.1. Inleiding

In de moderne taalkunde wordt het begrip 'localisme' gebruikelijk als volgt gedefinieerd:

[t]he hypothesis that spatial expressions are more basic, grammatically and semantically, than various kinds of non-spatial expressions (cf. Anderson 1971; Anderson 1973). Spatial expressions are linguistically more basic, according to localists, in that they serve as structural templates, as it were, for other expressions; and the reason why this should be so, it is plausibly suggested by psychologists, is that spatial organization is of central importance in human cognition (cf. Miller & Johnson-Laird 1976:375ff) (Lyons 1977:718).

Daarbij maakt men gewoonlijk een onderscheid tussen een gematigder localistisch standpunt en een radicaler localistisch standpunt. In het eerste geval beperkt men zich tot de hypothese dat de temporele betekenis van een talige uitdrukking is afgeleid van (en dus secundair is ten opzichte van) de primair-spatiale betekenis van die talige uitdrukking: "At its weakest, the localist hypothesis is restricted to the incontrovertible fact that temporal expressions, in many unrelated languages, are patently derived from locative expressions" (Lyons 1977:718). In het tweede geval gaat men ervan uit dat niet alleen temporele betekenissen, maar ook figuurlijke en/of abstracte betekenissen van een talige uitdrukking van de primair-spatiale betekenis van die uitdrukking zijn afgeleid: "Localists commonly treat temporal location as being less concrete than spatial location, but more concrete than various kinds of so-called abstract location (cf. Anderson 1971:100ff; Pottier 1974:56)" (Lyons 1977:718-719).

Lyons blijft in zijn definitie van localisme zeer algemeen – hij heeft het over de toepassing ervan op "linguistic expressions". Het debat tussen localisten en anti-localisten vond evenwel zijn oorsprong in een specifiek onderdeel van de taalkunde, met name de casustheorie (cf. o.a. Hjelmslev 1935). Sinds de taalkundige A. F. Bernhardt in 1805 wees op het fundamentele verband tussen naamvallen enerzijds en voorzetsels anderzijds en vooral sinds F. Wüllner in 1827 Bernhardt's ontdekking gedetailleerder uitwerkte (cf. Hjelmslev 1935:24 en 1935:41), gingen het localisme en anti-localisme bovendien deel uitmaken van het debat rond het betekenisonderzoek van voorzetsels. Uiteraard is het sinds de ontdekking van Bernhardt niet mogelijk om in de discussie met betrekking tot voorzetsels het verschil tussen localistische en anti-localistische benaderingen te negeren. Evenwel is het binnen het bestek van onze hoofddiscussie (de vraag of *over* polyseem dan wel monoseem is) onmogelijk om al te diep op deze subdiscussie in te gaan. Voor een uitgebreid en gedetailleerd overzicht van de verschillende meningen in de casustheorie met betrekking tot localisme, anti-localisme en semi-localisme verwijzen we naar Hjelmslev (1935).⁶ In het klassieke werk over voorzetsels van Brøndal (1950) vinden we een beknopter overzicht, op voorzetsels toegespitst, van de slingerende beweging tussen de localistische pool en anti-localistische pool gedurende de geschiedenis van de taalkunde. Zo werden bijvoorbeeld voorzetsels binnen het Cartesiaanse rationalisme voor het eerst (anti-localistisch) gedefinieerd als algemene uitdrukkingen van relaties, van wat voor aard dan ook, terwijl het Angelsaksische empirisme (Bacon, Locke) voornamelijk aanzette tot localistische, polyseme voorzetseldefinities: "[T]oute connaissance devait se fonder sur l'expérience et l'observation sensorielle surtout (...). On décrit les variations individuelles de l'usage chez des auteurs particuliers ou dans des groupes – mais sans se référer à aucune norme fixe sous-jacente" (Brøndal 1950:6-7).

Toegepast op voorzetsels kennen we de localistische these in zijn huidige vorm als "l'hypothèse sur la structure des sens des prépositions (en particulier sur la structure des réseaux) selon laquelle le centre de gravité, tant dans les usages que d'un point de vue historique, est constitué par l'emploi locatif de la préposition" (Melis 2003:138). Melis wijst erop dat de localistische benadering vaak weerspiegeld wordt in de inde-

⁶ Voor een kritische bespreking van Hjelmslevs eigen casustheoretische standpunt, zie Serbat (1981).

ling van voorzetsellemmata binnen de lexicografie: “La tripartition – espace, temps, notions – et la primauté du domaine spatial ne sont pas spécifiques ni à la pratique du TLF [*Trésor de la langue française*], ni à la description de *sur*, mais se retrouvent, de manière fort constante, dans la plupart des articles consacrés aux prépositions majeures dans les dictionnaires et dans les études plus pointues” (Melis 2003:47), alsook binnen de netwerkanalyses van voorzetsels binnen de cognitieve semantiek (Melis 2003:138). Op het verband tussen localisme en cognitieve semantiek enerzijds en anti-localisme en structureel functionalisme anderzijds gaan we verderop in.

Een halve eeuw eerder wees Brøndal ook al op de wijdverbreidheid van de localistische visie met betrekking tot voorzetsels: “Scaliger, Madvig, Bréal et un grand nombre d’autres savants ont considéré que la signification fondamentale des prépositions était purement locale et que le sens temporel et tous les sens ‘modaux’ en étaient dérivé par emploi ‘figuré’” (1950:7). Brøndal zelf is er echter van overtuigd dat een anti-localistische (en monoseme) benadering van voorzetsels de enige juiste is. Het primair-spatiale statuut van voorzetsels mag volgens hem niet geïnterpreteerd worden als een eigenschap van de betekenis van voorzetsels: de spatialiteit betreft gewoon een primair, referentieel toepassingsdomein (naast de secundaire temporele en figuurlijke/abstracte toepassingsdomeinen) van de in wezen abstracte betekenis van voorzetsels.

Il ne fait pas de doute que l’image sensorielle est toujours la première à se présenter, qu’elle est souvent indispensable comme point de départ de la pensée, et que, dans les cas simples, il est commode de s’en servir comme illustration. Cependant il ne s’ensuit nullement que les assises de la langue soient des images des sens, spatiales ou autres (...). Ce qu’il faut ici, ce sont des concepts de l’espèce la plus générale, des catégories que l’on retrouve même derrière les mots les plus abstraits et qui ne font qu’apparaître – ou peuvent apparaître – par ex. sous la forme de l’espace ou du temps (Brøndal 1950:7-8).

Om zijn aanname kracht bij te zetten dat temporele gebruiken niet mogen worden beschouwd als secundaire betekenissen die worden afgeleid van een primair spatiale betekenis, legt Brøndal trouwens het verband met de toenmalige ontdekking in de fysica: “On peut voir un parallèle significatif à cette idée dans la nouvelle physique pour laquelle l’espace et le temps ne sont que des formes relatives (étroitement liées ensemble) et qui les analyse en relations (voir par ex. Eddington). Il semble donc – avec l’aide de cette même physique aussi – qu’une possibilité nous soit offerte de procéder à une nouvelle analyse des relations exprimées par les prépositions” (Brøndal 1950:8). Een gelijkaardig inzicht – met name dat de ruimtelijke primariteit en de temporele en abstracte secundariteit slechts wijzen op een primair toepassingsdomein respectievelijk op secundaire toepassingsdomeinen - vinden we recent ook terug in het werk van M.-L. Honeste, die vanuit een Saussuriaans geïnspireerd structuralisme, tegen de huidige (cognitieve) traditie in, streeft naar een monoseme, anti-localistische betekenisbenadering van voorzetsels. We zullen haar theorie dan ook de nodige aandacht schenken in § IV.4.

2.2.2. Cognitieve semantiek en localisme

Het verband tussen het localisme en de cognitieve semantiek – en dan meer specifiek de cognitieve netwerkanalyses (cf. Lakoff 1987) – werd niet alleen vastgesteld door Honeste (2004b) en Melis (2003:94), maar ook door Victorri & Fuchs (1996:57). Zo merken Victorri & Fuchs op dat in de cognitieve netwerkanalyse “[l]es différents sens de *over* correspondent à divers types de relations spatiales, qui donnent lieu à des représentations imagées (*“depictions”*)” (1996:57). De cognitieve semantiek verschilt hierin fundamenteel van de structurele semantiek: “Dans la perspective d’une sémantique des prototypes, on considère que le marqueur connaît des significations ‘primaires’ (prototypiques) à partir desquelles sont dérivées des significations ‘non primaires’; contrairement à la sémantique componentielle, on cherche non pas à définir un ensemble de conditions nécessaires et suffisantes caractérisant la signification du marqueur, mais à définir les éléments qui déterminent le degré auquel une configuration peut être décrite de façon appropriée à l’aide du marqueur *over* plutôt qu’à l’aide d’autres marqueurs comme par exemple *across* ou *above*” (Victorri & Fuchs 1996:57). Melis doet een gelijkaardige vaststelling: de vraag naar de opbouw van een netwerk en naar het zwaartepunt van het netwerk wordt binnen de cognitieve vaststelling vaak beantwoord met de overtuiging dat “les liens dans le réseau sont la trace d’un développement par grammaticalisation à partir d’un centre unique, celui des emplois locatifs” (Melis 2003:94).

Dat de cognitieve semantiek precies de spatialiteit als (semantisch) vertrekpunt en zwaartepunt van het netwerk neemt om er vervolgens secundaire (temporele en/of abstracte) betekenissen via verschillende links (o.a. *instance links*, *metaphorical/metonymical links*, etc. cf. Lakoff 1987) uit af te leiden en deze als secundaire betekenis-knoppen van het netwerk voor te stellen, mag ons niet verbazen.⁷ In Cuyckens (1997:63) vinden we daarover volgend treffend citaat:

The advent of cognitive linguistics has been crucial in reviving interest in the semantic study of prepositions. Especially spatial prepositions (or, more accurately, the spatial uses of prepositions) have been at the centre of cognitive-semantic research, and one need not look far for reasons. First, cognitive linguistics is a model of linguistic description that relates language to our conceptual world and our human experience. *Given that most of the entities in the world come to us through our vision and that, in perceiving them, we automatically locate these entities in space, one of our fundamental experiences pertains to our conceptualization of physical space (...). It should not be surprising, then, that the study of the language of space, and spatial prepositions in particular, has taken up a special position within the (brief) history of cognitive linguistics (...)* (onze cursivering, fvdg).

⁷ Het verband wordt overigens ook al mooi voorspeld in *La catégorie des cas* van Hjelmslev: “(...) le principe de la *métonymie*, qui a été de mode depuis l’antiquité (...), doit être abandonné. Ce principe a gagné de terrain pendant l’époque récente. L’utilisation de ce principe a été rendue inévitable surtout par la théorie demi-localiste qui attribue à certains cas une signification uniquement concrète et locale; les emplois plus abstraits de ces cas dits ‘locaux’ doivent par conséquent recevoir l’explication par *métonymie*” (1935:84).

Cuyckens' uitspraak vat eigenlijk op gecondenseerde wijze het verband tussen het localisme en een cognitieve visie op taal en betekenis samen. In § III.2.3.5. hebben we uitvoerig uitgelegd hoe de cognitieve semantiek gekaderd is in een filosofisch model van *experientialisme* en *embodied mind theory*. Volgens dit model moet een theorie over menselijke cognitie ervaringsgericht zijn en is het menselijke denken fundamenteel verankerd in de menselijke lichamelijkeheid. In hun boek *Metaphors We Live By* (1980) stelden Lakoff & Johnson dan ook dat de abstracte betekenis van een woord pas kan worden begrepen in termen van de concrete betekenis van dat woord, die dan veelal wordt ingevuld als de 'spatiale betekenis' van dat woord. 'Spatiale concepten' vormen immers de belangrijkste groep binnen de 'emergente concepten', dit zijn concepten die zonder tussenkomst van andere concepten kunnen worden begrepen. Bij 'spatiale emergente concepten' is dit 'onmiddellijke begrijpen' gestoeld op de interactie van het menselijke lichaam met zijn fysieke omgeving. Vanuit deze achtergrond wordt ook duidelijk waarom de prepositionele netwerkanalyse van Lakoff (1987) vertrekt van een primair spatiaal zwaartepunt, van waaruit alle verdere secundaire, niet-spatiale knopen van het netwerk worden afgeleid door middel van (o.a.) *metaphorical links*. Deze primaire spatialiteit kunnen we nu zowel op conceptueel niveau als op lexicaal-semantisch niveau situeren. Sandra & Rice (1995) wijzen daartoe op de fundamentele dubbelzinnigheid van deze netwerkanalyses, die enerzijds een cognitief-psychologische status ((1)-(2)) claimt, anderzijds ook een lexicaal-semantische status (3).

(1) Enerzijds tracht een prepositionele netwerkanalyse het psychologische proces weer te geven dat schuilgaat achter de manier waarop mensen de relaties tussen verschillende entiteiten begrijpen die door middel van een voorzetsel worden uitgedrukt ("Whereas a process refers to a principle of cognitive functioning (i.e., a way of interacting with information)", Sandra & Rice 1995:100). Op basis van hun spatiale ervaringen met onze fysieke omgeving, hebben mensen zich bijvoorbeeld het emergente concept CONTAINER eigen gemaakt, aldus Lakoff & Johnson:

We experience ourselves as entities, separate from the rest of the world – as containers with an inside and an outside. We also experience things external to us as entities – often also as containers with insides and outside (...). We experience many things, through sight and touch, as having distinct boundaries, and, when things have no distinct boundaries, we often project boundaries upon them – conceptualizing them as entities and often as containers (1980:58).

Toegepast op voorzetsels, in dit geval Eng. *in*, luidt de stelling dat we het temporeel *in* in *He did it in ten minutes* enkel kunnen begrijpen aan de hand van de "TIME IS A CONTAINER metaphor", waarbij de kennis van het spatiale brondomein geprojecteerd wordt op het temporele doeldomein. Met andere woorden, temporeel *in* kunnen we enkel verstaan aan de hand van spatiaal *in* in b.v. *He is in the kitchen*, waarbij *kitchen* een reële, fysieke container vormt (cf. L&J 1980:59). Dit geldt niet alleen voor temporeel *in*, maar ook voor wat Lakoff & Johnson (1980:59) aanduiden als 'abstract, sociaal *in*' (*Harry is in the Elks*) en 'abstract, emotioneel *in*' (*Harry is in love*). Geen van deze ervaringsdomeinen (spatiaal, temporeel, sociaal dan wel emotioneel) is prioritair in de buitentalige realiteit: "they are all equally basic kinds of experience".

Echter, deze gelijkheid geldt niet op conceptueel niveau: het concept IN in *Harry is in the kitchen* “emerges directly from spatial experience in a clearly delineated fashion” en bijgevolg “[i]t is not an instance of a metaphorical concept” (L&J 1980:59). Dat is wél het geval bij *Harry is in the Elks* en *Harry is in love*:

The other two sentences, however, are instances of metaphorical concepts. The second (*Harry is in the Elks*) is an instance of the social groups are containers metaphor, in terms of which the concept of a social group is structured. This metaphor allows us to ‘get a handle on’ the concept of a social group by means of spatialization (L&J 1980:60).

(2) Anderzijds tracht een prepositionele netwerkanalyse niet alleen iets te zeggen over de (metaforische) principes die achter de opbouw van een netwerk schuilgaan (zie: (1)), maar ook over de psychologische structuur, d.i. de mentale *representatie*, van het uitbreidingsproces: “[O]ne may prefer to concentrate on the information that is actually represented by them, i.e. the content of the network or the nodes in them” (Sandra & Rice 1995:101). In het geval van IN gaat het om de representatie van een primair-spatiale knoop (een primair-spatiaal concept) en secundaire temporele en/of abstracte (sociale, emotionele) knopen (concepten).

(3) Aangezien Lakoff & Johnson (cf. 1980:3-4) er zelf meermaals op wijzen dat de analyse van de structuur van taal de toegang verleent tot de structuur van ons psychologisch-conceptueel systeem, gaan zij er impliciet van uit dat de beide structuren compleet isomorf zijn: de manier waarop taal de realiteit categoriseert verloopt met andere woorden volkomen parallel met de manier waarop ons conceptueel systeem de realiteit indeelt. Sandra & Rice (1995:101-102) wijzen erop dat Lakoff ook later, in *Women, Fire, and Dangerous Things* (1987), niet van die isomorfievisie is afgestapt. Voor Lakoff correspondeert “the linguistic representation in prepositional networks” volkomen met “the mental representation in the mind of the language user” (Sandra & Rice 1995:101): “Thus a prepositional network analysis would present a picture of the way the semantic information for a preposition is stored in the mental lexicon” (Sandra & Rice 1995:102). Hoewel Lakoff de isomorfie these niet expliciteert, wordt ze volgens Sandra & Rice meermaals gesuggereerd:

For instance, when Lakoff (1987) appeals to notions like ‘image schema’ and ‘image schema transformation’ he is clearly trespassing on psychological ground and no longer seems to be referring to the nodes and links in a linguistic network but to the actual mental structures that might be involved in a psychological network. An isomorphic interpretation of the linguistic analyses is further strengthened by the network concept itself, which is also widely used in cognitive psychology (...) and thus quite naturally assumes psychological connotations in the context of another branch of cognitive science. Adding to this interpretative bias are the facts that most of the proposed relationships between prepositional usages in prepositional network models are easy to perceive (i.e., are intuitively appealing) and that networks, by being static devices, inherently suggest that their psychological relevance lies at the representational level. Not surprisingly, in a context that is heavily loaded with psychological concepts, the ambiguous term ‘representation’ (...) oscillates

almost unconsciously between an interpretation in the linguistic sense (i.e., the linguist's description) and an interpretation in the psychological sense (i.e., the language user's mental description) (1995:102).

Het samenvallen van de cognitief-psychologische status van een netwerk met de lexicaal-semantic status ervan (en daarmee ook het samenvallen van 'concept' en 'betekenis van een woord') impliceert tegelijkertijd dat de 'polyconceptualiteit' van een voorzetsel (hiermee bedoelen we het geheel van het primair-spatiale basisconcept en alle verdere temporele en/of abstracte door middel van een metaforisch denkproces van dat basisconcept afgeleide concepten) voor Lakoff samenvalt met de 'polysemie' van een voorzetsel:

[M]any linguists working within the prepositional network approach like to think of their analyses as lexical-semantic networks, i.e. as specifications of the meaning of the preposition under study, even in the absence of compelling arguments. Recall Brugman's definition of a network as a category of related senses. Thus considered, the prepositional network approach analyses demonstrate the rich polysemy of prepositions (Sandra & Rice 1995:98).⁸

In onze *close reading* van Lakoff (1987) zullen we trachten aan te tonen dat het samenvallen van (psychologisch) concept en (talige) betekenis tot een aantal ernstige problemen leidt.⁹

2.2.3. Structureel functionalisme en anti-localisme

Net als binnen de cognitieve semantiek, is men zich binnen het structuralisme ten zeerste bewust van de bijzonder gevarieerde toepassingsmogelijkheden van voorzetsels. Brøndal wees reeds in 1950 op de inhoudelijke plasticiteit van deze 'instrumenten van het spreken':

Le rôle des prépositions dans la langue parlée et écrite est, comme on sait, de la plus grande importance, ce qui tient à la grande fréquence de leur emploi, à la souplesse avec laquelle elles se laissent introduire dans les constructions les plus diverses, et avant tout peut-être aux distinctions extrêmement subtiles (souvent différentes de langue à langue) qu'elles permettent d'exprimer (Brøndal 1950:1).

Echter, veeleer dan de nadruk te leggen op deze inhoudelijke variatie en ze te presenteren in een polyseem, lexicaal netwerk, is men binnen het structuralisme vooral geïnteresseerd in de (semantische) eenheid die achter deze variatie schuilgaat:

⁸ De auteurs verwijzen naar Brugmans analyse van *over* uit 1981, die voornamelijk bekend is geworden nadat Lakoff (1987) deze analyse verder heeft uitgewerkt.

⁹ Opnieuw wijzen we op het feit dat Hjelmslev in 1935 in zekere zin reeds deze cognitieve netwerkanalyse van een halve eeuw later voorspelt, en hij voegt er een streng oordeel aan toe: "ou bien on scinde en deux ou plusieurs parties ce qui pour la langue est une unité complexe, ou bien on choisit arbitrairement entre les emplois concrets de la forme en question une seule en la nominant signification principale, et en concevant les autres significations possibles comme dérivés ou métonymiques. [cf. polyseme netwerkanalyse, fvdg] Ces deux principes, celui de la *scission extra-linguistique* et celui de la *métonymie*, constituent depuis l'antiquité les Scylla et Charybde de la linguistique. Que l'on choisisse l'un des deux expédients ou l'autre, le premier devoir du savant a été négligé: le respect des faits (Hjelmslev 1935:6).

Dans la pratique grammaticale et lexicographique générale, on insiste sur la variation des prépositions (d'après la situation, l'objet ou la fonction syntaxique). Plus un exposé est détaillé, plus il comprend de groupes, de sous-groupes et de nuances différentes (jusqu'à des emplois purement individuels). (...). [O]n dépeint – et c'est là souvent le point principal et la base de toute la classification – les nombreux domaines ou espèces d'objets au sujet desquels la préposition est employée: objets matériels et spirituels, spatiaux et non spatiaux, temporels et 'modaux'. Ce qui par contre manque régulièrement – ou n'est indiqué que d'une façon tout à fait rudimentaire –, *c'est l'unité derrière toute cette multiplicité, la formule unifiante qui seule peut expliquer pourquoi justement ces variations sont des variations d'une seule et même unité*. L'identité doit, ici comme ailleurs, être l'unité de mesure de la pensée, notre plus haute principe (Brøndal 1950:22-23; onze cursivèring, fvdg).

De zoektocht naar de eenheid die achter de spatiale en niet-spatiale gebruiken schuilt, gaat, met andere woorden de zoektocht naar de gemeenschappelijke, constante betekenselementen binnen deze spatiale en niet-spatiale varianten, kan uiteraard niet uitmonden in de aanname dat een van deze gebruiken (hier: het spatiale gebruik) primair is en alle andere gebruiken er secundair uit worden afgeleid. Integendeel, de betekenis zal noodzakelijkerwijs van een zodanige graad van algemeenheid (abstractie) zijn dat ermee verklaard kan worden waarom deze betekenis kan worden ingezet in zowel spatiale als niet-spatiale domeinen. Het structuralisme neemt dan ook een strikt anti-localistische houding aan. In § IV.4.4. gaan we verder op het verband tussen structuralisme en anti-localisme in en besteden we aandacht aan de problemen die optreden bij de parafrasering van a-spatiale betekenissen.

3 DE POLYSEME BENADERING VAN VOORZETSELS¹⁰

3.1 De radicaal polyseme benadering van Eng. *over*: de Brugman/Lakoff-hypothese (1981/1987)¹¹

3.1.1. Inleiding

Naar de eerste cognitieve hypothese in verband met het semantisch statuut van het Engelse *over* wordt meestal verwezen als de Brugman/Lakoff-hypothese (naar Brugman 1981 en Lakoff 1987). De publicatie waar echter het meest uit geciteerd wordt, is die van Lakoff (1987), aangezien Brugman (1981) een onuitgegeven verhandeling is, die pas in (1988) officieel werd gepubliceerd, nadat haar netwerkanalyse al bekend was geworden en verspreid was geraakt aan de hand van Lakoff (1987).¹² Wij baseren ons dan ook op Lakoff die, naar eigen zeggen, een vrij getrouwe weergave van Brugmans oorspronkelijke analyse biedt:

¹⁰ We zullen evenwel zien dat de cognitivisten het begrip 'voorzetsel' ruimer opvatten dan gebruikelijk is.

¹¹ Vanaf nu zullen we 'Eng. *over*' afkorten tot '*over*', behalve wanneer we Eng. *over* kort contrasteren met Nls. *over* en er verwarring mogelijk zou zijn.

¹² Beide auteurs hebben bovendien hun visie met betrekking tot de cognitieve topologie gebundeld in Brugman & Lakoff (1988).

The analysis we will be presenting is a minor refinement of the semantic aspect of Brugman's analysis (1987:419).

Lakoff is van mening dat *over*, net als alle andere voorzetsels, polyseem is:

Prepositions in English, as well as in other languages, have traditionally been difficult to describe, largely because of their proliferation of senses. It has only been through the advent of prototype theory that we have begun to make sense of the semantics of prepositions. Of course, prepositions are not the only kinds of words that have a multitude of related meanings. Most words are like that. Brugman's hypothesis ought to be extendable to cases of polysemy (multiple meaning) in general: polysemy appears to be a special case of prototype-based categorization, where the senses of the word are the members of a category. The application of prototype theory to the study of word meaning brings order into an area where before there was only chaos (Lakoff 1987:378).

Met "the application of prototype theory" wordt hier meer bepaald de toepassing van het 'radiale betekenismodel' of het 'radiale netwerkmodel' uit de uitgebreide versie van de prototypensemantiek bedoeld, aangezien dit betekenismodel de 'vanzelfsprekend polyseme' natuur van de meerderheid van de lexicaal items in rekening brengt. In § III.3.4.5.4. hebben we dit radiale netwerkmodel reeds uitvoerig toegelicht. We zetten hier nog eens de voornaamste kenmerken van het netwerkmodel op een rijtje. Binnen dit model wordt de betekenis van een (polyseem) lexicaal item voorgesteld als een netwerk van distincte, maar gerelateerde betekenissen. Het centrum van het netwerk bestaat uit een primaire (spatiale) betekenis (ook wel centrale betekenis of basisbetekenis genoemd), van waaruit alle verdere niet-centrale subbetekenissen worden afgeleid. Elk van die niet-centrale of secundaire betekenissen kan op zijn beurt weer als de centrale betekenis worden beschouwd van waaruit nieuwe betekenissen kunnen worden afgeleid, etc. De betekenissen worden aan elkaar gerelateerd door middel van zogenaamde *links*, die van zeer uiteenlopende aard kunnen zijn (cf. *instance links*, *similarity links*, *metaphorical links*, *metonymical links*, etc.). Deze links zijn niet op te vatten als vaststaande, algemene generatieve principes aan de hand waarvan men alle verdere betekenissen precies kan voorspellen, wel integendeel. Deze links duiden aan dat een niet-centrale betekenis *gemotiveerd* is ten opzichte van de centrale betekenis. Het begrip *motivatie* laat Lakoff enerzijds toe om 'arbitrariteit' en 'voorspelbaarheid' met elkaar te verzoenen; anderzijds draagt hij *motivatie* aan als een bewijs voor het bestaan van polysemie. In § III.3.4.5.4.2. en § III.3.4.5.4.3. hebben we beide theoretische implicaties van het bestaan van links tussen centrale betekenissen en niet-centrale betekenissen van een lexicaal item reeds uitvoerig bekritiseerd. In dit hoofdstuk concentreren we ons op een kritische evaluatie van de verschillende soorten links die Lakoff (cf. § IV.1.3.6. tot en met § IV.1.3.9.) introduceert in het radiale netwerkmodel van *over*. Tot slot vermelden we nog dat het netwerkmodel van *over* in hoofdzaak een *image-schematic model* betreft en bijgevolg de desbetreffende betekenissen vooral 'oculair' wil voorstellen (en dit in tegenstelling tot een *propositional model* dat betekenissen voornamelijk aan de hand van verbale kenmerken representeert). In § IV.3.1.4. zullen we daarom dieper ingaan op het begrip *image schema*.

3.1.2. De grammaticale diversiteit van 'over'

Lakoff acht *over* in de eerste plaats een excellent voorbeeld om de theorie van het radiale netwerk te illustreren omdat dit lexicale item volgens Lakoff over een enorme diversiteit aan betekenissen beschikt (zie: Fig IV-3). *Over* is echter ook om een andere reden bijzonder interessant, aldus Lakoff: *over* is niet alleen semantisch complex, het kan tevens in verschillende grammaticale categorieën worden ondergebracht, o.a. voorzetsel (*Sam is walking over the hill*), bijwoord (*Sam leant over to open the door of the car*), adjectief (*The play is over*), prefix (*overbook, overdo, overdress, overpay*), etc. (cf. Lakoff 1987:419). Daarnaast komt *over* ook nog voor als onlosmakelijk deel van versteende lexicale uitdrukkingen *all over, over here* en *over there*. Tot welke grammaticale categorie *over* behoort is volgens Lakoff voor de betekenisanalyse van geen belang.¹³ Zo vormt de betekenis van *over* als bijwoord (cf. *The plane flew over*, de voorbeeldzin die bij Lakoff de centrale betekenis illustreert) het centrale lid van het radiale netwerk van *over* van waaruit minder centrale, prepositionele betekenissen worden verklaard (o.a. de betekenis geïllustreerd aan de hand van *The bird flew over the yard*). Uit deze prepositionele betekenissen kunnen op hun beurt weer – o.a. via metaforische links – prefigale betekenissen worden afgeleid (o.a. de betekenis van *over* in *overlook*) enzovoort.

We merken in de eerste plaats op dat Lakoff onder 'grammaticale categorieën' zowel de traditionele woordsoorten verstaat (voorzetsel, bijwoord, adjectief, etc.) als morfematische categorieën (hier: prefix *over*). We hebben gezien dat binnen het structureel functionalisme 1) er slechts vier woordcategorieën worden onderscheiden, te weten substantief, adjectief, werkwoord en bijwoord; 2) voorzetsels en prefixen beide tot de morfematische categorieën horen. Bij de empirische analyse van Nls. *over* zullen we zien dat het belangrijk is om dit onderscheid in rekening te brengen. Voor Lakoff volstaat de fysieke identiteit (qua uitspraak en spelling) wat de vorm *over* betreft, om het gebruik waarin de vorm *over* voorkomt (*The plane flew over, The bird flew over the yard, The play is over, overlook*, etc.) in het lexicale betekenisnetwerk van 'taalvorm' *over* op te nemen. Hij gaat er dus vanuit dat aan een fysieke identiteit qua vorm, ook een specifieke identiteit op inhoudsniveau beantwoordt. Daarmee bedoelen we uiteraard niet dat Lakoff de één-op-éénverhouding tussen vorm en betekenis zou aanhangen, maar wel dat hij ervan uitgaat dat onafhankelijk van de grammaticale categorie waartoe *over* behoort, *over* in al deze gevallen hetzelfde betekenisstatuut heeft, met name dat van *lexicale* betekenis. We hebben er echter al op gewezen (§ IV.2.1.) dat niet iedereen het met Lakoff eens is dat het voor de betekenisanalyse van *over* niet uitmaakt of *over* gebruikt wordt als adjectief, bijwoord, voorzetsel, etc. en dat *over* in al deze gevallen over een lexicale betekenis beschikt. Binnen het structureel functionalisme is het wel degelijk van belang rekening te houden met de door Lakoff zogenoemde 'grammaticale diversiteit' van *over* en een onderscheid te maken tussen lexicale betekenis en andere soorten betekenis, o.m. categoriale betekenis en grammaticale betekenis (cf. Coseriu 1987b:149).

¹³ Dat een radiale betekenis categorie woordklasseoverschrijdend kan zijn, hebben we eerder ook al aangegeven in § III.4.5.4.1.: zo worden het substantief *mother* en het daarvan afgeleide werkwoord *to mother* in hetzelfde betekenismodel opgenomen.

Betekenis no ^o	Voorbeeldzin <i>image schema</i>	PARAFRASE <i>IMAGE SCHEMA</i>
1	<i>The plane flew over.</i>	(CENTRAL SCHEMA = ABOVE-ACROSS SCHEMA = SCHEMA 1)
2	<i>The bird flew over the yard.</i>	(SCHEMA 1.X.NC)
3	<i>The plane flew over the hill.</i>	(SCHEMA 1.VX.NC)
4	<i>The bird flew over the wall.</i>	(SCHEMA 1.V.NC)
5	<i>Sam drove over the bridge.</i>	(SCHEMA 1.X.C)
6	<i>Sam walked over the hill.</i>	(SCHEMA 1.VX.C)
7	<i>Sam climbed over the wall.</i>	(SCHEMA 1.V.C)
8	<i>Sam lives over the hill.</i>	(SCHEMA 1.VX.C.E)
9	<i>Sausalito is over the bridge.</i>	(SCHEMA 1.X.C.E)
10	<i>Hang the painting over the table.</i>	(ABOVE SCHEMA = SCHEMA 2)
11	<i>The powerline stretches over the yard.</i>	(SCHEMA 2.1DTR)
12	<i>The board is over the hole.</i>	(COVERING SCHEMA = SCHEMA 3)
13	<i>The city clouded over.</i>	(SCHEMA 3.P.E)
14	<i>The guards were posted all over the hill.</i>	(SCHEMA 3.MX)
15	<i>I walked all over the hill.</i>	(SCHEMA 3.MX.P)
16	<i>There was a veil over her face.</i>	(SCHEMA 3.RO)
17	<i>As the rain came down, it froze and ice spread all over the windshield.</i>	(SCHEMA 3.P.E.RO)
18	<i>There were flies all over the ceiling.</i>	(SCHEMA 3.MX.RO)
19	<i>The spider had crawled all over the ceiling.</i>	(SCHEMA 3.MX.P.RO)
20	<i>Roll the log over.</i>	(REFLEXIVE SCHEMA = SCHEMA 4)
21	<i>The fence fell over.</i>	(SCHEMA 4.RFP)
22	<i>The dog jumped over the fence</i>	(SCHEMA 1.V.NC.G) ¹⁵
23	<i>The bathtub overflowed.</i>	(EXCESS SCHEMA = SCHEMA 5) ¹⁶
24	<i>Do it over</i>	(REPETITION SCHEMA = SCHEMA 6)

Figuur 3: Overzicht van de 24 verschillende betekenissen van *over*, met hun betekenisparafraze en geïllustreerd aan de hand van een voorbeeldzin.¹⁷

Met deze gegevens in het achterhoofd, gaan we allereerst in op de algemene definitie van Lakoffs *image schemas* (§ IV.3.1.4.). Vervolgens focussen we op het centrale vertrekpunt van het radiale netwerk van *over*, het Above-Across Schema (§ IV.3.1.5.), en evalueren we de verschillende soorten links die Lakoff onderscheidt om dit centrale

¹⁴ We merken op dat Lakoff niet voor elk *image schema* een visuele representatie geeft (zoals b.v. SCHEMA 3.RO), zodat we in sommige gevallen het *image schema* moeten reconstrueren door middel van de bijbehorende voorbeeldzin en parafrase.

¹⁵ Vreemd genoeg wordt deze instantiëring van 1 niet vermeld bij de bespreking van alle andere instantiëringen van schema 1 (cf. § IV.3.1.6.). Het betreft slechts een adhocschema om tot schema 5 te kunnen komen.

¹⁶ Het betreft hier een combinatie van *image schemas* 21 en 22 met een metafoer.

¹⁷ Lakoff onderscheidt nog meer verschillende betekenissen, o.a. *over* in *overlook* en *look over*, die door middel van metaforische links kunnen worden geconstrueerd. Deze betekenissen worden echter enkel beschreven; ze worden niet in het overzichtsschema opgenomen, noch worden ze geïllustreerd aan de hand van specifieke *image schemas*.

schema te verbinden met de andere *image schemas* die *over* rijk is (§ IV.3.1.6. tot en met § IV.3.1.9.). We bespreken de soorten links telkens aan de hand van één (soms meerdere) voorbeelden aangezien het uiteraard niet zinvol is om elk van de 24 en meer betekenisknoppen die Lakoff onderscheidt te bespreken (daarvoor kan men beter het originele werk raadplegen).

3.1.4. Het begrip 'image schema'

3.1.4.1. Definitie

Het begrip *image schema* staat duidelijk centraal in de betekenistheorie van Lakoff. Om het statuut van de *image schemas* te definiëren, schetst Lakoff kort het grotere geheel waarvan de *image schemas* deel uitmaken. Het *image schema* maakt deel uit van de *mental imagery* die drie soorten categorieën telt, aldus Lakoff: *rich images*, *conventional (rich) images*, en *image schemas*. De *mental imagery* is niet strikt visueel van aard, maar "kinesthetic", dit wil zeggen: "[I]t is independent of sensory modality and concerns awareness of many aspects of functioning in space: orientation, motion, balance, shape judgements, etc." (Lakoff 1987:446). Deze *mental imagery* dient in principe strikt onderscheiden te worden van ons perceptief vermogen:

It is important at the outset to distinguish mental images from perceptions. A perception of a scene is rich in detail; every part of the visual field is filled. And one can focus on details that are very small and intricate. (...) Mental images have a different character. They are not nearly as detailed as perceptions, and they do not allow anything like the full range of perceived colors. (...) Not all of the field of mental vision is filled (Lakoff 1987:444).

Rich images zijn vrij gedetailleerde, contextgebonden, specifieke en bewust ervaren *images* die een zekere inspanning vragen wanneer men ze voor de geest tracht te halen. *Rich images* kunnen experimenteel bij proefpersonen worden opgeroepen door hen afbeeldingen te tonen (vandaar 'contextgebonden') en door de proefpersonen vervolgens te vragen om mentale beelden bij deze afbeeldingen te verzinnen en er mentale operaties op uit te voeren:

The images are *specific* in that the pictures presented are of specific objects and figures. They are *conscious* in that subjects form the images consciously and do conscious manipulations on them. The fact that it requires some mental effort for subjects to construct and manipulate images make them *effortful*. And the images are relatively *rich* in detail (...) (Lakoff 1987:445, oorspronkelijke cursivering, fvdg).

Een tweede soort *images* zijn de *conventional rich images* door Lakoff simpelweg afgekort tot *conventional images*. *Conventional images* zijn net als de bovenvermelde *rich images* vrij gedetailleerd, maar tegelijkertijd onderscheiden ze zich van de 'gewone' *rich images* doordat *conventional images* onbewust ervaren worden en zonder inspanning, als het ware automatisch, kunnen worden opgeroepen. Het gaat hierbij om bepaalde mentale voorstellingen die gangbaar zijn in een gegeven

cultuur. Zo hebben volgens Lakoff alle Amerikanen vrij gelijklopende mentale voorstellingen van Marilyn Monroe, het vrijheidsbeeld, etc.

Deze *conventional images* leunen al dichter aan bij de interesse van de cognitieve linguïst, die uiteindelijk tot de *image schemas* wil doordringen waarover mensen beschikken. Net als *conventional images* zijn *image schemas* niet contextgebonden, noch worden ze 'bewust ervaren'.¹⁸ Tot hier toe zijn we er nog niet dieper op ingegaan, maar we zijn van mening dat Lakoff een zeer enge definitie van bewustzijn (en bijgevolg een zeer ruime definitie van onbewustzijn) hanteert. Uit bovenstaande paragrafen (en citaten) blijkt meermaals dat Lakoff "conscious" en "effortful" aan elkaar gelijkshakelt. Met andere woorden: alles wat een inspanning vergt, gebeurt volgens hem bewust, terwijl alles wat automatisch en routineus verloopt, onbewust gebeurt. In § III.4.2.2.2. hebben we deze visie op talige kennis uitvoerig bekritiseerd en hebben we beargumenteerd waarom de kennis van betekenissen bewust is en waarom het ons correcter lijkt om betekenissen als *impliciete* denkinhouden te beschouwen.

Een *image schema* is een relatief abstract, ongedetailleerd schema dat onze waarnemingen en *rich images* organiseert en visualiseert. Er is dus een wezenlijk verschil tussen *rich images* en *conventional images* enerzijds en *image schemas* anderzijds: de eerste groep *images* zijn structuren, de tweede groep vormt structuren, m.a.w. structureert zelf. *Image schemas* kunnen zelf niet onmiddellijk worden gevisualiseerd, in tegenstelling tot een *rich image*. De tekeningen die Lakoff toekent aan elke knoop van het lexicaal netwerk zijn bijgevolg steeds ontoereikend.¹⁹

The drawings (...) are not the schemas themselves, but only drawings that characterize some of the properties of the schemas and enable us to get some idea of what they are like (Lakoff 1987:453).

Zonder *image schemas* zouden we niet in staat zijn onze waarnemingen van de buitentalige realiteit te conceptualiseren en dus te 'begrijpen'. Wanneer we bovendien in *Metaphors We Live By* (1980) de cruciale zin "Meaning depends on understanding" (Lakoff & Johnson 1980:184) lezen, zijn we geneigd om aan te nemen dat de begrippen '*image schema*' en 'betekenis' voor Lakoff samenvallen. Betekenis is geen strikt talig concept, zoals binnen het structureel functionalisme, het is de sleutel tot begrip en conceptualisatie van de wereld rondom ons en dus een generatief concept, geen *a priori* concept.²⁰ Met een generatief concept bedoelen we dat betekenis volgens Lakoff (en bij uitbreiding volgens het gehele cognitieve paradigma) niet op basis van taal zelf tot stand komt, terwijl voor het structureel functionalisme de taal zelf de basis van betekenis is. Vanuit

¹⁸ Nochtans verwijt Tuggy (2003), die voor zijn netwerkanalyse van *kisa* volledig terugvalt op de visie van Lakoff (1987), Ruhl uitgerekend dat deze laatste auteur 'onbewuste' betekenissen aanvaardt: betekenissen moeten juist *bewust* ervaren en (h)erkend worden door sprekers om van betekenissen te kunnen spreken (cf. § III.4.2.4.). Aangezien we verderop zullen zien dat *image schemas* en betekenissen voor Lakoff aan elkaar gelijk zijn en dus ook Lakoff 'onbewuste' betekenissen aanvaardt, is het vreemd dat Tuggy geen onbewuste betekenissen wil accepteren.

¹⁹ Aangezien de begrippen '*image schema*' en 'betekenis' voor Lakoff dezelfde zijn, zoals we verderop zullen zien, vindt blijkbaar ook Lakoff dat men betekenis niet altijd toereikend metatalig kan uiten. Die visie deelt Lakoff met het structureel functionalisme (cf. Coene 2004:157-158).

het cognitieve uitgangspunt bekeken vallen *image schemas*, die orde scheppen in onze waarnemingen, en de betekenissen van lexicale items samen. Belangrijk is dus dat de *image schemas* enerzijds aan onze concrete perceptie voorafgaan en voor Lakoff geen abstractie zijn van onze waarnemingservaringen, maar zich anderzijds toch baseren op de wijze waarop we de wereld ervaren en 'begrijpen'. Er bestaat in het cognitieve model dus een zeer nauw, dialectisch verband tussen *meaning* en *understanding*, en de ene auteur beklemtoont al meer het ene aspect dan het andere. Zo geloven Tyler & Evans net als Lakoff in het concept van de *embodied meaning*:

the meanings associated with many individual lexemes are instantiated in memory not in terms of features, nor as abstract propositions, but rather as imagistic, schematic representations (Tyler & Evans 2003a:96).

Deze beide auteurs beklemtonen echter dat dergelijke *image schemas* ten slotte wel degelijk een gevolg zijn van de abstrahering van dagdagelijkse waarnemingen:

Such *image-schemas* are held to be embodied, in the sense that they arise from *perceptual reanalysis* of recurring patterns in everyday physical experience (...). Perceptual analysis creates a new, abstract level of information – information tied to the spatio-physical world we inhabit but mediated by human perception and conceptualization (Tyler & Evans 2003:96).

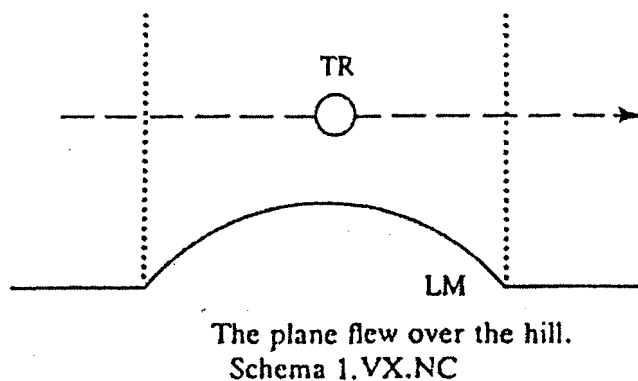
Er dreigt hier dus een vicieuze cirkel te ontstaan, immers: gaan *image schemas* vooraf aan perceptie of zijn zij juist een abstrahering of gevolg van die perceptie? Want als *image schemas* zoals eerder vermeld *kinesthetic* zijn, d.w.z. dat zij te maken hebben met *sense of locations, movement, shape*, etc. dan moeten ze ooit abstracties geweest zijn van onze perceptionele ervaringen. Een mogelijke doorbreking van deze vicieuze cirkel is dat men een evolutionaire dimensie in acht neemt: evolutionair gezien hebben wij ons als menselijke soort op basis van onze ervaringen een aantal *image schemas* eigen gemaakt. Synchroon bekeken zijn deze dan *a priori* aanwezig in de zin dat zij aangeboren zijn en stellen ze ons in staat om ervaringen te structureren: we moeten deze *image schemas* niet telkens opnieuw afleiden uit de ervaringsrealiteit (cf. Croft 2001). Hoe dan ook is de tegenstelling die Lakoff (cf. bv. Lakoff 1987:444) soms tussen *image schemas* en perceptie wenst te poneren, niet overtuigend en blijkt het verschil tussen beide er een 'in degree' en niet 'in kind' te zijn.²¹

²⁰ Volgend citaat uit de mail van maandag 05/07/2004 die Lakoff postte op *Cogling* (het internetforum van cognitief georiënteerde linguïsten) bevestigt bovendien onze these dat *image schemas* en betekenis bij Lakoff samenvallen: "All cognitive linguistics is concerned with semantics, that is, with how we think, understand, and reason (largely unconsciously) in context". Als semantiek (betekenisonderzoek) samenvalt met het onderzoek naar hoe wij (onbewust) denken, redeneren en interpreteren en *image schemas* (onbewuste) middelen zijn om onze perceptie te ordenen en zo onze ervaringen met de buitentalige realiteit te conceptualiseren, dan is het niet verwonderlijk dat de begrippen 'betekenis' en '*image schema*' voor Lakoff synoniem zijn.

²¹ Dat blijkt overigens ook uit de *emergent concepts* die Lakoff & Johnson aannemen: concepten die gestoeld zijn in onze spatiale omgang met de buitentalige realiteit en die onmiddellijk 'begrepen worden', dit is onmiddellijk 'betekenen': deze *emergent concepts* overschrijden daarmee duidelijk de grens tussen perceptie en cognitie (cf. § IV.2.2.).

3.1.4.2. De vermeende rol van image schemas bij oordelen over talige correctheid

De aanname dat *image schemas* zowel onze perceptie als onze (gewone en conventionele) *rich images* structureren is voor Lakoff noodzakelijk “if we are to account for one of the most common of everyday phenomena, namely, the fact that sentences are judged as accurately describing visual scenes and mental images” (Lakoff 1987:453). Om deze these te staven haalt Lakoff de voorbeeldzin *The plane is flying over the hill* aan, die het Schema 1.VX.NC illustreert (althans indien men de werkwoordstijd niet in acht neemt, cf. *The plane is flying over the hill* versus *The plane flew over the hill*). Het oordeel of deze zin van toepassing is op de situatie die je waarneemt, is volgens Lakoff grotendeels gebaseerd op het oordeel of het schema 1.VX.NC (m.a.w. de betekenis 1.VX.NC) van toepassing is op datgene wat je waarneemt.²² Het *image schema* 1.VX.NC wordt als volgt gevisualiseerd:

Figuur 4: Schema 1.VX.NC, *The plane flew over the hill* (Bron: Lakoff 1987:420).

In dit *image schema* doorkruist de (ongespecificeerde) *trajectory* (TR) een mentaal pad boven de *landmark* (LM), die verticaal (V) en uitgestrekt (X > “extended”) is, zonder daarbij met de LM in contact te komen (NC > “no contact”). Lakoff stelt dat er een gradatie bestaat in de mate waarin waarneembare situaties (door Lakoff met de term *scenes* (‘scènes’) aangeduid) kunnen omschreven worden door *The plane is flying over the hill*. De graad van acceptabiliteit van *The plane is flying over the hill* als omschrijving voor een bepaalde scène is volgens Lakoff afhankelijk van hoe goed het gegeven schema 1.VX.NC van toepassing is op de waargenomen scène.

Wanneer we een vliegtuig (TR) waarnemen dat zich ter hoogte van de top van een heuvel (d.i. een verticale, uitgestrekte LM) bevindt en dat tegelijkertijd niet te ver boven die top vliegt, dan beantwoordt deze scène perfect aan de vereisten van Schema 1.VX.NC. Bijgevolg wordt *The plane is flying over the hill* als zeer acceptabel beschouwd om bovenvermelde scène te omschrijven. Deze redenering van Lakoff is evenwel een cirkelredenering: Lakoff beweert niks meer en niks minder dan het feit dat *The plane is flying over the hill* perfect de scène verwoordt waarbij

²² We geven voorlopig enkel de uitleg weer met betrekking tot dit *image schema* die nodig is om het verband te begrijpen tussen *image schemas*, waarnemingen en het menselijke beoordelingsvermogen over de (in)adequaatheden van zinnen die de gegeven waarnemingen verwoorden. Verderop gaan we dieper in op de manier waarop dit specifieke *image schema* tot stand is gekomen.

een vliegtuig over de heuvel vliegt. De tussenstap via Schema 1.VX.NC is vanuit deze redenering volstrekt overbodig en daarmee wordt ook Lakoffs aanname dat *image schemas* zowel onze perceptie als onze (gewone en conventionele) *rich images* structureren in vraag gesteld. Immers, de aanname dat *image schemas* zowel onze perceptie als *rich images* structureren, volgde voor Lakoff noodzakelijkerwijs uit de vaststelling dat sprekers in staat zijn om te oordelen of zinnen een bepaalde scène accuraat omschrijven (cf. Lakoff 1987:453).

Lakoff redeneert verder: wanneer hetzelfde vliegtuig zich verder verwijderd van de top van de heuvel, niet qua afstand in de hoogte, maar in die zin dat het vliegtuig zich veeleer ter hoogte van de zijflank van de heuvel bevindt, dan zal *The plane is flying over the hill* minder aanvaardbaar zijn om deze situatie te omschrijven, omdat Schema 1.VX.NC minder van toepassing is op deze scène:

But the further the path of flight gets from being above the top [hier: ter hoogte van de top, niet de afstand boven de top, fvdg], the less appropriate it is to use *over*. And when the path of flight is above the valley next to the hill and not even near the top of the hill, *over* is not appropriate at all (Lakoff 1987:454).

Wanneer we Lakoffs redeneerwijze volgen, is het begrijpelijk dat Lakoff tot de ietwat vreemde uitspraak komt dat het voorzetsel *over* niet acceptabel is om de geciteerde scène (waarbij het vliegtuig zich ter hoogte van de vallei bevindt) te verwoorden. Niemand kan immers ontkennen dat het voorzetsel *over* op zich wél geschikt is om deze scène te verwoorden, indien we de oorspronkelijke LM *hill* simpelweg vervangen door *valley* (*The plane is flying over the valley*). Bijgevolg is de specificatie van de LM (de specificatie V en C die *hill* kenmerken, ontbreken bij *valley*) ons inziens niet van belang voor de betekenis van *over*.²³ Volgens Lakoff is dat echter wel het geval (cf. infra).

Wellicht drukt Lakoff zich ongelukkig uit en bedoelt hij dat de gehele voorbeeldzin (waarin *over* voorkomt) *The plane is flying over the hill* niet van toepassing is op bovenvermelde scène. Lakoff stelt echter dat dit te wijten valt aan het feit dat Schema 1.VX.NC niet van toepassing is op de scène waarbij het vliegtuig ter hoogte van de vallei vliegt. Het is echter volstrekt onzinnig om – zoals Lakoff dit doet – de verklaring voor de niet-toepasselijkheid van *The plane is flying over the hill* te zoeken bij het niet van toepassing zijn van Schema 1.VX.NC op de scène waarbij een vliegtuig over de vallei vliegt. Het is immers te evident voor woorden dat een vliegtuig dat over een vallei vliegt, niet tegelijk over een heuvel vliegt.

Om echter te begrijpen hoe Lakoff deze evidentie via de omweg van Schema 1.VX.C denkt te kunnen verklaren, volgen we stap voor stap Lakoffs redeneerwijze en tonen we aan dat zelfs binnen deze redeneerwijze zijn these niet houdbaar is. Voor Lakoff is het Schema 1.VX.NC betekenisvol (zie verder, bij de bespreking van *instance links*, § IV.3.1.6.), d.w.z. het wordt als aparte betekenis in het radiale netwerk opgenomen omdat het schema volgens Lakoff apart wordt opgeslagen

²³ Dat de vervanging van LM₁ met bepaalde kenmerken A en B door LM₂ met bepaalde kenmerken C en D niet met zich meebrengt dat *over* vervangen wordt door een ander voorzetsel, betekent voor het structureel functionalisme immers dat er geen functionele grens is overschreden en dat kenmerken A, B, C en D niet bepalend zijn voor de betekenis van *over*.

in het mentale lexicon: een LM die nader gespecificeerd wordt als verticaal en uitgestrekt (*hill*) verschilt bijvoorbeeld duidelijk waarneembaar van een LM die horizontaal en uitgestrekt is (*yard*) en Lakoff neemt beide als aparte schema's (betekenissen) op.²⁴ De geciteerde scène met de *valley* als LM kan, wanneer we Lakoffs redeneerwijze volgen, niet met *The plane is flying over the hill* omschreven worden omdat de *valley* niet aan de voorwaarde 'LM = VC' voldoet, waardoor het Schema 1.VX.NC niet van toepassing is op de waargenomen scène. Als we die redenering aanhouden dan zou de scène waarbij een vliegtuig ter hoogte van een bergtop vliegt, wél kunnen worden omschreven met *The plane is flying over the hill*²⁵ omdat *mountain* net als *hill* aan de voorwaarde 'LM = VC' voldoet, wat het Schema 1.VX.NC perfect op deze scène van toepassing zou maken. Deze conclusie is op zijn minst gezegd bizar, aangezien deze scène simpelweg zou worden omschreven als *The plane is flying over the mountain*, niet met *The plane is flying over the hill*. Dat toont onomstotelijk aan dat de these van Lakoff als zou de acceptabiliteit van de zin *The plane is flying over the hill* om een bepaalde scène te verwoorden afhangen van de mate waarin het Schema 1.VX.NC van toepassing is op de gegeven scène, niet correct is. De redenering van Lakoff bewijst tevens dat hij de standaardvoorbeeldzinnen (in dit geval *The plane is flying over the hill*) die hij meegeeft bij de verschillende *image schemas* niet als pure illustratie beschouwt (zie: Fig IV-3), maar veeleer als de betekenisparafrase van deze schema's. Anders zou Lakoff niet de acceptabiliteit van de zin *The plane is flying over the hill* ter beoordeling voorleggen, wel de acceptabiliteit van de constructie *The plane is flying over 'LM=VX'*. Maar zelfs indien Lakoff bovenstaande redenering op de laatstgenoemde manier zou bedoeld hebben, dan nog beweert Lakoff niet veel meer dan dat de constructie *The plane is flying over 'LM=VX'* hoogst acceptabel is om scènes te beschrijven waarbij een vliegtuig over een LM vliegt die de kenmerken 'verticaal' en 'uitgestrekt' vertoont.

In dit specifieke geval betekent dat, dat de *The plane is flying over 'LM=VX'* een acceptabele constructie is om scènes te omschrijven waarbij het vliegtuig over een heuvel of berg vliegt, omdat beide LMs de kenmerken 'verticaal' en 'uitgestrekt' vertonen, althans volgens Lakoff – waarmee opnieuw aangetoond is, dat het om een cirkelredenering gaat. Het is immers volstrekt overbodig om het acceptabiliteitsoordeel van sprekers over *The plane is flying over the hill* te koppelen aan de vermeende betekenis '1.VX.NC' van *over*. Dat *The plane is flying over the hill* niet acceptabel is om te verwoorden dat een vliegtuig over de vallei vliegt, beslissen sprekers enkel op basis van hun elocutionele en encyclopedische kennis (niet

²⁴ We gaan dieper in op Lakoffs argumenten om 'LM = VX' en 'LM = X' als aparte betekenissen op te nemen wanneer we Lakoffs definitie voor *instance links* bespreken. Het is overigens niet volkomen duidelijk wat Lakoff er toe aanzet om *hill* net als *yard* als 'uitgestrekte' LMs te beschouwen. Men zou evengoed kunnen stellen dat *hill* niet uitgestrekt is, maar juist een LM die afgebakend wordt door twee valleien. Dit wijst op een zekere arbitrariteit in de door Lakoff gebruikte categorieën, die oorspronkelijk door Langacker werden ingevoerd. Deze arbitrariteit is volledig terug te voeren op het feit dat deze categorieën, referentiële categorieën zijn en dat elke methodologie om na te gaan of deze referentiële kenmerken ook van toepassing zijn in taal ontbreekt in Lakoffs theorie.

²⁵ Lakoff bedoelt wel degelijk dat de adequaatheid van *flying over the hill* moet worden beoordeeld en niet simpelweg de adequaatheid van *flying over!* De laatstgenoemde constructie waarbij de LM impliciet blijft vormt voor Lakoff een andere betekenis dan '*flying over + LM=VX (hill)*' (zie verder).

op basis van hun idiomatische kennis van *over*). Aangezien men er op basis van “die Norm der Kongruenz” en “die Verhaltensnorm der Toleranz” vanuit gaat dat mensen zinvol en congruent spreken, wordt *The plane is flying over the hill* als niet-acceptabel beschouwd wanneer men tegelijkertijd waarneemt dat het vliegtuig over de vallei en niet over de heuvel vliegt. Men zegt normaliter immers niet datgene waarvan iedereen kan waarnemen dat het pertinent onwaar is. Overigens zou men kunnen zeggen dat *The plane is flying over the hill* vanuit elocutioneel perspectief gezien niet zo ‘acceptabel’ is om aan te duiden dat een vliegtuig over de heuvel vliegt als Lakoff poneert: de zin bevat immers geen ‘nieuwe informatie’ (indien men zelf kan waarnemen dat het vliegtuig inderdaad over de heuvel vliegt) en schaadt dus in zekere zin de maxime van de kwantiteit. Idiomatische kennis komt pas in het spel wanneer men *The plane is flying over the hill* als niet-acceptabel beschouwt om te verwoorden dat een vliegtuig rond de basis van de heuvel heen cirkelt. In het Engels moet men dan verplicht *The plane is flying around the hill* gebruiken.²⁶

Dergelijke tautologische beweringen – met name dat *X is flying over* ‘LM = A’ een adequate constructie is om de scène waarbij X over een LM met kenmerk A vliegt te omschrijven omdat de betekenis/het Schema 1.A.NC van toepassing is op deze scène – zijn niet alleen een gevolg van het feit dat *image schemas* en perceptie alleen in gradatie, maar niet in aard van elkaar verschillen, maar ook van de beslissing om niet te aanvaarden dat de relatie tussen vorm en betekenis in elk geval ook een strikt talige dimensie heeft. Dat het nuttig, ja voor een niet-viceuze verklaring zelfs onontbeerlijk is, om in de beschrijving van taal met deze vorm-betekenis-relatie rekening te houden en daarbij de zuiver intratalige onderscheidingen in acht te nemen, blijkt als men nagaat welke betekenis in de zin *The plane is flying over the hill* cruciaal is met het oog op het *image schema* dat Lakoff interesseert. Dat de vervanging van LM1 met kenmerk A (bijvoorbeeld *hill* met kenmerk [+verticaal uitgestrekt]) door LM2 met kenmerk B (bijvoorbeeld *sea* met kenmerk [+horizontaal uitgestrekt]) niet met zich meebrengt dat *over* vervangen wordt door een ander voorzetsel, betekent immers dat er geen functionele grens is overschreden en dat de kenmerken A en B niet bepalend zijn voor de betekenis van *over* (voor meer uitleg, zie: § II.1.3.3.). Wanneer Lakoff vaststelt dat de toepasselijkheid van Schema 1.VX.NC ook afhankelijk is van de hoogte van de vluchtroute - indien het vliegtuig te ver (qua afstand in de hoogte) van de top van de heuvel is verwijderd, zal men deze scène veeleer omschrijven met *The plane is flying above the hill*, aldus Lakoff – is dit te wijten aan het feit dat er wél een functionele grens overschreden.²⁷ Aangezien zowel *The plane is flying*

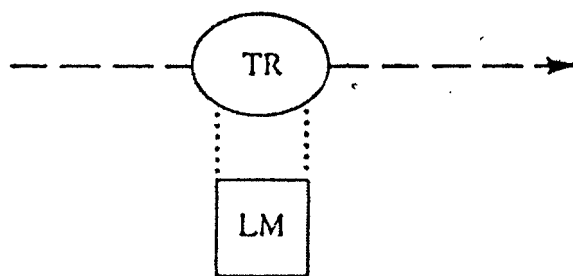
²⁶ Het verschil tussen idiomatische, elocutionele en expressieve taalcompetentie en het verband tussen “linguistic correctness”-oordelen, hebben we uitgebreid behandeld in § II.1.7.

²⁷ Let wel: we bevestigen daarmee niet dat Lakoff de intuïtie met betrekking tot het verschil tussen *above* en *over* daadwerkelijk correct verwoordt. We zijn namelijk van mening dat de afstand tussen TR en LM (op de verticale as bekeken) geen rol speelt voor het gebruik van *above* en *over*. Indien men *above* enkel zou kunnen gebruiken bij een aanzienlijk grote afstand tussen TR en LM en *over* enkel bij een betrekkelijk kleine afstand tussen TR en LM, dan zou b.v. volgende zin onmogelijk moeten zijn: *He looked up and saw Beek, who was now flying just above the bush* (Bron: www.touregypt.net/kids/story73.htm). Volgens onze intuïtie is het verschil tussen het Eng. *above* en *over* gelijklopend met het verschil tussen Nls. *boven* en *over*. Dat verschil zullen we bespreken in § IV.5.

over the hill als *The plane is flying above the hill* mogelijk zijn, kan de vervanging van *over* door *above* echter niet aan de betekenissenmerken van *hill* zelf te wijten zijn, maar enkel en alleen aan een functioneel betekenisonderscheid tussen *over* + *X* en *above* + *X*. Nogmaals wordt duidelijk dat de 'verticale uitgestrektheid' van *hill* niet meespeelt in de betekenis van *over*.

3.1.5. Het centrale image schema van 'over'

Sandra & Rice (1995:89-90) omschrijven radiale netwerken in het algemeen (waaronder dat van Lakoff 1987) als "structures which graphically represented the relations among usages as a function of distance and interconnectedness". Bovendien laat een netwerk zich makkelijk interpreteren "as a structure with a centre and a periphery, which is congruent with the cognitive linguistic assumption that categories are organized with respect to a prototype" (Sandra & Rice 1995:90). Het prototypische centrum van Lakoffs *over*-netwerk wordt net als alle andere meer perifere betekenissen van *over* geconceptualiseerd door middel van een *image-schema*. Lakoff gaat ervan uit dat de zin *The plane flew over* het centrale *image schema* (met andere woorden, de centrale betekenis) van *over* illustreert: een TR (in deze voorbeeldzin *the plane*) doorkruist het gebied boven een impliciete LM, waarbij TR en LM generalisaties zijn van de *figure* en *ground* bij Langacker (1986) (cf. Lakoff 1987:419). Dit 'doorkruisen' impliceert tegelijkertijd een *Path*-gedachte: de TR legt een mentaal pad af boven de LM.

The plane flew over.
Schema 1

Figuur 5: Schema 1 = Above-Across Schema, *The plane flew over* (Bron: Lakoff 1987:419).

Het centrale *image schema* wordt dan ook geparafraseerd als "the Above-Across sense" (Lakoff 1987:419): "Above" om de superieure positie van de TR ten opzichte van de LM aan te duiden en "Across" om de *Path*-gedachte uit te drukken. Waarom precies dit *image schema* wordt uitgekozen als centrale betekenis wordt nergens beargumenteerd. Lakoff geeft enkel aan waarom "the Above sense [=Schema 2]" niet als centrale betekenis kan worden beschouwd:

From time to time, linguists have suggested that schema 2 is the *core meaning* of the preposition *over*, that is, that schema 2 is present in all the uses of *over* as a preposition. It should be clear from what we have seen so far that this is false. Since schema 2 requires no contact, it cannot be present in those cases where contact occurs, for example, in schema 1.X.C exemplified by *Sam drove over the bridge*. Schema 2 also does not occur in the cases of end-point focus, such as schema 1.VX.C.E, which is exemplified by *Sam lives over the hill*. In this case, the TR is not above the LM (1987:425).

Lakoff gaat er dus vanuit dat “the Above-Across sense” en niet “the Above sense” op basis van een logische prioriteit als de centrale betekenis van *over* moet worden beschouwd: met name dat *over* zowel naar situaties moet kunnen verwijzen waar TR en LM met elkaar in contact komen als naar situaties waar dat niet het geval is. Aangezien *over* in de “Above-sense” enkel naar situaties verwijst waar er geen contact is tussen TR en LM, kan deze betekenis niet de centrale betekenis zijn, aldus Lakoff. Echter, indien “the Above-Across sense” de centrale betekenis is van *over*, wat volgens Lakoff impliceert dat deze betekenis “is present in all the uses of *over*”, waarom stelt Lakoff dan in hetzelfde citaat dat in *Sam lives over the hill* (de voorbeeldzin bij Schema 1.VX.C.E) de TR zich **niet boven** de LM bevindt, terwijl hij tegelijkertijd Schema 1.VX.C.E als een ‘instantiëring’ (cf. infra, § IV.3.1.6.) van Schema 1 = “the Above-Across sense” beschouwt?

De keuze voor de “Above-Across sense” als *central schema* is dus vrij arbitrair. Dat Lakoff kiest voor een duidelijk spatiaal *image schema* hoeft niet te verbazen: in § IV.2.2. hebben we uitgelegd dat in de cognitieve semantiek via het *embodied mind*-model van de menselijke geest de centrale betekenis van waaruit alle andere betekenissen worden afgeleid steeds primair-spatiaal van aard moet zijn. De verschillende soorten links die Lakoff daarvoor onderscheidt zijn *instance links* (§ IV.3.1.6.), *similarity links* (§ IV.3.1.7.), *transformational links* (§ IV.3.1.8.) en *metaphorical links* (§ IV.3.1.9.). Dat kan dan weer verklaren waarom Lakoff in de centrale betekenis ervoor kiest om de LM impliciet te laten: de explicitering van bepaalde kenmerken van de in de centrale betekenis impliciete LM door middel van zogeheten *instance links* resulteren immers in nieuwe, secundaire betekenissen van *over*.

Waarom, los van het spatiale karakter en los van de impliciete LM, precies voor de “Above-Across sense” wordt gekozen, blijft echter onduidelijk. Ook Sandra & Rice (1995: 95) verwijten Lakoff onduidelijkheid hieromtrent: “For radial networks of this sort, it is not clear how the single core sense is determined (...)”. Als reactie op deze kritiek zullen Tyler&Evans (2003a:107-109) een methodologie ontwikkelen om de keuze voor deze of gene centrale betekenis van zijn arbitrariteit te ontdoen (cf. § IV.3.3.). Tyler & Evans (2003a:115) zijn het in elk geval niet eens met Lakoffs keuze voor de “Above-Across sense” als centrale betekenis. In navolging van Langacker (1987), wijzen ze erop dat *over* net als alle andere voorzetsels atemporeel is: een voorzetsel verwijst immers naar een spatio-temporele relatie die begrepen wordt op ‘samenvattende wijze’ (de zogeheten “summary fashion”). Werkwoorden worden begrepen op een op de tijdas gesitueerde ‘seriële wijze’ (de zogeheten “serial fashion”). De “Path sense”, door Lakoff (1987) aangeduid als de “Above-Across sense” (en later door Kreitzer (1997) als *over*₂, cf. infra), is voor Tyler & Evans geen discrete betekenis van *over*, maar een

specifiek gebruik van *over* waarvan de "Path"-interpretatie wordt veroorzaakt door de combinatie van *over* met een bewegingswerkwoord. Het "Across"-proces waarbij een mentaal pad doorkruist wordt, moet op rekening van het bewegingswerkwoord *to fly* in *The plane flew over* geschreven worden. "Across" kan bijgevolg voor Tyler & Evans ook geen deel uitmaken van de centrale betekenis van *over*.

3.1.6. 'Instance links'

3.1.6.1. Definitie en kritische kanttekeningen

Instance links worden weergegeven met een enkele pijl in het algemene overzichtsschema en genereren "special cases of the schema in figure 1 [= Schema 1 = centrale schema, in onze nummering Fig IV-5]", meer specifiek:²⁸

These are the instances of the schema that are arrived by adding information, in particular, by further specifying the nature of the landmark and by specifying whether or not there is contact (Lakoff 1987:420).

De specificaties waarvan sprake betreffen in de eerste plaats de LM. Zo kan de LM als een punt worden waargenomen: dat betekent dat de interne structuur van de LM irrelevant is voor het *image schema* (cf. Lakoff 1987:420). Vreemd genoeg vindt men deze specifieke instantiëring van het centrale *image schema* uiteindelijk niet terug als *sense* in het radiale netwerk van *over*. Uiteraard gaat het hier om een soort *default*-optie, omdat de specificatie met betrekking tot de LM juist inhoudt dat de LM niet nader gespecificeerd wordt, maar het feit dat deze *default*-optie niet voorkomt in Lakoffs radiale netwerk impliceert dat er geen scènes zouden bestaan waarbij de specificatie van de LM géén rol speelt. Lakoff beargumenteert nergens waarom mogelijke specificaties van de TR – in tegenstelling tot de specificatie van de LM – geen aparte betekenissen opleveren (met uitzondering van Schema 2.1TR, cf. infra), noch waarom precies volgende specificaties van de LM (en geen andere) als instantiëringen van Schema 1 worden opgenomen:

(2) LM is extended, that is, the landmark extends over a distance [afgekort tot X, fvdg];²⁹ (3) LM is vertical, in that it extends upwards (for example, a fence or a hill) [afgekort tot V, fvdg]; (4) LM is both extended and vertical [afgekort tot VX, fvdg] (Lakoff 1987:420).

Bovendien wordt voor elk van de LM-specificaties op zich nog eens aangegeven of er al dan niet contact (C en NC respectievelijk) is tussen de TR en de LM. Ook Sandra & Rice (1995:91) wijzen erop dat "[e]ven though it may be a reasonable working hypothesis to rely on landmark properties when dealing with the spatial usages of prepositions, it seems that this criterion is not systematically invoked or executed". Zo vertegenwoordigen *The boy jumped over the rope* en *He skated*

²⁸ De weergave van de links aan de hand van enkele (*instance links*) en dubbele (*similarity links* en *transformation links*) pijlen loopt echter vaak mank (cf. Vandeloise 1990:430).

²⁹ Specificatie (1) betreft de specificatie 'LM = point' die niet als aparte betekenis wordt opgenomen.

over the crack in the ice twee mogelijke combinaties uit de drie dimensies (TR = [+/-vertical]; TR = [+/- extended]; verhouding TR-LM = [+/- contact]) waarmee men nieuwe instantiëringen van *over* kan vormen, Schema NV.NX.NC respectievelijk Schema NV.NX.C. Toch worden deze instantiëringen niet opgenomen in Lakoffs netwerk.

Het is verder vreemd dat Lakoff *hill* op pagina 420 aanvankelijk vermeldt als voorbeeld van de instantiëring met 'LM = V'. Immers, voorbeeldzin 3, *The plane flew over the hill*, dient op pagina 421 ter illustratie van Schema 1.VX.NC met 'LM = VX' en niet ter illustratie van Schema 1.V.NC. Als illustratie van Schema 1.V.NC (met 'LM = V') wordt voorbeeldzin 4, *The bird flew over the wall* gebruikt. Dat Lakoff binnen dezelfde paragraaf *hill* zowel gekenmerkt door 'LM = V' als door 'LM = VX' beschouwt, ondergraaft zijn these als zouden Schema 1.VX.NC en Schema 1.V.NC dwingend als aparte betekenissen moeten worden opgenomen. Hoe verklaart men immers dat *The plane flew over the hill* twee *image schemas* tegelijkertijd kan illustreren? Is daarmee niet veeleer het bewijs geleverd dat het onderscheid tussen beide *schemas* er niet toe doet? Bovendien is duidelijk dat het moeilijk is – zelfs voor Lakoff – om bij een gegeven LM uit te maken of die dan wel de specificatie 'LM = X', 'LM = VX' of 'LM = V' meekrijgt. Nemen we bijvoorbeeld de LM *forest* in *The plane flies over the forest*: wordt het woud als een horizontale, uitgestrekte LM beschouwd waarbij abstractie wordt gemaakt van de verticale extensie van de bomen ten opzichte van bijvoorbeeld de omringende weiden? Of is het contrast met de lagergelegen weide juist wel van belang en krijgt *forest* het kenmerk 'LM = VX' mee? En waarom neemt Lakoff zonder meer aan dat *yard* in *The bird flew over the yard* een horizontale, uitgestrekte LM betreft? Wie in een heuvelachtige streek woont kan evengoed een glooiing in de tuin hebben: in dat geval hoort *yard* in het schema waarbij 'LM = VX' thuis. En hoe moeten we het gebruik van *over* in de volgende zin analyseren: *The plane flew over Mount St.Helen and the sea*? Volgen we Lakoffs redenering, dan moet *over* polyseem zijn: immers bij *mountain* geldt dat 'LM = VX' en bij *sea* dat 'LM = X'. Indien Lakoff dat aanvaardt (wat hij blijkens zijn theorie ook daadwerkelijk doet) dan impliceert dat *The plane flew over Mount St.Helen and the sea* een zeugma-constructie is. Dus: er zou een zekere (ironische) spanning moeten aanwezig zijn in deze zin omdat *over* twee functies opneemt en om het zeugma te vermijden zou *over* moeten worden herhaald (cf. *Ik viel in het water en mijn dagje vrijaf [viel] ook [in het water]*). De spanning ontbreekt echter in deze zin, wat erop wijst dat de LM-specificatie niet functioneel is voor de betekenis van *over*, d.w.z. dat een verschil in LM geen betekenisverschil van *over* impliceert. Het is dan ook aan Lakoff om te bewijzen waarom er volgens hem ondanks deze vaststelling toch nog sprake zou zijn van polysemie.

Het blijft verder een raadsel waarom enkel deze instantiëringen ('LM = X', 'LM = VX' en 'LM = V') als betekenisonderscheidend worden opgenomen en andere instantiëringen dan weer niet. Als instantiëringen van het centrale schema afgeleid worden "by adding information" (Lakoff 1987:420), welke zijn dan de criteria om betekenisvolle informatie van niet-betekenisvolle informatie te onderscheiden? Men zou bijvoorbeeld het onderscheid tussen 'LM = vasteland' en 'LM = water' naar voren kunnen schuiven, o.a. aan de hand van volgende tekstfragmenten.

Why does flying over the sea need special qualification? 6/15/2004 4:44:53 PM
I've read in Combat Aircraft mag that the 1/6 Cav (an AH-64A batallion based in South Korea) is the US Army's only over water qualified helo unit becoz of their specialty in laying waste to sneaky North Korean naval commandos if war broke out there. *Why is flying over the sea considered so unique that it needs some kind of separate qualification from those who fly over the land?* I suspect that crews who fly over water need to pay more attention to their instruments (especially for altitude) becoz the featureless sea makes it easier to crash? Or is there something else I missed?

(Bron: <http://www.strategypage.com/messageboards/messages/6-6904.asp>, onze cursivering, fvdg)

Subject: *Would a bullet fired over water 'fly' any differently to one fired over land?*

Date: Wed Nov 26 08:50:19 2003 Posted by petrus Grade level: 10-12 School: Newcastle highschool City: Newcastle State/Province: No state entered. Country: south africa Area of science: PhysicsID: 1069858219.Ph

Message:

I have a vague understanding that the difference in density of water and land must have an effect their gravity but would something actually fall faster on land than on water?

thank you for your time

(Bron: <http://www.madsci.org/posts/archives/1071067231.Ph.q.html>, onze cursivering, fvdg)

In addition, these SLCMs can be programmed to fly sea-skimming flight profiles over water and low-altitude terrain-following flight paths over land.

(Bron: <http://www.wws.princeton.edu/cgi-bin/byteserv.prl/~ota/disk1/1992/9226/922606.PDF>, onze cursivering, fvdg)

Uit deze tekstfragmenten blijkt immers duidelijk dat het vliegen over zee duidelijk verschilt van het vliegen over land: het onderscheid vereist in het leger een ander type vliegtuig en heeft bovendien ook een invloed op de valsnelheid van afgevuurde kogels. De kenmerken [+land] en [+zee] in *The plane flew over the land* respectievelijk *The plane flew over the sea* voegen duidelijk informatie toe aan het centrale schema met impliciete LM (*The plane flew over*) en *the sea* en *the land* vormen duidelijk specificaties toe aan de impliciete LM: daarmee voldoen [+land] en [+zee] in principe aan de (vage) voorwaarden om een "instance" van Schema 1 te vormen (cf. de hierboven geciteerde definitie van "instances", Lakoff 1987:420). Ze worden evenwel niet opgenomen in het netwerkmodel van Lakoff.

3.1.6.2. De "full specification interpretation" versus de "minimal specification interpretation"

We gaan vervolgens in op de instantiëringen van Schema 1 die ingegeven worden door de aan- of afwezigheid van contact tussen TR en LM. Zoals gezegd wordt voor elk van de LM-specificaties op zich nog eens aangegeven of er al dan niet contact (C en NC respectievelijk) is tussen de TR en de LM: vergelijk bijvoorbeeld *The plane flew over the hill* (dat Schema 1.VX.NC vertegenwoordigt) met *Sam walked over the hill* (dat Schema 1.VX.C vertegenwoordigt). De voorbeeldzinnen (2) tot en

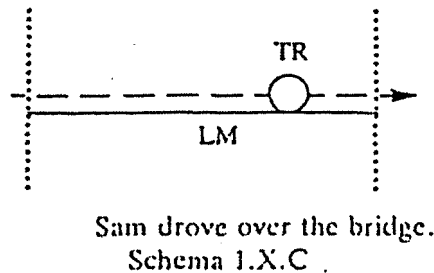
met (7) (zie: Fig IV-3) die de impliciete LM uit het centrale *image schema* verder specificeren vormen aldus 'afzonderlijke instantiëringen' van dit centrale schema. Het is belangrijk om in te zien dat Lakoff deze 'afzonderlijke instantiëringen' niet als contextuele varianten beschouwt van het centrale schema (dit duidt Lakoff aan met de "minimal specification interpretation", 1987:420), maar wel als discrete *senses* (dit wordt dan aangeduid als de "full specification interpretation", 1987:420). Dat is uiteraard opnieuw een gevolg van het feit dat het verschil tussen perceptie en *image schema* veeleer een verschil *in degree* dan *in kind* is en het feit dat voor Lakoff *image schema* en betekenis samenvallen: elk opvallend perceptueel verschil in de buitentalige realiteit zal bijgevolg noodzakelijkerwijs samenvallen met een betekenisverschil.

De "full specification interpretation" impliceert dat zowel het *central image schema* als elk *image schema* dat daarvan is afgeleid, gerepresenteerd zijn in het lexicon en Lakoff pleit bijgevolg voor een analyse in termen van polysemie, waarbij elke betekenisvariant als een aparte lexicale betekenis wordt geregistreerd. Dit gaat lijnrecht in tegen de "minimal specification interpretation" die voor een maximale semantische generaliteit staat. Voorstanders van deze visie kennen slechts het *central image schema* een lexicale representatie toe, waarbij de betekenisvarianten als een gevolg van de contextuele interpretatie worden beschouwd en daarom niet zijn opgeslagen in het mentale lexicon, aldus Lakoff. We hebben er echter in § III.4.3.2. op gewezen dat deze visie niet correct is. Het 'minimalisme' van het structureel functionalisme betreft haar onderzoeksobject, met name de talige kennis van *signifié*. Het structureel functionalisme sluit echter niet uit dat bepaalde 'gebruikelijke toepassingen' van de *signifié* minder psychologisch-reëel zouden zijn, zoals Lakoff suggereert.

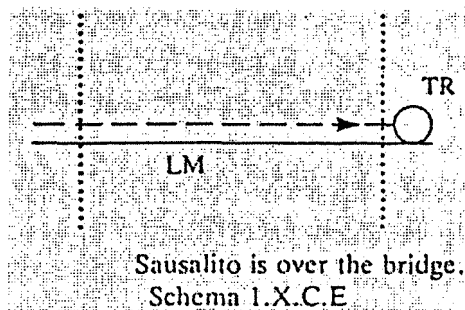
Laat ons de eerder aangehaalde voorbeeldzinnen *The plane flew over the hill* en *Sam walked over the hill* in beschouwing nemen, die volgens Lakoff twee verschillende (sub)betekenissen van *over* representeren (Schema 1.VX.NC en Schema 1.VX.C). Voorstanders van de "minimal specification interpretation" gaan er volgens Lakoff van uit dat het verschil tussen beide betekenisvarianten contextueel kan worden verklaard aan de hand van de verschillende werkwoorden die worden gebruikt: de betekenis van *to fly* vereist de afwezigheid van contact tussen TR en LM, de betekenis van *to walk* vereist de aanwezigheid van contact tussen TR en LM. Bovendien zullen minimalistische semantici volgens Lakoff de VX-specificatie van de LM in beide schema's ten opzichte van het centrale schema met impliciete LM eveneens overbodig achten: de extra informatie dat de LM verticaal en uitgestrekt is, wordt gewoon toegevoegd door het object *hill*. Lakoff is echter een andere mening toegedaan: hij gaat er niet van uit dat het werkwoord en het direct object deze extra informatie toevoegen, hij gaat ervan uit dat het werkwoord en het direct object gewoon overeenkomen met de voorwaarden die de respectievelijke *image schemas* stellen: "The difference is whether the verb and direct object *add* the VX and C information or whether they *match* it" (Lakoff 1987:420). In de paragrafen die volgen behandelen we eerst verder Lakoffs antwoord op de vraag, daarna gaan we in op een alternatief, structureel-functioneel antwoord op de vraag.

Lakoff gaat ervan uit dat deze twee interpretaties (minimale dan wel maximale specificatie) in eerste instantie equivalent lijken – “there is no empirical difference between them and no a priori reason to choose between them” (1987:422) – maar het feit dat de vermelde instantiëringen van het centrale schema van *over* op hun beurt links vormen naar andere, nieuwe, discrete betekenissen die zelf volgens Lakoff niet rechtstreeks af te leiden zijn uit het centrale schema, bewijst dat de “full specification interpretation” correct is, aldus Lakoff.

Met andere woorden: Lakoff wijst een bundeling van alle instantiëringen met een expliciete LM onder één overkoepelende betekenis af, omdat een zin als *Sausalito is over the bridge*, die gekenmerkt wordt door een zogenaamde *end point focus* (afgekort tot E), dit is een focus “on the end point of the path” (Lakoff 1987: 423), niet rechtstreeks uit de centrale betekenis kan worden afgeleid omdat daarin een uitgestrekte LM ontbreekt. Die ontbreekt niet in *Sam drove over the bridge*.

Figuur 6: Schema 1.X.C, *Sam drove over the bridge* (Bron: Lakoff 1987:422).

Figuur 7: Schema 1.X.C.E, *Sausalito is over the bridge* (Bron: Lakoff 1987:424).

Een *extended* LM is nodig omdat men zich een mentaal pad kan voorstellen dat deze uitgestrekte LM doorkruist, wat niet het geval is bij de impliciete LM uit de centrale betekenis, aldus Lakoff (cf. Lakoff 1987:423). Bovenstaande redenering is echter niet overtuigend omdat het om een theorie-intern argument gaat: men moet eigenlijk *a priori* aanvaarden dat sommige ‘betekenissen’ niet rechtstreeks uit de centrale betekenis kunnen worden afgeleid om de “full specification interpretation” als meer gerechtvaardigd te beschouwen dan de “minimal specification interpretation”. Lakoffs verklaring biedt verder geen afdoende antwoord op de kritiek van de minimalisten – met name dat men de betekenisinbreng van de twee werkwoorden (*to drive – to be*) evengoed als verklaring kan aanwenden voor de inhoudelijke variatie van *over*. Met andere woorden: Lakoffs argumentatie helpt

ons niet uit het dilemma dat hij zelf omschrijft als “The difference is whether the verb and direct object *add* the VX and C information or whether they *match* it” (Lakoff 1987:420).

Die vraag is uiteraard legitiem en men kan ze ons inziens enkel beantwoorden via een tertium comparationis, in dit geval de kennis van de wereld die toelaat om een onderscheid te maken tussen onze verschillende soorten talige kennis. Laten we vertrekken van een voorbeeldzin die Lakoff aanhaalt: *Sam walks over the bridge*. Deze zin refereert aan een situatie waarbij een TR (*Sam*) zich in een superieure positie bevindt ten opzichte van de LM (*the bridge*) (afgekort: [+superieur]) en waarbij TR en LM elkaar raken (afgekort: [+contact]). Op basis van onze encyclopedische kennis (in dit geval kennis met betrekking tot de zwaartekracht) weten we immers dat *to walk* contact vereist tussen *Sam*, het wandelende subject, en *the bridge*, het bewandelde object. Om nu te achterhalen welk van deze twee kenmerken ([+superieur] en [+contact]) aan de betekenis van *over* toe te schrijven is en welk niet, volstaat het om elk van de kenmerken te commuteren door zijn negatieve pendant en te kijken naar de gevolgen voor onze oorspronkelijke voorbeeldzin. Stel dat we met dezelfde gegevens willen uitdrukken dat *Sam* zich in een inferieure positie bevindt ten opzichte van de brug, dan resulteert dat in *Sam walks under the bridge*: [+superieur] is bijgevolg een kenmerk dat onlosmakelijk verbonden is aan de betekenis van *over*. Immers, alle elementen uit de oorspronkelijke zin (*Sam*, *walks*, *the bridge*) blijven behouden, behalve *over*: de inhoudelijke verandering [+superieur] → [-inferieur] kan daarom alleen aan de vormelijke verandering *over* → *under* worden toegeschreven. Stel dat we vervolgens met dezelfde TR en LM willen uitdrukken dat *Sam* en de brug niet met elkaar in contact komen en dat we deze situatie creëren door het werkwoord *to fly* te gebruiken omdat we op basis van onze encyclopedische kennis weten dat we om te vliegen de zwaartekracht moeten overwinnen, dan resulteert de oorspronkelijke zin in *Sam flies over the bridge*. Opvallend is dat de inhoudelijke verandering [+contact] → [-contact], enkel de vooropgestelde verandering *walks* → *flies* met zich meebrengt en niet daar bovenop een vormelijke verandering van *over*. Het kenmerk [+contact] kan daarom niet aan *over* worden toegeschreven. Het feit dat *over* zich zowel met een [+contact]-context als met een [-contact]-context laat combineren, wil zeggen dat *over* neutraal is ten opzichte van dit kenmerk. Er bestaat uiteraard nog een derde mogelijkheid. Stel dat we in de oorspronkelijke zin alle elementen, ook het werkwoord, willen behouden, en we willen toch uitdrukken dat *Sam* en de brug elkaar niet raken, dan wordt *over* wel vervangen door *above* en krijgen we *Sam walks above the bridge*. Dat komt omdat *above* een [-contact]-relatie tussen TR en LM vereist, terwijl *over* zowel een [-contact]-relatie als een [+contact]-relatie tussen TR en LM toelaat. Aangezien de lexicale semantiek van *to walk* een contact tussen het wandelende subject en het bewandelde object vereist, aangezien *over* een [+contact]-relatie toelaat, en aangezien *the bridge* een bewandelbaar object is (in tegenstelling tot lucht bijvoorbeeld), wordt *the bridge* automatisch in de rol van het bewandelde object geplaatst. Omdat we echter vooropgesteld hadden dat *Sam* en de brug onder geen beding elkaar mochten raken, zijn we verplicht om *over* ([0 contact]) te vervangen door *above* ([-contact]). De betekenis van *above*

slaat echter enkel en alleen op de nominale groep waar het voorzetsel bij hoort, in dit geval *the bridge* en komt ook enkel tot uiting in die nominale groep.³⁰ We merken immers op dat *Sam* en *the bridge* elkaar daadwerkelijk niet raken, maar dat het [+contact]-aspect niet uit de zin verdwijnt, onder de invloed van de lexicale semantiek van *to walk*. De zin zal worden geïnterpreteerd op een manier waarop *Sam* de brug niet raakt, maar er zich toch al wandelend boven bevindt, bijvoorbeeld op een bergpaadje dat in de diepte uitkijkt op de brug. De semantiek van *to walk* vereist dan echter dat *Sam* contact maakt met dit denkbeeldige bergpaadje (of een ander impliciet gebleven en denkbeeldig bewandelbaar object dat zich in een superieure positie ten opzichte van de brug bevindt). In het uitzonderlijke geval dat *Sam* over goddelijke gaven bezit, kan het ook zijn dat *Sam* zich al wandelend voortbeweegt boven de brug, zonder de brug aan te raken. Er zijn dan twee mogelijke interpretaties: of het [+contact]-betekenissenmerk van *to walk* wordt opgevat als het contact met de lucht boven de brug, dat onder goddelijke invloed bewandelbaar wordt óf de goddelijkheid van het subject verklaart waarom aan het vereiste [+contact]-betekenissenmerk van *to walk* niet wordt voldaan in de buitentalige realiteit. Nochtans wordt het [+contact]-kenmerk van *to walk* zelf niet teniet gedaan. De vereiste aanwezigheid van dit betekenissenmerk en het ontbreken van een pendant in de buitentalige realiteit, maakt van *to walk above the bridge* in de hierboven beschreven situatie nu net een goddelijke gebeurtenis. Uit de bovenstaande vergelijking tussen de zinnen *Sam walks over the bridge* / *Sam walks under the bridge* / *Sam flies over the bridge* / *Sam walks above the bridge*, waarop we de commutatieproef hebben toegepast, blijkt nu voldoende dat de betekenis van *over* zelf neutraal staat ten opzichte van de aan- of afwezigheid van contact tussen TR en LM en dat het [+contact]-kenmerk in *Sam walks over the bridge* en het [-contact]-kenmerk van in *Sam flies over the bridge* geïmpliceerd zitten in de betekenissen van *to walk* respectievelijk *to fly*.

Lakoffs aanname dat de betekenissen van *to walk* en *to fly* er niet toe bijdragen dat *over* in het eerste geval contact vereist tussen TR en LM en in het tweede geval niet, maar dat deze werkwoorden precies aan de [+contact]-betekenis en de [-contact]-betekenis van *over* beantwoorden, leidt tot een *reductio ad absurdum*. Nemen we bijvoorbeeld de zin *He jumped up and down over the bridge*: indien men, net als Lakoff, niet wil aannemen dat encyclopedische kennis en de betekenis van cotextuele elementen (hier meer bepaald *jumped up and down*) een invloed kunnen hebben op de specifieke betekenisinterpretatie van *over*, dan zijn we verplicht aan te nemen dat we met een extra betekenis van *over* te maken hebben, met name een [afwisselend +contact en -contact]-betekenis. Op die manier is de betekenisanalyse van *over* nooit af. Elk werkwoord dat gecombineerd wordt met *over* leidt in dat geval immers tot de vaststelling van een nieuwe betekenis van *over*.

We kunnen ons dan ook vinden in de kritiek die Sandra & Rice (1995:92) op Lakoffs methodologie:

³⁰ Daarom spreekt men in het structureel functionalisme ook van de niet-autonome (instrumentele) betekenis van *above X* en niet van de autonome (lexicale) betekenis van *above*.

Of course, the source of our concern is not so much the particular examples given in the Lakoff-style analysis above. The important point is that such examples are symptomatic of what appears to be a fundamental shortcoming of prepositional network methodology: a lack of explicit criteria for distinguishing between usages. Given this vagueness, different linguists are likely to make different distinctions between usage types and to propose different networks for the same preposition.

3.1.6.3. De “fullest specification interpretation”

Het is verder opvallend dat, hoewel Schema 1.X.C.E niet rechtstreeks kan worden afgeleid uit Schema 1 (= The Above-Across Sense), maar enkel onrechtstreeks via Schema 1.X.C (dat wél rechtstreeks wordt afgeleid uit Schema 1), we moeten vaststellen dat zowel Schema 1, Schema 1.X.C.E als Schema 1.X.C een betekenisconstante, met name ‘1’ (d.i. “Above-Across”) vertonen. Bovendien hebben we eerder gezien dat voor Lakoff de centrale betekenis van *over* moet voldoen aan het criterium “that [it] is present in all the uses of *over* as a preposition” (1987:425). Dat vormt opnieuw een bewijs dat Lakoff, die de monosemiehypothese resoluut afwijst, desondanks de idee van een betekenisconstante wel aanvaardt. Als Lakoff vindt dat de centrale betekenis in alle gebruiken van *over* aanwezig moet zijn, dan sluit hij met zijn visie in feite dus zeer nauw aan bij de “minimal specification interpretation” die hij juist wenst af te wijzen. Deze visie vertrekt immers ook van de idee dat er één algemene en abstracte onderliggende betekenis is van waaruit alle gebruiken kunnen worden verklaard mits contextuele elementen te combineren met deze kernbetekenis tot een zinvolle interpretatie. Sandra & Rice (1995:93) merken dan ook terecht op:

Traditional lexical semanticists only look for abstractions; the prepositional network approach linguists, on the other hand look for both specific usages and abstractions – Lakoff proposed a separate node for the “above and across” usage and Langacker (1991) introduced the notion of (super)schemas. Hence, the crux of the debate does not concern the abstractions but the plausibility of *also* proposing more concrete usages that is, the high degree of granularity.

Het is duidelijk dat Lakoff, geheel in de lijn van de maximalistische betekenisvisie van de cognitieve semantiek, die redundantie van betekenisinformatie toestaat (cf. § III.4.3.2.), voluit de kaart van de ‘fijnmazigheid’ trekt wat betreft het prepositional network van *over*. Echter, indien Lakoff zijn “full specification interpretation” consequent wil doordrijven, dan komt hij uiteindelijk tot een ‘fullest specification interpretation’ (onze term, fvdg), waarbij aan elk gebruik recht wordt gedaan en tot betekenis wordt gebombardeerd. Immers, de “full specification interpretation” heeft geen eindpunt, heeft geen houvast, tenzij in het totale gebruik (‘the fullest interpretation’) van *over*. Deze ‘oneindigheid’ van het netwerk wordt door verschillende auteurs afgekeurd niet alleen door de eerder geciteerde Sandra & Rice (1995), maar ook door Tyler & Evans (2003a) die we verderop bespreken, alsook door Melis:

Non seulement peut-on discuter l'adéquation même d'une telle représentation, mais même si on l'accepte, il convient de reconnaître qu'elle présente des faiblesses. Les extensions semblent en effet pouvoir se faire de manière illimitée, vu la grande puissance et la faible spécificité du principe régulateur de la ressemblance de famille et des mécanismes d'extension; or, les données empiriques, en particulier les contrastes entre prépositions dans les emplois proches, comme *couper au couteau/avec un couteau bien tranchant*, montrent qu'il existe un frein à l'expansion des usages, dont il convient de déterminer le fonctionnement (2003:94).

Eigenlijk is Lakoffs analyse van *over* met 24 betekenissen een gulden middenweg tussen minimale specificatie (monosemie) en 'the fullest specification', maar nergens wordt aangegeven hoe hij precies tot dit aantal betekenissen komt.

De minimale specificatie die uitgaat van een één-op-éénverhouding tussen vorm en betekenis beschikt daarentegen wel over een eindpunt: deze benadering heeft namelijk een formele houvast. Men zoekt in eerste instantie uit welke gebruiken van *over* productief zijn en elimineert die uitdrukkingen waarbij *over* onlosmakelijk deel uitmaakt van een fraseologie. Daarvoor dient men een onderscheid maken tussen wat door Coseriu de 'techniek van het concrete spreken' ('Technik der Rede', dus de technische kennis van taal die gebaseerd is op de *signifiés* van een taal) enerzijds en het 'herhaalde spreken' ('wiederholte Rede') anderzijds wordt genoemd. We bespreken dit onderscheid in § IV.5.2.2. Die gebruiken van *over* waarin *over* deel uitmaakt van de productieve opposities van het taalsysteem vormen het uitgangspunt van de betekenisanalyse. Op basis van de commutatieproef zoals we die hierboven op *Sam walks over the bridge* hebben toegepast, bepalen we vervolgens welke betekenselementen in de verschillende gebruiken van *over* toe te schrijven zijn aan de co(n)text waarmee *over* wordt omgeven en/of aan onze encyclopedische kennis en welke betekenselementen daadwerkelijk toebehoren aan de *signifié* van *over*.

3.1.7. 'Similarity links'

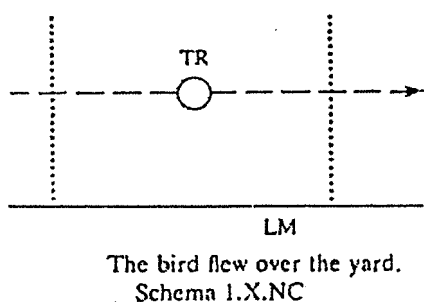
De link die bestaat tussen Schema 1.X.C.E (*Sausalito is over the bridge*) en Schema 1.VX.C (*Sam drove over the hill*) is geen voorbeeld van een *instance link*, maar maakt deel uit van de *similarity links*. Deze worden aangegeven met een dubbele pijl en worden gekenmerkt door het feit dat de link twee schemas verbindt die een onderdeel van het schema delen: zo delen bovenvermelde schema's het element 1.VX.³¹

³¹ Op basis van deze definitie van *similarity links* is het verbazingwekkend dat Schema 1.VX.C.E niet van Schema 1 kan worden afgeleid, terwijl het er toch een kenmerk mee deelt, namelijk "Above-Across". Bovendien zou men kunnen zeggen dat de in de vorige paragraaf besproken instantiëringen (2 tot en met 7) niet alleen instantiëringen van 1 zijn, maar er ook door *similarity* aan gebonden zijn: ze delen namelijk het kenmerk 1 met Schema 1, te weten "Above-Across". Het onderscheid tussen *instance links* en *similarity links* is dus hoogst onduidelijk. Nogmaals, dit soort *ad hoc*-classificaties waarop geen grens staat zijn typerend voor Lakoffs netwerkanalyse, omdat Lakoff zich niet door de empirie van de taaldata laat leiden, maar door zijn cognitie. Aangezien de menselijke cognitie principieel oneindig en onbegrensd is, brengt dat met zich mee dat Lakoffs visie op de feiten eveneens principieel oeverloos is.

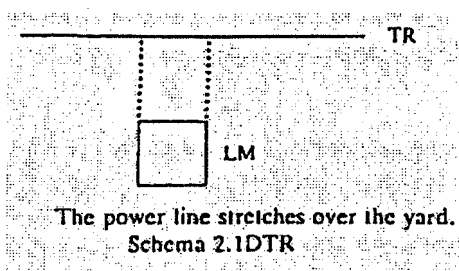
Dat is ook het geval voor Schema 2 dat een statisch gebruik van *over* voorstaat en de *Above*-betekenis met Schema 1 deelt. Het verschilt van het centrale schema doordat Schema 2 geen mentaal pad incalculeert en niet de *Across*-betekenis van Schema 1 overneemt. Aangezien de *Across*-betekenis van Schema 1 een mentaal pad weergeeft (en tegelijkertijd ook een betekeniscomponent *Above* bevat), kan Schema 1 geherformuleerd worden als ABV.P (waarbij ABV = *Above* en P = *Path*). Schema 2 kan geherformuleerd worden als ABV.NC. Deze herformuleringen heeft Lakoff nodig om het verschil tussen *similarity links* en *transformational links* uit te leggen.

3.1.8. 'Transformational links'

De *transformational links* worden net als *similarity links* weergegeven met een dubbele pijl en worden opnieuw zeer vaag (en tautologisch) gedefinieerd. *Transformational links* ontstaan tussen schema's die "transforms of one another" zijn (Lakoff 1987: 426). Lakoff tracht dit te verduidelijken aan de hand van het verschil met *similarity links*: "In the case of similarity links, the link is defined by shared subschemas (...) [b]ut the transformational link is not a matter of *shared* subschemas, but of *related* subschemas" (Lakoff 1987:426). Het voorbeeld dat Lakoff opgeeft is de relatie die heerst tussen *The bird flew over the yard* (= Schema 1.X.NC) en *The powerline stretches over the yard* (= Schema 2.1DTR), waarbij 1DTR slaat op de eendimensionale *powerline*. Aangezien tot nu toe specificaties van de TR geen rol speelden – zo wordt er in *The plane flew over the hill* en *The bird flew over the yard* geen verschil gespecificeerd tussen *plane* en *bird* – kan men zich afvragen waarom de specificatie van de TR bij *powerline* plots wél van belang is. Zoals gauw zal blijken, wordt de eendimensionale specificatie van de TR hier enkel en alleen in het leven geroepen om *powerline* later als een transformatie van *yard* te kunnen beschouwen.

Figuur 8: Schema 1.X.NC, *The bird flew over the yard* (Bron: Lakoff 1987:421).

Figuur 9: Schema 2.1DTR, *The powerline stretches over the yard* (Bron: Lakoff 1987:426).

Aangezien Schema 1 als ABV.P kan worden omschreven, kan Schema 1.X.NC als ABV.NC.X.P omschreven worden. Aangezien Schema 2 als ABV.NC kan worden herschreven, kan Schema 2.1DTR herschreven worden als ABV.NC.1DTR. Het is dus zo dat deze *image schemas* subschema's delen, namelijk ABV.NC, en men verwacht dus dat beide schema's door middel van *similarity links* aan elkaar verbonden zijn. Lakoff zegt dat de link echter hier vooral transformationeel is: "The extended path in figure 2 [= Schema 1.X.NC = Fig IV-8] corresponds to the one-dimensional trajectory in figure 14 [= Schema 2.1DTR = Fig IV-9]" (Lakoff 1987:425).³² Lakoff lijkt zich hier vooral te laten leiden door de visuele representatie, of beter, beide schema's lijken met bovenstaande transformatie in het achterhoofd te zijn weergegeven. Het is een feit dat de TR in Schema 2.1DTR formeel overeenstemt met de LM in Schema 1.X.NC (beide worden door een volle lijn weergegeven). Het is ook waar dat de LM in Schema 2.1DTR min of meer formeel overeenstemt met de TR in Schema 1.X.NC: de ene weliswaar met een cirkel, de andere met een rechthoek, maar het zijn beide duidelijk afgebakende objecten die de tegenstelling tot de uitgestrekte volle lijn moeten benadrukken. Lakoff beargumenteert echter nergens waarom *yard* uit Schema 1.X.NC, die daar wordt voorgesteld als een uitgestrekte LM, in Schema 2.1DTR niet langer tot de categorie van uitgestrekte LMs blijkt te horen (terwijl Lakoff uitgerekend *yard* als typevoorbeeld van een uitgestrekte LM aanhaalt bij de uitleg in verband met betekenisvolle specificaties van LMs!). Dat *yard* plots een andere visuele weergave krijgt, lijkt enkel ingegeven om het transformationele chiasme – "TR uit Schema 1.X.NC (A) = LM uit Schema 2.1DTR (B)" en "TR uit Schema 2.1DTR (C) = LM uit Schema 1.X.NC (D)" – te vervolledigen: aangezien (C) en (D) makkelijk visueel identiek worden gerepresenteerd, gebeurt dat ook voor (A) en (B), hoewel dat minder vanzelfsprekend is. Immers: (B) en (D) zijn identieke LMs, maar worden zonder verdere uitleg op volstrekt andere wijze gerepresenteerd. Dit is vreemd, temeer omdat de overige LMs uit Lakoffs voorbeeldzinnen (*hill, wall, bridge, etc.*) consequent dezelfde visuele representatie meekrijgen, ook al worden zij gebruikt in combinatie met verschillende TRs. De vormverandering is dus enkel ingegeven om de zogenaamde transformatie van de TR uit het ene schema in de LM uit het andere schema (en vice versa) te kunnen verantwoorden. Wat de precieze transformatie echt inhoudt, komen we niet te weten. Nochtans zijn *image schema transformations* volgens Lakoff allesbehalve arbitraire *ad hoc*-transformaties: "They are direct reflections of our experiences, which may be visual, or kinesthetic" (Lakoff 1987:443). Een voorbeeld daarvan is de transformatie van een *path focus* in een *end-point focus*:³³ "It is a common experience to follow the path of a moving object until it comes to rest, and then to focus on where it is. This corresponds to the path focus and end-point focus transformation" (Lakoff 1987:442). Met andere woorden: de *image schema transformations* zijn rechtstreeks gebaseerd op onze perceptie in tegenstelling tot de *image schemas* die niet worden afgeleid op basis van onze spatio-temporele ervaringen, maar daarentegen aan onze concrete perceptie

³² De figuren waarnaar Lakoff verwijst zijn anders genummerd dan de figuren in dit hoofdstuk.

³³ De *end-point focus* wordt hier als voorbeeld aangehaald van een *image-schema transformation*, maar kan volgens Lakoffs definitie evengoed een *similarity link* zijn: zij delen immers een aantal gelijke kenmerken. Uit het overzichtsschema kan men het verschil evenwel niet afleiden want zowel *similarity links* als *transformational links* worden met een dubbele pijl aangeduid.

voorafgaan (cf. § IV.3.1.4.). We vragen ons af wat dan precies het statuut is (volgend op of voorafgaand aan onze perceptie) van het *image schema* dat resulteert uit een op perceptie gebaseerde transformatie van een ander *image schema*.

3.1.9. 'Metaphorical links'

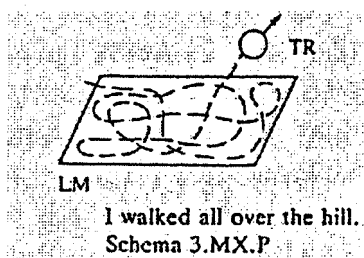
Metaphorical links genereren betekenissen aan de hand van *metaphorical mapping*, toegepast op een niet-metaforisch *image schema*. Aan de hand van dezelfde metafoor/metaforen kan men, in combinatie met verschillende schema's, tegenovergestelde betekenissen genereren. Op die manier verklaart Lakoff het verschil tussen *to overlook* (als in *You've overlooked his accomplishments*) en *to look over* (als in *Look over my corrections*). De *over* in *overlook* is gebaseerd op Schema 2.1DTR (zie: Fig IV-9) in combinatie met twee verschillende metaforen: SEEING IS TOUCHING en MIND-AS-BODY-METAPHOR. De eerste metafoor vindt men ook terug in uitdrukkingen als *I couldn't take my eyes off of her*, *Her eyes picked out every detail of the pattern*, *He undressed her with his eyes*, etc. Je 'ziet' met andere woorden dat wat je blik 'aanraakt':

Under the metaphorical mapping, the path in schema 2.1DTR is the gaze. Since there is no contact in schema 2.1DTR, the metaphorical gaze doesn't touch the landmark; thus the subject of *overlook* is *not* looking at, and therefore does *not* see, the landmark [hier: *his accomplishments*] (Lakoff 1987:437).

Van de tweede metafoor, waarvoor Lakoff de inspiratie bij Sweetser (1984) vindt, is het relevante aspect voornamelijk LOOKING AT SOMETHING IS TAKING IT INTO CONSIDERATION:

Accordingly, *I'll take a look at it* normally entails *I'll consider it*. Therefore, to overlook someone's accomplishments is *not* to take them into consideration (Lakoff 1987:437).

De *over* in *look over* is daarentegen gebaseerd op Schema 3.MX.P (*I walked all over the hill*):

Figuur 10: Schema 3.MX.P, *I walked all over the hill* (Bron: Lakoff 1987:429).

We gaan niet in op de precieze specificaties van dit *image schema* maar belangrijk is dat in dit schema wél contact is tussen TR en LM. Dit *image schema* in combinatie met de SEEING IS TOUCHING-metafoor resulteert in een complex schema (d.i. een nieuwe betekenis) "in which the subject's gaze traces a path that 'covers' the direct object, *corrections*" (Lakoff 1987:437). Ook hier is de *mind-as-body*-metafoor aanwezig "in which looking at something involves taking it into consideration" (Lakoff 1987:437), met andere woorden "when one looks over X, one directs one's attention

to a representative sampling that 'covers' X, and one takes into consideration each subpart that one directs attention to" (Lakoff 1987:438). Het is opvallend dat de resultanten van de vernoemde *image schemas* in combinatie met de metaforen SEEING IS TOUCHING en MIND-AS-BODY niet visueel worden gerepresenteerd.

Bovendien gaan we niet akkoord met Lakoffs aanname dat het betekenisonderscheid van beide constructies enkel en alleen teruggaat op *over*, een element (naast *look*) dat vormelijk constant blijft. Indien volgens Lakoff het verschil in beide constructies het resultaat is van de combinatie van eenzelfde metafoor met werkwoord *look* dat zowel qua vorm als qua betekenis identiek is in beide constructies en met *over* dat telkens een verschillende betekenis heeft, maar vormelijk wel constant blijft, hoe leidt een spreker dan af dat hij bij beide constructies met twee verschillende betekenissen te maken heeft? Strikt genomen worden ze qua vorm met dezelfde samenstellende delen *look* en *over* geconfronteerd, met dat verschil dat 1) het klemtoonpatroon in beide constructies verschilt (cf. *look over* en *overlook*) en 2) de volgorde waarin de samenstellende morfemen van beide constructies voorkomen, verschilt. We sluiten daarom niet bij voorbaat uit dat *over* in beide constructies een verschillende betekenis heeft, maar we zijn van mening dat ook de betekenisbijdrage van het klemtoonpatroon en de woordvolgorde in rekening moeten worden gebracht.

3.2 | In het kielzog van de Brugman/Lakoff-hypothese

Het is opvallend dat vele auteurs van de bijdragen over het Engelse voorzetsel *over* (maar ook in bijdragen over andere voorzetsels, cf. Cuyckens 1997 over het Nederlandse *in* en *door*) zich geen vragen stellen over de correctheid van de polyseme natuur van voorzetsels. De Brugman/Lakoff-hypothese waarin de betekenis (*meaning*) van Eng. *over* als een polyseem lexicaal netwerk van gerelateerde, maar discrete betekenissen (*senses*) wordt beschouwd, wordt in wezen niet in vraag gesteld. Men wenst de hypothese veeleer te staven aan de hand van andere voorzetsels of hooguit wil men hier en daar enkele aanpassingen aanbrengen. Men vertrekt principieel van de aanname dat het onderzochte item polyseem is. De fundamentele onderzoeksvraag luidt dan ook niet of Eng. *over* überhaupt wel polyseem is, maar wel hoe men de verschillende betekenissen van het lexem aan elkaar kan relateren, cf. de volgende citaten:

Prepositions, in other words, are highly polysemous, and their polysemy is language specific. Polysemy (...) must be regarded as the normal state of affairs in lexical semantics. (...). Any analysis of prepositional usage therefore hinges on how one is to deal with polysemy. (...). The point at issue is: how are these various meanings related? (Taylor 1988:300).

In this paper I will also refer to the the same [cognitive] paradigm first analyzing the different variants of *über* separately and then trying to unify their meanings in a lexical network (Bellavia 1996:73);

The main purpose of the analysis is to show how the multiple readings of *über* constitute a continuum, ranging from the spatial relations via the temporal relations to a variety of abstract relations (Meex 1997:2).

Zowel Taylor (1988), Bellavia (1996) als Meex (1997) zijn voor onze discussie niet interessant, aangezien deze artikels pure toepassingen zijn van de Brugman/Lakoff-hypothese op vertalingsequivalenten van het Engelse *over*, met name het Italiaanse *su* en *sopra* bij Taylor en het Duitse *über* bij Bellavia en Meex. Deze bijdragen stellen noch het polyseme uitgangspunt van de netwerkanalyse in vraag, noch schuiven zij eventuele aanpassingen van deze analyse naar voren. Voorts gaan ze niet in op het statuut van de verschillende betekenissen die *su*, *sopra*, *über*, etc. worden toegedicht en hoe deze betekenissen kunnen worden afgebakend ten opzichte van de verschillende gebruiken van de aangehaalde voorzetsels, indien men er überhaupt al van uitgaat dat dit onderscheid dient te worden gemaakt. Geeraerts (1992c), die een analyse van het Nederlandse voorzetsel *over* biedt, is zich daarentegen wel bewust van dit laatste probleem. Hij noemt zijn analyse dan ook geen benadering van de semantische structuur van Nls. *over*, maar een poging tot beschrijving van “the structure of the referential range of application of *over* in some detail” (Geeraerts 1992c:206). Met andere woorden, zijn artikel “will remain agnostic about the question whether the various kinds of usage that will be described, constitute different meanings or not (in the theoretical sense in which ‘meaning’ is distinguished from ‘vagueness’)” (Geeraerts 1992c:206), zolang “linguistic semantics has not come up with a universally accepted, unequivocal operational test for distinguishing polysemy from mere referential vagueness” (Geeraerts 1992c:206).³⁴ Het is een stap vooruit in de discussie dat Geeraerts het verschil tussen gebruik en betekenis op zijn minst problematiseert, wat noch in de tekst van Lakoff noch in de teksten van de andere bovenvermelde auteurs het geval is. Helaas draagt een agnostische houding geen argumenten pro of contra bij in het debat tussen polysemisten en monosemisten: ook Geeraerts (1992c) is daarom voor ons betoog van minder belang.

Een bijdrage die de slaafse navolging van de Brugman/Lakoff-hypothese enigszins overstijgt, is die van Dewell (1994). Dewell wijst er, net als Vandeloise (1990), op dat Lakoff er niet volledig in slaagt zijn doelstelling waar te maken, met name het gebruik van *image schemas* en *natural image-schema transformations* te promoten als een beter alternatief voor een betekenisdefinitie aan de hand van distinctieve kenmerken. Immers, in praktijk grijpt Lakoff niet alleen terug naar *transformational links* om de verschillende betekenissen aan elkaar te relateren. Lakoff maakt ook gebruik van *instance links* en *similarity links*, die gebaseerd zijn op specificaties van de *landmark* ([+/-verticality], [+/- extended]) of op componenten van de *image schemas* ([+/- contact]):

These ‘shared properties’ tend to function much like distinctive features, to the point that – as Vandeloise (1990:428-429) has correctly observed – Lakoff’s similarity links implicitly respect ‘the minimal distinction principle’ of feature analyses (Lakoff 1987:167 notwithstanding) (Dewell 1994:352).

³⁴ Een gelijkaardig ‘agnostisch’ standpunt vinden we ook bij Zlatev (2003) terug en bij Haspelmath (2003). Deze laatste auteur spreekt simpelweg van de ‘multifunctionaliteit’ van voorzetsels, zonder daarbij te specificeren of deze multifunctionaliteit wijst op de verschillende gebruiken van een monoseem voorzetsel, of op de verschillende discrete, maar gerelateerde betekenissen van een polyseem voorzetsel: “I use the term *multifunctionality* (...) and I mostly refer to different *functions* of an expression, rather than ‘senses’ (= conventional meanings) or ‘uses’ (= contextual meanings), because it is often not easy to tell whether we are dealing with different senses or just different uses. The term ‘function’ is meant to be neutral between these two interpretations” (Haspelmath 2003:212).

Bovendien hebben we gezien dat sommige van Lakoffs schema's verder kunnen worden opgesplitst in subschema's, bijvoorbeeld Schema 1 (= the Above-Across schema), "so that all mention of a single schematic gestalt for *over* can disappear in a formula like ABV.NC.X.P (Lakoff 1987:426), which looks and acts suspiciously like a bundle of distinctive features" (Dewell 1994:352).

Voor Dewell bestaat de oplossing in de aanpassing van het centrale schema voor *over*, van waaruit alle spatiale gebruiken van het voorzetsel direct of indirect zouden kunnen worden afgeleid "using nothing but natural, independently motivated image-schema transformations" (Dewell 1994:352). Lakoffs *instance links* en *similarity links* worden dan wel overbodig en consequent vervangen door *transformational links*, maar in wezen trekt Dewell het uitgangspunt van een polyseem lexicaal netwerk daarmee niet in twijfel. Van verschillende transformaties (bijvoorbeeld *path-segment profiling* en *freeze framing*, cf. Dewell 1994:355-357 voor meer uitleg) wordt bovendien de noodzakelijkheid en geldigheid niet beargumenteerd, zodat de uitwas aan betekenissen ook bij Dewell nauwelijks wordt ingeperkt.

Vandeloise (1990:403) die tot zijn grote verbazing in Lakoff (1987:460) wordt aangehaald als een van de linguïsten die akkoord gaat met de stelling dat een polyseme analyse van voorzetsels wenselijk en zelfs noodzakelijk is, wil in tegenstelling tot Dewell (1994) de ongebreidelde polysemie van *over* wel inperken: "[W]ithout saying that generalizations over languages are an end, I believe that they are the best tool for a linguist who wants to know more about human cognition" (Vandeloise 1990:435). In plaats van Lakoffs *image schema transformations* uit te breiden en te verfijnen om de distinctieve kenmerken uit te schakelen voor de betekenisbeschrijving van *over* zoals Dewell doet, gaat Vandeloise ervan uit dat de betekenisrepresentatie door middel van distinctieve kenmerken juist moet worden uitgediept, "though I do not believe my definitions to be sets of necessary and sufficient conditions" (Vandeloise 1990:435). Volgens Vandeloise dicht Lakoff een te grote onafhankelijkheid toe aan de gebruiken van *over*, "each one of them constituting a secondary centre, which, by itself, serves as a basis for the extensions it generates" (Vandeloise 1990:433). Vandeloise gelooft echter dat "the development of uses of a preposition is not controlled locally but at a more general level, from the whole complex concept which motivates the preposition" (Vandeloise 1990:433). De transformaties waarvan Lakoff gebruik maakt, maken volgens Vandeloise deel uit van het generatieve lexicon en niet van de betekenisanalyse van elk apart lexicaal item, waardoor deze analyse niet langer tot ongebreidelde polysemie leidt.

Ook Kreitzer (1997) volgt de denkpijpe van een veeleer 'generaliserende' betekenisanalyse van Eng. *over*. Zo uit Kreitzer eveneens kritiek op de theoretisch-methodologische onbeperktheid van Dewells (weliswaar aangepaste) polyseme netwerk: "Although transformational links, when independently motivated and well defined, provide good evidence for a derived form within a polysemy network, their application must be constrained" (Kreitzer 1997:293; onze cursivering, fvdg). Kreitzer blijft dus geloven in het nut van *image schemas* op voorwaarde dat die systematisch worden ingeperkt. Geïnspireerd door Talmy (1983) onderscheidt Kreitzer "three levels of image-schematic structure: 1) the component level, 2) the relational level, and 3) the integration level" (Kreitzer 1997:291). De betekenissen van het

Eng. voorzetsel *over* bevinden zich enkel op het relationele niveau – “the relational level schema is taken as the basic level of ‘granularity’ representing a ‘sense’ of a preposition” (Kreitzer 1997:295) – en betreffen enkel en alleen de relatie tussen TR en LM (en bevatten dus geen specificaties van TR of LM, noch informatie met betrekking tot de aan- of afwezigheid van contact tussen TR en LM, etc.):

The application of relational schemata to complex and diverse spatial scenes is hypothesized to occur via conceptual transformations of the components of spatial scenes (image schema transformation), and via the integration [at the phrasal level] of multiple relational, and component level schemas (image schema integration) (Kreitzer 1997:295).

De transformaties krijgen dus een heel andere functie bij Kreitzer dan bij Lakoff:

Lakoff considered a use of *over* derived by an image schema transformation to constitute a separate sense, whereas the present analysis holds that such transformations only extend the application of one particular sense (Kreitzer 1997:296).

Door niet langer elk product van een *image schema transformation* als een nieuwe betekenis van *over* te beschouwen, maar wel als de verruiming van het (referentiële) toepassingsgebied van een bestaande betekenis van *over*, slaagt Kreitzer erin de polysemie van *over* in te perken tot drie betekenissen (een “static sense”, een “dynamic sense” en een “occluding sense” (cf. Kreitzer (1997:308-314) voor een uitgebreide bespreking).

Tot hier toe bespraken we de mogelijkheid tot inperking van het polyseme radiale netwerk slechts heel bondig. Nochtans vinden we deze evolutie naar een beperktere polysemie-analyse niet onbelangrijk. Als voorstanders van de monosemiehypothese zijn we echter voornamelijk geïnteresseerd in het antwoord op de vraag waarom men in de cognitieve discussie van *over* niet vérder durft te gaan dan een beperkte polysemie-analyse, waarom men met andere woorden niet voor een monosemie analyse van *over* kiest. Geen van bovenvermelde publicaties gaat echt in op deze vraag. In Tyler & Evans (2001; 2003a) wordt het overgrote deel van het betoog nog steeds in beslag genomen door argumenten contra de onbeperkte polysemiethese van Lakoff, maar er wordt tevens (hoewel toegegeven, uiterst minimale) aandacht besteed aan argumenten contra een eventuele monosemie analyse van *over*. We zullen de idee van een ingeperkte polyseme analyse daarom uitgebreid illustreren aan de hand van Tyler & Evans (2003a) in de volgende paragraaf.³⁵ Bovendien is Tyler & Evans’ bijdrage recenter en bijna dubbel zo uitgebreid als de bijdragen van Vandeloise (1990) en Kreitzer (1997). Overigens, Tyler & Evans (2003a:100) zelf gaan niet akkoord met Kreitzers ingeperkte polyseme analyse die zij als de “partial specification approach” omschrijven (naar analogie met Lakoffs begrippen “full specification approach” en “minimal specification approach”) en geven daarvoor drie redenen aan. In de eerste plaats slaagt Kreitzer er wel in om de polysemie van *over* uit Lakoffs netwerk in te

³⁵ Aangezien Tyler & Evans (2003a) een (weliswaar licht aangepaste) heruitgave is van Tyler & Evans (2001), richten we enkel onze aandacht op de meest recente uitgave.

perken maar de drie basisbetekenissen die hij voor *over* onderscheidt zijn onderling op volstrekt willekeurige wijze aan elkaar verbonden (“[T]hey do not share a common TR-LM configuration” (Tyler & Evans 2003a:101). Bovendien slaagt Kreitzer er net als Lakoff niet in “to fully address the issue of the contributions of sentential context and background knowledge” (Tyler & Evans 2003a:101), iets waar Tyler & Evans zelf wel voldoende aandacht aan willen schenken. Ten slotte vinden Tyler & Evans dat Kreitzer met slechts drie betekenissen voor *over* de polysemiegraad van *over* onderschat heeft: “For instance, many senses touched on by Lakoff are simply ignored by Kreitzer” (Tyler & Evans 2003a:104).

3.3 | De gematigd polyseme betekenisanalyse van Eng. *over*: Tyler & Evans (2003a)

3.3.1. *Gelijkenissen met Lakoffs analyse*

Tyler & Evans streven net als Lakoff naar een radiale netwerkanalyse van *over* “within a cognitive linguistic framework”, maar dan wel “in a principled, systematic manner” (Tyler & Evans 2003a:95). Ze vertrekken van dezelfde basisstelling met name dat “the many senses of *over* constitute a motivated semantic network organized around an abstract, primary meaning component, termed a *protoscene* [bij Lakoff: a *central schema*, fvdg]” (Tyler & Evans 2003a:95). Ze gaan ook akkoord met Lakoffs bewering dat het lexicon onmogelijk volkomen arbitrair is: “Rather, the lexicon constitutes an elaborate network of form-meaning associations (...), in which each form is paired with a semantic network or continuum” (Tyler & Evans 2003a:95). Met andere woorden, in tegenstelling tot de structureel-functionele betekenisbenadering gaan zij niet uit van een bilaterale verhouding tussen vorm en betekenis, maar vertrekken zij principieel van de aanname dat achter elke taalvorm een volledig semantisch netwerk of continuüm van meerdere betekenissen schuilgaat. Deze aanname baseren Tyler & Evans op twee cognitieve vooronderstellingen: “First, semantic structure derives from and mirrors conceptual structure (...). Second, the kinds of bodies and neural architecture human beings have – how we experience – and the nature of the spatio-physical world we happen to live in – what we experience – determine the conceptual structure we have” (Tyler & Evans 2003a:95). De veelzijdigheid van de manier waarop we ervaren en van wat we ervaren heeft zijn weerslag op ons conceptueel systeem dat op zijn beurt weerspiegeld wordt in een veelzijdig semantisch netwerk (of betekeniscontinuüm). Eenduidige betekenissen horen daarin volgens de auteurs niet thuis.

Tyler & Evans zijn van mening dat het jammer is dat de meerderheid van de linguïsten geen aandacht heeft besteed aan polysemie. Dat cognitieve linguïsten daarop een uitzondering vormen is te danken aan hun opvallend verschillende kijk op het mentale lexicon. De cognitieve semantiek beschikt daarbij volgens hen over twee belangrijke pijlers, die we ook al eerder bespraken in Hoofdstuk III.

De eerste is die van de *embodied meaning*, dit wil zeggen, dat men ervan uitgaat dat de betekenis van een lexicaal item in ons geheugen niet wordt opgeslagen aan de hand van distinctieve kenmerken (cf. structureel functionalisme en NSC-semantiek), noch aan de hand van abstracte proposities (cf. formele semantiek), maar wel onder de vorm van “imagistic, schematic representations” (Tyler & Evans 2003a:96). Deze *image schemas* zijn *embodied* “in the sense that they arise from *perceptual reanalysis* of recurring patterns in everyday physical experience” (Tyler & Evans 2003a:96, oorspronkelijke cursivering). Die perceptuele (her)analyse en conceptualisatie van patronen in onze dagdagelijkse fysieke ervaringen creëert een nieuw, abstract informatie-niveau: “information tied to the spatio-physical world we inhabit but mediated by human perception and conceptualization” (Tyler & Evans 2003a:96). Merk op dat Tyler & Evans hier toch van mening verschillen met Lakoff: terwijl Lakoff *image schemas* als het structurerende gegeven van onze concrete perceptie beschouwt, met andere woorden als voorafgaand aan onze fysieke waarnemingen, beschouwen Tyler & Evans *image schemas* als voortvloeiend uit onze perceptie. Los daarvan zijn zowel Lakoff als Tyler & Evans het erover eens dat de cognitieve semantiek door de notie van *embodied meaning* in sterk contrast staat met andere betekenis-theorieën die het mentale lexicon benaderen als de verzameling van lexicale items die op hun beurt worden voorgesteld als verzamelingen van semantische, syntactische en morfologische kenmerken (cf. Tyler & Evans 2003a:96).

De tweede belangrijke pijler is de representatie van lexicale items als natuurlijke categorieën van betekenisnetwerken of betekeniscontinua.³⁶ Aangezien sinds Rosch (1975) werd aangetoond dat sprekers bij categorisatie een onderscheid maken tussen prototypische en perifere leden van een categorie, is de cognitieve semantiek ervan uitgegaan dat “lexical items constitute natural categories of related senses organized with respect to a primary sense and thus form semantic or polysemy networks” (Tyler & Evans 2003a:97). Aangezien deze primaire, prototypische betekenis (bij Tyler & Evans: de *protoscene* ‘protoscène’) het punt vormt van waaruit alle verdere betekenissen worden afgeleid, acht de cognitieve semantiek het lexicon wél gemotiveerd, in tegenstelling tot wat meestal wordt aangenomen: “The traditional view holds that all regularity and productivity are in the syntax, with the lexicon serving as a repository of the arbitrary” (Tyler & Evans 2003a:95), waarbij “[p]olysemous forms are simply represented as an arbitrary list of discrete words that happen to share the same phonological form” (Tyler & Evans 2003a:96). We merken op dat Tyler & Evans met de traditionele visie hier de ‘Chomskyaanse visie’ bedoelen, zeker niet de structureel-functionele visie. Laatstgenoemde visie zal dat wat de cognitieve semantiek aanduidt als ‘polysemie’ slechts uitzonderlijk herleiden tot ‘homonymie’, en men zal de verschillende ‘betekenissen’ die aan een lexicaal item worden toegekend veeleer herleiden tot contextuele varianten die terug te brengen zijn tot één *signifié*: de relaties tussen de verschillende gebruiken worden m.a.w. expliciet vanuit een onderliggende differentiële *valeur* beschreven (cf. Hoofdstuk II).

Ten slotte merken we op dat Tyler & Evans de term ‘voorzetsel’ net als Lakoff heel ruim opvatten:

³⁶ ‘Natuurlijk’ wordt hierbij nooit echt gedefinieerd, maar we gaan ervan uit dat dit als ‘in interactie met de realiteit (waarvan de mens zelf deel uitmaakt)’ moet worden verstaan.

We are using the generic term 'preposition' to describe the linguistic forms we are studying. But this term subsumes a number of formal distinctions characterized by prepositions, verb-particle constructions (or phrasal verbs), adpreps (which are adverbial in nature, and do not overtly code a LM, e.g. *the race is over* (...)), and particle prefixes (bound spatial particles as in *overflow*, *overhead*, and so on) (Tyler & Evans 2003a:124).

Tyler & Evans gaan ervan uit dat dat de formele aspecten van een taal, zoals syntactische configuraties, conceptueel gezien significant zijn. Zij beschouwen syntaxis als even betekenisvol als lexicale items; bijgevolg zal volgens Tyler & Evans een verschil in syntactische vorm ook een verschil in betekenis impliceren. Helaas worden deze implicaties van de syntactische vorm op de betekenis van *over* door Tyler & Evans nergens geëxpliciteerd.

3.3.2. Kritiek op Lakoffs analyse en alternatieve analyse

In deze paragraaf geven we een algemene inleiding op de alternatieve analyse van Tyler & Evans: belangrijke begrippen (als 'protoscène' en 'cognitieve principes', etc.) die nu kort worden aangehaald, worden in verdere paragrafen uitgebreid besproken.

Hoewel Tyler & Evans net als Lakoff in het cognitieve kader verankerd zitten en bovendien in het nut van Lakoffs netwerkanalyse geloven, leveren zij scherpe kritiek op de Brugman/Lakoff-hypothese omdat het fijnmazige radiale netwerk op geen enkele wijze de grenzen van de uitbreiding aan betekenissen door middel van een eenduidige methodologie afbakt. Het cruciale probleem is volgens hen dat binnen de netwerkanalyse geen precies onderscheid wordt gemaakt tussen semantische informatie die verstrekt wordt door de lexicale uitdrukking zelf en referentiële informatie die afgeleid wordt uit de cotext en bij uitbreiding uit onze encyclopedische kennis van spatiale relaties en de wereld in het algemeen. Tyler & Evans daarentegen beschouwen "meaning construction", d.i. het toekennen van betekenis aan een bepaalde uitdrukking, het interpreteren van een bepaalde uitdrukking, "as a process which relies upon conceptual integration of linguistic and nonlinguistic prompts, guided by cognitive principles" (Tyler & Evans 2003a:97). Tyler & Evans gaan ervan uit dat "formal linguistic expression underspecifies for meaning" (2003a:97) en verwijzen voor een gelijkaardige these naar het werk van Fauconnier (1994; 1997), Fauconnier & Turner (1998) en Turner (1991;1996).

Tyler & Evans onderscheiden dus 1) een semantisch-conceptueel niveau dat verschillende betekenissen (*senses*) van een lexicaal item bevat en 2) een complex-conceptueel niveau waar een interpretatie wordt toegekend aan het lexicale item door één van de ondergespecificeerde *senses* op het semantisch-conceptuele niveau op een maximaal coherente manier te integreren in de talige cotext en te combineren met de relevante encyclopedische kennis (*constructed meaning*).³⁷ Deze conceptuele integratie resulteert in een complexe conceptualisatie (een *on-line meaning construction*, Tyler & Evans 2003a:117) die de oorspronkelijke, semantisch-conceptuele input

³⁷ We zullen met het oog op terminologische duidelijkheid telkens spreken van een verschil tussen (*discrete*) betekenis en (*contextbepaald*) gebruik.

aanzienlijk verrijkt. De verschillende complexe conceptualisaties ontstaan aan de hand van een beperkt aantal cognitieve principes: o.a. “ways of viewing spatial scenes” (Tyler & Evans 2003a:114-115) en “inferencing strategies” (Tyler & Evans 2003a: 116-117). Door een proces van *pragmatic strengthening* (‘pragmatische bekrachtiging’) kan deze complexe conceptualisatie of *constructed meaning* (‘contextbepaald gebruik’) uiteindelijk het statuut krijgen van *distinct sense* (‘discrete betekenis [op semantisch-conceptueel niveau]’):

A number of scholars who have investigated the meaning extension of lexical items have observed that inferences deriving from experience (...) can, through continued usage, come to be conventionally associated with the lexical form identified with the implicature. (...). [W]e term this process *pragmatic strengthening*, and it results in the association of a new meaning component with a particular lexical form through continued use of the form in particular contexts in which the implicature results. New senses derive from the conventionalization of implicatures through routinization and the entrenchment of usage patterns (Tyler & Evans 2003a:123).

De ‘pragmatische bekrachtiging’ wordt binnen de theorie van Tyler & Evans specifiek ingevuld door *perceptual reanalysis* en *reconceptualization*. We leggen kort uit hoe deze vormen van pragmatische bekrachtiging werken. Tyler & Evans stellen, gesteund op Mandler (1988; 1992; 1996), dat een basisaspect van de menselijke cognitie erin bestaat om saillante (in dit geval: ‘steeds weerkerende’) “real-world scenarios and spatial scenes” aan een perceptuele analyse te onderwerpen. Het resultaat van de conceptuele verwerking van deze analyse wordt opgeslagen onder de vorm van een abstract schema (*image schema*). Het niveau waar deze *image schemas* zich bevinden is het semantisch-conceptuele niveau waarvan sprake hierboven: de verschillende betekenissen (*senses*) van een lexicaal item zijn dus gerepresenteerd onder de vorm van verschillende schema’s. Eenmaal we ons een *image-schema* hebben eigen gemaakt (via conceptualisatie van de eerste perceptuele analyse) is het beschikbaar voor integratie met andere verdere perceptuele analyses en verdere conceptualisatie: we bevinden ons in dat geval op het niveau van de complexe conceptualisatie of *meaning construction*. Zoals eerder gezegd, beschouwen Tyler & Evans de protoscène als het startpunt van het radiale netwerk van een lexicaal item, van waaruit alle verdere betekenissen van dit lexicale item worden afgeleid. Tyler & Evans gaan ervan uit dat wanneer de protoscène aan de hand van de door hen vooropgestelde cognitieve principes telkens opnieuw wordt gecombineerd met eenzelfde cotext of eenzelfde aspect uit onze encyclopedische context, de complexe conceptualisatie die daarvan het resultaat is perceptueel kan worden geheranalyseerd (*perceptual reanalysis*). Het gevolg van deze perceptuele heranalyse is een herconceptualisatie van de complexe conceptualisatie tot een nieuw abstract schema (een nieuwe betekenis) op semantisch-conceptueel niveau: “We posit that distinct senses arise as a result of the reanalysis of a particular aspect of such a recurring complex conceptualization” (Tyler & Evans 2003a:113). De auteurs omschrijven de pragmatische bekrachtiging door middel van perceptuele heranalyse en reconceptualisatie tevens als “routinization and entrenchment of meaning” (Tyler & Evans 2003a:109).³⁸

Tyler & Evans hanteren evenwel strikte criteria om te bepalen wanneer sprake is van een *constructed meaning* (door middel van complexe conceptualisatie), dan wel van een *distinct sense* (door middel van herconceptualisatie). Dit onderscheid tussen gebruik en betekenis wordt volgens Tyler & Evans niet gemaakt door Lakoff waardoor vele gebruiken van *over* onterecht als discrete betekenissen van *over* worden onderscheiden. Een tweede verwijt aan Lakoff betreft het feit dat hij geen criteria opstelt om de primaire betekenis van een lexicaal item (d.i. het 'centrale schema' bij Lakoff en de 'protoscène' bij Tyler & Evans) te bepalen, iets wat Tyler & Evans wel doen. We zullen in de volgende paragrafen uitgebreid op deze criteria ingaan.

Kort samengevat, de alternatieve analyse van *over* door Tyler & Evans, het "principled polysemy framework", wil zich onderscheiden van Lakoffs radiale netwerk door een duidelijk gemotiveerde, consistente en intersubjectief controleerbare methodologie om de primaire betekenis van een lexicaal item te bepalen, alsook om het onderscheid tussen gebruik en betekenis van een lexicaal item af te bakenen. Het nut van hun strenge methodologie zullen ze aantonen aan de hand van een complete analyse van het Engelse *over*, die zich als volgt laat samenvatten:

[The principled polysemy framework] will anchor the semantic network of *over* to a foundational conceptual representation (our protoscene), deriving directly from uniquely human perceptions of and experience with the spatio-physical world. The protoscene we posit is a highly abstract representation of a recurring spatial configuration between two (or more) objects. Hence, details of the physical attributes of the objects involved in a particular spatial scene will be shown not to involve distinct senses (contra Brugman/Lakoff) (Tyler & Evans 2003a:96).

3.3.3. Het 'principled polysemy framework'

We bespreken eerst de criteria die Tyler & Evans onderscheiden om de primaire betekenis van *over* te bepalen (§ IV.3.3.3.1.), gaan vervolgens dieper in op de kenmerken van de protoscène van *over* (§ IV.3.3.3.2.) en daarna schenken we aandacht aan de criteria om de gebruiken van *over* te onderscheiden van de discrete betekenissen van *over* (§ IV.3.3.3.3.). In § IV.3.3.3.4. gaan we ten slotte in op de structuur van het radiale netwerk van *over* volgens Tyler & Evans. Daarbij komen de cognitieve principes aan bod die voor een specifieke betekenisinterpretatie (*constructed meaning*) zorgen door een *sense* op maximaal coherente wijze te integreren in de cotext en de bredere (encyclopedische) context (§ IV.3.3.3.4.1.). We zullen Tyler & Evans' methodologie voor de opbouw van het netwerk ook illustreren van de hand van een voorbeeld en het vervolgens commentariëren (§ IV.3.3.3.4.2.).

⁹⁸ Waarbij het begrip "entrenchment" wellicht verwijst naar Langacker, die de term voor het eerst in de cognitieve semantiek introduceerde (cf. o.a. Langacker 1986:3).

3.3.3.1. Methodologie om de primaire betekenis af te bakenen

We zijn van mening dat Tyler & Evans Lakoff terecht willekeur verwijten wat betreft het bepalen van de primaire betekenis van *over*. Voor we ingaan op de methodologische criteria die Tyler & Evans ontwikkelden om de protoscène van *over* te bepalen, halen we kort een tekst aan van Rice (1996) die handelt over prepositionele prototypes en die dezelfde kritiek behandelt als Tyler & Evans. Daarin toont Rice met psycholinguïstisch onderzoek (*sentence similarity task*, *sentence generation task* & *sentence sorting task*, cf. Rice (1996:146-159) voor een uitgebreide bespreking van de experimenten) aan dat de beslissing om een bepaald gebruik van voorzetsel als primaire betekenis, ook wel centrale of prototypische betekenis genoemd (Rice spreekt van de “CenRP”, de “central reference point”), aan te duiden, veeleer geponeerd dan beargumenteerd wordt en vaak enkel en alleen is ingegeven door de intuïtie en vooronderstellingen van de onderzoeker. Bovendien wordt die intuïtie vaak niet expliciet gearticuleerd. Zo gaat men er in de cognitieve semantiek vaak genoegzaam van uit (cf. o.a. Fillmore 1982:34) dat de prototypische betekenis spatiaal van aard is en dat de temporele betekenissen enkel uit de spatiale betekenis worden afgeleid. Temporele betekenissen zijn dus slechts secundaire, onzelfstandige betekenissen. De drie experimenten van Rice tonen echter aan dat – alvast wat de Engelse voorzetsels *at*, *on* en *in* betreft – we hier te maken hebben met een foutieve veronderstelling die onherroepelijk is ingeburgerd geraakt in de cognitieve semantiek, want:

Taken together, the findings suggest that there are indeed prototypical semantic values for the English prepositions *at*, *on*, and *in*, which are definitely spatial in meaning. However, the results also indicate that temporal senses are just as salient, and moreover, seem to be equally concrete and completely independent semantically. At the least, I would suggest that in the case of *at*, *on*, and *in*, we are dealing with a minimum of two central reference points, a spatial one and a temporal one. Temporal and spatial usages seem to have little in common, even though time is commonly taken by cognitive and historical linguists to represent the most basic and completely straightforward metaphorical extension from space (Rice 1996:159).

Voor Rice (1996) is psycholinguïstisch onderzoek een methodologische uitweg om de prototypische betekenis te achterhalen. Tyler & Evans daarentegen doen een beroep op een aantal andere, niet-psycholinguïstische criteria om de structuur (prototypische kern versus periferie) van een lexicale categorie te achterhalen.³⁹ Zij doen daarbij vooral een beroep op Langacker (1987:376): “Building on his suggestions we advance a set of criteria that we believe provides a more principled, intersubjective method of determining the appropriate primary sense for individual prepositions” (Tyler & Evans 2003a:107). Tyler & Evans sluiten niet uit dat hun methodologie mogelijk ook voor andere woordsoorten geldt, maar wegens het specifieke statuut van voorzetsels – “that they code for spatial relations that may not have changed over many thousands of years (that is, the way humans

³⁹ Zie ook Tuggy (1999) waarin wordt beargumenteerd waarom talige criteria evenzeer kunnen bijdragen tot het betekenisonderzoek als psycholinguïstische experimenten.

perceive space seems not to have changed), and that they are a closed class⁴⁰ (Tyler & Evans 2003a:107) - is de aard van de primaire betekenis die met voorzetsels wordt geassocieerd mogelijk anders dan die van de primaire betekenissen van substantieven, adjectieven en werkwoorden.⁴¹ Tyler & Evans onderscheiden vier types van criteria die zij elk op zich niet als overtuigend beschouwen, maar die samen genomen, een substantiële aanwijzing vormen om te bepalen welke betekenis de protoscène van een voorzetsel vormt:

The evidence includes (i) earliest attested meaning; (ii) predominance in the semantic network; (iii) relations to other prepositions; and (iv) grammatical predictions (Tyler & Evans 2003a:108, gebaseerd op Langacker 1987).

Eén voor één passen Tyler & Evans deze bewijzen toe op *over*:

De betekenis die historisch gezien het vroegst geattesteerd wordt (dus diachron primair is), maakt veel kans om synchroon gezien eveneens primair te zijn, gezien de stabiele natuur van de conceptualisatie van spatiale relaties binnen een taal. Tyler & Evans (2003b) hebben onderzoek gevoerd naar vijftien Engelse voorzetsels en vonden historisch bewijsmateriaal voor *over* dat aanduidt dat de vroegst geattesteerde gebruiken van *over* verwijzen naar een spatiale configuratie tussen TR en LM (in tegenstelling tot de verwijzing naar niet-spatiale configuraties, zoals in *The movie is over* [=afgelopen]).

Met de 'predominantie in het semantische netwerk' bedoelen Tyler & Evans dat de primaire betekenis diegene is waarvan de betekeniscomponenten het meest frequent voorkomen in andere discrete betekenissen. Tyler & Evans zullen uiteindelijk 14 verschillende betekenissen voor *over* construeren. Daarvan zijn er 8 betekenissen die betrekking hebben op situaties waarbij de TR zich hoger bevindt dan de LM: de primaire betekenis zal dus eveneens betrekking hebben op een TR die zich boven een LM bevindt. We zien hier opnieuw dat Tyler & Evans bij voorbaat van een polyseem standpunt vertrekken, want ze gaan sowieso uit van het bestaan van andere discrete betekenissen. Het bestaan van deze discrete betekenissen is immers *a priori* nodig, wil men een primaire betekenis überhaupt kunnen 'uitkiezen'. Tegelijkertijd kunnen de overige discrete betekenissen pas worden afgeleid indien de primaire betekenis is bepaald en zijn zij secundair ten opzichte van de primaire betekenis.

Met het 'relationele criterium' wordt de relatie bedoeld die *over* onderhoudt met de overige voorzetsels waarmee het een "compositional set" vormt (cf. Tyler & Evans 2003a:108). Binnen de groep van alle Engelse voorzetsels vormen zich clusters ("compositional sets") die de verschillende spatiale dimensies onderverdelen. Zo vormen *above*, *over*, *under* en *below* een compositionele set die de verticaal georiënteerde ruimte opdeelt in vier gerelateerde 'subruimtes': "To a large extent, the label assigned to denote a particular TR-LM configuration is

⁴⁰ We hebben er eerder, in § IV.2., al op gewezen dat voorzetsels geen gesloten klasse, maar een open klasse vormen.

⁴¹ Dat de betekenis van voorzetsels van een andere aard is vergeleken met de betekenis van woordsoorten als substantief, adjectief enz. vormt een kerngedachte in de structureel-functionele benadering van voorzetsels door Coseriu (1992 [1987]). In § IV.2. hebben we er kort op gewezen dat voor Coseriu voorzetsels zelfs geen woordsoortcategorie zijn.

determined in relation to other labels in the composite set” (Tyler & Evans 2003a: 109). Dit wil zeggen: de specifieke betekenis van een gegeven voorzetsel binnen een compositionele set wordt gedeeltelijk bepaald door de betekenisopposities met de andere leden van de set:

The particular sense used in the formation of such a compositional set would thus seem to be a likely candidate as a primary sense. For *over*, the sense that distinguishes this preposition from *above*, *under*, and *below* involves the notion of a TR being located higher than potentially within reach of the LM (Tyler & Evans 2003a:109).

Het is niet verwonderlijk dat Tyler & Evans bij een *spatiale* primaire betekenis uitkomen voor *over*. Immers: *over* wordt enkel geoppositieerd tot voorzetsels die deel uitmaken van een (verticaal georiënteerde) *spatiaal*-compositionele set. Het is dan ook slechts op basis van een vicieuze redenering dat de primaire betekenis van *over* die Tyler & Evans bekomen door oppositie van *over* met *above*, *under* en *below* spatiaal van aard blijkt te zijn. Hieruit blijkt immers dat Tyler & Evans het structureel-functionele principe van de oppositionering slechts halfslachtig toepassen. Men moet immers alle mogelijke paradigmaleden van *over* trachten te achterhalen voor een zinvolle betekenisanalyse.⁴² Daarvoor moet men de *scopus* van alle gebruiken van *over* bekijken en kijken welke van de overige voorzetsels onmiddellijk worden uitgesloten in die gebruikscontexten: deze voorzetsels vormen de paradigmatische oppositieleiden van *over*. Tyler & Evans zien hier over het hoofd dat *over* niet alleen in spatiale contexten voorkomt, maar ook in temporele contexten en/of abstracte contexten, en dat dus niet enkel *above*, *under* en *below* de betekenis van *over* zullen bepalen. Zolang Tyler & Evans daar geen rekening mee houden, heeft het ‘relationele criterium’ om de primaire betekenis van *over* vast te leggen en dat gestoeld is op het principe van de oppositionering, geen geldingskracht.

Als laatste en vierde criterium geldt dat de keuze voor een primaire betekenis aanleiding geeft tot bepaalde grammaticale voorspellingen die men op hun juistheid kan testen. Indien de voorspellingen juist blijken te zijn, kan men aannemen dat de keuze voor deze of gene primaire betekenis eveneens juist is. Tyler & Evans redeneren als volgt: indien we ervan uitgaan dat de huidige verschillende betekenissen ooit verschillende gebruiken waren die afgeleid werden van en gerelateerd waren aan een vroegere betekenis en uiteindelijk deel zijn gaan uitmaken van het semantische netwerk door het eerder besproken proces van pragmatische bekrachtiging (*perceptual reanalysis*, *reconceptualization*, *routinization*, *entrenchment of meaning*), dan kunnen we voorspellen dat een aantal van deze huidige betekenissen direct kan worden afgeleid van de primaire betekenis. De overige huidige betekenissen die niet direct afleidbaar zijn van de primaire betekenis zelf, moeten kunnen worden teruggevoerd op een betekenis die wel onmiddellijk is afgeleid van de primaire betekenis. De grammaticale implicatie

⁴² Uiteraard kan men later nog altijd een zinvolle selectie maken uit alle mogelijke paradigmaleden voor de uiteindelijke analyse, maar men mag niet bij voorbaat enkel rekening houden met de spatiaal-georiënteerde paradigmaleden.

van dit alles is dat we voor elke huidige discrete betekenis die onmiddellijk van de primaire betekenis wordt afgeleid, voorbeeldzinnen moeten kunnen vinden waarvan de context de implicatuur bevat die aanleiding geeft tot de toegevoegde betekeniswaarde die geassocieerd wordt met die discrete betekenis. Eigenlijk geven Tyler & Evans hiermee aan dat de primaire betekenis die betekenisconstante is die in geen enkele context als toegevoegde betekeniswaarde kan optreden.⁴³ Dit criterium sluit aan bij het tweede criterium dat Tyler & Evans hanteren om het gebruik van een voorzetsel te onderscheiden van een discrete betekenis van een voorzetsel. We komen daarom terug op de illustratie van dit 'grammaticale' criterium in § IV.3.3.3.4.2.

3.3.3.2. De primaire betekenis of 'protoscène'

De primaire betekenis waarrond het polyseme netwerk wordt georganiseerd, wordt mentaal gerepresenteerd onder de vorm van een abstracte *protoscène* ('protoscène'):

In our label *protoscène*, the term *proto* captures the idealized aspect of the conceptual relation, which lacks the rich detail apparent in individual spatial scenes, while the use of *scène* emphasizes visual awareness of a spatial scene, although the information included in the image can contain information from other sense-perceptions (Tyler & Evans 2003a:110).

De *protoscène* bestaat uit 1) een schematische TR, die men de "locand" noemt, d.i. het element in focus dat moet worden gelocaliseerd, en die meestal veeleer klein en beweeglijk is; 2) een schematische LM, die men als "locator" aanduidt, d.i. het element dat als achtergrond optreedt en ten opzichte waarvan de TR gelocaliseerd wordt, en vaak veeleer groot en onbeweeglijk is; en 3) een conceptuele configurationeel-spatiale relatie die de verhouding tussen TR en LM bepaalt. In het specifieke geval van *over* wordt de TR in de nabijheid van de LM geconceptualiseerd, op zodanige wijze dat in sommige gevallen de TR in contact kan komen met de LM: "The functional aspect resulting from this particular spatial configuration is that the LM (or the TR) is conceptualized as being within the sphere of influence of the TR (or the LM)" (Tyler & Evans 2003a:110). Met andere woorden: de TR en LM kunnen elkaar in zekere zin beïnvloeden. Dit in tegenstelling tot het voorzetsel *above* waar de *protoscène* "prompts for a conceptual spatial relation in which the TR is higher than but not within reach of the LM" (Tyler & Evans 2003a:111).

⁴³ Vreemd genoeg impliceert dat tevens dat elke 'toegevoegde betekenis' in wezen contextbepaald zou zijn. Tyler & Evans gaan er echter van uit dat door het proces van pragmatische bekrachtiging enkele frequent voorkomende contextbepaalde gebruiken het statuut van discrete betekenis krijgen. Binnen het structureel functionalisme zou men deze contextbepaalde gebruiken op niveau van het normgebruik situeren. De frequentie van een normgebruik is voor een structureel functionalist echter geen reden om aan dit normgebruik plots de status van een discrete systeembetekenis (*signifié*) te verlenen. Een normgebruik is eenvoudigweg een frequente toepassing van de (monoseme) systeembetekenis.

Figuur 11: De protoscène voor *over* (Bron: Tyler & Evans 2003a:111)

Daarbij geldt:

In our diagrammatic representation of the protoscene posited for *over*, the TR is portrayed as a dark sphere, the LM as a bold line. The dashed line signals a distinction between the part of the spatial scene conceptualized as being proximal to the LM (i.e. within potential contact with the LM) and that which is conceptualized as being distal. The vantage point for construing the spatial scene is offstage, and external to the spatial scene (Tyler & Evans 2003a:110).

Let wel, het aspect van de protoscène dat door een voorzetsel gecodeerd wordt, is enkel de spatiale relatie tussen de TR en LM en niet de gehele protoscène:

From this, it follows that a preposition presupposes a TR and a LM (as the conceptual spatial relation holds by virtue of mediating a relation between a TR and a LM). In minimal terms, a preposition prompts for a TR and a LM, which are typically supplied linguistically, e.g. *The picture [TR] is over the mantel [LM]* (Tyler & Evans 2003a:149 – voetnoot 13).

3.3.3.3. Methodologie om gebruik van betekenis te onderscheiden

Tyler & Evans hanteren twee criteria om te bepalen of een bepaalde betekenisvariant het statuut van lexicale betekenis (*distinct sense*) meekrijgt, dan wel of het om een bepaald gebruik gaat waarvan de betekenis contextueel wordt afgeleid (*constructed meaning*). Indien we accepteren dat de protoscène een spatiale relatie tussen TR en LM conceptualiseert (meer bepaald waarbij de TR zich boven de LM bevindt), dan kunnen we een gegeven betekenisvariant als een discrete betekenis beschouwen indien 1) “it involves a meaning that is not purely spatial in nature and/or in which the spatial configuration between the TR and LM is changed *vis-à-vis* the other senses associated with a particular preposition” (Tyler & Evans 2003a:105). Een tweede criterium schrijft voor dat 2) “there must be instances of the sense that are context-independent, instances in which the distinct sense could not be inferred from another sense and the context in which it occurs” (Tyler & Evans 2003a:105). Op basis van volgende voorbeeldzinnen (waarvan we de originele nummering hebben aangepast), herdefiniëren Tyler & Evans bepaalde discrete betekenissen uit Lakoffs netwerk tot contextbepaalde gebruiken.⁴⁴

⁴⁴ Ook in eventuele citaten die we in dit verband zullen gebruiken, hebben we de nummering van de voorbeeldzinnen aangepast.

- (1) *The helicopter hovered over the ocean;*
- (2) *The hummingbird hovered over the flower.*

Zowel in voorbeeldzin (1) als (2) wordt met *over* verwezen naar een spatiale relatie waarbij de TR zich hoger bevindt dan de LM. Geen van beide gebruiken van *over* bevat elementen die aanleiding geven tot een niet-spatiale interpretatie, "hence neither use adds additional meaning with respect to the other" (Tyler & Evans 2003a:105). Op basis van de vooropgestelde methodologie kunnen deze twee instantiëringen geen aparte betekenissen hebben. Merk op dat de specificatie van de LM ('X' bij *the ocean* en 'VX' bij *the flower*) bij Lakoff wel betekenisvol was. In de volgende paragraaf gaan we in op een in oorsprong contextbepaald gebruik dat door pragmatische bekrachtiging het statuut van discrete betekenis heeft gekregen.

3.3.3.4. Het radiale netwerk van 'over'

We weten nu op welke manier de protoscène van *over* is bepaald en hoe deze protoscène gedefinieerd wordt (als de spatiale relatie tussen TR en LM waarbij de TR zich hoger bevindt dan de LM, maar zich daarbij nog steeds in de potentiële invloedssfeer van de LM bevindt); we weten eveneens dat de protoscène (semantisch-conceptueel niveau) aan de hand van een aantal cognitieve principes op maximaal coherente wijze wordt geïntegreerd in de gegeven context en context van een bepaald gebruik en dat op die manier een complexe perceptualisatie ontstaat. Deze complexe perceptualisatie is de *constructed meaning* (kortweg: gebruik). Een *constructed meaning* kan via het proces van pragmatische bekrachtiging (*perceptual reanalysis, reconceptualization, routinization, entrenchment*) uiteindelijk het statuut van discrete betekenis verwerven. Om gebruik van betekenis te onderscheiden hebben Tyler & Evans eveneens een strikte methodologie opgesteld. De van de protoscène afgeleide betekenis kan op zijn beurt weer door middel van een aantal cognitieve principes tot een complexe perceptualisatie leiden die mogelijk, maar niet noodzakelijkerwijze, het statuut van een nieuwe discrete betekenis kan krijgen. In vergelijking met Lakoffs analyse houdt Tyler & Evans' visie een fundamenteel verschil in: elke complexe perceptualisatie die ontstaat door toepassing van een cognitief principe op de protoscène of een daarvan afgeleide betekenis, wordt door Lakoff als discrete betekenis beschouwd. De conclusie dat het om een discrete betekenis gaat, wordt gerechtvaardigd door het bestaan van die cognitieve link. Bij Tyler & Evans zijn de cognitieve principes in aantal beperkt en het bestaan van deze principes 'bewijst' geenszins dat een gebruik het statuut van discrete betekenis verwerft: dat kan enkel bij voltooiing van het pragmatische bekrachtigingsproces.

Tot hier toe hebben we in het ongewisse gelaten welke precies de cognitieve principes zijn die Tyler & Evans onderscheiden, noch zijn we ingegaan op de vraag hoe het proces van "on-line meaning construction" (cf. Tyler & Evans 2003a:117) precies in zijn werk gaat. In de komende paragrafen worden deze lacunes aangevuld. We geven in deze paragrafen tegelijkertijd het overzichtsschema van Tyler &

Evans' polyseme netwerk van *over* mee en illustreren de methodologie van Tyler & Evans aan de hand van één (zogenaamde) discrete betekenis uit het netwerk: de *covering*-betekenis. Elke discrete betekenis is in oorsprong een contextbepaald gebruik, maar eenmaal dit gebruik door het pragmatische bekrachtigingsproces het statuut van discrete betekenis verwerft, duikt de discrete betekenis ook op in nieuwe contexten, waarin de discrete betekenis niet langer te herleiden is tot een contextbepaald gebruik van de primaire betekenis. Door het 'onvoorspelbare karakter' van in oorsprong contextbepaalde gebruiken in die nieuwe contexten aan te tonen, leveren Tyler & Evans huns inziens ook het bewijs dat men naast de primaire betekenis, verplicht is om bijkomende discrete betekenissen aan te nemen. De onvoorspelbaarheid van deze bijkomende discrete betekenissen levert volgens Tyler & Evans meteen het voornaamste bewijs tegen de monosemiehypothese, zoals die geconcipeerd wordt door Ruhl. Aangezien Tyler & Evans dezelfde argumenten contra monosemie aanhalen die (naast andere argumenten) reeds uitgebreid bij de bespreking van Tugger werden besproken (cf. § III.4.), zullen we Tyler & Evans' argumenten hier slechts kort becommentariëren. We zullen wel uitgebreider beargumenteren waarom de *covering*-betekenis ons inziens niet aan de criteria beantwoordt om een discrete betekenis van *over* te vormen, met andere woorden, dat de *covering*-betekenis helemaal niet zo 'onvoorspelbaar' is als Tyler & Evans laten uitschijnen en dat deze 'betekenis' alvast niet kan worden ingebracht tegen de monosemiehypothese.

3.3.3.4.1. COGNITIEVE PRINCIPES

De cognitieve principes die Tyler & Evans onderscheiden met betrekking tot de analyses van voorzetsels zijn "ways of viewing spatial scenes" (cf. Tyler & Evans 2003a:114-115) en "inferencing strategies" (cf. Tyler & Evans 2003a:116-117). We bespreken de cognitieve principes in die volgorde. Algemeen geldt dat "there is a need to posit a set of cognitive principles of meaning construction and meaning extension that will account for the many additional senses associated with *over*" (Tyler & Evans 2003a:112).

Er zijn vier factoren die de aard van een gegeven *image schema* kunnen beïnvloeden, afhankelijk van de verschillende manieren waarop deze scènes kunnen worden *bekeken*.⁴⁵ Wanneer de protoscène of een ander daarvan afgeleid *image schema* (die op een specifieke manier worden aanschouwd) worden gecombineerd met een andere wijze om de scène te aanschouwen, dan leidt dit in de eerste plaats tot een complexe perceptualisatie, een nieuw contextbepaald gebruik, die bij het telkens opnieuw terugkeren van deze combinatie, kan worden 'opgewaarderd' tot discrete betekenis.

⁴⁵ We merken op dat Tyler & Evans, geheel in overeenstemming met het cognitieve paradigma waarbinnen ze werken, sterk de nadruk leggen op een in wezen puur visueel-georiënteerde betekenisvisie. We verwijzen opnieuw naar Hoofdstuk III, waarin we o.a. aan de hand van het begrip "das okulare Paradigma" (cf. Willems 1997) wezen op de arbitraire voorkeur voor het spatiale binnen de cognitieve semantiek.

- 1) Elke spatiale scène wordt geconceptualiseerd vanuit een gegeven “vantage point”. Dit begrip kwam bij de bespreking van de protoscène reeds aan bod: het “vantage point” is het punt van waaruit de scène wordt waargenomen. Bij de protoscène is het waarnemingspunt ‘offstage’ en dus extern ten opzichte van de spatiale scène. Het standpunt van waaruit de ‘conceptualiseerder’ de spatiale scène bekijkt, vertegenwoordigt het “default vantage point”. Wanneer nu de protoscène herhaaldelijk wordt gecombineerd met een ander waarnemingspunt kan het resultaat daarvan uiteindelijk als discrete betekenis worden opgenomen in het radiale netwerk van *over*.
- 2) Men kan verschillende delen van de spatiale scène profileren. Zo wordt in *The cat is sitting in the middle of the circle* de TR (*the cat*) geconceptualiseerd als omgeven door de LM (*the circle*): de LM wordt geconceptualiseerd als een container en de ruimte die zich in deze container bevindt, wordt geprofileerd. In de zin *Okay everybody, get in a circle*, wordt de buitenste rand van de LM, oftewel de vorm van de LM geprofileerd.
- 3) Eenzelfde scène kan op verschillende manieren geconstrueerd worden. Neem de situatie in de buitentalige realiteit waarbij een tafellaken het tafelblad volledig bedekt. Wil men het contact tussen het tafellaken en de tafel benadrukken dan kan men de situatie het best conceptualiseren en verwoorden als *The tablecloth is on the table*. Wil men benadrukken dat het tafellaken het tafelblad aan het zicht van de waarnemer onttrekt, dan drukt men de scène veeleer uit als *The cloth is over the table*. Ongebruikelijker, maar eveneens acceptabel is het om de tafel in focus te plaatsen. In dat geval gebruikt men *The table is under the tablecloth*.
- 4) De eigenschappen van de entiteiten die geconceptualiseerd worden als TR en LM kunnen variëren. Bij *The plane flew over the ocean* is de LM horizontaal en uitgestrekt, bij *The plane flew over the mountain* gaat het om een verticaal uitgestrekte LM.⁴⁶

Tyler & Evans beargumenteren dat de oneindige verfijning van Lakoffs netwerk-analyse waardeloos wordt doordat elk gebruik als discrete betekenis wordt opgenomen. Om dit tegen te gaan hebben Tyler & Evans, zoals reeds toegelicht, het onderscheid tussen *constructed meanings* en *distinct senses* ingevoerd. Een aantal “inferencing strategies” (‘inferentiële strategieën’, cf. Tyler & Evans 2003a:116-117) helpen ons om aan de combinatie van encyclopedische kennis en semantische informatie verstrekt door het lexicale item een zinvolle interpretatie toe te kennen (d.i. op het complex conceptuele niveau). De belangrijkste strategieën zijn:

⁴⁶ We merken op dat *the mountain* echter niet alleen als een verticaal uitgestrekte LM kan worden beschouwd. Een berg impliceert gedeeltelijk ook een horizontaal uitgestrekte LM; het is immers geen ‘naald’, zoals b.v. de Eiffeltoren.

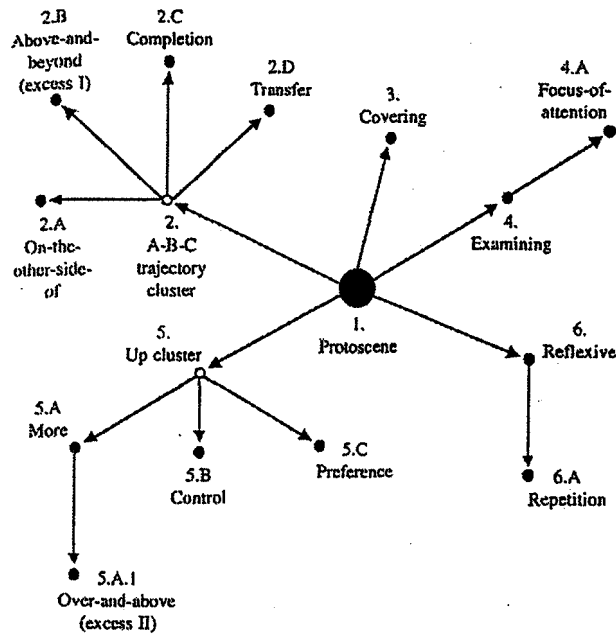
- 1) “Best fit” (‘beste pasvorm, aanpassingsgraad’): Aangezien voorzetsels een gesloten klasse vormen in het Engels, aldus Tyler & Evans, hebben sprekers van het Engels slechts een beperkte keuze waarmee ze een schier oneindig aantal conceptuele spatiale relaties moeten uitdrukken: “Speakers choose the preposition that offers the best fit between the conceptual spatial relation and the speaker’s communicative needs” (Tyler & Evans 2003a:116). Deze notie is van cruciaal belang voor het aanvullen van informatie van een bepaalde spatiale scène. Wanneer iemand in het Nederlands het voorzetsel *over* gebruikt om een bepaalde scène te omschrijven zullen we ons deze scène anders voorstellen dan wanneer het voorzetsel *boven* wordt gebruikt. Tyler & Evans verliezen hier wel twee dingen uit het oog. Ten eerste vormen de voorzetsels in het Engels geen gesloten, maar een open klasse: de morfologisch meer complexe voorzetsels als *on behalf of*, *because of*, *in order to*, *in respect of*, *by means of*, *in spite of*, *with regard to*, *in view of*, *by virtue of*, *by use of*, etc. worden gevormd op basis van een onderliggend productief procédé. Ten tweede drukken deze complexe voorzetsels, die een oneindig grotere groep vormen dan de kleinere groep ‘spatiale’ voorzetsels, geenszins spatiale relaties uit. Bovendien kunnen de zogenaamd ‘spatiale’ voorzetsels ook nog in temporele en/of abstracte contexten worden gebruikt.

- 2) “Knowledge of real-world force dynamics”: Ook al is een spatiale scène conceptueel van aard, in het uiten en interpreteren van een uitdrukking zullen spreker en hoorder ervan uitgaan dat alle elementen van de spatiale scène onderworpen zijn aan de fysische krachten uit de buitentallige realiteit. In de interpretatie van de zin *The cat jumped over the wall* weten we dat de kat uiteindelijk aan de andere kant van de muur zal terechtkomen door de kennis dat katten onderhevig zijn aan de zwaartekracht en niet boven de muur kunnen blijven zweven.

- 3) “Topological extension”: Deze strategie impliceert dat de principes uit de Euclidische meetkunde niet geldig zijn op de conceptuele niveaus (zowel het semantisch-conceptuele als het complex conceptuele niveau): “Conceptualized space and spatial relations are not held to be metric notions of fixed distance, amount, size, contour, angle, and so on” (Tyler & Evans 117). Geconceptualiseerde ruimte en spatiale relaties zijn veeleer ‘topologisch’ van aard, dat wil zeggen dat ze veeleer betrekking hebben op relatieve verhoudingen dan op absolute, vaststaande grootheden: “Thus, a TR-LM configuration can be distorted conceptually, as long as the relation denoted by the protoscene remains constant” (Tyler & Evans 117). We verduidelijken deze inferentiële strategie aan de hand van de vergelijking van twee voorbeeldzinnen. De afstand tussen TR en LM in *The hummingbird hovered over the flower* is veel kleiner dan de afstand tussen TR en LM in *The plane flew over the city*. Dat we in beide gevallen het voorzetsel *over* gebruiken, bewijst echter dat de verhouding tussen TR en LM in beide gevallen gerespecteerd wordt: het vliegtuig mag dan zeer hoog boven de stad vliegen, het blijft geconceptualiseerd als vliegend binnen de potentiële invloedssfeer van de LM.

3.3.3.4.2. 'ON-LINE MEANING CONSTRUCTION' (GEBRUIK) VERSUS 'DISTINCT SENSE' (BETEKENIS): DE COVERING-BETEKENIS

In deze paragraaf gaan we in op de manier waarop Tyler & Evans aantonen dat de *covering*-betekenis geen contextbepaald gebruik is, maar een discrete betekenis. We geven daarvoor eerst de visualisatie van Tyler & Evans's radiale netwerk van Eng. *over* in zijn geheel weer, dat bestaat uit 14 discrete betekenissen, waaronder de primaire betekenis van *over*.

Figuur 12: Het radiale netwerk van *over* (Bron: Tyler & Evans 2003a:125)

De visuele representatie van het overzichtsschema is als volgt opgevat:

Each distinct sense is shown as a dark sphere, which represents a node in the network; the protoscene occupies a central position indicating its status as the primary sense. In some instances our representation of the semantic network depicts a distinct, conventionalized sense arising from the conceptualization prompted for by another conventionalized sense, rather than from the protoscene. (...) When a complex conceptualization gives rise to multiple senses, we term the set of senses a 'cluster of senses'. A cluster of senses is denoted in our representation of a semantic network by an open circle. A single distinct sense is represented by a dark sphere (Tyler & Evans 2003a:124-125).

Uit het overzichtsschema blijkt duidelijk dat voor Tyler & Evans de protoscène niet als de enige, monoseme betekenis van *over* kan worden beschouwd, van waaruit alle gebruiken van *over* kunnen worden verklaard:

Our methodology for determining distinct senses points to the conclusion that in addition to the protoscene a number of senses must be instantiated in semantic memory (contra Ruhl's 1989 monosemy framework) (Tyler & Evans 2003a:124).

Het voornaamste argument daarvoor is dat “some senses cannot be predicted by context alone, a strong argument against a monosemy position” (Tyler & Evans 2003a:147 – voetnoot 3).⁴⁷ In wat volgt willen we aantonen dat alvast voor één van de vermeende 14 discrete betekenissen die Tyler & Evans naar voren schuiven – met name de *covering*-betekenis – het zogenaamde argument van de ‘contextuele onvoorspelbaarheid’ ons inziens niet geldig is en dat de *covering*-betekenis niet tegen de monosemiehypothese kan worden ingebracht.⁴⁸

Om aan te tonen dat de *covering*-betekenis geen contextbepaald gebruik is, maar een discrete betekenis, maken Tyler & Evans (2003a:104-106 en 132-133) gebruik van volgende voorbeeldzinnen:

- (3) *The tablecloth is over the table.*
- (4) *Joan nailed a board over the hole in the ceiling;*
- (5) *Joan nailed a board over the hole in the wall;*

In de drie bovenstaande zinnen is aan het eerste criterium voor het onderscheid tussen betekenis en gebruik voldaan. Immers, bij de betekenisinterpretatie van de gebruiken van *over* in (3), (4) en (5) treedt een niet-spatiaal element naar voren dat een nieuw betekenisaspect aan de protoscènische relatie tussen TR en LM toevoegt, met name een “covering”-aspect: “That is, the meaning associated with *over* appears to be that of covering, such that *the hole*, the LM, is obscured from view by the TR” (Tyler & Evans 2003a:105). Om er achter te komen of er ook voldaan wordt aan het tweede criterium, moeten we uitzoeken of dit “covering”-aspect steeds uit de context kan worden afgeleid. Indien dat het geval is, is het “covering”-aspect slechts een contextbepaald gebruik (een *constructed meaning* op complex-conceptueel niveau) en geen discrete betekenis op semantisch-conceptueel niveau (een *distinct sense*). Het tweede criterium schrijft immers voor dat “there must be instances of the sense that are context-independent, instances in which the distinct sense could not be inferred from another sense and the context in which it occurs” (Tyler & Evans 2003a:105).

Op basis van zin (3), zo stellen Tyler & Evans, kan men het “covering”-aspect niet als een discrete betekenis herdefiniëren, aangezien dit aspect perfect voorspelbaar is op basis van de protoscènische kennis en de context. Aan de basiscomponent van de protoscènische betekenis, met name de spatiale configuratie waarbij de TR zich hoger dan de LM bevindt, wordt in zin (3) niet geraakt: het tafelkleed bevindt zich in een superieure positie ten opzichte van de tafel. Het “covering”-aspect vloeit nu voort uit de complexe conceptualisatie van de combinatie van de protoscènische betekenis met een bepaald cognitief principe enerzijds en het

⁴⁷ Als tweede argument tegen de monosemiehypothese halen Tyler & Evans de volgende bedenking aan: “Monosemy (see Ruhl 1989), as noted previously, posits all interpretations of a linguistic form, such as a preposition, are contextually derivable from a highly abstract primary sense. (...). We cannot see how a representation so abstract would also be constrained enough to distinguish among many other English prepositions” (Tyler & Evans 151 – voetnoot 23). Op dit argument zijn we echter al ingegaan bij de bespreking van Tuggy (2003) in § III.4.

menselijke inferentiële vermogen anderzijds om op basis van encyclopedische kennis een zinvolle interpretatie aan deze protoscènische betekenis toe te kennen. Het cognitieve principe daarvan is dat van de verschuiving in *vantage point* van waaruit men de spatiale protoscène waarneemt. Normaliter bekijkt men tafels van bovenuit: een volwassen mens met gemiddelde gestalte reikt boven de gemiddelde tafel uit en kijkt er dus op neer: "This being so, the vantage point is not that depicted in the default representation of the protoscene, in which the viewer/construer is offstage. Rather the vantage point has shifted so that the TR is between the LM and the construer or viewer" (Tyler & Evans 2003a:133). Deze verschuiving in *vantage point* – de waarneming van het tafellaken van bovenuit – in combinatie met de encyclopedische kennis dat tafellakens veelal groter zijn dan tafelbladen en de stof waaruit zij gemaakt zijn veelal niet transparant is, leidt tot de vaststelling dat het tafellaken een deel van de tafel aan het zicht onttrekt en het tafelblad bedekt. Tyler & Evans (2003a:106) formuleren het als volgt:

As tablecloths are typically larger than tables, and the usual vantage point from which such a spatial scene would be viewed as a point higher than the table, the result would be that a substantial part of the table would be covered and so obscured from view. The interpretation that the table is covered/obscured could be inferred from the fact that the tablecloth is *over* and hence higher than the table, in conjunction with our knowledge that tablecloths are larger than tables and that we typically view tables from above the top of the table.

In voorbeeldzin (3) is het nog mogelijk om het "covering"-aspect te bestempelen als een contextbepaald gebruik. Echter, in de loop der tijd, zo merken Tyler & Evans op, "[t]he covering implicature has been reanalysed as distinct from the spatial configuration designated by the protoscene" (2003a:133): met andere woorden, door pragmatische bekrachtiging heeft het "covering"-gebruik het statuut van *covering*-betekenis verworven.⁴⁹ Dat er contexten, zoals in (3) bestaan, waarin men de geheranalyseerde *covering*-betekenis toch nog kan verklaren op basis van die context, doet het statuut van 'discrete betekenis' niet teniet. We zagen immers bij de bespreking van het vierde en laatste 'grammaticale voorspelbaarheids criterium' voor de afbakening van de primaire betekenis (§ IV.3.3.3.1.) volgende redenering opduiken: indien we ervan uitgaan dat de huidige discrete betekenissen ooit verschillende gebruiken waren die afgeleid werden van en gerelateerd waren aan een vroegere betekenis en uiteindelijk deel zijn gaan uitmaken van het semantische netwerk door pragmatische bekrachtiging, dan kunnen we voorspellen dat een aantal van deze huidige betekenissen direct kan worden afgeleid van de primaire betekenis. De grammaticale implicatie van dit alles is dat we voor elke huidige discrete betekenis die onmiddellijk van de primaire betekenis wordt afgeleid, voorbeeldzinnen moeten kunnen vinden waarvan de

⁴⁹ We merken wel op dat Tyler & Evans opvallend vaag blijven in de concrete invulling van dit 'pragmatisch bekrachtigingsproces'. Eigenlijk suggereren Tyler & Evans niet meer of minder dan het feit dat een bepaalde taalgemeenschap collectief vaak genoeg tafelkleden op tafels moet waarnemen, of algemener, vaak genoeg TRs van bovenuit moet waarnemen, die zich in een superieure positie ten opzichte van een LM bevinden, vooraleer men de *covering*-betekenis als discrete betekenis opneemt in het collectieve mentale lexicon.

context de implicatuur bevat die aanleiding geeft tot de toegevoegde betekeniswaarde die geassocieerd wordt met die discrete betekenis. Zin (3) vormt daarvan een voorbeeld met betrekking tot de *covering*-betekenis. Aangezien de primaire (protoscènische) betekenis die betekenisconstante is, die in geen enkele context als toegevoegde betekeniswaarde optreedt, toont zin (3) bovendien aan dat de spatiale configuratie waarbij de TR zich boven de LM vindt, een goede kans maakt om deel uit te maken van de primaire betekenis:

By the criterion of grammatical prediction, *The tablecloth is over the table* constitutes evidence that a likely candidate for the primary sense associated with *over* involves the TR being located higher than the LM, as the distinct *covering/obscuring* sense can be derived from this primary sense and certain sentential contexts (Tyler & Evans 2003a:109).

Als de *covering*-betekenis daadwerkelijk door het pragmatisch bekrachtigingsproces het statuut van discrete betekenis heeft verworven, moet men contexten vinden waarin de *covering*-betekenis niet voorspelbaar is door de combinatie van de protoscènische betekenis met contextuele inferentie:

Assuming that the primary sense of *over* involves a spatial configuration between a TR and LM and that this configuration involves some sense of the TR being higher than the LM, we see no way in which the *covering* meaning component associated with *over* in (4) and (5) can be derived from context (Tyler & Evans 2003a:106).

En verderop:

Such an inference [de contextuele inferentie van het “*covering*”-aspect als in zin (3), fvdg] is not possible in (4) as the spatial relation holding between the TR and the LM is one that would normally be coded by *below* (i.e. *the board is below the hole in the ceiling*), rather than by *over*, given the typical vantage point (Tyler & Evans 2003a:106).

Of nog:

As noted with examples (4) and (5), when *over* prompts for a *covering* sense, the TR need not be construed as being located higher than the LM; hence, the *covering* sense must exist independently in semantic memory (Tyler & Evans 2003a:133).

We zijn echter van mening dat Tyler & Evans hier een redeneerfout begaan, op basis van de antropomorfe betekenisvisie die eigen is aan de cognitieve semantiek. Vanuit een antropomorf standpunt (“the typical vantage point”) bekeken, bevindt het plankje in *the board is over the hole in the ceiling* zich op een lager niveau dan het plafond, aldus Tyler & Evans, en zou men de situatie waaraan gerefereerd wordt in (4) veeleer beschrijven als *the board is below the hole in the ceiling*. Als gevolg van het feit dat de TR (*the board*) zich – in tegenstelling tot bij de protoscènische betekenis – onder de LM (*the hole in the ceiling*) bevindt, kan de *covering*-betekenis die optreedt in *the board is over the hole in the ceiling* niet als een contextbepaald gebruik van de protoscènische betekenis worden gedefinieerd. Immers, zo redeneren

Tyler & Evans, een TR kan een LM slechts bedekken indien de TR zich boven de LM bevindt. De *covering*-betekenis is dus onvoorspelbaar vanuit de protoscènische betekenis en dient dus als een discrete betekenis van *over* te worden beschouwd. Bijgevolg beschouwen Tyler & Evans *over* als polyseem. We hebben echter enkele opmerkingen bij Tyler & Evans' redeneerwijze.

Ten eerste is het niet waar dat *the board is over the hole in the ceiling* steeds kan worden gecodeerd als *the board is below the hole in the ceiling*. Het plankje kan zich immers ook in een antropomorf-superieure positie (a) ten opzichte van het plafond bevinden en vanuit die positie een gat in het plafond afdekken aan de bovenkant. De spreker ziet dan slechts dat gedeelte van het plankje dat zichtbaar is door de uitsparing van het gat in het plafond. Bij de antropomorf-inferieure positie (b) van het plankje ten opzichte van het plafond, waarover Tyler & Evans het hebben, ziet men het volledige plankje en van het gat ziet men ofwel niets doordat het volledig bedekt wordt door het plankje, ofwel een klein gedeelte dat onbedekt wordt gelaten. De zin is dus eigenlijk ambigu. Het zou echter niet correct zijn op basis van deze ambiguïteit – in het ene geval bevindt het plankje zich hoger dan het plafond, in het andere geval bevindt het plankje zich lager dan het plafond – te besluiten dat Eng. *over* polyseem is. In beide gevallen drukt men met Eng. *over* op talig niveau uit dat het plankje gesitueerd wordt ten opzichte van een inferieur ijkpunt, in deze voorbeeldzin ingevuld door *the ceiling*. In situatie (a) loopt de talige conceptualisatie parallel met onze antropomorfe visualisatie van de scène; in situatie (b) wijkt onze antropomorfe visualisatie af van de talige conceptualisatie. In navolging van onderzoek naar deixis in taal kunnen we in dit geval een focaal en een disfocaal perspectief onderscheiden (cf. b.v. Janssen 1997: 126-133): in het eerste geval interpreteert men de betekenis van Eng. *over* vanuit het eigen standpunt als spreker, in het tweede geval vanuit een ander standpunt, in casu dat van het plankje zelf (of, bij wijze van uitbreiding, van een andere spreker die b.v. op zolder of in een andere ruimte boven het plafond is). In elk geval zijn het focale en disfocale perspectief *a posteriori* sturingsmechanismen van de interpretatie, die pas aan de orde kunnen zijn *op basis van* de betekenis van Eng. *over*, en niet omgekeerd.

De (talige) relatie tussen TR en LM, zoals die wordt geconceptualiseerd door middel van Eng. *over*, blijft in wezen onveranderd in situatie (a) en (b). In de buitentalige realiteit kunnen aan die relatie echter twee mogelijke verhoudingen beantwoorden tussen de zaken waarnaar door middel van de begrippen TR en LM wordt verwezen. Met andere woorden, het monoseme Eng. *over*, dat de verhouding tussen een superieure TR en een inferieure LM weergeeft, is zeer duidelijk polyreferentieel. Men dient de 'superieure' versus 'inferieure' verhouding tussen TR en LM die door de betekenis van Eng. *over* wordt weergegeven dus niet in antropomorfe zin op te vatten. Immers: in situatie (b) drukken we door het gebruik van *over* evenzeer als in situatie (a) uit dat het gat in het plafond zich als inferieur verhoudt ten opzichte van het plankje en niet vice versa. In situatie (b) brengt de taal een statistisch gezien wellicht minder frequent voorkomende ervaring tot uiting, d.i. het niet-antropomorfe standpunt (hier: het standpunt van het plankje), die verschilt van onze 'normale', alledaagse ervaring van de

wereld, d.i. het antropomorfe standpunt (hier: het standpunt van de spreker die een uitspraak doet over het plankje).

Men mag bijgevolg niet de vergissing begaan om onze 'normale' ervaring, in casu de meest frequente ervaring met de buitentalige realiteit, in de taal te projecteren. Dat is het geval, wanneer men op basis van *the board is over the hole in the ceiling* beweert dat de protoscènische betekenis, waarbij de TR zich in een superieure positie bevindt ten opzichte van de inferieure LM, in deze zin niet langer geldig is, meer nog dat *over* polyseem zou zijn, omdat het voorzetsel enerzijds naar de antropomorfe superioriteit van de TR in de buitentalige realiteit (*the tablecloth is over the table*), anderzijds naar de antropomorfe inferioriteit van de TR (*the board is over the hole in the ceiling*) kan verwijzen. Puur talig drukt Eng. *over* enkel en alleen een relatie uit tussen een entiteit Y (*the board*) en een entiteit X (*the hole in the ceiling*), los van de relatie tussen beide entiteiten (het plankje en het gat in het plafond) zoals die door de spreker wordt waargenomen.

Ten tweede kan men uit het bovenstaande afleiden dat Tyler & Evans' bewering (cf. het eerder aangehaalde citaat Tyler & Evans 2003a:106) dat een spreker 'normaal gezien' de situatie waarnaar verwezen wordt in *the board is over the hole in the ceiling* zou uitdrukken door middel van de frase *the board is below the hole in the ceiling* in de eerste plaats slechts van toepassing kan zijn, indien men abstractie maakt van situatie (a) en situatie (b) als enige mogelijke interpretatie naar voren schuift. Maar zelfs indien we van die veronderstelling vertrekken, dan nog wordt nergens aangetoond dat sprekers situatie (b) 'normaliter' zullen verwoorden door middel van *the board is over the hole in the ceiling* in plaats van door *the board is below the hole in the ceiling*. 'Normaal' betekent voor Tyler & Evans dat bij *the board is below the ceiling* veeleer dan bij *the board is over the hole in the ceiling* de ervaring van de spreker met de buitentalige realiteit parallel is aan de manier waarop door de taal die ervaring tot stand wordt gebracht. Dit is volkomen in overeenstemming met de dieperliggende cognitieve gedachte van de *embodied meaning* en de experimentiële filosofie (cf. Hoofdstuk III): taal is niets anders dan de vertolking van een onderliggende conceptuele dieptestructuur, die gestoeld is op onze antropomorfe ervaringen met de buitentalige realiteit. Een uitdrukking als *the board is over the hole in the ceiling* achten Tyler & Evans dan ook als minder normaal, minder 'natuurlijk' dan *the board is below the hole in the ceiling*, omdat de laatste uitdrukking als het ware een hoger *embodied meaning*-gehalte heeft. Maar is het wel zo dat sprekers de situatie waaraan gerefereerd wordt daadwerkelijk meer met behulp van *below*, dan met behulp van *over* uitdrukken? Indien men de redenering van Tyler & Evans verder doortrekt, zal men op analoge manier moeten beweren dat een verdere voorbeeldzin die ze geven, *the board is over the hole in the wall*, en waarbij de TR zich naast de muur bevindt in plaats van erboven, vanuit antropomorf standpunt normaal 'gecodeerd' zou worden als b.v. *the board is next to the hole in the wall*. Men kan echter sterk betwijfelen of dat het geval zal zijn. Kortom: men moet goed in het achterhoofd houden dat de manier waarop taal de door ons geconceptualiseerde zaken in de buitentalige realiteit indeelt en de verhoudingen tussen zaken in de buitentalige realiteit weergeeft, niet noodzakelijkerwijs samenvalt met de manier waarop mensen de zaken categoriseren en de verhoudingen tussen zaken in de buitentalige realiteit waarnemen.

Op basis van het bovenstaande achten wij de *covering*-betekenis, in tegenstelling tot Tyler & Evans, perfect 'voorspelbaar' (of liever: 'verklaarbaar') op basis van de protoscènische betekenis van Eng. *over*. Door het gebruik van *over* drukt de zin *Joan nailed a board over the hole in the ceiling* uit dat het gat in het plafond zich in een inferieure positie bevindt ten opzichte van het plankje. Zoals eerder gezegd kunnen daaraan twee situaties beantwoorden (cf. supra, de situaties (a) en (b)), maar in beide gevallen kan men op basis van de protoscènische betekenis en de co(n)text het "covering"-aspect dat optreedt in zin (4) adequaat verklaren. Immers: op basis van de protoscènische betekenis weten we dat het plankje zich in een superieure positie ten opzichte van het gat in het plafond bevindt en op basis van de lexicale betekenis van *to nail*, die een vasthechting door middel van nagels van het genoemde object (*a board*) impliceert, weten we dat het plankje bovendien contact maakt met het plafond dat het gat omringt (aan het gat zelf kan men immers niks vasthechten). Als een logisch gevolg daarvan wordt het gat in het plafond (al nagelend) bedekt met het plankje. Bevindt het plankje zich nu boven het plafond (situatie (a)), dan bedekt het plankje het gat zo dat we de uitsparing van het gat blijven zien; bevindt het plankje zich onder het plafond (situatie (b)), dan onttrekt het plankje het gat volledig aan het oog (behalve natuurlijk indien het plankje b.v. smaller is dan de breedte van het gat). We kunnen daarom besluiten dat de *covering*-betekenis wél een contextbepaald gebruik betreft en dat deze vermeend 'discrete betekenis' niet tegen de monosemie-hypothese kan worden ingebracht. Daarmee menen we, hoewel op exemplarische wijze, te hebben aangetoond dat Tyler & Evans, tegen de holistische gedachte van de cognitieve semantiek in, weliswaar de verdienste hebben geleverd om op basis van een onderscheid tussen gebruik en betekenis, tussen encyclopedische kennis en talige kennis, een aantal overbodige *senses* van *over* uit Lakoffs netwerk te schrappen, maar dat zij in hun onderscheid tussen gebruik en betekenis niet coherent zijn en ook niet ver genoeg gaan. In wezen verandert de reductie van 22 *senses* bij Lakoff tot 14 *senses* bij *over* niets aan de onderliggende aanname van een polyseem statuut voor Eng. *over*.

3.4 De polyseme netwerkanalyse van Eng. *over*: evaluatie en vooruitblik op de structureel-functionele betekenisanalyse

Een eerste punt van kritiek luidt dat de voornoemde *over*-publicaties werken met een erg beperkt corpus. Zo gebruikt Lakoff een dertigtal voorbeeldzinnen waarvan er een twintigtal voorbeeldzinnen zijn van de te onderscheiden betekenissen van *over*. Bovendien vermeldt Lakoff niet wat de bronnen zijn van zijn 'corpusmateriaal': men weet met andere woorden niet welke voorbeeldzinnen uit materiële (geschreven of gesproken) bronnen komen en welke aan Lakoffs brein zelf zijn ontsproten.⁵⁰ Het is tevens opmerkelijk dat een aantal auteurs reeds op voorhand een beperking

⁵⁰ Tuggy vermeldt wel om welk corpus het gaat, maar door de ontoegankelijkheid van de vrij onbekende Nawatltaal is het corpus niet raadpleegbaar.

instellen door bijvoorbeeld ‘enkel de spatiale betekenissen van voorzetsel *over*’ te behandelen: dit kan natuurlijk enkel maar wanneer men op voorhand al van een zeker betekenisonderscheid tussen ‘spatiaal *over*’ en ‘non-spatiaal *over*’ uitgaat, terwijl die intuïtie eigenlijk moet worden getest aan de hand van corpusmateriaal. Op die manier sluit men immers bij voorbaat uit dat er één betekenis bestaat voor voorzetsel *over* die niet nader gespecificeerd is voor ‘spatialiteit’ versus ‘non-spatialiteit’ en van waaruit alle verschillende concrete gebruiken, spatiale zowel als non-spatiale, kunnen worden verklaard.

Een verdere kritiek op Lakoff is dat hij onvoldoende rekening houdt met het feit dat wanneer *over* in combinatie met andere woorden wordt gecombineerd tot een groter geheel, er meer elementen kunnen bijdragen tot de betekenis van het geheel dan enkel en alleen de betekenis van *over*. We signaleerden dit probleem al in de bespreking van Lakoffs analyse van het betekenisonderscheid tussen *to look over* en *to overlook* (§ IV.3.1.9.). We sluiten niet bij voorbaat uit dat *over* in beide constructies een verschillende betekenis heeft, maar we zijn van mening dat de betekenisbijdrage van het klemtoonpatroon en de woordvolgorde ook in rekening moeten worden gebracht. Bij een ander voorbeeld dat Lakoff aanhaalt, het betekenisonderscheid tussen *overdo* en *do it over*, wijst Lakoff (1987:434) er wel op dat *over* in de eerste constructie op een “excess” duidt en in de tweede constructie op een “repetition” en hij haalt kort aan dat *over* in het eerste geval een “prefix” is, in het tweede geval een “adverb”, maar hij gaat niet in op de vraag wat de eventuele betekenisbijdrage is van de prefigale versus adverbiale rol van *over*. Net als bij *look over* en *overlook* komen ook het verschil in klemtoonpatroon en in woordvolgorde hier niet aan bod. In de structureel-functionele betekenisanalyse van *over* zullen we zien dat dergelijke vormverschillen tevens functioneel kunnen zijn, hiermee bedoelen we dat ze ook betekenisverschillen impliceren. Men mag dergelijke vormverschillen niet negeren, wil men de betekenis van *over* ten gronde onderzoeken.

In onze bespreking van Lakoffs analyse kwam ten slotte uitvoerig de kritiek aan bod dat Lakoff niet het noodzakelijke onderscheid maakt tussen encyclopedische kennis en co(n)textuele gebruiken enerzijds en taalbetekenis anderzijds. Zo haalden we aan dat het linguïstisch onaanvaardbaar is om voor *over* een betekenis te onderscheiden waarbij er contact bestaat tussen de TR en de LM en een betekenis waarbij er geen contact is tussen TR en LM op basis van de voorbeeldzinnen *Sam walks over the bridge* en *The plane flies over the bridge* (§ IV.3.1.6.3.). Dat Lakoff de strikt talige dimensie die aan de vorm-betekenis-relatie is verbonden negeert, is het gevolg van het feit dat het onderscheid tussen perceptie en *image schema* (betekenis) voor Lakoff niet principieel wordt ingevoerd. Op die manier moet in principe elk perceptueel verschil als een betekenisverschil in het netwerk worden ingevoerd. Uiteraard leidt dat tot een arbitraire en in principe ongebreidelde uitbreiding van het netwerk: afhankelijk van de perceptuele verschillen die verschillende auteurs waarnemen, zullen we verschillende netwerken gepresenteerd krijgen. Aangezien bovendien de perceptuele verschillen eindeloos zijn, zullen ook de betekenisnetwerken die hiervan de afspiegeling vormen in principe oneindig zijn. Tyler & Evans (2003a) ondernemen een verdienstelijke poging om gebruik en betekenis van elkaar te onderscheiden door middel van een aantal strikt gedefinieerde criteria. We

hebben echter gezien dat hun typisch cognitieve, antropomorfe visie op betekenissen verhindert om het onderscheid tussen gebruik en betekenis consequent door te drijven. Daarom zijn Tyler & Evans slechts in staat om de 24 betekenissen uit Lakoffs netwerk te reduceren tot 14 betekenissen, waardoor hun netwerkanalyse principieel niet verschilt van de oorspronkelijke netwerkanalyse door Lakoff. Het belangrijke onderscheid tussen betekenis (*signifié, Bedeutung*) enerzijds en referentie (*Bezeichnung*) en contextbepaalde variatie (*Redebedeutung, parole-betekenis*) dat in het structureel functionalisme gemaakt wordt, zal daarom in de betekenisanalyse van Nls. *over* strikt worden aangehouden. Uiteraard wordt binnen het structureel functionalisme niet beweerd dat enkel de *signifiés* tot onze taalcompetentie behoren en dat wij geen enkele andere vorm van talige kennis opslaan in onze hersenen. Het is echter van belang om onze kennis met betrekking tot de (taalspecifieke) semantische organisatie van een taal (d.i. de zogeheten *idiomatische kennis in enge zin*) te onderscheiden van onze *elocutionele kennis* en *encyclopedische kennis*. Ook met dit onderscheid zal uiteraard rekening worden gehouden in de analyse van Nls. *over*.

4 DE RADICAAL MONOSEME BENADERING VAN VOORZETSELS

In de voorgaande paragraaf (§IV.3) hebben we aandacht besteed aan de cognitieve, polyseme benadering van het Engelse voorzetsel *over*. In deze paragraaf zullen we ingaan op enkele radicaal-monoseme betekenisanalyses van voorzetsels.⁵¹ Bij gebrek aan een uitvoerige structurele analyse van Eng. *over* of een vertalingsequivalent, behandelen we hier enkele andere voorzetsels. In § IV.4.1. gaan we in op de monoseme analyse van Dts. *mit X*, in § IV.4.2. op de monoseme analyse van Fr. *de X* en in § IV.4.3. op de monoseme analyse van Lat. *ex X*. In § IV.4.4. besteden we aandacht aan enkele moeilijkheden die bij de metatalige parafrasering van monoseme betekenissen optreden.

⁵¹ Aangezien het proefschrift op macro-niveau een vergelijking van de cognitieve semantiek en de structureel-functionele semantiek nastreeft, behandelen we hier enkel structurele (monoseme) benaderingen van voorzetsels. We zijn er ons vanzelfsprekend van bewust dat er ook buiten het structureel functionalisme interessante modellen bestaan met een monoseme invalshoek, o.a. Gawron (1985;1986) (cf. "I have argued for a unified lexical semantics of prepositions", 1986:379). Het gaat hier echter veelal om betekenismodellen die inzichten uit de wiskunde gebruiken met het oog op computationele toepassingen. Een onderzoek van de computationele linguïstiek valt evenwel buiten de scopus van dit proefschrift. Voor een diepgaande analyse van de computationele linguïstiek verwijzen we naar Van de Walle (in voorbereiding).

4.1.1. Synopsis

Aan de hand van het Japanse voorbeeld *kodomo wa kuru* toonden we in Hoofdstuk II (§ II.1.10.2.) al aan dat grammaticale constructies, net zo goed als lexicale items, betekenisdragend zijn en dat elke taal de *legein*-functie anders invult en dus over eigen grammaticale constructies beschikt. Dit type 'exotische' voorbeelden, waarin het verschil met West-Europese talen met betrekking tot de organisatie van de grammaticale inhoud duidelijk naar voren treedt, spreken vrijwel voor zich. Indien we echter worden geconfronteerd met voorbeelden van grammaticale constructies uit de ons vertrouwde (West-) Europese talen, "dann lassen wir uns so sehr von den uns vertrauten Redewendungen und der Bezeichnung, d.h. dem 'Denkinhalt', beherrschen, daß wir sehr oft geneigt sind, etwas in unsere Grammatiken einzuführen, das gar nicht dorthin gehört" (Coseriu 1987b:137).

Om dit probleem aan te kaarten, haalt Coseriu de Duitse constructie *mit X* aan, waaraan men traditioneel gezien een 'instrumentalis'-betekenis toedicht: "und dies nicht bloß in einer 'logischen' bzw. 'universellen' Grammatik, sondern in der deutschen (englischen, französischen usw.) Syntax" (Coseriu 1987b: 137). Vanuit structureel-functioneel standpunt bekeken, kan men zich echter afvragen of op niveau van het Duitse taalsysteem de betekenis (*signifié*) 'mit X' daadwerkelijk kan worden begrepen als 'mittels des Instrumentes X'. Coseriu wijst erop dat men met *mit X* weliswaar aan een instrument kan refereren (cf. *mit dem Messer* in *Ich schneide das Brot mit dem Messer*), maar dat *mit X* geenszins 'mittels des Instrumentes X' kan betekenen. Deze 'instrumentele betekenis' is veeleer een tekstbetekenis, d.i. een *a posteriori* interpretatie van de *a priori* gegeven taalbetekenis van *mit X*.⁵² De instrumentele betekenis die *mit X* wordt toegedicht in *ich schneide das Brot mit dem Messer* is slechts een interpretatie die wordt ingegeven door co(n)textuele gegevens. De constructie *mit X* kan net zo goed aan niet-instrumentele situaties refereren:

[D]enn selbst in diesem Falle handelt es sich nur um eine zwar recht häufige, aber nicht konstante kontextuelle Variante. Wenn man nämlich bei dem Satz *ich schneide das Brot mit dem Messer* versteht, daß hier ein Instrument gemeint ist, dann deshalb, weil man weiß, daß ein Messer ein Schneidewerkzeug ist und was 'schneiden' und 'das Brot schneiden' heißt; und nicht etwa aufgrund der Konstruktion *mit dem Messer* an sich, zumal diese auch Nicht-Instrumentalität bezeichnen kann (man vgl. nur: *Mit dem Messer habe ich auch gleich noch eine Gabel hingelegt* oder die Fügung *der Mann mit dem Messer* (Coseriu 1987b:139).

Andere niet-instrumentele tekstbetekenissen van *mit X* zijn o.a. de volgende (cf. Coseriu 1979b [1970]:181):

- 'unter Benutzung des Stoffes X', b.v. in *der Kuchen ist mit Mehl gemacht*;
- 'in Begleitung von X', b.v. in *ich gehe mit einem Freund spazieren*;
- 'bei Empfindung des Gefühls X', b.v. in *ich gehe mit Freude spazieren*
- etc.

⁵² In oppositie met de term *tekstbetekenis* (*Redebedeutung*, *parole*-betekenis) zullen we voor *signifié* (*langue*-betekenis) soms het synoniem *taalbetekenis* of (*taal*)*systematische betekenis* gebruiken.

Vanuit structureel-functioneel standpunt is het foutief om de verschillende tekstbetekenissen ('Stoff', 'Instrument', 'Begleitung', 'Agens', 'Einstellung', 'Umstand' etc.), die tot stand komen op basis van de co(n)text, te beschouwen als verschillende betekenissen *mit X* dat dan bijgevolg polyseem zou zijn. Immers, deze tekstbetekenissen zijn even zoveel *Bezeichnungen* en gaan terug op één monoseme taalbetekenis (*Bedeutung, signifié*):

Wenn man nun alle Verwendungsarten dieser Konstruktion im Deutschen betrachtet und zu identifizieren versucht, was sie miteinander gemeinsam haben und was die von dem Gebrauch der Konstruktion *ohne X* unterscheidet, so wird man feststellen, daß sie lediglich 'Begleitung' bzw. 'Kopräsens von X' bedeutet. Das Deutsche als grammatisches System besagt nur: 'X nimmt an dem (vom Verbum bezeichneten) Geschehen teil' 'X ist dort kopräsent', aber es besonders dabei nicht die Art der Kopräsens, die der einzelnen Verwendung jeweils eignet (Coseriu 1987b:137-138).

In Coseriu's 'functionele grammatica' komt met andere woorden het onderzoek naar de *Bedeutung* op de eerste plaats; de *Bezeichnungen* zijn slecht secundair van belang:

Denn die funktionelle Grammatik macht es sich zur Aufgabe, die von einer gegebenen Sprache unterschiedenen grammatischen Bedeutungen sowie deren strukturierte (oppositieve) Bezüge innerhalb derselben Sprachen zu ermitteln, und verweist dabei die Gebrauchstypen dieser Signifiés – der semantogrammatischen Einheiten – in der Bezeichnung auf eine zweite Ebene (Coseriu 1987b:140).

Zoals meermaals gezegd vertrekt de functionele grammatica daarbij van het bilaterale postulaat dat aan elk vormelijk grammaticaal verschil ook een grammaticaal betekenisverschil beantwoordt (afgezien van uitzonderlijke gevallen van grammaticale synonymie of syncretisme). Voor de functionele grammatica impliceert vormelijke grammaticale gelijkheid bijgevolg ook een gelijkheid in grammaticale betekenis en wijst een vormelijk verschil op een grammaticaal betekenisverschil. Met andere woorden: de vormelijke gelijkheid van *mit X* in *mit dem Messer, mit Ingrid, mit Zucker, mit Vergnügen* etc. impliceert dat de betekenis 'mit X' in al deze gebruiken identiek blijft, met name 'und X ist dabei'. In dit bilaterale uitgangspunt verschilt het structureel functionalisme fundamenteel van een onomasiologische invalshoek op grammatica, die Coseriu onder meer in de transformationeel generatieve grammatica terugvindt (maar die net zo goed van toepassing is op de cognitieve linguïstiek). De generatieve grammatica stelt immers, zoals de cognitieve semantiek, de gelijkenissen en verschillen in referentie, en niet die in betekenis centraal:

Demnach ist sie eigentlich nicht Grammatik der Einzelsprachen, analytische Grammatik, sondern vielmehr Grammatik der Rede im allgemeinen, synthetische Grammatik: sie betrachtet daher auch nicht die jeder Einzelsprache eigentümliche Strukturierung des grammatischen Inhalts, sondern eher die Verwendung der materiellen Strukturen (und implizit der ihnen zugeordneten Bedeutungen) im Sprechen, d.h. in Akten der Bezeichnung (Coseriu 1987b:141).

Met andere woorden: de gebruiken van *mit X* in *mit dem Messer*, *mit Ingrid*, *mit Zucker*, *mit Vergnügen* etc. die door de functionele grammatica als verschillende contextuele interpretaties van het vormelijk en dus ook semantisch constante (monoseme) *mit X* ('und X ist dabei') worden beschouwd, worden door de generatieve grammatica als verschillende betekenissen van het polyseem veronderstelde *mit X* beschouwd. Tegelijkertijd beschouwt de generatieve grammatica *mit X* als grammaticaal identiek aan [*ich schneide das Brot*] *mit dem Messer*, *mithilfe eines Messers*, *unter Verwendung eines Messers*, *unter Zuhilfenahme eines Messers* etc., aangezien de uitdrukkingen in deze voorbeeldzin alle refereren aan een 'instrument'. Echter, in de functionele grammatica worden deze uitdrukkingen, die duidelijk vormelijk verschillen van *mit X*, tevens als grammaticaal verschillend opgevat; zij hebben dus andere betekenissen.

Tot dusver hebben we ons beperkt tot een neutrale synopsis van Coseriu's monoseme betekenisanalyse van *mit X*. In de volgende paragraaf plaatsen we een aantal kritische kanttekeningen bij Coseriu's analyse.

4.1.2. Enkele kritische kanttekeningen

Ten eerste: In Hoofdstuk II (§ II.1.8.5.) zagen we dat Coseriu sterk benadrukt dat een taalbetekenis (*Bedeutung*) noch de abstractie, noch de optelsom is van de verschillende gebruiken waarnaar de taalbetekenis kan verwijzen. Coseriu wijst dan ook telkens opnieuw op het primaire belang van de paradigmatische betekenisanalyse omdat een taalteken / grammaticale constructie precies datgene betekent wat de overige taaltekens / grammaticale constructies uit hetzelfde paradigma niet betekenen (d.i. negatieve, differentiële betekenisafbakening op talig niveau). Pas in tweede instantie kan men de betekenis op 'positieve wijze' afbakenen, door middel van een metatalige betekenisparafraze. In het geval van *mit X* geeft Coseriu echter enkel een metatalige betekenisparafraze – 'und X ist dabei' – die hij als het ware uit het niets tevoorschijn tovert. Hij vermeldt weliswaar in de vlucht het bestaan van de constructie *ohne X* maar hij geeft noch een volwaardige paradigmatische betekenisanalyse, noch een verantwoording voor de eventuele paradigma-opbouw met *ohne X*.

Ten tweede onderstreept Coseriu's analyse van *mit X* nogmaals de veel gehoorde kritiek (cf. Willems 2003:7) dat Coseriu steeds dezelfde voorbeelden aanhaalt - *mit X* is een *evergreen* in zijn werk (cf. o.a. Coseriu (1987b: 137 - 139), Coseriu (1987c:183), Coseriu (3^e1979b [1970]: 181e.v.) - en dat vele van die voorbeelden niet onderbouwd worden met een paradigmatische analyse, maar vrij dogmatisch een metatalige betekenisparafraze krijgen toegedicht.

Ten derde is volgende kritiek van Coene (2004: 149) perfect van toepassing op de analyse van *mit X* 'und X ist dabei' dat – weliswaar op een impliciete manier – wordt geopponeerd tot *ohne X* waarvan de betekenisparafraze dan vermoedelijk luidt 'und X ist *nicht* dabei' (Coseriu zelf spreekt zich niet uit over een betekenisparafraze van *ohne X*):

Es ist ferner auffällig, dass sich Coseriu (?1992 [1988]) in seinen ausgewählten Beispielen jeweils auf die Bedeutungsabgrenzung von nur *zwei* sprachlichen Einheiten beschränkt (...); die Felder werden also nicht in ihrer Gesamtheit betrachtet. Es ist indes – wenn es sich nicht um Quasi-Synonyme handelt – relativ einfach, die Bedeutungen eines Oppositionspaares mit einem einzelnen unterscheidenden Zug voneinander abzugrenzen. Auf das Was und Wie der Abgrenzung *mehrerer* semantisch vergleichbarer Einheiten bzw. auf die Bedeutungsbeschreibung einer funktionellen Einheit als Glied eines vollständigen Paradigmas (oder Wortfelds) geht Coseriu in seiner *Einführung* (?1992 [1988], Kap. VII und VIII) nicht ein.

Dat een paradigma wordt samengesteld aan de hand van een gering aantal oppositieleiden met het oog op vereenvoudiging hoeft op zich geen probleem te vormen: een welverantwoorde en weldoordachte inperking van het aantal oppositieleiden valt te verkiezen boven een zeer uitgebreid paradigma waarbij men door de bomen het bos niet meer ziet. Problematisch is echter dat Coseriu veelal niet verantwoordt op welke manier hij de desbetreffende paradigma's samenstelt (zo hij er überhaupt al één samenstelt). Hoewel Coseriu's hypothesen op theoretisch vlak steeds zeer gedetailleerd onderbouwd worden en in die zin onze waardering wegdragen (zoals ook mag blijken uit Hoofdstuk II), laat de praktische uitwerking helaas vaak te wensen over.

De kritiek dat de theorie überhaupt niet in de praktijk kán worden omgezet, achten we echter onterecht en we gaan met Coseriu (1978 [1973/1966]:197) akkoord wanneer hij stelt dat de moeilijkheid van de structureel-functionele betekenisanalyse schuilt in "den Umfang der zu leistenden Arbeit, und nicht ihr Wesen".⁵³ Dat Coseriu zichzelf niet aan een uitgebreide betekenisanalyse heeft gewaagd om zo aan te tonen dat de hoge moeilijkheidsgraad ervan daadwerkelijk de omvang en tijdrovendheid van de analyse betreft en niet het wezen van de analyse, heeft de geloofwaardigheid van het structureel-functionalisme uiteraard geen goed gedaan. Onder meer om aan deze punten van kritiek tegemoet te komen zullen we in § IV.5. een volwaardige paradigmatische analyse van Nls. *over* presenteren (differentiële, negatieve betekenisafbakening op talig niveau) en pas daarna zullen we – op basis van het resultaat van deze analyse – een mogelijke metatalige betekenisparafraze trachten te formuleren (positieve betekenisafbakening op metatalig niveau). We zullen bovendien de samenstelling van het paradigma uitgebreid verantwoorden.

Ten vierde: het is opvallend dat Coseriu steeds spreekt over de grammaticale 'constructie' *mit X* zonder te specificeren wat hij precies verstaat onder 'constructie'. Zowel Lakoff (1987) als Tyler & Evans (2003a) maken dat in hun betekenisanalyse van Eng. *over* wel duidelijk: cf. "We are using the generic term 'preposition' to describe the linguistic forms we are studying. But this term subsumes a number of formal distinctions characterized by prepositions, verb-particle constructions (or phrasal verbs), adpreps (which are adverbial in nature, and do not overtly code a LM, e.g. *the*

⁵³ We voegen er nog aan toe dat de ontoereikendheid van de metataal om taalbetekenissen te omschrijven een bijkomend probleem vormt, wanneer men de paradigmatisch geanalyseerde *signifié* tracht te parafraseren.

race is over (...) and particle prefixes (bound spatial prefixes as in *overflow*, *overhead*, and so on)” (Tyler & Evans 2003a:124). Impliciet wordt wel duidelijk dat Coseriu geen gelijkaardige verruiming van het onderzoeksveld beoogt: bij Coseriu dient *mit* in *mit X* louter prepositioneel te worden opgevat en *X* als de nominale groep die deel uitmaakt van de overkoepelende prepositionele groep, aangezien de aangehaalde voorbeeldzinnen enkel prepositionele *mit X*-constructies bevatten. Nochtans is duidelijk dat *mit* ook kan optreden met ‘*X* = substantief’ (b.v. *Mitbesitz*), ‘*X* = adjectief’ (b.v. *mitverantwortlich*) of ‘*X* = werkwoord’ (b.v. *mitbenutzen*): niet in de functie van voorzetsel, maar als prefix in dit geval. Dat zowel Lakoff als Tyler & Evans in hun betekenisanalyse van het Eng. *over*, *over* niet enkel opvatten in de functie van voorzetsel, wijst volgens ons op de terechte intuïtie dat er een semantisch verband bestaat tussen b.v. *over X* waarbij ‘*X* = nominale groep’ (b.v. *over the bridge*) en *over X* waarbij ‘*X* = werkwoord’ (b.v. *overflow*) of *over X* waarbij ‘*X* = adjectief’ (b.v. *overexcited*). Uiteraard kan dit semantisch verband op verschillende manieren worden begrepen: voor Lakoff en Tyler & Evans getuigt dit aanvoelen van een semantisch verband van de polysemie van Eng. *over*; wij zullen in § IV.5. trachten aan te tonen – althans voor het Nls. *over* – dat men uiteindelijk één monoseme betekenis kan vinden voor ‘*over X*’, of *X* nu een nominale groep betreft (en *over* dus als voorzetsel optreedt) dan wel een werkwoord of adjectief (en *over* dus als (half)prefix optreedt). Voor ons aanvoelen kan het semantisch verband tussen de gebruiken immers net zo goed van de monosemie van Nls. *over* getuigen.

Uiteraard hoeft een beperkter onderzoeksveld geen tekortkoming te betekenen, tenminste op voorwaarde dat de afbakening van het onderzoeksveld verantwoord wordt. Jammer genoeg ontbreekt die verantwoording bij Coseriu. Dat is opmerkelijk, temeer omdat de vormelijke constante *mit* in *mit X* op basis van het bilaterale postulaat van het structureel functionalisme wijst op een betekenisconstante. Doordat Coseriu bovendien geen verantwoording aflegt over de inperking van zijn onderzoeksveld tot de voorzetselconstructie *mit X*, wordt Coseriu ook niet geconfronteerd met een aantal problemen die wij niet uit de weg konden gaan. Om die problemen verder te kunnen uitdiepen, moeten we echter eerst ingaan op het fenomeen ‘multifunctionaliteit’.

4.1.3. Het fenomeen ‘multifunctionaliteit’

Het is eerder al duidelijk geworden dat we de instrumentele betekenis van het Nls. *over* enkel kunnen kennen door middel van een paradigmatische analyse van de grammaticale betekenis *over X*. We zullen hierbij echter vaststellen dat we met het probleem van de ‘multifunctionaliteit’ worden geconfronteerd, een term geïntroduceerd door Coene (2004:152). We spreken van multifunctionaliteit wanneer we bij onze pogingen om via de commutatieproef een bepaald lexeem (respectievelijk grammaticale constructie) in een paradigma onder te brengen, moeten vaststellen dat men de verschillende, vaak zeer uiteenlopende *Bezeichnungen* van een lexeem (respectievelijk grammaticale constructie) moeilijk of zelfs onmogelijk in één en hetzelfde paradigma kan onderbrengen:

So functionieren frz. *frais*, it. *fresco* op der einen Seite im Feld solcher Adjektive wie *neuf, nouveau, vieux* usw. und auf der anderen Seite im Feld der Adjektive, die sich auf die Temperatur beziehen (*froid, chaud* usw.) (Coseriu 1979e [1970]:169).⁵⁴

In het kader van onze empirische analyse van *over X* zullen we meermaals het probleem van de multifunctionaliteit tegenkomen. We kunnen immers vaststellen dat *over* niet alleen optreedt als voorzetsel (*over + X*), maar ook als (half)prefix in combinaties van de vorm *over-X* waarbij *X* een werkwoord (*overgieten*), een substantief (*overdaad*) of een adjectief (*overlief*) kan zijn.⁵⁵ Het is dus duidelijk dat *over* alvast in twee verschillende combinatieparadigma's kan optreden: een paradigma waarin *over + X* met andere voorzetselconstructies wordt geopponeerd (*boven + X, onder + X* etc.), maar ook een paradigma waarin *over* met andere (half)prefixconstructies wordt geopponeerd (cf. *overgieten* versus *ondergieten* versus *doorgieten* etc.). Binnen deze paradigma's worden we bovendien met verschillende subparadigma's geconfronteerd (vergelijk *onderwaarden* en *overwaarden* (maar **omwaarden* en **doorwaarden* die op systeemniveau realiseerbaar zijn, maar op normniveau niet – of nauwelijks – gerealiseerd worden) met *overspoelen, onderspoelen, doorspoelen* en *omspoelen*). En zelfs deze subparadigma's kunnen verder worden opgesplitst (vergelijk *overspoelen, onderspoelen, doorspoelen* en *omspoelen* met *overspoelen, onderspoelen, doorspoelen* en *omspoelen*).⁵⁶

De vraag is nu hoe deze multifunctionaliteit te rijmen valt met een monoseme betekenisanalyse. Terecht wijst Coene (2004:152) op deze cruciale, maar onbeantwoorde vraag binnen het structureel functionalisme:

Coseriu weist anhand des französischen Adjektivs *frais* zwar darauf hin, dass Lexeme in mehr als einem Paradigma funktionell sein können, er geht jedoch nicht darauf ein, wie man im Rahmen einer strukturell-funktionellen Semantiktheorie jenes Phänomen, das wir 'Multifunktionalität' nennen möchten, erklären, d.h. semantisch begründen soll. Doch gehört es zu einer der wichtigsten Aufgaben der strukturellen Semantik, dieses 'Problem' zu lösen. Jede Semantiktheorie sollte sich mit der Frage auseinandersetzen, auf welche Weisen man dieses interessante Phänomen beschreiben und erklären kann, und auch die strukturell-funktionelle Semantik sollte, getreu ihren Prinzipien und Vorsätzen, dazu Stellung beziehen.

⁵⁴ Coseriu (1979e [1970]:169) maakt enkel gewag van de 'multifunctionaliteit' van lexemen (zonder evenwel zelf de term 'multifunctionaliteit' te gebruiken). Zoals onze analyse van Nls. *over* zal aantonen, kan dit fenomeen echter ook van toepassing zijn op grammaticale constructies. In het geval van multifunctionaliteit van een lexem treedt het lexem op in verschillende lexicale paradigma's; in het geval van de multifunctionaliteit van een grammaticale constructie treedt de grammaticale constructie op in verschillende combinatieparadigma's. De multifunctionaliteit van grammaticale constructies zal verder worden besproken in onze structureel-functionele betekenisanalyse van Nls. *over*. Voorlopig houden we het bij de bespreking van lexematische multifunctionaliteit, zoals we die terugvinden in Coseriu (1979e [1970]:169) en in Coene (2004:151-162).

⁵⁵ We wijken hier af van de mening van *Van Dale* die stelt dat *over* hier als bijwoord van plaats optreedt. Op de vraag of *over* in combinatie met werkwoorden (*overgieten*), substantieven (*overdaad*) en adjectieven (*overaangenaam*) een (half)prefix dan wel een bijwoord van plaats is, zullen we later terugkomen.

⁵⁶ Voor meer uitleg met betrekking tot de verschillende paradigma's verwijzen we naar § IV.5.

Immers, indien men simpelweg stelt dat sommige lexemen kunnen worden ingedeeld bij twee of meer functionele paradigma's, zoals Coseriu (³1979e [1970]:169) dat doet, blijft daarmee de vraag onbeantwoord wat de implicaties daarvan zijn voor het bilaterale uitgangspunt van het structureel functionalisme. Indien men voor elk van de functionele paradigma's waarin het multifunctionele lexem X optreedt de paradigmatische betekenis van X afbakent, moet men vanuit structureel-functioneel standpunt wél kunnen verklaren waarom aan de constante vorm van X schijnbaar twee of meer betekenissen (naargelang het aantal paradigma's waarin X optreedt) beantwoorden. Zo haalt Coene (2004:152) Dts. *gut* aan als voorbeeld van een lexem dat multifunctioneel is. In de eerste plaats kan *gut* een kwaliteit uitdrukken (*ein guter Wein, ein gutes Auto, ein gutes Ergebnis* etc.). In dit geval treedt *gut* op in het 'kwaliteitsparadigma' waarin *gut* wordt geopponeerd tot adjectieven als *befriedigend, vortrefflich, tadellos, vorzüglich, hervorragend, erbärmlich, unzulänglich, schlecht* etc. In de tweede plaats stelt *gut* samen met adjectieven als *böse, lieb, ehrlich, wertvoll, aufrichtig, verlogen, schlecht* etc. een paradigma samen, dat morele eigenschappen bundelt (*ein guter Mensch, eine gute Tat* etc.). Ten derde functioneert *gut* als functionele eenheid in een paradigma met adjectieven die niet zozeer een kwaliteit of morele eigenschap uitdrukken, maar veeleer een situatie, een toestand, een gebeurtenis etc. kenmerken, zoals in *ein guter Augenblick, eine gute Gelegenheit, ein guter Eindruck, ein guter Grund* etc. In dat laatste geval is *gut* vergezeld van paradigmaleden als *günstig, übel, passend, hinlänglich, schlimm, schlecht* etc. Naargelang van de betekenisopvatting die men hanteert, kan men volgens Coene (2004:153) het 'multifunctionaliteitsprobleem' op vier manieren verklaren. Voor onze discussie zijn slechts drie van die mogelijkheden van belang.

1) Men herleidt een multifunctioneel lexem, dus een lexem dat in twee of meerdere paradigma's tegelijkertijd optreedt, tot verschillende lexemen, die ieder voor zich over niet gerelateerde, geïsoleerde en op zichzelf staande betekenissen beschikken. Coene (2004:153) merkt terecht op dat deze oplossing enkel gerechtvaardigd is "im Falle vom homonymen Wörtern, d.h. wenn es sich um nicht-relationale Bedeutungen handelt, denen keine gemeinsame 'Bedeutungszone' zugrunde liegt (z.B. *Der Anzug kostet 200 DM vs. Sie kostet ein Stück Kuchen*)". In het geval van *gut* zou de homofone oplossing echter geen recht doen aan de intuïtie dat tussen de verschillende betekenissen die uit de drie paradigma's naar voren treden een onmiskenbaar semantisch verband bestaat.⁵⁷ We merken op dat dezelfde kritiek reeds geuit werd door o.a. Klein (1986): homofonie mag geen makkelijkheidsoplossing zijn om het bilateraliteitsprincipe te handhaven en het fenomeen van lexicale meerduidigheid

⁵⁷ We gaan daar verder op in bij mogelijkheid 3).

⁵⁸ Klein spreekt van 'meerduidige talige eenheden' wanneer eenheden in meerdere paradigma's kunnen optreden en zo de structurele semantiek voor een probleem stellen. 'Meerduidige lexemen' zijn dus op te vatten als een synoniem van 'multifunctionele lexemen'.

⁵⁹ Merken wij op dat Klein drie bladzijden verderop als kritiek op de 'Sememfeldkonzeption' stelt: "Sie setzt vielmehr die häufiger vorkommenden, kommunikativ invarianten *parole*-Bedeutungen mit den gesuchten Sememen gleich" (1986:5). Het is enigszins verwarrend zowel te spreken van een "kommunikativ invariantes" *Semem* als van een "kommunikativ invariante *parole*-Bedeutung", maar de teneur van Kleins kritiek is duidelijk. Op *parole*-niveau bestaan er verschillende lezingen van een lexem en de meest voorkomende *parole*-betekenissen kunnen in principe worden gebundeld onder een aantal "kommunikativ

te verklaren. In de structurele semantiek, die een relationele definitie van talige eenheden als uitgangspunt neemt en als doel heeft om inhoudelijke opposities uit te tekenen, is er volgens Klein geen plaats voor meerduidigheid. Meerduidige lexemen laten zich niet in hun geheel in functionele opposities plaatsen: men kan "mit globalen Zeicheneinheiten bzw. deren Inhalten, den Signifikaten, semantisch nicht operieren" (Schifko 1977:175, geciteerd in Klein 1986:1).⁵⁸ De structurele semantiek wordt dan ook gedwongen de eventuele meerduidigheid van bepaalde woorden te disambigueren en ze te herleiden tot monoseme eenheden. Men moet daarbij de verschillende lezingen van een gegeven lexem op *parole*-niveau (*Redebedeutungen, Bezeichnungen*) onderscheiden en uit deze lezingen een *Semem* ('semeem') destilleren op *langue*-niveau, van waaruit deze en eventueel nieuwe lezingen weer kunnen worden verklaard. Onder een *Semem* verstaat Klein een "eindeutiges, kommunikativ invariantes (rekurrentes) und in der Performanz aktualisierbares Inhaltselement einer Lexie" (Schifko 1977:174, geciteerd in Klein 1986:2).⁵⁹

Wanneer de lezingen op *parole*-niveau sterk uiteenlopen pleiten de meeste theoretici⁶⁰ binnen de structurele semantiek volgens Klein ervoor "Wörter mit mehreren Bedeutungen in unterschiedliche 'Sememe' aufzulösen und diese unterschiedlichen 'Sememfeldern' zuzuweisen" (Klein 1986:2).⁶¹ De sememen kunnen dan, volledig los van elkaar, in aparte semeemvelden, met andere sememen in functionele oppositie treden. Wanneer deze werkwijze, door Klein (1986:3) "Sememfeldkonzeption" en verderop ook wel "Auflösungskonzeption" (Klein 1986:4) genoemd, radicaal wordt doorgetrokken, wordt de lexicale meerduidigheid al te makkelijk door middel van homonymie opgelost.⁶²

In de structureel-functionele semantiek, zoals die door Coseriu geconcipeerd wordt, is homofonie sowieso een oplossing die zich pas aanbiedt wanneer alle andere mogelijke oplossingen met zekerheid kunnen worden uitgesloten. In de structureel-functionele betekenisanalyse van het multifunctionele Nls. *over* zullen we zien dat we met een homofone oplossing de duidelijke, intuïtieve samenhang tussen de verschillende 'betekenissen' van 'over X' zouden negeren (b.v. tussen de betekenis van *over* die naar voren treedt door middel van paradigmatische analyse A (b.v.: *over1* ('over + X') als voorzetsel in *over de rivier zetten*) en de betekenis van *over* in paradigmatische analyse B (b.v.: *over2* ('over-X', hier meer specifiek 'over-V-en') in *de rivier overzetten*). De homofone oplossing kan dus op tweeërlei soorten verzet stuiten: a) theorie-intern zouden we kunnen stellen dat de homofone oplossing tegen de 'intuïtie van een *einheitliche Bedeutung*' ingaat ("eine in sich ungegliederte, einheitliche Intuition", Seppänen 1982: 331) en b) vanuit cognitief standpunt kan

invariante" *parole*-betekenissen. Het moet echter duidelijk zijn dat die zich dan op een niveau bevinden dat we in navolging van de theorie van Coseriu als *Norm*-niveau moeten beschouwen. Deze 'invarianten' zouden volgens Klein te snel gelijkgeschakeld worden aan sememen op *langue*-niveau, terwijl een semeem slechts 'eindeutig kommunikativ invariant' is: alle "*norm*-Invarianten" moeten dan volgens Klein vanuit die eenduidige betekenis kunnen worden verklaard.

⁶⁰ Het is niet duidelijk welke auteurs hij hier bedoelt, behalve Wotjak (1971) dan.

⁶¹ Klein is niet consequent in zijn gebruik van het begrip *Bedeutung*. Wij interpreteren *Bedeutung* in dit citaat als 'betekenis inhouden op *parole*-niveau'.

⁶² Als typisch vertegenwoordiger van deze "Sememfeldkonzeption" wordt - overigens geheel terecht - Wotjak (1971) naar voren geschoven.

men zeggen dat de homofone oplossing precies vanwege diezelfde intuïtieve gerelateerdheid van *over1* en *over2* onaanvaardbaar is. Enkel wijst deze intuïtie vanuit cognitief standpunt niet op de 'intuïtie van een (monoseme) *einheitliche Bedeutung*' van *over*, wel op wat traditioneel polysemie wordt genoemd. En daarmee zijn we bij mogelijkheid 2) aanbeland.

2) Multifunctionaliteit kan ook worden beschouwd als een bewijs van polysemie. Dat betekent dat men multifunctionaliteit niet als een veelvoud van *Bezeichnungsmöglichkeiten* opvat die te herleiden zijn tot één *Bedeutung*, maar dat men ervan uitgaat dat het optreden van een lexem in verschillende paradigma's de afspiegeling vormt van het bestaan van verschillende, polyseme *Bedeutungen* van het lexem, waartussen een logische samenhang alsook overlapping bestaat. De taak van de semanticus bestaat erin om de gerelateerdheid tussen de verschillende betekenissen te onderzoeken en te definiëren aan de hand van een aantal cognitieve principes. Dat is wat er gebeurt in de lexicale netwerkanalyse van Lakoff (1987) en Tyler & Evans (2003a). Aangezien deze oplossing echter niet strookt met het bilaterale uitgangspunt van het structureel functionalisme, is het vanuit structureel-functioneel oogpunt noodzakelijk om naar een andere oplossing voor het multifunctionaliteitsprobleem te zoeken. Immers:

Wenn man im Wortschatz solcherart Polysemie annimmt, nämlich da, wo sich ein Lexem auf der Kreuzung zweier oder mehrerer Paradigmen befindet, dann kann man nicht erklären, weshalb die Ausdrucksform eines solchen multifunktionalen Lexems – frz. *frais*, dt. *gut* usw. – konstant bleibt und warum der gemessen an der Bezeichnung durchaus erheblichen inhaltlichen Variation überhaupt keine Variabilität im Lexem entspricht (Coene 2004:156).

Coene (2004:157) wil daarom nagaan "ob diese vermeintlichen 'Bedeutungen' nicht vielmehr wiederholte Verwendungen *ein und derselben* systematischen Bedeutung sind, wobei Kontext und Sachwissen determinieren, wie der betreffende *Verwendungstyp* zu interpretieren sei". We bespreken deze mogelijkheid onder 3).

3) De oplossing voor het multifunctionaliteitsprobleem die Coene (2004:157) naar voren schuift, gaat ervan uit dat het bilateraliteitsprincipe ook in het geval van multifunctionaliteit gehandhaafd blijft. Op basis van de vaststelling dat er veelvuldige relaties bestaan tussen de verschillende paradigma's waarin Fr. *frais* en Dts. *gut* optreden – het gaat dus niet om geïsoleerde, op zichzelf staande paradigma's die ongerelateerd zijn – stelt Coene dat er zich op de doorsnede van de verschillende paradigma's een overkoepelende, abstractere maar toch monoseme betekenis moet bevinden. Wegens de ontoereikendheid van de metataal met het oog op betekenisparafraze kan deze evenwel niet steeds worden geformuleerd:

Unter diesem Gesichtspunkt weist die Existenz von 'Multifunktionalität' darauf hin, dass die sprachlichen Bedeutungen durchaus abstrakter sind als die Ergebnisse, die auf Grund von metasprachlichen semantischen Analysen einzelner Paradigmen (sog. Semanalysen) zustande kommen, was in den letzten Jahrzehnten von einigen Forschern auch ausdrücklich anerkannt wurde (s. u.a. Willems 1994, Bondzio 2002 und Badir 2001) (Coene 2004: 157-158).

Coene (2004:160) stelt dat een structureel-functionele betekenisanalyse enkel dan een homogene kernbetekenis kan vinden voor een multifunctioneel lexeem, indien op zoek wordt gegaan naar de gemeenschappelijke semantische kenmerken die naar voren treden uit de vermeende betekenissen (die op hun beurt zijn afgebakend door de paradigmatische betekenisanalyses van de verschillende paradigma's waarin het multifunctionele lexeem optreedt) en die kunnen verklaren waarom het lexeem überhaupt als de doorsnede van precies die paradigma's waarin het optreedt, kan verschijnen. Coene toont overtuigend aan dat deze monoseme benadering de multifunctionaliteit van *gut* kan verklaren zonder aan het bilateraliteitsprincipe te verzaken:

Die abstrakte funktionelle Einheit von *gut* betrifft – genauso wie frz. *frais* – die Markierung einer Zone auf einer Skala. Diese Zone, welche die 'Multifunktionalität' von *gut* verständlich macht, kann man paraphrasieren als 'überdurchschnittlich' im Hinblick auf eine Wertskala, also 'besser als der Mittelwert'. Damit ist die Basis der homogenen funktionellen semantischen Einheit angegeben, welche die Grundlage für all jene Funktionen bildet, die *gut* in verschiedenartigen Paradigmen einnehmen kann. In unmittelbarer Opposition zu der allgemeinen Kernbedeutung von *gut* steht 'unterdurchschnittlich', derjenige abstrakte Wert also, auf den das mehrfache Funktionieren von *schlecht* in verschiedenen Bereichen des Lexikons zurückgeht (Coene 2004:162).

Dat het probleem der multifunctionaliteit als argument gebruikt wordt tegen het bilaterale uitgangspunt en de daaraan gerelateerde monoseme betekenisbenadering van de structureel-functionele semantiek, aanvaardt Coene enkel indien het structureel-functionele analyses betreft die niet consistent tot het uiterste worden doorgevoerd (cf. Coene 2004:165).⁶³ In de eerste plaats is dat het geval wanneer men de betekenis van een multifunctioneel lexeem zou afbakenen op basis van slechts één paradigma waarin het lexeem optreedt en daarbij de functies van het lexeem die men kan bepalen aan de hand van de overige paradigma's waarvan het lexeem deel uitmaakt veronachtzaamt of – ten tweede – wanneer men de multifunctionaliteit wel in acht neemt, maar vervolgens de analyse niet tot op het einde doorvoert, d.w.z. wanneer men geen parafrase geeft voor de overkoepelende, abstracte betekenis die zich op de doorsnede van de verschillende paradigma's bevindt (cf. Coene 2004: 165).

⁶³ Deze kritiek op de monoseme betekenisbenadering komt niet alleen vanuit cognitieve hoek (cf. Taylor 1999), maar ook van binnen het structurele paradigma zelf. Zo keurt de eerder aangehaalde Klein niet alleen de "Sememfeldkonzeption", maar ook de visie van de school rond Coseriu af. Hij verwijt de eerste strekking dat "die Polysemie zugunsten der Homonymie praktisch aufgelöst" wordt (Klein 1986:3), aangezien men de betekenissen van een gegeven woord op *parole*-niveau te snel gelijkschakelt aan de sememen van datzelfde woord op *langue*-niveau. Dit strookt echter niet met de intuïtie die een competente spreker van de 'eenheid van een woord' heeft. Hij wil zijn theorie echter niet zo radicaal concipiëren als de theorie van (de school rond) Coseriu die hij een "allzu enge Auslegung der sog. Isomorphiethese" (d.w.z.: aan één vorm is in principe één betekenis gerelateerd en vice versa, m.a.w. het bilateraliteitsprincipe) verwijt. Volgens Klein wordt op basis van deze hypothese ten onrechte besloten dat polysemie onmogelijk op *langue*-niveau kan voorkomen. De Coseriaanse school tracht alle *Redebedeutungen* te herleiden tot één *Kernbedeutung* op *langue*-niveau. Slechts wanneer dat niet lukt wordt *Homonymie* als verklaring aangehaald. In de praktijk is dit moeilijk haalbaar volgens Klein: "Die ablehnende Haltung der meisten Praktiker geht nicht zuletzt darauf zurück, daß die Theoretiker der Unterscheidung von Sprach- und Redebedeutung

Op dit punt aangekomen, keren we terug naar onze kritiek op Coseriu's analyse van *mit X*. Aangezien Coseriu enkel de instrumentele betekenis van *mit* in *mit X* formuleert waarbij *mit* optreedt als voorzetsel en de instrumentele betekenis van prefix(oïde) *mit* verwaarloost, kan deze analyse beslist als onvolledig worden beschouwd. Let wel, we sluiten hiermee uiteraard niet uit dat Coseriu's parafrase 'und X ist dabei' ook van toepassing blijft op de instrumentele betekenis van prefix(oïde) *mit*, maar dat wordt met Coseriu's analyse niet empirisch aangetoond. Wij zullen in onze analyse van Nls. *over* dan ook rekening houden met de op zich verrijkende verruiming van het onderzoeksveld die door cognitivisten is ingesteld door alle mogelijke morfosyntactische categorieën waarin *over* optreedt, m.a.w. de 'multifunctionaliteit van *over*', in rekening te brengen. Immers, zo merkt Coene terecht op:

Das eigentliche Ziel der Bedeutungsanalyse besteht darin, Klarheit zu erlangen über die sprachlichen, oppositiven *Bedingungen* derjenige Inhalte, die in kommunikativen Kontexten realisiert werden, und sie erreicht man erst, wenn man auch diesen letzten Schritt der semantische Analyse vornimmt (Coene 2004:165).

Tegelijkertijd zullen we er in de analyse van Lakoff (1987) op wijzen dat die onderzoeksverruiming niet mag betekenen dat de fysieke identiteit van *over* automatisch een functionele identiteit betekent.

Zowel bij de analyse van adjectieven als *frais, gut* etc. als bij de werkwoorden van cognitie die worden behandeld in Coene 2004 werpt deze monoseme oplossing voor het multifunctionaliteitsprobleem (m.a.w. de oplossing waarbij naar een abstracte betekenis wordt gezocht voor de doorsnede van de verschillende paradigma's) telkens vruchten af. Opvallend is wel dat het hier telkens gaat om 1) lexemen (m.a.w. woorden met een lexicale betekenis) die als zelfstandige eenheid met de overige lexemen van de desbetreffende lexicale paradigma's kunnen worden geopponeerd; 2) lexemen met eenzelfde categoriale betekenis (hetzij 'adjectief', hetzij 'werkwoord'); 3) lexemen waarvan de multifunctionaliteit betrekking heeft op een gering aantal paradigma's, die zich bovendien op eenzelfde hiërarchisch niveau bevinden. De overkoepelende betekenis die zich op de doorsnede van de verschillende paradigma's bevindt, is dan ook van lexicale aard, en we hebben tegelijkertijd te maken met eenzelfde categoriale betekenis.

Bij de analyse van Nls. *over* rijzen in dit verband een aantal specifieke problemen, die wij – in tegenstelling tot Coseriu die slechts de *voorzetsel*constructie *mit X* onderzoekt – niet uit de weg kunnen gaan.

die Isomorphiethese häufig dahingehend interpretiert haben, daß die 'Polysemie auf der Ebene der Sprachtechnik keine Gültigkeit mehr habe'" (Klein 1986:6). Daarmee negeert de school van Coseriu volgens de auteur dat er "strukturell relevante Polysemie" bestaat. Klein wil dan ook, gesteund op Heger, de begrippen *Polysemie* en *Homonymie* opnieuw invoeren in de structurele semantiek: "[...] von Polysemie spricht man, wenn zwei gleichlautende Sememe durch identische Seme miteinander verbunden sind; Homonymie wird angenommen, wenn dies nicht gegeben ist" (Klein 1986:3). Daarmee sluit Klein aan bij de kritiek die Taylor (1999) uit aan het adres van het structureel functionalisme.

In de eerste plaats zullen we zien dat in de gebruiken van *over1* (dat wij zullen aanduiden als niet-prepositioneel gebruik van *over*) zowel in Van Dale als in de ANS *over1* als 'bijwoord van plaats' wordt beschouwd. In de gebruiken van *over2* (prepositioneel gebruik van *over*) wordt *over2* als 'voorzetsel' beschouwd. Indien deze aannames terecht zouden zijn, dan zitten we vanuit structureel-functioneel standpunt met een schier onoplosbaar probleem: enerzijds treedt *over* dan op als een volwaardige functionele eenheid met lexicale en categoriale betekenis (*over1* als bijwoord van plaats) en anderzijds treedt *over* op als een niet-zelfstandige eenheid met instrumentele betekenis (*over2* als voorzetsel) (cf. de vijf verschillende soorten betekenis die het structureel functionalisme onderscheidt, § II.1.10.3.). Dat betekent ook dat *over* in het eerstgenoemde geval optreedt in een lexicaal paradigma (dus als 'over' op zich) en *over* in het tweede geval optreedt in een combinatieparadigma (dus als 'over X'). De vraag naar multifunctionaliteit kan in dit geval niet eens ter sprake komen. Indien we immers op zoek zouden gaan naar een overkoepelende systeemimmanente betekenis van *over* op de doorsnede van de verschillende paradigma's dan kan dat volgens ons enkel en alleen indien we met eenzelfde soort paradigma's te maken hebben (óf combinatieparadigma's óf lexicale paradigma's). Immers: het is onmogelijk zich voor te stellen dat er een overkoepelende betekenis bestaat van waaruit men zowel de volwaardige lexicale en categoriale betekenis van 'over' zondermeer (als bijwoord van plaats) kan verklaren als de louter instrumentele betekenis van 'over' die we slechts kunnen achterhalen door een analyse van de grammaticale betekenis van 'over + X' (als voorzetsel). Preciezer gezegd: het is onmogelijk om te bepalen wat voor statuut een dergelijke betekenis dan zou moeten hebben, als deze betekenis zowel aan een lexicale als aan een instrumentele betekenis ten grondslag ligt. Coseriu (1992 [1987]:370) voorziet wel dat lexemen met een verschillende categoriale betekenis (verschillende *Form*) toch eenzelfde lexicale betekenis (zelfde *Substanz*) kunnen hebben (cf. *to fire – a fire*), maar hij bespreekt nergens welke overkoepelende betekenis zou moeten worden aangenomen wanneer een woord enerzijds optreedt als lexem met categoriale betekenis en anderzijds als een morfeem met instrumentele betekenis. Uiteindelijk blijkt dat de oplossing van het probleem echter niet moet worden gezocht binnen het structureel functionalisme, maar wel binnen een aanpassing van de visie van Van Dale en de ANS.⁶⁴ We zullen immers argumenten aanvoeren waaruit blijkt dat *over* in de betekenissen die Van Dale aanhaalt niet als bijwoord (en al helemaal niet als bijwoord van plaats) optreedt, maar wél als (half)prefix, met andere woorden dat *over* zowel als voorzetsel alsook als (half)prefix een instrumentele betekenis heeft die moet worden bepaald door middel van een combinatieparadigma. Die argumenten komen aan bod in § IV.5.

Een tweede vraag luidt hoe men vervolgens het verschil tussen (half)prefixen en voorzetsels definieert binnen het structureel functionalisme. Uit Coseriu (1987b; 1990 [1988]) konden we tot nu toe opmaken dat (half)prefixen en voorzetsels met elkaar gemeen hebben dat ze geen categoriale betekenis hebben (het zijn dus beide geen 'categoriewoorden'), dat ze evenmin een lexicale betekenis hebben (het zijn

⁶⁴ Daarmee bedoelen we uiteraard niet dat de probleemstelling van minder belang zou zijn en onvermeld kon blijven.

dus geen 'lexeemwoorden'), maar dat ze beide een instrumentele betekenis hebben. Uit Coseriu (1992 [1987]) kunnen we meer precies afleiden dat zowel (half)prefixen als voorzetsels "reine Formen" zijn met een instrumentele betekenis. Immers, Coseriu kent flexiemorfemen een instrumentele betekenis toe (cf. Coseriu 1992 [1987]:380) en op basis van Coseriu (1992 [1987]: 372-373 – voetnoot 13) weten we dat ook lidwoorden en voorzetsels een instrumentele betekenis hebben en die beschouwt Coseriu als "reine Formen". Flexiemorfemen zijn dus "reine Formen" met een instrumentele betekenis. Indien we woordvormingsaffixen (in ons specifieke geval: (half)prefixen) als gelijkaardig aan flexiemorfemen beschouwen, dan behoort (half)prefix *over-* net als het voorzetsel *over* tot de 'morfeemwoorden'. Indien nu vanuit structureel-functioneel standpunt alle 'over's tot dezelfde woordsoort (niet te verwarren met de vier woordcategorieën: adjectief, substantief, bijwoord en werkwoord) der morfeemwoorden behoren en dus vanuit het oogpunt van de woordsoorten identiek zijn, kan men zich de vraag stellen hoe men het verschil dat men intuïtief tussen beide (prepositioneel en niet-prepositioneel *over*) aanvoelt moet interpreteren. Het cruciale verschil tussen het prepositionele morfeemwoord *over* enerzijds en het (half)prefigale morfeemwoord *over-* anderzijds ligt in het feit dat het laatste *over-* tot de woordvormingsprocédés behoort, prepositioneel *over* niet. Het prefigale *over-* is met andere woorden een secundaire vorm van *benoemen* (cf. de *onomazein*-functie van taal, § II.1.10.), terwijl het prepositionele *over* reeds een vorm van *zeggen* is (cf. de *legein*-functie van taal, § II.1.10.).

Zowel 'over-X' ((half)prefix) en 'over + X' (voorzetsel) treden op basis van beider indeling bij de woordsoort der morfeemwoorden in combinatieparadigma's op. De (instrumentele) betekenis van de morfeemwoorden kan niet worden achterhaald zonder dat men door middel van de combinatieparadigmatische analyses eerst de grammaticale betekenis van 'over-X' en 'over+X' bepaalt om vervolgens deze complexe betekenis te ontleden in de verschillende betekenissen van de samenstellende delen en dan na te gaan wat de precieze instrumentele bijdrage van *over* is. Het is echter een feit dat de grammaticale betekenissen 'over-X' en 'over + X' niet zomaar kunnen worden gegeven. We zullen immers zien dat er niet alleen multifunctionaliteit optreedt op het hoogste niveau (prepositioneel *over* versus niet-prepositioneel *over*), maar ook op alle onderliggende niveaus. Een *bottom up*-analyse lijkt ons dan ook het sterkst aangewezen voor ons empirisch onderzoek: we beginnen bij het analyseren van die paradigma's die niet meer in verdere subparadigma's onder te verdelen zijn. We gaan in de eerste plaats na of we een overkoepelende betekenis vinden op de doorsnede van die subparadigma's, b.v. voor 'over-V-en' en voor 'over-V-en', vervolgens of we een overkoepelende betekenis vinden voor 'over-V-en' (net als voor 'over-N' en 'over-A'), daarna voor 'over-X' etc. om ten slotte een overkoepelende betekenis te zoeken voor 'over X' (die prepositioneel *over* 'over + X' en niet-prepositioneel *over* 'over-X' omvat). Overigens zal men vermoedelijk vanuit de prepositionele (norm)betekenissen van *over* de (norm)betekenissen van (half)prefix *over-* moeten kunnen verklaren, aangezien onze intuïtie aangeeft dat *over* als voorzetsel primair is ten opzichte van *over-* als (half)prefix (net zoals bij *groen* de categoriale betekenis 'adjectief' primair is ten opzichte van de categoriale betekenis 'substantief' in b.v. *Het groen in Vlaanderen is bedreigd* (cf. Coseriu 1992 [1987]:382).

We zullen het fenomeen van de multifunctionaliteit verder uitwerken in § IV.5. om op die manier de hierboven geschetste lacune in het structureel functionalisme aan te vullen. In de volgende paragraaf zullen we twee monoseme (en bovendien anti-localistische) betekenisanalyses van voorzetsels bespreken (Fr. *de* en Lat. *ex*), die een aanzet kunnen vormen om een antwoord te bieden op de overige, in § IV.4.1.2. aangehaalde punten van kritiek op de Coseriaanse analyse van *mit X*.

4.2 | Een monoseme betekenisanalyse van Fr. *de* (M.-L. Honeste)

In de vorige paragraaf bespraken we Coseriu's monoseme analyse van *mit X*. Coseriu's analyse legt zeer zeker enkele pijnpunten in de traditionele (polyseme) benadering van voorzetsel *mit* bloot en formuleert bovendien een zinvolle parafrase, maar de wijze waarop deze parafrase tot stand komt, wordt onvoldoende geëxpliciteerd. De bijdragen van Honeste (2003a; 2003b; 2004a; 2004b) en Selosse (2002) tonen aan dat een radicaal monoseme benadering van voorzetsels niet alleen leeft in het (Coseriaanse) structureel functionalisme, maar eveneens bij andere auteurs die door de Saussuriaanse betekenistheorie geïnspireerd werden. Bovendien zijn de bijdragen van Honeste en Selosse interessant omdat ze enkele tekorten aanvullen, die we aanstipten bij Coseriu's analyse: door middel van een verfijnde en gedetailleerde analyse van de (betekenis van de) co(n)textuele elementen die het Franse voorzetsel *de*, respectievelijk het Latijnse *ex* omgeven, verantwoorden Honeste en Selosse zeer precies hoe zij tot een monoseme betekenis komen voor Fr. *de X*, respectievelijk Lat. *ex X*. Bovendien nemen beide auteurs expliciet een anti-localistisch standpunt in, terwijl dit standpunt bij Coseriu veeleer impliciet blijft.

Selosse baseert zich voor de betekenisanalyse van *ex X* voornamelijk op de monoseme, (bovendien anti-localistische) theorie van Honeste.⁶⁵ We schetsen daarom eerst het theoretisch-methodologische kader dat Honeste gebruikt (§ IV.4.2.1.) en haar analyse van Fr. *de X* (§ IV.4.2.2.) en gaan vervolgens in § IV.4.3. in op de toepassing van Honestes theorie door Selosse op Lat. *ex X*. Beide auteurs worden met eenzelfde probleem geconfronteerd bij de metatalige parafrase voor Fr. *de X* respectievelijk Lat. *ex X*. In § IV.4.4. zullen we daar uitgebreide aandacht aan besteden, aangezien we met een gelijkaardig parafraseringsprobleem zullen worden geconfronteerd in onze analyse van Nls. *over X*.

⁶⁵ Dit blijkt niet expliciet uit Selosses artikel - verschillende teksten van Honeste zijn uiteraard wel opgenomen in de bibliografie, maar het artikel maakt geen gebruik van expliciete referenties - maar wel uit persoonlijke correspondentie met de auteur: "L'article que j'ai écrit est directement inspiré de la théorie monosémique de ML Honeste, dont il constitue une application - il s'agissait alors pour moi, dans le cadre d'une étude de la nomenclature botanique de la Renaissance, de rendre compte des particularités de fonctionnement de *ex* suivi de noms de lieux ou de couleur" (e-mail van Philippe Selosse - 03/10/2004 - 10.42u). Het mag op het eerste gezicht raar lijken dat Selosses analyse uit 2002 zich inspireert op artikels van Honeste die in 2003 en 2004 verschenen zijn, maar Selosse heeft uiteraard de drafts van deze artikels kunnen inkijken. In Honeste (2004b:1) worden Dendale en Selosse overigens bedankt "pour leur relecture minutieuse et leurs observations, qui m'ont permis d'approfondir ma réflexion".

4.2.1. Theoretisch-methodologisch kader

De rode draad doorheen de verschillende artikels van Honeste (cf. haar bijdrage over *Fr. contre* in 2003a, over *Fr. place* in 2004a, over *Fr. de* in 2004b en over *Fr. pouvoir* in 2004c) is de wens om voor de onderzochte items een monoseme betekenis te formuleren, waarmee ze ingaat tegen de meest gebruikelijke - polyseme - benadering van talige items. In deze theoretisch-methodologische schets concentreren we ons voornamelijk op Honestes bijdragen over voorzetsels. Honeste wijst erop dat de polyseme benadering, vooral dan bij de cognitieve betekenisanalyses van voorzetsels, berust op twee veronderstellingen, die zo vanzelfsprekend, zo 'natuurlijk' ogen dat ze door de band genomen impliciet blijven:

- 1) le premier présupposé relève de l'organisation du signifié en sens propre, donc premier, et en sens seconds, secondaires et dérivés du premier. Le pendant cognitif de cette approche polysémique et l'hypothèse d'un ancrage référentiel de la préposition dans un domaine d'expérience premier qui constitue ensuite une base de représentation pour d'autres domaines d'expérience moins immédiatement conceptualisables;
- 2) le second présupposé est la thèse localiste de la primarité du spatial, traditionnellement focalisée sur la sémantique des prépositions. Au niveau cognitif, cela revient à dire que l'espace est le domaine premier d'expérience, fondant la connaissance de tous les autres. Certaines orientations des recherches d'après-guerre en psychogénétique, psycholinguistique, acquisition des langues ainsi que les approches cognitivistes d'origine américaine (par exemple Lakoff et Johnson 1980) ont apporté à la théorie localiste la caution des sciences dites 'dures' ce qui lui a donné une vigueur nouvelle (Honeste 2004b:1)

Indien men de polyseme benadering van voorzetsels aan een grondige en goed gefundeerde kritiek wil onderwerpen, dient men zich te concentreren op deze twee impliciete veronderstellingen die aan de polysemiehypothese zijn verbonden. Honestes monosemiehypothese bestaat dan ook uit twee hypothesen, die elk een antwoord bieden op de hierboven geciteerde veronderstellingen.

De eerste hypothese van Honeste luidt – en daarmee sluit ze aan bij de Saussuriaanse traditie - dat een polyseme analyse het gevolg is van “une confusion entre le signifié propre des prépositions et leurs emplois en discours, qui fait attribuer à ces prépositions des traits véhiculés par d'autres éléments du contexte d'emploi” (Honeste 2004b:2) (cf. 'taalbetekenis' versus 'tekstbetekenis' bij Coseriu). Ze tracht dan ook aan te tonen dat “les différentes 'variations de sens' qu'on croit percevoir dans les emplois en discours d'un item viennent de traits de signification véhiculés par d'autres éléments contextuels ou par des savoirs sur le monde, en interaction avec le signifié de l'item concerné et abusivement affectés à son signifié” (Honeste 2004a:44). Het komt er dus op aan om aan te tonen dat de specifieke toepassingen (ruimte, tijd, oorzaak en andere abstracte betekenissen) van de voorzetselbetekenis aangedragen worden door co(n)textuele elementen: “l'hypothèse de l'existence de prépositions 'spatiales', 'temporelles', 'causales', etc. disparaît alors” (Honeste 2004b:

2). Het is duidelijk dat deze eerste hypothese van Honeste volstrekt overeenstemt met de visie van Coseriu (die zij in haar artikels vreemd genoeg niet vernoemt).

De tweede hypothese van Honeste heeft (eveneens) betrekking op de vermeende primaire spatialiteit van voorzetsels en stelt dat “une préposition véhicule un signifié plus ou moins complexe, issu d’un schéma de représentation mentale sans ancrage référentiel privilégié et de ce fait invariant dans tous les emplois, et qui a seulement à charge de configurer la notion qu’elle introduit d’une manière spécifique; c’est cette configuration spécifique qui détermine les différents domaines d’emploi possibles de la préposition” (Honeste 2004b:2). Honeste wil echter de verwezenlijkingen van de cognitieve semantiek niet volledig overboord gooien. De cognitieve semantiek wijst er volgens Honeste terecht op dat de verschillende domeinen waarop woordbetekenissen van toepassing kunnen zijn, zeer zeker in aantal kunnen verschillen en bovendien ook onderling in frequentie en gebruikelijkheid verschillen. Ook al is Honeste van mening dat er slechts één monoseme “signifié” (cf. ‘taalbetekenis’ bij Coseriu) van een woord bestaat, d.i. het ware onderzoeksobject van de structurele semantiek, tegelijkertijd wil ze de verschillende (referentiële) toepassingsdomeinen en hun onderlinge verhoudingen in rekening brengen. Dat gebeurt onder de vorm van een “schéma conceptuel intégré” (cf. Honeste 2000), “l’ensemble constitué par le signifié propre du mot et ses domaines possibles d’application”.

De methodologie die Honeste hanteert om uit te maken welke betekeniselementen toebehoren aan de taalbetekenis en welke inhoudelijke elementen toe te schrijven zijn aan de interactie van deze taalbetekenis met de omliggende co(n)text is tweeledig van aard. Enerzijds stelt Honeste een contextuele analyse voor (“par l’examen de ses contextes d’emploi, afin de repérer ses domaines d’application privilégiés, à l’origine d’effets de sens contextuels” (Honeste 2004a:44)) (cf. de ‘distributionele betekenisanalyse’ die door Coseriu verworpen wordt, § II.1.3.3.), anderzijds een analyse van semantisch verwante woorden (“en confrontation avec d’autres mots exprimant lexicalement la même expérience cognitive initiale, afin de préciser sa fonction sémantique spécifique et déterminer le contenu de son signifié” (Honeste 2004a:44)) (cf. ‘paradigmatische betekenisanalyse’ zoals ook Coseriu die toepast, § II.1.4.3.).

4.2.2. Toepassing op *Fr. de*

Honeste presenteert haar monoseme, anti-localistische betekenisparafrase van *Fr. de* tegen de achtergrond van het werk van Gougenheim (1959), wiens analyse van *Fr. de* als een typevoorbeeld van de polyseme, localistische voorzetseltraditie kan worden beschouwd.⁶⁶

⁶⁶ Met het oog op vereenvoudiging en overzichtelijkheid van de analyse, werden de gebruiken van *de* als indicator van de infinitief (*il est bon de rire*), als introducerend partikel voor een (voor)naamwoordelijk element, met de waarde van een adjectief (*un homme de valeur, quoi de neuf*) (cf. “translatif” in Tesnière 1976 [1959]:§38) buiten beschouwing gelaten: “leur étude fera l’objet d’un autre article” (Honeste 2004: 21 – voetnoot 20).

Gougenheim vertrekt van de gebruiken die aan de spatiale idee van oorsprong en verwijdering refereren (*venir de Paris, venir de parler*) en leidt er alle andere gebruiken rechtstreeks of onrechtstreeks uit af. Zo wordt voor Gougenheim het causale gebruik (*mourir de maladie*) rechtstreeks uit het spatiale gebruik van *de* afgeleid. Uit het causale gebruik kan vervolgens het instrumentele gebruik (*faire signe de la main*) en het agentieve gebruik (*être aimé de ses amis*) worden afgeleid. Hetzelfde geldt voor het partitieve gebruik (*mangez de ces raisins*), het gebruik dat een 'deelgeheelverhouding' uitdrukt (*le fer de la lance*) en het 'materiële gebruik' (d.i. het gebruik dat uitdrukt uit welke materie iets is gemaakt) (*une maison de briques*). Deze diversiteit aan gebruiken doet Gougenheim besluiten dat Fr. *de* polyseem is (m.a.w. hij beschouwt de verschillende gebruiken als verschillende *signifiés*). De aanpak van Gougenheim, die de betekenis van Fr. *de* als een betekeniscontinuüm presenteert – te beginnen bij de spatio-temporele gebruiken en eindigend in het materiële gebruik – wijst er echter tegelijkertijd op dat de auteur de samenhang tussen de verschillende gebruiken niet wil verloochenen, door alle gebruiken onderling te relateren. We merken op dat Gougenheims analyse in die zin reeds de netwerkanalyses van o.a. Lakoff (1987) aankondigt.

Geheel volgens de klassieke, localistische traditie illustreren volgens Gougenheim volgende gebruiken de basisbetekenis van Fr. *de*: *Venir de Paris* (1) en *Venir de parler* (2). De voorbeeldzinnen wijzen (1) op een toenadering ("rapprochement") in de ruimte met als expliciet vertrekpunt ("origine") *Paris* en in de impliciete richting van de plaats waar de spreker zich bevindt en (2) op een toenadering in de tijd met als expliciet vertrekpunt "du temps du processus d'origine 'parler'" en in de impliciete richting van het tijdstip waarop men de specifieke uitspraak zal doen. De elementen die constant blijven zijn *venir* en *de*. Bijgevolg moet de inhoudelijke variatie – [+spatiaal] versus [+temporeel] – worden toegeschreven aan de context: aan de ene kant *Paris*, een bijwoordelijke bepaling van plaats; aan de andere kant *parler*, een werkwoord dat een proces aanduidt dat verloopt in de tijd. Aan de twee constante elementen in (1) en (2) kunnen bijgevolg de inhoudelijke elementen [+toenadering] en [+origine] worden toegeschreven. De vergelijking van zin (1) *Venir de Paris* met zin (3) *Venir à Paris* stelt ons vervolgens in staat om na te gaan, welke van beide elementen aan de betekenis van Fr. *de* kan worden toegeschreven. Zin (3) wordt geïnterpreteerd als een toenaderingsbeweging in de ruimte in de richting van het geëxpliciteerde *Paris*, waarbij het precieze vertrekpunt niet wordt geëxpliciteerd. Zin (1) omschrijft – zoals eerder vermeld – eveneens een toenaderingsbeweging in de ruimte, waarbij het precieze vertrekpunt – *Paris* – is geëxpliciteerd. De twee gemeenschappelijke inhoudelijke kenmerken delen [+toenadering] en [+ruimtelijk] in (1) en (3) dienen uiteraard te worden toegeschreven aan de betekenis van de woorden die zinnen (1) en (3) gemeenschappelijk hebben: *Paris* zorgt voor de ruimtelijke interpretatie (cf. supra), en bijgevolg kan het toenaderingsproces toegeschreven worden aan *venir*. De inhoudelijke kenmerken waarin de zinnen van elkaar verschillen zijn ten slotte toe te schrijven aan de betekenis van de woorden waarin de zinnen van elkaar verschillen: voorzetsel *à* impliceert een expliciet aankomstpunt [+ "point d'aboutissement"] in zin (3) en voorzetsel *de* duidt een expliciet vertrekpunt [+ "origine"] aan in zin (1).

De monoseme betekenis 'à partir de' of 'origine' van Fr. *de* die enerzijds door het onderzoek van de (spatiale) context en anderzijds door de oppositie tot Fr. *à* naar voren treedt, is volgens Honeste evenzeer van toepassing op alle andere vermeende 'betekenissen' die Gougenheim toeschrijft aan Fr. *de*. In de paragrafen die volgen oponeert ze Fr. *de* in *mourir de maladie* met *à cause de*; in *faire signe de la main* met *au moyen de*; in *être aimé de ses amis* met *par*; in *mangez de ces raisins* met \emptyset (cf. *mangez ces raisins*); in *la fer de la lance* met *qui est une partie de* en ten slotte in *une maison de briques* met *fait de / dont la matière est de*; dit is met andere woorden een paradigmatische analyse. Door een nauwgezette analyse van de context, die parallel verloopt aan de hierboven vermelde analyse van *de* in *venir de Paris* en *venir de parler*, stelt Honeste ten slotte vast dat volgende gebruikelijke parafrases niet correct zijn:

- *Mourir de maladie*: * 'mourir à cause d'une maladie';
- *Faire signe de la main*: * 'faire un signe au moyen de la main';
- *Être aimé de ses amis*: * 'être aimé par ses amis';
- *Mangez de ces raisins*: * 'mangez une partie de ces raisins'
- *Le fer de la lance*: * 'le fer qui est une partie de la lance'
- *Une maison de briques*: * 'une maison dont la matière est les briques'

De vermeende – achtereenvolgens – causale, instrumentele, agentieve, partitieve, 'deel/geheel-' en materiële betekenissen zijn slechts contextuele specificaties van de veel algemenere relatie op niveau van het Franse taalsysteem die door middel van de taalbetekenis van *de* wordt weergegeven, met name 'à partir de', 'origine'. De vernoemde parafrases tonen daarom aan dat men in de taalkunde vaak geneigd is om encyclopedische kennis met betrekking tot wat omschreven wordt door de contextuele omgeving van *de* ten onrechte te projecteren in de betekenis van *de*. Bijvoorbeeld geeft *mourir de maladie* strikt talig gezien enkel aan dat het sterven 'zijn oorsprong vond' in een ziekte. Fr. *de* geeft met andere woorden de relatie weer tussen *mourir* en *maladie*, waarbij de ziekte wordt voorgesteld als het vertrekpunt, het 'startschot' van het proces van het sterven, zonder deze relatie evenwel verder (meer bepaald als oorzaak) te specificeren. Dat men Fr. *de* in dit geval een causale betekenis toeschrijft, is dus het gevolg van een projectie van onze encyclopedische kennis in de betekenis van *de*, met name dat ziektes de dood kunnen veroorzaken.⁶⁷ De aangepaste parafrases luiden bij Honeste (2004b:6-11) achtereenvolgens:

- 'mourir à partir d'une maladie'
- 'faire un signe qui prend son origine dans la main'
- 'être aimé prend son origine dans les amis'
- 'mangez à partir de ces raisins'
- 'le fer dont l'origine est la lance'
- 'une maison dont l'origine est les briques'

⁶⁷ Voor een uitvoerige analyse van de overige gebruiken, zie: Honeste (2004b:6-11).

Volgens Honeste heeft *Fr. de* slechts één betekenis, te parafaseren als 'origine' of 'à partir de': de inhoudelijke diversiteit die *Fr. de* oproept (ruimtelijk *de*, temporeel *de*, causaal *de*, instrumenteel *de*, agentief *de*, partitief *de*, 'deel/geheel' *de*, 'materieel' *de*) is dan ook geen gevolg van de polysemie van *Fr. de*, maar wel van polyvalente inzetbaarheid van dit voorzetsel in verschillende toepassingsdomeinen. Elk van deze domeinen verwijst naar specifieke relaties in de buitentalige realiteit (ruimtelijke, temporele, causale etc.). De spreker projecteert naargelang van de context de prototypische vertegenwoordigers van deze specifieke relaties op de abstracte betekenisrelatie 'origine' of 'à partir de' die door *de* wordt ingegeven. Honeste spreekt van een "surinterprétation de la relation linguistiquement exprimée" (Honeste 2004b:12).

Ondanks de inhoudelijke diversiteit waarvan sprake, heerst tegelijkertijd het gevoel dat de verschillende gebruiken met elkaar verbonden zijn. De verschillende specifieke relaties in de buitentalige realiteit worden door middel van *Fr. de* op talig niveau immers allemaal weergegeven door de zeer algemene 'oorsprongsrelatie' ('origine', 'à partir de'). Honeste spreekt in dit geval van een "sous-détermination linguistique de la relation de référence dans le réel" (Honeste 2004b:12).⁶⁸ De abstracte taalbetekenis van *de* staat ons bijgevolg toe om *de* niet als een polyseem, maar wel als een polyvalent "outil linguistique" te omschrijven, d.w.z. "utilisable dans tous les domaines d'expérience et plus généralement dans tous les types d'opérations dans lesquels les contraintes linguistiques ou les enjeux discursifs imposent de poser un repère d'origine" (Honeste 2004b:21).

Indien men dus, zoals Honeste in de titel van haar artikel "Rendons à César..." suggereert, de keizer geeft, wat de keizer toekomt, dan moeten we vaststellen dat *Fr. de* monoseem is:

Si on prend soin de ne pas affecter au signifié propre de *de* des valeurs provenant de ses contextes d'emploi privilégiés, extrapolées à partir de représentations prototypiques des relations auxquelles il renvoie dans le réel, on obtient alors un signifié monosémique, portant cette valeur d'origine (...) (Honeste 2004b:12).

Men kan zich echter de vraag stellen of deze monoseme "valeur d'origine" wel a-spatiaal van aard is, zoals dat verlangd wordt door het anti-localistische kader waarbinnen Honeste zich plaatst. Per slot van rekening gebruikt ook Gougenheim, die zich in de localistische traditie inschrijft, de notie "origine" als basisbetekenis, d.i. de centrale betekenis van waaruit alle verdere betekenissen van *Fr. de* kunnen worden afgeleid. Honeste is zich van deze mogelijke kritiek bewust en gaat zelf ook dieper op deze vraag in. Aangezien dezelfde vraag ook bij Selosse (2002) opduikt en

⁶⁸ We willen er evenwel op wijzen dat het begrip "sous-détermination" hierbij ongelukkig gekozen is. Deze 'ondergedetermineerdheid' van de *signifié* laat uitschijnen dat de *signifié* vaag zou zijn. De *signifié* van een woord X kan men echter als precies afgebakend, dus 'gedetermineerd', beschouwen als men met het feit rekening houdt dat de *signifié* van een woord X bepaald wordt door de *signifiés* van de woorden Y, Z etc. die semantisch verwant zijn met X: X betekent dan wat Y, Z, etc. *niet* betekenen. De *signifié* kan dan wel abstract van aard zijn, maar is daarom nog niet 'vaag' of 'ondergedetermineerd'. Bovendien suggereert Honeste met de term "sous-détermination", wellicht ongewild, dat de voorzetselbetekenis van *de* een ongedetailleerde, 'ondergedetermineerde' afspiegeling zou zijn van de specifiekere, (referentiële) relaties in de buitentalige realiteit. We hebben echter meermaals aangetoond dat vanuit structureel-functioneel oogpunt taal geen afspiegeling is van (de onderscheidingen en specifieke relaties in) realiteit, maar de realiteit op taalspecifieke wijze indeelt. De 'natuurlijke categorieën' en 'talige categorieën' hoeven dus niet parallel te lopen.

dit probleem eveneens terugkomt in onze analyse van Nls. *over X*, besteden we er een aparte paragraaf (§ IV.4.4.) aan en laten we de vraag voorlopig onbeantwoord.

4.3 | Een monoseme betekenisanalyse van Lat. *ex* (P. Selosse)

Selosse stelt zich volgende opgave tot doel:

Je veux montrer (...) combien le postulat de la polysémie prépositionnelle me paraît constituer une erreur méthodologique profonde, qui contribue à distrordre ou négliger le signifié prépositionnel (Selosse 2002:339).

Selosse richt zich daarbij vooral tegen de cognitieve betekenisanalyse, die polysemie vaak als vanzelfsprekend beschouwt:

Comme toute posture scientifique, la polysémie postule certains concepts: elle parle d'acceptions *différentes*, de *nouveaux* signifiés et d'*absence* de sens. Or, dans une perspective épistémologique, il n'est peut-être pas inutile de rappeler que le choix de la polysémie comporte des risques, dont le coût n'est pas seulement sémantique, mais aussi cognitif et épistémique. Cette précision me paraît s'imposer, quand beaucoup de recherches cognitives traitent la polysémie prépositionnelle comme une évidence parmi d'autres (2002:357).

Selosse beoogt met zijn analyse van *ex X* bijgevolg hetzelfde doel als Honeste: hij wil aantonen dat *ex X* in wezen monoseem is én dat de taalbetekenis van *ex X* niet spatiaal van aard is, maar van een abstracte aard, die aan alle feitelijke gebruiken zonder uitzondering ten grondslag ligt.⁶⁹ Zijn methodologie is principieel dezelfde als die van Honeste, al ligt de nadruk bij Selosse sterk op de distributionele methode en slechts in geringe mate op de paradigmatische benadering (de paradigmatische oppositionering tot *a[b] X* komt slechts zijdelings aan bod). In tegenstelling tot Coseriu, werkt Selosse (net als Honeste) de door hem gekozen methode om tot een monoseme betekenisparafraze te komen tot in de puntjes uit. Hij beperkt zijn corpus daarbij tot "des textes botaniques néo-latins de la Renaissance" (2002:339).⁷⁰ Selosse (2002:340) stelt vast dat *ex X* in zijn specifieke corpus op drie, zeer uiteenlopende manieren kan worden gebruikt:

- 1) "identification de la provenance des plantes collectées ou envoyées", b.v.: *Adracnes, hoc nomine Honorius Belli ex Creta misit.*
- 2) "identification des auteurs des descriptions pour des plantes ignorées des autorités de l'Antiquité, comme Dioscoride ou Pline, ou pour des plantes rares ou exotiques, b.v.: *Additis herbarum facultatibus ex Dioscoride, Galeno.*
- 3) "identification des plantes, enfin, par la mise au point d'une description méthodique, en particulier des couleurs", b.v.: *Flos ex albo purpurascens.*

⁶⁹ Daarmee werkt Selosse voornamelijk de eerste hypothese van Honeste uit. De tweede hypothese blijft op de achtergrond.

⁷⁰ Deze beperking is gestoeld op een weloverwogen keuze, die uitvoerig aan bod komt in Selosse (2002: 339-340). Deze verantwoording, die stoelt op een botanische en epistemologische redenering, is echter van minder belang voor onze verdere discussie.

In het eerste geval is *X* in *ex X* een toponiem en spreekt men gewoonlijk van een 'spatiaal dynamisch gebruik' van *ex*; in het tweede geval wordt *X* ingevuld door een antroponiem en hebben we te maken met een 'statisch abstract-ideëel ("notionnel") gebruik' van *ex*; in het derde geval is *X* een chromoniem en spreekt men van een 'dynamisch abstract-ideëel gebruik' van *ex*. Selosse, die in navolging van de Saussure (cf. Selosse 2002: 349) en gebruik makend van het theoretisch-methodologisch kader van Honeste, op zoek gaat naar de systeembetekenis van *ex X*, stelt vast dat aan deze zeer uiteenlopende gebruiken één taalbetekenis ("signifié") ten grondslag ligt, met name 'à partir de', 'origine', en dat deze drie gebruiken geenszins een polyseme betekenisstructuur van *ex* op *langue*-niveau impliceren.

Om zijn monoseme these te verdedigen, gaat Selosse stapsgewijze te werk. Aangezien men binnen de cognitieve semantiek het spatiale gebruik van een voorzetsel gewoonlijk als de prototypische betekenis beschouwt van waaruit alle verdere (temporele en/of abstracte) betekenissen worden afgeleid, wil Selosse in de eerste plaats aantonen dat de 'primaire spatiale betekenis' die in de cognitieve traditie wordt geformuleerd voor *ex* - hij baseert zich daarvoor op Touratier (1994:267-268) - eigenlijk te herleiden valt tot een specifieke interpretatie van de betekenis van *ex*, die ontstaat uit de combinatie van een abstracte (niet-spatiale) taalbetekenis van voorzetsel *ex* met de specifieke (spatiale) betekenisbijdrage van de co(n)textuele omgeving waarin *ex* optreedt. Vervolgens beargumenteert hij waarom deze a-spatiale betekenis ook ten grondslag ligt aan de gebruiken waarin *ex* optreedt met een antroponiem of een chromoniem.

Selosse wijst erop dat men binnen het cognitivisme spreekt van de 'spatiaal-dynamische betekenis' van *ex X* wanneer het voorzetsel refereert aan 1) de overgang van de binnenkant naar de buitenkant van een zeker ijkpunt *X* (dit 'dynamiciteitsaspect' zou tevens impliceren dat *ex X* enkel en alleen met dynamische werkwoorden kan worden gecombineerd) en bijgevolg aan 2) het overschrijden van een grens die bepaald wordt door dat ijkpunt. Vervolgens tracht Selosse aan te tonen dat de hierboven aangehaalde betekenissenmerken - [+dynamisch] en [+spatiaal] - die *ex X* traditioneel worden toegedicht, dienen te worden gherdefinieerd als contextbepaalde betekenselementen die worden aangebracht door de werkwoorden, de adjectieven of het substantief/de nominale groep waarmee *ex* wordt gecombineerd. Met andere woorden: de betekenisaspecten die in werkelijkheid aan de betekenis van het werkwoord, adjectief etc. moeten worden toegeschreven, worden volgens Selosse ten onrechte beschouwd als inherent aan de taalbetekenis van *ex X*.

- 1) Uit Selosses corpus van renaissanceteksten over botanica en dan met name uit de beschrijvingen van de herkomst van planten die worden weergegeven met een prepositioneel syntagma (afgekort tot Sprep) dat geïntroduceerd wordt door *ex*, gevolgd door een toponiem *X*, blijkt in de eerste plaats dat het kenmerk [+dynamisch] niet aan de betekenis van *ex* zelf kan worden toegeschreven, daar *ex X* net zo goed kan worden gecombineerd met statische werkwoorden, al komt die combinatie minder vaak voor dan die met dynamische werkwoorden:

- (1) *Napus sylvestris Cretica: ex Creta ab Honorio Belli accepimus* ('Navet sauvage Crétois: nous l'avons reçu de Crète d'Honorius Belli', 'Wilde Kretenzische knol: we hebben hem ontvangen uit Kreta van Honorius Belli')
- (2) *Hanc primum ex Italia habuerunt Belgici horti* ('Les jardins belges l'ont d'abord eue d'Italie' 'De Belgische tuinen hebben deze [plant] vanaf het eerste ogenblik gekregen van Italië')

Bovendien kan het werkwoord – zoals wel vaker gebeurt in het Latijn – simpelweg worden weggelaten:

- (3) *Absinthium Ponticum Creticum grati odoris, hoc ex Creta Honorius Belli* ('Absinthe du Pont-Euxin Crétoise, à odeur agréable. Exemple de Crète, Honorius Belli' 'Absint van het Kretenzische Pont-Euxin, met een aangename geur. Exemplaar uit Kreta, Honorius Belli')

Selosse concludeert daaruit dat het [+dynamisch]e kenmerk verkeerdelijk aan *ex X* wordt toegeschreven - op basis van het feit dat *ex X* het frequentst wordt gebruikt met een bewegingswerkwoord - "ce qui implique que des verbes (...) statiques comme *recevoir* soient traités comme des exceptions" (Selosse 2002: 342). Deze betekenisanalyse is epistemologisch echter onaanvaardbaar: "[E]lle suppose qu'une quantité non négligable d'emplois, même en latin classique, sont à traiter comme anormaux et elle contraint à y trouver à tout prix un signifié dynamique, au prix de contorsions interprétatives" (Selosse 2002:342). Dat *ex X* eveneens kan worden gecombineerd met een statisch werkwoord, of zelfs zonder werkwoord kan voorkomen, bewijst volgens Selosse bijgevolg het volgende:

L'essentiel est l'origine de la plante et on peut faire ici l'économie pour la préposition de toute idée dynamique *de mouvement, franchissement ou passage* que signifierait, en propre, le verbe (2002:342).

In de tweede plaats tracht Selosse aan te tonen dat niet alleen het kenmerk [+dynamisch] aan een cotextueel element kan worden toegeschreven, maar dat dat ook het geval is voor [+spatiaal]. Daarvoor vergelijkt Selosse het Sprep 'ex + toponiem' met de concurrerende 'toponymische adjectieven' (cf. *Creticum* en *ex Creta* in *Trifolium peltatum Creticum. ex Creta D. Honoris Belli* 'Trèfle en bouclier Crétois. De Crète Docteur Honorius Belli' 'Klaver in een Kretenzisch schild. Uit Kreta Dr. Honorius Belli' of *hortensis* en *ex horto* in *Aquilegia hortensis multiplex flore inverso. ex horto* 'Ancolie des jardins multiple à fleur renversée. Du jardin' 'Meerbladige klokjesbloem (die je in tuinen aantreft, lett.: tuinklokjesbloem) met omgekeerde bloem. Uit de tuin'). Het verschil tussen beide vormen - 'ex + toponiem' enerzijds en 'toponymisch adjectief' anderzijds - formuleert Selosse als volgt:

Ce que l'on peut tout d'abord constater par comparaison, c'est que l'adjectif, dénotant une propriété géographique, signifie conjointement le lieu où a été prélevée la plante et le lieu où elle pousse (habituellement), i.e. origine et situation, tandis que le Sprep en *ex* n'en précise, de façon discriminante, que l'origine (2002:343).

Selosse wijst erop dat men geenszins geneigd is om aan toponymische adjectieven een [+dynamisch]e betekenis toe te kennen, ook al duiden ze in zekere zin een proces aan: met name de plaats waar de plant *groeit* en de plaats waar de plant *oorspronkelijk vandaan komt*. Immers: “On voit aisément que ce qui bloque l’attribution du trait dynamique, pour l’adjectif, c’est le fait que les notions processuelles *pousser*, *provenir* sont de pures interprétations contextuelles et ne sont pas inhérentes à l’adjectif lui-même” (Selosse 2002:343). Men ziet volgens Selosse echter minder makkelijk in dat net dezelfde contextuele invloed (hier: de dynamische betekenis van het bewegingswerkwoord) geldt voor ‘*ex* + toponiem’. Ook het kenmerk [+spatiaal] wordt onterecht aan de betekenis van *ex* toegekend. De vergelijking tussen het syntagma ‘*ex* + toponiem’ en het ‘toponymisch adjectief’ toont duidelijk aan dat men aan de betekenis van *ex* niet datgene kan toeschrijven wat duidelijk aan de betekenis van het toponymische substantief, respectievelijk adjectief toebehoort:

le sème spatial ou géographique est inscrit tout autant dans le radical des adjectifs *hortensis* ou *creticum* que dans les noms *horto* et *Creta*, mais nullement dans la préposition *ex* (Selosse 2002:344).

In de derde plaats onderzoekt Selosse de nominale groepen die binnen zijn specifieke corpus met *ex* kunnen worden gecombineerd. In de voorbeeldzin *ex horto Patavino D. Monavio* (‘Du Docteur Monavius, du jardin padouan’ ‘Van dr. Monavius, uit de tuin van Padua’) wordt *ex* in een traditionele analyse het kenmerk [+herkomst] (“provenance”) toebedeeld. Men spreekt in dat geval over een ‘spatiale betekenis’ van *ex*. In de voorbeeldzin *Betonica albo flore. quae pluribus foliis ex plantis Monavii* (‘Bétoine à fleur blanche. Celle qui est à plusieurs feuilles: des plantes de Monavius, 1621’ ‘Betonie met witte bloem. Diegene met meerdere bladeren: uit de planten van Monavius, 1621’) wordt aan *ex* het kenmerk [+extractie] (“extraction”) toegekend. Men spreekt in dat geval van de ‘abstracte betekenis’ van *ex*. Deze twee verschillende, doch gerelateerde betekenissen (“provenance” versus “extraction”) zouden wijzen op de polysemie van *ex* (cf. Touratier 1994:284 e.v.). Volgens Selosse hebben we echter opnieuw te maken met twee tekstbetekenissen (twee *a posteriori*-interpretaties) die ontstaan door de interactie van de taalbetekenis van *ex*, die op het moment van de interpretatie al verondersteld is, met een bepaalde co(n)textuele omgeving. Zo is men geneigd vanwege het meervoudige *plantis*, dat refereert aan een ‘geheel’ van planten, aan *ex* de [+extractie]-interpretatie toe te kennen (er wordt als het ware één plant onttrokken aan het geheel der planten), terwijl het enkelvoudige *horto* wordt aangevoeld als een geografische entiteit, wat ervoor zorgt dat de [+herkomst; plaats van oorsprong]-interpretatie wordt verkozen boven de [+extractie]-interpretatie. Nochtans is het evenzeer mogelijk om aan *ex horto* uit de eerste voorbeeldzin een [+extractie]-interpretatie toe te kennen:

comme le prouve la conception même du jardin botanique à la Renaissance, le jardin est un lieu de rassemblement des plantes de la Création, et l’opération effectuée peut être conçue comme extraction à partir d’un ensemble (Selosse 2002: 344).

Selosse gaat niet akkoord met Touratier (1994: 284 e.v.) wanneer die stelt dat [+herkomst; plaats van oorsprong] en [+extractie] twee betekenissen vormen van het polyseme *ex*: “ces notions ne s’imposent qu’au gré du signifié des régimes prépositionnels, voire qu’elle peuvent commuter dans un même énoncé, selon la conception qu’induit de singulier ou le pluriel du nom régime” (Selosse 2002: 345).⁷¹ De taalbetekenis van *ex* blijft echter dezelfde (‘à partir de’, ‘origine’).

Kortom, uit de analyse van het type werkwoorden waarmee ‘*ex* + toponiem’ kan worden gecombineerd, evenals uit de analyse van de concurrerende ‘toponymische adjectieven’ en de analyse van het type substantieven/ nominale groepen die voorafgegaan worden door *ex* blijkt dat: 1) het veronderstelde [+ dynamisch]e kenmerk van *ex* te herleiden valt tot een betekeniskenmerk van het (dynamische) werkwoord dat zeer vaak met *ex X* gecombineerd wordt; 2) het veronderstelde [+ spatiale] kenmerk in werkelijkheid toebehoort aan het nominale complement van het voorzetsel (dat vaak een geografische naam is) en 3) de veronderstelde polyseme taalbetekenissen [+herkomst, plaats van oorsprong] en [+extractie] in werkelijkheid twee mogelijke tekstbetekenissen zijn die teruggaan op de monoseme taalbetekenis van *ex*. Op basis van deze conclusies stelt Selosse zich terecht de vraag: “Ni dynamique ni spatial, n’impliquant pas nécessairement de verbe de mouvement – que reste-t-il du signifié spatial de *ex* tel qu’il est défini par les polysémistes?” (2002:345). Aangezien het antwoord op deze vraag ‘niets’ luidt, prefereert Selosse een monoseem alternatief:

[O]n préféra le postulat d’un signifié commun: *ex* précise simplement l’origine d’un procès (statique ou dynamique) ou d’une plante à partir de l’intérieur de quelque chose (personne, corps, ensemble de plantes... ou lieu). Une telle définition, encore qu’elle reste à affiner, se passe de toute distinction en spatial, notionnel ou temporel (2002:345).

Net als Honeste, realiseert Selosse (cf. 2002:357 – voetnoot 6) zich dat sommige critici de ‘origine’- notie niet zullen aanvaarden als zijnde een ‘anti-localistische’ parafrase. Zoals eerder vermeld, zullen we in § IV.4.4. verder op deze problematiek ingaan.

Doordat de traditionele spatiale betekenis van *ex* ontdaan is van alle betekeniskenmerken die enkel en alleen aan de context toe te schrijven vallen en Selosse een ‘kalere’, abstracte taalbetekenis van *ex X* overhoudt (‘à partir de X’), wordt ook duidelijk dat we met exact dezelfde betekenis te maken hebben wanneer *X* in *ex X* ingevuld wordt door een antroponiem of een chromoniem. Indien men aan een spatiale taalbetekenis van *ex X* zou vasthouden wanneer *X* wordt ingevuld door een toponiem, dan zou het gevaar reëel zijn dat men aan *ex X* (met *X* = antroponiem of *X* = chromoniem) twee nieuwe betekenissen zou toekennen en men *ex X* dus – ten onrechte – als polyseem zou beschouwen:

*Algemene
Taalwetenschap
Blandijnberg 2
9000 Gent*

⁷¹ Merk op dat Coseriu van twee verschillende normbetekenissen zou spreken.

Les distinctions en termes de dynamique et de statique, de provenance et d'extraction, de spatial et de notionnel, n'ont pas de pertinence pour l'analyse du signifié de la préposition *ex*, parce qu'elles n'appartiennent qu'à l'environnement contextuel (verbe, régime prépositionnel). Une fois rejetées ces différences postulées par l'approche polysémique, il apparaît que les 'nouveaux' emplois que la tradition constate ne sont que l'application, à des contextes particuliers, de la structure sémantique unique propre à la préposition *ex* et qu'il n'y a pas lieu de dégager de nouvelles acceptions (Selosse 2002:356).

- 2) Met zijn monoseme betekenisparafraze 'à partir de X' voor *ex X* gaat Selosse vervolgens in tegen de traditionele aanname dat 'ex + antroponiem', een frequent voorkomend syntagma in het botanische Latijn van de Renaissance, naast de primaire, spatiale betekenis van *ex*, een tweede, abstracte betekenis van *ex* vormt (cf. de voorbeeldzin *Additis herbarum facultatibus ex Dioscoride, Galeno* 'Nous avons ajouté les propriétés des plantes d'après Dioscoride et Galien' 'We hebben de eigenschappen van de planten toegevoegd naar het voorbeeld van Dioscoride en Galenos').⁷²

Selosse is van mening dat men de betekenis van *ex* het beste kan afleiden via de paradigmatische oppositie van 'ex + antroponiem' en 'a[b] + antroponiem'. Deze oppositie komt o.a. tot uiting in volgende voorbeeldzin van Vergilius: *ex Theophrasto intelligere...a Plutarcho tandem et a Plinio didicisse...* ('Nous comprenons d'après Théophraste (...), nous apprenons cependant par Plutarque et Pline...' 'Theophrastus toont ons (...) / lett.: we zien in volgens Theophrastus (...), van Plutarcus en Plinius, echter, leren we ...'). In het ene geval, *ex Theophrasto*, vormt het antroponiem de "source passive de compréhension"; in het andere geval, *ab Plutarcho*, vormt het antroponiem "cause active de savoir": "Le choix de la préposition n'est donc pas libre en ce qu'il est déterminé par une opposition en termes d'origine et de cause" (Selosse 2002:347). Deze oppositie komt nog sterker tot uitdrukking wanneer men *a Plutarcho tandem et a Plinio didicisse* contrasteert met het botanische corpusvoorbeeld *ex D. Cortuso cognouimus* ('Nous savons de Cortusi que...' 'We weten van/via Cortusi dat'), aangezien beide voorbeelden eenzelfde contextuele omgeving hebben (cognitiewerkwoord, inchoatief aspect, perfectum), zodat het contrast tussen beide voorzetsels niet aan de co(n)text kan worden toegeschreven. In het eerste geval drukt het voorzetsel *ab* een causale relatie uit, "d'enseignant à enseigné"; in het tweede geval drukt het voorzetsel *ex* een oorsprongsrelatie uit, "de source à lecteur" (Selosse 2002:347). Het is duidelijk dat hiermee dezelfde taalbetekenis van *ex* gewaarborgd blijft: "[N]ous ne pouvons retrouver que le même unique signifié, esquissé dans la première partie: l'origine, ce à partir de quoi quelque chose est posé" (Selosse 2002:347).

⁷² Men zou kunnen opwerpen dat dit gebruik puur metonymisch is en te begrijpen als zou de auteur hier staan voor 'werk van de auteur', maar dat deze metonymische interpretatie uitgesloten is, blijkt uit een gelijkaardige voorbeeldzin *ex D. Cortuso cognouimus* ('Nous savons de Cortusi que...' 'We weten van/via Cortusi dat...'): aangezien de botanische prefect Cortusi geen enkel botanisch werk heeft geschreven, kan de metonymie 'auteur' – 'werk van de auteur' hier niet van toepassing zijn.

3) Ten slotte is dezelfde taalbetekenis van *ex* ook terug te vinden bij een typisch gebruik uit het botanische corpus uit de Renaissance: *ex* + chromoniem, d.i. een omschrijving van de planten aan de hand van hun kleur. Chromonymische omschrijvingen blijken zeer interessant te zijn voor het betekenisonderzoek van *ex*, aldus Selosse. De meest frequente chromonymische omschrijving gebeurt door middel van volgende constructie: “*ex* + nom ^{[ablatif] [couleur 1]} + participe présent _[couleur 2]”. Een voorbeeld daarvan is o.a. *Blattaria flore ex viridi purpurascente* dat in het Frans meestal wordt vertaald door ‘Molène à fleur d’un vert purpurescent’ (‘Wolkruid met een purperachtig groene bloem’).

Hoewel groen (“couleur 1”) en purper (“couleur 2”) ver uit elkaar liggen in het kleurenspectrum, wordt de oorspronkelijke Latijnse constructie door de Franse (respectievelijk Nederlandse) vertaling zo geïnterpreteerd als zou “couleur 2” een kleurnuance van “couleur 1” aangeven. Deze vertaling is geïnspireerd op zinnen waarin de constructie (“*ex* + nom ^{[ablatif] [couleur 1]} + participe présent _[couleur 2]”) gebruikt wordt met kleuren die in het kleurenspectrum wel dicht bij elkaar liggen. Dat is o.a. het geval in *Cerintho flore ex rubro purpurascente* dat in het Frans meestal wordt vertaald door ‘Mélinet à fleur d’un rouge purpuruscent’ (met Nederlands equivalent: ‘Wasbloem met een purperachtig rode bloem’). Op basis van de naburigheid van de kleuren (zoals in de laatste voorbeeldzin) besluit men de constructie met *ex* een betekenis toe te kennen, die een kleurnuance uitdrukt en men kent deze betekenis vervolgens ook toe wanneer de constructie wordt gebruikt voor twee kleuren die ver uit elkaar liggen in het kleurenspectrum. Indien men volgens Selosse echter de planten die door middel van bovenstaande constructie worden beschreven van nabij onderzoekt, moet men vaststellen dat het niet gaat om planten die een basiskleur hebben met een andere kleurglans, maar wel om tweekleurige planten waarvan het buitenste en binnenste gedeelte een andere kleur hebben. De kleuren zijn daarbij strikt onderscheiden, cf. *Narcissus Garetii, flore albo exteriori parte rubicundo* (‘Narcissus de Garet, à fleur blanche, rouge sur le pourtour’ ‘Narcis van Garet, met witte bloem, rood langs de randen’).

Dat dit soort tweekleurige planten door middel van bovenvermelde constructie (“*ex* + nom ^{[ablatif] [couleur 1]} + participe présent _[couleur 2]”) wordt omschreven, dient men te begrijpen tegen de achtergrond van de botanische visie uit die tijd. De talloze kleurvariaties van planten werden beschouwd als een spel van de ‘Natuur’, vertrekkende van bepaalde – eenkleurige – prototypes. Elke tweekleurige plantensoort, ook al vormde die strikt plantkundig gezien een aparte soort, werd beschouwd als een gedegradeerde versie van de éénkleurige plantensoort, die als model gold. Terwijl de prototypische narcis volledig wit was, werd de narcis beschreven in *Narcissus ex albo rubescens* gezien als een modificatie die zijn oorsprong vond in deze prototypische narcis. Met andere woorden: “couleur 1” vertegenwoordigt de oorspronkelijke kleur van de prototypische plant die men als model (‘vertrekpunt’) voor de gemodificeerde plant beschouwt en “couleur 2” duidt de aard van de modificatie aan: “La transformation n’est pas une transformation de couleur dans une partie de la plante, mais une transformation pensée d’une plante à l’autre, de la plante prototype que connaît l’observateur, à la plante altérée que lui offre le jeu de la Nature: transformation visuelle et conceptuelle” (Selosse 2002:350).

Dat de transformatie van kleur slechts een deel van de plant betreft (meestal de omtrek van de plant), maakt deel uit van dit spel van de Natuur: de minieme transformatie levert in deze visie geen nieuwe plantensoort op.

Voor Selosse luidt de conclusie dan ook dat de betekenis van *ex* niet zo kleurloos of abstract is, dat men het kan vertalen met *Fr. de*.⁷³ Die vertaling verdoozelt immers dat men met *ex* in het botanische Latijn uit de Renaissance precies bovenvermelde transformatie tracht te vatten. Men moet daarom zoeken naar een alternatieve vertaling: voor *Narcissus ex albo rubescens* kan dat bijvoorbeeld 'Narcisse de blanc virant au rouge' zijn ('witte narcis verkleurd tot rood', 'roodachtige narcis, van oorsprong wit', of 'witte narcis die rood aan het worden is'). Belangrijk is vooral dat men inziet dat dezelfde taalbetekenis ("signifié") zoals die geformuleerd is in 1) 'ex + toponiem' en 2) 'ex + antroponiem' ook van toepassing is op 3) 'ex + chromoniem'. Het voorzetsel *ex* introduceert in dat laatste geval de 'origine' van de (kleur)transformatie.⁷⁴ Meer nog: door een juiste inschatting van de taalbetekenis van *ex* kan men in de vertalingen van de zinnen die aan de constructie "*ex* + nom [_{ablatif}] [_{couleur 1}] + participe présent [_{couleur 2}]" voldoen, specificeren wat het Latijn precies uitdrukt.

Met zijn indringende analyse toont Selosse aan dat de syntactische betekenis van een morfeem in een bepaalde taal helemaal niet hoeft samen te vallen met de interpretaties die men geeft aan dat morfeem in welbepaalde, gebruikelijke contexten. Hieruit blijkt dat het voor een semantische analyse fundamenteel is dat men betekenis *stricto sensu* (*signifié*) enerzijds en normbetekenissen en op de referentie berustende kennis van zaken anderzijds duidelijk uit elkaar dient te houden, wil men de bijdrage van taal tot het spreken en tot het talig handelen in het algemeen (productie en interpretatie) correct inschatten. Net als Honeste biedt Selosse daarenboven een monoseem, anti-localistisch alternatief voor de 'traditionele' cognitieve betekenisanalyses die voorzetsels op een polyseme, localistische manier benaderen en daarmee op onoverbrugbare problemen stuiten:

À force de rendre compte du sens de la préposition à partir de son régime nominal, l'approche polysémique construit sa propre impasse. Tant que le régime nominal correspondait à des catégories d'expériences bien identifiées dans le domaine spatial et temporel ou bien typiques dans le domaine notionnel, l'analyse polysémique semblait fonctionner. Mais du moment où la préposition se trouve dans un contexte abstrait relevant d'expériences moins typiques et moins facilement catégorisables, l'approche polysémique achoppe et cède la place à une interprétation en morphème insignifiant ou 'incolore', alors même que la préposition véhicule un contenu sémantique toujours identique (Selosse 2002:353).

⁷³ Selosse formuleert zijn conclusie op een enigszins misleidende manier, aangezien Honeste net aantoont dat *Fr. de* eveneens het meest precies als 'à partir de' kan worden geparafraseerd. Selosse bedoelt natuurlijk dat men niet simpelweg *Fr. de* met zijn vele interpretaties als vertaling van Lat. *ex* kan gebruiken; de precieze parafraze van *Fr. de*, met name 'à partir de', is daarentegen wel geschikt als betekenisomschrijving.

⁷⁴ Overigens toont Selosse (2002:351-352) ook aan dat deze transformatie geenszins op een [+dynamisch] aspect wijst van *ex*.

4.4 'Origine': een localistische of anti-localistische betekenisparafraze?

Zowel Honeste als Selosse schrijven zich in de anti-localistische traditie in: de metatalige betekenisparafraze die ze voor Fr. *de*, respectievelijk Lat. *ex* naar voren schuiven moet dus niet alleen de monoseme aard, maar ook de abstracte, a-spatiale aard van de voorzetselbetekenis weergeven. Het is dan ook niet geheel onbegrijpelijk dat sommige critici zich afvragen of een parafraze aan de hand van het spatiaal aandoende 'origine' aan bovenvermelde voorwaarden voldoet. Selosse is zich van het probleem bewust, maar gaat er zelf niet dieper op in. In een voetnoot (cf. Selosse (2002:375 – voetnoot 6) verwijst hij de critici die 'origine' en 'à partir de' als spatiale parafrases beschouwen evenwel door naar auteurs die binnen een monoseem betekenismodel werken en die volgens hem aantonen dat geen van beide parafrases primair-spatiaal van aard is. Het gaat om o.m. D. Dubois, J.P. Desclés, B. Pottier, B. Victorri en M.-L.Honeste zelf.⁷⁵

Zowel Selosse en Honeste als de bovenvermelde auteurs sluiten met hun monoseme, anti-localistische aspiraties en hun parafraze voor Fr. *de* respectievelijk Lat. *ex* met betrekking tot de betekenis van voorzetsels wonderwel aan bij het 'oorspronkelijke localisme', zoals Hjelmlev (1935), die zichzelf een strikte localist noemde, dat voor ogen had. Het 'klassieke localisme' zoals we dat nu kennen is volgens Hjelmlev de *foutieve* interpretatie van het oorspronkelijke localisme door de anti-localisten, die er verkeerdelijk van uit gingen dat de spatialiteit waarvan sprake in het oorspronkelijke localisme als 'concrete, materiële spatialiteit' diende te worden opgevat.⁷⁶ Hjelmlevs kritiek op deze interpretatie blijkt uit zijn bespreking van enkele anti-localisten (o.a. C. Michelsen en Th. Rumpel):

(...) C. Michelsen abandonne l'idée de la *conception spatiale (locale Anschauung)* qui est à la base de la théorie localiste, sans comprendre que cette idée n'implique pas l'hypothèse qui consiste à croire que la signification des cas se rapporte toujours ou surtout à l'espace concrète ou matérielle. La théorie antilocaliste n'aurait pas été émise si on n'avait pas insinué que cette hypothèse (phantastique en elle-même) avait été soutenue par les localistes. (...) [I]l [Michelsen] ne semble pas avoir compris que la conception spatiale est inévitable si on veut donner à la relation *in abstracto* une interprétation tangible et plastique (1935:45).

Dezelfde kritiek uit Hjelmlev ook aan het adres van de semi-localisten:

Mais lorsque le terme de 'topique' est défini non dans le sens localiste, mais comme identique à concret et local, le caractère topique de l'instrumental est loin d'être évident. Alors nous sommes en présence d'une interprétation [demi-localiste, fvdg] matérialiste et massive avec laquelle la théorie localiste [het oorspronkelijke localisme, fvdg] ne présente aucune analogie (Hjelmlev 1935:57).

⁷⁵ Selosse geeft geen verdere details met betrekking tot de referenties, maar uit Honeste (2004b:1 – voetnoot 3), die dezelfde auteurs aanhaalt, evenwel met meer gedetailleerde verwijzingen, kunnen we opmaken dat het om volgende teksten gaat: Dubois (1991), Pottier (1992), Desclés (1993:123-127) en Victorri (1997: 41-62). Zelf voegen we er ook nog Victorri & Fuchs (1996) aan toe.

⁷⁶ Onder 'localisme' begrijpt men in de geschiedenis van de taalwetenschap in de eerste plaats een theoretische optie in de historische grammatica, vooral dan de casustheorie, cf. onder meer Willems (1997: 107e.v.)

Hjelmslev stemt dan ook graag in met de idee van F. Wüllner (die sterk beïnvloed werd door Kant) dat “[l]a conception ou l’idée qu’il s’agit de chercher dans une forme linguistique doit être une idée une [sic], une seule signification fondamentale (*Grundbedeutung*) d’un degré d’abstraction assez grand pour permettre d’en déduire tous les emplois concrets de la forme” (1935:37). Voor Wüllner die de ontdekking van A.-F. Bernhardt “selon laquelle les significations fondamentales des cas et des prépositions recouvrent une seule et même catégorie conceptionnelle” verder uitwerkt, is “le phénomène subjectif désigné par cette catégorie (...) la *conception spatiale*” (Hjelmslev 1935:37). Nogmaals, deze “conception spatiale” mag niet als de weerspiegeling worden beschouwd van concrete spatialiteit die het sprekend subject in zijn dagelijks bestaan als dusdanig ervaart, wel integendeel:

cette conception est appliquée par le sujet parlant aux divers ordres du phénomène objectif, qu’il s’agisse de l’espace, du temps, de la causalité logique ou de la relation syntagmatique. Il s’agit donc en quelque sorte d’une application d’un fait d’ordre physique sur un plan plus général. Selon Wüllner il n’y a là rien de surprenant: toute opération intellectuelle repose en dernière analyse sur les conceptions de l’espace et du temps. L’opération intellectuelle consiste à ramener à des formules spatiales et temporelles les faits observés dans le monde objectif (Hjelmslev 1935:37).

In de loop van de geschiedenis is de idee van Wüllner echter verkeerd geïnterpreteerd, aldus Hjelmslev:

En s’efforçant de faire résistance au point de vue localiste on en est venu à soutenir qu’il existe des cas dont la signification est uniquement ou principalement d’ordre concret et local dans le sens massif et matérialiste de ce terme. C’est une idée nouvelle qui reste étrangère à la théorie de Wüllner qui par ses antagonistes a été baptisée ‘localiste’ (Hjelmslev 1935:61).

Aangezien echter Hjelmslevs kritiek op de interpretatie door de anti-localisten van het oorspronkelijke localisme weinig tot geen weerklank vond in de linguïstische literatuur (waaronder ook de recente literatuur van de laatste twintig jaar, wellicht mede door de negatieve receptie van zijn *La catégorie des cas* door auteurs als Serbat (1981)), blijven we de termen ‘localisme’ en ‘anti-localisme’ hanteren, zoals ze sinds de anti-localisten de geschiedenis zijn ingegaan, met dien verstande dat latere auteurs, als Selosse en Honeste, die zich afzetten tegen het klassieke localisme en zichzelf anti-localist noemen, eigenlijk naadloos aansluiten bij het ‘zuivere’, ‘oorspronkelijke’ localisme dat Hjelmslev voor ogen had. Immers, zowel binnen deze latere ‘anti-localistische visie’ als binnen de ‘Hjelmsleviaanse localistische visie’ dient de (eventuele) ‘spatialiteit’ waarmee men betekenis omschrijft, niet te worden opgevat als ‘antropomorfe ruimtelijkheid’ (hiermee bedoelen we, de ruimte zoals de mens die in zijn dagelijkse leven ervaart), maar als een abstracte ruimtelijkheid die vanwege zijn intersubjectieve toegankelijkheid en bevattelijkheid zowel talig als metatalig middel bij uitstek is om de abstracte betekenis van in dit geval voorzetsels te omschrijven.

Hjelmslev blijft helaas vaag in de verdere omschrijving van ‘spatialiteit in abstracte zin’. De door Selosse vermelde ‘anti-localistische auteurs’ (vanuit Hjelms-

leviaans standpunt dus quasi synoniem met 'oorspronkelijk-localistische auteurs') trachten – elk op hun eigen wijze - die 'spatialiteit in abstracte zin' in te vullen. Het gaat daarbij voornamelijk om wiskundig geïnspireerde modellen die in zekere mate schatplichtig zijn aan de theorieën van W. Wildgen (1982; 1994), R. Thom (1972; 1974; 1988), J. Petitot (1985; 1991; 1992) en P. Brandt (1993), die de 'spatialiteit in abstracte zin' (onder meer) trachten te definiëren aan de hand van de abstracte ruimte zoals die wordt omschreven in de wiskundige topologie. Zo trachten Victorri & Fuchs (1996), een wiskundige respectievelijk taalkundige, wiskundige modellen ("théorie des variétés différentielles et des systèmes dynamiques") te combineren met connectionistische netwerkmodellen ("réseaux connexionnistes") met het oog op computationele toepassingen. Aangezien dit proefschrift zich beperkt tot betekenismodellen binnen de cognitieve semantiek en het structureel functionalisme, zijn we hier vooral geïnteresseerd in de manier waarop Honeste (2004b) op strikt taalkundige wijze de vermeende spatialiteit van 'origine' afwijst.

Honeste (2004b:12) is de eerste om toe te geven dat 'origine' als betekenisparafraze voor *Fr. de* op het eerste gezicht niets nieuws onder de zon biedt. De notie 'origine' wordt door verschillende auteurs (ook localistische) gebruikt om de betekenis van *Fr. de* te kenmerken. Indien men deze betekenisanalyses echter van dichterbij bekijkt, dan moet men vaststellen dat de notie 'origine' voor vele auteurs tegelijkertijd een hoop andere (spatiaal-dynamische) noties impliceert, die bijgevolg deel gaan uitmaken van de betekenis van *Fr. de* (Honeste citeert daarvoor o.a. Gougenheim (1959), Laur (1993:5) en Ruwet (1969:115-135)). Zo voldoet de betekenis van *Fr. de* voor bovenvermelde auteurs aan de kenmerken [+origine] ('origine'), [+mouvement] ('beweging'), [+éloignement] ('verwijdering') en [+orientation] ('richting'). De laatste drie (spatiaal-dynamische) kenmerken zorgen er volgens Honeste voor dat ook 'origine' op (concreet-)spatiale wijze wordt geïnterpreteerd. Daarom wil Honeste via een distributionele analyse, in dit geval de contextuele analyse van *Fr. de* in een spatiaal-dynamische context, aantonen dat de kenmerken [+mouvement], [+éloignement] en [+orientation] niet geïncorporeerd zitten in de betekenis van *Fr. de*:

Toutes ces définitions de la valeur fondamentale de *de* mêlent diverses notions à celle d'origine: éloignement, mouvement, orientation (...). En conséquence, la seconde partie de cette étude s'appuiera sur des contextes dynamiques spatiaux pour examiner si des notions, si 'naturellement' associées à celle d'origine qu'elles sont incluses dans la valeur dite fondamentale de *de*, proviennent ou non de la préposition (Honeste 2004b:13).

Aangezien we vooral willen aantonen dat de betekenisparafraze 'origine' niet spatiaal van aard is en niet zozeer dat de kenmerken [+mouvement], [+éloignement] en [+orientation] niet tot *Fr. de* behoren, volstaan we met de bespreking van de eerste twee vermeende betekeniskenmerken van *Fr. de*. De bewijsvoering loopt voor de drie kenmerken immers parallel. Voor een uitgebreider bespreking verwijzen we uiteraard door naar het artikel van Honeste (2004b:12-20).

Honeste start met een algemene schets van wat zij onder een ‘dynamische context’ verstaat: “On parle de contexte dynamique lorsque qu’est décrite une opération qui conduit à une transformation de la situation dans le temps” (Honeste 2004b:13). De meest prototypische representatie van deze dynamische context is een lineaire verplaatsing, die wordt waargenomen als een georiënteerde beweging die zich ontwikkelt binnen een ruimte die wordt afgebakend door twee punten: een vertrekpunt O (“point d’origine”) en een aankomstpunt A (“point d’arrivée”), weergegeven door een voorzetselgroep. Het proces en de richting van de verplaatsing worden weergegeven door het werkwoord V. (cf. Schematisch: O - V → A). Niet alle elementen uit het schema hoeven steeds te worden gesatureerd; het schema kan uiteraard ook worden uitgebreid.

Vervolgens tracht Honeste aan te tonen dat het kenmerk [+mouvement] ten onrechte aan de betekenis van Fr. *de* wordt toegeschreven. Ze gebruikt daarvoor een aantal voorbeeldzinnen die aan het bovenstaande schema beantwoorden. Let wel: niet in alle voorbeeldzinnen zijn alle elementen uit het basisschema vertegenwoordigd.

- (1) *Paul sort de chez lui;*
- (2) *Paul parle de politique;*
- (3) *De Bruxelles à Louvain, il y a 26 kilomètres;*
- (4) *Paul est de famille ouvrière.*

Zin (1) kan worden geparafraseerd als een verplaatsing in de ruimte door het subject *Paul* vanuit het vertrekpunt *chez lui*. De ‘verplaatsing in de ruimte’ vloeit voort uit de betekenis van *sortir* dat een dynamisch spatiaal proces aanduidt en de bijwoordelijke bepaling van plaats *chez lui*. Zin (2) duidt een ‘verplaatsing’ (verloop) in de tijd aan van een bepaalde actie (*parler*) waarbij *politique* het vertrekpunt van het praten vormt (waarbij de oorsprong van het gesprek in *politique* ligt). Zin (3) is de uitdrukking van een bepaalde toestand (weergegeven door *il y a*), meerbepaald van de geschatte afstand tussen twee spatiale grenzen die afgebakend worden door vertrekpunt *Bruxelles* en punt van aankomst *Louvain*. Zin (4) beschrijft een toestand (weergegeven door *être*) waarin het subject *Paul* zich bevindt, een toestand die zijn oorsprong vindt in *famille ouvrière* (m.a.w. *Paul* ‘vindt zijn oorsprong in’, is afkomstig uit een arbeidersfamilie). Het enige betekenselement dat in deze vier zinnen constant blijft, is de notie [+origine]. Deze notie is bovendien niet-spatiaal. Terwijl zinnen (1) en (3) respectievelijk een verplaatsing en een toestand *in de ruimte* uitdrukken, hebben we in zinnen (2) en (4) te maken met een *niet-spatiale* (temporele) ‘verplaatsing’ respectievelijk *niet-spatiale* toestand. De spatialiteit in zinnen (1) en (3) is te verklaren door het werkwoord *sortir* (dynamisch-spatiaal proces) en de bijwoordelijke bepaling van plaats *chez lui* respectievelijk de uitdrukking van de afstand *26 kilomètres* en de twee bijwoordelijke bepalingen van plaats *Bruxelles* en *Louvain*. De afwezigheid van spatialiteit in zinnen (2) en (4) is te verklaren door *parler*, een proces dat verloopt in de tijd, respectievelijk door het niet-spatiale *famille ouvrière*. Met andere woorden: aangezien de commutatie van enkele [+spatiale] elementen door [+niet-spatiale] elementen (= inhoudelijk verschil), geen verschil in voorzetsel impliceert (immers: Fr. *de* blijft constant in deze zinnen) (= vormelijke constante), kan de spatialiteit (alsook de niet-spatialiteit) niet op de betekenis van Fr. *de* worden verhaald.

Voorts stellen we vast dat Fr. *de* ook geen dynamisme ([+mouvement]) impliceert. De verplaatsing waarvan sprake in zinnen (1) en (2) (meerbepaald een verplaatsing in de ruimte respectievelijk in de tijd) kan worden toegeschreven aan de werkwoorden *sortir* en *parler*, die beide een proces uitdrukken (meerbepaald een spatiaal respectievelijk niet-spatiaal proces). Zinnen (1) en (2) zijn dus [+dynamisch]. De toestand waarvan sprake in zinnen (3) en (4) kan dan weer worden toegeschreven aan *il y a* respectievelijk *être*, die beide een toestand uitdrukken (een spatiale toestand in (3) en een niet-spatiale toestand in (4)). Zinnen (3) en (4) zijn dus [+statisch]. Met andere woorden: aangezien de commutatie van enkele [+dynamische] elementen door [+statische] elementen (= inhoudelijk verschil), geen verschil in voorzetsel impliceert (immers: Fr. *de* blijft constant in deze zinnen) (= vormelijke constante), kan de dynamiciteit ([+ mouvement]) (alsook de staticiteit) niet op de betekenis van Fr. *de* worden verhaald.

Ook de toekenning van [+éloignement] ('verwijdering') aan de betekenis van Fr. *de* berust volgens Honeste op een vergissing. Om dit aan te tonen vertrekt ze van volgende voorbeeldzinnen:

- (1) *Le train s'approche de Paris;*
- (2) *Le train s'éloigne de Paris.*

Vanuit de redenering dat *de* niet simpelweg een vertrekpunt aanduidt [+origine], maar tegelijkertijd ook de verwijdering ten opzichte van dat vertrekpunt [+éloignement], lijkt zin (1) een contradictie te bevatten tussen enerzijds *approcher* dat aan een beweging (toenadering) in de richting van een aankomstpunt (A, cf. schema) refereert (*Paris*) en anderzijds de combinatie met Fr. *de* dat naar de verwijdering ten opzichte van een vertrekpunt (O, cf. schema) wijst. In zin (2) is er niets speciaals aan de hand: de verwijdering ten opzichte van een vertrekpunt uitgedrukt door *de* is perfect verenigbaar met de betekenis *s'éloigner* (zich verwijderen).

Beide zinnen worden gebruikelijk geïnterpreteerd als verwijzend naar een verplaatsing in de ruimte van het subject *train*: de voorzetselgroep *de Paris* duidt in (1) echter een aankomstpunt aan en in (2) een vertrekpunt. Deze interpretatie is het gevolg van de hypothese dat *approcher* en *éloigner* bewegingswerkwoorden zijn. Honeste schuift echter een andere hypothese naar voren. In deze hypothese wordt er rekening mee gehouden dat *approcher* en *éloigner* in wezen adjectivische verbalisaties zijn, respectievelijk afgeleid van de adjectieven *proche* en *loin*. Met die informatie in het achterhoofd wordt duidelijk dat *approcher (de)* en *éloigner (de)* geen verandering in de ruimte (beweging) weergeven ten opzichte van een aankomstpunt respectievelijk een vertrekpunt, maar een "changement d'état" (toestandsverandering), te begrijpen als *devenir proche (de)* en *devenir loin (de)*. Deze alternatieve hypothese maakt dan ook duidelijk dat *approcher* en *éloigner* enkel een richtingsverandering aangeven: bij *approcher* een verandering van 'minder nabij naar meer nabij'; bij *éloigner* een verandering van 'minder ver weg naar verder weg'. Natuurlijk kunnen 'van minder nabij naar meer nabij' en 'van minder ver weg naar verder weg' pas correct geïnterpreteerd worden indien men een vertrekpunt (standpunt) aangeeft van waaruit men deze richtingaanduidingen, aangereikt door *approcher* en *éloigner*, dient te begrijpen. De spreker

verplaatst zich mentaal naar het vertrekpunt van interpretatie, *Paris*, en bekijkt de situatie van de trein te vertrekken vanaf Parijs. Vanuit deze visie is *de Paris* in beide voorbeeldzinnen als een vertrekpunt ('origine') te begrijpen: zin (1) betekent 'vanaf het vertrekpunt voor de oriëntatie (*Paris*) verandert de toestand van het subject van minder naderbij tot meer naderbij Parijs'; zin (2) betekent dan 'vanaf het vertrekpunt voor de oriëntatie (*Paris*) verandert de toestand van het subject van minder ver weg tot verder weg van Parijs'. In de woorden van Honeste (2004b:16):

En tant qu'il indique l'origine de cette représentation, il est logique que ce soit *de* qui l'introduise, quelle que soit l'orientation intrinsèque des processus: c'est ce qu'illustrent les énoncés (1) en (2), dont les verbes dénotent des orientations opposées à partir d'un même repère cognitif 'Paris'.

Met bovenstaande redenering wil Honeste in de eerste plaats aantonen dat de notie [+éloignement] ten onrechte aan [+ origine] wordt verbonden (en daarmee ook ten onrechte aan de betekenis van Fr. *de*). Voor onze oorspronkelijke vraagstelling – kan 'origine' gebruikt worden als de parafrase van een niet-spatiale betekenis? – zijn de implicaties van Honestes bewijsvoering echter van veel groter belang. Honestes analyse van de zinnen *Le train s'approche de Paris* en *Le train s'éloigne de Paris* leveren immers tevens het overduidelijke bewijs dat men de betekenisomschrijving van Fr. *de* door 'origine' als strikt a-spatiaal dient op te vatten. Indien men het vertrekpunt als een spatiaal ijkpunt opvat, hiermee bedoelen we, indien men (zoals in de cognitieve semantiek) de interpretatie van het 'vertrekpunt' baseert op de menselijke, concrete ruimte-ervaring in de buitentalige realiteit (wij hebben hiervoor de term 'antropomorfe spatialiteit' gebruikt), dan bevat *Le train s'approche de Paris* onvermijdelijk een onoplosbare paradox. *Paris* zou dan immers op talig niveau de betekenis dragen van een *spatiaal vertrekpunt*, maar tegelijkertijd in de buitentalige realiteit aan een *spatiaal aankomstpunt* refereren. Men kan de paradox enkel en alleen opheffen, indien men uitgaat van de fundamenteel abstracte, niet-spatiale aard van de betekenis van Fr. *de*, geparafraseerd als 'origine' en in de aangehaalde voorbeeldzin *Le train s'approche de Paris* te begrijpen als het vertrekpunt van waaruit men de betekenis van het werkwoord *approcher* moet interpreteren (hier: de richting die het werkwoord aangeeft, 'van minder dichtbij naar dichterbij'). Zelfs in een spatiale context (cf. de bijwoordelijke bepaling van plaats *Paris*) blijft de aanname dat de betekenis van Fr. *de* in wezen niet-spatiaal van aard is overeind. De vermeende primaire spatialiteit van voorzetsels blijkt daarmee een foutieve hypothese. Overigens illustreert het bovenstaande voorbeeld nogmaals dat talen er een volstrekt 'eigenzinnig' systeem op kunnen nahouden dat geenszins hoeft te beantwoorden aan de logica van de buitentalige realiteit, en dat talige betekenis bijgevolg duidelijk moet worden onderscheiden van hetgeen waaraan sprekers aan de hand van die talige betekenis refereren: wat op niveau van het Franse taalsysteem door middel van een betekenis als een 'vertrekpunt' wordt gedefinieerd, kan in de buitentalige realiteit refereren aan een spatiaal vertrekpunt (*s'éloigner de Paris*), maar net zo goed aan een spatiaal aankomstpunt (*s'approcher de Paris*). Honeste (2004b:21) formuleert het besluit met betrekking tot de anti-localistische betekenisparafrase van Fr. *de* als volgt:

[L]es prépositions rendent compte non de l'expérience de données du réel, mais de modes de représentation et d'organisation de ces expériences. Ainsi, *de* ne dénote pas l'origine *comme expérience*, comme le ferait par exemple le lexème *origine*, mais exprime ce qu'on pourrait appeler une *opération d'origination*: elle consiste à présenter la notion que *de* introduit syntaxiquement comme origine de la ou des notions auxquelles elle est liée par la préposition (Honeste 2004:21).

Het inzicht dat betekenissen kunnen worden geparafraseerd aan de hand van termen die als spatiaal kunnen worden gekwalificeerd indien men ze op concreet-referentieel niveau interpreteert, maar die in werkelijkheid op een abstract-metaling niveau moeten worden begrepen, is van wezenlijk belang in dit hoofdstuk en wel op twee manieren:

- 1) In § IV.3. legden we al uit waarom de cognitieve semantiek op basis van hun specifieke betekenisconcept (cf. "embodied meaning", Lakoff & Johnson 1980) er automatisch ook een localistische visie op betekenis op nahouden. De aanname van een primair-spatiale betekenis (in concreet-materiële zin) van een voorzetsel dwingt alle temporele en/of abstracte gebruiken van een voorzetsel in een secundair betekenisstatuut en bijgevolg komt men als vanzelfsprekend tot de aanname van de polysemie van voorzetsels. Pas door het introduceren van één a-spatiale betekenis die elk (spatiaal of niet-spatiaal) toepassingsdomein overstijgt, wordt het mogelijk om de zogenaamde polysemie te heranalyseren als polyreferentialiteit en kan men de these van de polysemie vervangen door die van de monosemie.
- 2) Het inzicht is nodig om misverstanden in onze betekenisanalyse van Nls. *over* te voorkomen. Zo zullen we de betekenis van (voorzetsel) *over* o.a. het betekeniskenmerk [+ten opzichte van inferieur ijkpunt] toekennen. Zowel de notie 'ijkpunt' als 'inferieur' dienen daarbij ook in abstracte zin te worden opgevat en mogen, in navolging van Honeste, geenszins als spatiale termen in concreet-materiële zin worden geïnterpreteerd. We gaan daar in § IV.5. dieper op in.

4.5 | De monoseme betekenisanalyse van voorzetsels: evaluatie en vooruitblik op de structureel-functionele betekenisanalyse

In Hoofdstuk II introduceerden we het Coseriaanse structureel functionalisme, dat zowel op theoretisch als op methodologisch vlak uiterst verfijnd en gedetailleerd is uitgewerkt, en dat het meest geschikte instrument biedt om aan monoseme betekenisanalyse te doen. In § IV.4.1. hebben we er evenwel op gewezen dat Coseriu de praktische toepassing van zijn model nogal sterk heeft verwaarloosd. Het leek ons daarom aangewezen om ook het werk van Honeste te bespreken: deze auteur werkt eveneens binnen een Europees-structuralistisch kader, maar focust vooral op de praktische toepassing ervan. Dat uit zich in een aantal monoseme *case study's* vanuit de monosemiehypothese (cf. 2003a over *contre*; 2004a over *place*; 2004b over *de* en 2004c over *pouvoir*), die zeer minutieus zijn uitgewerkt.

We zien echter het tegenovergestelde effect optreden als bij Coseriu: de nadruk op empirische analyses zorgt bij Honeste voor een minder grondige tot summier

uitwerking van het theoretisch-methodologische kader. Het is duidelijk dat Honeste het Saussuriaanse gedachtegoed genegen is (o.a. het gebruik van de term *signifié* in die richting), maar Honeste verwijst noch bij het poneren van haar monoseme, anti-localistische hypothese, noch bij de beschrijving van haar methodologie naar andere auteurs die binnen een Europees-structuralistisch kader werken. Nochtans houdt Honestes theoretisch-methodologisch kader fundamenteel niets nieuws in en is het kader duidelijk ingebed in de traditie van de Europese, structurele semantiek. Zo herkennen we in haar methodologie vele elementen van het Coseriaanse structureel functionalisme, o.a. de 'commutatatieproef' in volgend citaat:

[N]otre méthode consistera:

- 1) à faire varier systématiquement le contexte jusqu'à épuisement des possibilités d'emploi en discours de l'item considéré;
- 2) à n'affecter au signifié 'en langue' de l'item considéré que les traits sémantiques qui resteront invariants lorsqu'on fera varier les autres items; les autres traits devront être reversés au signifié des items constituant ce co-texte variable. (Honeste 2004b:3).

Verder zien we dat Coseriu (o.a. 2000 [1990]) zich radicaal tegen de cognitieve semantiek keert, terwijl Honeste (2004b) de verwezenlijkingen van de cognitieve semantiek niet volledig overboord wil gooien. Het is duidelijk dat de taalbetekenis (de *signifié*) het ware object van de semantiek vormt voor Honeste (2004b), net als voor (de school van) Coseriu. Anderzijds wil ze de inzichten van de cognitieve semantiek en dan meerbepaald de cognitieve netwerkanalyse van voorzetsels ook integreren in haar theorie, evenwel niet op het niveau van de taalbetekenis (*signifié*), maar wel als een onderdeel van een conceptueel schema, dat op een zeer economische manier de gebruikelijke, specifieke realisaties van de taalbetekenis weergeeft:

Ce signifié simple permet à *de* de constituer un outil linguistique non pas polysémique, mais polyvalent, c'est-à-dire utilisable dans tous les domaines d'expérience et plus généralement dans tous les types d'opérations dans lesquels les contraintes linguistiques ou les enjeux discursifs imposent de poser un repère d'origine: établissement du point de départ d'un déplacement ou d'un processus quelconque, établissement du premier terme d'une relation causale, introduction d'une notion-origine comme support d'une opération (causation, partition, etc.), établissement d'une notion comme repère d'une autre (complément déterminatif, etc.). C'est là le schéma conceptuel de *de* caractérisé, comme tous les hyperfréquents d'un lexique, par un signifié élémentaire et des domaines d'applications nombreux, permettant de rendre compte économiquement, sous la forme générique de l'opération d'origination, de toutes ses réalisations spécifiques (Honeste 2004:21).

Ten slotte merken we op dat de analyses van Honeste en Selosse bijzonder interessant zijn indien men zich alleen op het voorzetsel *over* concentreert. Aan de ene kant reiken ze zorgvuldig uitgewerkte case study's aan, die bovendien ingaan op het belang van een anti-localistische benadering van voorzetsels (een thema dat bij Coseriu slechts impliciet aanwezig is), aan de andere kant worden Honeste en Selosse evenwel niet met het probleem van de multifunctionaliteit geconfronteerd, zoals dat bij onze analyse van Nls. *over* het geval zal zijn (*over* als voorzetsel en als (half)prefix).

Kortom: in § IV.5. willen we een monoseme betekenis voor Nls. *over* naar voren schuiven 1) gebruik makend van het theoretisch-methodologisch kader van Coseriu dat daarvoor het meest verfijnde werkinstrument biedt; 2) met eenzelfde zin voor gedetailleerdheid als de *case study's* van Honeste en Selosse; 3) rekening houdend met de verruiming van het 'prepositionele' onderzoeksveld door de cognitieve semantiek en 4) bijgevolg ook rekening houdend met het fenomeen van de multifunctionaliteit waarop Coene (2004) heeft gewezen.

5 | STRUCTUREEL-FUNCTIONELE BETEKENISANALYSE VAN NLS. OVER

5.1 | Inleiding

In § IV.5. willen we een synchrone, structureel-functionele analyse maken van de taalsystematische betekenis (*signifié*) van *over* in het Nederlands, d.i. een analyse van onze idiomatische kennis in enge zin met betrekking tot de betekenis van *over* die tot stand komt op basis van de functionele betekenisopposities (tot de hem omringende voorzetsels en (half)prefixen) binnen het taalsysteem van het Nederlands.

Voor onze betekenisanalyse van *over* kiezen we uitdrukkelijk voor een combinatie van introspectie en corpusonderzoek. Ons corpus is gebaseerd op de voorbeelden die in *Van Dale. Groot Woordenboek der Nederlandse Taal* (vanaf nu: VD) voor *over* worden gegeven (primaire bron) en wordt waar nodig aangevuld met zoekacties op Google. De keuze voor het woordenboek als corpusbron is heuristisch gezien geen onlogische keuze, aangezien in een woordenboek voornamelijk 'normbetekenissen' worden opgenomen, die telkens worden geïllustreerd aan de hand van een aantal voorbeeldzinnen (zie § II.1.9., voor een uitvoerige bespreking van het onderscheid tussen 'taalsystematische betekenissen' (*signifiés, Bedeutung*), 'normbetekenissen' (*Normbedeutung*) en 'betekenissen op niveau van het concrete spreken' (*Redebedeutung, parole-betekenis*). Het woordenboek is dus in die zin interessant dat het de zeer uiteenlopende 'betekenissen op niveau van het concrete spreken' reeds gegroepeerd heeft in verschillende 'normbetekenissen'. Daardoor wordt de semanticus een deel van het werk bespaard. Aan dit voordeel is echter ook een nadeel gekoppeld: een woordenboek geeft enkel weer hoe een woord in een taalgemeenschap *traditioneel wordt gebruikt* ('normbetekenis') en geeft dus niet weer hoe een woord – op basis van zijn taalsystematische betekenis – *zou kunnen worden gebruikt*. We zullen zien dat het referentiële bereik van de taalsystematische betekenis van *over* groter is dan de normbetekenissen die worden opgesomd in het woordenboek. Om die 'extra referentiële mogelijkheden' te illustreren wordt gebruik gemaakt van Google vanwege de enorme hoeveelheid data die het internet levert in tegenstelling tot de relatief beperkte hoeveelheid data in een traditioneel corpus.⁷⁷

⁷⁷ Voor die keuze baseerden we ons o.m. op het onderzoek van Keller, Lapata & Ourioupina (2002) die aantoonde dat "the large amount of data available outweighs the problems associated with using the web as a corpus (such as the fact that it is noisy and unbalanced)" (2002:236).

VD splitst het lemma *over* op in twee grote categorieën die we respectievelijk met *over1* en *over2* zullen aanduiden. *Over1* overkoepelt volgens VD alle betekenissen van *over* als 'bijwoord van plaats', *over2* omvat dan weer alle betekenissen van *over* als 'voorzetsel'.⁷⁸ We zijn het echter niet eens met VD dat *over* in alle betekenissen die bij *over1* zijn ondergebracht de functie 'bijwoord van plaats' vervult.⁷⁹ We achten de opsplitsing in *over1* ('niet-prepositioneel *over*') en *over2* ('prepositioneel *over*') desalniettemin zinvol en we zullen deze dan ook aanhouden in de bespreking. Het is immers duidelijk dat *over1* en *over2* in twee verschillende functionele (combinatie)paradigma's optreden en dat de fysieke identiteit van *over1* en *over2* niet noodzakelijkerwijs een functionele identiteit impliceert. Er zou immers sprake kunnen zijn van homofonie en we bevinden ons met een analyse van *over* op het raakvlak tussen lexicon (meer bepaald woordvorming) en syntaxis. Indien we het 'prepositionele paradigma' (*over de rivier zetten, op de kast zetten, van de muur halen, met de bal spelen, etc.*) vergelijken met het 'niet-prepositionele paradigma' (**o**verzetten (erover), **o**pzetten (erop), **a**fhalen (eraf), **e**rmee spelen, etc.) dan bevestigt met name het vormverschil '*van* versus *af*' alsook '*met* versus *mee*' bovendien paradigmatisch dat zowel voor *over* als *op* de fysieke identiteit geen volledige functionele identiteit met zich meebrengt. Aangezien het structureel functionalisme zich tot doel stelt die vormverschillen te achterhalen die functioneel zijn, d.w.z. die vormverschillen die ook een betekenisverschil impliceren, is het dan ook theoretisch en methodologisch gezien zinvol om de scheiding van 'prepositioneel *over*' en 'niet-prepositioneel *over*' aan te houden. Dat mag ons aan de andere kant niet beletten om het perspectief te verruimen en – in navolging van de doelbewust zo breed mogelijk opgezette analyse van voorzetsels in de cognitieve traditie – de overeenkomsten en verschillen tussen *over* als lid van het 'prepositionele paradigma' en *over* als lid van het 'niet-prepositionele paradigma' in kaart te brengen.

⁷⁸ We hebben juist opgemerkt dat de 'betekenissen' die VD onderscheidt binnen het structureel functionalisme uiteindelijk als normbetekenissen moeten worden beschouwd, waaraan een taalsystematische betekenis ten grondslag ligt van waaruit alle normbetekenissen en betekenissen op niveau van het concrete spreken kunnen worden verklaard. Het zou echter verkeerd zijn om tijdens de analyse te spreken van de 'normbetekenissen die VD onderscheidt voor *over*' omdat we daardoor VD een onderscheid zouden toeschrijven dat zij zelf niet maakt. Nogmaals, met het lexicografische doel dat de VD voor ogen heeft, met name registreren op welke manieren woorden traditioneel gezien binnen de Nederlandse taalgemeenschap worden gebruikt, is dit onderscheid ook niet van primordiaal belang. Wie echter geen lexicografie maar semantiek wil bedrijven, d.w.z. in het geval van het structureel functionalisme, wie op zoek wil gaan naar de taalspecifieke semantische organisatie en structuur van een gegeven taal, moet kunnen verklaren waarom precies het taalteken *over* op al deze, soms zeer uiteenlopende manieren wordt gebruikt. In dat geval is het uiteraard niet alleen belangrijk maar ook strikt noodzakelijk op zoek te gaan naar een onderliggende taalsystematische betekenis.

⁷⁹ VD maakt daarbij geen onderscheid tussen de combinaties van een beklemtoond *over-* met een onbeklemtoond grondwoord enerzijds (in het geval van een werkwoord gaat het om een scheidbaar samengesteld werkwoord) en de combinaties van een onbeklemtoond *over-* met een beklemtoond grondwoord (in het geval van een werkwoord gaat het om een niet-scheidbaar samengesteld werkwoord) anderzijds. Ook in de ANS (591) wordt *over-* wanneer het gecombineerd wordt met een werkwoord – los van de scheidbaarheid of onscheidbaarheid van het resulterende samengesteld werkwoord – als een 'ongeleed bijwoord' beschouwd. De enige 'echte' prefixen waarmee volgens de ANS in het Nederlands werkwoorden kunnen worden gevormd zijn *be-*, *de-*, *dis-*, *ge-*, *her-*, *ont-* en *ver-*. Wij zullen ervoor pleiten om in het geval van een niet-scheidbaar samengesteld werkwoord *over-* een prefix te noemen. Het deelt in dat geval de onbeklemtoondheid met de andere prefixen waarmee in het Nederlands werkwoorden kunnen worden gevormd en bovendien zullen we aantonen dat *over-* in dit geval niet als een zelfstandige eenheid met op zich staande betekenis kan worden beschouwd. In termen van het structureel functionalisme gaat het om

De analyse van *over1* gebeurt in § IV.5.2. Onder die paragraaf schenken we eerst aandacht (§ IV.5.2.1.) aan de betekenissen van *over1* zoals die in VD voorkomen (met dien verstande dat we met het oog op de verdere analyse de volgorde waarin de betekenissen in VD worden opgesomd, hebben aangepast)⁸⁰ alsook de voorbeelden (of voorbeeldzinnen) waarmee VD de verschillende betekenissen illustreert. Vervolgens zal in § IV.5.2.2. worden verantwoord waarom bepaalde gebruiken van *over* niet in de analyse worden opgenomen. Ten slotte zal in § IV.5.2.3. tot en met § IV.5.2.7. de eigenlijke structureel-functionele betekenisanalyse door middel van paradigmatische oppositie plaatsvinden.⁸¹ Omdat we willen aantonen dat de betekenisverschillen van (afleidingen of samenstellingen) ‘*over1-X*’ (waarbij *X* een adjectief, substantief of werkwoord kan zijn) niet (of niet alleen – dat moet de analyse uitwijzen) toe te schrijven zijn aan een betekenisverschil van *over1* (merk nogmaals op dat Lakoff dit wel doet) proberen we alle verschillende betekenissen onder te brengen in grotere morfosyntactische categorieën. Met een morfosyntactische categorie bedoelen we elke groep afleidingen ‘*over1-X*’ waarvan de specifieke vorm functioneel blijkt te zijn (d.i. een specifieke betekenis impliceert). Met andere woorden: twee morfosyntactische categorieën worden van elkaar onderscheiden door middel van hun specifieke vormverschillen (die door alle leden van de categorie gedeeld worden) waaraan telkens een verschillende betekenis beantwoordt. Zo zal bijvoorbeeld het klemtoonpatroon functioneel blijken te zijn in die gevallen waar *X* een werkwoord is: naargelang *over-* beklemtoond of onbeklemtoond is, krijgt het geheel ‘*over1-V-en*’ een andere betekenis (cf. ‘*over1-V-en*’ (*overgieten* – *de wijn uit de fles in een karaf overgieten*) versus ‘*over1-V-en*’ (*overgieten* – *vruchten met wijn overgieten*)).⁸² Aangezien we te maken hebben met een syntagmatische combinatie (hier de combinatie van een lexeem met een ‘grammaticaal woord’, zie § II.1.10.3.4. voor de verschillende grammaticale niveaus die Coseriu onderscheidt) moeten we ‘betekenis’ hier interpreteren

een instrumentele betekenis. In het geval van een scheidbaar samengesteld werkwoord zullen we spreken over *over-* als een halfprefix (in de literatuur gebruikt men hiervoor soms ook de term ‘prefixoïde’). Dat *over-* in deze gevallen de klemtoon kan krijgen zou ingaan tegen de aanname dat het een volwaardig prefix is; anderzijds kan men er sterk aan twijfelen of *over-* als deel van een scheidbaar samengesteld werkwoord als een volwaardig bijwoord met een volwaardige lexicale en categoriale betekenis kan worden beschouwd. Er zijn argumenten – zoals we verderop zullen zien – om aan te nemen dat *over-* ook hier veeleer een instrumentele betekenis heeft. Overigens, VD benoemt alle gebruiken van *over1* overkoepelend als ‘bijwoord van plaats’, maar tegelijkertijd gebruikt VD wel de term ‘voorvoegsel’ voor *over-* wanneer dat als (scheidbaar of niet-scheidbaar) deel van een samengesteld werkwoord optreedt, zonder daarbij een onderscheid te maken tussen *over-* als deel van een scheidbaar samengesteld werkwoord en als deel van een niet-scheidbaar samengesteld werkwoord. Men merkt dus ook hier een zekere inconsequentie op met betrekking tot de vraag of *over* nu voorvoegsel of bijwoord is. Los van bovenstaande opmerking, zelfs indien men aanneemt dat *over1* in alle gevallen een bijwoord is, dan nog is het duidelijk dat de benoeming ‘bijwoord van plaats’ niet van toepassing is op werkwoorden als *overbleken* (‘opnieuw bleken’), *overladen* (‘te zwaar laden’), etc. Ook bij gebruik van *over* in *Het onweer is over* kan men *over* bezwaarlijk – zoals VD wél doet – een ‘bijwoord van plaats’ noemen.

⁸⁰ Zo hebben we reeds onderverdelingen gemaakt naargelang *over1* gecombineerd wordt met een werkwoord, een substantief of een adjectief. In VD worden deze combinaties door elkaar weergegeven.

⁸¹ We merken op dat men uiteraard niet louter aan oppositionering tot andere (morfeem)woorden moet doen om tot een adequate parafrase van de betekenis van een (morfeem)woord te komen, maar naar het bereik van de gebruiken van dat (morfeem)woord moet kijken en nagaan of die gebruiken concorderen met een betekenis. Die betekenis kan bij morfeemwoorden met een zuiver instrumentele betekenis uiteraard erg abstract van aard zijn. We maken voor het bestuderen van de scopus van de gebruiken van Nls. *over* telkens gebruik van de betekenissen opgenomen in VD en van Google.

⁸² Het beklemtoonde deel wordt daarbij telkens onderstreept.

als 'grammaticale betekenis'. Zoals we in de structureel-functionele theoretische vooronderscheidingen (cf. Hoofdstuk II, § II.1.10.) hebben aangehaald, is een grammaticale betekenis een complexe betekenis: zij wordt samengesteld aan de hand van de (lexicale, categoriale of instrumentele) betekenissen van de samenstellende delen (lexemen en/of catagoremen + morfemen) (cf. het vroeger aangehaalde voorbeeld *huizen* waarvan de grammaticale betekenis kan worden geparafraseerd als 'meer dan één huis' ('meervoud') dat in oppositie staat tot *huis* 'één huis' ('enkelvoud')). Vervolgens stellen we per morfosyntactische categorie het overeenstemmende combinatieparadigma op aan de hand van de eerder omschreven commutatieproef. Door middel van paradigmatische oppositie van 'over1-X' met de andere leden van de desbetreffende combinatieparadigma's trachten we de grammaticale betekenis van 'over1-X' af te bakenen (d.i. 'differentiële en dus negatieve betekenisafbakening op talig niveau') en er bovendien een parafrase voor te formuleren (d.i. 'positieve betekenisafbakening op metatalig niveau'). We bespreken daarbij ook zijdelings hoe de betekenis is samengesteld (aangezien zij de combinatie vormt van de verschillende betekenissen van de samenstellende delen). We gaan ten slotte na of we in het geval van 'over1-X' al dan niet met multifunctionaliteit te maken hebben (cf. § IV.4.1.3.). We hebben bij de bespreking van Coseriu's analyse van 'mit X' (cf. § IV.4.1.) vermeld dat multifunctionaliteit ons inziens enkel kan optreden wanneer we te maken hebben met óf verschillende combinatieparadigma's óf verschillende lexicale paradigma's (en niet bij een combinatie van de twee) – althans wanneer men niet tegen de theoretische premissen van het structureel functionalisme wil ingaan. In de eerste plaats zullen we dus beargumenteren waarom we volgens ons te maken hebben met twee combinatieparadigma's en in de tweede plaats zullen we moeten nagaan of men al dan niet een abstractere, overkoepelende betekenis kan vinden voor 'over1-X' die zich op de doorsnede bevindt van de verschillende paradigma's waarin 'over1-X' optreedt. We merken voorts nogmaals op dat we ons bij de analyse van 'over1-X' enkel toeleggen op een taalsystematische betekenisanalyse en níet op onze idiomatische kennis in enge zin met betrekking tot de normbetekenissen van (half)prefigaal 'over1-X', die in tegenstelling tot de *signifié* van 'over1-X' niet deductief kunnen worden afgeleid. Dat impliceert dat het begrip 'productiviteit' in onze analyse van geen belang zal zijn. Of een woordvormingsprocédé productief dan wel onproductief is, is een normbepaald gegeven: de productiviteitsgraad van een woordvormingsprocédé geeft aan hoe *gebruikelijk* de toepassing is van het procédé dat op taalsystematisch niveau *mogelijk* is. Wij zijn in deze analyse enkel geïnteresseerd in de potentialiteit van het taalsysteem, niet in de norm en ook niet in de frequentie waarmee van die potentialiteit gebruik wordt gemaakt. De bespreking van *over2* gebeurt in § IV.5.3 en verloopt parallel met die van *over1*. In § IV.5.4. zullen we ons ten slotte over de vraag buigen of er één betekenis aan Nls. *over* kan worden toegekend, die de betekenissen van *over1* en *over2* overkoepelt.

Aangezien we dus rekening willen houden met de verruiming in het onderzoeksveld die met name Lakoff (1987) introduceerde, hebben we ervoor geopteerd om zowel prepositioneel *over* in zijn spatiaal, temporeel en abstract gebruik (= *over2*) als niet-prepositioneel *over-* (= *over1*) in de verschillende morfosyntactische categorieën te behandelen. De analyse zal bijgevolg breedgaand zijn en het volledige

gebruik van Nls. *over* trachten te omvatten. Daardoor gaat noodzakelijkerwijs een stuk gedetailleerdheid in de diepte verloren. Het leek ons echter niet zinvol ons als doel te stellen absolute volledigheid in de differentiële afbakening van *over* na te streven. Een volledige differentiële afbakening zou impliceren dat we elk mogelijk paradigmatisch lid, dat de betekenis van *over* mede kan bepalen en dat ons wordt aangereikt door de commutatieproef, zou moeten worden opgenomen in de empirische analyse. We zouden daarbij echter het risico lopen met een weliswaar zeer minutieus gedetailleerde analyse slechts een zeer klein deel van het betekenisveld van *over* te bestrijken. We kunnen deze laatste werkwijze als in Fig IV-13 (A) illustreren waarbij de grenzen van de rechthoek, die het referentiële bereik van *over* weergeeft, in stippellijnen zijn weergegeven omdat de *Bezeichnungsmöglichkeiten* op basis van de taalsystematische betekenis van *over* in wezen onbeperkt zijn en waarbij de fijne arcering de meest gedetailleerde opdeling van de betekeniszone van *over* weergeeft; de blanco zone geeft dan de niet-geëxploreerde betekeniszone aan. We hebben er echter voor gekozen niet elk mogelijk paradigmatisch lid van *over* dat door de commutatieproef wordt aangereikt in onze analyse op te nemen. We zijn weliswaar per (sub)paradigma in de eerste plaats nagegaan welke paradigmatische leden in aanmerking komen voor de paradigmatische analyse van *over*, maar in de tweede plaats zijn we per (sub)paradigma nagegaan welke de meest zinvolle selectie uit het volledige aanbod van paradigmatische leden was. Dat leidt tot een weliswaar minder gedetailleerde opdeling (maar die nog steeds relevant is, ondanks de beperking) van de betekeniszone van *over*, maar deze zone kon daardoor wel volledig worden geëxploreerd. Deze methode kan dan weer zoals in Fig IV-13 (B) worden gevisualiseerd.

Figuur 13: Analyse in de diepte (A) versus analyse in de breedte (B)

5.2 | Bespreking over1: (half)prefigaal over-

5.2.1. De verschillende betekenissen van over1 volgens VD

betekenis volgens VD	voorbeeld(zinn)en uit VD
A: 'OVER1-X' WAARBIJ 'X' = V(ERBUM)'	
1 'naar de overkant, over iets anders heen of van de ene recipiënt in de andere verplaatsen'	overboeken, overbrengen, overdragen, overdrijven, overfluisteren, overgeven, overgieten, overgooien, overhalen, overhevelen, overklikken, overladen, overpakken, overplaatsen, overplanten, overpoten, overrijden, overrollen, overschenken, overschoppen, overschrijden, overschuiven, overslepen, oversmijten, overspringen, overstorten, oversturen, overtillen, overtrekken, overvaren, overvliegen, overvoeren, overwerpen, overzetten
2 'de door het grondwoord genoemde handeling nog eens verrichten'	overbleken, overbranden, overcijferen, overdrogen, overeesten, overeggen, overfilteren, overfiltreren, overhechten, overkleuren, overploegen, overschilderen, overschrobben, overslijpen, oversorteren, overtellen
3 'door het verrichten van de door het grondwoord genoemde handeling stukmaken' (Belg.N., niet alg.)	overknagen, overmijten, oversnijden, overstampen, oversteken, overtrekken, overwringen
4 'de door het grondwoord genoemde handeling te veel of te intens verrichten'	overbehandelen, overbelasten, overbelichten, overbemesten, overbemoederen, overbeweiden
5 'de door het grondwoord genoemde handeling in te hoge mate verrichten'	overladen, overmesten, overvoederen, overvrachten, overvragen
6 'nadeel ondervinden van het verrichten van de door het grondwoord genoemde handeling'	zich overbeuren, zich overdragen, zich overeten, zich oversjouwen, zich overtillen, zich overwerken
7 'de door het grondwoord genoemde handeling harder, luider, hoger, intenser verrichten dan'	overbieden, overblaffen, overbluffen, overdonderen, overkakelen, overkraaien, overroepen, overschreeuwen, oversnoeven, overstemmen, overstijgen, overzingen
8 'de door het grondwoord genoemde handeling over het hele door het object genoemde voorwerp verrichten'	overademen, overbijten, overblazen, overborstelen, overbroezen, overdorsen, overdrukken, overflonkeren, overgieten, overgloeien, overgolven, overgroeien, overkijven, overknabbelen, overknagen, overkruien, overlezen, overmetselen, overnagelen, overpreken, overranselen, overrazen, overschitteren, overschoffelen, overschrobben, oversnijden, oversnuffelen, overspelden, oversprenkelen, oversproeien, overspuiten, overstampen, overstoppen, overstorten, overstralen, overstuiven, overwassen, overwateren, overwazen, overwellen, overwelven, overwoekeren, overwroeten, overzaaien, overzoeken, overzwalpen, overzweven

9	'met het door het grondwoord genoemde volledig bedekken'	overbruggen, overdauwen, overfloersen, overglanzen, overgommen, overhagelen, overhopen, overhuiden, overkaden, overkleden, overkleuren, overkluizen, overkoepelen, overkoperen, overkruisen, overlagen, overvlakken, overkappen, overlichten, overloden, overloggen, overlommeren, overmatten, overoliën, overpalmen, overpekken, overplanten, overpleisteren, overplooiën, overpoederen, overranken, oversauzen, overschaduwen, overschilderen, overslibben, oversluiëren, oversoppen, overspikkelen, oversuikeren, overtraliën, overvleugelen, overvloeren, overwalmen, overwasemen, overwolken, overzalven, overzolderen, overzouten
10	'door het uitvoeren van de door het grondwoord genoemde handeling over iets heen komen'	overfietsen, overrennen, overrijden, overrollen, overvaren, overzeilen
B: 'OVER1-X' WAARBIJ 'X=N(OMEN)'		
1	'ter aanduiding dat het door het grondwoord genoemde zaak zich boven een gelijksoortige bevindt'	overbroek, overloper, overschoen, overgooier
2	'ter aanduiding dat de door het grondwoord genoemde zaak zich aan de overkant bevindt'	overbank, overberm, overbos, overbuur, overdeur, overdijk, overkust, overoever, overplaats, overtuin, overwal
3	'ter aanduiding dat het in het tweede lid genoemde te groot is'	overbejaging, overbelasting, overbemesting, overbesteding, overconsumptie, overcreditering, overdosis, overproductie, oververfijning
4	'in (oudere) scheikundige namen ter aanduiding van de hoogste oxidatietrap van een element in een reeks zuurstoffzuren ervan'	overmangaanzuur
C: 'OVER1-X' WAARBIJ 'X = A(DJECTIEF)'		
1	'ter aanduiding dat de door het grondwoord genoemde eigenschap in de hoogste of in een te hoge mate aanwezig is'	overaangenaam, overactief, overaperiodisch, overbelast, overbeleefd, overbeschaafd, overbevolkt, overbezet, overbezigt, overbezorgd, overblij, overbot, overbraaf, overdeftig, overdicht, overdik, overdom, overdonker, overdroevig, overdroog, overdruk, overduidelijk, overdun, overernstig, overfijn, overfors, overfraai, overgauw, etc.

D: Restcategorie		
1	'zo dat zich iets boven iets anders bevindt'	De klimop buigt een hellend afdak over
2	'voorbij' 'afgelopen' 'geëindigd'	Het onweer is over, Zijn drift is over, De pijn is al over, Over was de pret, Het is over met X ('Het is afgelopen met X')
3	'ter aanduiding van een beweging langs de oppervlakte van of op enige afstand boven iets'	Zij wandelden nog eens het kerkhof over
4	'van de ene plaats naar de andere, hetzij langs of boven over iets heen'	Zij liep de kamer uit, de gang over; over en weer
5	'met de inboedel in de nieuwe woning aangekomen'	Nog een dag of twee en we zijn helemaal over
	'(van scholieren) tot een hogere klasse bevorderd'	Mijn broer is over
	'van ver en voor enige tijd op bezoek gekomen'	Mijn Chileense neef is gisteren over gekomen
	'aan de andere zijde of op een andere plaats'	Nog voor hij het zag, was zij reeds de straat over
	'roep om de aandacht van een veerman om te kennen te geven dat men wil overvaren'	Over!
	'(radiotelefonie) sluitwoord waarmee de spreker te kennen geeft dat hij antwoord van de andere zijde verwacht'	Over!
6	'zich bevindende aan de andere zijde, aan de overzijde'	Schuins over woont de burgemeester
7	'boven de maat of voorbij een bepaalde grens' (in het bijzonder met betrekking tot een grens die door de behoefte wordt gesteld)'	Er is geen volk meer ten onzet, en in het volk dat er over is, zit pit noch geest; stof, reden te over; de tijd die hij overhad

Figuur 14: De verschillende betekenissen van *over*₁ volgens VD

5.2.2. Afbakening van het onderzoeksobject binnen het corpusmateriaal

5.2.2.1. 'Nomenclatuur' versus 'natuurlijke taal'

In de eerste plaats moeten we vanuit een structureel-functioneel standpunt een onderscheid maken tussen nomenclaturen, vakjargon, terminologieën, etc. enerzijds en natuurlijke taal anderzijds (cf. § II.1.1.). We hebben er al meermaals op gewezen dat het structureel functionalisme een onderscheid maakt tussen de zaken in de buitentalige realiteit en de manier waarop taal structuur aanbrengt in deze buitentalige realiteit door middel van taaltekens en talige constructies. In natuurlijke taal is de betekenis (*Bedeutung*) van een taalteken (talige constructie) te begrijpen als het virtuele, referentiële bereik (*Bezeichnungsmöglichkeiten*) van dat teken (die constructie). Bij terminologieën, vakjargon, nomenclaturen, etc. is dat niet het geval en bestaat er steeds een 'één-op-één-verhouding' tussen

Bedeutung en *Bezeichnung*, dat wil zeggen dat de lexemen in dit geval één zaak in de buitentalige realiteit representeren (cf. *influenza* in medische terminologie of de benoeming van de verschillende chemische elementen).

Op basis van dit onderscheid sluiten we die gebruiken uit, die door VD als vakjargon worden aangeduid:

- 'in (oudere) scheikundige namen ter aanduiding van de hoogste oxidatietrap van een element in een reeks zuurstofzuren ervan' (B4) (*overmangaanzuur*);
- Ook *Over!* (D5) als term in de radiotelefonie of als teken aan de veerman dat men wil worden overgezet kan men beschouwen als een onderdeel van vakjargon.

5.2.2.2. 'Architektur der Sprache' versus 'Struktur der Sprache'

In de tweede plaats moeten we het in § II.1.7.4. besproken onderscheid tussen 'Architektur der Sprache' ('idiomatische kennis in ruime zin') en 'Struktur der Sprache' ('idiomatische kennis in enge zin') in acht nemen. Uiteraard is geen enkele historische taal volkomen homogeen. Dat we de betekenis van *over1* in het Nederlands onderzoeken betekent dan ook niet dat we *over1* in het Nederlands als geheel van een historische architectuur onderzoeken. We analyseren de betekenis van *over1* in het 'Standaardnederlands', dat een homogeen, functioneel systeem vormt binnen de architectuur van het Nederlands:

Man hat zuerst die historische Sprache mit ihrer Varietät. Innerhalb der historischen Sprache entsteht oft eine gemeinsame Form, die idealiter wenigstens als die Form für Interkommunikation in der historischen Gemeinschaft gemeint ist, sozusagen oberhalb der Varietät im Raum oder in den sozialkulturellen Schichten, z.B. die *koiné* in der Griechischen Sprachgemeinschaft (Coseriu 1990 [1988]:20B).

We zullen ons met andere woorden beperken tot het onderzoek naar "die einzelsprachlicher Kompetenz, die einem einheitlichen Sprachsystem, d.h. einer funktionellen Sprache entspricht" (Coseriu 1988:133), d.i. tot het onderzoek van 'idiomatische kennis in enge zin':

Nur für die homogene funktionelle Sprache stellt sich die Frage nach der Strukturiertheit im engeren Sinne, d.h. die Frage nach den stabilen Formen der inneren Relationen. Hier können wir fragen, wie die Technik einer funktionellen Sprache strukturiert ist, und die Ebenen ihrer Strukturierung feststellen, die wir *Sprachnorm*, *Sprachsystem* und *Sprachtypus* nennen (Coseriu 1988:265).

Op basis van het onderscheid tussen taalstructuur en taalarchitectuur worden de betekenissen van *over1* die door VD worden aangegeven als 'gewestelijk', 'Belgisch Nls.' (diatopisch onderscheid) niet in de analyse opgenomen. Het gaat slechts om het volgende gebruik:

'door het verrichten van de door het grondwoord genoemde handeling stukmaken' (A3) (als in *overknagen*, *overmijten*, *oversnijden*, *overstampen*, *oversteken*, *overtrek-*

ken, overwringen, etc.). VD duidt deze betekenis aan als Belgisch Nls. We hebben hier dus te maken met een diatopische variëteit. Het gaat hier om een regionale uitbreiding van het bereik van een bepaalde functie van 'door-V-en'.

5.2.2.3. 'Technik der Rede' versus 'wiederholte Rede'

In de derde plaats moeten we een onderscheid maken tussen wat door Coseriu de 'techniek van het concrete spreken' ("Technik der Rede") enerzijds en het 'herhaalde spreken' ("wiederholte Rede") anderzijds wordt genoemd:

Die 'Technik der Rede' umfaßt die lexikalischen und grammatischen Einheiten (Lexeme, Kategoreme, Morpheme) und deren Modifizierungs- und Kombinationsregeln innerhalb des Satzes, d.h. die 'Wörter' und die lexikalischen und grammatischen Instrumente und Verfahren. Die 'wiederholte Rede' dagegen umfaßt all das, was in der Tradition zu 'Ausdrücken', 'Phrasen' oder 'Redewendungen' erstarrt ist und dessen konstitutive Elemente gemäß den geltenden Regeln der Sprache weder ersetzbar noch frei kombinierbar sind (Coseriu 1978 [21973/1966]:219).

Met andere woorden: men moet een onderscheid maken tussen productief en onproductief taalgebruik, waarmee we hier bedoelen datgene wat traditioneel 'geïdiomatiseerd taalgebruik' of 'idiomatisch taalgebruik' wordt genoemd en wat door ons zal worden aangeduid als 'fraseologisch taalgebruik' (we leggen verderop uit waarom). Coseriu vergelijkt ter illustratie *tranquille en coi* in *rester tranquille* en *en rester coi* (cf. Coseriu 1978 [21973/1966]:219). Terwijl *tranquille* tot de 'Technik der Rede' van het huidige Frans behoort, is dat niet het geval voor *coi* dat tot de 'wiederholte Rede' van het Frans behoort. Immers, *tranquille* kan volgens de huidige regels van het Frans in elke combinatie voorkomen die op basis van zijn betekenis mogelijk is: *un jeune homme tranquille, une maison tranquille, rester tranquille, etc.* Dat geldt niet voor *coi*: men kan *coi* in het huidige Frans enkel gebruiken als onscheidbaar deel van de uitdrukkingen *en rester coi* ('versteld staan') of *se tenir coi* ('zich koest houden'), die beide tot de 'wiederholte Rede' van het Frans behoren, maar niet als zelfstandig taalteken: **un jeune homme coi, *une maison coite, *on est coi*. Elementen als *coi* zijn "die Überreste vergangener Sprachzustände, ein Überleben der Diachronie in der Synchronie" (Coseriu 1978 [21973/1966]:219). Enkel wat voorkomt binnen de 'Technik der Rede' is gestructureerd door middel van paradigmatische betekenisopposities. Elementen die deel uitmaken van versterkte uitdrukkingen zijn in die zin niet gestructureerd aangezien zij niet substitueerbaar zijn. Ze kunnen bijgevolg ook niet afzonderlijk verder worden geanalyseerd omdat ze niet in oppositie staan tot constitutieve elementen van andere uitdrukkingen: "sie tragen ihre Bedeutung gewissermaßen 'en bloc'" (Coseriu 1978 [21973/1966]:220).⁸³ Zelfs wanneer de elementen van de 'wiederholte Rede' volkomen identiek lijken te zijn aan elementen uit de 'Technik der Rede', kun-

⁸³ Let wel: omdat deze uitdrukkingen hun betekenis 'en bloc' dragen, kunnen zij in hun geheel wel geopponeerd worden tot andere uitdrukkingen en dus ook in hun geheel gestructureerd worden. Zo staat *met X* in het Nederlands b.v. in oppositie tot *door middel van X*, waarbij het voorzetsel *door middel van* een gelexicaliseerde woordgroep is (cf. Coseriu 1987:161).

nen zij wegens hun niet-commuteerbaarheid en niet-substutueerbaarheid vanuit het standpunt van het structureel functionalisme (zowel functionele semantiek als functionele grammatica) niet worden ontleed. Zo stelt Coseriu dat men niet kan zeggen dat de uitdrukking *Nachts sind alle Katzen grau* de lexemen 'Katze' en 'grau' als zodanig omvat, omdat de betekenis van de uitdrukking niet kan worden afgeleid uit zijn bestanddelen en de grammaticale regels waarmee de delen tot één geheel worden opgebouwd: immers *Nachts sind alle Katzen grau* betekent niet 'alle Katzen sind nachts grau', wel dat 'in het donker bijzonderheden niet opvallen en men personen en zaken maar moeilijk kan herkennen' (*Duden 11:502*). Het verband tussen deze lexemen en de elementen die optreden als deel van een verstarde uitdrukking is in wezen etymologisch en dus diachroon (ook wanneer de spreker zich van deze etymologie bewust is) en behoort dus niet tot het object van een synchrone analytische semantische studie:

Die Elemente der erstarrten Ausdrücke kommen also für eine Strukturierung nicht in Frage, sie bleiben außerhalb der synchronischen Grammatik und der synchronischen Lexikologie (Coseriu 1978 [²1973/1966]:220).

Voor de analyse van *over1* betekent dit concreet dat we die betekenissen, die VD geeft onder het lemma van *over1*, moeten uitsluiten waarvan duidelijk is dat *over1* slechts een onlosmakelijk deel is van een verstarde uitdrukking, een zegswijze, een wending, etc. Het gaat om die gevallen waar *over1* niet kan worden gesubstitueerd en dus niet in oppositie kan staan tot andere delen van andere verstarde uitdrukkingen, zegswijzen, wendingen, etc. en *over1* dus niet over een zelfstandige betekenis beschikt. Slechts de uitdrukking in zijn geheel (waarvan *over1* deel uitmaakt) kan in oppositie worden geplaatst tot andere uitdrukkingen.

Vooraleer we aanhalen welke gebruiken op basis van het onderscheid tussen 'Technik der Rede' en 'wiederholte Rede' voor onze analyse buiten beschouwing worden gelaten, willen we een belangrijke terminologische opmerking maken. Het begrip 'wiederholte Rede' kan eigenlijk het beste worden vertaald door de traditionele term 'geïdiomatiseerd taalgebruik' of 'idiomatisch taalgebruik'. Echter, om duidelijk het onderscheid te maken tussen 'idiomatisch taalgebruik' en 'idiomatische kennis', zoals die door Coseriu wordt begrepen (cf. § II.1.7.4.), opteren we ervoor om 'idiomatisch taalgebruik' in het geval van verstarde syntagmatische combinaties (als b.v. *over en over*) te vervangen door 'fraseologisch taalgebruik', hoewel er ons terdege van bewust zijn dat de termen niet volledig overlappen (cf. Burger 1998: 11-15) en in het geval van verstarde samenstellingen of afleidingen (als b.v. *overeind*) van 'gelexicaliseerde', 'niet-transparante' woorden. Als wij het in wat volgt hebben over een 'idiomatische betekenis', dan gaat het om de *signifié*, 'taalsystematische betekenis'. In § II.1.7.4.2. wezen we erop dat een structureel-functionele betekenisanalyse uiteindelijk enkel de 'idiomatische kennis in enge zin' onderzoekt en preciezer nog 'de idiomatische kennis in enge zin met betrekking tot de functionele betekenisopposities in het taalsysteem'. We moeten het onderzoeksobject van het structureel functionalisme echter nog preciezer formuleren. Uiteraard maakt onze kennis met betrekking tot fraseologieën en lexicalisaties in zekere zin ook deel uit van deze 'idiomatische kennis in enge zin met betrekking tot het taalsy-

steem': immers, wij weten dat fraseologieën en gelexicaliseerde entiteiten slechts in hun geheel kunnen worden geopponeerd tot andere paradigmaleden, daar de samenstellende delen niet apart in oppositie kunnen worden geplaatst. We stellen dat deze samenstellende delen geen deel uitmaken van de 'productieve opposities' van het taalsysteem. Zo kan men *over en over* (b.v. *Daar komt verandering in als hij Drew Barrymore ontmoet, die lijdt aan korte-termijngeheugenverlies, waardoor ze dezelfde dag over en over beleeft*, Bron: Google) slechts in zijn geheel contrasteren met bijvoorbeeld *door en door*: het element *over* kan in deze fraseologie niet op zich in oppositie worden geplaatst. Dat geldt ook voor *over-* in *overeind* dat in zijn geheel gelexicaliseerd is. Dit in tegenstelling tot *over-* in 'over-V-en' dat in oppositie kan worden geplaatst tot 'door-V-en', 'om-V-en', etc. We zijn dus enkel geïnteresseerd in die gebruiken van *over-* waarin *over-* geen deel uitmaakt van een 'fraseologische oppositie' of 'gelexicaliseerde oppositie', maar wel van een 'productieve oppositie'. Indien we in de verdere analyse van 'idiomatische kennis' zonder meer spreken, dan dient men dit te verstaan als de afkorting van 'idiomatische kennis in enge zin met betrekking tot de *productieve* functionele betekenisopposities in het taalsysteem'. Daar waar het verschil tussen 'idiomatische kennis met betrekking tot het taalsysteem' en 'idiomatische kennis met betrekking tot de taalnorm(en)' belangrijk is, zal het begrip 'idiomatische kennis' uiteraard worden gespecificeerd. Op basis van het onderscheid 'Techniek der Rede' en 'wiederholte Rede' moeten volgende fraseologieën buiten beschouwing worden gelaten:

- *over en weer* (D4);
- *stof, reden te over* (D8).

Over maakt een onlosmakelijk deel uit van deze uitdrukkingen, die pas in hun geheel in oppositie treden tot andere, gelijkaardige eenheden: cf. *over en weer* en *heen en weer*; *over en over*, *om en om* en *door en door*; *stof te over* en *stof tekort*. Vanwege het onderscheid tussen 'Techniek der Rede' en 'wiederholte Rede' willen we ook die fraseologische gevallen uitsluiten waarin *over*₁ wordt gerealiseerd als een predicatief adjectief in combinatie met *zijn* of waar *over*₁ in combinatie met *hebben* optreedt.⁸⁴

- 'voorbij' 'geëindigd' 'afgelopen' (D2) (als in *Het onweer is over*; *Zijn drift is over*);
- *Nog een dag of twee en we zijn helemaal over* en *Mijn broer is over* (D5);
- 'boven de maat of voorbij een bepaalde grens' (in het bijzonder met betrekking tot een grens die door de behoefte wordt gesteld) (D7): *Er is geen volk meer ten onzet, en in het volk dat er over is, zit pit noch geest*;
- *Nog voor hij het zag, was zij de straat over* (D5);
- *De tijd die hij overhad* (D7).

⁸⁴ We geven toe dat men een apart paradigma 'over-V-en' zou kunnen onderscheiden, waarbij 'V = zijn'. Men zou 'over zijn' dan kunnen contrasteren met 'om zijn' (cf. *het uur is om* - 'verstreken' / *de wind is om* - 'de wind is van richting veranderd'), 'door zijn' (*wij zijn het bos door*, *ik ben het boek door* - 'aan het andere eind gekomen') en eventueel ook nog 'op zijn' (*uw tijd is op*). Omdat het gaat om een minder prominent gebruik hebben we evenwel besloten om het niet in de definitieve analyse van *over* op te nemen.

Dat we D6 (*Schuins over woont de burgemeester*) niet in de analyse opnemen, heeft te maken met het feit dat we hier – op synchroon niveau althans – te maken hebben met een homofone vorm van het Nls. *over* dat wij in deze analyse willen behandelen. Voor een uitvoeriger uitleg in dit verband, verwijzen we naar § IV.5.3.2. Overigens horen ook de werkwoorden *overeenbrengen*, *overeenkomen*, *overeenstemmen* niet in de analyse thuis: we hebben hier uiteraard te maken met *overeen-* (en niet met *over-*) als eerste lid van de samenstelling.

5.2.2.4. En tot slot: enkele contextbepaalde betekenisvarianten

Ten slotte zijn er een aantal gebruiken die door VD als aparte betekenissen worden opgenomen, maar volgens ons simpelweg onder te brengen zijn bij één van de andere betekenissen die VD onderscheidt. Zo neemt VD voor elk van volgende zinnen een andere betekenis van *over*₁ aan: *De klimop buigt een hellend dak over* (D1), *Zij wandelden nog eens het kerkhof over* (D3), *Zij liep de kamer uit, de gang over* (D4), *Mijn Chileense neef is gisteren over gekomen* (D5). Volgens ons zijn dit allemaal voorbeelden van de betekenis die VD in A1 onderscheidt ('naar de overkant, over iets anders heen of van de ene recipiënt in de andere verplaatsen'). Dit wordt bovendien bevestigd doordat de werkwoorden *overbuigen*, *overwandelen*, *overlopen* en *overkomen* ook onder een apart lemma worden opgenomen in de betekenis A1. Het bijkomende 'betekenisaspect' 'van ver en voor enige tijd' in D5 kan men puur op basis van encyclopedische kennis en elocutionele taalkennis afleiden en wordt niet vastgesteld op basis van onze idiomatische taalkennis. Dat *overkomen* in *Mijn Chileense neef is gisteren over gekomen* 'van ver en voor enige tijd komen' betekent, is bijvoorbeeld af te leiden uit het feit dat 1) Chili een eind verwijderd is van België/Nederland en dat 2) het de normale gang van zaken is dat mensen die zich de moeite getroosten om zo lang onderweg te zijn meestal enige tijd op de bestemming blijven. Dat de laatste voorwaarde niet steeds vervuld is, blijkt overigens uit een zin als *Mijn Chileense neef is gisteren over gekomen, maar hij moet morgen alweer vertrekken*. Op basis van onze elocutionele kennis weten we dat we normaliter slechts uitdrukken wat tegen de normale gang van zaken in gaat (vandaar de toevoeging: *maar hij moet morgen alweer vertrekken*). Verder lijkt het ons niet zinvol om een onderscheid te maken tussen enerzijds *overlopen* (*Zij liep de gang over*), *overwandelen* (*Zij wandelden nog eens het kerkhof over*) die worden opgenomen met aparte betekenissen, respectievelijk 'van de ene plaats naar de andere, hetzij langs of boven over iets heen' en 'ter aanduiding van een beweging langs de oppervlakte van of op enige afstand boven iets' en anderzijds werkwoorden van het type A1 *oversteken*, *overrennen*, *overzeilen*, *overvaren*. Er bestaat immers geen enkel grammaticaal betekenisverschil tussen de constructie *Zij wandelden het kerkhof over* en *Zij zeilden de rivier over*. Zelfs indien het werkwoord *overzeilen* gebruikelijker en frequenter zou zijn dan *overwandelen*, dan nog is dat geen argument om deze werkwoorden qua (grammaticale) betekenis van elkaar te onderscheiden.

5.2.3. Structureel-functionele betekenisanalyse van *over1*: opbouw en structuur

We kunnen drie grote categorieën voor *over1* onderscheiden, naargelang van de woordcategorie waarmee *over-* wordt gecombineerd: met een werkwoord 'over-V-en', met een substantief 'over-N' en ten slotte met een adjectief 'over-A'.⁸⁵ Bij 'over-N' en 'over-A' valt de klemtoon meestal op *over-* (en indien dat niet het geval is, impliceert het verschil in klemtoonpatroon geen betekenisverschil) en moeten we geen verdere morfosyntactische subcategorieën onderscheiden. Bij 'over-V-en' is dat wél het geval: vgl. *overgieten* ('over-V-en'), als in *de wijn in de karaf overgieten*, met *overgieten* ('over-V-en'), als in *het eten met wijn overgieten* ('over-V-en'). Wanneer *over-* gecombineerd wordt met een werkwoord, moeten we dus twee morfosyntactische subcategorieën onderscheiden. Aangezien de functionele grammatica zich tot doel stelt de bilaterale verhouding van vorm en betekenis aan te tonen, moeten wij voor elk van de constructies 'over-V-en', 'over-N' en 'over-A' een aparte paradigmatische analyse opstellen ('over-V-en' zal moeten worden geopponeerd met werkwoorden die op dezelfde wijze – met een (half)prefix – zijn samengesteld; 'over-N' zal moeten worden geopponeerd met gelijkaardige substantivische afleidingen en 'over-A' ten slotte zal moeten worden geopponeerd met adjectivische afleidingen). Bij 'over-V-en' zullen we bovendien rekening moeten houden met twee morfosyntactische subcategorieën: 'over-V-en' zal moeten worden geopponeerd met werkwoorden waarvan het halfprefix wordt beklemtoond, 'over-V-en' zal moeten worden geopponeerd met werkwoorden waarvan het prefix onbeklemtoond blijft. Bovendien is het niet uitgesloten dat we binnen elk van deze morfosyntactische subcategorieën rekening moeten houden met multifunctionaliteit, d.w.z. dat het mogelijk is dat 'over-V-en' en 'over-V-en' elk op zich, binnen hun eigen paradigma, in verschillende subparadigma's kunnen optreden.

De analyse van (half)prefixaal *over-* is als volgt gestructureerd: in § IV.5.2.4., § IV.5.2.5. en § IV.5.2.6. analyseren we respectievelijk de grammaticale betekenis van 'over-V-en', 'over-N' en 'over-A'. In § IV.5.2.4.1. en § IV.5.2.4.2. bespreken we de morfosyntactische subcategorieën die we voor 'over-V-en' moeten onderscheiden: dit zijn categorieën waarvan kan worden aangetoond dat hun onderlinge vormverschillen functioneel zijn, d.w.z. dat ze ook een betekenisverschil impliceren. Vervolgens beargumenteren we welke constructies in aanmerking komen om met 'over-V-en' geopponeerd te worden in het paradigma '(half)prefix-V-en' (§ IV.5.2.4.3.). Daarna bespreken we deze leden één voor één: 'door-V-en' in § IV.5.2.4.4., 'om-V-en' in § IV.5.2.4.5. en 'onder-V-en' in § IV.5.2.4.6. In § IV.5.2.4.7. worden 'over-V-en', 'door-V-en', 'om-V-en' en 'onder-V-en' met elkaar in paradigmatische oppositie geplaatst. In § IV.5.2.4.8. wordt ten slotte naar de specifieke instrumentele betekenisbijdrage van *over-* aan de grammaticale betekenis van 'over-V-en' gezocht. Daarbij zal de vraag aan bod komen of het mogelijk is één gemenedelerbetekenis te vinden voor de (multifunctionele) doorsnede van de verschillende functionele paradigma's dan wel of we ons moeten

⁸⁵ In alle paragrafen die volgen op de bespreking van *over1* zullen we simpelweg over *over-* spreken en voor de vlotheid niet telkens opnieuw over *over1*.

beperken tot een betekenisparafraze per paradigma. Voor 'over-N' (§ IV.5.2.5.) en 'over-A' (§ IV.5.2.6.) zullen we op een gelijkaardige manier te werk gaan. In § IV.5.2.7. ten slotte, zullen we het hebben over de (on)mogelijkheid om een overkoepelende betekenisparafraze voor 'over-X' te formuleren.

5.2.4. Categorie I: 'over-V-en'

5.2.4.1. Subcategorie 'over-V-en'

In deze morfosyntactische categorie wordt het onbeklemtoonde *over-* gecombineerd met een beklemtoond werkwoord dat in de meeste gevallen transitief (A4 tot en met A9) is, maar in sommige gevallen (A10) ook intransitief kan zijn. Het resultaat van de woordvorming, het geheel 'over-V-en', is steeds een transitief, niet-scheidbaar samengesteld werkwoord (bij wederkerige werkwoorden als *zich overeten* beschouwen we het reflexieve voornaamwoord ter vereenvoudiging als het object van 'over-V-en'). We beschouwen *over-* in dit geval als een prefix omdat het net als andere prefixen in het Nederlands (ANS 591) onbeklemtoond is en omdat *over-* als deel van een niet-scheidbaar samengesteld werkwoord geen element is dat op zichzelf kan staan: de instrumentele betekenis van *over-* wordt immers enkel dan duidelijk wanneer het in combinatie met een beklemtoond werkwoord voorkomt. Dat *over-* niet op zichzelf staat blijkt duidelijk uit de niet-scheidbaarheid van *over-* en het werkwoord waarmee het gecombineerd wordt in de onvoltooid tegenwoordige tijd (vanaf nu: OTT) en de onvoltooid verleden tijd (vanaf nu: OVT) (cf. *overgieten* – *overgiet/overgoot* – *overgoten* versus *overgieten* – *giet over/goot over* – *overgegoten*) en uit de 'te + infinitief-constructie' die steeds van de vorm 'te + over-V-en' is (en niet 'over + te + V-en') (cf. *overgieten* – *te overgieten* versus *overgieten* – *over te gieten*). De betekenisanalyse van *over-* zal dus via het combinatieparadigma 'over-V-en' moeten verlopen.

Aan de morfosyntactische categorie 'over-V-en' beantwoorden volgens VD volgende betekenissen:

- (A4) (*overbelichten*) 'de door het grondwoord genoemde handeling te veel of te intens verrichten'
- (A5) (*overladen*) 'de door het grondwoord genoemde handeling in te hoge mate verrichten'
- (A6) (*zich overeten*) 'nadeel ondervinden van het verrichten van de door het grondwoord genoemde handeling'
- (A7) (*overbieden*) 'de door het grondwoord genoemde handeling harder, luider, hoger, intenser verrichten dan'
- (A8) (*overblazen*) 'de door het grondwoord genoemde handeling over het hele door het object genoemde voorwerp verrichten'
- (A9) (*overbruggen*) 'met het door het grondwoord genoemde volledig bedekken'
- (A10) (*overrijden*) 'door het uitvoeren van de door het grondwoord genoemde handeling over iets heen komen'

Bij A5 tot en met A10 geeft VD zelf aan dat de klemtoon van de constructie ‘over-V-en’ op het grondwoord ligt, bij type A4 dat de werkwoorden *overbehandelen*, *overbemesten*, *overbemoederen*, *overbelasten*, *overbelichten* en *overbeweiden* bevat, wordt niet aangegeven of de klemtoon op *over*-dan wel op het grondwoord ligt. De eerste drie werkwoorden worden niet als apart lemma opgenomen in VD. De werkwoorden *overbelasten*, *overbelichten* en *overbeweiden* zijn wel apart in VD opgenomen, respectievelijk als ‘*overbelasten*, *overbelastte*, *h. overbelast*’, ‘*overbelichten*, *belichtte over*, *h. overbelicht*’ en ‘*overbeweiden*, *overbeweidde*, *h. overbeweid*’. Men ziet dus dat er binnen dit type onzekerheid bestaat met betrekking tot het statuut van deze samengestelde werkwoorden (scheidbaar – niet-scheidbaar, cf. *overbelichten* en *belichtte over*, maar tegelijk ook *overbeweiden* en *overbeweidde*) en het al dan niet beklemtonen van *over*- (cf. *overbelasten* versus *overbelichten*). Toch dicht men deze werkwoorden wel eenzelfde betekenis toe, namelijk ‘de door het grondwoord genoemde handeling te veel of te intens verrichten’, die bovendien nauw aanleunt bij types A5 tot en met A7, die op hun beurt nergens van het klemtoonpatroon ‘over-V-en’ afwijken. Na het overlopen van alle mogelijke werkwoorden die als apart lemma in VD worden opgenomen (en uiteraard zijn er buiten VD nog meer zulke voorbeelden te vinden), blijkt ook bij volgende werkwoorden – die eenzelfde betekenis vertonen – onzekerheid op te treden in verband met het klemtoonpatroon en het al dan niet scheidbaar zijn van het samengesteld werkwoord:

- *overcompenseren*, *overcompenseerde*, *h. overgecompenseerd* (‘te sterk compenseren’)
- *overcrediteren*, *overcrediteerde*, *h. overgecrediteerd* (‘meer crediteren dan nodig of redelijk is’)
- *overdosereren*, *overdoseerde*, *h. overgedoseerd* (‘een te grote dosis toedienen of voorschrijven’)
- *oververhitten*, *oververhitte*, *h. oververhit* (‘boven het gewone verhitten’)
- *overwaarderen*, *waardeerde over*, *h. overgewaardeerd* (‘te hoog waarderen’)

Op het eerste gezicht zou men kunnen zeggen dat deze groep werkwoorden waarbij *over*- en niet het werkwoord de klemtoon krijgt, terwijl ze toch ‘te hoog, te intens, etc. V-en’ betekenen, een tegenargument vormt voor onze uitgangshypothese dat aan één betekenis één vorm (‘over-V-en’) beantwoordt en vice versa. Onderwerpen we dit type werkwoorden aan een nauwkeuriger analyse, dan bemerken we evenwel dat het om een zeer specifieke groep werkwoorden gaat, waarvan het basiswerkwoord (*behandelen*, *beweiden*, *compenseren*, *dosereren*, etc.) niet in de eerste lettergreep, maar pas in de tweede lettergreep of derde lettergreep beklemtoond wordt. Dit komt omdat het óf een afleiding betreft met onbeklemtoond *be*- óf omdat het werkwoord eindigt op het verplicht beklemtoonde *-eren* (cf. ANS 605 – om het onderscheid te maken met werkwoorden als *spetteren*, *kieperen*, *klonteren*, *knipperen*, etc.). Hierin verschillen de werkwoorden van categorie A4 van de andere werkwoorden *overladen*, *overeten*, *overbieden*, etc. (respectievelijk A5, A6, A7) die een basiswerkwoord (*laden*, *eten*, *bieden*) hebben dat in de eerste lettergreep wordt beklemtoond. We kunnen het afwijkende klemtoonpatroon (en de onzekerheid met betrekking tot scheidbaar of niet-scheidbaar samengestelde werkwoorden)

dan ook gemakkelijk verklaren als een conflict tussen een fonologische regel enerzijds en een morfosemantische regel anderzijds. Het 'klassieke klemtoonpatroon' kunnen we aan de hand van twee voorbeelden als volgt samenvatten:

Klemtoonpatroon	Infinities	OTT – OVT	Volt. Deelw.	'te + infinitief'
halfprefix + stam (A) (= scheidbaar ww.)	aflopen	loopt af – liep af	af-ge-lopen	af te lopen
prefix + stam (B) (= niet-scheidb. ww.)	aanschouwen	aanschouwt – aanschouwde	aanschouwd	te aanschouwen

Figuur 15: Het klassieke klemtoonpatroon voor werkwoorden van het type 'halfprefix-V-en' en 'prefix-V-en'

Als nu van werkwoorden die in klemtoonpatroon (B) thuishoren de klemtoon van het basiswerkwoord niet op de eerste lettergreep van dat basiswoord valt, dan kan de infinitiefvorm van deze werkwoorden het klemtoonpatroon (A) aannemen, wat niet automatisch impliceert dat ze ook de OTT, OVT, VD en 'te+infinitief'-constructie uit reeks (A) overnemen. In het Nederlands is er immers een fonologische regel die bepaalt dat de klemtoon van een woord zoveel mogelijk in het begin van een woord moet vallen: een woord kan niet drie of meer doffe lettergrepen aan de hoofdklemtoon laten voorafgaan. In combinaties van *over-* (waarvan de tweede lettergreep sowieso onbeklemtoond is) met een werkwoord dat pas in de tweede of een verdere lettergreep de klemtoon krijgt (*beweiden*, *compenseren*) wordt vanwege deze fonologische regel vaak de hoofdklemtoon naar voren gehaald en wordt *over-* beklemtoond (dus: *overbeweiden* en *overcompenseren*). De fonologische regel wordt in dit geval primair geacht ten opzichte van de morfosemantische regel die stelt dat bij elk samengesteld werkwoord met *over-* als eerste lid en met de betekenis 'de door het grondwoord genoemde handeling (te) veel, (te) intens, in (te) hoge mate, etc. verrichten' de klemtoon op het basiswerkwoord moet vallen en niet op *over-* (dus: *overbeweiden* en *overcompenseren*). Het conflict tussen de fonologische en morfosemantische regel blijkt uit het feit dat de infinitiefvorm (*overbeweiden*, *overcompenseren*, etc.) de klemtoon op *over-* krijgt (en dus patroon (A) volgt), terwijl de andere vormen nu eens patroon (B) en dan weer patroon (A) blijven volgen: b.v. OVT - *overbeweidde* (B) en VD - *overbeweid* (B), maar OVT - *overcompenseerde* (B) en VD - *overgecompenseerd* (A). Dat verklaart ook waarom men in grotere tekstbestanden (die men b.v. via Google kan vergaren) vaak twee mogelijkheden terugvindt, namelijk een mogelijkheid die patroon (A) volgt en een andere mogelijkheid die patroon (B) volgt: vgl. *te overbelichten* (36 hits) met *over te belichten* (49 hits), *te overbemesten* (4 hits) met *over te bemesten* (2 hits), etc.⁸⁶ Dat deze regel geen gratuite ad-hoc-constructie is, kunnen we aantonen aan de hand van het feit dat hetzelfde conflict ook bij combinaties met *onder-* optreedt: vgl. *onderwaarderen* (A) – *onderwaardeerde* (B) – *ondergewaardeerd* (A) met

⁸⁶ De 'Google-test' kon niet voor alle werkwoorden worden doorgevoerd omdat vormen als *behandelde over* en *overbehandelde*, *te overbehandelen* en *over te behandelen*, *overbemoederde* en *bemoederde over*, *over te bemoederen* en *bemoederde over* etc. zeer weinig tot niet voorkomen.

onderbetalen (A) – *onderbetaalde* (B) – *onderbetaald* (B) (Bron: VD) en vgl. *onder te belichten* (48 hits) met *te onderbelichten* (21 hits), *onder te bemannen* (1 hit) met *te onderbemannen* (1 hit), etc. (Bron: Google).

Met andere woorden: het feit dat bepaalde werkwoorden, die hun betekenis delen met werkwoorden die aan de vorm ‘over-V-en’ voldoen, afwijken van deze vorm impliceert niet dat er geen morfosemantische regel bestaat, maar is gewoonweg een gevolg van het primeren van de fonologische regel op de morfosemantische regel. Daarom nemen we ook de (A4)-werkwoorden op in de morfosyntactische categorie ‘over-V-en’.

We moeten vervolgens nagaan of we aan de vorm ‘over-V-en’ één grammaticale betekenis kunnen toekennen. Omdat deze betekenis – zoals vermeld in de theoretische inleiding tot het structureel functionalisme (cf. § II.1.10.3.4.) – een complexe betekenis is, namelijk de betekenis van een syntagmatische combinatie, moeten we een combinatieparadigma opstellen om de grammaticale betekenis van ‘over-V-en’ te achterhalen.⁸⁷ Deze betekenis is samengesteld uit de betekenissen van de samenstellende lexemen, categorieën en morfemen. In dit verband zullen we dus na de analyse van de grammaticale betekenis van ‘over-V-en’ ook moeten nagaan wat de instrumentele betekenis is van *over-* op zich is,⁸⁸ wat de bijdrage is van de lexicale en categoriale betekenis van het basiswerkwoord, wat de bijdrage is van het klemtoonpatroon (instrumentele betekenis), etc.

Er bestaan nu verschillende mogelijkheden:

- 1) De commutatieproef wijst uit dat alle types (A4 tot en met A10) in hetzelfde paradigma optreden (b.v. ‘over-V-en’, ‘onder-V-en’, ‘aan-V-en’, ‘door-V-en’, etc.). In dat geval kunnen we één monoseme, grammaticale taalsystematische betekenis toekennen aan de vorm ‘over-V-en’ van waaruit de gebruiken van het type A4 tot en met A10 kunnen worden verklaard. In dat geval is aangetoond dat de ‘betekenissen’ die door VD aan elk type worden toegekend in feite geen betekenissen *stricto sensu*, maar wel ‘normbetekenissen’ zijn die terug te voeren zijn op één taalsystematische monoseme betekenis. In dat geval is er geen sprake van polysemie.
- 2) De commutatieproef wijst uit dat de verschillende types (of verschillende subgroepen binnen deze types) van ‘over-V-en’ in verschillende paradigma’s kunnen optreden. In dat geval moeten we op zoek gaan naar specifiekere vormverschillen die deze betekenisverschillen kunnen verklaren (b.v. nagaan of de (in)transitiviteit van het basiswerkwoord die we tot nu toe buiten beschouwing hebben gelaten daarbij een rol kan spelen). In dat (hypothetische!) geval krijgen we b.v. een grammaticale betekenis voor ‘over-V-en’ waarbij ‘V=

⁸⁷ Voor Coseriu bestaat een syntagmatische combinatie niet enkel op woordgroepniveau of zinsniveau, maar ook op woordniveau (cf. ‘grammaticaal woord’, Coseriu 1987b:152).

⁸⁸ Het prefigale *over-* heeft in deze combinaties immers geen ‘zelfstandige betekenis’ (in de zin van lexicale betekenis), omdat de (instrumentele) betekenis ervan pas tot uiting kan komen wanneer het gecombineerd wordt met iets anders (hier: een werkwoord, maar zoals we verderop zullen zien ook een substantief of een adjectief).

transitief' en een grammaticale betekenis voor 'over-V-en' waarbij 'V= intransitief'.⁸⁹ Vervolgens zouden we moeten nagaan of we te maken hebben met multifunctionaliteit, d.w.z. nagaan of er op de doorsnede van deze twee combinatieparadigma's een abstractere, overkoepelende grammaticale betekenis moet worden aangenomen voor de constructie 'over-V-en' (waarbij abstractie wordt gemaakt van het feit of V transitief of intransitief is). Indien dat niet het geval is, moeten we nagaan of we met homofonie te maken hebben. Pas als die optie is uitgesloten, kunnen we spreken van polysemie in de traditionele zin van het woord.

Op basis van onze intuïtie kunnen we de categorie 'over-V-en' onderverdelen in drie subtypes:

- 1) In de eerste plaats kunnen A4 tot en met A7 waar *over* iets als 'te (veel, intens, hoog, luid, hard, etc.)' of 'meer dan normaal/goed is' aanduidt, worden samengenomen. Het is immers linguïstisch onaanvaardbaar om hier verschillende betekenissen te onderscheiden. In de eerste plaats is volstrekt onduidelijk wat de criteria zijn om A4 en A5 van elkaar te onderscheiden (cf. (A4 - *overbelichten*) 'de door het grondwoord genoemde handeling **te veel of te intens** verrichten' en (A5 - *overladen*) 'de door het grondwoord genoemde handeling **in te hoge mate** verrichten'). Het verschil tussen 'te veel of te intens' en 'in te hoge mate' is voor de betekenisanalyse irrelevant en bovendien onduidelijk: waarom zou men bijvoorbeeld *overbelichten* als 'te veel belichten' parafaseren en niet als 'in te hoge mate belichten'? Hoogstwaarschijnlijk is dit onderscheid er maar gekomen doordat VD geconfronteerd werd met een groep werkwoorden *overladen*, *overlasten*, *overmesten*, etc. waarbij het klemtoonpatroon zeer eenduidig was enerzijds én een groep werkwoorden met wisselend klemtoonpatroon anderzijds *overbelasten*, *overbeweide*, etc. In plaats van na te gaan hoe dit vormelijk verschil te verklaren is, is men het probleem uit de weg gegaan door twee groepen werkwoorden te onderscheiden op basis van een uiteindelijk onbestaand verschil in betekenis. Bij A5 vermeldt VD immers expliciet dat de klemtoon op het grondwoord ligt, in A4 zwijgen zij daarover. Verder is het linguïstisch onaanvaardbaar om ook aan A6 (*zich overtillen*, *zich overeten*, *zich overwerken*, etc.) een aparte betekenis toe te kennen ('**nadeel ondervinden** van het verrichten van de door het grondwoord genoemde handeling'). Uiteraard kunnen we het zogenaamde bijkomende betekenisaspect 'nadeel ondervinden' simpelweg op basis van encyclopedische kennis verklaren: iets te veel, te intens, in te hoge mate, etc. doen, omzeggens 'meer doen dan normaal en dus goed voor je is' leidt in de meeste gevallen inderdaad tot nadeel voor het handelend subject. Iedereen weet dat de gevolgen van te veel eten (*overeten*) negatief van aard zijn. Bovendien kan je dit 'nadelige gevolg' evengoed bij categorie A5 vaststellen: als

⁸⁹ Het kan natuurlijk ook dat we niet met de grammaticale betekenis van het basiswerkwoord (transitief versus intransitief), maar met de lexicale semantiek van het basiswerkwoord rekening moeten houden. Het is immers ook mogelijk dat de lexicale betekenis van het basiswerkwoord incompatibel is met een bepaald betekenisaspect van prefix *over*-.

men de auto 'te vol laadt' (*overlaadt*), dan kan men op basis van encyclopedische kennis vaststellen dat de auto daar nadeel van ondervindt (hij trekt minder snel op, etc.). Bij wederkerige werkwoorden zal de persoon aangeduid door het wederkerig voornaamwoord nadeel ondervinden, bij gewone transitieve werkwoorden zal hetgeen aangeduid wordt door het object nadeel ondervinden. De reflexiviteit speelt dus geen enkele rol op gebied van de betekenis. Zo kan men *zich(zelf) overroepen* (A6) of *iemand (anders) overroepen* (A7): in beide gevallen is er sprake van 'meer dan normaal roepen', 'te hard roepen' en in beide gevallen ondervindt iemand (jijzelf of iemand anders) daar schade van en is die schade op basis van encyclopedische kennis en niet op basis van de betekenis (idiomatische kennis) af te leiden. Het is dan ook onlogisch type A6 en type A7 qua betekenis te onderscheiden. Het verschil 'niet-reflexief – reflexief' is dus niet functioneel, want het brengt geen betekenisonderscheid teweeg.

- 2) In de tweede plaats lijkt het erop dat A8 (*overblazen* - 'de door het grondwoord genoemde handeling over het hele door het object genoemde voorwerp verrichten') en A9 (*overwasemen* - 'met het door het grondwoord genoemde volledig bedekken') kunnen worden samengenomen. Intuïtief voelen we een overkoepelend betekenisverband aan tussen *de spiegel overademen* ('ademen over de gehele oppervlakte van de spiegel') en *de spiegel overwasemen* ('de spiegel volledig met wasem bedekken'). De betekenisnuance tussen A8 en A9 zou dan kunnen worden verklaard door een vormverschil: de basiswerkwoorden in type A8 zijn werkwoorden zonder meer (zie: VD 2420), de basiswerkwoorden in type A9 zijn afgeleid van een werkwoord dat op zijn beurt is afgeleid van een zelfstandig naamwoord (zie eveneens: VD 2420). Het feit dat sommige werkwoorden in beide categorieën kunnen voorkomen, versterkt het vermoeden dat tussen A8 en A9 tevens een overkoepelend betekenisverband moet bestaan: het is bijvoorbeeld niet duidelijk waarom *ademen* als een werkwoord zonder meer wordt beschouwd en *wasemen* als een werkwoord afgeleid van een zelfstandig naamwoord (men zou *ademen* als een afleiding van het zelfstandige naamwoord *adem* kunnen beschouwen en omgekeerd *wasemen* als een werkwoord zonder meer). We zouden zelfs kunnen stellen dat de manier waarop je je betekenisparafrase voor dit soort werkwoorden formuleert, de manier 'verraadt' waarop je deze werkwoorden vormelijk ontleedt: paraphraseer je *de spiegel overademen* als 'de spiegel volledig met adem overdekken' dan beschouw je *ademen* veeleer als een afleiding van *adem*, paraphraseer je *de spiegel overademen* als 'ademen over de volledige oppervlakte van de spiegel' is dat misschien minder voor de hand liggend. Uiteraard vind je deze ambiguïteit niet bij alle werkwoorden terug:

⁹⁰ De Caluwe (2004:257-265) wijst erop dat met werkwoorden van het type 'over-V-en' (alook van het type 'over-V-en') die tot de zogenaamde groep van "partikelwerkwoorden" horen (waarbij *over-* als een "prefixachtig partikel" kan worden beschouwd, cf. De Caluwe 2004:265), iets bijzonders aan de hand is. Voor *De Caluwe is het wel degelijk van belang om na te gaan of 'over-V-en' een verbale dan wel een substantivische basis heeft. Men moet immers vaststellen dat sommige partikelwerkwoorden samengesteld lijken met een niet-bestaand werkwoord (b.v. *brug* > **bruggen* (ww.), maar wel *overbruggen*). De Caluwe beargumenteert vervolgens dat het partikel *over-* over een converterende kracht beschikt die de impliciete transpositie van substantief (N, *brug*) naar werkwoord (V, *bruggen*) mogelijk maakt. Ons inziens is echter ook de mogelijkheid niet uitgesloten dat een dergelijke converterende eigenschap niet echt een eigenschap is van *over-* als zodanig, maar dat het morfeem *over-* in zulke gevallen veeleer als een middel kan worden gezien

oversnuffelen kan enkel als 'snuffelen over de gehele oppervlakte van het in het object genoemde' worden geïnterpreteerd.⁹⁰

- 3) A10 waar *over-* gecombineerd wordt met een intransitief bewegingswerkwoord en waar niet evident te achterhalen valt wat *over-* uitdrukt.

Of deze intuïtie correct is, moet worden nagegaan door middel van een paradigmatische analyse. Aangezien we niet alleen geïnteresseerd zijn in de grammaticale betekenis van 'over-V-en' op zich, maar vooral ook in het betekenisonderscheid tussen 'over-V-en' en 'over-V-en', zullen we echter eerst overlopen welke betekenissen volgens VD aan 'over-V-en' beantwoorden.

5.2.4.2. Subcategorie 'over-V-en'

De tweede morfosyntactische categorie die we onderscheiden is die waarin een beklemtoond *over-* wordt gecombineerd met een ombeklemtoond werkwoord. Dat werkwoord kan transitief (*gieten, borstelen*) of intransitief (*zwemmen, cijferen*) zijn. Volgende betekenissen worden door VD voor dit type onderscheiden:

- (A1) (*overgieten*) 'naar de overkant, over iets anders heen of van de ene recipiënt in de andere verplaatsen'
- (A2) (*overcijferen*) 'de door het grondwoord genoemde handeling nog eens verrichten'

Hoewel VD beweert dat de combinaties van het type A1 resulteren in transitieve scheidbaar samengestelde werkwoorden, terwijl combinaties van het type A2 intransitieve scheidbaar samengestelde werkwoorden (zie VD 2421) zijn, zijn wij het niet met die conclusie eens: cf. *de vloer overborstelen* ('nog eens borstelen'), *de rekening overcijferen* ('opnieuw berekenen'), etc.⁹¹ Volgens ons resulteert de constructie 'over-V-en', net als de constructie 'over-V-en' steeds in een transitief samengesteld scheidbaar werkwoord. We spreken in dit geval over *over-* als een 'halfprefix'. Dit gebeurt op basis van twee argumenten: *over-* is geen volwaardig prefix omdat het beklemtoond wordt en omdat het een deel vormt van een samengesteld scheidbaar werkwoord enerzijds; anderzijds is het geen volwaardige op zichzelf staande eenheid (geen bijwoord) omdat zijn betekenis geen zelfstandige eenheid is en omdat het enkel in combinatie met een werkwoord zijn betekenis krijgt. Ook hier zal de analyse van *over-*, net als in 'over-V-en', via het combinatieparadigma 'over-V-en' moeten gebeuren.

om aan een specifieke betekenisintentie in de woordvorming uitdrukking te verlenen die dan gerealiseerd wordt naar analogie met bestaande *over-*afleidingen van V. De converterende kracht zou in dat geval niet in het partikel liggen maar wel in een betekenis in combinatie met een analogiewerking, zeker als men met de bestaanbaarheid van verbale N-afleidingen in het Nederlands en normfactoren rekening houdt. Of dit gegeven voor de uiteindelijke paradigmatische betekenisanalyse van 'over-V-en' een rol speelt of niet, is niet duidelijk, maar een dergelijk onderzoek zou niet meer strikt binnen het kader en de doelstellingen van deze *case study* vallen die in de eerste plaats een semantische analyse wil zijn, geen woordvormingsanalyse.

⁹¹ Overigens houdt VD deze bewering zelf niet consequent vol. Wie er de aparte lemma's van werkwoorden van type A1 op naslaat, ziet dat deze wél steeds staan aangegeven als transitief. Waarschijnlijk betreft het dus een ongelukkige slordigheid.

Overigens beschouwen we *over-* in zinnen als *Hij zwom de rivier over*, *Hij liep de brug over*, etc. niet als ‘achtergeplaatste voorzetsels’. De ANS onderscheidt namelijk niet alleen ‘voorzetsels in engere zin’ (die letterlijk vóór de constituent of bijzin staan waar ze bij horen) en ‘circumposities’ (*Hij kroop onder het hek door*), maar ook ‘achtergeplaatste voorzetsels’. De ANS (cf. 508-509) wijst er bovendien op dat men een onderscheid dient te maken tussen enerzijds achtergeplaatste voorzetsels en de (soms gelijkkluidende) woorden die deel van een scheidbaar samengesteld werkwoord zijn. Ze illustreren het onderscheid aan de hand van de vergelijking tussen volgende voorbeeldzinnen: *Hij rijdt de garage in* en *Hij rijdt de nieuwe auto in*. In de eerste zin noemt de ANS *rijdt* het werkwoordelijk gezegde en is *de garage in* een bijwoordelijke bepaling van richting. In de tweede zin beschouwt de ANS *rijdt in* als het werkwoordelijk gezegde en *de nieuwe auto* als lijdend voorwerp. Het argument daarvoor is dat *de garage in* als zinsdeel op de eerste zinsplaats kan staan, terwijl men *de nieuwe auto in* niet in zijn geheel voorop kan plaatsen en het dus niet één zinsdeel vormt. (cf. *Hij rijdt altijd zelf de garage in* – *De garage in rijdt hij altijd zelf*, *de garage uit mag zijn zoon het ook doen* versus *Hij rijdt altijd zelf de nieuwe auto in* – **De nieuwe auto in rijdt hij altijd zelf*). We merken echter op dat het perfect mogelijk is om enkel *de garage* voorop te plaatsen (*De garage rijdt hij altijd zelf in*), zodat men evengoed kan stellen dat *de garage* lijdend voorwerp is bij het scheidbaar samengesteld werkwoord *inrijden*. De ANS merkt daarnaast echter zelf – terecht – op dat de grens tussen beide gevallen niet altijd heel scherp te trekken valt. Ook in zinnen waarin het niet-samengestelde werkwoord (hier *rijdt*) in combinatie met een achtergeplaatst voorzetsel wordt gebruikt (hier *in*), is er toch vaak reden om van een samengesteld werkwoord met een lijdend voorwerp te spreken. Zo is het bijvoorbeeld mogelijk om tussen *de garage* en *in* één of meer bepalingen te plaatsten (wat bij het voorzetsel *in* onmogelijk zou zijn): cf. *Hij rijdt de garage altijd heel voorzichtig in* – *De garage rijdt hij altijd heel voorzichtig in*, maar anders rijdt hij niet altijd zo voorzichtig. De ANS wijst erop dat in sommige grammatica’s de achtergeplaatste voorzetsels dan ook niet als dusdanig worden onderscheiden maar steeds als een deel van een samengesteld werkwoord (of als een (voorzetsel)bijwoord) worden beschouwd. De ANS wenst de achtergeplaatste voorzetsels te onderscheiden om het verschil met de gelijkkluidende voorzetsels in engere zin duidelijk te kunnen laten uitkomen. We zullen echter zien dat een vergelijking tussen prepositioneel *over* en halfprefix *over-* ook perfect mogelijk is: men hoeft daarvoor geen extra onderscheid te maken tussen delen van scheidbare werkwoorden en achtergeplaatste voorzetsels.

Indien we er VD op naslaan dan blijkt men daar geen principiële beslissing inzake het onderscheid tussen achtergeplaatste voorzetsels en delen van scheidbaar samengestelde werkwoorden te maken. Zo stelt men onder het lemma *over*² (‘prepositioneel *over*’) dat *over* als achtergeplaatst voorzetsel kan optreden (cf. (A2) ‘bij werkwoorden die een beweging aanduiden ook achtergeplaatst om de richting van de door het ww. aangeduide beweging aan te geven’ met als voorbeeld *Ze schaatsten in een kwartier het meer over*. Tegelijkertijd hoort *overschaatsen* thuis in het rijtje *overvaren*, *overvliegen*, *overrijden*, etc. waar *over-* als deel van een scheidbaar samengesteld werkwoord wordt beschouwd dat betekent ‘naar de

overkant, over iets anders heen of van de ene recipiënt in de andere verplaatsen' (en zo zijn er verschillende voorbeelden aan te halen). Het onderscheid tussen achtergeplaatste voorzetsels en delen van scheidbaar samengestelde werkwoorden wordt dus óf niet gemaakt óf is arbitrair. Om zo eenduidig mogelijk te zijn beschouwen wij alle achtergeplaatste voorzetsels als delen van scheidbaar samengestelde werkwoorden (in dat geval dus met de functie van halfprefix); het onderscheid met de achtergeplaatste voorzetsels is ons inziens om de hierboven aangehaalde redenen overbodig.

We wijzen er nog op dat we ook in deze morfosyntactische categorie ('over-V-en') worden geconfronteerd met dezelfde mogelijkheden als bij 'over-V-en' (één combinatieparadigma versus verschillende combinatieparadigma's met in dat laatste geval de mogelijkheid van óf multifunctionaliteit óf homofonie). Op het eerste gezicht lijkt het op basis van onze intuïtie erg moeilijk om A1 en A2 in eenzelfde paradigma onder te brengen: beide types lijken qua betekenis erg moeilijk aan elkaar te relateren. We kunnen vermoeden dat we in dit geval met homofonie te maken hebben. Ten slotte, als we 'over-V-en' met 'over-V-en' vergelijken is het opvallend dat werkwoorden van type 'over-V-en' – A1 ('opnieuw') buiten beschouwing gelaten – een meer transparante betekenis hebben dan werkwoorden van het type 'over-V-en', vgl.: iets *overladen* van het ene voertuig naar een andere voertuig is bijvoorbeeld transparanter dan een voertuig *overladen*, te zwaar maken (beladen, vullen, etc.).⁹² Dat is overigens een bijkomend argument om van een halfprefix respectievelijk een prefix te spreken: in het eerste geval leunt de betekenis van *over-* nog sterk aan bij prepositioneel *over*, in het tweede geval is dat verband, synchroon gezien althans, afwezig. Een paradigmatische analyse zal echter ook hier duidelijkheid moeten scheppen en onze vermoedens bevestigen of tegenspreken.

5.2.4.3. Verantwoording en afbakening van het paradigma '(half)prefix-V-en'

Ons uiteindelijke doel is het betekenisonderscheid achterhalen tussen de functionele constructies 'over-V-en' en 'over-V-en'. Kenmerkend voor de overkoepelende constructie 'over-V-en' is immers dat door middel van een klemtoonverschil een betekenisverschil wordt aangegeven. We moeten bijgevolg in de eerste plaats op zoek gaan naar (half)prefixen van het type *over-* die zowel met een onbeklemtoond grondwerkwoord als een beklemtoond werkwoord kunnen worden gecombineerd en respectievelijk resulteren in niet-scheidbaar en scheidbaar samengestelde werkwoorden.

In de eerste plaats worden alle 'traditionele' prefixen, te weten *be-*, *de-*, *dis-*, *ge-*, *her-*, *ont-* en *ver-* (cf. ANS 596-603), uitgesloten omdat zij nooit de klemtoon kun-

⁹² We weten dat het gebruikelijker is om te zeggen dat 'over-V-en' een 'sterk geïdiomatiseerde betekenis' heeft dan 'over-V-en' dat een 'minder geïdiomatiseerde betekenis' heeft. Ook hier wensen we om verwarring met de term 'idiomatisch' in 'idiomatische kennis' te voorkomen, de termen 'geïdiomatiseerd' of 'idiomatisch' te vervangen door 'minder transparant' of 'gelexicaliseerd': een 'geïdiomatiseerde betekenis' betekent immers niet een 'betekenis op basis van onze idiomatische kennis', d.i. 'kennis met betrekking tot de productieve functionele opposities binnen ons taalsysteem'.

nen krijgen.⁹³ Ook volgende zo genoemde ‘ongelede bijwoorden’ (cf. ANS 586) die kunnen worden gecombineerd met een werkwoord, moeten worden uitgesloten omdat zij óf altijd óf nooit beklemtoond worden: *achter-, af-, bij-, boven-, buiten-, heen-, in-, langs-, mee- (mede-), mis-, na-, neer-, op-, rond-, samen-, tegen-, terecht-, terug-, thuis-, toe-, uit-, verder-, voort- en weg-*. Van deze reeks krijgt *mis-* nooit de klemtoon (vermoedelijk om interferentie met het beklemtoonde *mis* ‘eucharistie’ te vermijden), alle overige ‘ongelede bijwoorden’ krijgen altijd de klemtoon.

Van de reeks ‘ongelede bijwoorden’ die afwisselend beklemtoond of onbeklemtoond kunnen voorkomen in combinatie met een werkwoord blijven volgende elementen over: ‘aan-V-en’ (vgl. *aannemen* – *aanschouwen*), ‘weer-V-en’ (*weezien* – *weershouden*), ‘voor-V-en’ (vgl. *voorhouden* – *voorzien*), ‘door-V-en’ (*doorlopen* – *doorlopen*), ‘om-V-en’ (*omhangen* – *omhangen*) en ‘onder-V-en’ (*onderspoelen* – *onderspoelen*). Niet alle leden van deze reeks komen echter in aanmerking als lid van de op te stellen combinatieparadigma’s. Immers, de instrumentele betekenisbijdrage van de klemtoon speelt pas een primaire rol bij wat we ‘doublures’ zullen noemen: dit zijn combinaties van een beklemtoond respectievelijk onbeklemtoond *over-* (dus: halfprefix respectievelijk prefix) met hetzelfde grondwoord (dat dan onbeklemtoond respectievelijk beklemtoond is). Op basis van deze beperking kunnen we ‘aan-V-en’, ‘weer-V-en’ en ‘voor-V-en’ buiten beschouwing laten. Bij de eerste twee werden geen doublures aangetroffen (overigens is ‘aan-V-en’ geen productief procédé, de enige twee vormen die werden aangetroffen waren *aanschouwen* en *aanbidden*),⁹⁴ bij ‘voor-V-en’ slechts één doublure ‘*voorkomen* – *voorkomen*’. Bij ‘over-V-en’, ‘door-V-en’, ‘om-V-en’ en ‘onder-V-en’ worden in VD respectievelijk 107, 94, 58 en 19 doublures als aparte lemma’s opgenomen (dit betekent uiteraard niet dat er geen verdere voorbeelden zouden bestaan, beide procédés – beklemtoond halfprefix versus onbeklemtoond prefix – zijn immers bestaanbaar op taalsystematisch niveau, maar we beperken ons tot het corpusmateriaal uit VD).⁹⁵ Onder deze doublures bevindt zich zelfs één grondwerkwoord dat in alle bovenvermelde constructies kan voorkomen, met name *spoelen* (cf. *omspoelen* – *omspoelen*, *doorspoelen* – *doorspoelen*, *onderspoelen* – *onderspoelen*, *overspoelen* – *overspoelen*). Overigens zullen we de voorbeelden in de betekenisanalyse

⁹³ Prefix *her-* kan (maar moet niet) in sommige gevallen beklemtoond worden, maar dan omwille van dezelfde fonologische regel die we eerder hebben uitgelegd, dus enkel en alleen wanneer het gecombineerd wordt met werkwoorden die niet de klemtoon op de eerste lettergreep hebben (cf. *herwaarderen* en *herwaarderen*). We merken verder op dat de betekenis van ‘over-V-en’ in de zin van ‘opnieuw V-en’ mede bepaald zal worden door ‘her-V-en’. Je hebt immers zowel *herschilderen* als *overschilderen*; *herbouwen* als *overbouwen* als *herbouwen*, *herbreien* als *overbreien* etc. en zowel de infinitieven met *over-* als de infinitieven met *her-* drukken hier ‘opnieuw, nog eens’ uit. Verschil is wel dat het bij *her-* uiteraard om niet-scheidbaar samengesteld werkwoorden gaat (bij *over-* om scheidbaar samengestelde werkwoorden) en dat in heel wat gevallen van de werkwoorden met *her-* enkel de infinitief en het voltooid deelwoord bestaat (bij *over-* komen ook OTT en OVT voor). Het procédé met *her-* is echter voornamelijk gebruikelijk in het Zuid-Nederlands en in formeel taalgebruik, het *over-*procédé is veeleer productief in het Standaardnederlands, het homogene, functionele systeem binnen de architectuur van het Nederlands dat het kader vormt waarbinnen deze empirische studie wordt uitgevoerd. Bovendien zijn we hier met het oog op een noodzakelijke beperking van de paradigmatische analyse voornamelijk geïnteresseerd in (half)prefixen die over een vormverwante prepositionele pendant beschikken.

⁹⁴ Het werkwoord *aanzien* is uiteraard Zuid-Nederlands (diatopische restrictie).

⁹⁵ Later zal blijken waarom bij ‘onder-V-en’ opvallend minder doublures voorkomen.

in § IV.5.2.4.7. zoveel als mogelijk beperken tot de doublures die in VD zijn terug te vinden. Van elke constructie zijn een twintigtal doublures met VD-betekenis opgenomen in een aparte bijlage (zie: Bijlage 'Doublures bij de constructie '(half)prefix-V-en'). Voor we echter aan de paradigmatische analyse toekomen, bespreken we de verschillende morfosyntactische categorieën voor 'door-V-en', 'om-V-en' en 'onder-V-en'.

5.2.4.4. Paradigmatisch oppositielid 'door-V-en'

betekenis volgens VD	voorbeelden uit VD
A: 'DOOR-V-EN'	
1 'als eerste lid in scheidbaar samengestelde overgangelijke werkwoorden ter aanduiding dat het object door de in het tweede lid genoemde handeling aan anderen (in een reeks) bezorgd, meegedeeld, e.d.'	doorbellen, doorgeven, doorseinen, doorverkopen, doorvertellen
2 'als eerste lid in scheidbaar samengestelde onovergangelijke werkwoorden ter aanduiding dat het door het tweede lid genoemde bij voortduring, aanhoudend plaatsvindt'	doorbidden, doorbloeien, doordienen, doordreunen, doorreizen, doorrollen, doorschrijven, doorzeuren
3 'als eerste lid in scheidbaar samengestelde onovergangelijke werkwoorden ter aanduiding dat men door de in het tweede lid genoemde handeling verder gaat'	doorfietsen, doorlopen, doormarcheren, doorredeneren, doorrijden, doorslenteren, doorwandelen
4 'als eerste lid in scheidbaar samengestelde overgangelijke werkwoorden ter aanduiding dat het object door de in het tweede lid genoemde handeling in stukken verdeeld wordt'	doorbreken, doorkappen, doorkauwen, doorknippen, doorslijpen, doorsmelten, doorvouwen, doorzagen
B: 'DOOR-V-EN'	
1 'als eerste lid in onscheidbaar samengestelde overgangelijke werkwoorden ter aanduiding dat men door de in het tweede lid genoemde handeling door het object heen gaat'	doorboren, doordringen, doorhuppelen, doorkloven, doornagelen, doorschieten, doorschokken, doorsnijden, doorsteken, doorstrengelen, doortrillen, doorzoeken
2 'als eerste lid in onscheidbaar samengestelde overgangelijke werkwoorden met een van een zn. afgeleid tweede lid die betekenen: voorzien van het door het zn. genoemde'	dooraderen, doordesemen, doorpekelen, doorpekken, doorspekken, doorzouten, doorzwavelen

Figuur 16: De verschillende betekenissen van *door-V-en* volgens VD

Bovenstaande tabel geeft een samenvatting van de informatie zoals die wordt weergegeven onder het lemma *door4* 'bijwoord van plaats' in VD (dat voorkomt naast *door1* 'samentrekking van *dooyer*'; *door2* 'voorzetsel'; *door3* 'onderschikkend

voegwoord van causaliteit').⁹⁶ Het is echter van belang om ook de informatie in rekening te brengen die VD meegeeft in de aparte lemma's.

Wie immers de samengestelde werkwoorden met *door-* bekijkt die apart worden opgenomen in VD, ontdekt dat alle werkwoorden van type B1 in doublurevorm voorkomen, d.w.z. dat ze niet enkel voorkomen met de klemtoon op het grondwoord, maar daarnaast ook met de klemtoon op halfprefix *door-*. Van de opgesomde werkwoorden onder B1 *doorboren*, *doordringen*, *doorschieten*, *doorsnijden*, *doorsteken*, etc. bestaat dus ook een doublurevariant waar *door-* de klemtoon krijgt: *doorboren*, *doordringen*, *doorschieten*, *doorsnijden* en *doorsteken*, etc. Opvallend is bovendien dat de parafrase die VD in B1 meegeeft aan de doublurevarianten met klemtoon op het werkwoord ('ter aanduiding dat men door de in het tweede lid genoemde handeling door het object heen gaat'), bij de aparte lemma's stevast de parafrase is van de doublurevariant met klemtoon op het halfprefix (cf. *doorboren* 'met boren door iets dringen' versus *doorboren* 'met een boor door iets dringen'; *doorgieten* 'door iets heen gieten' (lett: met de handeling van het gieten/gietend door iets heen gaan, b.v. door een zeef, fvdg) versus *doorgieten* 'gietend verspreiden of vermengen met'; *doorgloeien* 'door iets heen gloeien' (lett: met de handeling van gloeien/gloeiend door iets heen gaan, fvdg) versus 'met of als met gloed vervullen', *doorglinsteren* 'door iets bedekkends heen glinsteren' (lett: glinsterend door iets heen gaan) versus *doorglinsteren* ('met glinstering vervullen'). Het is bovendien opmerkelijk dat de doublurevarianten met klemtoon op het halfprefix een transparantere betekenis hebben dan de varianten met ombeklemtoond prefix (uiteraard indien we de 'continuerende betekenis', 'verder blijven V-en' uit A2 en A3 buiten beschouwing laten): cf. *doordringen* 'met dringen/dringend door iets heen komen, met moeite door iets heen komen' (als in *Hij is in de hoofdstad van de vijand doorgedrongen*) versus *doordringen* 'dringen in alle delen van' (als in *Er hangt hier een geur die de hele kamer doordringt*).

Op basis van de informatie die VD bij de aparte lemma's meegeeft zouden we bovenstaand schema willen aanvullen met een betekenis A5 'als eerste lid in onscheidbaar samengesteld overgankelijk werkwoord ter aanduiding dat men door de in het tweede lid genoemde handeling door het object heen gaat' (met als voorbeelden dus *doorboren*, *doorgieten*, *doorglinsteren*, *doorsnijden*, etc.). De parafrase die aan werkwoorden van type B1 (*doorboren*, etc.) wordt meegegeven, zal dan moeten worden geherformuleerd. Onze voorlopige hypothese met betrekking tot de B1-betekenenissen luidt dat *door-* 'volledig' aanduidt in combinatie met de lexicale betekenis van het werkwoord: cf. *doorzoeken* 'volledig en inwendig zoeken' (b.v. van een kamer, papieren etc. – *door-* presupponeert immers dat het om een penetreerbare eenheid gaat). We zien daarin een verband met de betekenenissen in B2 'voorzien van': cf. *doorwroeten* (B1) 'de in het tweede lid genoemde handeling (*wroeten*) door het hele door het object genoemde uitvoeren (b.v. *de aarde doorwroeten*)' en *dooraderen* 'volledig voorzien van aders' (B2). Ook de B2-betekenis van *door-* wijst op een 'aanduiding ter volledigheid in combinatie met de lexicale

⁹⁶ Om dezelfde redenen als bij *over-* zullen wij van halfprefix *door-* spreken wanneer *door-* beklemtoond wordt, en van prefix *door-* wanneer het onbeklemtoond blijft.

betekenis van het werkwoord': cf. *doorzouten*: 'volledig en inwendig zouten', 'volledig en inwendig voorzien van zout'.

Opvallend is dat de betekenisnuance die VD onderscheidt, wordt veroorzaakt door hetzelfde vormverschil als bij de *over*-types A8 (*oversnuffelen* – 'snuffelen over de gehele oppervlakte van het in het object genoemde') en A9 (*overzouten* – 'het in het object genoemde volledig met zout bedekken'): in B1 zijn de basiswerkwoorden werkwoorden zonder meer, in B2 zijn de basiswerkwoorden van een zelfstandig naamwoord afgeleid (cf. VD 778). Overigens is de parallel met A8 en A9 verder door te trekken: zowel *overzouten* als *doorzouten* zouden kunnen worden geparafraseerd met 'volledig voorzien van'. Het verschil tussen beide zit hem in het feit dat dit 'volledig voorzien van' op een specifieke wijze gebeurt: bij *overzouten* voorzie je het in het object genoemde van zout en wel door het volledig met zout te bedekken ('overdekken'); bij *doorzouten* voorzie je het in het object genoemde van zout en wel door het zout ofwel door het gehele object te mengen ofwel door het gehele object het zout in zich te laten opnemen.

Vervolgens bekijken we opnieuw de verschillende A-betekeningen (A1 tot en met A4 plus A5 dat we er zelf aan hebben toegevoegd). Het is vrij duidelijk dat A2 'als eerste lid in scheidbaar samengestelde onovergankelijke werkwoorden ter aanduiding dat het door het tweede lid genoemde bij voortduring, aanhoudend plaatsvindt' (*doorbidden*) en A3 'als eerste lid in scheidbaar samengestelde onovergankelijke werkwoorden ter aanduiding dat men door de in het tweede lid genoemde handeling verder gaat' (*doorfietsen*) kunnen worden samengenomen. Als *bidden* bij voortduring plaatsvindt, dan gaat het bidden verder en omgekeerd als de handeling van het *fietsen* verder gaat, vindt het fietsen bij voortduring plaats. A2 en A3 kunnen dus onder één noemer 'verder V-en' worden geplaatst.⁹⁷ We kunnen hier de parallel trekken met type A2 'over-V-en' (*overborstelen*) in de betekenis van 'opnieuw V-en'. Zo zien we bij *overlopen* – *de brug overlopen* (met *over-* als halfprefix) een verband met *ik loop over de brug* (met *over* als voorzetsel) en bij *doorlopen* – *het bos doorlopen* (met *door-* als halfprefix) een verband met *ik loop door het bos* (met *door-* als voorzetsel). Een dergelijk verband met voorzetsels *over* en *door* bestaat niet bij *doorfietsen* in de zin van 'verder fietsen' en *overborstelen* in de zin van 'opnieuw borstelen'.

Ingewikkelder is de situatie voor A1, A4 en A5, respectievelijk 'als eerste lid in scheidbaar samengestelde overgankelijke werkwoorden ter aanduiding dat het object door de in het tweede lid genoemde handeling aan anderen (in een reeks) bezorgd, meegedeeld, e.d.', 'als eerste lid in scheidbaar samengestelde overgankelijke werkwoorden ter aanduiding dat het object door de in het tweede lid genoemde handeling in stukken verdeeld wordt' en 'ter aanduiding dat men door de in het tweede lid genoemde handeling door het object heen gaat'. Op basis van onze in-

⁹⁷ De meeste werkwoorden van dit type kennen een bijkomend, 'intensifiërend' gebruik: *een nachtje doordrinken* is niet alleen als 'gedurende een nacht verder, aanhoudend drinken' op te vatten, maar ook als 'gedurende een nacht stevig drinken'. Dit intensifiëringsaspect kunnen we echter beschouwen als een specifieke (norm)invulling van de systeembetekenis 'verder V-en': wie een hele nacht voortdurend drinkt, drinkt meer dan gemiddeld normaal wordt geacht en bijgevolg kan *doordrinken* worden omschreven als 'stevig drinken'.

tuitie lijkt ook voor deze drie types een overkoepelende betekenis te bestaan (d.i. voor de vorm 'door-V-en' waarvan de betekenis niet 'verder V-en' is) en moeten de onderlinge betekenisnuances op een andere manier worden verklaard. In dit geval speelt de valentie een rol: de werkwoorden uit A1 zijn alle trivalent, die uit A4 en A5 zijn divalent.⁹⁸ Met andere woorden, type A1 kan worden geparafraseerd als 'X V-t Y door aan Z' (*doorgeven - Ze gaven de vredespijp aan elkaar door*) terwijl types A4 en A5 kunnen worden geparafraseerd als 'X V-t Y door' (*doordringen - ik dring in het bos door en doorscheuren - ik scheur het papier door*). Het verschil dat daardoor wordt veroorzaakt is dat bij type A1 het door het object (Y) genoemde zelf 'van A naar B' wordt 'door-ge-V-t', terwijl bij types A4 en A5 de handeling die wordt aangeduid in het grondwoord door het in het object (Y) genoemde heen gebeurt 'al V-end door Y heen'. Ook hier zit het element 'van A naar B' in vervat, maar terwijl in type A1 het object zelf van A naar B wordt 'door-ge-V-t', bevinden A en B bij types A4 en A5 zich aan de ene en aan de andere kant van het object.

Rest ons nog te verklaren waarom het verschil tussen 'door-V-en' van type A4 'als eerste lid in scheidbaar samengestelde overgankelijke werkwoorden ter aanduiding dat het object door de in het tweede lid genoemde handeling in stukken verdeeld wordt' en 'door-V-en' van type A5 'ter aanduiding dat men door de in het tweede lid genoemde handeling door het object heen gaat' overbodig is. Daarvoor is het noodzakelijk om het verschil tussen 'door-V-en' en 'door-V-en' kort aan te halen. We doen dit aan de hand van een voorbeeld: zo kan men *in een bos doordringen* of *een bos doordringen*. In het tweede geval, dat het type 'door-V-en' illustreert, is – net als bij 'over-V-en' – een 'aanduiding van volledigheid' geïmpliceerd: wie een bos *doordringt*, gaat volledig door dit bos heen. Dit inhoudelijke 'volledigheidsaspect' is niet geïmpliceerd wanneer men *in een bos doordringt*: hier wordt *door-* veeleer in de zin van 'het centrum' (of: metaforisch uitgedrukt 'het hart' gebruikt). *Een worst doorsnijden* betekent dat het snijden betrekking heeft op het 'centrum' van de worst, *doordringen* betekent dat het binnen- of verderdringen betrekking heeft op het hart van het in het object genoemde, b.v. *het bos*, etc. Met andere woorden: type A4 en A5 zijn samen te vatten als 'V-end door het centrum van het in het object genoemde heen gaan': een implicatie van deze handeling uitgedrukt in 'door-V-en' is een verdeling in stukken *ten opzichte van dit centrum*; deze implicatie moet niet als aparte betekenis worden onderscheiden.⁹⁹ We merken ten slotte op dat het bijkomende voorzetsel *in* bij *in een bos doordringen* (versus het ontbreken van zo'n voorzetsel bij *een bos doordringen*) voor bijkomende betekenisaspecten kan zorgen, maar dat is voor onze verdere analyse van minder belang.

⁹⁸ Uiteraard kunnen deze werkwoorden ook met een ander valentiepatroon worden gebruikt (dat echter secundair is aan de trivalentie bij A1 en de divalentie bij A4 en A5): b.v. *Ik bel de boodschap door* (divalent) en *De plank wordt doorgeboord* (monovalent).

⁹⁹ We merken op dat de verdeling in stukken van het in het object genoemde ten opzichte van het centrum van het in het object genoemde, afhankelijk van de lexicale betekenis van V anders kan worden ingevuld. Het resultaat van de handeling op het in het object genoemde resulteert bij *doorvrouwen* niet in twee losse stukken, wat bij *doorsnijden*, *doorzagen* en *doorsmelten* normaliter wel het geval is. Maar zelfs dan nog impliceert *doorsnijden* niet noodzakelijk twee totaal losse stukken (wat bij een worst *doorsnijden* wél het geval is, omdat 'door-V-en' een 'volledigheid' aanduidt: je kunt een worst of zelfs een vinger *doorsnijden*, terwijl de delen toch nog aan elkaar hangen).

Op het eerste gezicht lijkt het erop dat we bij A2 en A3 enerzijds ('verder-V-en') en A1, A4 en A5 ('al V-end ten opzichte van het centrum van het in het object genoemde gaan') anderzijds met homofonie te maken hebben. Merk op dat we in het eerste geval steeds met intransitieve samengestelde werkwoorden te maken hebben, in het tweede geval met transitieve samengestelde werkwoorden.¹⁰⁰ Een werkwoord als *doorknippen* is in principe neutraal ten opzichte van bovenstaand betekenisonderscheid. Met *doorknippen* kan zowel 'verder knippen' als 'in tweeën knippen' bedoeld zijn. Het is niet ondenkbaar dat beide gebruiken het volgende gemeen hebben: de handeling uitgedrukt in V geschiedt ten opzichte van een bepaald (denkbeeldig) ijkpunt. In het geval van 'verder' wordt dit ijkpunt overschreden en de handeling gaat verder (transitief gebruik), in het geval van 'in twee' wordt dit ijkpunt eveneens overschreden, maar de handeling neemt een einde, b.v. doordat er twee stukken ontstaan (intransitief gebruik). Dit gemeenschappelijke inhoudelijke aspect pleit tegen homofonie. Anderzijds is de afstand tussen de tweede gebruikswijze van *door-* ('in tweeën knippen') en het voorzetsel *door* beduidend minder groot dan tussen de eerste gebruikswijze van *door-* 'verder knippen' en het voorzetsel *door*, wat dan weer pleit voor de optie van homofonie.

5.2.4.5. Paradigmatisch oppositielid 'om-V-en'

	betekenis volgens VD	voorbeelden uit VD
A: 'OM-V-EN'		
1	'als voorvoegsel in scheidbaar samengestelde overgangelijke werkwoorden die betekenen: door de door het tweede lid genoemde handeling om het lijf doen'	omdoen, omgespen, omgorden
2	'als voorvoegsel in scheidbaar samengestelde onovergangelijke werkwoorden die betekenen door de door het tweede lid genoemde handeling langs een omweg uitvoeren'	omlopen, omrijden, omschaatsen, omzwemmen
3	'als voorvoegsel in scheidbaar samengestelde onovergangelijke werkwoorden die betekenen de door het tweede lid genoemde handeling zich in de rondte bewegend uitvoeren'	omdraaien, omjanken, omkwispelen, omloeren
4	'als voorvoegsel in scheidbaar samengestelde onovergangelijke werkwoorden die betekenen: de door het tweede lid genoemde handeling zich heen en weer, kriskras, min of meer doelloos bewegend uitvoeren'	omboenen, omdansen, omdobberen, omdolen, omdraven, omfladderen, omploeteren, omschommelen, omstommelen
5	'als voorvoegsel in scheidbaar samengestelde overgangelijke werkwoorden die betekenen de door het tweede lid genoemde handeling zich naar alle kanten bewegend uitvoeren' ¹⁰¹	ombazuinen, ombellen, omloeren, omratelen, omroepen, omtoeteren, omtrommelen, omzeggen

¹⁰⁰ Deze parallel kan niet worden doorgetrokken naar 'over-V-en' ('opnieuw V-en'): *Ik bouw mijn knutselwerkje nog eens over.*

6	'als voorvoegsel in scheidbaar samengestelde overgankelijke werkwoorden die betekenen door de door het tweede lid genoemde handeling in een andere richting brengen'	ombuigen, omgooien, omwenden
7	'als voorvoegsel in scheidbaar samengestelde onovergankelijke werkwoorden die betekenen de door het tweede lid genoemde handeling achterwaarts uitvoeren'	omblikken, omgluren, omkijken, omloeren, omreiken, omstaren, omturen, omzien
8	'als voorvoegsel in scheidbaar samengestelde overgankelijke werkwoorden die betekenen door de door het tweede lid genoemde handeling omver krijgen'	ombeuken, omblazen, ombliksemen, omdonderen, omdringen, omdrukken, omflikkeren, omgooien, omhakken, omhinken, ombouwen, omrammelen, omsabelen, omschoppen, omstoten, omvallen, omwiebelen, omwrikken, omzakken, omzwiepen
9	'als voorvoegsel in scheidbaar samengestelde overgankelijke werkwoorden die betekenen door de door het tweede lid genoemde handeling ondersteboven krijgen'	omakkeren, omdelven, omgraven, omkrabben, ommaken, omploegen, omschoffelen, ompspitten
10	'als voorvoegsel in scheidbaar samengestelde overgankelijke werkwoorden die betekenen door de door het tweede lid genoemde handeling veranderen'	omdichten, omhangen, ompakken, omplaatsen, omplanten, omstapelen, omwerken
11	'als voorvoegsel in scheidbaar samengestelde overgankelijke werkwoorden die betekenen door de door het tweede lid genoemde handeling naar de rij af te brengen, geven e.d.'	ombrengen, omdelen, omgeven, omreiken
B: 'Om-V-en'		
1	'als voorvoegsel in onscheidbaar samengestelde overgankelijke werkwoorden om een omringing aan te geven'	omdammen, omdijken, omlauwen, omlegeren, omruisen, omschijnen, omschoeien, omsingelen, omsuizen, omweven, omwuiven
2	'als voorvoegsel in onscheidbaar samengestelde overgankelijke werkwoorden die betekenen: met het door het grondwoord genoemde omsluiten'	omarmen, omgeuren, omgolven, omhoepelen, omhuiven, omkroezen, omlommeren, omloveren, ompantseren, omparelen, omplanten, ompurperen, omrasteren, omschaduwen, omschansen, omscheren, omschuimen, omschutten, omsteigeren, omstrepen, omwallen, omwelden, omwimpelen

Figuur 17: De verschillende betekenissen van *om-V-en* volgens VD

¹⁰¹ Onder het lemma *om-* geeft VD de werkwoorden van type A5 weer als onovergankelijke werkwoorden. Uiteraard gaat het hier echter om overgankelijke werkwoorden. Waarschijnlijk betreft het opnieuw een ongelukkige slordigheid, want wanneer men de aparte lemma's van dit type werkwoorden (dus van *ombellen* etc.) erop naslaat, worden deze door VD steeds aangeduid als overgankelijk.

Ook hier kunnen we, net als bij 'over-V-en' en 'door-V-en', de verschillende types betekenissen die VD onderscheidt in overkoepelende types onderbrengen.

In de eerste plaats kunnen we de A10-betekenis 'als voorvoegsel in scheidbaar samengestelde overgankelijke werkwoorden die betekenen door de door het tweede lid genoemde handeling veranderen' (*omdichten, omhangen, ompakken, omplaatsen, omplanten, omstapelen, omwerken*) duidelijk van de rest onderscheiden: we kunnen hier de parallel trekken met type A2 'over-V-en' (*overborstelen*) in de betekenis van 'opnieuw V-en' en met type A2 en A3 van 'door-V-en' (*doorademen*) in de betekenis van 'verder V-en', in die zin dat de constructie 'om-V-en' in de betekenis van 'door V-en veranderen' net als 'door/over-V-en' een minder transparante betekenis vertoont.

Daarnaast stellen we bij de B1- en B2-betekeningen van 'om-V-en' een gelijkaardig patroon vast als bij 'over-V-en' en 'door-V-en': ook hier duidt prefix *om-* 'volledig' aan in combinatie met de lexicale betekenis van V-en. Terwijl *overzouten* aanduidt dat men het in het object genoemde volledig met een zoutlaag bedekt ('overdekt') en *doorzouten* aanduidt dat men het in het object genoemde inwendig volledig van zout voorziet ('er het zout doorheen mengt of er het zout volledig laat indringen'), zou *omzouten* aanduiden dat men het in het object genoemde volledig met zout omringt. De betekenisnuances die VD aanhaalt zijn opnieuw te verhalen op de basiswerkwoorden: zijn het werkwoorden zondermeer, dan krijgen we betekenis B1 'om een omringing aan te geven'; zijn het werkwoorden die afgeleid zijn van een substantief dan krijgen we de betekenis B2 'met het door het grondwoord genoemde omsluiten'.

De verschillende betekenissen die VD voor 'om-V-en' (hier uiteraard niet in de betekenis van 'door V-en veranderen') ten slotte aanhaalt, zijn vrij uitgebreid in aantal – in tegenstelling tot de betekenissen die VD aanhaalt voor 'door-V-en' en 'onder-V-en'. Aangezien we bovendien enkel in de taalsystematische betekenis van 'over-V-en' geïnteresseerd zijn en niet zozeer in de taalsystematische betekenissen van de overige paradigmatische leden, zullen we in wat volgt een hypothese formuleren over de taalsystematische betekenis van 'om-V-en' en die hypothese trachten te staven door een beperkt aantal van de verschillende VD-betekeningen voor 'om-V-en' terug te voeren tot die onderliggende hypothetische taalsystematische betekenis. Onze hypothese luidt dat de verschillende betekenissen die VD voor de werkwoorden van het type 'om-V-en' onderscheidt één gemene deler hebben, die we kunnen omschrijven als 'al V-end op om-wijze van A naar B gaan'. Uiteraard is dit een volstrekt circulaire parafrase van 'om': het is dan ook een zeer voorlopige parafrase. In dit stadium van de analyse luidt onze hypothese dat A en B zich niet verhouden als twee punten op een rechte (m.a.w. de afstand tussen A en B is niet de kortst denkbare afstand tussen A en B), maar als twee punten op een cirkel. We kunnen ons dit verschil voorstellen als het verschil tussen de begrippen koorde en (cirkel)boog zoals die gebruikelijk worden gedefinieerd in de wiskunde: daar noemt men het lijnstuk (AB) dat twee punten op de cirkel met elkaar verbindt een *koorde*, terwijl men spreekt over een (cirkel)boog als men de punten A en B niet met een rechte, maar met een stukje van de cirkel verbindt.

Het begrip *boog* (deel van een cirkel) impliceert daarbij een relatie ten opzichte van een denkbeeldig ijkpunt dat het middelpunt is van een denkbeeldige cirkel waarvan de boog AB deel uitmaakt. Hiermee wordt tevens geïmpliceerd dat men het denkbeeldige ijkpunt zelf niet 'raakt' (in abstracte zin op te vatten) door de handeling genoemd in V uit te voeren.

De A1-betekenis (*omdoen, omgespen, omgorden*) 'om het lijf doen' die VD onderscheidt voor *om-* is in dat opzicht overbodig, tenminste als men de taalsystematische betekenis van *om-* wenst te onderzoeken. Het is immers niet zo dat het betekenisaspect [+lijf] inherent is aan de instrumentele betekenis van *om-* (zoals VD laat uitschijnen), noch aan de grammaticale betekenis van 'om-V-en'. We hebben er meermaals op gewezen dat de grammaticale betekenis een complexe betekenis is, die bestaat uit de betekenissen van de samenstellende delen. Bij 'om-V-en' is dat de combinatie van de instrumentele betekenis van *om-* met de categoriale betekenis 'werkwoord'. Op het ogenblik dat 'V-en' door een concreet (bestaand of bestaanbaar) werkwoord wordt ingevuld (b.v. *gespen, gorden* of *doen*) komt er uiteraard een extra betekenselement in het spel, met name de lexicale betekenis van dat concrete werkwoord. Het kán, maar het moet niet, dat [+lijf] in de lexicale betekenis van het grondwerkwoord vervat zit (en bijgevolg ook in de combinatie van dat specifieke grondwerkwoord met *om-*). Bij *omdoen* is het betekenisaspect [+lijf] in elk geval niet inherent aan de lexicale betekenis van *doen*, noch zit [+lijf] in de lexicale betekenis van *omdoen* zelf vervat. Immers, *iets omdoen* kan – op basis van onze idiomatische kennis – evengoed worden gebruikt in een andere betekenis, namelijk 'iets op een andere manier doen', 'iets doen met het oog op verandering'. Net zoals men *een gedicht kan omdichten* ('opnieuw dichten met het oog op een ander (beter) resultaat'), kan men in principe *het proces omdoen* 'het proces opnieuw uitvoeren met het oog op verandering'. Echter, omdat het object bij *omdoen* op taalnorniveau zo goed als altijd wordt ingevuld door zaken die men in realiteit aan het lichaam of een lichaamsonderdeel aanbrengt b.v. *een horloge, een ketting, een gordel, een rugzak*, etc. wordt [+lijf] verkeerdelijk beschouwd als lexicaal inherent aan het werkwoord *omdoen* zelf. In dit geval hebben we te maken met een inhoudelijk aspect op taalnorniveau: de combinatie van *omdoen* met een [+lijf]-object is dan simpelweg een frequent gerealiseerde syntagmatische combinatie. Het kenmerk [+lijf] kan bij *omgespen* wel lexicaal inherent zijn, indien het zo zou zijn dat *gespen* enkel van toepassing kan zijn op objecten die men aan het lijf aanbrengt – maar dat zou verder onderzoek moeten uitwijzen. In dat geval hebben we te maken met een betekenisaspect op taalsysteemniveau: de combinatie van *omgespen* met een [+lijf]-object is in dat geval een zogenaamde lexicale collocatie ("lexikalische Solidarität", cf. Coseriu 1978 [1967]) en geen 'frequente syntagmatische combinatie'. Het bovenstaande bewijst echter geenszins dat 'om het lijf V-en' een betekenis van 'om-V-en' is: deze betekenis is enkel de combinatie van de categoriale betekenis van het werkwoord ('een handeling uitvoeren') met de instrumentele betekenis van *om-* en is (voorlopig althans) te parafaseren als 'al V-end om het in het object genoemde ijkpunt heen gaan'. Bij *omdoen, omgespen, omgorden* wordt dit specifiek door een [+lijf]-object ingevuld (hetzij ingegeven door de taalnorn, hetzij ingegeven door het taalsysteem, maar op het grammaticale betekenisniveau van 'om-V-en' is dit object in elk geval niet nader gespecificeerd). Overigens: op

basis van onze elocutionele kennis drukken we normaliter niet uit wat binnen het verwachtingspatroon valt. Aangezien *omdoen*, *omgespen* en *omgorden* meestal gebruikt worden in combinatie met een [+lijf]-object, hoeft dit object dan ook niet expliciet uitgedrukt te worden, tenzij men het object verder wil specificeren. Aangezien we enkel geïnteresseerd zijn in de algemene grammaticale betekenis van 'om-V-en' waarin 'V' niet nader gespecificeerd wordt en niet in alle afzonderlijke betekenissen van de combinaties van *om-* met specifieke werkwoorden met een specifieke lexicale betekenis, nemen we 'om het lijf' niet op in onze verdere paradigmatische analyse. We beschouwen 'om het lijf V-en' als een specifieke invulling van de instrumentele betekenis van *om-* die we voorlopig parafraseren als 'al V-end om het in het object genoemde ijkpunt heen gaan'.

Ook de intransitieve A2-betekenis 'omweg' van de bewegingswerkwoorden *omlopen*, *omrijden*, etc. kunnen we niet beschouwen als een 'aparte betekenis' (*signifié*) voor werkwoorden van het type 'om-V-en'. Op basis van onze idiomatische kennis van het Nederlands kunnen we vaststellen dat het Nederlands bij dit type werkwoorden niet meer of niet minder zegt dan dat men zich verplaatst tussen A en B op een manier die 'niet de kortst denkbare weg tussen A en B' is (want dat is altijd de rechte die punt A met punt B verbindt) – hogerop hebben we overigens al vermeld dat onze voorlopige hypothese luidt dat A en B op een boog liggen, d.i. zich verhouden ten opzichte van een centraal ijkpunt, het middelpunt van een denkbeeldige cirkel. De omschrijving van dit type intransitieve werkwoorden zouden we dus kunnen omschrijven als 'al V-end ten opzichte van een centraal ijkpunt gaan' (daarbij bedoelen we dus 'V-en op een manier dat men niet op de kortst denkbare manier – dit is in rechte lijn – van A naar B gaat'). Als VD nu deze A2-betekenis als 'omweg' beschrijft, waarbij ze *omweg* verstaan als 'een weg die langer is dan de gewone of kortste verbinding tussen twee plaatsen' (zie: VD 2250) dan tracht VD in zekere zin diezelfde intuïtie te parafraseren, maar de parafrase van VD is ongelukkig gekozen om twee redenen. Ten eerste moet men zoveel als mogelijk circulaire parafrases trachten te vermijden. Als VD zegt dat één van de betekenissen van *om-* te begrijpen valt als 'omweg' (met name in combinatie met een intransitief werkwoord), dan is die parafrase paradoxaal genoeg enkel te begrijpen als we de betekenis van *om-* reeds begrijpen, omdat die uiteraard ook in *omweg* vervat zit (*om-* staat hier in oppositie tot o.a. *over-*, *door-*, *zij-*, etc., cf: *overweg*, *doorweg*, *zijweg*, etc.). Het is daarom beter om *om-* niet opnieuw in de parafrase te gebruiken (vandaar onze voorlopige parafrases: 'al V-end op de 'niet kortst denkbare manier van A naar B' (dus: 'niet in rechte lijn') gaan' of 'al V-end ten opzichte van een centraal ijkpunt gaan'). Ten tweede laat VD uitschijnen dat deze betekenis een apart statuut verdient, dat de 'omweg'-betekenis enkel en alleen gelinkt is aan 'intransitieve (bewegings)werkwoorden'. Dat is echter niet het geval: de transitieve variant van de aangehaalde bewegingswerkwoorden betekent net zo goed 'V-en op een manier dat men niet in een rechte lijn van A naar B gaat'. Wie *de hoek van de straat omrijdt* (transitief) rijdt net zo goed 'niet in rechte lijn van A naar B' dan iemand die *moet omrijden* (intransitief).

De intransitieve betekenissen A3 'zich in de rondte bewegend' (*omdraaien*, *omjanken*, *omkwispelen*, *omloeren*) en A4 'zich kriskras, min of meer doelloos voortbewegend' (*omboenen*, *omdansen*, *omdobberen*, *omdolen*, *omdraven*, *omfladderen*,

omploeteren, omschommelen, omstommelen) zijn op basis van onze idiomatische kennis met betrekking tot de productieve opposities in het Nederlands eveneens te herleiden tot 'V-en terwijl men zich van A naar B op om-wijze voortbeweegt'. Indien we onze voorlopige hypothese met betrekking tot die 'om-wijze' naar voren schuiven, kunnen we de betekenissen van A3 en A4 herparafraseren als 'V-en terwijl men een (deel van of een volledige) cirkel beschrijft'. Immers: bij *omdraaien* hoeft men niet een volledige cirkel van 360° te beschrijven (d.i. 'in de rondte'), cf. *De bladzijde draaide (vanzelf) om (door de wind)* (d.i. 180°), al kan het natuurlijk wel, cf. *De aarde draait in vierentwintig uur eens om* (VD). Indien men voortdurend 'om-V-t' kan dit gedrag erop wijzen dat men zich verveelt en zich lusteloos voortbeweegt, maar dit gegeven zit uiteraard niet in 'om-V-en' verrat, wel in de context of in de norm (vgl. *Hij dacht, dat hem niets anders restte dan een eenzaam de-tijd-doden, een wensledig omdolen door toestanden, waaraan hij vreemd bleef* (<http://home.planet.nl/~letteren/emants/inwijding2.html>) versus *Ik behoef dus niet den naasten weg te volgen, maar kan door het landschap omdolen* (www.gutenberg.org/dirs/1/5/0/5/15056/15056-h/15056-h.html), waar *omdolen* gecombineerd wordt met een [+verveling]-context respectievelijk [-verveling]-context).

Ook de transitieve betekenissen A6 'als voorvoegsel in scheidbaar samengestelde overgankelijke werkwoorden die betekenen door de door het tweede lid genoemde handeling in een andere richting brengen' (*ombuigen, omgooien, omwenden*) beschouwen we niet als een aparte betekenis van *om-*. We nemen daarvoor de volgende voorbeeldzin *De tuinman moet de takken wat naar de stam ombuigen* (VD). De VD-betekenisparafrase 'al buigend in een andere richting brengen' kan op taalsystematisch niveau herleid worden tot 'de takken al buigend ten opzichte van een centraal ijkpunt brengen' wat men zich hier moet voorstellen als het buigen van de takken op een zodanige wijze dat zij min of meer een cirkelboog gaan vormen (ten opzichte van het denkbeeldige middelpunt van de cirkel waar die boog deel vanuit maakt). Dat de takken daarbij in een andere richting worden gebracht behoeft geen betoog: deze vaststelling volgt echter niet uit onze idiomatische kennis met betrekking tot de *signifié* van *ombuigen* zelf, maar zij is wel het 'logische gevolg' van de combinatie van onze encyclopedische kennis met de idiomatische kennis van die *signifié*. Bekijken we immers de volgende voorbeeldzin: *Door de natuurlijke groei zijn sommige takken krom, dit kunt u echter met een soldeerbout in tegengestelde richting rechtbuigen*. (<http://hobbyshop3000.nl/customer/product.php?productid=2375&cat=246&page=1>), dan moeten we opmerken dat de takken hier net zo goed 'al buigend in een andere richting worden gebracht'. De (instrumentele) *signifiés* van *om-* respectievelijk *recht-* drukken veeleer uit op welke specifieke manier dat gebeurt. We merken overigens op dat *ombuigen* doorgaans vaak minder transparant wordt gebruikt dan in het bovenstaande voorbeeld. Zo wordt *ombuigen* doorgaans figuurlijk aangewend in zinnen van het type *Cohen wil haat en angst ombuigen in vertrouwen* (www.benjebangvoormij.nl/showthread.php?t=5843) en *Hoe mislukkingen om te buigen tot ervaring* (www.buromarket.be/new/spirit/_nl/spirit_7.asp). Hetzelfde geldt voor uitdrukkingen als *je leven omgooien*. Ook hier moeten we vaststellen dat het hier om een minder transparante betekenis gaat: *omgooien* kan men hier niet langer parafraseren als 'al gooiend ten opzichte van een centraal ijkpunt gaan', wel als

5.2.4.6. Paradigmatisch oppositielid 'onder-V-en'

betekenis volgens VD		voorbeelden uit VD
A: 'ONDER-V-EN'		
/	/	/
B: 'ONDER-V-EN'		
betekenis volgens VD		voorbeelden uit VD
1	'als eerste lid in werkwoorden om aan te geven dat de door het grondwoord bedoelde in onvoldoende mate gebeurt'	onderbelichten, onderbetalen, onderspecificeren, onderverzekeren, onderwaarderen

Figuur 18: De verschillende betekenissen van *onder-V-en* volgens VD

De informatie die VD geeft met betrekking tot 'onder-V-en' onder het lemma *onder1* is miniem.¹⁰³ VD vermeldt enkel de betekenis van type B1, dat de klemtoon (gewoonlijk) op het werkwoord krijgt: 'als eerste lid in werkwoorden om aan te geven dat de door het grondwoord bedoelde in onvoldoende mate gebeurt'.¹⁰⁴ We merken op dat 'onder-V-en' eigenlijk precies het omgekeerde betekent van werkwoorden met *over-* van type A5 tot en met A9 (*overwaarderen*, etc.) 'als eerste lid in werkwoorden om aan te geven dat de door het grondwoord bedoelde in te hoge mate gebeurt', vgl. bijvoorbeeld *onderwaarderen* met *overwaarderen*. Het is opvallend dat geen van de opgesomde werkwoorden van type B1 in doublurevorm voorkomt, dit wil zeggen, voorkomt met een wisselend klemtoonpatroon dat tevens een betekenisonderscheid inhoudt.¹⁰⁵

Daarnaast maakt VD gewag van het voorkomen van *onder1* 'als eerste lid in werkwoorden als de volgende: *onderbinden, onderblijven, onderdompelen, onderduiken, ondergaan, onderhagelen, onderkotsen, onderlopen, onderploegen, ondersneeuwen, onderspitten, onderspuiten, onderstromen, onderstuiven, onderzetten* – gezegd in gevallen waarin bij onder en boven niet in eigenlijke zin aan een plaats ten opzichte van elkaar langs een verticale as hoeft te worden gedacht' (VD 2265). Er wordt daarbij geen informatie meegegeven met betrekking tot de klemtoon. Het is daarom noodzakelijk om de aparte lemma's van opgesomde werkwoorden te bekijken. Het valt onmiddellijk op dat deze werkwoorden wél in doublurevorm voorkomen.¹⁰⁶ Indien *onder-* beklemtoond wordt, en dus een halfprefix is, zoals in *onderblijven, onderbouwen, onderdrukken, ondergaan, ondergieten*, etc. (respectievelijk 'onder water blijven', 'onder de grond werken', 'naar beneden drukken', 'onder

¹⁰³ Opnieuw worden we geconfronteerd met een zeer slordige indeling door VD. *Onder1* bundelt namelijk alle betekenissen van *onder* als voorzetsel (*onder2* overkoepelt de betekenissen van *onder* als 'bijwoord van plaats'). Het hoeft geen betoog dat *onder* in 'onder-V-en' géén voorzetsel is. We kiezen er dan ook voor om *onder-*analoog met *over-* en *door-* in 'over-V-en' en 'door-V-en' als een prefix te beschouwen.

¹⁰⁴ Merk op dat de klemtoon ook op *onder-* kan vallen (*onderwaarderen*): we hebben in dat geval opnieuw te maken met het primeren van een fonologische regel op de morfosemantische regel (cf. § IV.5.2.4.1.).

¹⁰⁵ Nogmaals: er kan een wisselend klemtoonpatroon optreden (*onderwaarderen* – *onderwaarderen*), maar dat verschil is van puur fonologische aard, niet van morfosemantische aard.

¹⁰⁶ Alle doublures kan men terugvinden in de *Bijlage: Doublures bij de constructie '(half)prefix-V-en'*.

(de oppervlakte van iets) gaan', 'door gieten doen onderlopen', etc.) zien we een duidelijk verband tussen het niet-prepositionele *onder-* in deze werkwoorden en prepositioneel *onder*: vgl. *onderdrukken* – *De man ging verschillende keren onder in het zwembad* (met *onder-* als halfprefix) met *Ik ging verschillende keren onder water in het zwembad* (met *onder* als voorzetsel).

Wanneer *onder-* onbeklemtoond is (en dus een prefix is) zoals in *onderblijven*, *onderbouwen*, *onderdrukken*, *ondergaan*, *onderhouden* (respectievelijk 'niet tot zijn wasdom komen, achterlijk blijven', 'schragen/stutten; een hechte grondslag geven', 'lijden, doorstaan, ondervinden', 'in de levensbehoeften van iemand voorzien') bestaat er geen verband met prepositioneel *over*. Bovendien is het opvallend dat de resulterende samengestelde werkwoorden 'onder-V-en' zeer specifieke, vaak sterk gelexicaliseerde en weinig transparante betekenissen hebben. Het is dan ook moeilijk, zo niet onmogelijk een parafraze te vinden voor werkwoorden van dit type waarin op een homogene betekenis van *onder-* beroep wordt gedaan. Het lijkt er sterk op dat deze werkwoorden in feite niet langer tot de productieve opposities binnen het Nederlandse taalsysteem behoren, maar reeds tot het 'herhaalde spreken' van het Nederlands behoren.

We merken vervolgens op dat bij 'onder-V-en' een gelijkaardige betekenis als 'opnieuw V-en' (*overborstelen*), 'verder V-en' (*doorrademen*) of 'door V-en veranderen' (*ombouwen*) ontbreekt. Dat verklaart meteen waarom bij 'onder-V-en' veel minder doublures voorkomen dan bij 'over-V-en', 'door-V-en' en 'om-V-en'.

Ten slotte kunnen we ons afvragen of er in het patroon 'onder-V-en' niet een parallelle betekenis kan worden onderscheiden als bij het patroon 'over-V-en', 'door-V-en' en 'om-V-en' waarbij *over-*, *door-* en *om-* (elk weliswaar op hun specifieke manier) een 'volledigheidsaspect' aanduiden. Het woordenboek neemt immers slechts die realisaties op die 'gebruikelijk' zijn (met andere woorden, realisaties die onze 'idiomatische kennis in enge zin met betrekking tot de taalnorm' betreffen) en niet alle gebruiken die 'realiseerbaar' zijn op basis van onze idiomatische kennis in enge zin met betrekking tot de productieve opposities in het Nederlandse taalsysteem. Op basis van de functionele opposities in het Nederlands kan men naast de gebruikelijke realisatie *overbruggen* net zo goed het minder gebruikelijke, maar wel mogelijke *onderbruggen* vormen. Ook Google bevestigt deze intuïtie, cf. *richting oplopend naast het viaduct Noorderlaan, maakt het mogelijk voor voetgangers om het viaduct gelijkvloers over te steken, te over- of te onderbruggen*. (www.antwerpen.be/spoor Noord/content/projecten/spoorwegemplacement_vooruitblik_krachtigeplekken.html) en (...) *we met de bus de shuttle op waarmee we in amper 20 minuutjes door de tunnel onder het kanaal de afstand tot Dover zullen overbruggen (of beter onderbruggen)* (users.pandora.be/pierlalaweb/najaar_1999_shoreham.html).

5.2.4.7. Paradigmatische analyse van '(half)prefix-V-en'

Op basis van de informatie over de functionele morfosyntactische categorieën in paragrafen § IV.5.2.4.1. tot en met § IV.5.2.4.6 wordt duidelijk dat de paradigmatische analyse niet kan verlopen aan de hand van één overkoepelend paradigma. Immers: alle constructies van het type '(half)prefix-V-en' vertonen duidelijk twee

morfosyntactische subcategorieën op basis van klemtoon: ‘halfprefix-V-en’ en ‘prefix-V-en’. Dit kunnen we vaststellen door middel van de commutatieproef. Commuteert men het klemtoonpatroon van b.v. ‘overgieten’ door ‘overgieten’ dan veroorzaakt dit een betekenisverschil. Het klemtoonpatroon is met andere woorden functioneel. Binnen elk van deze subcategorieën is het echter belangrijk om verdere paradigma’s te onderscheiden. In Hoofdstuk II hebben we gezien dat de woorden (hier: grammaticale woorden) binnen eenzelfde woordveldparadigma (hier: een combinatieparadigma) enerzijds semantisch verwant zijn doordat zij bepaalde betekenissen met elkaar delen, wat betekent dat zij een gemeenschappelijke vergelijkingsbasis hebben. Aangezien in het Nederlands voor geen van de onderhavige paradigma’s een archilexeem voorhanden is, zullen we deze gemeenschappelijke betekeniszone steeds parafraseren. Anderzijds zijn de verschillende grammaticale woorden minimaal distinctief ten opzichte van elkaar en staan zij in onmiddellijke betekenisoppositie tot elkaar: de functionele, distinctieve betekenissen zullen telkens tussen vierkante haken worden geplaatst. We zullen eerst de verschillende paradigma’s bespreken en daarna ingaan op de vraag of het mogelijk is om een overkoepelende betekenis te geven.

5.2.4.7.1. ‘HALFPREFIX-V-EN’: PARADIGMA (1A)

‘halfprefix-V-en’ ▶ distinctief kenmerk ▼	‘over-V-en’	‘om-V-en’	‘door-V-en’
[herhaling]	+	+	–
[met het oog op verandering]	o	+	–

(o = neutraal, niet-distinctief kenmerk; – = negatief distinctief kenmerk; + = positief distinctief kenmerk)¹⁰⁷

Figuur 19: ‘al V-end continueren ten opzichte van een abstract ijkpunt’

We gaan eerst in op de distinctieve kenmerken die de betekenissen van ‘over-V-en’, ‘om-V-en’ en ‘door-V-en’ van elkaar onderscheiden aan de hand van drie voorbeeldzinnen; later zullen we ingaan op de gemeenschappelijke betekeniszone (‘al V-end continueren ten opzichte van een abstract (denkbeeldig) ijkpunt’) van de drie types werkwoorden.

Bekijken we nu de volgende drie voorbeeldzinnen:

- (1) *Is het mogelijk om een normale auto om te bouwen naar een brommobiel?*
(<http://www.verkeersforum.nl/cgi-bin/forum/YaBB.pl?board=water&action=display&num=1086267369>)

¹⁰⁷ We merken op dat een negatief distinctief kenmerk ([–x]) even belangrijk is om de grenzen tussen de verschillende betekenissen van de lexemen die het paradigma samenstellen af te bakenen als een positief distinctief kenmerk is ([+x]). Binnen de structurele semantiek worden negatieve kenmerken als even ‘betekenisvol’ beschouwd als positieve kenmerken op niveau van het taalsysteem. Beide groepen van distinctieve kenmerken zijn substantieel voor de opbouw van een paradigma.

- (2) *Ons afstudeeronderwerp is tot stand gekomen aan de hand van onze gemeenschappelijke interesse in het onderwerp 'doorbouwen'. Met doorbouwen wordt bedoeld het zoeken naar een middel om ongeacht het slechte weer op de bouwplaats toch te kunnen bouwen.* (<http://www.bwk.tue.nl/ut/CT/NL/afstudeerverslagen/afstudeerverslagen/325.htm>)
- (3) *Plannen om de versterker over te bouwen en een fraaiere behuizing te geven heb ik opzij gezet.*
(<http://home.hccnet.nl/r.r.meijer/versterkers.html>)

De constructie 'over-V-en' die refereert aan situaties waarin de door V benoemde handeling wordt herhaald, staat in oppositie tot 'door-V-en' (wanneer de constructie refereert aan situaties waarin de door V benoemde handeling wordt verdergezet) en tot 'om-V-en' (wanneer de constructie refereert aan situaties waarin men 'door V-en verandert'), aangezien deze leden elkaar wederzijds uitsluiten: wanneer het halfprefix *over-* in 'halfprefix-V-en' vervangen wordt door *door-* of *om-* (terwijl 'V-en' identiek blijft) impliceert dit immers een betekenisverschil. De constructies 'om-V-en' en 'over-V-en' presupponeren dat de handeling benoemd door 'V-en' wordt onderbroken en vervolgens opnieuw wordt uitgevoerd. Bij 'om-V-en' is het opnieuw uitvoeren van de handeling bovendien steeds gericht op verandering; de betekenis van 'over-V-en' daarentegen is neutraal ten opzichte van dit kenmerk (wat we aanduiden door middel van [0 met het oog op verandering]). Bij zin (1) wordt het in het subject genoemde object (*een normale auto*), die ooit door de autoconstructeur 'gebouwd' werd, opnieuw onder handen genomen (de handeling van het *bouwen* die door de autoconstructeur werd beëindigd, wordt dus opnieuw uitgevoerd (d.i. [+herhaling]), met het expliciete doel de auto te transformeren tot een object met een andere functie (*een brommobiel*), (d.i. [+met het oog op verandering]). In zin (3) wordt verwezen naar een afstudeerproject waarin een student een versterker heeft ineengeknutseld, maar waarbij het binnenwerk van de versterker simpelweg op een triplexplankje wordt gepresenteerd. Met de versterker *overbouwen* wordt aangegeven dat de versterker 'opnieuw wordt gebouwd' ([+herhaling]) evenwel niet noodzakelijkerwijs met de bedoeling om de versterker te transformeren tot iets anders ([0 met het oog op verandering]). Dat neemt uiteraard niet weg dat het resultaat van 'over-V-en' wel een verandering ten opzichte van de oorspronkelijke toestand kan teweeg brengen, maar of er al dan niet een verandering plaatsvindt, leiden we af op basis van de specifieke co(n)text, niet op basis van de betekenis van *overbouwen*. In zin (3) weten we op basis van de cotext (*een fraaiere behuizing*) dat de 'overgebouwde versterker' in een mooier kastwerk wordt gestoken, maar deze verandering zit niet talig verankerd in 'over-V-en' zelf. Zo kan men zeggen, indien men een enthousiast onderzoeker is, dat *men zijn doctoraat zo zou willen overdoen*, waarbij men bedoelt dat het proces van doctoreren zo bevallen is dat men het hele proces met plezier wil hernemen, niet dat men de inhoud van het doctoraat zou willen herschrijven ('veranderen'). Deze keuzemogelijkheid tussen een [+met het oog op verandering]-interpretatie en een [-met het oog op verandering]-interpretatie ontbreekt bij 'om-V-en'. Wan-

neer we dus de zin *Ik wil mijn auto overbouwen* met *Ik wil mijn auto ombouwen* vergelijken, waarbij de context geen informatie prijsgeeft met betrekking tot het resultaat van het *overbouwen* respectievelijk het *ombouwen*, dan is in de eerste zin de loutere herhaling van het bouwen lexicaal geïmpliceerd, terwijl in de tweede zin niet enkel de herhaling van het bouwen lexicaal geïmpliceerd is, maar ook de verandering die het bouwen teweegbrengt. In de tweede zin weten we met zekerheid, op basis van onze idiomatische kennis van 'om-V-en', dat de 'omgebouwde auto' een andere bestemming zal krijgen dan de originele auto (b.v. *een bestelwagen ombouwen tot kampeerwagen*). In de eerste zin zijn zowel een [-met het oog op verandering]-interpretatie (cf. *Ik wil mijn auto overbouwen, maar ik wil er niks aan veranderen zodat hij een exacte replica vormt van het origineel*) als een [+met het oog op verandering]-interpretatie mogelijk (cf. *Ik wil mijn auto overbouwen en ervoor zorgen dat hij kan dienen als kampeerauto*). De *signifiant* van *overbouwen* blijft echter constant, terwijl de co(n)text geen respectievelijk wel een verandering impliceert: dit inhoudelijke verschil kan dus niet aan de betekenis van *over-V-en* worden toegeschreven.

Bij 'door-V-en' is er zuiver idiomatisch geen sprake van een onderbreking van de handeling uitgedrukt door V, omdat de handeling niet wordt overgedaan, maar gewoon wordt verdergezet.¹⁰⁸ Waar een onderbreking een rol speelt, is dit een inhoudelijk aspect van referentiële aard. Dat blijkt ook uit de commutatieproef: men kan *Wilt u doorlopen?* en *Doorrijden aub!* zowel gebruiken in situaties waarin de persoon aan wie het bevel wordt gericht reeds aan het lopen of rijden is (en dus na het bevel gewoon blijft lopen of rijden) als in situaties waarin deze persoon de handeling van lopen of rijden onderbroken heeft om de handeling daarna verder te zetten. Het feit dat het inhoudelijke verschil in de twee situaties geen vormverschil teweegbrengt impliceert dat het hier niet om een functioneel betekenisverschil gaat.

Tot slot lichten we de overkoepelende parafraze 'al V-end continueren ten opzichte van een abstract (denkbeeldig) ijkpunt' toe van het archisemeem van het hierboven beschreven paradigma waaraan in het Nederlands evenwel geen *signifiant* beantwoordt. Bij 'over-V-en' gebeurt de continuering van de handeling uitgedrukt in 'V-en' door eerst voorbij het ijkpunt heen te gaan, vervolgens de handeling te stoppen om ze dan te laten herbeginnen (continueren) van voor dat ijkpunt om vervolgens opnieuw voorbij het ijkpunt te gaan en het ijkpunt als het ware 'achter zich' te laten. Bij 'om-V-en' wordt de handeling eveneens onderbroken, om vervolgens te worden verdergezet op zodanige wijze dat men het ijkpunt vermijdt en vóór dit ijkpunt van zijn koers afwijkt. Bij 'over-V-en' kan men zich de handeling als het ware voorstellen als een rechte lijn die door het ijkpunt heengaat, bij 'om-V-en' slaat de handeling voor het ijkpunt als het ware een andere richting uit. Bij 'door-V-en' continueert men de handeling zondermeer: men kan de handeling

¹⁰⁸ De betekenis van 'door-V-en' wordt uiteraard ook medebepaald door 'voort-V-en' en 'verder V-en', maar dit laten we in de analyse achterwege: we zijn immers enkel geïnteresseerd in die halfprefixen die ook als voorzetsel kunnen voorkomen. Een volledige paradigmatische analyse zou teveel ruimte beslaan en te uitvoerig dreigen te worden.

eventueel stopzetten en weer verdergaan waar men gebleven was, maar in elk geval is er dan geen sprake van dat men de handeling weer van voor het ijkpunt laat herbeginnen of van dit ijkpunt laat afwijken.

5.2.4.7.2. 'HALFPREFIX-V-EN': PARADIGMA (1B)

'halfprefix-V-en' ▶ distinctief kenmerk ▼	'over-V-en'	'om-V-en'	'door-V-en'	'onder-V-en'
[ten opzichte van inferieur ijkpunt] ¹⁰⁹	+	-	-	-
[ten opzichte van centraal ijkpunt] ¹¹⁰	-	+	-	-
[ten opzichte van inferieur, superieur en lateraal ijkpunt]	-	-	+	-
[ten opzichte van superieur ijkpunt]	-	-	-	+

(o = neutraal, niet-distinctief kenmerk; - = negatief distinctief kenmerk; + = positief distinctief kenmerk)

Figuur 20: 'al V-end ten opzichte van een in het object genoemde ijkpunt gaan' (divalent) en 'al V-end ten opzichte van een in het object genoemde ijkpunt brengen' (trivalent)

We verduidelijken het verschil tussen de verschillende paradigmatische leden aan de hand van het werkwoord 'halfprefix-spoelen' dat – zo blijkt uit VD – zowel met beklemtoond *over-*, *door-*, *om-* als met *onder-* kan worden gecombineerd tot een divalente of trivalente constructie. De voorbeeldzinnen zijn eigen voorbeelden, die evenwel uitgaan van de betekenisparafrases die VD van 'halfprefix-spoelen' geeft.

In *Hij spoelde het water de stoep over* kan *overspoelen* worden geparafraseerd als 'iets (*het water*) spoelend over iets (*de stoep*) heen brengen', waarbij *over-* de relatie ten opzichte van de inferieur gelegen stoep verwoordt.¹¹¹

Omspoelen in *Hij spoelde snel de vaat om* kan dan letterlijk worden geparafraseerd als 'spoelend om en om iets (*het water*) heen brengen, in het rond brengen', waarbij *om-* op systeemniveau de relatie ten opzichte van een centraal ijkpunt in woorden vat: men brengt de vaat als het ware om zijn eigen as, zijn eigen middelpunt heen. Dit kan uiteraard alleen als het een manipuleerbaar object betreft: Men kan niet *de stoep omspoelen* omdat men de stoep überhaupt niet om een middelpunt heen kán brengen. Tegelijkertijd weten we uit de bespreking van het vorige paradigma 'al V-end continueren ten opzichte van een abstract (denkbeeldig) ijkpunt' dat *om-* in combinatie met een werkwoord een niet nader gespecificeerde verandering impli-

¹⁰⁹ Op taalniveau is de term *inferieur* enkel gebruikelijk in de zin van 'lager, minder in rang of stand' of 'minder in hoedanigheid of waarde' (cf. VD 1427). Men moet de term hier echter in abstract-topologische zin begrijpen als pendant van *superieur* in de zin van 'hoger in plaatselijke zin' (cf. VD 3327). In § IV.5.3.4.8. gaan we dieper in op de precieze manier waarop we [+inferieur] in deze betekenisanalyse moeten opvatten.

¹¹⁰ Men moet zich dit centrale ijkpunt moet voorstellen als het middelpunt van een denkbeeldige cirkel: dit impliceert dat de handelingen uitgedrukt in 'V-en' worden uitgevoerd over een denkbeeldige kromme (d.i. de cirkelboog die deel uitmaakt van deze geïmpliceerde cirkel).

¹¹¹ Uiteraard kan *overspoelen* ook gebruikt worden in de zin van 'nog eens spoelen', maar in dit geval hebben we met een ander paradigma te maken. Dat is ook het geval voor *doorspoelen* 'verder spoelen (b.v. van cassettebandjes) en *omspoelen* 'door spoelen veranderen' (b.v. *Je moet de vaat nog eens omspoelen* indien men de transformatie van vuile vaat in schone vaat wil benadrukken).

ceert. Op systeemniveau betekent 'X_{om}-V-en' dus 'een [niet nader gespecificeerd manipuleerbaar] object X ten opzichte van een centraal ijkpunt brengen met het oog op een [niet nader gespecificeerde] verandering'. In de gebruikelijke realisatie van 'X_{om}spoelen', dus op normbetekenisniveau, wordt het manipuleerbare object X normaliter ingevuld door 'instrumenten waarmee men eet of drinkt': *de vaat, de glazen, de borden, het bestek, etc.* Het gaat echter om een syntagmatische combinatie, niet om een lexicale collocatie. Dat wil zeggen dat [+instrumenten waarmee men eet of drinkt] niet lexicaal inherent is aan *omspoelen* (dat op systeemniveau het manipuleerbare object X niet nader specificeert – men kan dus in principe evengoed *een stoeptegél omspoelen*), noch aan de lexicale betekenis van *spoelen* (men kan ook luiers spoelen of foto's spoelen (in ontwikkelingsvloeistof)). Omdat *omspoelen* echter gebruikelijk gerealiseerd wordt in combinatie met 'instrumenten waarmee men eet of drinkt', beschouwt VD de betekenis van *omspoelen* als 'aan alle kanten spoelen, schoonmaken met water'. Deze VD-betekenis is echter een parafrase van onze idiomatische kennis met betrekking tot de taaln_{orm} van 'omspoelen' in het Nederlands en vat niet precies onze idiomatische kennis met betrekking tot de relevante functionele opposities voor 'om-V-en' en meer specifiek 'omspoelen'. Het inhoudelijke aspect 'aan alle kanten' van de VD-betekenis is een gevolg van het systeembetekenisaspect 'ten opzichte van een centraal ijkpunt bewegen': wie een bord, bestek, etc. al spoelend om en om zijn eigen as brengt spoelt het bijgevolg aan alle kanten. Het inhoudelijke aspect 'schoonmaken' van de VD-betekenis is terug te voeren op het systeembetekenisaspect 'gericht op verandering' in combinatie met de lexicaal geïmpliceerde 'vloeistof' in de systeembetekenis van *spoelen* en het feit dat *omspoelen* op taaln_{orm}niveau normaliter voorkomt in combinatie met 'instrumenten waarmee men eet of drinkt': wanneer men borden, bestek, glazen, etc. aan alle kanten spoelt in een vloeistof wordt de geïmpliceerde (maar niet nader gespecificeerde) verandering op taaln_{orm}niveau automatisch geïnterpreteerd als de verandering van vuile vaat in schone vaat.¹¹² Het aspect 'water' is slechts de gebruikelijke interpretatie op taaln_{orm}niveau van het systeembetekenisaspect 'vloeistof' (en dat hangt op zijn beurt weer samen met onze encyclopedische kennis: de vaat krijgt men schoon met water, men gebruikt daarvoor b.v. geen limonade).

Het rioolwater spoelt de stoep onder kan dan weer worden geparafraseerd als 'de stoep spoelend onder het rioolwater brengen', waarbij *onder-* de relatie van het in het object genoemde (*de stoep*) ten opzichte van het superieure ijkpunt (*het rioolwater*) verwoordt.

Ten slotte kan *doorspoelen* in *Hij spoelde ontstopper de gootsteen door* als 'iets (*ontstopper*) door iets (*de gootsteen*) heen spoelen', waarbij het in het object genoemde (*ontstopper*) spoelend ten opzichte van een superieur, inferieur en lateraal ijkpunt (hier: afgebakend door de afvoerbuizen van de gootsteen) wordt gebracht. VD mag

¹¹² Overigens wordt hiermee duidelijk dat de betekenis van *omspoelen* zowel wordt bepaald door het functioneren van 'om-V-en' in het paradigma 'Al V-end continueren ten opzichte van een ijkpunt' (1a) als in het paradigma 'al V-end ten opzichte van een specifiek ijkpunt gaan/brengen' (1B). Dit is een sterke indicatie voor het feit dat de uiteindelijke betekenis van het multifunctionele 'om-V-en' zal moeten worden gezocht in de doorsnede van beide paradigma's. Dit blijft evenwel een opdracht voor verder onderzoek: binnen dit proefschrift staat immers eerst en vooral de analyse van Nls. *over* centraal.

de betekenis van *doorspoelen* dan wel als 'reinigen door er een vloeistof doorheen te drijven' omschrijven, maar opnieuw is deze betekenis niet het gevolg van onze idiomatiche kennis met betrekking tot de relevante, functionele opposities voor *doorspoelen*. Immers: in *Dominee Pandy spoelde de in industriële ontstopper opgeloste lijken simpelweg de afvoer van het bad door* is het inhoudelijke aspect 'reinigen' compleet afwezig. In *Hij spoelde ontstopper de gootsteen door* weten we op basis van onze (encyclopedische) kennis met betrekking tot *ontstopper* en *de gootsteen* dat de handeling van het *doorspoelen* kan leiden tot een ontstopping (reiniging) van de gootsteen, maar deze informatie komt niet voort uit onze idiomatiche kennis met betrekking tot de systeembetekenis van *doorspoelen* (die simpelweg 'X al spoelend ten opzichte van een superieur, inferieur en lateraal ijkpunt brengen' luidt). Zelfs het omgekeerde is mogelijk in laatstgenoemde voorbeeldzin: het doorspoelen van de lijken had Pandy evengoed een verstopping kunnen opleveren. Onze hypothese kan worden verduidelijkt door *doorspoelen* met *doorspoelen* (cf. § IV.5.2.4.7.4.) te vergelijken: bij *Hij spoelde ontstopper de gootsteen door* ligt de nadruk duidelijk op de handeling; bij *Hij doorspoelde de gootsteen met ontstopper* ligt de nadruk op het resultaat van de handeling. Men zal de eerste zin gebruiken als men wil zeggen dat men de handeling heeft uitgevoerd, maar men zich niet over het eventuele resultaat wil of kan uitspreken. De tweede zin zou niet acceptabel zijn, mocht men b.v. niet weten dat de spoeling effectief was en de buizen van de gootsteen uiteindelijk ontstopt geraakt zijn.

We zien dus dat de instrumentele betekenisbijdrage van de halfprefixen *om-*, *door-*, *onder-* en *over-* tot de grammaticale betekenis van 'halfprefix-V-en' het in het object genoemde ijkpunt ten opzichte waarvan 'V-en' wordt uitgevoerd specificiert: als een centraal ijkpunt (*om-*); een superieur, inferieur en lateraal ijkpunt (*door-*); een superieur ijkpunt (*onder-*) of ten slotte als een inferieur ijkpunt (*over-*).¹¹³

5.2.4.7.3. 'PREFIX-V-EN': PARADIGMA (2A)

'prefix-V-en' ▶ distinctief kenmerk ▼	'over-V-en'	'onder-V-en'
[meer dan gemiddeld]	+	-
[minder dan gemiddeld]	-	+

(o = neutraal, niet-distinctief kenmerk; - = negatief distinctief kenmerk; + = positief distinctief kenmerk)

Figuur 21: 'in bepaalde mate V-en ten opzichte van een ijkpunt dat wordt vertegenwoordigd door V-en zelf'

¹¹³ Men kan opwerpen dat het distinctieve kenmerk [+ten opzichte van inferieur ijkpunt] niet volstaat om de instrumentele betekenis van *over-* te kenmerken omdat ook *boven* een relatie ten opzichte van een inferieur ijkpunt uitdrukt. Deze kritiek is echter onterecht omdat we hier de betekenisbijdrage van het halfprefix *over-* in combinatie met een werkwoord onderzoeken (en deze uiteindelijk willen vergelijken met de betekenisbijdrage van prefix *over-* in combinatie met een werkwoord). We hebben eerder besproken dat 'boven-V-en' van de paradigmatische analyse werd uitgesloten omdat de alternantie 'boven-V-en' - '*boven-V-en' - in tegenstelling tot bij 'over-V-en' - niet mogelijk is. Pas wanneer *over* en *boven* in hetzelfde paradigma optreden (en dat zal geval zijn wanneer we prepositioneel *over X* analyseren) zullen we de instrumentele betekenisbijdrage van *over* verder moeten specificeren.

In dit paradigma treden slechts twee leden op - 'over-V-en' en 'onder-V-en' - waarbij beide constructies aanduiden dat de handeling benoemd door V in een bepaalde mate afwijkt ten opzichte van het door V-en zelf vertegenwoordigde ijkpunt dat als de 'neutraal uitgevoerde' handeling kan worden beschouwd. Beide leden van het paradigma sluiten elkaar wederzijds uit omdat men in het geval van 'over-V-en' de handeling meer dan wat gebruikelijk, gepast, etc. is, uitvoert ('meer dan gemiddeld'), terwijl men in het geval van 'onder-V-en' de handeling minder dan wat gebruikelijk, gepast, etc. is, uitvoert ('minder dan gemiddeld'): een boek dat men *overwaardeert* kan men bijgevolg niet tegelijkertijd *onderwaarderen* (uiteraard indien het waardeoordeel door een en hetzelfde subject wordt gegeven). In het eerste geval waardeert men het boek méér dan gebruikelijk is of dan zou kunnen worden verwacht, in het tweede geval minder, waarbij *-waarderen* zelf als het ijkpunt kan worden beschouwd, d.i. als een 'neutrale standaard' die als vergelijkingsbasis dient voor *overwaarderen* en *onderwaarderen*.

We merken op dat het kenmerk [+meer dan gemiddeld] van *over-* (waarbij het gemiddelde door het in V-en zelf genoemde ijkpunt wordt weergegeven) binnen dit paradigma op twee manieren kan worden geïnterpreteerd: 'in te hoge mate' zowel als 'in hoge mate', afhankelijk van de betekenis van het grondwerkwoord, de contextuele omgeving of het oordeel van de spreker. Indien het 'meer dan gemiddeld V-en' negatief wordt geïnterpreteerd, wordt 'over-V-en' als 'in te hoge mate V-en' geparafraseerd; indien het positief of neutraal wordt geïnterpreteerd, wordt 'over-V-en' als 'in hoge mate V-en' geparafraseerd. We illustreren dit gegeven aan de hand van een voorbeeld: *overbelichten*. Een fotograaf kan wanneer het vrij donker is en hij zonder flits wil werken een foto met opzet *overbelichten* (d.w.z. een veel langere sluitertijd dan gemiddeld - d.i. bij normaal daglicht - instellen om het gebrek aan licht te compenseren). In dat geval kan de betekenis van *overbelichten* worden beschouwd als 'in hoge mate belichten': het resultaat van de overbelichting zijn immers foto's die, indien de overbelichting correct verlopen is, er hetzelfde uitzien als foto's met een normale (kortere) sluitertijd bij normaal daglicht. Van deze foto's zal men niet zeggen dat ze *overbelicht* zijn ('in te hoge mate belicht'), maar als fotograaf kan men wel zeggen dat je de foto's hebt moeten *overbelichten* ('in hoge mate belichten') om dat goede resultaat te verkrijgen. Het *overbelichten* kan hier dus niet negatief worden geïnterpreteerd; dat kan wel indien je bij het fotograferen bij normaal daglicht een te lange sluitertijd hebt ingesteld, waardoor de foto's er effectief *overbelicht* ('te veel belicht') gaan uitzien.

5.2.4.7.4. 'PREFIX-V-EN': PARADIGMA (2B)

'prefix-V-en' ▶ distinctief kenmerk ▼	'over-V-en'	'om-V-en'	'door-V-en'	'onder-V-en'
[op superjacentie wijze]	+	-	-	-
[op intrajacentie wijze]	-	-	+	-
[op subjacentie wijze]	-	-	-	+
[op circumjacentie wijze]	-	+	-	-

(o = neutraal, niet-distinctief kenmerk; - = negatief distinctief kenmerk; + = positief distinctief kenmerk)

Figuur 22: 'Een specifieke manier van V-en ten opzichte van het in het object geoemde ijkpunt in zijn volledigheid genomen' (indien V < substantief, dan kan men deze betekenisparafraze verder specificeren tot 'een specifieke manier van voorzien van door middel van het substantief waarvan V-en is afgeleid ten opzichte van het in het object genoemde ijkpunt in zijn volledigheid genomen')

We vergelijken volgende voorbeelden:

- (1) *Kalkoen droogt gemakkelijk uit: alvorens het te bakken moet men het met een laagje spek omwikkelen en tijdens het bakken regelmatig met het eigen braadvet overgieten* (Google – www.e-gezondheid.be/magazine/article.asp?idArticle=3833&idRubrique=681).
- (2) *Volgens het originele recept moet men een klein stukje suikerbrood in het kopje leggen en dit tot de helft met koffie omgieten. De punt van het suikerbrood wordt dan in de cognac gedrenkt en aangestoken. Diegene die dan nog een klein stukje suikerbrood te pakken kan krijgen, is de winnaar van deze 'Café Royal'* (Google).
- (3) *Cuglaton Skid is een krimparme mortel, speciaal ontwikkeld voor het aangieten van laagdikten van 40-200 mm. Na aanmaak met water wordt een goed vloeibare mortel verkregen, die moeiteloos door eigen gewichtsdruk alle holten en ruimten vult. Dankzij de optimale samenstelling is de ontwikkeling van de hydratatie-warmte gering, waardoor Cuglaton Skid uitermate geschikt is om grote machinefundaties in één arbeidsgang te ondergieten en grote sparingen uit te vullen* (Google).
- (4) *Verzorging van palmbomen Een goede richtlijn is 25 gram groene of roze korrel opgelost in 10 liter gietwater, voor een goed gewortelde palm met grote plant in de pot. Let op met dit bemestingsregime in de winter, gezien de palm minder groeit bij lagere temperaturen. Eens per maand met gewoon klaar water goed doorgieten, om de overtollige meststoffen uit te spoelen (in de natuur hebben de palmen ook af en toe stortbuien)* (Google – users.chello.be/sf15419/palmen.html).

Indien men de kalkoen met eigen braadvet overgiet dan zegt het Nederlands op systeemniveau niet meer of niet minder dan dat men het braadvet 'op superjacentie wijze' giet ten opzichte van de volledige (oppervlakte van de) kalkoen. Daarbij im-

pliceert 'superjacent' een 'inferieur ijkpunt': het braadvet wordt immers gegoten over het inferieure ijkpunt dat wordt ingevuld door de (volledige oppervlakte van de) kalkoen. Indien men *het suikerbrood met koffie omgiet* dan giet men de koffie op circumjacente wijze ten opzichte van het suikerbrood en wel zó dat het *volledige* suikerbrood wordt ingesloten door de koffie. Daarbij impliceert 'circumjacent' een 'centraal ijkpunt' dat hier wordt ingevuld door het suikerbrood dat als het ware optreedt als (het middelpunt van) een denkbeeldige cirkel. Indien men *een machinefundatie ondergiet met krimparme mortel* dan giet men de mortel op 'subjacente wijze' ten opzichte van de volledige machinefundatie. Daarbij impliceert 'subjacent' een 'superieur ijkpunt': de mortel wordt immers gegoten onder het superieure ijkpunt dat wordt ingevuld door de machinefundatie. Ten slotte, indien men de aarde waarin men een palmboom heeft geplant volledig *doorgiet met klaar water* dan zegt het Nederlandse taalsysteem niets meer of niets minder dan dat men het water op 'inrajacente wijze' giet ten opzichte van de volledige inhoud van het (gepresupponeerd penetreerbare) object (hier: de pot met aarde). Daarbij impliceert 'inrajacent' gelijktijdig een 'lateraal, superieur en inferieur ijkpunt': de aarde is pas doorgoten, indien het water zich binnen de grenzen afgebakend door de pot met aarde volledig heeft verspreid.

Ook bij werkwoorden die men kan beschouwen als afgeleid van een substantief kan men de algemene parafrase als 'een specifieke manier van V-en ten opzichte van het in het object genoemde ijkpunt in zijn volledigheid genomen' omschrijven. Men kan echter ook een specifiekere betekenisparafrase formuleren: in dit geval 'een specifieke manier van voorzien van door middel van het substantief waarvan V-en is afgeleid ten opzichte van het in het object genoemde ijkpunt in zijn volledigheid genomen'. Zo kan men *de frieten overzouten* omschrijven als 'het zouten op superjacente wijze ten opzichte van het geheel der frieten', maar ook als 'het geheel der frieten voorzien van zout op superjacente wijze'. Overigens zien we in dit voorbeeld duidelijk dat we de lexicaal geïmpliceerde 'volledigheid' moeten situeren in het door het object genoemde (hier dus *de frieten* die moeten worden opgevat als 'het geheel der frieten') en níet in V-en zelf: *de frieten overzouten* betekent immers niet het volledige zout dat men ter beschikking heeft over de frieten aanbrenge(n).

Tot slot merken we op dat werkwoorden van het A10-type ('over-V-en' in de zin van *overrijden, overfietsen*, etc.) ook binnen dit paradigma thuishoren. Wanneer men *een poes overrijdt* dan betekent dit op taalsystematisch niveau dat men op superjacente wijze rijdt en wel zo dat het inferieure ijkpunt ingevuld door de poes in haar volledigheid genomen 'overreden' wordt (men vergeve de stijve bewoordingen van deze analytische betekenisrepresentatie, maar het komt hierbij natuurlijk alleen aan op een adequate weergave van de taalsystematische betekenis, niet op de wijze waarop wij als sprekers betekenis 'ervaren'). Het genoemde volledigheidaspect verklaart waarom hetgeen overreden wordt veelal kapot, gewond of dood is, terwijl men zich niet uitspreekt over dit gevolg bij *overrijden* (men vindt daarom overigens b.v. wel *de brug, de straat etc. overrijden*, maar niet **de poes, de fietser, het egeltje overrijden*). Ons inziens is de parafrase die VD voor werkwoorden van het type A10 formuleert, met name 'door het uitvoeren

van de door het grondwoord genoemde handeling over iets heen komen (hier: over iets heen rijden)', dan ook niet precies genoeg geformuleerd, aangezien zij niet duidelijk genoeg het onderscheid maakt met *overrijden* 'naar de overkant, over iets anders heen rijden' en het volledigheidaspect in *overrijden* bovendien over het hoofd ziet.¹¹⁴ *Overrijden* staat overigens in oppositie tot *doorrijden* en *omrijden*: indien men bijvoorbeeld *een hindernissenparcours doorrijdt* rijdt men op intrajacente wijze het volledige hindernissenparcours door, indien men *het hindernissenparcours omrijdt* dan rijdt men op circumjacente wijze om het volledige hindernissenparcours heen. Voorts merken we op dat de niet tot weinig transparante betekenissen van *onderbrengen*, *onderblijven*, etc. op zich geen probleem vormen aangezien gelexicaliseerde betekenissen, die tot het 'herhaalde spreken' behoren, niet kunnen worden gestructureerd door middel van de hier voorgestelde paradigmatische analyse, tenzij in hun geheel genomen.

5.2.4.8. De instrumentele betekenisbijdrage van over- tot 'over-V-en'

Uit voorgaande paragrafen is gebleken dat 'over-V-en' maar liefst in vier verschillende combinatieparadigma's optreedt: we hebben dus te maken met een multifunctioneel grammaticaal woord. In Hoofdstuk II legden we uitvoerig uit dat het structureel functionalisme ervan uitgaat dat aan één vorm slechts één betekenis beantwoordt, d.i. het zogenaamde bilateraliteitsprincipe. Het komt er dus op aan één grammaticale betekenis te zoeken die de gemene deler vormt van 'over-V-en' (met constante vorm – dus abstraherend van het feit dat 'over-V-en' met twee verschillende klemtoonpatronen kan optreden) in vier verschillende paradigma's (1a, 1b, 2a, 2b). Het is belangrijk om in te zien dat op niveau van het concrete spreken 'over-V-en' nooit als dusdanig wordt gerealiseerd: men moet één van de twee mogelijke klemtoonpatronen ('halfprefix-V-en' of 'prefix-V-en') kiezen. Aan elk klemtoonpatroon beantwoordt op zijn beurt een betekenisverschil. Deze suprasegmentale patronen vertolken dus elk voor zich een verschillende functionele instrumentele betekenis, waaraan in combinatie met de (monoseme) 'gemenedelerbetekenis' 'over-V-en' opnieuw één taalsystematische betekenis beantwoordt. Binnen elk klemtoonpatroon kan men telkens twee subparadigma's onderscheiden, naargelang van het aantal paradigmaleden die met 'over-V-en' of 'over-V-en' in betekenisoppositie staan, b.v. drie paradigmaleden in (1a), vier paradigmaleden in (1b); twee paradigmaleden in (2a) en opnieuw vier paradigmaleden in (2b). Ook aan de combinatie van een welbepaald klemtoonpatroon met een kleiner of groter aantal paradigmaleden beantwoordt telkens één taalsyste-

¹¹⁴ Let wel: *Ik rijd de brug over* (halfprefigaal *over-*) impliceert in oppositie tot *Ik rijd over de brug* (prepositioneel *over-*) ook een 'volledigheidaspect'. Wie *over de brug* rijdt, beweegt zich al rijdend voort van de ene kant van de brug naar de andere kant van de brug; wie *de brug over* rijdt, rijdt *helemaal* de brug over (cf. eveneens: Draye (1992:200)). Echter, het 'volledigheidaspect' uitgedrukt in 'helemaal de brug *overrijden*' is van een geheel andere aard dan het volledigheidaspect uitgedrukt in 'de brug *overrijden*' (prefigaal *over-*). In laatstgenoemde uitdrukking zegt het Nederlands dat men op superjacente wijze rijdt ten opzichte van de brug in haar volledigheid genomen: d.w.z. het gehele oppervlak van de brug wordt 'bereden' zonder dat evenwel noodzakelijkerwijs geïmpliceerd is dat men helemaal van de ene kant van de brug naar de andere kant van de brug rijdt. Men kan zich bijvoorbeeld een situatie als de volgende voorstellen waarover men zegt: *De dronkeman overreedde de brug kriskras maar slaagde er niet in de overkant te bereiken.*

matische betekenis. Let wel: deze combinaties resulteren uiteindelijk niet in vier verschillende taalsystematische betekenissen van 'over-V-en' als dusdanig (dus los van bovenvermelde keuzes in klemtoonpatroon en aantal paradigmaleden), 'over-V-en' zelf bezit immers maar één enkele *signifié*. Aan elk van de vier mogelijke combinaties van de paradigmatische 'gemenedelerbetekenis' met een ander functioneel betekenselement (klemtoonpatroon) beantwoordt vervolgens ook een taalsystematische betekenis. Het gaat om betekenissen van die combinaties *in hun geheel*, niet om vier verschillende *signifiés* van één geïsoleerd element *over* uit dat geheel ('over-V-en').

Aan het type 'halfprefix-V-en' blijken werkwoorden te beantwoorden die aanduiden *wat men met de in het grondwerkwoord genoemde handeling doet*; ze duiden aan dat men iets 'al V-end' doet. In paradigma (1a) wordt met 'halfprefix-V-en' het 'al V-end continueren ten opzichte van een (denkbeeldig) ijkpunt' aangeduid. In paradigma (1b) benoemt 'halfprefix-V-en' het 'al V-end ten opzichte van een bepaald ijkpunt gaan' (of: 'iets al V-end ten opzichte van een bepaald ijkpunt brengen' in het geval van trivalentie), met name een 'superieur ijkpunt', een 'inferieur ijkpunt', een 'lateraal, superieur én inferieur ijkpunt' of een 'centraal ijkpunt'. Het type 'prefix-V-en' duidt daarentegen een specificatie van het grondwerkwoord aan: zij preciseert de in het grondwerkwoord genoemde handeling. In paradigma (2a) wordt met 'prefix-V-en' aangeduid dat men 'in een bepaalde mate V-t ten opzichte van een (neutraal) ijkpunt dat door het V-en zelf wordt vertegenwoordigd'. Met andere woorden: 'V-en' duidt het 'neutrale handelen' aan, terwijl 'over-V-en' het 'meer dan gemiddeld V-en' aanduidt en 'onder-V-en' het 'minder dan gemiddeld V-en' aanduidt. In paradigma (2b) wordt met 'prefix-V-en' een 'specifieke wijze van V-en' aangeduid, met name 'superjacent, intrajacent, subjacent of circumjacent V-en'.

Naast deze verschillen tussen paradigma's (1a) en (1b) enerzijds en paradigma's (2a) en (2b) anderzijds merken we echter ook een constante op die telkens weerkeert, met name de positionering (in wat voor opzicht dan ook) ten opzichte van een *ijkpunt*. Aangezien we ons in deze analyse willen concentreren op *over X* (d.i. (half)prefigaal *over-* en prepositioneel *over*), focussen we in wat volgt enkel nog op 'over-V-en' en niet op de overige paradigmaleden. We vergelijken daartoe volgende (eigen, taalsystematisch principieel mogelijke) voorbeeldzinnen:

- (1) *Je moet de vloer overborstelen, ze is nog niet schoon* (cf. paradigma (1a));
- (2) *Eline durfde de spin niet met de handen aanraken en ze borstelde het beestje daarom de hele vloer over tot het ten slotte via de voordeur naar buiten liep* (cf. paradigma (1b));
- (3) *Ik vrees dat ik de vloer heb overborsteld: de glans is namelijk volledig van de tegels verdwenen* (cf. paradigma (2a));
- (4) *Vlak voor het feest zou ik je haar enkel nog eens vluchtig overborstelen in plaats van het grondig te doorborstelen, als je niet wil dat de lak er uitgaat* (cf. paradigma (2b)).

In voorbeeldzin (4) dient men *overborstelen* op te vatten als 'het in het object genoemde ijkpunt in zijn volledigheid genomen (*je haar*) op superjacenten wijze borstelen'. Dit 'superjacenten' aspect impliceert dat *je haar* in de rol van een *inferieur* ijkpunt wordt gedwongen. Het gaat daarbij nog preciezer om een *spatiaal* *inferieur* ijkpunt aangezien men de geïmpliceerde borstel ruimtelijk positioneert ten opzichte van het haar. In voorbeeldzin (3) moet men *overborsteld* begrijpen als 'in te hoge mate geborsteld' waarbij het ijkpunt dat als neutrale vergelijkingsbasis dienst doet, door *borstelen* zelf wordt ingevuld. In vergelijking met het neutrale *de vloer borstelen*, d.i. 'borstelen zonder meer', heeft men hier de *vloer overborsteld*, d.i. 'te veel geborsteld'. Indien men *overborstelen* met het grondwerkwoord *borstelen* vergelijkt dan moet men vaststellen dat *borstelen* zich ten opzichte van *overborstelen* als een *inferieur* ijkpunt verhoudt. We hebben hier evenwel niet te maken met een *spatiaal* ijkpunt, wel met een *abstract-kwalitatief* ijkpunt (vgl. ook *overwaarderen* en *onderwaarderen*). Het grondwerkwoord vertegenwoordigt daarbij de neutrale waarde op de kwaliteitsschaal (die afhankelijk van de lexicale betekenis van het werkwoord als 'neutraal' of 'positief' kan worden aangevoeld, vgl. *borstelen* (= neutraal) met *waarderen* (= positief)). In combinatie met *over-* wordt die neutrale waarde meer dan gemiddeld overschreden, zodat de neutrale waarde zich ten opzichte van de *over*-waarde als een *inferieur* ijkpunt verhoudt. Het is in elk geval van belang om in te zien dat het in het object genoemde (*de vloer*) in voorbeeldzin (3) niet de rol van ijkpunt vervult (al had dat uiteraard gekund in een andere contextuele omgeving: cf. *Ik heb de vloer grondig overborsteld waardoor zelfs de plekken in de kleinste hoekjes verdwenen zijn* waar de vloer in haar geheel genomen, dus volledig, op superjacenten wijze geborsteld wordt en dus de rol van *spatiaal* *inferieur* ijkpunt vervult). In voorbeeldzin (2) beweegt het subject (*Eline*) het in het object genoemde (*de spin*) al borstelend voort ten opzichte van een *spatiaal* *inferieur* ijkpunt (*de vloer*). We merken op dat de verschuiving in klemtoonpatroon, met name van de klemtoon op *over-* (cf. *iets de vloer overborstelen*) naar de klemtoon op het grondwerkwoord (cf. *de vloer overborstelen*), de transparantie in betekenis doet afnemen: de band tussen halfprefix *over-* en prepositioneel *over* blijkt bovendien hechter dan die tussen prefix *over-* en prepositioneel *over*. In voorbeeldzin (1) ten slotte hebben we niet te maken met een *spatiaal* of *abstract-kwalitatief* ijkpunt, maar wel met een *temporeel* ijkpunt. We verklaren ons nader. Wanneer iemand de vloer *overborstelt* dan impliceert dat dat de vloer daarvoor al een keer geborsteld is, zoniet zou men niet kunnen spreken van 'opnieuw borstelen'. Door het gebruik van *overborstelen* kenmerkt men het eerder uitgevoerde *borstelen van de vloer* tegelijkertijd als 'achter de rug liggend'. Anders gezegd: op een tijdas bekeken verhoudt het tijdstip waarop de handeling van het borstelen voor een eerste maal werd uitgevoerd zich tot het tijdstip waarop men de handeling van het borstelen herhaalt (d.i. dus zodra men van *overborstelen* spreekt) als een *inferieur* temporeel ijkpunt (hier: een *anterieur* tijdstip op een tijdas).

Kortom: uit bovenstaande uitleg moge duidelijk zijn dat de instrumentele betekenisbijdrage van *over-* aan *over-V-en* inhoudt dat het ijkpunt dat in elk van de vier gemeenschappelijke betekeniszones van de werkwoordsparadigma's een cruciale

rol speelt (en door het grondwerkwoord zelf wordt vertegenwoordigd, of door het in het object genoemde, etc.) door *over-* in de rol van *inferieur* ijkpunt wordt gedwongen. Net zoals we in § IV.4.4. hebben aangetoond dat [+origine] niet in louter spatiale zin mag worden opgevat, wijzen we er hier op dat ook [+ten opzichte van inferieur ijkpunt] binnen onze structureel-functionele betekenisanalyse strikt a-spatiaal van aard is en begrepen moet worden in 'abstract-topologische zin' (cf. § IV.4.4.). Afhankelijk van de context dient 'inferieur' in [+ten opzichte van inferieur ijkpunt] anders te worden geïnterpreteerd. In voorbeeldzinnen (2) en (4) kan men 'inferieur' op spatiaal niveau interpreteren en het herformuleren als 'lager gelegen in plaatselijke zin'; in voorbeeldzin (1) dient men 'inferieur' op temporeel niveau te interpreteren als 'vroeger gelegen op de tijdas, anterior'; in voorbeeldzin (3) ten slotte dient men 'inferieur' op abstract niveau te interpreteren als 'lager gelegen op een abstract-kwalitatieve schaal'. Het is dus van belang om in te zien dat de metatalige wijze waarop wij [+inferieur] hier hebben geïntroduceerd verschilt van de manier waarop 'inferieur' op talig niveau gebruikelijk wordt ingevuld.

5.2.5. Categorie II: 'over-N'

5.2.5.1. Verantwoording en afbakening van het paradigma 'over-N'

Aan de morfosyntactische categorie waarin *over-* wordt gecombineerd met een substantief beantwoorden volgens VD volgende betekenissen:

- (B1) (*overbroek*) 'ter aanduiding dat de door het grondwoord genoemde zaak zich boven een gelijksoortige bevindt';
- (B2) (*overbuur*) 'ter aanduiding dat de door het grondwoord genoemde zaak zich aan de overkant bevindt';
- (B3) (*overbemesting of overbemesting*) 'ter aanduiding dat het in het tweede lid genoemde te groot is'.

In onze analyse van 'over-N' zullen we enkel de combinatie van *over-* met een oorspronkelijk substantief (hier: een substantief dat niet afgeleid is van een werkwoord) behandelen. Dat betekent dat we type B3 (*overbemesting, overwaardering, overbevissing, overgewicht, overreactie, overbemanning, overbevolking, overdruk*) buiten beschouwing zullen laten. De betekenis van 'prefix-N' (= type B3), d.i. 'een meer dan gemiddelde N', duidt op een grensoverschrijding ten opzichte van een neutraal ijkpunt ('het gemiddelde') dat wordt uitgedrukt door N zelf.¹¹⁵ 'Over-N' staat in dit geval in oppositie tot 'onder-N'.¹¹⁶ In de meeste gevallen gaat het om substantieven die afgeleid zijn van werkwoorden van het type 'over-V-en' dat in oppositie staat tot werkwoorden van het type 'onder-V-en' (cf. *overwaarden* – *onderwaarden* en *overwaardering* – *onderwaardering*; *overbelichten* – *onderbe-*

¹¹⁵ Bij type B3 kan *over-* zowel beklemtoond als onbeklemtoond worden. Opnieuw hebben we hier te maken met een conflict tussen een morfosemantische en een fonologische regel (cf. § IV.5.2.4.1.). Rekening houdend met de betekenis van substantieven van type B3, waarbij de betekenis van *over-* verder afstaat van de betekenis van voorzetsel *over* in vergelijking met het vormverwante halfprefix *over-*, beschouwen we *over-* in type B3 als een prefix. In de hoedanigheid van prefix kan *over-* normaliter niet beklemtoond worden, behalve wanneer men de fonologische regel laat primeren op de morfosemantische regel.

lichten en overbelichting – onderbelichting; overcompenseren – ondercompenseren en overcompensatie - ondercompensatie). Bij substantieven van het type B3 bestaat er een systematische overeenkomst tussen ‘over-V-en’ en ‘over-N’ (alsook tussen ‘onder-V-en’ en ‘onder-N’). Daar waar *overwaarden* aanduidt dat men meer dan gemiddeld waardeert en *onderwaarden* aanduidt dat men minder dan gemiddeld waardeert (waarbij *waarden* zelf het gemiddelde aanduidt), drukken *overwaardering* en *onderwaardering* uit dat men een grens overschrijdt ten opzichte van een neutraal ijkpunt dat wordt weergegeven door N zelf: bij *overwaardering* gaat het om een meer dan gemiddelde waardering, bij *onderwaardering* om een minder dan gemiddelde waardering. Substantieven van het type B3 ‘over-N’ verschillen dus enkel van ‘over-V-en’ in categoriale betekenis: de instrumentele betekenis van *over-* blijft dezelfde in beide gevallen, alsook de lexicale betekenis die de ene keer door een werkwoord *waarden*, de andere keer door een substantief *waardering* wordt weergegeven. De paradigmatische analyse kan daarom worden beperkt tot ‘over-N’ waarin ‘N’ een oorspronkelijk substantief is, en dat is het geval bij types B1 en B2. Vooraleer we overgaan tot de analyse van deze types, maken we nog enkele laatste opmerkingen in verband met ‘over-N’ van type B3. Er komen substantieven van dit type voor, die eindigen op *-ing* zonder dat een overeenkomstige infinitief gebruikelijk is (cf. *overbesteding*, *overbevissing*, *overbewoning*) (cf. ANS 625). Dat de overeenkomstige infinitief ongebruikelijk is (d.i. op normniveau), wil echter niet zeggen dat deze onbestaanbaar is (d.i. op systeemniveau) (cf. de Google-hits die men treft voor *overbevissen*). Tevens is niet voor elke ‘over-N’ een ‘onder-N’ geconventionaliseerd. Ook hier geldt dat dergelijke vormen systematisch echter bestaanbaar zijn, ook al komen ze niet allemaal voor in de norm. Occasioneel worden ze wel *ad hoc* gemaakt, geheel systematisch. In de zeldzame gevallen waar *over-* in deze betekenis optreedt met een oorspronkelijk substantief (b.v. *overmacht*), gaan we ervan uit dat deze gevormd zijn naar analogie met de niet-oorspronkelijke substantieven zoals *overwaardering*, etc.

De vorm *over-N* van type B1 en B2 wordt in de ANS (692-693) gerekend tot de samenstellingen van het type *voorzetselbijwoord-N*. Wij spreken in parallelie met ‘over-V-en’ liever van halfprefixen in ‘over-N’ van type B1 en B2, en in parallelie met ‘over-V-en’ van prefixen in ‘over-N’ van type B3. In ‘over-N’ (of het nu om type B1, B2 of B3 gaat) krijgt *over-* weliswaar in principe steeds de hoofdklemtoon (het klemtoonpatroon is met andere woorden niet functioneel in dit geval), maar in B1 en B2 is de betekenis van *over-* transparanter (net als bij de halfprefixen in ‘over-V-en’) dan de betekenis van *over-* in B3 (net als bij de prefixen in ‘over-V-en’). Halfprefixen die in aanmerking komen voor de paradigmatische betekenisanalyse van ‘over-N’ zijn: *aan-* (*aanbouw*), *achter-* (*achterbuur*, *achterdeur*), *beneden-* (*benedenbuur*, *benedenverdieping*), *bij-* (*bijgebouw*), *binnen-* (*binnenmuur*), *boven-* (*bovenbuur*, *bovenverdieping*), *buiten-* (*buitenmuur*, *buitenhoes*), *door-* (*doorweg*), *in-* (*inham*),

¹¹⁶ De ANS vermeldt ook een contrast tussen ‘over-N’ en ‘hyper-N’. ‘Hyper-N’ laten we echter buiten beschouwing aangezien we uiteindelijk enkel geïnteresseerd zijn in prefixen die ook als voorzetsel kunnen optreden en er binnen het bestek van dit proefschrift geen ruimte is voor een allesomvattende paradigmatische betekenisanalyse van *over*.

langs- (*langsnaad, langsmuur*), om- (*omband, omblad, omboordsel, omdoos, ombossing*), onder- (*ondergrond, onderloper, onderbroek*), over- (*overschoen, overbroek*), rond- (*rondvaart, rondvraag, rondweg*), tussen- (*tussenschot*) en voor- (*voor deur*). Door middel van de commutatieproef kan men vaststellen dat in feite alle van deze halfprefixen (in combinatie met N uiteraard) de betekenis van 'over-N' medebepalen en dus strikt genomen in de paradigmatische analyse van 'over-N' moeten worden opgenomen. We wezen er in de inleidende paragraaf (§ IV.5.1.) al op dat het onmogelijk en bovendien niet zinvol is om al deze mogelijke paradigmaleden op te nemen. Om de uiteindelijke analyse van 'over X', waarvan 'over-N' slechts een (klein) deel uitmaakt zo eenvoudig en eenduidig mogelijk te houden, opteerden we ervoor om het paradigma 'halfprefix-N' samen te stellen met 'over-N', 'boven-N' en 'onder-N' (daarbij reeds vooruitlopend op de analyse van voorzetsel *over*, cf. § IV.5.3.3.1.). Deze selectie werd ingegeven door de voorbeelden die VD gaf *overbroek, overschoen, overhemd*, etc. voor type B1 enerzijds (die in onmiddellijke oppositie staan tot *onderbroek, onderschoen, onderhemd*, etc. en *bovenbroek, bovenschoen* en - het weliswaar zeldzame en dialectische - *bovenhemd*, etc.) en *overbuur, overkant*, etc. voor type B2 anderzijds (die in onmiddellijke oppositie staan tot *bovenbuur, bovenkant*, etc. en *onderbuur, onderkant*, etc.). We moeten daarbij echter vaststellen dat met deze selectie iets merkwaardigs aan de hand is. Als we dieper op dit onderscheid ingaan, dan blijkt dat het 'ijkpunt' dat door *over-* in type B1 wordt weergegeven, cruciaal verschilt van het 'ijkpunt' dat door *over-* in type B2 wordt weergegeven, hoewel beide types *over-N* in paradigmatische betekenisoppositie tot exact dezelfde leden staan.

In de substantieven van type B1 wordt door middel van *over-* de relatie van 'over-N' (*overbroek*) weergegeven tot een inferieur ijkpunt dat door het in N genoemde zelf wordt ingevuld (*broek*). 'Over-N' staat daarbij in oppositie tot substantieven van type 'onder-N' waarmee door middel van *onder-* de relatie van 'onder-N' (*onderbroek*) tot een superieur ijkpunt dat door het in N genoemde zelf wordt ingevuld, wordt weergegeven. In de substantieven van B2 is de relatie tot het ijkpunt echter geen *superieure versus inferieure* verhouding, maar is de verhouding reciproom: als iemand mijn overbuur is, dan impliceert dit dat ik zelf ook de overbuur van mijn overbuur ben. Dit is heel duidelijk verschillend van *overbroek*: als iets een *overbroek* is, dan is dat kledingstuk dat ten opzichte van een *onderbroek*. Zij verhouden zich niet reciproom. De *superieure versus inferieure* verhouding wordt bij substantieven van het type B2 uitgedrukt door middel van 'boven-N' en 'onder-N' (*bovenbuur* versus *onderbuur*) en niet door 'over-N' en 'onder-N'. Suggesteren dat in type B2 de verticale as (*overbroek – onderbroek*) uit substantieven van type B2 op de horizontale as wordt geprojecteerd (*overbuur – overbuur*) en de *superieure versus inferieure* verhouding daarmee resulteert in een *reciproke* verhouding, zou uiteraard een extreme vorm van systeemdwang zijn, die het bilaterale standpunt van het structureel functionalisme kost wat kost wil handhaven. Wij zijn meer gewonnen voor de hypothese dat we hier – vanuit een synchroon standpunt gezien althans – met homofonie te maken hebben. Tot hier toe is gebleken dat [+ten opzichte van inferieur ijkpunt] expliciet of impliciet¹¹⁷ de gemeenschappelijke

(multifunctionele) doorsnede van de verschillende combinatieparadigma's van 'over-V-en' kenmerkt. Substantieven met de vorm *over-N* van het type B1 delen dat betekeniskenmerk met *over-V-en*. Substantieven met de vorm *over-N* van het type B2 delen dat betekeniskenmerk niet: *over-* drukt hier niet langer een verhouding ten opzichte van een inferieur ijkpunt uit, maar drukt een reciproke verhouding uit. Daarom lijkt een homofone analyse hier aangewezen. Dat impliceert dat enkel type B1 in onze verdere analyse zal worden opgenomen.

5.2.5.2. Paradigmatische analyse van 'over-N'

'halfprefix-N' ▶ distinctief kenmerk ▼	'over-N'	'boven-N'	'onder-N'
[ten opzichte van inferieur ijkpunt]	+	+	-
[ten opzichte van superieur ijkpunt]	-	-	+
[dynamisch]	+	-	o
[statisch]	-	+	o

(o = neutraal, niet-distinctief kenmerk; - = negatief distinctief kenmerk; + = positief distinctief kenmerk)

Figuur 23: 'positionering ten opzichte van een ijkpunt in het in N genoemde'

We vergelijken de substantieven van het type 'halfprefix-N' in volgende voorbeeldzinnen:

- (1) *Deze overschoen past over gewone schoenen, fietsschoenen en lichte wandelschoenen. Nooit meer natte voeten na een zware regenbui* (http://www.bike4travel.nl/product_info.php?products_id=497);
- (2) *Of een tennisschoen een goede contrefortkap heeft kun je testen door je duim tegen de achterzijde van de contrefortkap te zetten (ongeveer 1 cm boven de overgang bovenschoen en slijtzool) en deze probeert in te drukken.* (<http://www.knlb.nl/KNLTB/Gezondheid/blessurepreventie/uitrusting.htm>);
- (3) *Eerst onderzoeken we de gehele onderschoen op een eventuele hoefontsteking* (www.hoofcare.nl).

In zinnen (2) en (3) zijn *bovenschoen* en *onderschoen* synoniem voor 'het bovenste gedeelte van de schoen' respectievelijk 'het onderste gedeelte van de schoen'. Het gebruik van *boven-* en *onder-* in combinatie met een oorspronkelijk substantief (N) zorgt ervoor dat het in N genoemde wordt opgedeeld in twee zones. De bovenzone positioneert zich daarbij ten opzichte van het inferieure 'onder-N'; de onderzone ten opzichte van het superieure 'boven-N'. In zin (3) verwijst *overschoen* naar een bescherming die men over de schoen heen trekt: het in N genoemde (*schoen*) wordt daardoor in de rol van inferieur ijkpunt gedwongen. Het betekenisken-

¹¹⁷ Met 'impliciet' verwijzen we naar paradigma (2a) wanneer het inferieure ijkpunt geïmpliceerd zit in het distinctieve kenmerk [+op superjacenten wijze].

merk [+ten opzichte van inferieur ijkpunt] wordt dus door 'over-N' en 'boven-N' gedeeld. Het betekenisonderscheid tussen beide nominale afleidingen moet dan ook verder worden gespecificeerd. Het is opvallend dat bij afleidingen van het type 'over-N' het inferieure ijkpunt, vertolkt door het in N genoemde, in de rol van *limes* wordt gedwongen, d.w.z. als een grens die 'overschreden', 'gepasseerd' wordt. In het geval van *overschoen* gebeurt dat door middel van het aantrekken van een beschermingslaag over de onderliggende schoen heen. Dat is niet het geval bij afleidingen van het type 'boven-N' die simpelweg het bovenste gedeelte van N aanduiden: een *bovenschoen* valt dus binnen 'het bereik' van de in N genoemde *schoen*. Van een *limes* die dient overschreden te worden is geen sprake: men treedt dus niet 'buiten het bereik' van het in N genoemde. Vanuit dit standpunt kan men verklaren waarom men wel van een *bovenblad* (van een tafel), *bovenbeen*, *bovenarm*, *bovenbuik*, etc. spreekt, maar niet van een **overblad*, **overbeen*, **overarm*, **overbuik*, etc. Men kan zich immers iets voorstellen bij het bovenste gedeelte van het in N aangeduide bereik (*boven-N*). Het valt echter moeilijk om aan een *blad*, *been*, *arm*, *buik*, etc. dat in combinatie met *over-* de functie van *limes* gaat vertolken waardoor het in *over-N* genoemde buiten het bereik van het in N genoemde valt, een zinvolle interpretatie toe te kennen. Dat is bijvoorbeeld wel het geval bij *overdoos*, dat VD omschrijft als een 'doos voor het verpakken en voor het etaleren van een bepaald aantal verpakte voorwerpen'.

Het hierboven aangehaalde verschil tussen 'over-N' en 'boven-N' hebben we in het paradigma aangeduid met de kenmerken [+dynamisch] voor 'over-N' en [+statisch] voor 'boven-N', waarbij [+dynamisch] slaat op het 'grensoverschrijdende' betekenisaspect van *over-*, het 'buiten het bereik treden van het in N genoemde', en [+statisch] op de 'positionering zonder meer binnen het bereik van N' die door *boven-* wordt aangegeven. De dynamiciteit van *over-* kunnen we voorlopig omschrijven als een bewegingsaspect in abstracte zin, de staticiteit van *boven-* als rust in een even abstracte zin. Dit bijkomende betekenisaspect van type (B1) 'over-N' (met N als oorspronkelijk substantief) kan op een natuurlijke wijze worden verbonden met de afleidingen van het type (B3) 'over-N' waarbij N een niet-oorspronkelijk, van een werkwoord afgeleid substantief is, aangezien het werkwoord een proces aanduidt (cf. de benaming "Zeitwort" voor het werkwoord in het Duits). Van daaruit kunnen we ook begrijpen waarom het 'statische' *boven-* niet voorkomt in afleidingen van het type (B3). Aangezien type (B1) slechts een beperkt onderdeel vormt van de afleidingen van categorie 'over-N', die op zijn beurt een minder belangrijk onderdeel vormt van categorie 'over-X' (in vergelijking met de prominente rol van categorie 'over-V-en') is het bijkomende betekenisaspect [+dynamisch] van beperkt belang in de analyse van (half)prefigaal *over-*. Dit aspect zal wel een prominente rol spelen in de analyse van prepositioneel *over*. We hebben er daarom voor gekozen om pas uitvoerig op de precieze definities van [+dynamisch] en [+statisch] in te gaan in § IV.5.3.4.

5.2.5.3. De instrumentele betekenisbijdrage van *over-* tot 'over-N'

Het is duidelijk dat *over-* in 'over-N' het ijkpunt dat een cruciale rol speelt in de omschrijving van 'halfprefix-N' (of beter: 'prefix-N') in de rol van een *inferieur* ijkpunt dwingt. Aangezien ook *boven-* in 'boven-N' het voornoemde ijkpunt als een *inferieur* ijkpunt conceptualiseert, dient men bij *over-* in 'over-N' een extra distinctief kenmerk te onderscheiden. Terwijl de positionering ten opzichte van dit inferieure ijkpunt bij *boven-* op een statische wijze gebeurt, is bij *over-* sprake van een dynamische positionering ten opzichte van het in N genoemde inferieure ijkpunt.

5.2.6. Categorie III: 'over-A'

5.2.6.1. Verantwoording en afbakening van het paradigma 'over-A'

VD vermeldt volgende betekenis voor 'over-A':

- (C1) (*overlief*) 'ter aanduiding dat de door het grondwoord genoemde eigenschap in de hoogste of in een te hoge mate aanwezig is'

Terwijl 'over-N' in de ANS eenduidig wordt gerekend tot de samenstellingen, kent de ANS aan 'over-A' een onzekere status toe. Enerzijds wordt 'over-A' vermeld bij de adjectivische samenstellingen van het type 'bijwoord (adjectief) + deelwoord of adjectief' (cf. ANS 732); anderzijds verwijst men voor de concrete bespreking van dit type samenstelling naar de paragraaf waarin adjectivische afleidingen door middel van een prefix als *aarts-*, *hyper-*, *oer-* en *super-* worden besproken:

Met een vergelijkbare versterkende betekenis [bedoeld wordt: vergelijkbaar met de versterkende betekenis van *aarts-*, *hyper-*, *oer-* en *super-*, fvdg] kunnen op basis van adjectieven andere adjectieven gevormd worden met *door-*, *in-* of *over-*. Volgens een strikte definitie kunnen dergelijke vormen als samenstellingen beschouwd worden, maar wegens de betekenisisolering van deze elementen – ze zijn louter versterkend – en de duidelijke betekenisovereenkomst met de zojuist genoemde elementen [*aarts-*, *hyper-*, *oer-* en *super-*, fvdg] worden ze hier bij de voorvoegsels behandeld (...) (ANS 703).¹¹⁸

'Over-A', 'door-A' en 'in-A' worden dus samen besproken met *aarts-*, *hyper-*, *oer-*, *super-*, dit zijn prefixen waarmee men nieuwe adjectieven kan vormen die aangeven dat de door het grondwoord aangeduide eigenschap of toestand in (erg) hoge mate geldt. Net als bij 'aarts-A', 'hyper-A', 'oer-A' en 'super-A' krijgen *over-*, *door-* en *in-* het hoofdaccent in 'over-A', 'door-A' en 'in-A'. Overigens beschouwen wij *over-*, *door-* en *in-* in navolging van de ANS als prefixen.

De ANS wijst erop dat 'door-A' (*doorbraaf*, *doorkoud*, *doorlelijk*, *doornat*, *doorslecht*, etc.) een regionale variant is van de constructie 'door-en-door-A' in het Standaardnederlands. In VD wordt 'door-en-door-A' (*door- en doorkoud*) omschreven

¹¹⁸ Dit is overigens een bijkomend argument om ook *over-* in 'over-V-en' als een prefix te beschouwen en niet als een bijwoord.

met de betekenis ‘volledig, helemaal, van binnen en van buiten’, terwijl ‘door-A’, ‘ter aanduiding dat de door het tweede lid genoemde hoedanigheid in zeer hoge mate aanwezig is’, een verouderde variant is van eerstgenoemde constructie.¹¹⁹ ‘In-A’ (*indroevig, inbedroefd, inbleek, indom, infatsoenlijk, ingelovig, innieuwsgierig, inwit, inzwart, inlui, ingelukkig, ingemeen*) behoort wel tot het Standaardnederlands (zowel in de ANS als in VD zien we dit bevestigd), net als de variant ‘in-en-in-A’ (*in- en ingemeen*) met versterkende herhaling. Ook ‘over-A’ behoort tot het Standaardnederlands (*overaardig, overbeleefd, overernstig, overijdel, overlekker, overnauwkeurig, oververzadigd, overzout*). Een variant met versterkende herhaling vindt men bij *over-* niet terug. Volgens de ANS kunnen adjectieven van het type ‘over-A’ in twee groepen worden ingedeeld. Eén groep heeft als betekenis ‘heel erg, hoogst’ (*overbekend, overduidelijk, overgelukkig, overgroot*), een andere groep heeft de betekenis ‘al te, overmatig’ (*overbelast, overbevolkt, overbezorgd*). In een aantal gevallen, zoals *overgedienstig, overijverig, overluid, overmager, overstreng, oververfijnd* en *overzedig* zijn beide interpretaties mogelijk. Het is echter vrij duidelijk aan te tonen dat aan beide interpretaties (‘heel erg, hoogst’ enerzijds en ‘al te, overmatig’ anderzijds) één gemene (betekenis)deler voorafgaat en dat de lexicale betekenis van het adjectivische grondwoord hierin een belangrijke rol speelt. Een land kan zo bevolkt zijn, het gerecht kan zo belast zijn, iemand kan zo mager, streng of zedig zijn, of zo luid spreken, etc. dat het té wordt; het is echter minder voor de hand liggend (zij het niet onmogelijk) dat iets zo duidelijk of bekend is of dat iemand zo gelukkig is, dat het té wordt. Het verschil tussen *over-* ‘heel erg, hoogst’ enerzijds en *over-* ‘al te, overmatig’ anderzijds is bijgevolg geen idiomatisch maar een elocutioneel verschil. In beide gevallen duidt het gebruik van *over-* een positionering aan ten opzichte van een neutraal ijkpunt dat een *limes* vormt die overschreden wordt. De *limes* zelf wordt weergegeven door A. Het hangt vervolgens van de lexicale betekenis van het adjectivische grondwoord A af, alsook van de ruimere contextuele omgeving waarin *over-A* gebruikt wordt en ten slotte ook van het oordeel van de spreker af of deze grensoverschrijding als negatief dan wel als positief of neutraal wordt ervaren of geïnterpreteerd. Bij een negatieve interpretatie wordt de grensoverschrijding die ‘over-A’ uitdrukt, geparafraseerd als ‘in te hoge mate’; bij een positieve of neutrale interpretatie als ‘in hoge mate’. Let wel: aan deze negatieve of positieve/neutrale interpretatie ligt telkens eenzelfde *signifié* ‘over-A’ (‘meer dan A’) ten grondslag. We illustreren het bovenstaande aan de hand van een aantal voorbeelden.

¹¹⁹ cf. fragment uit L.A. te Winkel (1863) (cf. *De Grondbeginselen der Nederlandsche spelling - ontwerp der spelling voor het aanstaande Nederlandsch woordenboek*, Leiden: D. Noothoven van Goor) waaruit blijkt dat de ‘door-A’ en ‘in-A’ vroeger inderdaad nog geen variant met versterkende herhaling kenden (cf. http://www.dbnl.org/tekst/wink003gron01/wink003gron01_007.htm: “Op dezelfde wijze zijn door koppeling ontstaan de adjectieven, zamengesteld met de als adverbia gebezigde praeposities *door, in* en *over*; bv. *doordroog, doorkoud, doorgoed, dooreerlijk, indroog, ingierig, ingoed, ingoor, inlui, overgroot, overklein, overoud, overvet, overzoet, overzout* enz. In het Mnl. schreef men gescheiden: *dore sondech, over scone, over vrome, uut scone* enz.; daar echter *door, in* en *over* op zich zelve staande nooit in de hier bedoelde beteekenis gebruikt worden en dus in *door goed, in droog, over heet* enz. buiten alle verband zouden staan, moeten de genoemde en alle dergelijke verbindingen als eigenlijke zamenstellingen aangemerkt en noodwendig aaneengeschreven worden”).

Overduidelijk, overgelukkig, etc. kunnen enkel een positieve interpretatie krijgen: de 'in te hoge mate'-interpretatie zou een negatieve connotatie met zich meebrengen die niet met het neutrale aspect van *duidelijk* of het positieve aspect van *gelukkig* kan worden verenigd. Hier verhindert de lexicale betekenis van het adjectief A dus dat de 'grensoverschrijding' aangeduid in 'over-A' negatief wordt geïnterpreteerd.

Bij andere adjectivische grondwoorden staat de lexicale betekenis van 'over-A' in principe geen van de mogelijke interpretaties van de grensoverschrijding aangeduid door 'over-A' in de weg. De context maakt dan duidelijk in welke zin men de grensoverschrijding dient te interpreteren. Het kan wel zijn dat bij bepaalde adjectieven een bepaalde context de voorkeur wegdraagt. Hieronder bekijken we *overgedienstig* ter illustratie in drie mogelijke contexten:

- (1) *Zeer zeker. Jezus Christus vernederde Zichzelf. Hij was GOD in het vlees. Waar zou Hij normaal gesproken recht op hebben? Alle directe instemming zonder enige discussie, alle overgedienstige gehoorzaamheid, alle diepe buigingen tot in het stof, die we Hem mogelijk maar zouden kunnen geven. Maar Hij stond daar in het geheel niet op. Hij werd onze slaaf door Zichzelf aan God te onderwerpen. Er staat ergens: "De Here heeft de kerk lief en gaf Zichzelf voor hen". Hij kreeg zeker heel wat minder dan waar Hij recht op had. Hij stierf voor Zijn kerk.* (<http://www.cgg.org/index.cfm/page/literature.sermons.NLo28.htm>);
- (2) *Ik weet, wellicht beter dan enig ander levende jood, hoeveel dank wij verschuldigd zijn aan deze eerlijke en moedige man. Had een overgedienstige bureaucraat op Foleys plek gezeten, dan zouden er duizenden joden minder uit Duitsland zijn gered.* (<http://oud.refdag.nl/boek/boekgs/990428boekgs02.html>);
- (3) *Zich graag met andermans zaken willen bemoeien; bemoeiziek of overgedienstig of opdringerig zijn* (<http://home.planet.nl/~vrieo839/cnwb/c/HAO4.HTM>);
- (4) *Obsequieus, bn. overdreven hoffelijk, overgedienstig.* (http://www.dbnl.org/tekst/calioo3nieuo1/calioo3nieuo1_0018.htm)

In zin (1) dient 'meer dan gemiddeld gedienschtig zijn' dat door *overgedienstig* wordt uitgedrukt positief te worden geïnterpreteerd: het gaat om 'in hoge mate gedienschtig zijn'. De auteur beweert dat Jezus heel wat minder krijgt dan waar hij recht op heeft, met name op "alle directe instemming", maar ook op "alle overgedienstige gehoorzaamheid". Dit kunnen we enkel interpreteren als een hoge mate van gedienschtigheid: men kan immers veronderstellen dat de auteur, die de figuur van Jezus duidelijk gunstig gezind is, geenszins een negatieve invulling van *overgedienstig*, een 'te hoge mate van gedienschtigheid', op het oog heeft, aangezien men Jezus niet kan dienen met een negatief geladen kwaliteit. In de zinnen (3) en (4) wordt *overgedienstig* als synoniem gegeven voor gelijkaardige, echter negatieve eigenschappen: 'overgedienstig' betekent hier dan ook 'in te hoge mate gedienschtig'. In zin (2) ten slotte zijn zowel een 'in te hoge mate'-interpretatie als een 'in hoge mate'-interpretatie mogelijk: in beide gevallen – een hoge of te hoge gezagsgetrouwheid van de ambtenaar aan het Nazibeleid – wordt de redding van duizenden mensenlevens verhinderd. De interpretatie kan hier waarschijnlijk

verschillen van spreker tot spreker, maar in elk geval zal men het erover eens zijn dat de ambtenaar in kwestie 'meer dan gemiddeld gedienschtig' is.

Overijverig lijkt voornamelijk voor te komen in omgevingen die de 'in te hoge mate'-interpretatie stimuleren:

- (1) *Yahoo's anti spy ware tool blijkt overijverig. Yahoo's onlangs geïntroduceerde anti-spyware-hulpmiddel blijkt een iets te ruime opvatting van spyware te hebben, meldt Cnet. Slachtoffer van die ijver was software van Claria* (<http://www.internetprivacy.nl/040810180841.html>);
- (2) *Spamfilter Xs4all overijverig. Het begint vervelend te worden, het spamfilter van Xs4all. Eerder postte ik al een berichtje over het feit dat dat spamfilter de e-mailnieuwsbrief van mijn werkgever, Planet Multimedia, af en toe opeet* (<http://weblog.r-win.com/archives/000036.html>);
- (3) *Politieambtenaar overijverig bij parkeerovertrading. (...). De Nationale ombudsman oordeelt dat de politieambtenaar te ijverig is geweest. De politie mag als het gaat om een verkeersovertrading zoals een parkeerovertrading geen opsporingsactiviteiten verrichten, zoals in dit geval het navraag doen bij een bank* (http://www.ombudsman.nl/nieuws/uit_de_praktijk/1999/99-02-09.asp);
- (4) *Er valt dus te vrezen dat dit ISA-systeem onrechtmatig of overijverig gebruikt zal kunnen worden, zonder daarom de verkeersveiligheid te verhogen* (www.mag.be/nl/nieuwsbrieven/MAG%20Belgium%20oproep%20-%2012%20april%202003%20reacties.htm).

Omgekeerd lijkt bij *overluid* de 'in hoge mate'-interpretatie de voorkeur weg te dragen:

- (1) *De mensen schreeuwden overluid, We willen er gauw, we willen er gauw... De mensen schreeuwden overluid, We willen er gauw weer uit!* (kinderliedje- of rijmpje, o.a. www.pinkelotje.nl/liedjes/trein_op_hol.htm);
- (2) *En daarna las hij overluid al de woorden der wet, de zegening en den vloek, naar alles, wat in het wetboek geschreven staat.* (fragment uit de Bijbel, Oude Testament, Josua 8, o.a. www.statenvertaling.net/concordantie/0/5984-1.html).

Voor de paradigmatische analyse van het adjectief 'over-A' lijkt het de meest zinvolle oplossing om 'over-A' in oppositie te plaatsen tot 'door-A' en 'in-A'. We zijn er ons terdege van bewust dat de betekenis van 'over-A' niet enkel door 'door-A' en 'in-A' wordt bepaald; we zullen dan ook aanhalen welke andere oppositieleiden in principe nog in aanmerking komen voor zo een analyse. Aangezien *over-* in 'over-A' een (versterkende) graadaanduidende functie vervult, wordt de betekenis van *over-* medebepaald door de 'graadaanduidende voorbepalingen' (cf. ANS 892-897 voor een uitgebreid overzicht): b.v. *overlief / heel erg lief / tamelijk lief / uitermate lief / te lief / nogal lief / weinig lief*, etc. Onze analyse zou zich in navolging van 'over-V-en' en 'over-N' echter moeten beperken tot prefigale graadaanduiding. In dat geval komen naast *over-*, *door-* en *in-* ook *hyper-*, *aarts-*, *super-*, etc. in aanmerking voor de analyse. Aangezien we in dit hoofdstuk echter zowel prepositioneel als niet-prepositioneel *over* wensen te analyseren, is het logisch enkel die graadaanduidende prefixen op te nemen die daarnaast ook als voorzetsel kunnen optreden.

Dat is bij *hyper-*, *aarts-*, *super-*, etc. niet het geval. Als laatste opmerking geldt ten slotte dat 'door-A' strikt genomen niet mag worden opgenomen in de analyse: aangezien het een Zuid-Nederlandse variant betreft, wordt 'door-A' normaliter op basis van het argument der diatopische variabiliteit van de analyse uitgesloten. We besluiten echter om 'door-A' toch op te nemen, in de eerste plaats omdat *door-* voldoet aan de voorwaarde 'graadaanduidend prefix dat daarnaast ook als voorzetsel kan optreden'; in de tweede plaats omdat op die manier vermeden wordt dat de betekenis van 'over-A' afgebakend wordt op basis van een minimale betekenisoppositie (dit is op basis van de oppositie tot slechts één ander paradigmatisch lid) en in de derde plaats omdat *door* meerdere malen optreedt als oppositielid van *over* (cf. de analyse van prepositioneel *over*, van 'over-V-en', van 'over-V-en', etc.).

Het is echter moeilijk om de betekenisnuances tussen 'over-A', 'door-A' en 'in-A' distinctief vast te leggen omdat de betekenisverschillen geïmpliceerd door de vormverschillen vooral een kwestie van idiomatieciteit zijn die nogal wat variatie toelaat (cf. *overslecht*, *doorslecht*, *inslecht*): daarmee valt de mogelijkheid tot een volwaardige paradigmatische analyse voor een stuk weg. We moeten ons daarom noodzakelijkerwijs beperken tot het meegeven van een aantal richtlijnen of tendensen voor de betekenisverschillen tussen de verschillende adjectieven. De adjectieven 'prefix-A' delen met elkaar dat zij allen graadaanduidend zijn: *over-*, *door-* en *in-* zorgen voor een versterking van 'A'. Opvallend is vooral dat *over-* het adjectief 'A' waarmee het gecombineerd wordt opnieuw in de rol van een *limes* duwt: 'A' fungeert als een grens die overschreden wordt (zoals eerder gezegd, ofwel in 'te hoge mate' of in 'hoge mate'). Daardoor verschilt *overmager* bijvoorbeeld van *doormager*: met *overmager* duidt men aan dat de limiet van het mager zijn overschreden is, *doormager* duidt een vorm van mager zijn aan die nog altijd binnen het bereik van *mager* ligt. Beide adjectieven duiden dus een versterkende graad van mager zijn aan, maar bij *overmager* wordt een grensoverschrijding geïmpliceerd, bij *doormager* is die afwezig. Hierin verschillen ook *overgemeen* en *ingemeen* van elkaar: *ingemeen* duidt louter een sterke vorm van gemeen zijn aan, terwijl *overgemeen* daar bovenop preciseert dat men *gemeen* als een limiet beschouwt die door *overgemeen* wordt overschreden. Wat het verschil tussen *in-* en *door-* betreft kan men – onder enig voorbehoud – vaststellen dat *door-* zich zowel makkelijk met positief als negatief geconnoteerde alsook met 'neutrale' woorden laat verbinden; *in-* wordt bij voorkeur verbonden met woorden met een negatieve connotatie. Er bestaan wel uitzonderingen op die tendens, cf. *ingelukkig*, maar **doorgelukkig*. Het is mogelijk dat de vorming van *doorgelukkig* geblokkeerd wordt wegens het bestaan van *dolgelukkig*. Men zou kunnen zeggen dat 'in-A' een deelsynoniem vormt van 'door-A'. Men zou de connotatieve tendensen als volgt kunnen omschrijven: terwijl *in-* zich richt op het 'inwendige' (waardoor *in-* zich makkelijk laat combineren met adjectieven die een gevoelsmatig aspect aanduiden), is *door-* veeleer van holistische aard (indien men *door-A* is, is men 'geheel en volledig A'). *Over-* ten slotte duidt op een *limes*overschrijding, waardoor *over-* zich makkelijker dan b.v. *in-* met niet-gevoelsmatige adjectieven laat combineren. Het gaat bij dergelijke connotatieve tendensen om talige perspectiveringen waaraan niet per se verschillen in de buitentalige realiteit hoeven te beantwoorden.

Ten slotte merken we op dat 'over-A' op basis van bovenstaande bespreking enkel in oppositie lijkt te staan met adjectieven die 'versterkend graadaanduidend' zijn. De oppositie tot eventuele 'afzwakkend graadaanduidende' adjectieven wordt niet vermeld in de ANS noch in VD, maar is volgens ons op systeemniveau eveneens aanwezig. Met andere woorden: 'onder-A' ter aanduiding van 'minder dan gemiddeld A' is ons inziens bestaanbaar, ook wanneer 'A' een oorspronkelijk adjectief (hier: niet in oorsprong afgeleid van een werkwoord) is. Van *overwaarden* en *onderwaarden* weten we dat met behoud van lexicale betekenis, maar verandering van categoriale betekenis, substantieven kunnen worden gevormd (*overwaardering* en *onderwaardering*) of adjectieven (*overgewaardeerd* en *ondergewaardeerd*) (cf. vandaar ook het voorkomen van *onderbelast* naast *overbelast* en *onderbevolkt* naast *overbevolkt*). Bij deze van een werkwoord afgeleide adjectieven zijn de varianten met *onder-* doorgaans gebruikelijk. De antonieme variant met *onder-* van adjectivische afleidingen als *overijverig*, *overbeleefd*, *overgedienstig*, *overgelukkig*, etc. die van een oorspronkelijk adjectief zijn afgeleid zijn daarentegen weinig gebruikelijk, maar kunnen in uitzonderlijke gevallen toch geheel volgens de regels van het Nederlandse taalsysteem worden gevormd: b.v. *Ik was in die periode niet gewoon ongelukkig, maar beter zelfs diep ondergelukkig te noemen.*¹²⁰

5.2.6.2. De instrumentele betekenisbijdrage van *over-* tot 'over-A'

Hoewel we geen definitief uitsluitsel hebben kunnen geven over de distinctieve kenmerken die 'over-A' van 'door-A' en 'in-A' van elkaar onderscheiden (vandaar dat we ook de visualisatie van het paradigma achterwege hebben gelaten), hebben we wel kunnen vaststellen dat het prefix in 'prefix-A' een positionering aanduidt ten opzichte van het neutrale ijkpunt dat door A zelf wordt vertegenwoordigd. Door het gebruik van *over-* in combinatie met een adjectief versterkt men dit adjectief: de betekenis van *over-A* kan dan met 'meer dan A' (waarbij A = *limes*) worden geparafraseerd. A vormt dus de neutrale vergelijkingsbasis voor *over-A* en verhoudt zich bijgevolg ten opzichte van *over-A* als een inferieur ijkpunt in kwalitatieve zin. Hierin zien we een duidelijke parallel met 'over-V-en' (*overbelichten*) waarvan de betekenis in paradigma (2a) werd toegelicht.

5.2.7. Een overkoepelende betekenisparafraze voor *over*1: (half)prefigaal *over-*

In deze paragraaf wijzen we ten slotte op de betekenisconstante in 'over-X', waarbij we abstractie maken van de categoriale betekenis van 'X' (d.i. abstraherend van de verbale, nominale dan wel adjectivische afleidingen met *over-*). Het is opmerkelijk dat het gebruik van *over-* in 'over-X' het ijkpunt dat de grammaticale betekenis van 'over-X' op wat voor manier dan ook kenmerkt (cf. de aparte besprekingen van 'over-V-en', 'over-N' en 'over-A') steevast als een *inferieur* ijkpunt conceptualiseert. Daarbij moet de instrumentele betekenisparafraze van *over-* als 'ten opzichte van inferieur

¹²⁰ We vonden b.v. 16 Google-hits voor *onderduidelijk* (tegenover 103.000 hits voor *overduidelijk*). Deze hits kwamen wel enkel voor op Nederlandse websites (en dus niet op Belgische websites).

ijkpunt' in abstract-topologische zin worden begrepen, dus neutraal ten opzichte van de dimensies (Kantiaans geformuleerd: transcendentiaal-esthetische vormen) tijd en ruimte en het aspect (Kantiaans: de categorie) kwaliteit (cf. Willems 2004c).

Op niveau van het concrete spreken dient 'over-X' evenwel steeds met een specifieke categoriale betekenis (alsook met een specifieke lexicale betekenis) te worden gebruikt. Wanneer 'X' daarbij wordt ingevuld door een werkwoord zien we dat het *inferieure* ijkpunt zowel spatiaal, temporeel als abstract-kwalitatief kan worden ingevuld, afhankelijk van de context en het grondwerkwoord zelf. Dan kan *over-* worden geherparafraseerd als 'lager gelegen in plaatselijke zin', 'vroeger op de tijdas, anterior' respectievelijk 'lager gelegen op een abstracte (kwaliteits)schaal' (cf. § IV.5.2.4.8.). Aangezien elke handeling van wat voor aard dan ook 'opnieuw' kan worden uitgevoerd, kan in principe elk werkwoord (d.i. om het even welke lexicale betekenis in verbale vorm) gecombineerd worden met een beklemtoond *over-* wanneer de interpretatie van het inferieure ijkpunt als *temporeel* ijkpunt wordt beoogd. Een bewegingswerkwoord (*zwemmen, rijden, fietsen, etc.*) zal zich voorts makkelijk laten combineren met beklemtoond of onbeklemtoond *over-* (*Hij reed de brug over, Hij overreed het egeltje*) met het oog op de interpretatie van het inferieure ijkpunt als *spatiaal* ijkpunt. Bewegingswerkwoorden lenen zich er immers uitstekend toe om de ruimtelijke positionering waarbij de beweging wordt uitgevoerd te specificeren aan de hand van een (half)prefix, al is bij deze werkwoorden tegelijkertijd ook een interpretatie als *abstract* inferieur ijkpunt mogelijk: cf. *Ik heb me overfietsst, ik ben helemaal buiten adem* ('ik heb te veel gefietsst'). Werkwoorden die veeleer abstract van aard zijn als *waarden* kunnen in combinatie met *over-* dan weer geen interpretatie als *spatiaal* inferieur ijkpunt oproepen, maar enkel als een *abstract* inferieur ijkpunt (*Ik vind dat het boek overgewaardeerd wordt, terwijl het al die aandacht niet waard is*) en eventueel ook als *temporeel* inferieur ijkpunt (*Er is iets misgelopen met de puntentelling: kunnen we dat laatste liedje nog eens overwaarden, d.i. 'het liedje opnieuw een waarde-oordeel toekennen'*).

Wanneer 'X' in 'over-X' op niveau van het concrete spreken door een substantief (N) wordt ingevuld dan zien we dat de interpretatiemogelijkheden van de instrumentele *signifié* van *over-* 'ten opzichte van inferieur ijkpunt' afnemen. In tegenstelling tot bij een werkwoord dat de lexicale betekenis als een 'proces' (specifieker: 'handeling') conceptualiseert waarvan de uitvoering steeds kan worden gesitueerd in de tijd, is de temporele interpretatie van het ijkpunt ('opnieuw N') uitgesloten bij 'over-N' aangezien een substantief de lexicale betekenis als een 'entiteit' conceptualiseert. Uitzondering hierop zijn die gevallen waar N afgeleid is van een werkwoord dat gebruikt wordt in de temporele zin en waar er nog een transparante relatie bestaat met de categoriale betekenis van het grondwoord, b.v. *overwaarden* (hier in de zin van 'opnieuw een waarde-oordeel toekennen') met substantivering *het overwaarden*. Merk op dat men *overwaardering* veelal als de substantivering van het werkwoord *overwaarden* in de zin van 'meer dan gemiddeld waarden' zal gebruiken. De abstracte interpretatie (b.v. *de overbelichting van de foto* 'de meer dan gemiddelde belichting van de foto') en spatiale interpretatie (b.v. *overbroek* 'een broek die men ruimtelijk kan positioneren ten opzichte van een inferieure (onder)broek') blijven wel mogelijk.

Wanneer 'X' in 'over-X' ten slotte op *parole*-niveau wordt gerealiseerd als een adjectief (A) valt zelfs die laatstgenoemde (spatiale) interpretatie weg en blijft enkel de abstracte interpretatie van het inferieure ijkpunt over voor 'over-A' ('meer dan gemiddeld A'), wat ook geheel verenigbaar is met de categoriale betekenis van A als woordsoort aangezien een adjectief de beoogde lexicale betekenis als een 'eigenschap', een 'kwaliteit' conceptualiseert die niet op temporeel of spatiaal niveau kunnen worden geïnterpreteerd.

Kortom: de betekenisverschillen tussen 'over-V-en', 'over-N' en 'over-A' moeten dus worden gezien als combinaties van eenzelfde instrumentele betekenis van *over-*, 'ten opzichte van inferieur ijkpunt', met een verschillende categoriale betekenis, respectievelijk 'werkwoord', 'substantief' en 'adjectief'. Het verschil in categoriale betekenis verklaart vervolgens waarom de mogelijke interpretaties van die instrumentele *signifié* afnemen wanneer dezelfde lexicale betekenis waarmee *over-* wordt gecombineerd achtereenvolgens als werkwoord, substantief of adjectief wordt gerealiseerd. (vgl. *overborstelen* – *overborsteling* of *het overborstelen* – *overborsteld*).

5.3 | Bespreking over2: prepositioneel over

5.3.1. De verschillende betekenissen van over2 volgens VD

-
- 1 'op enige afstand in bovenwaartse richting' 'synoniem van *boven*': *haar handen zweefden over de toetsen van de piano*, (ook figuurlijk: 'm.b.t. een zaak waardoor iemand wordt bedreigd': *iemand over het hoofd hangen*), ('in verband met een geweer) op schouder': *over schouder*).¹²¹

 - 2 'bij bewegingen op of langs de oppervlakte van iets': *het zweet liep over zijn gezicht*, *het geld rolt over de vloer*; *over de grond kruipen*; *over de straat lopen* (uitdrukkingen: *men kon er over de hoofden lopen*; *een koude rilling liep over zijn rug*; *met iemand over weg zijn* 'samen eenzelfde weg begaan'; *over de trap gaan* 'in het trappenhuis beroddeld worden', *met iemand overweg kunnen* (> met iemand over de[zelfde] weg kunnen); *hij komt er veel over huis*, *over de vloer* 'hij komt er dikwijls') ('bij werkwoorden die een beweging aanduiden ook achtergeplaatst om de richting van de door het ww. aangeduide beweging aan te geven': *ze schaatsten in een kwartier het meer over*).

 - 3 'ter aanduiding dat iets een oppervlakte geheel of gedeeltelijk bedekt': *een kleed over de tafel spreiden*; *een tapijt over de vloer leggen*; *een doek over het hoofd hebben*; *over de oren binden*; *een papier over iets plakken*; *de hand over iets houden*; *het water stroomt over het land*; *er viel een wondere weemoed over hem*; *hij heeft iets innemends over zich* 'in zijn uiterlijk, in zijn doen en laten'.

 - 4 'ter aanduiding van een zich-bevinden, een houding op zekere afstand boven iets (gebogen enz.)': *zij boog zich over het bedje van het kind*.

 - 5 'ter aanduiding van een bemoeienis': *Dr. Van Zevenaar heeft altijd over hem gepraktiseerd*; *Ik zou hem niet over mijn kat vertrouwen* ('van een onbekwaam geneesheer gezegd'). Uit deze betekenis komt volgens VD ook de betekenis 'ermee bezig zijn' voort: *Ik zat twee dagen over dit artikel*.

 - 6 'ter aanduiding van meerdere tot mindere, van machthebbende enz.': *over deze zaak heb ik niets te zeggen*, *geen mens zal verder baas over ons spelen*; *beschikken*, *heersen*, *gebieden over*.

- 7 'in de richting van (in het zeewezen)': *over hoeks* 'hoekwaarts, hoeks'; *over stuurboord/bakboord vallen* 'gezegd van een schip dat, recht in de wind liggende, door de wind met zijn voorsteven naar rechts (of naar links) wordt gedrongen'; *over steven schieten* 'gezegd van een schip dat vooruit begint te gaan'
- 8 'om uit te drukken dat men iets passeert, eroverheen gaat of vaart': *hij zag hem over de brug gaan, het veer waar hij over moest; een plank over de sloot leggen; een brug over de rivier slaan.*
- 9 'via', 'langs': *hij reed over Naarden en Amersfoort naar Arnhem; over de post* 'per post'
- 10 'in toepassing op de lijn of richting waarlangs iets gemeten wordt': *over kruis gemeten* 'langs de langste lijnen die op iets getrokken kunnen worden'; *over de borst gemeten is het hemd 40 cm breed.*
- 11 'ter aanduiding van een zich-uitstrekken over een bepaalde tijd': *die registers lopen over meer dan twee eeuwen.*
- 12 'gedurende, tijdens': *over dag* (vandaag aan elkaar geschreven).
- 13 'met betrekking tot, aangaande, ten opzichte van, met het oog op': *het woord voeren, oordelen, nadenken over iets; een boek, een mening, een rapport over.*
- 14 'ten gevolge van, naar aanleiding van' 'synoniem van *wegens*': *ongerust over, voldaan over, opgewonden over; over iets inzitten* 'in angst zijn op grond van iets dat gebeurd is'; *angst, berouw, verdriet over iets*
- 15 'om uit te drukken dat een handeling enz. geschiedt boven of langs iets heen, met het bijdenkbeeld van het komen aan de andere kant': *een bal over de schutting werpen; een voet over de dorpel zetten; vallen over iets of iemand* 'door ertegen te stoten, struikelen en erop of eroverheen vallen', (uitdr.: *iets niet over zijn hart krijgen* 'er niet toe kunnen besluiten (omdat men medelijden heeft, deernis voelt)', *daar kan ik niet van over* (Belg. Nls, niet alg.) 'dat kan ik maar niet begrijpen'; 't is niet om over te komen' 'dat is uiterst moeilijk om boven te komen').
- 16 'aan de andere zijde van': *hij is over de grenzen; hij woont over de rivier.*
- 17 'tegenover' (verouderd): *hij woont over het stadhuis; vlak, schuin over mijn deur, over de spiegel zitten.*
- 18 'voor (in tijdsbepalingen)' (Belg. Nls, niet alg.): *over drie jaar was hij nog kloek en gezond; zo'n tochtje heb ik over enige tijd gedaan.*
- 19 'na verloop van tijd': *over een dag of tien; over een paar dagen kom ik weer hier.*
- 20 'om het overschrijden van een grens of wat als zodanig beschouwd wordt uit te drukken': *de thermometer staat over de negentig* (uitdr.: *iemand over het hoofd groeien; dat gaat over zijn hout!* (gewestelijk) 'dat gaat te ver').
- 21 'om te kennen te geven dat een bepaalde tijdgrens of zeker tijdstip overschreden wordt': *hij kwam al lang over tijd thuis; het is over vieren; ik woon hier al over het jaar; een man van over de zeventig jaar; hij blijft een nachtje over* 'hij blijft logeren tot morgen'.
- 22 'om aan te duiden dat er sprake is van meer dan een getalwaarde, grootte, afstand enz. die wordt genoemd': *er moet over de honderd frank in zijn.*

Figuur 24: De verschillende betekenissen van *overz* volgens VD

¹²¹ Men zou echter evengoed kunnen zeggen dat *over* in *over schouder* aan de betekenis in A3 'ter aanduiding dat iets (hier: *het geweer*) een oppervlakte (hier: *de schouder*) geheel of gedeeltelijk bedekt' appelleert.

5.3.2. Afbakening van het onderzoeksobject binnen het corpusmateriaal

In § IV.5.2.2. bespraken we waarom terminologisch en fraseologisch/gelexicaliseerd taalgebruik alsook diatopische variabiliteit bij voorbaat van de structureel-functionele betekenisanalyse wordt uitgesloten. Op basis van het onderscheid tussen terminologieën en natuurlijke taal worden alle betekenissen onder (7), die vakjargon uit het zeewezen betreffen, niet opgenomen in de analyse. Ook volgende fraseologieën, die tot de “wiederholte Rede” behoren, worden buiten beschouwing gelaten:

- De uitdrukkingen *men kon er over de hoofden lopen; een koude rilling liep over zijn rug; met iemand over weg zijn; over de trap gaan; met iemand overweg kunnen; hij komt er veel over huis, over de vloer* die onder (2) zijn opgenomen. (Let wel: de betekenis ‘bij bewegingen op of langs de oppervlakte van iets’ zal uiteraard wel worden opgenomen in de analyse).
- De uitdrukkingen *er viel een wondere weemoed over hem; hij heeft iets innemends over zich* die onder (3) zijn opgenomen. (Let wel: de betekenis ‘ter aanduiding dat iets een oppervlakte geheel of gedeeltelijk bedekt’ zal wel worden opgenomen in de analyse).
- ‘ter aanduiding van een bemoeienis’ (5). In *Dr. Van Zevenaar heeft altijd over hem gepraktiseerd* valt ‘over+X’ te herleiden tot de betekenis in (13) ‘met betrekking tot X, aangaande X, ten opzichte van X, met het oog op X’, die ook niet in de analyse zal worden opgenomen (cf. infra). *Ik zou hem niet over mijn kat vertrouwen* betreft uiteraard een zegswijze, waarin *over mijn kat* een onscheidbaar deel is van die uitdrukking.
- ‘ter aanduiding van meerdere tot mindere, van machthebbende enz.’ (6): *over deze zaak heb ik niets te zeggen, geen mens zal verder baas over ons spelen; beschikken, heersen, gebieden over*. In de eerste plaats dienen we op te merken dat ‘over+X’ in *over deze zaak heb ik niets te zeggen* simpelweg te herleiden valt tot de betekenis in (13) ‘met betrekking tot X, aangaande X, ten opzichte van X, met het oog op X’, die ook niet in de analyse wordt opgenomen (cf. infra). Dat men over een bepaalde zaak niets kan zeggen, kán ingegeven zijn door het feit dat men daartoe niet bevoegd is in tegenstelling tot zijn meerdere, maar het is linguïstisch onaanvaardbaar om ‘over+X’ in deze zin als een instantiëring van de betekenis ‘ter aanduiding van meerdere tot mindere, van machthebbende enz.’ te beschouwen. Men kan de zin *Over deze zaak heb ik niets te zeggen* immers net zo goed uiten om aan te duiden dat men geen mening over een bepaalde zaak heeft en dan valt de betekenis ‘ter aanduiding van meerdere tot mindere’ weg. Deze connotatie is dus puur contextbepaald en men kan haar niet toeschrijven aan de betekenis ‘over+X’. In de overige voorbeelden beschouwen we ‘over+X’ als een deel van een fraseologische en niet van een productieve oppositie, aangezien *over* in deze gevallen niet als zelfstandige entiteit substitueerbaar of commuteerbaar is (cf. *beschikken, heersen, gebieden *op, *boven, *onder, etc.*). Overigens geldt ook hier dat de connotatie ‘ter aanduiding van meerdere tot mindere’ puur contextbepaald is: deze connotatie is niet inherent aan de betekenis ‘over+X’, maar wel aan de lexicale betekenissen van werkwoorden als *heersen* en *gebieden*,

die elk op hun eigen manier machtsverhoudingen uitdrukken.

- 'via', 'langs' (9): In het geval van *over de post* hebben we eveneens te maken met een fraseologie. Bij zinnen als *Hij reed over Naarden en Amersfoort naar Arnhem* hebben we strikt genomen niet te maken met een instantiatie van 'over+X', maar wel met de constructie 'van X over Y naar Z'. Uiteraard kunnen één of twee delen van die constructie in ellipsvorm voorkomen.
- 'gedurende, tijdens' (12): Deze betekenis komt slechts tot uiting in één enkel gebruik, nl. *over dag*, veelal *overdag* gespeld en behoort eveneens tot de "wiederholte Rede" van het Nederlands (cf. eveneens § IV.5.3.5.).
- 'met betrekking tot, aangaande, ten opzichte van, met het oog op' (13) waarin 'over+X' wordt gebruikt ter aankondiging van een inhoud (cf. *spreken *op, *onder, *boven, etc. een onderwerp*).¹²² De beslissing om deze gebruiken van 'over+X' niet op te nemen in de analyse is ingegeven door de functie die de voorzetselconstituent 'over+X' vervult in deze gebruiken, met name die van voorzetselvoorwerp, door de ANS (1168) gedefinieerd als "een zinsdeel dat bij bepaalde werkwoordelijke uitdrukkingen kan of moet voorkomen en de zelfstandigheid aanduidt waarop de door het gezegde uitgedrukte werking gericht is". Het voorzetselvoorwerp is niet altijd makkelijk te onderscheiden van een bijwoordelijke bepaling, maar een kenmerkend verschil is dat het voorzetsel dat een voorzetselvoorwerp inleidt een vast voorzetsel is (in enkele gevallen met beperkte variatie, cf. *denken om, denken aan, denken op*), terwijl er bij voorzetselconstituenten die in de functie van bijwoordelijke bepaling optreden volop variatie mogelijk is wat het inleidende voorzetsel betreft (cf. *De vaas bevindt zich op/in/naast/achter/voor, etc. de kast*). Het is bij vaste voorzetsels die een voorzetselvoorwerp inleiden dan ook niet mogelijk ze in paradigmatische oppositie tot andere voorzetsels te plaatsen. Men kan wel stellen dat 'over+X' kan worden vervangen door 'aangaande+X', 'betreffende+X', 'met betrekking tot+X', 'ten aanzien van+X', 'ten opzichte van+X', 'met uitzondering van+X', etc. maar deze laatste constructies zijn alle voorzetselconstituenten die de functie van bepaling van beperking vervullen in de zin (cf. ANS 1212), terwijl 'over+X' de functie van voorzetselvoorwerp vervult. Het is daarom niet zinvol 'over+X' in oppositie te plaatsen met 'aangaande+X', 'betreffende+X', 'ten aanzien van+X', etc.
- 'ten gevolge van, naar aanleiding van' 'synoniem van *wegens*' (14): *ongerust over, voldaan over, opgewonden over; over iets inzitten; angst, berouw, verdriet over iets* (14). Ook deze gebruiken worden uitgesloten vanwege dezelfde reden als bij (13) (cf. ANS 1173): bij de combinaties van koppelwerkwoorden met naamwoordelijke gezegdes als *bedroefd zijn over iets, tevreden zijn over iets*, etc. leidt *over* als vast voorzetsel een voorzetselconstituent 'over+X' in die de functie van voorzetselvoorwerp vervult.
- De uitdrukkingen *iets niet over zijn hart krijgen; daar kan ik niet van over* (boven-dien is deze uitdrukking enkel gebruikelijk in Zuid-Nederlands); *'t is niet om over*

¹²² Uiteraard kan men wel *spreken op, onder, boven* etc. om de plaats aan te duiden waar men spreekt: b.v. *Hij sprak op de stoel* ('Hij sprak terwijl hij op de stoel stond').

te komen die worden opgenomen in (15) (Let wel: 'om uit te drukken dat een handeling enz. geschiedt boven of langs iets heen, met het bijdenkbeeld van het komen aan de andere kant' zal wel in de analyse worden opgenomen).

- De uitdrukkingen *iemand over het hoofd groeien; dat gaat over zijn hout!* (bovendien gewestelijk) die onder (20) zijn opgenomen. (Let wel: de betekenis 'om het overschrijden van een grens of wat als zodanig beschouwd wordt uit te drukken' zal wel in de analyse worden opgenomen).
- De uitdrukking *hij blijft een nachtje over* die onder (21) wordt opgenomen. (Let wel: de betekenis 'om te kennen te geven dat een bepaalde tijdgrens of zeker tijdstip overschreden wordt' zal wel in de analyse worden opgenomen).

Ten slotte worden ook de volgende gebruiken op basis van het onderscheid tussen taalarchitectuur en taalstructuur buiten beschouwing laten:

- 'voor (in tijdsbepalingen)' (Belg. Nls, niet alg.) (18): *over drie jaar was hij nog kloek en gezond.*
- We sluiten eveneens 'over+X' in de verouderde zin van 'tegenover+X' uit (17): *hij woont over het stadhuis; vlak, schuin over mijn deur, over de spiegel zitten.* In het geval waar *over* een verkorte manier van spreken is van *tegenover*, hebben we te maken met het 'reciproke' voorzetsel *over* dat in die zin vergelijkbaar is met het 'reciproke' *over-* in 'over-N' van het type *overbuur*.¹²³ *Overbuur* kan worden geopponeerd tot *bovenbuur* en *onderbuur*: 'over-N' impliceert dan een reciproom ijkpunt, 'boven-N' een inferieur ijkpunt en 'onder-N' een superieur ijkpunt. We beschouwden het 'reciproke' *over-* als homofoon aan *over-* in 'over-N' van het type *overbroek*, waarvan de betekenis gekenmerkt werd door [+ten opzichte van inferieur ijkpunt]. Dezelfde reciprociteit vinden we terug bij voorzetsel *over* als afkorting van *tegenover*: indien het subject zich tegenover het stadhuis bevindt in *Hij woont over het stadhuis*, bevindt het stadhuis zich op zijn beurt ook tegenover het subject. We zijn het echter niet eens met de manier waarop VD de betekenissen 'tegenover+X' (17) en 'aan de andere zijde van+X' (16) illustreert, alsof *Hij woont over het stadhuis* enkel de verouderde 'tegenover+X'-betekenis van voorzetsel *over* zou kunnen illustreren en *Hij woont over de rivier* enkel de als niet verouderd aangeduide 'aan de andere zijde van+X'-betekenis (16) van voorzetsel *over*. We hebben veeleer tweemaal met een ambiguë constructie te maken. Zowel *Hij woont over het stadhuis* als *Hij woont over de rivier* kunnen op twee manieren worden geïnterpreteerd: éénmaal in de verouderde 'tegenover'-zin en éénmaal in de 'aan de andere zijde van'-zin. In de 'tegenover'-interpretatie hebben we te maken met het homofone *over* waarvan de betekenis gekenmerkt wordt door [+ten opzichte van reciproom ijkpunt]: wanneer men b.v. zegt *Hij heeft werkelijk een prachtig uitzicht vanop zijn balkon, want hij woont over de rivier* dan wordt daarmee geïmpliceerd dat het subject zich tegenover de rivier bevindt, wat dan automatisch ook betekent dat de rivier zich tegenover het subject bevindt. 'Over+X' kan hier worden geopponeerd tot 'boven+X', 'naast+X', etc. In de 'aan de andere zijde van'-interpretatie hebben we te maken met een

¹²³ Op basis van deze uitleg kunnen we nu ook verklaren waarom we in § IV.5.2.2. de VD-betekenis (D6) hebben uitgesloten (*Schuins over woont de burgemeester*).

toepassing van het voorzetsel *over* dat wij analyseren en waarvan de betekenis gekenmerkt wordt door [+ten opzichte van inferieur ijkpunt]. De zinnen *Hij woont over het stadhuis* en *Hij woont over de rivier* moet men dan interpreteren als 'Hij woont voorbij, verder dan het stadhuis' en 'Hij woont voorbij, verder dan de rivier', zoals b.v. in *Wat een eind fietsen, ik dacht dat hij nog voor de rivier woonde, maar hij woont blijkbaar over de rivier*. We komen nog uitvoeriger terug op dit type zinnen in § IV.5.3.4.

5.3.3. Structureel-functionele betekenisanalyse van *over*2: opbouw en structuur

Binnen het prepositioneel gebruik van *over* kunnen we niet zoals in *over*1 verschillende morfosyntactische categorieën onderscheiden: aan alle prepositionele gebruiken 'over2+X' beantwoordt eenzelfde vorm *over*2+X (vanaf nu: 'over+X' en *over*+X), waarbij X meestal een nominale woordgroep inleidt.¹²⁴ Dat wil echter niet zeggen dat 'over+X' niet in verschillende paradigma's kan optreden. Opvallend is vooral dat 'over+X' zowel spatiale als temporele gebruiken omvat. We zullen zien dat spatiaal 'over+X' in een ander paradigma verschijnt dan temporeel 'over+X'. Naast de temporele en spatiale gebruiken kunnen we ten slotte ook 'maatbepalende' gebruiken van 'over+X' onderscheiden. 'Over+X' betreft in de drie verschillende gevallen een voorzetselconstituent die qua functie in de zin respectievelijk een bijwoordelijke plaatsbepaling, een tijdsbepaling of een bepaling van maat weergeeft.

5.3.4. Categorie I: Spatiaal 'over+X'

5.3.4.1. Verantwoording en afbakening van het paradigma

Van de gebruiken die niet op voorhand van de analyse werden uitgesloten (cf. IV.5.3.2.), komen volgende gebruiken in aanmerking als spatiale instantiaties van 'over+X':

- 'op enige afstand in bovenwaartse richting' 'synoniem van *boven*' (1);
- 'bij bewegingen op of langs de oppervlakte van iets' (2);
- 'ter aanduiding dat iets een oppervlakte geheel of gedeeltelijk bedekt' (3);
- 'ter aanduiding van een zich-bevinden, een houding op zekere afstand boven iets' (4);
- 'om uit te drukken dat men iets passeert, eroverheen gaat of vaart' (8);
- 'in toepassing op de lijn of richting waarlangs iets gemeten wordt' (10);
- 'om uit te drukken dat een handeling enz. geschiedt boven of langs iets heen, met het bijdenkbeeld van het komen aan de andere kant' (15);
- 'aan de andere zijde van' (16).

Spatiaal *over* leidt een voorzetselconstituent *over*+X in, die in een zin de functie van bijwoordelijke bepaling van plaats vervult (cf. ANS 1190 e.v.) en die de plaats

¹²⁴ Voor een discussie over het al dan niet nominale karakter van het voorzetselcomplement (bij Franse voorzetsels), cf. o.a. Melis (2003), § 2.1. "Le complément de préposition est-il nominal?"

aanduidt waarheen of de plaats vanwaar een in de zin aangeduide zelfstandigheid zich beweegt.¹²⁵ De ANS onderscheidt verschillende soorten bepalingen van plaats waarvoor we zullen nagaan welke van deze bepalingen kunnen worden uitgedrukt door middel van een voorzetselconstituent ingeleid door *over* en welke andere spatiale voorzetsels diezelfde functie kunnen vervullen. Echter, uiteindelijk vormen alle voorzetselconstituentstructuren een syntagmatische klasse van combinatieparadigma's. Uit de mogelijkheden die de ANS aanreikt, moeten we dus een relevante grammaticaal-semanticke zone selecteren waarmee we de betekenis 'over+X' op een zinvolle manier kunnen afbakenen.

In de eerste plaats onderscheidt de ANS (1191-1194) plaatsbepalingen die antwoord geven op de vraag 'waar'. Men kan daarbij de plaats zelf aanduiden (*Hij woont in Gent/ op het platteland*), maar *over+X* kan niet voor deze situerende functie gebruikt worden. *Over+X* komt naast de 'relationele' voorzetselconstituenten *aan+X*, *achter+X*, *beneden+X*, *bij+X*, *binnen+X*, *boven+X*, *buiten+X*, *door+X*, *in+X*, *langs+X*, *naast+X*, *nabij+X*, *om+X*, *omstreeks+X*, *onder+X*, *op+X*, *rond+X*, *rondom+X*, *tegenover+X*, *tussen+X*, *voor+X* en *voorbij+X* wel voor wanneer men de plaats aanduidt die met de nader bedoelde plaats in verband staat (cf. *Zijn jas hangt over de stoel*).¹²⁶

In de tweede plaats onderscheidt de ANS plaatsbepalingen van richting. Deze plaatsbepalingen geven óf de richting aan vanwaar men komt óf de richting waarheen men gaat. *Over+X* vindt men niet terug bij het eerste type richtingsbepalingen (in tegenstelling tot de voorzetsels *uit+X*, *van+X*, *vanaf+X*, *vanuit+X*, etc.), wel bij het tweede type richtingsbepalingen samen met de voorzetsels *aan+X*, *door+X*, *in+X*, *langs+X*, *naar+X*, *om+X*, *op+X*, *rond+X*, *tot (aan)+X*, *via+X* en *voorbij+X*.

We beperken ons voor de paradigma-opbouw van 'over+X' in de eerste plaats tot de 'relationeel-situerende plaatsbepaling' die een antwoord geeft op de vraag 'waar?'. Binnen die afgebakende zone beperken we ons verder tot de 'relationele situering in de verticale ruimte'. Dit toont trouwens aan dat – hoewel men binnen het structureel functionalisme enkel geïnteresseerd is in een semasiologische betekenisbenadering - het construeren van een paradigma voor een deel ook een onomasiologisch georiënteerd proces is. Immers, de opbouw van een paradigma vertrekt vanuit een universeel concept, in dit geval de 'verticale ruimte-indeling' (door middel van voorzetsels), waarvan men nagaat op welke verschillende manieren dit concept kan worden uitgedrukt in een gegeven historische taal (cf. Coseriu 1987:97), in dit geval het Nederlands.¹²⁷ De keuze voor de 'verticale ruimte-indeling (door middel van voorzetsels)' als overkoepelend concept voor ons paradigma, hoeft niet te verbazen: uit de analyse van prefigaal *over-* is tot nu toe gebleken dat 'over-X' (o.a.) gekenmerkt wordt door [+ten opzichte van een inferieur ijkpunt]. Omdat dit ook een belangrijk kenmerk van voorzetselconstructie 'over+X' blijkt te zijn (op

¹²⁵ Uiteraard kunnen bijwoordelijke bepalingen niet alleen door voorzetselconstituenten worden weergegeven, maar bijvoorbeeld ook door bijwoorden (*Hij woont hier*) of bijzinnen (*Ik zal je afzetten waar je wil, Ik zal je dankbaar zijn zolang ik leef*) (cf. ANS 1200).

¹²⁶ Ook *benoorden*, *beoosten*, *bewesten*, *bezuiden* kunnen hier voorkomen, maar het gaat om formele gebruiken die dus bij voorbaat niet voor de structureel-functionele analyse in aanmerking komen (cf. het eerder aangehaalde onderscheid tussen taalarchitectuur en taalstructuur, § IV.5.2.2.1.).

basis van de voorbeeldzinnen die VD gebruikt), zullen we 'over+X' opponeren tot die voorzetselconstructies die het kenmerk [+ten opzichte van inferieur ijkpunt] met 'over+X' delen, te weten 'boven+X' en 'op+X', alsook tot hun (gedeeltelijke) antoniemen 'onder+X' en 'beneden+X'.¹²⁸

5.3.4.2. Paradigmatische analyse

'voorzetsel + X' ▶ distinctief kenmerk ▼	'over + X'	'boven + X'	'op + X'	'onder + X'	'beneden X'
[ten opzichte van inferieur ijkpunt]	+	+	+	-	-
[ten opzichte van superieur ijkpunt]	-	-	-	+	+
[contact]	o	-	+	o	-
[dynamisch]	+	-	o	o	-
[statisch]	-	+	o	o	+

(o = neutraal, niet-distinctief kenmerk; - = negatief distinctief kenmerk; + = positief distinctief kenmerk)

Figuur 25: 'positionering ten opzichte van een bepaald ijkpunt op een verticale as'.

Door de bovenvermelde grammaticale constructies ('over+X', 'boven+X', 'op+X', 'onder+X' en 'beneden+X') met elkaar in betekenisoppositie te brengen, trachten we de betekenisrelaties tussen de verschillende *signifiés* van de betreffende grammaticale constructies vast te leggen om zo de *signifié* van elke grammaticale constructie en die van 'over+X' in het bijzonder te kunnen definiëren. Het is cruciaal om te weten te komen welke distinctieve (functionele) kenmerken de grenzen van 'over+X' delimiteren in relatie tot de overige functionele constructies die in het combinatieparadigma in oppositie staan tot 'over+X'. Bij (half)prefigaal *over*-in 'over-V-en' troffen we de vrij eenvoudige situatie aan dat 'over-V-en' in de vier verschillende paradigma's telkens slechts in één kenmerk verschilde van de overige paradigmaleden (die op zich ook telkens slechts in één kenmerk verschilden van de andere paradigmaleden). Bij voorzetsel *over* in spatiaal 'over+X' zien we aan de hand van bovenstaand paradigma dat de situatie iets ingewikkelder is. We passen daarom ook het advies toe van Coseriu ('1979e [1970]:167) met betrekking tot de stapsgewijze 'functionele afbakening':

Wir schlagen dagegen vor, von unmittelbaren Oppositionen, zum Beispiel zwischen zwei oder drei Lexemen, auszugehen, die unterscheidenden Züge, aufgrund derer diese Lexeme in Opposition zueinander stehen, zu identifizieren und das Wortfeld schrittweise zu 'konstruieren', indem man neue Oppositionen zwischen den schon berücksichtigten und weiteren Lexemen aufstellt.

¹²⁷ Eigenlijk heeft Coseriu het over een "übereinzelsprachliches" concept (d.i. 'geldend voor meerdere/alle historische talen'). De term 'universeel concept' is dus een vereenvoudigde vertaling van de oorspronkelijke term. Immers, in tegenstelling tot het oorspronkelijke "übereinzelsprachlich", is de term 'universeel' niet enkel van toepassing op taal. Als een universele wet van het denken bijvoorbeeld (en niet van taal) geldt dat een dubbele negatie een positief statement oplevert (cf. Coseriu 2001 [1976]:155).

¹²⁸ Het homofone 'onder+X', in de betekenis van 'te midden van' (*Hij bevindt zich niet graag onder de mensen*) wordt van de analyse uitgesloten. Merk op dat we eigenlijk ook hier te maken hebben met een 'reciprook ijkpunt'.

In de eerste plaats kunnen we ‘over+X’, ‘boven+X’ en ‘op+X’ enerzijds en ‘onder+X’ en ‘beneden+X’ anderzijds van elkaar onderscheiden door middel van de distinctieve kenmerken [+ten opzichte van inferieur ijkpunt] respectievelijk [+ten opzichte van superieur ijkpunt]. Indien men de in de verticale ruimte gesitueerde relatie van een bepaalde zaak Y (uitgedrukt door een nomen of nominale groep Y) ten opzichte van zaak X (uitgedrukt door een nomen of nominale groep X) weergeeft door middel van ‘over+X’, ‘boven+X’ of ‘op+X’ wordt zaak X talig geconceptualiseerd als een ‘inferieur ijkpunt’. Omgekeerd geldt: indien men de in de verticale ruimte gesitueerde relatie van een bepaalde zaak Y ten opzichte van zaak X uitdrukt door middel van ‘onder+X’ of ‘beneden+X’ wordt zaak X talig geconceptualiseerd als een ‘superieur ijkpunt’. Met andere woorden: wat de situering in de verticale ruimte betreft kunnen we stellen dat als men zegt ‘dat Y zich over, boven of op X bevindt’, we tegelijkertijd kunnen zeggen ‘dat X zich onder of beneden Y bevindt’.¹²⁹ Deze vaststellingen zijn uiteraard bijna triviaal van aard. We willen dan ook voornamelijk aandacht schenken aan het feit dat zeggen *dat Y zich over, boven of op X* niet noodzakelijkerwijs betekent dat zaak X zich in de buitentalige realiteit in een lager gelegen positie bevindt ten opzichte van zaak Y.¹³⁰ We raken hier een punt aan dat we reeds uitvoerig hebben behandeld in § IV.3.3.3.4.2. waar we het antropomorfe standpunt van Tyler & Evans (2003a) met betrekking tot *the board is over the hole in the ceiling* kritisch hebben geëvalueerd. Ook in onze structureel-functionele betekenisanalyse van Nls. ‘over+X’ wordt het begrip *inferieur* (onder de vorm van het distinctieve kenmerk [+ten opzichte van inferieur ijkpunt]) gebruikt in abstract-topologische zin en vanuit strikt niet-antropomorf perspectief. In vele gevallen vallen de metatalige en de talige invulling van het begrip *inferieur* met elkaar samen (‘inferieur in abstract-topologische zin’ respectievelijk ‘inferieur in concreet-materiële zin’, d.i. ‘lager gelegen in plaatselijke zin’). In *Ik wandelde over de brug, terwijl ik in de diepte onder mij de rivier zag stromen* wordt de brug (waarnaar verwezen wordt door *de brug*) talig geconceptualiseerd als ‘inferieur ijkpunt’. Ook in de buitentalige realiteit wordt de brug waarnaar verwezen wordt waargenomen als lager gelegen dan het subject dat de brug bewandelt. Een dergelijke spatiale relatie hoeft echter niet altijd geval te zijn. Nemen we de volgende (eigen, taalsystematisch principieel mogelijke) voorbeeldzinnen:

- (1) *Er loopt een hagedis over het plafond;*
- (2) *Er loopt een hagedis op het plafond;*
- (3) *Zij droeg een sluier over het gezicht;*
- (4) *Zij kleefde een post-it op de deur.*

Zinnen (1) en (2) zijn beide ambigu en kunnen naar twee mogelijke situaties in de buitentalige realiteit verwijzen. In situatie (a) is het plafond lager gelegen dan

¹²⁹ Let wel: het gaat hier om gedeeltelijke antoniemen, die we enkel met betrekking tot [+ten opzichte van inferieur ijkpunt] en [+ten opzichte van superieur ijkpunt] volledig antoniem kunnen noemen.

¹³⁰ Men kan op parallelle wijze ook aantonen dat de uitdrukking *Y bevindt zich onder, beneden X* in de buitentalige realiteit niet noodzakelijk beantwoordt aan een situatie waarbij X hoger gelegen is dan zaak Y.

de hagedis. Dat is b.v. het geval wanneer er zich tussen verdieping 1 en verdieping 2 een tussenplafond bevindt. De hagedis loopt dan tussen de twee verdiepingen in, d.w.z. onder de vloer van verdieping 2, maar boven het plafond van verdieping 1. De zin wordt dan b.v. geuit door een spreker die zich op verdieping 1 bevindt, geritsel hoort en dit vervolgens toeschrijft aan een hagedis die zich voortbeweegt op het tussenplafondniveau. In situatie (b) is het plafond echter hoger gelegen dan de hagedis, aangezien hagedissen de eigenschap bezitten dat zij – in tegenstelling tot b.v. mensen – zich ondersteboven kunnen voortbewegen op plafonds. Toch drukken we door middel van de voorzetselconstructies 'over+X' en 'op+X' niet alleen in situatie (a), maar ook in situatie (b) uit dat het plafond zich als 'inferieur' verhoudt ten opzichte van de hagedis. In § IV.3.3.3.4.2. hebben we voor situaties (a) en (b) respectievelijk de termen *focaal perspectief* en *disfocaal perspectief* geïntroduceerd. Ter herinnering: in het eerste geval interpreteert men de betekenis van Nls. *over* vanuit het *eigen* standpunt als spreker, in het tweede geval vanuit een ander standpunt (hier b.v. het standpunt van de hagedis). Men mag op basis van de ambiguïteit van zinnen (1) en (2) niet besluiten dat het betekenissenmerk [+ten opzichte van inferieur ijkpunt] van 'over+X' en 'op+X' niet langer geldig is in alle contexten, noch dat 'over+X' en 'op+X' polyseem zouden zijn: de ene betekenis zou dan worden gekenmerkt door [+ten opzichte van inferieur ijkpunt] (in dat geval te interpreteren als het antropomorfe [+ten opzichte van lager gelegen ijkpunt in plaatselijke zin]), de andere betekenis door [+ten opzichte van superieur ijkpunt] (te interpreteren als het antropomorfe [+ten opzichte van hoger gelegen ijkpunt in plaatselijke zin]). Daarbij verliest men immers uit het oog dat de talige relatie tussen Y en X (die naar zaak Y respectievelijk zaak X verwijzen) aan de hand van 'over+X' en 'op+X' niet volledig hoeft samen te vallen met de buitentalige relatie tussen zaak Y en zaak X zoals die door de spreker wordt waargenomen, uiteraard met dien verstande dat de buitentalige relatie, de *Bezeichnungrelatie*, binnen de *Bedeutungzone* van de talige relatie valt.¹³¹ Op basis van het bilaterale uitgangspunt van het structureel functionalisme en het feit dat aan het inhoudelijke verschil tussen situatie (a) [+ten opzichte van lager gelegen ijkpunt] en situatie (b) [+ten opzichte van hoger gelegen ijkpunt] geen vormelijk verschil beantwoordt – de voorzetsels *over* en *op* blijven behouden – kunnen we besluiten dat het verschil in focaal en disfocaal perspectief met betrekking tot deze voorzetsels niet functioneel is.¹³² Bijgevolg blijft de hypothese geldig dat men door middel van 'over+X' en 'op+X' de relatie van een bepaalde zaak Y ten opzichte van een bepaalde zaak X talig conceptualiseert als 'ten opzichte van een inferieur ijkpunt', ook al neemt de spreker in de buitentalige realiteit zaak X waar als hoger gelegen dan zaak Y.

Zinnen (3) en (4) bewijzen voorts dat aan de relatie tussen Y en X die door middel van 'over+X' en 'op+X' talig geconceptualiseerd wordt als 'ten opzichte van

¹³¹ Van twee personen die naast elkaar lopen, kan men b.v. niet zeggen dat ze *over elkaar lopen*.

¹³² Overigens geldt dat ook voor 'boven+X': vgl. *Hij droeg een zwarte trui boven zijn hemd* met *Hij hield zijn hand boven haar hoofd*. In laatstgenoemd voorbeeld is de hand in de buitentalige realiteit hoger gelegen dan het hoofd; in eerstgenoemd voorbeeld bevindt het hemd zich *naast* de trui vanuit antropomorf standpunt (=focaal perspectief), maar *onder* de trui vanuit de trui uit bekeken (=disfocaal perspectief). Het verschil in focaal en disfocaal perspectief is dus evenmin functioneel met betrekking tot de betekenis 'boven+X'.

inferieur ijkpunt' in de buitentalige realiteit tevens een laterale relatie tussen zaak Y (de sluier, respectievelijk de post-it) en zaak X (het gezicht, respectievelijk de deur) kan beantwoorden wanneer men een focaal perspectief inneemt.¹³³ Een focale interpretatie waarbij aan het talige kenmerk [+ten opzichte van inferieur ijkpunt] in de buitentalige realiteit een 'lager gelegen ijkpunt' beantwoordt, is voor zin (3) enkel mogelijk indien de gesluisde persoon in kwestie neerligt op de rug (en het gezicht dus lager gelegen is dan de sluier) en voor zin (4) b.v. in het merkwaardige geval dat de deur uit haar hengsels getild op de grond neerligt en dus lager gelegen is dan de post-it die erop wordt gekleefd. Vanuit disfocaal perspectief bevinden de sluier respectievelijk de post-it zich steeds in een 'hogere' positie dan het gezicht respectievelijk de deur.

Overigens laten niet alle zinnen een interpretatie vanuit beide perspectieven toe. Het focale perspectief en het disfocale perspectief moeten immers toelaatbaar zijn op basis van onze encyclopedische kennis en de betekenis van de overige cotextuele elementen. In het eerder vermelde *Ik wandelde over de brug, terwijl ik in de diepte onder mij de rivier zag stromen* weten we op basis van onze encyclopedische kennis over de zwaartekracht dat de brug in realiteit lager gelegen moet zijn dan het wandelende subject, dat anders van de brug zou donderen. De lexicale betekenis van *diepte* dat een situering op de onderkant van de verticale ruimte-indeling impliceert en het feit dat die *diepte* zich *onder* het wandelend subject bevindt, bevestigen bovendien die interpretatie. Een disfocaal perspectief is met andere woorden uitgesloten. Hiermee is overigens nogmaals aangetoond dat het *focale* en *disfocale perspectief* sturingsmechanismen van de interpretatie zijn (cf. eveneens § IV.3.3.3.4.2.), die afhankelijk zijn van onze encyclopedische kennis en de co(n)text, en niet kunnen toegeschreven worden aan de betekenissen 'over+X', 'op+X' en 'boven+X'. Men mag die poly-interpretabiliteit dus niet verkeerdelijk als polysemie van 'over+X', 'op+X' en 'boven+X' opvatten.

Men kan de bovenstaande uitleg samenvattend in volgend schema gieten:

Talige uitdrukking	Betekenisrelatie tussen Y en X	Buitentalige relatie tussen Y en X	Opmerking
<i>Er liep een hagedis over het plafond</i>	[+tov inferieur ijkpunt], m.a.w. talig gezien verhoudt <i>het plafond</i> zich als inferieur tov <i>een hagedis</i> .	het plafond is lager gelegen dan de hagedis	talige conceptualisatie parallel met antropomorfe conceptualisatie
		het plafond is hoger gelegen dan de hagedis	talige conceptualisatie niet parallel met antropomorfe conceptualisatie

¹³³ D.w.z. indien het gesluisd subject b.v. wandelt en zich dus vanuit antropomorf perspectief in een verticale positie bevindt.

¹³⁴ Hierop lijken twee uitzonderingen te bestaan: 1) In een zeldzaam geval gebruikt men *op* waar men *boven* verwacht. Dat is het geval bij *een trema op de klinker plaatsen* of *een tilde op de 'n' plaatsen*. Normaliter plaatst men het trema zo, dat het de klinker niet aanraakt. Soms, bijvoorbeeld bij kinderen, wordt het trema zo op de klinker geplaatst, dat er contact is tussen trema en klinker. In het laatste geval ([+contact])

Ze droeg een sluier over haar gezicht	[+tov inferieur ijkpunt], m.a.w. talig gezien verhoudt haar gezicht zich als inferieur tov een sluier.	het gezicht is lager gelegen dan de sluier (b.v. indien het subject op haar rug neerligt)	talige conceptualisatie parallel met antropomorfe conceptualisatie
		het gezicht is naast de sluier gelegen (b.v. indien het subject wandelt)	talige conceptualisatie niet parallel met antropomorfe conceptualisatie

Figuur 26: Poly-interpretabiliteit van Nls. 'over+X'

In de volgende paragrafen zetten we de stapsgewijze functionele afbakening verder en onderzoeken we welke distinctieve kenmerken het onderscheid tussen 'over+X', 'boven+X' en 'op+X' onderling bepalen enerzijds en tussen 'onder+X' en 'beneden+X' anderzijds.

In de tweede plaats kunnen we het onderlinge onderscheid tussen 'boven+X', 'op+X' en 'over+X' die het kenmerk [+ten opzichte van inferieur ijkpunt] met elkaar delen, verder bepalen aan de hand van de distinctieve kenmerken [-contact], [+contact] respectievelijk het niet-distinctieve [0 contact]. Ook 'onder+X' en 'beneden+X' kunnen onderling van elkaar onderscheiden worden door middel van [0contact] respectievelijk [-contact]. Daartoe vergelijken we volgende (opnieuw eigen, maar taalsystematisch principieel mogelijke) voorbeeldzinnen:

- (5) *In onze keukenkast staan de glazen boven de borden;*
- (6) *In onze keukenkast staan de glazen op de borden;*
- (7) **In onze keukenkast staan de glazen over de borden;*
- (8) *In onze keukenkast staan de borden onder de glazen;*
- (9) *In onze keukenkast staan de borden beneden de glazen.*

In beide zinnen (5) en (6) wordt verwezen naar situaties in de buitentalige realiteit waarbij de borden zich als inferieur verhouden ten opzichte van de glazen. Zin (5) kan men echter enkel gebruiken indien men verwijst naar de situatie waarbij de borden zich op een lagere legplank bevinden dan de legplank waarop de glazen zich bevinden, met andere woorden, wanneer er geen sprake is van een rechtstreeks contact tussen glazen en borden. Zin (6) is alleen maar mogelijk wanneer de glazen en borden elkaar raken.¹³⁴ Zin (7) is in principe onmogelijk, tenzij we (a) te maken hebben met het homofone, reciproke 'over+X' en men bedoelt dat de glazen zich *tegenover* de borden bevinden of tenzij we (b) ons een uitzonderlijke

valt het binnen de verwachting dat men *op* gebruikt; in het eerste geval ([-contact]) valt het echter binnen de verwachting dat men *boven* gebruikt, en niet *op*. Een verklaring voor een dergelijk uitzonderlijk geval, kan men misschien vinden in een vorm van lexicale neutralisatie, waarbij *op* de extensieve term vormt en *boven* de intensieve term. Verder onderzoek zou moeten nagaan door welke mogelijke trigger *op* geneutraliseerd wordt; 2) Omgekeerd gebruikt men in een zeldzaam geval *boven* waar men *op* verwacht. Dat is het geval bij volgend tekstfragment: *Stapel in de koelkast niet te veel producten boven elkaar. Plaats zeker nooit rauwe producten bovenop bereide producten om kruisbesmetting te voorkomen* (cf. www.gezondheid.be/index.cfm?fuseaction=art&art_id=540). Hier lijkt het erop dat het woord *elkaar* een interpretatie in de zin van contact afdwingt.

situatie voorstellen waarbij glazen met een enorme diameter zich in omgekeerde positie (met de voet naar boven) boven bordjes met een kleinere diameter bevinden en de glazen dus de legplank raken, terwijl ze de bordjes insluiten. Merk op dat bij een gelijke diameter van de glazen enerzijds en de bordjes anderzijds enkel *In onze keukenkast staan de glazen op de borden* mogelijk is. We kunnen de (b)-interpretatie echter pas ten volle begrijpen na de bespreking van de distinctieve kenmerken [+dynamisch] en [+statisch] (cf. infra). In elk geval kan *over+X* niet zomaar gebruikt worden in elke context waar *X* een inferieur ijkpunt vormt. Het kenmerk [+ten opzichte van een inferieur ijkpunt] is dus een noodzakelijke, maar geen voldoende voorwaarde voor de betekenis van *over+X*.

In zinnen (8) en (9) wordt aan dezelfde buitentalige verhouding tussen borden en glazen gerefereerd als in zinnen (5) en (6): als de borden (het inferieure ijkpunt in zinnen (5) en (6)) zich in de buitentalige realiteit op een lager niveau bevinden dan de glazen, dan geldt tegelijkertijd dat de glazen (het superieure ijkpunt in zinnen (8) en (9)) zich in diezelfde buitentalige realiteit op een hoger niveau dan de glazen bevinden. Let wel, 'onder+X' en 'beneden+X' zijn slechts gedeeltelijke antoniemen van 'boven+X', 'op+X' en 'over+X'. Immers: zin (8) kan zowel naar de situatie uitgedrukt in zin (5) verwijzen – waarbij de borden en de glazen elkaar niet raken – als naar de situatie uitgedrukt in zin (6) – waarbij de borden en de glazen elkaar wel raken. Zin (8) is dus ambigu: de glazen kunnen zich op een hogere legplank bevinden dan de borden, maar het kan ook zijn dat men (b.v. door plaatsgebrek) de glazen bovenop de borden moet plaatsen en zij elkaar bijgevolg raken. Met andere woorden: voorzetselconstructie 'onder+X' blijkt neutraal te staan ten opzichte van het distinctieve kenmerk [+/- contact]. Dit geven we weer door aan 'onder+X' het (niet-distinctieve) kenmerk [0contact] toe te kennen. Merk bovendien op dat zin (8) ook kan gebruikt worden om te verwijzen naar de buitentalige situatie waaraan gerefereerd wordt in zin (7) als die geïnterpreteerd wordt zoals we in (b) omschreven, d.i. de situatie waarbij glazen met een enorme diameter zich omgekeerd boven bordjes met een kleinere diameter bevinden en de bordjes insluiten. 'Onder+X' vormt dus ook het gedeeltelijke antoniem van 'over+X'. Zin (9) daarentegen kan enkel verwijzen naar de buitentalige situatie uitgedrukt in zin (5), waar de borden en glazen elkaar niet raken: 'beneden+X' en 'boven+X' zijn dus wel elkaars volledige antoniemen.

Terwijl 'boven+X' en 'op+X' gekenmerkt worden door [-contact] respectievelijk [+contact], kan de voorzetselconstructie 'over+X' zowel worden ingezet in *contact*-contexten als *niet-contact*-contexten. 'Over+X' is dus neutraal ten opzichte van dit kenmerk (weergegeven in het paradigma door [0contact]). Om dit verder te illustreren, vergelijken we de drie voorzetselconstructies met elkaar in (10), (11) en (12) in een *niet-contact*-context en in (13), (14) en (15) in een *contact*-context. Bij de eerste drie voorbeeldzinnen maken we daarvoor gebruik van het werkwoord *zweven*, waarvan de lexicale betekenis afwezigheid van contact impliceert tussen de zaak die zweeft en de locatie ten opzichte waarvan iets of iemand zweeft. Bij de laatste drie voorbeeldzinnen daarentegen wordt aanwezigheid van contact verondersteld tussen het tafellaken en de tafel. Men kan zich uiteraard een situatie voorstellen waarbij het tafellaken boven de tafel ligt en de tafel niet raakt

(b.v. op een legplankje in een hangkastje dat zich tegen de muur boven de tafel bevindt), maar de bijzin in (13), (14) en (15) duidt vervolgens aan dat er zich borden bovenop de tafel met het tafellaken bevinden, en bijgevolg is er op basis van onze encyclopedische kennis contact vereist tussen tafel en tafellaken.

- (10) *Hierbij moeten de springer tijdens een wedstrijd aan een hogesnelheid zo ver mogelijk op een bepaalde hoogte over de grond zweven alvorens te landen* (Bron: Google - www.weekendesk.com/artwork/2004_booklet/tandem_nl.pdf);
- (11) *De verbinding wordt tot stand gebracht door luchtplatformen die tot 22 kilometer boven de grond zweven* (Bron: Google - testnl.zdnet.be/news.cfm?id=33368);
- (12) **De springers zweefden aan een hoge snelheid zo ver mogelijk op een bepaalde hoogte op de grond alvorens te landen*,¹³⁵
- (13) *Er lag een zandkleurig tafellaken op de tafel, waarop men vervolgens bijpassende borden had geplaatst (eigen voorbeeld);*
- (14) *Er lag een zandkleurig tafellaken over de tafel, waarop men vervolgens bijpassende borden had geplaatst (eigen voorbeeld);*
- (15) **Er lag een zandkleurig tafellaken boven de tafel, waarop men vervolgens bijpassende borden had geplaatst (eigen voorbeeld).*

We zien dat enkel voorzetselconstructie 'over+X' probleemloos in beide contexten kan optreden, terwijl 'boven+X' uitsluitend optreedt in de *niet-contact*-context en 'op+X' enkel in de *contact*-context.

We hebben 'over+X' tot nu toe onderscheiden van 'onder+X' en 'beneden+X' door middel van de tegenstelling [+ten opzichte van inferieur ijkpunt] ('over+X') en [+ten opzichte van superieur ijkpunt] ('onder+X', 'beneden+X'). Zowel 'boven+X' als 'op+X' delen met 'over+X' het [+ten opzichte van inferieur ijkpunt]-kenmerk. De voorzetselconstructies 'boven+X' en 'op+X' kunnen verder van elkaar worden onderscheiden door middel van de oppositie [-contact] ('boven+X') en [+contact] ('op+X'). Het voorzetsel 'over+X' is neutraal ten opzichte van dit kenmerk [0contact]: de aan- of afwezigheid van contact tussen zaak Y en zaak X is niet-distinctief voor de betekenis 'over+X'. Eenzelfde patroon treedt op bij 'onder+X' en 'beneden+X': terwijl 'onder+X' neutraal is ten opzichte van de aan- of afwezigheid van contact ([0contact]), wordt 'beneden+X' gekenmerkt door [-contact]. Aangezien we echter voornamelijk geïnteresseerd zijn in de afbakening van de betekenis 'over+X', zullen we in de volgende stap van de functionele afbakening enkel het verschil tussen 'over+X' en 'boven+X' verder specificeren.

¹³⁵ Op Google vonden we één hit waarin de combinatie op de grond zweven voorkwam, met name *De grafische engine is ook niet geheel bugvrij. Lichamen clippen geregeld door muren heen en op één punt in de game stond ik op een balkon en zag ik mijn schaduw geheel los op de grond zweven. Een beetje raar, al zou het ook kunnen door de problemen tussen de ATi drivers en de game* (<http://www.gamer.nl/viewdoc/739/3>). Het is echter vrij duidelijk dat deze context een *contact*-interpretatie vereist: indien men zelf boven de grond zweeft, ziet men de schaduwreflectie daarvan de grond 'raken'. Het is echter niet mogelijk om *op de grond zweven* zó te interpreteren, dat er geen contact vereist is tussen hetgeen op de grond zweeft en de grond zelf: *op de grond zweven* kan enkel worden geïnterpreteerd als 'al zwevend contact maken met de grond'.

In de radiale netwerkanalyse van Eng. *over* door Lakoff (1987) hebben we erop gewezen dat hij ervan overtuigd is dat het betekenisverschil tussen Eng. *above* en Eng. *over* afhankelijk is van de afstand tussen TR en LM: bij *above* zou de afstand tussen TR en LM relatief groot zijn, bij *over* zou de afstand tussen TR en LM relatief klein zijn. Ook Tyler & Evans (2003a) denken in diezelfde richting en verduidelijken zelfs de onderliggende redenering hierachter: bij Eng. *over* moet de TR in de 'potentiële invloedssfeer' van de LM liggen (d.w.z. op relatief kleine afstand boven de LM) zodat er potentieel contact mogelijk is tussen TR en LM. We zijn er echter van overtuigd dat het verschil tussen Eng. *above* en *over*, net als in Nls. *boven* en *over* niet kan worden gezocht in de afstand tussen TR en LM of in de potentiële invloedssfeer van de LM. Immers: een vliegtuig dat *over de heuvel* vliegt kan makkelijk op eenzelfde (grote) afstand ten opzichte van de heuvel vliegen als het vliegtuig dat *boven de heuvel* vliegt (en dat geldt ook voor een *airplane* dat *over the hill* respectievelijk *above the hill* vliegt); en omgekeerd kan men zijn handen op eenzelfde kleine afstand *boven of over de piano* laten zweven (vgl. *above the piano* respectievelijk *over the piano*). Het verschil tussen Nls. *over* en *boven* (tussen Eng. *over* en *above*) zit hem dus níet in de relatief kleine respectievelijk grote afstand tussen TR en LM, aangezien de commutatie van 'een grote afstand tussen TR en LM' door 'een kleine afstand tussen TR en LM' geen commutatie van Nls. *boven* door *over* (of van Eng. *above* door *over*) teweegbrengt.

In de derde plaats schuiven we een andere hypothese naar voren, met name dat 'over+X' en 'boven+X' van elkaar kunnen worden onderscheiden door de distinctieve kenmerken [+dynamisch] respectievelijk [+statisch], al geldt hier opnieuw dat we een onderscheid moeten maken tussen de begrippen *dynamisch* en *statisch* in hun dagdagelijkse gebruik in de zin van 'bewegend' en 'niet-bewegend' en de manier waarop wij deze begrippen metatalig zullen definiëren om ze te kunnen invoeren in de betekenisanalyse van 'over+X'. Het is weliswaar redundant om [+dynamisch] en [+statisch] te gebruiken, we zouden evengoed kunnen zeggen: [+dynamisch] en [-dynamisch], maar in de volgende uitleg is het inzichtelijker om met de oppositie *dynamisch-statisch* te werken, dan met de oppositie *dynamisch-niet-dynamisch*. Vooraleer we de metatalige invulling van de begrippen *dynamisch* en *statisch* in onze structureel-functionele betekenisanalyse van Nls. *over* (onder de vorm van de distinctieve kenmerken [+dynamisch] en [+statisch] van 'over+X' respectievelijk 'boven+X') nader afbakenen, keren we even terug naar de manier waarop die begrippen gebruikt werden in Lakoffs netwerkanalyse van Eng. *over* (en later bekritiseerd werden in Tyler & Evans' netwerkanalyse van Eng. *over*). Uiteraard zijn we er ons van bewust dat Nls. *over* en *boven* en Eng. *over* en *above* geen volledige vertalingsequivalenten vormen, maar de discussie met betrekking tot de *dynamische* en *statische* betekenis die door Lakoff (1987) (en Kreitzer 1997) aan Eng. *over* worden toegekend en die later door Tyler & Evans (2003a) weer in vraag worden gesteld, brengt een aantal elementen aan die nuttig blijken te zijn voor onze analyse van Nls. *over*. We hebben gezien dat Lakoff (1987) voor Eng. *over* zowel een "Above-Across sense" poneert (later "dynamic sense" genoemd in Kreitzer (1997) en "Path sense" in Tyler & Evans (2003a)) als een "Above sense"

(later de “static sense” genoemd in Kreitzer (1997)). Met de “Above-Across sense” of “dynamic sense” willen Lakoff en Kreitzer de intuïtie expliciteren dat Eng. *over* kan worden gebruikt om een traject, een mentaal pad, aan te duiden dat door een TR gevolgd wordt wanneer het zich verplaatst van de ene kant van een LM naar de andere kant van een LM zoals in *The cat jumped over the wall*. Lakoff en Kreitzer dichten daarbij het voorzetsel Eng. *over* een dynamisch-temporele betekenis toe (aangezien beweging een zekere tijdspanne in beslag neemt). Tyler & Evans zijn van mening dat de “Path sense” niet als discrete betekenis moet worden opgenomen, maar kan worden verklaard vanuit de context. Immers:

the verb *jumped* does prompt for a conceptualization involving motion, which entails a trajectory. Hence, the interpretation of the above-across trajectory of the movement in [*The cat jumped over the wall*, fvdg] is not prompted for by *over* (i.e. the concept of the TR in motion is not a semantic attribute of the protoscene), nor for any of the other distinct senses with *over*, but rather arises from the integration of linguistic prompts at the conceptual level (Tyler & Evans 2003a:119).

Tyler & Evans wijzen er dan ook op, in navolging van Langacker (1987), dat Eng. *over* net als alle andere voorzetsels intrinsiek atemporeel is: een voorzetsel verwijst immers naar een spatio-temporele relatie die begrepen wordt op ‘samenvattende wijze’ (“summary fashion”). Werkwoorden worden begrepen op een op de tijd gesitueerde ‘seriële wijze’ (“serial fashion”). Met andere woorden: in *The cat jumped over the wall* beschrijft het werkwoord *jumped* alle sequenties waarbij de TR (*cat*) zich van de ene kant van de LM (*wall*) naar de andere kant van de LM begeeft - specifiek: A) de kat bevindt zich aan de ene kant van de muur; B) de kat bevindt zich boven de muur en C) de kat bevindt zich aan de andere kant van de muur - én het werkwoord integreert deze sequenties bovendien tot één bewegingsproces dat verloopt in de tijd. Voorzetsels zelf verwijzen echter niet naar een proces: ze beschrijven de relatie tussen twee entiteiten (TR en LM, hier *cat* en *wall*) onafhankelijk van het moment in de tijd waarop deze relatie wordt waargenomen. Uiteindelijk, zo stellen Tyler & Evans, wordt enkel de B-sequentie - het punt waarop de kat zich boven de muur bevindt, maar binnen het ‘potentiële bereik’ van de muur - meegegeven in de lexicale uitdrukking *The cat jumped over the wall*; de A- en C-sequentie zijn enkel het gevolg van inferentiële strategieën die we als sprekers/hoorders toepassen:

Notice that only point B (...) is explicitly mentioned in the sentence (i.e. this point in the trajectory is explicitly prompted for by the occurrence of *over*). Points A and C are inferred from what we know about jumping, cats and walls. The verb *jumped* codes self-propelled motion using a solid surface to push off from; thus, point A is implied as the initial point of the trajectory. The prompts are integrated in such a way that the trajectory initiated by the verb *jump* intersects with point B. Our knowledge of real-world force dynamics fills in position C. Put another way, if a cat begins at point A and passes through point B, then given our knowledge of gravity and the kind of jumping cats are able to do, point C is entailed (Tyler & Evans 2003a:120).

Bijgevolg is de “Path sense”, door Lakoff (1987) aangeduid als de “Above-Across sense” en door Kreitzer (1997) als “dynamic sense”, voor Tyler & Evans geen discrete betekenis, maar een specifiek gebruik van Eng. *over*, waarvan de “Path”-interpretatie wordt veroorzaakt door de combinatie van Eng. *over* met een bewegingswerkwoord. Op een gelijkaardige wijze kan tevens worden aangetoond dat de “Above sense” of “static sense” geen discrete betekenis van Eng. *over* is, maar een specifiek gebruik waarvan de statische interpretatie wordt veroorzaakt door de combinatie van Eng. *over* met een niet-bewegingswerkwoord, b.v. *There is a board over the hole in the floor.*

Uit de bespreking van de cognitieve analyse willen we vooral het volgende othouden. De begrippen *dynamisch* en *statisch* worden hier voornamelijk gebruikt in hun alledaagse interpretatie als ‘bewegend’ respectievelijk ‘niet-bewegend’. Uitgaande van die definities zijn we het volkomen eens met Tyler & Evans dat ‘dynamisch *over*’ en ‘statisch *over*’ slechts interpretaties van de betekenis Eng. *over* zijn, die worden ingegeven door co(n)textuele elementen: een *bewegingswerkwoord* (*to jump*) respectievelijk een *niet-bewegingswerkwoord* (*to be*). Ook de temporele dimensie die Lakoff (1987) en Kreitzer (1997) nog bij de “Above-Across sense” of de “dynamic sense” van *over* vaststelden gaat daarmee verloren, aangezien het temporele aspect voortkomt uit de kennis van een beweging als een verloop in de tijd. Tegelijkertijd inspireerde uitgerekend Lakoffs parafrase van ‘dynamisch *over*’ en ‘statisch *over*’ als “the Above-Across sense” respectievelijk “the Above sense” ons tot het omschrijven van de betekenissen ‘over+X’ en ‘boven+X’ aan de hand van de distinctieve kenmerken [+dynamisch] respectievelijk [+statisch]. We zien namelijk dat voor Lakoff het voorzetsel “Above” volstaat om het *statische* aspect uit te drukken, maar dat er een bijkomend voorzetsel “Across” moet worden gebruikt om het *dynamische* aspect te parafraseren:

Over has a stative sense (...). It is roughly equivalent in meaning to *above*. [I]t has no path and no boundaries; in other words, the *across* sense is missing (Lakoff 1987:425).

“Above” wordt in eerste instantie gebruikt om aan te duiden dat de TR zich boven de LM bevindt. De toevoeging van “Across” vat vervolgens de intuïtie dat er minstens twee mentale referentiepunten vereist zijn die de afstand afbakenen waarover de TR zich verplaatst (tenminste in een bewegingscontext). Dit zijn de twee punten die nodig zijn om te spreken van het ‘mentale pad’ en de ‘grenzen’ waarover Lakoff het heeft: de LM dient als referentiekader waarbinnen deze referentiepunten worden uitgetekend. Dat dit dynamische aspect wegvalt als men “Across” weglaat en enkel “Above” overhoudt, vertolkt ons inziens de achterliggende intuïtie dat “Above” betrekking heeft op één enkel mentaal referentiepunt, waardoor het ‘pad’ waarvan sprake onmogelijk kan worden gementaliseerd. Bovendien merken we ook het volgende op: Lakoff spreekt van ‘dynamisch *over*’ indien Eng. *over* wordt gebruikt in een *bewegingscontext* (met een *bewegingswerkwoord*) en van ‘statisch *over*’ indien Eng. *over* wordt gebruikt in een *niet-bewegingscontext* (met een *niet-bewegingswerkwoord*). En toch gebruikt Lakoff “Above” als synoniem voor *statisch* in de parafrase van zowel ‘dynamisch *over*’ als ‘statisch *over*’ (we haalden immers

aan dat "Across" en niet "Above" voor de bijkomende 'padgedachte' zorgt). We zien dat Lakoff op die manier in feite gebruikt maakt van twee mogelijke invullingen van het begrip *statisch*: 1) een alledaagse, concreet-materiële invulling van het begrip, d.i. een invulling op talig niveau, wanneer hij spreekt van 'statisch *over*', waarbij *statisch* synoniem staat voor 'niet-bewegend' en dus enkel kan worden gebruikt in een *niet-bewegings*context; 2) een ruimere, abstractere invulling van het begrip, d.i. een invulling op metatalig niveau, wanneer *statisch* staat voor 'met het oog op één referentiepunt' (met de achterliggende gedachte: 'zó dat er geen mentaal pad voorstelbaar is'), die bovendien kan worden gebruikt in zowel een *bewegings*- als een *niet-bewegings*context. We beweren niet dat Lakoff zich van dit onderscheid bewust is, maar uit bovenstaande vaststelling blijkt dat zelfs binnen de cognitieve semantiek (hoewel impliciet) de intuïtie aanwezig is dat het begrip *statisch* in een enge, concrete zin en een ruime, abstracte zin kan worden geïnterpreteerd.

Bovenstaande inzichten kunnen we vervolgens doortrekken naar het Nls. 'boven+X': als we de betekenis van deze voorzetselconstructie kenmerken als [+statisch], dan doelen we daarmee op de metatalige invulling 'met het oog op één enkel referentiepunt' en niet de talige invulling 'niet-bewegend'. Vervolgens kunnen we het Nls. 'over+X' van 'boven+X' onderscheiden door middel van het kenmerk [+dynamisch], alweer op een metatalig niveau te begrijpen als 'met het oog op twee referentiepunten' (en niet op talig niveau als 'bewegend'). We zullen nu trachten aan te tonen dat beide voorzetselconstructies deze distinctieve kenmerken behouden in zowel *bewegings*contexten (zinnen (16) - (17)) als in *niet-bewegings*contexten (zinnen (18) - (19)). We onderscheiden dus niet twee betekenissen, 'dynamisch *over*' en een 'statisch *over*', op te vatten als 'bewegend *over*' en 'niet-bewegend *over*'. Net als Tyler & Evans zijn we van mening dat het 'bewegende' en het 'niet-bewegende' inhoudelijke aspect toe te schrijven zijn aan een *bewegings*context en *niet-bewegings*context. We zijn wel van mening dat [+dynamisch] en [+statisch] op een andere manier worden ingevuld in een *bewegings*context dan in een *niet-bewegings*context. We bekijken volgende (eigen, taalsystematisch principieel mogelijke) voorbeeldzinnen die een *bewegings*context illustreren:

- (16) *Het vliegtuig vloog boven de heuvel;*
 (17) *Het vliegtuig vloog over de heuvel.*

Beide zinnen kunnen aan eenzelfde situatie in de buitentalige realiteit refereren, waarbij een vliegtuig zich al vliegend voortbeweegt en zich daarbij in een superieure positie bevindt ten opzichte van een heuvel. De manier waarop dit tafereel in een talige betekenis wordt gevat door middel van de constructies 'boven+X' en 'over+X' is voor een deel gelijklopend - de heuvel wordt door beide constructies talig geconceptualiseerd als een inferieur ijkpunt - maar uiteraard zijn we hier in het precieze verschil tussen de twee manieren van talige conceptualisatie geïnteresseerd. In zin (16) wordt de heuvel als een puntsgewijze entiteit uit één stuk geconceptualiseerd, als één referentiepunt ten opzichte waarvan het vliegtuig

gesitueerd wordt. Uiteraard weten we op basis van onze encyclopedische kennis dat een vliegtuig dat vliegt zich voortbeweegt over een bepaalde afstand, maar het gebruik van 'boven+X' specificceert hier niet die afstand. 'Boven+X' drukt hier uit dat het vliegtuig vliegt 'op enige afstand in bovenwaartse richting ter hoogte van' de heuvel. 'Boven+X' localiseert als het ware de vliegbeweging van het vliegtuig door het vliegtuig te positioneren ten opzichte van één (mentaal) referentiepunt op de heuvel (of de heuvel zelf). Het gebruik van 'boven+X' kan men zich voorstellen in termen van een foto die men neemt van de beweging, een stilstaand beeld waarbij men focust op de positionering van het vliegtuig, minder op de richtingbepaling van het vliegtuig over twee (of meer) punten. Als 'boven+X' de vliegbeweging fotografeert, dan kan men zich het gebruik van 'over+X' als het filmen van de vliegbeweging voorstellen: het vliegtuig wordt dan gesitueerd ten opzichte van twee mentale referentiepunten op de heuvel (resp. van de heuvel zelf). In zin (17) conceptualiseert de taal dan ook de afstand die het vliegtuig door middel van de vliegbeweging aflegt en dit komt doordat 'over+X' ervoor zorgt dat het vliegtuig gelocaliseerd wordt aan de hand van meer dan één mentaal referentiepunt ten opzichte van de heuvel.

Het is de lezer wellicht opgevallen dat zin (17) ambigu is. De mentale referentiepunten waarvan sprake kunnen zich immers ook voor en achter de heuvel bevinden. In dit geval beantwoordt in de buitentalige realiteit aan [+ten opzichte van inferieur ijkpunt] niet – zoals hiervoor – een lager gelegen ijkpunt op de verticale as, maar wel een lager gelegen ijkpunt op de *horizontale* as. We verklaren ons nader. Als de mentale referentiepunten zich voor en achter de heuvel bevinden dan duidt het [+dynamisch]e aspect van 'over+X' op een grensoverschrijding waarbij het grensijkpunt (*limes*) door X (hier: de heuvel) wordt ingevuld. Het vliegtuig is dan pas *over de heuvel gevlogen* als zij het ijkpunt van de heuvel 'achter zich laat'. Dat wil zeggen: dat *de heuvel* ('X') zich ten opzichte van *over de heuvel* ('over X') verhoudt als een inferieur ijkpunt, ditmaal níet van op de verticale as, wel op de horizontale as (vanuit antropomorf standpunt bekeken). Op het ogenblik dat het vliegtuig de heuvel gepasseerd is, dus zich *over de heuvel* bevindt, ligt de heuvel 'achter de rug'. We kunnen *over de heuvel* hier parafraseren als 'voorbij de heuvel, verder dan de heuvel' of, zoals VD het zou formuleren: 'aan de andere zijde van de heuvel'. We zien in deze interpretatie een parallel met maatbepalend 'over+X' (cf. § IV.5.3.6.) waar *over de honderd jaar* kan worden geparafraseerd als 'voorbij de honderd jaar, meer dan honderd jaar'. Overigens is deze interpretatie de enige mogelijkheid bij zinnen waarin naar een zaak X wordt verwezen die van zodanige aard is dat er geen twee mentale referentiepunten binnen 'het bereik' van deze zaak kunnen worden weergegeven, zodat de referentiepunten noodzakelijkerwijs als liggend voor en na X moeten worden verbeeld. Een zin als *Zij bewoog haar vinger heen en weer over het speldenkopje* wordt haast dwingend geïnterpreteerd als 'Ze bewoog haar vinger naar de andere zijde van het speldenkopje (en dan weer terug)' (waarbij de afstand die de vinger aflegt wordt afgebakend door een mentaal referentiepunt voor en na het speldenkopje) en niet als 'Ze bewoog telkens opnieuw met haar vinger op een bepaalde afstand boven het speldenkopje' (waarbij de mentale referentiepunten zich dan binnen het (oppervlakte)bereik

van het speldenknopje bevinden). Deze vaststelling moeten we wijten aan het feit dat een speldenkopje ten opzichte van een vinger een haast puntsgewijze entiteit is die bijgevolg niet over een voldoende ruime oppervlakte beschikt om er twee mentale referentiepunten op te situeren. In de zopas aangehaalde zinnen valt *over+X* echter strikt genomen niet meer binnen het paradigma van de 'verticale ruimte-indeling' die we als de te onderzoeken grammaticaal-semantische zone hebben afgebakend, wel onder het paradigma van de 'horizontale ruimte-indeling', met o.m. *voor+X* en *achter+X* als paradigmatische oppositieleiden. We zien echter wel dat de distinctieve kenmerken [+ten opzichte van inferieur ijkpunt] en [+dynamisch] ook hier standhouden: het inferieure ijkpunt wordt hier geïnterpreteerd als 'achter de rug liggend op de horizontale as' en de twee mentale referentiepunten die de dynamiciteit van 'over+X' kenmerken dienen hier voor en achter X gesitueerd te worden. De tegenstelling tussen verticaliteit (vgl. VD-betekenis (1), (2), (3), (4), (8), (10) en (15)) en horizontaliteit (vgl. VD-betekenis (16)) is dus in feite 'ondergeschikt' aan de semantiek van *over+X*. We merken echter op dat een dergelijke 'voorbij, verder dan'-interpretatie ook binnen het paradigma van de verticale ruimte-indeling mogelijk is, met name in het bijzondere geval waar we *In onze keukenkast staan de glazen over de borden* interpreteren als de situatie waarbij men glazen met een zeer grote diameter met de voet naar boven over zeer kleine dessertbordjes plaatst zodat de glazen de bordjes insluiten. Ook hier komt de dynamiciteit van *over+X* duidelijk tot uiting: er bevindt zich als het ware één mentaal ijkpunt boven de bordrand van de dessertbordjes en één mentaal ijkpunt onder de bordrand van de dessertbordjes, met als logische gevolg dat zij de bordjes insluiten.

Ten slotte gaan we het [+dynamisch]e aspect van 'over+X' en het [+statisch]e aspect van 'boven+X' na in een *niet-bewegings*context (we gebruiken opnieuw eigen, maar taalsystematisch principieel mogelijke voorbeelden):

- (18) *Hij hing opgeknoopt boven de tafel;*
 (19) *Hij hing over de tafel.*

In zin (18) zorgt het gebruik van *opgeknoopt* met behulp van een statisch werkwoord (*hangen*) ervoor dat het subject met betrekking tot één mentaal referentiepunt (met name het ophangpunt) geïnterpreteerd wordt ten opzichte van de tafel die zich in een inferieure positie bevindt ten opzichte van het subject. Het gebruik van *over+X* is in zin (18) niet mogelijk aangezien het unieke ophangpunt de interpretatie met betrekking tot meer dan één mentaal referentiepunt (die door het [+dynamisch]e *over+X* vereist wordt) verhindert. In zin (19) daarentegen wordt het subject op een [+dynamisch]e wijze geïnterpreteerd ten opzichte van de tafel die zich in een inferieure positie bevindt. Daarmee bedoelen we dat het subject talig geconceptualiseerd wordt als een zich uitstreckende entiteit over een bepaalde denkbeeldige afstand die wordt afgebakend door ten minste twee denkbeeldige referentiepunten die worden uitgetekend ten opzichte van de tafel (zo kunnen de voeten zich aan de ene kant van de tafel bevinden en het hoofd en de armen aan de andere kant van de tafel). Vervangt men in die zin *over+X* door

boven+X dan wordt niet langer 'de afstand' die dit subject 'al hangend overbrugt' benadrukt, maar dan wordt het subject veeleer als een puntsgewijze entiteit gesitueerd ten opzichte van de tafel ('gefotografeerd'). Bovendien maakt het subject daarbij niet langer contact met de tafel, aangezien de betekenis van *boven+X* door [-contact] wordt gekenmerkt.

Kortom: de twee mentale referentiepunten die het kenmerk [+dynamisch] impliceert worden in een *bewegings*context ingevuld als de afbakening van de afstand waarover zaak Y zich beweegt ten opzichte van een inferieure zaak X. In een *niet-bewegings*context wordt [+dynamisch] geïnterpreteerd als de denkbeeldige afstand uitgetekend door diezelfde twee mentale referentiepunten waarover zaak Y zich als het ware uitstrekt en dit in positionering ten opzichte van een inferieure zaak X.

We kunnen besluiten dat spatiaal 'over+X' door middel van de distinctieve kenmerken [+ten opzichte van een inferieur ijkpunt], [+dynamisch] en [0contact] van de overige paradigmaleden ('boven+X', 'op+X', 'over+X', 'beneden+X' en 'onder+X') kan worden onderscheiden. We bekijken vervolgens enkele van de verschillende 'betekenissen' die VD aan *over+X* toekent opnieuw in het licht van voorgaande structureel-functionele betekenisanalyse.

In de eerste plaats richten we de aandacht op 'op enige afstand in bovenwaartse richting' 'synoniem van *boven*' (1) met als VD-voorbeeldzin *Haar handen zweefden over de piano*. De piano verhoudt zich in deze zin als inferieur ten opzichte van de handen en dat kenmerk deelt *over de piano* met *boven de piano* in *Haar handen zweefden boven de piano*. Verder zorgt de lexicale semantiek van *zweven* ervoor dat *over de piano*, dat neutraal is ten opzichte van de aan- of afwezigheid van contact ([0contact]), in dit geval wordt geïnterpreteerd in de zin dat de handen de piano niet aanraken. Ook in dat opzicht kan *over de piano* vervangen worden door *boven de piano* (dat [-contact] uitdrukt). Echter, het gebruik van *over* impliceert hier dat de handen al zwevend een afstand hebben overbrugd die wordt afgebakend ten opzichte van twee mentale referentiepunten die binnen het oppervlaktebereik van de piano vallen. In contrast daarmee drukt *Haar handen zweefden boven de piano* uit dat de zwevende beweging van de handen als het ware gefotografeerd wordt en gelocaliseerd wordt ten opzichte van één mentaal referentiepunt binnen het oppervlaktebereik van de piano. We kunnen zeggen dat terwijl de betekenis van *boven+X* hier kan worden geparafraseerd door 'op enige afstand in bovenwaartse richting', *over+X* kan worden geparafraseerd als 'over enige afstand en op enige afstand in bovenwaartse richting'. In elk geval kunnen *over+X* en *boven+X* niet als synoniem worden beschouwd, zoals VD suggereert.

In de VD-voorbeeldzin *Hij loopt over straat* ziet VD een instantiëring van de betekenis 'bij bewegingen op of langs de oppervlakte van iets' (2). De straat verhoudt zich als inferieur ten opzichte van het subject. De lexicale semantiek van *lopen* verlangt bovendien een *contact*-interpretatie van 'over+X' (dat neutraal is ten opzichte van dit kenmerk: [0 contact]). Het verschil tussen (1) en (2), tussen 'op enige afstand in bovenwaartse richting' en 'op de oppervlakte van iets', d.w.z. tussen [-contact] en [+contact], brengt geen substitutie van *over+X* teweeg en dus

kan dit verschil niet aan de betekenis 'over+X' worden toegeschreven, wel aan de lexicale betekenis van *zweven* respectievelijk *lopen*.

Ook de VD-betekenis 'ter aanduiding dat iets een oppervlakte geheel of gedeeltelijk bedekt' (3) die VD illustreert aan de hand van *Een kleed over de tafel spreiden* is perfect te verklaren vanuit een combinatie van de taalsystematische betekenis van *over+X* enerzijds en onze encyclopedische kennis anderzijds. De taalsystematische betekenis van *over+X* zegt in deze zin niet meer of niet minder dan dat het tafelkleed ten opzichte van een inferieur ijkpunt, de tafel, wordt gespreid over een denkbeeldige afstand afgebakend door ten minste twee mentale referentiepunten die door het [+dynamisch]e karakter van 'over+X' worden vereist. Op basis van onze encyclopedische kennis weten we verder dat een tafelkleed een zekere oppervlakte in beslag neemt en dus een potentieel bedekkende kwaliteit in zich heeft. Wanneer men het tafelkleed ten opzichte van het inferieure ijkpunt van de tafel aanbrengt zal men de tafel geheel of gedeeltelijk aan het zicht van de spreker onttrekken of anders gezegd 'het tafelblad bedekken'. Ook deze VD-betekenis is dus geheel taalsystematisch te verklaren.

Op basis van bovenstaande voorbeelden moge duidelijk zijn dat de distinctieve betekeniskenmerken van *over+X*, [+ten opzichte van inferieur ijkpunt], [0contact] en [+dynamisch], in combinatie met bijkomende contextuele betekenisaspecten en onze encyclopedische kennis over de zaken in de buitentalige realiteit volstaan om de verschillende VD-betekenisfenomenen te kunnen herdefiniëren als betekenisvariatie op *parole*- of taalnorniveau die teruggaat op eenzelfde taalsystematische betekenis 'dynamische positionering ten opzichte van een inferieur ijkpunt'. In geen geval is er sprake van taalsystematische polysemie: de radicale monosemiehypothese blijft gehandhaafd.

5.3.5. Categorie II: Temporeel 'over+X'

5.3.5.1. Verantwoording en afbakening van het paradigma

Temporeel zijn volgens VD dan weer volgende twee gebruiken van 'over + X':

- 'ter aanduiding van een zich-uitstrekken over een bepaalde tijd' (11);
- 'na verloop van tijd' (19).

Temporeel *over* leidt een voorzetselconstituent 'over+X' in, die in een zin de functie van bijwoordelijke bepaling van tijd vervult (cf. ANS 1196-1200) (cf. ANS 1190 e.v.). Die bepaling kan 'het tijdstip' waarop of 'de periode' waarin het in de zin uitgedrukte zich afspeelt aanduiden, ofwel 'de duur' van datgene wat in de zin wordt uitgedrukt. De ANS onderscheidt verschillende soorten bepalingen van tijd waarvoor we ook hier zullen nagaan welke van deze bepalingen kunnen worden uitgedrukt door middel van een voorzetselconstituent ingeleid door *over* en welke andere temporele voorzetsels diezelfde functie kunnen vervullen, om zo tot de *signifié* van *over+X* door te stoten.

In de eerste plaats onderscheidt de ANS tijdsbepalingen die een antwoord geven op de vraag 'wanneer?'. De voorzetselconstituenten hebben dan een situerende

functie en worden vaak ingeleid door *aan*, *door (...heen)*, *gedurende*, *in*, *met*, *om*, *onder*, *op*, *tijdens*, etc. maar voor de ANS komt *over* niet in dat lijstje voor. Voor alle volledigheid merken we op dat in VD *over* wordt vermeld als synoniem van *tijdens* en *gedurende* maar enkel in *over dag* dat in het hedendaagse Nederlands meestal aan elkaar geschreven wordt. We hebben in § IV.5.2.2. echter aangegeven dat *overdag* tot de “wiederholte Rede” van het Nederlands behoort en dus niet in aanmerking komt voor een paradigmatische betekenisanalyse. Daarnaast kunnen de voorzetselconstituenten in dit soort ‘wanneer-bepalingen’ een tijdstip of periode aanduiden die met het ander bedoelde tijdstip of de bedoelde periode in verband staat: ze hebben dan een ‘relationele’ functie. Het gaat naast *over* om de voorzetsels *bij*, *na*, *omstreeks*, *omtrent*, *over*, *rond*, *sinds*, *sedert*, *tegen*, *tot...* (*aan*)... (*toe*), *tussen*, *van...(af)*, *vanaf*, *voor*, ...*geleden*, ...*terug*. In de tweede plaats onderscheidt de ANS tijdsbepalingen die een antwoord geven op de vraag ‘hoelang?’. Het gaat dan om voorzetsels als *gedurende*, *sinds*, *sedert*, *tot (...aan)* (*...toe*), *van (...af)*, *vanaf*, *voor*, maar *over* hoort daar volgens de ANS niet bij.

Voor onze paradigmatische analyse maken we een selectie uit die voorzetsels die in aanmerking komen voor het gebruik binnen een ‘relationele wanneer-bepaling’. Naar analogie met ‘boven+X’, ‘over+X’ en ‘op+X’ enerzijds en ‘onder+X’ en ‘beneden+X’ anderzijds die zich op de verticale spatiale as als (gedeeltelijke) antoniemen verhouden ([+ten opzichte van inferieur ijkpunt] respectievelijk [+ten opzichte van superieur ijkpunt]), selecteren we nu ‘na+X’ en ‘voor+X’ die zich op de tijdas eveneens als antoniemen verhouden.

5.3.5.2. Paradigmatische analyse

‘voorzetsel + X’ ▶ distinctief kenmerk ▼	‘voor + X’	‘over + X’	‘na + X’
[ten opzichte van inferieur ijkpunt]	-	+	+
[ten opzichte van superieur ijkpunt]	+	-	-
[dynamisch]	-	+	-
[statisch]	+	-	+

(o = neutraal, niet-distinctief kenmerk; - = negatief distinctief kenmerk; + = positief distinctief kenmerk)

Figuur 27: ‘positionering ten opzichte van een bepaald ijkpunt op de tijdas’

Vergelijken we volgende voorbeeldzinnen:

- (1) *Ik kom over drie uur aan;*
- (2) *Ik kom na drie uur aan;*
- (3) *Ik kom voor drie uur aan.*

In de eerste plaats merken we op dat zin (2) en (3) elkaars tegenbeeld vormen. In zin (2) wordt door middel van voorzetsel *na* het tijdstip *drie uur* (dus: 15.00 u of 03.00 u) als een inferieur ijkpunt op de tijdas (in deze temporele context te

herparafraseren als 'anterieur ijkpunt') geconceptualiseerd, ten opzichte waarvan de handeling van het 'aankomen' vervolgens wordt gepositioneerd. De klok dient dus het tijdstip *drie uur* aan te geven vooraleer het 'aankomen' kan plaatsvinden. In zin (3) wordt door middel van voorzetsel *voor* het tijdstip *drie uur* als een superieur ijkpunt (in deze temporele context te herparafraseren als 'posterieur ijkpunt') geconceptualiseerd ten opzichte waarvan de handeling van het 'aankomen' wordt gepositioneerd. De klok dient in dit geval het tijdstip *drie uur* aan te geven nadat 'het aankomen' heeft plaatsgevonden. We kunnen dus stellen dat 'na+X' en 'voor+X' van elkaar kunnen worden onderscheiden door middel van de distinctieve kenmerken [+ten opzichte van inferieur ijkpunt] en [+ten opzichte van superieur ijkpunt]. We wijzen er voorts ook op dat 'het aankomen' wordt gepositioneerd ten opzichte van één referentiepunt dat samenvalt met het inferieure ijkpunt bij 'na+X' en met het superieure ijkpunt bij 'voor+X'. Deze positionering ten opzichte van een uniek (hier: temporeel) referentiepunt zullen we als [+statisch] omschrijven. We komen dadelijk nog op dit kenmerk terug. We gaan echter eerst in op zin (1). Het is opmerkelijk dat in deze zin *drie uur* onmogelijk als tijdstip, maar enkel als tijdspanne kan worden geïnterpreteerd.¹³⁶ Men kan de betekenis van de zin parafraseren als 'Als er een tijdspanne van drie uur verstreken is, dan kom ik aan'. Ondanks de tijdstip-tijdspanne-tegenstelling tussen zin (1) en (2) delen 'over+X' en 'na+X' evenwel het kenmerk [+ten opzichte van inferieur ijkpunt]. Omdat we bij (1) met een tijdspanne hebben te maken, valt het inferieure ijkpunt samen met het eindpunt van die tijdspanne (in dit geval minuut 180 van het derde uur). In tegenstelling tot in zin (2) is er echter geen sprake van een [+statisch]e positionering ten opzichte van dit inferieure ijkpunt. We verklaren ons nader. Naar aanleiding van de analyse van spatiaal 'over+X' hebben we het distinctieve kenmerk [+dynamisch] metatalig gedefinieerd als 'betrekking hebbende op twee mentale referentiepunten'. In (1) *Ik kom over drie uur aan* ligt het ene mentale referentiepunt *voor* het zo geconceptualiseerde inferieure ijkpunt (minuut 180 van het derde uur) en het andere mentale referentiepunt *na* ditzelfde ijkpunt. Op het moment dat zin (1) wordt uitgesproken – dat moment valt overigens samen met het beginpunt van de tijdspanne – is dit ijkpunt immers nog niet bereikt, maar door het gebruik van voorzetsel *over* impliceert men wel dat het ijkpunt gepasseerd zal worden (waardoor het ook als *inferieur* ijkpunt wordt geconceptualiseerd). Door de twee referentiepunten te verbeelden voor en na dit ijkpunt, gaat dit ijkpunt een grenspunt of *limes* vormen: pas wanneer men die grens (hier: minuut 180, d.i. het einde van de tijdspanne van drie uur) voorbij is, kan men spreken van *over drie uur*.

¹³⁶ Er bestaat overigens slechts één uitzondering op het feit dat temporeel *over* steeds in combinatie met een tijdspanne voorkomt, te weten in zinnen van het type *Het is kwart over zes*, *Het is zeven minuten over vier*, etc. die een antwoord geven op de vraag: "Hoe laat is het?". Opmerkelijk is nu dat, alvast in het Zuid-Nederlands, men geneigd zal zijn om in dit type zinnen voorzetsel *na* in plaats van *over* te gebruiken. In andere Germaanse talen als Engels of Duits zal men in dit geval nooit *over* of *über* gebruiken, maar wel *past* en *nach*, cf. *It's a quarter past six* en *Es ist Viertel nach sechs*. Een andere mogelijke interpretatie is dat er een tijdspanne van een kwartier verstreken is ten opzichte van een anterieur ijkpunt *zes*. Dan sluit het gebruik aan bij *spreiden over twee weken* (cf. infra).

De dynamiciteit die het gebruik van *over+X* aldus teweegbrengt in zin (1) verklaart waarom **Ik kwam over drie uur aan* geen correcte zin is. Het gebruik van de verleden tijd impliceert immers dat op het moment van het spreken het ijkpunt en bij uitbreiding de gehele tijdspanne reeds helemaal ‘achter de rug ligt’ waardoor het onmogelijk wordt zich een mentaal referentiepunt *voor* het ijkpunt in te beelden. Om aan het [+dynamisch]e betekeniskenmerk van ‘over+X’ te voldoen is het echter noodzakelijk om zowel *voor* als *na* het opgeroepen ijkpunt een mentaal ijkpunt te ‘plaatsen’. Het [-dynamisch]e en [+statisch]e karakter van ‘na+X’ verklaart dan weer waarom, ook bij de interpretatie van *drie uur* als een tijdspanne in plaats van als een tijdstip, *Ik kwam na drie uur aan* (‘Ik kwam aan nadat er een periode van drie uur verstreken was’) wel mogelijk is.¹³⁷ De betekenis van ‘na+X’, die gekenmerkt wordt door [-dynamisch] en [+statisch], verlangt enkel een positionering ten opzichte van één enkel mentaal (inferieur) referentiepunt. In *Ik kwam na drie uur aan* valt dit referentiepunt dan samen met het eindpunt van de tijdspanne (d.i. minuut 180 van het derde uur). Een mogelijke andere hypothese in dit verband is dat de tijdspanne in haar geheel als één inferieur ijkpunt wordt geconceptualiseerd en in haar geheel als het unieke mentaal referentiepunt wordt opgevat ten opzichte waarvan het ‘aankomen’ wordt gepositioneerd in het verleden. Hoe het ook zij, het staat in elk geval vast dat de tijdspanne in haar geheel, alsook het eindpunt van die tijdspanne op het moment van het spreken reeds achter de rug liggen. Doordat ‘na+X’ in tegenstelling tot ‘over+X’ op het moment van het spreken niet een tweede mentaal referentiepunt vereist dat vóór dit ijkpunt ligt is de combinatie met een verleden tijd taalsystematisch mogelijk bij ‘na+X’, niet bij ‘over+X’.

De dynamiciteit van ‘over+X’ kan echter ook op een andere manier worden ingevuld, zoals in (4) *Ik spreid mijn reis over twee weken*. In zin (4) wordt ‘over+X’ eveneens getypeerd door de kenmerken [+dynamisch] en [+ten opzichte van inferieur ijkpunt], maar op basis van de context moet men deze kenmerken anders interpreteren dan in zin (1) *Ik kom over drie uur aan*. Zin (4) duidt met *twee weken* een tijdspanne aan te beginnen op 0 en te eindigen op 2 (of uitgedrukt in dagen: te beginnen op 0 en te eindigen op 14). Het inferieure ijkpunt waarvan sprake valt ditmaal echter samen met het *beginpunt* van die tijdspanne, niet met het *eindpunt* ervan (zoals in zin (1) het geval is). Terwijl je het eindpunt van de tijdspanne vastlegt op (dag 14 van) *twee weken* conceptualiseer je aan de hand van *over+X* tegelijkertijd het *beginpunt* ervan. Vanaf dit punt neemt de spreiding *over twee weken* zijn aanvang. Ook de dynamiciteit dient, door de lexicale betekenis van het

¹³⁷ Het lijkt er sterk op dat het verschil in interpretatie tussen *drie uur* als tijdstip enerzijds en als tijdspanne anderzijds samenhangt met een verschil in intonatie. Bij de ‘tijdstip’-interpretatie lijkt ons de klemtoon op het voorzetsel te liggen (*Ik kom ná drie uur*); bij de ‘tijdspanne’-interpretatie op de nominale woordgroep (*Ik kwam na drie úur*). Ook bij *voor+X* lijkt dat het geval te zijn: vgl. *Ik kom vóór drie uur naar huis* (‘voor de klok drie slaat’) met *Ik kom voor drie úur naar huis* (‘gedurende een periode van drie uur’). Men zou dus kunnen zeggen dat ‘voor+X’ in principe neutraal is ten opzichte van de kenmerken [dynamisch] en [statisch]. In dit geval staat ‘voor+X’ echter niet meer in oppositie tot ‘na+X’, maar in oppositie tot ‘tijdens+X’ en ‘gedurende+X’: ‘voor+X’ wijst dan eveneens op een ‘duur’. In bovenstaand paradigma waar ‘voor+X’ geopponeerd wordt tot ‘over+X’ en ‘na+X’ zijn de kenmerken [+statisch] en [-dynamisch] dan ook meer op hun plaats dan [0dynamisch] en [0statisch].

werkwoord *spreiden* dat zelf ook een zekere uitgestrektheid impliceert, anders te worden geïnterpreteerd: de twee mentale referentiepunten waarvan sprake vallen in dit geval samen met het begin- en het eindpunt van de tijdspanne. We merken op dat het beginpunt van de aangeduide tijdspanne kan, maar niet moet samenvallen met het tijdstip van de uitingssituatie. Er is in dit geval geen sprake van een mentaal referentiepunt *voor én na* het ijkpunt. Daardoor is het gebruik van een verleden tijd wel mogelijk, cf. *Ik spreidde mijn reis over twee weken*. Het gebruik van *na+X* is zowel met een verleden als met een tegenwoordige tijd onmogelijk, cf. **Ik spreid/spreidde mijn reis na twee weken*. Het [+statisch]e karakter van 'over+X' dat *twee weken* in zijn geheel (of de laatste dag van deze twee weken) als één mentaal referentiepunt conceptualiseert dat tegelijkertijd de rol van inferior ijkpunt vertolkt en ten opzichte waarvan de in het werkwoord genoemde handeling zou moeten worden gepositioneerd is niet compatibel met de lexicale betekenis van *spreiden* dat een zich-uitstrekken over een bepaalde tijdspanne impliceert en daarvoor meer dan één referentiepunt vereist. Het is in dit verband dan eigenlijk ook correcter om te zeggen dat **Ik kwam over twee weken aan* geen correcte Nederlandse zin is omdat de dynamiciteit van *over+X* onder invloed van de lexicale betekenis van *beginnen* zó moet worden geïnterpreteerd dat er zich ook een mentaal referentiepunt *voor* het ijkpunt bevindt, terwijl de verleden tijd *over twee weken* net conceptualiseert als volledig 'achter de rug liggend'.

Terwijl voor VD zin (1) *Ik kom over drie uur aan* een illustratie zou zijn van de betekenis 'na verloop van tijd', illustreert zin (4) *Ik spreid mijn reis over twee weken* de VD-betekenis 'ter aanduiding van een zich-uitstrekken over een bepaalde tijd'. In wat voorafgaat hebben we echter vastgesteld dat de *signifiant* van *over+X* behouden blijft bij commutatie van de eerstgenoemde VD-betekenis door de laatstgenoemde VD-betekenis en dat het geen functioneel betekenisonderscheid betreft voor de *signifié* 'over+X', die in beide situaties gekenmerkt blijft door de betekenisconstanten [+ten opzichte van inferior ijkpunt] en [+dynamisch]. We hebben dus te maken met twee verschillende gebruiken van eenzelfde taalsystematische betekenis veeleer dan met taalsystematische polysemie. De verschillende interpretaties van de dynamiciteit blijken in bovenvermelde voorbeelden sterk samen te hangen met de lexicale semantiek van het werkwoord: zo verlangen werkwoorden als *beginnen*, *stoppen*, *aankomen*, etc. in combinatie met *over* een 'na verloop van'-interpretatie, werkwoorden als *spreiden*, *zich uitstrekken*, etc. een 'ter aanduiding van een zich-uitstrekken over een bepaalde tijd'-interpretatie.

5.3.5.3. Een ruimer toepassingsbereik voor temporeel 'over+X'

Uitgaande van de parafrases die door VD aan 'over+X' worden toegekend 'na verloop van tijd' (cf. *Doornroosje zal ontwaken over 100 jaar*) en 'ter aanduiding van een zich-uitstrekken over een bepaalde tijd' (cf. *Doornroosjes slaap strekte zich uit over 100 jaar*) hebben we 'over+X' geanalyseerd als deel uitmakend van een 'temporeel paradigma'. Ons inziens is het toepassingsbereik van deze twee parafrases (die teruggaan op eenzelfde taalsystematische betekenis 'over+X') in VD echter te eng geformuleerd. De parafrases zijn vanwege de specifieke verwijzing naar 'tijd' van

toepassing op de twee mogelijke interpretaties van 'temporele' *dynamiciteit* (dus op *over+X* in een temporele omgeving), maar ze zijn volgens ons ook van toepassing wanneer *over+X* verschijnt in een niet-temporele omgeving.

We trachten met enkele voorbeelden onze hypothese te illustreren. Het gaat om een mengeling van eigen, maar taalsystematisch principieel mogelijke voorbeeldzinnen en zinnen die via Google kunnen worden vergaard (maar waarvan we b.v. het getal hebben aangepast):

- vgl. [*Ik wandel momenteel nog, maar*] *Ik begin te lopen over 100 meter* ('na verloop van afstand', hier: 'nadat er 100 meter afgelegd is') met *Een auto deed vijf seconden over 100 meter* (Google) ('ter aanduiding van een zich-uitstrekken over een bepaalde afstand (hier: gelijk aan 100 meter)');
- vgl. *Over 100 euro stop ik met gokken* ('na verloop van 100 euro' 'als er 100 euro uitgegeven is', b.v. geuit in een goksituatie waarin je reeds 500 euro hebt ingezet en je hebt beslist om niet meer dan 600 euro in totaal in te zetten) met *Hierdoor sta je dus 2 dagen 100 euro valutair rood, en betaal je dus inderdaad 2 dagen rente over 100 euro.* (www.forum.fok.nl/topic/678942/2/2) of *Van de rente die jij zou krijgen over 100 euro zul je niet wakker liggen, maar als het over enkele miljoenen dan wel miljarden gaat* (www.digilife.nl/digilifelog/comments.php?id=311_o_1_o_C) ('ter aanduiding van een zich-uitstrekken over een bepaald geldbedrag van 0 tot 100 euro');
- vgl. *Over 100 graden Fahrenheit zal ik helemaal oververhit raken* ('als er nog eens 100 graden Fahrenheit bijgekomen zijn') of *Het bereik van deze thermometer strekt zich uit over 100 graden* ('ter aanduiding van een zich-uitstrekken over een bepaald gradenbereik, te weten van 0 tot en met 100 graden'), etc.

Het is opvallend dat in al deze voorbeeldzinnen 1) een zich-uitstrekken van 0 tot 100 'eenheden' of 2) een verloop van 100 'eenheden' wordt aangeduid, onafhankelijk van het feit of deze 'eenheden' deel uitmaken van een schaal van afstand, geld, tijd, temperatuur, etc. De *dynamiciteit* van 'over+X' bestaat er in het eerste geval in dat de twee mentale referentiepunten waarvan sprake samenvallen met beginpunt 0 en eindpunt 100 van de beoogde 'spanne' of het beoogde 'bereik' (in afstand, geld, tijd, temperatuur, etc.). Het inferieure ijkpunt valt in dat geval samen met het beginpunt 0 van het bereik (dat in de voorbeeldzinnen reikt tot eindpunt 100). In het tweede geval bestaat de *dynamiciteit* van 'over+X' erin dat de twee mentale referentiepunten waarvan sprake gesitueerd moeten worden voor en na dit eindpunt (100). Dat eindpunt treedt dan als een grensijkpunt (*limes*) op dat dient te worden 'gepasseerd' om daadwerkelijk van het verstrijken van het vermelde bereik in afstand, geld, tijd, temperatuur, etc. te kunnen spreken. Kortom: het toepassingsbereik van temporeel 'over+X' met betekenissenmerken [+ten opzichte van inferieur ijkpunt] en [+dynamisch] moet worden verruimd naar alles wat kan worden uitgedrukt op een abstract-kwantitatieve schaal. De archisememische omschrijving van het temporele paradigma als 'positionering ten opzichte van een bepaald ijkpunt op de tijdas' moet men dan ook ruimer parafraseren als 'positionering ten opzichte van een bepaald ijkpunt op een abstract-kwantitatieve as'. We specificeren de abstracte as als een abstracte-*kwantitatieve* as aangezien zij enkel van toepassing is op die gevallen waarin *over+X* als een verkorte vorm van

over + getal + X geldt, waarbij *X* bovendien telkens een 'eenheid' aanduidt die de grootheid van de as bepaalt (b.v. bij seconden, minuten, uren, etc. zal het gaan om een temporele as; bij euro, dollar, etc. zal het gaan om een monetaire schaal; bij graden Fahrenheit of Celsius, etc. hebben we te maken met een temperatuurschaal enzovoort). In plaats van categorie II als *temporeel 'over+X'* te omschrijven, dient men haar dus als *abstract-kwantitatief 'over+X'* te parafraseren.

De precieze implicaties van deze vaststelling kunnen echter pas volledig duidelijk worden nadat we de VD-betekeningen (20 tot en met 22) hebben besproken, die allen als een vorm van maatbepalend 'over+X' kunnen worden beschouwd.

5.3.6. Categorie III: Maatbepalend 'over+X'

De VD-betekeningen die niet bij spatiaal 'over+X' of temporeel 'over+X' zijn ondergebracht, zijn de volgende:

- 'om het overschrijden van een grens of wat als zodanig beschouwd wordt uit te drukken' (20);
- 'om te kennen te geven dat een bepaalde tijdgrens of zeker tijdstip overschreden wordt' (21);
- 'om aan te duiden dat er sprake is van meer dan een getalwaarde, grootte, afstand enz. die wordt genoemd' (22).

We zien bij de meeste van deze gebruiken een parallel met de betekenis van 'over-V-en' (*overwaarden*), met name 'in bepaalde mate, hier: meer dan gemiddeld, V-en ten opzichte van een neutraal ijkpunt door V-en zelf vertegenwoordigd'. *Over* leidt in deze gebruiken een voorzetselconstituent in die in de zin steeds de bepaling van maat aanduidt: "Deze bepaling duidt dan op de een of andere manier de maat of hoeveelheid van iets aan: lengte, breedte, hoogte, diepte, oppervlakte, inhoud, gewicht, prijs, temperatuur, leeftijd en dergelijke" (ANS 1203). Naast *over+X* komen o.m. ook *boven+X*, *tegen+X*, *rond+X*, *onder+X*, *beneden+X*, *in+X*, *nabij+X* voor: cf. *Het kwik steeg boven de tien graden*, *Hij is in de negentig jaar*, *Hij is nabij de negentig jaar*, *Hij is boven de negentig jaar*, *Dit bedrijf heeft momenteel over de 90 vestigingen*, *Abonnementen beneden de 90 gulden zijn voor consumenten het meest aantrekkelijk*, *Het cadeautje mag rond de 100 frank kosten*, etc.

Naar analogie met 'voor+X' en 'na+X' die elkaars (gedeeltelijke) antoniemen vormen op de temporele as, spitsen we vanaf nu de aandacht toe op 'boven+X' en 'onder+X' aangezien ook zij elkaars tegenhanger vormen op de 'as van de maatbepaling'. 'Boven+X', 'over+X' en 'onder+X' delen een gemeenschappelijke betekeniszone die men kan parafraseren als 'positionering ten opzichte van een bepaald ijkpunt op de as van maatbepaling'. Het is opvallend dat de gemeenschappelijke betekeniszone van het paradigma waar maatbepalend 'over+X' deel van uitmaakt (samen met 'boven+X' en 'onder+X') in wezen niet verschilt van de gemeenschappelijke betekeniszone van het paradigma dat we in § IV.5.3.5.3. als 'positionering ten opzichte van een bepaald ijkpunt op een abstract-kwantitatieve as' hebben om-

schreven. Dit paradigma, dat we in eerste instantie omschreven als het paradigma waar *temporeel* 'over+X' (samen met 'na+X' en 'voor+X') deel van uitmaakt, bleek immers bij nader inzien van toepassing te zijn op een ruimer dan louter temporeel bereik. Opmerkelijk is verder dat in beide paradigma's X wordt ingevuld door dezelfde substantieven die eenheden (b.v. *jaar, minuten, seconden; meter, kilometer; graden; frank, euro; etc.*) van een bepaalde grootheid vormen (tijd, afstand, temperatuur, geld, etc.) en dat X in beide paradigma's door een getal wordt voorafgegaan. Daarom kunnen zowel 'voor+X', 'na+X' en 'over+X' (deel uitmakend van paradigma (A)) enerzijds als 'boven+X', 'onder+X' en 'over+X' (deel uitmakend van paradigma (B)) anderzijds worden omschreven als deel uitmakend van de betekeniszone die in het Nederlandse taalsysteem 'de positionering ten opzichte van een bepaald ijkpunt op een abstract-kwantitatieve as' uitdrukt. Naast een aantal parallellen stellen we echter ook een belangrijk vormverschil vast tussen de paradigma's (A) en (B). In (A) is 'X' een verkorte vorm van schrijven van 'ø + getal + X'; in (B) is 'X' de afkorting van 'bepaald lidwoord *de/het* + getal + X'. Net zoals 'over + ø + getal + X' en 'na + ø + getal + X' uit paradigma (A) worden ook 'over + bepaald lidwoord *de/het* + getal + X' en 'boven + bepaald lidwoord *de/het* + getal + X' uit paradigma (B) gekenmerkt door [+ten opzichte van inferieur ijkpunt]. Als iets *over de honderd frank* of *boven de honderd frank* kost dan wordt *honderd frank* geconceptualiseerd als lager liggend op de abstract-kwantitatieve as (hier: een monetaire schaal). Op eenzelfde manier geldt dat 'onder + bepaald lidwoord *de/het* + getal + X' uit (B) net zoals 'voor + ø + getal + X' uit (A) gekenmerkt wordt door [+ten opzichte van superieur ijkpunt]. Als een kind *onder de twaalf jaar* is, dan wordt *twaalf jaar* geconceptualiseerd als hoger liggend op de abstract-kwantitatieve as (hier: een leeftijdschaal).

In § IV.5.3.5. hebben we gezien dat in contexten waar het inferieure ijkpunt van 'over + ø + getal + X' samenvalt met het eindpunt van de aangegeven 'spanne' of het aangegeven bereik in afstand, geld, tijd, temperatuur, etc. (cf. *Ik begin over vijf minuten, Over vijf graden barst ik vast in eeuwig zweten uit, Over vijf kilometer zal je recht het bos in lopen, Over vijf euro stop ik met gokken, etc.*) het reële inferieure ijkpunt afhankelijk is van de concrete uitingssituatie. Het beginpunt van de 'spanne' valt immers samen met het moment waarop de uitspraak wordt gedaan. In een zin als *Ik begin over vijf minuten* valt het inferieure ijkpunt dus samen met het moment waarop de aangegeven periode van vijf minuten *te beginnen vanaf het moment van het spreken*, is verstreken (deiktische verankering): uitgesproken om 16.42 u beantwoordt aan het inferieure ijkpunt het moment waarop de wijzers van de klok 16.47 u passeert; uitgesproken om 10.10 u zal aan het inferieure ijkpunt in realiteit dan weer 10.15 u beantwoorden. In 'over + bepaald lidwoord *de/het* + getal + X' wordt het inferieure ijkpunt daarentegen net niet gekenmerkt door deiktische gerelateerdheid. In een zin zoals *Hij is al over de negentig jaar* is het in 'getal + X' genoemde een absolute waarde, geen relatieve waarde als in *Over negentig jaar zal ik oud zijn*. Het gebruik van een bepaald lidwoord voorafgaand aan 'getal + X' lijkt daarom de conceptualisatie te stimuleren van het ijkpunt als één uniek referentiepunt op een abstract-kwantitatieve schaal waarbij als het ware abstractie wordt gemaakt van de spanne die aan dit ijkpunt voorafgaat (hier: de 89 voorafgaande jaren).

Dit inzicht is dan weer van belang voor de cruciale vraag die ten slotte uit het bilateraliteitsprincipe voortvloeit, namelijk de vraag door middel van welk distinctief betekenissenmerk 'over + bepaald lidwoord *de/het* + getal + X' van 'boven + bepaald lidwoord *de/het* + getal + X' kan worden onderscheiden. Op basis van het patroon dat uit de vorige prepositionele paradigma's naar voren getreden is, zou men verwachten dat 'over + bepaald lidwoord *de/het* + getal + X' [+dynamisch] is, terwijl 'boven + bepaald lidwoord *de/het* + getal + X' [+statisch] is. Men zou in dat geval bij *over de negentig jaar* een mentaal referentiepunt voor en na het ijkpunt *negentig jaar* projecteren zodat men het inferieure ijkpunt interpreteert als een grensovergang die wordt gepasseerd. Een mogelijke parafraze zou dan 'voorbij de negentig jaar' of 'de negentig jaar gepasseerd' kunnen zijn, aangezien het 'voorbijgaan' of 'passeren' van het ijkpunt impliceert dat deze zijn aanvang vond vóór het ijkpunt (vgl.: Indien men een auto *voorbijsteekt* dan is het gebruik van *voorbijsteken* alleen maar zinvol indien men aanvankelijk achter die auto aanrijdt om er als resultaat van het *voorbijsteken* uiteindelijk voor te gaan rijden). Bij *boven de negentig jaar* zou de parafraze dan simpelweg 'meer dan negentig jaar' luiden, waarmee men zou uitdrukken dat het subject met de gezegende leeftijd wordt gepositioneerd ten opzichte van één uniek referentiepunt dat samenvalt met het inferieure ijkpunt zonder bijgedachte aan de tijdsperiode die aan *negentig jaar* voorafgaat. We hebben echter vastgesteld – na verschillende Google-sessies – dat er omzeggens geen contexten bestaan waarin 'over + bepaald lidwoord *de/het* + getal + X' en 'boven + bepaald lidwoord *de/het* + getal + X' niet gewoon inwisselbaar zijn. We zijn geen duidelijke contexten op het spoor gekomen waarin enkel het gebruik van 'over + bepaald lidwoord *de/het* + getal + X' voorkomt ten nadele van 'boven + bepaald lidwoord *de/het* + getal + X' en vice versa.¹³⁸ Het betekenisonderscheid aanhouden tussen een 'dynamisch voorzetsel *over*' en een 'statisch voorzetsel *boven*' zou binnen dit paradigma dan ook van systeemdwang getuigen. Op een mogelijke verklaring hebben we hierboven al geanticipeerd: door het gebruik van een bepaald lidwoord wordt als het ware geabstraheerd van al wat op de abstract-kwantitatieve as voorafgaat aan het genoemde ijkpunt. Het ijkpunt zou daardoor niet langer kunnen fungeren als een grensovergang tussen het gebied *onder* en het gebied *boven* dit ijkpunt. Dat zou op zijn beurt een dynamische conceptualisatie van 'over + bepaald lidwoord *de/het* + getal + X' verhinderen vermits die de aanwezigheid van een mentaal referentiepunt *onder* en *boven* dit ijkpunt zou vereisen. Zowel 'over + bepaald lidwoord *de/het* + getal + X' als 'boven + bepaald lidwoord *de/het* + getal + X' worden dus veeleer 'statisch' gepositioneerd ten opzichte van het unieke referentiepunt 'getal + X'. Van een echte taalsystematische oppositie lijkt hier dus geen sprake meer en we beschouwen beide structuren als 'wiederholte Rede'.

¹³⁸ We hebben welgeteld één situatie gevonden waar *boven+X* niet kan en *over+X* wél, nl. in zinnen waaraan *al* aan *over* voorafgaat: cf. *Ik ben die boeken al over het jaar vergeten* (Google); *Dat was toen al over het jaar verspreid* (Google), etc. We vonden geen zinnen met **al boven het jaar* terug. Merk op dat hier weliswaar geen getal geëxpliciteerd is. Geïmpliceerd is hier echter het getal 1, wat het lidwoord als zodanig aanduidt.

5.3.7. Een overkoepelende betekenisparafrase voor *over2*: prepositioneel over–

Net als in de vier paradigma's die bepalend waren voor de analyse voor *over1*, vinden we in de drie paradigma's die bepalend zijn voor de analyse van *over2* de betekenisconstante [+ten opzichte van inferieur ijkpunt] terug die men ook hier in strikt abstract-topologische zin moet begrijpen. Al naargelang *over+X* optreedt in een spatiale, temporele dan wel maatbepalende omgeving, krijgt [+ten opzichte van inferieur ijkpunt] een andere invulling: 'lager gelegen in plaatselijke zin',¹³⁹ 'vroeger gelegen op de tijdas, dus anterior' respectievelijk 'lager gelegen op de as van maatbepaling'. Het verschil tussen *over2* en *over1* bestaat er vervolgens in dat *over1* door middel van dit kenmerk kon worden onderscheiden van de overige paradigmale leden¹⁴⁰ (die een centraal ijkpunt, een superieur ijkpunt, etc. verlangden), terwijl *over2* het kenmerk [+ten opzichte van inferieur ijkpunt] deelt met 'boven+X' en 'op+X' (cf. § IV.5.3.4.) en met 'na+X' (cf. § IV.5.3.5.) en 'boven + bepaald lidwoord *de/het* + getal + X' (cf. § IV.5.3.6.). Deze extra 'concurrenten' voor het kenmerk [+ten opzichte van inferieur ijkpunt] dwingen dus een verdere betekenisdifferentiatie af. Los van het kenmerk [+contact] dat 'op+X' onderscheidt van 'over+X' ([0contact]) en van 'boven+X' ([-contact]) in een spatiale context, hebben we het kenmerk [+dynamisch] naar voren geschoven om 'over+X' van 'boven+X' en 'na+X' (beide [-statisch]) te onderscheiden, met dien verstande dat die taalsystematische oppositie klaarblijkelijk niet langer geldig is bij 'over + bepaald lidwoord *de/het* + getal + X' en 'boven + bepaald lidwoord *de/het* + getal + X' (cf. § IV.5.3.6.).

Het kenmerk [+dynamisch] dient daarbij in de specifieke metatalige invulling te worden opgevat die wij eraan hebben gegeven binnen deze structureel-functionele betekenisanalyse: [+met betrekking tot twee mentale referentiepunten]. Wanneer we de paradigmatische analyses van spatiaal en temporeel 'over+X' bekijken, stellen we bovendien een recurrent patroon vast in de manier waarop die dynamiciteit kan worden geïnterpreteerd. In de zin *Het vliegtuig vloog over de heuvel* kunnen de twee mentale referentiepunten waarvan sprake in de eerste plaats de afstand afbakenen waarover het vliegtuig zich voorbeweegt. Deze afbakening vindt dan plaats ten opzichte van de 'inferieure' heuvel, d.w.z. dat de twee mentale referentiepunten als het ware binnen het oppervlaktebereik van de heuvel vallen. Een dergelijke interpretatie vinden we – op temporeel vlak – ook terug in een zin als *Ik spreid mijn reis over twee weken*. De twee mentale referentiepunten waarvan sprake bakenen de tijdsperiode af waarover de reis gespreid wordt. Deze afbakening vindt plaats ten opzichte van het beginpunt van deze tijdsperiode dat de rol van 'inferieur (anterior) ijkpunt' vervult. Daarnaast kunnen de mentale referentiepunten in *Het vliegtuig vloog over de heuvel* ook voor en achter de heuvel worden verbeeld, zodat die als een soort grens (*limes*) optreedt: pas wanneer die is overschreden kan men van *over de heuvel* spreken. De heuvel wordt eveneens als een inferieur ijkpunt geconceptualiseerd, ditmaal evenwel

¹³⁹ Let wel: 'lager gelegen in plaatselijke zin' betekent niet noodzakelijk 'lager gelegen vanuit antropomorf (focaal) perspectief'. Zo kan men 'lager gelegen in plaatselijke zin' in *De hagedis liep over het plafond* vanuit het (disfocale) perspectief van de hagedis interpreteren.

¹⁴⁰ Weliswaar met uitzondering van *over-N* van het type *overschoen*, waar ook *bovenschoen* mogelijk is, maar dit type woorden (*over-* in combinatie met een oorspronkelijk substantief) is beperkt in aantal.

als 'lager gelegen op de horizontale as' ('dichterbij gelegen' zo men wil). Zodra het vliegtuig dit ijkpunt gepasseerd is (en het ijkpunt dus 'achter de rug ligt' vanuit het standpunt van het vliegtuig) zegt men dat het vliegtuig zich *over de heuvel* 'aan de andere zijde van de heuvel' bevindt. Een dergelijke interpretatie vinden we terug bij *Ik begin mijn reis over twee weken*. Hier wordt het eindpunt van de tijdspanne als het inferieure ('anterieure') ijkpunt beschouwd en ook hier bestaat de dynamiteit van *over+X* erin dat de twee geïmpliceerde mentale referentiepunten zich voor en na het eindpunt van die tijdspanne bevinden. Op die manier wordt het eindpunt dat het verstrijken van de tijdspanne (*twee weken*) aangeeft, eveneens geconceptualiseerd als een grens (*limes*), die, indien zij overschreden wordt, wordt aangeduid door *over twee weken*. Een vergelijking zoals we die tussen de twee interpretaties van *Het vliegtuig vloog over de heuvel* (spatiaal 'over+X') enerzijds en *Ik spreid/begin mijn reis over twee weken* (temporeel 'over+X') hebben gemaakt, is ook mogelijk tussen spatiaal 'over+X' en om het eender welke vorm van wat we abstract-kwantitatief 'over+X' hebben genoemd en waarbij X een eenheid vormt van de grootheid die op de abstract-kwantitatieve as wordt aangeduid. Voor uitgebreide voorbeelden verwijzen we naar § IV.5.3.5.3.

Aangezien 'over+X' zowel in een spatiale omgeving (die een verticale alsook een horizontale ruimte-indeling kan betreffen, cf. § IV.5.3.4.2.) als een temporele of abstract-kwantitatieve omgeving zich door middel van dezelfde distinctieve kenmerken [+ten opzichte van inferieur ijkpunt] en [+dynamisch] van de overige paradigmaleden in betekenis onderscheidt, kunnen we opnieuw besluiten dat de (instrumentele) betekenis van prepositioneel *over* net zoals die van (half)prefigaal *over* neutraal is ten opzichte van de dimensies ruimte en tijd, alsook ten opzichte van de categorie kwantiteit. Ook hier blijft de monosemiehypothese dus gevrijwaard.

5.4 | Een overkoepelende betekenisparafrase voor Nls. over

Ten slotte zijn we in de laatste fase aanbeland van onze *bottom up*-zoektocht naar een overkoepelende, monoseme (instrumentele) betekenisparafrase voor Nls. *over*. We zijn steeds op zoek gegaan naar de betekenisconstante voor *over* door de verschillende paradigma's heen, eerst op het laagste niveau (b.v. de instrumentele betekenisbijdrage van *over-* in subparadigma's (1a) en (2a) van 'over-V-en') tot een steeds hoger niveau (b.v. de instrumentele betekenisbijdrage van *over-* aan 'over-X' (= (half)prefigaal *over*) en de instrumentele betekenisbijdrage van *over* aan 'over+X' (= prepositioneel *over*)). Een laatste stap bestaat nu uit het bepalen van de instrumentele betekenis van Nls. *over* abstraherend van de functie die het als voorzetsel of (half)prefix kan vervullen, dus abstraherend van zijn multifunctionaliteit. Dat impliceert dat het om een taalsystematische 'gemenedelerbetekenis' gaat die men terugvindt in de doorsnede van alle paradigma's waar Nls. *over* deel van uitmaakt. Op basis van de vaststellingen in § IV.5.2.7. en § IV.5.3.7. kunnen we die betekenis parafaseren als 'positionering ten opzichte van een inferieur ijkpunt', waarbij zowel 'positionering' als 'inferieur' in strikt abstract-topologische zin moeten worden begrepen. We sluiten hiermee aan, op basis van empirisch onderzoek, bij

de anti-localistische traditie in het semantische voorzetseldebate. De betekenis van Nls. *over*, die aan de betekenis van voorzetsel *over+X* en bij uitbreiding ook aan de betekenis van het vormverwante (half)prefigale *over-X* ten grondslag ligt, is niet gespecificeerd ten opzichte van de dimensies tijd en ruimte, noch ten opzichte van de categorieën 'kwaliteit' of 'kwantiteit', zoals we in de gehele voorgaande paradigmatische betekenisanalyse meermaals hebben beklemtoond. In § IV.6. zullen we tot slot onze bevindingen die voortvloeien uit de (monoseme) structureel-functionele betekenisanalyse van Nls. *over* in § IV.5. terugkoppelen aan onze eerdere bedenkingen naar aanleiding van de kritische evaluatie van de (polyseme) cognitieve radiale netwerkanalyse van Eng. *over* in § IV.3 enerzijds en aan onze bespreking van Tuggy's argumentatie pro polysemie in § III.4. anderzijds.

6 TUSSENTIJD'S BESLUIT

Vanuit cognitieve hoek zal onvermijdelijk de vraag rijzen of 'positionering ten opzichte van een inferieur ijkpunt' als de parafrase van de monoseme taalsystematische 'gemenedelerbetekenis' van Nls. *over* daadwerkelijk een gevolg is van het ontrafelen van een deel van onze idiomatische kennis van het Nederlandse taalsysteem (hier gebruikt in oppositie tot 'elocutionele kennis' en 'encyclopedische kennis') dan wel het resultaat is van de gevolgde methodologie en het bilaterale uitgangspunt van het structureel functionalisme. De cognitieve semanticus zou de moeizame *bottom up*-zoektocht naar een overkoepelende parafrase van één unieke betekenis van Nls. *over* kunnen omschrijven als een onmogelijke zoektocht naar steeds abstractere betekenissen die steeds moeilijker parafraseerbaar zijn en die men op een gegeven niveau zelfs niet meer volledig kan of wil bevatten. Het formuleren van een parafrase voor de "einheitliche Bedeutung" wordt daarom ook vaak als een 'vlucht in de abstractie' omschreven waaraan niet langer een semantische realiteit kan beantwoorden (cf. eveneens Willems 2004b:2). Op basis van onze analyse van Tuggy (2003) en zijn verdediging van de radicale polysemiehypothese (cf. § III.4.) kunnen we nog preciezer formuleren wat die 'vlucht in de abstractie' precies inhoudt. Volgens Tuggy zou de monoseme betekenisparafrase 'positionering ten opzichte van een inferieur ijkpunt' van een zodanig abstractieniveau zijn dat zij in de eerste plaats 'te weinig concreet' en 'te weinig reëel' is zodat zij door een spreker van het Nederlands nooit als 'de' betekenis van Nls. *over* zal worden (h)erkend. In de tweede plaats zou die monoseme betekenis door haar abstractiegraad als 'te weinig specifiek' kunnen worden bestempeld wat maakt dat zij b.v. net zo goed voor de betekenis van Nls. *boven* of *op* zou kunnen doorgaan. Dat heeft dan weer tot gevolg dat 'positionering ten opzichte van een inferieur ijkpunt' een té sterke voorspelbaarheidskracht zou hebben, daar zij ook gebruiken zou 'genereren' waarvoor in het Nederlands enkel *boven* of *op* en niet *over* kan worden aangewend.

In de eerste plaats willen we, in navolging van Willems (2004b), benadrukken dat de structureel-functionele radicale monosemiehypothese die het concept van de "einheitliche Bedeutung" (cf. § II.1.3.2.2.) centraal stelt en die voortvloeit uit het

bilateraliteitsprincipe geen doel op zich is binnen het structureel functionalisme. Zij is het logische gevolg van de aanname dat aan het oneindige aantal concrete taalhandelingen binnen een bepaalde taal een autonoom taalsysteem ten grondslag ligt waarbinnen betekenissen op basis van functionele opposities, d.w.z. differentieel tot stand komen. De betekenis van een taalteken of een talige constructie wordt daardoor gedefinieerd als datgene wat de overige betekenissen binnen dat systeem niet zijn. Aangezien betekenissen vervolgens niet als dusdanig 'grijpbaar' zijn voor de taalkundige, maar altijd gerealiseerd worden onder een bepaalde vorm gaat een structureel functionalist ervan uit dat aan één vorm één betekenis beantwoordt en vice versa.

In de tweede plaats willen we erop wijzen dat de betekenis van Nls. *over* nooit 'an sich' wordt gerealiseerd, in zijn hoedanigheid van abstracte 'gemenedelerbetekenis'. Ten eerste is – en dit is geen hypothese of axioma maar gewoon een empirische vaststelling – Nls. *over* een multifunctioneel morfeem dat op de doorsnede ligt van de verschillende paradigma's die we hebben onderzocht. Daardoor wordt de 'gemenedelerbetekenis' van *over*, afhankelijk van de verschillende paradigmatische oppositionele betekenisrelaties die het onderhoudt, anders ingevuld. Ten tweede is Nls. *over* een 'instrument van het spreken', wat wil zeggen dat het niet over een volwaardige en zelfstandige (d.i. lexicale) betekenis beschikt, maar over een instrumentele betekenis. Nls. *over* is geen element dat op zichzelf kan staan: zijn instrumentele betekenis wordt immers enkel dan duidelijk wanneer het gecombineerd wordt met één of meerdere andere elementen die we zeer algemeen als *X* hebben aangeduid. Terwijl 'volle woorden' als *bloem*, *werken*, *verschrikkelijk*, etc. met een directe benoemingsfunctie (*onomazein*) kunnen worden gebruikt, kan een 'leeg woord' als *over* pas worden gebruikt in combinatie met één of meer andere woorden om iets te zeggen over de buitentalige realiteit (*legein*). De instrumentele betekenis van *over* kan men dus enkel achterhalen door *over X* (d.i. de overkoepelende vorm voor (half)prefigaal *over-X* enerzijds en prepositioneel *over+X* anderzijds) in zijn geheel te analyseren en vervolgens na te gaan welke betekenisconstante (beantwoordend aan de vormconstante *over*) naar voren treedt in *over X* onafhankelijk van de betekenisvariatie die vormvariabele *X* kan veroorzaken.

Zo dient men in de eerste plaats een keuze te maken of men *over* als 'morfeemwoord' combineert met een nomen of nominale woordgroep en men het dus in de functie van voorzetsel gebruikt (*over+X*), dan wel of men *over* als 'morfeem *tout court*' combineert met een werkwoord, adjectief of substantief, in de functie van (half)prefix (*over-X*). In de hoedanigheid van voorzetsel moeten we vaststellen dat *over+X* het kenmerk [+ten opzichte van inferieur ijkpunt] deelt met een aantal andere voorzetsels. Uit onze analyse blijkt dat de betekenisparafrase van Nls. *over* in dat geval moet worden verfijnd tot 'dynamische positionering ten opzichte van een inferieur ijkpunt'. De algemene betekenis van Nls. *over* wordt in de hoedanigheid van voorzetsel *over+X* dus nader gespecificeerd aan de hand van de distinctieve kenmerken die *over* onderscheidt van de overige paradigmale leden. De betekenisparafrase van Nls. *over* maakt uiteraard abstractie van deze opposities aangezien zij geldig moet zijn voor *alle* functies waarin *over* kan optreden en zij is bijgevolg minder specifiek van aard. Overigens is zelfs de betekenisparafrase van *over+X* 'dynamische

positionering ten opzichte van een inferieur ijkpunt' nog erg abstract te noemen. Aangezien een taalsystematische betekenis puur oppositioneel bepaald wordt, wars van elke referentiële input, is zij steeds van een veel algemener en abstracter niveau dan de *parole*-betekenis, de invulling van de taalsystematische betekenis op niveau van het concrete spreken. Op dat niveau ontstaat immers een wisselwerking tussen de algemene en abstracte idiomatische kennis van *over+X*, de betekenis van het element dat de rol van *X* vervult, de betekenis van de overige woorden in de zin waarin *over+X* wordt ingepast, onze concrete en specifieke encyclopedische kennis over de zaken in de buitentalige realiteit waarnaar die specifieke zin verwijst, onze situationele kennis en onze elocutionele kennis van het spreken in het algemeen. Indien *X* bijvoorbeeld van spatiale aard is (*Hij sprong over de rivier*) dan zal aan de 'positionering' en het 'inferieure ijkpunt' eveneens een ruimtelijke dimensie worden toegekend. Voorts kan men op basis van de uitingssituatie, indien die gekend is, uitmaken of men een zin als *Het vliegtuig vliegt over de heuvel* als 'over enige afstand en op enige afstand in bovenwaartse richting ten opzichte van de lager gelegen heuvel' dan wel als 'voorbij de heuvel' moet interpreteren. In het eerste geval hebben we te maken met verticale spatialiteit; in het tweede geval met horizontale spatialiteit. Het gebruik van een voltooid verleden tijd *Het vliegtuig is over de heuvel gevlogen* zal, zelfs zonder kennis van de uitingssituatie, de interpretatie van de heuvel als een inferieur ijkpunt op de horizontale spatiale as induceren. Indien *X* in *over+X* voorafgegaan wordt door een getal dan is de kans groot dat we te maken hebben met een niet-ruimtelijke 'positionering' ten opzichte van een 'inferieur ijkpunt' op een 'abstract-kwantitatieve as' (cf. *Over twee weken zal ik mijn doctoraat indienen*). *X* vertegenwoordigt daarbij een eenheid die de grootte van de abstract-kwantitatieve as bepaalt. In laatstgenoemde voorbeeldzin gaat het om een tijdas, waardoor het inferieure ijkpunt als een anterior ijkpunt moet worden beschouwd; in een zin als *Over honderd meter zal je een bakkerij passeren* gaat het dan weer om een afstandas. We hebben echter niet te maken met een functioneel vormverschil tussen *over+X* ('spatiaal *over+X*') enerzijds en *over + ø + getal + X* ('abstract-kwantitatief *over+X*') anderzijds. Aan die laatste vorm beantwoorden immers ook zinnen als *Hij sprong over twee sloten tegelijk*, waar we niet met een abstract-kwantitatief ijkpunt maar met een spatiaal ijkpunt te maken hebben. Wanneer *over+X* gebruikt wordt in een abstract-kwantitatieve omgeving kan de keuze van het werkwoord en de bijbehorende lexicale betekenis een rol spelen in de interpretatie van de dynamiciteit van *over+X*. Zo impliceren de betekenissen van *spreiden*, *verdelen*, *zich uitstrekken*, etc. zelf een zekere uitgestrektheid (cf. *Ik spreid mijn vakantie over twee weken*). Het begin- en eindpunt van die 'spanne' vallen vervolgens samen met de twee mentale referentiepunten die voor [+dynamisch] vereist zijn. De betekenissen van werkwoorden als *beginnen*, *aanvangen*, *aankomen*, *vertrekken*, *indienen*, *stoppen*, etc. verlangen de specificatie van één uniek punt ten opzichte waarvan de benoemde handeling wordt gesitueerd. Die specificatie kan uiteraard ook door middel van andere voorzetsels gebeuren, vgl. *Ik stop over een maand* met *Ik stop op 11 mei*, *Ik kom aan rond 3 juli*, etc. Het gebruik van *over+X* zorgt echter voor een dynamische positionering. Dat gebeurt door een mentaal referentiepunt te 'plaatsen' voor én na het inferieure ijkpunt, dat in dit type zinnen samenvalt met het eindpunt van de beoogde 'spanne'.

Indien Nls. *over* wordt gebruikt in de functie van (half)prefix *over-X* wordt de situatie complexer. In tegenstelling tot prepositioneel *over+X* ondervindt (half)prefigaal *over-X* geen 'concurrentie' met betrekking tot het betekeniskenmerk [+ten opzichte van inferieur ijkpunt] (weliswaar met uitzondering van *over-N*, althans indien N een oorspronkelijk substantief betreft). De betekenis van *over-X* kan dan ook als 'positionering ten opzichte van een inferieur ijkpunt' worden omschreven. Het (half)prefix maakt echter steeds deel uit van een grammaticaal woord. Terwijl *X* in *over+X* steeds van nominale aard is en men enkel zijn lexicale betekenis in rekening dient te brengen bij de betekenisinterpretatie van 'over+X', dient men in *over-X* ook rekening te houden met de categoriale betekenis van *X*. Bij (half)prefigaal *over* wordt de lexicale betekenis van *X* immers steeds in een bepaalde realisatievorm gegoten (cf. de definitie van 'woordcategorieën' als 'modi van het spreken', Coseriu 1987b:149): als proces (werkwoord), entiteit (substantief) of adjectief (eigenschap, kwaliteit) (resp. bijwoord). In § IV.5.2.7. hebben we uitgelegd dat het aantal interpretatiemogelijkheden van 'positionering ten opzichte van een inferieur ijkpunt' variabel is naargelang de lexicale betekenis van *X* als een handeling, een entiteit of een eigenschap wordt gerealiseerd. In combinatie met een werkwoord kan het inferieure ijkpunt dat door de instrumentele betekenis van *over-* wordt opgeroepen zowel spatiaal, temporeel als abstract-kwalitatief van aard zijn. In combinatie met een substantief valt die temporele interpretatie weg; bij een adjectief rest ons zelfs enkel een abstract-kwalitatieve interpretatie van *over-*. Bij combinatie van *over-* met een werkwoord merken we voorts op dat de keuze van het aantal interpretatiemogelijkheden van het inferieure ijkpunt gedeeltelijk taalsystematisch wordt vastgelegd. 'Over-V-en' op zich is ongedifferentieerd ten opzichte van de genoemde ruimtelijke en temporele dimensies, alsook ten opzichte van de kwalitatieve categorie, maar zij wordt nooit 'ongedifferentieerd' gerealiseerd op niveau van het concrete spreken, maar wel steeds specifiek en in combinatie met een bepaald klemtoonpatroon. De ongedifferentieerde vorm 'over-V-en' vormt op het moment van haar realisatie een synthese met een suprasegmentaal betekenisdragend patroon. Aangezien een verschillend klemtoonpatroon in combinatie met een constant 'over-V-en' bovendien een betekenisverschil veroorzaakt, behoren klemtoonpatronen volgens een Coseriaanse visie eveneens tot de 'instrumenten van het spreken'. Niet alleen de lexicale en categoriale betekenis van *X* in *over-X* maar dus ook andere instrumentele betekenissen kunnen de manier beïnvloeden waarop de algemene instrumentele betekenis van *over-* verder wordt gespecificeerd. Bij beklemtoning van *over-* blijft *over-V-en* ongespecificeerd met betrekking tot een ruimtelijke dan wel temporele dimensie, maar een abstract-kwalitatieve interpretatie van het inferieure ijkpunt wordt uitgesloten. Bij beklemtoning van het werkwoord blijft *over-V-en* neutraal ten opzichte van de ruimtelijke dimensie of de abstract-kwalitatieve categorie, maar de temporele dimensie wordt dan weer uitgesloten. De lexicale betekenis van het werkwoord en/of de contextuele omgeving bepalen dan verder de keuze van deze of gene interpretatie. Zo is *overzwemmen* in principe neutraal ten opzichte van 'opnieuw zwemmen' (ten opzichte van een anterior ijkpunt, met name het moment waarop de handeling van het zwemmen voor een eerste maal werd uitgevoerd) en 'zwemmen ten opzichte van een inferieur ijkpunt in spatiale zin'. In een zin als *De*

hele wedstrijd moet worden overgezwommen ligt een temporele interpretatie voor de hand aangezien aan *wedstrijd* geen ruimtelijke dimensie kan worden toegekend. In *Hij zwom de rivier over* maakt de ruimtelijke dimensie van *rivier* een spatiale interpretatie dan weer wel mogelijk. Aangezien *overzingen* niet kan worden gecombineerd met een substantief (lijdend voorwerp) van spatiale aard, kan het enkel als 'opnieuw zingen' worden geïnterpreteerd (cf. *Kunt u die laatste noot nog eens overzingen*). Tot slot merken we op dat het inferieure ijkpunt zowel in *over-V-en* als in *over-V-en* een spatiale interpretatie kan krijgen (ter herinnering: bij *over-V-en* zit het inferieure ijkpunt geïmpliceerd in [+op superjacentie wijze]). Daarbij hebben we vastgesteld dat halfprefix *over-* qua betekenis nauwer aanleunt bij de betekenis van voorzetsel *over* (in een spatiale omgeving) dan van prefix *over-* (vgl. *De dronkeman reed over de brug* met *De dronkeman reed de brug over* en *De dronkeman overreed de brug, zonder ooit aan de overkant te raken*). Men kan aannemen dat aan deze synchrone evolutie naar een steeds abstractere betekenis ook een diachrone evolutie van de functie van voorzetsel *over* halfprefix tot prefix beantwoordt. We willen echter niet de fout maken ons op basis van een synchrone analyse op speculatieve wijze over diachrone zaken uit te spreken. Een onderzoek van historische bronnen die deze synchrone intuïtie op een diachroon-taalwetenschappelijk verantwoorde manier kan staven lijkt ons evenwel een interessante opgave voor verder onderzoek.

In bovenstaande paragrafen hebben we slechts op exemplarische en fragmentarische wijze aangetoond dat de abstracte betekenis 'positionering ten opzichte van een inferieur ijkpunt' van Nls. *over* steeds verder kan worden verfijnd naargelang de instrumentele betekenis van *over* op directe wijze wordt verbonden met de betekenis van *X*, en op indirecte wijze (als deel van de grammaticale betekenis 'over+*X*' of 'over-*X*') wordt gelinkt aan een bepaalde cotextuele omgeving die samen met *over-X* of *over+X* een zin vormt. Die wordt op zijn beurt uitgesproken binnen een bepaalde uitingssituatie en stelt de spreker in staat te verwijzen naar bepaalde zaken in de buitentalgige realiteit waarover de taalgebruikers dan weer encyclopedische kennis bezitten. Al deze factoren zijn van invloed op de manier waarop de differentieel afgebakende betekenis van Nls. *over* kan worden ingevuld. Het lijkt ons boeiend om de wisselwerking tussen die taalsystematische betekenis enerzijds en alle andere opgesomde factoren die de betekenisvariatie (de verschillende *parole*-betekenissen en normbetekenissen) van die ene *signifié* 'over *X*' meebepalen anderzijds aan verder onderzoek te onderwerpen. Die opdracht behoort echter strikt genomen niet tot het takenpakket dat we onszelf hebben opgelegd in dit proefschrift en is een taak van de normlinguïstiek en de tekstlinguïstiek veeleer dan van de systeemlinguïstiek (cf. § II.1.7.6.). Dat neemt niet weg dat een belichting van Nls. *over* vanuit normlinguïstisch en tekstlinguïstisch perspectief in de toekomst een welkome aanvulling op onze taalsystematische analyse zou betekenen.

We hebben met de bovenstaande paragrafen vooral willen aantonen dat de algemeenheid en de hoge abstractiegraad van de betekenisparafrase 'positionering ten opzichte van inferieur ijkpunt' geen fundamenteel probleem is. Ten eerste hebben we er in § II.1.4.4. op gewezen dat men een verschil moet maken tussen een talige betekenis en een metatalige betekenisparafrase. Laatstgenoemde is misschien weinig

specifiek maar zij maakt dan ook abstractie van alle mogelijke betekenisopposities (en die blijken zeer talrijk te zijn bij een multifunctioneel morfeem als *over*). In onze *case study* is de talige betekenis van *over X* echter altijd precies afgebakend ten opzichte van de betekenissen van de *over X* omringende paradigmaleden. De te verwachten cognitieve kritiek dat onze structureel-functionele betekenisanalyse een 'te abstracte betekenis' zou opleveren, kan dus eigenlijk slechts de *parafrase* betreffen, niet de betekenis *an sich*. Overigens is om dezelfde reden vanuit een structureel-functioneel standpunt de monoseme betekenis van *over X* niet 'vaag' te noemen (d.i. in de cognitieve semantiek een synoniem voor 'monoseem', § III.3.5.2.2.). De betekenis van *over X* wordt immers zeer precies bepaald op basis van de differentiegedachte dat zij is wat de betekenissen van de overige paradigmaleden niet zijn.

Ten tweede wordt de instrumentele betekenis 'positionering ten opzichte van inferieur ijkpunt' nooit als een zelfstandige eenheid gerealiseerd in het spreken, maar steeds in combinatie met een bepaalde *X*, in een bepaalde context in een bepaalde situatie met een bepaalde referentie, etc. Sprekers (en hoorders) zijn uiteraard op het niveau van het concrete spreken gericht, m.a.w. op de concrete realisaties van de taalsystematische betekenis in het licht van de referentie. Het is dan ook geheel begrijpelijk dat een spreker geconfronteerd met bovenvermelde *parafrase* deze als 'te weinig concreet of reëel' zal bestempelen. Meer nog, vanuit het standpunt van de structureel-functionele semantiek zou het problematisch zijn, mocht dit niet het geval zijn. Als (structureel-functioneel) taalkundige zijn we immers geïnteresseerd aan wat er aan de concrete taalhandelingen ten grondslag ligt. Vanuit een structureel-functionele invalshoek hebben we aan de hand van een paradigmatische betekenisanalyse een hypothese willen formuleren over onze idiomatische kennis van de systeembetekenis van Nls. *over* die ons enerzijds in combinatie met voornoemde factoren als klemtoonpatroon, categoriale en lexicale betekenis van *X*, etc. in staat moet stellen alle mogelijke gerealiseerde betekenisvariatie van 'over *X*' op niveau van het concrete spreken te *verklaren* en die anderzijds tegelijkertijd de betekenispotentialiteit van *over*, d.w.z. de *realiseerbaarheid* van de gebruiken van *over*, tracht te vatten. Het zou evenwel een miskennis van de structureel-functionele invalshoek zijn te denken dat die ambitie inhoudt om op basis van deze ene betekenisparafrase alle gebruiken van 'over+*X*' te genereren of te 'voorspellen'. Het mogelijke cognitieve verwijt van de 'te sterke voorspelbaarheidskracht' van een betekenisparafrase als 'positionering ten opzichte van inferieur ijkpunt' is dus niet van toepassing omdat we niet claimen voorspellende uitspraken in exact-wetenschappelijke zin te doen over de gebruiken van 'over+*X*'. Het lag wel in onze ambitie om aan te tonen dat elke betekenisvariatie die te wijten is aan taalsystematisch bepaalde en aangebrachte suprasegmentale structuren als een klemtoonpatroon, aan de categoriale betekenis en lexicale betekenis van *X* of aan de co(n)textuele omgeving van *over X* niet in de betekenis van *over* mag worden geprojecteerd in zoverre die wordt begrepen als de idiomatische betekenis van *over* op basis van de functionele betekenisopposities van het Nederlandse taalsysteem.

Voor de cognitieve semantiek zou een dergelijke dublering van contextbepaalde betekenisvariatie in de betekenis van Nls. *over* wél zijn toegestaan en dit op basis van haar maximalistische uitgangspunt (cf. § III.2.3.7.) dat op zijn beurt de aan-

name van het redundantieprincipe stimuleert (cf. § III.4.3.2.). Vanuit een structureel-functioneel standpunt bekeken kan die redundante betekenisinformatie niet als deel van de betekenis van *over* worden beschouwd, aangezien zij niet ingegeven is door onze idiomatische kennis van de functionele betekenisopposities van het Nederlandse taalsysteem, maar wel als een onderdeel van andere vormen van talige kennis waarover een spreker/hoorder beschikt (b.v. met betrekking tot de taalnormen in het Nederlands). De manier waarop wij Nls. *over* hebben geanalyseerd is dan ook zeer verschillend van de manier waarop Lakoff de betekenis van Eng. *over* benadert. Betekenissen komen volgens Lakoff niet tot stand op basis van een autonoom taalsysteem. Vanuit haar holistische uitgangspunt beschouwt de cognitieve semantiek taal als een niet-autonoom onderdeel van de algemene menselijke cognitie. Taal gaat niet vooraf aan ons denken, zoals in het structureel functionalisme, maar vormt volgens de cognitieve semantiek veeleer de weerspiegeling van dat denken. Die visie impliceert dat ook de scheiding tussen talige betekenis en buitentalige referentie binnen het cognitieve paradigma niet langer relevant is. Dat brengt Lakoff ertoe om te zeggen dat de 'contact'-interpretatie van *over* in *Sam walks over the bridge* en de 'niet-contact'-interpretatie van *over* in *Sam flies over the bridge* niet kunnen worden verklaard aan de hand van een monoseme betekenis van *over* in combinatie met onze kennis van de zwaartekracht en van de werkwoordbetekenissen die contact vereisen tussen TR en LM bij een handeling als wandelen en geen contact bij een handeling als vliegen. Voor Lakoff zijn dit twee verschillende betekenissen van een polyseem *over* en is *walk* compatibel met de *contact*-betekenis en *fly* met de *niet-contact*-betekenis.

We zijn er ons terdege van bewust dat men op dit punt de empirische discussie over polysemie – monosemie niet meer in termen van 'gelijk' of 'ongelijk' kan voeren, maar veeleer in termen van het 'vertrouwen' op de ene of de andere taaltheorie. Uiteraard kan men in wezen nooit uitsluitel geven over deze patstelling: ofwel zeggen we dat onze intuïtie over de gerelateerdheid van de verschillende gebruiken van *over* teruggaat op polysemie in combinatie met de 'juiste contexten' (cf. *walk* en *fly* als compatibele context voor *contact*-betekenis en *niet-contact*-betekenis) of we zeggen dat de intuïtie teruggaat op één monoseme betekenis die zeer abstract en algemeen van aard kan zijn, maar die wel deel uitmaakt van onze bewuste (doch ongearticuleerde) kennis van *over*, aangezien we voor alle gebruiken 'spontaan' dezelfde vorm *over* gebruiken. Men kan het gelijk voor deze of gene hypothese hoe dan ook niet bepalen binnen het stramien van het cognitieve paradigma of het structureel functionalisme zelf – de beroemde stelling van Gödel geldt dus ook voor taalwetenschappelijke modellen.¹⁴¹ In tegenstelling tot vele cognitivisten die polysemie als een 'vanzelfsprekend' en 'natuurlijk' gegeven beschouwen dat omzeggens niet ter discussie kan worden gesteld (cf. de citaten die we in dit verband aanhaalden in §

¹⁴¹ cf. (http://nl.wikipedia.org/wiki/G%C6dels_onvolledigheidsstelling): "De onvolledigheidsstelling van Gödel stelt dat ieder axiomatisch systeem dat van voldoende kracht is om alle standaarduitspraken van de rekenkunde uit te drukken, hetzij onvolledig is (dat wil zeggen dat er ware uitspraken zijn die niet bewezen kunnen worden), hetzij incorrect is (dat wil zeggen dat er onware uitspraken zijn die wel bewezen kunnen worden). Anders geformuleerd zal ieder consistent axiomatisch systeem van voldoende kracht om de getaltheorie in uit te drukken, stellingen kennen, die noch bewezen, noch ontkracht kunnen worden binnen dat systeem, en dus onbeslisbaar zijn".

III.3.4.5.4.4. of onze bespreking van Tuggy, § III.4.), lijken structureel functionalisten zich vaak rekenschap te geven van die patstelling. In dit verband citeren we graag Cervoni wat uitgebreider:

Le fondement de la théorie unitaire est le postulat de la cohérence profonde de la langue. Ce serait une incohérence qu'au même signifiant soient associés, au niveau de la langue, plusieurs signifiés différents, voire des signifiés multiples, éloignés les uns des autres, ou même contradictoires – ce que sont parfois les effets de sens d'un même morphème (Cervoni 1991:141).

En hij vervolgt:

Dans ce débat [= de discussie over polysemie versus monosemie, fvdg], il convient, à notre avis, d'insister sur un point: l'idée de l'unité du signifié des morphèmes est effectivement un a priori. Il n'existe pas d'argument décisif en sa faveur, pas de 'preuve'. Mais il nous paraît contraire à l'esprit de la science contemporaine de considérer le manque de preuve comme une raison de renoncer à certaines hypothèses. Ce qui fait l'intérêt d'une hypothèse, c'est sa fécondité. Or on ne peut nier celle de la théorie unitaire des morphèmes si l'on compare les résultats auxquels sont parvenus les linguistes qui l'ont adoptée et ceux qui l'ont rejetée. Les premiers ont beaucoup plus contribué à faire progresser la connaissance des phénomènes linguistiques que les seconds. C'est pourquoi malgré les problèmes que posent le discernement et la formulation d'une valeur très abstraite – ce qu'est le signifiés de nombreux morphèmes – et malgré la difficulté de la tâche consistant à relier un tel signifié à toutes les valeurs d'emploi qu'il permet, nous pensons, comme B. Pottier, que 'l'exercice vaut la peine d'être tenté' (Pottier 1984:4) (Cervoni 1991:142-143).

Wij treden Cervoni bij in die redenering.¹⁴² Dat aan al de verschillende gebruiken van Nls. *over* ook telkens een vormconstante beantwoordt, is voor ons een aanwijzing dat we moeten zoeken naar een betekenisconstante (tenzij die onmogelijk blijkt te zijn, vgl. de homofonen 'reciprook *over*' en 'inferieur *over*'). Dat wil zeggen dat aan elk vormverschil ook een betekenisverschil moet beantwoorden. Indien dit vormverschil echter aan de *combinatie* van *over* met een andere element kan worden gelinkt, dan moet ook het betekenisverschil in dat combinatorische geheel worden gezocht en mag dit niet als een betekenisverschil van één geïsoleerd deel van dat geheel worden verklaard. Zo hebben we erop gewezen dat voor Lakoff het betekenisverschil tussen *to look over* en *to overlook* een betekenisverschil van *over* betreft (cf. § IV.3.1.9.). Men moet zich echter de vraag stellen hoe men überhaupt tot een dergelijke vaststelling van polysemie van *over* kán komen. We hebben hier immers te maken met de combinatie van drie identieke vormen *to*, *look* en *over* zonder bijkomende context die van invloed kan zijn op de betekenis van het geheel. Het verschil tussen beide constructies betreft enerzijds de verschillende volgorde waarin de samenstellende delen van de constructie worden geplaatst en anderzijds het verschil in klemtoonpatroon. Het lijkt ons niet alleen tegensprekelijk om het definiendum *over* in zo'n geval niet te onderscheiden van de andere empirisch vaststelbare factoren, het lijkt

¹⁴² Vgl. ook de gelijkaardige stelling van Van der Horst (1995:118-120) en vergelijk de discussie in Touratier (2004:91-116).

ons ook aannemelijker alsook eenvoudiger om de betekenisvariatie te verhalen op datgene wat daadwerkelijk variabel is (woordvolgorde en klemtoonpatroon) dan de variatie te projecteren in één van de drie constante factoren *to*, *look* en *over*.

Wij zijn van mening dat de aanname van polysemie in het geval van (Eng.) *over*, zoals in de 'onbeperkt polyseme versie' van Lakoff (1987) alsook in de 'beperkt polyseme versie' van Tyler & Evans (2003a), niet noodzakelijk overtuigender is dan de aanname van het bestaan van één homogene betekenis voor *over*. Door de complete afwezigheid van een onderscheid tussen referentie en betekenis (Lakoff 1987) of een inconsequente toepassing van dit onderscheid (Tyler & Evans 2003a) is elke netwerkanalyse principieel een analyse *ad infinitum*. Het is zeer de vraag of sprekers die ongebreidelde netwerkanalyse dan ook als 'concreter' en 'reëler' zouden beschouwen en als de weergave van 'de' (polyseme) betekenis van Eng. *over* zouden (h)erkennen. Om die kritiek op te vangen beroepen cognitivisten zich op de basispijler van het 'subjectivisme' (§ III.2.3.4.): hoever een spreker neigt naar een 'monoseme' dan wel 'polyseme' betekenis hangt af van de ingesteldheid van de spreker zelf (cf. § III.3.5.2.2.4.). De betekenis wordt daardoor een louter interpretatief concept dat verschillend kan worden ingevuld naargelang van de interpretator (cf. § III.3.5.2.2.5.). Het hoeft geen betoog dat in deze visie het gevaar van solipsisme schuilt waarbij men er eigenlijk van uitgaat dat men niets zinnigs over betekenis kan zeggen aangezien betekenis uiteindelijk een strikt persoonlijk concept is.

In het structureel functionalisme heeft men met de vormconstante steeds een houvast voor de betekenisanalyse. De analyse van de betekenis die aan een bepaalde vorm beantwoordt, stopt waar die van een ander begint. De betekenis die aan die constante vorm beantwoordt, is dan weliswaar noodzakelijkerwijs algemeen van aard (omdat zij abstractie maakt van elke bijkomende betekenisinformatie die door andere elementen wordt geleverd), maar dat betekent niet dat men het monoseme standpunt bij voorbaat als ontoereikend mag beschouwen. Indien men de intuïtie van gerelateerdheid in gebruiken wil herleiden tot onderliggende polysemie moet men eveneens trachten het verband tussen die polyseme betekenissen adequaat te omschrijven aan de hand van verschillende links. Daarbij kan men op een zodanig abstract niveau aanbellen, dat men ook hier het precieze verband tussen twee of meer betekenissen niet meer eenvoudig kan parafraseren. Lakoff geeft dit probleem zelf impliciet aan bij zijn beschrijving van de zogenaamde "repetition sense" van Eng. *over* als in *Do it over* (te vergelijken met het gebruik van Nls. *over* in *Je zult het experiment moeten overdoen, want het is mislukt*). Via een zeer complexe omweg die we hier niet volledig uit de doeken zullen doen (o.a. de combinatie van Schema 1.X.C met twee metaforen waarvan één van de metaforen bovendien op sterk idiosyncratische, niet gebruikelijke wijze wordt geïnterpreteerd, cf. Lakoff 1987:435) tracht Lakoff deze "repetition sense" aan de overige 'betekenissen' in het lexicale betekenisnetwerk van Eng. *over* te relateren, waarna hij ten slotte zelf toegeeft dat "[f]or this reason, the repetition sense of *over* is less naturally tied into the category of senses than the other senses" (Lakoff 1987:435). Het is dus niet correct om er automatisch van uit te gaan dat voor elke 'ontoereikende' monoseme parafrase van waaruit alle gebruiken moeten worden verklaard een beter alternatief kan worden gevonden in de vorm van een beschrijving van de veronderstelde polyseme

gerelateerdheid van de verschillende gebruiken. Het zoeken naar een metatalige beschrijving van deze polyseme gerelateerdheid blijkt immers van eenzelfde moeilijkheidsgraad – of zo men wil ‘ontoereikendheidsgraad’ – als het zoeken naar een metatalige beschrijving van de monoseme betekenis. De ‘repetitieve betekenis’ van Nls. *over* die tot uiting komt in werkwoorden van het type ‘*over-V-en*’ bevat voor ons een temporele interpretatie van de algemene betekenis ‘positionering ten opzichte van een inferieur ijkpunt’, namelijk ‘continuerende positionering ten opzichte van een anterior ijkpunt’ (voor nadere uitleg verwijzen we naar § IV.5.2.4.7.1.). Het gaat dus gewoon om een specifieke interpretatie van een betekenisconstante die ook in alle andere gebruiken van Nls. *over* terug te vinden is. Deze oplossing lijkt ons in elk geval linguïstisch adequater (en eenvoudiger) dan de *ad hoc*-kunstgreep die Lakoff toepast om aan de repetitieve betekenis van Eng. *over* een plaats in het betekenisnetwerk te kunnen toekennen.

We hebben al eerder opgemerkt dat een structureel-functionele betekenisanalyse door middel van paradigmatische oppositie de gehele ‘potentialiteit’ of het gehele ‘virtuele bereik’ van een lexeem of van een grammaticale constructie tracht te verklaren, terwijl men binnen de cognitieve visie uitgaat van bestaande gebruiken en deze – vaak met *ad hoc*-verklaringen (cf. het hierboven aangehaalde voorbeeld van de “repetition sense”, cf. Lakoff 1987:435) – aan elkaar tracht te linken om zo één betekenisnetwerk op te bouwen. Een structureel-functionele analyse vertrekt weliswaar noodgedwongen van bestaande gebruiken (onomasiologisch vertrekpunt), maar altijd om zo (via haar semasiologische methode) tot een taalsystematische betekenis te komen die niet alleen de bestaande gebruiken verklaart, maar tevens ook alle mogelijke, nog niet-gerealiseerde gebruiken op een gegeven synchroon moment. Met andere woorden, de structureel-functionele analyse tracht niet alleen een betekenisnetwerk uit te bouwen aan de hand van de reeds gerealiseerde gebruiken, maar tracht daar bovenop tevens alle ‘denkbare’ ruimtes tussen de verschillende vertakkingen van het betekenisnetwerk op te vullen. Daarmee brengt zij de creativiteit van de mens die taal voortdurend schept en herschept in rekening (cf. § III.4.3.1.).

In § IV.2.2.2. hebben we voorts reeds uitvoerig het vanzelfsprekende verband tussen de cognitieve semantiek en een localistische benadering van betekenis toegelicht. Vanuit de aanname dat een theorie over menselijke cognitie ervaringsgericht moet zijn en dat het menselijke denken onlosmakelijk met de menselijke lichamelijke verbonden is enerzijds én de aanname dat taal een afspiegeling van deze cognitie vormt anderzijds, kent de cognitieve semantiek spatiale betekenissen een centrale en primaire betekenis toe. Pas aan de hand van deze spatiale betekenissen die ‘onmiddellijk’ kunnen worden begrepen op basis van de interactie met onze fysieke omgeving kan men ‘indirect’ ook temporele en abstracte betekenissen gaan begrijpen. Die verhouding tussen primaire (directe) en secundaire (indirecte) betekenissen van eenzelfde woord brengt uiteraard de aanname van de polysemie van dat woord met zich mee.

In dit besluit willen we vooral kort terugkomen op een specifieke dimensie van de cognitief-semantische localistische betekenis die aan de spatiale betekenissen op zich nog eens extra polysemie toekent, namelijk dat wat wij als de ‘antropomorfe

dimensie' hebben omschreven. Mede gestoeld op de anti-objectivistische basispijler van de cognitieve semantiek (cf. § III.2.3.4.) wordt ervan uitgegaan dat de talige conceptualisatie van de buitentalige realiteit samenvalt met onze antropomorfe (visuele) conceptualisatie ervan. In § IV.5.3.4.2. hebben we aangetoond dat [+ten opzichte van inferieur ijkpunt] van de betekenis van Nls. *over* een metatalige invulling van het begrip *inferieur* bevat en in strikt abstract-topologische, a-spatiale en niet-antropomorfe zin is op te vatten. Deze metatalige definitie valt dus niet eenvoudigweg samen met de alledaagse talige invulling van het begrip in zijn concreet-materiële, spatiale en antropomorfe interpretatie als 'lager gelegen dan'. In de referentiële, antropomorfe betekenisvisie van de cognitieve semantiek wordt echter elk verschil in perceptie, elk verschil in visualisatie geprojecteerd in de talige conceptualisatie (cf. § IV.3.1.4.). Zo neemt Lakoff (1987) aparte betekenissen aan voor Eng. *over*, met name SCHEMA 3.RO en SCHEMA 3.MX.P.RO, geïllustreerd door *There was a veil over her face* respectievelijk *The spider had crawled all over the ceiling* (waarbij 'RO' staat voor rotatie). Ook al vormen het Eng. *over* en het Nls. *over* niet elkaars volledige vertalingsequivalenten, het probleem waarmee Lakoff bij *There was a veil over her face* en *The spider had crawled all over the ceiling* werd geconfronteerd, is identiek aan het probleem dat wij in § IV.5.3.4.2. hebben geschetst bij *Zij droeg een sluier over haar gezicht* en *Er loopt een hagedis over het plafond*. Aangezien perceptie en betekenis slechts een gradueel en geen soortelijk verschil vormen in Lakoffs netwerkanalyse, is Lakoff genoodzaakt om de verschillende buitentalige verhoudingen tussen TR en LM te projecteren in de betekenis van Eng. *over*, dat hij bijgevolg polyseem noemt. De 'mentale rotaties' die hij omschrijft als bijkomende betekenissen SCHEMA 3.RO en SCHEMA 3.MX.P.RO van Eng. *over* zijn echter instantiëringen van wat we met 'disfocale perspectivering' hebben aangeduid. Men bekijkt de LM in het ene geval vanuit het niet-antropomorfe perspectief van de sluier (*There was a veil over her face*) en in het andere geval vanuit het niet-antropomorfe perspectief van de spin (*The spider had crawled all over the ceiling*). Vanuit disfocaal perspectief blijft de inferieure positie van de LM steeds gegarandeerd. Zelfs Tyler & Evans (2003a), die nochtans streven naar een gematigd polyseme netwerkanalyse, nemen op basis van hetzelfde antropomorfe standpunt overbodige extra betekenissen van Eng. *over* aan (cf. § IV.3.3.4.2. voor een uitgebreide illustratie daarvan).

Dat de verschillende buitentalige verhoudingen tussen TR en LM (bij ons 'zaak Y' en 'zaak X' genoemd) niet resulteren in de vervanging van Nls. *over* door een ander voorzetsel, wijst er volgens het bilaterale uitgangspunt van het structureel functionalisme op dat het verschil niet functioneel is: indien men in [+ten opzichte van inferieur ijkpunt] het begrip *inferieur* ontdoet van zijn gebruikelijke antropomorfe invulling als 'lager gelegen dan' en de verhouding tussen TR en LM strikt talig bekijkt, blijft de betekenisconstante [+ten opzichte van inferieur ijkpunt] dan ook gerespecteerd. Opnieuw geldt dat de manier waarop taal de zaken in de buitentalige realiteit indeelt en de verhoudingen tussen zaken in de buitentalige realiteit weergeeft, niet noodzakelijkerwijs samenvalt met de manier waarop mensen de zaken categoriseren en de verhoudingen tussen zaken in de buitentalige realiteit waarnemen. De strikt talige, niet-antropomorfe betekenisvisie van het structureel functionalisme kan de niet-parallellie tussen betekenis en referentie, tussen idiomatische kennis en encyclo-

pedische kennis, tussen talige conceptualisatie en visualisatie in bovenstaande gevallen blootleggen. Zij bezorgt ons daarmee tevens een uitermate geschikt theoretisch-methodologisch instrument om verschillende talen en de taalspecifieke manier waarop die de buitentalige realiteit semantisch organiseren met elkaar te vergelijken. Men zou b.v. Eng. *over* kunnen analyseren op dezelfde wijze waarop we Nls. *over* in dit hoofdstuk hebben ontleed. Dat zou ons vervolgens in staat stellen om beide *overs* op een consistente manier met elkaar te vergelijken. Nog interessanter zou het zijn om de betekenisonderscheidende patronen in beide Germaanse talen vervolgens te vergelijken met de recurrente betekenispatronen van een andere taalfamilie.

Met deze omstandige analyse hopen we een eerste aanzet te hebben gegeven om de empirische lacune in het structureel-functionele paradigma te dichten. Het gebrek aan gedegen praktische toepassingen betreft immers een terecht verwijt aan het adres van het structureel functionalisme. De enige twee uitvoeriger paradigma's die Coseriu ooit zelf heeft uitgewerkt zijn een analyse van het Roemeense *făptura* (Dts. 'Geschöpf', Nls. 'wezen, creatuur') (cf. 1978 [²1971/1968]:264) en het Italiaanse *terra* (Nls. 'aarde' of beter 'alles wat het (vaste)land betreft') (cf. 1978 [²1973/1966]:231) dat wordt vergeleken met een gelijkaardig Roemeens paradigma op de bladzijde daarvoor. De andere voorbeelden die Coseriu aanhaalt betreffen steeds de oppositie van minimale betekenisparen, cf. de vergelijking van bewegingswerkwoorden van het type *komen* – *gaan* in het Spaans, het Portugees, het Roemeens en het Frans (Coseriu 1978 [1964]:114), de oppositie van het Latijnse *albus* en *candidus* en Latijnse *ater* en *niger* (Coseriu 1978 [1964]:120) of de oppositie van enkele verwantschapstermen in verschillende talen (Coseriu 1978 [1964]:137). Iets uitgebreidere opposities komen aan bod in de analyse van de Latijnse en Spaanse ouderdomsparadigma's (Coseriu 1978 [1964]:108) en de vergelijking daarvan met het Italiaanse ouderdomsparadigma (Coseriu 1978 [1964]:157), in de vergelijking van het Franse *repas* met het Italiaanse *pasto* (Coseriu 1978 [1964]:149) en in de analyse van Roemeense *copac* – *pom* – *arbore* (Coseriu 1978 [1964]:149). In Coseriu (³1979d [1970]) vinden we ten slotte een beschrijving terug van Paul Heyses analyse van het "Schall"-paradigma. Alle voornoemde voorbeelden betreffen analyses van lexicale betekenissen die in latere teksten met de regelmaat van de klok herhaald worden. Bij deze voorbeelden wordt de lezer veelal met een paradigma geconfronteerd waaraan een minimale verantwoording is toegevoegd. Bij de oppositie van minimale betekenisparen worden vaak enkel de distinctieve kenmerken opgesomd, zonder dat deze worden verantwoord. Een bekende Coseriaanse toepassing van een 'grammaticale betekenisanalyse' betreft de analyse van wat Coseriu zelf als *constructie* 'mit X' omschrijft, dus zonder specifieke verwijzing naar de functie van voorzetsel. Bij nader onderzoek van deze Coseriaanse *case study* blijkt echter dat Coseriu *mit X* enkel in de functie van voorzetsel ontleedt en de (half)prefigale functie van *mit X* simpelweg negeert. Op die manier wordt ook het thema van de multifunctionaliteit niet aangeraakt. Dat hiaat hebben we hier trachten tegen te gaan door de verruimde blik op 'voorzetsels', die in de cognitieve semantiek gebruikelijk is, over te nemen en vanuit een structureel-functioneel standpunt toe te passen op Nls. *over*. Voorts kan Coseriu's analyse van *mit X* bezwaarlijk een volwaardige paradigmatische bete-

kenisanalyse worden genoemd, daar *mit X* enkel geopponeerd wordt tot *ohne X* en dan nog op impliciete wijze; de analyse is bovendien gestoeld op hooguit een tiental voorbeeldzinnen. Deze analyse bood dan ook geen volwaardige basis om de confrontatie aan te gaan met de zeer uitvoerige Lakoffiaanse netwerkanalyse van Eng. *over*. We hebben daarom in onze structureel-functionele analyse van Nls. *over* eenzelfde gedetailleerdheid willen nastreven als de cognitieve betekenisanalyse. Bovendien hebben we doelbewust gekozen voor een vertalingsequivalent van een woord dat in de cognitieve traditie veelvuldig onderzocht is. Op die manier kan men er ons niet van verdenken een voorbeeld te hebben uitgekozen dat goed in het 'structureel-functionele kraam' past. We zijn ervan overtuigd dat de geloofwaardigheid van het structureel functionalisme en haar radicale monosemiehypothese gebaat zouden zijn bij de verdere uitwerking van enkele uitgebreide *case study's*. Zij zouden ongetwijfeld de discussie tussen structureel functionalisten en cognitivisten kunnen aanwakkeren en de vaak complexe theoretische premissen van beide modellen aan het licht kunnen brengen. De zoektocht naar een monoseme betekenis is een moeizame en zeer tijdrovende onderneming. De paradigmatische betekenisanalyse is bovendien nooit 'af', aangezien het onmogelijk is om alle relevante paradigmatische leden die op basis van de commutatieproef naar voren worden geschoven in de analyse op te nemen. Dat zijn evenwel praktische bezwaren, die geen afbreuk doen aan het theoretisch-methodologische kader van het structureel functionalisme op zich.

BESLUIT

1 | Samenvatting en eindconclusie

In dit proefschrift stelden we ons tot doel om enerzijds de polysemiehypothese en de monosemiehypothese tegen elkaar af te wegen en anderzijds – op een hoger niveau – om de cognitieve semantiek met de structureel-functionele semantiek te vergelijken op basis van de vaststelling dat de eerstgenoemde betekenis­theorie onlosmakelijk verbonden blijkt met de polysemiehypothese en de laatstgenoemde betekenis­theorie met de monosemiehypothese. Aan dit doel verbonden we drie onderzoeksvragen die we in de **Inleiding** van dit proefschrift naar voren hebben geschoven: een descriptieve vraag, een historiografische vraag en een contrastieve vraag. Dat wil zeggen dat we 1) een nauwgezette theoretische beschrijving wilden geven van de polysemiehypothese en de monosemiehypothese alsook van de bredere algemene visie op betekenis waarbinnen deze hypothesen kunnen worden geplaatst; 2) dat we de historische wortels van beide hypothesen wilden nagaan; en 3) dat we tot slot het polyseme betekenis­concept van de cognitieve semantiek en het monoseme betekenis­concept van het structureel functionalisme met elkaar wilden vergelijken en confronteren. In de volgende paragrafen, die een samenvatting bieden van de vier hoofdstukken die het proefschrift omvat, overlopen we op welke manier elk van de hoofdstukken bijdraagt tot het antwoord op één of meerdere van die drie centrale onderzoeksvragen. De samenvatting vormt tegelijkertijd een gelegenheid om per hoofdstuk aan te stippen wat de nieuwe elementen zijn die dit proefschrift bijdraagt aan het betekenis­onderzoek.

In **Hoofdstuk I** wilden we eerst en vooral een antwoord bieden op de historiografische vraag. Dat we het historiografische onderzoek een aanvang lieten nemen bij Bréal en diens *Essai de sémantique* uit 1897 is niet verwonderlijk aangezien Bréal de eerste auteur was om zowel de termen *sémantique* als *polysémie* als dusdanig in de geschiedenis van de taalwetenschap te introduceren (wat, zoals we hebben uitgelegd, niet betekent dat de beide concepten niet al vóór Bréal een rol van betekenis speelden). We toonden door middel van een *close reading* van Bréals *Essai* aan dat de polysemie van woorden bij Bréal op een diachrone en “buitentalige” motivatie gestoeld is. Voor Bréal is polysemie het logische gevolg van de semantische terugslag die woorden ontvangen van de externe veranderingen in de buitentalige realiteit doorheen de geschiedenis. Ten gevolge van de intellectuele ontwikkeling van een bepaalde taalgemeenschap worden woorden steeds in nieuwe toepassingsgebieden gebruikt (vergelijk bijvoorbeeld Fr. *racine* dat aanvankelijk in de landbouw werd gebruikt, maar later ook in de wiskunde en de taalkunde). Deze polyreferentialiteit sijpelt vervolgens door tot de menselijke geest onder de vorm van meerdere concepten (polyconceptualiteit) die aan het woord verbonden raken, wat voor Bréal ten slotte resulteert in de polysemie van een woord. Immers: de taal moet zoveel als mogelijk de onderscheidingen volgen die de menselijke ratio aanbrengt in de (ervaring van

de) buitentalige realiteit, aldus Bréal. Voor Bréal vormt de taal dus geen autonome eenheid: zij dient een zo goed mogelijke afspiegeling van het denken te vormen. Het gedifferentieerde denken gaat voor Bréal dus steeds aan de taal vooraf. Een parallelle denkwijze zal later ook gebezigd worden in de cognitieve semantiek. Let wel: we bedoelen daarmee niet dat de cognitieve semantiek daadwerkelijk voortbouwt op de theorie van Bréal, maar in Hoofdstuk III hebben we wel opgemerkt dat de cognitieve semantiek zelf wijst op de verwantschap (niet te verwarren met invloed) tussen de cognitieve semantiek enerzijds en de prestructuralistische semantiek van een auteur als Bréal anderzijds. De verschillende principes (zoals metaforiek en metonymie) die bij Bréal een diachrone motivatie vormen voor de polysemie van een woord, vormen binnen de cognitieve semantiek bijvoorbeeld de *links* tussen de primaire en secundaire betekenissen van een woord in een radiaal netwerk en motiveren aldus op synchrone wijze de polysemie van dat woord.

We vervolgden in Hoofdstuk I met een analyse van de Saussures *Cours* die we voortdurend aftekenden tegen de achtergrond van Bréals *Essai* en verdedigden de hypothese dat met de Saussures inzichten voor het eerst in de taalkunde het pad werd geëffend voor een monoseme lexicale semantiek. Door de invoering van de dichotomie *langue* – *parole* beklemtoonde de Saussure dat er aan het principieel oneindige aantal concrete taalhandelingen met een in wezen onbeperkte betekenisvariatie een autonoom taalsysteem ten grondslag ligt waarbinnen betekenissen differentieel als invariante eenheden tot stand komen. Een mens kan dus volgens de Saussure maar gedifferentieerd denken op basis van de specifieke betekenisonderscheidingen van haar of zijn taal. De differentiegedachte impliceert eveneens dat de Saussure een negatieve betekenisafbakening voorstaat: de *signifié* of de talige betekenis van een taalteken is niet als dusdanig te vatten, maar enkel en alleen op basis van zijn *valeur*, die bepaald wordt door de verhoudingen tot de *signifiés* van de omliggende taaltekens. Een betekenis wordt daardoor gedefinieerd als datgene wat de overige betekenissen binnen dat taalsysteem niet zijn. De Saussure introduceert daarmee voor het eerst in de geschiedenis van de taalkunde de gedachte dat aan betekenisvariatie op *parole*-niveau één constante betekenis op *langue*-niveau ten grondslag ligt, evenwel zonder dat hij daaraan expliciet de termen polysemie en monosemie koppelt. Die explicitering wordt pas later uitgewerkt door structuralistische taalwetenschappers, o.m. Coseriu.

Een neveneffect van onze zoektocht naar een historiografische omkadering van het ontstaan van de polysemiehypothese en de monosemiehypothese bestond erin dat we stelling hebben ingenomen tegen de gangbare hypothese dat Bréal als de voorloper van de Saussure kan worden beschouwd. Die hypothese werd door Aarsleff in 1982 geïntroduceerd en werd sindsdien door verschillende auteurs in meerdere of mindere mate overgenomen (o.m. door Wolf 1991). Op basis van een nauwkeurige lezing van het *Essai* en de confrontatie daarvan met de *Cours* konden we de (overigens summier beargumenteerde) stelling van Aarsleff evenwel weerleggen.

In **Hoofdstuk II** focusten we in de eerste plaats op Coseriu en diens theoretisch-methodologische uitbouw van het Saussuriaanse structuralisme onder de vorm van het zogeheten structureel functionalisme. Voortbouwend op de Saussuriaanse

systeemgedachte enerzijds (cf. het systematiciteitsprincipe van het structureel functionalisme, § II.1.5.) en de differentiegedachte anderzijds, die na de Saussure in de Praagse School overigens werd omgedoopt tot de 'oppositiegedachte' (cf. het oppositionele principe van het structureel functionalisme, § II.1.3), en in rekening brengend dat betekenissen niet als dusdanig toegankelijk zijn voor de taalkundige, maar altijd gerealiseerd worden in een bepaalde vorm, schuift Coseriu het bilateraliteitsprincipe naar voren. Dit principe gaat uit van de solidariteit tussen beide zijden (*signifié* en *signifiant*, betekenis en vorm) van het taalteken en stelt dat aan één vorm één betekenis beantwoordt en vice versa. Die betekenis wordt door Coseriu als de "einheitliche Bedeutung" of 'homogene (monoseme) betekenis' omschreven. Op deze wijze wordt de 'radicale monosemiehypothese' die bij de Saussure reeds werd verondersteld, nu ook daadwerkelijk geëxpliciteerd en uitvoerig gefundeerd. De bilateraliteitsaannname vormt de noodzakelijke premisse voor het functionaliteitsprincipe (§ II.1.4.) dat stelt dat betekenisvariatie (respectievelijk vormvariatie) slechts functioneel is, d.i. constitutief binnen een bepaald taalsysteem, wanneer daaraan ook vormvariatie (respectievelijk betekenisvariatie) beantwoordt. Is dat niet het geval dan hebben we te maken met niet-functionele betekenisvariatie op *parole*-niveau, die terug te voeren is op het samengaan van één betekenis op *langue*-niveau (met andere woorden monosemie) en tal van pragmatische factoren en niet-talige, encyclopedische kennis.

De structureel-functionele methodologie van de commutatieproef vormt een uitloper van het functionaliteitsprincipe en laat toe om bij variaties in de vorm respectievelijk de inhoud na te gaan of men te maken heeft met vormelijke respectievelijk inhoudelijke *varianten* dan wel met *invarianten*, d.w.z. functionele eenheden op het vlak van de vorm respectievelijk de inhoud. Wanneer een verandering op vormelijk (inhoudelijk) vlak een verandering op inhoudelijk (vormelijk) vlak teweegbrengt, betekent dit dat er een functionele grens overschreden is en dat we te maken hebben met verschillende functionele eenheden. Het wezen van die functionele eenheden wordt volledig bepaald door de opposities op taalsystematisch niveau waar zij deel van uitmaken. Op betekenisniveau gaat het daarbij om de oppositionele relaties die de betekenis (*signifié*) van het onderzochte taalteken onderhoudt met de betekenissen van andere, semantisch verwante taaltekens die tot hetzelfde (woordveld)paradigma behoren. In de structureel-functionele paradigmatische betekenisanalyse gaat men aan de hand van de commutatieproef dus na welke de distinctieve betekenissenmerken zijn die de onderzochte betekenis van de overige betekenissen van de leden binnen hetzelfde paradigma onderscheidt. De taalsystematische betekenis van het desbetreffende taalteken kan dan worden beschouwd als de verzameling van distinctieve betekenissenmerken, die het resultaat zijn van de verschillende betekenisopposities waarin de betekenis van dat taalteken optreedt. Deze negatieve betekenisafbakening moet vervolgens ook telkens worden gevat in een positieve metatalige betekenisparafrase.

Er bestaan voor Coseriu twee inbreuken op het bovenvermelde bilateraliteitsprincipe, namelijk synonymie en homofonie (waarbij moet worden aangestipt dat homofonie voor Coseriu synoniem is met 'polysemie'). Naar aanleiding van onze analyse van het neutralisatieprincipe (§ II.1.5.) beargumenteerden we dat er een derde

uitzondering bestaat op de aanname dat aan één vorm één betekenis beantwoordt, namelijk bij de extensieve termen van een (lexicaal) neutraliseerbare oppositie. Coseriu spreekt voortdurend over de twee *valeurs* of *Werte* (soms zelfs over de twee *Bedeutungen*) van extensieve termen, te weten een neutrale en een oppositieve *valeur*, maar hij laat verder in het ongewisse wat de implicaties zijn van het semantische statuut van die extensieve termen voor de radicale monosemiehypothese die hij als structureel functionalist voorstaat. Bij extensieve termen beantwoordt immers aan één vorm niet één betekenis, er beantwoorden veeleer telkens *twee* betekenissen aan. We lanceerden hiervoor de term 'duosemie' en dit om te beklemtonen dat we hier te maken hebben met een semantisch zeer specifieke relatie tussen betekenissen, die zich sterk van polysemie in de gebruikelijke zin van het woord onderscheidt. Het gaat hier immers niet zomaar om 'meerdere' betekenissen, maar telkens om slechts 'twee' betekenissen in een specifieke hiërarchische inclusierelatie. Dat wij 'duosemie' als een derde inbreuk op het bilateraliteitsprincipe hebben geïntroduceerd, betekent dus niet dat we de monosemiehypothese overboord gooien en ons achter de polysemiehypothese scharen.

Op de bespreking van de vier basisprincipes van het structureel functionalisme (het functionaliteitsprincipe, het oppositionele principe, het systematiciteitsprincipe en het neutralisatieprincipe) volgde een bespreking van de metatalige distincties die het structureel functionalisme maakt en die haar in staat stelt om zeer precies te omschrijven wat wel en wat niet deel uitmaakt van haar onderzoeksobject. De structureel-functionele semantiek onderzoekt de taalsystematische betekenissen (*Bedeutung, signifié*) van taaltekens of talige constructies in eerste instantie vanuit een synchroon perspectief. Dat wil zeggen zij tracht onze idiomatische kennis in enge zin met betrekking tot de functionele betekenisopposities van een gegeven 'historische taal' op een gegeven moment in de tijd te ontrafelen. De structureel-functionele semantiek kan vervolgens ook worden toegepast in diachroon betekenisonderzoek, maar in dit proefschrift hebben wij ons tot het synchrone perspectief beperkt. De historische taal waarvan sprake betreft een *functionele* taal, die abstractie maakt van elke diatopische, diastratische of diafasische variatie. Bovendien worden binnen deze functionele taal enkel die elementen onderzocht die tot de "Technik der Rede" van die taal behoren, niet die elementen die tot de "wiederholte Rede" behoren. Laatstgenoemde elementen vormen immers een onderdeel van een geheel dat slechts 'en bloc' betekenisdragend is, terwijl eerstgenoemde elementen *an sich* betekenisdragend zijn en als dusdanig kunnen worden geopponeerd tot andere elementen. Verder mogen de onderzochte taaltekens enkel deel uitmaken van natuurlijke taal: vakjargon, terminologieën, nomenclaturen, etc. worden dus uitgesloten van de structureel-functionele betekenisanalyse. Een structureel functionalist onderzoekt dus niet onze idiomatische kennis met betrekking tot de taalnormen binnen een bepaalde historische taal (*Normbedeutung*), noch begeeft hij/zij zich op het elocutionele niveau van de referentiële betekenis (*Bezeichnung*) en al evenmin op het expressieve niveau van de tekstbetekenis (*Sinn*). Door de beschrijving van de radicale monosemiehypothese te kaderen in een uitgebreide bespreking van het theoretisch-methodologische begrippenapparaat van het structureel functionalisme, wilden we vooral een antwoord bieden op de descriptieve vraag van dit proefschrift.

Deze beschrijving vormt tevens de noodzakelijke voorwaarde om in Hoofdstuk III de argumentatie van de cognitieve semantiek op een precieze manier te kunnen afwegen tegen die van het structureel functionalisme en om in Hoofdstuk IV een structureel-functionele betekenisanalyse van Nls. *over* te kunnen maken.

In Hoofdstuk II besteedden we in de tweede plaats ook aandacht aan de monosemiehypothese van Ruhl, die daarmee een uniek standpunt vertolkt in de traditie van het Noord-Amerikaanse betekenisonderzoek. In tegenstelling tot Coseriu treedt Ruhl niet in de voetsporen van de Saussuriaanse structuralistische traditie, hij is veeleer een *Einzelgänger*. Ruhl gaat er weliswaar van uit dat veruit het grootste deel van het lexicon van een taal monoseem is, maar hij verwerpt de voor hem te radicale differentiegedachte die bepaalt dat de betekenissen van woorden elkaar wederzijds delimiteren.

Op methodologisch vlak impliceert dat dat Ruhl geen gebruik maakt van de commutatieproef noch van de paradigmatische betekenisanalyse aangezien deze empirische instrumenten van het structureel functionalisme nu net gebaseerd zijn op die differentiegedachte. Voor Ruhl kan men de betekenis van een woord achterhalen door betekenis te beschouwen als datgene wat overblijft nadat elke mogelijke betekenisinbreng van de overige cotextuele elementen die het desbetreffende woord kunnen omringen of van onze situationele of encyclopedische kennis, is weggefilterd. Ruhl kiest dus voor een distributionele analyse die hij bovendien toepast op een zeer uitgebreid corpus. Hij is echter van mening dat wat overblijft als 'de monoseme betekenis' van een woord nooit echt kan worden gevat, omdat zij te abstract is en onbewust ervaren wordt. Men kan zich echter de vraag stellen hoe men überhaupt kan weten wat als de betekenisvariant van een woord geldt die aan de betekenisinbreng van co(n)textuele factoren moet worden toegeschreven, als men niet eerst heeft bepaald wat de betekenisconstante van dat woord precies inhoudt, zoals dat in het structureel functionalisme gebeurt op basis van de paradigmatische analyse.

Op theoretisch vlak betekent het verwerpen van de differentiegedachte dat binnen de theorie van Ruhl logischerwijze een opening wordt gelaten voor polysemie. Uit onze *close reading* van zijn monografie *On Monosemy* is gebleken dat Ruhl, net als een deel van de cognitieve semantici, een continuümvisie aanhangt, waarbij de scheidlijnen tussen homonymie, polysemie en monosemie vaag zijn en in elkaar kunnen overlopen. Hoewel cognitieve semantici Ruhl dus als een aanhanger van de *radicale* monosemiehypothese beschouwen, vinden wij Ruhls hypothese veeleer gematigd van aard. Ruhls hypothese sluit zelfs aan bij de gematigde polysemiehypothese die sommige cognitieve semantici verdedigen, al ligt bij de eerstgenoemde hypothese de klemtoon uiteraard meer op monosemie, bij de laatstgenoemde meer op polysemie. Ook hierdoor werd Ruhls theorie voor het opzet van dit proefschrift een stuk minder aantrekkelijk (in vergelijking met het structureel functionalisme) om de confrontatie aan te gaan met de cognitieve semantiek. Zoals meermaals gezegd, treden de cognitivisten echter wel in dialoog met Ruhl, maar niet met Coseriu, omdat zij naar eigen zeggen in Ruhl een 'waardig tegenstander' zien, maar waarschijnlijk ook omdat de in hoofdzaak Angelsaksisch georiënteerde cognitieve semantici niet echt vertrouwd zijn met de structuralistische taalkundige traditie van het Europese

vasteland en al helemaal niet met de theoretisch-methodologische beginselen van deze traditie. Vanuit dit standpunt bekeken bleef de *close reading* van Ruhls werk, die tot nu toe overigens ontbrak in de literatuur, toch belangwekkend. Overigens kunnen we ons afvragen of de cognitieve semantici, zoals bijvoorbeeld Tuggy (2003), Ruhls werk wel grondig hebben doorgenomen alvorens ertegen te ageren. Zo hebben we er in Hoofdstuk III op gewezen dat Tuggy er nergens gewag van maakt dat Ruhl de mogelijkheid van polysemie helemaal niet uitsluit. Bij een uitgebreidere studie van *On Monosemy* had Tuggy wellicht kunnen vaststellen dat zijn polysemiehypothese niet zo haaks staat op Ruhls gematigde monosemiehypothese als hij laat uitschijnen.

In **Hoofdstuk III** wordt een recente uitloper van de polysemiehypothese, die als dusdanig door Bréal in het leven geroepen werd, aan nader onderzoek onderworpen, namelijk de polysemiehypothese binnen de cognitieve semantiek en dan meer bepaald de cognitieve *prototypensemantiek* die in het moderne debat een belangrijke plaats inneemt. We lieten aan de beschrijving van het algemeen-theoretische kader van dit paradigma een korte historische schets voorafgaan van de eerste generatie cognitieve wetenschappen die een klassiek model van de menselijke geest hanteren, waartegen de cognitieve semantiek zich uiteindelijk zal verzetten. Tegen de achtergrond van die eerste generatie cognitieve wetenschappen, waarin taal een aparte module binnen het model van de geest kreeg toebedeeld en betekenis voornamelijk op een formeel-logische en objectivistische manier werd benaderd, treedt de cognitieve semantiek naar voren als een betekenis­theorie die een holistisch, anti-objectivistisch en maximalistisch betekenis­concept voorstaat, waarin talige betekenis en encyclopedische kennis niet langer van elkaar worden onderscheiden. Taal is binnen die visie niet langer een autonome entiteit, maar maakt daarentegen een niet-autonoom deel uit van de algemene menselijke cognitie. Dat wil zeggen dat voor de cognitieve semantiek – net als bij Bréal – taal de afspiegeling vormt van het menselijke denken en dat betekenissen samenvallen met de psychologische concepten die de mens hanteert in zijn verwerking van de ervaringen met de buitentalige realiteit. Meer nog: abstracte betekenissen (concepten) kunnen enkel begrepen worden op basis van primair-spatiale concepten of zogeheten *emergent concepts* die zonder tussenkomst kunnen worden begrepen op basis van de menselijke interactie met de fysieke, buitentalige realiteit. Die idee vindt haar oorsprong in een filosofisch kader van experiëntialisme en het cognitieve *embodied mind*-model van de geest (cf. Lakoff & Johnson 1980 en 1999). Zij vormt tevens de centrale gedachte in het radiale netwerkmodel, het belangrijkste en meest invloedrijke cognitieve betekenis­model van de uitgebreide versie van de prototypensemantiek die de (polyseme) betekenis (*meaning*) van een woord visualiseert aan de hand van een netwerk dat bestaat uit een centrale of primaire betekenis (*central sense*), veelal van spatiale aard, die via allerhande links (*instance links, metaphorical links, metonymical links, etc.*) aan secundaire betekenissen gerelateerd wordt. Het bestaan van deze *links* motiveert bovendien de polysemie van lexica­le items, aldus de aanhangers van het radiale netwerkmodel (met Lakoff als voornaamste vertegenwoordiger). De *links* vormen tevens het belangrijkste instrument van het radiale netwerkmodel dat cognitieve semantici in staat stelt om de structuur van polyseme items te kunnen beschrijven. De behoefte aan een dergelijk model ontstond vooral uit de idee van vele

auteurs uit de vroege cognitieve semantiek van de jaren '80 en '90 dat het overgrote deel van het lexicon 'van nature uit' en 'als vanzelfsprekend' polyseem van aard is (cf. Lakoff 1987, Langacker 1988a-d, Taylor 1988, etc.). Aan die idee, die we als de radicale polysemiehypothese hebben omschreven, ging een hele evolutie binnen de cognitieve prototypensemantiek vooraf, die we eveneens uitvoerig hebben in kaart gebracht in Hoofdstuk III. Vooraleer we immers bij de beschrijving van het radiale netwerkmodel zijn uitgekomen, hebben we uitgelegd hoe de prototypensemantiek in oorsprong op de prototypentheorie uit de cognitieve psychologie is geënt; hoe de omzetting van het psychologische model naar een taalkundig model bepaalde problemen met zich meebracht; hoe men die problemen uit de vroege prototypensemantiek (de zogeheten 'standaardversie') trachtte te beantwoorden in de uitgebreide versie van de prototypensemantiek; en ten slotte hoe die evolutie van standaardversie naar uitgebreide versie tevens een evolutie van een monoseem georiënteerd betekenismodel naar een polyseem georiënteerd betekenismodel impliceerde. In de beschrijving van die evolutie besteedden we hier en daar al aandacht aan een vergelijking met het structureel functionalisme, zij het veeleer impliciet om de vlotheid van het betoog over de cognitieve semantiek niet te breken.

We vervolgden de kritische evaluatie van het radiale netwerkmodel met een bespreking van de cognitief-semantische continuümvisie die er een iets gematigder standpunt met betrekking tot polysemie op nahoudt. Het polysemiebegrip zelf wordt opgevat als een prototypische categorie en is door haar vage grenzen per definitie niet strikt te onderscheiden van homonymie enerzijds en monosemie ('vaagheid') anderzijds. We wilden echter niet de indruk wekken dat met die continuümvisie de finale mars van de cognitieve semantiek in de richting van de radicale monosemiehypothese is ingezet. Om die reden en ook omdat Tuggy een van de weinige auteurs is die de polysemiehypothese uitvoerig verdedigt tegen de monosemiehypothese, vormde Tuggy (2003) een boeiend uitgangspunt om – althans op een algemeen-theoretisch niveau – de argumentatie van het structureel functionalisme en die van de cognitieve semantiek in het 'polysemie-monosemie'-debat tegen elkaar af te wegen en zo een antwoord te formuleren op de contrastieve onderzoeksvraag van dit proefschrift. Die confrontatie viel telkens opnieuw uit in het nadeel van de cognitieve semantiek en haar polysemiehypothese (cf. § III.4.).

In Hoofdstuk III werd het antwoord op de contrastieve onderzoeksvraag toegespitst op de theoretische confrontatie van het structureel functionalisme en de cognitieve semantiek. In **Hoofdstuk IV** hebben we vervolgens getracht deze vraag ook vanuit een empirische invalshoek te belichten. We legden ons daarvoor toe op de betekenisanalyse van voorzetsels, wat ons de gelegenheid bood om een aantal neventhema's uit het voorzetseldebate in onze 'polysemie-monosemie'-discussie te betrekken, zij het op korte en bondige wijze. Zo wezen we erop dat de cognitieve semantiek voorzetsels als volle woorden beschouwt, d.w.z. als woorden met een zelfstandige lexicale betekenis, terwijl het structureel functionalisme hen als lege woorden beschouwt, d.w.z. als woorden met een instrumentele betekenis. Dat wil zeggen dat de betekenis van een voorzetsel pas tot uiting komt in combinatie met een bepaald nomen of een nominale groep, kortweg X, waardoor het structureel functionalisme er zich mede

daardoor voor zal hoeden om de betekenis van X in de betekenis van het voorzetsel te projecteren. Bij de cognitieve semantiek daarentegen komt een dergelijke double-ring vaak voor. Daarnaast wezen we op de onlosmakelijke band tussen de cognitieve semantiek en een localistische betekenisbenadering van voorzetsels: geheel in de lijn van de visie van het radiale netwerkmodel beschouwt men de betekenissen van voorzetsels als primair-spatiaal van aard en dienen de temporele en/of abstracte betekenissen daar secundair uit te worden afgeleid. Het structureel functionalisme houdt er per definitie een anti-localistisch betekenisconcept op na: binnen deze visie hebben voorzetsels één abstracte, invariante (instrumentele) *signifié* en is de inhoudelijke variatie van het voorzetsel (spatiaal, temporeel en/of abstract) co(n)textbepaalde variatie. Het 'polysemie-monosemie'-debat werd daardoor in dit hoofdstuk dus mede uitgebreid tot het 'localisme-anti-localisme'-debat.

Na een synopsis van het – op zich eeuwenoude, maar vooral in de laatste decennia intensief gevoerde – voorzetseldebat bestudeerden we achtereenvolgens de radicaal polyseme, de gematigd polyseme en de radicaal monoseme benadering van voorzetsels aan de hand van een aantal bestaande *case study's* uit de desbetreffende paradigma's, te weten de netwerkanalyse van Eng. *over* als een radicaal polyseem item door Brugman/Lakoff (1981/1987) en als een gematigd polyseem item door Tyler & Evans (2003a), de structureel-functionele analyse van Dts. *mit* als een monoseem item door Coseriu (o.a. 1987b) en de monoseme analyses van Fr. *de* en Lat. *ex* door Honeste (2004b) respectievelijk Selosse (2002), waarbij beide laatstgenoemde auteurs duidelijk geïnspireerd zijn door het Saussuriaanse structuralisme, maar klaarblijkelijk niet vertrouwd zijn met het Coseriaanse structureel functionalisme. We legden in eerste instantie uit hoe de Lakoffiaanse visie op betekenis en bij uitbreiding de cognitief-semantische visie in het algemeen een principiële oneindige polysemie van het Eng. *over* voorstaat. Aan de hand van een uitgebreid aantal voorbeelden illustreerden we echter telkens opnieuw dat wat Lakoff als verschillende 'betekenissen' van Eng. *over* beschouwt in wezen verschillende contextbepaalde gebruiken zijn van *over* die teruggaan op eenzelfde betekenis. Tyler & Evans pleiten voor een gematigder polyseme benadering van Eng. *over* door opnieuw een onderscheid tussen betekenis en referentie in te voeren, wat in de vroege cognitieve semantiek ondenkbaar was. Aan de hand van één uitgebreid voorbeeld hebben we aangetoond dat de auteurs in hun goedbedoelde poging absoluut niet ver genoeg gaan zodat in feite niet aan het polyseme fundament van de netwerkanalyse geraakt wordt en er nog steeds overbodige betekenissen van *over* naar voren geschoven worden. Als positief ervoeren we wel de ruimere invulling van het 'voorzetsel' *over* in zowel de radicale als de gematigde netwerkanalyse van de cognitieve semantiek. Wellicht op basis van de vaststelling dat eenzelfde *over* optreedt in de functie van zowel voorzetsel (*He jumped over the river*) als prefix (*Don't overdo yourself*) trachten bovenvermelde cognitieve auteurs zowel de prepositionele als de prefigale betekenissen van *over* in één betekenisnetwerk te behandelen. Het feit dat eenzelfde item in de functie van zowel voorzetsel als prefix kan optreden, dus zonder dat daar vormverandering mee gepaard gaat, doet ons immers op basis van het bilateraliteitsprincipe, dat we in Hoofdstuk II toelichtten, vermoeden dat aan dat item één betekenis moet beantwoorden. Dat eenzelfde item deel kan uitmaken van verschillende paradigma's (hier van het prepositionele alsook

het prefigurale paradigma) omschreef Coene (2004) met de term 'multifunctionaliteit'. Zij wees er terecht op dat – indien het structureel functionalisme de radicale monosemiehypothese wil handhaven – men op zoek moet gaan naar een monosemie 'gemenedelerbetekenis' (onze term, fvdg) die op de doorsnede van de verschillende paradigma's ligt. In de analyse van Dts. *mit* verwaarloost Coseriu echter volledig de nochtans voor de handliggende multifunctionaliteit van *mit*, wat zijn analyse op zijn minst gezegd onvolledig maakt (*mit* kan als voorzetsel optreden, *mit dem Messer*, maar ook als prefix, *Mitburger*). Bovendien wordt de betekenisparafrase die Coseriu ten slotte voorstelt zo summier beargumenteerd – zo gaat er b.v. helemaal geen paradigmatische betekenisanalyse aan vooraf – dat zij elke empirische geloofwaardigheid verliest. We wilden in onze eigen analyse daarom met eenzelfde gedetailleerdheid als Lakoff en Tyler & Evans te werk gaan. De *case study's* door Honeste en Selosse van Fr. *de* en Lat. *ex* zijn een heel stuk uitvoeriger, maar ook hier wordt geen rekening gehouden met het fenomeen 'multifunctionaliteit' en in tegenstelling tot bij Coseriu zijn de *cases* dan weer niet voldoende theoretisch onderbouwd.

Op basis van de kritische evaluatie van bovenstaande *case study's* beoordeelden we de polysemiehypothese van het cognitieve radiale netwerkmodel op empirisch vlak als niet overtuigend o.m. daar de polyseme netwerkanalyse een analyse *ad infinitum* blijkt te zijn. Uit de confrontatie met de monosemiehypothese op algemeen-theoretisch niveau in Hoofdstuk III was al eerder gebleken dat de polysemiehypothese ook theoretisch gezien geen enkel doorslaggevend voordeel biedt ten opzichte van de monosemiehypothese. Tegelijkertijd moesten we vaststellen dat het structureel functionalisme haar taalkundig aanvaardbaarder en aannemelijker theoretische standpunt met betrekking tot betekenis totnogtoe niet op een empirisch geloofwaardige manier kracht kon bijzetten. Bovenstaande bevindingen hebben er ons ten slotte toe aangezet om de structureel-functionele monosemiehypothese op haar empirische waarde te testen door haar te toetsen aan een uitvoerige *case study* van Nls. *over*, waarbij we, onder invloed van de verruimde blik op voorzetsels binnen de cognitieve semantiek, rekening houden met de multifunctionaliteit van *over*. Op basis van de resultaten van die *case study* kunnen we daarmee tot een volwaardige kritische appreciatie van de monosemiehypothese en de polysemiehypothese komen, dit wil zeggen niet alleen op theoretisch (Hoofdstuk III, § III.4.) maar ook op empirisch vlak (Hoofdstuk IV, § IV.5. en § IV.6.).

Dat we de multifunctionaliteit van *over* in rekening brengen, vormt een extra uitdaging voor de radicale monosemiehypothese. De kans bestaat namelijk dat de 'gemenedelerbetekenis' die op de doorsnede van de verschillende relevante *over*-paradigma's ligt en die bijgevolg noodzakelijkerwijs zeer algemeen van aard is, van een dergelijk abstractieniveau blijkt te zijn dat de structureel-functionele analyse eindigt in de onmogelijke opdracht een mentaal haast niet langer bevattelijke betekenis toch te moeten parafaseren. Die eventuele ontoereikendheid van de metataal zou theoretisch gezien het structureel functionalisme niet fundamenteel onderuithalen (cf. o.a. § II.1.4.4.), maar het zou wel betekenen dat zij op empirisch gebied geen volwaardig alternatief kan bieden voor de polysemiehypothese, terwijl elke goede betekenisstheorie de sterkte van haar theoretisch-methodologische kader per slot van rekening ook moet kunnen aantonen op empirisch vlak.

Onze *bottom-up*-analyse van Nls. *over* resulteert uiteindelijk in de betekenisparafraze 'positionering ten op zichte van een inferieur ijkpunt', waarbij moet worden onderstreept dat het hierbij om een parafraze van een differentieële betekenisinvariante gaat. De betekenisvariatie van *over*, die Van Dale als polysemie van *over* presenteert, kunnen we telkens op deze monoseme taalsystematische betekenis terugvoeren, uiteraard in combinatie met de betekenisinbreng van *X* in prepositioneel *over+X* en (half)prefigaal *over-X* en de betekenisbijdrage van de cotextuele omgeving waarin *over+X* of *over-X* worden ingepast en op basis van onze situationele, encyclopedische en elocutionele kennis. Daarmee tonen we aan dat ook de praktische toepassing van het structureel functionalisme perfect mogelijk is, zelfs bij de toepassing ervan op in oorsprong cognitieve 'stock examples'.

Uiteraard vormen zowel de monosemiehypothese als de polysemiehypothese basispostulaten die elk teruggaan op specifieke theoretische premissen die met het structureel functionalisme respectievelijk de cognitieve semantiek zijn verbonden en kan het gelijk in het 'polysemie-monosemie'-debat nooit definitief beslecht worden, maar op basis van zowel de theoretische als de empirische confrontatie van beide hypotheses binnen dit proefschrift, zijn we van mening dat de monosemiehypothese haar toegevoegde waarde meer dan bewezen heeft. In § IV.6. hebben we daartoe in een uitgebreid tussentijds besluit een grondige samenvatting geformuleerd van onze argumentatie in het voordeel van de monosemiehypothese. Ondanks de hegemonie van de polysemiehypothese in het recente betekenisonderzoek, die er vooral kwam onder de invloed van en door de populariteit van het cognitieve paradigma en waardoor de monosemiehypothese als rigide en ouderwets werd afgedaan, is haar superioriteit ten opzichte van de monosemiehypothese ons inziens verre van onaanvechtbaar.

2 | Suggesties voor verder onderzoek

Wetenschappelijk onderzoek verloopt bij voorkeur niet geïsoleerd. Enerzijds treedt men met elke wetenschappelijke bijdrage in dialoog met eerder onderzoek door bestaande hypotheses verder uit te diepen of juist in vraag te stellen en poogt men op die manier enkele nieuwe elementen aan het bestaande onderzoek toe te voegen. Anderzijds dient men zich bewust te zijn van de vragen die de eigen bijdrage open laat en kan men zo de hand reiken aan toekomstig onderzoek. Dit proefschrift wil daar geen uitzondering op vormen. Daarom ronden we dit besluit graag af met enkele suggesties voor verder onderzoek.

Zoals gezegd schoven we in Hoofdstuk II de hypothese naar voren dat er naast homofonie en synonymie een derde inbreuk op het bilateraliteitsprincipe moet worden aangenomen, met name in het geval van 'duosemie'. Er is sprake van duosemie bij de extensieve term van een neutraliseerbare oppositie, aangezien die steeds over zowel een neutrale *valeur* als een oppositieve *valeur* beschikt. Het neutralisatieprincipe behoort tot het *langue*-niveau zelf en de oppositie *met inclusie* situeert zich dus op dat niveau in de vorm van twee *valeurs*. In de eerste plaats is er nog geen systematisch onderzoek gebeurd naar welke opposities precies die mogelijkheid tot neutraliseerbaarheid in zich dragen. Coseriu zelf haalt aan dat neutralisatie een

fenomeen is dat karakteristiek is voor elke natuurlijke taal en dat op grote schaal voorkomt, maar helaas is deze hypothese nog niet met nader onderzoek gestaafd. In de tweede plaats zou men moeten nagaan welke co(n)textuele *triggers* ervoor zorgen dat de betekenisoppositie opgeheven wordt zodat de extensieve term op *parole*-niveau in zijn neutrale betekenis wordt gebruikt en of er bovendien enige systematiek gepaard gaat met die *triggers*. In het licht van de vergelijking tussen het structureel functionalisme en de cognitieve semantiek zou het verder interessant zijn om de overeenkomsten en verschillen na te gaan waarmee beide theorieën het thema van de semantische inclusie behandelen. We suggereerden eveneens dat lexicale neutralisatie een antwoord zou kunnen bieden op het cognitief-semantische begrip van de 'vaagheid'. Ook die hypothese is nog ongeëxploreerd.

Op basis van de metatalige distincties die het structureel functionalisme maakt en die we in Hoofdstuk II uitgebreid hebben besproken, konden we in Hoofdstuk IV (meer bepaald § IV.5.) een welomschreven onderzoeksobjectief naar voren schuiven, namelijk het maken van een synchrone, structureel-functionele analyse van de taalsystematische betekenis (*signifié*) van Nls. *over*, d.i. een analyse van onze idiomatische kennis in enge zin met betrekking tot de betekenis van *over* op basis van de functionele betekenisopposities (tot de *over* omringende voorzetsels en (half)prefixen) binnen het taalsysteem van het Nederlands. De verschillende paradigmatische betekenisanalyses van het multifunctionele *over* leverden ons vervolgens een betekenisconstante op, die we parafraseerden als 'positionering ten opzichte van een inferieur ijkpunt'. Die constante vormt de eigenlijke voorwaarde om de mogelijke betekenisvariatie van *over* op normniveau of op niveau van het concrete spreken te beschrijven en verder te onderzoeken. Men kan immers enkel de betekenisvariatie en de onderliggende factoren ervan nagaan, indien men zeker weet uit welke *invariabele* betekeniskenmerken de taalsystematische betekenis van *over* is samengesteld. Wij hebben in onze analyse uiteraard zoveel als mogelijk gewezen op de betekenisinbreng van de co(n)text, elocutionele en encyclopedische kennis, taalnormen, etc. maar een meer gericht en systematisch onderzoek van de verschillende oorzaken van de betekenisvariatie van de constante systeembetekenis van *over* (of een ander vergelijkbaar voorzetsel) zou welkom zijn. Het afbakenen van die systeembetekenis door middel van een paradigmatische analyse – het onderzoeksobject van de systeemlinguïstiek – vormt een weliswaar onontbeerlijke voorwaarde om aan betekenisonderzoek te doen, maar het zou slechts een eerste stap mogen zijn in een ruimer betekenisonderzoek waarin ook de normlinguïstiek en de tekstlinguïstiek vanuit hun specifieke invalshoek de zaak kunnen belichten. Zo zou het interessant zijn om een uitgebreid corpus samen te stellen (cf. het gedetailleerde corpusonderzoek van Ruhl) en telkens na te gaan of het resultaat van het systeemlinguïstisch onderzoek – dus de hypothese betreffende de systematische betekenis van het onderzochte item – in combinatie met het resultaat van normlinguïstisch onderzoek – de verschillende hypothesen over de gebruikelijke interpretaties van de systematische betekenis binnen de desbetreffende taalgemeenschap – en het resultaat van het tekstlinguïstisch onderzoek – de verschillende hypothesen met betrekking tot de meer idiosyncratische invullingen van de systematische betekenis, ingegeven door de menselijke inventiviteit op het moment van het spreken – vol-

staan om de betekenisvarianten binnen de gegeven voorbeeldzinnen te verklaren. Op die manier kan men de hypothese over de taalsystematische betekenis van het onderzochte item extra kracht bij zetten.

In het tussentijds besluit van Hoofdstuk IV gaven we voorts al aan dat het structureel-functioneel betekenisonderzoek zich er uitstekend toe leent om de systematiek in bepaalde betekenispatronen in verschillende talen met elkaar te vergelijken. Binnen dezelfde taalfamilies vindt men weliswaar vaak gelijkaardige patronen terug, maar toch kunnen ook daar belangrijke verschillen in semantische indeling worden teruggevonden, vergelijk b.v. *The picture hung above the mantelpiece* en *The picture hung over the mantelpiece* met *Het schilderij hing boven de schoorsteenmantel* en **Het schilderij hing over de schoorsteenmantel*. In de laatstgenoemde van de vier zinnen kan Nls. *over* enkel in 'reciproke' zin worden geïnterpreteerd, dus enkel als de verkorte vorm van (*tegen*)*over*, terwijl Eng. *over* in 'inferieure' zin kan worden geïnterpreteerd. Hieruit blijkt dat Eng. *above* en *over* en Nls. *boven* en *over* geen volledige vertalings-equivalenten van elkaar vormen. In het Engels gelden dus (gedeeltelijk) andere inhoudelijke *triggers* die *above* in *over* doen overgaan dan in het Nederlands voor de substitutie van *boven* door *over*. De distinctieve betekeniskenmerken die Eng. *above* van *over* onderscheiden, zijn niet dezelfde als die Nls. *boven* van *over* onderscheiden. De resultaten van dergelijk vergelijkend structureel-functioneel betekenisonderzoek zouden – in een vereenvoudigde vorm althans – van nut kunnen zijn in het vreemdetalenonderwijs, omdat zij op zeer systematische wijze de verschillen tussen de 'valse vrienden' van verwante talen kunnen blootleggen.

Tot slot hebben we in Hoofdstuk IV meerdere malen benadrukt dat de structureel-functionele semantiek verder zal moeten investeren in *case study's* die van eenzelfde uitvoerigheid zijn als onze analyse van Nls. *over*, wil zij haar geloofwaardigheid behouden en weer een meer vooraanstaande rol spelen in modern betekenisonderzoek. Een heel interessante *case* lijkt ons bijvoorbeeld die van het Engelse *to climb*. In Hoofdstuk III haalden we in een voetnoot al eerder aan dat de betekenisanalyse van *climb* de inzet vormde van een lange discussie tussen voorstanders van de cognitieve semantiek enerzijds en voorstanders van de analytische semantiek anderzijds (cf. Fillmore (1982), Jackendoff (1985; 1990), Wierzbicka (1990), Coseriu (2000 [1990]), Taylor (1999) en Kabatek (2000)). Zo is de kritiek die Taylor op Coseriu's betekenisparafraze van *climb* geeft zeer terecht en is Kabatek's wederwoord op Taylor, in een poging op Coseriu's analyse te redden, niet geheel overtuigend. In Van der Gucht (*in voorbereiding*) zullen we alvast een poging ondernemen om een geheel nieuwe structureel-functionele, monoseme betekenisanalyse van *climb* door te voeren, rekening houdend met de cognitief-semantische kritiek van Taylor. We zijn ervan overtuigd dat de discussie hier zowel met het oog op lexicale als syntactische betekenis zal moeten worden gevoerd.

BIBLIOGRAFIE

- AARSLEFF Hans (1981). "Bréal, la sémantique et Saussure", in: *Histoire, Epistémologie, Langage* 3 (2), 115-133.
- AARSLEFF Hans (1982). *From Locke to Saussure. Essays on the Study of Language and Intellectual History*, Londen: Athlone Press.
- ALBRECHT Jorn (2000 [1988]). *Europäischer Strukturalismus. Ein forschungsgeschichtlicher Überblick*, 2de geheel herziene uitgave, Tübingen: Francke.
- ALLWOOD Jens (2003). "Meaning potentials and context: Some consequences for the analysis of variation in meaning", in: Cuyckens Hubert, Dirven René & Taylor John R. (eds.). *Cognitive Approaches to Lexical Semantics*, Berlijn/New York: Mouton de Gruyter, 29-66.
- AMSTERDAMSKA Olga (1987). *Schools of Thought. The Development of Linguistics from Bopp to Saussure*, Dordrecht/Boston/Lancaster/Tokyo: Reidel.
- ANDERSON John M. (1971). *The Grammar of Case: Towards a Localistic Theory*, Cambridge: Cambridge University Press.
- ANDERSON John M. (1973). "Maximi Planudis in memoriam", in: Ferenc Kiefer & Nicolas Ruwet (eds.). *Generative Grammar in Europe*, Dordrecht: Reidel, 20-47.
- ANDREWS Edna (1976). "Markedness theory in morphology and semantics", in: *The SECOL Review* 10 (3), 89-103.
- ANS. *Algemene Nederlandse Spraakkunst* (2¹⁹⁹⁷). Uitgegeven door Walter Haeseryn, Kirsten Romijn, Guido Geerts, Jaap De Rooij & Maarten Cornelis Van Den Toorn, 2de geheel herziene druk, Groningen/Deurne: Martinus Nijhoff/Wolters Plantyn. [Afkort tot ANS].
- ANTTILA Raimo (1972). *An Introduction to Historical and Comparative Linguistics*, New York: Macmillan.
- APPEL René e.a. (1994). *Inleiding Algemene Taalwetenschap*, Dordrecht: ICG.
- ARENS Hans (1975). *La lingüística. Sus textos y su evolución desde la antigüedad hasta nuestros días*, vertaald door José María Díaz-Regañón López, Madrid: Gredos.
- ARISTOTELES (3¹⁹⁶⁵). *Categoriae. De interpretatione. Analytica priora*, uitgegeven door Harold Cooke & Hugh Tredennick, Londen: Heinemann.
- ARMSTRONG Sharon, GLEITMAN Lila R. & GLEITMAN Henry (1983). "What some concepts might not be", in: *Cognition* 13, 263-308.
- BADIR Semir (2001). *Saussure: La langue et sa représentation*, Parijs: L'Harmattan.
- BALLY Charles (1932). *Linguistique générale et linguistique française*, Bern: Francke.
- BALLY Charles (1935 [1913]). *Le langage et la vie*, geheel herziene en uitgebreide druk, Genève: Droz. [Oorspronkelijke versie verschenen bij Altar (Genève) & Winter (Heidelberg)].
- BALLY Charles (1940). "L'arbitraire du signe. Valeur et signification", in: *Le Français Moderne* 8, 193-206.
- BELLAVIA Elena (1996). "The German über", in: Martin Pütz & René Dirven (eds.). *The Construal of Space in Language and Thought*, Berlijn: Mouton de Gruyter, 73-107.
- BENNETT Paul (2002). *Semantics: An Introduction to Non-Lexical Aspects of Meaning*. München: Lincom Europa.
- BERLIN Brent & KAY Paul (1969). *Basic Color Terms. Their Universality and Evolution*. Berkeley (CA): University of California Press.
- BERNHARDI August Ferdinand (1805). *Anfangsgründe der Sprachwissenschaft*, Berlijn: Duncker & Humblot.
- BIERWISCH Manfred (1981). *Die Integration autonomer Systeme: Überlegungen zur kognitiven Linguistik*, Berlijn: onuitgegeven doctoraatsverhandeling.
- BIERWISCH Manfred (1983). *Semantische und konzeptuelle Repräsentation lexikalischer Einheiten*, in: Rudolf Ruzicka & Wolfgang Motsch (Hgg.). *Untersuchungen zur Semantik. Studia Grammatica* 22, Berlijn: Akademie Verlag, 61-99.
- BIRCH Laura M. (1990). "Review: Charles Ruhl, *On Monosemy: A Study in Linguistic Semantics*. SUNY Series in Linguistics. Albany: State University of New York Press, 1989. xvi + 299 pp.", in: *Language* 66 (1990), 881-882.

- BLANKE Gustav H. (1973). *Einführung in die semantische Analyse*, München: Max Hueber.
- BLOOMFIELD Leonard (1923). "Review of Saussure", in: *Modern Language Journal* 8, 317-319.
- BLOOMFIELD Leonard (1933). *Language*, New York: Henry Holt.
- BLUTNER Reinhard (1998). "Lexical Pragmatics", in: *Journal of Semantics* 15, 115-116.
- BOLINGER Dwight (1965). "The atomization of meaning", in: *Language* 41, 555-573.
- BOLINGER Dwight (1971). "Semantic overloading. A restudy of the verb *remind*", in: *Language* 47, 522-554.
- BOLINGER Dwight (1976). "Meaning and memory", in: *Forum Linguisticum* 1 (1), 1-14.
- BONDZIO Wilhelm (2002). *Modifikatoren – Wortbildung – Pronomen. Studien zur semantischen Valenztheorie*, Frankfurt/Berlijn: Peter Lang.
- BOPP Franz (1862 [1833]). *A Comparative Grammar of Sanskrit, Zend, Greek, Latin, Gothic, German and Slavonic Languages*, Vol. I (1833), vertaald door Edward B. Eastwick (1862), Londen: Williams & Norgate.
- BORILLO Andrée (1997). "Aide à l'identification des prépositions composées de temps et de lieu", in: *Faits de langue* 9, Parijs: Ophrys, 175-184.
- BORKIN Ann (1972). "Coreference and beheaded NP's", in: *Papers in linguistics* 5 (1), 28-45.
- BORSCHÉ Tilman (1991). "Platon", in: Peter Schmitter (Hg.). *Sprachtheorien der abendländischen Antike*, Tübingen: Gunter Narr, 140-169.
- BRANDT Per Aage (1993). *Dynamiques du sens*, Aarhus: Presses Universitaires d'Aarhus.
- BRÉAL Michel (1877). *Mélanges de mythologie et de linguistique*, Parijs: Hachette.
- BRÉAL Michel (1879). "La science du langage", in: *Revue scientifique de la France et de l'étranger* 16, 1005-1011.
- BRÉAL Michel (1921 [1897]). *Essai de sémantique. Science des significations*, Parijs: Hachette.
- BRÉAL Michel (1991). *The Beginnings of Semantics. Essays, lectures and reviews*, uitgegeven en vertaald door George Wolf, Londen.
- BRÉAL Michel (1995 [1866]). "De la forme et de la fonction des mots. Leçon faite au Collège de France pour la réouverture du cours de grammaire comparée", in: *Revue des cours littéraires de la France et de l'étranger*, 4ème année (1866-1867), n° 5 (29 dec), 65-71. [Opnieuw opgenomen met verschillende kleine aanpassingen in Bréal (1877:243-266)]. [Facsimile in: Piet Desmet & Pierre Swiggers (1995). *De la grammaire comparée à la sémantique. Textes de Michel Bréal entre 1864 et 1898*, inleiding, commentaar en bibliografie door Piet Desmet & Pierre Swiggers, Leuven: Peeters, 90-96]. [Engelse vertaling met titel "On the Form and Function of Words" door George Wolf (1991). *The Beginnings of Semantics. Essays, lectures and reviews by Michel Bréal*, uitgegeven en vertaald door George Wolf, Londen: Duckworth, 50-62].
- BRÉAL Michel (1995 [1868]). *Les idées latentes du langage. Leçon faite au Collège de France pour la réouverture du cours de grammaire comparée, le 7. déc 1868*, Parijs: Hachette. [Opnieuw opgenomen met verschillende kleine aanpassingen in Bréal (1877:295-322)]. [Facsimile in: Piet Desmet & Pierre Swiggers (1995). *De la grammaire comparée à la sémantique. Textes de Michel Bréal entre 1864 et 1898*, inleiding, commentaar en bibliografie door Piet Desmet & Pierre Swiggers, Leuven: Peeters, 185-213]. [Engelse vertaling met titel "The Latent Concepts of Language" door George Wolf (1991). *The Beginnings of Semantics. Essays, lectures and reviews by Michel Bréal*, uitgegeven en vertaald door George Wolf, Londen: Duckworth, 79-92].
- BRÉAL Michel (1995 [1883]). "Les lois intellectuelles du langage. Fragment de sémantique", in: *Annuaire de l'Association pour l'encouragement des études grecques en France* 17, 132-142. [Facsimile in: Piet Desmet & Pierre Swiggers (1995). *De la grammaire comparée à la sémantique. Textes de Michel Bréal entre 1864 et 1898*, inleiding, commentaar en bibliografie door Piet Desmet & Pierre Swiggers, Leuven: Peeters, 271-278]. [Engelse vertaling met titel "The Intellectual Laws of Language" door George Wolf (1991). *The Beginnings of Semantics. Essays, lectures and reviews by Michel Bréal*, uitgegeven en vertaald door George Wolf, Londen: Duckworth, 137-141].

- BRÉAL Michel (1995 [1884]). "Comment les mots sont classés dans notre esprit", in: *Revue politique et littéraire. Revue bleue* 18 (1 nov.), 552-555. [Facsimile in Piet Desmet & Pierre Swiggers (1995). *De la grammaire comparée à la sémantique. Textes de Michel Bréal entre 1864 et 1898*, inleiding, commentaar en bibliografie door Piet Desmet & Pierre Swiggers, Leuven: Peeters, 288-291]. [Engelse vertaling met titel "How Words are Organized in the Mind" door Wolf George (1991). *The Beginnings of Semantics. Essays, lectures and reviews by Michel Bréal*, uitgegeven en vertaald door George Wolf, Londen: Duckworth, 145-151].
- BRÉAL Michel (1995). *De la grammaire comparée à la sémantique. Textes de Michel Bréal entre 1864 et 1898*, inleiding, commentaar en bibliografie door Piet Desmet & Pierre Swiggers, Leuven: Peeters.
- BRØNDAL Viggo (1950). *Théorie des prépositions. Introduction à une sémantique rationnelle*, Franse vertaling van het Deense origineel door Pierre Naert, Kopenhagen: Ejnar Munksgaard.
- BROWN Roger W. & LENNEBERG Eric H. (1954). "A Study in Language and Cognition", in: *Journal of Abnormal and Social Psychology* 49, 454-462.
- BRUGMAN Claudia (1981). *Story of Over*, University of California (Berkeley): onuitgegeven Master's Thesis.
- BRUGMAN Claudia (1988). *The Story of 'over': Polysemy, Semantics, and the Structure of Lexicon*, New York: Garland.
- BRUGMAN Claudia (1997). "Polysemy", in: Jef Verschueren, Jan-Ola Östman & Chris Bulcaen (eds.). *Handbook of Pragmatics*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 1-26.
- BRUGMAN Claudia & LAKOFF George (1988). "Cognitive topology and lexical networks", in: Steven Small, Garrison Cottrell & Michael Tanenhaus (eds.). *Lexical Ambiguity Resolution: Perspectives from Psycholinguistics, Neuropsychology, and Artificial Intelligence*, San Mateo (CA): Morgan Kaufmann, 477-508.
- BÜHLER Karl (1965 [1934]). *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*, Jena: G. Fischer.
- BURGER Harald (1998). *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*, Berlijn: Erich Schmidt.
- BUSSMANN Hadumod (1996). *Routledge Dictionary of Language & Linguistics*, Londen/New York: Routledge.
- CADIOT Pierre (1993). "À entre deux noms: vers la composition nominale", in: Anne-Marie Berthonneau & Pierre Cadiot (eds.). *Lexique 11. Les prépositions: méthodes d'analyse*, Lille: Presses Universitaires de Lille.
- CADIOT Pierre (1997). *Les prépositions abstraites du français*, Parijs: A. Colin.
- CERVONI Jean (1991). *La préposition. Étude sémantique et pragmatique*, Parijs/Louvain-la-Neuve: Éditions Duculot.
- CHOMSKY Noam (1957). *Syntactic Structures*, Den Haag/Parijs/New York: Mouton.
- CHOMSKY Noam (1965). *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge (MA): MIT Press.
- CHOMSKY Noam (1966). *Cartesian Linguistics. A Chapter in the History of Rationalist Thought*, New York: Harper & Row.
- CHOMSKY Noam (1972 [1968]). *Language and Mind*, 2de geheel herziene en uitgebreide druk, New York/Chicago: Harcourt Brace Jovanovich.
- CIUREANU Petru (1955). "Lettere inedite di Michel Bréal, Gaston Parijs e Émile Littré", in: *Convivium* (July-Aug), 452-466.
- COENE Ann (2004). *Valenz und verbale Monosemie. Deutsche Kognitionsverben im Lichte der strukturell-funktionellen Semantik und Koerzionstheorie*, Universiteit Gent: onuitgegeven doctoraatsverhandeling.
- COLEMAN Linda & KAY Paul (1981). "Prototype Semantics: The English word LIE", in: *Language* 57, 26-44.
- Collins Cobuild English Dictionary* (1995). Uitgegeven door John Sinclair, Gwyneth Fox, Stephen Bullon e.a. (eds.), Londen: Harper Collins.
- COSERIU Eugenio (2^o1967 [1962]). *Teoría del lenguaje y lingüística general*, Madrid: Gredos.

- COSERIU Eugenio (1967a). "L'arbitraire du signe. Zur Spätgeschichte eines aristotelischen Begriffes", in: *Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen*, Bd.204 (1968), uitgegeven door Rudolf Sühnel, Harri Meier & Dmitrij Tschizewskij, Braunschweig: Georg Westermann, 81-112.
- COSERIU Eugenio (1967b). "Das Phänomen der Sprache und das Daseinsverständnis des heutigen Menschen", in: *Pädagogische Provinz* 1-2, 11-28.
- COSERIU Eugenio (1969). "Bedeutung und Bezeichnung im Lichte der strukturellen Semantik", in: P. Hartmann & H. Vernay (Hgg.). *Commentationes Societatis Linguisticae Europaeae III. Sprachwissenschaft und Übersetzen. Symposium an der Universität Heidelberg. 24.2-26.2.1969*, München: Max Hueber.
- COSERIU Eugenio (1974 [1958]). *Synchronie, Diachronie und Geschichte. Das Problem des Sprachwandels*, München: Wilhelm Fink. [Vertaling naar het Duits door Helga Sohre van het Spaanse origineel: Eugenio Coseriu (1958). *Sincronía, diacronía e histórica. El problema del cambio lingüístico*, Montevideo: Universidad de la República].
- COSERIU Eugenio (1974). "Les universaux linguistiques (et les autres)", in: Luigi Heilmann (ed.). *Proceedings of the Eleventh International Congress of Linguists I*, Bologna: Il Mulino, 47-73.
- COSERIU Eugenio (1975 [1952]). "System, Norm und Rede", in: Eugenio Coseriu. *Sprachtheorie und allgemeine Sprachwissenschaft. 5 Studien*, München: Wilhelm Fink, 11-101. [Vertaling naar het Duits door Uwe Petersen van het Spaanse origineel: Eugenio Coseriu (1967 [1962]). "Sistema, norma y habla", in: Eugenio Coseriu. *Teoría del lenguaje y lingüística general*, Madrid: Gredos, 11-113]. [Voor het eerst apart gepubliceerd als Eugenio Coseriu (1952). *Sistema, norma y habla*, Montevideo: Universidad de la República].
- COSERIU Eugenio (1975 [1954]). "Form und Substanz bei den Sprachlauten", in: Eugenio Coseriu. *Sprachtheorie und allgemeine Sprachwissenschaft. 5 Studien*, München: Wilhelm Fink, 102-209. [Vertaling naar het Duits door Uwe Petersen van het Spaanse origineel: Eugenio Coseriu (1967 [1962]). "Forma y sustancia en los sonidos del lenguaje", in: Eugenio Coseriu. *Teoría del lenguaje y lingüística general*, Madrid: Gredos, 115-134]. [Voor het eerst gepubliceerd als Eugenio Coseriu (1954). "Forma y sustancia en los sonidos del lenguaje", in: *Revista de la Facultad de Humanidades y Ciencias* 12, Montevideo: Universidad de la República, 143-217].
- COSERIU Eugenio (1975 [1955]). "Determinierung und Umfeld. Zwei Probleme einer Linguistik des Sprechens", in: Eugenio Coseriu. *Sprachtheorie und allgemeine Sprachwissenschaft. 5 Studien*, München: Wilhelm Fink, 253-290. [Vertaling naar het Duits door Uwe Petersen van het Spaanse origineel: Eugenio Coseriu (1967 [1962]). "Determinación y entorno. Dos problemas de una lingüística del hablar", in: Eugenio Coseriu. *Teoría del lenguaje y lingüística general*, Madrid: Gredos, 282-323]. [Voor het eerst verschenen als: Eugenio Coseriu (1955). "Determinación y entorno. Dos problemas de una lingüística del hablar", in: *Romanistisches Jahrbuch* 7, 29-54].
- COSERIU Eugenio (1975 [1967/1962]). *Sprachtheorie und allgemeine Sprachwissenschaft. 5 Studien*, München: Wilhelm Fink. [Vertaling uit het Spaans door Uwe Petersen van Eugenio Coseriu (1967 [1962]). *Teoría del lenguaje y lingüística general*, Madrid: Gredos].
- COSERIU Eugenio (1978 [1964]). "Für eine strukturelle diachrone Semantik", in: Horst Geckeler (Hg.). *Strukturelle Bedeutungslehre*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 90-163. [Vertaling naar het Duits door Gisela Kühler van het Franse origineel: Eugenio Coseriu (1964). "Structure lexicale et enseignement du vocabulaire", in: *Travaux de linguistique et de littérature* II/1, 139-186].
- COSERIU Eugenio (1978 [1965/66]). *Probleme der strukturellen Semantik. Vorlesung gehalten im Wintersemester 1965/66 an d. Univ. Tübingen*, geautoriseerde, door Dieter Kastovsky bewerkte *Nachschrift*, 3de druk, Tübingen: Gunter Narr.
- COSERIU Eugenio (1978 [1967]). "Lexikalische Solidaritäten", in: Horst Geckeler (Hg.). *Strukturelle Bedeutungslehre*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 239-253. [Eerder verschenen als Eugenio Coseriu (1967). "Lexikalische Solidaritäten", in: *Poetica. Zeitschrift für Sprach- und Literaturwissenschaft* 1, 293-303].

- COSERIU Eugenio (1978 [¹1971/1968]). "Die Lexematischen Strukturen", in: Horst Geckeler (Hg.). *Strukturelle Bedeutungslehre*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 254-273. [Eerder verschenen als Eugenio Coseriu (1968). "Les structures lexématiques", in: *Probleme der Semantik. Zeitschrift für Französische Sprache und Literatur* 1, 3-16; later naar het Duits vertaald door Gisela Köhler en opgenomen in Eugenio Coseriu (³1979 [1970]). *Sprache. Strukturen und Funktionen. XII Aufsätze zur allgemeinen und romanischen Sprachwissenschaft*, in samenwerking met Hansbert Bertsch & Gisela Köhler, uitgegeven door Uwe Petersen, Tübingen: Gunter Narr, 161-176].
- COSERIU Eugenio (1978 [²1973/1966]). "Einführung in die strukturelle Betrachtung des Wortschatzes", in: Horst Geckeler (Hg.). *Strukturelle Bedeutungslehre*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 193-238. [Vertaling naar het Duits door Erich Brauch van het Franse origineel: Eugenio Coseriu (1966). "Structure lexicale et enseignement du vocabulaire", in: *Actes du premier colloque international de linguistique appliquée (Nancy 1966)*, 175-210; deze Duitse vertaling verscheen voor het eerst in *Tübinger Beiträge zur Linguistik* 14, Tübingen ²1973].
- COSERIU Eugenio (³1979 [1970]). *Sprache. Strukturen und Funktionen. XII Aufsätze zur allgemeinen und romanischen Sprachwissenschaft*, in samenwerking met Hansbert Bertsch & Gisela Köhler, uitgegeven door Uwe Petersen, Tübingen: Gunter Narr.
- COSERIU Eugenio (³1979a [1970]). "Der Mensch und seine Sprache", in: Eugenio Coseriu. *Sprache. Strukturen und Funktionen. XII Aufsätze zur allgemeinen und romanischen Sprachwissenschaft*, in samenwerking met Hansbert Bertsch & Gisela Köhler, uitgegeven door Uwe Petersen, Tübingen: Gunter Narr, 91-104.
- COSERIU Eugenio (³1979b [1970]). "Semantik, innere Sprachform und Tiefenstruktur", in: Eugenio Coseriu. *Sprache. Strukturen und Funktionen. XII Aufsätze zur allgemeinen und romanischen Sprachwissenschaft*, in samenwerking met Hansbert Bertsch & Gisela Köhler, uitgegeven door Uwe Petersen, Tübingen: Gunter Narr, 177-185. [Ook verschenen in: *Folia Linguistica* 4 (1970), 53-63].
- COSERIU Eugenio (³1979c [1970/1969]). "System, Norm und Rede", in: Eugenio Coseriu, *Sprache. Strukturen und Funktionen. XII Aufsätze zur allgemeinen und romanischen Sprachwissenschaft*, in samenwerking met Hansbert Bertsch & Gisela Köhler, uitgegeven door Uwe Petersen, Tübingen: Gunter Narr, 45-69. [Vertaling naar het Duits door Hansbert Bertsch van het Italiaanse origineel: Eugenio Coseriu (1969). "Sistema, norma e 'parola'", in: *Studi linguistici in onore di Vittore Pisani*, Bd.I, Brescia 1969, 235-253]. [Deze Italiaanse tekst is op zijn beurt een sterk verkorte weergave en bewerking van Eugenio Coseriu (²1967 [1962]). "Sistema, norma y habla", in: Eugenio Coseriu. *Teoría del lenguaje y lingüística general*, Madrid: Gredos, 11-113].
- COSERIU Eugenio (³1979d [1970]). "Zur Vorgeschichte der strukturellen Semantik: Heyes Analyse des Wortfeldes 'Schall'", in: Eugenio Coseriu. *Sprache. Strukturen und Funktionen. XII Aufsätze zur allgemeinen und romanischen Sprachwissenschaft*, in samenwerking met Hansbert Bertsch & Gisela Köhler, uitgegeven door Uwe Petersen, Tübingen: Gunter Narr, 149-160.
- COSERIU Eugenio (³1979e [1970]). "Die lexematischen Strukturen", in: Eugenio Coseriu. *Sprache. Strukturen und Funktionen. XII Aufsätze zur allgemeinen und romanischen Sprachwissenschaft*, in samenwerking met Hansbert Bertsch & Gisela Köhler, uitgegeven door Uwe Petersen, Tübingen: Gunter Narr, 161-176.
- COSERIU Eugenio (1979). "tò hén semaínein. Bedeutung und Bezeichnung bei Aristoteles", in: *Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung*, 432-437.
- COSERIU Eugenio (1982). "Les procédés sémantiques dans la formation des mots", in: *Cahiers de Ferdinand de Saussure* 35, 3-16.
- COSERIU Eugenio (1985). "Linguistic Competence: What is it Really? The Presidential Address of the Modern Humanities Research Association read University College, Londen, on 11 January 1985", in: *The Modern Language Review* 80 (4), xxv – xxxv.
- COSERIU Eugenio (1987 [1978]). *Gramática, Semántica, Universales. Estudios de lingüística funcional*, Madrid: Gredos.
- COSERIU Eugenio (1987). *Formen und Funktionen. Studien zur Grammatik*, uitgegeven door Uwe Petersen, Tübingen: Max Niemeyer.

- COSERIU Eugenio (1987a). "Verbinhalt, Aktanten, Diathese. Zur japanischen Ukemi-Bildung", in: Eugenio Coseriu. *Formen und Funktionen. Studien zur Grammatik*, uitgegeven door Uwe Petersen, Tübingen: Max Niemeyer, 96-118.
- COSERIU Eugenio (1987b). "Grundzüge der funktionellen Syntax", in: Eugenio Coseriu. *Formen und Funktionen. Studien zur Grammatik*, uitgegeven door Uwe Petersen, Tübingen: Niemeyer, 133-175.
- COSERIU Eugenio (1987c). "Bedeutung, Bezeichnung und sprachliche Kategorien", in: Eugenio Coseriu. *Formen und Funktionen. Studien zur Grammatik*, uitgegeven door Uwe Petersen, Tübingen: Niemeyer, 177-198.
- COSERIU Eugenio (1988). *Sprachkompetenz. Grundzüge der Theorie des Sprechens*. Tübingen: Francke.
- COSERIU Eugenio (1990 [1988]). *Grundzüge der Grammatiktheorie. Vorlesung, gehalten im Sommersemester 1988, Nachschrift* door Heinrich Weber, Tübingen: Ms.
- COSERIU Eugenio (1990). "Semántica estructural y semántica 'cognitiva'", in: *Jornadas de filología*, Col·lecció homenatge Professor Francisco Marsá, Universidad de Barcelona, 232-289.
- COSERIU Eugenio (1992 [1987]). "Zum Problem der Wortarten ('partes orationis')", in: Burkhard Schaefer & Clemens Knobloch (Hgg.). *Wortarten. Beiträge zur Geschichte eines grammatischen Problems*, Tübingen: Niemeyer, 365-386. [Voor het eerst verschenen als "Über die Wortkategorien ('partes orationes')", in: Eugenio Coseriu (1987). *Formen und Funktionen. Studien zur Grammatik*, uitgegeven door Uwe Petersen, Tübingen: Niemeyer, 24-44].
- COSERIU Eugenio (?1992 [1988]). *Einführung in die Allgemeine Sprachwissenschaft*, Tübingen: Francke.
- COSERIU Eugenio (1992a). *Strukturelle und kognitive Semantik. Vorlesung WS 1989/90*, Tübingen: Ms.
- COSERIU Eugenio (1992b). "Zeichen, Symbol, Wort", in: Tilman Borsche & Werner Stegmaier (Hgg.). *Zur Philosophie des Zeichens*, Berlin/New York: de Gruyter, 3-27.
- COSERIU Eugenio (?1994). *Textlinguistik. Eine Einführung*, uitgegeven en herwerkt door J. Albrecht, 3de geheel herziene uitgave, Tübingen/Basel: Francke.
- COSERIU Eugenio (1995 [1984/86]). *Die Sprachwissenschaft im 20. Jahrhundert. Theorien und Methoden: Vorlesung gehalten im SS 1984 und SS 1986 an d. Univ. Tübingen*, bewerkt door Peter Fink & Heinrich Weber, Tübingen: Ms.
- COSERIU Eugenio (2000 [1990]). "Structural semantics and 'cognitive' semantics", *Logos and Language. Journal of General Linguistics and Language Theory* I-1, 19-43. [Vertaling naar het Engels door Klaas Willems & Torsten Leuschner van het Spaanse origineel: Eugenio Coseriu (1990). "Semántica estructural y semántica 'cognitiva'", in: *Jornadas de filología*, Col·lecció homenatge Professor Francisco Marsá, Universidad de Barcelona, 232-289].
- COSERIU Eugenio (2000). "Bréal: su lingüística y su semántica", in: *Actas del Congreso Internacional de Semántica (Universidad de La Laguna 1997)*, vol 1, Madrid: Ediciones Clásicas, 21-43.
- COSERIU Eugenio (2001 [1976]). *L'Homme et son langage*, Leuven/Parijs: Peeters.
- COSERIU Eugenio (2002). "Wilhelm von Humboldt und die Sprachtypologie", in: K. Ezawa (Hg.). *Linguistik jenseits des Strukturalismus*, Tübingen: Gunter Narr, 21-47.
- COSERIU Eugenio (2003). *Geschichte der Sprachphilosophie. Von den Anfängen bis Rousseau*, Tübingen/Basel: Francke. [Het boek bevat de herwerking en uitbreiding door J. Albrecht van de twee *Nachschriften* van de colleges die Coseriu hield in 1968/69 en 1970/71 in Tübingen en die door Rudolf Windisch en Gunter Narr opgetekend werden en in 1969 respectievelijk 1972 zijn uitgegeven als de volgende twee banden: Eugenio Coseriu (1969). *Die Geschichte der Sprachphilosophie von der Antike bis zur Gegenwart. Eine Übersicht*, Bd I, Tübingen: Univ. Roman. Seminar, respectievelijk Eugenio Coseriu (1972). *Die Geschichte der Sprachphilosophie von der Antike bis zur Gegenwart. 2. Von Leibniz bis Rousseau*, Bd II, Tübingen: Gunter Narr. Beide banden werden heruitgegeven in 1975].

- COSERIU Eugenio & GECKELER Horst (1981 [1974]). *Trends in Structural Semantics*, Tübingen: Gunter Narr. [Deze monografie is eerder verschenen als Eugenio Coseriu & Horst Geckeler (1974). "Linguistics and semantics", in: Thomas A. Sebeok (1974). *Linguistics and Adjacent Arts and Sciences* 12. *Current trends in Linguistics*, Den Haag/Parijs: Mouton de Gruyter, 103-171].
- CROFT William (1998). "Linguistic Evidence and Mental Representations", in: *Cognitive Linguistics* 9 (2), 151-173.
- CROFT William (2001). *Radical Construction Grammar. Syntactic Theory in Typological Perspective*, / co Oxford: Oxford University Press.
- CROFT William & CRUSE Alan D. (2004). *Cognitive Linguistics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- CRUSE Alan D. (1992). "Review: Charles Ruhl, *On Monosemy: A Study in Linguistic Semantics*. SUNY Series in Linguistics. Albany: State University of New York Press, 1989. xvi + 299 pp.", in: *Linguistics* 30, 577-599.
- CRUSE Alan D. (2000). *Meaning in language. An introduction to Semantics and Pragmatics*, Oxford/New York: Oxford University Press.
- CRYSTAL David (2003). *A Dictionary of Linguistics & Phonetics*, fifth edition, Oxford: Blackwell.
- CUMMINS Robert & CUMMINS Dellarosa D. (eds.). (2000). *Mind, Brains and Computers: The Foundations of Cognitive Science. An Anthology*, Cornwall: MPG Books Ltd, Bodmin.
- CUYCKENS Hubert (1991). *The Semantics of Spatial Prepositions in Dutch. A Cognitive-Linguistic Exercise*, Universitaire Instelling Antwerpen: onuitgegeven doctoraatsverhandeling.
- CUYCKENS Hubert (1993). "The Dutch Spatial Preposition 'in'. A Cognitive-Semantic Analysis", in: Cornelia Zelinsky-Wibbelt (ed.). *The Semantics of Prepositions. From Mental Processing to Natural Language Processing*, Berlijn: de Gruyter, 27-71.
- CUYCKENS Hubert (1994). "Family Resemblance in the Dutch Spatial Preposition 'op'", in: Monika Schwarz (ed.). *Kognitive Semantik/Cognitive Semantics. Ergebnisse, Probleme, Perspektiven*, Tübingen: Gunter Narr, 179-196.
- CUYCKENS Hubert (1995). "Family Resemblance in the Dutch Spatial Prepositions *Door* and *Langs*", in: *Cognitive Linguistics* 6, 183-208.
- CUYCKENS Hubert (1997). "Prepositions in Cognitive Lexical Semantics", in: Dagmar Haumann & Stefan J. Schierholz (Hgg.). *Lexikalische und grammatische Eigenschaften präpositionaler Elemente*, Tübingen: Niemeyer, 63-82.
- CUYCKENS Hubert & ZAWADA Britta (eds.) (1997). *Polysemy in cognitive linguistics. Selected papers from the fifth international cognitive linguistics conference*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- CUYCKENS Hubert, DIRVEN René & TAYLOR John R. (eds.) (2003). *Cognitive Approaches to Lexical Semantics*, Berlijn/New York: Mouton de Gruyter.
- DARMESTETER Arsène (1979 [1887]). *La vie des mots étudiée dans leurs significations*, Parijs: Éditions Champ Libre.
- DAVIDSON D. (1984). *Inquiries into Truth and Interpretation*, Oxford: Clarendon Press.
- DE BOER Theo (1977). "Fenomenologie: een lied van schijn en wezen", in: Remigius C. Kwant & Samuel IJsselings (reds.). *Filosoferen*, Alphen a/d Rijn: Samson, 73-89.
- DE CALUWE Johan (2004). "De converterende kracht van partikels bij de vorming van nieuwe Nederlandse werkwoorden", in: Johan De Caluwe, Georges De Schutter, Magda Devos, Jacques Van Keymeulen (reds.). *Taaldeman. Man van de taal. Schatbewaarder van de taal*, Gent: Academia Press, 257-266.
- DE CUYPERE Ludovic (2001). *Een kritische analyse van de iconiciteitstheorie*, Gent: onuitgegeven licentiaatsverhandeling.
- DE MAURO Tullio (1969 [1966]). *Une introduction à la sémantique*, Parijs: Payot. [Vertaling naar het Frans door Louis-Jean Calvet van het Italiaanse origineel: Tullio De Mauro (1966). *Introduzione alla Semantica*, Bari: Editori Laterza].
- DE MAURO Tullio (1995 [1916]). *Cours de linguistique générale*, uitgegeven door Charles Bally & Albert Séchehaye met de medewerking van Albert Riedlinger, kritische uitgave door Tullio de Mauro, nawoord van Louis-Jean Calvet, Parijs: Éditions Payot & Rivages. [Afgkort tot *Cours*].

- DE MAURO Tullio (1999 [1991]). "Saussure e la semantica", in: Tullio de Mauro. *Capire le parole*, Roma: Editori Laterza, 119-126. [Herwerkte versie van: Tullio de Mauro (1991). "Ancora Saussure e la semantica", in: *Cahiers F. de Saussure* 45, 109-109].
- DE WILDE Truus (in voorbereiding). *Een historiografisch en systematisch onderzoek naar het normbegrip in de structuralistische en sociolinguïstische tradities en de toepassingsmogelijkheden ervan in de tweedetaalverwerving (werktitel)*, Universiteit Gent: onuitgegeven doctoraatsverhandeling.
- DEANE Paul (1993). *Multimodal spatial representations: On the semantic unity of 'over' and other polysemous prepositions*, Duisburg: LAUD [= Linguistic Agency, University of Duisburg].
- DESCLÈS Jean-Pierre (1993). "Interactions entre langage, perception et action", in: *Faits de Langues* 1: *Motivation et iconicité*, 123-127.
- DESMET Piet & SWIGGERS Pierre (1995). *De la grammaire comparée à la sémantique. Textes de Michel Bréal entre 1864 et 1898*, inleiding, commentaar en bibliografie door Piet Desmet & Pierre Swiggers, Leuven: Peeters.
- DEWELL Robert B. (1994). "Over again: Image-schematic transformations in semantic analysis", in: *Cognitive Linguistics* 5, 351-380.
- DEWELL Robert B. (1996). "The separability of German über: A cognitive approach", in: Martin Pütz & René Dirven (eds.). *The Construal of Space in Language and Thought*, Berlijn: Mouton de Gruyter, 109-133.
- DIETRICH Wolf (1997). "Polysemie als 'volle Wortbedeutung' gegen die 'Mehrdeutigkeit der Zeichen'", in: Ulrich Hoinkes & Wolf Dietrich (Hgg.). *Kaleidoskop der Lexikalischen Semantik*, Tübingen: Gunter Narr, 227-238.
- DI MEOLA Claudio (1994). *Kommen und gehen. Eine kognitiv-linguistische Untersuchung der Polysemie deiktischer Bewegungsverben*, Tübingen: Niemeyer.
- DIRVEN René & VERSPOOR Marjolijn (1998). *Cognitive exploration of language and linguistics*, in samenwerking met Johan De Caluwe e.a., Amsterdam: John Benjamins.
- DOROSZEWSKI Witold (1933). "Quelques remarques sur les rapports de la sociologie et de la linguistique: Durkheim et F. de Saussure", in: *Journal de Psychologie*, XXXe Année, 82-91.
- DOROSZEWSKI Witold (1973 [1970]). *Elements of lexicology and semiotics*, Den Haag/Parijs: Mouton de Gruyter [Vertaling naar het Engels door Ian Taylor van het Poolse origineel: Witold Doroszewski (1970). *Elementy leksykologii i semiotyki*, Warschau: PWN].
- DÖRSCHNER Norbert (1996). *Lexikalische Strukturen: Wortfeldkonzeption und Theorie der Prototypen im Vergleich*, Münster: Nodus.
- DRAYE Luc (1992). "Zum Trajektiv. Ein Kapitel aus einer kognitiv orientierten niederländisch - deutschen Kontrastivgrammatik", in: *Leuvense Bijdragen* 81 (1-3), 163-203.
- DUBOIS Danièle (1983). "Analyse de 22 catégories sémantiques du français", in: *L'Année psychologique* 83, 465-489.
- DUBOIS Danièle (1991). *Sémantique et cognition*, Parijs: Éditions du CNRS.
- DUCROT Oswald & TODOROV Tzvetan (1972). *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, Parijs: Éditions du Seuil.
- Duden 11. Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten* (1992). Mannheim: Dudenverlag [Afgekort tot *Duden 11*].
- Duden. Großes Wörterbuch der deutschen Sprache* (³1999). 10 Bde., Mannheim: Dudenverlag [Afgekort tot *Duden*].
- DURKHEIM Émile (1⁶1967 [1894]). *Les règles de la méthode sociologique*, Parijs: Presses Universitaires de France.
- EBBESSEN Sten (Hg.) (1995). *Sprachtheorien in Spätantike und Mittelalter*, Tübingen: Gunter Narr. [Verschenen als Vol.3 van de reeks *Geschichte der Sprachtheorie*, uitgegeven door Peter Schmitter].
- EMPSON William (1953). *Seven Types of Ambiguity*, Londen: Chatto.
- ENGLER Rudolf (1968). *Lexique de la terminologie Saussurienne*, Utrecht/Antwerpen: Het Spectrum.
- FAUCONNIER Gilles (1994). *Mental Spaces*, Cambridge: Cambridge University Press.

- FAUCONNIER Gilles (1997). *Mappings in Thought and Language*, Cambridge: Cambridge University Press.
- FAUCONNIER Gilles & TURNER Mark (1998). "Conceptual integration networks", in: *Cognitive Science* 22 (2), 133-187.
- FEHR Johannes (1997). *Ferdinand de Saussure. Linguistik und Semiologie. Notizen aus dem Nachlaß. Texte, Briefe und Dokumente*, verzameld, vertaald en ingeleid door Johannes Fehr, Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- FILLMORE Charles (1968). "The Case for Case", in: Emmon Bach & Robert T. Harms (eds.). *Universals in Linguistic Theory*, Londen: Holt, Rinehart & Winston.
- FILLMORE Charles (1977). "The Case for Case Reopened", in: Peter Cole & Jerrold M. Sadock (eds.). *Syntax and Semantics. Vol. 8: Grammatical Relations*, New York/San Francisco/Londen: Academic Press, 59-81.
- FILLMORE Charles (1982). "Towards a Descriptive Framework for Spatial Deixis", in: Robert J. Jarvella & Wolfgang Klein (eds.). *Speech, Place and Action*, New York: Wiley, 31-59.
- FISCHER Kerstin (2000). *From Cognitive Semantics to Lexical Pragmatics: The Functional Polysemy of Discourse Particles*, Berlijn: Mouton de Gruyter.
- FISCHER-JØRGENSEN Eli (1965). "Louis Hjelmslev/Obituary", in: *Acta Linguistica Hafaniensia* IX (1), iii-xxiii.
- FODOR Jerry A. (1983). *The Modularity of Mind*, Cambridge (MA): MIT Press.
- FOWLER Harold (ed.) ('1963 [1926]). *Plato with an English Translation: Cratylus, Parmenides, Greater Hippias, Lesser Hippias*, Cambridge (MA): Harvard University Press.
- FREGE Gottlob (1892). "Über Sinn und Bedeutung", in: *Zeitschrift für Philosophie und Philosophische Kritik* 100, 25-50.
- FRETHEIM Thorstein (2001). "In defence of monosemy", in: Enikő Németh & Károly Bibok (eds.). *Pragmatics and The Flexibility of Word Meaning*, Amsterdam/Londen/Oxford/New York/Parijs/Shannon/Tokyo: Elsevier, 79-115.
- GAISER Konrad (1974). *Name und Sache in Platons 'Kratylos'*, Heidelberg: Winter.
- GARCÍA Erica (1975). *The Role of Theory in Linguistic Analysis. The Spanish Pronoun System*, Amsterdam: North Holland.
- GARDINER Alan (1951 [1932]). *The Theory of Speech and Language*, Oxford: Clarendon Press.
- GAWRON Jean Mark (1985). "A Parsimonious Semantics for Prepositions and CAUSE", in: *Papers from the Parasession on Causatives, Part 2*, Chicago: Chicago Linguistics Society 21, 32-47.
- GAWRON Jean Mark (1986). "Situations and Prepositions", in: *Linguistics and Philosophy* 9 (4), 427-476.
- GECKELER Horst (1971). *Strukturelle Semantik und Wortfeldtheorie*, München: Wilhelm Fink.
- GECKELER Horst (ed.) (1978). *Strukturelle Bedeutungslehre*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- GEERAERTS Dirk (1988a). "Cognitive Grammar and the History of Lexical Semantics", in: Brygida Rudzka-Ostyn (ed.). *Topics in Cognitive Linguistics*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 647-678.
- GEERAERTS Dirk (1988b). "Prototypicality as a prototypical notion", in: *Communication and Cognition* 21, 343-355.
- GEERAERTS Dirk (1988c). "Where does prototypicality come from?", in: Brygida Rudzka-Ostyn (ed.). *Topics in Cognitive Linguistics*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 207-230.
- GEERAERTS Dirk (1989). *Wat er in een woord zit. Facetten van de lexicale semantiek*. Leuven: Peeters.
- GEERAERTS Dirk (1991). "Grammaire cognitive et sémantique lexicale", in: *Communications* 53: *Sémantique cognitive*, Parijs: Éditions du Seuil, 17-50.
- GEERAERTS Dirk (1992a). "Polysemy and prototypicality. On Georges Kleiber, *La sémantique du prototype*", in: *Cognitive Linguistics* 3, 219-231.
- GEERAERTS Dirk (1992b). "The return of hermeneutics to lexical semantics", in: Martin Pütz (ed.). *Thirty years of linguistic evolution: studies in honour of René Dirven on the occasion of his sixtieth birthday*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 257-281.

- GEERAERTS Dirk (1992c). "The semantic structure of Dutch *over*", in: *Leuvense Bijdragen* 81, 205-230.
- GEERAERTS Dirk (1993a). "Vagueness's puzzles, polysemy's vagaries", in: *Cognitive Linguistics* 4 (3), 223-272.
- GEERAERTS Dirk (1993b). "Cognitive semantics and the history of philosophical epistemology", in: Richard A. Geiger & Brygida Rudzka-Ostyn (eds.). *Conceptualizations and Mental Processing in Language*, verschenen als deel 3 van *Cognitive Linguistics Research*, Berlijn/New York: Mouton de Gruyter, 53-79.
- GEERAERTS Dirk (1994). "Polysemy", in: Robert E. Asher (ed.). *The Encyclopedia of Language & Linguistics*, Vol. 6 (1994), 3227-3228.
- GEERAERTS Dirk (1995). "Cognitive Linguistics", in: Jef Verschueren, Jan-Ola Östman & Jan Blommaert (eds.). *Handbook of Pragmatics*, Amsterdam: John Benjamins, 112-113.
- GEERAERTS Dirk (1997). *Diachronic prototype semantics*, Oxford: Clarendon.
- GEERAERTS Dirk (1999). "Idealist and empiricist tendencies in cognitive semantics", in: Theo Janssen & Gisela Redeker (eds.). *Cognitive Linguistics: Foundations, Scope, and Methodology*, Berlijn/New York: Mouton de Gruyter, 163-194.
- GENDLIN Eugene T. (1992). "Meaning Prior to the Separation of the Five Sentences", in: Maxim Stamenov (ed.) (1992). *Current Advances in Semantic Theory*, verschenen als deel 73 van de *Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Science*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 31-53.
- GENTILE Giovanni (1954). *Sommario di pedagogia come scienza filosofica*, Firenze: Sansoni.
- GIBBS Raymond W. & MATLOCK Teenie (1999). "Psycholinguistics and mental representations", in: *Cognitive Linguistics* 10 (3), 263-269.
- GIBSON James J. (1966). *The Senses Considered as Perceptual Systems*, Boston: Houghton Mifflin.
- GIBSON, James J. (1977). "The theory of affordances", in: Robert Shaw & John Bransford (eds.). *Perceiving, Acting, and Knowing*, Hillsdale (NJ): Erlbaum.
- GIBSON James J. (1979). *Ecological Approach to Visual Perception*, Boston: Houghton Mifflin.
- GIPPER Helmut (1978 [1959]). "Sessel oder Stuhl? Ein Beitrag zur Bestimmung von Wortinhalten im Bereich der Sachkultur", in: Horst Geckeler (1978). *Strukturelle Bedeutungslehre*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 371-398. [Eerder verschenen als bijdrage met dezelfde titel in Gipper Helmut (1959) (Hg.). *Sprache. Schlüssel zur Welt. Festschrift für Leo Weisgerber*, Düsseldorf: Schwann, 271-292].
- GIVÓN Talmy (2002). "The visual information-processing system as an evolutionary precursor of human language", in: Talmy Givón & Bertram F. Malle (eds.). *The Evolution of Language out of Pre-language*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 3-50.
- GOLDBERG Adèle E. (1995). *A Construction Grammar Approach to Argument Structure*, Chicago: Chicago University Press.
- GOODENOUGH Ward H. (1956). "Componential analysis and the study of meaning", in: *Language* 32, 195-216.
- GORDON Terrence W. (1982). *A History of Semantics*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- GOUGENHEIM Georges (1959). "Y a-t-il des prépositions vides en français?", in: *Le Français Moderne* 27 (1), 1-25.
- Grammaire générale et raisonnée, ou: La Grammaire de Port-Royal* (1966 [1676/1660]). Kritische uitgave door Herbert E. Breckle, Stuttgart-Bad Cannstatt: Frommann-Holzboog.
- GRICE Herbert P. (1975). "Logic and Conversation", in: Peter Cole & Jerry L. Morgan (eds.). *Syntax and Semantics 3: Speech acts*, New York: Academic Press, 41-58.
- GRIMM Jakob (1968 [1822]). *Vorreden zur deutschen Grammatik von 1819 und 1822*, uitgegeven door Hugo Steger, Darmstadt: Wissenschaftlich Buchgesellschaft.
- GROUSSIÉ Marie-Line (1997). "Prépositions et primarité du spatial: de l'expression de relations dans l'espace à l'expression de relations non-spatiales", in: *Faits de langues* 9, Parijs: Ophrys, 221-234.

- HAGÈGE Claude (1975). *Le problème linguistique des prépositions et la solution chinoise*, Leuven: Peeters.
- HALLIDAY Michael A.K. (1961). "Categories of the Theory of Grammar", in: *Word* 17, 241-292.
- HARRIS Zellig S. (1951). *Methods in Structural Linguistics*, Chicago: University of Chicago Press.
- HASPELMATH Martin (2003). "The Geometry of Grammatical Meaning: Semantic Maps and Cross-Linguistic Comparison", in: Michael Tomasello (ed.). *The New Psychology of Language. Cognitive and Functional Approaches to Language Structure*, Mahwah (NJ)/Londen: Lawrence Erlbaum, 211-242.
- HÄBLER Gerda (1991). *Der semantische Wertbegriff in Sprachtheorien vom 18. bis zum 20. Jahrhundert*, Berlin: Akademie Verlag.
- HAUMANN Dagmar & SCHIERHOLZ Stefan J. (Hgg.) (1997). *Lexikalische und grammatische Eigenschaften präpositionaler Elemente*, Tübingen: Niemeyer.
- HEGER Klaus (1963). "Homographie, Homonymie und Polysemie", in: *Zeitschrift für Romanische Philologie* 79, 471-491.
- HEIDER Eleanor (1971) [= meisjesnaam van Eleanor Rosch]. "Focal Color Areas and the Development of Color Names", in: *Developmental Psychology* 4, 447-455.
- HEIDER Eleanor (1972). "Universals in Color Naming and Memory", in: *Journal of Experimental Psychology* 93, 10-20.
- HEIDER Eleanor & OLIVER D.C. (1972). "The Structure of the Color Space in Naming and Memory for Two Languages", in: *Cognitive Psychology* 3, 337-345.
- HJELMSLEV Louis (1935). *La catégorie des cas. Étude de grammaire générale. Première partie*, in: *Acta Jutlandica* VII (1), Kopenhagen: C.A. Reitzels Forlag, i-xii + 1-184.
- HJELMSLEV Louis (1953 [1943]). *Prolegomena to a theory of language*, Baltimore: Waverly Press. (Supplement to International Journal of American Linguistics, Vol.19, No. 1, January 1953, Indiana University Publications in Anthropology and Linguistic, Memoir 7 of the International Journal of American Linguistics). [Vertaling naar het Engels door Francis J. Whitfield van het Deense origineel van Louis Hjelmslev (1943). *Omkring sprogteoriens grundlaeggelse*. Kopenhagen: E. Munksgaard].
- HJELMSLEV Louis (1975). *Résumé of a Theory of Language*, Copenhagen: Nordisk Sprog- og Kulturforlag. [= *Travaux du Cercle linguistique de Copenhague XVI*].
- HOINKES Ulrich & DIETRICH Wolf (Hgg.) (1997). *Kaleidoskop der Lexikalischen Semantik*, Tübingen: Gunter Narr.
- HOLDCROFT David (1991). *Saussure. Signs, System, and Arbitrariness*, Cambridge: Cambridge University Press.
- HONESTE Marie Luce (2003a). "Contre la polysémie ?", in: *Recherches Linguistiques* n° 26 : *Contre 'Identité sémantique et variation catégorielle'*, CELTD: Université de Metz, 233-247.
- HONESTE Marie Luce (2003b). "Polysémie et Référence", in: Sylvianne Rémi-Giraud & Louis Panier (éds). *La polysémie ou l'empire des sens: lexique, discours, représentations*, Lyon: PUF, 149-155.
- HONESTE Marie Luce (2004a). "Place: une notion spatiale ?", in: *Cahiers de Lexicologie* n° 85, dir. Bernard Quemada, Inalf: Besançon 2004 (2), 43-56.
- HONESTE Marie Luce (2004b). "Rendons à César... (critique de la polysémie prépositionnelle: le cas de de", in: *Recherches Linguistiques* n° 27 : *Adpositions of Movement (Actes du Colloque International, Katholieke Universiteit Leuven, Belgique, 2002)*, éd. P. Dendale: Université Metz.
- HONESTE Marie Luce (2004c). "Langue et contexte: deux sources de signification. L'exemple du verbe modal pouvoir", in: *Le Français Moderne. Revue de linguistique française* 72 (2), 146-156.
- ITKONEN Esa (1978). *Grammatical Theory and Metascience. A critical investigation into the methodological and philosophical foundations of 'autonomous' linguistics*, Amsterdam: John Benjamins.
- ITKONEN Esa (2003). *What is Language. A Study in the Philosophy of Linguistics*, Turku: University of Turku.
- JACKENDOFF Ray (1983). *Semantics and Cognition*, Cambridge (MA): MIT Press.
- JACKENDOFF Ray (1985). "Multiple Subcategorizations and the Theta-Criterion: The Case of Climb", in: *Natural Language and Linguistic Theory* 3, 271-295.

- JACKENDOFF Ray (1990). *Semantic Structures*, Cambridge (MA): MIT Press.
- JANSSEN Theo A.J.M. (1997). *Communiceren. Over Taal en Taalgebruik*, Den Haag/Antwerpen: Sdu Uitgevers/Standaard Uitgeverij.
- JANSSEN Theo A.J.M. (2003). "Monosemy versus polysemy", in: Hubert Cuyckens, René Dirven & John Taylor (eds.). *Cognitive Approaches to Lexical Semantics*, Berlijn/New York: Mouton de Gruyter, 93-122.
- JESPERSEN Otto. (¹1959 [1929]). *Language. Its Nature, Development and Origin*, Londen: George Allen & Unwin.
- JOHNSON Mark (1987). *The Body in the Mind. The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*, Chicago/Londen: University of Chicago Press.
- JOHNSON Mark (1992). "Philosophical Implications of Cognitive Semantics", in: *Cognitive Linguistics* 3, 345-366.
- JOHNSON Mark (1993). "Why Cognitive Semantics Matters to Philosophy", in: *Cognitive Linguistics* 4, 62-74.
- JOLLES André (1973 [1934]). "Antike Bedeutungsfelder", in: Lothar Schmidt (Hg.). *Wortfeldforschung. Zur Geschichte und Theorie des sprachlichen Feldes*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 104-115. [Eerder verschenen als André Jolles (1934). "Antike Bedeutungsfelder", in: *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 58, 97-109].
- JOSEPH John E. (2000). *Limiting the Arbitrary. Linguistic Naturalism and its Opposites in Plato's Cratylus and Modern Theories of Language*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. [Verschenen als Vol.96 van *Studies in the History of the Language Sciences*, Series III van de *Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Science* door E.F. Konrad Koerner (ed.)].
- JOSEPH John E. (2002). *From Whitney to Chomsky. Essays in the history of American Linguistics*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. [Verschenen als Vol.103 van *Studies in the History of the Language Sciences*, Series III van de *Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Science* door E.F. Konrad Koerner (ed.)].
- KABATEK Johannes (2000). "Einheitlichkeit der Bedeutung, Designat und Integrale Linguistik", in: Bruno Staib (Hg.). *Linguistica romanica et indiana. Festschrift für Wolf Dietrich zum 60. Geburtstag*, Tübingen: Gunter Narr, 187-205.
- KANT Immanuel (1956). *Kritik der reinen Vernunft*, Phil. Bibl. Bd. 37a, Hamburg: Felix Meiner.
- KATZ Jerold J. (1966). *The Philosophy of Language*, New York: Harper & Row.
- KATZ Jerold J. & FODOR Jerry A. (1963). "The Structure of Semantic Theory", in: *Language* 39 (2), 170-210.
- KATZ Jerold J. & POSTAL Paul M. (1964). *An Integrated Theory of Linguistic Descriptions*, Cambridge (MA): MIT Press.
- KELLER Frank, LAPATA Mirella & OURIOUPINA Olga (2002). "Using the web to overcome data sparseness", in: Jan Hajic & Yuji Matsumoto (eds.). *Proceedings of the Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing*, University of Pennsylvania (PA): Association for Computational Linguistics, 230-237.
- KILGARRIFF Adam (2003). "I don't believe in word senses", in: Brigitte Nerlich, Zazie Todd, Vimala Herman & David D. Clarke (eds.). *Polysemy. Flexible Patterns of Meaning in Mind and Language*, Berlijn/New York: Mouton de Gruyter.
- KLEIBER Georges (1993 [1990]). *Prototypensemantik: eine Einführung*, Tübingen: Gunter Narr. [Vertaling naar het Duits door Michael Schreiber van het Franse origineel: Georges Kleiber (1990). *La sémantique du prototype. Catégories et sens lexical*, Parijs: Presses Universitaires de France].
- KLEIBER Georges (1999). *Problèmes de sémantique: la polysémie en questions*, Villeneuve d'Ascq (Nord): Presses Universitaires du Septentrion.
- KLEIN Franz-Josef (1986). "Semantische Varianten. Das Problem der Lexikalischen Mehrdeutigkeit und die Unterscheidung von langue und parole", in: *Vox Romanica* 45, 1-12.
- KNOBLOCH Clemens (1988). *Geschichte der psychologischen Sprachauffassung in Deutschland von 1850 bis 1920*, Tübingen: Max Niemeyer.

- KOCH Peter (1998). "Saussures *mouton* und Hjeltslevs *trae*: zwei Schulbeispiele zwischen Semstruktur und Polysemie", in: Edeltraud Werner, Ricarda Liver, Yvonne Stork & Martina Nicklaus (Hgg.). *Et multum et multa. Festschrift für Peter Wunderli zum 60. Geburtstag*, Tübingen: Gunter Narr, 113-136.
- KOERNER E.F. Konrad (1973). *Ferdinand de Saussure. Origin and Development of his Linguistic Thought in Western Studies of Language. A Contribution to the History and Theory of Linguistics*, Braunschweig: Vieweg.
- KOERNER E.F. Konrad (2002). *Toward a History of American Linguistics*, London/New York: Routledge.
- KOERNER E.F. Konrad & ASHER Robert E. (eds.) (1995). *Concise History of the Language Sciences. From the Sumerians to the cognitivists*, Oxford/New York/Tokyo: Elsevier Science.
- KRAMPEN Martin (1981). "Ferdinand de Saussure und die Entwicklung der Semiologie", in: Krampen Martin, Oehler Klaus, Posner Roland & von Uexküll Thure (Hgg.). *Die Welt als Zeichen. Klassiker der modernen Semiotik*, Berlin: Severin & Siedler, 99-138.
- KREITZER Anatol (1997). "Multiple levels of schematization: A study in the conceptualization of space", in: *Cognitive Linguistics* 8, 291-325.
- KRETZMANN Norman (1971). "Plato on the Correctness of Names", in: *American Philosophical Quarterly* 8, 126-138.
- KUHN Thomas (1970). *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago: University of Chicago Press.
- LABOV William (1972). "Some principles of Linguistic Methodology", in: *Language in Society* 1, 97-120.
- LABOV William (1973). "The Boundaries of Words and Their Meaning", in: Charles-James N. Bailey & Roger W. Shuy (eds.). *New Ways of Analyzing Variation in English*, Washington DC: Georgetown University Press, 340-373.
- LABOV William (1978). "Denotational Structure", in: Donka Farkas, Wesley M. Jacobsen & Karol W. Todrys (eds.). *Papers From the Parasession on the Lexicon*, Chicago: Chicago Linguistics Society, 220-260.
- LAKOFF George (1972). "Hedges: a study in meaning criteria and the logic of fuzzy concepts", in: *Papers from the 8th Regional Meeting*, Chicago: Chicago Linguistics Society, 183-228.
- LAKOFF George (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*, Chicago: The University of Chicago Press.
- LAKOFF George (1993). "The Contemporary Theory of Metaphor", in: Andrew Ortony (ed.). *Metaphor and Thought*, Cambridge: Cambridge University Press, 202-251.
- LAKOFF George & JOHNSON Mark (1980). *Metaphors We Live By*, Chicago: University of Chicago Press.
- LAKOFF George & JOHNSON Mark (1999). *Philosophy in the Flesh*, New York: Basic Books.
- LANG Ewald (1991). "A Two Level Approach to Projective Prepositions", in: Gisa Rauh (ed.). *Approaches to Prepositions*, Tübingen: Gunter Narr, 127-167.
- LANGACKER Ronald W. (1982). "Space Grammar: Analysability, and the English Passive", in: *Language* 58 (1), 22-80.
- LANGACKER Ronald W. (1983). *Foundations of Cognitive Grammar. I: Orientation, II: Semantic Structure*, Trier: LAUT.
- LANGACKER Ronald W. (1986). "An Introduction to Cognitive Grammar", in: *Cognitive Science* 10, 1-40.
- LANGACKER Ronald W. (1987). *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. I: Theoretical Prerequisites*, Stanford (CA): Stanford University Press.
- LANGACKER Ronald W. (1988a). "An overview of Cognitive Grammar", in: Brygida Rudzka-Ostyn (ed.). *Topics in Cognitive Linguistics (Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Science 50)*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 3-48.
- LANGACKER Ronald W. (1988b). "A view of Linguistic Semantics", in: Brygida Rudzka-Ostyn (ed.). *Topics in Cognitive Linguistics (Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Science 50)*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 49-90.

- LANGACKER Ronald W. (1988c). "The Nature of Grammatical Valence", in: Brygida Rudzka-Ostyn (ed.). *Topics in Cognitive Linguistics (Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Science 50)*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 91-126.
- LANGACKER Ronald W. (1988d). "A Usage-Based Model", in: Brygida Rudzka-Ostyn (ed.). *Topics in Cognitive Linguistics (Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Science 50)*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 127-164.
- LANGACKER Ronald W. (1990). *Concept, Image, and Symbol. The Cognitive Basis of Grammar*, Berlijn/New York: Mouton de Gruyter.
- LANGACKER Ronald W. (1991). *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. II: Descriptive Application*, Stanford (CA): Stanford University Press.
- LAUR Dany (1993). "La relation entre le verbe et la préposition dans la sémantique du déplacement", in: Claude Vandeloise (ed.). *Langages 110: La couleur des prépositions*, Parijs: Larousse, 47-67.
- LEHRER Adrienne (1974). *Semantic Fields and Lexical Structure*, Amsterdam/Londen/New York: North-Holland.
- LEHRER Adrienne (1991). "Review: Charles Ruhl, *On Monosemy: A Study in Linguistic Semantics*. Stony Brook: State University of New York Press, 1989. xvi + 299 pp.", in: *Journal of Linguistics* 27:1, 298-300.
- LENNEBERG Eric H. (1967). *Biological Foundations of language*, New York: Wiley.
- LEPSCHY Giulio (ed.) (1994 [1990]). *History of Linguistics. Volume II: Classical and Medieval Linguistics*, Londen/New York: Longman. [Oorspronkelijk verschenen in het Italiaans bij Società editrice il Mulino (1990); Engelse vertaling verschenen bij Longman Group UK Limited (1994)].
- LIEBERMANN Paul (1975). *On the Origins of Language: An Introduction to the Evolution of Human Speech*, New York: Macmillan.
- LINDNER Susan (1981). *A Lexico-Semantic Analysis of Verb-Particle Constructions with Up and Out*, University of California (San Diego): onuitgegeven doctoraatsverhandeling.
- LORENZ Kuno & MITTELSTRASS Jürgen (1967). "On Rational Philosophy of Language: The programme in Plato's *Cratylus* reconsidered", in: *Mind* 76, 1-20.
- LOUNSBURY Floyd G. (1956). "A Semantic Analysis of the Pawnee Kinship Usage", in: *Language* 32, 158-194.
- LOUNSBURY Floyd G. (1964). "The Structural Analysis of Kinship Semantics", in: *PICL* 9, 1073-1090.
- LYONS John (1977). *Semantics*, 2 banden, Cambridge: Cambridge University Press.
- LYONS John (1978 [⁴1975]). "Semantische Struktur", in: Horst Geckeler (Hg.). *Strukturelle Bedeutungslehre*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 274-310. [Eerder verschenen als het tiende hoofdstuk uit John Lyons (⁴1975). *Einführung in die moderne Linguistik*, München: Verlag C.H.Beck, 453-481].
- LYONS John (1981). *Language and Linguistics*, Cambridge: Press Syndicate of the University of Cambridge.
- LYONS John (1991). "Bedeutungstheorien. Theories of Meaning", in: Arnim Von Stechow & Dieter Wunderlich (Hgg.) (1991). *Semantik. Semantics. Ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung. An International Handbook of Contemporary Research*, Berlijn/New York: Walter de Gruyter. [Uitgegeven als Band 6 van Hugo Steger & Herbert Ernst Wiegand (eds.). *Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft*, Berlijn/New York: Walter de Gruyter].
- LYONS John (²1996 [1995]). *Linguistic Semantics. An Introduction*, Cambridge: Cambridge University Press. [Dit boek vervangt het vroegere John Lyons (1981). *Language, Meaning and Context*, Cambridge, New York/Melbourne: Cambridge University Press].
- LYONS John (2002 [1995]). *Linguistic Semantics. An Introduction*, Cambridge: Cambridge University Press. [Dit boek vervangt het vroegere John Lyons (1981). *Language, Meaning and Context*, Cambridge, New York/Melbourne: Cambridge University Press].
- MANDLER Jean (1988). "How to build a baby: on the development of an accessible representational system", in: *Cognitive Development* 3, 113-116.

- MANDLER Jean (1992). "How to build a baby: II. Conceptual primitives", in: *Psychological Review* 99 (4), 587-604.
- MANDLER Jean (1996). "Preverbal representation", in: Paul Bloom, Mary A. Peterson, Lynn Nadel & Merrill F. Garrett (eds.). *Language and Space*, Cambridge (MA): MIT Press, 365-384.
- MARTINET André (1968). "Neutralisation et syncrétisme", in: *La Linguistique* 1, 1-20.
- MATTHEWS Peter (2001). *A Short History of Structural Semantics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- McCAWLEY James (1968). "Concerning the base component of a transformational grammar", in: *Foundations of Language* 4 (1), 55-88.
- McCAWLEY James (1978). "Conversational Implicature and the Lexicon", in: *Syntax and Semantics* 9, 245-259.
- MEEUX Birgitta (1997). "The Spatial and Non-Spatial Senses of the German Preposition *Über*", in: Hubert Cuyckens & Britta Zawada (eds.). *Polysemy in cognitive linguistics. Selected papers from the fifth international cognitive linguistics conference*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 1-36.
- MELIS Ludo (2003). *La préposition en français*, Parijs: Ophrys.
- MERLEAU-PONTY Maurice (1979 [1953]). *Lof der Wijsbegeerte*, Amsterdam: Boom. [Vertaling naar het Nederlands van het Franse origineel: Merleau-Ponty Maurice (1953). *Éloge de la philosophie*, Parijs: Gallimard].
- MERLEAU-PONTY Maurice (1997 [1945]). *Fenomenologie van de waarneming*, Amsterdam: Ambo. [Vertaling naar het Nederlands van het Franse origineel: Merleau-Ponty Maurice (1945). *Phénoménologie de la perception*, Parijs: Gallimard].
- MICHELSSEN Conrad (1843). *Philosophie der Grammatik. I: Kasuslehre der lateinischen Sprache vom kausal-lokalen Standpunkte aus*, Berlijn: Trautwein.
- MILLER George A. & JOHNSON-LAIRD Philip N. (1976). *Language and Perception*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MOUNIN Georges (1972). *La linguistique du xxe siècle*, Vendôme: Presses Universitaires de France.
- NAUMANN Bernd (1986). *Grammatik der deutschen Sprache zwischen 1781 und 1856. Die Kategorien der deutschen Grammatik in der Tradition von Johann Werner Meiner und Johann Christoph Adelung*, Berlijn: Erich Schmidt. [Philologische Studien und Quellen 114].
- NAVARRO i Fernando Ignasi (1998). *A cognitive semantics analysis of the lexical units AT, ON and IN in English*, Universitat Jaume I, Castello de la Plana: onuitgegeven doctoraatsverhandeling. [http://www.tdx.cesca.es/TESIS_UJ/AVAILABLE/TDX-0804103-133233/navarro.pdf].
- NEISSER Ulric (1967). *Cognitive Psychology*, Englewood Cliffs (NJ): Prentice-Hall.
- NÉMETH Enikő & BIBOK Károly (eds.) (2001). *Pragmatics and The Flexibility of Word Meaning*, Amsterdam/Londen/Oxford/New York/Parijs/Shannon/Tokyo: Elsevier.
- NERLICH Brigitte (1992). *Semantic Theories in Europe 1830-1930. From etymology to contextuality*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- NERLICH Brigitte & CLARKE David (1996). *Language, Action, and Context*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- NERLICH Brigitte & CLARKE David (1997). "Polysemy: Patterns of Meaning and Patterns in History", in: *Historiographia Linguistica* 24 (3), 349-385.
- NERLICH Brigitte & CLARKE David D. (2001). "Ambiguities We Live By: Towards a Pragmatics of Polysemy", in: *Journal of Pragmatics* 33 (1), 1-20.
- NERLICH Brigitte, TODD Zazie, HERMAN Vimala & CLARKE David D. (eds.) (2003). *Polysemy. Flexible Patterns of Meaning in Mind and Language*, Berlijn/New York: Mouton de Gruyter.
- NIDA Eugene (1975). *Componential Analysis of Meaning*, Den Haag: Mouton de Gruyter.
- NOORDEGRAAF Jan (2002). "Naar aanleiding van een term: monosemie", in: *Trefwoord* (internettijdschrift: http://www.fa.knaw.nl/files/2238/monosemie4_2.pdf), 1-12.
- OGDEN Charles K. & RICHARDS Ivor Armstrong (1923). *The Meaning of Meaning*, New York: Harcourt, Brace & World.

- PAUL Hermann (1891 [1880]). *Principles of the History of Language*, Londen: Longmans, Green & Co. [Vertaling naar het Engels door Henry August Strong van de 2de nieuwe en herwerkte uitgave van het Duitse origineel: Hermann Paul (1880). *Prinzipien der Sprachgeschichte*, Halle a.d.S: Niemeyer].
- PAUL Hermann (?1966 [1880]). *Prinzipien der Sprachgeschichte*, Tübingen: Niemeyer.
- PEETERS Bert (1991). "Review: Charles Ruhl, *On Monosemy: A Study in Linguistic Semantics*. SUNY Series in Linguistics. Albany: State University of New York Press, 1989. xvi + 299 pp.", in: *Canadian Journal of Linguistics* 36(3), 300-301.
- PETITOT Jean (1985). *Morphogénèse du sens*, Parijs: PUF.
- PETITOT Jean (1991). "Syntaxe topologique et grammaire cognitive", in: *Langages* 103, 97-128.
- PETITOT Jean (1992). *Physique du sens*, Parijs: Éditions du CNRS.
- PLATO (?1963 [1926]). *Cratylus*, uitgegeven en vertaald naar het Engels door H. Fowler (ed.), Cambridge (MA): Harvard University Press.
- PORSCH Peter (1984). "Arbitrarität und Natürlichkeitsprinzip aus dialektischer Sicht", in: *Zeitschrift für Germanistik* 5, 70-76.
- POS Hendrik J. (1924). *Algemene Taalwetenschap en subjectiviteit*, Amsterdam: H.J. Paris.
- POS Hendrik J. (1949). "The Foundations of Word Meanings. Different Approaches", in: *Lingua* 1, 281-292.
- POSNER Roland (1980). "Semantics and pragmatics of sentence connectives in natural language", in: Irmegard Rauch & Gerald F. Carr (eds.). *The Signifying Animal*, Bloomington: Indiana University Press, 169-203. [Eerder verschenen in: Ferenc Kiefer, John Searle & Manfred Bierwisch (eds.) (1980). *Pragmatics and Speech Act Theory*, Dordrecht: Reidel].
- POTTIER Bernard (1963). *Recherches sur l'analyse sémantique en linguistique et en traduction mécanique*, Nancy: Université de Nancy.
- POTTIER Bernard (1964). "Vers une sémantique moderne", in: *Travaux de linguistique et de littérature*, publiés par le Centre de Philologie et de Littératures Romanes de l'Université de Strasbourg II/1, 107-137.
- POTTIER Bernard (1974). *Linguistique Générale*. Parijs: Klincksieck.
- POTTIER Bernard (1978 [1964]). "Entwurf einer modernen Semantik", in: Horst Geckeler (Hg.). *Strukturelle Bedeutungslehre*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 45-89. [Vertaling naar het Duits door Gisela Köhler van het Franse origineel: Bernard Pottier (1964). "Vers une sémantique moderne", in: *Travaux de linguistique et de littérature (TraLiLi)* II/1, 107-137].
- POTTIER Bernard (1984). "L'opposition verbo-nominale n'est pas un phénomène primaire", in: *Modèles linguistiques*, 6 (1), 61-65.
- POTTIER Bernard (1992). *Sémantique générale*, Parijs: PUF.
- PUSTEJOVSKY James (1995). *The Generative Lexicon*, Cambridge (MA): MIT Press.
- PUSTEJOVSKY J. & BOGURAEV B. (1997). *Lexical Semantics. The Problem of Polysemy*, Oxford: Clarendon.
- PUTNAM Hilary (1975a). "The meaning of 'Meaning'", in: Keith Gunderson (ed.). *Language, Mind and Knowledge*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 131-193.
- PUTNAM Hilary (1975b). *Mind, language and reality*, Cambridge: Cambridge University Press.
- PUTNAM Hilary (1981). *Reason, Truth, and History*, Cambridge: Cambridge University Press.
- PÜTZ Martin (ed.) (1992). *Thirty years of linguistic evolution: studies in honour of René Dirven on the occasion of his sixtieth birthday*, Philadelphia: Benjamins.
- PÜTZ Martin & DIRVEN René (eds.) (1996). *The Construal of Space in Language and Thought*, Berlijn: Mouton de Gruyter.
- PÜTZ Martin, NIEMEIER Suzanne & DIRVEN René (eds.) (2001). *Applied Cognitive Linguistics*, Volume 2, Berlijn: Mouton de Gruyter.
- QUELLER Kurt (2001). "A usage-based approach to modeling and teaching the phrasal lexicon", in: Martin Pütz, Suzanne Niemeier & René Dirven (eds.). *Applied Cognitive Linguistics*, Volume 2, Berlijn: Mouton de Gruyter, 55-83.
- RADFORD Andrew (1988). *Transformational Grammar: A First Course*. Cambridge: Cambridge University Press.

- RAKOVA Marina (2003). *The Extent of the Literal. Metaphor, Polysemy and Theories of Concepts*, New York: Palgrave Macmillan.
- RAVIN Yael & LEACOCK Claudia (eds.) (2000). *Polysemy. Theoretical and Computational Approaches*, Oxford: Oxford University Press.
- REAY Irene E. (1994). "Sound Symbolism", in: Robert E. Ascher (ed.). *The encyclopedia of Language and Linguistics* Vol. 8, Oxford: Pergamon, 4064-4070.
- REGENBOGEN Armin & MEYER Uwe (1998). *Wörterbuch der philosophischen Begriffe*, Hamburg: Felix Meiner.
- REISIG Christian Karl (1839). *Vorlesungen über lateinische Sprachwissenschaft*; uitgegeven en becommentarieerd door Friedrich Haase, Leipzig: Lehnhold.
- RICE Sally (1996). "Prepositional prototypes", in: Martin Pütz & René Dirven (eds.). *The Construal of Space in Language and Thought*, Berlijn: Mouton de Gruyter, 135-166.
- RICKHEIT Gert & STROHNER Hans (1993). *Grundlagen der kognitiven Sprachverarbeitung*, Tübingen: Francke.
- ROSCH Eleanor (1973). "On the Internal Structure of Perceptual and Semantic Categories", in: Timothy E. Moore (ed.). *Cognitive Development and the Acquisition of Language*, New York/San Francisco/Londen: Academic Press, 111-144.
- ROSCH Eleanor (1975). "Cognitive Representations of Semantic Categories", in: *Journal of Experimental Psychology* 104, 192-233.
- ROSCH Eleanor (1977). "Human categorization", in: Neil Warren (ed.). *Studies in Cross-Cultural Psychology I*, Londen: Academic Press, 1-49.
- ROSCH Eleanor (1978). "Principles of Categorization", in: Eleanor Rosch & Barbara B. Lloyd (eds.). *Cognition and Categorization*, Hillsdale/N.J., New York: Lawrence Erlbaum, 27-48.
- ROSCH Eleanor (1988). "Coherence and Categorization: a Historical View", in: Frank S. Kessel (ed.). *The Development of Language and Language Researchers. Essays in Honor of Roger Brown*, Hillsdale (N.J.)/New York: Lawrence Erlbaum, 373-392.
- ROSCH Eleanor & MERVIS Caroline B. (1975). "Family Resemblances: Studies in the Internal Structure of Categories", in: *Cognitive Psychology* 7, 573-605.
- ROSCH Eleanor, MERVIS Caroline B., GRAY Wayne D., JOHNSON David M. & BOYES-BRAEM Penny (1976). "Basic objects in natural categories", in: *Cognitive Psychology* 8, 382-439.
- RUDZKA-OSTYN Brygida (ed.) (1988). *Topics in Cognitive Linguistics*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- RUHL Charles (1973). "The verb 'take'", Summer meeting, Linguistic Society of America: University of Michigan.
- RUHL Charles (1975). "Polysemy or monosemy: discrete meanings or continuum?", in: Ralph W. Fasold & Roger W. Shuy (eds.). *Analyzing Variation in Language. Papers from the Second Colloquium on New Ways of Analyzing Variation*, Washington: Georgetown University Press, 184-202.
- RUHL Charles (1989). *On Monosemy. A Study in Linguistic Semantics*, Albany/New York: State University of New York Press.
- RUMPEL Theodor (1845). *Casuslehre in besonderer Beziehung auf die griechische Sprache*, Halle: E. Anton.
- RUWET Nicolas (1969). "À propos des prépositions de lieu en français moderne", in: Charles Hyart (éd.). *Mélanges Fohalle*, Gembloux: Duculot, 317-340.
- SAEED John (1997). *Semantics*, Oxford: Blackwell.
- SANDRA Dominiek (1998). "What linguists can and can't tell you about the human mind: A reply to Croft", in: *Cognitive Linguistics* 9-4 (1998), 361-378.
- SANDRA Dominiek & RICE Sally (1995). "Network analyses of prepositional meaning: Mirroring whose mind – the linguist's or the language user's?", in: *Cognitive Linguistics* 6 (1), 89-130.
- SAUNDERS Barbara (2000). "Revisiting Basic Color Terms", in: *Journal of the Royal Anthropological Institute* 6 (1), 81-99.
- SAUSSURE Ferdinand de (1968 [1916]). *Cours de linguistique générale*, kritische uitgave door Rudolf Engler, Wiesbaden: Harrassowitz. [Afgekort tot Engler].

- SAUSSURE Ferdinand de (⁵1995 [1916]). *Cours de linguistique générale*, uitgegeven door Charles Bally & Albert Séchehaye met de medewerking van Albert Riedlinger, kritische uitgave door Tullio de Mauro, nawoord van Louis-Jean Calvet, Parijs: Éditions Payot & Rivages. [Afkort tot *Cours*].
- SAUSSURE Ferdinand de (2002). *Écrits de linguistique générale*, Tekst samengesteld en uitgegeven door Simon Bouquet & Rudolf Engler, Parijs: Éditions Gallimard. [Afkort tot *Écrits*].
- SCHIFKO Peter (1977). *Aspekte einer strukturalen Lexikologie. Zur Bezeichnung räumlicher Beziehungen im modernen Französisch*, Bern: Francke.
- SCHLEICHER August (1863). *Die darwinsche Theorie und die Sprachwissenschaft*, Weimar: Böhlau.
- SCHLEICHER August (1865). *Über die Bedeutung der Sprache für die Kulturgeschichte des Menschen*, Weimar: Böhlau.
- SCHLEICHER August (1866). *Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*, Weimar: Böhlau.
- SCHLIEBEN-LANGE Brigitte (1997). "Zu einer einfachen Systematik der Zuweisung von (polysemen) Lesarten", in: Ulrich Hoinkes & Wolf Dietrich (Hgg.). *Kaleidoskop der lexikalischen Semantik*, Tübingen: Gunter Narr, 239-247.
- SCHLYTER Suzanne (1982). *Vagheit, Polysemie und Prototypentheorie* (= *Papers from the Institute of Linguistics* 46), Universiteit Stockholm.
- SCHMIDT Günter Dietrich (1982). "Kann ein 'elementares Sprachzeichen' polysem sein?", *Linguistische Berichte* 79 (1982), 1-11.
- SCHMIDT Lothar (Hg.) (1973). *Wortfeldforschung. Zur Geschichte und Theorie des sprachlichen Feldes*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- SCHMIDT Siegfried J. (1968). *Sprache und Denken als sprachphilosophisches Problem von Locke bis Wittgenstein*, Den Haag: M. Nijhoff.
- SCHMITTER Peter (Hg.) (1991). *Sprachtheorien der abendländischen Antike*, Tübingen: Gunter Narr. [Verschenen als Vol.2 van de reeks *Geschichte der Sprachtheorie*, uitgegeven door Peter Schmitter].
- SCHMITTER Peter (1995). "Introduction", in: Sten Ebbesen (Hg.) (1995). *Sprachtheorien in Spätantike und Mittelalter*, Tübingen: Gunter Narr, vii – ix.
- SCHMITTER Peter (2003). *Historiographie und Narration. Metahistoriographische Aspekte der Wissenschaftsgeschichtsschreibung der Linguistik*, Seoul/Tübingen: Sowadalmmedia/Gunter Narr.
- SCHNEIDER Edgar W. (1988). *Variabilität, Polysemie und Unschärfe der Wortbedeutung*, Tübingen: Max Niemeyer.
- SCHWARZ Monika (1992). *Einführung in die Kognitive Linguistik*, Tübingen: Francke.
- SCHWARZ Monika (Hg.) (1994). *Kognitive Semantik/Cognitive Semantics*, Tübingen: Gunter Narr.
- SCHWARZE Christoph (1985). "Lexique et compréhension textuelle" (= *Sonderforschungsbereich* 99), Konstanz: Universität Konstanz.
- SCHWARZE Christoph (2001). *Introduction à la sémantique lexicale*, Tübingen: Gunter Narr.
- SEARLE John R. (1969). *Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language*, Cambridge: Cambridge University Press.
- SEARLE John R. (1980). "Minds, Brains, and Programs", in: *The Behavioral and Brain Sciences* 3, 417-457.
- SEADLEY David (1998). "The Etymologies in Plato's *Cratylus*", in: *Journal of Hellenic Studies* 118, 140-154.
- SELOSSE Philippe (2002). "Pour une phytothérapie de la polysémie prépositionnelle", in: *Linguisticae Investigationes* 25 (2), 339-359.
- SEPPÄNEN Lauri (1982). "Bedeutung, Bezeichnung, Sinn. Zur Sprachauffassung Eugenio Coseriu's", in: *Neuphilologische Mitteilungen* 83, 329-338.
- SEPPÄNEN Lauri (1988). "Indivisibilium intelligentia. Zum aristotelisch-scholastischen Begriff und zu dessen Rolle in der Sprachtheorie Coseriu's", in: Jörn Albrecht, Jens Lüdtke & Harald Thun (Hgg.). *Energeia und Ergon. Band I. Schriften von Coseriu*, Tübingen: Gunter Narr, 19-27.
- SERBAT Guy (1981). *Cas et fonctions*, Parijs: PUF.

- SHANNON Claude E. (1948). "A Mathematical Theory of Communication", in: *The Bell System Technical Journal* 27, 379-423 en 623-656.
- SIERTSEMA Berthe (1975). "The Concept of Value in F. de Saussure's Cours de Linguistique générale", in: Anthonij Dees e.a. (reds.). *Mélanges de linguistique et de littérature offerts à Lein Geschiere par ses amis, collègues et élèves*, Amsterdam: Rodopi.
- SKINNER Burrhus F. (1957). *Verbal Behavior*, New York: Appleton Century Crofts.
- SMALL Steven, COTRELL Garrison & TANENHAUS Michael (eds.) (1988). *Lexical Ambiguity Resolution: Perspectives from Psycholinguistics, Neuropsychology, and Artificial Intelligence*, San Mateo (CA): Morgan Kaufmann.
- SOKOLOWSKI Robert (2000). *Introduction to Phenomenology*, Cambridge: Cambridge University Press.
- SPANG-HANSEN Ebbe (1963). *Les prépositions incolores du français moderne*, Kopenhagen: G.E.C. Gads.
- STACHOWIAK Franz-Josef (1982). "Haben Wortbedeutungen eine gesonderte mentale Repräsentation gegenüber dem Weltwissen? – Neurolinguistische Überlegungen", in: *Linguistische Berichte* 79, 12-29.
- STEINTHAL Heymann (1977 [1860]). "Ueber den Wandel der Laute und Begriffe", in: *Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft* 1, 416-432. [Later verschenen in: Hans Helmut Christmann (Hg.) (1977). *Sprachwissenschaft des 19. Jahrhunderts*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft (Wege der Forschung CDLXXIV)].
- STILLINGS Neil (ed.) (1995). *Cognitive Science. An Introduction*, Cambridge (MA): MIT Press.
- STOCKWELL Robert P., SCHACHTER Paul & PARTEE Barbara H. (1973). *The Major Syntactic Structures of English*, New York: Holt, Rinehart & Winston.
- STOKHOF Martin (2000). *Taal en betekenis. Een inleiding in de taalfilosofie*, Amsterdam: Boom.
- SWEETSER Eve (1984). *Semantic structure and Semantic Change*, University of California (Berkeley): onuitgegeven doctoraatsverhandeling.
- SWEETSER Eve (1985). "Polysemy vs. Abstraction: mutually exclusive or complementary?", in: Vassiliki Nikiforidou, Marcy VanClay, Mary Niepokuj & Deborah Feder (eds.). *Proceedings of the Twelfth Annual Meeting at the Berkeley Linguistics Society*, Jg. 1986, Bd. 12, Berkeley: University of California, 528-538.
- SWEETSER Eve (1987). "The definition of 'lie': An examination of the folk models underlying a semantic prototype", in: Dorothy Holland & Naomi Quinn (eds.). *Cultural models in language and thought*, Cambridge: Cambridge University Press, 43-66.
- SWEETSER Eve (1990). *From Etymology to Pragmatics. Metaphorical and cultural aspects of semantic structures*, verschenen als deel 54 van *Cambridge Studies in Linguistics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- SWIGGERS Pierre (1981). "Sur l'histoire du terme 'valeur' en linguistique", in: *Revue Roumaine de Linguistique* 26 (3), 145-150.
- TALMY Leonard (1983). "How languages structures space", in: Herbert Pick & Linda P. Acredolo (eds.). *Spatial Orientation: Theory, Research, and Application*, New York: Plenum, 225-320.
- TALMY Leonard (1988). "The Relation of Grammar to Cognition", in: Brygida Rudzka-Ostyn (ed.). *Topics in Cognitive Linguistics (Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Science 50)*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 165-206.
- TARSKI Alfred (1935). "Der Wahrheitsbegriff in den Formalisierten Sprachen", in: *Studia Philosophica* 1, 261-405.
- TAYLOR John R. (1988). "Contrasting Prepositional Categories: English and Italian", in: Brygida Rudzka-Ostyn (ed.). *Topics in Cognitive Linguistics (Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Science 50)*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 299-326.
- TAYLOR John R. (1995). *Linguistic Categorization: Prototypes in Linguistic Theory*, Oxford: Clarendon Press.
- TAYLOR John R. (1999). "Cognitive semantics and structural semantics", in: Andreas Blank & Peter Koch (eds.). *Historical Semantics and Cognition*, Berlijn – New York: Mouton de Gruyter, 17-48.
- TAYLOR John R. (2002). *Cognitive Grammar*, New York: Oxford University Press.

- TAYLOR John R., CUYCKENS Hubert & DIRVEN René (2003). "Introduction: New directions in cognitive lexical semantic research", in: Hubert Cuyckens, René Dirven & John R. Taylor (eds.). *Cognitive Approaches to Lexical Semantics*, Berlijn/New York: Mouton De Gruyter, 1-29.
- TESNIÈRE Lucien (1976 [1959]). *Éléments de syntaxe structurale*, voorwoord door Jean Fourquet, 2de geheel herziene uitgave, Parijs: Éditions Klincksieck.
- THILO Ulrich Ch. M. (1989). *Rezeption und Wirkung des Cours de linguistique générale. Überlegungen zu Geschichte und Historiographie der Sprachwissenschaft*, Tübingen: Gunter Narr.
- THOM René (1972). *Stabilité structurelle et morphogénèse*, Parijs: Ediscience.
- THOM René (1974). *Modèles mathématiques de la morphogénèse*, Parijs: Christian Bourgeois.
- THOM René (1988). *Esquisse d'une sémiophysique*, Parijs: Interéditions.
- TOURATIER Christian (1994). *Syntaxe latine*, Louvain-la-Neuve: Peeters. [*Bibliothèque des Cahiers de l'Institut de Linguistique de Louvain* 80].
- TOURATIER Christian (2004). *La sémantique*. Paris: Armand Collin.
- TRABANT Jürgen (1981). "Louis Hjelmslev: Glossematik als allgemeine Semiotik", in: Martin Krampen, Klaus Oehler, Roland Posner & Thure von Uexküll (Hgg.). *Die Welt als Zeichen: Klassiker der modernen Semiotik*, Berlijn: Severin & Siedler, 145-171.
- TRUBETZKOY Nikolaj S. (1939). *Grundzüge der Phonologie*, Praag: Cercle Linguistique de Prague [= *Travaux de Cercle Linguistique de Prague* VII].
- TSOHATZIDIS Savas L. (ed.) (1990). *Meanings and prototypes. Studies in Linguistic Categorization*, Londen/New York: Routledge.
- TUGGY David (1988). "Náhuatl Causative/Applicatives in Cognitive Grammar", in: Brygida Rudzka-Ostyn (ed.). *Topics in Cognitive Linguistics (Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Science 50)*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 587-618.
- TUGGY David (1993). "Ambiguity, polysemy, and vagueness", in: *Cognitive Linguistics* 4-3, 273-290.
- TUGGY David (1999). "Linguistic Evidence for Polysemy in the Mind: A Response to William Croft and Dominiek Sandra", in: *Cognitive Linguistics* 10-4, 343-368.
- TUGGY David (2003). "The Nawatl verb *kīsa*: A case study in polysemy", in: Hubert Cuyckens, René Dirven & John Taylor (eds.). *Cognitive Approaches to Lexical Semantics*, Berlijn/New York: Mouton de Gruyter, 323-361.
- TURING Alan (1950). "Computing Machinery and Intelligence", in: *Mind* 59, 433-460.
- TURNER Mark (1991). *Reading Minds*, Princeton: Princeton University Press.
- TURNER Mark (1996). *The Literary Mind*, New York: Oxford University Press.
- TYLER Andrea & EVANS Vyvyan (2001). "Reconsidering prepositional polysemy networks: The case of *over*", in: *Language* 77, 724-765.
- TYLER Andrea & EVANS Vyvyan (2003a). "The case of *over*", in: Brigitte Nerlich, Zazie Todd, Vimala Herman & David D. Clarke (eds.). *Polysemy. Flexible Patterns of Meaning in Mind and Language*, Berlijn/New York: Mouton de Gruyter, 99-159.
- TYLER Andrea & EVANS Vyvyan (2003b). *The Semantics of English Prepositions: Spatial Scenes, Cognition and the Experiential Basis of Meaning*, New York/Cambridge: Cambridge University Press.
- ULDALL Hans-Jørgen (1957). *Outline of Glossematics. A Study in the Methodology of the Humanities with Special Reference to Linguistics. Part I: General Theory*, Kopenhagen: C.A. Reitzels Boghandel. [= *Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague* X].
- ULLMANN Stephen (1967 [1951]). *The Principles of Semantics*, Oxford/Glasgow: Blackwell/Jackson.
- ULLMANN Stephen (1970 [1962]). *Semantics. An Introduction to the Science of Meaning*, Oxford: Blackwell.
- UNGERER Friedrich & SCHMID Hans-Jörg (1996). *An introduction to Cognitive Linguistics*, Londen/New York: Longman.
- Van Dale. *Groot Woordenboek der Nederlandse Taal* (13¹⁹⁹⁹ [1864]). Uitgegeven door Guido Geerts & Ton den Boon in samenwerking met Dirk Geeraerts & Elska Vos, etymologie door Noline Van der Sijs, Utrecht/Antwerpen: Van Dale Lexicografie. [Afkort tot *Van Dale* of *VD*].
- VAN DER GUCHT Fieke (in voorbereiding). "The case of *to climb* revisited".
- VAN DER HORST Joop M. (1995). *Analytische Taalkunde*, Groningen: Martinus Nijhoff.

- VAN DE WALLE Jürgen (2001). *Een historiografische analyse van het werk van Lakoff en Johnson met een kritische interpretatie van 'Metaphors We Live By'*, Gent: onuitgegeven licentiaatsverhandeling.
- VAN DE WALLE Jürgen (in voorbereiding). *Het structuralistische taalmodel van L. Hjelmslev in relatie tot de traditie van de formele taalwetenschap en de hedendaagse cognitieve taaltheorie* (werktitel), Universiteit Gent: onuitgegeven doctoraatsverhandeling.
- VAN MARLE Jaap & KOEFOED Geert A.T. (1980). "Over Humboldtiaanse taalveranderingen, morfologie en de creativiteit van taal", in: *Spektator* 10, 111-147.
- VANDELOISE Claude (1990). "Representation, prototypes, and centrality", in: Savas L. Tsohatzidis (ed.). *Meanings and Prototypes*, Londen: Routledge, 403-437.
- VENDRYES Joseph (1925). *Grammaire critique du français*, Parijs/Louvain-la-Neuve: Duculot/Hachette.
- VERGAUWEN Roger (1993). *A Metalogical Theory of Reference: Realism and Essentialism in Semantics*, Lanham (MD): University Press of America.
- VERKUYL Henk (2000). *Semantiek. Het verband tussen taal en werkelijkheid*, Amsterdam: Amsterdam University Press.
- VERSCHUEREN Jef (1999). *Understanding Pragmatics*, Londen/New York: Arnold/Oxford University Press.
- VICTORRI Bernard (1997). "La polysémie: un artefact de la linguistique", in: *Revue de Sémantique et de Pragmatique* 2, 41-62.
- VICTORRI Bernard & FUCHS Catherine (1996). *La polysémie. Construction dynamique du sens*, Parijs: Éditions Paris.
- WATSON John B. (1924). *Behaviorism*, Chicago: University of Chicago Press.
- WELLS George Albert (1987). *The origin of language. Aspects of the discussion from Condillac to Wundt*, La Salle (IL): Open Court.
- WHITNEY William Dwight (1970 [1875]). *The Life and Growth of Language*, reproductie van de uitgave verschenen in Londen (1875), Hildesheim/New York: Georg Olms.
- WIERZBICKA Anna (1985). *Lexicography and Conceptual Analysis*, Ann Arbor: Karoma.
- WIERZBICKA Anna (1988). *The Semantics of Grammar*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- WIERZBICKA Anna (1990). "Prototypes save: on the Uses and Abuses of the Notion of 'Prototype' in Linguistics and Related Fields", in: Savas L. Tsohatzidis (ed.). *Meanings and Prototypes: Studies in Linguistic Categorization*, Londen/New York: Routledge, 347-367.
- WIERZBICKA Anna (1996). *Semantics. Primes and Universals*, Oxford: Oxford University Press.
- WILDGEN Wolfgang (1982). *Catastrophe Theoretic Semantics: an Elaboration and Extension of René Thom's Theory*, Amsterdam: John Benjamins.
- WILDGEN Wolfgang (1994). *Process, Image and Meaning: a Realistic Model of the Meanings of Sentences and Narrative Texts*, Amsterdam: John Benjamins.
- WILLEMS Klaas (1994). *Sprache, Sprachreflexion und Erkenntniskritik. Versuch einer transzendental-phenomenologischen Klärung der Bedeutungsfrage*. Tübingen: Gunter Narr.
- WILLEMS Klaas (1995a). "Sprache und Sprachgemeinschaft. Überlegungen zu den Voraussetzungen des 'Sprachapriori' in Linguistik und Philosophie", in: *Indogermanische Forschungen* 100, Band 1995, 1-76.
- WILLEMS Klaas (1995b). "Tussen vertaalbaarheid en onvertaalbaarheid. Prolegomena voor een fenomenologie van het vertalen", in: Theo Hermans & Dirk Delabastita (reds.). *Vertalen historisch bezien. Tekst, metatekst, theorie*, 's-Gravenhage: Stichting Bibliographia Neerlandica, 101-122.
- WILLEMS Klaas (1996). *Eigennamen und Bedeutung. Ein Beitrag zur Theorie des nomen proprium*, Heidelberg: Winter.
- WILLEMS Klaas (1997). *Kasus, grammatische Bedeutung und kognitive Linguistik: ein Beitrag zur allgemeinen Sprachwissenschaft*, Tübingen: Gunter Narr.
- WILLEMS Klaas (2000). "Form, meaning, and reference in natural language: A phenomenological account of proper names", in: *Onoma. Journal of the International Council of Onomastic Sciences* 35, 85-119.
- WILLEMS Klaas (2001). "Produktivität, syntaktische Struktur und Norm. Deskriptive Normregularitäten transparenter nominaler Wortbildungsmuster und kontrastive Wortbildungsforschung", in: *Zeitschrift für germanistische Linguistik* 29 (2), 143-166.

- WILLEMS Klaas (2002). "Valenz und Metasprache. Überlegungen zum epistemologische Stellenwert von Beispielsätzen und syntaktischen Tests vor dem Hintergrund der syntaktisch-semantischen Bestimmung der Verbvalenz", in: *Sprachwissenschaft* 27 (4), 363-396.
- WILLEMS Klaas (2003). "Eugenio Coseriu (1921-2002). Versuch einer Würdigung", in: *Leuvense Bijdragen* 92 (1-2), 1-26.
- WILLEMS Klaas (2004a). "Husserl", in: Siobhan Chapman & Christopher Routledge (eds.). *Key Thinkers in Linguistics and the Philosophy of Language*. Edinburgh: Edingburgh University Press (ter perse).
- WILLEMS Klaas (2004b). "Neutralisierung und Ikonizitätstheorie", in: *Sprachwissenschaft* 29 (ter perse).
- WILLEMS Klaas (2004c). "Kant", in: Siobhan Chapman & Christopher Routledge (eds.). *Key Thinkers in Linguistics and the Philosophy of Language*. Edinburgh: Edingburgh University Press (ter perse).
- WILLEMS Klaas (2005). "Wilhelm von Humboldt", in: Keith Brown (ed.). *Encyclopedia of Language and Linguistics*, 2nd edition, Oxford: Elsevier (ter perse).
- WILLEMS Klaas, DE CUYPERE Ludovic & VAN DER GUCHT Fieke (2004). "Semantische inclusie, variabele valentie en iconiciteit", in: Johan De Caluwe, Georges De Schutter, Magda Devos, Jacques Van Keymeulen (reds.). *Taeldeman. Man van de taal. Schatbewaarder van de taal*, Gent: Academia Press, 1061-1078.
- WITTGENSTEIN Ludwig (1958 [1953]). *Philosophical Investigations/Philosophische Untersuchungen*, Oxford: Blackwell. [Een dubbeluitgave – Engels/Duits – door Gertrude E. M. Anscombe, Georg H. von Wright & Rush Rhees, met een Engelse vertaling van het Duitse origineel door G.E.M. Anscombe].
- WITTGENSTEIN Ludwig (1999 [1984/1953]). *Philosophische Untersuchungen*, in: L. Wittgenstein. *Tractatus logico-philosophicus, Tagebücher 1914-1916, Philosophische Untersuchungen*, 12de geheel herziene uitgave door Joachim Schulte, Frankfurt am Main: Suhrkamp Taschenbuch. [Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft 501]. [Gebaseerd op Wittgenstein Ludwig (1953). *Philosophical Investigations/Philosophische Untersuchungen*, Oxford (U.K.): Blackwell].
- WOLF George (1991). *The Beginnings of Semantics. Essays, lectures and reviews by Michel Bréal*, uitgegeven en vertaald door George Wolf, Londen: Duckworth.
- Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache* (1980). Uitgegeven door Ruth Klappenbach & Wolfgang Steinitz, Bd. 4, Berlijn: Akademie Verlag.
- WOTJAK Gerd (1971). *Untersuchungen zur Struktur der Bedeutung*, München: Max Hueber.
- WÜLLNER Franz (1827). *Die Bedeutung der sprachlichen Casus und Modi*, Münster: Coppenrath.
- WUNDERLI Peter (1981). "Saussure und die 'signification'", in: Horst Geckeler, Brigitte Schlieben-Lange, Jürgen Trabant & Harald Weydt (Hgg.). *Logos Semantikos. Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu 1921-1981*, Vol.I, Berlijn/New York/Madrid: de Gruyter, 267-284.
- WUNDERLI Peter (1995). "Strukturelle Semantik, Polysemie und Architektur der Sprache", in: Ulrich Hoinkes (Hgg.). *Panorama der Lexikalischen Semantik. Thematische Festschrift aus Anlaß des 60. Geburtstags von Horst Geckeler*, Tübingen: Gunter Narr, 791-801.
- YNGVE Victor H. (1991). "Review of On Monosemy: A Study in Linguistic Semantics by Charles Ruhl", in: *Word* 42 (1), 95-100.
- ZHANG Qiao (1998). "Fuzziness – vagueness – generality – ambiguity", in: *Journal of Pragmatics* 29, 13-31.
- ZIPF George K. (1949). *Human Behavior and the Principle of Least Effort*, Cambridge (MA): Addison-Wesley.
- ZLATEV Jordan (2003). "Polysemy or generality? Mu.", in: Hubert Cuyckens, René Dirven & John Taylor (eds.). *Cognitive Approaches to Lexical Semantics*, Berlijn/New York: Mouton de Gruyter, 447-494.
- ZWARTS Joost (1997). "Lexical and Functional Properties of Prepositions", in: Dagmar Haumann & Stefan J. Schierholz (Hgg.). *Lexikalische und grammatische Eigenschaften präpositionaler Elemente*, Tübingen: Niemeyer, 1-18.

BIJLAGE

Doublures bij de constructie '(half)prefix-V-en'

In VD vinden we 107 doublures terug voor 'over-V-en', 94 voor 'door-V-en', 57 voor 'om-V-en' en 19 voor 'onder-V-en'. Behalve de 19 doublures van 'onder-V-en' nemen we ook de 25 eerst voorkomende doublures van de overige oppositieleiden. Dit moet volstaan om een idee te krijgen van het betekenisonderscheid dat wordt veroorzaakt door het wisselend klemtoonpatroon. Zeer gespecialiseerde betekenissen zijn hierbij achterwege gelaten: we zoeken ten slotte naar de abstracte, grammaticale betekenis van '(half)prefix-V-en', niet naar de betekenis van elk concreet woord (*omplakken, overbelichten, etc.*) omdat we daar uiteraard de specifieke lexicale betekenis van het grondwerkwoord in rekening moeten brengen.

1 | 'Over-V-en'

	Doublure in VD	Betekenis volgens VD
1	<u>o</u> verbabbelen	'vertellen wat niet verteld mag worden'
	overb <u>a</u> bbelen	'door gebabbel tot zwijgen brengen' '(gew.) ompraten'
2	<u>o</u> verbijten	'(gew.) in tweeën bijten' 'een gebitsvorm hebben waarbij de bovensnijtanden voor en geheel vrij van die van de onderkaak staan'
	overb <u>i</u> jten	'bijten over de gehele uitgestrektheid van iets'
3	<u>o</u> verblazen	'nog eens, opnieuw blazen (<i>b.v. met blaasinstrument</i>)'
	overb <u>l</u> azen	'blazend met iets overdekken' (<i>dit is met goud overblazen</i>)
4	<u>o</u> verboeken	'in een ander boek of naar een andere rekening overbrengen'
	overbo <u>e</u> ken	'te vol boeken'
5	<u>o</u> verborstelen	'opnieuw borstelen, nog eens afschuiëren'
	overb <u>o</u> rstelen	'over de gehele oppervlakte borstelen'
6	<u>o</u> verbouwen	'opnieuw bouwen of ploegen'
	overb <u>o</u> uwen	'over iets heen bouwen een kelder overbouwen'
7	<u>o</u> verdekken	'opnieuw, beter dekken'
	overd <u>e</u> kken	'geheel en al bedekken'
8	<u>o</u> verdoen	'van het ene vat enz. in het andere doen nog eens doen, beter doen'
	overd <u>o</u> en	'door overmatig werk afmatten', 'overmatig eten of drinken' 'op overdreven wijze doen'
9	<u>o</u> verdorsen	'nog eens, beter dorsen' 'dorsend in twee stukken breken (<i>ik heb mijn vlegel overgedorst</i>)'
	zich overd <u>o</u> rsen	'zich door te veel of te hard dorsen overwerken'

	<u>o</u> verdragen	'van de ene plaats naar de andere dragen' '(op iets. of iem. anders) doen overgaan' 'doorvertellen, verklikken'
10	overdragen	'(m.betr.t. ziekten) er te lang mee rondlopen eer men geneeskundige hulp vraagt' 'door te lang, te zwaar enz. dragen, zijn gezondheid benadelen'
	<u>o</u> verdrijven	'naar de overzijde drijven' 'voorbijtrekken (onweer)'
11	overdrijven	'(vee) te sterk drijven' 'te ver gaan met iets, geen maat houden'
	overfluiten	'opnieuw fluiten, nog eens spelen op de fluit'
12	overfluiten	'harder fluiten dan een ander'
	<u>o</u> verfoliën	'opnieuw foliën'
13	overfoliën	'met een laag folie bedekken' 'van een nieuwe folielaag voorzien'
	<u>o</u> vergaan	'naar de overzijde gaan'
14	overgaan	'gaan over de oppervlakte van iets'
	<u>o</u> vergieten	'gieten van het ene vat in het andere' 'opnieuw gieten (m.betr.t. gesmolten metaal in een vorm)'
15	overgieten	'bedekken met iets dat uitgegoten kan worden' 'overstorten, geheel bedekken'
	<u>o</u> verglanzen	'opnieuw glanzen'
16	overglanzen	'met glans bedekken'
	<u>o</u> verglOEien	'opnieuw gloeien'
17	overglOEien	'met gloed bedekken'
	<u>o</u> vergrijpen	'met de andere hand pakken'
18	overgrijpen	'(gew.) grijpende omvatten'
	<u>o</u> verjagen	'over (iets) heen jagen'
19	overjagen	'te sterk jagen, door hard jagen afmatten'
	<u>o</u> verkakelen	'overbabbelen (doorvertellen wat niet mag verteld worden)'
20	overkakelen	'harder kakelen dan een ander'
	<u>o</u> verkappen	'nog eens kappen, opmaken' '(gew.) in twee stukken kappen'
21	overkappen	'met een kap bedekken'
	<u>o</u> verkijken	'over iets heen kijken'
22	overkijken	'zo ver de uitgestrektheid rekt de blikken laten gaan' (dus eigenlijk: met kijken bedekken)
	<u>o</u> verkladden	'slecht, ruw overschrijven'
23	overkladden	'geheel bekladden'
	<u>o</u> verkleden	'opnieuw kleden'
24	overkleden	'met zekere stof bedekken'
	<u>o</u> verladen	'de lading in een ander voer-, vaar-, of vliegtuig overbrengen'
25	overladen	'te zwaar beladen' 'al te ruim voorzien van versiering'

2 | 'Door-V-en'

	Doublure in VD	Betekenis volgens VD
1	door <u>ad</u> emen	'aanhoudend ademen' 'met kracht, diep ademen'
	door <u>a</u> demen	'met een adem, een geur doordringen'
2	door <u>bl</u> aderen	'verder bladeren'
	door <u>bl</u> aderen	'al bladerend doorlopen'
3	door <u>bl</u> azen	'aanhoudend blazen' 'krachtig, doordringend blazen' 'zo blazen dat je door het blazen ergens doorheen gaat' (<i>de wind blies door de tent</i>)
	door <u>bl</u> azen	'door blazen zuiveren' (<i>het ventiel doorblazen</i>)
4	door <u>bo</u> ren	'voortgaan met boren' 'met een boor door iets dringen'
	door <u>bo</u> ren	'met een boor een gat maken in'
5	door <u>bo</u> uwen	'voortgaan met bouwen' 'door iets heen bouwen'
	door <u>bo</u> uwen	'door en door bewerken' 'grondig dooreenwerken'
6	door <u>br</u> anden	'voortgaan met branden' 'door en door, terdege branden'
	door <u>br</u> anden	'door branden een opening maken'
7	door <u>br</u> assen	'voortdurend brassen' 'verbrassen, brassend doorbrengen'
	door <u>br</u> assen	'brassend doorbrengen'
8	door <u>br</u> eken	'door drukking in twee delen gescheiden worden'
	door <u>br</u> eken	'een opening, een weg breken door'
9	door <u>de</u> nken	'voortgaan met denken' 'dieper denken, zijn denkkracht inspannen om iets te doorgronden'
	door <u>de</u> nken	'in zijn hele omvang overdenken, overwegen'
10	door <u>dr</u> ingen	'voortgaan met dringen' 'met moeite, strijd door iets heen komen om een zeker punt te bereiken; zich een weg banen'
	door <u>dr</u> ingen	'dringen in alle delen van' 'dringende gaan, zich een weg banen door'
11	door <u>g</u> ieren	'zoveel gieren dat de wind aan de andere zijde het zeil treft'
	door <u>g</u> ieren	'zich gierend bewegen door'
12	door <u>g</u> ieten	'voortgaan met gieten' 'door iets heen gieten, m.n. door een zeef'
	door <u>g</u> ieten	'gietend verspreiden door of vermengen met'
13	door <u>gl</u> ijden	'glijdend voortgaan, verder glijden' 'glijdend een ruimte doorlopen of door een opening gaan'
	door <u>gl</u> ijden	'zich glijdend bewegen door'
14	door <u>gl</u> immen	'blijven glimmen' 'geheel in glimming geraken'
	door <u>gl</u> immen	'over de gehele massa of de gehele uitgebreidheid glimmen'

15	do <u>o</u> rglinsteren	'blijven glinsteren' 'door iets bedekkends heen glinsteren'
	do <u>o</u> rgl <u>i</u> nsteren	'met glinstering vervullen'
16	do <u>o</u> rgloeien	'voortgaan met gloeien' 'door iets heen gloeien' 'door gloeien scheiden of stukraken'
	do <u>o</u> rgl <u>o</u> eien	'met of als met gloed vervullen'
17	do <u>o</u> rgraven	'voortgaan met graven' 'door iets heen graven, door graven een opening maken in'
	do <u>o</u> rg <u>r</u> aven	'gravend gaan door, door graven omwoelen'
18	do <u>o</u> rgroeien	'voortgaan met groeien'
	do <u>o</u> rg <u>r</u> oeien	'zich groeiend verspreiden door, door iets heen groeien'
19	do <u>o</u> r <u>h</u> akken	'door hakken scheiden, in tweeën slaan'
	do <u>o</u> r <u>h</u> akken	'door hakken openingen maken in'
20	do <u>o</u> r <u>h</u> ouwen	'voortgaan met houwen' 'in tweeën houwen'
	do <u>o</u> r <u>h</u> ouwen	'overal houwen geven'
21	do <u>o</u> rijl <u>e</u> n	'voortgaan met ijlen'
	do <u>o</u> rijl <u>e</u> n	'ijlend doorlopen'
22	do <u>o</u> r <u>k</u> ankeren	'verder kankeren, zich invreten'
	do <u>o</u> r <u>k</u> ankeren	'met of als met een kanker doordringen'
23	do <u>o</u> r <u>k</u> erven	'voortgaan met kerven' 'door kerven verdelen'
	do <u>o</u> r <u>k</u> erven	'overal met kerven doorsnijden'
24	do <u>o</u> r <u>k</u> ijken	'door de genoemde opening of ruimte kijken of zichtbaar zijn' 'met het oog doorlopen'
	do <u>o</u> r <u>k</u> ijken	'over de gehele ruimte of uitgestrektheid bezien'
25	do <u>o</u> r <u>k</u> lieven	'door klieven stukmaken, in tweeën verdelen'
	do <u>o</u> r <u>k</u> lieven	'klievende gaan door, zich snel bewegen door een stof zonde dat er een opening blijft'

3 | 'Onder-V-en'

	Doublure in VD	Betekenis in VD
1	<u>o</u> nderblijven	'onder water blijven' '(van mensen, dieren en planten) niet tot zijn wasdom komen, achterlijk blijven'
	o <u>n</u> derblijven	'achterwege blijven, ongedaan blijven'
2	<u>o</u> nderbouwen	'(mislukt veldgewas) onder de grond werken, om de akker opnieuw te bebouwen'
	o <u>n</u> der <u>b</u> ouwen	'schragen, stutten' 'een basis, een hechte grondslag geven'

3	<u>o</u> nderdrukken	'omlaag, naar beneden drukken, in 't bijz. tot beneden een vloeistof-niveau'
	o ^{nder} dr <u>u</u> kken	'met overmacht in bedwang, in een staat van vernedering, van ondergeschiktheid of afhankelijkheid houden'
4	<u>o</u> ndergaan	'onder (de oppervlakte van) iets, naar beneden (onder water, onder de kim) gaan' '(fig.) te gronde gaan'
	o ^{nder} g <u>a</u> an	'lijden, doorstaan, ondervinden'
5	<u>o</u> ndergieten	'door gieten doen onderlopen'
	o ^{nder} g <u>i</u> eten	'door gieten aanbrengen (als fundering) onder het genoemde'
6	<u>o</u> ndergraven	'onder de grond begraven'
	o ^{nder} gr <u>a</u> ven	'ondermijnen'
7	<u>o</u> nderhalen	'naar beneden halen'
	o ^{nder} h <u>a</u> len	'van onderen met de pen voorzien van een haal of streep, syn. <i>onderstrepen</i> '
8	<u>o</u> nderhouden	'onder iets of onder zich houden; in zijn bedwang of in zijn macht houden'
	o ^{nder} h <u>o</u> uden	'staande houden, in de levensbehoeften (van iem.) voorzien, verzorgen, voeden en verplegen'
9	<u>o</u> nderhuren	'in het geheim, meest op slinkse of behendige wijze, m.n. door meer geld te bieden, iem. of iets huren met vervanging van de eerste huurder'
	o ^{nder} h <u>u</u> ren	'huren uit de tweede hand, van de huurder'
10	<u>o</u> nderkomen	'onder dak komen, huisvesting vinden of in veiligheid komen'
	o ^{nder} k <u>o</u> men	'vervallen'
11	<u>o</u> nderkruipen	'zo kruipen dat men onder iets komt, m.n. onder de dekens kruipen, te bed gaan liggen'
	o ^{nder} kru <u>i</u> pen	'iemand in zijn handelingen of bedrijf behendig de voet lichten, hem trachten te verdringen, tegen lagere prijs verkopen of werken tegen lager loon dan anderen'
12	<u>o</u> nderleggen	'(iem.) onder zich op de grond leggen bij een worsteling, (van zaken) iets zo plaatsen dat het onder iets anders komt te liggen'
	o ^{nder} l <u>e</u> ggen	'steunen door er iets onder te leggen' '(fig.) (van personen) hun een zodanige opvoeding of opleiding geven dat zij zó als een bepaling noemt voor hun taak voorbereid zijn'
13	<u>o</u> nderroesten	'(geleidelijk aan) door roest bedekt worden'
	o ^{nder} ro <u>e</u> sten	'onder een deklaag (b.v. lak, verf of chroom) roesten'
14	<u>o</u> nderspoelen	'onder water spoelen'
	o ^{nder} s <u>p</u> oelen	'door water ondermijnen, resp. ondermijnd worden'
15	<u>o</u> nderstaan	'onder water staan'
	o ^{nder} st <u>a</u> an	'(veroud., lit.t.) op zich nemen, zich verstouten'
16	<u>o</u> ndersteken	'iets zó steken dat het onder iem. of iets komt te liggen of te staan'
	o ^{nder} st <u>e</u> ken	'(m. betr. t. kaarten) schudden, wassen'

	<u>o</u> nderstoppen	'onder de grond stoppen'
17	o <u>n</u> derstoppen	'de onderlaag van iets verstevigen en zodoende meer geschikt maken om te dragen'
	<u>o</u> nderwerpen	'onder zich op de grond werpen (bij het vechten, worstelen)'
18	o <u>n</u> derwerpen	'onder zijn gezag, onder heerschappij brengen'
	<u>o</u> nderzetten	'onder water zetten'
19	o <u>n</u> derzetten	'(jur.) met hypotheek bezwaren'

4 | 'Om-V-en'

	Doublure in VD	Betekenis in VD
	<u>o</u> mbenen	'omlopen, omwandelen'
1	o <u>m</u> benen	'met de benen omvatten'
	<u>o</u> mbinden	'om het lijf binden'
2	o <u>m</u> binden	'(iem. of iets) met een band omsluiten'
	o <u>m</u> cirkelen	'zich in cirkels bewegen om'
3	o <u>m</u> cirkelen	'(projectietekenen) afstanden met de passer door cirkelbogen overbrengen van de ene as op de andere'
	o <u>m</u> flikkeren	'(lit. t.) flikkerend omgeven'
4	o <u>m</u> flikkeren	'plotseling, snel omvallen'
	o <u>m</u> geven	'zich rondom de persoon of het voorwerp bevinden, ter betoning van eerbied, belangstelling, enz.'
5	o <u>m</u> geven	'volgens de rij aan allen geven'
	o <u>m</u> gieten	'overgieten in een ander vaatwerk'
6	o <u>m</u> gieten	'(m. betr. t. gegoten voorwerpen) opnieuw smelten en anders gieten'
	o <u>m</u> gieten	'met een stof die uitgegoten wordt omgeven'
	o <u>m</u> gorden	'(kledingstukken en wapens) om de heupen, om het middel vastbinden'
7	o <u>m</u> gorden	'(als) met een gordel of band omgeven'
	o <u>m</u> groeien	'om iets heen groeien'
8	o <u>m</u> groeien	'groeidend, geheel omgeven'
	o <u>m</u> hangen	'nu eens hier dan daar gaan staan of zitten, m.n. in een lusteloze leunende of slappe houding'
9	o <u>m</u> hangen	'omgeven met iets dat hangt'
	o <u>m</u> kleeden	'anders kleden, m.n. andere bovenkleden aandoen'
10	o <u>m</u> kleeden	'als een kleed omgeven, rondom bedekken'
	o <u>m</u> klinken	'(veroud.) omroepen'
11	o <u>m</u> klinken	'heen en weer klinken, overal zich laten horen'
	o <u>m</u> klinken	'om het of de genoemde heen klinken (als geluid)'

TYPOGRAFIE — PJOTR.BE

	<u>omk</u> linken	'om het lijf en de leden klinken'
12	<u>omk</u> linken	'doen omvallen' 'verzwikken'
	<u>omk</u> neden	'opnieuw en anders kneden'
13	omk <u>n</u> eden	'knedend met een deeg omgeven'
	<u>omkron</u> kelen	'in kronkels ombuigen' 'in kronkelende beweging om iets heen lopen, zich eromheen slingeren'
14	omkron <u>k</u> elen	'kronkelend, in kronkels omgeven'
	<u>omkr</u> ullen	'in krullen ombuigen, min of meer sierlijk buigen'
15	omkr <u>u</u> llen	'krullend omgeven'
	<u>omleg</u> gen	'zodanig leggen dat het om een voorwerp bevestigd wordt'
16	omleg <u>g</u> en	'met iets rondom beleggen, omgeven met iets dat eromheen gelegd wordt'
	om <u>lu</u> isteren	'met luister omgeven'
17	om <u>l</u> uisteren	'overall rondluisteren'
	<u>omna</u> aaien	'een zoom of omslag om iets naaien'
18	omna <u>a</u> aaien	'aan alle kanten een naald om iets leggen'
	om <u>pl</u> akken	'rondom beplakken, om iets heen plakken'
19	om <u>p</u> lakken	'methode voor het plakken van foto's op een stijve onderlaag ...'
	<u>omplo</u> oien	'in plooiën omvouwen'
20	omplo <u>o</u> ien	'(lit.) plooiend omgeven, in plooiën hangen om'
	<u>omp</u> oten	'op een andere plaats poten, syn. <i>verpoten</i> '
21	omp <u>o</u> ten	'met een kring van jonge gewassen omgeven'
	<u>omsl</u> ingeren	'(overg.) haastig, zonder zorg omslaan of omwerpen' '(onoverg.) (met een slingerende zwaai) omvallen'
22	omsl <u>i</u> ngeren	'slingerend omgeven'
	<u>omsno</u> eren	'om het lijf snoeren'
23	omsno <u>e</u> ren	'(veroud., lit.t.) als een snoer omgeven, als een snoer of band om iets bevestigd zijn'
	<u>omsp</u> annen	'(m.betr.t. paarden) van plaats doen verwisselen'
24	omsp <u>a</u> nnen	'in de greep van één of van beide handen omvatten'
	<u>omsp</u> elen	'spelend rondlopen'
25	omsp <u>e</u> len	'(lit.t.) spelend omgeven, zich vlug en dartelend om iets heen.) bewegen' '(sportt.) met de bal dribbelend om een tegenspeler heen lopen'